

І. Кипшидзе.

ГРАММАТИКА  
МИНГРЕЛЬСКАГО (ИВЕРСКАГО) ЯЗЫКА

СЪ ХРЕСТОМАТІЕЮ И СЛОВАРЕМЪ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

КАС. ОСТР., 9-я ЛИНИИ, № 12.

1914.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.  
Май 1914 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Олденбургъ*.

# Оглавление.

Оглавление . . . . .	стр. I
Списокъ таблицъ . . . . .	XI

## ПРЕДИСЛОВІЕ.

### Введеніе въ изученіе мингрельскаго языка.

О названіи «мингрельскій» или «иверскій» языкъ. Предѣлы его распространенія въ древности . . . . .	XIII
Предѣлы его распространенія въ настоящее время . . . . .	XVI
Говоры и подговоры мингрельскаго языка . . . . .	XVII
Вліяніе другихъ языковъ на мингрельскій и обратно . . . . .	XIX
Характерныя особенности мингрельскаго сравнительно съ грузинскимъ . . . . .	XXII
Традиціонный взглядъ среди грузинъ и мингрельцевъ о происхожденіи мингрельскаго языка . . . . .	XXII
Очеркъ литературы предмета . . . . .	XXIII
Списокъ работъ къ очерку литературы предмета . . . . .	XXX
О составѣ <i>Хрестоматіи мингрельскаго языка</i> . . . . .	XXXIV
Поясненія къ нѣкоторымъ пѣснямъ <i>Хрестоматіи</i> . . . . .	XXXIV
Указанія и дополненія къ <i>Мингрельско-русскому словарю</i> . . . . .	XXXVI
Сокращенія и условныя знаки . . . . .	XXXVII
Замѣченныя опечатки . . . . .	XXXIX

## ГРАММАТИКА МИНГРЕЛЬСКАГО (ИВЕРСКАГО) ЯЗЫКА . 01—0150.

### ЧАСТЬ ПЕРВАЯ. О ПИСЬМѢ И ЗВУКАХЪ.

§ 1. Алфавитъ . . . . .	01
§ 2. Согласныя. Ихъ классификація . . . . .	04
§ 3. Измѣненія согласныхъ . . . . .	06
§ 4. Гласныя. Полногласіе. Классификація гласныхъ . . . . .	09
§ 5. Измѣненія гласныхъ . . . . .	010
§ 6. Подугласный 2 . . . . .	012
§ 7. Удареніе . . . . .	013
§ 8. Семасіологія звуковъ . . . . .	014

### ЧАСТЬ ВТОРАЯ. УЧЕНІЕ О ФОРМАХЪ СЛОВЪ (МОРФОЛОГІЯ).

#### I. Имя существительное.

§ 9. Родъ . . . . .	015
---------------------	-----

#### Склоненіе именъ.

§ 10. Девять падежей и два числа . . . . .	016
§ 11. Падежныя окончанія . . . . .	016

§ 12. Три основныхъ падежа . . . . .	017
§ 13. Основы именъ . . . . .	017
§ 14. Именительный падежъ . . . . .	018
§ 15. Сращаемость окончанія Именит. падежа съ основою . . . . .	019
§ 16. Родительный падежъ . . . . .	020
§ 17. Дательные=Направительные падежи . . . . .	020
§ 18. Производные падежи: а) Дательный мѣстоименный . . . . .	021
б) Отложительный . . . . .	022
в) Творительный . . . . .	022
г) Дательный каргскій . . . . .	023
§ 19. Послѣлочные падежи . . . . .	024
§ 20. Множественное число . . . . .	025
§ 21. Основы съ усѣченнымъ плавнымъ исходомъ, возстанавливаемымъ во мн. числѣ . . . . .	026
§ 22. Во мн. числѣ всѣ основы имѣютъ одно мѣшаное, гласно-согласное склоненіе . . . . .	027
§ 23. Въ ед. числѣ гласныя основы имѣютъ чистое гласное склоненіе, а согласныя основы—гласно-согласное . . . . .	027

## II. Прилагательныя.

### Склоненіе.

§ 24. Прилагательныя то склоняются, то не склоняются . . . . .	032
§ 25. Склоняемость прилагательныхъ . . . . .	032
§ 26. Несклоняемость прилагательныхъ . . . . .	032

### Степени сравненія.

§ 27. Сравнительная степень . . . . .	033
§ 28. Непослѣдовательности въ образованіи сравнительной степени . . . . .	033
§ 29. Сравнительная степень нарѣчій . . . . .	033
§ 30. Выраженіе сравнительной степени описательно . . . . .	034
§ 31. Превосходная степень . . . . .	034
§ 32. Уравнительная форма сравненія . . . . .	035
§ 33. Образованіе отъ прилагательныхъ такихъ формъ, которыя указываютъ на уменьшеніе того или иного качества въ предметѣ . . . . .	035
§ 34. Отрицательныя прилагательныя . . . . .	035

## III. Числительныя.

§ 35. Количественныя числительныя . . . . .	036
§ 36. Склоненіе количественныхъ числительныхъ . . . . .	038
§ 37. Порядковыя числительныя . . . . .	038
§ 38. Дробныя . . . . .	038
§ 39. Собирательныя и приблизительнаго счета . . . . .	039
§ 40. Раздѣлительныя . . . . .	039
§ 41. Множительныя (кратныя) . . . . .	039

## IV. Мѣстоименія.

§ 42. Личныя мѣстоименія . . . . .	039
§ 43. Самостоятельныя личныя мѣстоименія . . . . .	039

§ 44. Мѣстоименныя частицы субъективныя и объективныя . . . . .	040
§ 45. Склоненіе личныхъ мѣстоименій . . . . .	040
§ 46. Указательныя мѣстоименія . . . . .	042
§ 47. Склоненіе указательныхъ мѣстоименій . . . . .	043
§ 48. Притяжательныя мѣстоименія . . . . .	046
§ 49. Возвратное мѣстоименіе . . . . .	046
§ 50. Взаимныя мѣстоименія . . . . .	046
§ 51. Вопросительныя мѣстоименія . . . . .	047
§ 52. Относительное мѣстоименіе . . . . .	047
§ 53. Склоненіе вопросительныхъ мѣстоименій и относительнаго . . . . .	047
§ 54. Опредѣлительныя мѣстоименія . . . . .	049
§ 55. Неопредѣленныя мѣстоименія . . . . .	049
§ 56. Отрицательныя мѣстоименія . . . . .	050
§ 57. Послѣложныя падежи въ мѣстоименіяхъ . . . . .	050

#### V. Глаголы.

§ 58. Два строя, субъективный и объективный . . . . .	051
§ 59. Двѣ формы спряженія, абсолютная и относительная . . . . .	051
§ 60. Глагольныя и именныя основы въ спряженіи . . . . .	051
§ 61. Глагольныя основы твердыя, плавныя и слабыя . . . . .	052
§ 62. Двухсогласныя и односогласныя корни . . . . .	052
§ 63. Отименныхъ глаголовъ больше, чѣмъ коренныхъ . . . . .	053
§ 64. Въ спряженіи формально имѣть разницы между коренными и оты- менными глаголами . . . . .	053
§ 65. Нарашаемые вспомогательныя глаголы . . . . .	053

#### Спряженіе глаголовъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ 66. Образованіе абсолютныхъ формъ спряженія . . . . .	054
§ 67. Употребленіе субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ . . . . .	054
§ 68. Залоги дѣйствительный и страдательный . . . . .	057

#### Дѣйствительный залогъ.

§ 69. Породы . . . . .	057
§ 70. Три группы временъ . . . . .	059
§ 71. Темы главныхъ временъ . . . . .	059
§ 72. Два спряженія . . . . .	060
§ 73. Классы . . . . .	061
§ 74. I-е спряженіе глаголовъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы. Главныя времена . . . . .	061
§ 75. II-е спряженіе . . . . .	064
§ 76. Производныя времена первой группы: прошедшее несовершенное, желательное I и II . . . . .	065
§ 77. Производныя времена второй группы: сослагательное I и II . . . . .	067
§ 78. Условное наклоненіе съ <i>я</i> . . . . .	068
§ 79. Повелительное наклоненіе . . . . .	069

#### Страдательный залогъ.

§ 80. Породы . . . . .	070
§ 81. Спряженія . . . . .	071

§ 82. Классы . . . . .	071
§ 83. Образцы спряженія . . . . .	072
§ 84. Прошедшее несовершенное и желательное . . . . .	073
§ 85. Времена второй группы и повелительное наклоненіе . . . . .	073

Относительныя формы спряженія глаголовъ субъективнаго строя.

§ 86. Объективные префиксы неформленнаго, родительнаго и дательнаго отношеній . . . . .	073
§ 87. Употребленіе объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ . . . . .	074
§ 88. Въ относительныхъ формахъ глаголъ иногда согласуется въ числѣ не съ подлежащимъ, а съ дополненіемъ . . . . .	075
§ 89. Въ мингрельскомъ нѣтъ специальныхъ формъ съ неформленнымъ отношеніемъ къ 3-му лицу . . . . .	075
§ 90. Постановка субъективнаго префикса 1-го лица въ формахъ съ родительнымъ къ 3-му лицу отношеніемъ . . . . .	075
§ 91. Образцы спряженія относительныхъ формъ настоящаго времени дѣйствительнаго залога . . . . .	075
§ 92. Совпаденіе формъ родительнаго и дательнаго отношеній съ формами II-й и III-й породъ . . . . .	078
§ 93. IV-я порода . . . . .	078

Глаголы объективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ 94. Спряженія и классы . . . . .	079
§ 95. Образцы спряженія настоящаго времени . . . . .	079
§ 96. Опущеніе неформленнаго префикса 2-го лица въ основахъ съ начальнымъ плавнымъ . . . . .	082
§ 97. Глаголы, образующіе совершенный и несовершенный виды по разнымъ породамъ . . . . .	082
§ 98. Форма возможности . . . . .	082
§ 99. Производныя времена . . . . .	083

Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя.

§ 100. Образцы спряженія первой группы временъ . . . . .	083
--	-----

Третья группа временъ.

§ 101. Прошедшее совершенное, давнопрошедшее и прошедшее сослагательное . . . . .	086
---	-----

Описательное спряженіе.

§ 102. Три различныхъ вида описательнаго спряженія . . . . .	091
--	-----

Вопросительныя формы глаголовъ.

§ 103. Выраженіе вопросительной формы глагола при помощи суффикса -и. Удареніе въ вопросительныхъ формахъ. Значеніе вопросительныхъ формъ при установленіи нѣкоторыхъ морфологическихъ явленій . . . . .	092
--	-----

## Отглагольные имена.

[Имена дѣйствія (nomina actionis) и причастія].

- § 104. Различные виды именъ дѣйствія . . . . . 093  
 § 105. Причастія дѣйствительнаго залога и. вр., страдательнаго залога  
 прошедшаго и будущаго времени . . . . . 094

## Сводные корни.

- § 106. Перечень сводныхъ корней . . . . . 096  
 § 107. Спряжение корня  $\text{бъ} < \text{бз} < \text{б}$ ,  $\text{бъ} < \text{бз} < \text{б}$  *дѣлать* . . . . . 097  
 § 108. Спряжение корня  $\text{б}$ ,  $\text{бъ}$  *быть, существовать* . . . . . 0101  
 § 109. Спряжение корня  $\text{х}$ ,  $\text{хъ}$ ,  $\text{хь}$  *ходить, уходить* . . . . . 0102

## Предлоги въ глаголахъ.

- § 110. Значеніе предлоговъ и ихъ мѣсто въ глагольныхъ формахъ . . . . . 0106  
 § 111. Случаи внесенія субъективнаго префикса 1-го лица внутрь пред-  
 логовъ . . . . . 0106  
 § 112. Сращеніе предлоговъ съ глагольной основой . . . . . 0106  
 § 113. Предлоги  $\text{ѣ}$  и  $\text{дѣ}$  . . . . . 0107  
 § 114. Предлоги, специально употребляющіеся при тѣхъ или иныхъ вре-  
 менахъ . . . . . 0107  
 § 115. Разныя фонетическія измѣненія, возникающія при сочетаніи пред-  
 логовъ съ глаголами . . . . . 0107  
 § 116. Нѣкоторые глаголы обозначаютъ не только дѣйствіе или состоя-  
 ніе предметовъ, но и величину ихъ . . . . . 0113

## Совпаденія въ глагольныхъ формахъ.

- § 117. Различные случаи совпаденія глагольныхъ формъ, преимуще-  
 ственно въ третьихъ лицахъ . . . . . 0113

## VI. Нарѣчія.

- § 118. Первичныя и производныя нарѣчія. Простыя и сложныя . . . . . 0114

## VII. Предлоги.

- § 119. Предлоги сохранились лишь въ глаголахъ, а именами управляютъ  
 послѣлоги . . . . . 0117  
 § 120. Простые и сложные предлоги . . . . . 0117

## VIII. Послѣлоги.

- § 121. Настоящихъ послѣлоговъ весьма ограниченное количество . . . . . 0121

## IX. Союзы.

- § 122. Соединительные, раздѣлительные, сравнительные и др. союзы . . . . . 0122

## X. Междометія.

- § 123. Перечень наиболѣе употребительныхъ междометій . . . . . 0123

## ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ. СЛОВООБРАЗОВАНИЕ.

## I. Производныя слова.

- § 124. Способы образованія словъ . . . . . 0124  
 § 125. Основныя формы словъ и ихъ условное обозначеніе , . . . . 0124

§ 126. Образование ласкательныхъ именъ . . . . .	0125
§ 127. Наибольше распространенные суффиксы . . . . .	0125
§ 128. Наибольше употребительные префиксы . . . . .	0128

### II. Сложныя (составныя) слова.

§ 129. Различные виды сложныхъ словъ . . . . .	0129
§ 130. Сложныя слова, образованныя черезъ повтореніе основы . . . . .	0132

## ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТАЯ. ГЛАВНѢЙШІЯ СИНТАКСИЧЕСКІЯ ОСОБЕННОСТИ.

### Употребленіе падежей.

§ 131. Именительный падежъ . . . . .	0132
§ 132. Дательный мѣстоименный . . . . .	0133
§ 133. Дательный картскій . . . . .	0133
§ 134. Въ какихъ падежахъ ставится подлежащее . . . . .	0134
§ 135. Родительный падежъ . . . . .	0134
§ 136. Родительный падежъ съ отношеніемъ къ другимъ падежамъ . . . . .	0134
§ 137. Отложительный падежъ . . . . .	0135
§ 138. Творительный падежъ . . . . .	0136
§ 139. Дательный (направительный) I . . . . .	0136
§ 140. Дательный (направительный) II . . . . .	0137
§ 141. Дательный (направительный) III . . . . .	0137

### Употребленіе сказуемаго.

§ 142. Согласованіе сказуемаго съ подлежащимъ . . . . .	0137
§ 143. Согласованіе сказуемаго въ числѣ не съ подлежащимъ, а съ дополненіемъ . . . . .	0138
§ 144. Согласованіе именного сказуемаго съ подлежащимъ . . . . .	0138
§ 145. Употребленіе двухъ формъ сослагательнаго, гевр. желательнаго . . . . .	0139
§ 146. Употребленіе 3-го лица аориста вм. сослагательнаго-будущаго . . . . .	0139
§ 147. Употребленіе сложныхъ глагольныхъ формъ съ <i>3<sup>м</sup></i> въ концѣ . . . . .	0139
§ 148. Слитныя предложенія . . . . .	0140
§ 149. Сліяніе разныхъ частицъ съ предшествующими и послѣдующими словами . . . . .	0140
§ 150. Постановка союзовъ въ придаточныхъ предложеніяхъ . . . . .	0141
§ 151. Сокращеніе придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеній . . . . .	0141
§ 152. Дательный самостоятельный . . . . .	0142

### Вносныя предложенія.

§ 153. Виды вносныхъ предложеній . . . . .	0142
--	------

### Вводныя предложенія.

§ 154. Способъ употребленія вводныхъ предложеній . . . . .	0144
§ 155. Отрицаніе . . . . .	0145

### Дополненіе I. Табу.

§ 156. Случай употребленія табу . . . . .	0145
---	------



## Дополненіе II. Стихосложеніе.

§ 157. Тоническо-силлабическій строй стиха . . . . .	0146
§ 158. Отпаденіе, выпаденіе или сокращеніе гласныхъ звуковъ и вставка ихъ для стихотворнаго размѣра . . . . .	0146
§ 159. Нарушеніе для стихотворнаго размѣра нѣкоторыхъ морфологическихъ явленій . . . . .	0147
§ 160. Стихотворный размѣръ часто не выдержанъ . . . . .	0147
§ 161. Размѣры стиха . . . . .	0147
§ 162. Стопы . . . . .	0148
§ 163. Рима . . . . .	0148
§ 164. Параллелизмы . . . . .	0149
§ 165. Аллитерирующія и римующія образованія . . . . .	0149

## Дополненіе III.

§ 166. Къ § 7 (объ удареніи) . . . . .	0150
--	------

## ХРЕСТОМАТІЯ МИНГРЕЛЬСКАГО ЯЗЫКА . . . . . 1—188

## А. Сенакскій говоръ.

а) Разговоры . . . . .	1
------------------------	---

## В. Самурзакано-зугдидскій говоръ.

а) Разговоры . . . . .	2
------------------------	---

## А. б) Сказки.

I. <i>ქმეტილი დავისების კობი უშვავი ღირვერისი</i> <i>Что дiаволъ далъ, дiаволъ и возьметъ.</i> Записана мною въ 1911 г. въ г. Потн со словъ кр. Эгнатъ (Игнатія) Тонтуа 51 года изъ деревни Сачочіо с. у. . . . .	3
II. <i>დაბო დო ღირვერისი</i> <i>Олицетвiкъ и причесивикъ.</i> Записалъ учитель Абедашскаго (с. у.) сельскаго училища А. Дгебуадзе, СМК, вып. X, отд. II, стр. 313 . . . . .	7
III. <i>კატერი დო ვილიბიკი</i> <i>Катерь и вилибикъ.</i> Записана имъ же, <i>ibid.</i> , стр. 319 . . . . .	9
IV. <i>სიკვიმი ნინა</i> <i>Красивая рыбка.</i> Записана имъ же, <i>ibid.</i> , стр. 324 . . . . .	11
V. <i>კვიმი ვინის კობი</i> <i>Два брата.</i> Записалъ В. Гагуа въ с. Носпри с. у., <i>ibid.</i> , стр. 331 . . . . .	12
VI. <i>სიკვიმი ქმეტილი დო ნიკვიმი</i> <i>Сказка о мужъ и женъ.</i> Записана въ с. Бандза с. у. со словъ Юсифа Габуніи, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 70 . . . . .	12
VII. <i>სიკვიმი ვინის კობი დო ვინის კობი</i> <i>Сказка о дванадцати братьяхъ.</i> Записана въ с. Бандза со словъ двор. I. Габуніи, <i>ibid.</i> , стр. 64 . . . . .	14
VIII. <i>სიკვიმი დო ვინის კობი</i> <i>Сказка о дивъ и человекъ.</i> Записана въ с. Когіанети с. у. со словъ двор. Григорія Джоли, <i>ibid.</i> , стр. 61 . . . . .	18
IX. <i>სიკვიმი დო ვინის კობი</i> <i>Сильнѣе сильнаго всегда бываетъ.</i> Записана смотрителемъ Хоргинскаго (з. у.) двухкл. училища Иваномъ Цхакаей, СМК, вып. X, отд. II, стр. 326 . . . . .	20
X. О женскомъ любопытствѣ, МЭ, стр. 1 . . . . .	22
XI. Варіантъ предыдущей сказки, <i>ibid.</i> , стр. 58 . . . . .	25
XII. О трехъ царевичахъ и царевнахъ, <i>ibid.</i> , стр. 10 . . . . .	26
XIII. О „Геріа“, единств. сынъ бѣдняка, <i>ibid.</i> , стр. 18 . . . . .	31

XIV. О царѣ и его трехъ сыновьяхъ, <i>ibid.</i> , стр. 27 . . . . .	36
XV. О старикѣ и дивѣ, <i>ibid.</i> , стр. 34 . . . . .	40
XVI. Вариантъ предыдущей сказки, <i>ibid.</i> , 60 . . . . .	42
XVII. О царѣ и пастухѣ-судьѣ, <i>ibid.</i> , стр. 52 . . . . .	43
XVIII. О трехъ сыновьяхъ священника, <i>ibid.</i> , стр. 55 . . . . .	45
XIX. О царевичѣ и дѣвушкѣ, <i>ibid.</i> , стр. 57 . . . . .	46
В. b) Сказки.	
XX. О царѣ, царицѣ и ихъ сынѣ „Санаргіа“, <i>ibid.</i> , стр. 38 . . . . .	47
XXI. О двухъ братьяхъ ворахъ, <i>ibid.</i> , стр. 47 . . . . .	52
XXII. <i>Հայր Թոմասեան</i> <i>Царь Музарбіи</i> . Записана въ с. Корцхели з. у. Иосифомъ Кобаліей, СМК, вып. X, отд. II, стр. 264 . . . . .	55
XXIII. <i>Յոթն Երկնքում և Երես Ըրոմն Երեմեան</i> <i>Сказка о царевичѣ и воспитанникѣ дива</i> . Записалъ въ с. Чақвииджи з. у. С. Хабулави, <i>ibid.</i> , стр. 278 . . . . .	62
XXIV. <i>Երեմ Զրեմն Յոթն</i> <i>Сказка о трехъ братьяхъ</i> . Записана въ с. Чога з. у. Евфиміемъ Карчаевой, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 73 . . . . .	69
XXV. <i>Երկնքում Խոսիկերն Ըրո Եմ և Երես Զրեմեանն Յոթն</i> <i>Сказка о царѣ Чамменъ и его сынѣ Джимушиеръ</i> . Записана въ с. Чақвииджи з. у. со словъ Елены Хубулавы, <i>ibid.</i> , стр. 78 . . . . .	72
XXVI. <i>Երեմ Զրեմ Ըրո Երեմն Յոթն</i> <i>Сказка о трехъ братьяхъ и дивѣ</i> . Записана по моей просьбѣ студентомъ Петербургскаго университета кн. Шотой Дадіани въ 1911 г. въ с. Монданахъ з. у. . . . .	78
XXVII. <i>Խրիստոսեան Ըրո Զրեմեանն Երեմեանն Յոթն</i> <i>Сказка о Христанъ и Белтанъ геролахъ</i> . Записана мною со словъ діакона Виссаріона Макацарии въ с. Цаишъ з. у. 4—5 іюля 1911 г. . . . .	82
XXVIII. <i>Յոթն Ըրո Կնքումն Յոթն</i> <i>Сказка о Бежанъ и Манижъ</i> . Записана по моей просьбѣ воспитанникомъ Тифл. дух. семинаріи Шалвой Чантуріей 16 іюля 1911 г. въ с. Джварѣ з. у. со словъ кр. Квабана Кардавы 67 лѣтъ . . . . .	104
А. с) Стихотворенія.	
а) Пѣсни.	
I. 1. Введеніе къ поэмѣ. Написана по моей просьбѣ поэтомъ Коцѣй Габуніей 2 іюля 1909 г. въ с. Бандза с. у. . . . .	108
» 2. Любовная. Написана по моей просьбѣ 9 авг. 1910 г. въ Мургуль (Батумской области) Михаиломъ Габуніей изъ с. Бандзы . . . . .	108
» 3. Акростихъ. Написанъ имъ же . . . . .	109
II. Любовная, на мингр. и груз. языкахъ въ перемѣшку. Зап. мною въ с. Наогаевѣ с. у. со словъ Маро Цхакаи . . . . .	109
III. Любовная. Съ ея же словъ . . . . .	109
IV. Любовная. Зап. мною тамъ же со словъ аптекаря Теодора Георгіевича Квираи . . . . .	110
V. Съ его же словъ . . . . .	111
VI. <i>Հայր Երեմեան</i> <i>Солнечникъ Нодіа</i> . Юмористическая. Зап. имъ самимъ . . . . .	112
VII. <i>Հայր Զո</i> <i>Օй, ой</i> . Юмористическая. Съ его же словъ . . . . .	112
VIII. Любовная. Записана имъ самимъ . . . . .	112
IX. <i>Երեմեանն Ըրո Զրեմեանն</i> <i>Отыскивающимъ дворянское достоинство</i> . Зап. мною со словъ Петра Схулухіи изъ дер. Киціи с. у. . . . .	116

X. 1. <i>შავკუბაყუყუბი ობიექტი</i> <i>Пѣсня школьникова</i> , МА, стр. 33 . . . . .	116
2. „ „ „ Зап. по моей просьбѣ учителемъ Наога- левскаго училища Георгіемъ Цхакаей . . . . .	117
XI. <i>Любовная</i> . Зап. мною со словъ <i>Ө. Г. Квирай</i> . . . . .	118
XII. <i>ღუღი ოცნებანი შავუ</i> <i>Я готовъ убить себя</i> , Ар., стр. 93—96 . . . . .	118
XIII. <i>Любовная</i> , МЭ, стр. 67 . . . . .	120
XIV. <i>Историческая юмористическая</i> , <i>ibid.</i> , стр. 65 . . . . .	121
XV. <i>Историческая юмористическая</i> , <i>ibid.</i> , стр. 80 . . . . .	121
XVI. <i>Бесѣда съ головолемъ</i> , <i>ibid.</i> , стр. 74 . . . . .	121
XVII. <i>Характеристика мингрельцевъ, юмористическая</i> , <i>ibid.</i> , стр. 76 съ добавленіемъ отъ <i>სამკუბი დო სინბუღუვი</i> , записаннымъ мною со словъ <i>Ө. Г. Квирай</i> . . . . .	122
XVIII. <i>Любовная</i> , <i>ibid.</i> , стр. 66 . . . . .	123
XIX. <i>Пѣсня кабана</i> , <i>ibid.</i> , стр. 73 . . . . .	123
XX. <i>Историческая</i> , <i>ibid.</i> , стр. 75 . . . . .	124
XXI. <i>სურბთავი</i> <i>Любовный</i> , приписываются кн. Ант. Георг. Дадіани, СМК, вып., XVIII, отд. I, стр. 26, 28 . . . . .	124
XXII. <i>Любовная</i> . Зап. <i>Вл. Гагуа</i> , смотр. <i>Кваганскаго училища</i> , <i>ibid.</i> , вып. X, отд. I, стр. 109 . . . . .	125
XXIII. <i>Наставленіе молодежи</i> , <i>ibid.</i> , вып. XVIII, отд. I, стр. 6 . . . . .	126
XXIV. <i>კაღახანი ლექსი</i> <i>Пѣсня о комарѣ</i> . Зап. въ с. <i>Гурдземъ</i> с. у. <i>М. Ча-</i> <i>чибай</i> , <i>ibid.</i> , вып. X, отд. II, стр. 262 . . . . .	127
XXV. <i>ქინკანი ლექსი</i> <i>Пѣсня о крапивоикѣ</i> . Зап. учителемъ <i>Суджунской</i> (с. у.) школы <i>Филимономъ Маткавой</i> , <i>ibid.</i> , стр. 260 . . . . .	127
XXVI. <i>Вопль безнадежно влюбленнаго</i> . Зап. по моей просьбѣ 30 июня 1910 г. въ с. <i>Наогаевѣ Ясономъ Чиковани</i> . . . . .	128
XXVII. <i>Любовная</i> } Зап. имъ же . . . . .	130
XXVIII. <i>Любовная</i> } . . . . .	131
XXIX. 1. <i>სინბი</i> <i>ბიბის</i> <i>Застольная</i> , СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 22 . . . . .	131
„ 2. „ „ „ „ МЭ, стр. 86 . . . . .	132
XXX. <i>Разные отрывки</i> : 1, 2, 3, 4, 5 зап. мною, 6, 7, 8, 9 изъ МЭ (стр. 69, 79), 10, 11, 12, 13, 14 зап. мною, 15 <i>Вуколомъ М.</i> <i>Беридзе</i> , 16, 17, 18 изъ СМК. вып. XVIII, отд. I (стр. 22, 24), 19 и 20 изъ МЭ, стр. 66, 70 . . . . .	133
В. с) <i>Стихотворенія</i> .	
а) <i>Пѣсни</i> .	
XXXI. 1. <i>კაღახანი სქუბი ლექსი</i> . <i>სინბის</i> <i>Колыбельная тѣня о крестьянскомъ</i> <i>ситѣ</i> . Зап. въ с. <i>Котіанетъ</i> с. у. <i>Эр. Гагуа</i> , СМК, вып. X, отд. II, стр. 258 . . . . .	136
„ 2. Зап. въ с. <i>Цаишъ</i> з. у., <i>ibid.</i> , вып. XVIII, отд. I, стр. 6 . . . . .	138
XXXII. 1. <i>სქვადგობი ობიექტი</i> <i>Пѣсня утоплетника</i> . Зап. въ с. <i>Цаишъ</i> , <i>ibid.</i> , вып. XVIII, отд. I, стр. 10 . . . . .	139
„ 2. <i>Вариантъ предыдущей</i> , МЭ, стр. 61 . . . . .	140
XXXIII. 1. <i>Пѣсня о ранней зимѣ</i> . Зап. въ с. <i>Цаишъ</i> , м. <i>Самгебро</i> з. у., въ с. <i>Кицїи</i> с. у., СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 18 . . . . .	141
„ 2. <i>Вариантъ той же пѣсни</i> , МЭ, стр. 63 . . . . .	142

XXXIV. 1. Мать и дочь. Зап. въ сс. Цаишъ и Чкадуашъ, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 20 . . . . .	142
» 2. Вариантъ той же пѣсни, МЭ, стр. 68 . . . . .	143
XXXV. Лисовъ. Зап. въ с. Цаишъ, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 24. . . . .	143
XXXVI. Любовная. Зап. въ с. Цаишъ, <i>ibid.</i> , стр. 28 . . . . .	144
XXXVII. Рекрутская. Зап. въ сс. Цаишъ и Чкадуашъ з. у., <i>ibid.</i> , стр. 8 . . . . .	145
XXXVIII. 1. Любовная, 2. Роза и Крапива, 3. Перевернулся міръ, 4. <i>ჭურბა შაკალა</i> , 5. <i>კვად დამელა</i> , 6. <i>ჭურჭურჭურ ტეტერვზა</i> , 7, 8, 9, 10 Любовныя. Записаны по моей просьбѣ Шошой Дадіани . . . . .	145
XXXIX. 1. <i>ჭიქე ციხამი წყლისი</i> <i>Желаніе маленькой дѣвочки</i> , 2. <i>შეცდელი</i> <i>Товарищъ</i> , 3. <i>წყისქი</i> <i>Дроздъ</i> , 4. <i>გუნთი ღლი გინი</i> <i>Волкъ и оселъ</i> , МА, стр. 4, 5, 10, 5 . . . . .	148
XL. <i>კობრევი</i> <i>კვარცხი</i> <i>Пѣсня о лягушкѣ</i> . Зап. въ с. Чаквинджъ з. у., СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 89 . . . . .	149
XLI. О крестьянскомъ возстаніи. Зап. въ с. Цаишъ, <i>ibid.</i> , стр. 14 . . . . .	149
XLII. Пѣсня узника (с. Цаишъ), <i>ibid.</i> , стр. 12 . . . . .	150
XLIII. <i>გუთუ ავუქიამი ღერსი</i> <i>Пѣсня Гуту Анакіи</i> , <i>ibid.</i> , стр. 16 . . . . .	152
XLIV. <i>დავითი ავუქიამი ღერსი</i> <i>Стихотвореніе Давида Анакіи</i> . Зап. мною со словъ Евдокіи Векуа въ с. Савекуо з. у. . . . .	154
XLV. <i>არსენა შანიამი ღერსი</i> <i>Стихотвореніе Арсена Шони</i> . Зап. въ с. Джваръ для меня ученикомъ Сенакскаго дух. училища Константиномъ Чантуріей . . . . .	156
XLVI. 1 и 2. Любовныя, 3. Джварская пѣсня объ Арамъ-Хуту, МЭ, стр. 78, 70 . . . . .	159
XLVII. Дадіани и стихотворецъ. Зап. мною въ с. Джваръ 18 іюля 1911 г. со словъ Василія Бекуевича Кардавы . . . . .	160
XLVIII. 1911 წანასი თებობა <i>Зима съ 1911 году</i> . Зап. мною 22 іюля 1911 г. въ с. Чубурихинджъ въ Самурзакано со словъ мѣстнаго народнаго поэта Коціи Закаран 35 лѣтъ . . . . .	160
XLIX. <i>სურბოვთა</i> <i>Любовная</i> . Написана по моей просьбѣ тѣмъ же К. Закараей . . . . .	163
L. Переписка между юношей и дѣвушкой. Зап. мною 20 іюля 1911 г. въ с. Чубурихинджъ въ Самурзакано со словъ Елизабара Дзандзы 22 лѣтъ . . . . .	164
LI. <i>სიკლია</i> <i>Чела</i> . Изъ сборника стихотвореній Аकोбіи, стр. 3 . . . . .	165
b) Басни, взяты изъ МА (стр. 61—70).	
1. <i>გუნთი ღლი მავშლათა</i> <i>Оселъ и Соловей</i> . . . . .	169
2. <i>გუნთუ ღლი სოჯი</i> <i>Лягушка и Быкъ</i> . . . . .	171
3. <i>შეთი ქარწქისინი, ინიველი ომქი</i> <i>ვა რე</i> <i>Не все то золото, что блеститъ</i> . . . . .	172
4. <i>შეშელი ღლი მსხვლათი</i> <i>კვადლი</i> <i>Пшутухъ и жемчужное зерно</i> . . . . .	173
5. <i>წამსი ღლი გვერდი</i> <i>Крестьянинъ и Змья</i> . . . . .	174
6. <i>კვანთა ღლი შეღა</i> <i>Ворона и Лисица</i> . . . . .	175
A. B. d) Пословицы ( <i>შეკოვები</i> ), взяты изъ МЭ, стр. 81, СМК, вып. X, отд. II, стр. 256, вып. XXXII, отд. III, стр. 54, МА, а снабженныя звѣздочкой * записаны мною или по моей просьбѣ другими впервые (также загадки и др.) . . . . .	176

## е) Изреченія.

I. П. III изъ МЭ, стр. 86, 85 . . . . .	181
IV. Зап. мною со словъ Александра Г. Квираи . . . . .	181
V. » » » » Маро Цхакаи . . . . .	181
VI. » » » » N . . . . .	181
VII. Частью записаны мною въ сс. Джварѣ и Худонѣ, частью взяты изъ МА . . . . .	182
f) Загадки ( <i>ჭიშკრის-ღიშკრის</i> ) изъ МЭ, стр. 83, МА, стр. 71 . . . . .	182
g) Заговоры, повѣрія, молитвословія . . . . .	185—188
1, 2, 3 изъ СМК, вып. XVIII, отд. III (стр. 317, 229), 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 и 12 изъ СМК, вып. XXXII, отд. III (стр. 94, 95, 96, 98, 100, 106, 108, 112, 114), 13 зап. В. М. Беридзе, 14 изъ МЭ (стр. 86), 15, 16 записаны мною въ с. Джварѣ со словъ свящ. Зосима Чантурии, а 17 въ с. Худонѣ со словъ 70 лѣтн. старика Мераба Кардавы, 18 изъ <i>ქართული ენის ისტორიის</i> <i>Исторіи</i> <i>груз. народа</i> И. А. Джавахова, I, стр. 118, Тифлисъ 1913, а 19 изъ СМК, вып. XXXII, отд. III, стр. 103.	

## МИНГРЕЛЬСКО-РУССКІЙ СЛОВАРЬ . . . . . 189—424

## Таблицы.

I. Мингрельскій алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ военнаго письма . . . . .	02
II. Согласные . . . . .	04
III. Падежныя окончанія . . . . .	017
IV. Примѣры склоненій . . . . .	028—031
V. Склоненіе личныхъ мѣстоименій . . . . .	041
VI. Склоненіе указательныхъ мѣстоименій . . . . .	045
VII. Склоненіе вопросительныхъ мѣстоименій и относительнаго . . . . .	048
VIII. I-е спряженіе (i-спряженіе) глаголовъ субъективнаго строя. Абсо- лютныя формы . . . . .	062—063
IX. Относительныя формы спряженія глаголовъ субъективнаго строя . . . . .	076—077
X. Спряженіе глаголовъ объективнаго строя. Абсолютныя формы. 080—081	
XI. Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя 084—085	

# ПРЕДИСЛОВІЕ.

ВВЕДЕНІЕ ВЪ ИЗУЧЕНІЕ МИНГРЕЛЬСКАГО ЯЗЫКА.

О названіи „мингрельскій“ или „иверскій“ языкъ. Предѣлы его распространенія въ древности.

Мингрельскій языкъ находится въ ближайшемъ родствѣ съ чанскимъ, составляя вмѣстѣ съ нимъ одну изъ трехъ главныхъ группъ яфетической вѣтви языковъ, именно тубал-кайнскую группу<sup>1)</sup>. Вторая половина этого библейскаго названія, *кайнскій*, равняется названію *чанскій*, а первая, *тубалскій* (*ѳувалскій*), — названію *мингрельскій* черезъ промежуточную форму *иверскій*.

Еврейскій ученый Іосифъ Флавій (I-й в. по Р. Х.), излагая въ своихъ *Иудейскихъ древностяхъ* библейскую родословную народовъ, говоритъ, между прочимъ, что ѳувалійцы, происходящіе отъ Іафетова сына ѳувала (Бытіе 10, 2: евр. תּוּבַל גְּכַרְגִּי греч. Θουβέλι, г. თუბალჯგ; ассир. *Tabal*), въ его время назывались *иверами*<sup>2)</sup>. Обращеніе ѳувала въ Иверъ (<\* *hiver*) вполне допустимо по фонетическимъ законамъ мингрельскаго языка: чередованіе начального придыхательнаго *ѳ* ѳ съ *ѣ* и совершенное исчезновеніе

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, Предисловіе, стр. XXIII. Въ только что появившейся работѣ Н. Марра *Опредѣленіе языка второй категоріи Ахеменидскихъ клинообразныхъ надписей...* (ЗВО, т. XXII, стр. 31—106) группы и языки яфетической вѣтви названы по ихъ характернымъ звуковымъ особенностямъ. Тубал-кайнская группа объединена въ одинъ ш-языкъ, распадающийся лингвистически на два нарѣчія, тубалское и кайнское, т. е. мингрельское и чанское, выработавшіяся въ два самостоятельныхъ языка лишь вслѣдствіе вліянія на каждое изъ этихъ нарѣчій разнородныхъ культурно-историческихъ факторовъ. Грунца же названа сибилантною, куда кромѣ ш-языка входитъ s-языкъ (картскій).

2) См. Flavius Josephi opera. Graece et latine. I. Parisiis 1845, гл. VI, стр. 14, 42—43: Κατοικήσαι δὲ καὶ Θούβηλος Θούβηλους, οἵτινες ἐν τοῖς νῦν Ἰβήρας καλοῦνται.

послѣдняго, а равно замѣна звука *z* і звукомъ *б* г или обратно обычное въ немъ явленіе (§ 3, а, h). Въ свою очередь названія *иверз*, *Иверія*, герср. *иверз*, *Иберія* тожественны, во-первыхъ, съ *имерз*, *Имерія*, а, во-вторыхъ, путемъ разныхъ фонетическихъ измѣненій изъ основъ *ивер* || *ивер* || *имер* (\*hiver || \*hiber || \*himer) получились *гур* (\*gver), т. е. *Гурія* и *гер*, въ сочетаніи съ префиксомъ *э*, *Эгерія*, т. е. *Мимаремія*<sup>1)</sup>. Словомъ, *Иверія* фонетически вполне покрываетъ теперешнія названія разныхъ частей Западной Грузіи (Кутаисская губ. и Батумская обл.), значить, она *Иверіей* и называлась еще раньше, чѣмъ стала называться *Колхидою* въ древности, въ средніе вѣка — сначала *Лазикою*, а потомъ *Абхазіей*. Но мы знаемъ, что *Иверіей* называлась Восточная Грузія (Тифлисская губ.). Страбонъ (I-й в. по Р. X.), описывая Иверію и Колхиду, рѣзко разграничиваетъ ихъ другъ отъ друга<sup>2)</sup>. Это, повидимому, противорѣчіе находитъ свое объясненіе въ томъ обычномъ въ исторіи явленіи, что названіе одного народа переносится на другой по причинѣ политическаго возобладанія одного надъ другимъ. Очевидно, было время до Р. X., когда иверы политически господствовали надъ своими восточными сородичами картлами (грузинами), въ результатъ чего и стала Восточная Грузія называться Иверіей, подобно тому какъ впоследствии карты, завладѣвъ политическимъ рулемъ страны, дали обѣимъ ся частямъ одно общее политически-культурное названіе *Сакартвело*, т. е. *Грузія*, сдѣлавъ въ ней повсюду языкъ грузинскій (картскій) литературно-церковнымъ и огрузинивъ вполне большую половину иверовъ, именно нынѣшнихъ имеровъ, гурійцевъ и аджарцевъ. На движеніе иверовъ съ запада на востокъ намекаютъ приводимыя у Страбона же свѣдѣнія о томъ, что западные иверы переселились въ мѣстности, лежащія выше Понта и Колхиды<sup>3)</sup>.

1) Подробно см. Н. Марръ, *Крещеніе армянъ, грузинъ, абхазовъ и алановъ св. Григоріемъ*, стр. 166—169 и нашъ *Словарь* подъ *иб-вер*.

2) В. В. Латышевъ, *Извѣстія древнихъ писателей о Скиѣи и Кавказѣ*, СПб., 1893, т. I, стр. 139.

3) Латышевъ, ц. с., стр. 98.

Что иверы, т. е. мингрельцы, въ древности занимали гораздо больше пространства, чѣмъ въ настоящее время (см. стр. XVI), это видно и изъ географической номенклатуры мѣстностей внѣ предѣловъ нынѣшней Мингрелии. Такъ, названія на ъ явно мингрельскаго происхожденія (§§ 16, 127), напр., с. ჯიბანიძე *dīqaiši* (въ переводѣ съ мингрельскаго: *мѣстность крѣпости*) (Кут. у.), с. ჭყვიში *tkviši* (Лечх. и Кут. у.), ტვიში *tvishi* (Лечх. у.), с. ხემში *qimši* (Рач. у.), с. სარგვეში *sargvėši* (Шорап. у.), რკინტრისი *kintriši* (Бат. обл.); мингрельскаго происхожденія и названія съ префиксомъ *ა* (§ 128), напр., с. აღაგვე (*мѣстность западни*) *oqagve* (Озург. у.), с. აღაშქვიდი *oqišqvīdi* (Кут. у.), с. აკრბა (*мѣстность для ямятѣ*) *okriba* (Кут. у.), с. აქანსოფა (Шорап. у.); цѣлый рядъ другихъ географическихъ названій, какъ მუხრანის *muquri* (сѣла какъ въ Мингрелии, такъ въ Имеріи), с. ღამასტარო *dimastaro* (въ Имеріи), с. ზაფალია *qodalia* (въ Гуріи) только въ мингрельскомъ и находитъ свое объясненіе (см. *Словарь*).

Помимо географическихъ названій иверизмы вскрываются и въ народной лексикѣ, притомъ въ такой отдаленной отъ нынѣшней Мингрелии провинціи, какъ Рача, не говоря уже объ Имеріи<sup>1)</sup>, напр., კერკუმელა ღამე *темная, претемная ночь* (ср. მ. უკუმელა *тьма*), ზისხა «зисха» названіе кроваваго поноса, вызваннаго употребленіемъ въ пищу сырого мяса (ср. მ. ზისხანი *кровь*) и др. Въ нижней Имеріи встрѣчаются и синтаксическіе иверизмы, какъ, напр., постановка подлежащаго въ Дат. мѣстоименномъ при аористѣ среднихъ и страдательныхъ глаголовъ: კატა მოვიდა ვმ. კაცი მოვიდა *человѣкъ пришелъ*, კატა მოკვდა ვმ. კაცი მოკვდა *человѣкъ умеръ* (ср. მ. კახქ ქმარზეთ, კახქ დოდურე, § 132).

И въ Восточной Грузіи нѣкоторые говоры грузинскаго языка, напр., пнгилойскій, обнаруживаютъ поразительное сход-

1) ვ. ბერიძე, სტუდენტის იმერულ და რაჭულ თქმათ. В. Беридзе, *Грузинскій (картскій) лоссарій по имерскому и рачинскому говорамъ*. СПб. 1912.



ство въ фонетикѣ и морфологіи съ мингрельскимъ языкомъ: въ ингилойскомъ встрѣчаются удвоенные гласные სსრ<sup>2</sup> в<sup>3</sup>м. სს<sup>3</sup> ნიტს (ср. § 5), მობ в<sup>3</sup>м. ვობ<sup>3</sup> кто (ср. § 51), უ-და-უ-წვერქელ<sup>3</sup> в<sup>3</sup>м. და-უ-წვერქელი не написанный (§ 34) и др.<sup>1)</sup> Едва ли это явленіе стоять вполне въ причинной связи съ выше упомянутымъ переселеніемъ западныхъ иверовъ въ Восточную Грузію.

**Предѣлы распространенія мингрельскаго языка въ настоящее время.**

Въ настоящее время на мингрельскомъ языкѣ говорятъ жители собственно-Мингреліи (по-м. სამსარგალო samargalo или ოდიში odishi), занимающей Сенакскій и Зугдидскій уѣзды Кутаисской губерніи, и жители Самурзаканскаго участка (სამურჯავანო samurzakano) Сухумскаго округа. Первыхъ числомъ около 250,000 душъ обоего пола, а вторыхъ—около 40,000.

На окраинахъ мингрельскій языкъ соприкасается съ тремя языками: на югѣ съ грузинскимъ (точнѣе: съ гурійскимъ говоромъ грузинскаго языка), на юго-востокѣ также съ грузинскимъ (съ имерскимъ и лечхумскимъ говорами грузинскаго языка), на сѣверо-востокѣ—съ сванскимъ и на сѣверо-западѣ—съ абхазскимъ. Южную границу составляетъ р. Пичора (отчасти и р. Ріонъ), впадающая въ озеро Палеостомъ и отдѣляющая Мингрелію отъ Гуріи; на юго-востокѣ между Мингреліей съ одной стороны, Имеріей и Лечхумомъ съ другой—протекаетъ Цхенисцкаль; отъ Сваніи Мингрелія отдѣлена отрогами Кавказскаго хребта, отъ Абхазіи—р. Галидзга. Отношеніе этихъ языковъ между собою на пограничныхъ линіяхъ подробно обследовано проф. Цагарели<sup>2)</sup>. Въ общемъ то же самое отношеніе остается и сейчасъ, но есть нѣкоторыя измѣненія въ связи съ движеніемъ мингрельскаго языка съ востока на западъ. Такъ, въ деревнѣ Хуицъ (ხუიცი qunt'i), гдѣ по словамъ Цагарели преобладалъ мингрельскій языкъ, нынѣ пре-

1) См. М. Джанашивили, სამსარგალო, მკველი საქართველო Древоля Грузія, Тифлисъ, т. II, ч. IV, стр. 225 сл.

2) См. МЭ, I, стр. V—IX.

обладаетъ грузинскій, именно въ Зедахуніѣ (Верхній Хуніѣ) говорятъ почти всегда по-грузински, а надъ жителями Кведahunіа (Нижній Хуніѣ) сосѣдніе жители подшучиваютъ, говоря, что они до обѣда бесѣдуютъ по-мингрельски, а послѣ обѣда—по-грузински. То же самое наблюдается въ деревняхъ Самикао и Илорѣ, такъ что собственно границею между Мингреліей и Имеріей является рѣчка Ноґела, протекающая въ нѣсколькихъ верстахъ къ западу отъ Цхенисцкали и впадающая, какъ и послѣдняя, въ р. Ріонъ. Въ сторону Сваніи сплошныя мингрельскія поселенія доходятъ до рѣчки Эцъ (ეცო ედი), а спорадически встрѣчаются и дальше, напр., въ Хуберѣ и Тоґенѣ. Въ Самурзакано еще недавно наряду съ мингрельскимъ былъ распространенъ и абхазскій языкъ, и сейчасъ въ узкой полосѣ между рѣчкой Охурей и р. Галидзга, исключая с. Илоръ, господствуетъ абхазскій языкъ, но въ другихъ мѣстахъ онъ уступаетъ мѣсто мингрельскому, родному языку самурзаканцевъ. Мингрельцы въ большемъ числѣ встрѣчаются и за р. Галидзга, въ Абхазіи, во-первыхъ, какъ переселенцы, напр., въ Беслахубѣ (о чемъ говоритъ и проф. Цагарели), а съ недавнихъ поръ и въ Акваскѣ, Джалѣ и Цхенисцкарѣ, во-вторыхъ, какъ содержатели торгово-промышленныхъ заведеній, мастера, рабочіе и занимающіеся извозомъ.

#### Говоры и подговоры мингрельскаго языка.

Территорія разселенія мингрельцевъ сравнительно ровная. Встрѣчающіяся на ней горныя цѣпи и рѣчки не настолько велики, чтобы онѣ могли служить на долгое время препятствіемъ для сношеній ея обитателей между собою. Этимъ обстоятельствомъ, между прочимъ, объясняется то явленіе, что мингрельцы двухъ крайнихъ, противоположныхъ уголковъ своей территоріи свободно понимаютъ другъ друга. Нѣкоторыя особенности въ языкѣ отдѣльныхъ уголковъ, конечно, имѣются, но онѣ не идутъ дальше различія языка по говорамъ. Достаточно сказать, что нѣтъ особенностей морфологическаго характера (какъ, напр.,

двѣ разныя формы буд. времени въ чанскомъ), а лишь — фонетическаго и лексическаго.

Мы мингрельскій языкъ дѣлимъ на слѣдующіе говоры и подговоры<sup>1)</sup>:

I. Западный говоръ, Самурзакано-зугдидскій (сильный=MZ) съ его характерными фонетическими особенностями: 1) частое примѣненіе твердаго полугласнаго *z* (§§ 6, 11); 2) *ʒ*, resp. *ɔ* (§ 5, d, 1); 3) *ʒ* (§ 5, d, 3); 4) *ʒs* (§ 5, b); 5) *ʒ* (§§ 18, d; 67, B, b); 6) преф. *ʒ* (§ 67); 7) *oʒ* (§ 69, b).

II. Восточный говоръ, Сенакскій (слабый=S), имѣющій въ параллель MZ слѣдующія соответствія: 1) простые гласные, 2) *o*, 3) *ɔ*, 4) *ɔ*, 5) *ʌ*, 6) *ʒ*, 7) *ʒo*.

Оба эти говора имѣютъ каждый свой подговоръ. Такъ, рѣчь с. Джвара (*ʒʒʒʒo dʒari*=ц) и его окрестностей на границѣ съ Сваніей можно назвать подговоромъ MZ говора. Особенность его состоитъ въ диссимиляціи удвоенныхъ гласныхъ<sup>2)</sup> (§§ 5, с;

1) Называя дальше говоры *самурзакано-зугдидскимъ*, *сенакскимъ*, не настаиваемъ, что непременно всѣ уголки той или иной территоріи говорятъ именно такъ, а не иначе. Провести математически точную демаркаціонную линію между говорами нѣтъ возможности. Вопросъ осложняется, помимо того, взаимодѣйствіемъ между говорами. Наше дѣленіе указываетъ лишь на господствующія формы данной мѣстности.

2) Проф. Цагарели (МЭ, I, стр. IV) особенностью джварскаго говора считаетъ то обстоятельство, что „*d*—какъ онъ говоритъ—переходитъ, хотя и не систематически въ *ʒ d*“. Говоритъ онъ это на основаніи записанныхъ имъ двухъ стихотвореній (МЭ, I, стр. 70, 78=Xp., стр. 159 сл.), гдѣ вм. обычныхъ *ɔɔ*, *ɔʒɔɔ*, *ɔʒʒɔɔ*, *ʒʒʒʒo* встрѣчаются *ʒoɔ*, *ʒʒoɔ*, *ɔʒʒoɔ*, *ʒʒʒʒo*. Мнѣ лично не довелось въ Джварѣ записать эти слова со звукомъ *ʒ*, а лишь съ *ɔ*, причѣмъ джварцы говорили, что старое поколѣніе употребляло *ʒ* вм. *ɔ*, но что теперь этого нѣтъ. Нужно сказать, однако, что ничего спеціально джварскаго въ диссимиляціи *ʒ* въ *ɔ* нѣтъ. Это явленіе распространено всюду въ мингрельскомъ (§ 3, d, см. и *Словарь*). Хотя вышеприведенныя слова нигдѣ не засвидѣтельствованы, но они вполне возможны (см. въ *Словарь* слово *ʒʒʒʒo*). Впрочемъ, не мѣшаетъ имѣть въ виду возможность подложности вышеназванныхъ стихотвореній. Дѣло въ томъ, что мнѣ часто приходилось слышать отъ мингрельцевъ другихъ раіоновъ въ насмѣшку надъ джварцами, будто послѣдніе говорятъ *ʒʒʒʒo* и т. д. Не есть ли и вышеназванныя стихотворенія поддѣлка подъ будто бы джварскую рѣчь? Во всякомъ случаѣ, диссимиляціи *ʒ* въ *ɔ* въ мингрельскомъ не можетъ быть признакомъ діалектической его дѣлимости.

75). Въ сенакскомъ говорѣ нужно отмѣтить особенность рѣчи Бандзійскаго и Мартвильскаго обществъ (=bm), гдѣ звукъ *z* чередуется съ *d* (§ 2, d).

Разница въ лексикѣ между MZ и S говорами выражается главнымъ образомъ въ томъ, что въ S говорѣ гораздо больше грузинскихъ словъ, чѣмъ въ MZ, напр., სობოღო, ზობეღბ ზმ. ზაზღუღო, ზოჯღღ и др. (см. въ *Словарь*). Въ восточномъ говорѣ наблюдается и бѣлая склонность къ эмфатическимъ окончаніямъ (§ 11).

По мнѣнію большинства мингрельцевъ лучшая мингрельская рѣчь сохранилась въ двухъ провинціяхъ, Сачичуо и Салипартіано, расположенныхъ на границѣ между Сенакскимъ и Зугдидскимъ уѣздами. Вообще Зугдидскій уѣздъ, какъ центральное мѣсто всей территоріи расселенія мингрельцевъ, ставятъ выше въ языковомъ отношеніи и жители Сенакскаго уѣзда: «чистый мингрельскій не у насъ, — говорятъ они, — а въ Зугдидахъ». Попадались мнѣ, однако, и такіе сенакцы, которые, напротивъ, говорили, что зугдидцы свою рѣчь испортили, подражая грузинамъ, внесеніемъ въ нее звука *z*. «Звукъ *z*, — говорили они, — не свойствененъ мингрельскому, какъ его и нѣтъ въ Бандзійскомъ и Мартвильскомъ обществахъ».

#### Вліяніе другихъ языковъ на мингрельскій и обратно.

Вліяніе неродственныхъ языковъ на мингрельскій исключительно лексическаго характера, но вліяніе родственныхъ языковъ, въ особенности грузинскаго, простирается и на морфологию. Въ *Словарь* отмѣчено около 50 персидскихъ, около 40 арабскихъ, около 30 турецкихъ и 15 греческихъ, около 35 русскихъ или черезъ русскій вошедшихъ словъ. Почти всѣ эти иностранныя слова встрѣчаются и въ грузинскомъ, такъ что въ вопросѣ о заимствованныхъ словахъ мингрельскій ближе стоитъ къ грузинскому, чѣмъ къ своему ближайшему

собрату, чанскому языку. Встрѣчаются и армянскія<sup>1)</sup> слова. Къ отмѣченнымъ въ *Словарь* надо прибавить: գորս (զօճօ) *лягушка*, սոխ (եօե) *лукъ*, ւիպւլա, տաշէլ *тесать, гладить, чистить* (ծօ-ձօեօ *чистить*), բիթ (եօ-լօտօ) *морда, рыло*. Какъ извѣстно, գորս сопоставляется съ латыш. *warde*, лит. *varlė*<sup>2)</sup>, но дѣло въ томъ, что м. զօճօ gord-i черезъ промежуточную форму զօճօտօ kvart-i, сохраненную по сообщенію А. Г. Шанидзе въ тушинскомъ говорѣ груз. языка, великолѣпно покрываетъ др.-г. ը-զօճօ m-kvart-i *жаба*. Если это такъ, то գորս будетъ такимъ же заимствованіемъ въ армянскомъ изъ мишгрельскаго, какъ ճանճ *муха* (Ջանճօ, см. *Словарь*); սոխ и տաշէլ считаются персидскими заимствованіями въ армянскомъ<sup>3)</sup>, но опять таки вопросъ, не попали ли, наоборотъ, эти слова изъ яфетическихъ языковъ въ персидскій. Что же касается բիթ, то оно навѣрное одного корня съ м. եօ-լօտօ и г. եօ-կօճօտօ || եօ-զօճօտօ.

Весьма мало заимствованій изъ абхазскаго и сванскаго языковъ. Какъ будто м. Յօճօկօ *кума* отъ сванскаго глагола Լօ-Յօճօտօ *крестить*, кромѣ того изъ сванскаго заимствованы префиксы Լօ-, Լճ- (§ 128).

Гораздо больше вліянія на мишгрельскій оказалъ и понынѣ оказываетъ грузинскій языкъ. Достаточно бѣглаго просмотра *Словаря*, чтобы увидѣть, какая масса грузинскихъ словъ усвоена мишгрельскимъ<sup>4)</sup>. Кромѣ лексики грузинскій оказалъ вліяніе и на мишгрельскую морфологию. Изъ грузинскаго заимствованы: Дат. картскій падежъ (§ 18,d), III-я нор. дѣйст. залога съ

1) Терминъ „армянскій“ нами употребленъ для удобства въ смыслѣ родовомъ, а не въ смыслѣ одного изъ двухъ языковъ Арменіи, какъ его съ извѣстнаго времени употребляетъ Н. Я. Марръ (см. *Грамматика чанскаго языка*, стр. X).

2) Hübschmann, *Armenische Grammatik*, p. 437.

3) *ibid.*, pp. 238, 251.

4) Надо, конечно, исключить изъ этого числа тѣ немногія грузинскія слова, которыя попали въ *Словарь* въ виду помѣщенія въ *Хрестоматіи* одного мишгрельско-грузинскаго стихотворенія (стр. 109, № II). Эти слова въ *Словарь* сопровождаются ссылкой на данное стихотвореніе.

характеромъ s (§ 69,с), IV-я пор. стр. залога съ характеромъ j (§ 80,с), j e-классъ (§ 73,с). Это и не удивительно: мингрельцы послѣ уничтоженія Лазики, объединившей ихъ съ чанами, стояли и стоятъ, начиная съ VIII-го вѣка по Р. Х., въ отношеніи къ грузинамъ (картамъ) въ болѣе тѣсной политически-культурной связи, чѣмъ другія родственныя племена. Правда, политическая связь Мингрелія съ грузинскимъ царствомъ часто нарушалась, и Мингрелія образовывала самостоятельное княжество, но культурная связь оставалась непрерывной. Грузинскій языкъ, какъ литературно-церковный, былъ и остается во всеобщемъ употребленіи среди мингрельцевъ. Мингрельцы, въ свою очередь, давали и даютъ грузинской литературѣ не мало дѣятелей въ лицѣ переводчиковъ, проповѣдниковъ, поэтовъ, писателей и ученыхъ. Обогащая общую сокровищницу грузинскаго литературнаго языка, они вносили и вносятъ туда мингрелизмы (иверизмы). Къ такимъ иверизмамъ въ грузинскомъ, между прочимъ, относятся: 1) გ. სეზობა *вечеря, вечерня, повечеріе* отъ м. სენი *ночь*, 2) ოზჭობო *сомнѣвающийся, колеблющійся* (< г. ონი *два* м. ჭობოუა *держати*), 3) დედამთილი, მამამთილი *свекровь, свекоръ* (ср. м. დანთიბი მუნთიბი), 4) ძიღის-შობა *сновидишіе* (см. *Словарь* подъ შობ 1), 5) შუმი *крупное вино* (см. *Словарь*), 6) ზვადი *самецъ* (см. *Словарь* подъ ხად 1), 7) იხქითი (ვეფხისტყაოსანი, ტფილისი 1903, в. 401) *внезапный, неожиданный* (см. *Словарь* подъ ხქ || წხქ). Такъ что упрекъ Шотъ, вложенный царемъ Арчиломъ въ уста царя Теймураза I, именно: ზაც აქნ, ეველს გითქვამს, ხომხუნი და შეგრუდიცა<sup>1)</sup> *ты говорилъ [въ своей поэмѣ] на слухъ языкахъ, даже на арминскомъ и мингрельскомъ, имѣеть нѣкоторое основаніе.*

Къ иверизмамъ надо отнести неизмѣненіе объективнаго мѣстоименнаго префикса 1-го лица по числамъ въ древнегрузинскомъ и согласованіе сказуемаго въ числѣ съ дополненіемъ, напр., გ. ში-წყაღე-ბ *полтуй насъ* в.მ. გვი-წყაღე (ср. §§ 44, 88, 143).

1) *ახსილანსი, ქუთაისი* 1888, стр. 17,4 снизу.

Характерныя особенности мингрельскаго сравнительно съ грузинскимъ.

Въ фонетикѣ мингрельскій обнаруживаетъ свои особенности (§§ 2—7).

Въ нѣкоторыхъ частяхъ морфологіи мингрельскій разнообразіе и богаче грузинскаго: 1) рядомъ съ заимствованными изъ грузинскаго нѣкоторыми этимологическими категоріями (см. стр. XX—XXI) мингрельскій удержалъ и свои собственныя, 2) имѣетъ уравнительную форму прилагательныхъ (§ 32), 3) въ употребленіи субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ проявляетъ сравнительно съ грузинскимъ съ одной стороны разнообразіе, а съ другой—однообразіе (§§ 67, 87), 4) чаще употребляетъ форму возможности въ глаголахъ (§ 98), 5) удержалъ прош. несовершенное и желательное отъ существительнаго глагола (§ 108) и 6) образуетъ сослагательное и желательное въ двухъ формахъ (§§ 76, 77).

Несмотря на сильное вліяніе грузинскаго, мингрельскій сохранилъ неприкосновенно свой синтаксическій строй, какъ-то: строгую выдержанность въ употребленіи Дат. мѣстоименнаго падежа (§ 132), постановку союзовъ въ концѣ предложенія (§ 150) и др.

Традиціонный взглядъ среди грузинъ и мингрельцевъ о происхожденіи мингрельскаго языка.

Объ отношеніи мингрельскаго языка къ братски родственному и лингвистически съ нимъ не болѣе какъ равноцѣнному грузинскому существуетъ нѣсколько традиціонныхъ взглядовъ среди грузинъ и мингрельцевъ. Грузины говорятъ свысока о мингрельскомъ языкѣ, называя его искаженнымъ грузинскимъ. Эту точку зрѣнія мы находимъ еще у лексикографа С. Орбелиани (XVII—XVIII вв.). Слову ქვეტულო *чирканіе* онъ даетъ, напр., слѣдующее объясненіе: მეტულო მტულო ლაშარაკი, ბინა ჩხოვეთის და კატეკეტოს ლაშარაკი *искаженный языкъ мингрель-*

цевъ или языкъ кедровокъ и сорокъ. Такого же мнѣнія и историкъ-географъ Вахуштъ (XVIII в.). Онъ о мингрельцахъ говоритъ слѣдующее: *საქსთი ოვობისცა ქნს, უანს ოსმბედასი ქსტოულოჲა* *есть у нихъ и свой языкъ, но тотъ же испорченный грузинскій*<sup>1)</sup>. Не остаются въ долгу и мингрельцы. Они, въ свою очередь, называютъ грузинскій языкъ искаженнымъ мингрельскимъ или, во всякомъ случаѣ, происшедшимъ изъ послѣдняго. Съ этимъ взглядомъ приходилось считаться еще Brosset, который справедливо называетъ его плодомъ національнаго самолюбія<sup>2)</sup>. Среди мингрельцевъ существуетъ и такое мнѣніе, что мингрельскій представляетъ собою нѣчто среднее между чанскимъ и сванскимъ языками: одинъ сванъ—говоритъ преданіе—женился на чанкѣ; супруги долго не понимали другъ друга; наконецъ они выработали новый языкъ, похожій и на чанскій, и на сванскій, на которомъ и стали говорить ихъ потомки, т. е. мингрельцы. Это преданіе, хотя и невѣрно представляетъ генетическую связь между мингрельскимъ и родственными языками, интересно въ томъ отношеніи, что изъ исторіи мы знаемъ о существованіи мѣшанаго племени изъ свановъ и колховъ, *Σουαννόχολοι* по Птоlemeю<sup>3)</sup>.

#### Очеркъ литературы предмета.

Первое мѣсто по времени записи мингрельскихъ словъ и фразъ принадлежитъ турецкому путешественнику Эвлия-Челеби (№ 26<sup>4)</sup>), писавшему въ 70—80 годахъ XVII столѣтія.

Челеби одну страницу своего труда удѣляетъ мингрельскому языку. Онъ приводитъ числительныя до одиннадцати (причемъ *одиннадцать* въ формѣ *საერთოთო* вм. *ერთობოთო*), десятка три другихъ словъ и нѣсколько фразъ, но все въ искаженномъ

1) M. Brosset, *Description géographique de la Géorgie*, p. 404.

2) *Voyage archéol.*, Rapp. VII, p. 69.

3) Латышевъ, ц. с., стр. 239.

4) См. *Списокъ работъ...* стр. XXX—XXXIII.



видѣ, въ чемъ виновны отчасти и издатели. Такъ, названіе *хмбѣ* напечатано сперва *کوبال*; потомъ *کوبال*, наконецъ *کوباک*, изъ коихъ лишь средняя форма, если прибавимъ гласный исходъ *о*, отсѣченный на турецкій ладъ, воспроизводитъ правильную мингрельскую форму *ქობალო*. Трудно допустить, что такое разнообразіе восходитъ къ самому автору; оно вѣроятно же возникло при изданіи труда.

Въ XVII-мъ же столѣтіи писали католическій миссіонеръ въ Мингрелии Арканджело Ламберти (№ 30) и извѣстный путешественникъ Chardin (№ 4), но у нихъ мингрельскія слова попадаютъ лишь случайно, при описаніи тѣхъ или иныхъ мингрельскихъ обычаевъ, а языкъ самъ по себѣ ихъ не интересовалъ.

У грузинскаго лексикографа Орбелиани (XVII—XVIII вв., № 16) встрѣчаются мингрельскія слова, большею частью, безъ указанія на ихъ происхожденіе, но иногда, какъ, напр., при объясненіи слова *კჯჯო*, онъ прямо говоритъ, что это — *смы по-мингрельски*. Güldenstädt (№ 3) въ 70 г. XVIII столѣтія, во время своихъ путешествій по Россіи и Кавказу, составилъ сравнительный словарчикъ изъ грузинскихъ (*kartuelisch*), мингрельскихъ и сванскихъ словъ въ латинской транскрипціи и съ нѣмецкимъ переводомъ. Трудъ весьма слабый; достаточно указать для примѣра нѣсколько мингрельскихъ словъ: 1) *მუჯჯო* что? по Güldenstädt'у, на самомъ дѣлѣ *მუჯჯო* чего хочешь? 2) *ქობალო* корова, на самомъ дѣлѣ *хмбѣ*, 3) *ჭკობო* *хмбѣ*, на самомъ дѣлѣ *кушай* и т. п. Еще раньше рукописью Güldenstädt'a воспользовались Палласъ (№ 1) и Янкевичъ де Міриево (№ 2) для своихъ словарей, куда и проникли всѣ ея погрѣшности. Klaproth, путешествовавшій по Кавказу, въ частности по Грузіи, въ нѣсколькихъ своихъ трудахъ (№№ 5, 6, 7) касается и мингрельскаго языка, но и его работы страдаютъ всѣми недостатками предшественниковъ. Самое цѣнное, что есть въ его работахъ, это—попадающіяся въ записанныхъ имъ фразахъ полныя формы 3-го лица ед. ч. стр. залога, какъ, напр.,

ბჟბ (№ 6, стр. 157), нынѣ появляющіяся только при извѣстныхъ условіяхъ (см. § 103,а).

G. Rosen (№ 10,2) пошелъ дальше: онъ впервые попытался дать грамматическій очеркъ мингрельскаго языка. Хотя нынѣ эта грамматика имѣетъ лишь историческое значеніе, но для своего времени ее надо считать довольно удачною. Въ этой же работѣ Rosen, самъ раньше примѣнявшій къ лазскому (чанскому) языку арабскій алфавитъ, отдаетъ предпочтеніе грузинскому алфавиту какъ самому совершенному для передачи звуковъ кавказскихъ языковъ: Ich bediene mich — говорятъ онъ — hier und weiter des Georgischen Alphabets als des vollständigsten für die Laute der Kaukasischen Sprachen (р. 48). Brosset (№ 11) послѣ введенія (рр. 68—72), гдѣ говорится объ отношеніи мингрельскаго къ грузинскому, приводитъ списокъ мингрельскихъ словъ (рр. 72—78) и, сопоставляя ихъ съ грузинскими, даетъ первый опытъ сравнительной фонетики этихъ языковъ, чему впослѣдствіи было посвящено специальное изслѣдованіе проф. Цагарели. Далѣе Brosset приводитъ мингрельскія фразы (рр. 78—83) и разсказъ (рр. 83—85). Мингрельскія слова не всегда переданы правильно. Однако, нѣкоторыя формы словъ, нынѣ въ мингрельскомъ не встрѣчающіяся или еще не открытыя, ввиду ихъ закономѣрнаго соотвѣтствія грузинскимъ эквивалентамъ, напр., ზეზბო *бровъ* вм. нынѣшняго ჴზბო (г. ჴზბო), нами отмѣчены въ *Словарь*. Въ 1866—1867 на мингрельскомъ языкѣ грузинскими буквами появились *Правила* (№ 12), касавшіяся вышедшихъ изъ крѣпостной зависимости крестьянъ въ Мингреліи. Хотя эти *Правила* — переводъ съ русскаго, переводъ не всегда удачный, но въ нихъ гораздо больше подлиннаго мингрельскаго матеріала, чѣмъ во всѣхъ предыдущихъ работахъ. Въ нихъ же на лицо суффиксъ 3-го лица стр. залога звукъ б, напр., მცხროლო ბჟბ вм. მცხროლო ბჟ.

Эпоху въ изученіи мингрельскаго языка составляютъ работы проф. Цагарели (№ 15). Въ своихъ *Мингрельскихъ этюдахъ* онъ впервые далъ намъ образцы мингрельскаго народнаго

творчества (сказки, пѣсня, пословицы, загадки). Онъ же, записывая мингрельскіе тексты грузинскимъ алфавитомъ, впервые ввелъ знаки *ჲ*, *ღ* для передачи спеціально мингрельскихъ звуковъ. Вторая часть *Этюдозъ* содержитъ опытъ фонетики мингрельскаго языка. Тутъ много точныхъ наблюдений надъ звуковымъ характеромъ мингрельскаго языка, хотя попадаются иногда неправильныя соображенія и недосмотры. Цагарели намѣревался и дальше работать въ области мингрельскаго языка, но создавшееся вокругъ его чисто научныхъ работъ положеніе, ничего общаго съ научными изысканіями не имѣвшее, заставило его бросить дальнѣйшую работу.

Послѣ Цагарели во главѣ собранія мингр. лингвистическаго матеріала стало Управленіе Кавказскаго Учебнаго Округа. Въ его изданіяхъ (№№ 20, 21, 22, 23, 29, 31, 32, 33, 34) собрано много лингвистическаго матеріала, записаннаго на мѣстахъ, болѣею частью, сельскими учителями. Но почему-то въ этихъ изданіяхъ мингрельскіе тексты стали записывать не грузинскимъ алфавитомъ, какъ съ успѣхомъ писали Rosen, Brosset и Цагарели, а русскимъ, не удовлетворяющимъ въ данномъ случаѣ ни научнымъ требованіямъ, ни практическимъ. Между прочимъ неудобствомъ этого письма объясняется встрѣчающаяся въ этихъ изданіяхъ масса опечатокъ. Поэтому понятно то недовѣріе, съ какимъ была встрѣчена мѣстнымъ населеніемъ отпечатанная такимъ образомъ *Мингрельская азбука* (№ 29) въ качествѣ руководства въ мингрельскихъ школахъ.

Трудъ Erckert'a (№ 24) въ части, касающейся мингрельскаго языка, далеко уступаетъ не только работамъ проф. Цагарели, но даже работамъ Brosset и Rosen'a<sup>1)</sup>. Кстати замѣ-

1) Такъ, въ лексической части масса ошибокъ: подѣ № 74 показаны, напр., какъ мингрельскія слова *ბაგალი*, *ბაგალი გრუნი*, на самомъ же дѣлѣ *ბაგალი* груз. слово, *ბაგალი* хотя и мингр., но значитъ *брюква, зелень*, а *გრუნი* по-м. *ბაგალი*; № 76 *ბაგალი*, *ბაგალი*, *ბაგალი* *ლუკი* (*дуга*), въ то время какъ лишь *ბაგალი* значитъ *лукъ*, а *ბაგალი*—*струла*, *ბაგალი*—*поле*; № 83 *ბაგალი* рядомъ съ *ბაგალი*(?) *буковое дерево*, въ качествѣ груз. соответствія рядомъ съ *ბაგალი* выставлены непонятныя *ბაგალი*(?), *ბაგალი*(?), *ბაგალი*(??), въ послѣднемъ словѣ можно узнать совершенно

тить, и другіе языки, по крайней мѣрѣ яфетическіе, разсматриваемые въ трудѣ Ergskert'a, не лучше изложены.

Въ 1895—1896 гг. П. Чарая (№ 25) написалъ на грузинскомъ языкѣ обстоятельную рецензію на работу Цагарели. Рецензентъ съ своей стороны даетъ довольно подробныя свѣдѣнія по фонетикѣ и грамматическому строю мингрельскаго языка. Ему же принадлежитъ маленькая работа словарнаго характера (№ 43). М. Г. Джанашвили въ своей *Грузинской грамматикѣ* (№ 37) удѣляетъ мѣсто и мингрельскому языку. С. Хундадзе въ своей *Грузинской грамматикѣ* (№ 38) касается кратко и мингрельскаго языка, причемъ мингрельскій (и сванскій) ему представляется хотя и имѣющимъ особый обликъ, но въ сущности такимъ же говоромъ матери-языка, грузинскаго, какъ ингилойскій, пшавскій, хевсурскій и др. Такой взглядъ на родственныя отношенія между грузинскимъ и мингрельскимъ языками несостоятеленъ и давно уже отвергнутъ наукой.

По разработкѣ теоретической части вопроса о родствѣ мин-

---

неумѣстное здѣсь ცუცმწყვლი *целокъ*; № 98 ვამბლვი, ვამბვი *мужъ* вм. ქამბვი; № 120 დამბლვი, დამბვი *одежда*, между тѣмъ какъ დამბლვი значить *одежа*; № 247 მბვი, ბვი *ротъ*, но მბვი значить *разбойникъ*; № 259 ბვი груз. ხბი, ხბი, но ხბი значить *шуба* (одежда), мингр. ხვი, გვი, но послѣднее слово значить *волкъ*; № 366 ვიბვი ქამბვი, ბვიბვი (P. ხვიბვი), თამბვი-ხმბვი, но первое слово значить *мужъ*, второе (при нашей поправкѣ)—*воробей* и лишь третье—*восковая свѣча*, но опять-таки съ поправкой თამბვი-ხმბვი; № 493 ნაბლთსა ხვილთს, ვამბლთს, თამბლთს-ღვლთს, но первыя два слова значить *грабить*. Мы больше не выписываемъ, почти весь отдѣлъ наполненъ подобнаго рода упражненіями, которые возвращаютъ насъ ко временамъ Гюльденштедта и являются какимъ-то непонятнымъ анахронизмомъ въ исторію изученія мингрельскаго языка. Также плохо обстоитъ дѣло и во второй части, въ «грамматическихъ замѣткахъ» (стр. 344—347): а) никакого суффикса მბ, какъ думаетъ Ergskert, для образованія творит. подежа (Instrumental) не существуетъ (стр. 344), б) утверженіе, что прилагательное-сказуемое не измѣняется, какъ и прилагательное-опредѣлитель, не вѣрно (стр. 345), в) склоненіе личныхъ мѣстоименій (другія вовсе не приведены) далеко неполно, д) глагольныя парадигмы весьма незначительны и въ 9<sub>10</sub> своихъ частей совершенно неправильны: смѣшиваются лица между собою, напр. ვრუვუი и 2-е л. и 3-е ед. ч., по 3-е должно быть ვრუვუ, 2-е мн. ч. ვრუვუთს вм. ვრუვუთ (стр. 346); приводимое дальше спряженіе глагола *имѣть* сплошное недоразумѣніе: მ-რუ-ის, ვ-ბრ-ის, უ-ბრ-ის, მ-რუ-ის, ვ-რუ-ის, ვ-რ-ის || რუბ (ср. у насъ *Гр.*, табл. X)

грельскаго съ грузинскимъ, вообще всѣхъ яфетическихъ языковъ между собою съ одной стороны и между ними и семитическими съ другой — основными являются работы академика Н. Я. Марра (№№ 39, 42, 48).

Появившаяся недавно работа Th. Kluge (№ 49), касающаяся фонетики и морфологии (за исключеніемъ глаголовъ) мингрельскаго языка, страдаетъ недостатками вышеразобраннаго труда Егскерт'а<sup>1)</sup>.

Предлежащая моя работа представляетъ первую попытку дать полный очеркъ *Грамматики мингрельскаго языка съ хрестоматіею и словаремъ*. Работа въ основѣ своей описательная. Встрѣчающіеся въ ней экскурсы въ область сравнительно-исторической грамматики имѣютъ въ данномъ случаѣ второстепенное значеніе. Не мнѣ судить, насколько попытка моя удалась. Что она не безъ дефектовъ, я самъ это сознаю. Но быть можетъ обширность труда и сравнительно короткое время его выполненія послужатъ тому нѣкоторымъ оправданіемъ.

Мингрельскимъ языкомъ занимаюсь съ 1909 г. Въ этомъ году я, будучи студентомъ III-го курса, впервые былъ командированъ факультетомъ Восточныхъ языковъ Императорскаго С.-Петербургскаго университета на лѣтнее вакаціонное время въ Мингрелію для изученія и изслѣдованія мингрельскаго языка. Въ слѣдующемъ году, командированный опять факультетомъ съ той же цѣлью, я получилъ вмѣстѣ съ тѣмъ командировку отъ Императорской Академіи Наукъ въ Русскій Лазистанъ для собиранія дополнительныхъ о чанскомъ языкѣ свѣдѣній<sup>2)</sup>. Въ слѣдующемъ 1911 г., по окончаніи университета, я былъ командированъ Академіею Наукъ въ Мингрелію для продолженія занятій по мингрельскому языку и, наконецъ, въ 1912 г. я получилъ командировку туда же отъ Императорскаго Русскаго

1) См. мою подробную рецензію на работу г. Kluge въ З. В. О., т. XXII, стр. 239—246.

2) См. I. Кипшидзе, *Дополнительныя свѣдѣнія о чанскомъ языкѣ*, С.-Пб., 1911.

Географическаго Общества. Пробыль я въ Мингреліи въ общей сложности около 6 мѣсяцевъ; я побывалъ въ разныхъ уголкахъ Мингреліи, встрѣчая всюду радушный пріемъ. Нижепоименованныя лица въ особенности содѣйствовали мнѣ въ моихъ занятіяхъ: въ с. Наогалевѣ—смотритель училища А. С. Сулава, учитель Г. Цхакая, аптекари братья Ѳ. и А. Г. Квирая, Г. Габисонія; учитель М. Сурмава въ с. Сархино; товарищ мой по Кутаисской духовной семинаріи и Петербургскому университету К. Чантурая и дядя его іеромонахъ о. Антоній (въ монастырѣ Нахаребово); священникъ о. М. Векуа и сынъ его, товарищ мой по Кутаисской семинаріи, филологъ Вл. Векуа; товарищ мой по Петербургскому университету кн. Илья Дадіани; въ Джварѣ—свщ. О. Зосимъ Чантурія, Ал. Д. Пирцхалава и Мурза Акобія; въ Зугдидѣ—учитель Ѳ. М. Ашордія, судебный приставъ Н. Беридзе и кн. Д. З. Чхотуа; въ с. Цаишѣ—благоч. свщ. о. Виссаріонъ Тодуа, І. М. Меунаргія; свщ. о. Николай Чедія въ с. Чубурихинджѣ; П. Г. Чарая; въ Илорѣ (въ Самурзакано)—священники о. о. К. Маджганадзе, К. Хелая и учитель Г. А. Кавтарадзе; священникъ Потійскаго кафедральнаго собора о. Георгій Гегечкори и учитель В. Гегечкори.

Въ Петербургѣ при разработкѣ матеріаловъ и чтеніи корректуръ мингрельскихъ текстовъ мнѣ помогали друзья мои студентъ Петербургскаго университета кн. Шота П. Дадіани и студ. Психоневрологическаго института Владиміръ Г. Гегечкори. Больше всѣхъ послѣднему обязанъ я за постоянное содѣйствіе въ моихъ работахъ какъ въ Петербургѣ, такъ и въ Мингреліи.

Считаю пріятнымъ для себя долгомъ выразить глубокую благодарность вышепоименованнымъ ученымъ учрежденіямъ и лицамъ, равно и всѣмъ, оказавшимъ мнѣ какое-либо содѣйствіе какъ при изученіи мингрельскаго языка, такъ и при печатаніи настоящаго труда.

І. Қипшидзе.

Петербургъ, 14 апрѣля 1914 г.

Списокъ работъ къ очерку литературы предмета.<sup>1)</sup>

1. П. С. Палласъ, *Сравнительные словари всѣхъ языковъ и нарѣчій, собранные десницею Всевысочайшей Особы*, чч. I—II, С.-Петербургъ 1787—1789.

2. О. Янкевичъ де Міріево, *Сравнительный словарь всѣхъ языковъ и нарѣчій, по азбучному порядку расположенный*, чч. I—IV, С.-Петербургъ 1790—1791.

3. D. Johann Anton Güldenstädt, *Reisen durch Russland und im Caucasischen Gebürge*, herausgegeben von P. S. Pallas, St.-Petersburg, Th. I, pp. 411—414, 1787, Th. II, pp. 496—504, 1791.

4. Chardin = *Voyages du Chevalier Chardin, en Perse, et autres lieux de l'Orient*, nouvelle édition par L. Langlès, Paris 1811, t. I, p. 349,з.

5. J. Klaproth, 1) *Reise in den Kaukasus und nach Georgien unternommen in den Jahren 1807—1808... t. II*, pp. 15—18, Halle und Berlin 1814, 2) *Anhang zur Reise...*, pp. 267—270.

6. J. Klaproth, *Détails sur le dialecte géorgien usité en Mingrelie*, Journal asiatique 1829 février, pp. 154—161.

7. J. Klaproth, *Asia Polyglotta*, zweite Auflage, Paris 1831, pp. 109—124.

8. Brosset, *Chronique géorgienne*, Paris 1831, pp. 135—144.

9. Вахуштъ = დეოდრაჭიული აღწერა საქართველოს ბატონიშვილის ვახუშტის მიერ, მის ნამდვლზე დაბეჭდილი ავადგიონის ბროსეტისგან *Description géographique de la Géorgie, par le tsarévitch Wakhoucht, publiée d'après l'original autographe, par M. Brosset. S.-Pét. 1842.*

10. Rosen = Dr. Georg Rosen, 1) *Über die Sprache der Lazen*, pp. 11, 29—37, Berlin 1845, 2) *Ossetische Sprachlehre nebst einer Abhandlung über das Mingrelische, Swanische und Abchasische*, pp. 45—57, Berlin 1846 (=Philologische und hi-

1) Расположенъ по годамъ изданій сочиненій.

istorische Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, aus dem Jahre 1845, Berlin 1847 pp. 405—417).

11. В=М. Brosset, *Voyage archéologique en Transcaucasie*, Rapp. VII, pp. 68—86, St.-Pét. 1849—1851.

12. *Дополнительныя правила о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крепостной зависимости въ Мингреліи* (გვიძნეკლი კანონი სკ-ძსტკლემო) in folio (4), стр. 16 и *Правила о правахъ, приобретаемыхъ крестьянами, вышедшими изъ крепостной зависимости въ Мингреліи* in folio (1), стр. 4, 1866—1867.

13. Ал. Цагарели, *Сравнительный обзоръ морфологіи иберійской группы кавказскихъ языковъ*, С.-Пб. 1872.

14. Бакр.=Дм. Бакрадзе, *Археологическое путешествіе по Гуріи и Адчаръ*, С.-Пб. 1878, стр. 162—191: *Краткій сравнительный словарь говоровъ Картамино-Кажетіи, Имеретіи, Гуріи, Кобулетіи (Чурукъ-су) и Адчары*.

15. МЭ=Ал. Цагарели, *Мингрельскіе этюды*, вып. I: *Мингрельскіе тексты съ переводомъ и объясненіями*, вып. II: *Опытъ фонетики мингрельскаго языка*, С.-Пб. 1880.

16. Орб.= სპა-სეუღეს ობეჯიანი, ქართული ლექსიკონი.

Сава-Сулханъ Орбелиани, *Грузинскій словарь*, Тифлисъ 1884.

17. Эр.=кн. Раф. Дав. Эрнстовъ, *Краткій грузино-руско-латинскій словарь изъ трехъ естественныхъ царствъ природы*, Тифлисъ 1884.

18. Чуб.=Давидъ Чубиновъ, *Грузино-русскаго словаря*, С.-Пб. 1887.

19. Peacock, *Original Vocabularies of Five West Caucasian Languages* (The Journal of the Royal Asiatic Society, XIX (1887), pp. 145—156).

20. Ив. Я. Петровъ, *Мингрельскіе тексты* (СМК, вып. X, стр. 253—333, 1890, вып. XVIII, стр. 59—90, 1894).

21. Хр. Гроздовъ, *Мингрельскія народныя пѣсни* (СМК, XVIII, стр. 1—58).



22. Я. Тепцовъ, *Изъ быта и вѣрованій мингрельцевъ* (ibid. отдѣлъ III, стр. 1—26).

23. Б. Г. Хорава, *Эрамъ-Хутъ и святыня джварцевъ* (ibid., стр. 49—58).

24. Erckert, *Die Sprachen des Kaukasischen Stammes*, Wien 1895, Th. I, pp. 5—204, Th. II, pp. 339—347.

25. ზ. ჭავჭავაძის (П. Чарая), მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან *Родственное отношение между мингрельскимъ діалектомъ и грузинскимъ* (მოამბე 1895, №№ X, XII; 1896, №№ I, II).

26. Челеби = ۱۳۱۴, ۱۳۰۹, 'اوليا چلبی سياحتنامهسى'، 'ایکینجی جلد'، Эвлия-Челеби, *Книга путешествій*, т. II, стр. 359, 1314 = 1896.

27. თ. სახოკია (Θ. Сахокія), სემურსაყანო *Самурзакано* (მოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 1—22), სხაღწელიწადი (კალანდა) სამეგრელოში *Новый годъ въ Мингрелии*, ibid., отд. II, стр. 91—110, № VI, отд. II, стр. 1—27.

28. ანტონ ქანდაკია (Антоній Кандарія), სოფ. ჯუმი *Село Джумъ* (გრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 33—48).

29. МА = *Мингрельская азбука*, Тифльсь 1899.

30. Ламберტი = არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა იტალიურით ნათარგმნი ალექსანდრე ჭყონიასი *Арканджело Ламберტი, Описание Мингрелии, переводъ съ итальянскаго Александра Чконіи*, Тифльсь 1901.

31. М. В. Глушаковъ, *Мингрельскія пословицы* (СМК, вып. XXXII, отд. III, стр. 54—62, 1903).

32. I. T. Кобалия, *Изъ мѣщеской Колхиды* (ibid., стр. 89—124).

33. I. C. Степановъ, *Народныя примѣты, разные способы гаданія и нѣкоторыя повѣрья мингрельцевъ* (ibid., стр. 125—152).

34. М. Д. Кордзахія, *Встрѣча и празднованіе Нового года у мингрельцевъ* (ibid., стр. 153—155).

35. Крещеніе = Н. Марръ, *Крещеніе армянъ, грузинъ, абхазовъ и алановъ св. Григоріемъ*, С.-Пб., 1905.

36. აკობია (Акобія), Тифлисъ 1906 (нѣскольکو стихотвореній на мингрельскомъ языкѣ).

37. მ. გ. ჯანაშვილი М. Г. Джанашвили, ქართული გრამატიკა *Грузинская грамматика*, Тифлисъ 1906.

38. სილოვან სუნდაძე Силованъ Хундадзе, ქართული გრამატიკა *Грузинская грамматика*, стр. 203—214, Кутаисъ 1907.

39. OT=H. Марръ, *Основныя таблицы къ грамматикѣ древне-грузинскаго языка съ предварительнымъ сообщеніемъ о родствѣ грузинскаго языка съ семитическими*, С.-Пб. 1908.

40. Ар. = Д. И. Аракчіевъ, *Муз.-этнографическіе очерки грузинской народной музыки. Народная пѣсня Зап. Грузіи (Имерети)*. Москва 1908, стр. 93—96.

41. К. И. Додаевъ, *Къ иверійской фонетикѣ* (СМК, вып. ХLI, отд. II, стр. 1—29, 1910).

42. H. Марръ, *Грамматика чанскаго (лазскаго) языка съ хрестоматією и словаремъ*, С.-Пб. 1910.

43. ვ. ჯანაია (П. Чарая), დედა-ენის სიტყვების განმარტება *Объясненіе нѣкоторыхъ словъ „Деда-эна“*, Кутаисъ 1910.

44. Чк. = Илья Чконія, *Грузинскій глоссарій*. С.-Пб. 1910.

45. *Грузинскія приписки* = H. Марръ, *Груз. приписки греческаго Евангелія изъ Коридіи* (Извѣстія И. А. Н. 1911, стр. 211—240).

46. Бер. = В. Беридзе, *Грузинскій (картскій) глоссарій по имерскому и раѣинскому говорамъ*, С.-Пб. 1912.

47. П. Чарая, *Объ отношеніи абхазскаго языка къ яфетическимъ*, С.-Пб. 1912.

48. ПЛ = H. Марръ, *Къ вопросу о положеніи абхазскаго языка среди яфетическихъ*, С.-Пб. 1912.

49. Th. Kluge, *Beiträge zur Mingrelischen Grammatik* (Mémorion, Zeitschrift für die Kunst-und Kultur-Geschichte des Alten Orients, 1913, т. VII, тетр. 1/2, стр. 46—63).

### О составѣ *Хрестоматіи* мингрельскаго языка.

Въ *Хрестоматіи* помимо текстовъ, записанныхъ лично мною или другими лицами по моей просьбѣ, собраны по возможности и всѣ напечатанные раньше оригинальные мингрельскіе тексты, составившіе приблизительно  $\frac{2}{3}$  всей *Хрестоматіи*. Откуда какой текстъ взять, указывается въ *Оглавленіи* книги<sup>1)</sup>. Тексты перепечатаны почти безъ измѣненій, устранены лишь явныя несообразности и многочисленныя опечатки. Что касается переведенныхъ на мингрельскій языкъ текстовъ, какъ евангельскія притчи у проф. Цагарели (МЭ, I, стр. 87—97) или разные дѣтскіе рассказы въ *Мингрельской азбуцѣ*, то они въ *Хрестоматію* не вошли, за исключеніемъ довольно свободно переведенныхъ въ стихахъ шести басенъ, но для *Словаря* всѣ тексты использованы. Помѣщаю здѣсь, какъ дополненіе къ *Хрестоматіи*, тѣ мелкіе тексты, которые за отпечатаніемъ *Хрестоматіи* пришлось внести лишь въ *Словарь*:

1. ღეს (ღეჯობს) ქაშენის ჯოგოდუსა და წვინდის სწავლუს (см. ქაშენის).
2. გიორგი ჰჰჰ მანკველი, უჩინკურეთ მსხსპელი (см. მანკველი).
3. ჩე წეუწ წეუს წე-წეთ ცაშეს (წაშეს) (см. წეუს).

### Поясненія къ нѣкоторымъ пѣснямъ *Хрестоматіи*.

Пѣсня № IX высмѣиваетъ *отыскивающахъ* дворянское достоинство: еще недавно многіе въ Мингреліи стали добиваться

1) Сказка № IX, хотя и записана въ зугдидскомъ уѣздѣ, мною отнесена къ текстамъ сенакскаго говора по своимъ особенностямъ, а пѣсня № XXXI. 1, записанная въ сенакскомъ у., отнесена къ текстамъ самурзакано-зугдидскаго говора. Или сказители были не изъ тѣхъ мѣстностей, гдѣ съ ихъ словъ записаны тексты, или же записавшіе передѣляли тексты сообразно особенностямъ своего говора. При текстахъ, записанныхъ проф. Цагарели, нѣтъ точныхъ указаній, какой текстъ гдѣ записанъ, и распределеніе ихъ по говорамъ всецѣло принадлежитъ мнѣ, что, конечно, не можетъ быть безусловно вѣрнымъ. Варианты и мелкіе тексты обоихъ говоровъ сгруппированы вмѣстѣ.

дворянскаго достоинства, не имѣя на то надлежащихъ документовъ. Это стремленіе нашло себѣ искуснаго воплотителя въ лицѣ нѣкоего Ашордія, который, поддѣлывая документы, жаловаль дворянствомъ желающихъ, пока дѣло не дошло до суда, и „ашордіевскому дворянству“ не былъ положенъ конецъ.

Поясненія къ пѣснѣ № XIV см. *Словарь* подь 𐏃𐏄𐏅. Пѣсня № XV „осмѣиваетъ абхазцевъ, потерпѣвшихъ поражение въ какой то битвѣ съ «грузинами», т. е. съ имеретинами“ (МЭ, I, 80). Пѣсня № XVII высмѣиваетъ мингрельцевъ разныхъ уголковъ и лечхумцевъ, указывая на ихъ недостатки, происходящіе либо отъ рода ихъ занятій, либо отъ окружающей ихъ природы; напр., про хоргинцевъ говорится, что они „ворона сдѣлали каплуномъ“, чѣмъ дѣлается намекъ на недостатокъ въ дер. Хоргѣ домашнихъ птицъ, что вызывается заболѣваемостью куръ въ данномъ мѣстѣ лихорадкой (МЭ, I, 77). Историческая пѣсня № XX, по мнѣнію проф. Цагарели, намекаетъ на борьбу между сыновьями владѣтеля Мингреліи Каціи Дадіани († 1788) Григоріемъ и Манучаромъ изъ-за владѣтельскаго званія. Манучаръ въ пѣснѣ названъ „человѣкомъ Джогоріа“ за то, что, какъ рассказываютъ, кн. Джогоріа Дгебуадзе руководилъ и орудовалъ имъ въ возникшихъ изъ-за владѣтельскаго званія смутахъ. Несмотря на поддержку кандидатуры слабаго Манучара царемъ имеретинскимъ Давидомъ, онъ долженъ былъ, въ концѣ концовъ, покориться своему брату Григорію (МЭ, I, 76).

№ XXX, 6 намекаетъ на сборщиковъ свѣчной подати въ имѣніяхъ Мартвильскаго монастыря (МЭ, I, 70).

Въ поясненіе № XXXIV *Мать и дочь* „рассказываютъ, что когда-то самурзакапскій помѣщикъ пріѣхалъ сватать дочь у мингрельскаго помѣщика; но въ жениха влюбилась теща, которая заперла въ комнатѣ дочь, а сама убѣжала съ женихомъ въ Абхазію. Настоящая пѣсня — это плачь заточенной невѣсты, тщетно умоляющей жениха объ освобожденіи“ (МЭ, I, 69).

Пѣсня № XLІ будто-бы намекаетъ на одинъ изъ эпизодовъ

крестьянскаго возстанія въ Мингреліи въ 1857 г. (СМК, вып. XVIII, 17).

Поясненія къ пѣснѣ № XLIII см. въ *Словарь* подъ სოსოთ.

Поясненія къ пѣснѣ № XLVI, 3 см. въ *Словарь* подъ სწმ-სუტუ.

Указанія и дополненія къ *Мингрельско-русскому Словарю*.

При пользованіи *Словаремъ* нужно имѣть въ виду, что слова въ немъ расположены по главнымъ, зиждительнымъ основамъ, подъ которыми, какъ въ гнѣздѣ, сгруппированы всѣ коренныя и производныя слова. Поэтому прежде всего требуется знакомство съ предлогами (§§ 119, 120) и разными префиксами, въ именахъ (§§ 128) и глаголахъ (§ 44), съ наращеніями (§ 3, f), равно какъ съ характерами породъ (§§ 69, 80). Такъ, напр., ს-სოთელი, მე-სა-სოთელი помѣщены подъ სათ или სო; ს-ადვლენი подъ ადას, а этотъ послѣдній подъ ა, такъ какъ формы коренныхъ глаголовъ (§ 62) часто сгруппированы подъ однимъ или двумя первыми коренными согласными, какъ, напр., формы отъ სდას *мысли* помѣщены подъ ს, отъ თეგბა *кончатъ* — подъ თ, отъ მთუყდას *думать* — подъ მთ или მთე и т. п.

Составныя слова въ родѣ ათე-სგმა, ათე-სერი, ათე-ცალი, ათე-ჯგურა, მე-სგმა, მე-სხიი помѣщены подъ вторыми составными частями, т. е. подъ სგმა, სერი, ცალი и т. п.

Въ *Словарь* вошло не мало этнографическаго матеріала въ связи съ объясненіемъ названій божествъ:

სათარბი	ნიბსი
ბახსი	სათერა
გაბიგია (стр. 374)	სათურნახს
კაპუნია	სერი
მესეთი	ართა
მიბსი	ჯგურაგუნა (стр. 262).

Подъ слѣдующими словами приведены описанія разныхъ вѣрованій, сказаній, преданій, обычаевъ и празднествъ:

აღასნურობა-მაღასნურობა	კუჩხს
აწამ-ხუტუ	კუჩხიში ობიჩეში (სტრ. 324)
ბარბალობა	ლია
ბომბუას-ხიდი	შირდი, შირდი (подъ რდ 1)
ბორხაღი	ოხვამეჩი (სტრ. 402)
ბუა 2	ჰასა 1
გახარჭალაიუა (სტრ. 398)	ტობა
ელახე	ტუანობა
ელია 2	ჩინილაკი
ერტი	წულიში
თუთაშხა (სტრ. 229)	ჭეჭეთობა
იუნია	ხე-ხუნჯობა (სტრ. 409).
კირე-კარე	

Къ тუხაროკი (г. თახაროკი) ближе стоитъ др.-г. тუხაროკი (ვის-რამიანი, სტრ. 45,17; 270,4-5 снизу). Къ значенію слова რაკაში надо добавить: *колдуиъ, волшебникъ*. Пропущены слова: *აქილე сюда, по сю сторону, ვიქილე || იქილე туда, по ту сторону, არდგი (<არდგილი) вш см. არდგილი, ჭეჭეჩი || ჭეჯელი см. ჭე 1.*

Сокращенія и условные знаки.

Большинство сокращеній понятно само собою. Объяснимъ лишь нѣкоторыя изъ нихъ:

абх. = абхазскій	др.-гр. = древне-грузинскій
аор. = аористъ	з. = зугдид. = зугдидскій
арб. = арабскій	кут. = кутаисскій
арм. = армянскій	карт. = картскій
б. = быть	лечх. = лечхумскій
бат. = батумскій	м. = мшигрельскій
г. = грузинскій	озург. = озургетскій
гр. = грамматика	п. = персидскій
греч. = греческій	р. = рѣка
гур.-ачар. = гурійско-ачарскій	р. = рус. = русскій
дат. отн. = дательное отношеніе	рач. = рачійскій

род. отн. = родительное отноше- ніе	св. = сванскій
с. = сел. = село	ср. ст. = сравнительная степень
с. = сен. = сенакскій	т. = турецкій
св. = святой	у. = уѣздъ
	џ. = џан. = џанскій

Условныя сокращенія авторовъ, сочиненій и журналовъ:

Ар. см. <i>Списокъ работъ...</i>	№ 40.
В » » »	№ 11.
Бер. » » »	№ 46.
Грузинскія приписки	№ 45.
Крещеніе » »	№ 35.
МА » » »	№ 29.
МЭ » » »	№ 15.
Орб. » » »	№ 16.
ПА » » »	№ 48.
ОТ » » »	№ 39.
Чк. » » »	№ 44.
Чуб. » » »	№ 18.
Эр. » » »	№ 17.

ЖМНП = Ж. М. Н. Просв. = Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія.

ЗВО = З. В. О. = З. В. О. И. Р. А. О. = Записки Восточнаго Отдѣленія Имп. Русск. Археологическаго Общества.

И. И. А. Н. = Изв. И. А. Н. = Извѣстія Имп. Академіи Наукъ.

И. К. О. И. Р. Г. О = Извѣстія Кавказскаго Отдѣла Имп. Русскаго Географическаго Общества.

ქრებულის = груз. журналъ „Кребули“ (сборникъ), Тифлисъ.

მოამბე = » » „Моамбэ“ (вѣстникъ), Тифлисъ.

СМК = Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, Тифлисъ.

ТР = Т.Р. = Тексты и разысканія по армяно-грузинской филологіи, С.-Пб. (№ 5 Изданій факультета Восточныхъ языковъ).

Объ условныхъ обозначенійхъ говорювъ и подговорювъ мингрельскаго языка MZ, S, bm, ц см. выше стр. XVIII—XIX.

Другіе условные знаки:

> означаетъ „взмѣняется, переходятъ въ“...

< „ „ „происходитъ, получается изъ“...

\* указываетъ, что форма возстановлена.

|| „ „ на параллельную форму.

ГГ „ „ , что звукъ не постоянень.

« » „ „ въ *Словарѣ* указываютъ, что эти слова мною не провѣрены.

Замѣченныя опечатки.

Въ *Хрестоматіи* —

Страницы:	Строки:	Напечатано:	Слѣдуетъ:
16	23	ჩქარა	ჩხარა
24	17	რეკებს	რეკებს
28	27	ვე შასწენ	ვ'ეშასწენ
43	13	გიბქენივე	გიბქენივე.
51	26	კითხ	კითხ
55	14	ნი	ნი,
57	8	ანჯუა-ანჯუსე	ანჯუა-ანჯუსე
79	25	ხალაშ	ხალაშ
99	1	ქიმე რთ	ქიმერთ
109	11	მარა	ვარა
111	9	მარტვილი	მარტვილი
134	11	მარადისი	მარადისი

Въ 9 начальныхъ листахъ, кромѣ того, по недосмотру окончаніе 3-го л. стр. 3. ნ отнесено къ слѣдующимъ за нимъ союзамъ და и და: უღუ ნდა ვმ. უღუნ და (или უღუნ და), რე ნდა ვმ. რენ და (რენ და) и др.



Въ *Словарь* —

Стран.:	Столб.:	Строки:	Напечатано:	Слѣдуетъ:
232	2	24	род. падъ	род. пад.
280	2	14	ذظام	ذظام
282	1	13	морондорон Морондоронъ, иля	морондорон Морондона, жен. иля
294	1	5	стр. 3.	стр. 3.

# Грамматика мингрельскаго (иверскаго) языка.

## ЧАСТЬ ПЕРВАЯ.

### О ПИСЬМѢ И ЗВУКАХЪ.

§ 1. Алфавитъ. Мингрельскій языкъ принадлежитъ къ тубал-кайскайской группѣ яфетической вѣтви языковъ (см. *Предисловіе*). Неизвѣстно, была ли когда-либо письменность или литература на мингрельскомъ языкѣ. Съ древнѣйшихъ временъ мингрельцы, подобно чанамъ и сванамъ, пользовались и нынѣ пользуются братски родственнымъ съ мингрельскимъ грузинскимъ языкомъ, какъ литературно-церковно-письменнымъ. Грузинскій же алфавитъ, съ добавленіемъ двухъ послѣднихъ буквъ для обозначенія специально мингрельскихъ звуковъ (см. табл. I), въ совершенствѣ передаетъ въ письмѣ все свойственныя мингрельскому языковому мышленію звуковыя представленія (фонемы), являясь въ этомъ дѣлѣ незамѣнимымъ никакимъ другимъ алфавитомъ.

Грузины пишутъ и читаютъ отъ лѣвой руки къ правой, и въ военномъ письмѣ имѣтъ у нихъ особыхъ начертаній для заглавныхъ буквъ.

## Таблица I.

Мипрельскій алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ военного письма.

Начертанія.

	Названія буквъ.	Круглое (печатное).	Скорописное.	Русскія со- отвѣтствія <sup>1)</sup> .	Аналитиче- ская тран- скрипція.
1.	ახ	ა	ა, ა	а	а
2.	ბახ	ბ	ბ	б	b
3.	გახ	გ	გ	г	g
4.	დახ	დ	დ	д	d
5.	ეხ	ე	ე	э	e
6.	ვახ	ვ	ვ	в	v
7.	ზეხ	ზ	ზ	з	z(≠)
8.	თახ	თ	თ	-[ტ]	θ
9.	იხ	ი	ი	и	i
10.	კახ	კ	კ	к	k
11.	ლახ	ლ	ლ	ль	l
12.	მახ	მ	მ	м	m
13.	ნახ	ნ	ნ	н	n
14.	ოე	ო	ო	й	y
15.	რახ	რ	რ	о	o
16.	სახ	ს	ს	п	p
17.	ჯახ	ჯ	ჯ	ж	j(≠)
18.	რე	რ	რ	р	r

1) Когда въ русскомъ алфавитѣ нѣтъ точныхъ соответствій, вводится условная транскрипція въ прямыхъ скобкахъ.

## Пачертанія.

	Названія буквъ.	Круглое (печатное).	Скорописное.	Русскія со- отвѣстствія.	Аналитиче- ская тран- скрипція.
19.	სსს	ს	ლ	с	s
20.	ტტტ	ტ	ტ	т	t
21.	ვე	ვ	ვ	-[v]	w
22.	უუ	უ	უ	у	u
23.	ფფფ	ფ	ფ	-[f]	φ
24.	ქქქ	ქ	ქ	-[k]	q
25.	ღღღ	ღ	ღ	-[g]	g
26.	ყყყ	ყ	ყ	-[k]	k
27.	შშშ	შ	შ	ш	ш(=)
28.	ჩჩჩ	ჩ	ჩ	ч	ç
29.	ცცც	ც	ც	ц	ç
30.	ძძძ	ძ	ძ	-[z=dz]	đ
31.	წწწ	წ	წ	-[t]	t
32.	ჭჭჭ	ჭ	ჭ	-[ç]	t
33.	ხხხ	ხ	ხ	x	q
34.	ჯჯჯ	ჯ	ჯ	-[ç=dz]	đ
35.	ჰჰჰ	ჰ	ჰ	-[h]	h(=)
36.	ქქქჟჟ	ქ	ქ	-[']	ç(=)
37.	—	ო	ო	ы	o

Изъ этихъ 37 буквъ пять *ს, ე, ო, ლ, უ* обозначаютъ гласные звуки, одна *ჲ*—полугласный, двѣ *ჟ, ჳ*—гласно-согласные звуки, а остальные 29—согласные.

## Таблица II.

## § 2. Согласные.

СОГЛАСНЫЕ.				Губны е.		ЯЗЫЧНЫЕ.				Гортанные.	
						Передне-язычные.		Средне-яз.	Задне-яз.		
				Губно-губн.	Губно-зубн.	Зубные.	Альвеолярные.				
Шумные.	Взрывные (смычные).	Глухие.	Простые	ɣ		ʈ					
			Придыхат.	ɣ̣		ʈ̣					
			Сложные			ʈ̪	ʈ̪				ɟ
	Звонкие.	Глухие.	Простые	ɟ		ʈ				ɟ	
			Сложные			ʈ̪	ʈ̪				ɟ̪
			Простые			ʈ	ʈ̪				
Сонорные.	Придыхатные (щелиные).	Звонкие.	Простые			ʈ	ʈ̪				ɟ̪
			Сложные			ʈ̪	ʈ̪				ɟ̪
			Простые		ɟ	ʈ̪	ʈ̪				
	Звонкие.	Глухие.	Простые		ɟ	ʈ̪	ʈ̪				
			Сложные			ʈ̪	ʈ̪				ɟ̪
			Простые			ʈ̪	ʈ̪				
Носовые.			ɟ̃	ɟ̃							
			ɟ̃	ɟ̃							
Плавные.											

Среди этихъ согласныхъ слабыми являются ʈ, ʈ̪, ɟ̪, ɟ̃ (такъ наз. сябилянты), ɟ̃, ʈ̪, ɟ̃, ɟ̃ (спиранты) и всё сонорные, иногда и ɟ̃ (ɟ̃, ɟ̃, ɟ̃, § 61, прим.). Сложные (аффрикаты) рассматриваются: ʈ̪ < ʈ + ʈ̪, ɟ̪ < ɟ̃ + ʈ̪, ʈ̪̪ < ʈ̪ + ʈ̪, ɟ̪̪ < ɟ̃ + ʈ̪̪, ʈ̪̪̪ < ʈ̪̪ + ʈ̪̪, ɟ̪̪̪ < ɟ̪̃ + ʈ̪̪̪, ɟ̪̪̪̪ < ɟ̪̪̃ + ʈ̪̪̪̪. Въ произношеніи эта сложность, однако, не удерживается, и каждый аффрикатъ произносится какъ одинъ цѣльный, самостоятельный звукъ, но отнюдь не въ родѣ греч. ξ или русск. ш.

а) Сравнительно съ грузинскимъ изъ всѣхъ этихъ согласныхъ излишкомъ является элифъ ʈ̪, какъ и въ чанскомъ языкѣ. Онъ представляетъ собою ослабленіе твердаго гортаннаго ɟ̪ (древне-арб. ع) и въ мингрельскомъ, сравнительно съ чанскимъ, представленъ довольно богато.

б) Слабый согласный ɟ̃ (араб. ى) — нечто среднее между

гласнымъ  $\eta$  и твердымъ согласнымъ  $\beta$ . Онъ слышится послѣ  $\beta$ , напр.,  $\beta\zeta\circ\eta\eta$  *убивать, убіеніе* и въ окончаніяхъ отглагольныхъ именъ (=неопредѣленному наклоненію или лучше «масдару» семитическихъ языковъ), напр.,  $\beta\zeta\circ\eta\zeta$  *писать, писаніе*. Но звукъ этотъ постепенно вымираетъ, уступая мѣсто твердому согласному  $\beta$ :  $\beta\zeta\circ\eta\eta$  или же гласному  $\eta$ :  $\beta\zeta\circ\eta\eta$ .

с) Слабый согласный  $\omega$  (араб.  $\omega$ ), не совсѣмъ правильно называемый и полугласнымъ, имѣетъ ограниченное примѣненіе. Онъ, во-первыхъ, появляется иногда вмѣсто  $\circ$ , окончанія Именит. падежа (§ 14), въ именахъ и мѣстоименіяхъ съ гласнымъ психодомъ основъ, напр.,  $\beta\eta\omega$  *что есть, что такое* (<  $\beta\eta\omega$ , обыкновенно  $\beta\eta$  *что* +  $\eta$  <  $\beta\eta$ ,  $\omega\eta$  *есть*); во-вторыхъ, онъ является диалектическимъ замѣстителемъ по закону чередованія звука  $\omega$  въ бандзійско-мартвильскомъ подговорѣ (см. ниже  $d$  и *Предисловіе*).

d) Звукъ  $\omega$  въ мингрельскомъ весьма мягокъ. Онъ мягче грузинскаго  $\omega$  (тоже слабаго) и звучитъ приблизительно, какъ русскій  $ль$  въ словахъ *льнуть, льститъ* или какъ французскій  $l$ ,  $ll$  въ словахъ *cheval, ville*, причемъ слѣдующіе за нимъ гласные, исключая  $\circ$ , іотируются, напр.,  $\beta\zeta\omega\beta\circ$  *очень, сильно* (читай:  $\beta\zeta\omega\beta\circ$ ),  $\omega\eta\omega\beta\circ$  *сонъ* (читай:  $\omega\eta\omega\beta\circ$ ), но  $\beta\zeta\omega\beta\circ$  *новый*. Въ бандзійско-мартвильскомъ подговорѣ сенакскаго говора дѣло идетъ еще дальше:  $\omega$  почти совсѣмъ исчезаетъ, какъ въ французскихъ словахъ съ внутреннимъ слогомъ *ill*, напр. *cuiller, rapillon*, и вышеприведенные примѣры тамъ звучатъ:  $\beta\zeta\omega\beta\circ$ ,  $\omega\eta\omega\beta\circ$ ,  $\beta\zeta\omega\beta\circ$  вм.  $\beta\zeta\omega\beta\circ$ .

О характерѣ остальныхъ согласныхъ, совершенно одинаковыхъ и въ мингрельскомъ, и въ грузинскомъ<sup>1)</sup>, мы распространяться не будемъ<sup>2)</sup>.

1) Проф. Ал. А. Цагарели находитъ нужнымъ указать, что на берегахъ р. Ингура и въ Самурзакано звукъ  $\zeta$  «передъ  $\beta$ ,  $\zeta$ ,  $\omega$ , въ особенности же передъ  $\beta$ , звучитъ приблизительно какъ французскій  $gn$  въ словахъ *light, vigne, digne*» (МЭ, II, стр. 53 сл.). К. И. Додаевъ въ статьѣ *Къ Иверійской фонетикѣ* отмѣчаетъ въ мингрельскомъ существованіе особаго звука  $\beta V = \beta^{3/2}$ , иногда  $\beta^{3/2}$ . Ничего подобнаго въ мингрельскомъ нѣтъ, что ясно видно, между прочимъ, и изъ приводимыхъ самимъ же г. Додаевымъ примѣровъ (СМК, вып. XLІ, отд. II, стр. 19).

2) Въ настоящей серіи уже намѣченъ трудъ академика Н. Я. Марра

§ 3. Измѣненія согласныхъ. Одни звуки могутъ замѣщаться другими на почвѣ уподобленія (ассимиляціи) ихъ другъ другу. Въ мингрельскомъ преобладающее значеніе имѣетъ регрессивная ассимиляція (уподобленіе предшествующихъ звуковъ послѣдующимъ), хотя иногда встрѣчается и обратная ассимиляція, прогрессивная. Въ зависимости отъ того, какого характера звуки замѣщаются другъ друга, это замѣщеніе носитъ разное наименованіе —

а) Чередованіе бываетъ: α) между слабыми: 1) ჟინოსქუა || ზინოსქუა *дворянинъ*, 2) შქასკერი || სქასკერი *полночь*, 3) კარახხა || კარახხა *корзиночка*, 4) გინძე || გინძე *длинный*, 5) აძბე || ანბე *отъ*, 6) ღამოსი || ნამუსი *совѣтъ*, 7) ღუნი || ღუნი *сонъ* (§ 2, d), 8) ჳუნს || ჳუნდა *цѣловать*, 9) კერი || კეში *кабанъ*; β) между сложными: 1) წენიწყარი || ჭანიწყარი (назв. рѣки), 2) ყახახალა || ყახახალა *мужество*, 3) წვეენტერე || ჭვეენტერე *острый, прямой*.

ბ) Движеніе (нисхожденіе и восхожденіе): 1) სიტყვა || სიტყვა *слово*, 2) ტუნინი || დუნინი || ფუნინი *летаніе*, 3) დუქი || დუქი *Дат. мѣст. отъ დუდი голова*, 4) გექთიდექს *вм. გეკთიდექს* *вынули они* (§ 115, a, α, 1), 5) ბერტი || ბერთი *лыба земли*, 6) ხობი || ხოფი || ხობი *осело* (и названіе рѣки и мѣстечка), 7) ჭკიტია || ჳკიტია *муравей*, 8) რახანე || რახანე *такъ какъ*, 9) ჭურჭული || ღურჭული *щебетаніе*, 10) ჭიჭილაკი || ჩიჩილაკი *елка*, 11) ხოჯქი || ხოჩქი *Дат. мѣст. отъ ხოჯი быкъ*, 12) ჩხოტირია || ჭოტირია *съ заячьей зубой*, 13) კვიკვილი || გვიგვილი || ხინხვილი *почка на деревѣ*, 14) სკანი || სქანი *твой*, 15) ბ || ვ || მ || ჰ || ფ *въ особенности въ глаголахъ* (§ 67).

ც) Движеніе (подъемъ и паденіе): 1) წაწიბელი (вм. გ. სწიბელი) *соусъ*, 2) სუნდი || ტუნდი *роса*, 3) რზია || რძია *давать*, 4) ჟინოსქუა || ჳინოსქუა *дворянинъ*, 5) ჰიშქოსელი (< ჰიჳ-ქოსელი *черезъ \*ჰიბ-ქოსელი*, если не образовано по аналогіи съ სეშ-ქოსელი) *полотенце*, 6) წურბუა || წურბუა *затихать, готовиться ко сну* (говорится о птицахъ), 7) ფირა (черезъ \*ფიჳა) ||

*Сравнительная грамматика языковъ яфетической семьи, куда и войдетъ разборъ общихъ для этихъ языковъ вопросовъ, пока см. его же ОТ, и Цагарели ц. с.*

ფიხს *широкий*, 8) ქვარუა *холоститъ*, по ქვარუი *testiculus*, 9) კალაში || წალაში || ხალაში *тростникъ, тростниковая трава*.

d) Движеніе (обостреніе [ассибляція и аспирація] и отупленіе [дассибляція и дезаспирація]): 1) ხათეცი || ხატეცი *новобрачная, невѣста*, 2) ებური || ებური || ებური *очагъ*, 3) ჭანჯი || ჭანდი *муха*, 4) ჯახე || დახე *гяди, vomъ*, 5) მონჭა || მონდა *спѣлый*, 6) ღვაღა || ძვენა || ძენა *класть, лежать*.

e) Перебой: 1) ჳა || წა *vomъ, да*, 2) ღვინკაი || ღვინტაი *вины*, 3) ხრკალი *звукъ деревянныхъ предметовъ*, გო-ხრკალავს *стучать, звонить* (см. *Словарь*).

f) Вставка и наращеніе въ мингрельскомъ сильно распространены; вставляются преимущественно ნ и რ напр., დახხინი рядомъ съ დახხინი *огонь*, კალახხს рядомъ съ კალახხს *маленькая корзинка*, უახრეხი *сорокъ* (< უიხი *два* + ეხი *двадцать*); особенно бросаются въ глаза вставки въ заимствованныхъ словахъ<sup>1)</sup>, какъ, напр., ხთასი *тысяча*, იმენდი *надежда*, მხგარი *крѣпкій*, რტკა *водка*, მახარი *сахаръ*, ჰრელი *поль*, ჭირქა *стаканъ*, აკვენი *любка*; въ нѣкоторыхъ заимствованіяхъ изъ грузинскаго не только вставляется რ, но со второй половины слова переносится въ первую и одинъ коренной согласный, напр., ხვარხვი *лукъ-растеніе* (г. ხვვი), ცხორცხელი *живой* (г. ცოცხელი); შვიშველი *нагой*, იოყი (г. შიშველი), შხაში *ветчина* (г. შაში) и др.; ნ передъ губными замѣняется მ, напр., ჳაში рядомъ съ ჳამში < ჳანში *тутовое дерево*, კაჳარი рядомъ съ კამჳარი *каперсы*, რმბოლი < რბოლი *сирота*; ნ и რ нарастаютъ спереди словъ, напр., ნ-ჳაში *тутовое дерево*, ნ-ტვერი *пыль*, ნ-გარა *плачь, плакать*, რ-წვანე *зеленый*; передъ губными и тутъ ნ замѣняется მ, напр., ბარუა *дуть*, -თსა рядомъ съ მ-ბარუა < ნ-ბარუა. Въ началѣ и срединѣ словъ кромѣ ნ и რ нарастаютъ ბ, ღ, მ, თ, ვ, ღ, напр., ბ-რეა рядомъ съ რეა *восемь*, ბ-ხარხელი рядомъ съ ხარხელი *мѣто*, მ-ხეჯი рядомъ съ ხეჯი *плечо*, ღ-აკანცია *акация*, ისერი || ღისერი *метлокъ*, თ-სუა || სუა *крыло*, რფსი || რსი *осъ (осетинъ)*;

1) См. въ *Словарь*. Ср. подобное явленіе въ армянскомъ у Hübschmann'a, *Armenische Grammatik*, p. 831.



ვ нарастаетъ въ началѣ словъ передъ гласными губного сближенія, какъ, напр., ვ-ურმისი рядомъ съ ურმისი *Урмашиа*, ვიძე || იძე *туда*, а въ серединѣ служитъ гласнораздѣломъ: ჳარე-ვ-ა рядомъ съ ჳარეს *писать*, ნ-თხარე-ვ-ა рядомъ съ ნ-თხარეს *копаетъ*, მ-ვ-ა я—*говоритъ* в.м. მ-ა (см. § 153), ფთქეგათ || ფთქათ *скажемъ*, სეგა рядомъ съ სეს *перо*, აბა || დ-აბა *ну-ка*.

გ) Выпаденіе: ვ и მ выпадаютъ между гласными, напр., ამშ-რში (< ამშვი-რში) *шестьсотъ*, მუშ-უში *свои*, იაზ (< მუში-მუში) и въ фамильныхъ окончаніяхъ: ჰაჰავა > ჰაჰას > ჰაჰა, გვილავა > გვილას > გვილას, ელიავა > ელიას; დეში > დეი > დიი *дшевъ*, ნათესაში > ნათესექე *родственникъ*, ჰატოი < გ. ჰატოვი *честь*, წი/ქარი < გ. წევარი, ტიანი < გ. ტეჰანი. Основываясь на этомъ законѣ, мы можемъ сказать, что и слова, имѣющія въ концѣ ე || ეე, прошли эту исторію, т. е., по утратѣ гласнораздѣла между двумя послѣдними гласными получился въ концѣ ე или же при замѣнительномъ удлиненіи гласныхъ — ეე; ე иногда получается изъ ა + ი, и окончаніе этихъ словъ, значить, было раньше и въ мингрельскомъ, какъ нынѣ въ грузинскомъ -ავი, напр., ამბე<sup>1</sup>ე<sup>1</sup> < ამბავი *вѣсть*, კარე<sup>1</sup>ე<sup>1</sup> < კარავი *палатка* и др. (отсюда одинъ изъ источниковъ образованія долгихъ гласныхъ, см. § 5, с); выпадаетъ часто რ: მკეირს || მკეის *второй*, რკინს || კინს *железо*, ჯგურს || ჯგუს *подобный*, მუღოსე > მუღოს *въ какое время*, ქირსე || ქისე *Христосъ*. Въ числительныхъ второго десятка (§ 35, b) выпадаетъ согласный элементъ союза დრ *и*: ვითოქირი (ვითი+დრ+ქირი) *двенадцать*, ვითოქრეში *тридцать* и т. д.

h) Исчезновеніе: исчезаютъ преимущественно слабые, напр., ჳარში || არში *неверный*, ჳავში || ავში *одинъ*, ინჳა < \*წინჳა *колодець*, აერე < აერე *здесь, сюда, отсюда*; изъ твердыхъ исчезаютъ ბ, დ, თ, ფ, напр., დიას || იას *да, действительно*, დიდა || დია *мать*, მუშა || მუს *отецъ*, თინს, ინს *тотъ, онъ*, ლიფში || ლიში *шолка*, ბრალი *горе, несчастіе*, но ს-რალე *несчастный*, ვიძე || იძე *туда*, ბსკავლი || სკავლი *пальма*, ქაშას (ბქაშას) *воскресенье*, ლისემარი || ისემარი *воздухъ*; коренные звуки დ, თ, ტ, ჩ, ჯ исчезаютъ передъ окончаніемъ Дат. *карт.* падежа (§ 18, d).

i) Перестановка: обыкновенно въ словахъ, заимствованныхъ изъ другихъ языковъ, мингрельскій переставляетъ согласные и гласные, напр., წინგი *тма* < г. წიგნი, აზნი *мысль, смыслъ* < г. აზნი, ფიქი *дума* < г. ფიქნი, ტრეგი < р. *торгъ*, წიდა *чистый, святой* < г. წიდა, ღნჯი *ржавчина* < г. ღნჯი; 1) есть случаи перестановки согласныхъ въ подлинныхъ мингрельскихъ словахъ, напр., წრეძი || რწეძი *сыръ*, რეკეძ *недоставать*, аор. 3-е лицо ед. ч. აწა-კარდუ *ему недостаало чего*, წიდა || მიწა (§ 115, а, α, 1), გედილოთუ || გედილოთუ *онъ всталъ, поднялся*, ვტირებუქ || ვტირებუქ || ვტირებუქ *ломаюсь*, ვირსული *вм. ვისურული* *я пожелалъ* (სურული *желание*).

j) Усѣченіе весьма распространено въ ласкательныхъ и сложныхъ словахъ (§§ 126, 129), а также въ глагольныхъ формахъ (§ 110), иногда въ зависимости отъ ударенія (§ 7, с, d).

k) Раздвоеніе: გეგე или ჳეგე || ჳეგეგე *св. Георгій*, ჳეგეგე-ტია || ჳეგეგეგე-ტია *муравей*, ჳღვღვიკი || ჳღვღვიკი *коготь, присосокъ*.

1) Диссимиляція согласныхъ: два რ не терпятся не только въ одномъ и томъ же словѣ, но и въ двухъ, рядомъ стоящихъ, словахъ: ირიფელი *все* *вм.* ირიფერი, რსულც *вм.* რსულც *ты желаешь*, ჳგირი ლე *вм.* ჳგირი რე *хорошо (есть)*, რწვლარე ლე *вм.* რწვლარე რე *стыдно (есть)*, უერ-უელი *вм.* უერ-უერი *но два*; изъ двухъ л одинъ замѣняется ნ: კალი-კანე *рядомъ съ კალი-კალე* *нѣкоторые* и т. п.

§ 4. Гласные. Мингрельскій языкъ заодно съ чанскимъ характеризуется полногласіемъ. Степенія нѣсколькихъ согласныхъ, какъ это наблюдается въ грузинскомъ, мингрельскій из-

1) Грузинскій въ свою очередь такъ же обращается съ заимствованными словами, напр., ჳინა *уздъ* < п. *مرز*, უღვღვათი (რწვე უღვღვათი) *поносъ* < арб. *فراغت*. Это послѣднее слово въ мингрельскомъ звучитъ всегда უღვღვათი, что свидѣтельствуеетъ не о томъ, что къ мингрельцамъ слово попало непосредственно отъ арабовъ и при томъ безъ всякаго измѣненія, а скорѣе о томъ, что арб. слово, попавъ сначала въ грузинскій въ видѣ უღვღვათი, потомъ уже, при заимствованіи изъ грузинскаго въ мингрельскій, подверглось вторичной, въ данномъ случаѣ обратной перестановкѣ согласныхъ, въ результатѣ чего получилось въ мингрельскомъ арб. слово безъ измѣненій.

бѣгаетъ, напр., ჯოღორი *собака* (г. ძღლი), კობრის *собираетъ* (г. კრებს). Эта особенность замѣчается и въ заимствованныхъ словахъ, напр., ზილანი *планъ*. Въ мингрельскомъ имѣются слѣдующіе гласные:

а) Простые: ა (задній), ო и უ (задніе съ губнымъ сближеніемъ, лабиализованные), ე (средній), ი (передній).

б) Сложные (двугласные): აა, აე, აო, აუ.

в) Долгіе: ო, resp. უ (< ვა || ვა); უ, resp. ო (< ვი, ვე).

г) Удвоенные, resp. долгіе: აა=ა̄; ეე=ე̄, діалектически იე || ეი; იი=ი̄, діалектически ეი; ოო=ო̄; უუ=უ̄, діалектически ოუ || ოჴ.

§ 5. Измѣненія гласныхъ. Большею частью измѣненія гласныхъ происходятъ на діалектической почвѣ (см. *Предисловіе и Словарь*).

а) Двугласные рѣдко употребляются. Они имѣютъ мѣсто въ стихахъ (§ 159): когда для размѣра надо сократить слогъ, гласный ი падаетъ въ ა, который съ послѣдующимъ гласнымъ и даетъ двугласный звукъ, напр., ძააბო *вм.* ზიანო *много*, საა-საბებს *вм.* სიანებს *дерзость*. Во-вторыхъ, при чередованіи (діалектически) ა съ ა (§ 2, с, d) опять образуются двугласные, напр., ძააბი < ძააბი *очень*, აუბი < აუბი *сонъ*.

б) Настоящіе долгіе гласные въ мингрельскомъ не встрѣчаются. Но быть можетъ тѣ ო и უ, которые діалектически развиваются въ цѣлые слоги ვა, ვი, ვე, нѣкогда и въ произношеніи отличались отъ простыхъ гласныхъ: ქობს S || ქვას MZ *животъ*, გოას S || გვას MZ *гора*, ჭურჭელი || ჭვანჭვალი *плескъ воды*, ჭუტუა || ჭვიტუა *закрываетъ глаза*, ხოლანი || ხვილანი, resp. ხელანი *ящерица*, ხუნა || ხვენა *сидитъ* и др.

в) Удвоенные, resp. долгіе гласные отличаются отъ обыкновенныхъ долгихъ своею неустойчивостью: они то какъ бы долгіе ა̄, ე̄, ო̄, უ̄, то не успѣвшіе слиться между собою, просто удвоенные гласные съ обычнымъ между двумя звуками перерывомъ въ произношеніи (прерывистая долгота) აა, ეე и т. д., то одинъ простой гласный ა, ე, напр., ვაალი || ვაალი || ვალი *яйцо, оставленное подъ несущемою курицею*, ააბე || აბეე || აბე *стыть*, ხააიქე || ხა-

თქსქე || ნათქსქე *родственниковъ*. Возникновеніе этихъ гласныхъ ясно: они получились изъ двухъ простыхъ, по выпаденіи между ними гласнораздѣловъ ჳ и მ (§ 3, g). Однако встрѣчаются удвоенные гласные произвольнаго происхожденія, какъ, напр., ჳაგაღასნს || ჳაგაღასნს *онъ говоритъ* и др. Нѣкоторые изъ удвоенныхъ гласныхъ допускають діалектическия диссимиляціи ქე || იე, იი || ეი, უუ || იუ: წე || წეე ი || წიე S *мальчикъ, слуга*, წეი || წეიი S || წეეი ი *лавро-вишня*, წხე || წხეე S || წხეე MZ *корова* и въ нѣкоторыхъ глагольныхъ формахъ (§ 75).

d) Среди простыхъ встрѣчаются діалектическіе перебои:

1) ი въ უ, resp. ი: ჳიქურც S || ჳუქურც MZ *прямо, лицомъ къ лицу*, ტაბიკი S || ტაბუკი MZ *шкворень у ярма*, ნისს S || ნისს MZ *нестыка*, ნიტე S || ნოტე MZ *о если бы* или обратно: ბურგული S || ბირგული MZ *кольцо*, წყურეში || წყურეში *кольцо изъ камня, надѣваемое на нижній конецъ веретена*; на почвѣ регрессивной ассимиляціи: მე-ღუღური (г. მე-დიღური) *гордый* отъ დიდობლივი.

2) ე въ ი: გეი S || გიი MZ *теленкъ*, გემ S || გიმ MZ *окусъ* или обратно: გიღანი S || გეღანი MZ *послѣзвѣтра*, ჳეინს S || ჳეენს/ც MZ *дождь идетъ*.

3) ი въ უ: თამს S || თუმ MZ *волосъ*, წენს S || წუნს MZ *илтъ* (одуш. предметъ).

4) На почвѣ регрессивной ассимиляціи возникли слѣдующія двойныя формы: იგაიფა || აგაიფა *соха*, სრბი || სრბს *всѣ, все*, ხათე || ხეთე *одружъ, немедленно, тутъ же*; равно какъ слѣдующіе отыменные глаголы: ბარგუს *полотъ* (отъ ბერგი *мотыка*), გახუს *сосать* (говорится о теленкѣ, отъ გეი *теленкъ*), ტყაბარუს *сдираетъ кожу* (отъ ტყები *кожа*); сюда же относятся: მარე < მარ+არე < მუ+არე *что есть? что такое?* и глагольныя основы съ двойной огласовкой: წარდიღუს || წარდაღუს *илтъ*, ხარცქა || ხარცქა *разрываетъ*.

Весьма разнообразныя фонетическія измѣненія гласныхъ звуковъ возникаютъ между предлогами и глагольными темами при ихъ сочетаніи другъ съ другомъ (§ 115), равно какъ въ производныхъ и сложныхъ словахъ (§§ 126, 129).

5) Гласный *o* при непосредственномъ сосѣдствѣ губно-губного *u* перерождается въ *u*: ქმრელი || ქუმრელი *мужественный, доблестный*, მუხი დაი მთ (вм. \*მონი).

6) Нерѣдки двойныя окончанія въ именахъ: კახა || კახე *деревянный крюкъ*, ჭუჭუა || ჭუჭუა *крапива* и др.

§ 6. Полугласный *z* есть звукъ неопредѣленнаго характера съ твердымъ, горловымъ произношеніемъ, приблизительно какъ армянскій полугласный *ը*, какъ турецкій *ی* въ словѣ قییش (читай: *зѣи*) *зима* или неясно-артикулированный, глухой и короткій русскій *ы*. Этотъ звукъ въ мингрельскомъ имѣетъ широкое примѣненіе, особенно въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ, такъ что мы этотъ говоръ и характеризуемъ, между прочимъ, какъ *z* говоръ (см. *Предисловіе*).

а) Прежде всего полугласный *z* является самостоятельнымъ, слогообразовательнымъ звукомъ, въ качествѣ чего ему діалектически соотвѣтствуютъ простые гласные, напр., გზნი MZ || გონი S *осель*, ქვი || ქინი *ястребъ*, ჭვი || ჭინე *прутъ*, ვვი || ვინი *двоица*; въ односложныхъ словахъ: Ⴚ || Ⴛ (нарѣчіе) *въ этомъ году*, Ⴜ || Ⴝ *вымя*; въ глагольныхъ формахъ: გ || გე *онъ похожъ*, ღ || ღე *онъ лежитъ* (недуш. предметъ).

б) Во-вторыхъ, полугласный *z* (равно какъ и его діалектически соотвѣтствія) исполняетъ служебную роль, появляясь среди согласныхъ для облегченія произношенія. Эту роль звука *z* лучше всего наблюдать въ именныхъ и глагольныхъ согласныхъ окончаніяхъ, которыя, если за ними не слѣдуетъ другое слово съ согласнымъ въ началѣ, могутъ принимать и не принимать въ концѣ этотъ звукъ, напр., თუთსი или თუთსე || თუთსე (Дат. падежъ отъ *თუთსი* *тысячъ, луна*), ახრეხსი или ახრეხსე (3-е лицо наст. времени отъ глагола *ახრეხსი* *радоваться*); но если за ними слѣдуютъ слова съ согласными въ началѣ, то появленіе *z* (или діалектически и простыхъ гласныхъ) между стекшимися, такимъ образомъ, согласными двухъ различныхъ словъ становится какъ бы необходимымъ, въ особенности тогда, когда послѣдующими бываютъ союзы *ბო* *что, чтобы, когда*, *და* *если*, *და* *и*. Эти союзы

сливаются энклитически съ предшествующими словами, напр., თუთასუ ნი, ახარესუ ნი, თუთასუ ნი, ახარესუ ნი и т. д.

Но этотъ вопросъ съ одной стороны паходится въ связи съ вопросомъ о простыхъ и эмфатическихъ именныхъ и глагольныхъ окончаніяхъ въ мингрельскомъ (§§ 11, 44), а съ другой — съ вопросомъ объ явленіяхъ синтаксическихъ (§ 149, b).

с) Въ стихахъ, смотря по надобности, полугласный 2 то дѣлаетъ позицію, то нѣтъ, т. е. иногда слово можно увеличить присоединеніемъ къ нему звука 2 на одинъ или нѣсколько слоговъ, а иногда, напротивъ, черезъ паденіе гласнаго звука въ 2 слово можно сократить на одинъ или нѣсколько слоговъ. (§ 158).

§ 7. Удареніе. Удареніе въ мингрельскомъ, какъ и въ грузинскомъ, стоитъ на второмъ съ конца слогѣ въ двухсложныхъ словахъ и на третьемъ — въ трех- и многосложныхъ: კა'ნი *целоткъ*, ო'სუნი *женщина*, კა'ხევი *люди*, ოსუ'რევი *женщины*, ჰა'ბი *братъ*, ჰა'ბი'დევი *братья*.

Однако многосложныя слова наряду съ вышеприведенной формой ударенія имѣютъ и другую, двойную, одно главное удареніе, а другое второстепенное, причемъ четырехсложныя слова дѣлятся поровну 2 + 2, а пятисложныя — 2 + 3 съ главнымъ удареніемъ въ началѣ слова: ოსუ'რევი, ჰა'ბი'დევი, ჰე'ბი'ტა'ბი, *муравей*, ჰე'ბი'ტა'ბი'დევი и т. п. Въ общемъ мингрельское удареніе болѣе подвижное, чѣмъ грузинское. Это обстоятельство въ связи съ склонностью мингрельскаго языка къ полногласію устриваетъ въ немъ дѣлимость основъ на твердыя и слабыя (подвижныя) съ бѣглыми гласными 3, 4, ო, какъ это имѣется въ грузинскомъ.

а) Предлоги, равно и частицы, находящіяся впереди глагольной формы и сливающіяся съ ней проклитически, имѣютъ на себѣ главное удареніе: ჰ'ნი *яши*, დ'ჰ'ნი *япшиши*, ვ' ჰ'ნი *не яши*, უ'დედას, съ утвердительною частицей ქ'უ'დედას > ქუ'დედას > ქუ'დედას *пусть у него будетъ*, ნ'ბე ჰ'არე'ბი *не яши*.

б) Напротивъ частицы, находящіяся позади слова и служа энклитиками, передвигаютъ удареніе къ концу слова: უ'დედას *пусть у него будетъ*, უ'დედას'სუ ნი *если бы у него было* (теперь),

მეკონს *мы хотимъ*, მეკონს და *или* მეკონსნე და *если мы хотимъ*.

с) Звательная частица *ო* такъ же, какъ и предлоги, имѣеть на себѣ главное удареніе:

ბაბა, *ო* ბაბა! *о, отецъ!*

მამა, *ო* მამა! *о, мать!*

ბებო, ბებო, *ო* ბებო! *о, бабушка!*

ბურღა, ბურღა, *ო* ბურღა! *о, Бурдია!*

კირილე, კირილე, *ო* კირილე! *о, Кирилъ!*

Въ послѣднемъ словѣ первый съ конца слогъ, оказавшись четвертымъ отъ ударнаго, почти совершенно отпадаетъ въ произношеніи, и слово какъ-бы звучить *კირი*!

d) Въ сложныхъ словахъ удареніе (главное) падаетъ на первую составную часть слова, напр., ზღვა-ზოვი *берегъ моря*, *морской берегъ*, но если слово многосложное, оно можетъ имѣть и второстепенное удареніе, какъ выше было указано вообще объ удареніи въ многосложныхъ словахъ, напр., не только ზიშ-ქის-საღი, но и ზიშ-ქის-საღი *полотенце*, ხუთი-კა (< ხუთი-კას < ხუთი-კასი < ხუთი-კასადი) *около пяти*, *пять штукъ*, слоги второй составной части слова, по мѣрѣ отдаленія ихъ отъ ударнаго, отпали (см. выше с).

е) Въ вопросительныхъ предложеніяхъ (§ 103) удареніе всегда, независимо отъ числа слоговъ въ словѣ, находится на второмъ съ конца слогѣ, и притомъ удареніе очень сильное, въ то время какъ въ другихъ случаяхъ въ мингрельскомъ удареніе весьма слабое: სი რექო, ბაბო? *это ты — мамий?* ვა რექო? *не было-ли?* მიდაწოქო? *ушелъ-ли онъ?* ეუდეშო? *домой?* გოკონო? *хочешь-ли?*

§ 8. Семасіологія звуковъ<sup>1)</sup>. Согласные и гласные звуки въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, имѣютъ каждый свою особую семасіологію или знаменательность: согласнымъ присуща способность выражать не ограни-

1) П. Марръ, *Грамматика чанокского языка*, § 4.

ченныя ни временемъ, ни мѣстомъ понятія и идеи, это — звуки-идееносители, а гласные, наоборотъ, обладаютъ способностью ограничивать безпредѣльныя идеи въ отношеніи мѣста и времени, это — звуки-предѣлоносители. Иначе говоря, согласные служатъ корнями, а гласные образовательными элементами. Нормальный видъ корня трехсогласный, но благодаря разнымъ фонетическимъ измѣненіямъ (§ 3), число коренныхъ то увеличивается, то уменьшается.

Для обозначенія основной формы словъ берется условный трехсогласный корень *qnp* и снабжается требуемою огласовкою (§ 125).

## ЧАСТЬ ВТОРАЯ.

### Ученіе о формахъ словъ (морфологія).

#### І. Имя существительное.

§ 9. Родъ. Въ мингрельскомъ языкѣ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, нынѣ нѣтъ различія грамматическаго рода<sup>1)</sup>. Естественный же родъ (полъ) людей и животныхъ обозначается различными словами: мужской полъ людей обозначается словомъ *ჭამბოლო*, а животныхъ — *მუშულო* *самецъ*, женскій

1) Во всѣхъ яфетическихъ языкахъ сохранились разные пережитки окончанія грамматическаго женскаго рода, нѣкогда въ нихъ существовавшаго (см. Н. Марръ, ОТ, стр. 8, прим. 1 и его же *Грамматику чанскаго языка*, § 5). Въ мингрельскомъ мы имѣемъ какъ его полные виды въ картской формѣ *აღ*, *აბ* и въ тубал-каинской *აღ > უღ*, *აბ > უბ*, такъ и усѣченные — *ა*, тубал-каин. *ა > უ*. Эти окончанія давно потеряли свое первоначальное значеніе, и нынѣ имѣются въ языкѣ въ качествѣ безразличныхъ, ничего не обозначающихъ суффиксовъ, какъ, напр., *მინგრელი* мингрелецъ, *მამალი* частоколь, *ბიჭული* колыно, *მუშულო* *птухъ*, *სამეც*, *სამეცული* курица, *სამეც*, *სამეცული* самка, *სამეცული* женщина, *სამეც* земля, *სამეც* *ძალი* *ძალი* *ძალი* маленький горшокъ. Нынѣ въ мингрельскомъ, однако, еще живетъ, какъ слабый и измѣненный пережитокъ грамматическаго родового различія, дифференціація гласныхъ *ჟ* и *ა* въ одпозвучныхъ мужскихъ и женскихъ именахъ, какъ въ концѣ словъ, такъ и въ серединѣ, причеиъ звукъ *ჟ* усваивается мужскому имени, а *ა* — женскому, напр., *მუშუ* *Дзуку* и *ბურბული* *Бурдиу* (муж. имена), *მამალი* *Дзаку* и *ბურბული* *Бурдіа* (жен. имена).



поль людей — словомъ *ахъури*, а животныхъ — *ахъури* или *ахъури* *самка*. Въ однихъ случаяхъ эти слова добавляются къ общему имени, въ другихъ общаго имени вовсе нѣтъ, въ третьихъ берутся совершенно иныя названія. Такъ, для людей общее названіе *ахъури* *человѣкъ* (вообще, преимущественно *мужчина*), въ частности же *мужчина* *ахъури*, *женщина* *ахъури*, *мальчикъ*, *сынъ* *ахъури-ахъури* (букв. *мужчина-дитя*), *дѣвочка*, *дочь* *ахъури-ахъури* (букв. *женщина-дитя*), *юноша* *ахъури*, *дѣвица* *ахъури*, *старикъ* *ахъури*, *старуха* *ахъури*; въ фамильныхъ названіяхъ *ахъури* *Дадіани* (*мужчина*), *ахъури* *Дадіани* (*женщина*); для *куръ* общее названіе *ахъури* (преимущественно *курица*): *ахъури* *ахъури*, *ахъури* *ахъури*; для *собакъ* *ахъури*: *ахъури* *ахъури* *ахъури*, *ахъури* *ахъури* или *ахъури* *ахъури* *ахъури*; для *свиней* *ахъури*: *ахъури* *ахъури*, *ахъури* *ахъури*, *ахъури* *ахъури*; для *овецъ* *ахъури*: *ахъури* *ахъури*, *ахъури* *ахъури*; для *козъ* *ахъури*: *ахъури* *ахъури*, *ахъури* *ахъури*; для *лошадей* *ахъури*: *ахъури* *ахъури*, *ахъури* *ахъури*.

## Склоненіе именъ.

§ 10. Въ склоненіи мингрельскаго языка девять падежей и два числа, единственное и множественное.

*Примѣчаніе 1.* Въ число девяти падежей не входитъ звательный, ничѣмъ отъ именительнаго падежа не отличающійся и лишь иногда сопровождаемый восклицательною частицею *а* (см. § 7, с); не входятъ въ это число и послѣдующіе падежи (см. § 19).

*Примѣчаніе 2.* Собственныя имена склоняются одинаково съ нарицательными.

§ 11. Падежныя окончанія совершенно одни и тѣ же для обоихъ чиселъ, съ той лишь разницей, что въ един. числѣ они присоединяются непосредственно къ основамъ, а во множ. числѣ — при посредствѣ показателя множественности *ахъури* (см. § 20).

## Таблица III.

## Падежныя окончанія.

	простыя		сильныя или эмфатическія	
	SMZ		§	MZ
И.	о		—	—
М.	ѣ		ѣо, ѣѣ	ѣѣ
Р.	ѣо, ѣ		—	—
О.	ѣѣ		—	—
Т.	ѣо, ѣ		—	ѣѣ
Д.=Н. <sup>I</sup>	ѣ		—	—
Д.=Н. <sup>II</sup>	ѣѣ, ѣѣѣ		—	—
Д.=Н. <sup>III</sup>	ѣ, ѣѣ		—	—
Д. ѣ.	ѣ S, ѣ MZ		ѣо, ѣѣ	ѣѣ

*Примѣчаніе.* Эмфатическія окончанія не постоянны, а случайны (§§ 6, b; 149). Поэтому дальше въ таблицы склоненій мы ихъ не вносимъ.

§ 12. Изъ девяти падежей три основныхъ: Именительный, Родительный и Дательный (дополнительный) = Направительный.

Гласные характеры основныхъ, органическихъ падежей<sup>1)</sup>:

И.	о < ѣ, см. § 14	i < u
Р.	о	i
Д.=Н.	s    ѣ	a    о

Полныя окончанія основныхъ, органическихъ падежей:

И.	о < ѣ	i < u
Р.	ѣо < ѣѣ, см. § 15	ѣі < ѣu
Д.=Н.	ѣ    ѣѣ < sѣ    ѣѣ, см. § 15	ѣа    ѣо < аш    ѣш

§ 13. Основы именъ. Основы въ мпнгрельскомъ бываютъ согласныя, напр., ѣѣѣ-о *человѣкъ*, ѣѣѣѣ-о *женщина* и гласныя,

1) См. Н. Марръ, ОТ, табл. V, его же *Грамматика чанскаго языка*, § 8.

какъ, напр., ცხვრ ძთიца, ცუღა დომი, კობრა ვორიოკი, კატუ  
кошка.

*Примѣчаніе.* Однако, не всё имена съ исходомъ на *с*, *ц*,  
*к*, *т* дѣйствительно имѣютъ гласныя основы, въ виду того,  
что плавный исходъ основъ, именно согласный *с*, во мно-  
гихъ словахъ въ единственномъ числѣ отпадаетъ и воз-  
стаетъ лишь во множественномъ числѣ (§ 21).

Въ зависимости отъ основъ мингрельское склоненіе, по су-  
ществу единое, предлежитъ въ двухъ различныхъ видахъ.

#### § 14. Именительный падежъ (въ сокращеніи = И.)

а) Окончаніемъ И. падежа въ согласныхъ основахъ слу-  
жить гласный *о*, представляющій собою въ мингрельскомъ,  
какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, перебой первоначаль-  
наго *у*.

*Примѣчаніе 1.* Этотъ *у* почти безслѣдно исчезъ; во  
всякомъ случаѣ, среди большинства мингрельскихъ словъ съ  
исходомъ на *у* трудно указать, что наличный *у* есть перво-  
начальное окончаніе И. падежа, а не гласный исходъ  
основы по отпаденіи надежнаго окончанія (см. табл. III) или  
же какого-либо согласнаго, какъ, напр., *оу поросенокъ*  
< \* *оуѣ* §§ 13 и 21). Однако, можно думать, что счастли-  
вый случай сохранилъ намъ первоначальный *у*, окончаніе  
И. падежа, въ клятвенныхъ выраженіяхъ, какъ *ღობობთუ-*  
*მი* рядомъ съ *ღობობთი-მი* *клянусь Богомъ*, *შუბრუ-მი* *клян-*  
*нусь душою*, *სქისნი მანდრუ-მი* *клянусь твоею благодатью*<sup>1)</sup>.

*Примѣчаніе 2.* Окончаніе И. падежа *о* діалектически  
ослабѣваетъ въ полугласный *з*, напр., *ბადი* *садъ* рядомъ съ  
*ბად* (см. *Предисловіе*).

1) Такого же, вѣроятно, происхожденія и употребляемое въ грузинскомъ  
выраженіе *კლმუშუმი* (букв. по-мингр. *клянусь Россією*); этимъ именемъ въ 50 го-  
дахъ прошлаго столѣтія въ Грузіи въ насмѣшку называли молодыхъ людей, по-  
бывавшихъ въ Россіи, въ университетахъ, и вернувшихся на родину съ новыми  
понятіями и проектами (см. *გ. ურბნისაძის*. *გაუტარებელი*, *თბილისი* 1909, стр. 14, а также  
*აკაკის*. *სემი ნაწევრები*, *თბილისი* 1912, стр. 87).

*Примѣчаніе 3.* Въ стихахъ окончаніе И. падежа *о* часто отпадаетъ для размѣра (§ 158).

в) Гласныя основы утратили окончаніе И. падежа и въ этомъ падежѣ онѣ предлежатъ въ видѣ чистой основы.

*Примѣчаніе 1.* И въ гласныхъ основахъ, хотя весьма рѣдко, всплываетъ порой окончаніе И. падежа *о*, послѣ гласныхъ обыкновенно въ видѣ *е*, напр., мѣстоименіе *ѡ* что встрѣчается и съ этимъ окончаніемъ *ѡ-е* (*Хр.*, стр. 116,2), *ѡ-е* (< *ѡ-е* + *Г. ѡ-е*) что такое? (букв. что есть?). Равно *о* || *е* возстанавливается передъ суффиксомъ уменьшительныхъ и ласкательныхъ именъ *ы*, напр., *ѡѡ-о-ы* *папенька* (*ѡѡ отецъ*), *ѡѡ-о-ы* || *ѡѡ-е-ы* *маменька* (*ѡѡ мать*) и др. (§ 127, а, 1).

*Примѣчаніе 2.* Полные гласные звуки исхода гласныхъ основъ иногда, преимущественно діалектически, падаютъ въ полугласный *ы*, напр., *ѡѡ* рядомъ съ *ѡѡ* *амбаръ*, *ѡѡ* рядомъ съ *ѡѡ* *хворостина* и др. (см. *Предисловіе*), см. § 131.

§ 15. Въ мингрельскомъ языкѣ, какъ и въ чанскомъ<sup>1)</sup>, окончаніе И. падежа *о*, сращаясь съ согласными основами, удерживается во всѣхъ другихъ падежахъ, за исключеніемъ Дательнаго=Направительнаго III-го, проявляющаго согласный исходъ основы передъ своимъ падежнымъ окончаніемъ *о* (§ 17, с), Дательнаго мѣстоименнаго и Дательнаго картскаго, проявляющихъ двойственность формъ, со сращеніемъ и безъ сращенія (§ 18, а, d). Сращаемость окончанія И. падежа съ согласными основами — одна изъ характерныхъ особенностей склоненія въ языкахъ тубал-каинской группы въ отличіе отъ картскаго. Съ этой особенностью находится, въ свою очередь, въ связи то обстоятельство, что въ тубал-каинскихъ языкахъ, въ частности въ мингрельскомъ, падежныя окончанія съ согласнымъ

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 12.

первоначально въ исходѣ (Р.—\**o*ᵛ, Дат.=Направ. I—\**sa*ᵛ. Дат.=Направ. II—\**o*ᵛ), встрѣчаясь постоянно съ гласнымъ исходомъ основъ, подверглись перемѣщенію: въ Р.—ᵛ<sub>o</sub>, Д.=Н.<sup>I</sup>—ᵛ<sub>o</sub>, Д.=Н.<sup>II</sup>—ᵛ<sub>o</sub>, напр., не только ციწა ძვიშია, Р. ციწა-ᵛ<sub>o</sub>, Д.=Н.<sup>I</sup> ციწა-ᵛ<sub>o</sub>, Д.=Н.<sup>II</sup> ციწა-ᵛ<sub>o</sub>, но и კაბ-ი *человѣкъ*, Р. კაბ-ი-ᵛ<sub>o</sub>, Д.=Н.<sup>I</sup> კაბ-ი-ᵛ<sub>o</sub>, Д.=Н.<sup>II</sup> კაბ-ი-ᵛ<sub>o</sub>.

### § 16. Родительный падежъ (=Р.)

а) Полное окончаніе Р. падежа —ᵛ<sub>o</sub>, напр., კაბ-ი-ᵛ<sub>o</sub> *человѣка*, ოსტ-ი-ᵛ<sub>o</sub> *женщины*, ხსტ-ᵛ<sub>o</sub> *коровы*, კაბ-ი-ᵛ<sub>o</sub> *оубраніе бороды* *человѣка*, ოსტ-ი-ᵛ<sub>o</sub> *волосы* *женщины*, ხსტ-ᵛ<sub>o</sub> *бѣла* *молоко* *коровы*.

*Примѣчаніе.* Полная форма Р. падежа использована въ качествѣ названій мѣстностей и рѣкъ, напр., ᵛ<sub>o</sub> *Цулиши* (гора), ხსტ-ᵛ<sub>o</sub> *Чоуши* (рѣка), ჭკაღუ-ᵛ<sub>o</sub> *Чкадауши* (село), ქუთუ-ᵛ<sub>o</sub> *Кутеши* (городъ Кутаисъ) и т. п., см. § 127.

б) Усѣченное окончаніе Р. падежа — одинъ согласный ᵛ, напр., კაბ-ი *голова* *человѣка*, ცუღ-ᵛ *дверь* *дома*, ღაღ-ᵛ *большой* *дровосѣкъ* (наѣкомое, букв. *быкъ* *Дадіани*).

в) Наконецъ можетъ отпасть и согласный элементъ Р. падежа, и тогда слово получаетъ видъ обезформленнаго Р. падежа, форма котораго всецѣло совпадаетъ въ гласныхъ основахъ съ формою II. падежа, напр., ზღვა-ᵛ<sub>o</sub> *берегъ* *моря*, *морской* *берегъ* (вм. ზღვა-ᵛ<sub>o</sub> *береза*), უბნ-ᵛ<sub>o</sub> *Кеніа-джиха* (названіе крѣпости); а въ согласныхъ основахъ сращенный *o* то удерживается, то отпадаетъ, напр., ბატი-ᵛ<sub>o</sub> *пастухъ* *иусей*, ხსტ-ᵛ<sub>o</sub> *Хойи-ицари* (рѣка), ჭუბუ-ᵛ<sub>o</sub> *Тубури-хинджи* (село, букв. *мостъ* *изъ каштановаго дерева*), а также ჭუბუ-ᵛ<sub>o</sub>. Но такая форма Р. падежа, какъ видно изъ вышеприведенныхъ примѣровъ, употребляется не самостоятельно, а лишь въ сложныхъ словахъ (§ 129), см. §§ 135—136.

§ 17. Дательные = Направительные падежи (=Д.=Н.). Въ мингрельскомъ мы находимъ три Дательныхъ падежа, использо-

ванныхъ въ немъ — по заимствованіи Дательнаго картскаго изъ грузинскаго — въ значеніи Направительныхъ падежей.

а) Чистый Дательный (=Д.=Н.<sup>I</sup>) на *შ* съ картскою огласовкою, напр., *წუფი-შ ძომი*, *წუფიშ მკვრიქ ი იდი დომი*, *მი-შ კჳ კომუ*, *მიშ მკვრიქ სი? კჳ კომუ თი იდში?* — *მკობდულო-შ კჳ სო-სიდი*.

б) Другой Дательный (=Д.=Н.<sup>II</sup>), собственно Дательный пользы, съ тубал-кайнскою перегласовкою гласнаго элемента окоччания *ჰ* въ *ჲ*, напр., *კაზი-შჲ*, иногда съ добавленіемъ послѣлога *თ* — *კაზი-შჲ(თ) დია челошკა*, *დიდი-შჲ(თ) დია მათერი*, *წუფი-შჲ(თ) დია დომა*, *კატუ-შჲ(თ) დია კიში*, *კატა-შჲ(თ) დია ვიში*.

в) Третій Дательный (=Д.=Н.<sup>III</sup>) съ тубал-кайнскою перегласовкою *ჰ* въ *ჲ* безъ согласнаго элемента окоччания, причѣмъ передъ *ჲ* отпадаетъ сращенный съ согласнымъ основами *ყ* (§ 15), напр., *კაზ-ჲ челошкომ*, *ვა კაშეთი челошკა* (при глаголахъ: *становишся*, *дѣлаться*, *превращаться*, *идишся*, *желати*), иногда къ *ჲ* присоединяется послѣлогъ *თ* — *კაზ-ჲ(თ)*: *თუ ციხე ში ხილ-ჲ შიკა ი желяю (иметь) эту дѣвицу женою*, *ბიშვიქ კიბიხთუ ჰკაზ-ჲ мальчикъ превратилъ въ катера* (Хр., стр. 10,26); изъ гласныхъ основъ лишь съ исходомъ на *ჟ* образуютъ этотъ падежъ при помощи окоччания *ჲ*, напр., *კატუ-ჲ კიში*, другія же гласныя основы этотъ падежъ образуютъ черезъ присоединеніе къ своимъ основамъ послѣлога *თ*, напр., *ციხე-თ დიшicio*, *წუფი-თ დომომ*, *კატა-თ ვიшikom*, см. §§ 139—141.

§ 18. Кромѣ трехъ основныхъ (съ параллелями пяти) падежей въ мингрельскомъ имѣются еще четыре производныхъ падежа:

а) Дательный мѣстоименный (=М.), образуемый, какъ и въ чанскомъ, при помощи суффикса *ქ*, напр., *კიშვი-ქ женишина*, *ციხე-ქ დიшicio*. Но мингрельскій языкъ въ образованіи этого падежа въ согласныхъ основахъ колеблется между грузинскимъ и чанскимъ, а именно: въ согласныхъ основахъ то не допускаетъ, по-

добно грузинскому, сращаемости окончанія И. падежа о предъ своимъ падежнымъ окончаніемъ ꙗ, напр., *ჟენიანი-ꙗ* *женщина*, *პაწიანი-ꙗ* *человѣкъ*, *ბავანი-ꙗ* (рѣдко) *малышъ*, *იუიანი*, то допускаетъ эту сращаемость, подобно чанскому (см. § 15), напр., *ბავანი-ꙗ* *малышъ*, *იუიანი*, *პაწიანი-ꙗ* (рѣдко) *человѣкъ*. Такое же колебаніе въ образованіи Дательнаго картскаго (см. дальне d), а главное— образованіе Д. = Н. III (§ 17, с) по чисто согласному склоненію даютъ намъ основаніе считать въ мингрельскомъ рядомъ съ гласнымъ склоненіемъ и согласное, правда, не чистаго, но мѣшанаго гласно-согласнаго типа, быть можетъ, какъ пережитокъ нѣкогда въ мингрельскомъ существовавшаго полнаго согласнаго склоненія.

Дальнѣйшее осложненіе при образованіи этого падежа чисто фонетическаго свойства и выражается оно въ унодобеніи нѣкоторыхъ исходовъ согласныхъ основъ падежному окончанію ꙗ: звукъ *ფ* передъ ꙗ исходитъ въ *ო*, *ჰ*—въ *ბ*, напр., отъ *ფეფი* *голова*, *ფეფი-ꙗ* || *ფეო-ꙗ*, отъ *ბეჰი* *быкъ*, *ბეჰი-ꙗ* || *ბებ-ꙗ*. Плавные и носовые исходы основъ также мѣняются иногда на другіе таковыя же (преимущественно въ сенакскомъ говорѣ), напр., отъ *ბელო* *жена*, *ბელო-ꙗ* || *ბებ-ꙗ*, *ბები* *рыба*, *ბები-ꙗ* || *ბებ-ꙗ* (§ 3, а), см. § 132.

*Примѣчаніе.* Окончаніе ꙗ иногда сопровождается гласными *ო*, *უ* и полугласнымъ *ჲ*: *ჲო*, *ჲუ*, *ჲჲ* (см. § 11). Слово *ღობელობი* *Богъ*, напротивъ, часто сокращается въ М. пад., теряя вмѣстѣ съ падежнымъ окончаніемъ и послѣдній звукъ основы: *ღობეობ* *вм.* *ღობეობი*.

b) Отложительный падежъ (=О.). Въ качествѣ О. падежа использованъ Р. падежъ съ окончаніемъ на *ჲი* *вм.* *ჲო*, напр., *ჲესი-ჲი* *изъ лѣсу*, *პო* *направленію къ лѣсу*, *ღებ-ჲი* *изъ земли*, *ჰებ-ჲი* *отъ брата* (см. § 137).

*Примѣчаніе.* Многія имена, а въ особенности нарѣчія, имѣютъ форму О. падежа (§ 118, а, 2).

c) Творительный падежъ (=Т.) на *ო*, *ოა*, *ოჲ* представляетъ собою дифференцированную форму Р. падежа путемъ ту-

ного подъема согласнаго элемента окончанія Р. надежа Ⴃ въ Ⴃ, напр., ႣႠႠႠ-Ⴃ(Ⴃ) *человѣкомъ*, ႣႠႠႠႠႠႠ-Ⴃ(Ⴃ) *серебромъ*, ႣႠႠႠ-ႣႣ *дъвицею*, ႣႣႠ-ႣႣ *камнемъ*, ႠႣႣႠ-ႣႣ *палкою*. Окончаніе ႣႣ употребительнѣе въ гласныхъ основахъ, а Ⴃ || ႣႣ въ согласныхъ, но это различіе не всегда выдержано, тѣмъ болѣе, что подобно окончанію Р. надежа (см. § 16,b) и ႣႣ весьма часто предлежатъ въ усѣченной формѣ. Діалектически полная форма болѣе употребительна въ сенакскомъ говорѣ.

Что Т. надежъ тотъ же самый Р., ясно видно и изъ синтаксическаго ихъ употребленія (см. § 138,b).

d) Дательный картскій (=Д. к.) на Ⴀ цѣликомъ заимствованъ изъ грузинскаго, напр., ႠႠႣႠႠ-Ⴀ *женщинамъ*, *женщинамъ*, ႣႠႠႠ-Ⴀ *дъвицѣмъ*, *дъвицѣмъ*. Этотъ надежъ на мингрельской почвѣ обнаруживаетъ ту же двойственность въ образованіи своихъ формъ въ согласныхъ основахъ, какъ и М. надежъ (см. выше а), напр., ႣႣႠႠ-Ⴀ *сердцу*, *сердце* рядомъ съ ႠႠႠႠႠ-Ⴀ *малышкамъ*, *малышкамъ*, ႠႠႠႣႣႠ-Ⴀ *времени*, *сроку*, *время*, *срокъ*.

Въ согласныхъ основахъ съ исходомъ на Ⴃ, Ⴃ, Ⴃ, Ⴃ, ႠႣ, Ⴀ дѣло еще осложняется тѣмъ обстоятельствомъ, что эти согласные исходы передъ надежнымъ окончаніемъ Ⴀ обыкновенно исчезаютъ, и вмѣсто рѣдко употребительныхъ полныхъ формъ получаемъ общеупотребительныя сокращенныя формы, какъ, напр., ႣႣႣႣ-Ⴃ *большой*, *большій*, Д. к. ႣႣ-Ⴀ (<ႣႣႣႣ-Ⴀ), ႣႣႣႣ-Ⴃ *голова*, ႣႣႠ-Ⴀ (<ႣႣႣႣ-Ⴀ), ႠႣႣႣ *счастье*, ႠႣ-Ⴀ, ႠႠႣႣႣ *благодать*, *благодарность*, ႠႠႠ-Ⴀ, ႣႠႠႠႠႠႠ-Ⴃ *Богъ*, ႣႠႠႠႠႠ-Ⴀ (<ႣႠႠႠႠႠႠ-Ⴀ), ႠႠႣႣ-Ⴃ *быкъ*, ႠႠႠ-Ⴀ (<ႠႠႣႣ-Ⴀ), ႣႠႠႠႠႣႣႣ-Ⴃ *мужъ*, ႣႠႠႠႠႠ-Ⴀ (<ႣႠႠႠႠႣႣႣ-Ⴀ), ႣႠႠႠ-Ⴃ *человѣкъ*, ႣႠႠ-Ⴀ (<ႣႠႠႠ-Ⴀ), ႣႣႣႠႠႣႣ *Герардъ*, ႣႣႣႠႠ-Ⴀ (<ႣႣႣႠႠႣႣ-Ⴀ). Эти имена образуютъ, хотя и рѣдко, Д. к. и отъ сращенной основы и тогда сокращенію не подвергаются, напр., ႠႠႣႣႣႠ-Ⴀ *быку*, ႣႠႠႠႠ-Ⴀ *человѣку* (у Г. Розена только ႣႠႠႠႠ-Ⴀ и имѣется).

*Примѣчаніе.* Сокращенная въ Д. к. согласная основа иногда по аналогіи переходитъ и въ другіе надежи, напр., ႠႠႠႠႠႠႠ-Ⴀ (<ႠႠႠႠႠႣႣႣႠႠႠႠ-Ⴀ) *зимъ*, И. надежъ ႠႠႠႠႠႠႠ-Ⴃ || ႠႠႠႠႠႣႣႣႠႠႠႠႠ-Ⴃ.



Дальнѣйшее осложненіе въ образованіи этого падежа происходитъ на діалектической почвѣ. Прежде всего само падежное окончаніе *ს* путемъ подъема даетъ *ც* (въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ), напр., *კო-ს S*, *კო-ც MZ*, *ოხუტ-ს S*, *ოხუტ-ც MZ* и т. д. Во-вторыхъ, одни плавные и носовые исходы основъ въ Д. к., какъ и въ М. падежѣ, мѣняются иногда (преимущественно въ сенакскомъ говорѣ) на другіе плавные и носовые же, напр., *ხოლ-ი жена*, *ხოლ-ს MZ*, *ხორ-ს S*, *ხეამ-ი рыба*, *ხეამ-ს MZ*, *ხეამ-ს S* (см. § 3, а), *ჟამი время*, *ჟანს*, *ჟანც (< ჟანს/ც)*, *მუ-ჟანს*, *მუ-ჟანც* *въ какое время, когда* (какъ нарѣчіе, см. § 118), *წუთი мигъ, секунда, минута*, *ჰა-წუტს* *въ одинъ мигъ, на одинъ мигъ*.

*Примѣчаніе 1.* Форму Д. к. падежа имѣютъ многочисленныя нарѣчія (§ 118). Достоинно особаго вниманія то обстоятельство, что мингрельскій языкъ сохранилъ намъ въ видѣ нарѣчія архаическое окончаніе Дательнаго картскаго падежа *-ს*, въ самомъ грузинскомъ нынѣ весьма рѣдкое и трудно отыскиваемое, напр., *ძვირ-ს*, *ძვირს-ს* *дорого*, *რძიკო* (отъ *ძვირი* *дорогой*, *რძიკი*), *შვირ-ს*, *შვირს-ს* *часто* (отъ *შვირი* *частый*), *სწავრ-ს*, *სწავრს-ს* *горько, больно* (отъ *სწავრე* *горькій*), *ბახს-ს* *прямо, ловко, мѣтко* (отъ *ბახი* *мѣткій, прямой*), *ეფ-ს* *дешево* (отъ *ეფი* *дешевый*), *ჭამ-ს*, *ჭამს-ს* *пріятно* (отъ *ჭამი* *пріятный*), *თელ-ს* *упликомъ* (отъ *თელი* *ильный*), см. § 133.

*Примѣчаніе 2.* Окончанія Д. к. *ს* || *ც* иногда присоединяютъ къ себѣ, подобно окончанію М. падежа *ქ* (см. выше стр. 022, прим.), гласные *ო*, *ჟ* и полугласный *ჲ*: *სო*, *სჟ*, *სჲ*, *ცო*, *ცჟ*, становясь, такимъ образомъ, изъ простыхъ эмфатическими.

### § 19. Послѣдніе падежи.

а) Послѣднимъ становится О. падежъ, когда къ его формѣ приставляется послѣлогъ *ბო* полностью или съ усѣченіемъ гласнаго *ო*, напр., *ცონიქ-ბო* *о двоицѣ*, *იჯ-ბო* *изъ-за двоицы*, *ოჯან-ბო* *изъ-за денегъ*, *ო დენახვ*, *სქანბიქ-ბო* *изъ-за тебя*, *მუქ-ბო* ||

მუშე-ბ *изъ-за чего, отчего, почему*, ობოფეკლიშე-ნი *отъ всего, со всемъ*.

b) Сопутственный падежъ съ послѣлогами *წკალა, წკელა, ნ-წკმა, ნ-წკმაძ სვ, при*. Эти послѣлоги сочетаются съ обезформленнымъ Р. падежомъ (см. § 16,с), напр., *კობი-წკალა (< კობიშენ-წკალა) სვ ქლოთკომъ, დიდა-წკმაძ სვ მატერუ, ფარეფი-წკალა სვ დენგამი*.

§ 20. Множественное число. Показателемъ множественности въ мингрельскомъ служитъ слогъ *ჟო*, какъ въ грузинскомъ *ებ*, и къ нему присоединяются тѣ же самыя падежныя окончанія, что и въ единственномъ числѣ (см. § 11), напр., окончаніе И. падежа мн. ч. *ჟო-ო* и т. д.

Какъ въ единственномъ числѣ окончаніе И. падежа срацается съ согласнымъ исходомъ основъ (см. § 15), такъ и во множественномъ окончаніе И. падежа срацается съ согласнымъ исходомъ показателя множественности *ჟო* и удерживается въ другихъ падежахъ, напр., окончаніе Р. падежа мн. ч. *ჟო-ო-ში*, за исключеніемъ *Д. = Н.*<sup>III</sup> падежа (см. § 17,с) и падежей М. и *Д. ḱ.* (см. § 18,а и d). Изъ двухъ послѣднихъ падежей лишь *Д. ḱ.* проявляетъ, и то весьма рѣдко, срацаемость окончанія И. падежа, напр., *კობ-ჟო-ო-ს* вм. обыкновеннаго *კობ-ჟო-ს*, а М. падежъ всегда безъ сращенія, напр., *კობ-ჟო-ქ*<sup>1)</sup>.

Показатель множественности слогъ *ჟო* въ двухъ падежахъ, М. и *Д. ḱ.*, имѣетъ параллельныя формы—*ებ*, *ებ*<sup>2)</sup> (діалектически *ჟო*, *ებ* предпочтительнѣе въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ, а *ებ*—въ сепакскомъ).

Показатель множественности слогъ *ჟო* присоединяется къ чистымъ основамъ какъ въ согласныхъ, такъ и въ гласныхъ основахъ, за исключеніемъ основы *ს*, теряющей свой исходъ пе-

1) У А. Цагарели въ одномъ мѣстѣ (МЭ, I, стр. 14,13) встрѣчается *დღე-ბ-ქ* *сестры* вм. *დღე-ებ-ქ* если это не опечатка (ср. Хр., стр. 29,16).

2) У А. Цагарели встрѣчаются формы М. падежа, гдѣ въ показателѣ множественности *ებ* опущенъ *ბ* при наличности другого *ბ* въ словѣ, хотя тутъ же въ томъ же словѣ *ებ* представленъ полностью, именно *ბღე-ებ-ქ* || *ბღე-ებ-ქ* (МЭ, I, стр. 14,14-15); тамъ же встрѣчается *ობ-ებ-ქ* вм. *ობ-ებ-ებ-ქ*, но въ этомъ мѣстѣ текстъ испорченъ (ср. Хр., стр. 29,15). Ср. выпаденіе *ბ* въ мѣстоименіяхъ (§ 47).

редь слогомъ ეჲ; въ производныхъ съ суффиксами ურ || ულ || ან სლ  
 словахъ (§ 127) ურ || ულ передь ეჲ большею частью замѣ-  
 няются ან || ალ, resp. აღ:

ед. ч.

мн. ч.

კახ-ი *целостикъ*

კახ-ეჲ-ი

ცინა *дѣвица*

ცინ-ეჲ-ი

ნინა *языкъ*

ნინ-ეჲ-ი

ქუდე *домъ*ქუდე-ეჲ-ი<sup>1)</sup>ასარე *рубаша*ასარე-ეჲ-ი<sup>1)</sup>არქო *золото*არქო-ეჲ-ი<sup>2)</sup>კატო *горшокъ*კატო-ეჲ-ი<sup>2)</sup>კატე *кошка*კატე-ეჲ-ი<sup>2)</sup>ბურბუ *летучая мышь*ბურბუ-ეჲ-ი<sup>2)</sup>ზუგიდ-ურ-ი *зუგიდეზ*

ზუგიდ-ან-ეჲ-ი

ხორგ-ულ-ი *хориез*

ხორგ-ალ-ეჲ-ი

სარხინ-ულ-ი *сархинеზ*

სარხინ-ალ-ეჲ-ი

ხო კიწე-ურ-ი *киѣиез*

კიწე-ურ-ეჲ-ი

კუფე-ან-ი *ყუყუეზ*

კუფე-ან-ეჲ-ი

§ 21. Усѣченный плавный исходъ ლ<sup>3)</sup> основъ при образова-  
 нии мн. числа возстанавливается, напр.:

ед. ч.

мн. ч.

ბჲა (< \* ბჲალ-ი) *солнце*

ბჲალ-ეჲ-ი, ბჲალ-ეჲ-ი ხმ

და (< \* დალ-ი) *сестра*

დალ-ეჲ-ი, დალ-ეჲ-ი ხმ

დღა (< \* დღალ-ი) *день*

დღალ-ეჲ-ი, დღალ-ეჲ-ი ხმ

დიდა (< \* დიდალ-ი) *мать*

დიდალ-ეჲ-ი, დიდალ-ეჲ-ი ხმ

ზა (< \* ზალ-ი) *дорога*

ზალ-ეჲ-ი, ზალ-ეჲ-ი ხმ

თუ (< \* თულ-ი) *поросенокъ*

თულ-ეჲ-ი, თულ-ეჲ-ი ხმ

ძოთა (< \* ძოთალ-ი) *внукъ*

ძოთალ-ეჲ-ი, ძოთალ-ეჲ-ი ხმ

1) Одинъ ე иногда какъ-бы исчезаетъ, и вм. ქუდე-ეჲ-ი, ასარე-ეჲ-ი слышится  
 ქუდე-ეჲ-ი, ასარ-ეჲ-ი.

2) При стечении ე съ другими гласными исходами, какъ, напр., კატო-ეჲ-ი,  
 კატე-ეჲ-ი, между ними иногда вставляется въ качестве гласнораздѣла звукъ ჲ  
 კატო-ეჲ-ეჲ-ი, კატე-ეჲ-ეჲ-ი.

3) Въ мѣстоименныхъ ც (см. § 53).

მუშა (< * მუშალ-ი) <i>отецъ</i>	მუშალ-ეფ-ი, მუშად-ეფ-ი <i>bm</i>
ნოსა (< * ნოსალ-ი) <i>MZ невѣстка</i>	ნოსალ-ეფ-ი, ნოსად-ეფ-ი <i>bm</i>
სინჯა (< * სინჯალ-ი) <i>зять</i>	სინჯალ-ეფ-ი, სინჯად-ეფ-ი <i>bm</i>
სქუა (< * სქუალ-ი) <i>дѣтя</i>	სქუალ-ეფ-ი, სქუად-ეფ-ი <i>bm</i>
ტუა (< * ტუალ-ი) <i>тѣсъ, трава</i>	ტუალ-ეფ-ი, ტუად-ეფ-ი <i>bm</i>
ქა (< * ქალ-ი) <i>рогъ</i>	ქალ-ეფ-ი, ქად-ეფ-ი <i>bm</i>
ქუა (< * ქუალ-ი) <i>камень</i>	ქუალ-ეფ-ი, ქუად-ეფ-ი <i>bm</i>
ღვა (< * ღვალ-ი) <i>щека</i>	ღვალ-ეფ-ი, ღვად-ეფ-ი <i>bm</i>
ხსოუ (< * ხსოულ-ი) <i>MZ корова</i>	ხსოულ-ეფ-ი, ხსოუდ-ეფ-ი <i>bm</i>
ძგა (< * ძგალ-ი) <i>берегъ</i>	ძგალ-ეფ-ი, ძგად-ეფ-ი <i>bm</i>
ჭა (< * ჭალ-ი) <i>солома</i>	ჭალ-ეფ-ი, ჭად-ეფ-ი <i>bm</i>
ჯა (< * ჯალ-ი) <i>дерево</i>	ჯალ-ეფ-ი, ჯად-ეფ-ი <i>bm</i>
ჯიმა (< * ჯიმალ-ი) <i>братъ</i>	ჯიმალ-ეფ-ი, ჯიმად-ეფ-ი <i>bm</i>
წა (< * წალ-ი) <i>штѣпа</i>	წალ-ეფ-ი, წად-ეფ-ი <i>bm</i>

Есть слова, которыя при образованіи мн. числа то возстанавливаютъ *ლ*, то не возстанавливаютъ, напр., სუა, ფსუა *крыло*, мн. ч. სუალ-ეფ-ი и სუ-ეფ-ი, ხე *рука*, мн. ч. ხელ-ეფ-ი и ხე-ეფ-ი. Иногда и заимствованныя слова принимаютъ по аналогіи *ლ* во мн. ч., напр., ჰჰჰ *священникъ*, мн. ч. ჰჰჰ-ეფ-ი, но и ჰჰჰალ-ეფ-ი.

§ 22. Такимъ образомъ, по присоединеніи показателя множественности *ეფ*, исчезаетъ въ склоненіи разница между согласными и гласными основами. Во множественномъ числѣ всѣ основы, подобно согласнымъ основамъ въ единственномъ числѣ (см. § 18, a), имѣютъ лишь одно мѣшаное, гласно-согласное склоненіе.

§ 23. Слѣдовательно, мингрельское склоненіе, по существу едпное, имѣетъ, въ зависимости отъ основъ (см. § 13), слѣдующіе два вида: въ единственномъ числѣ для гласныхъ основъ употребляется чистое гласное склоненіе, для основъ согласныхъ — гласно-согласное, во множественномъ же числѣ для всѣхъ основъ одно склоненіе — гласно-согласное (см. табл. IV).

Среди согласныхъ основъ основы съ исходомъ на ტ, ღ, ო, ჰ, ნჯ, ზ въ М. и Д. к. надежахъ ед. числа имѣютъ еще свои особнности (§ 18, a и d).

Т а б л и  
П р и м ъ р ы  
А. Гласно-согла  
Согласныя

	გურ- сердце	ხემ- рыба	სოფელ- деревня
			Е д и н с т в е н
И.	გურ-ი	ხემ-ი	სოფელ-ი
М.	გურ-ქ	ხემ-ქ MZ, ხონ-ქ S	სოფელ-ქ MZ, სო- [ფელ-ქ S
Р.	გურ+ი-ში, -შ	ხემ+ი-ში, -შ	სოფელ+ი-ში, -შ
О.	გურ+ი-შე	ხემ+ი-შე	სოფელ+ი-შე
Т.	გურ+ი-თი, -თ	ხემ+ი-თი, -თ	სოფელ+ი-თი, -თ
Д.=Н. <sup>I</sup>	გურ+ი-შა	ხემ+ი-შა	სოფელ+ი-შა
Д.=Н. <sup>II</sup>	გურ+ი-შო, -შოთ	ხემ+ი-შო, -შოთ	სოფელ+ი-შო, -შოთ
Д.=Н. <sup>III</sup>	გურ-ო, -ოთ	ხემ-ო, -ოთ	სოფელ-ო, -ოთ
Д. К.	გურ-ც MZ, გურ-ს S	ხემ-ც MZ, ხონ-ს S	სოფელ-ც MZ, სო- [ფელ-ს S

Примѣчаніе. У согласныхъ основъ окончаніе И. падежа о иногда  
ბაღ, ღაღი რუი, რუკა рядомъ съ ღაღ; этотъ გ, какъ заместитель  
Д.=Н.<sup>I</sup> ღაღ+ე-შა и т. д.

В. Гласное  
Гласныя

	ა-склоненіе	ე-склоненіе	ო-склоненіе
	ცინა ძვირა	წუღა დოღ	კოტო ვოშიოვ
			Е д и н с т в е н
И.	ცინა	წუღა	კოტო
М.	ცინა-ქ	წუღა-ქ	კოტო-ქ
Р.	ცინა-ში, -შ	წუღა-ში, -შ	კოტო-ში, -შ
О.	ცინა-შე	წუღა-შე	კოტო-შე
Т.	ცინა-თი, -თ	წუღა-თი, -თ	კოტო-თი, -თ
Д.=Н. <sup>I</sup>	ცინა-შა	წუღა-შა	კოტო-შა
Д.=Н. <sup>II</sup>	ცინა-შო, -შოთ	წუღა-შო, -შოთ	კოტო-შო, -შოთ
Д.=Н. <sup>III</sup>	ცინა-თ	წუღა-თ	კოტო-თ
Д. К.	ცინა-ს	წუღა-ს	კოტო-ს

**ца IV.**  
**склонений.**  
**ное склонение.**

**ОСНОВЫ.**

ბაშ- *мальчикъ*, კახ- *человѣкъ*      ღუდ- *голова*      ხეჳ- *быкъ*  
          *юноша*

**ное число**

ბაშ-ო	კახ-ო	ღუდ-ო	ხეჳ-ო
ბაშ+ო-ქ, ბაშ-ქ	კახ-ქ, კახ+ო-ქ	ღუდ-ქ, ღუთ-ქ	ხეჳ-ქ, ხახ-ქ, ხეჳ+ [ო-ქ]
ბაშ+ო-ში, -შ	კახ+ო-ში, -შ	ღუდ+ო-ში, -შ	ხეჳ+ო-ში, -შ
ბაშ+ო-შიე	კახ+ო-შიე	ღუდ+ო-შიე	ხეჳ+ო-შიე
ბაშ+ო-თი, -თ	კახ+ო-თი, -თ	ღუდ+ო-თი, -თ	ხეჳ+ო-თი, -თ
ბაშ+ო-შა	კახ+ო-შა	ღუდ+ო-შა	ხეჳ+ო-შა
ბაშ+ო-შა, -შათ	კახ+ო-შა, -შათ	ღუდ+ო-შა, -შათ	ხეჳ+ო-შა, -შათ
ბაშ-ა, -ათ	კახ-ა, -ათ	ღუდ-ა, -ათ	ხეჳ-ა, -ათ
ბაშ+ო-ს	კა-ც MZ, კა-ს S, კახ+ო-ს	ღუ-ც MZ, ღუ-ს S	ხე-ც MZ, ხე-ს S, ხეჳ+ო-ს

(§ 14, прим. 2) ослабѣваетъ въ полугласный ъ, напр., ბადი *садъ* рядомъ съ гласнаго о, удерживается и въ другихъ падежахъ, напр., P. ღაღ+გ-ში,

**склонение.**

**ОСНОВЫ.**

**Согласныя основы.**

**и-склонение**

**ა-склонение**

გატუ *кошка*      ტუ S      ტუ MZ *вымя*

ჭა (\*ჭაღ-ი *солома*, § 21).

**ное число**

გატუ	ტუ	ტუ	ჭა
გატუ-ქ	ტუ-ქ	ტუ-ქ	ჭა-ქ
გატუ-ში, -შ	ტუ-ში, -შ	ტუ-ში, -შ	ჭა-ში, -შ
გატუ-შიე	ტუ-შიე	ტუ-შიე	ჭა-შიე
გატუ-თი, -თ	ტუ-თი, -თ	ტუ-თი, -თ	ჭა-თი, -თ
გატუ-შა	ტუ-შა	ტუ-შა	ჭა-შა
გატუ-შა, -შათ	ტუ-შა, -შათ	ტუ-შა, -შათ	ჭა-შა, -შათ
გატუ-ა, -ათ	ტუ-ა, -ათ	ტუ-ა, -ათ	ჭა-ათ
გატუ-ს	ტუ-ს	ტუ-ს	ჭა-ს

Таблица IV  
 П р и м ъ р ы  
 А. Гласно-согла

Множествен

С О Г Л А С Н Ы Я О С Н О В Ы .

И.	გურ-ეფ-ი	სოფელ-ეფ-ი	კობ-ეფ-ი	ჭალ-ეფ-ი
М.	გურ-ეფ-ქ MZ	სოფელ-ეფ-ქ	კობ-ეფ-ქ	ჭალ-ეფ-ქ
	გურ-ემ-ქ MZ	სოფელ-ემ-ქ	კობ-ემ-ქ	ჭალ-ემ-ქ
	გურ-ენ-ქ S	სოფელ-ენ-ქ	კობ-ენ-ქ	ჭალ-ენ-ქ
Р.	გურ-ეფ+ი-ში, -ში	სოფელ-ეფ+ი-ში, -ში	კობ-ეფ+ი-ში, -ში	ჭალ-ეფ+ი-ში, -ში
О.	გურ-ეფ+ი-შე	სოფელ-ეფ+ი-შე	კობ-ეფ+ი-შე	ჭალ-ეფ+ი-შე
Т.	გურ-ეფ+ი-თი, -თ	სოფელ-ეფ+ი-თი, -თ	კობ-ეფ+ი-თი, -თ	ჭალ-ეფ+ი-თი, -თ
Д.=Н. <sup>I</sup>	გურ-ეფ+ი-შა	სოფელ-ეფ+ი-შა	კობ-ეფ+ი-შა	ჭალ-ეფ+ი-შა
Д.=Н. <sup>II</sup>	გურ-ეფ+ი-შო, [-შოთ	სოფელ-ეფ+ი-შო, [-შოთ	კობ-ეფ+ი-შო, [-შოთ	ჭალ-ეფ+ი-შო, [-შოთ
Д.=Н. <sup>III</sup>	გურ-ეფ-ო, -ოთ	სოფელ-ეფ-ო, [-ოთ	კობ-ეფ-ო, -ოთ	ჭალ-ეფ-ო, -ოთ
Д. К.	გურ-ეფ-ს/ც MZ, გურ-ეფ+ი-ს	სოფელ-ეფ-ც	კობ-ეფ-ც	ჭალ-ეფ-ც
	გურ-ემ-ს/ც MZ	სოფელ-ემ-ს	კობ-ემ-ს	ჭალ-ემ-ს
	გურ-ენ-ს S	სოფელ-ენ-ს	კობ-ენ-ს	ჭალ-ენ-ს

(продолженіе).

с к л о н е н і й.

ное склонение.

ное число

Г л а с н ы я о с н о в ы .

ცინ-ეფ-ო	წუღე-ეფ-ო	ტუ-ეფ-ო	ტე-ეფ-ო или ტე-ფ-ეფ-ო <sup>1)</sup>
ცინ-ეფ-ქ	{ წუღე-ეფ-ქ	{ ტუ-ეფ-ქ	{ ტე-ეფ-ქ
ცინ-ემ-ქ	{ წუღე-ემ-ქ	{ ტუ-ემ-ქ	{ ტე-ემ-ქ.
ცინ-ენ-ქ	{ წუღე-ენ-ქ	{ ტუ-ენ-ქ	{ ტე-ენ-ქ
ცინ-ეფ-ი-ში, -ში	წუღე-ეფ-ი-ში, -ში	ტუ-ეფ-ი-ში, რში	ტე-ეფ-ი-ში, -ში
ცინ-ეფ-ი-შიე	წუღე-ეფ-ი-შიე	ტუ-ეფ-ი-შიე	ტე-ეფ-ი-შიე
ცინ-ეფ-ი-თი, -თ	წუღე-ეფ-ი-თი, -თ	ტუ-ეფ-ი-თი, -თ	ტე-ეფ-ი-თი, -თ
ცინ-ეფ-ი-შს	წუღე-ეფ-ი-შს	ტუ-ეფ-ი-შს	ტე-ეფ-ი-შს
ცინ-ეფ-ი-შო, [-შოთ	წუღე-ეფ-ი-შო, [-შოთ	ტუ-ეფ-ი-შო, [-შოთ	ტე-ეფ-ი-შო, [-შოთ
ცინ-ეფ-ო, -ოთ	წუღე-ეფ-ო, -ოთ	ტუ-ეფ-ო, -ოთ	ტე-ეფ-ო, -ოთ
ცინ-ეფ-ც	{ წუღე-ეფ-ც	{ ტუ-ეფ-ც	{ ტე-ეფ-ც
ცინ-ემ-ს	{ წუღე-ემ-ს	{ ტუ-ემ-ს	{ ტე-ემ-ს
ცინ-ენ-ს	{ წუღე-ენ-ს	{ ტუ-ენ-ს	{ ტე-ენ-ს

1) Стр. 026, прим. 2.



## II. Прилагательныя.

### Склоненіе.

§ 24. Прилагательныя въ мингрельскомъ, смотря по ихъ значенію и положенію въ предложеніи, то склоняются, то не склоняются.

*Примѣчаніе.* Когда прилагательныя склоняются, они всецѣло слѣдуютъ склоненію существительныхъ (табл. IV).

§ 25. Склоняются прилагательныя тогда, когда они выступаютъ въ предложеніи самостоятельно, въ значеніи существительныхъ или какъ приложения къ нимъ, напр., უნხაში ვინაჲ ქმაროთუ დო უკუელაში-ში მეთა მინქუ *старшій братъ пришелъ (сюда), а (относительно) младшаго ничего не знаю, ანთი ანთი-ცურენი ვინაჲს ქადეხენეუ, მაჟინა მაჟინა-ცურენი-შა. одного онъ посадилъ себя въ одинъ карманъ (букв. съ карманъ съ одной стороны), а другою — съ другою (Хр., стр. 21,10—11), ანთი ვინაჲს, უნხაში-ქ, დო-დურე одинъ братъ, старшій, умеръ (Хр., стр. 52,22), ჩემი ხანებუ ცინაჲს, სქვამქ, ქმაროთუ მილა (сюда) моя знакомая ძვირა, კრავია.*

§ 26. а) Въ качествѣ опредѣлительныхъ словъ прилагательныя не измѣняются ни по падежамъ, ни по числамъ, если они предшествуютъ своимъ опредѣляемымъ<sup>1)</sup>, напр., ჭითა უმქურნი *красное яблоко, ჭითა უმქურნიშო კრავია აბლოკა, ჭითა უმქურნიშო კრავია აბლოკი, სქვამი ცინა კრავია ძვირა, სქვამი ცინას კრავია ძვირა, სქვამი ცინაჲს კრავია ძვირამ, ჭიოჲე შარა უკა დორა, ჭიოჲე შარათი უკო დორაჲო, ჭიოჲე დო გუნდი შარათი უკო ი ძინაჲო დორაჲო.*

б) Когда прилагательныя слѣдуютъ за опредѣляемыми словами, тогда они склоняются, опредѣляемая же можетъ склоняться и не склоняться, напр., ბოში ჭიჭე *мальчикъ маленькій, ბოში ჭიჭეშო малышка маленька, ბოში ჭიჭეჲე отъ малышки*

1) Во всей Хрестоматіи есть лишь одинъ случай склоненія прилагательнаго: *შავსკლამოთ ვოჟინიშო ვარაიშო მინქუ რავია კვარა?! Воронъ ли быть хозлиномъ раскрышейся для соловья розы?!* (стр. 125,22-23).

маленькаго, ბაბი ჭიჭექი, но и ბაბი ჭიჭექი *мальчикъ маленький*, ანთი ჭიჭექი მარსი იკიკათუ გვერებქუ ბრელქუ *на одной узкой дорогѣ собралось много змѣй* (Хр., стр. 34,32).

*Примѣчаніе.* Числительныя, указательныя и притяжательныя мѣстоименія и причастія слѣдуютъ правиламъ склоненія прилагательныхъ.

## Степени сравненія.

§ 27. Сравнительная степень образуется, какъ и въ грузинскомъ, съ помощью мѣстоименнаго объективнаго префикса родительнаго отношенія 3-го лица უ *его*, resp. *ему* (§ 44) и суффикса ბი, окончанія Р. падежа, предваряемаго гласнымъ ა-ბი. Сравнительная степень въ значеніи прилагательнаго образуется не только отъ прилагательныхъ, но и отъ нарѣчій, напр., უკეთეს-ბი *младшій, послѣдній* отъ უკეთესი *послѣ*, и отъ существительныхъ, напр., უძლიეს-ბი *сильнѣе* отъ ძლიეს, ძლიე *сила*. Передъ окончаніемъ ა-ბი гласные исходны словъ კ, ო, ო, ა исчисляются, а უ удерживается: ჭიჭექი *маленькій*, უჭიჭეს-ბი *меньшій*, დიდი *большой*, უდიდეს-ბი *большій*, სქვაბი *красивый*, უსქვაბ-ბი *красивѣе*, ფუნი *плохой*, ხუდი, უფუნი-ბი, უფუნეს-ბი *хуже*, რწესამე *приятный*, ურწესამ-ბი *приятнѣе*, ჭითა *красный*, უჭით-ბი *краснѣе*, მუხი *толстый*, უმუხი-ბი *толще*, წიგნი *старый*, *старикъ*, უწიგნი-ბი *старѣе, старѣйшина*, უხი *черный*, უხი-ბი *чернѣе*. Послѣдній примѣръ показываетъ, что когда основа слова начинается на უ, то другой უ уже не ставится.

Слово ბი *большій* гласный კ передъ ა-ბი замѣняетъ гласнымъ ო, а въ началѣ принимаетъ вставку წ: უწიგნი-ბი. თუნი უწიგნი-ბი *большѣе сила*.

§ 28. Непослѣдовательности въ образованіи сравнительной степени: отъ ჯგონი *хорошій*, უჯგუნი-ბი *лучшій, лучше*, отъ დიდი *большой, большій* рядомъ съ произведенной по общему правилу формой უდიდეს-ბი имѣется უძლიესი *большій, больше* (см. *Словарь*).

§ 29. Форма Д.—Н.<sup>III</sup> падежа отъ прилагательныхъ въ положительной степени употребляется какъ нарѣчіе, напр.,

ჰგირა S, ჰგერა MZ *хорошо* отъ ჰგირა *хороший*, დიდა *много*, *во многомъ* отъ დიდა *большой*, ჭიჭეთ *немного* отъ ჭიჭე *маленький*; форма этого же падежа сравнительной степени прилагательныхъ употребляется какъ сравнительная и превосходная степени нарѣчій, напр., უმეტესო *особенно, преимущественно* отъ უ-მეტ-ა-ში *большій*, უმოსო *особенно, чрезвычайно* отъ უ-მოსი *большій, больше*.

§ 30. Сравнительная степень выражается и описательно: უმოსო сочетается съ положительною степенью прилагательнаго, а предметъ, съ которымъ что-либо сравниваютъ, ставится въ R. или O. падежахъ, напр., ნძლიერიში უმოსი ნძლიერი ირა ქიცი *сильнѣе сильнаго всегда бываетъ, тѣ что-то тѣ что-то უმოსი სქვამი რე* *эта дѣвица красивѣе той дѣвицы*, ჩემი ჯიძლეფი ჩემდე უმოსი ძლიერი რდეს *мои братья были сильнѣе меня* (Xp., стр. 22, 15—16).

§ 31. Превосходная степень особой формы не имѣетъ и всегда образуется описательно: а) при помощи сочетанія съ положительною формою прилагательныхъ слѣдующихъ нарѣчій: ძალად *весьма, очень*, გვალ || გვალს *совсѣмъ, совершенно*, ნბეტანი *чрезвычайно, чрезвычайно*, напр., ძალად ჰგირი კობი *весьма хороший человекъ*, ნბეტანი სქვამი *чѣт чрезвычайно красивая дѣвица*; б) при помощи сочетанія формы сравнительной степени съ R. падежомъ мѣстоименія ირიფელი, ირფელი *всѣ*, напр., ირფელიში უმოსი *больше всего*, ირფელიში უფერში *хуже всего*, მეტიში მეტი *весьма много, чрезвычайный* (букв. *большаго больше*); в) при помощи повторенія прилагательнаго, напр., მაღალ-მაღალი კობი *высокий, высокий человекъ*; чаще повтореніе прилагательныхъ имѣетъ значеніе простой множественности: გიბე-გიბე *высокія деревья*, შხე-შხე *толстыя (жирныя) куры*, მუშუში (< მუში-მუში) *по своимъ домамъ*; д) при помощи повторенія прилагательнаго съ переозвученіемъ внутренняго гласнаго въ უ, геср. ო во второй половинѣ слова и вставкой согласнаго მ: კვა-მუვა *не ясно говорящий*, ბრმონუზ, მეკო-მოკობი *всякая всячина*.

§ 32. Уравнительная форма. Въ мингрельскомъ имѣется особая форма сравненія, показывающая полное равенство между сравниваемыми предметами относительно того или иного качества. Эту форму сравненія слѣдуетъ называть *уравнительною формою* сравненія (ср. франц. le comparatif d'égalité).

Уравнительная форма образуется: а) изъ прилагательныхъ при помощи префикса მს и суффикса ს въ связи съ Р. падежомъ слова, съ которымъ что-либо сравниваютъ, напр., თიში მს-სქვამ-ს *красивый, подобно ему (ей)*, გვალამი მს-შხვ-ს კაჩი *человѣкъ толщиною съ гору*, სქანი მს-ღაცკ-ს, სქანი მს-ღანიბ-ს *подобно тебѣ ницый, подобно тебѣ бѣдный*, б) изъ нарѣчій, напр., მალს *быстро, скоро*, ვალამი მს-მალს *съ быстротою молнii*.

§ 33. Въ мингрельскомъ, какъ и въ грузинскомъ, отъ прилагательныхъ образуются при помощи префикса მლ и суффикса ე новыя формы, указывающія на уменьшеніе того или иного качества, означеннаго основнымъ словомъ, напр., ურს *черный*, მლ-ურ-ე *черноватый*, მლ-რ-ჩე *бѣловатый* отъ ჩე *бѣлый*, მლ-რ-უმე *темноватый* отъ რუმე *темный*, მლ-ყვინთელ-ე *желтоватый* отъ ვვინთელი *желтый*.

## Отрицательныя прилагательныя.

§ 34. Отрицательныя прилагательныя при помощи префикса უ образуются: а) отъ именныхъ основъ съ полнымъ окончаніемъ ელი || ოლი или чаще усѣченнымъ ე || ო, ური или უ: დიდა — უ-დიდე, უ-დიდა, უ-დიდალი *безъ матери, не имѣющій матери*, დუდი — უ-დუდე *безъ головы, безтолковый*, თალი — უ-თალე *безмизный*, კითი — უ-კითე *безъ пальцевъ, не имѣющій пальцевъ*, კუ-დელი — უ-კუდელე, უ-კუდელე *безъ хвоста*, მინჯე — უ-მინჯური *безъ хозяина, безпризорный*, მუმს — უ-მუმე *безъ отца, не имѣющій отца*, სქეს — უ-სქე *бездѣтный, -ная*, ქვინჯი — უ-ქვინჯე *бездна, не имѣющій дна*, ჩილი — უ-ჩილე *безъ жены, не женатый*, ცხენი — უ-ცხენე *безъ лошади, не имѣющій лошади*, ღარე *средство, сила*, უ-ღარე/ე *безъ средствъ, бѣдный*, ხევი — უ-ხევიური *безъ плеча*.

недружный, უ-გადე *неразумный*; b) отъ мѣстоименныхъ основъ: მს я, რ. ჩემი — უ-ჩემი(თ) *безъ меня*, ჩემ/ვ — უ-ჩემი(თ) *безъ насъ*, მე — უ-მე(თ) *безъ него*; с) отъ глагольныхъ основъ: ჭ — უ-ჭე *не испеченный, не изжаренный*, რგოდავს — უ-რგოდავსუ *не охлажденный*, ჩუბ — უ-ჩუბავსუ *не высушенный надлежаще, не запеченный*, ფუბ — უ-ფუბავსუ *не вскипяченный, не перебродивший*, ძინ — უ-ძინავსუ *не видный*, უ-ხავსუ *телица (букв. не рождавшая)*. Когда глаголь — съ предлогомъ, префиксъ უ ставится не только передъ глагольной основой, но и передъ предлогомъ, ассимилируя себѣ и гласный звукъ предлога, если онъ не ე, напр., წა-კინდება — უ-წე-ე-უ-კინდება *не ссорившийся*, და-შეკება — უ-დე-ე-უ-შეკებალი *не приглашенный*, და-ჰქრება — უ-დე-ე-უ-ჰქრებალი *непослушный*, მე-ხვამილავს *понимать, догадываться* — უ-მე-უ-ხვამილავს (§ 115, б, в, 2) *недогадливый*<sup>1)</sup>.

### III. Числительныя.

#### § 35. Количественныя числительныя.

а) Числительныя отъ 1 — 10 включительно простыя:

- |                  |              |
|------------------|--------------|
| 1. ანთი          | 6. აშშვი     |
| 2. ერთი, ყვრი    | 7. შვიგითი   |
| 3. სუმი          | 8. რეო, ბრეო |
| 4. ოთხი, * ანთხი | 9. ჩხორე     |
| 5. ხუთი          | 10. ვითი     |

*Примѣчаніе.* Наряду съ ანთი *одинъ* употребляется აკა (абх. აკა).

б) Отъ 11 — 19 включительно сложныя. Они слагаются слѣдующимъ образомъ: сначала ставится десятокъ въ формѣ ვითო ( $< ვითი + და ი$ ), за исключеніемъ названій 11, 14, 16, гдѣ вслѣдствіе ассимиляціи появляется ვითა, а за нимъ непосред-

1) Мингрелецъ, не владѣющій свободно грузинскою рѣчью, и грузинскія формы произноситъ на мингрельскій ладъ, напр., უ-მე-კალო *вм. მე-უკალო недо-ступный*. Ср. подобное же явленіе въ ингилойскомъ говорѣ груз. языка (М. Джанашивили, სინგოლო, ძველი საქართველო, II, отд. IV, стр. 231).

ственно слѣдуютъ единицы, причѣмъ *ოთხი* *четыре* звучитъ *ახობი* (§ 115, b, γ, 3, 6).

11. ვითასართი	16. ვითასამშვი
12. ვითოჟიერი, ვითოჟერი	17. ვითოშქვიითი
13. ვითოსუმი	18. ვითორჟო, ვითობორჟო
14. ვითასანთხი	19. ვითოხხორთი
15. ვითოსუთი	20. ეხი

с) Начиная съ 21 и до 99 включительно въ основаніе счисленія кладется *ეხი* *двадцать*; четные десятки =  $20 \times 2, 3, 4$ , и къ нимъ при посредствѣ союза *და* *и* присоединяются безъ измѣненія вышеприведенныя числа 1—19.

21. ეხი და ათი	61. სუმცხეხი და ათი
22. ეხი და ერი	70. სუმცხეხი და ვითი
23. ეხი და სუმი	71. სუმცხეხი და ვითასართი
30. ეხი და ვითი	80. ოთხცხეხი (< ოთხი+ეხი)
31. ეხი და ვითასართი	81. ოთხცხეხი და ათი
32. ეხი და ვითოჟიერი	90. ოთხცხეხი და ვითი
40. ოცხეხი, ოვასხეხი (< ოცი+ეხი)	91. ოთხცხეხი და ვითასართი
41. ოცხეხი და ათი	95. ოთხცხეხი და ვითოსუთი
50. ოვასხეხი და ვითი	96. ოთხცხეხი და ვითასამშვი
51. ოვასხეხი და ვითასართი	97. ოთხცხეხი და ვითოშქვიითი
60. სუმცხეხი, სუმენეხი (< სუმი+ეხი)	98. ოთხცხეხი და ვითობორჟო
	99. ოთხცხეხი და ვითოხხორთი
	100. ოშო

d) Сотни образуются изъ усѣченныхъ на исходный гласный формъ единицъ съ присоединеніемъ къ нимъ *ოშო*.

200. ოციოშო, ოვოციოშო	700. შქვიითოშო
300. სუმცოშო	800. ორჟოშო, ოორჟოშო
400. ოთხოშო	900. ხხორთოშო
500. ხუთოშო	1000. ვითოშო (რѣдкаა ფორმა, ობოცხოვნო ვმ. ვითოშო უიოტრეაბლათა გოვინო სო ვსათოკო ო: ოთხი).
600. სამშვიოშო, სამცოშო	

е) Тысячи исчисляются просто постановкою предъ *ხათსი* любой изъ единицъ въ полной формѣ: *ქობი ხათსი ძენი* *тысячи*, *სუმი ხათსი* *три тысячи* и т. д.

§ 36. а) Числительныя количественныя, какъ и всѣ остальные, измѣняются всецѣдо по образцу прилагательныхъ (§§ 24—26), и не требуютъ послѣ себя особаго падежа.

б) За числительными исчисляемые предметы ставятся въ единственномъ числѣ, напр., *ქობი კობი* *два человека*, *სუმი ოსური* *три женщины*, *ხუთი ჯიძე* *пять братьевъ*, *იპრდგა*—и во множ. числѣ: *სუთი ჯიძელები*.

§ 37. Порядковыя числительныя образуются отъ количественныхъ съ префиксомъ *მ* и суффиксомъ *ს*. Исключеніе составляетъ *первый*, который, какъ и въ грузинскомъ, выражается словомъ *პირველი* (*პრეული*, *პრელი*), а не словомъ *მანათა* (отъ *ერთი* *одинъ*). Но отъ сложныхъ съ *ერთი* числительныхъ, какъ, напр., *გითხართა*, *ქბი დო ანთი*, порядковыя образуются по общей формѣ: *მავითხართა*, *მკეხიდართა*.

<i>მკეხი</i> , resp. <i>მკეი</i> <i>второй</i>	<i>მკეხიდართა</i> <i>двадцать первый</i>
<i>მსესე</i> <i>третій</i>	<i>მკეხიდოვითა</i> <i>тридцатый</i>
<i>მართს</i> , resp. <i>მანათს</i> <i>четвер-</i>	<i>მკეხიდოვითხართა</i> <i>тридцать</i>
<i>тый</i>	<i>первый</i>
<i>მხუთა</i> <i>пятый</i>	<i>მკეხინებს</i> <i>сороковой</i>
<i>მამშეს</i> <i>шестой</i> , <i>მამშეს</i>	<i>მკეხინეხიდართა</i> <i>сорокъ первый</i>
<i>მამქვითა</i> <i>седьмой</i>	<i>მსესემებს</i> <i>шестидесятый</i>
<i>მარეო</i> <i>восьмой</i>	<i>მართხებს</i> <i>восемьдесятый</i>
<i>მანხართა</i> <i>девятый</i>	<i>მართს</i> <i>сотый</i>
<i>მავითა</i> <i>десятый</i>	<i>მკეხინოშ</i> <i>двухсотый</i>
<i>მავითხართა</i> <i>одиннадцатый</i>	<i>მარეოშ</i> <i>восемьсотый</i>
<i>მავითოქობი</i> <i>двенадцатый</i>	<i>მანხართაშ</i> <i>девятисотый</i>
<i>მკებს</i> <i>двадцатый</i>	<i>მანათს</i> <i>тысячный</i>

§ 38. Дробныя образуются отъ количественныхъ съ префиксомъ *ნ*- и суффиксомъ *-ობ* или *-ალ*:

ნასუმობრი  $\frac{1}{3}$ , ნათხელი || ნასთხელი  $\frac{1}{4}$ , ნახუთელი  $\frac{1}{5}$ , ნავითელი  $\frac{1}{10}$ ;  $\frac{1}{2}$  обозначается особымъ словомъ გვერდი: გვერდი სიღრმე გვერდი ეს *половина тебѣ, а половина мнѣ.*

*Примѣчаніе.* И отъ числительнаго უბრძოლი образуется дробное ნაუბრძოლი, ნაუბრძოლასი или ნაუბრძოლასი, но со специальнымъ значеніемъ *близнеца*, вообще одного изъ двойныхъ предметовъ.

§ 39. Собираательныя образуются отъ количественныхъ съ суффиксомъ ხელა: უბრძოლხელა или უბრძოლხელა *оба, вдвоемъ*, სუმბრძოლხელა *трое, строемъ*. При приблизительномъ счетѣ къ числительнымъ добавляется частица ვახ, напр., უბრძოლვახ *до двухъ, около двухъ* (v. რბრძოლქ).

§ 40. Раздѣлительныя образуются черезъ повтореніе количественныхъ: უბრძოლ-უბრძოლ, сокр. უბ-უბრძოლ *по два*, სუმ-სუმი *по три*, ხუთ-ხუთი *по пяти*, ამშვი-ამშვი, сокр. ამშვამშვი *по шести*, რამბრძოლ-რამბრძოლ *по ста*.

§ 41. Множительныя (кратныя) образуются черезъ постановку множителя въ Напр. падежѣ на ესъ съ послѣлогомъ ხუმი სუმსხუმი  $3 \times 3$ , სუმსხუმი ვითრხუთი  $3 \times 15$ .

*Примѣчаніе.* Эта же форма служитъ и для образованія числительныхъ нарѣчій, напр., ერთისხუმი, resp. ერთისში или აკასხუმი, resp. აკასში *однажды*; но *другой разъ, третій разъ* и т. д. и въ мингрельскомъ образуются отъ порядковыхъ: მსუბრძოლსხუმი, resp. მსუბრძოლსში, მსხუმსხუმი, resp. მსხუმსში.

#### IV. МѢСТОИМЕНІЯ.

##### § 42. Личныя мѣстоименія.

Въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихкихъ языкахъ, двойаго рода личныя мѣстоименія: самостоятельныя и такъ называемыя мѣстоименныя частицы. Послѣднія употребляются въ роли префиксовъ и суффиксовъ при спряженіи глаголовъ (§§ 66—100).

##### § 43. Самостоятельныя личныя мѣстоименія:



1-е л. ѓъ я	Вјо S, Вјџ MZ	мы
2-е л. ъо ты	џџъ ав	
3-е л. ѓъ < ѓъ ъ онъ, самъ	ѓъџџо	они, сами.

*Примѣчаніе.* Рядомъ съ ѓъ въ значеніи личнаго мѣстоименія 3-го л. часто выступаютъ указательныя џџъ, џџџџъ, џџъ, џџъ (§ 46).

#### § 44. Мѣстоименныя частицы —

а) Субъективныя частицы (префиксы и суффиксы):

	преф.	суфф.	преф.	суфф.	показ. мож.
		туб.-к.    карт.		туб.-к.    карт.	
	ед. ч.		мн. ч.		
1-е л. ѓ/ѓ (џ, ѓ, ѓ)	ј	—	ѓ/ѓ (џ, ѓ, ѓ)	—	џ
2-е л. —	ј	—	—	—	џ
3-е л. —	б	џ, џ	—	б	џ > ѓ

б) Объективныя частицы (префиксы) для обоихъ чиселъ:

	неоф.	род.	дат.	
			туб.-к.    карт.	
1-е л. ѓ (ѓ, ѓ, ѓ, џ)	ѓо (ѓѓ, ѓ, ѓо/ѓ, ѓ)	ѓџ	ѓџ	ѓџ
2-е л. џ, resp. ѓ	ѓџ > џ, ѓѓ	ѓџџ	ѓџџ	ѓџџ
3-е л. —	ѓ	џ	џ	џ

*Примѣчаніе.* Подобно падежнымъ окончаніямъ (табл. III) и мѣстоименные суффиксы въ связной рѣчи присоединяють къ себѣ гласныя џ, ѓ или полугласный ѓ, но мы въ парадигмы ихъ не вносимъ.

§ 45. Личныя мѣстоименія первыхъ двухъ лицъ склоняются съ нѣкоторыми особенностями (см. табл. V), а 3-го л. — по общему правилу, причемъ два падежа единственнаго числа и четыре множественнаго отъ него не употребляются совершенно, или, во всякомъ случаѣ, пока не засвидѣтельствованы.

## Таблица V.

## Склоненіе личныхъ мѣстоименій.

## Единственное число

	я		мы	онъ, самъ
	S	MZ		
И.	მს		სი	მე
М.	მს		სი	მე-ქ
Р.	ჩემი	ჩემი	სქანი	მე-ში, -შ
О.	ჩემდე	ჩემდე	სქანდე	—
Т.	ჩემით	ჩემით	სქანით	მე-შით
Д.=Н. <sup>I</sup>	ჩემდა	ჩემდა	სქანდა	—
Д.=Н. <sup>II</sup>	ჩემო, -ოთ	ჩემო, -ოთ	სქანო, -ოთ	მე-შო, -შოთ
Д. к.	მს		სი	მე-ს

## Множественное число

	мы		თქვა	თქვა, сами
	S	MZ		
И.	ჩი	ჩქ	თქვა	მუნ-ეფ-ი
М.	ჩი	ჩქ	თქვა	მუნ-ემ/ფ-ქ
Р.	ჩინი	ჩენი	თქვანი	მუნ-ეფ+ი-ში
О.	ჩინდე	ჩენდე	თქვანდე	მუნ-ეფ+ი-შე
Т.	ჩინით	ჩენით	თქვანით	—
Д.=Н. <sup>I</sup>	ჩინდა	ჩენდა	თქვანდა	—
Д.=Н. <sup>II</sup>	ჩინო, -ოთ	ჩენო, -ოთ	თქვანო, -ოთ	—
Д. к.	ჩი	ჩქ	თქვა	—

§ 46. Указательныя мѣстоименія: простыя и сложныя.

А. Простыя указательныя мѣстоименія имѣютъ двѣ формы—полную и усѣченную, приче́мъ усѣченіе бываетъ то въ началѣ слова, то въ концѣ его или въ томъ и другомъ мѣстѣ сразу.

а) Полная форма для указанія ближайшаго предмета— $\omega\eta b_s$ , для указанія дальняго предмета— $\omega o b_s$ ; и эти формы можно разсматривать какъ сложныя, если въ  $b_s$  ( $\omega o + b_s$ ) видѣтъ абхазскій мѣстоименный элементъ  $b_o$  въ составѣ сложнаго  $s + b_o$  *тотъ, онъ*, какъ это предполагаетъ проф. Н. Марръ въ своей работѣ объ абхазскомъ языкѣ <sup>1)</sup>.

б) Усѣченныя формы отъ  $\omega\eta b_s$ — $\eta b_s$ ,  $\omega\eta$ ,  $\eta$ , отъ  $\omega o b_s$ — $o b_s$ ,  $\omega o$ ,  $o$ .

Формы  $\omega\eta$ ,  $\eta$  *этотъ* употребляются какъ прилагательныя—опредѣленія; какъ таковыя, онѣ всегда предшествуютъ опредѣляемому, а потому не измѣняются ни по падежамъ, ни по числамъ (§ 26, а):  $\omega\eta\eta$   $\eta b_o$ ,  $\omega\eta\eta$   $\eta b_o o\eta o$ ,  $\omega\eta\eta$   $\eta b_o s$ ,  $\omega\eta\eta$   $\eta b_o MZ$ ,  $\omega\eta\eta$   $\eta b_o \eta o o$ ,  $\omega\eta\eta$   $\eta b_o \eta o o\eta o$ ,  $\omega\eta\eta$   $\eta b_o \eta b_s s$ ,  $\omega\eta\eta$   $\eta b_o \eta o \eta MZ$  и т. д., въ такомъ же смыслѣ употребляются и формы  $\omega o$ ,  $o$  *тотъ*. А формы  $\omega\eta b_s$ ,  $\eta b_s$  *этотъ, онъ*,  $\omega o b_s$ ,  $o b_s$  *тотъ, онъ* употребляются самостоятельно, въ значеніи личнаго мѣстоименія 3-го лица (§ 43), и какъ таковыя склоняются по общему правилу (см. табл. VI).

с) Кроме вышеназванныхъ простыхъ основъ есть еще двѣ простыя основы:  $s$  для указанія ближайшаго предмета,  $\eta$  для указанія дальняго предмета, какъ въ чанскомъ. Эти основы не употребляются отдѣльно, а лишь въ сочетаніи съ другими. Изъ сочетанія этихъ  $s$ ,  $\eta$  съ вышеприведенными основами, а изъ сочетанія  $s$ ,  $\omega o$ ,  $o$  съ основой личнаго мѣстоименія 3-го лица  $\eta^2$ ) получаются сложныя указательныя мѣстоименія, имѣющія различное примѣненіе.

1) См. *О полож. абх. языка среди лфетическихъ*, стр. 23.

2) Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 41.

В. Сложныя указательныя мѣстоименія: полныя и усѣченныя.

а)  $\text{სთქნს}$  ( $\text{<ს+თქნს}$ ) *этотъ, онъ*,  $\text{ქთიხს}$  ( $\text{<ქ+თიხს}$ ) *тотъ, онъ* склоняются, какъ  $\text{თქნს}$ ,  $\text{თიხს}$  (см. табл. VI) и употребляются параллельно съ ними.

б)  $\text{სთე}$  ( $\text{<ს+თე}$ ) *этотъ*,  $\text{ქთი}$  ( $\text{<ქ+თი}$ ) *тотъ* употребляются, подобно своимъ составнымъ частямъ, въ качествѣ опредѣлительныхъ словъ, и не склоняются (§ 26, а), напр.,  $\text{სთე წუდე}$  *этотъ домъ*,  $\text{სთე წუდეში}$  *этого дома*,  $\text{სთე წუდეები}$  *эти дома*,  $\text{სთე წუდეები მიხს დომოვს}$  и т. д.,  $\text{ქთი ქმდლისქუს}$  *тотъ сынъ*,  $\text{ქთი ქმდლისქუსში}$  *того сына*,  $\text{ქთი ქმდლისქუსლები}$  *эти сыновья*,  $\text{ქთი ქმდლისქუსლებს}$  *этими сыновьями*,  $\text{ქთი ქმდლისქუსლებითი}$  *этими сыновьями* и т. д.

в) Изъ сочетанія  $\text{ს}$  съ согласнымъ  $\text{მ}$  получается форма  $\text{სმ}$  *этотъ*, какъ въ чанскомъ  $\text{ჰსმ}$  ||  $\text{სმ}$ , а изъ сочетанія  $\text{თი}$ ,  $\text{ო}$  съ тѣмъ же  $\text{მ}$  получается  $\text{თიმ}$ ,  $\text{ომ}$  *тотъ*, какъ въ чанскомъ  $\text{ჰომ}$ . Но въ мянгрельскомъ эти формы не склоняются и отдѣльно не употребляются, а входятъ, въ качествѣ первой составной части, въ сложныя слова, вставляя иногда между собою и главнымъ словомъ гласный  $\text{უ}$  или полугласный  $\text{ჲ}$ , напр.,  $\text{სმდღა}$  ||  $\text{სმუ-დღა}$  ||  $\text{სმუ-დღა}$  ( $\text{<სმ+დღა}$  *день*) *сегодня*,  $\text{თიმ-დღას}$  ||  $\text{ომუ-დღას}$  ||  $\text{ომუ-დღას}$  *въ тотъ день*.  $\text{სმ}$ ,  $\text{ომ}$  можно разсматривать и какъ заимствованіе изъ грузинскаго, именно какъ обезформленные Дат. падежи отъ мѣстоименій  $\text{ქს}$  *этотъ*,  $\text{ოს}$  *тотъ*.

§ 47. Склоняются указательныя мѣстоименія по общей схемѣ склоненія, но лишь тогда, когда употребляются самостоятельно (§ 46, б), причемъ косвенные падежи ед. ч. образуются какъ отъ полной, такъ и отъ усѣченной въ концѣ основы (см. табл. VI). Формы отъ усѣченныхъ основъ употребительнѣе. Въ Д. к. мн. числа показатель множественности<sup>а</sup> б иногда вынадаетъ (стр. 025, прим. 2).

# Т а б л и

## Склонение указатель

Е д и н с т в е н

этотъ, онъ

	полныя формы		усъченныя формы	
	თქნს	ქნს	თქნ	ქნ
И.	თქნს	ქნს	თქნ	ქნ
М.	თქნს-ქ	ქნს-ქ	თქ-ქ	ქქ
Р.	თქნს-შო, -შ	ქნს-შო, -შ	თქ-შო, -შ	ქ-შო, -შ
О.	თქნს-შე	ქნს-შე	თქ-შე	ქ-შე
Т.	თქნს-თო, -თ	ქნს-თო, -თ	თქ-თო, -თ	ქ-თო, -თ
Д.=Н. <sup>I</sup>	თქნს-შს	ქნს-შს	თქ-შს	ქ-შს
Д.=Н. <sup>II</sup>	თქნს-შო, -შოთ	ქნს-შო, -შოთ	თქ-შო, -შოთ	ქ-შო, -შოთ
Д.=Н. <sup>III</sup>	თქნს-თ	ქნს-თ	თქ-თ	ქ-თ
Д. к.	თქნს-ს	ქნს-ს	თქ-ს	ქ-ს

М н о ж е с т в е н

И.	თქნ-ეფ-ო	ქნ-ეფ-ო
М.	თქნ-ეფ-ქ	ქნ-ეფ-ქ
Р.	თქნ-ეფ+ო-შო, -შ	ქნ-ეფ+ო-შო, -შ
О.	თქნ-ეფ+ო-შე	ქნ-ეფ+ო-შე
Т.	თქნ-ეფ+ო-თო, -თ	ქნ-ეფ+ო-თო, -თ
Д.=Н. <sup>I</sup>	თქნ-ეფ+ო-შს	ქნ-ეფ+ო-შს
Д.=Н. <sup>II</sup>	თქნ-ეფ+ო-შო, -შოთ	ქნ-ეფ+ო-შო, -შოთ
Д.=Н. <sup>III</sup>	თქნ-ეფ-ო, -ოთ	ქნ-ეფ-ო, -ოთ
Д. к.	თქნ-ეფ-ს	ქნ-ეფ <sup>1</sup> -ს

## ца VI.

## НЫХЪ МѢСТОИМЕНІЙ.

## НОЕ ЧИСЛО

*тотъ, онъ*

тнбс

нбс

тнбс

нбс

## полныя формы

## усъченныя формы

тнбс-ѣ

нбс-ѣ

тн-ѣ

н-ѣ

тнбс-ѣо, -ѣ

нбс-ѣо, -ѣ

тн-ѣо, -ѣ

н-ѣо, -ѣ

тнбс-ѣу

нбс-ѣу

тн-ѣу

н-ѣу

тнбс-тн, -тн

нбс-тн, -тн

тн-тн, -тн

н-тн, -тн

тнбс-ѣс

нбс-ѣс

тн-ѣс

н-ѣс

тнбс-ѣа, -ѣаа

нбс-ѣа, -ѣаа

тн-ѣа, -ѣаа

н-ѣа, -ѣаа

тнбс-т

нбс-т

тн-т

н-т

тнбс-л

нбс-л

тн-л

н-л

## НОЕ ЧИСЛО

тнб-гуг-о

нб-гуг-о

тнб-гуг-ѣ

нб-гн-ѣ

тнб-гуг+о-ѣо, -ѣ

нб-гуг+о-ѣо, -ѣ

тнб-гуг+о-ѣу

нб-гуг+о-ѣу

тнб-гуг+о-тн, -тн

нб-гуг+о-тн, -тн

тнб-гуг+о-ѣс

нб-гуг+о-ѣс

тнб-гуг+о-ѣа, -ѣаа

нб-гуг+о-ѣа, -ѣаа

тнб-гуг-а, -аа

нб-гуг-а, -аа

тнб-гуг-л/с

нб-г'н'-л

## § 48. Притяжательныя мѣстоименія.

Притяжательными служатъ родительные падежи личныхъ и указательныхъ мѣстоименій:

ед. ч.	мн. ч.
ჩემი S, ჩემი MZ <i>мой</i>	ჩინი S, ჩიენი MZ <i>нашъ</i>
სახნი, სკანი <i>твой</i>	თქვანი <i>ваши</i>
მუმი <i>его, свой</i>	მუნეგომი <i>ихъ, свой</i>
თემი, ემი <i>этого</i>	თენეგომი <i>этихъ</i>
თიმი, იმი <i>его, того</i>	თინეგომი <i>ихъ, техъ.</i>

Притяжательныя мѣстоименія склоняются, какъ прилагательныя (§§ 24—26). Чаще, чѣмъ прилагательныя, притяжательныя мѣстоименія ставятся за опредѣляемыми словами, особенно за названіями родственниковъ, напр., მუმა-ჩემი *отецъ мой*, დიდა-სახნი *мать твоя*, მუმა-ჩემი<sup>1</sup> *отца моего* и т. п.

## § 49. Возвратное мѣстоименіе.

а) Особого возвратнаго мѣстоименія въ мингрельскомъ нѣтъ. Въ роли возвратнаго мѣстоименія выступаетъ иногда личное 3-го л. (§ 43), напр., წინი კახე სქუა ატუს ქდუტუ და მუქ დიონთუ წუდეს *старикъ оставилъ сына у Ату, а самъ (онъ) вернулся домой* (Хр., стр. 9,29).

б) Чаще роль указательнаго мѣстоименія исполняетъ существительное დუდი *голова* въ Д.=Н.<sup>III</sup> падежѣ დუდა, напр., თინს დუდა ქემეუს *онъ самъ идетъ (туда)*, въ Д.=Н.<sup>II</sup> დუდი<sup>2</sup> *для себя, себя*, иногда и въ другихъ падежахъ въ сочетаніи съ притяжательными мѣстоименіями, напр., მუშ დუს კახი დოლასუ ნი, ინს ტუს ვა აღლეხის *что себя (букв. своей голову) человекъ сдѣлаетъ (причинитъ), того врагъ не можетъ (съ нимъ) сдѣлать* (пословица).

в) Наконецъ употребляется заимствованное изъ грузинскаго თვითს *самъ*.

§ 50. Взаимнымъ мѣстоименіемъ служатъ числительное-прилагательное ათიანი *друг-друга* отъ ათი *одинъ*, напр., გვე-წუდეს ხე ათიანსუ და გაჯუნეს *они подали друг-другу руки и*

поитловались (Хр., стр. 87,17), მისებქერ სწოასნიშ დოსთიმ დრუგ-  
 დრუა, სწოასნიშ დირაჟა ვიდუბ დრუგ-დრუა. Въ этой же роли вы-  
 ступаетъ и сложное числительное სწოი-მავინს, სწოი-მავინს *одинъ*  
*другого*, დრუგ-დრუა, *между собою*: ზიჯი ქიმეხერ სწოი-მავინსს,  
 მუთი იშუსნი მუშ-მუში ხელუათუ ნი, სწოი-მავინსწკმა შქს ზიინ-  
 თსნი *условились между собою, что ни приобрытутъ отъ своихъ*  
*занятий, дѣлать между собою пополамъ* (Хр., стр. 11,15—16).

### § 51. Вопросительныя мѣстоименія:

შო *кто?* მუ *что?* შო имѣетъ полную форму შობ || შობი пре-  
 мущественно передъ гласнымъ слѣдующаго за нимъ слова, а  
 მუ иногда получаетъ окончаніе II. падежа о, въ видѣ о: მუ-о <  
 მუ-ი. მუ при стеченіи съ формами существительнаго глагола съ  
 гласнымъ о въ началѣ перерождаетъ свой гласный უ въ ი, а  
 получившіеся такимъ образомъ два ი сливаются въ одинъ звукъ  
 (кразись): მუ ირე > მი ირე > მირე *что есть? (что такое?)*.

Въ роли вопросительныхъ мѣстоименій выступаютъ произ-  
 водныя отъ მუ формы или сложныя съ нимъ:

ა) მუწეადი *какой*. Форма произведена отъ Д. = Н. II падежа  
 მუშეა черезъ подъемъ შ въ ჯ (§ 2).

ბ) მუ-ბერო, მუ-ბეერო *какой*, მუ-ოვერო *какой* (см. *Словарь*).

§ 52. Относительное мѣстоименіе ბსმუ < \*ბსმუბ *который*,  
*какой*. Н. Марръ бсმუ анализируетъ<sup>1)</sup>, какъ составное изъ лич-  
 наго мѣстоименія 3-го л. მ, resp. მუ (у насъ მუ < მუბ, § 43) и  
 ბს *какой*, сохранившагося въ чанскомъ въ значеніи союза *что*,  
*какъ*. Въ этомъ же значеніи въ мингрельскомъ имѣется союзъ  
 ბო *что, который* (см. *Словарь*).

§ 53. Склоняются вопросительныя мѣстоименія и относительное по общей схемѣ склоненія, причемъ во мн. ч. возста-  
 вляются полныя ихъ формы შო < შობ, ბსმუ < ბსმუბ (см. табл. VII).  
 Формы, не засвидѣтельствованныя текстами, поставлены въ  
 угловатыя скобки.

*Примѣчаніе.* Многія падежныя формы отъ მუ *что*  
 употребляются и какъ нарѣчія (см. § 118, e, f).

1) *Грамматика чанскаго языка*, § 46.



## Таблица VII.

Склоненіе вопросительныхъ мѣстоименій и  
относительнаго.

## Единственное число

	кто?	что?	который?
И.	Ձօ, Ձօն, Ձօնօ	Ձի, Ձի-և < Ձի-օ	ՆսՁի < *ՆսՁին
М.	Ձօ-ի, Ձօնց-ի	Ձի-ի	ՆսՁի-ի
Р.	Ձօ-Ձօ, -Ձ	Ձի-Ձօ, -Ձ	ՆսՁի-Ձօ, -Ձ
О.	Ձօ-Ձի	Ձի-Ձի	ՆսՁի-Ձի
Т.	Ձօ-տօ, -տ, resp. [ՁօՁօտ]	Ձի-տօ, -տ	ՆսՁի-տօ, -տ
Д.=Н. <sup>I</sup>	Ձօ-Ձս	Ձի-Ձս	ՆսՁի-Ձս
Д.=Н. <sup>II</sup>	Ձօ-Ձա, -Ձատ	Ձի-Ձա, -Ձատ	ՆսՁի-Ձա, -Ձատ
Д.=Н. <sup>III</sup>	Ձօն-ա, -ատ	Ձի-ատ > Ձա-ատ [> Ձատ-տ]	ՆսՁի-ա.
Д. к.	Ձօ-կ	Ձի-կ	ՆսՁի-կ, ՆսՁի-կ

## Множественное число

И.	[Ձօն-յոց-օ]		ՆսՁին-յոց-օ
М.	Ձօն-յոց-ի		{ ՆսՁին-յոց-ի ՆսՁին-յոց-ի-ի
Р.	[Ձօն-յոց-ո-Ձօ]	Գ	[ՆսՁին-յոց-ո-Ձօ]
О.	Ձօն-յոց-ո-Ձի	Դ	ՆսՁին-յոց-ո-Ձի
Т.	Ձօն-յոց-ո-տօ	Ե	ՆսՁին-յոց-ո-տօ
Д.=Н. <sup>I</sup>	Ձօն-յոց-ո-Ձս	Զ	ՆսՁին-յոց-ո-Ձս
Д.=Н. <sup>II</sup>	Ձօն-յոց-ո-Ձա		ՆսՁին-յոց-ո-Ձա
Д.=Н. <sup>III</sup>	Ձօն-յոց-ա		ՆսՁին-յոց-ա
Д. к.	Ձօն-յն-կ]		ՆսՁին-յն-կ]

§ 54. Опреѣлительныя мѣстоименія: *სრძს* или *სრძო* *всѣ*, *весь*, *все*, *იწი*, *იწ* *каждый*, *всякій*, *იწი-ფელი*, *იწ-ფელი*, *იწ-ფეი* *всѣ* (см. *Словарь*), *თითო* (г.) *каждый*. *სრძს*, *სრძო* употребляются самостоятельно, а *იწი*, *იწ*—какъ прилагательное-опреѣленіе, по большей части сливающееся со своимъ опреѣляемымъ. Опреѣлительныя мѣстоименія слѣдуютъ склоненію прилагательныхъ (§§ 24—26); во мн. числѣ не употребляются. Послѣ *თითო* можетъ стоять и множественное число: *თითო ჰრძელეუქე* *каждый изъ братьевъ* (букв. «каждый братья») (*Хр.*, стр. 17, 33).

§ 55. Неопреѣленные мѣстоименія.

Въ мингрельскомъ неопреѣленные мѣстоименія всѣ сложныя, иногда они представляютъ собою цѣлое предложеніе.

А. а) *მითინი* или *მითინე*, *მითინეუ* *кто-либо*, *მითინე*... *მითინე* *и некоторые...* *и некоторые* (*одни... другие*). Пока не удастся разложить эти формы на ихъ составныя части съ полною увѣренностью, но напрашивается одно предположеніе, именно что онѣ сложены изъ *მი* *кто*, частицы *-თი* || *თუ* *же*, *и* и союза *ბო* *что*, *чтобы*, *когда*.

б) *მუთუნბ* *что-либо* сложено изъ вопросительнаго *მუ* *что*, частицы *თუ* < *თი* (по ассимиляціи съ предшест. *უ*) и союза *ბო* (см. выше а).

в) *სამუთინი*, *სამუთინე*, *სამუთინეუ* *который-либо*, *и который*, *სამუთინე*... *სამუთინე* *одни... другие* сложено изъ относительнаго *სამუ* *который* (§ 52) + частицы *თი* и *ბო* (см. выше подъ а *მითინი*, *მითინე*).

Склоняются эти мѣстоименія по общей схемѣ склоненій (табл. IV, А), напр., М. *მითინ-ქ*, *მუთუნ-ქ*, *სამუთინ-ქ*, Р. *მითინ-თ* *ი/ე-ში*, *მუთუნ-თ* *ი-ში*, *სამუთინ-თ* *ი/ე-ში* и т. д.

В. а) *მიგოდა*, *მიდედა*, *მიდეა* *кто-то* сложено изъ *მი* *кто*, частицъ *გო* и *და* *и*, *же*, причеиъ частицы мѣняются мѣстами: *მი-გო-და* || *მი-და-გა* || *მი-და-გა*. Въ частицѣ *და* || *დე* || *დ* мы имѣемъ обыкновенную частяцу *თი* || *თუ* *и*, *же* съ замѣной средняго звука *თ* звонкимъ *დ* отъ сосѣдства звонкаго *გ*, а частицу *გა* ||

გო надо сопоставить съ грузинской ღა, всю же форму ში-გო-ღა || ში-ღე-გა съ грузинской ვი-ღა-ცა || ვი-ცა-ღა.

b) მუგოღა, მუღოგა, მუღეგა, მუიღგა, მუღგა *что-то* сложено изъ მუ *что*, частиць გო и ღა (см. подъ а შიგოღა), ср. груз. წაღაცა, წაცაღა.

c) ხამუგოღა, ხამუღოგა *какой-то* сложено изъ ხამუ *какой*, *который* и изъ частиць გო и ღა.

Склоняются эти мѣстоименія, какъ имена существительныя на ა (табл. IV, B); во мн. ч. не употребляются.

C. a) შიგოღარქნი, შიგოღენი или შიღვარქნი, შიღვენი *кто-то, кто (что) ни есть*, это уже цѣлое предложеніе, состоящее изъ შიგოღა *кто-то*, 3-го л. ед. ч. რე *есть* и союза ნი *что* (въ значенія мѣстоименія). Въмѣсто რე иногда берется сокращенная форма ე, и შიგოღა + რე + ნი вслѣдствіе этого принимаетъ форму შიგოღა + ე + ნი (вм. შიგოღა + რე + ნი). Также сложены и формы:

b) მუგოღარქნი, მუღვარქნი, მუგოღენი *что-то, что ни есть*,

c) ხამუგოღენი *какой-то, какой ни есть*.

Склоняются эти сложные мѣстоименія двояко: падежныя окончанія принимаютъ или შიგოღა, მუგოღა, причемъ остальная часть რქნი < ენი присоединяется безъ измѣненія, напр., М. падежь შიგოღა-ქი + რქნი, съ эмфатическимъ окончаніемъ შიგოღა-ქი/ე + რქნი, съ пропускомъ რ — შიგოღაქი + ენი, Р. შიგოღა-ში + რქნი, Д. კ. შიგოღას + რქნი и т. п., или же все слово принимается за одно неразрывное цѣлое съ падежными окончаніями въ концѣ: М. პ. შიღვარქენ-ქი, მუღვარქენ-ქი, Р. შიღვარქენ + ი-ში и т. д.

§ 56. Отрицательныя мѣстоименія: შიოს *никто*, მუოს *ничто, ничего* (см. § 155). Склоняются, какъ имена на ა (табл. IV, B); во мн. ч. не употребляются.

§ 57. Въ склоненіи мѣстоименій, какъ и въ склоненіи именъ, не рѣдки послѣложные падежи (§ 19), напр., სქახნიშე-ნი *изъ-за тебя, относительно тебя*, სქახნი-წკვძა *съ тобою* и т. п.

## V. Глаголы.

§ 58. У мингрельскихъ глаголовъ, какъ у всѣхъ яфетическихкихъ, два строя: субъективный и объективный. Въ основаніи этого дѣленія лежитъ способность однѣхъ и тѣхъ же мѣстоименныхъ частицъ (§ 44), при помощи которыхъ и производится спряженіе, обозначать въ глагольныхъ формахъ двѣ противоположныя категоріи, то субъектъ (подлежащее), то объектъ (дополненіе).

Когда субъективныя и объективныя мѣстоименныя частицы въ глагольныхъ формахъ имѣютъ каждая свое прямое значеніе, исполняютъ, такъ сказать, свою прямую роль, т. е. первыя изъ нихъ указываютъ на субъектъ, а вторыя на объектъ, — у такихъ глаголовъ строй субъективный (§§ 66—93); когда же между частицами происходитъ перемѣна ролей, т. е. субъективныя частицы указываютъ на объектъ, а объективныя, наоборотъ, на субъектъ, — у такихъ глаголовъ строй объективный (§§ 94—100).

§ 59. У каждаго строя, въ свою очередь, по двѣ формы спряженія, абсолютная и относительная (табл. VIII, IX, X, XI), въ зависимости отъ различнаго сочетанія мѣстоименныхъ частицъ съ тѣми или иными темами.

§ 60. Темами для спряженія служатъ глагольныя и именныя основы въ зависимости отъ того, что глаголы бываютъ коренныя и отыменные:

а) ჳაწუჳ *писать* отъ корня ჳა, ჳუაწუჳ *сжигать, печь* отъ корня ჳა, ჳაწუჳ *класть* отъ корня ჳა.

б) ჳაწუჳ *полоть* (отъ ჳაწუჳ *мотыка*), ჳაწუჳ *сдираетъ кожу* (отъ ჳაწუჳ *кожа*).

*Примечаніе.* Основы отыменныхъ глаголовъ представляютъ собою цѣлый слогъ, иногда нѣсколько слоговъ, а основами въ коренныхъ глаголахъ служатъ одни согласныя, иногда всего лишь одинъ коренной согласный (§ 62).

§ 61. Глагольные основы бывают твердые, когда корень их состоит из твердых согласных, плавные, с плавными *б*, *л* и *в* в качестве послѣдняго коренного, и слабые, с однимъ или нѣсколькими слабыми согласными в числѣ коренныхъ, напр., *з*, *геср*, *з*, *л*, *в*.

*Примѣчаніе.* Слабые коренные различнаго происхожденія; такъ, *л* часто появляется діалектически вмѣсто плавнаго *л* (§ 2, с): *взл-уз*, *взл-уз убивать*, в послѣднемъ случаѣ всѣ коренные слабые. Слабые коренные могутъ занимать разныя мѣста, напр., 1-е: *лб-лбз любить*, 1-е, 2-е и 3-е: *взл-уз*, *взл-уз убивать*, но въ спряженіи приходится считаться лишь съ слабымъ кореннымъ на послѣднемъ мѣстѣ, какъ, напр., *лз-лз класть*, *лз-лз хвалить*, причемъ и звуки *б*, *в*, *л* в качествѣ послѣднихъ коренныхъ идутъ за слабыми коренными, напр., *лб-лбз (лб-лбз) отвечать*, *лв-лвз давать*, *лв-лвз питать*, *лз-лзз разстилать*.

§ 62. Слабые основы съ послѣднимъ слабымъ кореннымъ составляютъ самое большое число среди коренныхъ глаголовъ, и такъ какъ слабый коренной в начальной формѣ глагола (§ 104) обыкновенно замѣщается гласнымъ *у*, какъ *лбул* (кор. *лбу* || *лбу*), а во вторыхъ временахъ большею частью и совѣмъ отпадаетъ, то нормальный типъ трехсоголаснаго корня (§§ 8, 125) становится двухсоголаснымъ, а иногда и односоголаснымъ:

а) двухсоголасные корни:

<i>лб</i> изъ <i>лбу</i>	<i>лв</i> изъ <i>лву</i>
<i>лг</i> » <i>лгу</i>	<i>лж</i> » <i>лжу</i>
<i>лд</i> » <i>лду</i>	<i>лз</i> » <i>лзу</i> и др.

б) односоголасные корни:

<i>л</i> изъ <i>лб</i>    <i>лв</i>	<i>л</i> изъ <i>лв</i>
<i>л</i> » <i>лб</i> , <i>лв</i>	<i>л</i> » <i>лв</i>
<i>л</i> » <i>лб</i>    <i>лв</i>	<i>л</i> » <i>лв</i>
<i>л</i> » <i>лб</i>    <i>лв</i>	<i>л</i> » <i>лв</i>
{ <i>л</i> » { <i>лб</i>    <i>лв</i>	<i>л</i> » <i>лб</i>    <i>лв</i>
{ <i>л</i> » { <i>лб</i>	<i>л</i> » <i>лб</i>    <i>лв</i> и др.

У нѣкоторыхъ изъ этихъ глаголовъ слабый коренной удерживается и во вторыхъ временахъ (§ 70), напр.  $\text{ღჳ-ბჰჳო}$  я *сжегъ*, *испекъ* отъ  $\text{ჰჳ-ღჳ}$ ,  $\text{კჳ-ბჳზო}$  я *ограбилъ* отъ  $\text{ბჳ-ღჳ}$ .

§ 63. Отыменныхъ глаголовъ въ мингрельскомъ такъ же, какъ и въ чанскомъ языкѣ, значительно больше, чѣмъ коренныхъ. Спрягаются они при помощи наращаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ (§ 65).

§ 64. Въ спряженіи формально нѣтъ разницы между коренными и отыменными глаголами въ виду того, что послѣдніе коренные первыхъ передъ мѣстоименными суффиксами обращаются почти всѣ (см. прим.) въ б, въ видѣ б предлежитъ и одинъ изъ главныхъ наращаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ, при помощи которыхъ совместно съ мѣстоименными частицами и производится мингрельское спряженіе.

*Примѣчаніе.* Нѣкоторыя плавныя основы съ исходомъ на б удерживаютъ передъ мѣстоименными суффиксами б безъ измѣненія (§ 73, е).

§ 65. Нарастаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ въ мингрельскомъ, какъ и въ чанскомъ<sup>1)</sup>, три: б *дѣлать*, б *быть*, *существовать*, в *существовать*.

А. б *дѣлать* — остатокъ трехсогласнаго корня  $\text{ღჳბ}$  ( ||  $\text{ღჳბ}$  ||  $\text{ღჳბ}$  ), употребляющагося самостоятельно въ видѣ двухсогласнаго  $\text{ღჳ-ბ}$  *дѣлать* (§ 107); отъ него образованы:

а) причастныя формы дѣйствительнаго залога:

1)  $\text{ზბ}$  < \* $\text{ღჳბ}$  (\* $\text{ღჳბ}$ ), 2)  $\text{ვბ}$  < \* $\text{ღჳბ}$  (\* $\text{ღჳბ}$ ), 3)  $\text{ობ}$  < \* $\text{ღჳბ}$  (\* $\text{ღჳბ}$ ), 4)  $\text{ღბ}$ , *гесп.*  $\text{ვბ}$  < \* $\text{ღჳბ}$  (\* $\text{ღჳბ}$ ) *дѣлающій*. Изъ этихъ четырехъ формъ  $\text{ზб}$  и  $\text{ღб}$  основныя, а  $\text{ობ}$ , *гесп.*  $\text{ვб}$  можно разсматривать какъ перебойныя съ  $\text{ღб}$  формы; всѣ онѣ подвергаются иногда сокращенію, теряя согласный исходъ б (§ 67, В, прим.).

Эти причастныя формы, въ полномъ ли видѣ или сокращенномъ, вставляются какъ инфиксъ между зиждательной (главной) основой слова и мѣстоименными суффиксами въ первыхъ време-

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 68.

нахъ (§ 70); поэтому темы первыхъ временъ активнаго происхожденія, напр., отъ корня ჳᄁ, основы ჳᄁ *писать*, настоящее время — ჳ-ჳᄁ-ჳბ-ჟ *я пишу* (букв. *я пишуций есмь*).

б) Причастіе страдательнаго залога ჳᄁ < \*ჳᄁᄁ. Какъ въ наращенномъ состояніи, такъ и при самостоятельномъ употребленіи ჳᄁ теряетъ согласный элементъ, и остается лишь ᄁ; если передъ ჳᄁ былъ гласный, то получается ᄁᄁ, ჳᄁ, ჳ (< \*ჳᄁᄁ), §§ 72, 75. Эта форма нарастаетъ во вторыхъ временахъ (§ 70): ბჳᄁᄁ-ᄁ *я написалъ* (букв. *мною написано есть*), ბ-ᄁᄁᄁᄁ *я говорилъ* (букв. *мною сказано (говорено) есть*). Тема вторыхъ временъ (аористная), такимъ образомъ, пассивнаго происхожденія. Есть формы, гдѣ во вторыхъ временахъ ჳᄁ полностью на лицо, напр., ᄁᄁ-ბჳᄁᄁ *я сжегъ, испекъ*, но тутъ ჳ коренной (отъ корня ჳᄁ, ჳჳᄁᄁ).

с) 3-е лицо ед. ч. аориста, гдѣ изъ степенія обще-яфетическаго характера ᄁ съ кореннымъ ჳ (< ᄁᄁ) дапнаго глагола образуется ჳ, ჳᄁ (§ 72), который діалектически падаетъ въ ᄁ (§ 6).

В. ᄁ *существовать* (ᄁᄁᄁ) употребляется и самостоятельно (§ 108). Отъ него образованы причастныя формы страдательнаго залога: 1) ჳᄁ и 2) ჳᄁ съ потерей иногда у обѣихъ формъ согласнаго ᄁ. Эти формы нарастаютъ въ страдательномъ залогѣ (§§ 80—84).

С. ᄁ *существовать* самостоятельно не употребляется. Отъ него имѣемъ форму ჳᄁ, resp. ᄁᄁ (*есть, сущій*), сращающуюся съ глагольными темами въ третьемъ лицѣ прощ. несовершеннаго и аориста.

## Спряжение глаголовъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ 66. Абсолютныя формы спряженія образуются въ субъективномъ строѣ съ помощью однѣхъ лишь субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ (§ 44, а).

§ 67. Въ употребленія субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ мингрельскій проявляетъ больше богатства и разнообразія, чѣмъ чанскій и грузинскій.

А. Для перваго лица ед. и мн. чч. имѣются двѣ основныя разновидности префикса:  $\text{з}$  передъ гласнымъ и  $\text{б}$  передъ согласнымъ, напр.,  $\text{з-}\text{օրհայրայն}$  *я вижу*,  $\text{б-}\text{հարցազանք}$  *я говорю*,  $\text{б-}\text{խաղաղ}$  *я пишу*; въ сенакскомъ говорѣ и передъ согласными чаще появляется  $\text{з}$ :  $\text{з-}\text{հարցազանք}$ ,  $\text{з-}\text{խաղաղ}$ . Дальнѣйшія разновидности префикса возникаютъ на почвѣ унодобленія его послѣдующимъ согласнымъ, но новыя разновидности префикса не исключаютъ его двухъ основныхъ разновидностей, а употребляются параллельно съ ними:

а) при среднихъ звукахъ (аспиратахъ) онъ становится среднимъ  $\text{օ}$ :  $\text{օ-}\text{տասերնք}$  *я стю*,  $\text{օ-}\text{լիքնք}$  *я мелю*,  $\text{օ-}\text{Բորենք}$  *я прошваю*,  $\text{օ-}\text{խաղաղ}$  *я варю*,  $\text{օ-}\text{հանք}$  *я кормлю*, даже тогда, когда средній звукъ не начальный, напр.,  $\text{օ-}\text{սեօքնք}$  *танцую*, *прыгаю*;

б) при глухихъ онъ становится глухимъ  $\text{Յ}$ :  $\text{Յ-}\text{ցատանք}$  *я собираю*,  $\text{Յ-}\text{հորհրդանք}$  *я служу (объдно)*,  $\text{Յ-}\text{օղջանք}$  ( $< \text{Յ-}\text{ցօղջանք} < \text{Յ-}\text{սցօղջանք} < \text{Յ-}\text{սցօղջանք}$ ) или съ перестановкой 2-го коренного  $\text{ց}$ ,  $\text{Յ-}\text{օղջանք}$ ,  $\text{Յ-}\text{օղջանք}$  *я убиваю*,  $\text{Յ-}\text{խաղաղ}$  *я пишу*;

в) при носовомъ  $\text{ն}$  онъ становится носовымъ  $\text{մ}$ , напр.,  $\text{մ-}\text{նախաղաղայնք}$  *я желаю* (отъ  $\text{նախաղաղ}$ ); если же  $\text{ն}$  наращенный, какъ-нибудь онъ и бываетъ большею частью, то онъ исчезаетъ въ 1-омъ лицѣ, но опять появляется въ другихъ лицахъ, напр.,  $\text{գլխա-մ-հարցազանք}$  ( $< \text{գլխա-մ-հարցազանք}$  отъ  $\text{գլխա-ն-հարցազանք}$ ) *я вынулъ, вырвалъ*,  $\text{նո գլխա-ն-հարցազանք}$  *ты вынулъ, вырвалъ*,  $\text{օմ-հարցազանք}$  *я плачу* (отъ  $\text{ն-հարցազանք}$  *плачу*),  $\text{նո օ-ն-հարցազանք}$  *ты плачешь*,  $\text{տօն օ-ն-հարցազանք}$  *онъ плачетъ*; сенакскій говоръ, ставя характеръ II-й породы  $\text{օ}$  за префиксомъ, избѣгаетъ въ послѣднемъ случаѣ появленія  $\text{մ}$  въ качествѣ префикса:  $\text{ց-օն-հարցազանք}$  *я плачу*;

д) когда основа глагола начинается однимъ изъ выше перечисленныхъ звуковъ, выступающихъ въ тѣхъ или иныхъ случаяхъ въ качествѣ префикса 1-го лица, тогда префиксъ вносится въ середину основы:  $\text{ն-ն-հարցազանք}$  *я пою* (отъ  $\text{ն-հարցազանք}$ ),  $\text{օղջանք-ն-հարցազանք}$  *я откажусь* (отъ  $\text{զանք}$ ),  $\text{ք-ք-ն-հարցազանք}$  *я работаю* (отъ  $\text{ք-ն-հարցազանք}$ ),  $\text{ք-ք-ն-հարցազանք}$  *я шито* (отъ  $\text{ք-ն-հարցազանք}$ ),  $\text{օ-ն-ն-հարցազանք}$  *я думаю* (отъ  $\text{օ-ն-հարցազանք}$ ),  $\text{զ-զ-ն-ն-հարցազանք}$  *я успокоился* (отъ  $\text{զ-ն-ն-հարցազանք}$ );



сенакскій говоръ въ формахъ II-й породы избѣгаетъ этой вставки: ვ-იბადებუქ S в. იბადებუქ MZ я *рождаюсь*, ვ-ივადებუქ S в. ივადებუქ MZ;

е) когда за префиксомъ 1-го лица непосредственно слѣдуетъ гласный губного сближенія უ, напр., родительнаго отношенія къ 3-му лицу (табл. IX) или же самой основы, то префиксъ передъ нимъ ступшевывается и не слышится, такъ что вмѣсто полной формы ვ-უჭკრებქ я пишу для него обыкновенно слышится, какъ и во 2-мъ лицѣ, უჭკრებქ; иногда префиксъ ставится за უ, напр., უ-ფქვებქ в. ვ-უქვებქ я *праздную* (отъ უქვი), და-უ-ბ-ჩორებუქქ я *почернилъ* (отъ უბა), და-უ-ვ-ჭკრებუქქ ვიჯი я *его выдралъ за уши* (§ 90).

В. Для другихъ лицъ нѣтъ нынѣ въ мингрельскомъ субъективныхъ префиксовъ, но за то суффиксы имѣются для всѣхъ трехъ лицъ.

а) Для первыхъ двухъ лицъ ед. ч. суффиксомъ служитъ ქ, который можно разсматривать какъ перемѣщенный грузинскій префиксъ 2-го лица ბ || ჰ, въ мингрельскомъ ставшій и суффиксомъ 1-го лица по аналогіи съ 2-мъ лицомъ. Во множественномъ числѣ суффиксъ ქ исчезаетъ, и на его мѣсто появляется картскій показатель множественности звукъ ო.

б) Для 3-го лица ед. ч. имѣются, какъ въ чанскомъ, два суффикса: 1) картскій ლ, гесп. ლ (діалектически) и тубал-кайнскій ბ. Первый употребляется при глаголахъ дѣйствительнаго залога, а второй при глаголахъ страдательнаго залога (§ 83).

*Примѣчаніе.* Суффиксъ первыхъ двухъ лицъ ქ вмѣстѣ съ предшествующимъ согласнымъ спрягаемой темы ბ можетъ опускаться въ дѣйствительномъ залогѣ, но суффиксъ 3-го лица ლ всегда на лицо<sup>1)</sup>, а въ страдательномъ залогѣ, наоборотъ, суффиксъ ქ всегда на лицо, а суффиксъ 3-го

1) Есть въ стихахъ одно мѣсто, гдѣ опущенъ суффиксъ и въ 3-мъ лицѣ (объекта), напр., სიბრძნე მცნებელს ვ. სიბრძნე მცნებელს (Хр., стр. 159, 13), но эти пропуски допущены для стихотворнаго размѣра (§ 158).

лица б опускается; суффиксъ 3-го л. мн. ч. *сб* въ обоихъ залогахъ теряетъ согласный исходъ: *сб > с* (табл. VIII, § 83), но не въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

## Залоги.

§ 68. Въ спряженіи всѣхъ мингрельскихъ глаголовъ различаются другъ отъ друга формы лишь двухъ залоговъ, дѣйствительнаго и страдательнаго. Средніе и другіе по значенію глаголы въ спряженіи слѣдуютъ то дѣйствительнымъ, то страдательнымъ формамъ. Дѣйствительный залогъ сравнительно съ страдательнымъ развитъ полнѣе. Онъ спрягается съ наращеннымъ вспомогательнымъ б (§ 65, А).

*Примѣчаніе.* Форма глагола не всегда соответствуетъ его значенію: дѣйствительный по формѣ глаголъ можетъ быть страдательнымъ по значенію и наоборотъ. Иногда одна и та же форма имѣетъ какъ дѣйствительное, такъ и страдательное значеніе, напр., *ბჭკჳტჳსოჳრჳი* пишушь, пишу (ср. г. *ვოწჳტჳბო*).

## Породы, времена, спряженія и классы дѣйствительнаго залога.

§ 69. Въ дѣйствительномъ залогѣ четыре породы. Породы въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ родственныхъ языкахъ, различаются между собою по гласнымъ характеристамъ. Гласные характеры ставятся, большею частью, между мѣстоименными префиксами и спрягаемой темой.

а) Первая порода отличается отсутствіемъ гласнаго характера, напр., *ვ-ჭკჳტჳბქ* я пишу, *ბ-ტჳტჳტსბქ* я говорю.

б) Вторая порода характеризуется гласнымъ о. Въ постановкѣ характера о выступаетъ діалектическая разница: въ сепакскомъ говорѣ, какъ въ чанскомъ и грузинскомъ языкахъ, онъ иногда ставится, подобно характеристамъ другихъ породъ, между мѣстоименнымъ префиксомъ и спрягаемой темой, напр.,



передъ обыкновеннымъ наращеннымъ вспомогательнымъ, имѣется еще другой наращенный вспомогательный *soz*, *sozŋ*, удерживающийся и во вторыхъ временахъ (§ 70), напр., *ვ-ლ-ჭსრ-სოჲ-სბქ* я заставляю его писать, аор. *ვ-ლ-ჭსრ-სოჲქ*, *ვ-ლ-ბქქბ-სოჲ-სბქ* я заставляю его оставаться, аор. *ვ-ლ-ბქქბ-სოჲქ*. Иногда при производствѣ IV-й пор. въ нее, впереди *sozŋ*, вставляется инфиксъ *ობ* (см. выше с), напр., *ვ-ლ-ლსოჲ-ობ-სოჲ-სბქ* я заставляю его заставить играть кого-либо.

§ 70. Въ мингрельскомъ три группы временъ. Въ первую группу входятъ главное время — настоящее и производныя отъ него — прошедшее несовершенное и желательное, во вторую группу входятъ главное — аористъ и производныя отъ него — сослагательное 1-е и сослагательное 2-е, resp. повелительное, третью группу составляютъ прошедшее совершенное, давно-прошедшее и прошедшее сослагательное.

*Примѣчаніе.* Въ *Словарь* рядомъ съ настоящимъ временемъ (н.) указывается иногда настоящее-будущее (н.-б.). Разница между ними скорѣе синтаксическаго, чѣмъ морфологическаго характера. Развѣ указать на то, что настоящее-будущее обыкновенно сопровождается извѣстными, придающими глаголу значеніе совершеннаго вида, предлогами (§ 114).

§ 71. Въ основаніи дѣленія временъ на группы лежитъ различіе темъ главныхъ временъ, настоящаго и аориста: настоящая тема — активна, аористная — пассивна (§ 65). Въ обоихъ случаяхъ это существенное различіе достигается перегласовкой не глагольной основы, за исключеніемъ основъ коренныхъ глаголовъ (§ 62), а наращасмаго вспомогательнаго, въ настоящемъ *სბ*, *ქბ*, *ობ*, *ჟბ*, resp. *ღბ* (§ 65, А,а), напр., *ვჭსრქბქ*, *ბჭსრღბქ* я пишу, *ვლ-ლქსსბქ* я хвалю, *ვსჲქქქბქ* я дѣлаю, *ოჲთბობსბქ* я прошу, въ аор. *ო* или *ჲ* (см. *ვო*, *სჲო*, § 65, А,б), напр., *ბ/ვჭსრ* я писалъ, *ნაქსალ*, *ვლ-ლქქქ* я похвалилъ (букв. мною написано, похвалено).

§ 72. Въ зависимости отъ гласныхъ характеровъ окончанія аориста *o*, resp. *oo* (діалектически *jo*), *j*, resp. *jj* (діалектически *jo*), въ мингрельскомъ различаются два спряженія, *o* і-спряженіе и *j* е-спряженіе. Изъ этихъ двухъ спряженій основнымъ является *o* спряженіе, а *j* производное отъ него (§§ 71, 65, A, b). Иногда между *o* и *j* лишь діалектическая разница. Въ Джварскомъ районѣ въ окончаніи аориста иногда слышнень *j*, когда въ другихъ мѣстахъ всегда *o*, напр., *ღო-ბნებქე ი || ღო-ბნებქე ი* *застыла, оброботала землю*. Но въ большинствѣ случаевъ разница между *o* и *j* повсемѣстная, общая. Есть нѣкоторые внѣшніе признаки, по которымъ глаголь можно отнести къ тому или иному спряженію. Такъ, къ *j* спряженію относятся: 1) всѣ глаголы IV-й породы (§ 69, d), напр., *ვოჭანობუნქე ი* *я заставаю его писать*, аор. *ვოჭანობუე*, resp. *ვოჭანობუეე*, 2) глаголы III-й и другихъ породъ съ окончаніемъ *უნქე* (за рѣдкими исключеніями), напр., *ვოკვანუნქე ი* *откармливаю*, аор. *დვ-ვოკვანუე*, 3) часть глаголовъ съ окончаніемъ *нбქ*, *нбქ* и *нбქ*, напр., *ვოტქვანქე ი* *хвалю*, аор. *ვოტქვე*, *ვკათანქე ი* *собираю*, аор. *ვკათუე*, resp. *ვკათუეე*, *ვთირუნქე ი* *обмѣниваю*, аор. *გო-ვთირუე*, *გო-ვთირუე ი*, *ვანინბქე ი* *разнимаю*, аор. *გვ-ვანბუე*, *ბკიდოფუნქე ი* *захватываю*, аор. *ბკიდუეე*.

*Примчаніе.* Отъ аориста на *j* сослагательное 1-е образуется на *jj*, а сослагательное 2-е на *js*.

Нѣкоторые глаголы, имѣя сослагательныя наклоненія на *jj*, *js*, въ аористѣ имѣютъ *o*, чаще *oo* вм. обычнаго въ такихъ случаяхъ *j*, *jj*, напр., *ფოქუნქე ი* *я скажу*, аор. *ფოქვი* (*ფოქვე ი*); но сосл. *ფოქუეე, ფოქუს; ვა/ათბინბქე ი* *одалживаю, выдаю замужь*, аор. *გვ-ვა/ათბინი* (*გვ-ვა/ათბი ი*), но сосл. *გვ-ვა/ათბუე, გვ-ვა/ათბუს; ვ'უწინბქე ი* *я скажу ему*, аор. *ვ'უწინი* (*ვ'უწინი ი*), но сосл. *ვ'უწინუე, ვ'უწინუს*. У этихъ глаголовъ послѣднимъ кореннымъ служитъ *ვ*, который у однихъ глаголовъ въ настоящемъ и у всѣхъ въ сослагательномъ звучитъ какъ *j*, а въ аористѣ *j* раскрывается въ слогъ *vo*, напр., *ფოქვი*, присоединяя еще къ себѣ наращенный *o* (§ 65, A, b), вслѣдствіе чего мы и имѣемъ два *o* въ концѣ аористной формы — *ფოქვი + o*; у большинства глаголовъ *ვ* въ аористѣ

исчезаетъ, но оставляетъ свой слѣдъ въ видѣ перваго о,  $\text{ვრეო} < *\text{ვრეო} + \text{ო}$ . Удвоеніе гласныхъ на такой же почвѣ мы имѣемъ въ 3-мъ лицѣ аориста, напр.,  $\text{წერეე}$  ( $\text{წერეეე}$   $\text{ე}$ )  $< *\text{წერეე} + \text{ეს}$ .

§ 73. По гласнымъ характеристамъ окончанія настоящаго времени въ мингрельскомъ спряженіи различаются слѣдующіе классы:

а)  $\text{ს}$  а-классъ, напр.,  $\text{ბეზახე}$  *кладу*, иногда  $\text{ს}$  удваивается, напр.,  $\text{გვათახხე}$  ||  $\text{გვათახე}$  *собираю*;

б)  $\text{ე}$ , *resp.*  $\text{ე}$  и-, *resp.*  $\text{ფ}$ -классъ,  $\text{ფოუბეხე}$  *пряду*,  $\text{ბჭახრეხე}$  *пишу*;

с)  $\text{ე}$  е-классъ, заимствованъ изъ грузинскаго, напр.,  $\text{ვსკეოხე}$  *думаю*,  $\text{ფობრეხე}$  *думаю*;

д)  $\text{ი}$  і-классъ, не первоначальный, а перебойный съ  $\text{ე}$  и  $\text{ე}$ , напр.,  $\text{ფოხახე}$  *прошу*,  $\text{ვხახე}$  *разнимаю*;

е) наконецъ, плавныя основы съ исходомъ на  $\text{ფ}$  не имѣютъ характера класса, подобно глаголамъ 5-го класса I-го параллельнаго грузинскаго спряженія, напр.,  $\text{ვობრე}$  *пою*,  $\text{ფრეხე}$  *плачу*. Назовемъ  $\text{ფ}$  г-классомъ.

*Примѣчаніе.* Нѣкоторые глаголы имѣютъ по нѣскольку классовъ, напр.,  $\text{ვოვოახე}$  или  $\text{ფოვოახე}$  *опаздываю*,  $\text{ფოხახე}$  или  $\text{ფოხრეხე}$  *прошу его*.

§ 74. Для образованія абсолютныхъ формъ главныхъ временъ I-го спряженія субъективнаго строя дѣйствительнаго залога берется глагольная тема настоящая или аористная, и къ ней прибавляются —

а) въ ед. числѣ извѣстныя мѣстоименныя субъективныя частицы (§ 44, 67), именно: въ 1-мъ лицѣ настоящаго префиксъ и суффиксъ, во 2-мъ л. — только суффиксъ, въ 3-мъ л. — суффиксъ  $\text{ლ}$ , *resp.*  $\text{ფ}$ ; въ аористѣ въ 1-мъ лицѣ префиксъ и суффиксъ  $\text{ო}$  (§ 65, А, б), во 2-мъ л. — только суффиксъ, а въ 3-мъ лицѣ окончаніе  $\text{ე}$ , *resp.*  $\text{ე}$  (§ 65, А, с);

б) во мн. ч. и наст. времени, и аориста кромѣ префикса 1-го лица, тождественнаго съ таковымъ въ ед. числѣ, темы получаютъ въ качествѣ суффикса показатели множественности, для первыхъ двухъ лицъ  $\text{ფ}$ , а для третьяго лица въ настоящемъ  $\text{ახ} > \text{ს}$ , въ аористѣ  $\text{ელ}$ , *resp.*  $\text{ოლ}$  (§ 65, С).

**Т а б л и**

**I-е спряжение (i-спряжение) глаголовъ**

Глаголы: *დვალს კლასთ* (к. დვ), *ჭუალს სჯილათ, ნიხ* (к. ჭვ), *ჭარუა პისათ* (к. ჭრ),  
*კეთუბა ძლათ* (к. კთ), *გორავთა*

**Н а с т о я щ е е**

а-классъ I-я пор.		и-классъ I-я пор.	и, resp. э-классъ I-я пор.		и-классъ I-я пор.	
полн. форма, сокр. форма			S	MZ	S, MZ	bm

**Е д и н с т в е н**

ბ/ვ-დვან-ქ	ბ/ვ-დვა	ბ/ვ-ჭუნ-ქ	პ/ვ-ჭარუნ-ქ	ბ-ჭარუნ-ქ	პ-ილუნ-ქ	პ-ილუნ-ქ
დვან-ქ	დვა	ჭუნ-ქ	ჭარუნ-ქ	ჭარუნ-ქ	წვილუნ-ქ	წვილუნ-ქ
დვან-ს/ც	ნბტ	ჭუნ-ს/ც	ჭარუნ-ს	ჭარუნ-ც	წვილუნ-ს/ც	წვილუნ-ს

**М н о ж е с т в е н**

ბ/ვ-დვან-თ	ნბტ	ბ/ვ-ჭუნ-თ	პ/ვ-ჭარუნ-თ	ბ-ჭარუნ-თ	პ-ილუნ-თ	პ-ილუნ-თ
დვან-თ		ჭუნ-თ	ჭარუნ-თ	ჭარუნ-თ	წვილუნ-თ	წვილუნ-თ
დვან-ან	დვან-ა	ჭუნ-ა(ნ)	ჭარუნ-ა(ნ)	ჭარუნ-ა(ნ)	წვილუნ-ა(ნ)	წვილუნ-ა(ნ)

**А о**

ბ-დვი	ბ-ჭვი	პ/ვ-ჭარი	ბ-ჭარი	პ-ილი	პ-იი < პიი
დვი	ჭვი	ჭარი	ჭარი	წვილი	წვიი < წვილი
დუ	ჭუ	ჭარუ	ჭარუ	წვილუ/ღ	წვილუ

**М н о ж е с т в е н**

ბ-დვი-თ	ბ-ჭვი-თ	პ/ვ-ჭარი-თ	ბ-ჭარი-თ	პ-ილი-თ	პ-იი-თ < პიი-თ
დვი-თ	ჭვი-თ	ჭარი-თ	ჭარი-თ	წვილი-თ	წვიი-თ < წვილი-თ
დვ-ქს	ჭვ-ქს	ჭარ-ქს	ჭარ-ქს	წვილ-ქს	წვილ-ქს

ца VIII.

субъективнаго строя. Абсолютныя формы.

წვილუჲ || წვილუჲ *убивать* (კ. წვილ), ბიწა *путь* (კ. ბი), ნ-გაწა *плакать* (კ. გი), რუათჲ, *ноосить* (კ. გიფ).

в р е м я

II-я пор.		II-я пор.		III-я пор.	III-я пор.
r-классъ				e-классъ	a-классъ
S	MZ	S	MZ		

н о е ч и с л о

ვ-იბიწ-ქ	იბი-ბ-წ-ქ	ვ-ინგაწ-ქ	ი-მი-გაწ-ქ	ვ-აკეთენ-ქ <sup>1</sup>	ვ-აგაწან-ქ <sup>1</sup>
იბიწ-ქ		ინგაწ-ქ		აკეთენ-ქ <sup>1</sup>	აგაწან-ქ <sup>1</sup>
იბიწ-ს	იბიწ-ც	ინგაწ-ს	ინგაწ-ც	აკეთენ-ს/ც	აგაწან-ს/ც

н о е ч и с л о

ვ-იბიწ-თ	იბი-ბ-წ-თ	ვ-ინგაწ-თ	ი-მი-გაწ-თ	ვ-აკეთენ-თ	ვ-აგაწან-თ
იბიწ-თ		ინგაწ-თ		აკეთენ-თ	აგაწან-თ
იბიწ-ს(ბ)		ინგაწ-ს(ბ)		აკეთენ-ს(ბ)	აგაწან-ს(ბ)

რ ი ს თ ლ

ვ-იბიწი	იბი-ბ-წი	ვ-ინგაწი	ი-მი-გაწი	ვ-აკეთი	ვ-აგაწი
იბიწი		ინგაწი		აკეთი	აგაწი
იბიწჲ	იბიწჲ	ინგაწჲ	ინგაწჲ	აკეთჲ/ვ	აგაწჲ/ვ

н о е ч и с л о

ვ-იბიწი-თ	იბი-ბ-წი-თ	ვ-ინგაწი-თ	ი-მი-გაწი-თ	ვ-აკეთი-თ	ვ-აგაწი-თ
იბიწი-თ		ინგაწი-თ		აკეთი-თ	აგაწი-თ
იბიწ-ეს		ინგაწ-ეს		აკეთ-ეს	აგაწ-ეს



## II-е спряжение (е-спряжение).

§ 75. а) Глаголы IV-й породы, спряжение которых относится къ относительнымъ формамъ (§ 93), всѣ II-го спряженія, напр., ვ-აჭყანფუნქ я заставляю его писать, аор. ვ-აჭყანფუ. Но есть глаголы и другихъ породъ, также относящиеся ко II-му спряженію: კათ-რჳ собирать, а-классъ, I-я пор. н. ბ/ვ-კათან-ქ' или ვ-კათან-ქ', თინე-რჳ обмывать, и, resp. ა-классъ, I-я пор. н. ვ-თინე/რუნ-ქ', ზე-ბა, ზეე-ბა разнимать, i-классъ, III-я пор. н. ვ-აზინან-ქ', ტყვაფა хвалить, а-классъ, III-я пор. н. ვ-ატყვან-ქ', გვანფა откармливать, а-классъ, III-я пор. н. ვ-ატყვანუნ-ქ'. Всѣ эти глаголы въ настоящемъ времени спрягаются совершенно одинаково съ глаголами I-го спряженія (табл. VIII), но аористъ образуютъ на ე:

## Единственное число

ვ-კათექ'	ვ-კათეი 1	ვ-ატყვე	ვ-ატყვანე
კათექ'	კათეი	ატყვე	ატყვანე
კათექუ'	კათეიუ	ატყვეუ	ატყვანეუ

## Множественное число

ვ-კათექ'-თ	ვ-კათეი-თ	ვ-ატყვე-თ	ვ-ატყვანე-თ
კათექ'-თ	კათეი-თ	ატყვე-თ	ატყვანე-თ
კათ-ექ'უს	კათ-ეის	ატყვე-უს	ატყვანე-უს

б) Нѣкоторые глаголы съ послѣднимъ слабымъ кореннымъ ვ, судя по образованію отъ нихъ сослагательнаго наклоненія, также относятся ко II-му спряженію, хотя аористъ и образуютъ на ი (§ 72), напр., თქუალა сказать, а-классъ, I-я пор. ფ-თქუან-ქ' я скажу, თხუალა просить, i-классъ, II-я пор. ი-ბ-თხიან-ქ' я прошу аористъ образуютъ:

## Единственное число

ფ-თქვი	ფ-თქვეი 1	ი-ბ-თხი	ი-ბ-თხეი 1
თქვი	თქვეი	თხი	თხეი
თქვეუ	თქვეუ, resp. თქუჯ	თხეუ	თხეუ

Множественное число

օյ-տվցոօ-տ	օյ-տվցյօ-տ	օ-ծ-տեօօ-տ	օ-ծ-տեյօ-տ
տվցոօ-տ	տվցյօ-տ	օտեօօ-տ	օտեյօ-տ
տվցօ-օՆ	տվցյօ-օՆ	օտեօ-օՆ	օտեյօ-օՆ

Производныя времена.

§ 76. Производныя времена первой группы — прошедшее несовершенное и желательное образуются отъ настоящаго совершенно одинаково для всѣхъ глаголовъ: къ настоящей темѣ представляется характеръ этихъ временъ суффиксъ *զ* съ добавленіемъ въ концѣ въ прошедшемъ несовершенномъ въ первыхъ двухъ лицахъ гласнаго *օ*, въ 3-мъ лицѣ ед. ч. *յ*, *resp.* *ջ*, во мн. ч. *յՆ* (§ 65, А, с; С), а въ желательномъ — съ добавленіемъ характера сослагательнаго, гласнаго *ս*, имѣющаго въ первыхъ двухъ лицахъ ед. ч. параллельныя формы на *յ*; въ 3-мъ лицѣ ед. ч. къ *ս* добавляется суффиксъ *Ն(օ)*, во мн. ч. — *ն(օ)*, напр.:

Прош. несовершенное

а-классъ	и-, <i>resp.</i> э-классъ
I-я пор.	I-я пор.

Единственное число

	S	MZ
ծ-զցան-ձօ	Յ/ց-Քահրն-ձօ	ծ-Քահրն-ձօ
զցան-ձօ	Քահրն-ձօ	Քահրն-ձօ
զցան-ձյ/ջ	Քահրն-ձյ	Քահրն-ձջ

Множественное число

ծ-զցան-ձօ-տ	Յ/ց-Քահրն-ձօ-տ	ծ-Քահրն-ձօ-տ
զցան-ձօ-տ	Քահրն-ձօ-տ	Քահրն-ձօ-տ
զցան-ձ-յՆ	Քահրն-ձ-յՆ	Քահրն-ձ-յՆ

I-классъ  
II-я пор.

e-классъ  
III-я пор.

a-классъ  
III-я пор.

Единственное число

S		MZ	
ვ-ინგარ-დი	ი-მ-გარ-დი	ვ-აკეთენ-დი	ვ-ოგორან-დი
ინგარ-დი		აკეთენ-დი	ოგორან-დი
ინგარ-დუ	ინგარ-დუ	აკეთენ-დუ/ღ	ოგორან-დუ/ღ

Множественное число

ვ-ინგარ-დი-თ	ი-მ-გარ-დი-თ	ვ-აკეთენ-დი-თ	ვ-ოგორან-დი-თ
ინგარ-დი-თ		აკეთენ-დი-თ	ოგორან-დი-თ
ინგარ-დ-ეს		აკეთენ-დ-ეს	ოგორან-დ-ეს

*Примѣчаніе.* Отъ прош. несовершеннаго въ свою очередь образуется условная модальность съ помощью суффикса კა (см. § 78).

*Желательное I-е и II-е*

I-е                      II-е                      I-е                      II-е

Единственное число

ბ-დვან-და	ბ-დვან-დე	ჰ/ვ-ჭარუნ-და	ბ-ჭარუნ-დე
დვან-და	დვან-დე	ჭარუნ-და	ჭარუნ-დე
დვან-და-ს(ი)		ჭარუნ-და-ს(ი)	

Множественное число

ბ-დვან-და-თ	ჰ/ვ-ჭარუნ-და-თ
დვან-და-თ	ჭარუნ-და-თ
დვან-და-ს(ი)	ჭარუნ-და-ს(ი)

I-е

II-е

Единственное число

ვ-ოგორან-და	ვ-ოგორან-დე
ოგორან-და	ოგორან-დე
ოგორან-და-ს(ი)	

## Множественное число

3-*аг*а<sup>н</sup>б-*да*-*а*  
*аг*а<sup>н</sup>б-*да*-*а*  
*аг*а<sup>н</sup>б-*да*-*б*(*а*)

§ 77. Производныя времена второй группы — сослагательное I-е и II-е образуются отъ аориста слѣдующимъ порядкомъ: къ аористной темѣ присоединяется характеръ сослагательнаго гласный *з*, сохраняющійся во всѣхъ лицахъ и числахъ въ I-мъ сослагательномъ, а во II-мъ сослагательномъ имѣющій въ первыхъ двухъ лицахъ ед. ч. параллельныя формы на *г* (§ 76), въ 3-мъ лицѣ ед. ч. къ *з* присоединяется суффиксъ *л*(*а*), а во мн. ч. — *б*(*а*). У глаголовъ II-го спряженія (§ 75) аористная тема нѣсколько пная, чѣмъ у глаголовъ I-го спряженія (табл. VIII). О значеніи и употребленіи двухъ формъ сослагательнаго и желательнаго см. § 145.

а) Сослагательное I-е и II-е отъ глаголовъ I-го спряженія:

I-е	II-е	I-е	II-е	I-е	II-е
Единственное число					
<i>б</i> - <i>аг</i> з	<i>б</i> - <i>аг</i> г	<i>3</i> - <i>аг</i> з <sup>н</sup>	<i>б</i> - <i>аг</i> г <sup>н</sup>	<i>3</i> - <i>аг</i> а <sup>н</sup>	<i>3</i> - <i>аг</i> а <sup>н</sup> г
<i>аг</i> з	<i>аг</i> г	<i>аг</i> з <sup>н</sup>	<i>аг</i> г <sup>н</sup>	<i>аг</i> а <sup>н</sup>	<i>аг</i> а <sup>н</sup> г
<i>аг</i> з- <i>л</i> ( <i>а</i> )		<i>аг</i> з <sup>н</sup> - <i>л</i> ( <i>а</i> )		<i>аг</i> а <sup>н</sup> - <i>л</i> ( <i>а</i> )	

## Множественное число

<i>б</i> - <i>аг</i> з- <i>а</i>	<i>3</i> - <i>аг</i> з <sup>н</sup> - <i>а</i>	<i>3</i> - <i>аг</i> а <sup>н</sup> - <i>а</i>
<i>аг</i> з- <i>а</i>	<i>аг</i> з <sup>н</sup> - <i>а</i>	<i>аг</i> а <sup>н</sup> - <i>а</i>
<i>аг</i> з- <i>б</i> ( <i>а</i> )	<i>аг</i> з <sup>н</sup> - <i>б</i> ( <i>а</i> )	<i>аг</i> а <sup>н</sup> - <i>б</i> ( <i>а</i> )

б) Глаголы II-го спряженія между аористной темой и характеромъ сослагательнаго *з*, resp. *г* вставляютъ гласный *г*, причеъ этотъ *г* въ нѣкоторыхъ случаяхъ ничто иное, какъ эквивалентъ послѣдняго слабаго кореннаго *3* (§ 75, б):

I-e	II-e	I-e	II-e
Е д и н с т в е н н о е ч и с л о			
զ-յատյս	զ-յատյը	զ-Եզցանյս	զ-Եզցանյը
յատյս	յատյը	Եզցանյս	Եզցանյը
յատյս-և(ո)		Եզցանյս-և(ո)	
М н о ж е с т в е н н о е ч и с л о			
զ-յատյս-տ		զ-Եզցանյս-տ	
յատյս-տ		Եզցանյս-տ	
յատյս-և(ո)		Եզցանյս-և(ո)	

I-e	II-e	I-e	II-e
Е д и н с т в е н н о е ч и с л о			
օյ-տյս	օյ-տյը	օ-ծ-տեյս	օ-ծ-տեյը
տյս	տյը	օտեյս	օտեյը
տյս-և(ո)		օտեյս-և(ո)	
М н о ж е с т в е н н о е ч и с л о			
օյ-տյս-տ		օ-ծ-տեյս-տ	
տյս-տ		օտեյս-տ	
տյս-և(ո)		օտեյս-և(ո)	

Иногда между гласнымъ основы и характеромъ сослагат. наклоненія вставляется гласнораздѣль з, напр., օյտյստ || օյտյս-զ-տ (§ 3,f).

§ 78. Отъ аориста съ добавленіемъ въ концѣ безличнаго Ե-յԵ > յԵ *нужно* образуется условное наклоненіе, причемъ между յԵ и согласнымъ исходомъ аористной формы вставляется полу-гласный շ, иногда—гласные յ, օ, напр.:

ед. ч.	ед. ч.
ծ-ՅԵ՛՛՛՛՛՛-յԵ	զ-յատյ-յԵ
ՅԵ՛՛՛՛՛՛-յԵ	յատյ-յԵ
ՅԵ՛՛՛՛՛՛-յԵ	յատյ-յԵ

{ *чтобы я писалъ,*  
{ *если бы я писалъ*      { *чтобы я собралъ,*  
{ *если бы я собралъ*

МН. Ч.

ბ-ჭარითუ-კო

ჭარითუ-კო

ჭარესუ-კო

МН. Ч.

ფ-ქათეთუ-კო

ქათეთუ-კო

ქათესუ-კო

Такая форма образуется и отъ прош. несовершеннаго (§ 76), напр. —

ед. Ч.

ბ-ჭარუნდი-კო

ჭარუნდი-კო

ჭარუნდესუ-კო

МН. Ч.

ბ-ჭარუნდითუ-კო

ჭარუნდითუ-კო

ჭარუნდესუ-კო

и отъ давнопрошедшаго (см. стр. 088). См. § 147.

## Повелительное наклонение.

§ 79. Въ мнигрельскомъ, какъ и въ другихъ родственныхъ языкахъ, нѣтъ особыхъ образованій для повелительнаго наклоненія. Таковыми служатъ формы тѣхъ или иныхъ временъ. Образованіе положительныхъ формъ повелительнаго наклоненія отличается отъ образованія отрицательныхъ его формъ.

а) Положительныя формы повел. наклоненія берутся: 1) для вторыхъ лицъ отъ формъ аориста, напр., ჭარი *пиши*, აზარი *плачи*, თქვი, თქვი ი *скажи*, ოცქვი *хвали*, ოჯვანე *откармливай*, ჭარი-თ *пишите*, აზარი-თ *плачьте*, თქვი-თ, თქვი-თ *скажите*, ოცქვი-თ *хвалите*, ოჯვანე-თ *откармливайте*, 2) для третьихъ лицъ отъ сослагательнаго, напр., ჭარს *пусть онъ пишетъ*, აზარს *пусть онъ плачетъ*, თქუს *пусть онъ скажетъ*, ოცქუს *пусть онъ хвалитъ*, ოჯვანუს *пусть онъ откармливаетъ*, ჭარს *пусть они пишутъ*, აზარს, თქუნ *и т. д.*

Основы, отъ которыхъ не образуются вторыя времена, всѣ лица пов. наклоненія образуютъ отъ I-го желательнаго наклоненія, напр., ქარდა *буди!* ქარდას *пусть будетъ!* ვარდა *пусть буду!* (отъ რ < რინს, § 108).

б) Отрицательныя формы повелительнаго склоненія берутся для всѣхъ лицъ либо отъ формъ настоящаго, либо отъ сослагательнаго I-го, въ зависимости отъ того, какое изъ двухъ отрицаний употреблено, *б-η || б2, resp. б-η2-η || б22* (§ 118, г) или *з3*:

1) *б-η(б-η2-η) ჳსრეჩ'ბქ' S, б2(б22) ჳსრეჩ'ბქ' MZ не пиши, б-η ჳსრეჩხ S, б2 ჳსრეჩხ MZ пусть онъ не пишетъ, б-η აბგაძე не плачь, б-η რეცხვას'ბქ' не хвали* и т. п.

2) *з3 ჳსრეხ не пиши, з3 ჳსრეხს пусть онъ не пишетъ, з3 თქუა не говори, з3 თქუას пусть онъ не говоритъ* (можно и въ I-мъ лицѣ: *з3 ბჳსრეხს пусть не пишу или чтобы я не писалъ, з3 ავთქუა* и т. д.). Формы сослагательнаго (иногда и аориста, § 146) употребляются и съ отрицанiемъ *б-η, б-η2-η*, напр., *б-η2-η ჳსრეხს* и т. д.

При стеченiи *з3* съ гласными характерами породъ, происходятъ слѣдующiя измѣненiя: *вм. з3 აბგაძეს не плачь* говорятъ обыкновенно *з' ებგაძეს (< ვე ებგაძეს < з3 აბგაძეს)* на почвѣ взаимной между *з* и *о* ассимиляци, *вм. з3 რეცხვას'ბქ' не хвали* говорятъ *з3 რეცხვას'ბქ' (§ 115, б, β, 3, γ, 4)*.

## Страдательный залогъ.

§ 80 Породы. Какъ въ дѣйствительномъ (§ 69), такъ и въ страдательномъ залогѣ четыре породы.

а) Первыя двѣ породы образуются совершенно одинаково съ первыми двумя породами дѣйствительнаго залога (§ 69, а, б), напр., I-я пор. *ბ-ჳეოტრექქ' я сержусь, ბ/ვ-ხექქ' я сижу, ბ/ვ-ღურექქ' я умираю*, II-я пор. *ვ-ო-ჳსრეჩექქ' S, ა-ბ-ჳსრეჩექქ' MZ я пишу*.

По II-й пор. е-класса образуются формы, которыя можно бы назвать страдательными формами возможности (ср. § 98), напр., *მ-აბტოქქ' мнѣ можно идти туда (აშო), მთქ' можно идти сюда (აშო)*, § 117; *აბჳსრექქ' я могу быть написанъ*. Эти формы обыкновенно употребляются безлично: *მ-აბტოქქ' можно идти* (г. *მ-აბტოქქ'ბ, მ-აბტოქქ'ბ*) и т. д.

b) Третья порода характеризуется вставкой инфикса  $\mathfrak{z}$  между глагольной основой и наращаемым вспомогательным глаголомъ, напр.,  $\mathfrak{b}-\mathfrak{b}-\mathfrak{z}-\mathfrak{z}$  я *останавливаюсь*,  $\mathfrak{z}-\mathfrak{a}\mathfrak{b}-\mathfrak{z}-\mathfrak{z}$  я *разсѣтаю*.

Нѣкоторые глаголы къ основѣ своей передъ инфиксомъ  $\mathfrak{z}$  прибавляютъ суффиксъ  $\mathfrak{a}\mathfrak{b}$  (ср. § 69, с), напр.,  $\mathfrak{b}-\mathfrak{z}\mathfrak{o}\mathfrak{o}-\mathfrak{a}\mathfrak{b}-\mathfrak{z}-\mathfrak{z}$  я *краснѣю*,  $\mathfrak{b}-\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}-\mathfrak{a}\mathfrak{b}-\mathfrak{z}-\mathfrak{z}$  я *пыжусь*.

c) Четвертая порода имѣетъ нѣсколько формъ: 1) съ гласнымъ характеромъ  $\mathfrak{z}$ , заимствованнымъ изъ грузинскаго, напр.,  $\mathfrak{z}-\mathfrak{z}-\mathfrak{b}\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$  я *пойду къ нему съ гости*,  $\mathfrak{z}-\mathfrak{z}-\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$  я *объявляюсь ему*, я *являюсь къ нему* (собственно II-я порода съ дательнымъ отношеніемъ); 2) съ гласнымъ характеромъ  $\mathfrak{s}$ , напр.,  $\mathfrak{z}-\mathfrak{s}-\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$  я *приписываюсь къ нему*,  $\mathfrak{z}-\mathfrak{s}-\mathfrak{b}\mathfrak{o}\mathfrak{b}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$  я *падаю (нападаю) на него*; 3) съ гласнымъ характеромъ  $\mathfrak{a}$ , напр.,  $\mathfrak{z}-\mathfrak{a}-\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$  я *спору съ нимъ*,  $\mathfrak{z}-\mathfrak{a}-\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$  я *упрашиваю его* (двѣ послѣднія формы—собственно I-я пор. съ дательнымъ отношеніемъ). Глаголы послѣдней категоріи во вторыхъ временахъ имѣютъ характеръ  $\mathfrak{z}$ , напр., аор.  $\mathfrak{z}-\mathfrak{z}-\mathfrak{z}\mathfrak{z}$  я *спорилъ съ нимъ*,  $\mathfrak{z}-\mathfrak{z}-\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$  я *просилъ его*.

§ 81. Спряженія. Аористъ и вообще всѣ времена второй группы такого же происхожденія и такъ же образуются въ страдательномъ залогѣ, какъ и въ дѣйствительномъ (§§ 71, 72). Въ зависимости отъ этого и въ страдательномъ залогѣ имѣемъ два спряженія: о i-спряженіе и  $\mathfrak{z}$  e-спряженіе (§ 75, табл. VIII).

§ 82. Классы. Тема настоящаго времени страдательнаго залога получается наращеніемъ на основу даннаго глагола вспомогательнаго глагола  $\mathfrak{a}$  въ формѣ причастія страдательнаго залога  $\mathfrak{z}\mathfrak{z}$ , resp.  $\mathfrak{z}$  (§ 65, B) или  $\mathfrak{z}\mathfrak{z} > \mathfrak{z}$ , діалектически  $\mathfrak{z}\mathfrak{z} > \mathfrak{z}$  (§ 65, B), напр.,  $\mathfrak{b}-\mathfrak{b}-\mathfrak{z}\mathfrak{z}$  или  $\mathfrak{b}-\mathfrak{b}-\mathfrak{z}$  я *сиджу* или  $\mathfrak{z}-\mathfrak{a}-\mathfrak{b}-\mathfrak{z}\mathfrak{z}$  (букв. я *сидящій есмь*),  $\mathfrak{z}-\mathfrak{o}\mathfrak{z}\mathfrak{o}\mathfrak{b}-\mathfrak{z}$  или  $\mathfrak{o}-\mathfrak{b}-\mathfrak{z}\mathfrak{o}\mathfrak{b}-\mathfrak{z}\mathfrak{z}$  я *смотрю*,  $\mathfrak{b}-\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}-\mathfrak{z}$  я *умираю* (букв. я *умирающій есмь*),  $\mathfrak{z}-\mathfrak{z}-\mathfrak{z}$  S,  $\mathfrak{b}-\mathfrak{z}-\mathfrak{z}$  MZ я *похожъ*.

Въ нѣкоторыхъ темахъ передъ  $\mathfrak{z}$  вспомогательнаго глагола нарастаетъ на основу другое  $\mathfrak{z}$ , resp.  $\mathfrak{a}$ :  $\mathfrak{o}\mathfrak{b}\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}-\mathfrak{z}-\mathfrak{z}$  я *пишусь*,  $\mathfrak{o}\mathfrak{b}\mathfrak{z}\mathfrak{z}-\mathfrak{z}-\mathfrak{z}$ , resp.  $\mathfrak{o}\mathfrak{b}\mathfrak{z}\mathfrak{z}-\mathfrak{a}-\mathfrak{z}$  я *расту, воспитываюсь*.



Такимъ образомъ всё глаголы страдательнаго залога по гласному исходу темы настоящаго времени дѣлятся на два класса: *у* е-классъ и *у*, *геср.* *з* и-, *геср.* *э*-классъ.

§ 83. Спряжение въ страдательномъ залогѣ, какъ и въ дѣйствительномъ, производится при помощи сочетанія съ глагольными темами субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ — префиксовъ и суффиксовъ и показателей множественности (§§ 44, 67). Суффиксомъ 3-го лица служить тубал-кайнскій *б*, обыкновенно исчезающій (§ 67, В, *b*), но возстановливающійся въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

*Н а с т о я щ е е в р е м я*

е-классъ		е-классъ	
I-я пор.		II-я пор.	
сокращ.	полн.	сокращ.	полн.
Е д и н с т в е н н о е ч и с л о			
<i>б-б-у-ј</i>	<i>б-б-у-р-ј</i>	<i>з-о-з-ин-у-ј</i>	<i>о-б-з-ин-у-р-ј</i>
<i>б-у-ј</i>	<i>б-у-р-ј</i>	<i>о-з-ин-у-ј</i>	<i>о-з-ин-у-р-ј</i>
<i>б-у</i>	<i>б-у-б</i>	<i>о-з-ин-у</i>	<i>о-з-ин-у-б</i>
М н о ж е с т в е н н о е ч и с л о			
<i>б-б-у-т</i>	<i>б-б-у-р-т</i>	<i>з-о-з-ин-у-т</i>	<i>о-б-з-ин-у-р-т</i>
<i>б-у-т</i>	<i>б-у-р-т</i>	<i>о-з-ин-у-т</i>	<i>о-з-ин-у-р-т</i>
<i>б-у-б-з</i>	<i>б-у-р-б-з</i>	<i>о-з-ин-у-б-з</i>	<i>о-з-ин-у-р-б-з</i>
I-я пор.	и-классъ	I-я пор.	

Е д и н с т в е н н о е ч и с л о

<i>б/з-л-ур-у-ј</i>	<i>з-и-р-д-у-у-ј</i>	или	<i>о-б-р-д-а-у-ј</i>
<i>л-ур-у-ј</i>	<i>и-р-д-у-у-ј</i>		<i>и-р-д-а-у-ј</i>
<i>л-ур-у(б)</i>	<i>и-р-д-у-у(б)</i>		<i>и-р-д-а-у(б)</i>

М н о ж е с т в е н н о е ч и с л о

<i>б/з-л-ур-у-т</i>	<i>з-и-р-д-у-у-т</i>	<i>о-б-р-д-а-у-т</i>
<i>л-ур-у-т</i>	<i>и-р-д-у-у-т</i>	<i>и-р-д-а-у-т</i>
<i>л-ур-у-б-з(б)</i>	<i>и-р-д-у-у-б-з(б)</i>	<i>и-р-д-а-у-б-з(б)</i>

§ 84. Отъ настоящей темы производятся прошедшее несовершенное и желательное, какъ въ дѣйствительномъ залогѣ (§ 76), напр.

*Прош. несовершенное*

Единственное число

ვ-სე-დი	или ბ-სერ-დი	ვ-იჯინე-დი	или	ი-ბ-ჯინერ-დი
სე-დი	სერ-დი	იჯინე-დი		იჯინერ-დი
სე-დუ/2	სერ-დუ/2	იჯინე-დუ/2		იჯინერ-დუ/2

Множественное число

ვ-სე-დი-თ	или ბ-სერ-დი-თ	ვ-იჯინე-დი-თ	или	ი-ბ-ჯინერ-დი-თ
სე-დი-თ	სერ-დი-თ	იჯინე-დი-თ		იჯინერ-დი-თ
სე-დ-ეს	სერ-დ-ეს	იჯინე-დ-ეს		იჯინერ-დ-ეს

Единственное число

ბ/ვ-ღურე-დი	ვ-ინდუე-დი	ი-ბ-რდრე-დი
ღურე-დი	ინდუე-დი	ინდრე-დი
ღურე-დუ/2	ინდუე-დუ	ინდრე-დუ

Множественное число

ბ/ვ-ღურე-დი-თ	ვ-ინდუე-დი-თ	ი-ბ-რდრე-დი-თ
ღურე-დი-თ	ინდუე-დი-თ	ინდრე-დი-თ
ღურე-დ-ეს	ინდუე-დ-ეს	ინდრე-დ-ეს

§ 85. Времена второй группы и повелительное наклонение, какъ въ дѣйствительномъ залогѣ (§§ 75, 77, 79, табл. VIII).

## Относительныя формы спряженія глаголовъ субъективнаго строя.

§ 86. Чтобы обозначить отношеніе дѣйствія къ объекту того или иного лица въ субъективный строй вносятся объективныя мѣстоименныя частицы — префиксы трехъ родовъ: 1) для перваго лица ვ (ბ, ვ, ზ, ივ), а для второго — რ, resp. ჴ, всѣ безъ огласовки, неоформленные, 2) მ и ჴ съ огласовкой ი, ха-

рактера Р. падежа, для первыхъ двухъ лицъ, а для 3-го л. лишь гласный ჟ, префиксы съ родительнымъ отношеніемъ, 3) ღ и ჳ съ огласовкой օ, resp. օ, характеровъ Д.—Н. падежей, для первыхъ двухъ лицъ, а для 3-го гласный օ, resp. օ, префиксы съ дательнымъ отношеніемъ. Эти префиксы по числамъ не измѣняются (§ 44, b).

§ 87. Въ употребленіи объективныхъ частицъ мингрельскій обнаруживаетъ такое же богатство и разнообразіе, какъ и въ употребленіи субъективныхъ частицъ (§ 67).

А. а) Основной префиксъ 1-го лица съ неоформленнымъ отношеніемъ ღ повторяетъ всѣ тѣ разновидности, какъ и субъективный префиксъ ჳ (§ 67, А, а, b). Благодаря этому обстоятельству, въ нѣкоторыхъ случаяхъ исчезаетъ разница между абсолютными и относительными формами спряженія, напр., ღ/ჳ-ჭօრօბქ я пишу (его, ему) можетъ означать и ты пишешь меня (мнѣ), что собственно передается формой ღ-ჭօრօბქ; օ-თხილօბქ я стерегу (его), а также ты стережешь меня и т. п.

б) Когда основа глагола начинается однимъ изъ звуковъ, могущихъ быть въ качествѣ объективнаго префикса 1-го лица, тогда объективный префиксъ входитъ внутрь основы, напр., ღօბ ჳაძებօ-ღ-ჟ-ტօბօ можетъ означать: я сбросилъ (съ него) землю или сбрось ты съ меня землю, въ послѣднемъ значеніи вмѣсто ჳაძებօ-ღ-ჟ-ტօბօ (отъ глагола ჟუტօბօ), ср. § 67, А, d.

В. Даже префиксы родит. и дательнаго отношеній, несмотря на то, что они изолированы гласными отъ непосредственнаго соудства съ начальными согласными глагольныхъ основъ, подвергаются измѣненіямъ. Это бываетъ тогда, когда кромѣ мѣстоименныхъ префиксовъ глаголъ имѣетъ при себѣ и предлоги, занимающіе обыкновенно первое мѣсто въ глагольной формѣ (§ 115). Въ такихъ случаяхъ гласный слѣдующихъ за предлогами мѣстоименныхъ префиксовъ падаетъ въ полугласный ჳ, а затѣмъ совсѣмъ исчезаетъ, напр., ჳრკვანօბ ღօბ-მ-ჳანქ > ჳრკვანօბ ღօბ-მ-ჳანქქ ты лежишь у меня въ колыбелѣ (Хр., стр. 136, 15).

§ 88. Въ относительныхъ формахъ глаголы стоятъ во множественномъ числѣ не только при подлежащихъ мн. ч., но и при дополненіяхъ, соотвѣтственно чему и ставятся субъективные суффиксы и показатели множественности. Въ зависимости отъ этого много одинаковыхъ формъ, напр., не только  $\text{ᠪᠢᠵᠡ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠪᠢᠰᠡᠮᠤ}$  *мы васъ (вамъ) пишемъ* или  $\text{ᠪᠢᠵᠡ ᠪᠠ ᠪᠢᠰᠡᠮᠤ}$  *мы тебя (тебѣ) пишемъ*, но и  $\text{ᠶᠢ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠪᠢᠰᠡᠮᠤ}$  *я васъ (вамъ) пишу* и т. п. (§ 143).

§ 89. Въ виду того, что неоформленный префиксъ 3-го лица не сохранился въ мингрельскомъ, въ немъ нѣтъ специальныхъ формъ съ неоформленнымъ отношеніемъ къ 3-му лицу (ср. обратное явленіе въ объективномъ строѣ, § 95). За таковыя надо условно брать опять таки абсолютныя формы, равно какъ абсолютныя формы II-й породы показываютъ и родительное отношеніе съ возвратнымъ значеніемъ (см. табл. VIII, IX).

§ 90. Субъективный префиксъ 1-го лица въ формахъ съ отношеніемъ ко 2-му лицу безслѣдно исчезаетъ; въ формахъ съ родительнымъ къ 3-му лицу отношеніемъ онъ то предшествуетъ объективному префиксу, напр.,  $\text{ᠶᠢ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠪᠢᠰᠡᠮᠤ}$  *я для него пишу*, то слѣдуетъ за нимъ, особенно въ глагольныхъ формахъ съ предлогами, напр.,  $\text{ᠶᠢ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠪᠢᠰᠡᠮᠤ}$  *я вдуулъ въ него вѣзъ*,  $\text{ᠶᠢ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠪᠢᠰᠡᠮᠤ}$  *я для него проложилъ мостъ посреди чего*, то, наоборотъ, перескакиваетъ черезъ гласный предлога впередъ, напр.,  $\text{ᠶᠢ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠪᠢᠰᠡᠮᠤ}$  <  $\text{ᠶᠢ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠪᠢᠰᠡᠮᠤ}$  *я его отпустилъ, освободилъ*. Въ первомъ случаѣ онъ обыкновенно ступевывается, какъ будго его совсѣмъ нѣтъ:  $\text{ᠶᠢ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠪᠢᠰᠡᠮᠤ}$  ||  $\text{ᠶᠢ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠪᠢᠰᠡᠮᠤ}$  *я для него пишу*, и тогда 1-е лицо совершенно совпадаетъ по формѣ съ 2-мъ лицомъ (§ 67, А, е).

§ 91. Распределеніе субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ въ относительныхъ формахъ спряженія одинаково для всѣхъ временъ и залоговъ; поэтому достаточно для примѣра привести лишь относительныя формы настоящаго времени дѣйствительнаго залога (табл. IX).

## Т а б л и

### Относительныя формы спряженія глаголовъ

Субъектъ	О б ъ е к т ъ		
	3-го л.	2-го л.	1-го л.
ед. ч.	для обоихъ чиселъ	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
1-е л.	Ծ/ց-Քսրցն-լ	Թ-Քսրցն-լ, -տ	—
2-е »	Քսրցն-լ	—	{ Ծ-Քսրցն-լ, -տ Ծ/ց-Քսրցն-լ, -տ
3-е »	Քսրցն-և/ճ	Թ-Քսրցն-և/ճ, -ս(ն)	Ծ/ց-Քսրցն-և/ճ, -ս(ն)
мн. ч.	О б ъ е к т ъ о б о		
1-е л.	Ծ/ց-Քսրցն-տ	Թ-Քսրցն-տ	—
2-е »	Քսրցն-տ	—	{ Ծ-Քսրցն-տ Ծ/ց-Քսրցն-տ
3-е »	Քսրցն-ս(ն)	Թ-Քսրցն-ս(ն)	Ծ/ց-Քսրցն-ս(ն)
Субъектъ	С њ д а т е л ь н ы м њ		
	О б ъ		
	3-го л.	2-го л.	1-го л.
ед. ч.	для обоихъ чиселъ	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
1-е л.	ց-ա-Քսրան-լ	՛ո-Քսրան-լ, -տ	—
2-е »	ա-Քսրան-լ	—	Ծ-ա-Քսրան-լ, -տ
3-е »	ա-Քսրան-և/ճ	՛ո-Քսրան-և/ճ, -ս(ն)	Ծ-ա-Քսրան-և/ճ, -ս(ն)
мн. ч.	О б ъ е к т ъ о б о		
1-е л.	ց-ա-Քսրան-տ	՛ո-Քսրան-տ	—
2-е »	ա-Քսրան-տ	—	Ծ-ա-Քսրան-տ
3-е »	ա-Քսրան-ս(ն)	՛ո-Քսրան-ս(ն)	Ծ-ա-Քսրան-ս(ն)

Формы съ неоформленнымъ отношеніемъ указываютъ преимущественно Թ-ո я пишу васъ (вамъ); формы съ родительнымъ и дательнымъ отношеніемъ ց-а-Քսրան-լ я пишу для тебя, ց-а-Թեյն-լ я даю ему, ց-ա-Քսրան-լ я приписываю отношения ց-о предваряется предлогомъ (§§ 110—115), то согласный эле- օ-ա-Քսրան-լ пусть онъ не лишитъ тебя (ср. §§ 95, прим., 101, а, прим.).

**ца IX.**

**субъективнаго строя. Настоящее время.**

Съ родительнымъ отношениемъ

**Объектъ**

3-го л. для обоихъ чиселъ	2-го л. ед. ч., мн. ч.	1-го л. ед. ч., мн. ч.
ḡ <sup>1</sup> -ḡ-ḡsḡḡn-ḡ	ḡo-ḡsḡḡn-ḡ, -ḡ	o-ḡ-ḡsḡḡn-ḡ (возвр.)
ḡ-ḡsḡḡn-ḡ	o-ḡsḡḡn-ḡ (возвр.)	ḡo-ḡsḡḡn-ḡ, -ḡ
{ ḡ-ḡsḡḡn-l/ḡ o-ḡsḡḡn-l/ḡ (возвр.)	ḡo-ḡsḡḡn-l/ḡ, -s(ḡ)	ḡo-ḡsḡḡn-l/ḡ, -s(ḡ)

**И х т ч и с е л ь**

ḡ <sup>1</sup> -ḡ-ḡsḡḡn-ḡ	ḡo-ḡsḡḡn-ḡ	o-ḡ-ḡsḡḡn-ḡ (возвр.)
ḡ-ḡsḡḡn-ḡ	o-ḡsḡḡn-ḡ (возвр.)	ḡo-ḡsḡḡn-ḡ
{ ḡ-ḡsḡḡn-s(ḡ) o-ḡsḡḡn-s(ḡ) (возвр.)	ḡo-ḡsḡḡn-s(ḡ)	ḡo-ḡsḡḡn-s(ḡ)

**отношениемъ**

**еклтъ**

3-го л. для обоихъ чиселъ	2-го л. ед. ч., мн. ч.	1-го л. ед. ч., мн. ч.
ḡ-s-ḡḡḡḡn-ḡ	ḡs-ḡḡḡḡn-ḡ, -ḡ	—
s-ḡḡḡḡn-ḡ	—	ḡs-ḡḡḡḡn-ḡ, -ḡ
s-ḡḡḡḡn-l/ḡ	ḡs-ḡḡḡḡn-l/ḡ, -s(ḡ)	ḡs-ḡḡḡḡn-l/ḡ, -s(ḡ)

**И х т ч и с е л ь**

ḡ-s-ḡḡḡḡn-ḡ	ḡs-ḡḡḡḡn-ḡ	—
s-ḡḡḡḡn-ḡ	—	ḡs-ḡḡḡḡn-ḡ
s-ḡḡḡḡn-s(ḡ)	ḡs-ḡḡḡḡn-s(ḡ)	ḡs-ḡḡḡḡn-s(ḡ)

ственно на прямой объектъ, напр., ḡsḡḡḡḡn-ḡ я пишу тебя (тебѣ), ḡsḡḡḡḡn-ḡ шениями указываютъ преимущественно на косвенный объектъ, напр., ваю ему, я подписываюсь подѣ тмѣ. Когда префиксъ 2-го лица родит. ментъ префикса иногда опускается, напр., нḡḡḡḡ ḡo-ḡo-ḡsḡḡn || нḡḡḡḡ ḡo-

§ 92. Формы съ родительнымъ и дательнымъ отношеніями совпадаютъ съ формами II-й и III-й породъ вслѣдствіе тождественности характеровъ породъ (§ 69) съ гласными элементами объективныхъ префиксовъ (§ 44), но что это двѣ разныя формы, видно изъ разницы въ ихъ значеніи, напр., форму  $\text{з-о-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$  можно проанализировать двояко: 1) какъ относительную форму I-й породы съ род. отношеніемъ:  $\text{з-о-ѣ-ѣ-ѣ}$  я пишу для тебя или 2) какъ относительную форму II-й породы съ неформленнымъ отношеніемъ:  $\text{з-о-ѣ-ѣ-ѣ}$  я пишу тебя для себя; форму  $\text{з-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$  также можно рассмотреть двояко: 1) какъ относительную форму I-й породы съ дат. отношеніемъ:  $\text{з-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$  я даю тебѣ или 2) какъ относительную форму III-й породы съ неформленнымъ отношеніемъ:  $\text{з-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$  я даю тебя ему. Поэтому при грамматическомъ анализѣ той или иной глагольной формы надо руководствоваться контекстомъ рѣчи.

Въ виду такого совпаденія глагольныхъ формъ, ясно, во-первыхъ, что въ глаголахъ II-й, III-й и IV-й породъ объективнымъ неформленнымъ префиксомъ 2-го лица служитъ  $\text{з}$ , а не  $\text{ѣ}$ , какъ это мы имѣемъ въ глаголахъ I-й породы, во-вторыхъ, что глаголы II-й породы не могутъ имѣть относительныхъ формъ съ род. отношеніемъ, а глаголы III-й и IV-й породъ—съ дат. отношеніемъ.

§ 93. IV-я порода обонхъ залоговъ по своему значенію всегда указываетъ отношеніе къ объекту, а потому въ ней вовсе нѣтъ абсолютныхъ формъ по существу, напр.—

наст.

$\text{з-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$ я заставляю	$\text{з-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$ я приписываюсь
<i>писать его</i>	<i>къ нему</i>
$\text{ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$	$\text{ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$
$\text{ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$	$\text{ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$
$\text{з-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$	$\text{з-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$
$\text{ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$	$\text{ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$
$\text{ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$ аор.	$\text{ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$
$\text{з-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$ (§ 75) и т. д.,	$\text{з-ѣ-ѣ-ѣ-ѣ}$ и т. д.

## Глаголы объективного строя. Абсолютныя формы.

§ 94. Спряжения и классы. Въ объективномъ строѣ глаголовъ (§ 58) три спряженія, различающіяся между собою по формамъ мѣстоименныхъ объективныхъ частицъ (§ 44): I-е спряженіе съ неоформленными частицами, II-е основное спряженіе съ частицами родительнаго отношенія, II-е производное спряженіе (займствованное изъ грузинскаго) и III-е спряженіе съ частицами дательнаго отношенія.

Четыре класса:  $\text{ә}$  а-классъ,  $\text{ჟ}$ , гесп.  $\text{ღ}$  и-, гесп.  $\text{ფ}$ -классъ,  $\text{ო}$  о-классъ и  $\text{ღ}$  е-классъ.

§ 95. Спряженіе производится слѣдующимъ образомъ: изъ глагольной основы образуется по I-й породѣ 3-е лицо то дѣйствительнаго, то страдательнаго залоговъ, и оно сочетается съ извѣстными уже намъ мѣстоименными объективными частицами (§§ 44, 87).

Въ виду того, что субъективные суффиксы 3-го лица  $\text{ღ}/\text{ფ}$  и  $\text{ბ}$  (§ 44), указывающіе въ объективномъ строѣ на логическій объект (§ 100), сохранились въ мингрельскомъ, то въ объективномъ строѣ нѣтъ въ сущности абсолютныхъ формъ спряженія; эти формы всегда указываютъ отношеніе къ объекту 3-го лица, и можно принять ихъ за абсолютныя лишь условно (ср. обратное явленіе въ субъективномъ строѣ, § 89). Правда, суффиксъ  $\text{ბ}$  обыкновенно и тутъ отпадаетъ (§ 83), но онъ возстановливается въ вопросительныхъ формахъ (§ 103). Возьмемъ глаголы:  $\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}$   $\text{ბ}\text{ღ}\text{ღ}$ ,  $\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}$   $\text{ფ}\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}$  *отрывать*,  $\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}$ ,  $\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}$  *имѣть* (одушевл. предметъ),  $\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}$  *имѣть* (неодушевл. предметъ),  $\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}$  *помнить*,  $\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}$  *любить*,  $\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}$  *знать, думать, полагать*,  $\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}$  *слышать*,  $\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}$  *хотѣть, желать*,  $\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}\text{ფ}$  *имѣть нужду*,  $\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}\text{ღ}$  *проголодаться* и поспрягаемъ ихъ въ настоящемъ времени (см. табл. X).



**Т а б л и**  
**Спряженіе глаголовъ объективнаго**

**I-е спря**

*Н а с т о*

**Е д и н с т в е н**

} მ/ვ-წან-ს/ც <i>თარუო</i>	ჰ-უნ-ს/ც (< მ/ვ-წუნ-ს/ც) <i>имѣю,</i>
	უ/პ-წან-ს/ც <i>у меня есть (одуш. пр).</i>
ჩ-წან-ს/ც	ჩ-წუნ-ს/ც
წან-ს/ც	წუნ-ს/ც

**М н о ж е с т в е н**

} მ/ვ-წან-ს(ნ)	ჰ-უნ-ს(ნ) < მ/ვ-წუნ-ს(ნ)
	უ/პ-წან-ს(ნ)
ჩ-წან-ს(ნ)	ჩ-წუნ-ს(ნ)
წან-ს(ნ)	წუნ-ს(ნ)

**II-е спряженіе**

	сокр.	полн.	сокр.	полн.
მი-ცოც-ს <i>люблю</i>	მი-ღუ <i>имѣю</i> (неодуш. пр.)	მი-ღუნ-ს	მი-ჩქ <i>знаю,</i> <i>думаю</i>	მი-ჩქუნ-ს
გი-ცოც-ს	გი-ღუ	გი-ღუნ-ს	გი-ჩქ	გი-ჩქუნ-ს
უ-ცოც-ს	უ-ღუ	უ-ღუნ-ს	უ-ჩქ	უ-ჩქუნ-ს
მი-ცოც-ს(ნ)	მი-ღუნ-ს	მი-ღუნ-სნ	მი-ჩქნ-ს	მი-ჩქუნ-სნ
გი-ცოც-ს(ნ)	გი-ღუნ-ს	გი-ღუნ-სნ	გი-ჩქნ-ს	გი-ჩქუნ-სნ
უ-ცოც-ს(ნ)	უ-ღუნ-ს	უ-ღუნ-სნ	უ-ჩქნ-ს	უ-ჩქუნ-სნ

**II-е производное спряженіе**

сокр.	полн.
მე-ჭირებუ <i>имѣю нужду</i>	მე-ჭირებუნ-ს
ბე-ჭირებუ	ბე-ჭირებუნ-ს
ე-ჭირებუ	ე-ჭირებუნ-ს
მე-ჭირებუნ-ს	მე-ჭირებუნ-სნ
ბე-ჭირებუნ-ს	ბე-ჭირებუნ-სნ
ე-ჭირებუნ-ს	ე-ჭირებუნ-სნ

ца X.

стройка. Абсолютные формы.

жение

я щ е е

п о е ч и с л о

сокр.                  полн.

ბ/ოვ-შე *помню*    ბ/ოვ-შე-ბ                  ოვ-შქირენ-ს/ც *я голоденъ*

რ-შე                  რ-შე-ბ                  რ-შქირენ-ს/ც  
 შე                  შე-ბ                  შქირენ-ს/ც

н о е ч и с л о

ბ/ოვ-შენ-ს                  ბ/ოვ-შენ-ს-ბ                  ოვ-შქირენ-ს(ბ)

რ-შენ-ს                  რ-შენ-ს-ბ                  რ-შქირენ-ს(ბ)  
 შენ-ს                  შენ-ს-ბ                  შქირენ-ს(ბ)

III-е спряжение

сокр.                  полн.                  сокр.                  полн.

შა-რქილე <i>слышу</i>	შა-რქილე-ბ	შა-კა <i>хочу</i>	შა-კა-ბ
გა-რქილე	გა-რქილე-ბ	გა-კა	გა-კა-ბ
ა-რქილე	ა-რქილე-ბ	ა-კა	ა-კა-ბ
შა-რქილენ-ს	შა-რქილენ-ს-ბ	შა-კან-ს	შა-კან-ს-ბ
გა-რქილენ-ს	გა-რქილენ-ს-ბ	გა-კან-ს	გა-კან-ს-ბ
ა-რქილენ-ს	ა-რქილენ-ს-ბ	ა-კან-ს	ა-კან-ს-ბ

*Примѣчаніе.* Въ глаголахъ II-го основнаго спряженія мѣстоименный префиксъ 2-го лица გა, когда ему предшествуютъ утвердительная или отрицательная частицы или же разные предлоги (§§ 110—115), теряетъ свой согласный элементъ, напр., ქა-ილენს და *вм.* ქა-გილენს და *если у васъ есть* (Хр. стр. 162,31), ср. §§ 91, 101, а, прим.

§ 96. Въ основахъ съ начальнымъ плавнымъ неоформленнымъ префиксъ 2-го лица  $\epsilon$  обыкновенно опускается, напр.,  $\delta/\xi$ - $\epsilon$ лур-ს я сплю, лур-ს вм. полной формы  $\epsilon$ -лур-ს ( $\xi$ -лур-ს) ты спишь; въ такихъ случаяхъ 2-е лицо совпадаетъ съ 3-мъ.

§ 97. Нѣкоторые изъ объект. глаголовъ образуютъ совершенный видъ, какъ это наблюдается и въ субъективномъ строѣ (см. *Словарь*), по другой породѣ, напр.,  $\Xi$ -უნս у меня есть (одуш. предм.),  $\delta$ -նցենդու или  $\delta$ -նցենդուց у меня будетъ,  $\delta$ -լդ у меня есть (неодуш. предм.),  $\delta$ -լզենդու или  $\delta$ -լզենդուց у меня будетъ,  $\delta$ -հուօլդ/չ я радуюсь, совершенный видъ по другой формѣ той же III-й породы —  $\delta$ -հուօլդ մինքնի քանքումս я обрадовался,  $\delta$ -լուօսնս я люблю [букв. она (она) мнѣ (для меня) любезенъ (-зна)], аор.  $\delta$ -լուօսուց или  $\delta$ -լուօսուցումս я влюбился въ него (въ нее) и т. п.

§ 98. а) По картской разновидности III-го спряженія объективнаго строя отъ всѣхъ глаголовъ образуется форма возможности (ср. § 80, а), напр.:

1)  $\delta$ -լումս пить, н.  $\delta$ -լմց (  $\delta$ -լմց-ն) я могу (въ состояннн) пить,  $\xi$   $\delta$ -լմց я не могу (не въ состояннн) пить, мн.  $\delta$ -լմցն-ս ( $\delta$ -լմցն-սն),  $\xi$   $\delta$ -լմցն-ս, аор.  $\delta$ -լմց, мн.  $\delta$ -լմցն, пр. сов.  $\delta/\xi$ -լմցդ,  $\epsilon$ -լմցդ,  $\delta$ -լմց, мн.  $\delta/\xi$ -լմցդն-ս и т. д. (§ 101, б);

2)  $\delta$ -լուօսնս писать, н.  $\delta$ -լուօսնս я могу писать, аор.  $\delta$ -լուօսն;

3)  $\delta$ -լուօսնս,  $\delta$ -լուօսնս,  $\delta$ -լուօսնս  $\delta$ -լուօսնս, н.  $\delta$ -լուօսնս (  $\delta$ -լուօսնս) я могу  $\delta$ -լուօսնս, аор.  $\delta$ -լուօսնս (  $\delta$ -լուօսնս);

4)  $\delta$ -լուօսնս сказать, н.-б.  $\delta$ -լուօսնս я смогу сказать,  $\xi$   $\delta$ -լուօսնս я не смогу сказать;

5)  $\delta$ -լուօսնս  $\delta$ -լուօսնս, н.  $\delta$ -լուօսնս я могу  $\delta$ -լուօսնս, аор.  $\delta$ -լուօսնս;

6)  $\delta$ -լուօսնս,  $\delta$ -լուօսնս  $\delta$ -լուօսնս, н.  $\delta$ -լուօսնս или  $\delta$ -լուօսնս я могу  $\delta$ -լուօսնս,  $\xi$   $\delta$ -լուօսնս или  $\xi$   $\delta$ -լուօսնս не могу  $\delta$ -լուօսնս, мн.  $\delta$ -լուօսնս, аор.  $\delta$ -լուօսնս ||  $\delta$ -լուօսնս.

Въ этой формѣ глаголы съ побудительнымъ значеніемъ (IV-я пор.) вставляють инфиксъ об, напр.,  $\delta$ -լուօսնս-обնս я могу заставить его (помочь ему)  $\delta$ -լուօսնս, аор.  $\delta$ -լուօսնս-обнս (§ 69, с).

b) Надо отмѣтить также образованіе будущаго желательнаго отъ всѣхъ глаголовъ по 1-му объективному спряженію, напр., отъ гл. հրահայտել *скрывать*: ճառագայտիմ օ *если бы мнѣ скрыться* (г. ճառագայտիմ), եւ ճառագայտիմ, տե՛ս ճառագայտիմ, եւ ճառագայտիմս, եւ ճառագայտիմք, տե՛ս ճառագայտիմք, սր. ճառագայտիմ || ճառագայտիմ § 107, стр. 0100.

*Примѣчаніе.* Въ этихъ формахъ будущаго желательнаго копечный օ такого же, вѣроятно, характера, какъ и въ формахъ прош. несовершеннаго и сослагательнаго (§§ 76, 77), т. е. энклитически слившійся съ глагольными формами сокращенный союзъ եւ *что, чтобы* (см. § 149), г. հայ.

§ 99. Производныя времена въ объективномъ строѣ образуются слѣдующимъ образомъ: 1) прошедшее несовершенное: ед. ч. 1-е л. թղթագայտիմ, 2-е л. ճառագայտիմ, 3-е л. ճառագայտիմ, мн. ч. թղթագայտիմք и т. д., Յրագայտիմ, ճառագայտիմ и т. д. (см. табл. XI); 2) желательное: 1-е л. թղթագայտիմ, 2-е л. ճառագայտիմ, 3-е л. ճառագայտիմ, мн. ч. թղթագայտիմք и т. д., Յրագայտիմ, ճառագայտիմ и т. д. (табл. XI).

## Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя.

§ 100. Въ относительныхъ формахъ объективнаго строя распределеніе субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ такое же, какъ и въ относительныхъ формахъ субъективнаго строя (§§ 86—93), но съ той существенной разницей отъ послѣднихъ, что въ первыхъ субъективныя частицы указываютъ на логическій объектъ, а объективныя частицы — на логическій субъектъ. Такъ, Յրագայտիմ *я-имѣю-его*, Յրագայտիմ *я-имѣю-тебя*, ճառագայտիմ *ты-имѣешь-его*, ճառագայտիմ *ты-имѣешь-меня*, ճառագայտիմ (онъ)-*имѣетъ-его*, ճառագայտիմ (онъ)-*имѣетъ-тебя*, Յրագայտիմ или ճառագայտիմ (онъ)-*имѣетъ-меня* и т. п. (см. табл. XI).

**Т а б л и**  
Относительная формы спряженія  
I-е спряженіе *Настоящее*  
Л о г и ч е с к і й

Логич.  
субъектъ

	3-го л.	2-го л.	1-го л.
ед. ч.	для обоихъ чисель	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
1-е л.	З-ун-л/Ѣ	З-ун-ѣ, -т	—
2-е »	Ѡ-ѣун-л/Ѣ	—	Ѡ-ѣун-ѣ, -т
3-е »	Ѣун-л/Ѣ	Ѣун-ѣ, -т	{ З-ун-ѣ, -т Ѣ-ѣун-ѣ, -т
мн. ч.		Л о г и ч е с к і й о б ъ	
1-е л.	З-ун-с(н)	З-ун-т	—
2-е »	Ѡ-ѣун-с(н)	—	Ѡ-ѣун-т
3-е »	Ѣун-с(н)	Ѣун-т	{ З-ун-т Ѣ-ѣун-т
ед. ч.			<i>Прошедшее</i>
1-е л.	З-ун-дѣ	З-ун-ди, -т	—
2-е »	Ѡ-ѣун-дѣ	—	Ѡ-ѣун-ди, -т
3-е »	Ѣун-дѣ	Ѣун-ди, -т	{ З-ун-ди, -т Ѣ-ѣун-ди, -т
мн. ч.			
1-е л.	З-ун-д-ѣс	З-ун-ди-т	—
2-е »	Ѡ-ѣун-д-ѣс	—	Ѡ-ѣун-ди-т
3-е »	Ѣун-д-ѣс	Ѣун-ди-т	{ З-ун-ди-т Ѣ-ѣун-ди-т
ед. ч.			<i>Жела</i>
1-е л.	З-ун-дас-л(и)	З-ун-дѣ, -дас-т(и)	—
2-е »	Ѡ-ѣун-дас-л(и)	—	Ѡ-ѣун-дѣ, -дас-т(и)
3-е »	Ѣун-дас-л(и)	Ѣун-дѣ, -дас-т(и)	{ З-ун-дѣ, -дас-т(и) Ѣ-ѣун-дѣ, -дас-т(и)
мн. ч.			
1-е л.	З-ун-дас-н(и)	З-ун-дас-т(и)	—
2-е »	Ѡ-ѣун-дас-н(и)	—	Ѡ-ѣун-дас-т(и)
3-е »	Ѣун-дас-н(и)	Ѣун-дас-т(и)	{ З-ун-дас-т(и) Ѣ-ѣун-дас-т(и)

## ца XI.

глаголовъ объективнаго строя.

время

III-е спряженіе

о б ъ е к т ь

3-го л. для обоихъ чисель	2-го л. ед. ч., мн. ч.	1-го л. ед. ч., мн. ч.
მ-კე(ბ)	მ-კე(ბ)-ქ, -თ	—
კე-კე(ბ)	—	კე-კე(ბ)-ქ, -თ
ე-კე(ბ)	ე-კე(ბ)-ქ, -თ	ვ-ე-კე(ბ)-ქ, -თ

е к т ь о б о и х ь ч и с е л ь

მ-კენ-ს(ბ)	მ-კე(ბ)-თ	—
კე-კენ-ს(ბ)	—	კე-კე(ბ)-თ
ე-კენ-ს(ბ)	ე-კე(ბ)-თ	ვ-ე-კე(ბ)-თ

## несовершенное

მ-კე(ბ)-დუ/ღ	მ-კე(ბ)-დი, -თ	—
კე-კე(ბ)-დუ/ღ	—	კე-კე(ბ)-დი, -თ
ე-კე(ბ)-დუ/ღ	ე-კე(ბ)-დი, -თ	ვ-ე-კე(ბ)-დი, -თ
მ-კე(ბ)-დ-ეს	მ-კე(ბ)-დი-თ	—
კე-კე(ბ)-დ-ეს	—	კე-კე(ბ)-დი-თ
ე-კე(ბ)-დ-ეს	ე-კე(ბ)-დი-თ	ვ-ე-კე(ბ)-დი-თ

## гелъное

მ-კე(ბ)-და-ს(ი)	მ-კე(ბ)-დე, -და-თ(ი)	—
კე-კე(ბ)-და-ს(ი)	—	კე-კე(ბ)-დე, -და-თ(ი)
ე-კე(ბ)-და-ს(ი)	ე-კე(ბ)-დე, -და-თ(ი)	ვ-ე-კე(ბ)-დე, -და-თ(ი)
მ-კე(ბ)-და-ნ(ი)	მ-კე(ბ)-და-თ(ი)	—
კე-კე(ბ)-და-ნ(ი)	—	კე-კე(ბ)-და-თ(ი)
ე-კე(ბ)-და-ნ(ი)	ე-კე(ბ)-და-თ(ი)	ვ-ე-კე(ბ)-და-თ(ი)

## Третья группа временъ.

§ 101. Третью группу составляютъ слѣдующія времена: 1) прошедшее совершенное, 2) давнопрошедшее и 3) прошедшее сослагательное.

Всѣ глаголы дѣйствительнаго залога, независимо отъ ихъ строя во временахъ первыхъ двухъ группъ (§ 70), третью группу временъ образуютъ по объективному строю. Разница лишь та, что глаголы субъективнаго строя третью группу временъ образуютъ, преимущественно, по II-му основному спряженію объективнаго строя, а глаголы объективнаго строя — по I-му объективному спряженію (§§ 94, 95). Глаголы страдательнаго залога третью группу временъ образуютъ изъ причастій страдательнаго залога въ сочетаніи съ сокращенными формами существительнаго глагола, но имъ не чуждо образованіе этихъ временъ и по II-му спряженію объективнаго строя. Въ дальнѣйшемъ приводятся образцы спряженій всѣхъ этихъ трехъ разновидностей третьей группы временъ.

а) Отъ спрягаемой основы образуется по I-й породѣ 3-е лицо настоящаго времени страдательнаго залога и сочетается съ объективными префиксами родительнаго отношенія. Суффиксъ 3-го лица б, по обыкновенію, и тутъ отпадаетъ, но возстанавливается въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

*Примѣчаніе.* Какъ въ первой группѣ временъ объективнаго строя префиксъ 2-го лица з<sup>о</sup>, предшествуемый предлогами или отрицательной частицею, теряетъ свой согласный элементъ (§ 95, прим.), такъ и въ третьей группѣ, напр., *д<sup>о</sup>-о<sup>г</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup> в<sup>м</sup>.* *д<sup>о</sup>-з<sup>о</sup>г<sup>о</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup> ты научилс<sup>я</sup>,* *д<sup>о</sup>-с<sup>т</sup>к<sup>т</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup> в<sup>м</sup>.* *д<sup>о</sup>-з<sup>о</sup>с<sup>т</sup>к<sup>т</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup> ты высушилс<sup>я</sup> (Хр., стр. 165, 20—21),* *з<sup>а</sup> о<sup>д</sup>о<sup>г</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup> в<sup>м</sup>.* *з<sup>а</sup> з<sup>о</sup>о<sup>д</sup>о<sup>г</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup>у<sup>г</sup> чтобы вы не см<sup>т</sup>.* (Хр., стр. 147, 18).

II პროშიდშე სოვერშენიოე

ქარუს მისათხ

სვოლქს } უხისათხ  
სვოიძუქს }

სოკრ.

полн.

IV-я пор

S, MZ

bm

ед. ч.

ед. ч.

ед. ч.

1-ე ლ.

მი-ქარე

მი-ქარუნ

მი-ქარესი

მი-სვოლქს(ნ)

2-ე ლ.

გი-ქარე

გი-ქარუნ

გი-ქარესი

გი-სვოლქს(ნ)

3-ე ლ.

უ-ქარე

უ-ქარუნ

უ-ქარესი

უ-სვოლქს(ნ)

მნ. ყ.

მნ. ყ.

მნ. ყ.

1-ე ლ.

მი-ქარენ-ს

მი-ქარუნ-სნ

მი-ქარესი-ს(ნ)

მი-სვოლქს-ს(ნ)

2-ე ლ.

გი-ქარენ-ს

გი-ქარუნ-სნ

გი-ქარესი-ს(ნ)

გი-სვოლქს-ს(ნ)

3-ე ლ.

უ-ქარენ-ს

უ-ქარუნ-სნ

უ-ქარესი-ს(ნ)

უ-სვოლქს-ს(ნ)



დვალა <i>класть</i>	პრ. сов.	მი-დვალე	полн.	მი-დვალუნ
თქუალა <i>сказать</i>	»	»	»	მი-თქუალუნ
ჭუალა <i>петь, сыграть</i>	»	»	»	მი-ჭუნ
თხუალა <i>просить</i>	»	»	»	მი-თხუნ
რღვათა <i>бросать</i>	»	»	»	მი-რღვათუნ
გორაფა <i>рвать</i>	»	»	»	მი-გორაფუნ
კეთება <i>дѣлать</i>	»	»	»	მი-კეთებუნ
ნგარა <i>плакать</i>	»	»	»	მი-ნგარუნ
თასუა <i>стыять</i>	»	»	»	მი-თასუნ
ცვილუა <i>убивать</i>	»	»	»	მი-ცვილუნ
ცვილუა <i>убивать</i> <i>bm</i>	»	»	»	მი-ცვილუნ
ციდირი <i>покупать</i>	»	»	»	მი-ციდირუნ
ცოთამა <i>бросать</i>	»	»	»	მი-ცოთამუნ
ჯუდა <i>цѣловать</i>	»	»	»	მი-ჯუდუნ
ჯინა <i>смотреть</i>	»	»	»	მი-ჯინუნ
ჯიკაფა <i>толкать</i>	»	»	»	მი-ჯიკაფუნ
ხვეწება <i>просить</i>	»	»	»	მი-ხვეწებუნ
ხარგუა <i>нагружать</i>	»	»	»	მი-ხარგუნ

Отъ сокращенной формы прошедшаго совершеннаго путемъ прибавленія въ ед. ч. слога დე, *resp.* დე, во мн. ч. დეს образуются давнопрошедшее время, а путемъ прибавленія въ ед. ч. და-ს(ი), во мн. ч. და-ნ(ი)—прошедшее сослагательное.

Подобно аористу и прош. несовершенному (§ 78) къ формамъ давнопрошедшаго присоединяется კა (< ოკა), напр., მი-ჭა-რღდე-კა, мн. მი-ჭარღდეს-კა.

Относительныя формы третьей группы временъ образуются и спрягаются, какъ относительныя формы временъ первой группы объективнаго строя, именно прош. совершенное — какъ настоящее, давнопрошедшее — какъ прош. несовершенное и прош. сослагательное — какъ желательное (см. табл. XI).

b) Къ глаголамъ объективнаго строя въ формахъ временъ третьей группы приставляется спереди предлогъ ბა, напр. —

1) Բընս, Բջընս *иметь* (одуш. предметь):

прош. совершенное

## Единственное число

նա-Յ-ընդդ(ն) или նա-Յ-ջը(ն) или նա-Յ-ջընդ(ն)  
 նա-Թ-բընդդ(ն) » նա-Թ-բջը(ն) » նա-Թ-բջընդ(ն)  
 նա-բընդդ(ն) » նա-բջը(ն) » նա-բջընդ(ն)

## Множественное число

նա-Յ-ընդդն-ս(ն) или նա-Յ-ջըն-ս(ն) или նա-Յ-ջընդն-ս(ն)  
 նա-Թ-բընդդն-ս(ն) » նա-Թ-բջըն-ս(ն) » նա-Թ-բջընդն-ս(ն)  
 նա-բընդդն-ս(ն) » նա-բջըն-ս(ն) » նա-բջընդն-ս(ն)

2) Բարուդս *любить*:

## Единственное число

նա-ջ-բարուդդ(ն) или ջ-բարուդ(ն)  
 նա-Թ-բարուդդ(ն) » Թ-բարուդ(ն)  
 նա-բարուդդ(ն) » բարուդ(ն)

## Множественное число

նա-ջ-բարուդդն-ս(ն) или ջ-բարուդն-ս(ն)  
 նա-Թ-բարուդդն-ս(ն) » Թ-բարուդն-ս(ն)  
 նա-բարուդդն-ս(ն) » բարուդն-ս(ն)

3) Լջընս *иметь* (неодуш. предметь):

## Единственное число

նա-ձ-լջը(ն) или նա-ձ-լջընդ(ն)  
 նա-Թ-լջը(ն) » նա-Թ-լջընդ(ն)  
 նա-լջը(ն) » նա-լջընդ(ն)

## Множественное число

նա-ձ-լջըն-ս(ն) или նա-ձ-լջընդն-ս(ն) и т. д.

4) Դճընս *знать, думать*:

## Единственное число

сокр.	полн.
նա-ձ-Դճը	или նա-ձ-Դճըն-ն
նա-Թ-Դճը	» նա-Թ-Դճըն-ն
նա-Դճը	» նա-Դճըն-ն

## Множественное число

ნა-ბ-ჩქენ-ა или ნა-ბ-ჩქენ-ან

и т. д.

5) კარბენებს *хотеть, желать*:

## Единственное число

сокр.

полн.

ნა-ბ/ვ-კობუე или ნა-ბ/ვ-კობუენ

ნა-რ-კობუე » ნა-რ-კობუენ

ნა-კობუე » ნა-კობუენ

## Множественное число

ნა-ბ/ვ-კობუენ-ა или ნა-ბ/ვ-კობუენ-ან

6) აღა-ნვარა *лежать с кнѣм, укладываться с собою*:

## Единственное число

აღე-ნა-ვ-ჯე(ნ) или აღე-ნა-ვ-ჯანე(ნ)

აღე-ნა-რ-ჯე(ნ) » აღე-ნა-რ-ჯანე(ნ)

აღე-ნა-ჯე(ნ) » აღე-ნა-ჯანე(ნ)

## Множественное число

აღე-ნა-ვ-ჯენ-ა(ნ) или აღე-ნა-ვ-ჯანენ-ა(ნ)

и т. д.

Давнопрошедшее: ნა-პ-უნუე-დე || ნა-პ-ვე-დე || ნა-პ-ვენე-დე

и т. д.

Прош. сослагательное: ნა-პ-უნუე-და-ს(ი) и т. д.

*Примечание.* Когда при прош. совершенномъ стоять сложные предлоги, то объективные префиксы, въ особенности префиксъ 2-го лица რ, вставляются въ середину сложных предлоговъ, напр., გეგე-რ-წა-ღაჲუ ვმ. გეგეწა-რ-ღაჲუ *у тебя (когда-то) вышло оно*, ქი-რ-შინა-ღებუ ვმ. ქიშინა-რ-ღებუ *ты былъ съ состояннi* (оказывается), *для тебя было возможно* (ср. § 111).

с) Страдательная форма прош. совершеннаго:

1) ბ/ვ-ჩქელ-ექქ *я написанъ* (раньше) (< причастія ჭარბი

писанный и ვორექი я есмь); рядомъ съ ბ-ჭარელ-ექი употребляется сокращенная форма ბ-ჭარ-ექი.

ед. ч.

мн. ч.

ბ/ვ-ჭარელ-ექი

ბ/ვ-ჭარელ-ექი-თ

ჭარელ-ექი

ჭარელ-ექი-თ

ჭარელ-ექი(ბ)

ჭარელ-ექი-ს(ბ)

2) Рѣдко встрѣчающаяся форма на ექი, напр., ცამო-ბ-თხუებ-ექი я простился съ ними (оказывается).

ед. ч.

мн. ч.

Давнопрошедшее: ბ/ვ-ჭარელ-ექი-დი

ბ/ვ-ჭარელ-ექი-დი-თ

ჭარელ-ექი-დი

ჭარელ-ექი-დი-თ

ჭარელ-ექი-დჳ

ჭარელ-ექი-დჳს

ед. ч.

мн. ч.

Прош. сослагат.: ბ/ვ-ჭარელ-ექი-და

ბ/ვ-ჭარელ-ექი-და-თ

ჭარელ-ექი-და

ჭარელ-ექი-და-თ

ჭარელ-ექი-და-ს(ი)

ჭარელ-ექი-და-ს(ი)

Иногда причастия и формы существительнаго глагола не сливаются между собою, а стоятъ обѣ части самостоятельно рядомъ другъ съ другомъ: ჭოვილი ვორექი я задержанъ (есмы), თოვილი ვორექი я связанъ (есмы) веревкой и др. Эти формы относятся къ описательному спряженію (см. § 102).

## Описательное спряженіе.

§ 102. Къ описательному спряженію относятся—

а) Страдательная форма прош. совершеннаго (§ 101, с).

б) Формы прош. несовершеннаго, аориста и давнопрошедшаго въ сочетаніи съ -კო (§§ 78, 101, а).

с) Спряженіе такихъ глаголовъ, которые употребляются въ сочетаніи съ тѣми или иными именами, напр.:

1) მე-თხუბს ხეში *пристутить, начать, схватить* (букв. *ухватиться рукою, приложить руку*), პ. მითმე-ვთხუნქი ხეს, аор. ქემე-ბთხი ხე, пр. сов. მე-მიოხუბუ ხე.

2) ცოთამა წუჴიში *слушать, обращать внимание* (букв. *бросать ухо*), н. сь род. отн. წუს ვუწოთახქ, аор. წუჴი ვუწოთი.

3) რეთმა თა-წუჴიში *быть внимательным, наблюдать* (букв. *двѣлать глаза и ухо*), н. თა-წუს ვაწოთქ.

4) ბუმა || ბუნა შუწიში *перевести духъ, очнуться, заговорить* (букв. *вылечь духъ*), н. ვიბუნქ შუწს, аор. ქელე-ვები შუწი.

5) ელა-ჩამა წუჴიში *обращать внимание, ставить во что*, н. წუს ელეშე-ვუნხქ; аор. ქელე-<sup>1</sup>ვუნი წუჴი.

6) ჩამა გუწიში *узнавать, догадываться* (букв. *отдавать сердце*), н. გუწს ვუნხქ, аор. გუწი ქე-ვუნი.

7) ღა-წუნთა ნებამს *соглашаться*.

8) ე-წუნს ჩანაწიში *исполнение желанія и т. п.*

## Вопросительныя формы глаголовъ.

§ 103. Вопросительная форма выражается присоединениемъ къ данной глагольной формѣ суффикса *ა* и перемѣщеніемъ ударенія въ трех- и многосложныхъ словахъ съ третьяго на второй съ конца слогъ, напр., *ჩაგადასს онъ говоритъ, ჩაგადასს-ა? онъ говоритъ?* (§ 7, e).

Собственно это явленіе синтаксическое, но въ виду того, что оно помогаетъ установить нѣкоторыя явленія морфологическаго характера, оно подлежитъ обсужденію при изложеніи морфологіи языка <sup>1)</sup>, именно:

а) Суффиксъ 3-го лица страдательнаго залога *ბ* отпалъ въ обыкновенныхъ формахъ какъ настоящаго вр. страдательнаго залога (§ 83), такъ и въ нѣкоторыхъ другихъ случаяхъ (§§ 95, 101, а и б), но въ вопросительныхъ формахъ суффиксъ *ბ* всегда на лицо, онъ возстанавливается, напр., *სე онъ сидитъ, სებ-ა? онъ сидитъ? სებ-ა они сидятъ, სებ-ს-ბ-ა? они сидятъ? რე есть, რებ-ა?*

1) П. Чарая, не обративъ вниманія на это явленіе, ошибочно утверждаетъ, будто *ბ* является окончаніемъ 3 л. мн. числа вспомогат. глагола «быть» въ мингрельскомъ языкѣ: *არებ-სა* (*Объ отн. абх. яз. къ лфет.*, стр. 63, прим. 1), на самомъ же дѣлѣ *არებ-სა* < *არებ-ს* или *არებ-სა* < *არებ-ს*.

*есть-ли?* ვს რქნ-ო? *нѣтъ-ли?* რ-შე *ты помнишь,* რ-შენ-ო, ქო-რ-შენ-ო? *помнишь-ли ты?* ვი-ბქე *ты знаешь,* ვი-ბქენ-ო? *знаешь-ли ты?* უ-ჭსრე *онъ писывалъ,* უ-ჭსრენ-ო *писывалъ-ли онъ?* ბო-ღვე *у него было,* ბო-ღვენ-ო *было-ли у него?*

Суффиксъ б возстанавливается и передъ შო и ზ, суффиксами вносныхъ предложений (§ 153, b, c), а также передъ союзами და и დას (см. § 149, b).

b) Окончаніе 3-го лица аориста უ (§§ 74, a; 65, A, c), часто падающее въ полугласный ჯ, въ вопросительныхъ формахъ возстанавливается, напр., თქ ქსრე *онъ писалъ,* თქ ქსრენ-ო? *онъ писалъ?* შიღს-რეთ *онъ ушелъ,* შიღს-რეთენ-ო? *ушелъ-ли онъ?* и т. д.

с) Между гласнымъ исходомъ глагольной формы и ა вставляется иногда гласнораздѣлъ ვ: სი აკო გერკობენ-ვ-ო? *я долженъ съ тобою бороться?* (Хр., стр. 19, 18).

## Отглагольные имена.

[Имена дѣйствія (nomina actionis) и причастія].

§ 104. Въ мингрельскомъ, какъ и въ грузинскомъ, исходной формой глагола служить имя дѣйствія («масдаръ» семитическихъ языковъ).

Имя дѣйствія имѣетъ нѣсколько окончаній:

а) Суффиксъ -უს, resp. -ვა, -ვა, иногда -უვა, напр., ქსრ-უს, ქსრ-ვა, ქსრ-უვა || ქსრ-ღვა *писаніе, писать,* ზსრ-უს *полоть,* ტყაზსრ-უს *сдирать кожу,* კათ-უს || კათ-ავა *собирать, быть замѣшаннымъ среди чего.*

б) Суффиксъ -ა преимущественно въ плавныхъ основахъ, напр., ბიწ-ა || ბიწ-ავა *тнѣе, тнѣть,* ნჯსრ-ა *плачь, плакать,* ჯუბ-ა *цѣлованіе, цѣловать,* ხაძ-ა *питаніе, питать,* ჴსლ-ა *мь-сить.*

с) Суффиксъ -ავა, напр., რღვ-ავა *сытатъ,* ტქვ-ავა *хвала, хвалитъ.*

д) -უსლს, -სლს, напр., რღ-უსლს *расти,* ღვ-სლს *клатъ,* ჴუ-სლს *сжигать, печь.*

е) -ქბს (заимствовано изъ грузинскаго), напр., კიბ-ქბს *держать*, ბზად-ქბს || ზად-უს *готовить*.

ფ) -აოჲ, напр., წარ-აოჲ *любовь, любить*.

გ) -იწი, напр., წიდ-იწი *купля, покупать*.

§ 105. Причастий — три: одно — дѣйствительнаго залога II. вр. (имя дѣйствующаго лица, помен actoris), другое — страдательнаго з. прош. вр., третье—будущаго времени.

а) Причастіе дѣйствительнаго залога имѣетъ нѣсколько образованій:

1) Съ префиксомъ მ- и суффиксомъ -აჲ, resp. -არ, напр., მ-ჭარ-აჲ-ი *пишущій (писатель, писецъ)*, მ-წოდ-არ-ი *убивающій (убійца)*, მ-თახ-აჲ-ი *стыющій (стытель)*, მ-გურსაჲ-აჲ-ი *учитель*, მ-გარ-აჲ-ი *искатель*, მ-დგემ-აჲ-ი *ставящій*.

2) Съ префиксомъ მ-, resp. მრ- и суффиксомъ -უ, resp. -უ, -უჲ (არ), напр., მ-გარ-უჲ (მ-გარ-არ უ) *искатель*, მ-ღურ-უჲ или მრ-ღურ-უჲ *умирающій*, მრ-გურსაჲ-უ *учащійся, ученикъ*, მ-ჭყრ-აჲ-უ *забывающій*.

3) Съ префиксомъ მ- и суффиксомъ -ქვო, иногда только съ суффиксомъ, напр., მ-რ-ქვო *сущій*, *находящійся*, გი-მ-რ-ქვო *стоящій на чемъ*, იწრ-რ-ქვო *противостоящій*, ლურ-ქვო *спящій*.

4) Съ префиксомъ მ- и суффиксомъ -ე: მ-წიდ-ე *покупатель (отъ წიდინი покупать)*, მ-ჯინ-ე *смотрящій (отъ ჯინს смотреть)*.

5) Съ префиксомъ მ- и суффиксомъ -ჲს, resp. და: მ-ჩამინ-ჲს или მ-ჩამინ-და *кусающій (ср. стр. 095,6)*.

6) Въ формѣ 3-го лица ед. ч. аориста, напр., გარჲ *искатель*, თახუ *стытель*, \*ჩუ *оберегающій: ტუ-ჩუ льснншій*.

7) Въ формѣ 2-го л. аориста: კარჲბი *собирающій (§ 129,С,b)*.

8) Въ формѣ имени дѣйствія съ უ, resp. უ въ концѣ, напр., დგემუ или დგუმუ *ставящій*, წრთამუ *бросающій, стрѣлокъ*.

б) Причастіе страдательнаго залога образуется различно:

1) Съ суффиксомъ -იჲ, resp. -ინ, напр., ჭარ-იჲ-ი *писанный*, დგემ-იჲ-ი или დგემ-ინ-ი *поставленный*, გურსაჲ-იჲ-ი *науч-*

ченый, образованный, თას-ილ-ი постыльный, ბუმ-იწ-ი налитый, ცვილ-იწ-ი убитый.

2) -ელ, resp. -ერ, напр., ღუჭ-ელ-ი умерший, ცინ-ერ-ი замерзший, გო-ჯოგ-ერ-ი презрительный.

3) Съ префиксомъ *სა-* и суффиксомъ *-ა*, resp. *-ი*, *-ე* или *-უ*, напр., *სა-ჭარ-ა* написанный, *სა-თას-ა* постыльный, *სა-ცვილ-ა* убитый, *დუ-ნა-ბად-ი* рожденный, *მო/უ-ნა-წი-ი* урожай, *სა-ხელ-ე* содланный, приотворенный, *სა-ბარ-უე* занесенный втроме, *სა-ჭყოლყო-უ* пожалованный, *სა-ცოთეძ-ი* брошенный.

4) Съ суффиксомъ *-ულ* (въ заимствованіяхъ изъ грузинскаго), напр., *და-ბადებ-ულ-ი* рожденный, *მო-წი-ულ-ი* || *მო-წუ-ულ-ი* собранный (урожай), *შქიწენ-ულ-ი* проголодавшийся, голодный.

5) Съ префиксомъ *სა-* и суффиксомъ *-ებჯი*, resp. *-იბჯი*, напр., *სა-რ-ებჯი*, *სა-რ-იბჯი* бывший; *მუხო*, *იძ* бывали, жили.

6) Съ суффиксомъ *-ჯა*: *ჭყობ-ჯა* разсерженный, *შქუობ-ჯა* трусь (ср. стр. 094, 5).

с) Какъ причастія будущаго можно разсматривать слѣдующія образования:

1) Съ префиксомъ *ა* < *და* и суффиксомъ *-ალ*, resp. *-არ* (ა, 1) или *-ერ*, усѣч. *-ე*, resp. *-ი* или *-ე* (ა, 2 и 4), напр., *ა-ჭარ-ალ-ი* предметъ писанія, подлежащій писанію, *ა-ცვილ-არ-ი* предметъ убіенія, скотъ; орудіе убійства, *ა-თას-ალ-ი* или *ა-თას-ე/ი* предметъ постыа, подлежащій застыанію, *ა-გობ-ალ-ი* или *ა-გობ-ე/ი* предметъ исканія, *ა-ჭკობ-ალ-ი* пища, кушаніе, *ა-გაფ-ერ-ი* предметъ платежа, подать, *ა-ხვამ-ე* мѣсто молитвы, церковь, *ა-ძულ-ი* предметъ тканія, а также ткацкій станокъ.

Эта форма причастія рядомъ съ предметомъ (объектомъ) дѣйствія обозначаетъ и орудіе или мѣсто дѣйствія, а также долженствованіе, предназначеніе (§ 128).

2) Съ префиксомъ *ა*- и суффиксомъ *-ებჯი*, напр., *ა-რ-ებჯი* будущій; *პრისტანიცე*, *პრიოტ*, *მულ-არ-ებჯი* (< *მულა* + *არ-ებჯი* < *მულა* + *არ-ებჯი*) жилище.

Эти образования въ Дательномъ пад. на უს и Направительномъ



на *ა* имѣютъ значеніе латинскаго *supinum*'а, напр., *აჭანკლელა* для писанія, чтобы писать, *ათასუქმა* для посылки, чтобы съехать, *მიანდაფაღელა* || *მიანდაფუქმა* навстрѣчу, чтобы встрѣтиться.

## Сводные корни.

§ 106. Нѣкоторые глаголы образуютъ отъ своей основы лишь времена первой группы, а остальные времена заимствуютъ у другихъ глаголовъ, сводя такимъ образомъ для полноты спряженія два различныхъ корня. У глаголовъ, отъ которыхъ заимствуются вторыя и третья времена, есть и первая группа временъ, но большею частью совершеннаго вида. Къ такимъ корнямъ относятся, напр. —

а) *წიყ* *видѣть*, н. *ვინწყექქ*, аор. *ბძინი*, пр. с. *მიძინე* отъ *ძინისაჲს* *видѣть*, *смотреть*, *находить*, *пробовать*, н.-б. *ქა-ბძინ-რებქ* *увиджу*, *посмотрю*.

б) *წაგადი* *говорить*, съ род. отн. н. *ვუნაგადექქ* *я говорю ему*, аор. *ვ<sup>1</sup>უწიი* *я сказалъ ему*, н.-б. *ვ<sup>1</sup>უწიინქ* или *ქა-ვ<sup>1</sup>უწილექქ* *я скажу ему*.

с) *წთუმი* *дѣлать*, н. *ვართუქქ*, аор. *ფქიმინი* (отъ *ქიმინუს* *дѣлать*), н.-б. *ფქიმინებქ* или *ქ-იფქუნქ* *сдѣлаю*.

Изъ остальныхъ сводныхъ корней особенно нужно отмѣтить *წაფა* *дѣлать* (§ 107), *წინს* *быть*, *существовать* (§ 108) и *უღას* *ходить* (§ 109).

*Примѣчаніе.* Какъ на переходную ступень отъ простыхъ корней къ своднымъ, можно указать на то явленіе, что главная основа нѣкоторыхъ глаголовъ представлена въ двухъ, нѣсколько другъ отъ друга отличающихся, формахъ, напр., *ჯინ* || *ჯან* *лежать*, *ხუნ* || *ხვენ* || *ხედ* || *ხედ* *сидѣть*, *ჭყვინ* || *ჭყარედ* *разрывать*, *истреблять*, *ღვინ* || *ღინთ* *стоять*, *გვება* || *ვერ* *уменьшать* и др. Эти двойныя основы иногда стоятъ параллельно въ одной и той же глагольной формѣ, но чаще онѣ распредѣляются по разнымъ временамъ, залогамъ и строямъ, см. *Словарь*.

§ 107. Բառք < Եզ < Ե, Բառք՝ *ծնամբ*.

Дѣйств. залогъ, субъект. строй.

I-я нор.

аор.

Единственное число

Յոօ < ջբօօ < \*ջբսջօ (§ 65, А, b) Յյօ < ջբյօ ք или Յաօցօճյյ  
я *сдѣлалъ*

Բօօ	Եյօ	Բաօցօճյյ
Եյյ	Բայ	Բաօցօճյյ

Множественное число

Յօօօ < ջբօօօ	Յյօօ < ջբյօօ	Յաօցօճյյօ
Բօօօ	Եյօօ	Բաօցօճյյօ
Բօօն	Եյօն	Բաօցօճյյն

сослагательное

ед. ч.	мн. ч.	повел. накл.
Յյս    Յյց	Յյսօ	Բյսն <i>пусть сдѣлаетъ!</i>
Եյս    Եյց	Եյսօ	ջս Բյսն <i>пусть не сдѣлаетъ!</i>
Եյն	Եյնն	

аор. съ род. отношеніемъ

Յյ-Բօօ я <i>сдѣлалъ</i> ему	Յօ-Բօօ я <i>сдѣлалъ</i> тебѣ	—
Եյ-Բօօ ты <i>сдѣлалъ</i> ему	—	Յօ-Բօօ ты <i>сдѣлалъ</i> мнѣ
Եյ-Եյյ онъ <i>сдѣлалъ</i> ему	Յօ-Եյյ онъ <i>сдѣлалъ</i> тебѣ	Յօ-Եյյ онъ <i>сдѣлалъ</i> мнѣ

и т. д.

сослагат.

Յյ-Եյ-Բյս    Յյ-Եյ-Եյց	Յօ-Բյս    Յօ-Եյց	—
Եյ-Բյս    Եյ-Եյց	—	Յօ-Բյս    Յօ-Եյց
Եյ-Բյն	Յօ-Բյն	Յօ-Բյն

и т. д.

пов. накл. Յօբօօ *сдѣлай мнѣ*, Յօբյսն *пусть онъ сдѣлаетъ мнѣ*.

Первыя времена отъ этого корня въ субъект. строѣ дѣйств. залога самостоятельно не употребляются, но они имѣются въ состояніи сращенія со спрягаемыми темами въ видѣ наращеннаго вспомогательнаго глагола: սԵ, ԵԵ || յԵ, ԵԵ, օԵ (§ 65, А).

Страд. залогъ, субъект. строй.

II-я пор.

н.-будущее

S		MZ		S		MZ		II
ვიცუაფუქ	იპუაფუქ (<ვი- ცუაფუქ)	или	ვიც'ი'იქ	იპ'ი'იქ	იპეიქ			<i>сдѣлаюсь, стану, буду</i>
	იციუაფუქ		იცი'ი'იქ		იციეიქ			
	იციუაფუქ(ბ)		იცი'ი'ი(ბ)		იციეი(ბ)			
ვიცუაფუქთ	იპუაფუქთ		ვიც'ი'ით	იპ'ი'ით	იპეით			
	იციუაფუქთ		იცი'ი'ით		იციეით			
	იციუაფუქს(ბ)		იცი'ი'ის(ბ)		იციეის(ბ)			

Прош. условн. (прош. нес.) ვიციუაფუქდი S, იპუაფუქდი MZ или ვიცი'ი'იდი S, იპი'ი'იდი MZ, იპეი'ი'იდი II я *был бы*, желат. ვიციუაფუქდე S, იპუაფუქდე MZ, ვიცი'ი'იდე S, იპი'ი'იდე MZ, იპეი'ი'იდე II я *если бы я был*.

აორ.

S	MZ	II
ვიცი'ი'	იპი'ი'	იპეი я <i>сталъ, сдѣлался</i>
იცი'ი'		იციეი
იციუ'ი'		იციეუ
ვიცი'ით	იპი'ით	იპეით
იცი'ით		იციეით
იციის    იციეს		იციეის

сослагат.

S	MZ
ვიცუა    ვიცუა	იპუა    იპუა
	იციუა    იციუა
	იციუას
ვიცუათ.	იპუათ
	იციუათ
	იციუას

Пов. накл. იციუა *будь!* იციუას *пусть онъ будетъ!* ნუ იციუაფუქქ или

ნუ იწინიქ *не будь! не будешь!* ვე ეწუა (< ვა + იწუა, § 115, b, β, ჰ), ვ' ეწუა *не будь!* и т. п.

прош. сов.

პოფე <sup>რე</sup> ქ (< ბ/ვწოფე <sup>რე</sup> ქ)	или	ნო-პოფექ (< ნო-ვწოფექ)
წოფე <sup>რე</sup> ქ	»	ნო-წოფექ
წოფე <sup>რე</sup> (ნ)	»	ნო-წოფექ(ნ)
პოფე <sup>რე</sup> თ	»	ნო-პოფეოთ
წოფე <sup>რე</sup> თ	»	ნო-წოფეოთ
წოფე <sup>რე</sup> ნს(ნ)	»	ნო-წოფეენს(ნ)

Давнопрош. პოფე<sup>რე</sup>დი или პოფე<sup>რე</sup>დი, прош. сослагат. პოფე<sup>რე</sup>დას или პოფე<sup>რე</sup>დას (§ 101, с).

Объект. строя, III-го спряжения.

н.-будущее.

მაცუაფე(ნ)	или	მაციი(ნ)	<i>мы соделаемся, для меня станетъ, уродится</i>
გაცუაფე(ნ)	»	გაციი(ნ)	
აყუაფე(ნ)	»	აყიი(ნ)	
მაცუაფენს(ნ)	»	მაციინს(ნ)	
გაცუაფენს(ნ)	»	გაციინს(ნ)	
აყუაფენს(ნ)	»	აყიინს(ნ)	

Относительныя формы: მაცუაფექ или მაციიქ *ты для меня станешь, გაცუაფექ* или *გაციიქ я для тебя стану* и т. д. (см. § 100, табл. XI).

Прош. несов.: მაცუაფედუ или მაციი<sup>რ</sup>და, желат. მაცუაფედას или მაციი<sup>რ</sup>დას (табл. XI).

აორ.

მაცუე <i>онъ для меня сталъ, со-</i>	მაციი <i>ты для меня</i>	—
<i>дѣлался, уро-</i>	и т. д.	
<i>дѣлся.</i>		

ՅԵՂԵՂ	օն՝ ձյա տեձյ ստալ՝, սծո՝ լալսյ, սրօ՝ ժալսյ	—	ՅԵՐԻՈՅ	յա ձյա տեձյ ի տ. ձ.	
ԿԵՂԵՂ	օն՝ ձյա նեձո ստալ՝, սծո՝ լալսյ, սրօ՝ ժալսյ	ԿԵՐԻՈՅ	տյ ձյա նեձո ի տ. ձ.	ՅԵՐԻՈՅ	յա ձյա նեձո ի տ. ձ.
ՁԵՐԻՈՅ		ՁԵՐԻՈՅ	—		
ՅԵՐԻՈՅ		—		ՅԵՐԻՈՅ	
ԿԵՐԻՈՅ		ԿԵՐԻՈՅ		ՅԵՐԻՈՅ	

## СОСЛАГАТ.

ՅԵՂԵՆԻ	ՅԵՂԵՆԻ	ИЛИ	ՅԵՂԵՆԻ	ИЛИ	ՅԵՂԵՆԻ	О	ԵՍԼԻ-ԵՄԻ	յա	ստալ՝,
ԵՐԵՂԵՆԻ	ԵՐԵՂԵՆԻ	»	ԵՐԵՂԵՆԻ	»	ԵՐԵՂԵՆԻ				[սծո՝լալսյ
ԵՂԵՆԻ	ԵՂԵՆԻ	»	ԵՂԵՆԻ	»	ԵՂԵՆԻ				
ՅԵՂԵՆՅԱՆԻ	ՅԵՂԵՆՅԱՆԻ	»	ՅԵՂԵՆՅԱՆԻ	»	ՅԵՂԵՆՅԱՆԻ				
ԵՐԵՂԵՆՅԱՆԻ	ԵՐԵՂԵՆՅԱՆԻ	»	ԵՐԵՂԵՆՅԱՆԻ	»	ԵՐԵՂԵՆՅԱՆԻ				
ԵՂԵՆՅԱՆԻ	ԵՂԵՆՅԱՆԻ	»	ԵՂԵՆՅԱՆԻ	»	ԵՂԵՆՅԱՆԻ				

## прош. соверш.

ՅԵՂԵՂԵՆԻ	ИЛИ	ՅԵՂԵՂԵՆԻ	մաձո ստալ, սծո՝լալսյ, սրօ՝ժալսյ, սրօ՝ժալսյ
ԵՐԵՂԵՆԻ	»	ԵՐԵՂԵՆԻ	[օձալսյ
ԵՂԵՆԻ	»	ԵՂԵՆԻ	
ՅԵՂԵՆՅԱՆԻ	»	ՅԵՂԵՆՅԱՆԻ	
ԵՐԵՂԵՆՅԱՆԻ	»	ԵՐԵՂԵՆՅԱՆԻ	
ԵՂԵՆՅԱՆԻ	»	ԵՂԵՆՅԱՆԻ	

Давнопрош.: ՅԵՂԵՂԵՂԵՂ (< ՅԵՂԵՂԵՂԵՂ), եւ ԵՐԵՂԵՂԵՂ (иногда съ перескокомъ Ե въ середину: ԵՐԵՂԵՂԵՂ); прош. сослагат. ՅԵՂԵՂԵՂԵՂ.

*Примѣаніе.* Вторыя времена обыкновенно употребляютъ съ утвердительной частицей յա: յա-ՅԵՂԵՂ, յա-ՅԵՂԵՂԵՂ, յա-ՅԵՂԵՂԵՂԵՂ и т. п. (§ 110).

Первыя времена страдат. формы для *բոլոր* исполняются отъ корня *բ* (§ 108).

§ 108. *բ*—корень существительнаго глагола *բոն* *быть*; полная основа настоящаго—*բրէ*, усѣченная—*րէ*, *յ*.

наст.		прош. нес.		желат. I и II
полн.	усѣч.	полн.	усѣч.	
ցարեյ	*ցրէյ <sup>1)</sup> , *ցեյ <sup>1)</sup>	ցարճո	*ցրճո <sup>1)</sup> , *ցճո <sup>1)</sup>	ցարճա    ցարճը
արեյ	րէյ, յէյ	արճո	րճո, ճո	՛արճա    ՛արճը
արե(ն)	րե(ն), յե(ն)	արճո/ջ	րճո/ջ, ճո/ջ	՛արճահան(ո)
ցարեոտ	*ցրեոտ <sup>1)</sup> , *ցեոտ <sup>1)</sup>	ցարճոտ	*ցրճոտ <sup>1)</sup> , *ցճոտ	ցարճատ
արեոտ	րեոտ, յոտ	արճոտ	րճոտ, ճոտ	՛արճատ
արեյնս(ն)	րեյնս(ն), յեյնս(ն)	արճեյս	րճեյս, ճեյս	՛արճահան(ո)

Отъ прош. нес. съ прибавленіемъ *յ* (§ 78 ) образуется условная модальность: *յիցարճոյցար* *если бы я былъ*.

ПОВ. НАКЛ.

	ед. ч.	мн. ч.
положит.	{ յարճա (< յար+արճա) <i>будь!</i>	յարճատ <i>будьте!</i>
	{ յարճահան (< յար+արճահան) <i>пусть будетъ!</i>	յարճահան <i>пусть будутъ!</i>
отрицат.	{ երբեք <i>не будь!</i>	երբեքոտ <i>не будьте!</i>
	{ երբեք <i>пусть не будетъ!</i>	երբեքոտ <i>пусть не будутъ!</i>

Причастія: *մտնող* *сущий*, *տեսնող* *находящийся*, *մտնող* *бывшій*, *տեսնող* *будущій*.

Формы существительнаго глагола сочетаются съ предшествующими имъ словами энклитически, и если въ предшествующихъ словахъ имѣется звукъ *բ*, то *բ* существительнаго глагола диссимилируется въ *լ* (§ 3,1), напр., *տեսնող* *լ* *стыдно* (*есть*) *вм.*

1) Усѣченные формы *ցրէյ*, *ցեյ*, *ցրեոտ*, *ցեոտ*, *ցրճո*, *ցճո*, *ցրճոտ*, *ցճոտ* не употребляются самостоятельно, а лишь въ сочетаніи съ причастіемъ страд. залога для образованія прош. сов. и давнопрошедшаго страд. формы (§ 101,с).

ანჯღორე რე; დროთ ფურინს ქარს ლექ (ვმ. რექ), დროთ შვიდი, წყნარს ლექ (ვმ. რექ) *poroy ty — летячий оттерз, poroy — сми- ренна и кротка* (Хр., стр. 165,12—13). Вторья и третья вре- мена у этого корня восполняются страдательными формамп основы ცოჲ (§ 107).

§ 109. ლ, диалектически ლ, корень глагола ულს, ულს ხმ или ლებს *ходить, уходит* чередуется съ რ, რთ, დ и შ.

Корень ლ есть остатокъ сугубо-слабаго трехсогласнаго корня *svl* (карт. *svl* || *hvl*: груз. სულს, ვლს < ჰვლს)<sup>1)</sup>. Чередуется онъ съ вышеприведенными корнями слѣдующимъ образомъ:

а) ლ въ первыхъ временахъ чередуется съ რ (въ настоящемъ ლ удерживается въ нѣкоторыхъ лицахъ параллельно съ რ), во вторыхъ временахъ—съ დ, но и самъ удерживается параллельно съ нимъ. Первые времена отъ ულს образуются по I-й пор., отъ ლებს— по II-й пор. дѣйств. залога, вторья времена—отъ обѣихъ по II-й породѣ.

ბ) въ сложныхъ съ предлогами формахъ въ прош. несоверш. и желательномъ рядомъ съ რ появляется и შ, во вторыхъ временахъ рядомъ съ ლ — რთ, а въ третьихъ временахъ большею частью რთუმე (< რთუმენ), но иногда и ლებუ (< ლებუნ). Первые времена образуются, какъ и въ формахъ безъ предлоговъ, по I-й и по II-й породамъ дѣйств. залога, а вторья времена преимуще- ственно по I-й пор., но иногда и по II-й.

наст.	пр. нес.	жел.
ვ'ურქ    ვ'ულე/ღ я <i>иду, пойду</i>	ვ'ურდი я <i>ходил</i>	ვ'ურდე
ურქ    ულე/ღ	ურდი	ურდე
ურს —	ურდე	ურდს(ი)
ვ'ურთ —	ვ'ურდით	ვ'ურდით
ურთ —	ურდით	ურდით
— ულს(ნ)	ურდეს	ურდს(ი)

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 110, а.

აორნებ

S	MZ	S	MZ
ვიდი	ობ/ვდი	ვიდი	ვიდი
იდი		იდი	იდი
იღუ	იღუ	იღუ	იღუ
ვიდით	ობ/ვიდით	ვიდით	ვიდით
ივით		ივით	ივით
იღეს		იღეს	იღეს

პოვ. ნაკლ. პოლოჟ.

- 2-ე ლ. იდი, -თ
- 3-ე » იდს, -ან
- 1-ე » მნ. წ. ვიდათ || იბდათ

სოსლაგატელნოე

S	MZ	S	MZ
ვიდა	ობ/ვიდა	ვიდა	ვიდა
იდა	იდა	იდა	იდა
იდას(ი)		იდას(ი)	იდას(ი)
ვიდათ	ობ/ვიდათ	ვიდათ	ვიდათ
იდათ		იდათ	იდათ
იდას(ი)		იდას(ი)	იდას(ი)

პოვ. ნაკლ. ოგრიც.

- 2-ე ლ. ნუ ურქ, -თ || ვე კდა, -თ (< ვა+იდა, -თ, § 115, b)
- 3-ე » ნუ ურს, ნუ უდას || ვე კდას, -ან (ვა+იდას, -ან, § 115, b)



Прош. соверш.: მილღ/უ(ნ), გილღ/უ(ნ), ულღ/უ(ნ), მილღ/უნა(ნ) и т. д., давнопрош. მილღ/უღღ/უ, прош. сослаг. მილღ/უღას.

Отъ ლება *ходить* (осматривая что-либо) по II-й пор. н. ვი-ლენქ S, იბლენქ MZ, аор. ვილი S, იბლი MZ, пр. с. მილეხუ(ნ).

Въ сложныхъ съ предлогами формахъ настоящее образуется, какъ и въ формахъ безъ предлоговъ, напр., მე-ულა *идти туда*, и. მე-<sup>ვ</sup>უტქ или მე-<sup>ვ</sup>ულღ/უ, მიღ-ულა (მიღა+ულა) *пойти туда*, и. მიღ-<sup>ვ</sup>უტქ и т. д., а въ прош. несоверш. и желат. рядомъ съ მე-<sup>ვ</sup>უტდი и მე-<sup>ვ</sup>უტდე, მიღ-<sup>ვ</sup>უტდი и მიღ-<sup>ვ</sup>უტდე употребляются формы отъ корня უ по II-й пор. მი-იბ/ვში (<მე+იბ/ვში, § 115, b, β), მიღე-ეხ/ვში, მიღ-ეხ/ვში (<მიღა+იბ/ვში, § 115, b, β) и спрягаются такъ:

прош. несовершенное		желательное	
მი-იბ/ვში	მიღე-ეფში	მი-იბ/ვჲე	მიღ-ეფჲე
მი-იში	მიღე-ეში	მი-იჲე	მიღ-ეჲე
მი-იშუ/ღ	მიღე-ეშუ/ღ	მი-იშას(ი)	მიღ-ეშას(ი)
მი-იბ/ვშით	მიღე-ეფშით	მი-იბ/ვშათ	მიღ-ეფშათ
მი-იშით	მიღე-ეშით	მი-იშათ	მიღ-ეშათ
მი-იშეს	მიღე-ეშეს	მი-იშას(ი)	მიღ-ეშას(ი)

Аористъ и сослагательное образуются отъ რთ по I-й пор.:

а о р и с т ъ		с о с л а г а т е л ь н о е	
მე-ბრთი	მიღა-ვრთი	მე-ბრთა/ე	მიღა-ვრთა/ე
მე-რთი	მიღა-რთი	მე-რთა/ე	მიღა-რთა/ე
მე-რთუ/ღ	მიღა-რთუ/ღ	მე-რთას(ი)	მიღა-რთას(ი)
მე-ბრთით	მიღა-ვრთით	მე-ბრთათ	მიღა-ვრთათ
მე-რთით	მიღა-რთით	მე-რთათ	მიღა-რთათ
მე-რთეს	მიღა-რთეს	მე-რთას(ი)	მიღა-რთას(ი)

Въ сложении съ нѣкоторыми предлогами вторья времена образуются отъ корня ლ по II-й породѣ, напр., გით-ულა (<გითა+ულა) *смотреть изъ-подъ* чего, и. გითმე-<sup>ვ</sup>უტქ, аор. გით<sup>ი</sup>ი-ივლი, გინ-ულა (<გინა+ულა) *переходить*, и. გინმე-<sup>ვ</sup>უტქ, аор. გინ<sup>ი</sup>ი-ივლი и др.

Есть и такіе виды глагола ულს, которые и вторыя времена образуютъ двояко, то отъ корня ლ, то отъ რთ, напр., მიშ-ულს (< მიშს+ულს) *войти въ середину* чего, н. მიშემუ-<sup>რ</sup>გ<sup>1</sup>ურქ, пр. нес. მიშემუ-<sup>რ</sup>გ<sup>1</sup>ურდი или მიშემ-ევში; аор. მიშე-ევლი || მიშ-ევლი или შა-ვრთი.

#### Пов. наклоненіе.

შე-უ (<\*შე-ურქ) или შიღა-რთი *ступай, иди туда!* мн. ч. შე-ურთ или შიღა-რთით! შე-რთი, -თ *иди (-те) къ нему (туда)!* გინ-ილი, -თ *переходи!* მიშ-ელი, -თ или შიშა-რთი, -თ *войди въ середину!* შიღა-რთას *пусть онъ идетъ туда!* мн. შიღა-რთას! გინ-ილას *пусть онъ переходитъ!* мн. გინ-ილას! მიშ-ელას *пусть онъ войдетъ въ середину!* и т. п.

Прошедшее совершенное или отъ корня რთმ: შე-შირთუმც(ნ), შიღა-შირთუმც(ნ) или отъ корня ლ: გინლ-მილებუ(ნ) или же параллельно отъ обѣихъ корней: მიშა-შირთუმც(ნ) || მიშა-მილებუ(ნ).

Есть и такіе виды, которые всѣ времена образуютъ отъ корня ლ по II-й пор., напр., იკ-ულს (< იკლ+ულს) *выходитъ наверхъ* (на берегъ), н.-б. იკ<sup>1</sup>ი<sup>1</sup>-იბლენქ, аор. იკ<sup>1</sup>ი<sup>1</sup>-იბლი, пр. с. იკლ-მილებუ.

Отъ прош. нес., аориста и давнопр. глагола ულს образуются какъ и отъ всѣхъ другихъ глаголовъ, сложныя формы съ კლ (§ 78).

Въ нѣкоторыхъ сложныхъ съ предлогами формахъ согласныя რქ окончанія первыхъ 2-хъ лицъ настоящаго отпадаютъ, подобно ნქ другихъ глаголовъ, напр., კილ-ულს (< კილს+ულს) *ходить туда-сюда, расхаживать*, н. კილუ-<sup>რ</sup>გ<sup>1</sup>ურქ, но и კილუ-<sup>რ</sup>გ<sup>1</sup>უ, съ отрицаніемъ ვე კლუ (< ვა იკლუ < ვა კილუ-<sup>რ</sup>გ<sup>1</sup>უ), 2-е лицо тоже ვე კლუ, но 3-е ვე კლუ<sup>რ</sup>ქ (§ 67, B, b).

Страдательнаго залога II-я пор. н. ში-იბრთქ *ко мнѣ можно прійти, я доступенъ*, обыкновенно употребляется въ 3-мъ лицѣ ед. ч. безлично: შიბრთქ(ნ) *можно идти*, ვე შიბრთქ(ნ) *нельзя идти*.

## Предлоги въ глаголахъ.

§ 110. Предлоги въ глаголахъ имѣютъ большое значеніе. Иногда отъ глагола только и остается одинъ предлогъ, напр.,  $\text{ქადუ}$  (<  $\text{ქადუ-ბო}$ ) *дай мнѣ*,  $\text{ძალს}$  (<  $\text{ძალს-ბოი}$ ) *иди со мною*.

Мингрельскій языкъ въ глагольной формѣ часто передаетъ вмѣстѣ съ обозначеніемъ дѣйствія или состоянія предмета и самую обстановку, гдѣ и какъ они протекаютъ, напр.,  $\text{კუ-ბე}$  *онъ стоитъ (находится) на чемъ-либо (на дорогѣ)*,  $\text{ვით-ბე}$  *онъ стоитъ (находится) подъ чѣмъ-либо (подъ деревомъ)*,  $\text{შით-ბე}$  *онъ стоитъ (находится) среди чего (въ лѣсу)*,  $\text{ქვე-ბე}$  *онъ стоитъ (находится) у чего (у берега, у края) и т. п.* Достигается все это отъ сочетанія глаголовъ съ тѣми или иными предлогами (§ 119). Въ формахъ совершеннаго вида, въ особенности же во временахъ второй группы, глаголы привимаютъ и утвердительную частицу  $\text{ქა}$ .

Предлоги и частица  $\text{ქა}$  предшествуютъ не только глагольнымъ темамъ, но и всѣмъ показателямъ породъ, отношеній и лицъ (изъ послѣднихъ двухъ — мѣстоименнымъ префиксамъ субъективнымъ и объективнымъ, § 44); при наличности же въ глаголахъ и предлоговъ, и частицы  $\text{ქა}$ , послѣдняя занимаетъ всегда первое мѣсто.

§ 111. Однако есть случаи, когда субъективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица  $\text{ვ}$  ( $\text{ბ}$ ,  $\text{ვ}$ ,  $\text{შ}$ ,  $\text{მ}$ ) ставится не между глагольной темой и предлогомъ, по общему правилу, а вносится въ середину предлога, напр., не только  $\text{ამ-ქვე-ვ-ებ}$  (отъ  $\text{ამ-ვ-ს}$  <  $\text{ამ-+ვ-ს}$  *восходитъ*), но и  $\text{ამ-ვ-შ-ებ}$ , не только  $\text{ქვე-ვ-ებ}$  (<  $\text{ქ+ვ-ს+ებ}$ ) *შენი я перевелъ духъ*, но и  $\text{ქ-ვ-ებ}$  (отъ  $\text{ბუბ} \parallel \text{ბუბ-შენი}$  *перевести духъ*).

То же самое происходитъ иногда и съ объективными мѣстоименными частицами (стр. 090, прим.).

§ 112. Въ нѣкоторыхъ глаголахъ произошло сращеніе предлога съ основой, напр.,  $\text{შეკრება}$  *собирать* (предлогъ  $\text{შ-}$  основу

ყა<sup>რ</sup>). Въ такихъ случаяхъ предлогъ разсматривается какъ часть основы, и показатели породъ и отношеній, а также другіе предлоги и частица ქ<sup>ა</sup> ставятся, пошятно, впереди него, напр., н. ბ-შს-ყა<sup>რ</sup>ს<sup>ნ</sup>ქ, аор. დ<sup>ა</sup>-ბ-შსყა<sup>რ</sup>ყე.

Въ нѣкоторыхъ же случаяхъ предлогъ не сращается съ основой, но лишь повторяется два раза передъ ней, напр., დ<sup>ა</sup>-ბ-ხ<sup>ე</sup>დ<sup>ი</sup> я *стѣлѣ*, а также ქ<sup>ა</sup>-დ<sup>ა</sup>-დ<sup>ა</sup>-ბ-ხ<sup>ე</sup>დ<sup>ი</sup>.

§ 113. Достоянна вниманія та особенность, что предлоги შ<sup>ე</sup> и ბ<sup>ე</sup> указываютъ на исполненіе выражаемаго глагольной основой дѣйствія въ процессѣ движенія, хожденія, напр., შ<sup>ე</sup>-ვ<sup>ე</sup>ყ<sup>უ</sup>ს<sup>ნ</sup>ქ я *вздыхаю (стоню)*, ი<sup>და</sup> *туда*, ბ<sup>ე</sup>-ვ<sup>ე</sup>ყ<sup>უ</sup>ს<sup>ნ</sup>ქ я *вздыхаю (стоню)*, ი<sup>და</sup> *сюда* (отъ ვ<sup>ე</sup>ს<sup>ი</sup>ბო *стопнѣ, стопати*).

§ 114. Есть предлоги, специально употребляющіеся притѣхъ или иныхъ временахъ, напр., ხ<sup>ე</sup> при временахъ третьей группы (§ 101, b). Предлоги შ<sup>ე</sup>, დ<sup>ა</sup>, <sup>ა</sup>, გ<sup>ა</sup>, გ<sup>ა</sup> придаютъ глаголу значеніе совершеннаго вида, напр., н.-б. შ<sup>ე</sup>-ვ<sup>ე</sup>ხ<sup>ე</sup>დ<sup>ი</sup>ქ я *повстрѣчалась съ нимъ*, аор. შ<sup>ე</sup>-ვ<sup>ე</sup>ხ<sup>ე</sup>დ<sup>ი</sup>; н.-б. დ<sup>ა</sup>-ვ<sup>ე</sup>ჭ<sup>ა</sup>რ<sup>ე</sup>ს<sup>ნ</sup>ქ я *напишу*, аор. დ<sup>ა</sup>-ვ<sup>ე</sup>ჭ<sup>ა</sup>რ<sup>ი</sup>; н.-б. <sup>ა</sup>-ვ<sup>ე</sup>ჭ<sup>ა</sup>რ<sup>ე</sup>ს<sup>ნ</sup>ქ я *изложу его, возьму*, аор. <sup>ა</sup>-ვ<sup>ე</sup>ჭ<sup>ა</sup>რ<sup>ი</sup> и т. д. Предлоги же, или лучше частицы, თ<sup>ი</sup> и მ<sup>ა</sup>, иногда выѣстъ თ<sup>ი</sup>ბ<sup>ა</sup>, указываютъ на несовершенный видъ глагола, вставляясь между основой глагола и другими предлогами и вызывая при этомъ разныя фонетическія измѣненія (§ 115). Эти частицы удерживаются лишь при временахъ первой группы, напр., შ<sup>ე</sup>-გ<sup>ა</sup>რ<sup>ე</sup>ბ<sup>ა</sup> *искать, находить*, III-я пор. в. შ<sup>ი</sup>-თ<sup>ი</sup>-ვ<sup>ა</sup>გ<sup>ა</sup>რ<sup>ე</sup>ს<sup>ნ</sup>ქ я *нахожу*, но аор. ქ<sup>ე</sup>შ<sup>ი</sup>-ვ<sup>ა</sup>გ<sup>ა</sup>რ<sup>ე</sup>ყ<sup>ე</sup>; მ<sup>ა</sup>-დ<sup>ვ</sup>ლ<sup>ა</sup> *надѣвать (обувь)*, II-я пор. н. მ<sup>ე</sup>-თ<sup>ი</sup>-ი<sup>ბ</sup>დ<sup>ვ</sup>ს<sup>ნ</sup>ქ я *надѣваю*, но н.-б. შ<sup>ი</sup>-ი<sup>ბ</sup>დ<sup>ვ</sup>ს<sup>ნ</sup>ქ я *надѣну*, аор. ქ<sup>ე</sup>შ<sup>ი</sup>-ი<sup>ბ</sup>დ<sup>ვ</sup>ი; გ<sup>ა</sup>-რ<sup>ე</sup>ლ<sup>ა</sup> *переходить*, н. გ<sup>ა</sup>ნ<sup>გ</sup>-მ<sup>ე</sup>-რ<sup>ე</sup>ყ<sup>ე</sup>რ<sup>ე</sup>ს<sup>ნ</sup>ქ, аор. გ<sup>ა</sup>ნ<sup>გ</sup>-ი<sup>ფ</sup>ლი; გ<sup>ა</sup>-გ<sup>ა</sup>ნ<sup>ა</sup> *смыкать*, II-я пор. н. გ<sup>ე</sup>-თ<sup>ე</sup>მ<sup>ე</sup>-ე<sup>ვ</sup>ვ<sup>ა</sup>რ<sup>ე</sup>ს<sup>ნ</sup>ქ, н.-б. გ<sup>ე</sup>-ე<sup>ვ</sup>ვ<sup>ა</sup>რ<sup>ე</sup>ს<sup>ნ</sup>ქ, аор. გ<sup>ე</sup>-ე<sup>ვ</sup>ვ<sup>ა</sup>რ<sup>ი</sup>.

§ 115. При сочетаніи предлоговъ съ глаголами возникаютъ разныя фонетическія измѣненія какъ въ предлогахъ, такъ и въ глаголахъ.

а) Прежде всего предлоги могутъ сокращаться на одинъ или на два (если предлоги сложные, § 120, b) гласныхъ своихъ звука, путемъ ли совершенной ихъ утраты или путемъ ослабленія ихъ

въ полугласный *g*. Это явленіе имѣетъ мѣсто въ тѣхъ случаяхъ, когда предлоги увеличиваются добавленіемъ лишняго слога или спереди или съ конца.

α) Спереди предлоги увеличиваются:

1) Добавленіемъ во временахъ второй группы предлоговъ же *g*, *gə*, *gə*, *gə* и др. (§ 114), вслѣдствіе чего получаютъ сугубо-сложныя формы предлоговъ, напр., *gə-gəŋʷ-ŋəjəs*, resp. *gə-gəŋʷ-ŋəjəs* (< *gə+gəŋʷ+ŋəjəs*) *отобрали, взяли у него* (отъ *gəŋʷ-ŋəjəs*), *gəŋʷ-ŋəjəs* (< *gə+ŋəjəs*) *положилъ онъ внизъ, внутрь* (отъ *ŋəjəs-ŋəjəs*), *gəŋʷ-ŋəjəs* (< *gə+ŋəjəs*) *вынулъ онъ* (отъ *ŋəjəs-ŋəjəs*), *gəgəŋʷ-ŋəjəs* в.м. *gəgəŋʷ-ŋəjəs* (< *gə+gəŋʷ+ŋəjəs*) *они вынули изнутри* чего *снизу* (отъ *gəŋʷ-ŋəjəs*). Въ послѣднемъ примѣрѣ, по удаленіи гласнаго *o* между согласными *g* и *o* предлога *gəŋʷ*, *gə*, уподобившись *o*, обратился въ *ŋ*; иногда *g* и совсѣмъ исчезаетъ, напр., *gə-gəŋʷ-ŋəjəs* || *gə-ŋəjəs* *онъ у него взял* (ср. §§ 95, 101). Въ нѣкоторыхъ случаяхъ при сліяніи предлоговъ съ глагольными формами происходитъ перестановка согласныхъ сложнаго предлога, напр., *gə-ŋəŋʷ-ŋəjəs* (в.м. *gə+ŋəŋʷ+ŋəjəs*) *вскочили они* (отъ *ŋəŋʷ-ŋəjəs*), *gə-ŋəŋʷ-ŋəjəs* (в.м. *gə+ŋəŋʷ+ŋəjəs*) *я выложилъ ему спереди* (отъ *ŋəŋʷ-ŋəjəs*); см. § 3, b, i.

2) Добавленіемъ частицъ: утвердительной *ŋə* *да* и отрицательной *gə* *не*. *ŋə* пишется слитно съ глагольными формами; *gə* хотя и пишемъ отдѣльно отъ глагольныхъ формъ, но мыслится она заодно съ ними и, сочетаясь проклитически, производить въ нихъ фонетическія измѣненія, причемъ эти измѣненія бываютъ порой и взаимнаго характера, напр., *ŋəŋʷ-ŋəjəs* (< *ŋə+ŋəŋʷ+ŋəjəs*) *сплелъ за нимъ* (отъ *ŋəŋʷ-ŋəjəs*), *ŋəŋʷ-ŋəjəs* (< *ŋə+ŋəŋʷ+ŋəjəs*) *я одѣлся* (отъ *ŋəŋʷ-ŋəjəs*), *ŋəŋʷ-ŋəjəs* *онъ стучитъ вокругъ* чего, но *ŋəŋʷ-ŋəjəs*; *ŋəŋʷ-ŋəjəs* *онъ стоитъ въ лесу*, но *ŋəŋʷ-ŋəjəs*; *ŋəŋʷ-ŋəjəs* *могу кончить*, *gə* *гə-ŋəŋʷ-ŋəjəs*, resp. *gə* *гə-ŋəŋʷ-ŋəjəs* *не могу кончить* (отъ *ŋəŋʷ-ŋəjəs*), *ŋəŋʷ-ŋəjəs* *могу взять*, *gə* *ŋəŋʷ-ŋəjəs* (< *gə* *ŋəŋʷ-ŋəjəs*) *не могу взять* (отъ *ŋəŋʷ-ŋəjəs*), см. далыше b, β, 3.

3) Иногда предлогъ остается безъ измѣненія, а сокращенію

подвергаются префиксы отношеній, напр., родит. отношенія:  $\text{დიძს-მ-ჯანტქ}$  (<  $\text{დიძს+მე+ჯანტქ}$  <  $\text{დიძს+მი+ჯანტქ}$ ) *ты лежишь у меня* (отъ  $\text{დიძს-ნჯიონს}$ , Хр., стр. 136, 15),  $\text{ქე-ღს-პ-კიბი}$  ( $\text{ქე+ღს+პე+კიბი}$  <  $\text{ქე+ღს+მი+კიბი}$ ) *держи меня, бери меня* (въ качествѣ чего, отъ  $\text{ღს-კიბიძს}$ ); вслѣдствіе непосредственнаго, но исчезновешіи гласнаго *o*, сосѣдства между собою звуковъ *მ* и *კ*, первый, уподобляясь второму, звучитъ какъ *პ* (§§ 67, 87).

β) Съ конца предлоги увеличиваются добавленіемъ частицъ несовершеннаго вида *ო* и *ის* или *ოძს* (§ 114), причемъ сокращенію подвергаются то предлоги, то эти частицы или *ტბ* и другіе вмѣстѣ, напр., н.  $\text{ომე-ეგდინტქ}$ , гесп.  $\text{ომე-ეგდინტქ}$  (<  $\text{ომს+მს+ეგდინტქ}$ , см. дальше *b, β, ვ*) *теряюсь среди* чего-либо (отъ  $\text{ომს-დინბიძს}$ ), н.  $\text{გეთმე-ეგვინტქ}$  (<  $\text{გე+თმძს+ეგვინტქ}$ ) *слышу, слушаю* (отъ  $\text{გს-გინბს}$ ).

б) При стеченіи гласныхъ исходовъ предлоговъ и частицъ  $\text{ქე}$  и  $\text{გს}$  съ гласными характеристами глагольныхъ породъ и отношеній, а также съ субъективнымъ префиксомъ 1-го лица возникаютъ разныя фонетическія измѣненія. Эти измѣненія нормируются законами ассимиляцій: регрессивной по преимуществу, рѣдко прогрессивной и взаимной.

α) Субъективный префиксъ 1-го лица, губной *з* (*ბ, მ, ზ, ვ*), ассимилируя себѣ гласные исходы предлоговъ *ს, ე, ი* и частицы  $\text{ქე}$ , обращаетъ ихъ въ гласный губнаго сближенія *უ*, гесп. полугласный *ვ*, напр.,  $\text{გე-ვსტბდი}$  ||  $\text{გვ-ვსტბდი}$  (вм.  $\text{გს-ვსტბდი}$ ) *я обзавишъ*,  $\text{ქედვ-ვოგი}$  (вм.  $\text{ქედ-ვოგი}$ ) *я разостлалъ*,  $\text{გეთმე-ვოგუნტქ}$  *приучаю его* (вм.  $\text{გეთმძ-ვოგუნტქ}$ ),  $\text{ქევ-ვოგე}$  *я приучилъ его* (вм.  $\text{ქეგ-ვოგე}$ ),  $\text{ქე-ვოტოთი}$  ||  $\text{ქვ-ვოტოთი}$  (вм.  $\text{ქე-ვოტოთი}$ ) *я бросилъ, выстрѣлилъ* и т. п. Иногда гласный предлога остается безъ измѣненія, напр.,  $\text{გე-ე-ვოგი}$  *я выстроилъ*,  $\text{ე-ვ-ე-უეექქ}$  *я ему исполнию*,  $\text{მე-ვ-ი-ბქქ}$  *я видѣлъ, замѣтилъ*.

β) При стеченіи гласныхъ исходовъ предлоговъ и частицъ съ характеромъ II-ой породы *o* возникаютъ слѣдующія измѣненія:

1) Гласный *ი* передъ *o* подвергается полной съ нимъ ассими-

миляціи, напр.,  $\text{ქი-ობთხიი}$  (вм.  $\text{ქო+ობთხიი}$ ) я *просилъ для себя*,  $\text{ქიდი-იფხვი}$  (вм.  $\text{ქო+დი+иფхვი}$ ) я *упалъ ницъ*,  $\text{გინი-იბგი}$  (вм.  $\text{გინო+иბგი}$ ) я *заплатилъ*,  $\text{მი-იფრქიი}$  (вм.  $\text{მო+иფრქიი}$ ) я *замахнулся сюда*; иногда гласный предлога совершенно отпадаетъ:  $\text{ქიდი-иფхვი}$ ,  $\text{ქიგინ-იბგი}$ ,  $\text{ქომი-იფღი}$  ||  $\text{ქომ-иფღი}$  (вм.  $\text{ქომო-иფღი}$ ) я *принесъ сюда* (отъ  $\text{მო-ღაღა}$ , § 117).

2) Гласный  $\text{ქ}$  передъ  $\text{ო}$  подвергается полной съ нимъ ассимиляціи, напр.,  $\text{ქიმი-იფღი}$  (вм.  $\text{ქემე-иფღი}$ ) я *отнесъ туда* (отъ  $\text{მე-ღაღა}$ , § 117).

3) Между  $\text{ს}$  и  $\text{ო}$  происходитъ взаимная ассимиляція:  $\text{ს+ო=}$  среднему звуку  $\text{ქ}$ , resp.  $\text{ქქ}$ , напр.,  $\text{გე-ეხარი}$  (вм.  $\text{გა+იხარი}$ ) я *обрадовался*, 2-е л.  $\text{გე-ეხარი}$ , 3-е л.  $\text{გე-ეხარე}$  (отъ  $\text{გა-ხარება}$ ),  $\text{მიდე-ეღი}$  (вм.  $\text{მიდა+იღი}$ ) *возьми туда* (отъ  $\text{მიდა-ღაღა}$ ),  $\text{გილე-ეხლექ}$  (вм.  $\text{გილა+იხლექ}$ ) я *падаю внизъ* (отъ  $\text{გილა-ღაღა}$ ),  $\text{ვე ქნარა}$  (вм.  $\text{ვა+ინ-გარა}$ ) *не плачь!* (отъ  $\text{ნგარა}$ ),  $\text{ვე ედა}$  (вм.  $\text{ვა+იდა}$ ) *не ходи!* (отъ  $\text{უდა}$ ) (§ 109). Получившіеся такимъ образомъ два тождественные звука  $\text{ქქ}$  могутъ слиться въ одинъ, какъ бы долгій звукъ:  $\text{გილე-ეხლექ}$ ,  $\text{ვ' ქნარა}$  (§ 5, см. *Словарь* подъ  $\text{ვა}$ ) и т. п.

Иногда взаимная ассимиляція происходитъ и черезъ согласный между  $\text{ს}$  отрицанія и  $\text{ო}$  предлога:  $\text{ვე გიშართე}$  (вм.  $\text{ვა+გიშართე}$ ) *онъ не вышелъ* или  $\text{ვე ეგშართე}$ ,  $\text{ვე გშართე}$ ;  $\text{ვე კნუჯინუნა}$  (вм.  $\text{ვა+კინუ+უჯინუნა}$ ) *они (онѣ)*, оказывается, *не оглянулись назадъ*. Въ послѣднихъ примѣрахъ можно допустить, что  $\text{ო}$  предлога выставляется къ началу:  $\text{ვა გიშართე} > \text{ვა იგშართე} > \text{ვე გშართე}$ ,  $\text{ვა კინუ-უჯინუნა} > \text{ვა იკнუუჯინუნა} > \text{ვე კнუჯინუნა}$ .

Есть и случая частичной ассимиляціи  $\text{ს}$  съ  $\text{ო}$ , именно обращеніе  $\text{ს}$  въ  $\text{ქ}$ , напр.,  $\text{ვე ითმართვეს}$  *не сможемъ выйти* (вм.  $\text{ვა ით-მართვეს}$ ),  $\text{ვე ვიჯე онъ не сидитъ, не замѣтенъ}$  (вм.  $\text{ვა ვიჯე}$ ).

γ) Въ III-й и IV-й породахъ, сравнительно съ II-й, фонетическія измѣненія въ 1-мъ лицѣ отличаются отъ таковыхъ во 2-мъ и 3-мъ лицахъ. Зависитъ это явленіе отъ того обстоятельства, что характеры III-й и IV-й породъ не предшествуютъ субъективному префиксу 1-го лица, какъ это случается большею частью во II-й породѣ (§ 69), а слѣдуютъ за нимъ. Фонетиче-

скія измѣненія въ 1-мъ лицѣ одинаковы для всѣхъ породъ, исключая II-ую, и о нихъ уже была рѣчь (выше b, α). Что же касается измѣненій въ двухъ остальныхъ лицахъ, они одинаковы (при одномъ и томъ же гласномъ исходѣ предлоговъ) для III-й и IV-й породъ, дѣйст. залога, для IV-й пор. страд. залога и для третьихъ лицъ дат. отношенія, такъ какъ у всѣхъ этихъ формъ одни и тѣ же гласные характеры, именно *э* или *о*. Остается особо выдѣлить IV-ую пор. стр. залога съ характеромъ *ю*, она же II-е производное спряженіе объект. строя и 3-е лицо род. отношенія съ характеромъ *ю*, оно же 3-е лицо II-го спряженія объект. строя.

1) Гласный *э* передъ *э* остается неизмѣненнымъ, напр., 1-е лицо *გუ/ე-ვაცხადი* я объяснилъ (b, α), но 2-е л. *გა-აცხადი*, 3-е *გა-აცხადე* (отъ *გა-ცხადებდა*), объект. стр. *მიღე-მადე* могу взять, 2-е л. *მიღე-გადე*, но 3-е *მიდა-ადე* (отъ *მიდა-ღადა*).

2) *ე* передъ *э* обращается въ *о*: 1-е л. *ქემე-ვანტი* я достигъ его (b, α), но 2-е л. *ქიმი-ანტი*, 3-е л. *ქიმი-ანტი* (отъ *მე-ნტია*), 1-е л. *გე-ე-მანვე* я смогу объяснить, 2-е л. *გე-ე-განვე*, но 3-е л. *გე-ი-ანვე* (ср. подобное явленіе въ именахъ, § 127, d, e).

3) *ო* передъ *э* ассимилируется съ нимъ вполне, напр., 1-е л. *ქო/ე-ვაჯუდი* я пощлоавалъ, но 2-е л. *ქა-აჯუდი*, 3-е *ქა-აჯუდე* (отъ *ჯუდა*), *ქე-ვაჯური* я уподобился ему, но *ქა-აჯური*, *ქა-აჯურე* (отъ *გურია*) (ср. §§ 35, b; 129, E, c).

4) Гласный *э* ассимилируетъ вполне слѣдующій за нимъ *о*: *ორო* онъ дѣлаетъ, но *ვა* зрото онъ не дѣлаетъ, *ოკო* онъ хочетъ, *ვა* зкѣ > *ვ'* зкѣ онъ не хочетъ, *ოხოლე* онъ радуется, *ვა* зხოლე онъ не радуется, *ვა* შობრალე *მე* не жалъ его, *ვა* გობრალე, но *ვა* зბრალე (безъ отрицанія *ობრალე*). Это собственно второобразная форма ассимиляціи: сначала надо допустить полное уподобленіе *э* съ *о*, а лишь потомъ *ო* дали *ss* (см. ниже 6).

5) *ე* передъ *о* обращается въ *о*: *მე-ვოხექ* я очевидъ, замлъ-тенъ, 2-е л. *მი-ოხექ*, 3-е *მი-ოხე* (отъ *მე-ხენა*), *მე-ვოჯინი* я по-смотрѣлъ, я увидѣлъ, *მი-ოჯინი*, *მი-ოჯინე* (отъ *მე-ჯინა*), *გე-მორეთუ* ни мнѣ надѣта (шапка), *გე-გორეთუ*, *გი-ორეთუ* (отъ *გი-*



რთუმდას), ი-ო-ნწვემუ ვმ. ე-ო-ნწვემუ *подлежащий разъяснению, отъяснению* (отъ ე-ნწვემას), მი-ოხამდალი ვმ. მე-ოხამდალი *подлежащий отданію туда* (отъ მე-ხამას).

б) ო передъ ო оба обращаются въ а:

1-ე ლ. ქედგ-ვოგურქე я *обучилъ* მე-ვოგებოჲე я *помогъ ему приобрести* (ბ, α) ოტъ დო-გურაჲა რტაჲ ოტъ მო-გება

2-ე » ქედა-ავურქე მს-ავებოჲე

3-ე » ქედა-ავურქე მს-ავებოჲე

გვ-ვონჯი я *отворилъ, открылъ*, სი გა-ანჯი, თიქე გა-ანჯე; მს-ანამდალი ვმ. მო-ოხამდალი *подлежащий отданію сюда* (отъ მო-ხამას), ქს-აკო *ему хочется* ვმ. ქო-ოკო (ср. §§ 35, b; 129, E, c).

ბ) Гласный исходъ s предлоговъ передъ характеромъ IV-й пор. стр. залога и II-го произв. спряж. объект. строя ე подвергается слѣдующему измѣненію: гласный s передъ ე ассимилируется съ впмъ вполне, напр., დე-ეჩქე *у него не хватило* (отъ და-რქებას), დე-მეჭირებუ *мнѣ будетъ нужно*, 2-ე ლ. დე-გეჭირებუ. 3-ე ლ. დე-ეჭირებუ (отъ და-ჭირებას), ვე ემადგინე (ვმ. ვა ემადგინე) *не могу встать* (отъ ე-დგინას).

ე) Передъ характеромъ 3-го лица род. отношенія и 3-го лица II-го спряж. объект. строя и третьихъ лицъ третьей группы время гласные исходы предлоговъ подвергаются слѣдующимъ измѣненіямъ:

1) s передъ ე подвергается ассимиляціи полной или частичной:

прош. сов.,      прош. сов. съ отриц.,      наст. объект. стр.  
 ოტъ გა-თეებას *окончить*, ძირაჲა *видеть*      დასა *иметь*

1-ე ლ. გა-მითეებუ      ვა მიძირე      ვა მიდეუ

2-ე » გა-გითეებუ      ვა გიძირე      ვა გიდეუ

2-ე » გუ-უთეებუ      ვა უძირე || ვო უძირე      ვა უდეუ || ვო უდეუ.

2) ე передъ უ остается неизмѣннымъ: ი. მე-<sup>რ</sup>ეურქე я *иду туда*, 2-ე ლ. მე-ურქე ი т. д. (§ 109), ირ. сов. 3-ე ლ. მე-ურთუმე (отъ მე-ურდას, § 109), გე-ეძე *ему предстоитъ* (отъ გე-დვადას).

3) *ა* передъ *ჟ* ассимилируется съ нимъ вполне: *დუ-ჟძხი* (вм. *დო-ჟძხი*) *позови его* (отъ *დო-ძხინი*), *მე-გრეჟი* (вм. *მო-გრეჟი*) *иду сюда*, 2-е л. *მე-ჟეჟი* и т. д., пр. сов. 3-е л. *მე-ჟეთემე* (вм. *მო-ჟეთემე*) отъ *მე-ჟეს* (< *მო-ჟეს*).

§ 116. Некоторые глаголы обозначаютъ не только дѣйствие или состоянiе предметовъ, но и величину ихъ: одно и то же дѣйствие или состоянiе иногда выражается различными глаголами въ зависимости отъ величины дѣйствующаго предмета, напр., *ჯუნს* || *ჯუნსა* *цѣловать*, но когда дѣйствующимъ лицомъ является маленькiй предметъ, тогда употребляется *ჭუჭუს*: *სხსას, სხსა-სქუს, მოტო*, *ქუმსჭუჭო!* *иди, родимый, поцѣлуй меня!* поетъ молодая мать своему маленькому сынку (*Хр.*, стр. 136,21). Влюбленный, отправляя къ возлюбленной письмо съ птичкой, обращается къ послѣдней съ слѣдующими словами: *შო, ხიტო! გოფურინი, ქემეული თენს თის, დო ხესე ქემეხი დო უმეული ქასჭუჭი* (|| *ქასჯუდი*) *შის! о, птичка! улети, отнеси это (письмо) той, прежде отдай ей съ руки, а послѣ поцѣлуй ее съ уста!* (*Хр.*, стр., 118,9—12, вариантъ 2-й); *ქდო-ხოდი* *садись!* (отъ *დო-ხუნს*); *ქდს-ჯვავო, ქდს-აკვავო* *садись!* (говорится о маленькихъ предметахъ); *ქდს-ცხაკი* *садись!* (говорятъ хилому человѣку, отъ *დო-ცხაკუს*); *გე-გვავარეჟი* *сижу* (говорится о большихъ, тяжелыхъ предметахъ), пов. *დო-ავვარზი* (отъ *ავვარესა*); *ბდვანქ* *кладу* (отъ *დვანს*); *გეთმე-ვოცოქანქ* *кладу* (что-либо маленькое или въ маломъ количествѣ, отъ *გე-ცოქუს*).

## Совпаденiя въ глагольныхъ формахъ.

§ 117. Есть случаи совпаденiя разныхъ глагольныхъ формъ, преимущественно въ третьихъ лицахъ, напр.: 1) 3-е л. н. стр. з. IV-й пор. субъект. стр. *გოლს-აბე* (< *გოლს-+აბე*) *онъ виситъ* (1-е л. *გოლგ/ჟ-ვობეჟი*) совпадаетъ съ 3-мъ л. н. объект. стр. 3-го спр. *გოლს-აბე* *на немъ виситъ* (1-е л. *გოლგ-მობე*), 2) 3-е л. аор. субъект. стр. съ 3-мъ л. аор. формы возможности: *ქდს-ავურეჟი*

онъ научилъ его (1-е л. ქედგ-ვოგურე), ქედა-ავურეუ<sup>1</sup> онъ смогъ выучиться (1-е л. ქედგ-მავურეუ<sup>1</sup>), 3) 3-е л. н.-б. стр. з. съ 3-мъ л. аор.: კაზი დო-ღურე (вм. დო-ღურენ) человекъ умеръ (1-е л. დო-ბღურექ), კაზქე დო-ღურე человекъ умеръ (1-е л. დო-ბღურეი), 4) მდღლე со мною случится и მდღლე я могу сдать, 5) отрицательная форма 3-го л. н. объект. стр. 3-го спр. съ формой 3-го л. аор., напр., ვა სხილღე онъ не радуется (სხილღე რადუეტსა, § 115, b, γ, 4), ვა სხილღე онъ не обрадовался (სხილღე онъ обрадовался), 6) вслѣдствіе полной ассимиляціи гласныхъ ე и ო въ предлогахъ მე и მთ передъ характеромъ П-й породы ო, совпадаютъ другъ съ другомъ глагольныя формы П-й пор., сложенные съ этими предлогами, напр., ოთ მე-ღაღს нести туда и მთ-ღაღს нести сюда, аор. одинаково მი-ოვღი (вм. მე-ოვღი и მთ-ოვღი), такъ что является необходимымъ прибавить къ нимъ нарѣчія ვითეა туда, სითეა сюда; но если къ глагольной формѣ прибавить утвердительную частицу, то послѣдняя удерживаетъ разницу между ე и ო: ქი/ემი-ოვღი я отнесъ туда, ქმი-ოვღი я принесъ сюда, 7) совпаденія формъ, вызванныя употребленіемъ однѣхъ и тѣхъ же мѣстоименныхъ частицъ въ роли то субъективныхъ префиксовъ, то объективныхъ, напр., დო-პიღი не только: я его убилъ, но и: ты меня убилъ (§ 87, A, a), 8) совпаденія формъ, вызванныя особенностью мингрельскаго языка согласовывать сказуемое въ числѣ съ дополненіемъ мн. числа при подлежащемъ ед. числа (§§ 88, 143).

## VI. Нарѣчія.

§ 118. Среди нарѣчій имѣются какъ первичныя (настоящія частицы), такъ и производныя отъ разныхъ именъ въ формѣ того или иного падежа. И тѣ и другія бываютъ простыми или сложными.

а) Качественныя нарѣчія отвѣчаютъ на вопросъ მეჴე или მეხეჴე какъ? и образуются различно:

1) Преимущественно отъ прилагательныхъ и существитель-

ныхъ въ формѣ Д.—Напр. падежа на о: ჯგოფრე *хорошо*, ძაღამე *и ძაღამე* *очень*, წაღიღო *съ желаніемъ*, უბნძიტელი *убиждительно*, ჯიქურე *прямо*, კაკაღო *подробно* (букв. *по зерну*), შხვა-იქურე *иначе* (букв. *другимъ образомъ*), ხანრულე *весело*, მსგავრე *крѣпко*, გვალე/ქ *или გვალას* *совсѣмъ*, *совершенно*, ლექინე *леiko*, ტვერი-შორე *подобно пыли*, ქარი-შორე *подобно ветру*, ხესქვი-ცაღო *подобно дрозду*, ხიტვი-ცაღო *подобно птичкѣ*, ხახინე *тайно*, უკრადკოი, ივერი-გვარე *такъ*, გაძიცაღო *на смѣхъ*, ჭკვერე *или ჭკვერასჟე* *умно*, ანძა-ანთო || ანძო-ანთო *все (всѣ) вмѣстѣ*, წყინასრე *тихо*, *смирно*; შურე *совершенно*, წორე *или შეწორეთ* *вмѣстѣ*, *сообща*, უ-ძიქურასჟე *безъ страха*, *смѣло*.

*Примѣчаніе.* Въ формѣ этого же падежа образуется отъ сравнительной степени прилагательныхъ сравнит. степень нарѣчій, напр., უმეტესო *особенно*, *большею частью*, უმცლესო *еще больше* (§ 29).

2) Въ формѣ Род. и Отл. падежей: 'ა'თაში *такъ* (*подобно этому*), თეში *такъ* (*подобно тому*), თაში-თეში *такъ и сякъ*, მარტვიში *направо*, კვარხში *налѣво*, დუდიში *ბაღამა-ზე* *съ насъ до конца*, განში *со стороны*, ტუბასში, ტუბიში *тайно*, სისქვამში *по красотѣ*, *красотой*, მსგავრში *крѣпко*, *смѣло*, უცბასში *внезапно* (букв. *не зная*), სრულასში *совсѣмъ*.

3) Въ формѣ другихъ падежей: ლუკა-ლუკათ *на куски*, იუხხს-იუხხსთ *на крошки*, წორეთ *поистинѣ*, ანდეთ *чуть*, *едва*, ძივ'უ-ძივ'უთ *съ трудомъ*, *едва*, იქენი *все-таки*, იქენ-იქენი *непрерывно*, ითამუ *какъ будто*, ეგებუ *быть можетъ*, მეფას-ზე *отдѣльно*.

4) Въ формѣ Дат. картскаго падежа: ბანას, კეკას *и др.* (см. стр. 024, прим. 1).

b) Количественныя нарѣчія отвѣчаютъ на вопросъ *მე-ზემას* *или მეფას* *сколько?*—ბრედი *много*, ჭე, ჭას *мало*, თითო-თითოთ *по одиночкѣ*, 'თ'ე-ზემას *столько* (*равный этому*), 'თ'ი-ზემას *столько* (*равный тому*), ხვალე'ქ *только*, *одинъ*, 'თ'ე-სხე'ი' *или* 'თ'ე-სხე'ო-*столько*, 'თ'ი-სხე'ი' || 'თ'ი-სხე'ი *столько*, *მეშას* *сколько?* *почемъ?*

с) Нарѣчія мѣста отвѣчаютъ на вопросы *სო იძი? სო-შს* куда? *სო-ლე* откуда? — *სო-დე* || *სი-დე* *იძი*, *სო-შს-ხე*, *სო-იშს-ხე* куда, *დოკუდა*, *პოკამბსთჲ*, *სო-ლე-შე* куда, *ოთკუდა*, *სო-გიდე*ნი *იძი-თი*, *სო-ლე-გიდა* *ოთკუდა-თი*, *სო-იინი* *იძი-მიბი*, *სო-<sup>1</sup>ც<sup>1</sup>ურე*, *სო-<sup>1</sup>ც<sup>1</sup>ურე*შე *ოთკუდა*, *კუდა*, *სო-ლე-<sup>1</sup>ც<sup>1</sup>ურე* *ოთკუდა*, *აშო* *სიოდა*, *<sup>1</sup>გ<sup>1</sup>იმო* *ტუდა*, *<sup>1</sup>ს<sup>1</sup>ო<sup>1</sup>ს<sup>1</sup>ქი* *აძის*, *<sup>1</sup>ე<sup>1</sup>ო<sup>1</sup>ქი* *თამჲ*, *ჟი* *ნავერჟუ*, *ჟი*შე *სვერჟუ*, *ჟი-მო-ლე* *სიშე*, *დიკობსე* *სიშუ*, *ხოლო*ს *ილი* *ხოლო*შს *სიშკო*, *შო*რს *იდა*მი, *შო*რიშე *იდა*მი, *კინი* || *კონი* *ნადა*შ, *კინობე* || *კინობე* *პო-ადა*მი, *ა*, *ჟესხა-ლე* *პოადა*მი, *გა-ლე* *სნარუჟი*, *დინხა-ლე* *სიშური*, *დინხა-ლე*შე *იშური*, *შქას* *პოსერედი*შ, *შქას-აბას* *პოსერედი*შ, *პოპო-ლი*შ, *ოუდო* *სიშუ*, *ოუდო-ლე* *სიშე*, *ეკი-ეკი* *სიშე*, *სიშე*, *ეშს/ე* *სვერჟხ*, *მი*შე<sup>1</sup> *ე<sup>1</sup> სიშური*, *სე* *სერედი*შ, *მე-ლე* *პო* *თუ* *სტორი*ნი, *მო-ლე* *პო* *სი* *სტორი*ნი, *მე-ლე*შე *სე* *თი* *სტორი*ნი, *მუკი*, *მუკი-მუკი* *კრუ-იომჲ*, *ვოკრუ*შ, *მიკი-მიკი* *და*ლსე *ი* *და*ლსე (*ტუდა-ტუდა*), *წი/ე*ში *სვერე*დი, *წო*ხო-ლე *სვერე*დი, *რანსე*, *შესა-დო* *სე* *დრუგომჲ* *მბსთ*, *გი*შე *სიშუ*, *ეშს-გი/ეშს* *სვერჟხ* *ი* *სიშე*.

d) Нарѣчія времени отвѣчаютъ на вопросъ *მუ-ჟანს/ც*, *მუ-დ<sup>1</sup>რ<sup>1</sup>ის* *კიდა*, *სე* *კაკოე* *ვრე*მე? — *სე* *თენერ*, *ჟეჟუ*ლი, *ჟეჟუ*ლი-ნე *პოსლ*, *ნი* *კიდა*, *აშე-დეს* *სე*გიდა, *ჟეჟე* *ავე*ტრა, *გი/ე*ლანი *პოსლ-ავე*ტრა, *გო*ლს *სი*ვერა, *გო*ლს-წო<sup>1</sup>რ<sup>1</sup>სე<sup>1</sup> *პო*ავეტრა, *წი/ე* *სე* *ე*თომჲ *იო*დუ, *გო-წო*ს *სე* *პრო*შლომჲ *იო*დუ, *გო-წო*ს *სე* *პო*აპროშლომჲ *იო*დუ, *სე*ოე *თო*ტისჲ, *სრ*აჟუ, *დეს*ს *ვარ* *სი*კიდა, *ო*რდოს, *ო*რდოსარეს *უ*ტრომჲ, *ო*რდოშს-ხე *დო* *უ*ტრა, *სო*შს-ხე *პო*კა, *კინო*-ხე *ა*ტმჲ, *კინი* || *კონი* *სნო*ვა, *ო*პიატჲ, *მუ*ჟო *კიდა*, *ინი-ანო*ო *სე*იდა, *ხო*ლო *ე*სე, *სნო*ვა, *სე* *ვრე*მე, *ლე*შს *სი*ვერა *სი*შუ, *ლე*შსინჟი || *ლე*შსინჟი *სი*ვერა *სე*ვერომჲ, *ონ*დარო *პო*კა (გ. *სხსა*შ), *დი*ო *პო*კა (გ. *ჟერ*), *დი*ო<sup>1</sup>რ<sup>1</sup>დჟე *პო*კა (გ. *ჟერ-ჟერ*ობით), *დი*ო-დესარო *პო*კა (გ. *ჟერ-დესარობით*), *ს<sup>1</sup>ო*ე-წი/ეშს *თი*და, *თი-წი/ე*ლს, *თი*შე-წი/ელს, *თი*ში-წი/ეშს *თი*და, *მალს* *სკო*რო, *სი*შტრო, *დეს*შე *ე*შედივესო, *მარ*სე *ე*შენედივესო, *სე*შიშს-ხე *ტრი* *რ*აზა *ი* დრ.

e) Нарѣчія причины отвѣчаютъ на вопросъ *მუ*შენი, *მუ*შე *პო*ჩეჟუ, *ო*თიეო? — *ა*თეშენი, *ა*თეშ გუნიშენი *პო*ათოჟუ, *თი*შ გუნიშენი *პო*თოჟუ.

f) Нарѣчія цѣли: *მუ*ოთ, *მ*ოთ *ა*ტმჲ? *მუ*შს *დ*ლა *ჩე*ო? *მუ*შო *ა*ტმჲ, *დ*ლა *ჩე*ო?

г) Къ нарѣчіямъ надо отнести частицы: 1) утверженія ქადა (§§ 110—115), თი, თუ, თი, *же*, ხელთა თბი, *же*, 2) отрицанія ვა не (§§ 114, 115), ვარ *нѣтъ*, ნე || ნუ или ნუმე || ნემე *не* (§ 79, b). ნუმე || ნემე—сугубая форма отрицанія, сложенная изъ картскаго ნე *не* и абхазскаго მ или сванскаго მჰმა, მად *не*, *нѣтъ*.

Многія изъ первичныхъ нарѣчій, именно: მე, მო, კვი, კმა, გომე, მუკო, თუდო, მეტი, ჟი, მელე, მოლე, გალე и др. служатъ предлогами и послѣлогами (§§ 119, 120, 121).

Подробный анализъ сложныхъ нарѣчій данъ въ *Словарь*.

## VII. Предлоги.

§ 119. Въ мингрельскомъ, какъ и въ чанскомъ, предлоги сохранились лишь въ глаголахъ, а именами управляютъ послѣлоги<sup>1)</sup> (§ 121). Въ глаголахъ предлоги занимаютъ первое мѣсто, имъ можетъ предшествовать лишь утвердительная частица ქა (§§ 110—115).

§ 120. Предлоги бываютъ простые и сложные.

а) Простые предлоги:

ა- *о, по, сверхъ*: ა-ხვალამს *повстрѣчаться*.

გა- *прочь, отъ, о-* (карт.): გა-თქება *окончить*, ср. გო-.

გე- *снизу; сверхъ, вы-*: გე-ჯიბს *смотреть снизу*, გე-დგება *выстроить*.

გო- *прочь, от-, -о, раз-, вдоль, про-*: გო-ტყება *отпустить*, გო-ლეება *гулять, прохаживаться*, გო-ჯიბს *разсмотреть*, გო-თქება *окончить*.

დო-, და- (карт.) *снизу, назадъ, крупомъ*: დო-ხენს *стыть*, დო-რის *вернуться, повернуться*, დო-ლეება *обходить*, და-ჯერება *послушаться, согласиться*.

1) И въ мингрельскомъ сохранились предлоги въ именахъ, но не какъ самостоятельныя частицы, управляющія тѣми или иными падежами, а какъ части производнаго слова, напр., მს. მინდობის (предл. მს *сверху* + მინდობა *поле*), ე-კეძე (*оверху* + ეძე *поле* + რბილი *блгий*), и то и другое означаютъ: *возвышенная поляна* (среди лѣса).

ქ- *сверху*, *воз-*: ქ-ღღს *осходить*, *выростать*, ქ-ცხნისთჳს *поднимать снизу наверх*.

შქ- *туда* (въ направлѣніи къ третьему лицу): შქ-ღღს *уходить туда*, შქ-ღღს *уноситъ туда*.

შც- *сюда* (въ направлѣніи къ первому лицу): შც-ღღს *приходить сюда*.

ხც- (§ 114).

ც- *сверху*, *на*: ც-ჴჴოცხსქ *возьму*, *получу*.

შქ- *по-*: შქ-ხვადღსძმ *повстрѣчаться*.

წს- *прочь*: წს-ღღს, წს-ყუხსძმ *испортиться*, *погибать*.

წც/ქ- *впередѣ*, *впередѣ*, *по-*: წც-ხვადღსძმ *повстрѣчаться*.

Какъ видно изъ вышеизложеннаго, нѣкоторые предлоги имѣютъ нѣсколько разныхъ, иногда прямо противоположныхъ, значеній, и, наоборотъ, есть случаи, когда многіе предлоги теряютъ свое самостоятельное значеніе и, присоединяясь къ глагольнымъ формамъ, указываютъ лишь ихъ совершенный или несовершенный видъ (см. § 114).

#### б) Сложные предлоги:

ჰკც-, იკც-, იკც- *вмѣстѣ*, *взаимно*, *съ*, *совершенно*: ჰკც-კონტჳს, იკც-კონტჳს *связать вмѣстѣ*, ჰკც-ცვილტჳს *убивать друга друга*, ჰკც-ძვეჯტჳს *собирать*, იკც-ცუხსთჳს *взять съ собою*, იკც-თქჳს *исполнить* *сполнить*.

ღღს- *снизу*; *внутри*, *съ боку*, *рядомъ*: ღღს-ღღს (< ღღს+ღღს) *заходить*, *спускаться снизу*, ღღს-სხვძჳს *танцовать съ кѣмъ*, ღღს-ხუხს *сидѣть съ кѣмъ*, *посадить кого внутри* *снизу* (напр. въ карманъ), ღღს-ჴკადღს *прибывать съ боку*.

ჰმც- *сверху*: ჰმც-ღღს (< ჰმც+ღღს) *возйти*, *возобратиться*.

ჰძს- *сверху*, *въ середину*: ჰძს-ღღს (< ჰძს+ღღს) *выходить наверх*, ჰძს-ჯინს *смотреть въ середину* чего, ჰძს-ხვინს *лежать среди* чего, ჰძს-ცინს *быть*, *стоять среди* чего.

ჰწც- *впередѣ*, *по-*; *прочь*: ჰწც-ხვადღსძმ *повстрѣчаться*, ჰწც-ღინსთჳს *пропадать*, *исчезать*.

ტკღს- см. ქღს.

- გითო-, ითო- *თიხუ, თი-, კხ, სკოთხ:* გითო-ულა (გითო+ულა) *вылезти из-под чего, пройти сквозь, гითო-ჟინს смотреть подо что-либо, гითო-ჟკადჟა прибивать к чему.*
- გილა- *თილ, თი, თიდა-თიდა, თილაჟ, თი:* გილა-ულა (< გილა+ულა) *ходить туда-сюда, расхаживать, гила-ნჟინს лежать на чемъ, гила-ჟუნს водить туда-сюда.*
- გიმა- *თიმა, თიმაჟ, თი:* გიმა-ჟოთამა *бросать вниз, гима-ხუნს сидеть на чемъ, гима-ნჟუჟმა снимать сверху.*
- გიმ- *თიმ-, თიმაჟ; თი-, თიჟ:* გიმ-ულა (< გიმ+ულა) *выходить, сходить, гим-ხამა издать, продать, гим-ჟუნსაჟа вывести.*
- გინ- *თინ-, თინჟ:* გინ-ულა (გინ+ულა) *переходить, распространяться, касаться, гин-ჟოთამა перебросить черезъ.*
- გიმა- *სკოთხ, სრედი, თი-, თი-:* გიმა-ულა (გიმა+ულა) *проходить, выходить, освободиться из середины чего, გიმა-სხუნს выбирать, очищать (соотновать), გიმა-ჟინჟა проиндуть, გიმა-ჟოთჟა вылавливать из середины чего, задерживать среди чего.*
- გიჟ- *თიჟ, თი-:* გიჟ-ლაჟ *отбирать, взять.*
- დიკ- *თიმაჟ:* დიკ-ჟ-ულა *сойти вниз.*
- დინ- *თინ-, თინ- თიმაჟ, თი-:* დინ-ულა (< დინ+ულა) *спуститься, ин-ჟოთამა бросать вниз, თიჟ.*
- დიმა- *თიჟი თილაჟ:* დიმა-ნჟინს *закладывать в ямку.*
- ქკ- *თიკ-, თიკ- თილაჟ, თიკომაჟ, თი, თიჟ:* ქკ-ჟ-ულა, თიკ-ჟ-ულა *выходить на верхъ (на берегъ), обходить крутомъ, ქკ-ჟოთამა выбросить на (берегъ), ქკ-ნჟინს лежать у чего (у берега, у очага).*
- ქლა- *თილა-, თილა- თილაჟ, თი-, თი, თიმაჟ, თიჟ:* თილა-ულა (< თილა+ულა) *восходить, миновать, ქლა-ნჟინს лежать на чемъ, ქლა-ჟლა зайти снизу сверху, თილა-ჟუნჟა нагибать, ქლა-ნჟუჟლა разложитъ, расположить в рядъ.*



ქმს-, იმს- *вы-, ис-, сверху, воз-*; *среди*: ი/ქმს-*ულს* (< ი/ქმს-*ულს*) *восходитъ, იმს-დინაფს* *теряться среди* *чегო, ი/ქმს-ცოთამს* *выбросить, искоренить, ი/ქმს-ცუნს* *вывести, избавить отъ* *чегო.*

ითლ- *см.* გითლ-.

იკლ- *см.* ჰკლ-, კკლ-.

ილს- *см.* ქლს-.

ინლ- *см.* დინლ-.

იშს- *см.* ქშს-.

იწლ- *впередъ*: იწლ-*ჯღლს* *посылать.*

კი/ღლს- *сквозь, черезъ, про-*: კი/ღლს-*ულს* (< კი/ღლს-*ულს*) *про-*  
*ходить, კილს-რღვსიფს* *продеть, კილს-დგღმს* *положить, про-*  
*ложить* *черезъ.*

კინლ-, კუნლ- *назадъ*: კინლ-*ჯინს* *оглядываться.*

მიღს- *прошь, у-*: მიღს-*ულს* (მიღს-*ულს*) *уходить, მიღს-ცუნს*  
*уводить.*

მიითლ- *в-, внутри*: მიითლ-*ულს* (მიითლ-*ულს*) *входить, влзათъ,*  
*მიითლ-ცოთამს* *бросать* *внутри.*

მიკლ-, მუკლ- *про-, мимо, у, кругомъ, назадъ, съ боку, къ,*  
*до, подъ, сз*: მი/უკლ-*ულს* (< მი/უკლ-*ულს*) *проходить, обхо-*  
*дить, ухаживать, მიკლ-ნწუღმს* *снимать (одежду), მიკლ-ცონს*  
*прививать* *къ, сз боку, მიკლ-ნჯინს* *ле-*  
*жать у* *чегო* (*უ* *სტწნი*), მიკლ-*ხუნს* *сидеть* *сзади, во-*  
*круг или около* *чегო, მიკლ-ნჭსიფს* *допускать, подпу-*  
*скать, მუკლ-ნსკსიფი* *стучать* *сз* (*дверь*).

მილს- *сз*: მილს-*ხუნს* *сидеть* *сз* (*помწщеніи*).

მინლ- *в-, вниз*: მინლ-*ულს* *входить, მინლ-ნწუღმს* *снимать*  
(*покрывало, крышку*).

მიშს- *посреди, сз* *середину*: მიშს-*ულს* *войти* *сз* *середину, მი-*  
*შს-ცოთამს* *забросить* *сз* *середину.*

მოლს- *сюда*: მოლს-*ულს* *идти* *сюда* (*въ* *сторону* *говорящаго*).

მუკლ- *см.* მიკლ-.

მუნლ-, მონლ- *сюда*: მუნლ-*ულს* *заходить* *сюда* (*въ* *сторону* *го-*  
*ворящаго*).

გა- სმ. აკა-.

წიგმა- (иногда აწმა) *сверху сюда, впередъ: წიგმა-დგინს* подняться, встать, წიგმა-წოთმბ *бросать* на открытое мѣсто; *вырвать, выколоть спереди, წიგმა-ჯინს* *смотреть впередъ.*

Во временахъ второй группы къ этимъ сложнымъ предлогамъ присоединяются простые გა-, გო-, დო-, и, такимъ образомъ, получаютъ сугубо-сложныя формы предлоговъ (см. § 115, a, α, 1).

Нѣкоторые изъ этихъ предлоговъ, находясь въ составѣ глагольныхъ формъ, повторяются при нихъ самостоятельно въ качествѣ нарѣчій, напр., ქე-კენო-სქელადე კენობე *остался, -лась, оказывается, позади* (Хр., стр. 62, 14), მინი-ილე მინი *онъ вошелъ внутрь, წმა-ჯინბ წმიი онъ посмотрѣлъ впередъ, ათე წყარმბ მძე ქი-მიშ-მიბოი* *сдѣлай для меня въ серединѣ этой воды (рыки) мостикъ* (Хр., стр. 41, 13).

При слиянii съ глагольными формами, предлоги то совершенно теряютъ гласные исходы, то измѣняютъ ихъ (§ 115, b).

## VIII. Послѣлоги.

§ 121. Настоящихъ послѣлоговъ въ мингрельскомъ весьма ограниченное количество:

1) წმა<sup>ბ</sup> или съ наращеннымъ ბ: ბ-წმა<sup>ბ</sup> и 2) წკალა, resp. წკელა *сз, вмѣстѣ сз, у, при*, управляютъ оба обезформленнымъ Род. падежомъ (§ 16, c), напр. კინი-წკალა *сз человекомъ, თი-წმა<sup>ბ</sup> сз нимъ, ბინგელი-წმა<sup>ბ</sup> у котлына, ცინა-წმა<sup>ბ</sup> сз двушкой, სკინი-წმა<sup>ბ</sup> сз тобою* (§ 19, b).

*Примѣчанiе.* Въ сочетанii съ указательными мѣстоименiями эти послѣлоги часто замѣняютъ собою нарѣчiя времени (§ 118, d), напр., ათე-წმა<sup>ბ</sup> *сз это время (тогда, при этомъ), თი-წკალა* *тогда* или თიმე/ე-წმა<sup>ბ</sup> || თიმ-წკელა || თიმბ-წმა<sup>ბ</sup>.

3) ბო *для, ради, изъ-за, о*, присоединяясь къ формамъ О. падежа, образуетъ послѣложный падежъ (§ 19, a).

4) ზ || ხე || ხი დო სჲ Д.=Н.<sup>1</sup> падежомъ (§ 17,а).

5) ჰგუენს *подобный* სჲ неоф. Род. падежомъ: თუ-ჰგუენს *подобный этому*.

6) გასმისთ *вместо, взаменъ*: თუჲ გასმისთ *вместо этого*.

7) გუჲს *о, обѣ* სჲ Род. падежомъ: ფაღუფიბი გუჲს *о деньгахъ*; გუჲს-ხე *по причине, изъ-за*, სქანსი გუჲსხე *изъ-за тебя*.

Часто въ роля послѣлоговъ выступаютъ многія нарѣчія мѣста и времени (§ 118,с,d). Всѣ они управляютъ Род. падежомъ, рѣдко Дат. карѣскимъ, напр.:

1) ოსეჲნი<sup>1</sup> გაღე || ოსეს გაღე *внѣ двора, за дворомъ*.

2) ოსეჲ გინო *за дворомъ*.

3) ქვანსი დინხაღე || ქვანს დინხაღე *внутри живота*.

4) ჴსიბი თუღო *подъ деревомъ*, ჴღვსიბი თუღო *внизу (на днѣ) моря*, ხიღამუნიბი თუღო *подъ слезой (сѣ слезахъ)*, დინხს თუღოჲჲ *изъ-подъ земли*.

5) თუ ჴღვსს მუღე *за этимъ моремъ, по ту сторону этого моря*.

6) თუ ჴღვსს მღღე *по сѣю сторону этого моря*.

7) ანთი სქუჲსიბი მუტი *больше (кроме) одного ребенка*.

8) სსინხვოჲს მანგიორო *вместо (за) жениха*.

9) ჴე ხანიბი უკუღი *посль нѣкотораго времени*.

10) ᄎა ღო დინხს შქას *среди неба и земли*.

11) ხატისი წოხოღე *передъ иконою*.

## IX. Союзы.

§ 122. Наиболее употребительные союзы:

1) Соединительные: ღო *и*, -ღა *и*, ხამუღას || ხამუღას || ხამღას *чтобы, что*, ხი > ი (въ концѣ предложенія, § 149,а) *что, чтобы*. ხი употребляется и въ смыслѣ относительнаго мѣстоименія *что, который* (§ 52).

2) Раздѣлительные: ვანს ... ვანს *или* ... *или*, ვანსი *или*.

3) Сравнительные: ე-თუენი (თი-ცაღი) ... ხამუღას *такой* ... *что*, მუღო<sup>1</sup>თი<sup>1</sup> ... ᄎე<sup>1</sup>თუჲსი *какъ... такъ*, თუჲსი(თანსი) ხამუღას *такъ что*.

თქმი... ნი *такъ*... *что*, ეგუბინეგუბინე... *ნამუღას такъ*... *что*, მუღას... *«თიღას сколько... столько»*.

4) Условные: ღა *если* (въ концѣ предложенія, § 149,b), ნი *если*.

5) Причины: რასხნე, რადას *такъ какъ*, *«ს»*თქმენი (თიქმენი) *ნამუღას потому что*, *«თ»*ქმენი *поэтому*, თიქმენი *потому*.

6) Цѣли: *«ს»*თქმენი (თიქმენი) *ნამუღას для того чтобы*, *затѣмъ*.

7) Противоположные: ვას *а то, иначе*, მას *но*, ხელელ *но, только*.

8) Уступительные: ვას *хоть, по крайней мѣрѣ*.

## Х. Междометія.

§ 123. Наибоლѣе употребительныя въ мингрельскомъ междометія:

- 1) ა, resp. აა, აი || აა *аотъ, аотъ здѣсь!*
- 2) აბა, resp. ღაბა (груз. აბა, арм. *Հապա*) *ну-ка!*
- 3) აგა *аотъ!*
- 4) ა, resp. აა *аотъ! аотъ тамъ! аотъ смотри!*
- 5) ეო || ეა *ей!*
- 6) ეჰე *о горе!*
- 7) ვა-ვა *или ვა-ვა ой-ой!*
- 8) ვაი *или აბა-ვაი о, горе!*
- 9) ვაჰ, ვაჰ *ахъ-ахъ!*
- 10) ო *о!* звательная частица: ო *ნანა о, мать!*
- 11) სეთ, სეთ! *тсс... тсс... тише!*
- 12) რა *о! аотъ!*
- 13) რე, ე!
- 14) რა *ахъ, аотъ!*
- 15) რე *эхъ! ей!*
- 16) რა, რა *о, ой!*

## ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ.

### Словообразование.

#### I. Производныя слова.

§ 124. Слова образуются или исключительно внутреннею огласовкою согласныхъ звуковъ корня или также внѣшними наращениями — суффиксами и префиксами <sup>1)</sup>).

§ 125. Основныя формы словъ и вообще зиждательныхъ основъ, образуемыхъ одною внутреннею огласовкою, слѣдующія <sup>2)</sup>:

- a) qman: დღა (< \* დღაღ) *день*, გვამ-ი *навозъ*.  
qamn: ხსზ-ა *сумасшедшій*, ხანძ-ა *Бандза* (село).
- b) qmen: ტუქბ-ი *кожа*, გვერ-ი *змя*.  
qemn: ბეზგ-ი *мотыка*.
- c) qmin: თხინ-ი *мелкій орехъ*.  
qimn: კინდ-ა *скала*.
- d) qmon: თხლ-ე *осадки вина*.  
qomn: ხორგ-ი *заборъ*.
- e) qmun: თხუმ-ე, resp. თხმ-ე *олха*.  
qumn: წუნგ-ა *лухой*, ხუნგ-ი *заборъ*.
- f) qaman: ჳაღაგ- (глаго. основа) *портить*, ჳაკაღ-ი *самшитъ*, ჳაწარ-ი *Кацаръ* (село).
- g) qemen: გჳჳჳ-ი *чирей*, ჳვა.
- h) qimin: წოდინ-ი *купля*, *покупать*, ჳოჯინ- (глаго. основа) *утолицать*, ჳიჭინ-ი *стрекоза*, გინინ-ი *осель*.
- i) qomon: ქმელ-ი, resp. ქემელ-ი *мужъ*, *мужчина*, ჳოდინ-ი *собака*.

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, §§ 112, 113.

2) Условнымъ трехсогласнымъ корнемъ, снабжаемымъ той или иной огласовкой, вм. ktl, примѣняемаго въ семитическихъ языкахъ, въ яфетическихъ можетъ служить корень qmn отъ глагола ქნს qmna *дѣлать*.

j) qumun: წუმურ-ი, resp. ყუმურ-ი *дикая смеха*, ჭუმურ-ი *каштан*, მუმურ-ი *сторона, страна*.

Осложнение или затемнение перечисленных основных форм возникает в зависимости от перебора гласных и ослабления или удвоения согласных, в том числе наращенія или вставки б, в (§§ 3, f; 5,d).

§ 126. Ласкательныя имена, какъ нарицательныя, такъ и собственныя, получаютъ путемъ усъченія всей второй, а иногда первой половины нормального типа словъ, напр., მზზ მზზმის, -ая рядомъ съ полной формой მზზმის (букв. *радующий*, -ая, Хр., стр. 125,12,19; 137,16), მამამის (вм. მამამის), ჯიჯი ძლიშისა (вм. ჯიჯიძე), ილა *Ила* (вм. ილაბონ *Иларіон*), დრიში *Дриши* (вм. დრიშიტი < დრიშტი *Димитрій*), გიო *Гіо* (вм. გიორგი *Георгій*), ალე *Алэ* (вм. ალექსანდრე *Александр*), ელე *Елэ* (вм. ელენე *Елена*), ესბედი *Есабэди* (вм. ელისბედი *Елизавета*), ср. § 127,а.

§ 127. Наиболее распространенные суффиксы, помимо пережитковъ окончанія женскаго рода (§ 9, прим.), слѣдующіе:

а) 1. -s, послѣ гласныхъ ი-s (см. § 14,b, прим. 1), для образованія уменьшительныхъ и ласкательныхъ именъ: მამა-ი-s *мамэнка* (< მამა), მზზ-ი-s *мззэнка* (< მზზ), ჩელა-ი-s *чэленкій, -ая* (см. m), რტვინი-ი-s *огородикъ* (< რტვინი), ჩუკანი-ი-s *маленькій чучунный котелъ* (< ჩუკანი); такого же образованія, должно быть, и კაპუნი-ი-s *Капуниа* (название идола, см. *Словарь*), თამურნი-ი-s *Тамарочка* (< თამარი).

2. -s для образованія уничижительныхъ прозвищъ отъ именъ: ჩუკ-ს *несмышленый, невнимательный* (< ჩუკი *уха*).

3. -s resp. -უს окончаніе именъ дѣйствія (§ 104,а,b).

б) 1. -ლს для образованія отвлеченныхъ понятій отъ именъ: ბრძ-ლს *юность* (< ბრძი), ხეწვლ-ლს *царская власть* (< ხეწვლ).

2. -ლს, resp. -უსლს окончаніе именъ дѣйствія (§ 104,d).

с) -ლ-ი, resp. -არ-ი для образованія причастій (§ 105,а,c).

d) -ამ-ი (მი послѣ именъ па s) для образованія отъ суще-

ствительныхъ названій ихъ обладателей, приче́мъ -*ამ-* прибавляется къ чистой основѣ, а усѣченный плавный исходъ (§ 21) восстанавливается: *ჩილ-ამი* женатый (< *ჩილი*), *ოჯრამი* (< *ოჯრამი*) *იმყოფილი* деньми (< *ოჯრამი*), *ბადი/ე-ამი* *იმყოფილი* неводъ (< *ბადე*), *ჩუდო/ე-ამი* *იმყოფილი* домъ (< *ჩუდე*, § 115, γ, 2), *გოტო/ე-ამი* *იმყოფილი* горшокъ, *სვ* горшокъ (< *გოტო*), *ჯიმე-ამი* *სოლენი* (< *ჯიმე*), *სქეს-ამი* || *სქესლ-ამი* *იმყოფილი* дотей (< *სქეს* < \**სქესლ*).

е) -*ან-*, -*ეან-* для образования прилагательныхъ и отвлеченныхъ понятий отъ нарѣчій и именъ: *სკეი-ანი* || *სკეა-ანი* *თენერული* (< *სკეი*, § 115, γ, 2), *წახალი-ანი* *პრეჟნი* (< *წახალე*), *უკულო-ანი* *პოსტდუილი*, *ბუდილი* (< *უკულო*), *ტოსქი-ანი* *ზდუილი* (< *ტოსქი*), *თექი-ანი* *თამოილი* (< *თექი*), *ვიძო/ა-ანი* *თამოილი*, *ვიძან-ანი* *თა* *სტორა*, «*თამოინობა*» (< *ვიძო*); *სახელ-ესანი* *именитი* (< *სახელი*), *ღირს-ესანი* *დოსტოინი* (< *ღირსი*), *გიმე-ანი* *აკუსტი* (< *გიმე*).

f) -*აფ-* окончаніе именъ дѣйствія (§ 104, с).

g) -*და* см. -*ჯა*.

h) -*ებ-ერ-ი/ა* для образования прилагательныхъ отъ именъ и мѣстоименій: *ჯვექ-ებ-ერი* *სტარინი* (< *ჯვექი*), *ჩქენ-ებ-ერა* *პოდобნი* *ნამ*, *ივ* *ნამეი* *სტრანი*.

i) -*ან-* см. -*ალ-* и -*ერ-*.

j) -*ელ-* для образования прилагательныхъ отъ существительныхъ: *ჩუჯ-ელი* *უიასტი*, *ბოილი* *გორიოქ* *სვ* *უიკამი* (< *ჩუჯ-ი*).

k) 1. -*ერი* для образования прилагательныхъ отъ именъ и нарѣчій: *წან-ერი* *იოდოალი*, *ოდოლტი* (< *წანა*), *გოწან-ერი* *პროшлогодნი* (< *გოწან*), *ჭუმენ-ერი* *ავტრაინი* (< *ჭუმე*), *გოლწან-ერი* *პოავტრაინი* (ср. дальше *გოლწან-ი*).

2. -*ერი*, resp. -*ელი* для образования причастій страдательнаго залога (§ 105, b, 2).

l) -*ინ-*, resp. -*ილი* для образования причастій страдательнаго залога (§ 105, b, 1).

m) -*ლა*: *ჩე-ლა*, *ჩე-ლას* *ბლენი*, -*ა* (прозвище для животныхъ и птицъ бѣлаго цвѣта) отъ *ჩე* *ბლენი*.

п) -ნი для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій: თუ-  
დო-ნი, თუდოლე-ნი *нижний* (< თუდო, თუდოლე), უმაღლე-ნი *верх-*  
*ний* (< უმაღლე), წინაღუდე-ნი *передний, первый* (< წინაღუდე), გოწო-  
ხე-ნი *позапрошлый* (< გოწახე).

ო) -ობს, resp. -ობჟს для образования отвлеченныхъ понятий  
отъ прилагательныхъ, притяжательныхъ мѣстоименій и суще-  
ствительныхъ: ჭიჭელ-ობს *младенчество* (< ჭიჭე), ჯგირ-ობჟს  
*добро* (< ჯგირი), გერ-ობს *свойственное слово* (< გერი), ჯიმაღ-  
ობს *братство, дружество* (ჯიმა < \* ჯიმაღ, § 21), თიშ-ობს *все по*  
*его желанію, свойственное ему* (< თიში).

რ) -ოფს окончаніе именъ дѣйствія (§ 104,f).

ჟ) -რი для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій: ამუ-  
დღა-რი *сегодняшний* (< ამუდღა), წუგ-რი *этого года* (< წიგ).

რ) -უსი см. -ან-ი.

ს) 1. -ური (-ან-ი), resp. -ული для образования прилагатель-  
ныхъ, обозначающихъ мѣстопроисхожденіе, принадлежность,  
свойство: ზუგდიდ-ური *зугдидскій, зугдидецъ* (< ზუგდიდი), სენაკ-  
ური *сенакскій, сенакецъ* (< სენაკი), ხორგ-ული *хорійскій, хоріецъ*  
(< ხორგა), но გუფუ-ანი *гуфуйскій, гуфуецъ* (< გუფუ) (§ 20), ჭან-  
ური *котель изъ миди* (букв. *ჩანსკი* < ჭანი), მათჱლ-ური *солов-*  
*иный, свойственное соловью* (< მათჱლია).

2. -ური, resp. -ული для образования причастій страдатель-  
наго залога (§ 105,b).

ტ) -ღუ см. -ხუ.

უ) 1. -ში для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій и  
именъ: ხალა-ში *близкій* (< ხალა), გოღაწინა-ში *позавчерашній*  
(ср. выше გოღაწინა-ერი), დღა-ში *дневной, день* (< დღა).

2. -ში суффиксъ Род. падежа въ названіяхъ мѣстностей (см.  
§ 16,a, прим.).

ვ) -ნი для производства прилагательныхъ отъ существитель-  
ныхъ: ცინ-ნი *морозный, суровый* (< ცინი).

ხ) -ხუ, resp. -ღუ для образования уменьшительныхъ или лас-  
кательныхъ именъ: ხუ-ხუ *ручка* (< ხუ), ღჱს-ღუ *щечка* (< ღჱს).

ყ) 1. -ჯს, resp. -ღს для образования прилагательныхъ-прича-



стей: შქუნიბ-ჲს || შქუნიბ-ღს *трусъ, трусливый* (< შქუნიბი), ჭყუნიბ-ჲს *сердитый, разсерженный*.

2. -ჲს, resp. -ღს окончание причастія дѣйствительнаго и страдательнаго залоговъ (§ 105, a, b).

z) -ჲს для образованія причастій (§ 105, a, b, c).

§ 128. Наиболѣе употребительные префиксы:

a) ბს- см. მს-.

b) ღლ- (=კარტ. სს-) для обозначенія мѣста: ღლ-სორე *дворецъ*; этотъ префиксъ обыкновенно теряетъ согласный элементъ, см. ниже ლ-.

c) ზი-, resp. სი- (заимствованъ изъ კარტ.): ზი-სხური *кровь*, ზი-ტყუპა || სი-ტყუპა *слово*.

d) 1. ლს- (заимств. изъ сван.) для обозначенія названій мѣстностей: ლს-ბარაში *Лабарашъ* (село), ср. ლჟ-.

2. ლს- см. მს- 1.

3. ლს- см. ნს-.

e) ლჟ- (заимств. изъ сван.) для названій мѣстностей, получившихъ свои имена отъ фамилій владѣльцевъ (patronimica и nomina possessionis): ლჟ-ქარდე *Лекардэ* (село, фамилия ქარდაღუ), ლჟ-სახინდრე *Лехиндрэ* (село, фамилия სახინდრაღუ), ср. ლს- и სს-.

f) 1. მს-, resp. ბს- въ названіяхъ растеній и птицъ: მს-რქვეპნის || ბს-რქვეპნის *мышій тернъ* (раст.), ბს-რქსინის *падубъ* (раст.), მს-ბესკეუბს или მს-საკელს/ი *трясогузка* (птица), მს-გვიმარის || ლს-გვიმარის *черный папоротникъ* (раст.).

2. მს-, resp. მლ- въ причастіяхъ дѣйствительнаго залога (§ 105).

3. მს- для образованія порядковыхъ числительныхъ (§ 37).

g) 1. მქ- въ названіяхъ растеній и птицъ: მქ-სიკალი или მქ-კენსიკალი *накленъ* (раст.), მქ-ბუჯუკი (птица), ср. მს- 1.

2. მქ- въ названіяхъ профессій: მქ-წამალე *лекаръ*, მქ-წესნე *земледѣлецъ*.

h) მლ- см. მს- 2.

i) 1. ნს-, resp. ნლ- въ названіяхъ, указывающихъ на прежнее состояніе предметовъ: ნს-მარს/ე *бывшая дорога*, ნს-წონს || ნლ-

բաւոնո *бывшая нива*, նա-յալալէկքոն || նա-յալալէկնո *Накалакесъ*, село (букв. *бывший городъ*), նա-ջոնեկնո *Ноджихенъ*, село (букв. *бывшая крепость*), նա/ա-հոնդո/ջ *бывшая жена*, а равно *имъшый жену*, т. е. *вдоваецъ*, նա-յալմուջո/ջ *бывший мужъ*, а равно *имъшый мужа*, т. е. *вдова*.

2. ն- в причастіяхъ страдательнаго залога (§ 105, b, 3).

3. ն-, resp. լա-: նա-յգոնեանոն || լա-յգոնեանոն *головешка*.

յ) նո-: նո-հոն *рыло*, *морда*.

к) ա- тубал-кайнскій характеръ III-й и IV-й породъ глаголовъ (§ 69):

1. при помощи его и суффикса յ образуются отъ существительныхъ имена мѣста, назначенія: ա-ճեցեց *конюшня*, ա-ճոջոջ *имъдо*, ա-բոջոջ *серпа* (§ 105, c, 1).

2. отъ глагольныхъ основъ при суффиксѣ -ալո образуются причастіе будущаго, имена долженствованія, орудія (§ 105, c).

1) ն- (займств. изъ карт.): 1. для производства отвлеченныхъ понятій и прилагательныхъ отъ существительныхъ, напр., ն-ջոմա *братская, товарищеская среда* (< ջոմա < \*ջոմալ, § 21), լա-նա-նաջանոն *завидный* (< ն-ջանոն).

2. для названія мѣстностей: նա-լոնմաճոյանա *Салипартіано* (сѣв.-вост. часть Сенак. уѣзда), նա-ջալոն *Саджоліо* (село), ср. լոյ-.

м) նո- (займств. изъ карт.) для производства отвлеченныхъ понятій отъ существительныхъ и прилагательныхъ: նո-նեցան *темнота* (< նեցան), նո-լոնմա *сладость, пріятность* (< լոնմա).

п) յ- см. § 34.

## II. Сложныя (составныя) слова.

§ 129. Въ мшигрельскомъ имѣется нѣсколько типовъ сложныхъ словъ:

А. а) Существительныя въ одномъ и томъ же Имен. падежѣ, причемъ первое слово то остается полностью, то подвергается усѣченію.

а) Формы безъ усѣченія: 1) յալմուլոն-նեյոյա (< յալմուլոն *муж-*

чина+სქჳს ძიტა) мальчикъ, сынъ, ოსურნი-სქჳს (< ოსური жєнщина+სქჳს) ძოვოცა, дочь, 2) დიდა-მუჳს (< დიდა матъ+მუჳს) ოთენი) родители, 3) შქა-დღა полдень, შქა-სერი, resp. სქა-სერი полночь (< შქა середина+დღა день и სერი ночь), 4) შიბუა-თოჳს (< შიბუა плетєnie+თოჳს волось) коса.

β) Формы съ усѣченіемъ: 1) თო-ქუჳი (< თოლი лазъ+ქუჳი уxo) ვნიმანე, 2) ოსე-სადილი (< ოსერიშე უჯინა+სადილი ობძე) ობძე и უჯინა, 3) წყა-კურთხიას, წყა-კურთხიას (< წყარი вода+კურთხიას) ბლავოსენი) ოდოსვანი, Крещєnie, 4) წყა-ჩხური (< წყარი вода+ჩხური ოლოდნая) ძახურა (რჩუკა).

ბ) Первое существительное то въ усѣченномъ Род. падежѣ, то въ обезформленномъ: α. 1) ცაშ-ოერი (< ცაში ნება+ოერი ივით) ოლობოი, 2) დადიას-ბოჳი (< დადიას-ში დადიანი+ბოჳი ბიკ) უსაი ძროვოსიკ (ნაჭკ.).

*Примѣчаніе 1.* Такого же происхожденія, по всей вѣроятности, и названія дней: უაშს, თუთაშს и др. Слѣдовательно: თუთაშ-სა понедѣльникъ (< თუთას-ში ლუნი+დღა დენი) съ потерей перваго согласнаго \*ღა: \*თუთაშ-ღა, а потомъ на почвѣ уподобленія согласнаго ღა глухому შ получилась форма თუთაშ-სა) и едва ли თუთა-შს, какъ это предполагаетъ Н. Я. Марръ, ставя შს въ связь съ абхазскимъ შ, корнемъ слова ა-მე-შ დენი<sup>1)</sup>.

β. 1) ბატო-ჭუჳი (< ბატოში უსა+ჭუჳი ნასტух) ნასტუხ უსეი, 2) ოერიტ-ხვადი (< ოერიტ-გ'ი-ში ლეჩიხ+ხვადი კაშელ) ჩახოტკა, 3) ჭუბური-ხინჯი, resp. ჭუბურ-ხინჯი (< ჭუბური-ში კაშთანოვანო დერევა+ხინჯი მოსტ) ჭუბურიხინჯი (სელო), 4) დურა-დღა (დურას-ში სმერტი+დღა დენი) დენი სმერტი, 5) ჳიმას-სქჳს (< ჳიმას-ში ბრათა+სქჳს ძიტა) პლєმიანიკი, -შია.

*Примѣчаніе 2.* Такого же, вѣроятно, происхожденія, только въ обратномъ порядкѣ составныхъ частей, и слово დღახუ (< დღა დენი+ხუ ვმ. ხვამას-ში მომითვი) პრადნიკი.

1) См. Къ вопросу о положеніи абх. языка среди яфетическихъ, стр. 33.

В. а) Существительное и прилагательное въ одномъ и томъ же Им. падежѣ: 1) გუბი-ჭითს (< გუბი *сердце, ярудь*+ჭითს *красный*) *яблнкъ*, 2) წვს-ბნჲ (<წვს *лобъ*+ბნჲ>ბნჲ *блмый*) *სვ ბლმვ* *пятномъ на лбу*.

ბ) Существительное въ обезформленномъ Род. падежѣ: 1) ზღვს-ჯგუჲ (< ზღვს-ში *моря*+ჯგუჲ *подобный*) *მორეპოდბნჲი*, 2) უქქერ-ჯგუჲ (< უქქერბი-ში *яблока*+ჯგუჲ) *подобный яблоку, красный*.

С. а) Существительное съ причастіемъ страд. залога въ усѣченной формѣ: 1) მუჲ-ბთიბი (< მუჲ *отецъ*+ბთიბი *обмѣненный*) *თესთ* или *სვეკორვ*, დია-ბთიბი (< დია *мать*+ბთიბი) *თეცა* или *სვეკროვ*, 2) მუჲს-բენიბი (< მუჲს *отецъ*+բენიბი *присвитый*) *ვთილმვ*, დიდა-բენიბი (< დიდა *мать*+բენიბი) *მაცეხა*.

ბ) Существительное въ Род. обезформленномъ падежѣ съ причастіемъ дѣйств. залога въ формѣ 2-го лца аориста (§ 105, а, 6, 7), иногда съ отрицаніемъ ვა: 1) უქქერბი-კარბიბი (< უქქერბი-ში *яблока*+კარბიბი *собирающій*) *სობირატელ* *яблока*, 2) ჩკვს-წიდი (< ჩკვს-ში *корзины*+წიდი *таскающій*) *მასკატელ* *корзины*, 3) ღებია-ვა-ხაივ (< ღებია-ში *фасоли*+ვა *не*+ხაივ *варящій*) *ღებია-ვა-ხაივ* (назв. рѣчки).

с) Существительное въ Род. обезформленномъ падежѣ съ причастіемъ дѣйств. з. въ формѣ 3-го л. аориста: ტუჲს-ბუ (< ტუჲს-ში *леса*+ბუ *вм. მს-ბუჯარბი* *сберегающій, оберегающій*) *მსმჩიი*.

Д. Прилагательное съ существительнымъ: კოლა-ბუ (< კოლა *горькій*+ბუ *корень*) *გორკი* *корень* (раст.).

Е. а) Числительное съ существительнымъ: სუბ-ტუჯი *тримстникъ* (< სუბი *три*+ტუჯი *уха*).

ბ) Нарѣчіе-числительное съ существительнымъ: 1) ხვალა-სუ (< ხვალე<sup>1</sup> *лишь, только, одинъ*+სუ *рука*) *ოდინოკი*.

с) Два числительныхъ: ამშ-აში *шестьсотъ* (< ამშვი+აში), ვითა-ანთი *одинадцать* (< ვითა+ანთი, ср. § 115, γ, 3), ვითა-ანთი *четырнадцать* (< ვითა+ანთი, ib., γ, 6), უარსეხი, უარსეხი *сорокъ* (< უარბი+ეხი).

Ф. а) Существительное съ именемъ дѣйствія: 1) ჯს-შქვიდუჲ *обвойникъ*, раст. (< ჯს *дерево*+შქვიდუჲ, შქვიდავს *душить*), 2) კის-

ხანს (< რეკინს *жельзо*+ხანის *пахать*) *соники*, 3) წვ:ი-ჭ:რს (< წვს *лоб*+ჭ:რუს *писать*) *судьба*.

Г. Притяжательныя мѣстоименія: მეუ-ეუი *свои, ихъ* (< მეუი-მეუი).

§ 130. Много сложныхъ словъ образовано черезъ повтореніе основы, напр., ჩხვი-ჩხვი *верхушка кукурузы*; *корень, основа*, წყუ-წყუტი *лодыжка*, ჯვი-ჯვიტია, ჭკი-ჭკიტია *муравей*, წვი-წვინი || სვი-სვინი || კვი-კვინი *покетство, нтъжничаніе*, ჭვარ-ჭვალე || ჭურ-ჭული *плескъ воды, журчаніе*, გვი-გვილი || კვი-კვილი || სვი-სვილი *почка* (на деревьяхъ).

ა) Есть сложные слова даннаго типа со вставочными რ, ნ въ серединѣ, напр., დი-რ-დე *пока* (< დი-დი *пока, пока*, ср. г. ჰურ-ჰურ, ჰურ-ჰურბობი), დვი-ნ-დვი *смола*, и обратно есть случаи, когда при повтореніи основы съ რ, первый რ выпадаетъ, напр., აირი || აური *два*, но აუ-აური *по два*.

ბ) Цѣлый рядъ словъ при повтореніи основы теряетъ въ первой половинѣ начальный согласный звукъ, напр., ატა-ბატა *скиталецъ, праздношатающийся* (отъ гл. ბატუა); აძა-ბაძა *тернистый* (отъ сущ. ბაძი), აზა-კვზა *щеголь* (отъ гл. კვზაფი). Многія изъ подобныхъ сочетаній служатъ простымъ рѣмующимъ образованіемъ, какъ, напр., აკაკე-ბაკაკე, აღას-მაღას (§ 165).

с) Съ переозвученіемъ во второй половинѣ слова: მეკ-მეკინი *всякая всячина*, კირე-კარე (см. § 31 и *Словарь*).

## ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТАЯ.

Главнѣйшія синтаксическія особенности.

### Употребленіе падежей.

§ 131. Именительный падежъ (§ 14) въ мингрельскомъ употребляется двояко: какъ подлежащее и какъ дополненіе.

а) Въ субъективномъ строѣ во временахъ первой группы дѣйств. залога и во временахъ первой и третьей группъ страд.

залога Им. падежь употребляется какъ подлежащее: 1) კობი ჭებნს *человѣкъ пишетъ*, 2) კობი ღურუ *человѣкъ умираетъ*, 3) კობი ჭანქ'ღუ' *человѣкъ написанъ*, კობი ცოფე'რე' *человѣкъ былъ* (оказывается), კობი ნოცხნოვრებუე *человѣкъ жилъ* (оказывается).

б) При временахъ второй группы дѣйствит. залога субъективнаго строя, въ третьихъ временахъ дѣйствительнаго залога, равно какъ и въ первыхъ временахъ объективнаго строя Им. падежь служить прямымъ дополненіемъ: 1) მს დობჭანო წიხგო *я написалъ книгу* (письмо), 2) მს დომიჭანრე წიხგო *я написалъ* (оказывается) *книгу*, 3) სი ნორღვე ბრელი ფანს *у тебя было* (оказывается) *много денегъ* или *ты имѣлъ много денегъ*, 4) მს მავრუ მრავგორე *у меня есть другъ*.

§ 132. Дательный мѣстоименный падежь (§ 18,а) употребляется лишь во временахъ второй группы: 1) въ субъективномъ строѣ, независимо отъ залога глаголовъ, всегда служить подлежащимъ, напр., კობქე დობჭანრე *человѣкъ написалъ*, კობქე მი-ღველე *человѣкъ унесъ*, კობქე დღურუ *человѣкъ умеръ*, კობქე ქე-მორთო *человѣкъ пришелъ сюда*, а 2) въ объективномъ строѣ служить логическимъ дополненіемъ, оставаясь въ то же время и грамматическимъ подлежащимъ, напр., მს ძლამქ მახორლე ე ამბექ *я очень обрадовался этому извѣстію* (мнѣ было весьма радостно это извѣстіе), თის ჭექე ქვეწიხს *ему было немного досадно*, მს გურქ ქემდინოთე *я разсердился* (букв. мнѣ пришло сердце), ირ-ფელიში უფრამქ მემსწიხს კუხსიშ *гораздо хуже всго надолю мнѣ ходить пшикомъ* (Хр., стр. 162,б).

Какъ видно изъ этихъ примѣровъ въ Дат. мѣстоим. падежѣ ставятся и именныя нарѣчія ძლამქ *очень* отъ ძლამი *очень* (<ძლამ სილა), ჭექე *мало* отъ ჭე *мало* (<ჭიჭე *маленькій*) и формы сравнительной степени, употребленныя какъ нарѣчіе.

§ 133. Дательный картскій (§ 18,d) употребляется—

а) Какъ подлежащее: 1) въ третьей группѣ времени (§ 101), за исключеніемъ страд. залога (§ 131,а), напр., კოს ღურუჭანრე *человѣкъ* (оказывается) *написалъ*, თის ნორღვე *у него* (оказывается) *было*, а 2) въ объективномъ строѣ и во всѣхъ другихъ временахъ

(за пѣкоторымъ исключеніемъ, см. § 98, b), напр., თის რკოა *онъ хочетъ* (ему *хочется*), კოს უწონს *человѣкъ любитъ* (*человѣку любезенъ есть*), კოს ახილუ ძაღამქ *человѣкъ весьма обрадовался* (§ 132, 2). Подобно тому, какъ при временахъ второй группы объект. строя въ Дат. мѣстоименномъ падежѣ ставится и именное нарѣчіе, согласуясь такимъ образомъ въ падежѣ съ грамматическимъ подлежащимъ, такъ и при временахъ первой группы именное нарѣчіе ставится въ одномъ п томъ же съ логическимъ подлежащимъ падежѣ, напр., დიდას ენა ბრეღცუ ვა ახილუ *мать много этому не радуется* (Хр., стр. 57, 6-7), ვა მკოა ბრეღცუ რინა *не хочу долго жить* (букв. *много существовать*).

b) Какъ дополненіе прямое или косвенное: 1) при временахъ первой группы субъект. строя, напр., ჭარუნქ ქაღარდის *онъ пишетъ бумагу* (*письмо*), მა ვარსებქ ფარას კოს *я даю деньги человеку*, 2) при пѣкоторыхъ глаголахъ во всѣхъ временахъ, напр., ბღურექ ძიცას, შქირენს *я умираю со смѣху, съ голоду*, დობღურე ძიცას, შქირენს *я умеръ со смѣху, съ голоду*.

§ 134. Итакъ, какъ видно изъ §§ 131—133, подлежащее въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, ставится, въ зависимости отъ строя глаголовъ и отъ тѣхъ или иныхъ временъ, въ трехъ падежахъ: именительномъ, дательномъ мѣстоименномъ и дат. картскомъ.

§ 135. Родительный падежъ (§ 16) употребляется—

a) Какъ опредѣленіе, напр., მკვასი ცინასქუა *царская дочь* (букв. *царя дочь*), въ этой же роли онъ предлежитъ въ составныхъ словахъ (§ 129 A, b).

b) При сравнительной степени (§ 30).

c) Чередуясь съ творительнымъ падежомъ, означаетъ орудіе на вопросъ *чѣмъ? чѣмъ?* წყარობი (წყარობი) *кюмъ рѣ полонъ воды*, ქუასი (ქუასი) *кюмъ рѣ полонъ камней*, კუხსიბი შარას ვა ვაღობქ *плыжомъ* (букв. *ногой*) *не въ состояннй ты* (безлпчно: *плыжомъ нельзя*) *выйти на дорогу* (Хр., 162, 10).

§ 136. Когда Род. падежъ, какъ опредѣленіе, предшествуетъ опредѣляемому слову, то при склоненн послѣдняго онъ

не подвергается измѣненіямъ, какъ вообще всѣ мингрельскія опредѣленія при такомъ же положеніи (§ 26, a), но если Род. падежъ слѣдуетъ за опредѣляемыми словами, то при склоненіи падежныя окончанія опредѣляемыхъ словъ присоединяются и къ окончанію Род. падежа, и такимъ образомъ получаютъ сложные, двойные падежи, Род. падежъ съ отношеніемъ къ тому или иному падежу опредѣляемыхъ словъ, напр., *განბოხუდესუ კახასუ თუ ხეწვივები ღმძლასი-სუ ღო სოფუნდესუ* *нападали на людей (подданныхъ) царства этого царя и терзали ихъ* (Хр., стр. 55, 10), *ხმქუ თუ ბობი-ქ იფუუ* *ножъ былъ этого юноши* (Хр., 24, 27), *იმენდიქუ მუდინუ ცირასი ზემილასობი-ქუ* *онъ потерялъ надежду похитить дъшушку* (Хр., 63, 33—34); когда опредѣляемое и Род. падежъ въ качествѣ его опредѣленія ничѣмъ другъ отъ друга не отдѣлены, опредѣляемое остается при склоненіи безъ измѣненія, довольствуясь передачей своего падежнаго окончанія Род. падежу (ср. § 26, b), напр., *ვა მკერ მუკონწუქ სქუს მუკსებები-ს* *не хочу разувать сына рабыни* (МА, стр. 90, 10—11).

Есть случаи, когда опредѣляемое совершенно отсутствуетъ, оно подразумѣвается. Такъ приходится толковать выраженія *სორ-გობის*, *სოკობის*, *ბობდობის* (Хр., стр. 123, 3, 4; 141, 10). Во всѣхъ этихъ словахъ мы имѣемъ Род. падежъ (-ბი) опредѣленія съ отношеніемъ къ Дат. падежу (-ს) опредѣляемаго, въ данномъ случаѣ подразумѣваемаго. Тутъ можно подразумѣвать слова *сторона*, *направление* и фразу *სორგაკევი სორგობის მიკსხორე სოკობის* можно перевести: *хорійцы съ стороны забора поселились кругомъ тей*. Однако, въ этихъ примѣрахъ -ბი можно принять и за окончаніе названій мѣстностей (см. § 16, a, прим.), и тогда эти формы будутъ простыми Дат. падежами.

Часто употребляются формы Род. падежа съ отношеніемъ къ Твор. падежу, причѣмъ послѣдній опускается, напр., *თბი-თ* *имъ* (букв. *его-+თ* окончаніе Твор. падежа главнаго слова, напр., *ჭეღობუ-თ-ი* *милостію*), *თბეკობი-თ* *ими* (*ихъ милостію*, *благодаря имъ*).

§ 137. Отложительный падежъ (§ 18, b) употребляется —



ა) Въ качествѣ родительнаго раздѣлительнаго, напр., *ათე სუმი სქესლეფიქე ქადარდი ნამუთინს ვა უბქედე изъ этихъ трехъ сыновей* (собств. *днтей*) *ни одинъ не былъ травмиренъ* (Хр., стр. 7,8).

ბ) Въ качествѣ обстоятельства мѣста на вопросъ *откуда?* *გინილუ წუდექე вышелъ изъ дому, გეგლასხეჰუ ცხენიქე онъ сѣлъ съ лошади.*

ც) При вопросахъ: *отъ кого, изъ чего, отчего:* *სი მე გოკო თო კობიქე чего тебѣ нужно отъ того человека? იწ სუქეთეს თქვანდე ველეთ мы отъ васъ ждемъ всякаго добра* (Хр., стр. 137,25), *წაქსე აკეთეს შხვა დო შხვა მადეკეფს изъ дерева дѣлаютъ разные полезныя вещи, ექ მექე იწუეუ отчего это произошло?*

დ) При сравнительной степени (§ 30).

ე) На вопросъ *куда? съ какую сторону?* — *ანთი შხაქსე მიოჯინუ онъ посмотрѣлъ съ сторону одной дороги* (Хр., стр. 87,4).

§ 138. Творительный падежъ (§ 18,с) употребляется —

ა) Какъ инструментальный, отвѣчая на вопросъ *кимъ, чымъ?* *დარწითიქე შქმწეობით помощью Бога, შქინჯენით голодомъ, სე голоду, გენით ზღვა გეწერქესე ложкой вычерпали море* (Хр., стр., 177,15).

ბ) Чередуясь съ Род. падежомъ (§ 135,с), ставится впереди нѣкоторыхъ прилагательныхъ, напр., *თხადლით* (თხადლი) *ეფეს გუდა ბურდოქს полный осадковъ вина* (Хр., стр. 9,8—9), *ჩქიმო ჭიჭე რტვინის ჩე ქესათ* (ქესა) *ეფეს რე мой маленький огородинъ полонъ бѣлыхъ камней* (Хр., стр. 183,13).

§ 139. Дательный (направительный) I употребляется —

ა) Какъ направительный на вопросъ *къ куда, идти, къ кому, зачѣмъ?* — *მეუერქე წუდექს იду до мой, მეუერქე კობიქს იду къ человеку, ცხენიქს ნქი გიმამიძე у меня сверху на потолокъ лежитъ орнаქ* (Хр., стр. 148,1), *მიდაროუ რდარავუქს онъ ушелъ сторожиться, მიდასჩქე ზღვაქს ჩხომიმი რჭოფუქს послалъ онъ его на море ловить рыбу, მექს მოგინოჯუ? зачѣмъ ты пожаловалъ сюда?*

ბ) Какъ дополненіе, прямое или косвенное, напр., *მაცალექს შქუთხეუ онъ оказывается попросилъ товарища, ფარს შემილუ მაცალექს я несу деньги товарищу.*

с) После глагола ღვრება *стоит, иметь цену* на вопрос მუჲს *почемъ?* ვინი მანათიძე ღვრე *два рубля стоитъ.*

д) После глаголовъ შქუბინი *боятся*, სხუნუს *выбираетъ*, *предпочитаетъ*, ფუჯუს *скрывается* и др., напр., იმა კას ვს აფუჯინე *отъ него человекъ (никто) не можетъ скрыться*, სი მისხუნუქი შხვაძე *я предпочитаю тебя другимъ*, აშქუბინე ნადინიძე *онъ испугался змея.*

§ 140. Дательный (направительный) II употребляется —

Какъ Дат. пользы, напр., ვიძის(თ) მკვლ *хочу для брата*, ჩემი ვაჩინი *და თის მუშე ქუყვიდინე *я наказалъ ему купить для меня, а онъ купилъ для себя.**

§ 141. Дательный (направительный) III употребляется —

а) При глаголахъ რთიბს *обращаться*, *становиться*, *думаться*, რგება *идти*, დგინს *ставитъ*, *производитъ* и др., напр., ვინინთე ჩიტო, კატო *онъ обратился въ птичку, въ кошку*, სუმიწანეო ვინინთე *онъ сталъ трехлѣтнимъ*, ეს ვ'ერვ კახე *этотъ не идетъ, какъ человекъ*, ხეწიფეთ ქოდადგინეს *его поставили царемъ.*

б) При კრინება *желать* (имѣть кого, въ качествѣ чего), напр., თე ცინს ჩიღო *მკვლ *эту дѣвицу я желаю* (имѣть) *женою.**

с) Въ качествѣ нарѣчія, напр., უწუბინდებო *безъ ссоры*, ჩიღო *სვ *женою*, ცხენად *верхомъ на лошади*, *სვ *лошадью.***

## Употребленіе сказуемаго.

§ 142. Сказуемое не всегда согласуется въ числѣ съ подлежащимъ:

а) При подлежащемъ во мн. ч. сказуемое иногда стоитъ въ единственномъ: 1) დიდი ვაჯეფი ქახანს *растутъ* (букв. *растеть*) *большія деревья* (Хр., стр. 5,32-33), 2) ტერეფი, სოდე ვერქის? *ვარი, იდე *вы стоите* (находитесь)?* (Хр., стр. 158,16), букв. *стоишь* (находишься)? 3) ვერი და ტერქი უწუ დემს *ვოლს *и шакалъ* *сказали* *диву** (Хр., стр. 41,30).

б) Сказуемое стоитъ то въ единственномъ, то во множествен-

ПОМЪ Ч.: 1) ჯვარსლექიქ დიისყარუ, მუში ხატის ქასხევეფს *собрались* (букв. *собрался*) *ძვარყი, просятъ свою икону* (Хр., стр., 159,25), ენა ჯრისლექი იხუე ძალაში დო შესერიში მათხილარო ქვადარინესუ *братья на это весьма разсердились* (букв. *разсердился*) *и поставиши его пастухомъ овецъ* (Хр., стр. 27,13—14).

§ 143. Особо надо отмѣтить случаи согласованія сказуемаго въ числѣ не съ подлежащимъ, а съ дополненіемъ. Это бываетъ тогда, когда подлежащее стоитъ въ единственномъ числѣ, а дополнение во множественномъ (§ 88): 1) ჩქი ბლასუნა მეტი შრომა *ნასუ უნიტოჯათუ (стираетъ) чрезმტრნი ტრუბუ* (Хр., стр. 166,18); тутъ при подлежащемъ ед. ч. შრომა *ტრუბუ* сказуемое поставлено во мн. ч. ბლასუნა въ виду того, что дополнение — мн. числа ჩქი *ნასუ* (въ самомъ глаголѣ на объектъ 1-го лица, но безъ обозначенія числа указываетъ префиксъ ბ), но მა ბლასუნს მეტი შრომა *მენა უნიტოჯათუ ჩრემტრნი ტრუბუ*; თურქი... დოფხვილესუ..., თურქი... დობკერესუ (подразумѣвается ჩქი) *სილსუ ნასუ ჯაპერს, სილსუ ნასუ პრивязალს*... (Хр., стр. 161,1,4), по თურქი მა დოფხვილესუ, დობკერესუ *სილსუ მენა ჯაპერს, პრивязალს*; ბზოთონს თური მოხეუბუნა, ბზარხუნს მოხეუბუნა *გოლოფა ზიმოთ სილსუ სე მიმი ვოეთს, ა ლთომს — ჯასუხა* (Хр., стр. 162,30), по ბზოთონს თური მოხეუბუ... *ზიმოთ სილსუ სო მიოთ ვოეთს*...; ჩქუ დომილერეს ბაბექი *უ ნასუ უმერს ძობს*, но მა დომილერეუ ბაბექი *უ მენა უმერს ძობს*; დორანთქე გემსჭერეს *ბოგს რაზნივალსა ნა ნასუ*, по დორანთქე გემსჭერეს *ბოგს რაზნივალსა ნა მენა* (ср. древне-груз. მიწყალე [მე] *პომილუი მენა*, მიწყალენ [ხუენ] *პომილუი ნასუ*).

§ 144. Именное сказуемое согласуется въ падежѣ съ подлежащимъ, напр., რჭკუძალექი ანთქე ანთინიში უჯგუშიქ იფუ *კუშიანი ბული* *одно другого лутие*, გოწონს მუნაწიქ ჯგერქ (ბრედი) იფუ, მარა *წუ ჭიჭე იფუთუ* *სე პროშლომ ზოდუ უროჯაი ბულს ხორიში* (обильный), *ნო სე ეთომ ზოდუ ბუდეტს ნეზნიჩელნი* (букв. *маленький*), გოწონს მუნაწიქ ჭიჭექ იფუ, მარა *წუ ჯგერი* (ბრედი) იფუთუ *სე პროშლომ ზოდუ უროჯაი ბულს ნეზნიჩელნი*, *ნო სე ეთომ ზოდუ ბუდეტს ხორიში* (обильный), §§ 131—133.

§ 145. Употребление формъ сослагательнаго и желательнаго наклонений (§§ 76—77).

Сослагательное и желательное вообще употребляются въ придаточныхъ предложеніяхъ.

а) Сослагательное, resp. желательное на *y* употребляется: 1) послѣ *o* *нужно, должно*, напр. *o* *ქიმეუბე* *я долженъ дать ему (нужно, чтобы я далъ ему)*, *მ* *o* *ბჭანე* *я долженъ писать*, 2) въ придаточныхъ условныхъ предложеніяхъ, напр., *o* *ქი ვარდა* *სი*, *ჰვირი* *იქი* *если я буду тамъ, будетъ хорошо или если бы я былъ тамъ (теперь), было бы хорошо*, *o* *ქიმინე* *სი*, *ჰვირი* *იქუთუ* *если я съѣлаю, будетъ хорошо*.

б) Сослагательное, resp. желательное на *s* употребляется—

1) Въ значеніи будущаго, напр., ...*ქეკლი ვარდა*, *ქმნარდა* *და*, *o* *ღონდ* *ინო* *სი* *გოჯინს!* ...*Пусть буду я проклятъ, если я стану жамать объ этомъ, лишь бы постоянно смотрѣть на тебя* (Хр., стр. 145,24—25), *სქანი* *სქუ* *ქიინის* *და*, *მიდექონი* *если увидишь своего (букв. твоего) сына, бери его* (Хр., стр. 9,24).

2) Въ формахъ отрицательнаго повелительнаго (§ 79,b).

3) Въ вопросительныхъ предложеніяхъ (§ 103), напр., *მე* *o* *ქიმინს?* *что мнѣ дѣлать?* *ბჭკამ-ო?* *кушать ли мнѣ?* *მეჭკ* *სე-ვერცის?* *какъ мнѣ отстать отъ него?*

§ 146. Употребление 3-го лица аориста *вм.* сослагательнаго-будущаго, напр., *ღონონთქ* *გოგიმარბეუ* *Богъ далъ тебѣ побѣду въ смыслѣ* *ღონონთქ* *გოგიმარბევს* *пусть Богъ дастъ тебѣ побѣду!* (Хр., стр. 2,9), *ინს* *ღონონთქ* *სემე* *ქიმინე* (*||* *სემე* *ქიმინსს*) *того Богъ пусть не сдѣлаетъ!* (Хр., стр. 145,2), § 79,b.

§ 147. Сложныя глагольныя формы съ *კ* въ концѣ (§§ 78, 101) употребляются вообще въ придаточныхъ предложеніяхъ—

а) Въ условныхъ предложеніяхъ, напр., 1) *ვარს* *ქამილედეკო* *სი*, *ვიდირი* *ქემილებუდე* *если бы у меня были деньги, у меня была бы возможность купить*, 2) *სი* *ჰვირი* *ონური* *ქარდიკო* *სი*... *если бы ты была хорошая женщина*... (Хр., стр. 52,7), 3) *ბჭ-* *რეკო* *სი* (*მიჭანდედეკო* *სი*), *ჰვირი* *იქიდე* *если бы я писалъ, было бы хорошо*.

б) Въ придаточныхъ предложеніяхъ цѣли: 1) მუუფორზე უიშე (თხროლი), მახნჯქე ქენახთვეკო ნი *прикрыл* оказывается (როვს) *сверху, чтобы воръ упалъ туда* (Хр., стр. 53,7), მათქი თიშენი მოფრთი, ღახუტი ქომიფიდირდვეკო ნი *я затѣмъ сюда пришелъ (пришелъ)*, *чтобы купить кукурузы* (Хр. стр. 2,26—27).

с) მუ ქომივკო? *что ему нужно было дѣлать?*

Эти формы могутъ при себѣ имѣть *აკო*, напр., მუ *აკო* ქომივკო? *что ему нужно было дѣлать?* მიქე *აკო* მოწოუკო? *кто долженъ былъ бы прийти?* შიიწუხე, უქირდვეკო *აკო* ზინტი *огорчился, какъ если бы онъ нашелъ тряпку* (Хр., стр. 173,26—27).

§ 148. Слитныя предложенія. Въ слитныхъ предложеніяхъ нѣсколько словъ одной и той же категоріи (за исключеніемъ глаголовъ) воспринимаются какъ нераздѣльное цѣлое, а потому измѣненіямъ подвергается послѣднее изъ нихъ (ср. § 26,а), хотя иногда измѣняются и всѣ, напр., ხენწვოვეში სქეს, ცირს ღო ბომიქ მოღანოქს *царевичъ, дѣвица и юноша пошли* (Хр., стр. 67,13), მეხნემქქ, ხანსნიქ ღო მეწამაღქქ დექემჯვირქს *зѣтованъ рыбака, сапожникъ и лекарь подружились другъ съ другомъ* (Хр., стр. 11,14—15), უწუე ღიღს ღო მუმსი *онъ сказалъ матери и отцу*, სუმი ჰიძს ღო სღიში *зѣვი сказка о трехъ братьяхъ и дивъ*, ვადსე მეჩხს *გაკითხს ღო გავირქამისის წანამოწანსის დამს, გოვორიტს, თებ სროქს* *одинъ годъ на разспросы и обдумываніе* (Хр., стр. 75,32), მს ღო ხქიმი ხიღი ღო სქესს ბედი მქი *дай счастье мнѣ, моей женѣ и дѣтямъ* (Хр., стр. 186,6).

Какъ видно изъ послѣдняго примѣра, при наличности въ слитномъ предложеніи объектовъ разныхъ лицъ глаголь указываетъ отношеніе къ объекту 3-го лица. Въ грузинскомъ въ такихъ случаяхъ отношеніе указывается къ объекту 1-го лица.

§ 149. Разныя частицы также сливаются съ предшествующими и послѣдующими словами въ одно цѣлое, именно:

а) Частица *ბო* *когда, что, чтобы, если*, сливаясь съ предшествующимъ словомъ энклитически, перетягиваетъ къ концу слова удареніе (§ 7,б), а иногда при сліяніи теряетъ совершенно свой

согласный элементъ, напр., յըմեռեալսն (вм. յըմեռեալսնց նո), յընօնքօնսն *когда онъ придетъ, пусть ляжетъ спать!*

b) Союзы *և* и, *և՛* если, сливаясь энклитически съ предшествующими глаголами, вызываютъ въ нихъ, подобно вопросительнымъ формамъ (§ 103), появленіе окончанія 3-го лица страд. залога Ե (§§ 83, 95, 101, a, b), а равно появленіе эмфатическихъ окончаній въ именнахъ и глаголахъ (§§ 11, 44), напр., յարգոյ, յարգոյց (вм. յարգոյցն) *было, было*, но յարգոյցնց *և* Թոտս յարգոյ *было и ничего не было*, շարժ (вм. շարժն) *хочешь*, но շարժնց *և՛*, յըմեռեալսն *если хочешь, приходи ко мнѣ!*<sup>1)</sup>

c) Отрицаніе չս, сливаясь съ глаголами проклитически, имѣетъ на себѣ удареніе (§ 7, a) и подвергается разнымъ фонетическимъ измѣненіямъ (§§ 114, 115). չս такъ тѣсно связано съ глаголомъ, что безличныи глаголь *արշար* *нужно, должно* никогда лхъ не раздѣляетъ, папр., Թս արշար չս Թոն յընթացնո? *развѣ я не долженъ знать?* (букв. *развѣ я долженъ не знать?* Хр., стр. 102, 13—14).

§ 150. Въ придаточныхъ предложеніяхъ союзы стоятъ въ концѣ, напр., շարժնց *և՛*, յըմեռեալսն *если хочешь, приходи ко мнѣ* (букв. *хочешь если...*), Թոտո արշար նո, տոն յընթացնոյ *что ни угодно ему, тѣ исполню*.

§ 151. Сокращеніе придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеній.

Въ придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеніяхъ при ихъ сокращеніи опускается относительное мѣстоименіе *Եսմյ* *который*, причеиъ подлежащее главнаго предложенія ставится въ томъ надежѣ, въ какомъ должно было бы стоять опущенное *Եսմյ* или *Եո* *что*, напр., 1) Թոնոյ արշար, արշարոյ? *что ты дѣлаешь?* вм. Թոյ(Թո) արշար, Եսմոնոյ արշարոյ? *что это, которое ты дѣлаешь?* (Хр., стр. 20, 5), 2) Թոյոյ արշար, Թոյոյ արշարոյ? *что васъ огорчило?* вм. Թոյ (Թո) արշար, Եսմոյոյ արշարոյ? *что это, которое васъ огорчило?* (Хр., стр. 78, 13), 3) Թոնոյ արշար, Եսմոյ? *что ты говоришь, маль-*

1) Въ первыхъ 9 листахъ *Хрестоматіи* Ե по недосмотру отнесенъ къ союзамъ.

ჩიკიშ ვმ. მუ(მო) რე, ნამუსი/უ რაგადანსქ, ბოში? или მუ რე, რაგადანსქე ნი, ბოში?

### § 152. Дательный самостоятельный.

Имя дѣйствія въ Дат. картскомъ выражаетъ придаточное предложеніе времени, напр., *წყობილი მბნუჯას დიძისხე «ატუ» при переправѣ черезъ рѣку (букв. воду) онъ закричалъ «Ату»* (Хр., стр. 10,8—9), *სუჯაში ხირუს დიქვს ქობიანბიზე когда тотъ кралъ перо, у него самого стащилъ онъ панталоны* (Хр., стр. 52,31).

## Вносныя предложенія.

§ 153. Въ зависимости отъ того, повторяетъ ли, или передаетъ намъ говорящій свои же собственные слова и мысли, или черезъ посредство кого-либо хочетъ извѣстить другое лицо, или, наконецъ, передаетъ чужую рѣчь,—есть три способа выраженія вносныхъ предложеній:

а) Для перваго случая къ сказуемому или какой-либо другой части вноснаго предложенія приставляется суффиксъ მსქი || მსქე, который ничто иное, какъ сокращенное цѣлое предложеніе მს ფთქვიი я сказалъ (молъ, шдъ) (ср. г. მეთქი < მე ვთქვი), напр.: 1) სნე მისეთი, ვა რენა, შევხვადვქე ნი, ადძს ბკითხურენქ. სო უმასი ქვას გემინამუ-მსქე ღანუტი თენერ კოი ნი ვსრუჩაო, ვსახ სრავივო, იბ ძეშელე—говорю (букв. я сказалъ) — продается кукуруза (Хр., стр. 2,27—28), 2) მს გიწუე «ჭე»-მსქე ნი, თინქვძა წამისე მანთახი ქიგინქვიი კოდა я скажу тебъ, молъ, «ей!» стени пеласа кнутомъ (Хр., стр. 88,1), 3) მეუ-მსქი, გონკადექი თბი я тебъ говорю: ступай! (при повтореніи просьбы и приказанія), 4) «დეუ დიპიღესქ-მსქე», იფიბრქი «უბიо себя (букв. голову)», პოდუმалъ я.

ბ) Для второго случая употребляется суффиксъ შა, который вышелъ изъ 3-го лица аориста თქუე || თქაუ (ср. г. თქა < თქვს) онъ сказалъ на почвѣ перебора ქ въ შ<sup>1</sup>), напр., 1) ზქიმიშქი

1) О случаяхъ перебора ლ, гесп. ქ въ ლ см. Н. Марръ, *Исторія термина „ახაზი“*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 700—701.

ქუუწოთ: თიქი მოღმობქუ-ძო *скажите ему отъ меня: тотъ, молъ, прислалъ меня сюда, къ тебѣ...* (т. е. что я послалъ васъ туда, къ нему; Хр., стр. 2,2), 2) со вставкой ჯ, геср. о между согласнымъ исходомъ глагольной формы и შო: ჰკ სო რექვ-ძო, აღმასი რექვ-ძო (передайте ей отъ меня): *ты единственная, молъ, ты алмазъ* (Хр., стр. 145,3).

Передъ суффиксомъ შო, какъ передъ суффиксомъ ს (см. ниже с) и передъ вопросительной частицей რ (§ 103), возстаивается суффиксъ 3-го лица страдательнаго залога, отпадающій въ обыкновенныхъ формахъ: კვიბი გვადს-შო მადლო რეიბ-ძო (передайте ей отъ меня): *Гора Экъ, молъ, высока* (Хр., стр. 145,10), მს სადღსთო-შო ვა მადინენი-შო (передайте ей отъ меня): *не могу я идти въ солдаты* (Хр., стр. 145,13).

с) Для третьяго случая употребляется суффиксъ ს (ср. г. რ) въ значеніи русскаго *говоритъ, говорятъ*. Въ зависимости отъ предшествующихъ звуковъ ს иногда подвергается измѣненіямъ:

1) Послѣ словъ съ исходомъ на о, иногда и на უ, ს остается безъ измѣненія, напр., მოტოი-ს შო *иди — говоритъ — сюда!* დუუ-ს ვიშო *ступай — говоритъ — туда!*

2) Послѣ словъ съ исходомъ на ს и რ, иногда и на უ, обыкновенно вставляется между ними и суффиксомъ ს, во избѣжаніе hiatus, гласнораздѣль ვ: მ-ვ-ს я — *говоритъ*, მისეოი ეანწეე სი, თისე მიდვსენუქუ ჩილ-ვ-ს *кто сможетъ объяснить мнѣ это, пойду — говоритъ — за него замужъ* (Хр., стр. 75,33—34), დინ-ხადუ-ვ-ს *внутри — говоритъ*, მი ვქიმინ-ვ-ს? *что мать — говоритъ — дѣлать?*

3) Послѣ словъ съ исходомъ на უ, геср. на о, рѣдко на ს, суффиксъ звучитъ какъ უ, съ гласнораздѣломъ иногда — ვე: რქო მოდვტოქუ<sup>1</sup>-ვ-უ я *долженъ — говоритъ — уйти*, რბღადუე სდე-

1) Для შო есть и другое объясненіе, предложенное М. Г. Джанашивили въ его *Грузинской грамматикѣ* (მ. გ. ჯანაშვილი. ქართული გრამატიკა, ტფილისი 1906, стр. 61), что შო — остатокъ глагола შინა *вспоминать*, геср. *говорить, сказать*.



Ծյօջօ-յ *онъ истребилъ — говоритъ — дивовъ*, Ջօնեհրէմ-ջ-յ *во дво-рець — говоритъ*.

4) Послѣ словъ съ исходомъ на согласные между ними и суффиксомъ օ вставляется звукъ օ, по ассимиляціи съ которымъ суффиксъ օ иногда перерождается въ ւ (стр. 0143): Եզօ յիօօջ-կե-յնչօ-օ-ս/յ *мы должны — говоритъ — сразиться*, յիմլնօ շյ-ժօնե-օ-օ-ս *отдай — говоритъ — Герим*, Թյ Եհրէ յեղալճօնԵ ճօ Են-ճյօ ճիլ-օ-յ? *что это такое, что ты — говоритъ — усталый и дряблый (Хр., стр. 59,28)*, ԹյճԵ յԵմօնընց-օ-յ, ճըցյ ԹյնԵ-օյընց-օ-օ-ս *какъ только — говоритъ — увидитъ его, голову — гово-ритъ — сорветъ ему (Хр., стр. 63,32)*.

Этотъ օ ничто иное, какъ вызванное къ жизни суффиксомъ օ/յ эмфатическое окончаніе въ глаголахъ и именахъ, отпадающее въ обыкновенныхъ случаяхъ. Но въ придаточныхъ предложе-ніяхъ ճիլ-օ-յ, յԵմօնընց-օ-յ звукъ օ можетъ быть остаткомъ союза եօ (§ 149).

Суффиксъ օ, подобно суффиксу ԹԵ (стр. 0143) и вопроси-тельной частицѣ Ե (§ 103), возвращаетъ къ жизни и согласный Ե, суффиксъ 3-го лица страд. залога, отпадающій въ обыкно-венныхъ формахъ: ԹԵջԵ *я хочу*, ԹԵջԵն-օ-օ-ս *я хочу — говоритъ*, ճօ ճիլ *нѣтъ*, ճօ ճիլ-օ-օ-ս *нѣтъ — говоритъ*.

При вносныхъ вопросительныхъ предложеціяхъ сначала ста-вится суффиксъ вноснаго предложенія, а затѣмъ суффиксъ во-проса Ե, напр., ճօ շօլըն-օ-օ-Ե? или со вставкою ճ: ճօ շօլըն-օ-օ-ս-ջ-Ե? *нѣтъ-ли — говоритъ — у тебя?* Թօ ճօ շօլօ-օ-ս-ջ-Ե? *не ска-залъ-ли — говоритъ — я тебѣ?* ԹԵջԵո-օ-ջ-օ-Ե? *прійми-ли мнѣ — говоритъ — сюда?*

## Вводныя предложеція.

§ 154. Въ качествѣ вводнаго предложенія употребляется ճօ ճիլԵ? *нѣтъ-ли?* ճօ ԵճըԵ? *не было-ли?* напр., օնյ Թօնշ յեզեզ-ճիլյ եօ, օնճն ճօօնե-յընցիլ *теперь кого ни встрѣчу, встрѣчу спра-шиваю (Хр., стр. 1,19)*, то же предложеціе съ вводнымъ: օնյ Թօ-

სუთი — ვა ზებო — შევხვადეუ ნი, ადსს ბკობურეკეი *теперь — не такъ-ли — кого ни встрѣчу, всѣхъ спрашиваю* (Хр., стр. 2, 27—28), ე ბოშიქ მუში რსეს, სიდეთი თი გვენი, ვა ზდეო, გიოცოთე ნი, თი ანდგის ბრეკლი სუითოევი გვენი ქუესქუედე ნი, ქოძინე *тотъ юноша на своемъ дворѣ, куда — не было ли — онъ бросилъ ту змию, увидѣлъ, что змя въ томъ мѣстѣ снесла много драгоценныхъ камней* (Хр., стр. 23, 32—34).

§ 155. Отрицание. Въ мингрельскомъ одно отрицание. При отрицательныхъ мѣстоименіяхъ (§ 56) глаголь стоитъ въ положительной формѣ, напр., მუთა ცოვე *ничего не было* (букв. *ничего было nichts war*), შიოა ზე *никого нѣтъ* (букв. *никто есть niemand ist*).

Если глаголь поставить съ отрицаніемъ, то мѣстоименія надо взять неопредѣленные (§ 55), напр., მუთუნი ვა ცოვე *ничего не было* (букв. *нѣчто [что-то] не было*), შიოინი ვა ზე *никого нѣтъ* (букв. *нѣкто [кто-то] не есть*).

## Дополнение I.

### Табу.

§ 156. Есть случаи, когда мингрелецъ не называетъ предметы ихъ собственными именами, а лишь иносказательно.

а) Считается постыднымъ, чтобы супруги называли другъ-друга по имени, въ особенности въ присутствіи постороннихъ, а потому они для наименованія своей половины прибѣгаютъ къ различнымъ кличкамъ, въ родѣ თაღივე *თოღი*, что букв. значить *заклинаю тебя глазомъ* (см. *Словари*), მუთანე *მუთარე* (букв. *ничего нѣтъ*). Что супруги не могутъ называть другъ-друга по имени, выражено и въ загадкѣ: ე მარე, მარე: აკაკე-ბაკაკე გიქებე *ღა ვა ვანავადე? что это такое: знаешь, но не можешь сказать?* (имя мужа и жены), см. также Хр., стр. 155, 27.

б) Произносить имя вредныхъ животныхъ, птицъ и насекомыхъ, по понятіямъ мингрельца, не слѣдуетъ, не хорошо, ибо

вредъ отъ нихъ можетъ увеличиться. Поэтому для ихъ наименованія прибрѣгаютъ къ другимъ названіямъ: α) къ общему (для хищныхъ животныхъ) სსეღ-უშინე *сз непроносимымъ именемъ* или უჭე-უხეშეში მსჭკომადი *ядущій нежареное и невареное* (ср. *Хр.*, стр. 187,11) и β) къ частнымъ, примѣнительно къ той или иной чертѣ характера, образу жизни и внѣшнему виду животныхъ, птицъ и насѣкомыхъ, какъ-то: 1) медвѣдя (თუბთი) называютъ ბურღდინს *бормотунъ*, ვორჩუნს или უწუნდური *нечистый*, 2) шакала (ტურს) — კვადი-ჭეერი *сз проклятымъ слѣдомъ* или მცაქვაცვადე *блуждающій лежко, тайкомъ*, 3) лису (მელას) — მძვანძვადე *скитающаяся*, 4) змѣю (გვერი) — უხა-ღართამი *сз черной иохъ* или თუღა გაღქსრვადე *ნი что тащитъ снизу*, 5) мышь (ჭეკი) — კუდეღამი *хвостатая* или კიბირ-მეჭკადილი *сз выкованными зубами*, 6) муравья (ჯგოჯგოტია) — ჰუხ-მეტახილი *со сломаннымъ горбомъ*, при этомъ добавляють რშ გოღამ ვიშე *за сто горъ!* думая предохранить этймъ шелколичныхъ червей отъ муравьевъ, 7) ворону (კვარია) — ღუღ-უხა *сз черной головой*, 8) ястреба (ქერი) — უინ-მადე *высоко ходящій*, 9) различныхъ червей (მუნტერი) — რჭიში მსზიადი *измѣряющій спину*, თეღი *здоровый, живой* или შურღგუმილი *живое существо*, 10) болѣзнь куръ (ივანია) — უსხეღე *безыменная*.

## Дополненіе II.

### Стихосложеніе.

§ 157. Мингрельское стихосложеніе, какъ и грузинское, топяческо-силлабическое, т. е. основано какъ на извѣстной постановкѣ ударенія (§ 7, 166), такъ и на одинаковомъ количествѣ слоговъ въ стихахъ. Долгота и краткость гласныхъ, отчасти присущія мингрельскому (§§ 4, 5), существеннаго значенія въ стихосложеніи не имѣють.

§ 158. Для уравновѣшенія количества слоговъ въ стихахъ мингрельскій языкъ допускаетъ усѣченіе исходныхъ гласныхъ, выбрасываніе ихъ изъ середины словъ или только ослабленіе

въ неслоговой полугласный *z* или, наоборотъ, вставку *z* (иногда и полныхъ гласныхъ) въ середину словъ, и добавленіе его съ конца въ качествѣ слогаобразовательной величины, напр.: 1) აბო' ბაშისა ვმ. აბთი ბაშისა, თაღეფ' დოჭუტი ვმ. თაღეფი დოჭუტი (*Xp.*, стр. 136,20; 137,30), 2) აკვანისა დიშამჯანუქ, resp. დიშამჯანუქ ვმ. დიშამიჯანუქ (*Xp.*, стр. 136,15), 3) ზესხერ' მიიუნც, ხორც' მიცანცაღუ ვმ. ზესხერი მიიუნც, ხორცი მიცანცაღანც (*Xp.*, стр. 159,13), 4) ჩქიმი || გური || სქანი || წქმა რე (ნანს), но სქანი || გური || უხვა წქე || მა რე (ნანს) (*Xp.*, стр. 110,13—14), შურა || ჯგირსუ || ნოგა || რეე (*Xp.*, стр. 112,23).

§ 159. Какъ видно изъ вышеприведенныхъ примѣровъ, въ цѣляхъ стихосложенія нарушаются извѣстныя намъ морфологическія категоріи, такъ, напр., დიშა-მი-ჯანუქ изъ родительнаго отношенія становится неформленнымъ отношеніемъ დიშა-მ-ჯანუქ, допускается необыкновенное усѣченіе согласныхъ ნს, ნც въ исходѣ 3-го лица ед. числа дѣйст. залога, какъ, напр., მიცანცაღუ ვმ. მიცანცაღანს, მიცანცაღანც.

Въ этихъ же цѣляхъ допущень, надо полагать, единственный случай необычнаго въ мингрельскомъ склоненія прилагательнаго-присястия, строящаго передъ опредѣляемымъ (§ 26,а), именно: შაფშაღანშოთ გოფანირიში ვარდიში მინჯუ რღასო კვარია (*Xp.*, стр. 125,22—23)? გოფანირიში ვარდიში ვმ. გოფანირი ვარდიში.

Сюда относится и образованіе двугласныхъ (§ 5), напр., შაარა < შიარა: ძირე || შაარა || ჯგერი || დღა ნი (*Xp.*, стр. 175,27).

Есть случаи употребленія словъ въ грузинской формѣ, когда это нужно для рѣимы, напр., გ. სარაკო (вм. მ. სარაკო), такъ какъ оно рѣимуетъ съ ჩილი ვ' აკო (*Xp.*, стр. 124,15—16).

§ 160. Несмотря на вышеуказанные способы для установленія одинаковаго количества слоговъ въ стихахъ, въ мингрельскомъ размѣрѣ стиха часто не выдержанъ.

§ 161. Размѣры стиха бываютъ разные, начиная отъ пяти-сложныхъ и кончая двадцатью и болѣе сложными. Большинство

стихотвореній написано 8-сложнымъ размѣромъ, часто встрѣчается и 16-сложный (*Хр.*, пѣсни №№ I, XII, XL). Есть и мѣшанаго размѣра стихотворенія, напр., три первыя строфы пѣсни № XXII написаны 10-сложнымъ размѣромъ, а послѣднія четыре строфы—8-сложнымъ.

§ 162. Стопы бываютъ двусложныя (2+2) и трехсложныя (2+3). Первыя встрѣчаются въ 16-ти и 8-сложныхъ размѣрахъ, а вторыя въ 10-ти и 5-сложныхъ.

а) Двусложныя стопы:

1) ჰ'ტო || ნ'ფი || გ'მი || გ'ნით || ს'თე || ჩ'იმი || გუ-  
რიმ || ჭუ'ს  
გუ'რი || წ'უ || ლ'რი || მ'ფუ || მ'ლო || რ'ნსუ || გ'ფუ ||  
ჩუ'ს (*Хр.*, стр. 108,17—18).

2) ძ'ბი || ჯ'გ'რი || ვ'რქე || მ'რს  
ბ'ნ'თი || მუ'თა || მ'ზა || ლუ'უ (*Хр.*, стр. 114,7—8).

3) წ'წი || ღ'ლო || კ'მა || წ'ვ'რი —  
ბ'მი || მუ'შე || გ'მა || ნ'ვ'რი (*Хр.*, стр. 113,17—18).

б) Трехсложныя стопы:

1) მ'ზა || მ'სქანათ || კ'რიბი || ვ'რდა  
რ'გა || ჭ'რქეშ || გ'ლე || ს'ფარი  
მ'ზა || მ'სქანათ || ს'ნთელი || ვ'რდა  
ს'ტიშ || წ'ხლოე || რ'ნდე || ღ'ფარი (*Хр.*, пѣсня № XXII).

2) ჰ'ზა || ნ'და  
ლუ'მა || ს'რდა?  
— რ'ნი || რუ'სი (*Хр.*, пѣсня № VI).

§ 163. Рима почти всегда присуща мингрельскимъ стихамъ, во всей *Хрестоматии* лишь одно стихотвореніе (№ XVIII) бѣлымъ стихами. Стихи римаются между собою различно: 1) сплошная однообразная рима черезъ всю строфу (въ строфѣ отъ 2-хъ до 8 стиховъ) аааа (пѣсня № I), иногда черезъ все стихотвореніе (№№ XXXVII, XL), 2) не римаются лишь одинъ второй стихъ абаа (*Хр.*, стр. 115,23—26), 3) не римаются лишь одинъ третій стихъ ааба (*Хр.*, стр. 110,5—8) или аабаса (№ XLVII)

или аааа+аааа (Хр., стр. 125,3—11), 4) риѳмуеть второй стихъ съ четвертымъ асвб (Хр., стр. 109,23—26; 110,9—12) или асвbdb (Хр., стр. 115,9—14; 134,15—20), 5) первый стихъ риѳмуеть со вторымъ, третій съ четвертымъ ааbb (пѣсня № V), 6) первый — съ третьимъ, второй — съ четвертымъ абаб (№ XXXV, XLII) или абабаб (Хр., стр. 169,21—26) и другія, какъ аба, баа, абаса, абса, abcdea.

Большинство стихотвореній представляет собою смѣсь изъ этихъ различныхъ видовъ риѳмы, напр. пѣсня № IV состоитъ изъ асвб+аааа, № LI изъ абаб, асвб, ааbb, аааа.

§ 164. Въ мингрельскихъ стихотвореніяхъ весьма распространены параллелизмы: первая половина строфы по содержанію не имѣетъ ничего общаго, пикакой генетической связи со второю половиною, а лишь риѳмуеть съ ней, напр.:

1) წიწილად და კამაწყარი —  
ბოძი, მუქე გამანწყარი?

*Цытленокъ и бульонъ —*

*Юноша, почему ты меня огорчилъ?*

2) შედე ებგირი, მოლე სეურხა —  
დაგაღორე, მესე მუხა?

*На той сторонѣ — Ингуръ, а на этой — Скурча —*

*Я тебя обманулъ (-ла), что ты мнѣ дашь?*

3) იბი სუნელი დოვთასი და  
ვა მითასე თხზაღე —  
მე ჩქიმი თსური გიბირუბ და  
მე ქორთული ტომარე.

*Я посылалъ всякаго рода овощи,*

*Но не сылалъ (никогда) луговой мяты —*

*Посмотришь на мою жену,*

*Она точно грузинскій мышокъ.*

§ 165. Также много аллитерирующихъ и риѳмующихъ сложныхъ образованій (§ 130,b), не имѣющихъ смысла, особенно

въ первой своей составной части, напр., *ჰაკჰე-ბაკჰე*, *ღას-მღას*, *ქელსი-მქელსი* (*Xp.*, стр. 184,27; 188,10; 133,12).

### Дополнение III.

§ 166. Къ § 7 (объ удареніи) необходимо сдѣлать слѣдующія дополненія —

а) Удвоенные, resp. долгіе гласные (§ 5,с) всегда имѣютъ на себѣ удареніе (на первомъ изъ удвоенныхъ звуковъ), сколько бы слоговъ въ словѣ ни было, и какое бы мѣсто удвоенные гласные ни занимали. Когда удвоенные гласные стоятъ на концѣ слова, удареніе все-таки падаетъ на второй съ конца гласный звукъ, въ виду прерывистой долготы удвоенныхъ гласныхъ, такъ что первый слогъ съ конца и въ данномъ случаѣ, какъ вообще въ мингрельскомъ, остается безъ ударенія, напр., *ამბეე* (*ამბეე*), но *ამბე* *ვით*, *ხაკჰეე* (*ხაკჰეე*), но *ხაკჰე* *რდსთენიკჰ*.

б) Сложные предлоги въ глаголахъ (§ 120,б) удерживаютъ свое удареніе рядомъ съ удареніемъ на глаголѣ, напр., *მ'ღასღას* *უნოსით*, *ონიმათ*, но передъ глаголами съ гласными въ началѣ они, теряя свой послѣдній гласный, теряютъ и свое удареніе, не перетягивая на себя и ударенія съ глагола, какъ это бываетъ при простыхъ предлогахъ (§ 7,а), напр., *გოღ-უღას* (*<გო'ღას-უ'ღას*) *ხოდით* *თუდა-სუდა*.



# ХРЕСТОМАТІЯ МИНГРЕЛЬСЬКАГО ЯЗЫКА.



А. Сенакскій говоръ.

а) Разговоры.

- გამარჯობა საქანი ჯგირი, ჯიმა!
- ღორღნთქ გოგიმორძგვას, ჩქიმი ჰატონი!
- ათე სოფერს მუ ჯახო?
- სენაკი.
- მუდა ვერსი რე თაურე სუგიდიშა? 5
- ჟარნეხიდაართი.
- მუთი შილეზე სუგიდიშა უღას?
- ცხენით, მარა უჯგუში რე ფაიტონითი ვარდა დერქუანითი.
- მუ ღირე თქმანი?
- დერქუანითი შიდასოჯურნითი და, აღირუაიუ ართი მანათი, 10<sup>0</sup> ფაიტონითი ჟირი.
- მუჭომი მოსავალი რა რდუ წი თაქინე?
- გვარინი, ჰატონი, სოლო ჭიჭეთ ყურძენი დომიჭვეს დიოდე ჩხერუქუ დო უეული სინხექი.
- თქვანიურე მუჭომი მოსავალი რდუ? რაგადანა, ყურძენს წი 15 ჯგირი ჰიჯი ულუღუა.
- ნამდვილი რე. ღვინქი ბრელქ იყუე, მარა ჭკიდიქ (ჭკიდიქი) მისუსტეს. მა თიშენ მალავრთი სიმიდი ოკო იზიდექ (ქომიციდირუდუკო). ასე მისე შევხვადუქუ ნი, არძას ვკითხურენქ, სო უეფაშო გიმიხამუ-მაქი სიმიდი, დო არძაქ სუგიდიშა მიმოწურე. თქვა მუს იტყუთი? 20

— მართალი უთქვალხა. სუგიდისნი თქვა ქემეერთითნი უხარ-  
დასა დო ჩქიმისენი ქუეწით: თიქი მოღმორქუ-შო, დო თინა ირ-  
ფელს ქემგეხვარებუ.

— დიდი მადლობელი ვორექქ.

5 — მუშენი იშქიდანქ, სქანი ჭირი!

— ვე დეგგვიანენქ, თე წუთის მიდგურექი. მშვიდობით სოჯუნ-  
დათი, ჰატონი!

## В. Самурзакано-зугдидскій говоръ.

### а) Разговоры.

— გამარჯება (გომორძგუა) სქანი ჯგირი, ჯიმა!

10 — ღორხთქ გოგიმორძგუ (გოგიმორძგვას) ჩქიმი ჰატენი (ჰა-  
ტენი).

— თე სოფელც მუ ჯონო?

— სენაკი.

— მუშემა ვერსი რე თანქურეშე (თაურე) სუგიდისა?

— უარსქინდოართი.

15 — მუთე შიილეზე სუგიდისა ულს?

— ფაიტონითე, ვარდა დერეჟანითე.

— მუ ღერე თეიშახ?

— ფაიტონითე მიდასოჯენტე და, აღერეჟანეჟე ყირი მანათი, დე-  
რეჟანითე ართი.

20 — მუჭომი მენაწიი რა რდუ წე თაქე?

— გვარინი, ჰატენი, სოლო ჭიჭეთ წურძენი მოჭე დიო ჩხე-  
რექ დო უკული სინსექე.

— თქვანიწურეშე მუჭომი მენაწიი რდუ? რაგადანა, წურძენს წე  
ჯგირი ჰიჯი უღუღუა.

25 — ნანდული რე. დვინქე ბრელქ მოროთე, მარა ჭკვდიქ ჭიჭექ  
იწუუ (სარკებო იწუუ, მისურტეს). მა თაქი თიშენი მოფერთი ლასუტი  
(ლაიტი, ლატი) ქომიციდირდუგო ნი. ასე მისუთი, ვა რენო, შევხვა-  
დექ ნი, არძას ბკითხურენქ, სო უმოსი ეფას გემინამუ-მაქე ლასუტი,  
დო არძაქ სუგიდისა მოწურუე. თქვა მუს იტყუთე?

30 — მართალი უთქვალხა (ურაგადუნა). სუგიცე თქვა ქემეერთითე

უხარდაშა დო ჩქიმიშენი ქუეწით: თიქ მოლმონქე-შო (მუმონ-  
ჩქე-შო), დო თინა ირიფელცე (ირიფელის) ქემგეკეფარებუნა.

— დიდი მარდობელი ვორექ.

— მუშენი იშქიდასთუ, თქვანი ჭირი!

— ვე დებგვიანუაჩქ! ასე ხოლო მიდგუორქე. შვიდობით ზო- 5  
კუნდათუ, ჰატენი!

## А. б) Сказки.

### I.

#### ეშმაკიშა, ძოჩაძირს კინი ეშმაკი მიდეკანს.

ჟირი ღარიბი კოჩი ორდუ. ჟირხოლოსუ ართინიში მაცალე ქუ-  
მოლისქუა წუნდუ, ირი კოჩი ვკირო ორდუ დო თი ღარიბი კოჩეთს  
(კათას) კოჩი ვა ღებულენდუ. ღორონს ოვერდუდეს: „ჩქინი სქუაღეექე,  
ღორონთი, მუთუნი სინდიდრეშა მიშეკლასუ ნი“.

ვითოჟირწახერო გინირთესუ ნი ბოშეექე, ჭიჭე სარწუმალო ქუ-  
უციდეს მუმალეექე თინეთს სავაჭროთი. თიჯგურას მოცადინექე იციის,  
წანამოწანას ჯგირი დუქანი გოგუმასწუის. უკული თეში გეკეთეს,  
მუდა მილიონიში მინჯეთ გინირთეს, ათე ბოშეექე ეთეშ გინირთეს,  
გრანტიციეიშა ჰარახადეი გილაღედესუ. დიდი პრიკაშიკეი იწუნდეს, 15  
ჰარახოდში კაპიტანეი დო მუში კეთილეი.

ართიშა კამპანია გააკეთეს დო ბრელი კათა დაჰატეჯეს. დიდი  
მოჩხენაქ იყუე. ხოლო დროს ათე ართი აფხანაკიქი მაჟირა აფხანაკის  
უწუე:

— ეშმაკი აკეთენსო კოსუ დო ღორონთი? 20

— მუსიე მირაგადექე ნი?—უწუე მაჟირა აფხანაკიქი,—ღორონ-  
თიშ კეთებული კოჩი მიქ გეკოან? მუმას-სქინი დო მუმას-ჩქიმი ირო  
ღორონს ოხვეწუდუ, მარა ინეტი ირო საწყალი რდუ. შა შურო დღას  
ვა მფხვეწუბუ, ღორონთი ქაკეთენდასუ ნი.

— სი ტურას რაგდანქი, — დუერთინუ აფხანაკიქი სიტყვა, — 25  
ღორონთიშ კეთებული იცი, ვარა ეშმაკიშ კეთებული კოჩი მიქ გეკ-  
გონუ?

— ჯიშა, მუსიე მირაგადექი ნი?—კინი დუერთინუ ეშმაკიშოთ  
რაგდანდუ ნი, თიქ,—სი ვა ნორღეე ჭეკა!

— მა ჭკუათ ქომიღუ, ღორონთით ქომიჩქუ. სი მუდგენი შხვა ჭკუას რეჟი, ეშმაკის უჯერქი ნი,—დუერთინუ ღორონთიშოთ რა-გადაანსუ ნი.

უგული უწუუ ეშმაკიშოთ რაგადაანდუ ნი თიქ:

5 — მა ღო სი ნიწზი გაგაკეთათ. მა ღო სი ირიფელი სხაფხანაკო მიღუნა. ღორონთი კოს ქაკეთენსი და, თე სხაფხანაკო მუთი ქოორე ქონება ნი, სი ქოგიღუდას; ეშმაკი ქაკეთენსუ და, მა ქომიღუდას.

ითამამუ ღორონთიშოთ რაგადაანდუ ნი თიქ:

— ჯგირი ორდას, თეშ ბლოლათი!

10 გააკეთეს პირბეფი, დოჭარქს, მანგარო შეამოწმეს. პარახლ-დითი გუუტეს შორიშ ქალაქეფიშა იშაგორილი კოჩეფი ოკითხეთ: ეშმაკი აკეთენს კოსუ დო ღორონთი?

იკილეს ართი ქალაქის. ართი ძალამი რჩინუ კოჩი ქოძირეს. იფერქეს: «ა, ჭკუა უღუ ნდა, ათეს აღვენუუ, ათე რჩინუ კოს». კითხეს:

15 — ბაბუ, სქანდა ოკითხე მიღუნა.

— მუ გიღუნა, პატონი, ჩქიმიჯგურა სწყალიშა?—უწუუ რჩინუქუ თინეფიშ იშაგორილი კოჩეფს.

— ვარე, ჩქი რკითხენტო დო მართალი ქომიწიით, შურქუ ვა წა-გირთასუ ნი.

20 — მუსიე, პატონი, კითხულენთი ნი ჩქიმიჯგურა სწყარს?

— ღორონთი აკეთენსო კოსუ დო ეშმაკი?—კითხეს.

— პატონი, სამაგალითოს შირაგადეთ. ღორონთიშ კეთებული მიქ გეეგან? ჟირში უარხეჩიწანური კოჩი ფორექ, ირო ღორონს ფოხვეწუქუ, დღას ჩქიმი სშვერქ ვე ეწუუ, ირო სწყალი ფორექ. ამდღა 25 ღურაქუ ხოლო გაჭირდუ; ვა არწუექო, მუჭომი სძაბელი რჩინუ ფორექი ნი? ღორონთი კოს ქაკეთენდასუ ნი, სშვერქ მუშენი ვე ეწუუ? ჩქიშოთი ვართი ჩილი ოწოფირუუ, ვართი სქუა, ათეჯგურა სძაბელი წყალბურჩი ფორექ.

ათენა იშაგორილი კათაქ დიჭარეს, უასავირეთი გუუგვირდეს, 30 ძალამი სწყინათ დასქიდეს. ხოლო სუმი ქალაქეფიშა ოკო იკილეს-სეგო ნი. სუმინოლოშა იკილეს. მუჭო ათაქინე დოხვადუ ნი, ეთეშინე სუმინოლო ქალაქის ქოდოხვადუ რჩინუ კოჩი. ხოლო უარესი გაჭირება ოძირე, კითხესუ ნი. დიდი შიიწუხეს თე იშაგორილი კოჩეფქუ.

ირო შხვადოშხვა იყერი უღუდუ, ირო თი ართი რჩინუ კოჩი რდუ; თინეს ურავადუდუ ნი, თინა ხანდული ეშმაკი რდუ.

იშავორილი კოჩეფქუ გაგიმიძიის, მოლართესუ დო კინი მუნე-ფიში ქალაქის ქომორთეს ათე მონირსე აფხანაკეფიშა. დორონთიშოთ რავადანდუ ნი, თი აფხანაკიქ წაკებურქ იწყუ დო ენა ქოგემუეცხადეს 5  
ჟირხლო აფხანაკებს. თი წაკებული აფხანაკიქ ხლო დორონს შე-ვერდუ: „მადლობა დორონს, დორონთიმ სახელიშა წავაკენდი ნი, ვა მიჩქედუ. ასე მადლობა დორონს!“

ათე მაყინა აფხანაკიქ ძიცა ქიდიიჭყუ:

— მა ვა გიწო, სი ჭკუა ვა გიღუ-მაქი ნი? სი მუშენი ვე კინი, 10  
მუმას-სქანსი დო მუმას-ჩქიმი ირო დორონს ოხვეწუდუ ნი, შქირენული გიღეეშესუ ნი, კეჩხის ჩაფულა ვა მასქედესუ დო ირო გაჭირებული რდესუნი? ასე მუ ოკო რდოლე? ტანს ოკო გომეგოწყე, ჩქიმი თორქი ოკო ვა რძირასუ ნი.

დიდებული კათაქ შეეხვეწეს:

15

— მიკოქუნალი ქუეღუდასუ დო ჭიჭე მუთუნი ქანუქი.

— ჭა! მუსიე მირავადუთი? — უწუე ეშმაკიშოთ მორავადექუ: — 15  
ინა ვარ, შური მექუსუ ნი, თინასლო მოკა რე, თინასლო მა ვა ვოქუსუე ოკო, ეფერი მიზეზი უღუ. მალას მომასორითი, ვარა ოკო დოპილეე.

20

უკული მიდექონეს შიშველო. მუთუ უჩაშეფი ქოორდუ ნი, არძა ეშმაკიშოთ მორავადეში ჯამაგირიში კოჩი რდუ. იშ უსებულეხაქ ვა აქიმიანეს.

გეგინაღუ დო მიდართ წაკებული აფხანაკიქ. ართი ჯგუში ბე- 25  
ლეკა, ჭიჭელობას აკეთესუ ნი, ზღვაშის ქვიშას მითონთხორილი ქო-ძირუ. ათენა ქოგათხორე, გეოქოთუ, წყარს გოქოთუ, სოლეგიდვა წყარქ მოთილე.

„მადლობა დორონს! — თქუე თიქ — იშენთი გოჯოგერი ვორქი, 30  
დორონთიმ სახელიშა ოკო მებდისე“. დეეწერე ჰიჯვარი, დინახლე ქოდენიჯირუ ფილეკასუ დო ქოდელურუე.

30

ფილეკა ზღვაქ სოგიდესი მიდეკლე, ვართი წყარს დინურთემუ, ვართი დინაფერე. ართი არდილს ტყა ქოორე ზღვაშის, დიდი ჯაფიეი ქოჩანს. ათაქინე გუაგურცხინე. დორონს შეეხვეწე: „მებდინი ნი, მიჩ-ქედუ; სო რე მუელაღუქი ნი!“ იკილეუ ხმელედიშა. მიოჯინუ ნი, ჯას

თოფურნი გილმასუნს. ჭიჭე ოჭკომუ. გიიჯინუ ნი, ცუდე ქოძირუ. კოჩიშ ნარინჯის ვა გვ. დისურუ ნი, ბუხარის მითილუ: ეშმაკეექ ქომოართეს, მუნეიქოშ მოქმედებაში ჩიება ქოდასჯეს. ართიქ თქუუ, წასკებაფუ ნი, თი ეშმაკეიქ:

- 5 „ართი ღორონთიში მახეწარი კოჩი დოფლუნი. მუთი ქუუდუდუ ნბ, ჩქიმოთ რაგადაანდუ ნი, თი კას ქეგომბბაფუ. ათე კოსვთი შევაგონი: «მავიქა ქალაქიშ ოკო ვიდე», ეესემე, შქვითი ზარხოდი დოხარგუუ. დიდი ზღვას მიშეეღუ ნი, ირიფელი დომწევი დო თი კოჩითი დობლუნი. ასე თი შქვიდელი ზღვასი ქვინს ქოძუ, იში დღას
- 10 ზღვას ქიგულუდუ“.

მავიქაქ თქუუ: „მა ხოლო უჯგუში ფქიშინი. ართი ხენწიფე რდუ, ართი ცირასქუა რუნდუ, თის გური გეგემული დო ქუაში თუდო დოფუელი ეზოს. ასე თი ძღაბი ღურუ. თიში წამალი ქიქანას მუთუნი ვე ეწუაფუ, თი გური ვა ითილესუ და ვარა“.

- 15 ათე სწავალი კოჩი შიშიში ღურელი ათაქ მითოცანცაღასს, ენა ირიფელი ქიგეკონუ. ღორონთქ ოჭკომარა გუუთანუუ. ღორონს შეესვეწუ, ზიჯვარი დიქვრუ. მიდართუ ნი, სოფელი ქოძირუ. შვიშველი რდუ, სამოწყალათ მიკასქვენჯი ქიითხუუ. იდე, იდე დო თი სხესწიფომას ქიმურთუ, სოდეოთი ხენწიფეში ცირასქუა ღურუდუ. კითხეს:

- 20 — მუ კოჩი რექი?  
 — მა ვორექ ექიში, — უწუუ თიქ.  
 — აბა ხენწიფეში ცირა თეჯგურა გაჭირებული რე.  
 — ღორონთიშ შემწეობით თიჯგურა ბრელი მისქილიდუაფუ, — უწუუ თიქ.

- 25 ხენწიფეს ქემეუდეს ათეში ნარაგადუ სიტყვა. ხენწიფექ განხრებით ქიიჭანუუ:

— თეჯგურა გისქილიდუაფუნა?

— ბრელი მისქილიდუაფუ, ღორონთქ ქომემეწუუ და. ართი ენიდოფითი კოჩი ქომიშიი.

- 30 ქომეუნეს. ათე დიდი ქუა გომსართინეს; თე ძღაბიშ გური ქუას მითოძედუ ნი, ქოძირუ, გიგვთილუ დო მოლეეუ. დოლასირუ დო ქონუ, ძღაბიქ დოსქიდუ. ხენწიფექ ძღაბის კითხუ:

— ა, სქუა, სქანი მაკეთებელი ღორონთქ ქომოართუ, მუ ვახუქათი?

— მუთი სქანი ნება რდასუ ნი, — უწუე ცირაქ.

— აბა თუმი უჯგუში კონი ვა მანინა. სინჯათ. გამნუგაქქვათი.

გვირგვინი ქიგოუდგეს ხენწიფეში ცირაქა დო ხენწიფეთ ქადაად-  
კინეს.

ეშმაკიქ მიოცოთუ, მარა ღორონთქ ვა აცოთუ მუში მოხეწარი 5  
კონი; ეშმაკიქ მანგებაფუ ნი, თინა ეშმაკიქ უკული გვალას მიოცოთუ.

## II.

### შაპა დო დიაკონი.

ქოცოიფე ართი ღალიერი კონი, ნამუსით ნოღეუ სუმი სავიში  
ეფეშა ფარა. თის ცუნდუ სუმი სქუა. ათე სუმი სქუაღეიფე ქაღარდი  
ნამუთინს ვა უხქედუ. ართიმას მუმაქ აკოკათუ სქუაღეიფი დო უწუ თი-  
ნეფს:

10

— სქუაღეიფი, მა ღალიერი კონი ვორექედ დო შხვათ თენერო მი-  
ჯინე. ჩქიმო რხვლორე ლე, ართის ვარა ვა გინქდას ჭარუა დო კით-  
ხირი ნი. ართიდოართიქ გინოღვი დუდი დო ქიდიგურე ქაღარდი.

მუჭოთი ქიგეკონეს თენა სქუაღენქ ნი, სუმიხლოქ მინდომეს  
ოგურაფეშა უღა. მარა მუმაქ ვა გურუ სუმიხლო სქუა ართო. თი- 15  
მიწეშა უნჩაში სქუაქ ტაიწუღუ მუმას ართი სავი ფარა დო მიდართუ  
ოგურაფეშა. შარას ქაუხვადუ შაპაქ.

— გამარჯება, სქუა, სქანი! სომა რე მეურქე ნი? — კითხუ შაპაქ.

— მა მეურქე ქაღარდიში ოგურაფეშა დო მით ღემოგურაფესუ ნი,  
ათე სავი ფარას ქუფანუქქენქ, — უწუ ღალიერიში სქუაქ. შაპაქ უწუ: 20

— მა ქომუხი თე ფარეიფი დო ქაღარდის მა ქიდუგოგურაფესქ.

ქიდაცუნუ მუშარექ შაპას, ქიმეხუ ფარეიფი დო მიდაცუნუ მუში თიშა.  
შაპაქ ქიგურეშე მუშარეს ქაღარდიში გურაფა, მარა ქანინუ, მუჭოთი ის  
ქაღარდი ვა დგურედუ ნი, დო ჭიჭე ხანიში უკული მუში თიშა გურუტე.  
უკულინუქე მიდართუ ოგურაფეშა ოშქარი ვიმაქ. შარას ქაუხვადუ კინი 25  
თი შაპაქ:

— გამარჯება, სოიშას სქანი შარა? — კითხუ შაპაქ.

— მა მოკო ქაღარდიში გურაფა დო მემიღუ ართი სავი ფარა;  
მით ქედემოგურაფესუ ნი, ათე ფარენს ქიმეხანქ, — უწუ მუშარექ.

— ქომუხი მა ფარეფი, მოლა ხქიმიწკვმა დო ქაღარდის მა ქდე-  
გოგურუანქ, — უწუ. ჰაჰაქე დო მიდეჟეშე წუდეშა.

ჰაჰაქ ქიგუჟყე გურაფა, ოგურუ ართი ხანს, მარა ვართი თე ჟი-  
მასე დაგურუ ქაღარდიქ. ჭიჭე ხანიში უკული ფარა ქიდატებაფე დო  
5 გუუტე წუდეშა. დაბოლოს უკულაში ჟიმაქ გეგოწულე მეშას მასუმა  
საკი ფარა. — „ეგებ ხქიმი ბედი არდას ჭარუა დო კითხირიში დოგუ-  
რასა“, თქუე დო გინილე წუდეშე.

შარას თესით ქაუხვადე გინ თი ჰაჰაქ. ჰაჰაქ ქაძირე საგამი კოხი  
ნი, ახილუე: «ფარაში ოკო რდას თე საკი», იფირქე. საკიში ხილუით  
10 ჰაჰას გამარჯვებაში რაგადიქ ქამაჭუორდუ დო კითხე მეშარექ:

— მე ორე საკით მეკილე ნი?

— ფარა, — უწუ მეშარექ.

— ფარა! მიშა?

— თიშა, მით ქაღარდის დემოგურუანსუ ნი, — უწუ მეშარექ.

15 — ძალაში ჯგირი, ქომუხი ფარა მა დო ქაღარდიში გურაფა ხქიმი  
საქმე რე, — უწუ ჰაჰაქ.

მეშარექ დუჟეკერე, ქიმეხე ფარა დო უირხოლოქ მიდართეს ჰა-  
ჰაში თიშა. ჰაჰაქ ქედაგურუ ეს ქაღარდი დო ქიდეკისე დიაკონო. არ-  
თიშას ნოწირენს ჰაჰაქ მოლაშქეუ ოხვამეშე დიაკონი წუდეშა დო უწუ:

20 — დახხირი აკომირნი იყერი, ნამდა თაქი მატებანდასუ ნი.

დიაკონქ მოღართუ წუდეშა, დაჭყე ფირქი მეხერო ოკო ორზეგო  
თიქ თინერი დახხირი, ნამდა ჰაჰას ოხვამეს ქემეტუბუგო ნი. მოღართუ  
დო ჰაჰას მუთი ნადგუმობა ქუელუდეუ ნი, არძას ართო დახხირი ქე-  
მუნეტუ. ოხვამე შორს ვა რდე. მიოჯინე ჰაჰაქე ნი, ქაძირე მეში მა-  
25 ხორობას ონტუდეუ ნი. ჰაჰაქ რულაიათ ქემოართუ წუდეშა დო იკითხე,  
მუნერო გორჩქინდუ დახხირქე ნი. დიაკონქ უწუე:

— მონძღვარი, გურს მეშენი რე მნწუნასთუ ნი? თქვა მიწით და-  
ხხირი აკომირნი იყერი, ნამდა ოხვამეს მატებანდასიე. მა გაგიგონითუ  
დო დახხირი აკოგირხით.

30 — ჰაჰაქ გეყალე, გამათხობუ დიაკონს ოცვიღარო, მარა დიაკონქ  
ინტე. ჭიჭე ხანქ მეკილე ნი, ჰაჰაქე დო დიაკონქ კინი შერიგესუ დო  
ორდეს ართო. ართიშას დიაკონს უწუ ჰაჰაქ:

— მიდარაქი ხოჯეფი ღალეშა დო წყარი ქოხი, წოხოლეხი კუბ-  
ხეფი ვა დიპოლანე ნი, თეში.



— დიაკონქი შიდაჩქუ ხოჯეფი ღაღჷსა, წონოლენი კუნხეფი ქათაჯგათო, ხოჯეფს დუდი წყარისა ქიდუნხანუ დო დუესხუ ჰაჰას:

— ხოჯეფქ წყარი ვა შვეს დო ქემოართი.

ჰაჰას ექ გუეფვირდუ დო რულა-რულათი ქიმერთუ ხოჯეფისა. მიოჯინუ ნი, ქოძირუ ხოჯეფი კუნხეფიკვათილო ღაღჷს ქიდნოდედეს. 5 მერთუ ჰაჰას გურქ, მარა მუ ოკო ქიმინჯკო? გინოჭყვიდუ ჰაჰაქ დიაკონიში ნოფულა ცვილუა დო დუეჭუე დარაჯუა. დიაკონქ ქეშიტყუ, მუჭოთი ჰაჰა თის უდარაჯუ ნი. მოლართუ დო მუში ონჯირუს თხოლოთ ეფშა გუდა ქიგილადუ. მუქ გუდას უკახალე ქუმკააფულუ. ჰაჰაქ შქასერს ქიმერთუ დიაკონიში ოცვილუშა. ჰაჰას გუდა დიაკონი უხქედუ 10 დო მუთ შუელებუდუ ნი, არგუნი შიირქუ დო გუდას ქიგაშქუ. გუდაქ გოხორცქუ დო თხოლოქ ირიფელამო მოწიკუ ჰაჰა. დიაკონს დინაქ ვა მაკენინუ, გავიმირულუ დო ინტე მუში თიშა.

### III.

#### ჯორი დო ოკაჰი.

რდუ ართი ხვალხუ რჩინუ კობი. წუნდუ თის ართი ჭიჭე ქომოლისქუა. მუმას ოკორდუ, სქუას მუთუნი ხელობა ქედგურეკო ნი. ქი- 15 კილეხუნუ ხუსუ დო მიდეწუნუ ქალაქიშა. შარას ქახუხვადუ მაღწყარქ. წყარს მისმიშუ ნი, რჩინ კოს დანახარქალუ დო «ტუა» დიძახუ. ათე დროს მაჟირა ძგაშა ართი კობქ კვილუ დო უწუ:

— შა ვორექ «ტუა», მუს მიძახუქ? რჩინ კობიქ უწუ:

— შა სი ვა გიძახდი, დემანარქალუ დო «ტუა» თიშენი დიიძახი. 20

— ბალანა სო მერწუნს?—კითხუ ატუქ რჩინ კოს.

— მოკო მუთუნის ხელუას მეფხე;—უწუ რჩინ კობიქ.

— აბა, შა ქომუხი დო ხელუას შა ქედგოგურუნქ; ართი წანაქ მუკილასუ ნი, ქემოართი დო სქანი სქუა ქიიხინა და, მიდეწონი, —უწუ ატუქ. 25

— ჯგირი, —უწუ რჩინ კობიქ, —მარა სი სო რძირენქ?

— მუჟასნით მისმიშუ ათე წყარსუ ნი, დიიძახი «ტუა», დო შა გობრქინდუქ. —უწუ ატუქ.

რჩინ კობიქ სქუა ატუს ქედგოგუ დო მუქ დიირთუ წუდეშა. მუჟას-

სით ანთი წანაქ მუკილუ ნი, რჩინ კოჩქ მიდართუ სქუაშა. შარას ქაუ-  
ხვადუ დედიბიქუ დო კითხუ:

— სო მუერქ, ბადიდი?

— სქუა პუნს ხელუსუ დო თიშა მუერქ; დროქ მიკილუ დო ოკო  
5 მოლუპონე, ქიფინი და,— უწუ ბადიდიქ. დედიბიქ უწუ:

— სქანი სქუა თინა იცი, ნამუთი სქანი ცუდეშა მინულას ხვალე ეკი-  
ხვენუათუ ანთი განიშე ეებურსიე.

ბადიდიქ მარდოზა უწუ დო მიდართუ მუში შარაშა. წყარში მინუ-  
ლას დიიძხუ «ატუ», დო ატუქ თექინე გორჩქინდუ. იქ ბადიდი სქუაშა  
10 მიდექონუ დო უწუ:

— აბა, ქინინი სქანი სქუა.

ბადიდიქ გიფინუ, მარა მუში სქუა ვა ძირუ. ქოძირუ მიგდენი დიდი  
ოშუმეშაში კოჩი ხვალე ქეკოხე ეებურსუ ნი. მუში სქუაშა მუთა უგუდუ,  
მარა ოსურში ნარაგადით ბადიდიქ ქიმერთუ, ქუმოკიდე ოშუმეშაში

15 კოს ხე დო უწუ ატუს:

— ათენა რე ჩქიმი სქუა.

ატუს გუთუგვირდუ ექ, მარა მუ ოკო ქიმინგო? დო ქიმეჩე ბადი-  
დის მუში სქუა. ბადიდიქ მოლუქონუ მუში სქუა დო მოლართუ ცუდეშა.  
ტე მოლართუ ნი, ბადიდიქ კინაჯინუ უკახალე დო ქოძირუ ოშუმეშაში  
20 კოჩიში მანგიერო ქიგეუნდუ მუში სქუა, ტიჭე ბოში. ათე ბოშიქ უწუ  
მუმას:

— შა ჯორო გინიბრთუქ, ბაბა, მიდამიწონი ქალაქიშა, გაგმოფჩი  
დო ჯგირი ფასის მერხანა; შა ექ კონი ბოშო გინიბრთუქ დო სქანდა  
ქუმურქ.

25 — ჯგირი,— უწუ მუმაქ.

ბოშიქ გინირთუ ჯორო. ბადიდიქ მიდექონუ ჯორი ქალაქიშა დო  
გაგმოჩე. ჯორიში მაციდე ორდუ ატუ. ატუქ ჯორს ქიგედოხოდუ,  
მუენჭე მოხამეხი დო მუქოთ შეალებუ ნი, თეში ქარულეუ. ჯორქ  
ატუ ქიინინუ, ვა უჩქედუ მუ ქიმინგო ნი: გინირთუეო ბოშო ნი, ვა გუ-  
30 ტუნდუ, ჯორო ორდუეო ნი, წვალეზას იციდე ირო. ჯორქ გინირთუ  
მუმულო, ქამათურინუ ჯაშა დო ციონი დანჭეუ. ატუქ ქირო გინირთუ  
დო მუმული ოჭოთუუ. მუმულქ ჩხომო გინირთუ დო წყარს ქიდუნას-  
ხაპე, ატუქ ანკეტო გინირთუ დო ჩხომს ლაყურშის ქიიშარდუ. ჩხომქ  
ლეშო გინირთუ, ატუქ ძაფო გინირთუ დო ლეშიში ეურწის ქიიშარდუ.

თიმწკეღას ლეშიქ დანხინს ქიმშალე დო ძაფიქ დანხინს ქიმთიჭუ. ლე-  
შიქ კინილე, გინირთე ბოშო დო ინტე მუშაშა.

IV.

სქვამი ჩხომი.

რდე ართი ჩხინ კოხი. თის წუნდე ართი სქუა მესხომე. ართიშახ  
მესხომექ მიდართე ჩხომიში ოჭოფოფა; გილართე ბრელი, მარა ჩხომექ  
ვა აჭოფოფე. ბოლოს ოჭოფოფე ართი ჭიჭე, მარა ძალამი სქვამი ჩხომი. 5  
მესხომეს შეეცოდე ე ჩხომექ დო ქინახუნე წყარს კონი. წუდეშა ქუ-  
მორთე ნი, მუშაქ კითხე:

— ჩხომი ვა გიჭოფოფენიავო? სქუაქ უწუ:

— ართი ჩხომი ოფოჭოფი, მარა ძალამი სქვამი რდე, შემეცოდე  
დო კონი გუტევა. 10

მუშაქ გოლახე სქუა დო გეგნაწოთ წუდეშე დო უწუ:

— მუშენი მიწოთი დორონთიში ჭყოლოფოფა?

მესხომექ მიდართე. მარას ქაუხვადე ხარახიქ დო იდეს, მიდარ-  
თეს წორო. ენეფს ქაუხვადე მეწამალექ. მესხომექ, ხარახიქ დო მეწა-  
მალექ დემოჯგირეს ართიანსუ დო ჰიჯი ქიმეჩეს ართი-მაჟირას, მუთი 15  
იშუნანი მუშ-მუში ხელუათე ნი, ართი-მაჟირაწკემა შქაშა გიირთანი.  
ათე დროს ართი მათას წუნდე ოსურისქუა ლესი. მათაქ ბრელი ეცადე,  
მარა სქუაშა მუთაქ მახვარინ. უგულენეშე მათაქ გამაცხადე: „მით და-  
ასქილიდუნს ჩქიმი ოსურისქუასუ ნი, თის ჩქიმი ოსურისქუას ჩილო  
ქეგუხუნუნქ“. 20

მეწამალექ მიდართე მათაში სქუაში ოწამალეშა. მუჟანით ქუ-  
მორთე მათაშა ნი, მეწამალექ გოლახირე ლეკური, ლეხის დეს ქიგიო-  
დირთე ხეს ლეკური უკინებუდე ნი, დო თეში თქუ: „გვერშაში; მა გი-  
ხოჯენქ ლეხის დეოხუე, ვარა დეს მერვეათენქ“.

გვერშაშიქ ეშეელე ლეხიში ქვარაშე დო გიმილე გალე. მათაში 25  
ოსურისქუაქ დოსქიდე დო მათაქ ქიმეჩე თინა მეწამალეს ჩილო. მეწა-  
მალექ მოლექონხე ჩილი დო დიმიწყარეს სუმინხოლო თაბუნენქ. გირ-  
თეს, მუთი ნაშიბი უდედესუ ნი. მეწამალექ მუში ჩილი დო მუქით ქოხ-  
ვადე ნი, ირიფელი მესხომეს ქიმეჩე დო უწუ:

— ჩხომი, ნამუთი შიიცოდე დო გუტე ნი, მა ვორდი. 30

მუქ ათენა ქოთქუ დო უძირაფოფო გორთე.

## V.

## ჟირი ჯიმა კოჩი.

ქოცოფე, ქოცოფე ჟირი ჯიმა კოჩი. თიცალი მახინჯი ცოფენა თინეფი, ნამუდა ქიქანსა სოცგილათეუნა. თე ჟირი ჯიმაში ცოფა-ქცევა თელი სოფელსი ნოჩქე, მარა მუთუნი ვა დოღამუნა, რახან ხირუაში რჩქინაწკეღა დიდი მოხეჩებული დო ეშმაკი ცოფენა. მუჟამს მუნე-  
 5 ფიში სოფელი დუეღაჩიბებუნა სი, უკული შხვადო დუეჭყაფუნა ხირუა. ართიშახ, ჭუშე ჰეტრობა რდუეო სი, ამუსერი ართი სოფელსი მეუხირუნა ხოჯი, მარა, ეტეფებუ, დორონსით გაურისხეებუ თინეფი დო შარას ქუგოთასაფუნა. მუ ქიმინასი, ნახირა ხოს ქეთახინიენა. ეუკინუნა დო დუეწვიღუნა ხოჯი; ხეშკეტეფიშა ქეგეგეჩიფუნა დო დუ-  
 10 უქუნუნა ნოშოთი დო დუეჭყაფუნა ღვარა: „ვა-ვა, ჯიმა ჰეტრია! ვა-ვა, ჯიმა ჰეტრია!“ მეშარეფს უგითხირუნა:

— მუქ ცაღელსია? უშასუხებუნა:

— სუმი ჯიმა ვორდითი, ართის ჰეტრია ვოხორდუ დო შარას დომიღურეს დო ამუღღარი დღახუ ჩქინოთ ჭითა ობიშხა რენია.

15 აი ათენერი ხერხით დუეღორებუნა მომარეფი, ხოჯი წუღეშა ქემუღაღუნა დო დრო უტარებუნა.

ღუმა თქვ ვორდი, ამუღღა აშ ქომოვრთი...

## VI.

## არიკი ქომონჯი დო ჩილიში.

ქოცოფენა ართი ჩილი დო ქომონჯი კათა. ვა ნოჰაღუნა მუთუნი, ართი ქომოლი სქუაში მეტი. ართიშა ართი ყუმასუ ე გოცუ  
 20 წირუაშა მიდურთომუ. ოსური ოჯახისუ ქედოსქელადუ. ბოში ვითო-ჟირი ბაღასეფიწკეღა სოფლაცაფუე. ათე ბორჯისუ გერცუ ე ბოში ქუეხვა-მიღეაფუ. დიდასუ ამბეე ქეშუტეფებუ, ურკიუ, უნგარუ ბრელი. მუმასუ ქეშატეფინესუ. მუმა წირუასუ გერდუ დო თქუე: „წირუა ვე მიმატეენე, ამღღა უქვი რე დო ჩქიმი ბედიში ქორე ნდა, ვა მიღუნე“.

25 წირუაქუ გაეთუე. ნოწირუნცუ თე კოჩქე. მუჭოთი შხვაქუ, თეში სათუთუმე გიინწეუე. იერი ბორჯისუ შხვა კათაქ უწუე:

— დორონთი გიჭეორუნო, მუსუ ორთექე? ათე კოჩქე მასშინე:

— ამუღლა ყუმს რე. ჩქიმი ბედიში ქორე ნდა, ჭუშე ბგორე.  
მუში თიშა ქემორთე თე კოჩქე. ნილქე ღუდიში წვილუა მიინ-  
დომე.

— მუსე ორთუქე, მუ ღორონთი გიჭყორე? — უწუე ქომონცე  
ნილქე.

ოხურქე სადილი ვა დახვამილუე. ქომონცეკე ხსილა მეტახე:

— სადილი მუშენი ვა დემონხამილუევა? ჩქიმი ბედიში ქორე ნდა,  
ჭუშე ბგორე ნდა ორხოლი გაგემომინწყიას.

ოხურქე ორხოლი გეგემანწყუე. მაყირა დღასე ე კოჩქე ორხო-  
ლამო მიდართე ოგორეშა. იღე, იღე, მუთი ქაღლინედე, თინა იღე, გი- 10  
შეეღე ართი დიდი მინდორიშა. წუმჯინე წემიი დო ქოძირე, ართი  
კოჩი ნჯორხე ქიგესე ნდა ჭანდიში მაშხვანე ქიმიიძირე. იღე, იღე  
დო ქაწოხვადე ათე კოცე.

— გამარჯება, ჯიმა, სქანი! სო მეურქე აწურე?

სარალე თე კოჩქე მაშინე მუში საქემე. ჯორამი კოჩქე უწუე: 15

— სი მუმა ოხერი, ამუღლა გორენქენი, გოლა სო ორდი დო ვარა  
აწურე მუ გოკო? სუმი დღა დო სერი მუურქე დო მუთა იშალუე.

სარალე კოჩქე უწუე:

— თუთუმი გეშვანთას.

თუთუმი გეშვესე: ჯორამქე უწუე: 20

— მათი სქანიწკალა ურქე დო ბგორათე.

იღესე, იღესე, ონჯურასე ტყასე გიშეეღესე დო ართი ძალამი მა-  
ხორე კოცე ქიმიოღირთესე კარცე.

— სერი გემოთანაფეეთას, — უწიისე.

ნჯორი ოღიარესე გუუტესე დო ქედებინესე ათე მახორე კო- 25  
ჩიში თისე. ნჯორიში მინჯიქე მაშინე მენძელცე ათე სარალე კოჩიში  
ამბეე.

— სულელი წოფე მიგიდა რე ნი, გოლა სქუა ნკერქე მიდუღუე  
დო ამუღლა გორენცე.

— «ყუმს რენია» დო ვა გორე გოლა. 30

— მუსუთი ქარწყექიე, — უწუე მენძელქე, — არძო უქვი დღასი  
ნაკეთებუ რენია ართი სვეტიში მეტი.

ათე სვეტიხე ნჯორამი კოჩქე მართასი ქემკაბუნუე. მაყირა დღასე

მიდარტესე რგორუშა. ქიმერტეს ართი ნჯაში ჯინჯიშა, თერი ბორჯისე მართახიქ ქეგშინუ.

— ჯიმალბა ქორწინცია და, მართახი ქემომილია.

მიდართე ე კახიქ დო ქომირე: ირიფელი ართო დოჭვერე სვეტი  
5 დო მართახიში მეტი. მართახი მოლეკლე, მინჯესე ქემუელე დო ირიფელი გარემოება მასშინუ. ნჯორიში მინჯექე უწუე:

— აბა მუ აღლეკლე, მუთი ქასალედეუ ნი, ირიფელი უქვი დღაში  
ნასაქვარე ნოლეკ. ქიჩინენქო სქანი სქუას?—უწუე მართახიში მინჯექე.

— ქოლეკ.

10. — აბა გეშელი ტყასე, ქიჩინა სქანი სქუა და.

ნამდვილო თე კახიქ ქომირე, მუში სქუასე ნეკრეფი ულასფათანცი  
დო ბოში მინიშა ართისე ქიგესე, მინიშა მასყირასე, ელამუ.

— ქო, ჰატენი, ამარი რე, მარა მი მიოთინანცია?

დუძახესე ბოშისე. ბოშიქე ქემორთე. ნჯორამი კახიქ უწუე ბო-  
15 შიში. მუძასე:

— სი დიდი ცოდა გილედეუ დო სქანი სქუა თიშენი იხვამილეუა  
ნეკრექე. სქანი დასაჯება დორონცე რეკლეუა, მარა ქეგასატუა. სქანი  
სქუა თიშენი, ნამდა სი წირუასე გერდია, დო სქანი სქუაში დინათვა ქი-  
მეგიდესია, შური ვა გიქალენია: «ამუდღა იშენი უქვი რენია დო ჩქიმი  
20 ბედიში რე ნდა, ჭუმე დორონთი ქემოძინანცია».

მოლართე სქუამო დო სქიდდეკსე ჩილი დო სქუამო.

## VII.

### არჩი ვითოჟირი ჯიმალეფიში.

ქოცოფენია ვითოჟირი ჯიმა კათა. უკულაში ჯიმასე ნოჯორხბუე  
დათა. დათა ცოფე ძალაში კოჩი. ათე ვითოჟირი ჯიმა კათასე ნოკო-  
ბუენა ვითოჟირი და რსურეფიში თხუალა ჩილო. ართიშახ ათე კათაქე  
25 მიდარტესე რგორუშა. ათე ბორჯისე ქომირესე, ჯაში ჯინცე ართი კოჩი  
ქიგიოთარე თუდო დო ჟი ცასე ქუუჯინე. დათაქე უწუე:

— გამარჯება ჯგერი სქანი!

— გომორძეკუა ჯგირი სქანი!— უგამუ თიქე.

— მუსე უჯინექე ჟი ცასე?

— მუცო მუს 'ვ' უჯინექ? გოწოსე ქასაგანი ვოცოთი ეი ცასე დო დიო ხოლო ვე გემალიაე.

— კოხი სი ცოფერექ, — უწუუ დათაქ, — გოწოსე ქასაგანი ცოცოთი დო წე თისე უჯინექ ნი.

თიწკმა თიქ უწუუ:

5

— მა ვარი, კოხი თინა რე, ნამუსეთი დათა ჯოხო, ვითოყირი ჯიმაში უკულაში რე ნი.

— მა ვორექ დათა, დო მოლართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოხქე ქეკაცუნუ დათასე. იდესე, იდესე დო დეკიილესე ართი წყარბიციტე დო ქოძირესე ართი კოხი მიგიდენი წყარცე არიწორო 10 ქოშუნცე დო ქიიასხე: „ვაი, დიდა, დობლური, ჰუმენცე!“ დათაქ უწუუ:

— კოხი სი ცოფერექ, ჯიმა, წყარცე ართო ქასაქერეა ნდო იძახექ აბეუმენსე.

კოხქე, ნამეთი წყარცე რსქერეანდე, თიქ უწუუ:

— კოხი მა ვარი, თინა რე, ნამუსეთი დათა ჯოხო.

15

— აბა, მა ვორექ დათა დო უკახლე ქეკაცუნი. ქიგიაცუნუ თი კოხქე. იდესე დო იდესე, წოხოლე ქაწოხვადესე ართი კოცე, ვითოყირი უღუ კამეხი ქუესქედუ დო ხონენდე დიხსე. ნახონა დიხსე ყინტენდე დო იძახედე: „ვაი, დიდა, დობლური, ფშქირენცე!“ დათაქ უწუუ:

— კოხი სი ცოფერექ: ნამუ დიხა ითიქოცენცე ნი, არძოსე სი 20 ყინტენქე დო იძახექე „ფშქირენცე“.

დიხაყინტუე კოხქე უწუუ:

— კოხი მა ვარი, თინა რე, ნამუსეთი დათა ჯოხო.

— აბა მა ვორექ დათა, მოლართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოხქე ქეკაცუნუ. იდესე, იდესე. ათე ბორჯისე ქაწოხვადესე 25 ართი კოხქე, ნამუსეთი მეუღედუ ცა, დიხა, ქუა, ჯა დო ხოლო ქიმეღვარანდე: „ვე ებხარგია“. დათაქ უწუუ:

— კოხი სი ცოფერექ: ირიფელი ართო ქიმეგილუ ნდო იძახექე „მეთენი ვე მემიდუ“.

— კოხი მა ვარი, თინა რე, ნამუსეთი დათა ჯოხო.

30

— აბა დათა მა ვორექ, მოლართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოხქე დეეთანახმე. იდესე, იდესე დო შარაპიციტე ქოძირესე ცე-ჯიცალი ჭიჭე კოხი. დათაქ უწუუ:

— გამარჯება ჯგირი სქანი! აქე მუსე ორთექე?

ათე კობეჲ მასჲინუ:

— ჭეჭეჭეჭეიენტუ ბჭეიშენდი დო, ოხერი, ყირიფარა ვა შირე,  
სოგოდა იდესუ ნი.

— კახი სი ცოფერეჲ, ჯიმა, ჭეჭეჭეჭეიენტუ ტეიშენქი.

5 — მა ვარი, კახი თინა რე, დათასუ უძახუნა ნი.

— აბა დათა მა ვორეჲ, მოლართი ჩქიმიწკალა.

თე კობეჲ დათას უკანალე ქეკანუნუ დო იდესუ, იდესუ, ფერი ბორ-  
ჯისუ ქადირესუ ბირგულიში მაგუნდა კახი, ნამუთი წურდგეფეფტე  
ტეიშენდუ. დათაჲ უწუუ:

10 — კახი სი ცოფერეჲ, წურდგეფეფტე ტეიშენქე.

— ვაი! მა ვარი, კახი დათა რე.

— აბა მა ვორეჲ დათა, მოლართი აშო.

თე კობეჲ დეეთანახხე. იდესუ დო იდესუ, ქადირესუ ნდიი.

— გამარჯუბა!

15 — გოგიმორძგვასუ!

— სო მეურთუ? — უწუუ ნდიიჲ.

— სო მეურთუდა ვითოყირი ჯიმა კათა ვორეთუ დო მოკონა  
ოსურო იბთხუათი ვითოყირი და ოსურეფი. ნდიიჲ უწუუ:

— ამჲვი ოსურისქუა ქაპუნტუ დო შხვასუ ანწი ცაყაკეთე, მომი-

20 ცადითუ იზუმას ხანტუ.

დათაჲ ვარია მასჲინუ. იდესუ, იდესუ, ქიმერთეს მაყირა ნდიიშა.

იქეთი, მუჭო წოხოლენი ნდიიჲ, თეში უწუუ:

— ჩქორო ქაპუნტუ, მომიცადითუ ვითოყირიში მეთეხაშა.

დათაჲ ვა მუუტადუ. იდესუ, იდესუ, ფერი ბორჯისუ ქაწოხვადესუ

25 მასუმას ნდიიჲ. დათაჲ კითხუ ნდიისუ:

— მუდა ცირასქუა რეუნცია? ნდიიჲ უწუუ:

— ვითოყირი. დათაჲ უწუუ ნდიისუ:

— ჩქე ვორეთუ ვითოყირი ჯიმა კათა დო მოკონა იბთხუათი  
ოსურო ვითოყირი დალეფი; მა ვორეჲ დათა.

30 ნდიიჲ მიდექუნუ ათე ვითოყირი ჯიმალეფი მუში ცუდესა დო  
განწუუუ კამხანია. ათე ბორჯისუ ქედისქესუ ნირსება. ნირსი შითი-  
მედერთედე თიშა, ნამდა ნდიი ორჯგინანდუ და, ცირასქუალეფტე ვე  
მეხანდუ, დათა დო მუში ჯიმალეფი ორჯგინანდესუ და, ცირასქუალეფი  
ოკო ქიმეხეკო. წუმახუ დეენირსესუ, მითუ უმოსი ღვინტუ შუნდუ.



ნდიიქე ქიმიილუ ართი დიდი უშეელებერი გუდა ღვინი. დათაწკალა ორ-  
დესუ თი კათა, ნამუნეუქეთი შარასუ აუხვადესუ ნი. წყარეუინტუუ კოჩქე  
გეეჭოთუ გუდა ღვინი დო გეინტე არწორო. ქედლიტყუ ღვარაფი:  
„მომილითუ ღვინი, ბეუმენც“. ნდისუ მუთუნქე ვა გუერთო. ათენერო  
ორჯგინუ დათაქე ნდიისუ. 5

ნდიქე მაჟირაშა დეენირსუ ღანკიში ქოთამაშა. ქვადგინესუ შორი  
აკანტე ღანკი დო ქიდიიტყესუ ქასაგანიში ქოთამა, მარა ნდიიში წუ-  
რენცე ვა მახვამილესუ ქასაგანქე ღანკიშა, მუ ევერი ეცადესუ. დათა-  
წურენქე, ნამუქეთი ქასაგანი ყი ცაშა ოცოთ დო ჯაში თუდო გი-  
თორდუ ნი, თიქე გეეჭოთუ ქაშქვილი დო ქასაგანი, ოცოთ ღანკისუ 10  
დო ქემახვამილუ. ორჯგინესუ ნდიისუ დო მუში მახვამილესუ.

მასუმაშა დეენირსესუ ხორციში ჭეუმუაშა. ნდიიქე დოცვილუ ღე-  
ჯეფი, დოხაშე დო ტახაკისუ ქიგლანწკარე. დათაში მოცვენჯი, ნა-  
მუთი დიხასუ ხონენდუ ვითოჟირი უღუ კამეჩეფით დო ნახონა დიხასუ  
ყინტუნდუ ნი, თიქე არწორო ხორცი გეინტე. ქედლიტყუ ღვარაფი: 15  
„დობღერი შქერენითო“. ნდიიქე მუერწუ ხორცეფი, მარა იშენი მუ-  
თაქე ეშველუ. ნდიიქე ვა უეახულუ დო ხოლო დეენირსუ მათხაშა.

მანთხაშა რულაშა დეენირსესუ დო მარულე გამკიეწუნესუ მუშუში  
განიშე, დათაქე წურდგელიში მაჭყიშალი, დო ქარულესუ მარულე.  
წურდგელიში მაჭყიშალქე შქამარასუ ქიგლეკტუუ მუში თახუნი მა- 20  
რულე.

მახუთა, ქიმმაფეჩესუ ართიანცე ქერი დო ქუმუში კაკალი. დეე-  
ნირსესუ კაკალიში გიშანწყულაშა, ქერიში კაკალი სოხუ დო ქუმუში  
მელახუ. ჯგეჯგეტიანი მაჭყიშალი კოჩქე ართი წუნცე გეიშანწყუუ  
მელახუ-მელახუ. 25

შეტი მუთაქე მახეჩხინუ ნდიისუ, უკული ოლაღუში ეჭოფუაშა დე-  
ენირსუ. დათაში განიშე გეშეელუ თი კოჩქე, ნამუსუთი ცა, დიხა, ქუა  
დო ჯა მუღუღუ ნი, თიქე გეეჭოთუ ნდიიში ხორუა-მანორობა დო  
ღალა ქუღუტყუ. ნდიიქე უწუუ:

— ეგვარი საქემესუ ნემუ ბლოლა დო ჩქიში ცინასქუაღეფი მუმი- 30  
ჩამუ თქვანდა სხილოთია.

დათაქე დეეთანახმუ, თენა ოკოდუ ისუთი. მოლეკუნუ ვითოჟირი-  
ხოლო დაღეფი დო თითო ქვევნიხუნესუ თითო ჯიშაღეფქე.

## VIII.

## ნდი დო კახიში არაკი.

ნდისუ მეეწადილე კახიში ძირიფაქუ დო თქუე: „იშენიშენი კახი  
ოკო ქობძირეეჲ“. მიდართუ კახიში ოგორუშა. იდე, იდე, იდე  
დო ტურაქუ ქაწოხვადუ. ნდიქუ წიმუჭირინუე ტურასუ ხე, ოჭოფუ დო  
უწუე:

- 5 — სი რექო კახი?  
— ვარე, მა ვა ვორექუ კახი,—უწუე ტურაქუ.  
— აბა კახი ოკო ქუმძირე. ტურაქუ უწუე:  
— კოცუ ქუმძირა, მარა სითი დორწყვილსცუ დო მათი.  
— მუშენი?—უწუე ნდიქუ.
- 10 — მუშენიდა იგურა რაზმონიკი ქასანს მუთუნი ვა რე,—უწუე  
ტურაქუ. ნდიქუ უწუე:  
— ვა გასქურინასუ, სი ოღონე შორიშე ქუმძირი კახი დო მა  
უგული გოგიტეანქუ.  
— ჯგირი,—უწუე ტურაქუ დო მიდართესუ უირიხალექუ წორო.
- 15 იდესუ, იდესუ დო ქაწოხვადესუ დიდი თიკამი მუმულექუ. ნდიქი  
კითხუ ტურასუ:  
— თენა რენო კახი? ტურაქუ უწუე:  
— ვარე, ესე უძახუნა მუმულცუ; კახი წვილსცუ ესე დო ჭკუ-  
მუნცუ.
- 20 ჭე წემიკენესი, ქაწოხვადესუ ჩხუექუ. ნდიქუ კითხუ ტურასუ:  
— თენა რენო კახი? ტურაქუ უწუე:  
— ვარე, ისე უძახუნა ჩხუესუ დო მუყანცუთი სსჭირო იყი ნი,  
წვილუნა დო ჭკუმუნა.  
— იდესუ, იდესუ დო მიშეეღესუ ართი დიდი უდახნო ტყაშა. ტურაქუ
- 25 სუჯუფი გაატყვირინუე. ნდიქუ კითხუ:  
— მუ ორენია? ტურაქუ უწუე:  
— კაკაფისუ ქირჩქილექო? ნდიქუ უწუე:  
— ქიბრჩქილექუ.  
— აბა კითხა კახი რე, დო მა გისხუნუ, ვე ედა, ვარა დორწყვი-
- 30 ლენსუ.  
— ისე ვა ვაწვილექუ მა, ოღონ სი შორიშე ქუმძირი.

წმინდებისე ჭე. დო ტურაქე უწუუ:

— ეე კოჩი, მარა ვე ედა ექი, ღურაშა გური ვა გაფუ ნდა.

ნდიიქე უწუუ:

— თინა პილენსო მა?! ისე გეუნჭირა კუჩისე დო ცობჰყილიტე. სი თოღისეკი გოკო ნდა, შორიძე მიჯინი.

ნდიიქე იდე, იდე დო თი კოჩიშა ქიმეკოთე. კოტე არგუნი უკებუ დო დიშქასე კვათენცე. ნდიიქე წოხლუ ქეწუუდირთე. კოჩქე ქოძირე ნი, გეძგვირონდე დო თომაქე გეუჩირქონდე: დინაშა დინოროთასო, მუ ქიმინასი, ვა უჩქე.

— სი რექო კოჩი?—კითხუ ნდიიქე.

კოჩქე მიიდგე შური დო უწუუ ხონარიმალალო:

— მა ფორექ კოჩი! ნდიიქე უწუუ:

— ართი მარუო რე მა სი რგორენქე დო ვა რძირი.

— მა მუშე ბგორენდე?

— მუშედა მა დო სი რკო ქიბრკინათი.

— მუჭო ვარე, — უწუუ კოჩქე: — სი ამარი ართი მარუო რე ქე-სობზადებუქე ჩქიმი რკინეთ; მა ამარი ლაფასე კოჩი მითვორექე დიშქაში რკვითესე დო სი რკო გერკინეფო? ჩქიმი სხხუბარი იარაღი ირი-ოველი წუდესე მიღუ, თინევეს ქიმიიბლა დო უკული გერკინებუქე.

ნდიიქე უწუუ:

— ჯგირი, მეუ დო ქიმილი სქასნი იარაღეფი.

— იარაღეფსე ქიმიიბლა, მარა ჩქიმი მუელაშა სი ირტებუქე, დო თიწკალა მა რკო ბეებულაქე.

— წა! ვარე, ღორონთმე, ვე ებრტებუქე.

— ვარე, ფუჩის ვე ბანდებუქე, — უწუუ კოჩქე.

— აბა მუჭო? — უწუუ ნდიიქე.

— მუჭოდა ქედგოკერა დო უკული ეკებუ ვა ბარტინასი, — უწუუ კოჩქე.

— ჯგირი, — უწუუ ნდიიქე.

თე კოჩქე ბამიკიწუუ ბაწარი უკასხლე მუკაკირედე ნი, ნდიისე კუჩისე ეუწუნუ დო ღუდიშა ქიგიოშიბუ.

— აბა, ასე მუთი ქეშეგილებუ ნი, დიისოფე, — უწუუ კოჩქე,

დიისოფე ნდიიქე, მარა მუთუნქე ვა აქიმიბე.

— იხარებუქ სი, ვარა ეს გოსოფუნქ დო ირტებუქ, — უწუუ კოჩქ: — მუთი ქეშეგილებუ სი, დიისოიკე.

დიისოფუუ ნდიიქე, მარა ვა გაასოფუ. თიწკალა ე კოჩქ გეეჭოფუ არგენი დო ქოხაკე დუტუ. ნდიიქ უწუუ:

5 — მუსუ რე, ორთუქი? კოჩქ უწუუ:

— გილაცაფუქუ.

ქოხაკე მაჟირა, ნდიიქე მიოდორუუ დო დიიჭეუ სოფაფი, მარა მუთუნქე ვა აქმინს. ტურა გერე შორსუ დო უკიჟინტუ კოტუ:

10 — ქიგიაშქვი ეთი რაზმონიკისუ, ქიგიაშქვი! იქე ვა დამიჯერე მა. კოჩქ ხაკაივი-ხაკაივით დუდი ოკუტახუ დო უკული მუში საქემეში კეთება დიიჭეუ.

დუმა თექი ვორდი, ამუსერი თაქი მობრთი. სუმი უშქერი, სუმი ბერწული დორონთქ ნუ მომილასასუ სქანი ხეში მოწული.

## IX.

### ნმაღაერიშა უმოსი ნმაღერი ირო ქიცი.

რდე ართი სმამოას ძალიერი ნდიი, ნამუსუთი ჯოხოდუ ხეხო. 15 ხეხო რდე ურძლაიეკლას: ქიდოხოდუდე სადილო ნი, მინიშა ოტკომუნდე ოში იუთიში უმოსი ქობალსუ დო გეშუნდუ ოში ფუთიში უმოსი ღვინს. მანგიერო ხეხო ირო ჯგერო საქვარს ორთოდუ დო იწუნდე ბრელი ქობალი დო ღვინს. ართა წანას მუნაწიიქ დიირკე დო ხეხოლ ღვინქ აწაკორდე. თიქ გაგმანწუუ ძალამი ძღვინი, ქიკლედე ხუჯიშა. 20 დიდი გუდა დო მიდართუ ხენწიფეშა ღვინიში ოთხუეშა. ხენწიფეს ქი-მეუქონეს ნდიი. ხენწიფექ კითხუ ხეხოლ:

— მუს თხულენქ? იქ უწუუ:

— მა ღვინს ვთხულენქ. ხენწიფექ სოჯუ:

— მიდექონით მარანიშა დო ქოჩით ღვინი, მუშმა აშკე ნი, დო

25 უკული გუდა ეუფშითუ დო გუუტეთ.

ხეხო მიდექონეს მარანიშა. მარანს დიდი-დიდი ლავანეფი რდე ღვინიში ეუშა. ხეხოქ თე ლავანეფი არძო ქვინჯიშა ქეგოშუ. ე ამბექ ნახეტანი გუუგვირდე თინესს, მარა ხოლო უმოსო გასაკვირო დასქიდეს თიქ, ნამდა ხეხოში გუდას ანთასი ფუთიში უმოსი ღვინქ ქე- 30 ხანტირე, დო თიქ თეშმა ოღალე წეინარო მიდეღე წუდეშა. შარანს

ხეხოქ დო მურდუ დო ქომისვანჯუ ართი გოლასი თუდო. თიწკმა  
ქი მერთე ართი კობქ დო „ქიმგეხვარებუქია“ უწუ. ხეხოს ხხილუ  
დო მანგიერო დეეხირუ: „გოლას იშველქსთიუ, ღვინით დო გორძ-  
ღანქია“.

ე კობქ ქეკილეკაგუ ხეხოში გუდა ხუჯიშა დო უცაბ გაკილე გო- 5  
ლასი. ხეხოქ მუხსწუე გუდას დუდი დო უწუ უხინებუ კოს: „შვი, მუხმა  
გოკო ნი!“

ი კობქ მორეკუნუ დო გვალას გეშახლუ გუდა. ინესქ წეკიდექ  
თეშიგურიშენი. თიწკმა ქომასტისუე ართი კობქ თინუფს. თე კოს ს-  
ხელი ჯოხოდუ „კაჟი“ დო განხუე თინუფი. უკული ართი ართიერქენი 10  
ჯიბეშა ქალექუნუე, მაჟირა მაჟირაქურესიშა დო მოსვანჯილო მიდე-  
ქუნუ წუდეშა. წუდექ კაჟიქ ჟირიხლო გელეცონუ ჯიბეშე დო დიიტქუ  
ხილიწკმა:

— ჩქიმიჯგურა ძალიერი კობი ქიქანას ვა რე. ხილქ უწუე:

— ქიქანას დიიგორუე თიტალი კობი, ნამდა სი კოლასთ ცე- 15  
მორჩქინდექ თიწკმა.

კაჟიქ გურს ქეგანხორცქე. ინას მუში მაცალე ქიქანას ქორდუ ნი, ვა  
უხქედუ. გაეკოფუ შქვილი დო მუხმათი რდუ ნი თითო ოში ფუთიანი  
საგანეი. ქიმიოტუ მახორობა, გინილუ დო მიდართე, ხილქ უწუე ნი,  
თიტალი კობიში ოგორუშა. იდე სუმი წასა დო სუმი თუთასუ დო ქი- 20  
მერთე ართი ფართო მინდორიშა. შქამინდორს ქობირე დიდი დანხირი  
დო დანხირიში ჟი მიკობუდე დიდი კარდილა. კარდილას მუდიტა რდუ  
ნი ინახუდე. დანხირიშის ეკოჯანუდე გვალასი მახვან კობი. კაჟიქ  
ქაქოთე საგანი დო ქემოხვანდუ ოჭიშის, მარა ის ვა დუხვანცალეჟი.  
მაჟირა ქაქოთე ნი, გიიკურცხინუ; მასუმა ქაქოთე ნი, თიქ გვალასი 25  
მახვანთ გემწოდირთე. კაჟის აშქურინუ დო მუთ შუელეხუდე ნი,  
ირულუ, ვე კინუჯინუე ნი, თეში. ჭე მიდეკრულუ ნი, კაჟიქ ქობირე,  
ართი მახანქალს ქურესქეჟი ნი აგაჟას ოში ულუ გამბეშეფი დო ქო-  
ხონუნს. კაჟიქ ქიმერთე თე მახანქალიშა დო შეეხვეწუ: „ნდიიშე გამბე-  
კობოტე“.

მახანქალქ გაეკოფუ თინა ჯორამო დო ქენახუნუ თასიში ესარდვა-  
ჟალი ჩახვასი. ნდიიქ ქიმერთე მახანქალიშა დო მოთხუე კობი, ნა-  
მუქით თინა გაკურცხინუ ნი. მახანქალქ „დეეთხია“ უწუე, მარა ნდიიქ  
ვა ხეკრცხე. თიწკმა მეკვანთე კინახონათ ნდიის დუდი დო გალავანს ვიშო

ბეგნააბურინუ. უკული კინი ბეგნაბურინუ ჩახვიაჲ კაჲი დო ქვდააბურინუ დინას.

ქიჲუ სადილობაჲ. კაჲიქ მიკაჯინუ დო ქობირუ, დღას ვა უძირუ ნი, ფერი ოძირაფუ: ათუ მონაქვარეში ჩიღს დუხსუდუ თელას არძო ხო-  
5 ვაფი, ოში აუთი ღვინი, თენეფი არძო ქიგურსწუთაფუდუ ნისორიშ, ნისორი ქიგუდგუშუ დუდიშა დო ქომოთუხუნს მონტყორის მონგან-  
ჯილა. მახსჩქალქ მინარსუ კაჲის სადილი, შარა ინა თჲში გაკვირებულა  
რდუ, ნამუღა ოტყომალქ ვა ატყომუ. სადილი გაათუ ნი, მახსჩქალქ უწუ  
ჩიღს:

10 — კაჲი წუდეშა მიდეწუნი.

ჩიღქ კაჲი ქიგიობურუ ნისორს, ნისორი ქეგიადუ დუდიშა დო მი-  
დართუ წუდეშა. ონჯუს ქომორთუ წუდეშა მახსჩქალქით დო კითხუ კა-  
ჲის, მინ რქქ დო ვარა სოურუ მოურქია. კაჲიქ ირიფელი დუდიშე ბო-  
ლოშხ ქეჲუ. მახსჩქალქ მუში აშბეთი ქუჲუ კაჲის:

15 — ჩქი ვორდით სუმენეჩი ჳიმალეფი. ჩქიმი ჳიმალეფი ჩქიმდე  
უმოსი ძალიერი რდეს. ისენს მითინი ვა შერიებუდუ. ართიშხ ჩქი ქე-  
გვანთხიოუ ქაჯეფიში სახენწიფოს. ბეგბტოფით თი სახენწიფო დო  
მოღაბრითი წუდეშა. შარას გლახა დღაქ ქომომოჭიშესუ, სერიში გიო-  
თანაფალქ სოთინი ვა მაშიის. ათუ დრას გიიბჯინითუ ნი, ქობძირით  
20 ართი გვალა. გვალას მითონთხორილი დუ დო მითიბლით თჲქი დო  
ქიშთიიმწყით. მაჲარა დღას მიდგაქ რდუ ნი, ქომორთუ, ქინგამილუ  
თუ გვალა, ქაჯოთუ განიშე დო თქუე: «ტყელი ჳოლორს თენა სო მუნ-  
თირუ» ჩქიმი ჳიმალეფი არძოქ დიიტყანტყეს, ხვალე შა გინობსქიდი  
თელა. თურმე ჩქი მითნობხეეთ ცხენიში დუს. თუ დუდი ჳოლორს  
25 ტყეშიში კარეში კარეშა ქემოუსარგალეაფუ. ტყეშის ვა სოჩქედე ჩქი  
დუს მითგოხედითი ნი დო დუდი ქობირუ ნი, იშო გაგინაცოთუ. ქაჯრ-  
წეჲქო, ძალურში უნძალაში ირო ქოცოფე.

კაჲიქ დეკვერუ, ნამდა მუში უნძალაში კოჩი ბრელი ნოცოფეჲ ქი-  
ცანასუ ნი. დიერთუ წუდეშა დო ჳვეშებურო ჩილიწკაშ დიიტყუე უწუიან-  
30 დებურ ცხორება.

## X.

ქოცოფე, ქოცოფე, ქოცოფე, ქოცოფე ნდო მუთა ცოფე. ართი  
ქიქანას, ართი სახენწიფოს, ართი მუხურს, ართი სოფურს ქოცოფე

აწი იმბოლი, ეფერი ღარბი, ეფერი, ნამუდა ცა დო დიხა შქას დღას მუთა ნოპალეუ. ქორე თაში ხი, ამუდა რე, ჭემე რე, გილანი რე, თე მარას, თი მარას, ათე თუთას, თი თუთასუ ნი,—მიშეკლე ჯარი დო გონებაშა. იფირქე, იფირქე, იფირქე დო ბოლოს გინოჭყვიდე: «ბედიშ გორეშა გო მიდაგრთეევი». გაწმოდირთუ ძალამი ოჭუმ- 5 რეს, ღორონთი ქომინუე, მორბევიშე დიირთუ დო გინილუ მუში მახორბაშე. იდე, იდე, იდე, ცა იდე, დიხა იდე, ტყა იდე, ვე იდე, რესენი იდე, გოლა იდე, მუთი ქიდე ნი, თინა ქიდე დო მიოჯინე ნი, აწი ჯგირი მიოჯინალი გონი აშო ქემუერსუ ნი, ქომირე თე ბო- შიქ. უღას მუეძინე დო ეთი გონ ჯიქერო ქაწოხვადე. 10

— გომორბევა ჯგირი ბოშისა! — უწუე სხვალამირი კობქე: — სოშა მუერქია?

— ღორონთი გორეშორბევა, ჰატონია! — ქიმუეზადეუ ბოშიქ: — მს ჭე მუთუნში ოშიბუშა გახალეუქია.

— ქედომიდირთი ქირაშა სუმი წანაში ბორჯითუ დო სუმი ეფერი 15 ჭკვირი სიტყვას ქედგორეუნქია, ნამუდა სწომორხართუ ქედგ- მგორდირთასია, — უწუე ჭკვირი კობქე. ბოშიქ ოცია უწუე დო მი- დასწუნე.

აწი წანამოწანას ქალისე ნი, ჭკვირი კობქე ბოშის ქედგორე- რეუ: „მუთი ოხეშ გალე ქომირე, ოხეშა გამენაყოთი“. მაყირა წა- 20 ნამოწანაქ მიკიდე ნი, ხოლო ქუეწუე ბოშისე: „ძალამი წადილო ვა- რთხვასე და, ეში გონ მუთუნსე ნე ოთხინქია“. მიკიდე მასუმა წანა- ქეთი დო აკოთეებს, გოტეებს-ბორჯის, ჭკვირი კობქე ბოში ქიმიჭა- სეუ დო ათაში დოზოკეუ: „ოსურსე სანამურსე ნემე უწინქია“. გა- მუეთხეუ, დოხვამე დო წუდეშა გუეტუე. მოღართე ე ბოშიქ. იდე, 25 იდე, იდე, დღას იდე, სერი იდე, დიხა იდე, წყარი იდე დო მუში მახო- რბაშა ქემორთე ნი, ხორეას ხე ქიმეთხე, ოხე გეშაღობე დო მუ- ჭოთი ნაგურევი აფუდეუ ნი, თეში, მუსეთი ოხეში გალე ქომირენსე ნი, ირიეეს ოხეშა მუნამარღვანსე. აწი ორდოს ოხეს გინილუ დო მუერსე ნი, ჭითა გვერი ქომირე. ქეგასინე ჭკვირი კობში დენა- 30 გურევიქე დო ე გვერითი ოხეშა გამენაყოთე. მიკიდე აწი მარე- ოქე ნი, ე ბოშიქ მუში ოხეს, სიდეთი თი გვერი, ვა რდოე, გიო- ყოთე ნი, თი არდგის ბრეკელი ხვითოევი გვერს ქუესქუედე ნი, ქომირე. მუ სკურელიე, ბოშის ძალამქ ახილუ ე ამბეექე. ხვითოევი

კარტუმს ქიდინიიკორობუ, გვერითი გეიცონუ დო წუდეს ოგვანეს ქი-  
დინახუნუ. გვერი ირი დღასუ თითო ხვითოს უსქენდუ. გეეკეთუ ე ბო-  
შიქ, გეედინდარე, ოდა-სარაია ქიგიიდგე, ჩილითი ქიმიიფონუ დო  
დიდგონხური რინა-ქოფას მიშქელუ. ე გვერი დღას ვა უჩილითუნსუ,  
5 თეში სქენსუ დო სქენსუ ხვითოქნსუ, დო ბოში ვიშო-ვიშო ძინულებსუ  
დო იხარენსუ. ანთი დღასუ ჩირქუ კითხუ ქომონსუ:

— ბოში, თაში სარაიკოთ მუქუ გავაკეთუ, მუქუ ეგოთუშუ, სქანნი  
მადარბა, სქანნი მადატაკა ქიქანას მითა იგორუედუ ნი?

— მუქუდა დორონთქ გამაკეთუა, — უწუუ ბოშიქუ დო მუში სანა-  
10 მუსო ვა არჩქინუ, თეშენი ნამუდა ჭკვერი კოჩიშე უღუდუ ნაზოკულა-  
მარა ჩირქუ საშეული ვე მეხე, ამუდღა დო ამუსერი ირანთო თისუ კი-  
თხენდუ: „მუქუ გავაკეთუ, მუქუ გავადინდარე ნი, ვა მიწუეე, ვე ეციი  
ნდო ვე ეციინია“. მუთუნქუ ვე მეეხვარე, მუთუნქუ ვა გუერთუ ე ბო-  
შის. გინუუჭყორდუ ნი, ვა ქანგადაფუეო გვერიში ამბეე ჩირქუ! რა-  
15 ხან უსაშეულექ იყუუ ნი, მიდეეცონუ ე ბოშიქ ჩილი დო თი ხვითოში  
მასქუალი გვერი ქანძირე. — «ექუ მუშე იყუუა», დო გვერქუ ხვითოში  
სქუალა ქიმიოტუუ დო ე ბოშიში დაღაქუ, მუ რაგადი ოკო, რაკებაშა  
მიდართუ და, ვარა ძინაქ მუეჭყორდუ. ქორე თაში ნი, ანთი კოჩქუ ქე-  
მართუ დო თე ბოშის ხამი ქოთხუუ. ენა, დორონთიგეე, ვარი დო  
20 გონებაში ღურელი რდუ ნი, ი ჭკვერი კოჩიში ნაგურეფიქუ მუდოს  
გაძინუ დო ხამი ვიშო ქანთხუუ. სქანნი ნტერს ეფერი დოღამუდას, ექ  
იყუუ ნი. რთუმე თი გოჯოგერი კოჩი მახინჯი ვა ცოფერენო! მუ-  
ჭოთი ხამი ქიიკიდუუ ნი, მიდართუ, ანთი ოჯახიშა მინიილუ საუბა-  
დოთ: ექი ღურენჯი კოსუ ხამი ქიმიოგე ქორას, დოცვილუ, ხამითი  
25 ქორას ქემითიტუუ დო წუდე გოხირე. უკული იყუუ ანთი რკიებაქუ  
გორუაქუ დო ხამი, ნაწვილას დო გოხირილი კოჩიში ქორას ქოძირესუ  
ნი, ე ხამქუ თე ბოშიშიქ იყუუ. მუ საკურელიე, ე ბოშიშა ქიმიარკიის,  
ოჭოფეს, ირიფელიშე გოხლოესუ დო მუჭოთი მახინს ოკო ნი, თეში  
მოკითხესუ. ათაში აღოლუ ეთი ბედიკირილი ბოშისუ, ნამუქეთი ჭკვერი  
30 კოჩიში ნაზოკულას გიხანილითუუ ნი.

ღუმს თექი ვორდი დო

ამუსერი თაქი მოყრთი.

სუმი უშქერი, სუმი ბერწუელი



ღორონტი ნე მოგილასსე  
სქანი ხეში მოწუელი:

არიგე, არიგე, გუტანია...

ჭკიდი ჭკომი ტუტამის,  
შქა ღვინი შვი შურამის,  
ჩვარს სეძი ჭირამის.

XI.

ართი ძალამი ღარიბი კოჩიში სქუა ომბოლი ქოცოფე. შიღართე  
სამოჯამაგიროშა. ართი ჭკუერი კოჩქ ქახვადე დო კითხე:

— სო მეურქე ჯგირი ბოშია?

— მს მეურქე სამოჯამაგიროშა.

10

— ქოდომიდერთი სეში წანამოწანაში ვადათ, სეში სიტყვას ქედ-  
გოგურუნქე.

ქედოდირთე ბოშიქ. ართი წანაქ მიკიილე ნი, ჭკვიერი კოჩქ ბო-  
შის ქეწუე: „მეთი ოსეში გალე ქოძირეე, ოსეშა გამნააყოთა“. მა-  
ყირა წანაქ მიკიილე ნი, ბოშის უწუე: „ძალამი წადილო ვა რთხასე 15  
და, ეში მუთუნს ნემე ოთხინქ კოს“. მასუმა წანას ჭკვიერი კოჩქ ბო-  
შის უწუე: „ოსურსე სანამუსოს ნე უწინქ“. ე ბოშიქ მოღართე წუ-  
დეშა დო ქიდიხორე. ოსე გეშადობუ. მუსითი ქოძირენსე ნი, ოსეშა  
მინუმარღვანსე. ართი ორდოს მეურს ოსეში გალე ნი, ჭითა გვერი  
ქოძირე დო ოსეშა გამნააყოთე. ქემერთე ოსეშა ართი მარუაში უკული, 20  
ქოძირე, თე გვერი სიდეო გიოცოთე ნი, თექი სვითოეფი ქეუსქედე  
ბრეელი. ბოშიქ ქემერთე; ქოძირე ნი, ახილუ, სვითოეფი გეეკორობე,  
გართეეშა ქიგლეეკარე, წუდეშა მოლეედე; ე გვერითი გეეცონე, წუ-  
დეშა გამეეცონე, ოგვაჯეს ქედინახუნსუე. თექი ირი დღას სქენდე სვი-  
თოს. ე კოჩქ თეში გეედინდარე, ძალამი: ოდა-სარჩაია ქიგიიდგე, ჩი- 25  
ლთი ქითხუე. ჩირქ კითხე თე ქომონს:

— ძალამი ღარიბი რდი ნი, მექე გავაკეთე თაში?

— ღორონტი გამაკეთე.

მეში სანამუსო ვა უწუე, თეშენი ნამუდა ჭკვიერი კოჩიშე ულუდე  
ნარაგადე დო თიქე ქოგასშინე. მარა მოსვანჯა ვე მეზე ჩირქე დო ქა- 30

არაგადუ ქომონს ათე გვერში ამბეე. მიდეეცონუ დო ქაძირე ხვითოში მასქუელი გვერი. გვერქ ხვითოში სქუელა ქიმიოტუე. ართი კონი ოვერდუ შხვა კოსუ დო ურავადე: „ხამი ქომოთხია“. ეუკინე ე ბოშიქე დო მუში ხამი ქათხე. ე კონქ გეგეწუეღუ, მიდეეღუ ხამი. თრუმე ათენა

5 მახინჯი ცოიეე. მინილე ართი ოჯახში ოხირეშა. თექი იხირდუ მეკომკონს. თექი გააკურცხინუ ლურქსჯა კოს, თე ხამი ქორას ქიმიოგუ, დოწვილე დო ხამი თექი ქორას ქიმიოთიოტუე. მაჟირა დღას ქომირეს ლურქელი დო ხამითი. ხამიქენი იცუე კიბხირქ: „მიში რე თე ხამი?“

მიკიილე ლურქელიში ჯიმაქე დო თქუე: „ენა თე დო თე კონიში რე-  
10 ნია, დო თის უწვილეუ ჩქიმი ჯიმა!“

ქომორთესუ დო უწიის თე კოს:

— თე ხამი სქანი რენიავო?

— ე ხამი ჩქიმა რენია.

ღურქელიში ჯიმაქე უწუე:

15 — ჩქიმი ჯიმა დოწვილესუ დო ათე ხამი თიში ქორას ბძირით.

ბოშიქ დეივირქე ძალამი: „მუთი ქომიწუე ჭკვერი კონქ, გე-  
ეპირთუ ირიოეექ, მარა ჩქიმი სუნელობაშე ქობხვადუ მა თენა“. გე-  
ურაქეს ხე დო ოჭოიეს ხამიში მინჯე. მუთი ქუეღუდეუ ნი, ვარა  
თარა, ვარა მუთი ოჯახის ქაპალუდეუ ნი, დახარჯუ თი გაჭირებაშე,  
20 კინი ქოდოსქიდუ ღარბო. უკული მიიგონუ სუმი სიტყვა ჭკვერი კო-  
ნიშე ნარავადე-დანაგურეიე. თი სიტყვიეექ ვა მუანახინუ ნი, თით წაგუ  
ირიოეელი.

## XII.

ართი ხენწიეე ქოცოიეე. თე ხენწიეეს სუმი ქომოლი დო სუმი  
ოსურისქუა ქენოცუნუე. მუქანსუთი ღურადღაქე ქემასჭირინუე ნი, ქი-  
25 მიჭანუე არძო დო უწუე ქომოლისქუალენსუ: „ართის დოგინინანთია  
დო თქვა გინქენანთა შიასრულენთია და: მუჭო დობღურქეეე, თითო  
მარას სოფელეს ქომიდარჯითია დო ე ძღებეიეა, მიქეთი მორთასიე  
დო თქუასიე: «თქვანი და ქომეხითიე», თის ქიმეხითია“.

გამეეთხე არძოსუ დო დოღურე. მუჭო დოღურე ნი, დოთხ-  
30 რესუ დო უჩაში ჯიმაქე იმუსერი ოდარჯუეუშა მიდართუ. მარა ჭიჭე  
ხანქე ქიიციუე ნი, მუგიდა რე ნი ქომონწიეესუ ქიქანასუ დო მუჭო  
ხლომა ქომორთუ ნი, თიში შუქიქ ე ბოში ოსეში გინო გაგენა-

აწოთუ დო თეურე მუკაჯინუ ნი, ქიმეროთ ღურელიშა, მონწუნდუ ქინასუ ნი, თექუ დო გიოწოთუ დო ორდოსხ ირიათო ქინგარდუ დო ორდოს დონთხორე კინი დო შიდაროთ. ენა ე ბოშიქ წუდეს ვა გააცხადუ ონჯლორეშენი.

ქორე ნი, ათე ჟირი ჯიმაქ ოტყალუშა შიდაროთესუ. იმუდღას, კინოხუ ათე უკულასი ბოშიე ნი, თეში ართი კოჩქე დიიძახუ. გინაჯინუ ნი, დაში მათხუალი წოფერდუ. უკუნუ დო უჩაში და ქიმეხუ. გიშართუ ხანქენი, ხოლო ქიდიიძახუ მიგუდაქიენი. გინაჯინუ ნი, ხოლო დაში მათხუალი წოფედუ. ჭეს ქაწუხესუ ჯიმალეფი ვა რე ნი, მარა მუმასი დოჩინელი დე ნი, თიშენი ქემეხუ მაყიათი დო ჭიჭე ხანიში 10 უკული ხოლო ქიდიიძახუ შხვაქე დო მასუმა თისუ ქიმეხუ.

გიშეკლე ხანქ. ონჯუას ჯიმალენქე ქომორთესუ ნი, დალეფი ვა ძირესუ. კითხესუ თე ბოშისუ ნი, ექ ირიფელი ქუეწუე. ენა ჯიმალენქე იხუე ძალამი დო შხურიში მათხილარო ქედაჩინესუ. იმუსერი ოშქარი ჯიმაქ შიდაროთ ოდარჯუშა, მარა ესეთი თეში აღოლე. ვა- 15 რეთი ექ გააცხადუ, ქომორთე წუდესანი. თე უკულასი ჯიმაქ შეეხვეწუ:

— მათი გომიტყეთიან, მუა-ხქინს მათი ქუედაჩუქიან, თქვანი ღორონსუ შიოჯინითიან.

მარა ენენქ გააჭყორესუ:

— მედინიან ვიშოვან! სი ვარინი, ჩქითი ქომიტყირანია, — მარა 20 უკული თქვიისუ:— გუეტუათიან.

შიდაროთ ბოშიქე. ქემეროთ საფულეეშა დო სანთელი გუერხუ დო ქოდოდირთუ ნი, იწუე მუგიდენი ასბექ ძალამქე, მარა ეს ვა შქურინეფუ. ქომორთუ ხოლოშა დო დიიცანცალეუ დიხაქ, მარა ე ბოშიშა მუთაქ აღოლე დო მუერქე ბოშიქ ლეკური დო შქახასსუ გოჭკირუ, 25 მარა ათეში ზისხირქე სანთელი ღუეშქირიტე. გიმიიჯინუ ვალე ნი, შორს სოგიდქენი დაჩხირიში სინათე ქოძირუ; მოუსუ დო იღუ თეურე. შარას უწუე მუმურსუ: „ჩქიმი მუგულასიხუ ვა გვთასუნავა, ვე მიოციავა, ვარა დორეფიღუნქიან“. ქემიოჭირინსუ ხოლოშა დო მიკაჯინუ ნი, დიდი ზღვაჯგუა წყარი ქოძირუ. ენა გოჩურუ დო ეკილე ნი, დაჩხირინდიესუ 30 ნორხუე; მუკი-მუკი ქუგუეხუნუნა დაჩხირიშა ნი, ქოძირუ ბოშიქე დო ძალამი დეეფირქე, მარა დიინჭირუ დო შქასუ ქედიშასხაჰუ. ართი ნაკვანხირი ქიხვამილეუ დო ირტე. ნდიენსუ ნორდვას ქიგინაჯიოე არძოსუ, მარა ბოში ვა ძირესუ. მოლართუ ბოშიქ დო კინი წყარსუ

მარხურუნსუ ნი, ათე ნაკვანხირქე მუეშქირტუ. ძალამი შიიწუნხე, მარხ მუს იქინდუ? კინი დიირთუ დო ხოლო ქიმიოხსხაუ დანხირისუ ნი, ოტო-ფესუ დო კითხესუ დიენქე:

— მუ გოკონია?

5 ექ მუში გაჭირება ქუეწუე, მარხ ნდიექ უწიისუ:

— ათე ყოშისუ სუმი ზისუნახე გემახენია ნდო ეთის ქომომი-  
წონანთია და, ვარხ ვა გოგიტეკნთია.

ე ბოშიქ უწუე:

— კიბე ქუელუნიავო?

10 — ქოვა.

— აბა მოლართითია.

მიდეკვუმუ არძო დო უწუე დიენს:

— მა იფეკელენქია, უკული თქვა თითო-თითოთე იშეკლითია.

— ჯგირი.

15 იშეკელ ბოშიქე დო ქიგიაწუნუ ართი ნდიექ დო მუჭო ეშეკელ  
ნი, ე ბოშიქე მუერქე ლეკური დო დოწვილე დო თექი ქედოდუ.  
იშეკელ მაჟიქე ნი, თეში დოლე. არძო თაში თითო-თითოთე დო-  
წვილე დო ეი ქიგილასწვიდე. უკული მინიილე ტირეფიშა დო დუდი  
დუეკრ დო თითო ბეჭედი არძო ქემეხე, უკულამი მუშოთე დო ი  
20 ყირი ჯიმაღეფიშოთ. გიმიილე გალე დო ართი ქუას მუში ლეკური  
ქიგიაშქე დო თექი ქედიშეკტუ. მუქე დანხირი გეეჭოფე დო მო-  
ლართე. წყარო გოხურე დო მუმულსუ დუეძახე: „აწი ქიმიოციევა“. მუქე  
ქომორთე საფეულეშა, გოთანაშახე თექი ორდუ დო გოთანდუ ნი, წუ-  
დეშა ქომორთე.

25 ე ზისუნახეანქე ხენწიფეს ქეშატეფინესუ ე ანბეე, დო ირი კოხქე  
დიეკათე. ზოჯე ხენწიფექე: „აბა ლეკურსუ მი იშეკლანქიე ქუაშევა?“  
მარხ კოსუ ვე შაწყინე. თე დროსუ გინოხე ზოჯუას: „მითი თე ლე-  
კურს იშაწყინქე ნი, თისუ ჩქიმი ოსურისქუას ქემეხანქია“. ენა მუჭო  
ქეგეგონე ე ბოშენქე ნი, ულა გაპირესუ დო გაგმენწყინესუ ნი, ექთი  
30 შეკვწეწე: „მიდამიჯუმეკთია“.—დო ძალამი გაჭირებულო მიდეკვუმესუ.

ქემერთესუ ნი, ორე ანბეე: ქიქანაში კოხი თეს უსოფუასნსუ, მა-  
რხ კოს ვე ეშაწყინე. ბოლოს ირი კოხიში უკული ქემერთე თე უკუ-  
ლამი ჯიმაქე დო მუში ლეკური გემაწყე დო ქარქაშისუ ქედოლასგე დო  
ხენწიფეს უწუე: „სუმხოლო ჩქინიენია, მა ყირი ჯიმა ჰუნსია“, დო

დუუძახუ ჯიმაღენსუ დო სუმიხოლო ჩილო ქეკიიხუნეესუ. იცუუ დია-  
რაქ ძალამქუ, დო ათე ბოშიში ჩილსუ ართი ნოხი ეივერი მეჩუ ხენწი-  
ფექუ, ნამუდა უიღოჟი იცონანსუ კოსუ, დო ათეს ქეკედოხოდუ ე ცი-  
რაქ დო თეში მოღაქუნუ ჯარს. მოღაროესუ მაცარეენქუ დო მოჭყუ-  
დუენქუ ნი, შქა შარამა ქომოროთესუ ნი, ათე ცირას გიანთხუ მუგუდენქუ 5  
დო ვიშო დოქასუ. იცუუ უბედურობა ანბექუ, მარა მუს იქუნდესუ? დო  
უწუუ ბოშიქ ჯიმაღენსუ: „შვიდებითია, მათი თის ოკო ქიგვოდ-  
სიევე“, დო მიდართუ.

იღუ, იღუ, იღუ, მუთი ქაღინედუ ნი, თინა ქიდუ დო ართი მინ-  
დორსუ წყურგილი ქოძირუ დო თაქი ქომისვანჯუ ნი, ართი ორკო- 10  
ლაში ბოშიქ ქომოროთუ. კითხუ:

— თენა მიში სოფელი რენია? ექ უწუუ:

— აქი სუმი ჯიმა ნდიევი ოხორანსია, სუმიხოლოს ართი ხენწი-  
ფეში ოსურისქუაღევი წუნსია.

ენა ბოშიქ ქიგეგონუ ნი, ახიოლე. მიდართუ. რთუმე მუში და- 15  
ლეფიში წუდე ცოფე. ქემერთუ ნი, ქომასადე მუში დაღენქუ. მუგამი-  
ნუაიუ. მუჭომს ახიოლეუდეს ნი ეში ძირათა. ოხჯუაქ ქიციუუ ნი,  
სუმიხოლო ნდიენქ ქომოროთესუ ნი, ქემასადესუ ნდიენსუ ოსურენქუ  
დო უწიისუ:

— ჩქინი ჯიმაქ მოროთა. 20

ნდიენქუ უწიისუ:

— უჩამენქუ მოროთა და, ართი კელებერი მაციინანია დო უკუ-  
ლაში ქორენია და, ჩქი მიჩქენანია იში ჰატიცემავა.

მუნიილესუ ნდიენქუ დო გააჯუდესუ ართიანსუ, ახიოლესუ ართი-  
ნიში ძირათაქუ. იმუსერი ქიმიშახენა დახხირსუ ნი, მოაქეშეესუ ნდიენქუ. 25  
ბოშიქუ კითხუ:

— მუსუ ქემანთია?

— მუსიადა, ვაი მუში წაუღავა! კაჟანდი-ქეჩქუესია ართი ორ-  
ქოში თომამი ცირა ჰეერთუ მექუნდუა დო გამეგვათხოზითია, მარა  
მუთაქ მალღლეესია დო ართი შიბუა თომა მუოროფითია, — დო ე ბო- 30  
შის ქაძირესუ.

ენა მუჭო ბოშიქუ ქოძირუ ნი, ეზრათუ დო „ვაი, ახვანია!“ თქუუ.

— მუ ორენია? — კითხესუ ნდიენქუ.

ე ბოშიქ ირიფელი კაკალო ქუუწუუ. გოთანდუ ორდოქუ ნი, გე-

ქპირე ბოშიქე დო ულას მიინდომუ. ე სდიენქე ძალამი შიიწუხესე, მარა მუს იქინდესე? დო ართი რაში დო ართი ფინიე ქანუქესე. მოლართე ე ბოშიქე დო ქომორთე; გაყანდიი-ქერქუში წუდეშა მინიილე, მარა გაყანდიი წუდეს ვა რდე. გავლასხაზე რაშისე დო მინიილე ცირაშა. მარა მუჭო ართიანი ქომორესე ნი, ყირინხლექ კვირთე ბრელი ხილლით. მარა ცირაქ უწუ: „ბოში, დუდი მუოთ მიიქოთია? გაყანდიი-ქერქუშა სი მუთა გავლასენია“.

მარა ე ბოშიქ ვა დუეჯკერე დო ქიმიკინუნუე ცხენიშა დო ჭიშქარიშა ქომორთე ნი, ათე ჭიშქარქე ეფერი მიორკიოუ, ნამუდა ცას მუ-  
10 რიცხი მასლოფე დო დიიძახე: „გაყანდიი-ქერქუე, სო რექია? ოსური მიდაგილქენია“.

გაყანდიი-ქერქუე ქიგეკონე დო გამათხობე. მუჭო ხოლოშა ქემასჭირინუე ნი, გაყანდიიში რაშიქ ეფერი მიოჭირინუნუე, ნამუდა ე ბოშიში რაში გაახემე. ცირაქ უწუ: „ბოში, მა ვა გიწიო, ასე მუ-  
15 ბქიმინავა? სი ცოცხალი ვარა ქორდია“.

თე დროს ქომორთე გაყანდიი-ქერქუე დო ე ბოში ლუკა-ლუკათე დოჭკირე დო ე ცირა ვიშო მიდექონე. ქიმერთე ფინიექე დო ე ბოში ჭკირილი ექი-ქი წუმოდე ნი, დოკორობუ დო ხურუჯუნსე ქინაკორობუ არძო, უნაგერსე მიკაკიერე ხურუჯონი დო მუქე ყი ქი-  
20 გიოსხაზე დო სდიეფიშა ქიმილე. სდიენქე ესა ქომორესე ნი, ბრელი ინგარესე, მარა უკულაში ჯიმა, ნდიიქ, დინუბარე შური დო გეიოდგინე ე ბოში. გეედირთე ბოშიქე დო კინი ულას მიინდომუ ნი, ათე უკულაშიქ უწუ: „აბა ბოში, ათე სუმიკუნხაში ჩქიმი რაში მიდექონია დო თუნა გიშეელქენია და, ვარა შხვაფერო უსაშეელე რენია“.

25 ქიგელხლადე ბოშიქე დო კინი ქემერთე ცირაშა დო ქიმიკინუნუე. ჭიშქარსე გინშიიშე ნი, ასე უმოსი მიორკიოუ ჭიშქარქე. ესა გაყანდიიქე ქიგეკონე დო გამათხობე. მუჭო ხოლოშა ქომორთე ნი, მიოჭირინე გაყანდიიში რაშიქე დო ე ბოშიში რაშიქ ულას ურკუ. ბოშიქ უწუ:

30 — მუს ორთუქია?

— მუ ბქიმინავა? ართი კუჩხი ვა მორკედასიქ, უკული ვორჯგინანქია.

მარა მუჭო უმოსი მიიკინე ნი, სუმიკუნხაში რაშიქ ეფერი მიოჭირინე, ნამუდა გაყანდიი-ქერქუში რაში გაახემე, დო ქემერთე ბო-

შიქე, გუერქე ლეკური დო შქაბანს გიიღუ კაქანდი-ქერქეუ. იში რაშის ცირა ქუგიობხუნუ დო მოღართესუ ხიარულა. დიქსუ მუქუ-  
ულუუ დო ანძოქს გამეეთხუ დო მუში წუღუშა ქომოროთ.

XIII.

ართი საწუგალი ჩილასი კოჩი ქოცოფეუ ნდო ართი სქუასი მეტი ვა  
ნოცუნუე, მარა ძალასი სქვასი დო შეღებინი ცოფეუ დო სახელი ჯო- 5  
ხოდუ „გერია“. ართი დღასუ თე ბოშიქ ოტყალუშა მიღართუ დო ონ-  
ჯუვას წუღუშა მიიშუ ნი, ართი კოკასი ოსურე ქოძირე წყურგილიშა  
შიმასლუ დო თისუ ქაწოთუ სავანი დო კოკა გუუტახუ. მუკავჯინუ თე  
ოსურქე დო უწუ: „ჯგუჯა ჯგირი ბოში ქორექია და, მა კოკას მიტა-  
ხენქ ვარეი ვითოჟირი გოღასი კინოხუ ვითოჟირი ჯიმა ნდის ართი და 10  
წუნსია დო ეთინა ქომიწონას“.

ენა მუჭო ბოშიქე ქუგეგოხუ ნი, ძალასი სიბოშეში სიჩქარეთუ  
გურიშ ბაძეგალქე გუოლო სოშასუ ძირენდუ ნი. ქემოროთ წუღუშა დო  
უწუ დიდა დო მუმასუ:

— ართი წანასი დასაბადი ორზოლი დომიჭვითის დო ვა მუმარ- 15  
თასია და ათე შეკვათილი ბორჯიში დინახლევა და, უგელი თქვათი ქე-  
გიმაცუნითია.

ენა დიდა-მუმასქე ვა ღუუჯერე:

— სქანი მეტი მითა ჰუნანია დო სი ხოლო მიდინეთია!

გარა გიიჭყესუ, მარა გერიაქე ვა ღუუჯერე დო გუუკეთესუ ართი 20  
წანასი ორზოლი. მარა გამოთხუალა თინეფიში ვე კრავადეე, მუ წუ-  
ხარებქ იწუუ ნი; თაში ნამუდა ირიფელიქ ქიშიიტყუ ინეფიში გამო-  
თხუალა დო ნვარა: ბუა დო თუთაქე, ცა დო დიხაქე, ზღვა დო ქვიშაქე;  
ბოლოს დოხვამესუ დო გუუტესუ; დო მიდეეჯუმე თიწკემს ართი ჭიჭე  
ფინიე, სახელი ჯოხოდუ „მათიგოჩი“. გამეეთხის ართიანსუ, გოჯუ- 25  
დესუ, გოსხუჰესუ დო მიღართუ ბოშიქე.

იღუ, იღუ, იღუ, მუთი ქაღინედუ ნი, თინა ქიდუ: წორი შქასუ, წორი  
ვითოხუთი შქასუ, წანამოწანა დო სუმი თუთასუ ქიმიიშუ დო გინიიღუ  
აშმფი გოღას; მარა ათე აშმფი გოღას გაათუ ნი, მუგიდა რდუ ნი, ირი-  
ფელქ გეიწარე: ჯა დო ქუაქ ანძოქ იკიირთუ დო თე დიკოხონსუ მი- 30  
ბკერკელდუ, მარა გერიაშა მუთაქ აღოლუუ ნი, თუქანსუ ხონარი გე-  
კოხუ დიკოხუშე ნამუდა:

— მუ კოხი ექია მა გამირზიე? გერია, სარალოში სქუაში მეტი მა მი გამირზენია?

ე ბოშიქუ დუუძახუ:

— მა გოხლოქია გერია, სარალოში სქუაფა.

5 ენა ქიგეგონუ ე როკაპიქუ ნი, აშო ქემანსადუ დო დუდი დუუგორ დო ძალამი ჰატიიცუ, უწუ: „სო მეხოჯუნქია?“

ექ უწუ მუში ფირქი, მარა ათე როკაპისუ ძალამქუ ეწუინუ. გერიაქ უწუ:

— მუშენი გეწუინუა?

10 — მუშენიადა ვიშო მასადუ ბრელი ბძირია, მარა აშო დორთელი კოხი ვა მიძირენია.

მარა ეში რაგადიშენი გერიაქ წუჯიშათი ვე გილეეფართხუე, გიაცუნუ დო იდუ მუში შარაშა. იდუ, იდუ დო იდუ, მუთი ვა აღინედუ ნი, თისხი ქიიდე დო გაათუ ამუფი შხვა გოლა ნი, თაქი უარესი აცარებაქ

15 იწუე ქიყანაშიქუ. თრუმე ათი როკაპიში უჩაში დაში სოფელი ცოფე, მარა გერიაქ მუთათ შიიტყვინუე, დო დუუძახუ როკაპიქუ:

— მუ კოხი ექია ჩქიმი შუქის გუურსიე? გერია, სარალოში სქუა, ხოლო ვა რქია?

— მა გოხლოქია.

20 მუ რაგადი ოკო, ხათე ქემანსადუ ე როკაპიქუ, დუდი დუუგორ დო ჰატიიცუ, უეული გითხუ: „სო მეხოჯუნქია?“ გერიაქ უწუე მუში ფირქი, მარა ე როკაპიქუთი ძალამი შიიწუხუ. კითხუ გერიაქუ:

— მუშენი იწუხებუქია?

— მუშენიადა, ვიშო მასადუ ბრელი ბძირია დო დორთელი კოხი  
25 ვა მიძირენია, მარა ვა ართი სიკეთეს ქორლოლანქია, — უწუ როკაპიქუ: — ჩქიმი სუმიკუჩხაში რაშისუ ქოგანუქესქია.

დუუძახუ რაშისუ დო უწუ: „ონდარო ცოცხალიენიე, ვა უღალატაფა გერიასია“.

გამეეთხუ გერიაქუ, ქიგედოხლოდუ ე რაშის, ქიგიცუნუე მუში მათი-  
30 კოხი ფინიე დო მიდართუ. გიშეეღუ ართი ძალამი შინდორიშა დო ქოთი მეხოლოდუ ნდიევიში დოხორესუ. ათე შინდორსუ გიიჯინუ ნი, გუჩიში კარქუ გაანწუე დო თორქუ წყარით იაფუმე: მუში ოსეშიკარისი შინდორისი ლაყაფიქ მეგონუ დო თქუ: „მარდობა მოწყალე დორონსია!“ დო ქოტკეჩუ მართახი რაშისუ დო ეფერი ქაღალაფინუ, ტვერი



დო ჰქეცრი ვე გიშქეგორედ დო თქუ: „ასე დეებახდია უძირაფუ ქიწანასია!“ ქემერთო ხლიში ჭიშქანის დო გავლასხხუ ცხენისე დო ქიშკაკიკირე თაქი. წიმიკონე ჭე ნი, თქუ: „თე რაში ახირებულო მიკვოკირია“. დიერთო კინი დო მონწყუე ართი ჭეონი, დედინე ქვდაანხანუ დინხსუ დო თისუ ქეშკაკიკირე მანგარო ნი, უწუ რაშიქე: 5

— თაში ვა გიქიმინდგო ნიე, მა ვიდებშია წუდეშა. ახა ასე მა გიწუეე, თეში ქიმიხია. ასე ხლიეფი წუდეს ვა რენია დო ქემერთია, ართი კარდილა წუმოხუნია დო თინა გამუნაართისეევა, უკული ცირაშა ქემერთია დო ჰიჯალა გეგეწუელია.

მიდართო გერიაქე დო ე კარდილას კუხხი მიოგე დო სუმიძახე გამნი- 10 ირთო დო ჰიჯი-ეშე ქვდიდგე. უკული ცირაშა მიდართო, დოცახე არძო რაკილარეფი დო მინილუ სიდე რადე ნი თექი ნი, ე ცირას ეორცე ძალაქე, მარა მიკაჯინე ნი მუში ჯგირი ბოშალასუ ნი, ძირაფაქ ახიოლუ დო, მუ გავაგირძალა, ჰიჯალა ქიმეხე. გიმილუ ეურე ბოშიქე ქეეფიანო დო ქიმართო რაშიის. იმუსერი თექი მიისვანჯე ჯგირო დო 15 მაჟინა დლას უწუ რაშიქე:

— ასე ხლიესქე ქომორთესია დო კარდილა მუნართინაფილი ქოძირესიე, არძაქე დოშქურონდუა, თეშენი ნამუდა ვითოჟირინოლოში ნაკლები ვა მუნაართინედ თი კარდილაფა, დო თქვიისია: «თეში მაქიმინარქე მუთი მიწუა ნი; დუუჯერათია», დო ასე მუერქიია. 20

მიდართო გერიაქე დო მუჭო ქოძირესუ დიენქე ნი, გემიწოცისუ არძოქე დო ქემაწადესუ, დუდი დუეგრესუ დო მასშინესუ:

— მუსე ბოხულენთია?

— თქვანი და რკო ქომუხათიე.

— ჩქი ქიმერხანთია, მარა უხა ხენწიფე ვა დეგანებესია, — გიო- 25 რაკადესუ.

მარა გერიაქე უწუე: „მითინიშა ვა მოშქურუნია“ დო, — აქითი მუოთ გავაგირძალა: იშენი დიდეე არიკი დო დუებალე მარჩქილესუ, — დიარა გაანწყვიისუ.

ორენა დიარასუ ნი, თეში რადოსუ გიმიჯინე გერიაქე ნი, ქოძირე ბრელი არძო უხათე მონწყუიირი კოხი, უხა ხენწიფეში მოჩქვაფილი. ქეგედოხოლუ რაშისუ, ქოდიშახოლუ დო ართიანს ქემიოხლოდუე დო სუმი მესხეთე გუეტუე: „მა გოხოლექია გერია, სარა- 30

ლოში სქუავა“, მეუხინუ. ენა სენწიფექ იხუე დო მუთი ქოცუნდუ ჯარი  
ნი, ჭიჭეში მეტი არძო მოლახქუ. მუჟანსუთი ქოძირე გერიაქე ნი, ჭე  
დეფირქე, მარა რაშიქ უწუ:

— ენა მუთა რენია, ბოშია, უარესის მეელქია.

- 5 გუერქუე გერიაქე რაშისუ დო არძო დაზღოდუე, ართიმ მეტი.  
ენა მეანბეთ გუერქუე ასე გვალა გეერისხუ სენწიფექ დო ქიმიიტა-  
სუე მუში სანიმენდო ცქვაფირი გოხი, ნამუთი გაჭირებაში დროშოთ  
ცუნდუ ნი, სახელი ჯოხოდუ „წვამურიცხამი“, დო მუთი დოქქილადირი  
ჯარი ქოცუნდუ ნი, არძო ჩაბარე დო გუერქუე. გაედირთ გერიაქე დო  
10 გეშიფინუ ნი, სქასი ნტერს ევერი უძირდასუ, ექე ძირე ნი: წვამური-  
ცხამიში ძირაფაქ ეწუინუ, მარა მუს იქენდუ? რაშიქ უწუ:

— ათენა რენია, ბოში, მა გირაკადუდევე-

- გერიაქე დევერე ჰიჯვარი, „მარდობა დოროსნია“ თქუე, გამე-  
ეთხუ ჩირსუ, რადან სიტოცხლეს ვე ელიდუ ნი, დო გიმიილუ. მარა  
15 დოორდე ის ვა ატაკე, ჯარი არძო დუეზღოდუე დო უკუელი მოუნ-  
ჭეს ართიანსუ ლახთი, ისოფესუ დო ისოფეს ცხენდოცხენუ. მარა ძა-  
ლიშა ვა რდე სქამე: რადან წვამურიცხამიში შური შხვას ობარდუ ნი,  
ისუ მუ წვილუნდუ? დო დუეძახუ: „ათაში ოკო, ბოში, ცოთამავა!“  
დო დოკვილუ გერია. მუჭო გერია დოკვილუ ნი, ე ცირა ქიიხვამი-  
20 ლუე დო მიდეცონუ, სენწიფეს ქიმუეცონუ. მარა ცირაქ უწუე სენწი-  
ფესუ:

— მა ევერი გოხიში ნოხილი ვორქია, ეში ლექინო ვა დეგანე-  
ბენქია დუსუ, ვარა ქემერკინია დო მიქეთი ვორჯგინათიე, თიმობა რდა-  
სია, ვარე და სუმი თუთას ქემადროფია თიში რგუელავა.

- 25 სენწიფესუ რკინებაშა აშქურინუ: „ნლიში ნათესაე რენია“, დო  
სუმი თუთა ქაცვალუ.

ასე, მუჟანსუთი გერიაქ დოღურუ ნი, დუდი მელახუ ძედუ დო ტანი  
მელახუ ნი, ქიმერთუ მუში მათიკოხი ფინიექ დო ართიანსუ ქემეკოდუ  
დო თექი ქომუეგოდოხოდუ ოთხილუესუ.

- 30 ე ხანი დო ანბეე შქას გიშეელუ წანამოწანაქე დო რახან ვა ძირესუ  
დოართელი დიდა-მუმაქ მუში გერია ნი, ქიგაცუნესუ დო ქემასჭირი-  
ნესუ თუში ხოლოშა ნი, ართი ჭიფე შარას იგაკათო გვერენქე ბრელქე  
დო მოუნჭესუ ართიანსუ დუდი დო არძოქ დიიზღოდუ. ათე დროს გი-

თილუ უირი დიდი გვერქუ დო ართი წყარისა დინილესუ, კინი ეშელესუ დო ვიშა-აშა გინილესუ ღურელი გვერქესუ, დო არძოქე გვერქესუ. ათე ძირაფაქ გუეგვირდესუ ძალანქე დო თქვისუ: „ათე წყარი ჭე მი-დეებლათა“. გეშელესუ სათითიში ეფესა დო მიდეეჯუმესუ.

მუჭო ხოლოშა მინაჭესუ ნი, მათიკონი ფინიექე ქოძირუ თენეფი. 5 ნი, გაგითირულუ დო ქეშასადა, დიდი წუნარეთ იწაჯდოსუ თენესუ დო ქიმიწონუ ღურელიშა. მუჟანსუ ქოძირესუ გერია ღურელი ნი, უირიხოლოქ იკირთესუ საწალენქე, ინგარესუ ბრელი. უკული ქეგა-სმინუ თი წყარი უღუდუ ნი, დო გელექელ საცოდარი დიდაქე, ქიგი-ობუ გერიასუ ნი, გეცოდარესუ დო თქუ: „ვაი, მუჟ ხანსუ ქედობურუ- 10 უნია!“

გიფინუ ნი, დიდა დო მუჟა ქოძირუ; ახილუ ძალამქე, მარა მუში ანბექეში გოშინაქე კინი შესწუნუ დო თქუ: „მიდეებითა“. დიდა-მუ-მასუ კინი გამეეთხუ. დიდა-მუჟაქე ბრელი ინგარესუ, მარა ღორონსუ მინადესუ მუნეფიში საქმე დო შითმინესუ. 15

მიდართუ გერიაქე დო თი ხენწიფეში ქიწანას მინხოლუეუ ნი, ართი დიდი ტყაქე ქუეზადე; ათაქი შითილუ ნი, მუგიდა რე ნი ხონარობა ეფერი ისიმედუ ათე ტყასუ, მეტი ვე შიილებედუ. გაჩენდუ ათე შარასუ ნი, ქომურესუ მუგედესი, ქემონწყუნსუ თე ტყასუ, ჯა დო ჯა ართიანსუ მიკიოტირხე; მიკაჯინუ ნი, ქოძირუ: ართი დიდი კერქე ქომორთუ 20 ჯიქერო დო ქაატაკე გერიასუ. ღოლუ მოგვერდი გერიაქე დო სუმი ორგინს ქაატაკოთ, მარა კინი ქაატაკე დო ირკინესუ დო ირკინესუ, სუმი დღას ქიირკინებუდესუ დო ბოლოს ორჯგინს ბოშიქე დო შქას გო-სოფუ. გოსოფუ ნი, გაუმოსხაჰე სქვერქე; სქვერი დოწვილუ ნი, გო-ლოფიქე გაუმოდე; გოლოფი გოტახუ ნი, სუმი მარჭინოლქე გაუმოფუ- 25 რინუ, უირი დოწვილუ დო ართი ოჭოფუ.

ათე უამსუ წვამურიცხამქე ქიდეელანუ დო შურიშალაფუეუ გინირთუ. თუშენი ნამუდა თიში შური ცოფე თურმე თენა, დო მასუმათი დო-წვილუ დო იქეთი დოღურუ. უკული შინილუ ხენწიფეში დოხორქესა დო მუში ოსურში მეტი ირიფული ართიანსუ ქიმეკასლოდუეუ დო 30 მუში ოსური მოლეეფონუ მუში დიდა-მუჟასა.

დიდი ხიარულუბაქე მანჭირინუეუ ბოლოს დიდა-მუჟასუ მუნეფიში მოთმინებაში დო წუნარებაში მანგიოტქე დო არძოქე მოლარეთესუ კინი მუნეფიში წუდეშა.

## XIV.

ანთი ხენწიფე ქოცოფე ნღო ათე ხენწიფეს სუმი ქომოლისქუა  
 ნოცუნუე. ანთი დროს ათე ხენწიფექ ქედველახე დო უიწინოლო  
 თორქე დეეცვირე. მიდაანქე მუში სქუსლეფი მეწამალეშ დო ანძო  
 მეწამალექ გინოტყვიდესუ: „ანთინეერი ჩხომი რენია დო თინა ოგა-  
 5 ტოფენია და, დოსქედუქია“. ე ჩხომიში სახე გოუხანტესუ დო ქუდუ-  
 უტესუ.

უხოჯე ხენწიფექ უხაში სქუსსუ დო მიდაანქე ზღუაშა ჩხომიში  
 ოტოფეშა; მარა ოში კოჩი დო მუში ბადექ ანძოქე ქიდინაზლოდ  
 ზღუასუ, მარა მუთუნი ვა ძირესუ იში სახეში. ცუდეს ქომოროთუ დო  
 10 მუმას უწუუ: „მუთაქე მაშუუ“. ხენწიფეს ეწუინუ, მარა მუს იქინდუ?  
 უკუელი მიდანთუ ოშქარი სქუსაქ დო მიდეეწონუ ოში ბადიამი კოჩი  
 თექითუ, მარა ესეთი ანძოქე დააზლოდ დო მუთუნქ ვა ატოფუ. უკუელი  
 მიდანთუ უკულაშიქე, მარა ექე ხეჩხი იხვანუ: ოში ქილა ქვირი მიდეელე  
 დო ანთი კოჩი მიდეეკვუმუ. ქემერთე ზღუაშა ნი, ირი დღას დინაარდუ  
 15 ძვალენსუ ქვირი სოშახე უბადუდუ ნი. უკუელი დეეღუუ ნი, გახენდუ; მარა  
 თეში დინუნარდვეფი ქვირითუ ჩხომენქე ძალამი დიიგვანესუ დო  
 თქვირისუ: „ათე ბოშის ჰატი ქოფტათია, რადან ჩქი დემოგვანესიე“,  
 დო ქაქოთუ ბოშიქ ბადე ნი, ხათე გემაცუნუ თი სახეში ჩხომექ. ე  
 ჩხომი ბოშიქ კართეშა ქალეკვირუ დო მოლანთუ ნი, შანსა ტე მექორო  
 20 მუში მაცალესუ ნი, მუგედენი ხონარქე მახსიმე ნამუდა „ჭანტე, ბოში,  
 დობლურია!“ მარა გიიჯინუ ნი, მუთა ძირე დო მუთუნი ვა თქუუ. ხოლო  
 გიშეელე ხანქე ნი, გეეგონუ: „ჭანტე, ბოში, დობლურია!“ ასე უმოსო  
 გიიჯინუ, მარა მუთა ძირე ნი, კართეშა გალეკვინუ დო ჩხომსუ პიჯი  
 გოუნჯამუ დო მურს ინთქარესუ ნი, ქოძირუ. უწუუ ბოშიქე:

25 — მუ გოკონია?

ე ჩხომქე დუუძახუ ხოლო:

— სქანოთ ქუუჯგუნია მა გომიტუევე, ანთი დღას სქანოთ ჯგირი  
 იპიქია.

ეუკუნუ ე ბოშიქე დო წყარსუ ქიდინახუნუ დო მაცალეს უწუ: „ნი  
 30 გიჩქინია, ვა მითხობელანქია და“; დო მოლანთუ ცუდეს დო მუმას  
 უწუ: „მუთუნქ ვა მაშუუა“.

ქოროქე, გიშეელე დრო-ხანქე ნი, ანთი დღას ათე მაცალეწკეშა ათე

ბოშის ხსუბიქე ქაღლოლე. ე მანალექ ხათე მიდეერულე დო ხენწიფეს ირიფელი ქუეწუ, მუჭო უღალატე მუში სქუაქე ნი. ენა ხენწიფექ მუჭო ქიშიიტუეუ ნი, სოჯე ხათე ნამუდა „მიდეეცონითი დო დოცვილითია“.

მიდეეცონესე ხათე დო ცვილუნდესე ნი, ბოშიქ შეეხვეწე: „ვილათე 5 ნი, მუხე გიკეთანანია? თქვანათ მარდიენია, თუმი გომიტუეთია, შხვა ქიქანაშა გეგენჯოლექია“.

შეებრალე ე მაცვილარენსე დო გუეტესე. მარდობა უწუ ენესე დო იდე, იდე, იდე დო იდე, მარა დღას კას ვა ულეუ ნი, თისხი ქიდე. ართი დიდი ტყაშა ქიმიოჭირინუე. ათე ტყას მეურესე ნი, ართი ირემი 10 გაჭირებულე ქომიირულე ნი, ქომირე. გახენდე ჭა ხანსე დო უჯინე ნი, ათე ბოშიშა ქომორთე დო დუდინი ქადინუ. უწუ ბოშიქე:

— მუ გიჭირსია?

— მუ მიჭირსიადა, ხენწიფეში სქუა მობთხოზენია დო სი გიხქენია, ქომიშატუენქია და. 15

ე ბოშიქ იგიიერუნუე დო მოლართე ნი, ქანხვადე თე მეტყალესე. მეტყალექე გითხე:

— ე ირემი სო მეჩუნსია?

ექე მააშინე:

— ხენწიფექ მეუჯდონუა შხვა ხენწიფესია დო თექი მეჭუნსია. 20

ე ბოშიქე გინაატუე დურაშე ე ირემი დო ირემქ უწუე: „ართი დღასე მათი გირსხენქია“.

მოურე ე ბოშიქე დო იდე, იდე, კინი იდე დო იდე, მარა მუ იდე, შატონი? ვართი სუმიდეერი ცხენს ულეუ თისხი, დო მიკაჯინე ბოშიქე ნი, ართი განწარებული ობრიქე სოლო ქეგიოფურინე თე ბოშის ხესე დო უწუ: „სი გიხქენია, ბოში, ქომიშატუენქია და“.

ე ბოშიქ ეთი ქიიშატუეუ მუში მათხოზინეშე დო უწუ ობრიქე: „ართი დღასე მათი გიშველენქია“.

მიდართე ბოშიქ კინი მუში შარაშა. იდე თე ტყასე, იდე, იდე, იდე, მუთი ვა აღინედე ნი, თინა ქიდე, წორი დო წორი შქასე, წორი 30 ვითოხუთი შქასე, წანამოწანა დო სუმი თუთასე ქიმიიშე. თე დროს ქიგეეგონე, მეგიდინი უშველებერი სონარობა: გოტევატე დო გოვალე დო გოგურგინე, მარა ე ტყას ართო ქომონწუენსე მეგიდა რე ნი დო ქორჩქინდე დიდი უშველებერი ტურამელაქ. ქომირულე ბოშიშა: „ქო-

მიზატინქია და, სი გინქენია; ხენწიფეში სქუა მუში ჯარით მობთხონ-  
ზენია“.

ე ბოშიქ ენა ქიზატუე, მუჭო. შხვა ნი, თეში, დო ბოლოს უწუ  
მელაქე: „მათი ართი დღასე გიშეულენქია“.

5 მიდართე ე ბოშიქ დო გიშეულე ათე ტყასე ნი, ართი ქალაქი ქო-  
ძირე. ათე ქალაქის ართი ბროლიში ცოში ქოძირე დო დინაჯინე  
ოხესე ნი, ბრელი ღურელი დო მინე მალურუე ბოშიფი ქოძირე.

იკითხე:

— თენა მუ ანბე რენია? უწიისე:

10 — თაქიანი ხენწიფეს ართი ზისუნახე წუნსია დო თიქე სოჯუჲ  
გემოხე: «მითი მს მაფურეუნიე, თისე ჩილე მიდვაცუნუქია», მარა  
იშა კოს ვა აფუდინე დო თენა რე არძო დანსლოდუე ნი. მისეთი ვა  
აფუდინე ნი, ეთი მუში ცოშიშე ოკო გეგენაქოთანიე.

ენა ბოშიქე ქიგეგონე ნი, ხათე გურუსე დო ეშელე, მინილე ცი-  
15 რაშა; ართიანს დუდი დუეკრესე. ცირაქ უწუ:

— მუშა მოგიზოჯუნია?

ბოშიქე მასშინე:

— მუშათი შხვაქე მოართე ნი, მათი თიშა მობრთია.

— ჭე!—დუეძახე ცირაქე ხათე ვეზირენსე დო პიჯალა დოჭარესე,

20 მუჭოთი ხეეულეზა ორდე ნი.

გომიილე ბოშიქე დო მოლართე ზღვაპიჯიშა დო ქოდოხოდე; დო  
ძალამი მოწინებულა ქოფირქენსე ნი, მუგედაქიე ნი ჩხილიტი ქინი-  
კათუე ათე წყარსე დო ე ბოში ფიშო გეეწირტე დო მიდექონე ჭითა  
ზღვაშა დო ფოთქიშა მითიილე ირთიულამო. იმუსერსე თექი რდე. მა-

25 ყირა ორდოს გეედიართე ცირაქე დო გავიკიილე მუში სარკე დო გიო-  
ჯინე, მარა წას მუთა ძირე, გიოჯინე დიხასე ნი, მუთა ძირე, გიოჯინე  
ზღვასე ნი, ვა ქოძირეო, ჩხომს ქორას წუნსე დო ფოთქის მითოხე  
ნი. ჯგირი. გიშეულე ჭე ხანქე ნი, ე ჩხომქ კინი სიდე ხედე ნი, თექი  
ქედაახუნე. მოლართე ე ბოშიქ ძალამი ქეევიანო დო ქომოართე ცი-

30 რაშა. უწუ ცირაქე:

— მუ ქიშინია, დიიფუელია?

— ქოფა, დიიფუელია.

მარა ცირაქე გურუე თითო კაკალა, მუჭო დო სო რდე ნი. ბო-  
ლოს ცირაქე უწუ:

— ამუდღაზი დღა მიზატიებუნია, რადან თენერი მიხეგრხი.

მიდართე ე ბოშიქკინი დღა ართი მინდარს ქოდოხოდე სი, გიანთხე მუგიდაქიე ნი ბოშისე დღა ჭკერიშა დოქოსე, მიდექონე დღა ცას ქიმი-  
გახუნუე დღა მუქე. სუა ქიმიკაიფორე. მაყირა ორდოს გედიროთე ცირაქე  
ნი, გიოჯინე ზღვას, მარა ვა ძირე, ეშაჯინე ცასე ნი, ქოძირე, მუჭოთი 5  
ოზრის წუნდუ ნი. მალექონე ე ოზრიქე დღა თუდო ქვდახუნუე. ე ბო-  
შის ძალაში ოხიოლე: „ვა ბძირენდუა“, დღა ქომოროთე ცირაშა სი, ცირაქ  
ირიფელი ქუწუე. ასე გვალა დოღურე ბოშიქ ჯარისე, მარა თე ცი-  
რასეთი უგვოდე ათეში ფურუა დღა უწუ: „ამუდღათი მიზატიებუნია“.

მიდართე ე ბოშიქე დღა მინდარს გიღურესე ნი, ქომოროთე ირემქე 10  
დღა უწუ: „ქეგებდოხოდია.“

ქიგიხუნუე დღა იყონე, იყონე, იყონე დღა მუთი გოლას ქოროდე  
ნი, არძო გეგენიყონე დღა თექი ომანეშა გემითიყონე. ორდოს გე-  
დიროთე ცირაქე ნი, ეთი ქოძირე, მუ რაგადი ოკო. ქომოროთე ბო-  
შიქე ნი, უწუ ცირაქე: 15

— ბოში, ძალაში მოჯგირეიფი ნოჩუნუენია, მარა ჩქიმდა იშენი  
ვა გაფურლინუა დღა ამუდღათი ქვგაზატიენქია.

მიდართე დღაღანებულა ბოშიქ, იმენდი ვა ულე აწი დუდიშა, დღა  
მინდარს ქოდოხოდე სი, იწუ ქიქანაში რეგვაქე: ქალაქიქე დიიცან-  
ცაღუ, გოვალე, გოგურგინე დღა გოტეგატე ნი, გამეოხსაჰე ათე მუში 20  
მოჯგირე დიდი უმეღეებერი ტურამელაქე დღა უწუ ბოშის:

— ჭატე. ბოში, ნე გაშქურინენია!

იხვარე ტურამელაქე მუში ხერხი დღა ქიგიიჭყე დიხაში თხორუა.  
თხორე, თხორე, თხორე დღა სიღეთი ცირაში ოხვენჯი ორდუ ნი, თექი  
ქემეთხორე დღა უწუ ბოშის: 25

— ათაქი ქოროდავა, ინავა ცას მიოჯინენია, გოლას მიოჯინენია  
დღა ზღვას გიოჯინენია დღა ვა რძირენსიე; სარკეს გოტახენსია დღა სი  
ქიგეგოგონენქიევე, მიოგია დუდი ეშე დიხასე დღა სითი ეშეელია.

მუ რაგადი ოკო, ბოშის ახიოლე. გედიროთე ცირაქე ორდოსე ნი,  
გიოჯინე ზღვასე ნი, ვა ძირე, გიოჯინე გოლასე ნი, ვა ძირე, მიო 30  
ჯინე ცასე ნი, ვა ძირე დღა ე სარკე გოტახე. თე ბოჯინე ბოშიქეთი  
მიოგე დუდი, ეშელე დღა დუდი დუეკრე, უწუ: „სი ჩქიმი ექე დღა მა  
სქანია“. დუეძახესე ვეზირენს, ხენწიფეს ქიმიოტეფინესე დღა იწუ ართი  
ქეფი-დიარაქე.

## XV.

ართი ბადიდი ქოცოფე. საქვარი შეუღებულე, მარა ორგულენდ. სქელაფი ცვანაშ მიდეშე ნი, ე ბადიდი კებურსე ქეკოდოხოდელე, ძალამი ჰატის ვა ცენდესე და, წუდეშ ვა მასქვანდ თინენს. ათეშიგურიშენი წეკნებუ ნისალენქე დო გეგენაცოთეს ოჯახიშე თე რჩინე  
 5 კახი. უხაში ნოსასე თხუე: „ართი ჭურაში ეფშა ქვირი ქომუხია, ართი კვერცხი დო ართი ოდგიში დო გეგინგოლქე დო ვურქია“. ქიმეხე. ი ბადიდიქ სერი დო დლა იდე. ქიმერთე ართი წყარბგაშა; მიკაჯინე შელე წურქე, დეში ქეკორე. დეშ დუუძახე:

— ათე წყარსე გამენომიფონია.

10 დემქე დუუძახე:

— მა ვარი, სი გამენომიფონია, ვარა ტყერიშორა გოგოხქვანქია.

გეეჭოფუ დიდი ქუა, ქიგიაქუ რეკას, თექი ქიგიოფუნსოლე ე დიდი ქუა. ბადიდიქ გელეელ ჭურა ქვირამი, გიაქუ რეკას; ქვირიში ფურკიქი გეიდრთე. გუეგვირდე დეშ: „მუჭო ფურკი გეოდგინაფუე  
 15 ქუსე!“

დემქე გეეჭოფუ ხოლო ქუა, ხეს ქიდეკინე დო თქე: „ათე ქუა-შორა გეკორტახენქია“.

თიწეშა ბადიდიქ გელეელ კვერცხი, მუნტირე ხე დო გოწილინე. წყარქე მოლართე. აშქურინე დიის, მუნიილე დო ხუჯიშა ქიგილეხუნე  
 20 დო წყარს მენუნსე. შქაწყარს დიიქ უწუე:

— მუჭომი ლექინი რქია?

ბადიდიქ უწუე:

— მა ცაშა შემითხე ხე, ვარა მა გუეტუე ხე სი, თაქი დინათხუ-  
 უქე სი.

25 — დაბა, აკაწუნს გუეტევა, — უწუე დემქე.

ბადიდიქ გელეელ ოდგიში, კისერს ქიგიობიჯე დო დალუე. დიიქ უწუე კას:

— კენი ქემოკიდი ხევა.

ეუგუნე ოდგიშისე დო ჯიბეშა ქელედე. წყარს მინილეხე სი, უწუე  
 30 ნდიიქ:

— მა ნადირს გამეკობრახენქია, სი ქედოხვადი ოაქია.

მიდართე ნდიიქ, გამკორახე ნადირი. ე ბადიდის აშქურინე ნადი-



რისა და ტყას ქიმიშეკეტებ. გურბჭითა ქობირე ღურელი. ქემორთუ  
ნდიიქე და უწუუ:

— მუ ღოლი ნადირის?

ბადიდიქ ნდიის უწუუ:

— ნადირქე სი ვა მგარანაჲ, ვარა ჩიტი მეფურინუნდე ყი ნი, თინა 5  
ოფტოფი, ვარა დინას მიიშუ ნი ფერი ნადირს მუჭო გუუტეანი!

მიდართუ ნდიიქ, დოჴვილე ნადირეთი: ყირი ირემი, ყირი სქვერი,  
ყირი ტყარდეჴი, ყირი უურდგელი. ნამუთისეფი დოხსშუ, ნამუთისეჲ  
დოჭუ, ღუმუ ტაკეთუ ყირი ქილა, ყირი კოკა ღვინი ქედოდგე დო  
უწუუ კას:

10

— ქოდოხხოდათუ დო ბჭკომათია.

— სი ღვინი მოგილალე ნი,—უწუუ ბადიდიქე,—ინა მუსუ ბდო-  
ლანსუ? ათე წყარისა მიშეე ქიმიშამიბოგი, თეჲ ბჭკუმუნქე ოსერიძოს.

ქიმეშუეობგე დემქ. ბადიდიქ გედოხოდე ბოგირს. დემქე ქიგეუდუ:  
ართი ირემი, ართი სქვერი, ართი დეჴი, ართი უურდგელი, ართი ქილა 15  
ღუმუ, ართი კოკა ღვინი, ათენეფი კას წოხოდე ქაწუედუ ნდიიქ. თი-  
ქეთი ხოდოს ქედოხოდე მინდორო. ე ნდიი ტკუმუნსუ, ე ბადიდი წყარსუ  
დინუმარღვანს. დემს უხქე ტკუმუნსუ ნი. დემს ოშქურე: «ხქიმი უმოსი  
ქიშინოლებუე!»

ე წყარს თუდოდე გერეთი ტოფუნა დო ტკუმუნა ხორცის, ე ბა- 20  
დიდიში გინუნარღვეთისუ. მაყირა ირემი ქოთხუ დემს: „ქოფინა“. დემქე  
ქიმეუდუ ბადიდის. ეთი წყარს ქიმეხე, ენა დემს ვა უხქე. ბადიდიქ  
თქუუ: „დეეჴკაჴლია ამუსერი“.

მაყირა დღას დემქ ცუდეშა დაჴეიჴე. მოლართესუ ცუდეშა. დემქ  
მიდართუ ონადირეუშა. ქეწოხვადე გერქე დო ტურაქ. გერი დო ტუ- 25  
რას უწუუ დემქ:

— ონადირეუშა მიდუმარუნია; ართი სუმარქ ეფერქ მესურე, ვითი  
ირემსუ დო სქვერს ოტკუმუნს; ღუმათი ქომილუდესუ ყირი ირემი,  
მარა სიკაკალოთ ვა დაბადეფე!

ათე გერი დო ტურაქ უწუუ დემსუ:

30

— სქანი სუმარს ართითი ვო უჭკომუნია; არძოს წყარს მინუმა-  
არღვანდუა, ხქე ფტოფუნდითო წყარსუ დო ბჭკუმუნდით, ვარა თის ვო  
უჭკომე.

დემქ უწუუ გერი დო ტურას:

— აკა მოლაწით, გომიტანითა თი ბადიდი.

მოლაწთეს ბადიდიშ დემქე დო ვითი გერი დო ტურაქ ბადიდიშ  
გაატანეს. მიოჯინე ბადიდიქ, დემი წოხლექ ქუმურსე გერი დო ტუ-  
რეთი უკახლექ ქიგეუნსე. ბადიდიქ მიოძანე დემს: „ართი ვითი გერი  
5 დო ტურაში მეტი ვე გემიძღურე სქანდა ოგათური?“

დინაჯინესე გერი დო ტურაქ ართიანსე დო უწიისე: „ე დემს მო-  
ლურეთეათო!“ ქურცისე დემს, ტვერიშორე გეგოსოთესე.

## XVI.

ართი წინი კოხი ქოცოფე. სუმი მუში ნოსლეფს გოჯოგუე  
ნდო გინორბოშმა ქურაგუათუნა დო ეთეურეშე შორი ქიყანაშ მი-  
10 დურთოე დო დემი ქახვალამე. ბადიდიქ თის უწურე:

— თე წყარს ქემოხუნე.

დემქე იხე:

— მუჭო მიწიი სი ენა?

ეთიწკემა ქიგინიხუნუე ხუს დენქ ბადიდი გამაცადებელ: მოკა  
15 რდურე დო ლექინი რდუ ნი. ბადიდიქ უწურე:

— ცაშა მემითხენია ხევა, ვარა ათაქი ვა გაცანექია.

უგული დენქ უწურე:

— გუუტევა, აბა, ცას ხევა.

თიწკემა ბადიდიქ ჯგირი ისუმარი კისერს ქიმიოგე დენს. დენქ  
20 მიოღორუე: „გინი ქემეთხი ცას ხევა“.

გემაწე ისუმარი დო უგული გემენიქონე. უგერი ბორჯის ბა-  
დიდი წუდეშა მიდეეცონე დო ჩიი დო სქუას ქოდურთუე. ირტე დენქ  
შორიშ ქიყანაშ. მიიშე ნი, მელატურაქ ქახვადე დო უწურე:

— სო მეურქია დემია?

25 — ღორონთქ გომაჭყორუა, დო ბადიდიქა დახედე დოპილუა,  
ასე მიოდენაფუშა მეურქია. მელატურაქ უწურე:

— სი უბადო, მუქე დოგოშქურინუა? მა დოგოშქვიდაფუნქია.

დო მელაქ დემი მოლეეცონე ოშქვიდაფუშა ბადიდიში. ბადიდიქ  
ქომანაზადე დო უწურე:

30 — ძალაში ჯგირია, ჩქიმი მელავა, ჩხორე დემი გემიძღევა, რურ  
ქომომიქონია დო მახორა თენა რენია მოგიცონათუნია.

ე მელატურა დო დემი დიდი ბაწარით ართი-მაჟირას ძალაში მან-

უარო გინობუმათი რდესუ დო ათე ბორჯის დოქქერინდუ დემქ-  
ირტუ დო ენი ჳას ქიმკასროფე შელატურა. დემიშ ლჳახნი გიიტუეუ ბა-  
დიიქ დო სოშას შური უდგედუ ნი, თი დემიშ წუდეს სქიდედუ.

XVII.

სოგიდენი ართი ქიყანას ართი ხენწიფე ქოცოფე. ათე ხენწიფეს  
ლოთხი ვეზირი სამართალიში გომარჩქინეთ სოხვე. ართიშხუ თე ვე- 5  
ზირენს ძალამი მუთუნი სამართალი გუერჩქინუენა ნი, ეფერი ჟანს  
ხენწიფეს ართი მეშურეს ქემურთომე დო თიგვარი სანიარი გუენ-  
წეუე, ნამუდა ხენწიფეს ძალას ხერხებუ ნდო ვეზირეფიშა უხოჯუ:  
„ე თქვანი გენარჩქინა სამართალი, დაბა, თე მეშურესთი ქაძი-  
რითია“.

10

მეშურექი გაჯინუ ვეზირეფიში გენარჩქინასუ ნი, ვა დუედოხოდუ,  
შაჯუნუ დო დუდიშე ბოლოშა დოხუე. ხენწიფექი ენა ქოძირე ნი, მეშ-  
ურეს უხოჯუ: „რახან თეჯგურა სამართალიში ვვათუა გინქვნიევე. სი  
ქედოხადი მოსამართეთია“.

მეშურექი ვარია უწუ: „ონდარო თოლი ქომილე ნი, თინი სამარ- 15  
თალი ვა გემარჩქინინენია, ჟირიხლო თორს დოფთხორენქია და, თი-  
წვემა მოსამართეთ ქედოხოდექია“.

ვიშოთი-აშოთი დო ბოლოს ჟირიხლო თოლი იშენი გაცემას-  
წოთინაფუე დო იშენი. ართი დიდი წუდე გუეკეთეს, მაჭარალეფი ქი-  
მეჩეს; მუჭოთი სსსამართოში რიგი რე ნი, თეში გუენწეიის ირიეველი 20  
დო არძოში უნხაში მოსამართეთ ქედანხუნეს. დიჭყუ ეფერი მარ-  
თალი სამართალიში გომარჩქინუა, ნამუდა ქიყანაქ თის მინსტუე. ირი  
კოხი მოსამართეთ თიშა გილეეშუ: დიდი, ჭიჭე, ჰატონი, ჭკორი,  
უხაში, უკულაში, რჩინი, ბოში, ჰაჰა დო ერი, მოჯგირე დო ნტერი.  
ართი სიტყვათ, მისუთი მუთუნი სდაა ქუედუდუ მითინიშა ნი, მითა 25  
დასქილადუ ვა მერთუნი, დო ირი კოხი ოცქვანდუ დო უმარდდუ თიში  
სამართალს.

ართიშხუ თე მოსამართეშა ართი კოხქუ დო ართი ოსურქი ქემორ-  
თეს. კოხქი შეეხვეწე:

— ათე ოსურიში მახრობაშა ქიმეურთია ჳორამო, ნქიმი ჳორს 30  
გინი მოცუნდუა დო ქედვოკირია; გინქ წუაღა ბეუჭუა. ენა თე

ოსურქ ქომირუევე, გავმარჯუა, გინს ქატაკუა დო მა ღაჭალი გვე-  
მიტყუა: „ენა ჩქიმი გინი რენია დო სქანი ჯორიწკვება მუ ოკორდუა?“  
მა ვარია ბთქვიი, დუდი იპილი, მარა ეწკვება მუთაქ გომირთუ, გინი  
იშო მიდარჯალაფუუ. ენა მათი ვა ფქიმიანი, ჩქიმი საქონელი ვარგთი  
5 მა დგვანები, წკებკიდიით დო ასე სქანდა გავხლითია. მიოჯინი სქანი  
დორონსუ დო სი დემასკეთია.

ენა თაში უწუ, მარა განიშე ტყობასჲ ბრელი ფარა ქილასჭირი-  
ნუუ დო მეუხინუ:

— ათე ფარა სი ქოგილედასია, თე ოსურქიწკვება ონჯდორეს ვა  
10 მოძინასქია და.

მარა ე მოსამართექ სემართალს იშენი ვე გინუეკინუ დო მე-  
უხინუ:

— მა მეჭო შემიღებუნია, სემართალი ვა რენია და, ძალა ო-  
ოსურქს გინი მიდუეღევე?

15 ო ოსურქს უწუ: „სი მუს იტყუქია?“ ოსურქი უწუ:

— ზატონია, ჩქიმი წუდეშ თე კოჩქ ჯორიში გეხუნელო ქემორ-  
თუა დო ართი ოხვამერი გინამი ხხოუში მეტი ჩქიმოთ ანდაღებული  
მუთა იპალუეღევა. ათე ჩქიმი გინქ თე კოჩიში ჯორიშა ქიმერთე დო  
ლაქაფი დუელაქაფუუ: ითამ წუნდეკო ნი, თეში ნიფიში ჩირქელი დუ-  
20 უტყუა. ე კოჩქ ენა ქომირუ ნი, იფირქ: „ე გინს წორეთ ქიპოთან-  
ქია“, — ქვამაბირქლე მუშოთ, მარა, მუგამისუაფუ, მა ინა იშა ვა მატყ-  
ქედუ ნი დო სქანი სემართალს ირი კოჩი ოტქვანსუ ნი, მათი სქანი  
კარის ქემოფრთი დო ვა ველექ უსამართოთ დიიბჭევეკი.

მოსამართექ ე ყირიხოლოში სანიაჩი მიიჩქილეუ დო ათე განა-  
25 ხენი ქედოდუ: „რახანო ჯორს დღას სქუა ვა შიიბუ ხლო ვა აშიი ნი,  
დო გინი იშენი შურო ვა შიიღებუდუ ჯორს ქუეხუეღეკო ნი, ათეშენი  
თე კოს გინი გაგწუეუქონანუ დო ათე ოსურქს, თი გინიში დიდარხო-  
უში მინჯეს, ქიმეხანია“.

ე სემართალქ ირი კოს ძალანქ მეწონუ დო თეჯგურა ჯგირი მო-  
30 სემართეს დორონთქეთი თე ჭყოლოფუა დოდუ: თე გინიში მინჯე  
ოსურქიში ცახორცით ყირიხოლო თოლი გუეთედუ დო ეუხილეუ.  
უკუელი ყირიხოლო თოლითი ქუედუდუ, მარა ღურადღასხუ იშენი წი-  
მინდე სემართალს კვათუნდუ დო დოდურუ ნი, ხხონდუ.

XVIII.

ართი ჰაზა ქოცოფე დო სუმი სქუაღეფი ქენოცევე. ჰაზაქ დურადლას დუეხინუ მუში სქუაღენს:

— დობღერევე, თითოქ თითო სერს დავითნი წამიკითხითია.

მარა უჩაში სქუაღენქ თე სოჯუჯა მუმასი ვა შიასრულეს, ხვალე ართი უკულასი სქუაქ წაუკითხუ დავითნი. თიმესერს გამოცხადე მუში 5 მუმასქე დო ქახუქუ ართი ცხენი. მაჟირა სერს ხოლო თექ, მუში ჯიმაღეფიში მანგიორო, წაუკითხუ დავითნი. მაჟირა სერსეთი მუმასქ გამეცხადე დო მაჟირა ცხენი ქახუქუ, ნამეთი ნოკოფეუ მუში ოშქარი სქუაშოთ. მასუმას სერსეთი ხოლო ათექ წაუკითხუ დავითნი დო მუმასქ მასუმას სერსეთი ქუმუეცანუ მასუმას ცხენი, ხვამირო ქიდიიტუ დო 10 მიღართუ.

ათე დროს ართი ხენწიფეში ოსურისქუას ქომონს მიათხინდეს თიჯგურას, ნამეთი ჯიხუერს აი ცხენით ემასხაზუნდუ ნი დო თი ზისუნახეს აჯუნუდუ ნი,—თის მიათხინდეს. ბრელი ხენწიფეში სქუაღეფი თი ზისუნახეში ოთხუეშა მიიშეს, მარა მითინიში ცხენს ვე ემასხაზუ 15 აი ჯიხურმა.

თიჟას ათე ჰაზაში სქუაქ ქიგედობოდე თე მუში მუმასი ნატყოლოფე ცხენს, ქიმერთე ხენწიფეში დობორეში კარიში წოხოდუ. ქიმიოგე ცხენს მათრახი დო ქეშასხაზინუ, მარა ნასუმარიში ეშე ვე იასხაზუ. მაჟირა ცხენს ქიგედობოდე დო ხოლო ქეშასხაზინუ, მარა 20 თის წოხოდისი ცხენიშე მაჟირა თიზემასი უმოსიქ ვა ასხაზუ. მასუმას დლას მასუმას ცხენით ქემართუ დო ქეშასხაზინუ, დო ქოთი ქეშასხაზუ ათე ჯიხურითე აი დო ბოშიქ ქაჯუნუ თი ზისუნახეს დო გირგვინითი ქიგუედეს ეთი ბოშის თი ცირაშა. უკული მაღართუ ე ბოშიქ მუში 25 წუდეშა.

ათე დროს ხენწიფეში სირქ ქედეკლახუ დო ქიიჭანუე ათე მუში სინჯა დო უწუე დიანთირქ: „ხე ზღუა დო უჩა ზღუაში შქას ართი ირეში რენა დო თიში ბუა მუგაღენია», მიწიისუ დო თის ქემომილანქე და, დობსქიდექ, ვარე და ბეჯითო,—მაღურეუ ვორექია“.

ათე დროს თე ბოშიქ გედობოდე მუში ცხენსუ დო მიღართუ. ეთიქ 30 ზღუა დო ზღუა შქაშა მიშეელე დო მოჭვალე ირემს ბუა დო ქემუეღე მუში დიანთირს, ქოხუ დო დაასქილიდუ.

## XIX.

ართი ხენწიფეში სქუას ქოცოფე ძალაში სქვამი დო ჯგირი. თე ბო-  
შიქ მუმას უწუე:

— მუა-ჩქიმი, გამოტეე შხვა ქიქსაფიში.

მუმას ნება ქემეხუ. თე ბოშიქ იდუ, ქიმერთუ დიდი რუმე ტყაშა.  
5 მიოჯინუ ნი, ქოძირუ ართი სქვამი ცირა დილეგარს ჯაში ჯინს. მი-  
ოჯინუ ნი, ბოშიქ დეფეირქუ: «მუ აშბეე რე ენა? თენა მი ცოფე, მუქ  
მირჩქინდუ, ევგუა საარკოე მუ რაქ? ჩქიმი დუდი მიკვედუ, თეცალი  
ტყაშა მითოფრთი ნი!» უკუღინუ დუეჭუე კითხირი ცირას:

— მუ გოკო თაქუ, ბატა? ქირსიანი რექა სი?

10 — ქირსიანი ვორექ, — მიუგუ ცირაქუ დო ჰიჯვარი დეკწარუ.

თე ბოშიქ ქემერთუ ხოლოს ცირაშა. ცირაქ ბოშის ეხუე:

— მა ართი კოჩქ შემინირუ დო მოლაშიცონუ, ცხენიშა მუკუეხედი  
უკანადუ. ართო მიიშესუ ნი, შარას ქეწობხვადეს ბრელი გერენქ. ე  
კოჩქ ქომოლიკოჩანას გუუდირთუ იარალით; თე კოჩი მუში იარალამო  
15 გერენქ გეკოსოფეს. მა ყიი ჯაში ნოცუელას ქომუასხუბი, იფეკელი  
ჯაშა, ეთქქი გამეკობსქიდი. თი ჩქიმი მახვამილაფარი ოჭკომუ გე-  
რენქ.

ათე გაჭირება ქუეწუ არძო ათე ცირაქ ათე ხენწიფეში სქუას.  
ათე ხენწიფეში სქუას შეეცოდუ თე ცირაქუ დო მოლეკონუ მუში  
20 წუდეშა დო ქემოროთუ დიდა დო მუმასა. ე ცირაშენი კითხუ დიდა-  
მუმასქ:

— მინ რე დო სონი რენია თე ცირა?

— ღორწონთქ მუჩუ მა ენა, ჩილო ოკო იკიიფხუნუეე, გირგვინი  
ოკო გიიბდუეე ათე ცირაწკემა, — უწუე თინენს სქუასქ.

25 მუმას დო დიდაქ ნება ვა მუჩუ სქუას გირგვინიში გედგემაში. ენა  
ბოშიქ იწუინუ, გირგვინი ქიგიიდეძე ძალო, მუმას დო დიდაქ წუდეშა  
ვა მასქქუ. თე ბოშიქ მიდართუ, ქიისისხუ ფარეფი დო თი ფარათ მ-  
ხორობას ქეგუუდირთუ დო ქიდიხორუ. თე ბოშიქ ეფერინეერო ქი-  
დიხორუ, ნამუდა ძალაში ჯგირო, მუმასუ დო შხვა ჯიმალენს ორჯგო-  
30 ნუ ირთიფელიშენი.

**В. б) Сказки.**

**XX.**

ართი ხენწიფე ქოცოფე. ე ხენწიფე ქოცოფე დიდი ხინგ, სქუა ვა  
 ცუნდუ ნი. ძალაში ორხინგეს ქასუე მუში ხინგ ართი ქომოლისქუაქუ.  
 სახელი ქიგიოდეს თი ბოშის «სანარტია», ნამუქეთი მიიღდუ დო ძა-  
 ლაში ჯგირი დო ჭკუერი ბოში ქიიქუე, ათაში ნამუდა ქიყანაში შურ-  
 დგმილეფი სო მუ ორდესუ ნი, ირიფელს ქიმეხვადდუ; მარა დიდას ვა 5  
 ურქილედუ. ათეჟი გაცოგუ მუში დიდასუ დო უწუე თე ხენწიფეში  
 ხირქ მუში ქომონცე:

— რახანგ თე ბოშის დიდაში მუთა წასუ ნი, მიდექონი დო დიდი  
 ტობა-ზღუას გიოცოთი.

მუმაქ ძალაში შიიწუხუ, მარა ხილიში ნარაგადე ქუ ვა გაცუდინგ. თე 10  
 დიდა დო მუმასი სხუნუას ქიმეხვადუ ათე ბოშიქუ, მარა ვა დეკურხუ  
 დიდა დო მუმასი გინოჭყვიდილი საქმეს. უკული მუმაქ უწუე:

— მიდავრთათუ დო ქალაქი ქიიბძირუათია.

ათეწკემა ე ბოშიქ მუმას უწუე:

— ბაბა, ჭიჭე ფარა ქომუხია. 15

მუმასი ფარა ქიმეხუ დო მიდართეს ქალაქიში ოძირაფეშა. ქიმერ-  
 თესუ თექი ნი, ი ბოშიქ თე ფარათუ ქიიციდუ: ართი არგუნი, ხამეფი,  
 ლეში დო ძაფი, საკვეცი დო ობედი. ეურეშე მუგვირთესუ დო ათე  
 ზღუასი ხოლოშა ქემოართესუ ნი, ათე ბოშიქ ართი დიდი ჭყონიში  
 ჯათი მოსოფუ დო ხეჯიშა ქიილედედუ. მუჟანსეთი ზღუასი ჰიჯიშა 20  
 ქემოართესუ ნი, სქუაში წონოლე მუმასქუ ქინაჯინგ ზღუასუ დო სქუას  
 უწუე:

— მოართი, აბა, მუჭომი დიდი ხსომი გოძირეეკე.

სქუაქ ქიმერთე გინაჯინგუეშა ნი, მუმასი გეგუნაყოთუ, ჯა მუე-  
 დედუ ნი, თეში ათე დიდი ზღუასუ დო ხსონქ გევირტუ; მუგვირთუ 25  
 დო მუმასი მუში ცუდეშა ქემოართუ. ზღუას ათე ბოშიქ ხსომიშ ქვარას  
 დინახლე დანხირი ოკარხუ; ათე ხსომს ქვილითი გამეკვათუ, დოჭუ  
 დო ოჭკომე. ათე ხსომიშ ქვილითით ეხიდოფითი წანას ხსომიშ ქვა-  
 რას ქოსქიდდუ; უკული, მუჟანსეთი დიშქაქ, საკვეცი დო ობედიქ და-  
 ლიებაშა ქიმიოჭირინუე ნი, ოკარხუ ძალაში დიდი დანხირი. ათე 30

ხსომქ გოფურუ ნი, წყარისე გემსხსაჲ დო სქირეს ქიგანთხე. ათე  
 ბოძიქე თქუე: „გუუგვათენქე ქარას ათე ხსომს დო ქობიბრენქე დი-  
 ნახალე წყარს, კენი გელაგჭანქ, სქირეს ქორე ნდა, გვალას გობგვათე  
 დო გიშეებლენქია“. ჭიტე გოგვათე დო ქობიბრე, მუჭო მინდორს გი-  
 5 ნოძე ნი; გვალე გოგვათე დო გიშეებლე ხსომიში ქვანასე დო მინ-  
 დორს დანხინი ეკასრხე დო გამგოგვათე თი ხსონსე ხორცი, დოჭუ  
 დო ოტკომუ.

ათე დროს ართი მათჲში სქუა ჩილიში ოთხუეშა მიიშე დო ქანს-  
 ვადე ათე ხსომიში ქარასე გიშართე ნი თი ხენწიფეში სქუას. თი ჩილი-  
 10 ში ოთხუეშა მიიშე ნი, მათჲში სქუასქ, კახი ქემუეჩქუ თე ბოძისე დო  
 მუეჩინე: „შარა ქემოთხია“, ათეშენი სამუდა შარაშიც გილახედე დო  
 შხვა არდგილით ვე მიშართედე ცხენაში კოსე ნი; შარა ექ ვარია მუე-  
 ჩინე. ათე დროს კინი თი მათჲში სქუასქ მალართე დო ქემოთე ათე  
 მაჟინა მათჲში სქუას დო კითხე: „მინ ორექია?“ დო ექ უწუე ხენწი-  
 15 ფეში სხელე, სამე ხენწიფეში სქუათი რდე ნი. ათე უანს დასპეკვუ თიქე  
 სანარტია: „ჩილიში ოთხუეშა მუერქე დო მიდემარენა“.

სანარტიაქ ოცია უწუე დო ქათი მიდაცუნე, სოიშხეთი ოგორდე  
 ნი. მუეანსეთი თინეჩქ ექი ქიმერთესე ნი, კახი ქიმუეჩქესე მექსელსე  
 დო მუეჩინეს, სამუდა მუში ოსურისქუა ათე მათჲში სქუას ჩილო ქი-  
 20 მეჩასე ნი. მექსელქ დუეჯერე დო მანგიორი სიტყვა მუეჩინე:

„ჟირი სქვარქე ქაქიმინე ნდა, მუთი ოგო ნი, თის ეუთეეჩქე, შარა  
 ათე სქვარეფი ძალაში მოსკა დო სოფირქო ოქიმინალეფი რენია: ართი  
 დიდი ღოღი ტყვიანს ქაწყოთასე ათე მათჲში ოსურისქუა თეიშახე,  
 სოიშხეთი თოფეში ტყვიანს მიართე ნი, ათეზემასე დო სქომონჯოქე  
 25 თუერქე ოგო მალაწყოთასე დო სოდეეთი ათე ცირა რე ნი, თექი  
 ოგო ქიგიოწყოთასი“.

მითი თი ცირაში სქომონჯო კახი რდე ნი, ექ მუეჩინე:

— შა ქიიფქენქია.

მიდართე სოდეეთი თი ცირაქ ოწურუე ნი დო თექი უანსადე. აუ-  
 30 რეშე ქაწყოთე ცირაქ თი ტყვიან დო სოდეეთი ბოძი გერდე ნი, თექი  
 ქვდაწყოთე, შარა ი სანინჯო მათჲში სქუას, სამუდა ქუეყოთამუდეგო-  
 ნი, ვე იატოფუ დო ვარეთი დინაშა მანხილითუ. ათე უანს მუში მაცა-  
 ლექ, მაჟინა მათჲში სქუასქ, სანარტიაქ, გეჭოფუ თე ტყვიან დო ქა-



ხყოთუ ათე ბოშიში მანგიორო დო ქეთუ თი ცირაში უმოსი მოხს ქვდაცოთუ ტყვიას.

ქნა რაღას ქოქიმინესუ ნი, აწი მაჟირა სავჯარი ოკო ქოქიმინასუ ნი. მიდექონეს სსინჯომ მანგიორო სსარტია ართი დიდი ტეპი აზდგი- 5 დიშა, სოდეთი ართი დიდი ჟინხა ორდუ ნი დო დინახლე «ოხოკოსი» დინორდუ ნი. თი ჟინხაში კარი გუუნჯესუ დო გამუნახაშქვესუ დო კინი კარი მოუკიდეესუ დო თქვიისუ: „ათე ოხოკოხი დოცვილეღნისა ე ბო- შის“.

თიმე სეჩსუ თექი ქვდოსქედუ დო მუჟანსუთი მოსვანჯა მიინდომუ ნი, თიმუწკალა ქიმერთუ ათე ოხოკოხიქ დო ცვილეუა მუჟკორინუ; 10 მარა სსარტია რაღას ჟგირი შელებუანი რდუ ნი, ქემეთხუ ხე, გამუნა- ართინუ დო ქვდაჩაგუუ დინასუ დო მუზემათი შეულებუდუ ნი, თი- ზემა ქიგიაშქუ დო მუჟანსუთი ძალაში გოლახუ ნი, უკული უწუუ: „მო- ლართი დო კარს ქიგედირთი მათხილაროვა“.

ქქუ ქოთი მიდართუ დო ქიგედირთუ გოთანაშასუ დო გოთანდუ ნი, 15 მათვაქ, ოსურის მუმაქ, მუში ვეზირი მიდაჩქუ დო უწუუ: „ქიშიიტ- ვვიას, მუ ქიშინესიუ მათვაში სქუას დო ოხოკოხიქ“.

ვეზირქ კარისა ქიმერთუ ნი, დინახლეშე გემაძახუ ოხოკოხიქ: „ზატონს ლურსუ დო ვა გაკურცხინუას, ვარა გობლახუნისა“.

ვეზირქ ოხოკოც მუთა უწუ. მიკიირთუ დო მასშინუ, ოხოკოხიქ 20 მუთი უწუუ ნი. მათვაქ გეკევირუ დო დუდო მოლართუ ჟინხაშ დო ოხო- კოს უწუუ:

— კარი გომინჯია.

მარა ოხოკოხიქ უწუუ:

— ზატონს დოზილეღნისა.

25

ათე დროს გოკურცხუ სსარტიაქუ დო უწუუ ოხოკოც:

— კარი გოუნჯია.

იქუ ხათეე კარი გუუნჯუ დო გამუნახაშქუ მათვა. უკული მალართესუ მათვა დო სსარტიაქ. მათვას მუში ოსურისქუასა ათეწკემას გურგინი ოკორდუ ქიგუდგუეკო ნი, მარა სსარტიაქ მიდატეობუ დო მუში მა- 30 წალე მათვაში სქუას ქემკაქუნუ მუში შიკოქვენჯი დო მუში მანგიორო მიდაჩქუ მათვაშა. მუჭოთი ქემერთუ ნი, ხათეე გირგინი ქიგუდგესუ თი ცირაშა. უკული სსარტია გილეეშე თიწკემას, მუჭოთი მაცალე ნი, თეში დო ვა უჩქედეს სსარტიაქ მუთი ქიშინუ ნი, ვარა თის ვე მუხან-

დესე თი ცირას. მარა სოლეგიდა რდუ ნი, ქუეგინაფუდუ ათე მათჳსი მუარხეს, ნამუდა სანარტიაქ ქიმიხე თი ოქიმიხალი საქვარეთი, ვარა ე ცირასი ქომონც მუთუნი ვა აქიმიხედუ ნი. ართი ოინჯუს მამინე ათე ცირას თი მუარხექ, სანარტიაქ მუჭო დაადორე ნი დო შხვა კონიშა 5 გურგინი გოდუმადუეუ ნი. ათე ცირას გურქ ქუმუერთო დო თიმუ სერს, მუქასნუთი სანარტიაქ ქედინჯირე დადურათალა ნი, ქიქერთო თიშა დო ართი კუნხი ბირგულიწკმა მეკვათ. მარა სანარტია ათე ჭყოლუათ ვა ღურე ნდო მიდაართე თეურესე შხვა ქიქანაშა დო ექი დეემაცალე ართი ხეხომულა კოცე. ექი წორო რდესე ჭიჭე ხანსე 10 თიში წუდეს, უკელი მელახე, საშუელოთ ართი წუდე გეიოგეს დო თექი ქოდოდირთესე, დო ართი ოსურისქუა ქიმიიქონე სანარტიაქ დო ძიქეთ ქდეეკინე. თექ დო მუში მაცალექ ართი დღას ოტყალუშა მიდართესე დო თიმუ სერს ტყას ქოდოსქედესე. თინეფიში წუდეს ხვალექ ათე ცირა რდუ, ნამუთი ძიქეთ ქდეეკინე. ათეწკმა ქე- 15 მორთე ართი დემქე დო ათე ცირასი ძიქუ გეწუე დო მიდართე. მუქასნუთი სანარტიაქ დო მუში მაცალექ ქემორთესე ნი, ცირაქ ამბუე დახვამილუე. სანარტიაქ მუში მაცალე დო ცირა წუდეს ქედითუე დო ღურხინე ნამუდა „დემქე ქემორთასე და, ომიჭოფი დო ქდედომხვამილუეგა“.

20 დემქე ქოთი ქემორთე, მარა ათე კოს დემიში ჭოფუაქე ვა გაბედინე დო დემქე კენი მუში არდგილიშა მიდართე. სანარტიაქ, მუჭოთი ქემორთე ნი, კითხე მუში მაცალესე დო ძიქეს:

— მუ ქიმიხითია?

ინეფქ უწიისე:

25 — ქემორთე დემქე, მარა ვა მატოფესე დო კენი ვიშო მიდართუა.

მაყირა დღას სანარტიაქ წუდეს ქიმიიტადე დო თი მუში მაცალე ოტყალიშა მიდახქუ. დემქე თიმუ სერსუთი ქემორთე, მარა სანარტიაქ, მუჭოთი ქოძირე ნი, კარს ქედოხვადე დო მუნუელა დროს ხე ქიქეთხე, 30 ქემეკდირკე დო ქედაარბუე; მუში ძიქეს თოკი ქემადალაფუ დო ძალაში მანგარო დოკირე. უკელი გელეენწუე ლეკური დო ლეკა-ლეკათ კვათუა მუუნდომე, მარა დემქე შეეხვეწე:

— ნე დოპილენქე დო ირი ჭყასე დეკოსქილიღუანქია.

სანარტიაქ დემს გუეგონე მუში ხეწა დო უწუე:

— ათე გვათილი გუხსის მომიღუნქე და, გიგაშქვანქია დო ვარე და, იშენი დორწყვილუნქია.

დექე ჰიჯალა ქიმეხ დაასქილიდუეკო სი, დო შიდეეკონე ართი დიდი წყარის დო უწუე:

— ათაქი გუხსი ქიდუნახანქე დო დოგისქიდისია.

მარს სანარტიაქ ხვალე დემიში რაგადის ვა დუუჯერე დო ქემავალა-ლათუე ართი ხომულა ბიგა დო დემს უწუე:

— თე ბიგა ქიდუნახანქე დო გეელადირე დო ფურცელი გავემი-ილუ და, თიწკემა მათი ქიდუნგოხანუნქია გუხსისე დო ვარე და — ვარის.

მე საგურელიე, ბიგა ქიდუნახანქესე წყარსე, მარს გინი ხომულათ ტაშეელსე. ათე დროს სანარტის გურქე ქუმეურთე დო წვილუა მე-უნდომე, მარს დემქე გინი შეხეწე დო „შხვა წყარი რე მასქილიდა-ფარის“ უწუე.

შიდეეკონე მაყირა წყარის დო თექი მეჭოთი სანარტიაქ გუხსი 15 ქიდინოდგე სი, ხათეე დუუსქიდე დო მაყირა გუხსიში მაჯგირათ გუ-ურთე. უგელი დემი ვა წვილე, თელე გუუტუე. თიწკემა მეში მაცალე, ხეხომულა კოჩი, დემს დაასქილიდაფუე დო ათე მეში ძიქემა გურ-გინი ქიგეუდგე ათე მეში სამაწალე კოცე. თინეფი წუდეს ქვდიიტუე დო მექე, სანარტიაქ, გენი მეში მემასი წუდემს შიდართე. ექი ქი- 20 მერთე, მარს თინა შითინქ ვე ეჩინე დო მაყირა დღას მეში მემასი ცხესს ნოხირე ქიგედოხოდე დო შალართე, სოდეთი მექე მათვასი სქეას ჩილი ეგურხუნეუ სი, თექი.

მარს მეურსე სი, ართი მედევე ქოძირე. ხოლომა ქიმერთე-ნი, ქიჩინე, მეჭო მეში წოხლოისნი მაცალე მათვასი სქეა-ბოში ორდესი; 25 დო ამბეეფი კითხე სი, მედევე ბოშიქ უწუე:

— სი მეჭოთი შიდართი სი, ხათეე დევეფეს ჭეემო ქიმემიწუ-ნეესე.

სანარტიაქ გელეელ მეში ლეკური, ქიმეხე დო უწუე:

— სუმიში მეტი თე დევეეფი არძო დახლოდეე დო თი სუმი 30 დევე დოჭეოლი დო წუდემს ქემოწაწა; მა თექი ქედოწვადექე დო სი შითი გვგაჭეურთუე სი, თის მა გობლახუნქია.

თი მედევექ, მეჭოთი სანარტიაქ დუეჩინე სი, თექი ქოქიმინე დო ოინჯუეს სუმი დევე მათვასი ოხემა ქიმეწაწე. სანარტიაქ წო-

სოფელ ქიმერტო მათვამი წუდელს, მარა ვა უხქედეს, თინა სანარტია ქორდელ ნი. ი ბოშიქ ღეჯეფი ქიმერაქუ ნი, მუში ჩირქე თის ღახუა მუ-უნდომე:

— ღეჯეფი მუშე შიოქოთია?

5 ათეწკემა სანარტიაქ ქიმერტო ეთი ოსურისა დო გააჭეორე დო უწუ:

— სი ჯგირი ოსური ქორდიგო ნი, სქანი ქომონს ღეჯენს ვა-რეთი ოთხილაფუნადია.

თიმუწკემა ქიშიტეფესე, თე კონი სანარტია რდელ ნი. ძალამქ გუ-  
10 უკვირდეს: «ბირგულიწკემა კუნხი შეკვათილი აფუდელ დო მანგიორი კუნხი მუქე შეხუა?!»

სანარტიაქ თი ოსურისი ქომონჯი, მეღეჯეთ რდელ ნი, ჩირს ქე-  
მაცონათე დო მუში სეთ ძალამი გააბონათე დო სადიდგონო მუგო-  
ქუნაღით გაგემანწეუათე დო ქემკაქუნათე დო მუყანსთი მუში  
15 წუდელს შიშე ნი, დუეხინე სანარტიაქ თი ოსურსე დო მუში  
დიდა დო მუმას: „მუჭოთი აშქიდირუათე მათვამი სქუასე ნი, თეში  
ვა აღინით და, მა სათეე ქეშეურქე დო უხადო საქვარს რდოლან-  
თია“.

არძოს ართო გაგემეეთხე დო მუში წუდელს შიდართე.

## XXI.

20 ეირი ჯიმა მახინჯი კონი ქოქოთე ნდო გილექეს ოხირუა. ართი  
ხენწიფეში საზინას ქიშიოგორეესე დო იხირდეს ორქო დო ვარ-  
ხნილცე. თიმუ უანც ართი ჯიმაქ, უნხაშიქ, დოდურე; თის ქედანს-  
ქიდუ ართი ქომოლისქუაქ. უკულასი ჯიმაქ შიდართე საზინასი ოხი-  
რუა. ათე მუში ჯიმასქუაქ „შიდამიქუნია“ შეხევეწე ჯიმაღის; მარა  
25 ვე ეკუმეუ დო შიდართე ხვალეე. გვერდი დღაში ოღეს, თექი, ქემასტი-  
შეუ ათე ტიტე ბოშიქე დო შიდაქუნე.

მეულა ნი შარას, დიდი შინდორც ართი დიდი ხემულა ჯას ობრი  
ქიგიმანე ნი, ქოძირე ათეე მახინჯი კონიქე. ბოში ქიდიოტეუ დო ში-  
დართე, ოკო სუვა ქიშიოხირასე ნი; შიდართე დო ქიშიოხირე ობრის  
30 სუვა. თიმუ უანც ათე ტიტე ბოშიქ მუში ჯიმაღის შიდართე დო, თე  
სუვაში ხირუას, ძიქვა ქიშიოხირე. მუჭოთ სუვაში ხირუაშე ჯიმაღიქ

ქმობრთვ ნი, უწუუ ბოშის: „მა ჯგირი კოჩი ვა ვორექიო, ობრის სუვა ქიმივობირე ნი?“ თიმუ ყანც უწუ ბოშიქ:

— სი ძიქვა მივობირე ნი, თითი ჯგირი კოჩი ცოფერენია!

ათაჯინე ნი, ძიქვა ვა მადღ. გუუგვირღვ კოცე. — „მა რხირია“ — უწუუ თე ბოშიქ ნი, ახილღ: „სი ჯგირი ნოცოფერექია!“

მიდართეს, ქიმიერთეს ხენწიფეში ხაზინაშა ნი, ხენწიფეს ხაზინა მუკი-მუკი გუუნთხორე ნღო მუუფორე ყიშე, მახინჯქე ქენანთხეგო ნი. ქიმიერთე ნი, ვა უჩქედღ, დო ქენასთხე მახინჯო ბოშიქეთი დო ჯიმა-დიქეთი. ვე ეშასართე ჯიმადისე დო ბოშიქ იშეელღ, დუუძახე ჯიმადიქ:

— დუდი მებეგათია დო მიდეელია დო ჩქიმი საფუელეკს დონ- 10 თხორია.

ბოშიქე ქენასხეზუ დო დუდი მეკვათე, მოლეელღ მუში ცუდეშა დო დონთხორე. მაყირა დღას გააჯინეს ხაზინაში მათხილარენქე ნი, დუდიკვათილი კოჩი ქენოდე ნი თხორილც, ქოძირესუ. გეშეელეს დო ხენწიფეს ქემუუდესუ ნი, ვე ეჩინე დუდიკვათირი კოჩი. ზოჯუა გი- 15 ნოჩე ირი მუში დღას, ირი კოჩიში ცუდეში კარიშა ოკო ქიმიიღასი, დო მიში ცუდეშთი ინგარდესი დო იხინანდესი თე დურელცე ნი, თინეფი ოკო აჩო უჭოფედესგო ნი დო ხენწიფეშა ქემუუცუნაფუდესგო ნი. მოლეელეს დურელი დო ირი დისა დააღინეკეს დო ათე მუში ცუდეშ კარიში ხოლოშა ქემიიღესუ ნი, მუ ქიმიინას ე ბოშიქ? დო- 20 სხუნუ: ჭიჭე სქუა თე დურელიში გილურცე ნი, ეკუუცუნთუუ დო დახხერიშა ხე ქიმიოგამათუუ; დო დაჭუ ხექ ჩქინქესუ ნი, დიდაქ რკი-ათე დაჭუუ. ქემიიღეს დურელი ცუდეში კარიშა ნი, ეფერი უამც იცუუ თე ამბეექ. მუშენი ინგარასი, გურქ ვა აჩინე ხენწიფეში მანახქუმელი კოცე. იმუ სერე ონიჯუა რღე, დო ცუდეში მარძგვანი კარი გემეო- 25 თოლესე დო ხენწიფეს ამბეე მეჭარეს: „ათაში ორღე ამბეე დო მუჭოთი ფქიმიინათია?“

იმუ სერე ათეე მახინჯქე თელი თი სოფერს მარძგვანი ცუდეში კარი გემეოთოლღ. მაყირა დღას მორთეს ხენწიფეში გააშა კათაქე ნი, ირი კოჩიში მარძგვანი ცუდეში კარი მიკოთოლირი ქოძირესუ. გურქ 30 ვა აჩინეს მიში ცუდე რღე ნი, დო მენახქუმელენქ კენი მიდართეს, ე დურელითი მიდეელეს დო დოთხორესუ. ეთი მუთუნქ ვა აქიმიინე ხენწიფეს.

უგელი სხუნეს ვეზირენქე დო ხენწიფექე დო აკამაყარესუ თელ-

სახენწიფო. ირი კოც დიანა გუუნწიის, უქა დინას ცუდე გეიოგეს დო თექი ხენწიფეში ოსურისქუა, ზესუნახე, ქემულანჯირეეს თიმუ სერს. მუჟანსუთი ირი კოც წინი უღუდე ნი, ხენწიფექი ზოჯუ: „მიქეთი ჩქიმი ხანინაში გოტანუა გაბედუე, ამუ სერი თე ჩქიმი სქუაში ელანჯირასუთი

5 ქეგაბედინა“, დო მუში ოსურისქუას ხამი ქიმეხე ძალამო გვათირი დო უწუე: „მიქეთი სქანდა მეტასიე, ღუდი დანებია დო ცალი ომუ-მეში, ვე ეგინასი, თეში გეგილანჯირა, დო მაჟირა დღას ქიფინენთია“.

იმუ სერი ირი კოჩქე ქიდირულუე ნი, ე მანინჯქე გეიოცა-ცუე დო წყინასო ქიმერთე ე ზისუნახეშა დო ელანჯირე იმუ სერი.

10 გოთანა-ბოჯირ გეედირთე ნი, ცალი ომუმეში გელანჯირი ქანაფუდეუ ნი, ქოძირე. ეწინუ დო კინი ქიმერთე ე ზისუნახეშა, ქიმიანჯირე დო ე ხამი ქიმიოხირე დო ირი კოცუ, აძო სახენწიფოს, მითი კოჩი თექი ქოცდე ნი, აძოც ცალი ომუმეში გეგილანჯირე დო ქიდიინჯირე.

15 მაჟირა დღას გეედირთესუ ნი, ირი კოჩი ომუმეში გელანჯირი ქოძირე ნი, ხენწიფექი გახენდე დო თქუე: „აძოქ მუჭო ელანჯირე ჩქიმი ოსურისქუასია!“ გურქი ვა ახინუ, მუ ქიმიინჯო? დო კენი გეკან-ღვეს ნაჭანეფი ჟარი.

ქოცოე ნი, ე ზესუნახექი დეეუხენუ დო ქომოლისქუაქ ქაშუე. ბო-  
20 შიქ მიირდე. ყირიწანექი ქიიფუე ნი, კენი თელი სახენწიფო ირი კოჩი დოკათესუ დო დღასით სადილო ქიდაპეენჯესუ დო დიანა გუ-უნწიისუ. ირი კოჩქე ქემოცრთე ნი, ხენწიფექი ზოჯუ: „ათე ჩქიმი მოთას გულათ ღვინი ქიმეხანია დო ირი კოჩიში წოხლოე ოკო გემკიიფუნა ნი, დო მიშითი სქუა რე ნი, ეს შური ქოუხინენცია დო თის ქიმე-  
25 ხანცია დო ქიიფინენთია“.

მანინს ე ამბეე ქოუჩქე დო შანას მოურცე თიმუ დღასუ ნი, ღუ ოტოფუ დო სეფოცრანაშა ქიმთიინუნუე. ქემოცრთეს ირი კოჩქე დო სა-დილო ქოდაანუნეს. ეთერი ჟამტ ხენწიფეში მოთას გულათ ღვინი ქემეხესუ. ათე მუში მუმაში ხოლოშა ქიმიიფონესუ ნი, თე ბოშის ოკო  
30 გულაში ღვინი ქიმეხასი მუში მუმას, მანა თე მანინს ღუ მითუუხე სეფოცრანასუ დო გოთაძირუანც ღუში დუსუ ნი, ე ბოშის ამქერინე, მი-ონგარუანცუ დო იშო ირტეუ. თაში-თეში გილანჯუნა, მანა გურქი ვა ახინუ ხენწიფეს. მანინჯქი თქუე: „მუ ჟამიშახე იბცოდია?—ქოუწოლე ხენწიფეს ჩქიმი ამბესუ“.

გვედრით დო ქემერთუ ხენწიფეჲს დო დუდიშე ბოლოჲს ირ-  
ფელი მუში აშხეე მართალი ქეუწუე. ხენწიფეჲქ თქუე: „ათეზგმა მუ-  
უხერხეზეუ ნი, ეფერი კახი ჳგირი კახი იცუაფუნია დო ჩქინოთი  
სარგებელი იცუაფუნია“. სხუნუ: „მუ განწყუაფუე, ჩქიმი ოსურისქუას  
ნილო ქიმეფხანქია“, დო ქათი ქიმეხე ნილო, მუში სახენწიფოთი 5  
გვერდი გუერთუ დო ქიმეხე.

XXII.

მაფა მუსარბი.

ქოცოფენია, ქოცოფენია მაფა მუსარბი. ართი ოსურისქუასი  
მეტი მუთა ნოცვე. გინოდვე დიდი ყორში, ნამუშე ირი ონჯუას ოკო  
გინაკვეინდვა მუში ღმალასე, სოლე დაძქურინუეკო ნდემეფი, ნა-  
მუთი განთხუეღესე კათასე თე ხენწიფეჲსი ღმალასისე დო სოკუნ- 10  
დესე. მუსარბი ქედნასხედე ყორშიშე და, იმი სერცე ნდემეფი ვა მუ-  
შასთინანდესე იში ღმალას კათასი ოსოფუჲს; ათენქერო სერით მუ-  
სარბი მუში ჳანთითე თხილანდე, სოქიშა იში ხუმა ქიმიანტუეღუ  
ნი მუში ღმალასე. დღასითი გილუეღუღუ მუში ქამქვილი დო ქასა-  
განი. სოთინი აწაძირუეღუ ნდემი და, დუტუ სოფუნდუ, მუჭო სოხისე. 15

მუსარბიის წუნდუ ოსური, ნამუსუთი გური აფუღუ არძოში უნ-  
ხაში ვითოჲურიდუღასი კაყინდემიშა. კხემა ხანცე მუსარბიის ქემწი-  
შეუ ღურადლაქე. მუსარბიში ღურაქ ახიოლე იში ოსურცე, თუქანი  
ჩამუღა ბრელი ხანი დე კაყინდემიშა გური აფუღუ ნი, მარა ასეჲს მუთა  
აქიმისედე. მუთა ეცადე ნი, ეცადე, მარა მუში ჳალამქე ვა აფუღუ 20  
მუში ოსურისქუას; იშენი ქეშიიტყუ ე ტირაქე, მუჭო მუში ნანაიასე  
ნდემიში წუნა ოკო ნი. თე ოსური მუში დუტუ მონკათე ატყუღუ დო  
ათეში გურიშენი უჯინედე მუში ოსურისქუასე, ვარა ღორონთი ქი-  
მინუნდე დო სქუა ქასშიდე და, უკული ისე მუჭო კვანჯინედე, აწუნუ-  
ეღუ მუში მეჩქინელი ქომონცე. თითი ოკო ქობთქუათი—თე 25  
ოსურცე, მუჲამცე სქუა ქასშიდე ნი, იში კახიში ძირაფა ვა აკოდე,  
ინა ტყობიშე ოკოდე ქიმკავვალეკო. იზიანე ღორონთიქ დო იში ძლა-  
ბისქუაქე ქიინუნე, მუჭო მუში დიდასე მონკათალა კოცე ქასჩქინეკო  
ნი ვა აკოდე ნი. სქუაქ უწუე დიდასე:

— ღორონთიქ გემაჭყორესე ნი, თენა რე; ანწი მუხ აკეთენცე აქი 30

ჩქვ ფორდათუ ნი? ამდღა-ჭკუე იქენი ობჭკუმუნა ნდემეფი უმემაღლა,  
უჯგუ შიდაბრთათი გვალაშა დო ჩქენი გუნტა ხანი თექი შიდეებლათი.

დიდაქ ენა შეროთი ვე შკიკაკუე; უწუე ნამუდა

— შა იქენი ანწი რჩუნუ ფორექე, გოკონუ ნდემქე შიდასუ, გოკონუ  
5 დურუექუ, ჩქიმიქენი არძო ართი რე. სი, სქუა, მუ გოკო ნი, თინა  
ქიმიანი, შა ანწი სო მანთურე ჩქიმი ხუგაგი დუდი, ნაია!

— ვე შილებეე ვე ედეე.— უწუე სქუაქ, — ათე შინუტის გავემი-  
ინწუი დო მოღმარენი, სოღუგა შა იბდეე, ვარა ათაქინე დურუ ქა-  
წვგოცვილა ამუდა.

10 დიდას ელაშუ სქუაში თეჯგურაში რაგადიშე. გავემიინწუისუ დო  
შიდართესუ გვალაშა. ხაზაკი ირიფელი თექი ქვდიტეკსუ, მუთი ადე-  
დესუ ნი, იში მეტი. გვალასუ დოგორეს ართი იფაქვა (ბენა) დო თექი  
ქიმიინბარკესუ. ენა ქიმიხესუ ტეობასე: დიდა დო სქუაქ სო იდესი,  
მიტიინტე ვა უჩქედდ. სოფუნდესუ ჭაფურჩიასუ, გინააფინანდესუ ტკილტუ,  
15 ოხუმუნდესუ დო თითუ სქედდესუ. მუკორთუ დღა დო ხანქე. ართი-  
შახ ოჭუმარესუ თე ოსურში ცირასქუაქე შიდართუ ჭაფურჩიასი ოსო-  
ფუმა. ჭე ხანტე თექი ქვდოსქედდ. კუნოხუ დიდასუ სქუაქე ქემშუურთუ  
ქასუე სქუაქე— გვერდი ორქო დო გვერდი ვარჩხილქე. ე ოსურქე  
ეხემა ეცადე გაეჭოფუ სქუა დო დიდი ქუასუ თუდო ქათუეწუნუ. ცი-  
20 რასქუაქე, მუჭო ქემორთუ ნი, ხეთე ქიიხინუ, მუ ამბეექ იცუე მუში გე-  
ნოხუ ნი დო უწუე დიდასუ:

— მუ ორე იყერი ელათერი გათუე ნი, ქომიწი, ვარა ათაქი დურუ  
ქაწვგოცვილანქია.

— მუ შადოლედე სქუაგა? ართი ჩიხიე სქუაქე ქედემეხადუ დო  
25 ეყერი ქუასუ ქიმიფონთხორია.

ცირაქე ქიმიოხსაზუ ქუაშა, ელეგენუ დო გაითიფუნუ ბოში —  
გვერდი ორქო დო გვერდი ვარჩხილი. ე ცირასუ ხიოლითუ ცა ქედ-  
აიფუ სდო დიხა ჩაფულა. თქუე: „ენა მუდგა რე ნი დო ორნთიში ჭეო-  
ლოფუა რენია“.

30 ბოში რე, შარა მუ ბოში რე: ამდღარში უჯგუში ჭუმანი რე, ჭე-  
მანიში უჯგუში გელანი. მუჭო ბუასა ნი, თეში იში ჩხვინდი დო ჰი-  
ჯიშა ვე ქნიჯინიხე. სუმიინდერო გორთუ დო სუმიწანერი ზემასუ იფე-  
რენდუ. გილეულა დაჭეუ. ვითი-ვითო-უიინდერო გორთუ დო ჯინუა  
ქვდიიტეუ. გაჭოფუნტუ ლაკვატასუ, ოცოთანტე დო ჩიტეფტე დურუ



სოფურსუ. ჭე ხსნი მუკილუ დო ჯიმაქ უწუ დასუ: „ქომილოლე მუ-  
 თუნი მაროთინქასი იერია“. დაქ მუკვათ ჭუნუ, ქუელოლე ტუ-  
 რიას შქელი დო სვანი, გუისოფუ დუდიშე თუმა, დოწკუმონტ დო  
 შქელიშა ქიგუბუნუ: თუმი უკელი ბოშიქ უჯგუშო ქიგიიჭუე ჯი-  
 ნუა. მიდურსუ ოჭუმარესუ, ოსჯუასუ ქემურსუ ჯინათუ ხარგელი. 5  
 ათენერო ოჭუმალტუ ვა არკანტუ და დო დიდასუ. დიდას ენა ბრელტუ  
 ვა ხიოლე. მუჭო ხსნი მუკორთუ ნი, თუმი ე ბოშიქ ირო უმოსი  
 შორისა იდუ ოჯინუშა. ოსჯუას-ოსჯუასუ დაყონება დასჯუე, მარა დიო  
 კოჩისი ხორუშა თოლი ვე მუგვამუ. ართი ოჭუმარესუ გეიოლე ალო-  
 ნისა; ოკოდუ თიმი დღას ჭე უმოსი არდგილი მიილგო ნი. მურსუ 10  
 ბოში. ქომილოდრთუ ართი გაბარტუ დო გინაჯინუო, ქომირუ: გოდვ  
 სარაიეფი, მუში მუმასი ყორში ტაშა მიონტუ ნი, ეფერი დო შხვა  
 ბრელი მუთუნი. ენეფი დო ეჯგურა დღას ვა აფუ ე ბოშის ნაძირეფი  
 დო გახემებული რე: „მუ ორე ბიორია?“ დო ძალამც ოკო ქეშიტყვასუ,  
 მუ ამბე რე ნი, მარა ელმაკითხე კოჩი ვა წუნსუ. მუქუ ხვალე გიმე- 15  
 ლასუ გვალაშე დო ქიბირუასი, ოშქურუ, თუშენი ნამდა ბუა ოლე მუ-  
 რსუ; წუდეშა მუში დროსუ ვე მიაჭიშუასი, და რკიაფისუ დასჯუასუ.  
 ვარი მუ ქიბინას?—„წე“, თქუუ ბოშიქ: „მუთი იყი ნი, თიქ იყასუ,  
 მუ ამბე რე თქინი ვე ებიორე, ვე ეყი“. გაითოსხაჟ დო მიდართუ.  
 თოლიში დოვანაფასი მამალას ე ბოშიქ გეგემურულუ გვალაშე, ქი- 20  
 მერთუ ართი წუდეშა, მარა მუთუნი ვა მღახვილუე, თუმი მაყირასუ.  
 მასუმას ქომირუ ართი დედუბი ქემლახე ნი. ქეკონე დედუბი ებურსუ  
 დო ქემშექეშქილუ. მიოჯინუ დედუბიქ, ქომირუ კარტუ ქიგერე მიდ-  
 გაში რე ნი უძირაფუ ამუნათი სქუა. უწუ:

— ნანა, მიდგა ქირსიანუში სქუა რექი, მუშენი რე თაში დუდექუ 25  
 გვავოგე ნი? აქინეის ნდეეფი გილუულა ნდო ჭყვიდუნა კათასუ. ე  
 აკანტუ ჩქიმი მეტი კოჩი ვა დოსქელადე, მათი ჭუმანი მიდამიყუნასა.  
 თუნა რე ხენწვიე მუხარბიში დოხორე, სამუქუთი უკანკანჯეთუ გა-  
 შალუ. ღურასუ ჩილი დო ძაბისქუაქ დასქედუ, მარა ინეფქუთი ქიმიკ-  
 ვვალესუ, სო რენა ნი კოტუ ვა უხქუ ნი, თუმი. 30

ბოშიქ აწი ირიველი ქეშიტყუე, მინ ორე, მიში სქუა რე ნი.  
 ხიოლე ურავადუეო. დედუბის გეკოკითხუ, მუყამტუ მუელა ნდეეფი  
 ნი. გიოსხაჟ დო მიდართუ აწი წუდეშა. შარა-შარას ჭე ჯინი ქაწი-  
 იფვილუე. ოსერიშობასუ ბოშიქ კითხუ დიდასუ:

— ნაია, თე ჩქე სოლე მობრთითი, ქომიწიას.

დიდაქ უწუუ:

— ჩქე სოლეთინი ვა მოპირთემუნსნია, სქუაფა!

დას ოკო ქუუწუასი ჯიმას ირიფელი ნი, მარა დიდას ოშქურე.  
5 ბოშიქე ვა კნაკითხუე დიდას მუთუნი.

მაჟირა დღასე, მუჭო ალონქე ქუურაწუე ნი, გეიოლე ბოშიქე დო  
მიდართე, სოდეთი გოლა რდე ნი, თეჟი. მუჭო ქომირე დედებიქი,  
ხეთე გეიოლე დო ქიმასადა ბოშისე. გააქლიკე-გააწუნე დო ქე-  
ქხე ირიფელი, მუთი უძირე ნდო უჩქედე მუხარბიი ხენწიფეჟენე ნი.  
10 ბოშიქე მუჭო ქეშიიტეუ მუში მუმასი ქაშქვილი დო ქასაგანი ყორშის  
გემაძედე ნი, გეშქერელე დო გეგეჟეჟედე. დედების უწუუ:

— სი, მუჟამცე ნდეში ქემუერცი, სოდე გეხეჟი, თეჟი ვა დიქან-  
ცუაფა.

მუქეუ მიდართე დო კარცე ქიმკიიტეობუ. ჯგერო გილართა-ბორ-  
15 ჯისე ბოშიქე მიოჯინუო, ქომირე, ქემუერცე ნდეში დო დინა-უხასე  
ქემონწურე. ნდეშქე მანჭე კარისა დო ოკო დედები ქეტიყინტე-  
ასი, იერი უამცე ე ბოშიქე გოშქვილეუ სგანი, ზღვინდე ნდეშე დო  
დინას ქედუეღერინუე დუდი. მიხვარუე დედები დო ეზემა ეცადე დი-  
ხას დონთხარე. დედები სარალს ანწი მუ უჭირცე, დორონთქე თე-  
20 ჯგურა გინმატეებუ გურჩქინე ნი. ბოშიქე ქაშქვილი დო ქასაგანი,  
მუში მუმასი კუნმატეებუ, თეჟი დახუე, გეეჭოფუ მუში შქვილი დო  
სგანი დო წუდეშ მიდართე. იმონანცე ქაწიიყვილეუ ჭე ჯინი დო  
წუდეშ ქიმილე. მაჟირა დღასე კენი მიდართე ე ბოშიქე დო კენი დუ-  
უღარაჯე მაჟირასე, ნამუსუთი თინა ელედე დედებიში ნარაგადეშე. დე-

25 დეებიქ უწუუ:

— მაჟირა ნდეში ქემუერცია.

გიორჩქილეუო, ქეგეგონე ე ბოშიქე ნდეშიში ხუმა:

— აშე გემიილი, დედები, დო ქომიწიი, სოლე იდე ჩქიმი ჯიმაქი.

დედებიქე წუჯითი ვე ელუხე. იერი უამცე გურითე გონარქვილი  
30 ნდეშქე ქემანკირინუე კარისა დო ოკო დედები ქეტიყინტასი. ბო-  
შიქე ზღვინდე ქაშქვილი დო ქასაგანი დო დუდი გეგენოხოფუ. მეხვარ-  
ესე ართიანცე დო თეთი დონთხარესე. თაშინეჟე მასუმა დღასე  
მასუმას ნდეში სოლო ქიმგაკვალე ე ბოშიქე. არძოში უნხაში კაჟინდეშქე  
ხოლო ქედოსქედე. თე კაჟინდეშქე ვითოჟირი დუდი გედგედე. იში

ცვილუს, მუჭოთი რაგადი დე ნი, მითინსტე ვე შულებუდე. მანათხა დღასე კენი ქემოროთე ბოშიქე დო დუუდარაჲე თე მანათხა ნდემტე. — „ამდღა გინოჭყოდე ხქიმი წვაიჭარა“, რაგადანსტე ბოში.

დიიტანსტელუე დინაქე, წუდექე, ირიფელქე ართო. იკითხე ბოშიქე:  
— მუ აშბე რე?

5

— გაყინდეში მოურტუე, — უწუე დედებიქე.

დასურო ქემურტუე ე ნდეში დო ქემოღვარანსტე:

— აშე გავემისერგელი, დედები, დო ქომიწი, სოლე იდესე ხქიმი ჳიმალეფქი, ვარა მეტი ვე ეყიი სქანი რინა.

დედების ვართი ურჩქილუე. ე ნდეშქე ქემოსოფუე კარისა, კააქიქი- 10  
ნუე ნოქორო, სოლე გეყინტეგო დედები ნი, მარა ბოშიქე ვა აცალე დო  
ქაშქვილი დო ქასაგანითე ვითოყირინხოლო დუდი დაუთხინუე. მიოჯი-  
ნუო, ქომირე ბოშიქე ვითოყირინხოლო. დუდი კინი ქიირდუე ნი. მუ-  
კურულუე, გეპტოფუე ქასაგანი დო კენი ვითოყირინხოლო გეგენსოფუე.  
კენი გეგენიირდე: კენი გეგენოკვათე. თაში მუთაქ მეხვარე: ირო გი- 15  
ნოკვათენსტე ნი, ირო გინიმიირდუე. ფერი უამტე მოღაყორინე  
ჭინსტაქე. ქიგიოფურინე კარტე დო დიიტქე ცხვანტალი: „ნაცა-  
ტუტა, ნაცა-ტუტა“. გაყოფოტორე დედებიქე, გაეპტოფუე კენი, ელენ-  
წუეუ ნაცა-ტუტასე დო, მუჟამტეთი ბოშიქე დუდეფი გეგენსოჭკვრე  
ნი, უი ქიგენაარლე ნდეშტე. უკელი დუტე ვე გნოფალე. მეხვარესე 20  
ხოლო ართიანსტე, დოწკაპულესე წკაპულო დო დონთხორეს ენა  
ხოლო.

დედებიქე უწუ ბოშისე, ნამუდა ქეცანასე მეტი მეთუნისა ვა რე ომ-  
ქერანდია. დედებისე ხიოლით, მუთი შიში ქუეძირე ნი, ირიფელქე გა-  
აჭყოარდე; ჳუნუნსტე ბოშისე, ხე დო დუტე ულუნსტე. გაკიონჯუე ნი, 25  
ბოშიქე, შულადირქე, წუდეშა მიდართე. მუჭო ქიმერთე ნი, ხეთე  
ქედინჯირე. კითხე დაქე:

— მუ ორე შულადირო დო ონდეთ რექიე?

ბოშიქე იმი დღასე მუთუნი ვა თქუე. მაყირა დღასე ოკოდე ხოლო  
გამოარსეგო დიდა დო კითხე:

30

— მიში სქეა ვორექი, ქომიწია.

დიდაქე კენი დუეფუე. ბოლოსე ბოშიქე გუეცხადე და დო დი-  
დასე: სო რდე თე ოთხი დღასე ნი დო მი ძირე, მუ ქიმიხე ნი. დას  
ვე მინსჭირინე ხიოლითე დო უწუე ნამუდა

— სი რექე თი მუხარბიში სქუაფა, ნამუში ქაშქვილი დო სავა-  
ნით ოზღოდეე ნდემეფი.

დიდაქ დუდი იმართე ითამ თითუ, ნამუდა ვა აკოდე მუში სქუაქე  
ნდემეფცე ქიმკადურეკო სი. ბოშიქე გეეჭოფუ და, დიდა დო მო-  
5 ლართე განარბულქუ მუში მუმასი დოხორეს. ბუქ ალეკელ სი, მუში  
მუმასორე ემეელე ყორშიში დუდიშა დო თიტალი ქიმოკეფინს, ნა-  
მუდა მურიცხეფცე ქედუქანცალუე. კათეფქე, გეეჭონეს ენა სი, ელა-  
მეს, მუ აშბე რე ენაფა დო თქვიის: „მუხარბიისუ მუ ეიოდგინანდუ,  
ვარდა მიქე ოკო მორთუკო სი იში მანგიორო!“

10 მაჟირა დღას ოგენაფეეს ართიან-ართიანცე, მითინი ყი ოხორ-  
ანსდუ, ვარდა დინას ოხორედუ და, არძოქე დიმიყარესუ დო მიღარ-  
თეს დოხორეს, სოლე ქეშიიტეფესეკო, მიქე მორთე სი. მუჟამცე  
ქეშიიტეფესუ, მუჭო მუხარბიში სქუაქე მორთუა დო ნდემეფი არძო  
გაკოქოსეე, ხიოლითუ დინას კუხსი ვა უდგოდესუ. მინგამესუ მუ-  
15 ხარბიში სქუასუ ხენწეფაღა დო განარბულეფეჟე გავოცის მუშუმი  
სუღეს.

ე ბოშიში დიდასუ შურებითუ ვა ხიოლებუ კაჟინდეშიში ცვილუა.  
მუჟამცე ქეშიიტეე, სოდე ნთხორედუ კაჟინდეში სი, ირი ოჭუმარესუ  
მიიშე თე ოსური დო გითიობსენდუ ყი ნდემცე. მასუმა ოჭუმარესუ  
20 წყარცე მუნაბუნსი, ქეგეეჭონე დინას თუდოშე რაგადი:

— მი ქირსიანე რექე წყარცე მუნამბუნსი, ვე შილებესო ართი  
ცალიხე დინა გამენოფუბცხონსე?

ოსურქე მართალო გამენოფუცხონსე დინა სი, ოფერი დროს გინწეე  
დინაქე დო ემეელე ნდემქე, ე ოსურქე ნდემი ჭანდო გაახქე დო კი-  
25 ღებანცე დოკელუე. ჭე ხანქე გეეჭე სი, დიდაქე ქიმეფელე სქუასუ ხა-  
ნიკითიში მამხვა წულასეფი დო უწუე:

— სი ვა რექე სქანი მუმაჯგურა კოხი: სქანი მუმასუ მანძედუ, აი,  
აოკეჯგურა წულასეფია.

ბოშის ეწეინსუ, მუჭო მა ხქიში მუმაჯგურა ვა ბცოფეკია; გაიწუ-  
30 ულუ ხაფელა: «მიიბდვანქია» დო დოთუეწეუმონტუე კუხსისუ დო ვა  
მიიტახოლო მარბგვანსი კუხსი! დიდაქე ქიმოხსხაჟე კიდებანსიშა დო ელა-  
აშქე ჭანდი. ჭანდიქე ნდემო გორთე დო ქანარგუ ბოშისუ. ყირინო-  
ლოქე გაკიბესუ. ირძლიკებუნა სი, გეეჭოფუ თე ბოშიქე ნდემი, ართი  
კუხსიში გერინელო, დო ქედასქე, მუჭო ბარჯვი დინასუ, თუში

ბირგულიშა. ორწყე დიდა, მუჭო ამარი-ამარი ბოში ორჯგინანცე  
 ნდემტი, ქიმერთე დო ფატი ქათურელე მუში სქუსსე კუხხისე. მუკუ-  
 ურთე ნდემქე ე ბოშისე დო ქვარაგუე; გიობიჯუე კვდრცე კუხხი  
 დო იფაიფიათ დოწყე. დიდა დო ე კაყინდემქე ეშე მიდართესე ყორ-  
 შიშა. გიმართე დაქო, ქოძირე მუში ჯიმა ობედიშორე წყწილი ძე ნი. 5  
 გეკორბოზე ვალიში მანალასე, ძანძასე ქინაშაყარუე დო ინტე კენი თი  
 გვალაშა, სოდეთი წემასე რდესი. მუჭო ქიმერთე ფოქვასე ნი, ხეთე-  
 ხოლო მუში ჯიმაში ნოსოფეთი დაწყე დო სუმი დდა დო სერცე  
 ქემეკურსედე, ქვანანგარდე დო ჩილამურიში თუდო დორონცე ქასხე-  
 წედე. მასუმს დლასე დიიტანცალეუ ბოშიქე დო გოკურცხე ლურენჯი 10  
 კონიშორე. ჯიმაქ უწუე დასე:

— ასე მა მიდურქე წუდეს დო ჭე ხანიში უკელი სი ქიგემ-  
 ცუნია.

დაქე დუეჯერე. ე ბოშიქე დოხოტეშა ქიმერთე ტეობაშე დო  
 უწუე დედბისე:

15

— სი ირელი დო კეყინი—«მუწარბიისე გეუდგინე, მუწარბიისე  
 გეუდგინე!»

დედბი ოსურქე დუეჯერე დო გაგმოსხაზე გალე კეყინითე. ჩილი  
 დო ქომონჯქე, მუჭო ქვბეკონესე თეჯგურა ძახინი ნი, ხეთეხოლო  
 გაგმალესე გალე. ეზუმს ხანცე ე ბოშიქე ქემასხაზე ყორშიშა, გე- 20  
 გემარულეუ ქაშქვილი დო ქასაგანი, ტოხე სქანი კაყინდემცე დო ვი-  
 თოყირინხოლო დედი გეგნოსოფუ. მუკურულეუ დედბიქე დო დოჟა  
 ქიგნარდუ ნდემცე დუცე. დართე ე ბოშიქე დო ცამულერე დოცა-  
 მულეუ ნდემი. ქვდარსე ქვერსეი დახხერი დო დოჭე, ნოსეხო გა-  
 ანქე. დაქეთი ქემორთე; ისე ძალაქე ახიოლე, მუყამცე ქოძირე მუში 25  
 ჯიმა გომორცგვილო ნი. დიდაქე, მუჭო ნდემი დოწვილესე ქანხინე ნი,  
 ყორშიშა ეშე ინტე დო თექი დედი ქემლეკელეუ. კენოხე ე ბოშისე  
 უწიისე მუში და დო თე დედბიქე:

— ასეშახე ორგადეუშა ვე შგოთინითია, ვარავა მუწ-სქანცე  
 წუნდე რაშია, ნამუთი ასე თე დო თე გვირახისე კვრენიე. თე რაშიშა 30  
 ქიგგახუნეს და, უკელი მუთუნცე ვა გაიჭირენცია.

მუწარბიისი გეწვენჯქე ხეთეხოლო გაგმიწუნე რაში დო ეი ქემ-  
 ნაფურინე მუჭო ჩიტი. რაშიქ გეიოლე დო ოკოდე ცასე ქიმკამერგეო  
 ნი გიმახვენჯი, მარა ბოშიქე ქვარასე ქათასხაზე; რაშის ოკოდე დი-

ხსნე ქიგიომერგო ნი, ბოშიქე ხსილასე ქიმკასხსაჲე; გვალაში მიგო-  
შერეს შუენდომე ნი, მაჲირაქურენი ხსილასე ქიმკოდობოდე ე ბო-  
შიქე. ათენეერო მეთუნქე ვა აღოლეუ რაშისე ე ბოშიშა. ბოლოსე  
ბოშიქე თუმათე გავემასკერგელეუ მუში დიდა, რაშიში კუდეღვ ქეკა-  
5 აკერე დო ექი-ექი ქიმკასოფე.

ჩქიმი არიკი გავათეე. ლუმა თექი ვორდი, ამუდლა თაქი ქემობრთი.  
სუმი უშქური, სუმი ბერქუელი ღორონთქე ნემე მოილასესე თქვანი  
სეთე მოწიული.

## XXIII.

## არიკი ხენწფეში სქუა დო ნდეძიში ძორდილიში.

მითაჲამტე ართი ქეკანაშა კეულებე თურქისე დო ცოფე დიდი ხირ-  
10 სუა. თე დროს ართი უაზახიში წუდეშე სუმი ნოსალეფტე გავმურე-  
ლუნა დო აშახილათერო სოცურეშე თურქი მიიშე ნი, თეცურეშე ურ-  
ლუნა ნი, აშო ქაწოხვალამუნა შხვა კათა მარტინჯეფი, დურეთინუნა  
დო თი კათასე ქაწუნაფუნა. ართისე ჩქეჩქე მინოცვი ხეთე, დოშე-  
ლადე ნდო ქეკანასქელადე ვენახე. შხვა ნოსალეფტე ვე კნუჯინუნა,  
15 ისე ქედუტალებე ჩქეჩქე ტყასე დო მუსე ურტინე.

თე ქეკანას ცოფე ხენწფე, ნოცვე ართი ბოში, ნამუსეთი მაჯი-  
ნობა ნოცოროფეე ძალაში. ართიშა ოჯინესე ცოფე თე ბოში ნი, ქე-  
უძირე ტყასე ევერხესე ნდეძი ქაშახე ნდო ყი კედრტე კონი ქემნა-  
ლაქაფეუ ნი. გავიერბეუ ძალაში ბოშისე. ბრელი ხანიში უკული ხალო  
20 ქეუძირე თაში. დურეთინე წუდეშა დო მუში მუმაშა ქეუთხეუ ნჯარი,  
თითო კონიშა ქიმუნამე თითო კელი ჭა, თითო ღერი სანთელი, ქო-  
ჯუნასეუ ნდო მუკი-მუკი გოუსქე თი აშამინდორია ტყასე, სოდეთე  
ხედე ნდეძი. უსელო ქემუნტებაფეაფეუ სანთელიშე ჭაშა დანხერი.  
ნდეძიქე გამწარაგეუ დო გოსოფეუ ართი წურენი თია ნჯარიში; მუ ბორ-  
25 ჯის ბოძორტე ქემანტეუ დანხერქე დო ინტე უგენუჯინუეო, კონი,  
ნამუთი ნდეძე მუნასაქაფეუდუ ნი, ოჭოფესე ბრელი ცადში თუდო  
დო მიდეუნესე დოხორეშა, ქემლახუნესე ზოხ სადგემტე. ხენწფეში  
სქუა-ბოში ირო აღურდუ გავარებული ბოშისე დო ოძირანდე მუ-  
კოქუნასე, ჭკუმესე, ვართო ეოტყაფეუეო ნი ჩქეხობურა სქელადა  
80 დო რაგადი, მარა ტყარი კონქე მალს ვე მიარჩქვანე: დიო ქედოგუ-

რუე თოფურში სირქუა კითითე, უკული მუკოქუნა. თაში დიდი ხანიში უკული ირიფელი ქვდიგურუე დო მეხვამილაფათე ვართი უფურაშიქ იყუე ხენწფეში ბოშიში. ხენწფეესე გეუდგდე ართი სადგემი, ნამუში კელა მუსუ ულუდუ დო კოცე ვე მინაჰქვანდუ თი სადგემიშ. ხენწფეში ბოშიქ დეახემე თი სადგემიში მინუელა დო თხუე მე- 5 მასე კელა, მარა მუმაქ უწუე: „მედინქია“,—დო ვე მეხე.

ბოშიქ თე ახბე ნდეშიში მორდილცე ქუუწუე თაში. ნდეშიში მორდილქე უწუე:

— სემე გასქურინე, მა თი სადგემცე გოპტახენქია.

მიდართესე დო გოტახესე სადგემი ნი, ქოძირესე: ქუმუკობუ კე- 10 დალასე მოსარიკათალი ცირაში ამნახანტე. წეკეთხეს: „უჩა ნდეშიში სქუა თე დო თე ქეჩანასე“. ხენწფეში ბოშიქ თქუე:

— ათე ცირასე ქიგებდინათუედა მავა დო ოკო გეგენჯგოლე დო ქიბხვამილუევე.

ნდეშიში მორდილქე თქუე:

— სი სო დინქე ნი, თექე ბდინქე მათია.

გამეთხიისე ხენწფეესე დიდი ჩილამურიში თუდო დო მიდართესე. იდესე, იდესე, იდესე დო შარასე ორზოლქე ქაშეკლიისე. ქემაშქირესესე. მიოჯინესე ნი, ართი ნდეშიში წუდეში ხოლოს ართი გოჭარკანკელი უშქური ქიგადგე ნი, ქოძირესე. ნდეშიში მორდილქე ქიბხვამი- 20 ლუე ტუკი, მიოგე უშქურცუ დო ჯინცე ქიგიოპირტოლე. გამაჯგვანჯგვე ნდეშქე დო მიომპოლუე: „მიქ რე კნა ქიმინი ნი?“ დო მოლართე გოსუმადირო ნდეშიში მორდილიშა. იქე ქედუეხვამილუე უირი კითი თოლეფცე დო გემწუეწკურინუე. ნდეშქე ბრელი ეხეწე, გვალო ვა დო-წვილუეკო ნი, მარა ნდეშიში მორდილქე შური გაცოთინათუეუ ნდეშცე. 25

უკული იდესე, იდესე, იდესე ნი, ართი მინდორცე აკა ხვალე ფაცნა ქოძირესე. მინილესე ნი, ქემლახვილეეს ართი დედები. კითხესე დედებისე გარამება ქეჩანაში ნი, იხუე ნამდა

— უჩა ნდეშცე წუნცია ურავადუე სქვამი ოსურისქუა, ნამუში ხვამილაფას ოცადენია თუდონი ქეჩანაში ხენწფეე, ჩე ნდეში, მარავა თი 30 ცირასე წუნცია დიდა, ნამუშა ვითო-ყირი ვერსიში უხელაშისე მითინი ვე მითინანცია: მუჭო ქოძირენცე, დუცე მესოფუნცია.

მიირჩქილუე ხენწფეში სქუაქე გარამება ნი, იმენდიქე მეუდინე ცირაში ხვამილაფაშიქე, მარა ნდეშიში მორდილქე გური გაუმარცე.

დედებოქე ქვეკებე, თუ ყირი ბოშეფი ცირაში ოხვამილაფეშა მიიშესე  
ნი, დაბეჯითობულა ქექნუე გარამეპა:

— თი ცირაში დიდასია დიდი ძუძუეფი კარიშა გუეძენია ობჟინა-  
ფეშა დო მითი ქიმიოტუობანცეი დო ქაჯუნუე ნი თი ძუძუეფციე.  
5 თინა იყინია ღირსი თი ცირაში ქომოხვობანია.

ქვეკეგონე ენა ნი, ხენწფეფი სქესს აშქურინე, მარა ნდემიში მორ-  
დილქე დანიმენდე. ნდემიში მორდილქე მიდექუნე ხენწფეფი სქეს დო  
ხონი-სონით ცირაში დიდაში ძუძუეფიში ხოლოსე ქვდახუნუე. ბო-  
შიქე ქაჯუნუე ნი, გაალე ცირაში დიდაქე. ქომირე ყირი აღმასიფეგურს  
10 ბოშეფი ნი, გუეკვირდე. უკული ცირაში დიდაქ უწუე ხენწფეფი  
სქესსე:

— სი ვა გათხილეკინია ჩქიმი ცირა სქესვა.

მარა ყირინხოლო ბოშეფქე ძალაში აიმენდესე, უმოსო ნდემიში  
მორდილქე მიიღე დუდიშა ცირაში თხილუა. უნა ნდემქე ქემორთე მუში  
15 დოხორქეს დო გარამოება გეეგე ნი, ახიოლე ძალამქე, შეეწონე სინჯვანქე  
დო თქუე: „ჩქიმი ოსურისქეს ოსქვებური ქომოჯქე ქასუა“, მარა  
ბოშეფი ძალაში გათხილე ცირაში ხვამილაფაშენი. იყუე დიარაქე, ნა-  
მუქე გეეთუე ართი მარაში უკული. ხენწფეფი სქეს-ბოშიქე უწუე ნდე-  
მიში მორდილცე:

20 — მუე დოხორქეს დო ჩქიმი მუმასე ქანარია ჩქიმი გარამოებაგა,  
დაანწყითთე დიარავა, დემარითთე სი უკულია დო ართო მიიბშათია.

ნდემიში მორდილქე მიდართე დოხორქესა. ცირა დო მუში ქო-  
მონჯი ართი ონჯუნასე კელე მუკოდვალირო გილეკესე ნი, ქემასხანუე  
თუდონი ქექანაში ხენწფე, ხე ნდემქე, დო ე ბომისე ცირა ემე  
25 გეიოხქირუე. ბოშიქე დოლურე, მარა მუ ქიმიხეკო? ენა ქუეწუე ცი-  
რაში დიდასე. ცირაში დიდაქე:

— მა ვა გიწინაფო, თენა თაში ქვგალოლენიე!

ოკო ხათე გეთხონაფეუდესეკო, მარა ე ბომისე მუთა აქიმიხედე დო  
ოკო უჯინესეკო ნი ნდემიში მორდილიში მუელასე. მაყირა დღასე  
30 ნდემიში მორდილქე ქემორთე დო აშბე გეეგე ნი, ეწყინე ძალამქე, მარა  
მუ ქიმიხეკო? ოკო გაიყინესეკო ნი, გამათხონე ნდემიში ნაუღერცე.  
იდე გვალა, იდე რესენი, იდე გვალა, იდე რესენი დო ნაუღერი ნდე-  
მიში, ნამუთი ობირგულეშა მენწყუნდე ნი, ქიმიიღე ართი ქუსა. გამ-  
ნართინუე ქეს ნი, ქომირე უქვინჯე რუმე სთხორილი. აწი ოკო



ინორთასუ, შარს პუთუ? დოლობუ გეძღებია, გაგოშაყარუუ ნდექეფი, ნამუნეფითი თექე ოზორანდესუ ნი, მინი ნებითუ დო მინი ნძალითუ. ვარანქე ვაპ ნდექეთი ვა გაბედინუ, იფერი შიში ოძირუ. გაგოშაყარუუ მუთი თოკეფი ქოძედუ ი ქეცანასუ, ართი-მადირანსუ ქიმესქეუ დო ბო-  
ლოსუ გეძღებია ქეგმაკვეტელუუ. ქინოდოხოდუ გეძღებიასუ დო დუ- 5  
უხინუ ნდექეფტუ მუში დორთაშა უგარულესგო ნი დო უჯინესგო ნი თოკეში დოვალათასუ. ნდექეფქე შარს დუუხვამესუ დო გუუტეკსუ გიმი ნდექეში მორდილი. გეძღებიაქ იდუ, იდუ, იდუ, იდუ გიმი დო კვლ-  
ნათე თუდონი ქეცანასა. ნდექეში მორდილქე გეძღებია დოხუუ. იდუ, იდუ, იდუ ნი, ართი შინდოხოდუ ართი მედეჟუ ქოძირუ. კითხუ ამბე მე- 10  
დეჟესუ ნი, იქ უწუუ:

— თუ ქეცანაში ხენწოფექე უინი ქეცანაში ცირა ქინვამილუუა დო ასუ დიარა უდუნია ძალამი, ნამუქე ოგო ვე ეთუასიე ართი წანასუ დო მისეთი ოგო ნი, მეურცუ, ჭკუემსცუ დო შენცუ.

მიდართუ ნდექეში მორდილქე დიარაშა, მუგოქუნალი მედეჟესუ 15  
გუუთებრუ დო ქემკექუნუ. იდუ, იდუ დო დიარაშა ქიმერთუ ნი, ქო-  
ძირუ ქეცანაში კოხი. ე ცირა ქემკესე ხენწოფეწვამა. ე ბოშიქე მიდა-  
ხონუ თუდო-თუდო ჩინიეცადო დო თუ ხენწოფეში, ცირაში თუდო  
ძვალში ხვატუა დაჭყუ. იფერი ბორჯისუ ხენწოფექე ქოძირუ:

— მორთი ამო, სარალა!— უწუუ თუ ჩინიესუ ხენწოფექე დო ქი- 20  
მეხუ ხეს ოჭკუემალი.

ცირაქ ინჯინუ ბოშისუ ნი, ქიხინუ. შეხვეწუ ხენწოფესუ:

— თაქი ქედანუნეკვა ჩქიმიწკემავა დო ოჭკუემალი ქოფხითა.

ხენწოფექე „ჯგირია“ თქუუ დო ჩინიე ქედანუნესუ ტაბაკისუ.

დიისერუ ნი, ხენწოფექე ცირასუ:

25

— მოლანზოჯია, — უწუუ, — ონჯირუუ ოთახშა. ცირაქ უწუუ:

— შა დიორდე ვა ბრძექია ლაქათეში ჯინათია დო უგული ბა-  
ხოდუქია. — „ჯგირია“, — თქუუ ხენწოფექე დო მიდართუ.

ცირა დო ბოშიქე ხვალე ქედოსქედესუ. შუმილი კათა მუნეფიში  
დუდიშო ილანათუდესუ დო ენეფი მუნეფიში ამბეკეს სხუნუნდესუ, 30  
მუჭო უჯგუ დო მუჭო ვარია. ბოშიქე დაახემუ ცირასუ:

— სი ქეშემიტყვია, სო უდგინიევე შური ხენწოფესუ.

— ჯგირია, — უწუუ ცირაქე დო მიდართუ.

ომი სერცუ ხენწოფესუ მოუფერუუ ძალამი დო კითხუ:

— მას ოკო მიხქედასიე, სქანი შური მიშა გიბარენიე.

— მუშო გოკონია? — უწუუ ხენწოფექ.

ცირაქ ვე მესე დოროთა დო ქიშკახვილე: „იშენი დო იშენი ქომი-  
წიას“. ცირაქ მიიწინე ძალამი. ხენწოფექ, სოლე გური გამკურთი-

5 სუგო ნი, თიშენი დადლორე დო უწუუ:

— ჩქიმი შური ფინაშა მიბარენია.

ცირაქ გური ქუეხე, მარა გარძახე ოჭოფე ფინა დო ლაქაფი დუ-  
რტე, ხეშე ვა დეთხინუანდე. ხენწოფექ იფირქე: „ვაი! სარალოსე და-  
სურო ქენობროფექია“. ეცოდე ცირაქ: ვოდლორე ულასაფუდე ტუშ-

10 რათე ნი, დო „ქიმიოტეკა!“ უწუუ. ცირაქ ვა ხეგრცხე ხენწოფესე:

— სია ტყურა დემდოროია, ვარა, სქანი შური ინუდგე ნი, ფერცე  
მუჭო ხეგრცხვა მა?

ცირაქ მოწუინდე. კენი ხენწოფექ უწუუ ცირასე:

— ჩქიმი შური ობარენია თე დო თე ტყას ირემცე.

15 ცირაქ ძალამი მიიქეფე.

ოჭუმარესე ხენწოფე დო ცირაქ დიარაშა მიდართესე. ცირაქ  
ნდემიში მორდილი ქოძირე დიარასე დო ქეესუე, მუთი ხენწოფექ  
უწუუ ნი. — „ფგირია“, თქუე ბოშიქე დო მიდართე ტყაშა.

იდე, იდე, იდე ნი, ქოძირე ირემი. ქაქოთე ქაშქვილი დო ქასაგანი;  
20 ქედანთხე ირემქე ნი, გამულასხაჰე ყურდგელქე; ქაქოთე ბოშიქე ქაშ-  
ქვილი დო ქასაგანი ყურდგელცე; ქედანთხე ყურდგელქე ნი, გამულა-  
სხაჰე გოლოფიქე; გამათხონხე გოლოფისე, ოჭოფე გოლოფია. ბო-  
შიქე გაანჯე დო ქემლახვილეუე ყირი ბახეფი. ყირინოლოსე თოლი  
გამწურქოთე დო მოლეცუნე. მოლართე ბოშიქე ხენწოფეში დოხორქეშა,  
25 ტეგე ამბე, ნამდა ხენწოფესე თოლეფც აჭუნია დო ლესი რენია. მი-  
ნილე დოხორქეშა დო ხენწოფეს უწუუ:

— სქანი შური მას მიკებუნია ხესე.

ხენწოფექ ქიშეხვადე საქემესე, ესეწე ბოშისე: „ვა პილავა“, მარა  
ბოშიქე დაშქვიდეუე ბახეფი. ხენწოფექ დოლეურე. ბოში დო ცირაქ

30 ვაგემიციუნესე რაშეფი, ქუესქეკეს ურემცე, დოხორგეკესე ხენწოფეში  
საქონელი დო ორქოთე, ქიგედოხოდესე დო მიდართესე.

იდესე, იდესე, იდესე დო ქიშერთესე თი არდეილიშა, სოდეთე  
ბოშიქე გიმართე ყინი ქეანაშე. ბოშიქე ქოძირე გეძღებია, ნამუთე  
აშო გიმართე ნი. დეფალეუ თოკისე; ქანინებაფეუე მუში მუელაჰე

ნდემეფცე, ნამუნეფი ვა გაბედდეს თოკიში ღუდიშიწკემასიანი ჩარ-  
ცხსე. ქინოდგეს საქონელი გეძღებიასე დო გუუტეს ეშე; კინი დი-  
ერთე გეძღებიაქე ნი, ქინოდღოდე ცირაქე, მიდართე; დიერთე კინი  
გეძღებიაქე, ქინოდღოდე ბოშიქე. ჭიჭე ურკედე ეშულა ნი, თეში ქი-  
მიოკვათასე ნდემეფცე თოკი დო ბოშიქე მიდართე გემე, მარა ქემე- 5  
რასეუ ართი დისასე ქუასე სე დო გახენდე. ნდემეფცე ცირა მიდეუნესე  
დო მონინალეთე ქედაკენესე, საქონელი გიერთესე. ბოშიქე ხოხე, ხონე  
დო გეშახონე უინი ქეყანაშა. გაკოშაყარეუ არძო ნდემეფი დო არძოსე  
წუჯი ქიმიოკვათე, საქონელი მუში დო ცირა მოლეუნესე.

იდე, იდე დო ქემოროთე ცირაში წუდეშა. ცირაში დიდაქე ქოძირე 10  
სქუა ნი, გეეხანდე დო ბოშისე მუეწონესე ძალამი. ხენწეფეში სქუა დო  
ცირაქე გადურჯოლეს ართიანცე, იწუე დიდი ხარკებაქე. ბრელი ხანქე  
მიდართე ნი, ხენწეფეში სქუა, ცირა დო ბოშიქე მიდართესე ხენწე-  
ფეში დოხორეშა. იდესე, იდესე, იდესე ნი, ქაშასერესე დო შარასე  
ქედინბარკეს ართი დიდი ჯაში თუდო. არძოქე ქედირეულესე, მარა 15  
ნდემიში მორდილცე ვა ლერდე. თე დროსე ქემოროთესე სუმი ანგი-  
ლოზეფცე, ქეგმადოხოდესე ჯასე დო ართიქე თქუე:

— მუ გუერჩქინათია თე თუდო გეთოჯანუნა ნი თე კათასია?

მაჟიჩაქე თქუე:

— ჭუმანი მახარებელი ქიმიურცეუ ხენწეფეში დოხორეშავე, ხენწე- 20  
ფექე მახადასია მუში სქუაშო ართი ორქოში თოფი დო ნოსაშო  
აბრეშეშიში კაბა; მუჭო ბოშისე თოფი ქეგნახუმანია, თოფიქე გო-  
ლასია დო ბოში დოფვილასია; მუჭო კაბა ცირასე ქემკაქუნანია, და-  
ხხერქე ქემანტუასია დო ცირაქე დიიჭვასია. მასუმაქე თქუე:

— თენა მიქეთი გააცხადასია, ქუა რგილო გინიერთასია. 25

ნდემიში მორდილქე მოწყინდე ძალამი დო ნარდისე ქინაალე,  
მუჭო მუკატუეკო ნი ცირა დო ბოში. ოჭუმარესე გეედერთესე დო  
მიდართესე. იდესე, იდესე დო დოხორეშა მინაჭესე ნი, თქვიისე: „მა-  
ხარებელქე ნამუქე იწუასია?“

ნდემიში მორდილქე „მა მიდეურქია“ თქუე დო მიდართე. 30

ხენწეფეში ჩილი დო ხენწეფექე გეეხარესე. ხენწეფექე ორქოში  
თოფი გაგმიიდე, ხენწეფეში ჩილქე კაბა აბრეშეშიში. ბოშიქე თქუე:  
„ე სახუქარი ვა რენია საჭირო, ინეფცე ღალა ბრელი უღუნია დო ენა  
მონინალე ძღაბი დო ბოშისე ქახუქითია“.

ქემორთესე ცირაქე, ბოშიქე. იყუე ჯუნა დო დიდი მსიარულეხაქე. თოფი ქიგნახუმეესე მოსინალე ბოშისე ნი, გოლე თოფიქე დო ინა დოწვილე; კახა ქემკაქუნესე მოსინალე ძღაბისე ნი, ქემანტუე დახზერქე ძღაბისე დო დიიტე. ირი კოხქე გახენდე დო გუეგვირდე. უკული 5 იყუე დიარაქე. უკული სქედდესე ბედინერო სენწოფე დო მუში ოჯანი.

სენწოფეში სქესში ჩილცე ბოშიქე ქედეხადე. ანთიმა სენწოფეში სქესსე ლერდუ. ნდემიში მორდილქე ლეკური გელანწე დო გაჯინ- 10 ნედ. უნელო ბოშისე გააკურცსინე დო მიოღვარუე: „მუშენი ჰილენდი მასია?“

ნდემიში მორდილქე უფუხე, უხენტკე, მარა ბოშიქე ვა დეკვირე დო სენწოფეს ქეწუე. ანძოქე ეჭვი ქიმეხე ნდემიში მორდილცე: «ცირაქე გური აფუღა». ნდემიში მორდილქე გაკოშაყარუე ანძო დო 15 თქუე:

— მას ვა მიჩხქილეთია და, იშენი თქვანი ღორონცე ქეურჩქი- 15 ლითია!

ირი კოხქე შურიში ქალი მეჭყვიდე. ნდემიში მორდილქე დაჭყე ხიება დო ირიფელი ქიიხუე, მუთი ქოლოლამუ ნდო მუთი უქიმინე სენწოფეში სქესშენი. უკული თქუე:

20 — აკელო-სენქე თაში თქვიისე, თაში თქვიისე დო დოჭყეკისა, მიქეთი თქვა გააცხადასიე.

ათე რაგადი გაათუე ბოშიქე დო ქეს რგილო გინიირთე. სენწო- 25 ფეში სქესქე დოდურე, მარა მუ ქიმინეკა? უკული ვა გუჯინუე ნი, თუში გეგნაალე: „ოკო ქეშიბტევაფე, მუ ოსქილიდუანციე ნდემიში მორდილცე“.

იდე, იდე, იდე ნი, ანთი ვეს ანთი ფაცხა ქოძირე. მინიილე ფაც- 30 ხაშა ნი, დედები ქემლახვილუე. დედებიქე:

— მუნერო მორთი, სქეს, აქია? ბოშიქე დედი დო ბოლო შქასე მუში ამბე ქიიხუე. დედებიქე: 30 — იში წამალი მას მიხქე ძალამი, მარა ჭე ძვირი ქორენია. ქიიშის ოში ნდემიში წუჯი დო სქანი ქომოლისქეს დოხაშია, იდომუშამო ქესსე ქიგნახურჩინეევა დო დოსქედენია.

ბოშის ახილუე ძალამქე დო დოხორეშა ქემორთე ნი, დოხაშე ნდე- 35 მიში წუჯი დო მუში სქეს. ქესსე ქიგნახურჩინუე ყი. ნდემიში

მორდილქე გეეთელე, სენწოფეში სქესში ქომოლისქუაქეთი გეეთელე-  
იქუუ ხარებაქე.

გოლა თექი ვორდი, ამუდლა აშო ქემობრთი. სუმი უშქური, სუმი  
ბერწუული ღორონთქე ნუმე მოგილასესუ თქვანი ხეში მოწიული.

XXIV.

სუმი ჯიმაში არიკი.

ქოცოფენია, ქოცოფენია სუმი ჯიმა კოხი. უირი უნხაში ჯიმა- 5  
ლეფი დინდარი ცოფენა დო ართი უგულაში ჯიმა ღარბი. ათე უგუ-  
ლაში ჯიმაქე იფირქე: „მუშენი მს თესნიცე ქომუბშენქე დო ხოლო  
ღარბი ვორექიქე დო ჩქიმი ჯიმალეფი ესნილცე ვა მუშენა. დინდარი  
ორენანი? მიდურქე დო ქობთნიინქე ღორონცე“.

ტედერთე დო მიდართე. იდე, იდე დო ქეშეხვადე ართი გერქე. 10

— გამარჯება სქანი, ჯგირი კოხი! — უწუუ გერქე.

— გოგიმორბეუ ღორონთქე! — უწუუ მანგიორი კოხიქე.

— სოქიშასუ მეურქე, ჯგირი კოხი? — კითხუ ნგერქე.

— ღორონთიშა, — უწუუ კოხიქე.

— მუ სქემე გიდე ღორონთიწკამა? 15

— ბკითხე მოგო, მუშენი თესნისუ ქომუბშენქე დო ხოლო ღა-  
რბი ვორექე ნი.

— ჯგირი კოხი, ღორონთი-გე! — უწუუ გერქე, — აგა ჩქიმიშენი  
ხოლო ქოკითხი ღორონცე: მუშენი ირო ქოპტკუმუ, მარა ჩქიმი  
რძლასექე დღასუ ვე ეწუუ დო ირო ფშქირესციე. 20

უგული გავემეთხუუ კოხიქე გერცე დო მიდართე იშო. იდე, იდე  
დო ქიმერთე ართი დიდი წყარისა. გიიჯინუ იშო-აშო თე წყარისციე,  
ქოძირე წყარცე ქეგოძე ხსომი, დუცე ქუსუ უზეპუნდუ ნი.

— მუშენი რე დუცე ქუსუ უზეპუნსქე ნი? — კითხუ კოხიქე ხსომცე.

— დუცე მატუ დო თიშენი რე. 25

უგული მეკართე ხსომქე კოცე დო კითხუ:

— ჯგირი კოხი, სოქიშასუ ურქე?

— ღორონთიშა.

— მუ სქემე გიდე ღორონთიწკალა?

— ბკითხე ღორონცე, — უწუუ ხსომცე კოხიქე: — მუშენი ჩქიმი 30

ჯიმაღლეფი ბრელტუ ვა მუშენა, მარა იშენი დიდადრი რენა დო მა ირო  
მუბუშენქე, მარა იშენი ღარიბი ვორექიე. ჩხომქე უწუუ:

— ქაწრუექე ჩქიმი გაჭირებასუ დო ღორონთი-გე ღორონტუ  
ქოკითხი, მუშენი დუდიში ტუათუ თაში იბწვალებუექი, დო მუ წამალი  
5 მუალე ნი.

— ჯგირი, — უწუუ კოჩქე დო მიდართუ იშო.

იღუ, იღუ დო დაბოლოსუ ქემასქეცენუ. გიიჯინუ იშო დო აშო,  
ქოძირუ ხენწუფეში ბაღას ცურქენითუ დო შხვა დო შხვა ხილეფით ეფშა.  
დააჭუე ულას დო ქიმურთუ ცურქენიში ოთხუუშს მებაღეშს დო უწუუ:

10 — შქერენტუ ქობლურექია დო აკა ცურქენი ქოფხია.

მებაღექე უწუუ:

— ცურქენტუ მუჭო ვა ჩხანქია, მარა კოლო რე ნდო ვე ეტკო-  
შენია.

უკუელი მუკასართუ დო კითხუ:

15 — სოიშასუ მუერქე, ჯგირი კოჩი?

კოჩქე უწუუ მანგიორი მებაღესუ:

— ღორონთიშავა.

— მუ საქემე ნორღვე ღორონთიწკალა?

— ბკითხე ღორონტუ, მუშენიე მა თაში ღარიბი ვორექიე.

20 მებაღექე უწუუ:

— ჯგირი კოჩი! აკა ღორონტუ ქოკითხი, მუშენიე თე ცურქენი  
კოლო რენიე.

კოჩქე მიდართუ იშო. იღუ, იღუ დო ქიმურთუ ართი დიდი ტყაშა  
დო ქოძირუ, ტყასუ ართი სირმაში გონწყიილი კოჩი ქიმთორე ნი.

25 — გამარჯება სქანი! — უწუუ სირმაში გონწყიილი კოჩქე.

— გოგიმორძგუ ღორონტქე! — უწუუ მანგიორი ყაზახიქე.

— სოქიშასუ მუერქე, ჯგირი კოჩი? — კითხუ სირმაში გონწყიილი  
კოჩქე.

— ღორონთიშა, — უწუუ ექე მანგიორი.

30 სირმაში გონწყიილი კოჩქე უწუუ:

— მა ვორექე ღორონთი დო მიწიი, მუ საქემე გილე ჩქიმიწკა-  
ლაფა. კოჩქე უწუუ:

— მუშენიე ირო ქომუბუშენქე დო ღარიბი ვორექიე?

ღორონტქე უწუუ:

— მეუ წუდეშ დო მა ქიმეჩხა შაჩასუ სქანი სარხოსუ.

უკული კოჩქე მუკაართო ღორონცე დო კითხე:

— მუშენიე გერცე ირო შქირენციე დო მუ რსქილიდუანცე თისე შქირენიშევა?

— ვირი ჭკომასია დო უკული დოსქიდენია შქირენიშევა, — უწუე 5  
ღორონთქე.

— მუშენიე ჩხომცე დუცე აჭუნიე?

— ისე ქვარაშა აღმასი აღუძენია, ნამუთი დირე სუმი სოფელი-  
შავე დო თისე გეკაცოთანციე, დუდიში ჭუასე დოსქედენია.

— მუშენი რე ხენწოფეში ბაღჩასუ წურძენი ინოჩანცე დო კოლო 10  
რენიე?

— ბაღჩასუ თუდო ხაზენა თხორენია დო მუქანცე თისე გემ-  
რღვანანიე, წურძენი დეგიმუნებუნია.

უკული ჩეერცხე კოჩქე ღორონცე დო მოლართე აშო. იდე, იდე  
დო ქემორთე ხენწოფეში ბაღჩაშა. ექე კინი მებაღჩე ქოძირე. 15

— გამარჯება სქანი ჯგირი! — უწუე მებაღჩექე.

— გოგიმორძგუ ღორონთქე! — უწუე კოჩქე.

— მუ ამბეე? — კითხე მებაღჩექე. ე კოჩქე უწუე:

— ბაღჩასუ ხაზენა თხორენია დო მუქანცეთი გეიორღვანანიე,  
წურძენი დეეგიმუნებუნია. 20

მებაღჩექე ენა მუჭო ქიგებე ნი, ხათეხლო მიდერულე დო ქე-  
ეჩუე ხენწოფესუ. ხენწოფექე მუშეფი მოლასჩქე. მუშენქე გემანთო-  
რესე ულუე რქქე დო ვარჩხილი, ქიგიოდგინესე ართი დიდი კალო  
დო ხენწოფესე ქუეწიისე. ხენწოფექე მუში გუჩხითე მოლართე ხაზი-  
ნაშა. მუქანცე ქოძირე ნი, გუუკვირდე დო უკული მუკაართო, ღორონ- 25  
თიშა იდე ნი, თი კოცე დო უწუე:

— რადგანე სი თეჯგურა სქემე ქოქიმიანი ნი, ე ხაზინა სქანდა  
მიხუქებუ დო ქოორდა თაქე. კოჩქე უწუე:

— მა მუ სჭირო მათუ სქანი ხაზინა? მა იშენი ქომუჩანცია დო-  
რონთი ჩქიმი სარხოსია, — დო მიდართე ვიშო. 30

იდე, იდე დო ქიმერთე დიდი წყარაშა, ნამუსუთი ჩხომი გოდე ნი.  
წყარცე ქეგიოხვილუე ხოლო ჩხომი ქეგოდე ნდო დუცე ქუსე ქურტე-  
ფუნცე ნი. ქიმერთე ჩხომიში ხოლოშა დო უწუე:

— გეკააყოთი აღმასი, ნამუთი ქვაჩაშა აღაგიდუ ნი დო დოსქიდუქია.

ჩხომქე გეკააყოთუ აღმასი დო დუდიში ჭყა ქიმუტუუ. ჩხომქე უწუუ კოტე:

5 — რადგანტე ევგუა ჯგირობუა ქობლოლიე, მეტი მუთა მიღუ სქანი მიონამალი დო ქოვარა თე აღმასი მიდელია.

კოჩქე უწუუ ჩხომტე:

— მუშო მოკონია მა სქანი აღმასი? იშენი ქომუხანტე მა ღორონთი სარჩოსია.

10 ინა თექე ქიდიიტუუ დო მოლართე აშო. იდუ, იდუ დო ქიმიერთე ნგერისა.

— მუ ამბუე, ჯგირი კოჩი? ღორონთქე მუ ამბუე მომიჩინე? — კითხუ ნგერქე. კოჩქე უწუუ:

— ღორონთქე მოგინინე: «ფირი ჭკომია დო დოსქიდუქია».

15 უკული მუკართე ნგერქე კოტე დო უწუუ:

— სი მუ გიწუუ ღორონთქე? კოჩქე უწუუ ნგერტე მანგიორი:

— «მანასუ ქიმუხანსქია სქანი სარჩოსია».

უკული მუკართე კოჩქე დო ირიფული ქეჩუუ ნგერტე, მუჭოლორქე დო ვარჩხილი ვა გიწუუდუ ხენწუეკსუ ნი დო აღმასი ჩხომტე ნი.

20 გერქე კითხუ:

— მუშენი ვა გიწუუდი? კოჩქე უწუუ:

— მუშო მოკოდუ მა ინავა? ღორონთი იშენი ქომუხანტია სარჩოსუ.

გერქე უწუუ:

— სქანი უმოსი ფირი, ქეჩანა ოკიბლე ნი, ხოლო ვა მასინია.

25 დაართე, დაარავუ ნგერქე კოჩი დო ოჭკომუ.

## XXV.

### ხენწუე ჩაისმენი დო იში სქუა ჯიმუშიერიში არიკი.

რდუ ართი ქანას ართი ჩილამი ხენწუეე, სახელო ჩაისმენი. დიორჩინესუ ჩილი დო ქომონჯქე დო სქუა ვა ეუნდესუ. რასანტე ჩაისმენა რდუ დიდი დინდარი ხენწუეე ნი, ფირქედუ: «მისუ აშასქედენია ჩქიმი დალაფა». დო ჩილი დო ქომონჯი თიზემა მოწუინაფილი რდესუ, ნამდა 30 გოპიტინი ინუფიში ძვირასუ იყიირდუ.



აბთიშა ჩაისმენიში დო სო რეშა ქემოროთ სუმარო გალენი ქანასში ხენწეფე ქე დო ქოძირე ხენწეფე დო იში ჩილი ძალამი მოწყინაფილი ნი, კითხე სუმარქე ჩაისმენცე:

— მუშენი რე თაში ჩილი დო ქომონჯი მოწყინაფილი რეთი? ჩაისმენქე უწუუ:

5

— ვარა მუ მოხიოღენა, ნამდა ჩილი დო ქომონჯი ქიბრჩინუ-უთუ დო სქუაქე ვა მაშიისა; ჩქენი ღალა მისუ აშასქედე ჩქენი უკული ნი, ვა მიჩქენანა.

სუმარქე იფირქე ჭე ხსნე დო თქუუ:

— სქუა წანამოწანასა ქეგაშიინანა, მარავა...

10

ჩაისმენქე გაგითეკიდე დო თქუუ:

— «მარა» მუშენი გიოძახი სქანი რავადისე ნი, გემინწყია, — დო ქიმკახვილე სუმარო.

სუმარქე თქუუ:

— თქვა სქუა ქედგეკებადებუნა წანამოწანასა, სახელო ქიგიოდგითუ 15 «ჯიმუშიერია»; თი ბოში თინერი მსქერიში დაბადებული იყინია, ნამდა კვერცხი ქაძირია და, სათე გოტეენცე შურცია დო სახელი «კვერცხი» ქიგეგონგა და, მუში ჭარა თინა რენია, ნამდა «მუ რე თე კვერცხი ნი, თისე ქეშიბტევენქია», თქუსია დო თისე ქიგიოდინასია; «მარა» თიშენი ფთქვიია, ნამდა გაგიჭირდენა თქვა თი ბოშიში შენახვა. 20

ხენწეფე დო მუში ჩილქე ქეგეგონესე ენა ნი, იშენითუ ძალამქე ახიოლესე დო სუმარი დაჯერესე ნამდა «ჩქენი ქონებასე გინობ-დვანთე ჩქენი სქუაში მოსახვარეთია დო ვა ფოდინუნათია». უკული სუ-მარი პატრიტემოლო გუუტეესე.

წანამოწანასი მუკუულასა ჩაისმენიში ჩილცე ბოშიქე ქედგეკებად. 25 ბოში ამოდლა რე ნი, იში უჯგუში ჭუმანი რე; ჭუმანი რე ნი, იში უჯგუში გელანი რე დო ირი სახენწეფოსე გოლე ზემაქე, ნამდა ხენწეფე ჩაისმენცე მოსარიკებელი ბოშიქე დეკებადგვა. მისეთუ მასრეთედე ნი, მიანვამანდესე ხენწეფესე ე ბალანასე. კოცე ვა ურავადე ნი, თეში მითი მუურცე ნი, «ჯიმუშიერცე» უძახე ახალი დენაბადი ჩქენქესე. ენა ხენ- 30 წეფე დო მუში ჩილცე ნახეტანცე უგვენა. ჩაისმენქე გეგინოხე ზოჯუა, ნამდა ჯიმუშიერცე კვერცხი მითინქე ვა აძირეკო ნი დო ვართი ს-ხელი გაგონგო ნი. ხენწეფე დო მუში ჩილი დიდი მხიარულებაში თედო ცხოვენდესე.

ართიჲს ჩაისმეკნქე მიღართუ ოჯინუჲს დო გენახუ ჯიმუშიერი ვე-  
 ზირიში სქუაწკემა ბურთისუ ილანათუდუ. ქანყოთესუ ართიჲს ბურთი  
 ნი, ჯიმუშიერცე ორჯგინუ ვეზირიში სქუაქე. ქანყოთესუ მაჟირაჲს  
 ბურთი ნი, ხოლო ვეზირიში ბოშიქე ორჯგინუ. ჯიმუშიერცე გურქე  
 5 ქემუერთუ დო ლეზიტალო გინიერთუ, მუ ქიმინგო ნი, ვა უნქედუ. ვე-  
 ზირიში სქუაქე უწუუ:

— ბოში, კვგურა გური ნემუ მუგალენია, ვარა კვერცხიტალო გო-  
 ხორცქეჲია.

ჯიმუშიერქე უწუუ ვეზირიში სქუასუ:

10 — მუსუ ჯახო, ბოში, კვერცხია?

ვეზირეთი ლანათისუ უჯინდესუ ნი, ქვგეგონესუ დო თქვისუ:  
 „დიბდუპითია!“

ბოში ვეზირიში ხათე ჩუუთხინესუ ჯიმუშიერცე. ჯიმუშიერქე გე-  
 ქსალუ:

15 — ქემოძირითია, მუსუ ჯახო კვერცხიეჲე.

მარა კვერცხი ქანძირესგო ნი, ჯიმუშიერი დოღურუდუ, ვარუ გე-  
 ექალუ გვალა დო ვა დემარგინუ დო გინოლათა მიინდომუ. ვეზირეთქე  
 დო ჯიმუშიერიში დიდაქე ისუნესუ აქანნი ჯიმუშიერიში ლურაჲს ვი-  
 შოანი გინოლათა დო დანსებესუ ართი არძოში უჯგუში რაში. ქემსუ-  
 20 უდგესუ ონაგური რაშიჲს. ჯიმუშიერქე ქემნასხაჲუ რაშისუ, ქიგანსქე  
 მარათხი დო გინილუ ართი გვალა, მაჟირა გვალა გინილუ, მასუჲს  
 გვალა გინილუ, დოშურდუ, გიმეელუ რაშისუ დო ქიმკინჯირე  
 მინდორცე. რაში ჯიმუშიერიში ფერი რდილი რე, ნამდა ნანარტისუ  
 ეუწუნანტუ ნი. დღა რე ჯგირი. ჯიმუშიერქე ქიმკირუდუ ნი, გო-  
 25 ვალუ. «მუ ორე თე ვალუნტია დო თესუ ქიშიბტყვენქია». ქემნასხაჲუ  
 ჯიმუშიერქე კინი რაშისუ დო გინილუ ართი გვალა, გინილუ მაჟირა  
 გვალა, გინილუ მასუჲს გვალა, დოშურდუ, გიმეელუ რაშისუ დო  
 ქელეენჯირე მინდორცე. ფერი ბორჯისუ გოვალუ. დღა ჯგირი რე.  
 «მუ რე თე ვალუნტია» დო ჯიმუშიერცე გუუგვირდუ. შიოჯინუ ნი,  
 30 ქოძირე ართი მალაზონი წყურვილიჲს ქიმუერცე წყაროში ეიოხუ-  
 მუსუ ნი.

კითხუ ჯიმუშიერქე თე მალაზონტუ:

— მუ ორე თე, მუნათა ცასუ ვე მიკოხე დო ვალუნტუ ნი?

მალაზონქე უწუუ:

— სქუა, ენა სი ვარე, მინეფქე შიიტყუ ნი, თინეფცე ვე შუშტყვე-  
ბუღუგო ნოტყვა.

ჯიმუშიერქე ქიმკასხვილე მალასონი:

— ქომიწიას იშენი დო იშენი.

მალასონქე გუუცხადე ბოლოსუ ჯიმუშიერცე:

5

— თე დო თე დინასუ რენიას ართი ცირას. ყი გინოხენიას ოღასუ  
დო თინა აკოშკასჲ სესე მუკუუფაღუნცე, თიწკემა გონათუნცია დო  
ვალე თინა რენიას. ბოში კათაქე, ნამუნეფითი თი ცირასი ოთხუეშა  
მეურცე, ოკო გეენწასიე, ცირა მუსუთი უწოლენცე, თინა. გეიანწე  
და, ჩილო მიდაცუნუნია, ვარია და, დუდი ოკო მეკვათასიე. მუდა 10  
ოცეში მასარეფი ქარენიე, სუმი მასარიში მეტისუ არძოსუ ქემოგე  
თითო კოჩიში დუდა.

ჯიმუშიერქე გურცე თქუე: «თი ცირა ოკო ქიბთხუევე ჩილო».   
გამეკთხუე მალასონცე, ქემინასხაბუ რაშისუ დო გინიილე ართი გვალა;  
გინიილე მაყირა გვალა, გინიილე მასუმა გვალა. ათაში შარასუ ვითო- 15  
ყირი წანა ქარე ქიგიორე ჯიმუშიერი დო ქვერსემო გინიირთუ. მი-  
ჯინე ნი, ართი დიდი ოდა ქიგედგე ნი, ქომირე. მინსკე ჯიმუშიერქე  
თე ოღასუ, მარა ოცე ართო განათებული რე თი ცირასი სინათეთო  
თაში, ნამდა თოლეფქე ვა განჯინე. მუჭოთო რდუ ნი, მინიილე ჯიმუ-  
შიერქე ოდაშა. ცირაქე გეგემასადა, მარა ე ბოშისუ ვე ენაჯინინე 20  
მუჭო ბჟამს ნი.

— მუშა მორთი, ბოშია?—კითხე ცირაქე ბოშისუ.

ჯიმუშიერქე უწუე:

— გოცქვანდესუ სი ძალამცე დო სქანა ოთხუეშა მობროთია.

ცირასუ ქვეცოროფე ჯიმუშიერქე დო უწუე:

25

— ბოში, მოცოდუქე ნაბეტანცია, მარა მუ ბქიმინავა? ჩქიმი მუმა  
დო დიდაშე დოჩინელი მიღუნია დო მათე ქუსუ გერინელი ვორუქია,  
ჩინიე ქარდასუ ნი, თისუ ვაღუნევე ჩილო, მითე კმინწებცე: «გუ-  
რისი ვარდი დო გურისი დარდი მუ ორენიე». ათენასუ მითე ვე კმინ-  
წებცევე, დუდი ოკო მებგვათევე. სითე ქარწექია, სუმი მასარიში 30  
მეტი კოჩიში დუდითე მობშა მათე ოცეში მასარეფიას; მარა რადგან  
სი თაში ქემეცოროფე, ვადსუ მერჩა გაკითხა დო გაფირქაშისია წანა-  
მოწანასია. წანამოწანაშა სი ვე ეგანწუთა ნდა, მისეთი ეიანწე ნი, თისუ  
მიღვაცუნუქე ჩილოვა. სი ქოგიჯინექე წანამოწანასია.

— ჯგირიას, — უწუუ ჯიმუშიერქე დო იფიერქე: «ფე ემანწყინფვა და, შურო ვა მუერქია».

გამკეთხუე ე ცირასე დო მიდასოთ. იდე, იდე დო გვერდიწანას ქი-  
მიიზე დო ართი გარეშე სხენწფეომა მიშეეფე. შასასე ირო შეფიერ-  
ქენცე: «მე რე თე გურიში ფარდი დო გურიში დარდია», მარა მუთაშა  
ანინე გურქე. ბოლოსე მიოჯინე ნი, ქოძირე ართი სენწფეეში დონო-  
რესე ცა დო ქეყანაში კათა ქიმიოზარგე ოსეში კარცე. ოსეში ჭიშკარი  
გონჯამილი ქორე. სენწფეე წვასა ქიტონუსცე დო ქინგარცე,  
აქურეშე ქიმიანგარა ირი კათა. რხინიცალო ქორე ჭკუმუა-შუმუა  
10 დო მუშენი ინგარანი, დუდი ვე მენქე. კითხე ე ბოშიქე ნი, უწიის  
სამდა

— ვიშოიანი მინუულასი ნება ვა რენიას დო თაში დუდი ვე მენქე  
ნი, თეში მიფანგართია. სენწფეესე ვა აკო, მუქე ალოლე ნი, გააცხადა-  
სიე დო მითე შიიტყვენციე, დოწვილენცე ხათეევა.

15 ჯიმუშიერქე გურქე რასისე დო მინიილე მინი სენწფეეში ოსეშა.  
სენწფეექე მუთენი ვა უწუუ ჯიმუშიერცე. ონჯუსე სენწფეექე უცებუ  
კარი ოსეში დოკილეუ. ჯიმუშიერქე მინიილე სენწფეეში დონორეშა,  
ქოძირე: ჟი ქემკობე ვითოჟირიდედაში ნდეშიში დუდი, კარცე ართი  
ხე წიარე ქიგეჯანე, ჟი მიმინო. ქიგილასე დო თოლცე ვა უფაფუ-  
20 ანდე ნი, თეში ნდეშიში დუცე ქელაჯინე ნი. ჯიმუშიერქე ძალაში გე-  
კვირეუ დო სენწფეექე მუნნილე. კითხე ჯიმუშიერცე:

— მუის მოართია? ჯიმუშიერქე მანჯუნე დო ქეეხუე:

— გურიში ფარდი დო გურიში დარდი მე ორე ნი, თიში იონ-  
წფემუშა ფორექე გინოლაფიერია. სენწფეექე უწუუ:

25 — სქუა, ქანწყეექია თე ოსესე კათა ინორენიე, თინეფცე მუნუ-  
ულასი ნება ვა უდედისა, მარა მე ონგარალი მოტენიე, თიში ში-  
ოტყვებუშა მუერცია. გურიში ფარდი დო გურიში დარდი ნთაქე რენიას.  
მითე ისუნუნანცია თეში შეტყვებასე დურაშავე, გურწყენქია დო  
ქოთი ხათე დოპილენქია, რადგანე ვა მოკო გემასემასიევე მს თი გა-  
30 რემეპაქია; მითი დურაშა რინასე ისუნუნანციევე, თაქე იფიი წანა თე  
ჟამიშავე. წანა თე ბორჯის სხატენი დღასე სგარა იფიი ნდო კარცე გუ-  
ფონჯანქე ნი, ვიშო მიდგართენიას. ასე სამე გისხუნე სქუავე? — კითხე  
სენწფეექე ჯიმუშიერცე. ჯიმუშიერქე უწუუ:

— ქეშიბტყეე დო უკული დობურე ნი, ქამისხუნენიას.

— ახა ჯგირია, — ხენწვეთქე თქუე: — მა დუდიში რკვათალცე ქე-  
მიბღანქია, — დო მიღართუ.

თე ბორჯისე რაშიქე უწუე ჯიმუშიერცე:

— სი ნემე გაშქურინე, სი ქემარგია და, მა რხესე ქოფსხაუნქია. მუ ბორჯისე ქემნუმოსხაუნქიე, ევერი-ევერი მართახი ქიგემაშქია, 5  
ნამდა ართი შორტი ტყები ართი წურე გემონწყია დო მაჟირა წურე  
მაჟირა შორტი ტყები გემონწყია.

ქსხილი ხანცე ხენწვეთქეთი ქემორთუ დო ქედოდგე დუდიში რკვა-  
თალი. მანცუნუ ხენწვეთქე დო იხუე:

— მა ძალამი დიმიდარი ხენწვეთე ვორდია; რხური ქიბთხისა ევე- 10  
რია, ნამდა მუჭო ბუა ნი, ვე ენგაჯინინედგვა; და ჰუნდუ ზესუნახეშე  
ხოლო უჯგუშია. ბსქედელი ბედინერო დო მა ვა მიდუდუაგო გურიში  
ვარდია? ჩქიმი რხურცე ქუეცოროფუაფუ ვითოჟირიდუდაში ნდემია  
დო თინა აღენოჯენია; ენა ქეშუეტყეებუ ჩქიმი ზესუნახე დასია დო იქე  
მა ქომიწუა; ნდემი რბჭოფი მაფა, დუდი მებკვათია დო ქანწეიქ 15  
ემერი მუკომიბუნე. ჩქიმი ჩილქ ენა ქეშუეტყე ჩქიმი დასიე, დო-  
ჭყუევა დო გაანქე ხე წიაროფა, ქანწეიქ ემერი ქიგეჯანსიე; ათე  
ბორჯისე მათი ჩქიმი ჩილი გვალა ვა პილია დო დობჭყეევა დო გინ-  
ვორთინეევა მიმინოთია; მუჭო მიმინოთუ გინიირთუეე, ემერი ქი-  
გლანოფურინუა დო თი ნდემი თიზემასე ქუეცოროცია, ნამდა თოლი 20  
თიშა აფუ მეჩემებუღია. ათექ ვე ეცუაგო ჩქიმი გურიში დარდიქია?  
ანწი ირი წანასე ართი საბატენი დღასე ჩქიმი კათასე იბჭანუანქია.  
რჭუმანქიე ეკუნელა რხურაშა კარი მაწი გონჯამილი რხეშია დო  
მა იმგარქე, ისეფი მუმანგარანია. ათეჯგურაქე მა მადოლე ნი, ვა მოკო  
გემასემასიეეე, ათეშენი მისეფი ქვეჩიებუქე თე გარემებასე ნი, დოპი- 25  
ღენქია.

გათუე ხენწვეთქე საჩიარი, ასე ჯიმუშიერცე დუდი რკო მეკვა-  
თასე ნი. ჯიმუშიერქე ვაღიში მამალასე ქემანსხაუნ რაშისე, ქიგისქე  
მეღე დო მოღე მართახი დო ჟირინოლო წურე თითო შორტი ტყები  
გეომწყე. დინჭირე რაშიქე დო ქოსხაუნ რხეში ქვერსეში ჯიხსე. 30  
დოდურე ხენწვეთქე, მარა მუ ქიმიზგო?

ჯიმუშიერქე გურქე რაშისე, იდე, იდე დო ცირაში დონორქეშ  
ქემორთუ: ცირასე რხეში მანარეფი კოჩიში დუდითუ მუეშაფუდუ  
დო კითხე ჯიმუშიერცე გარემება ნი, ექე გეუნწე, გურიში ვარდი დო

გურიში დარდი მუ რე ნი; ცირაქე გეესრე დო ქომონჯო ქედეკენზე  
ჯიმუშიერი. ქარენა თაში მინა რე ხანცე ნი, ჯიმუშიერქე კითხე ცირასე

— თაქე ვორდათე ნი, თინა გისხუნუნია დო ვიშო მაცუნევე?

— ვიშო გაცუნუქია, — უწუე ცირაქე.

- 5 გეგემინწიისე მახლარო: ცირაქე ცა დო ქეცხანში ჯგირი დო  
სქვამი ურემცე ქიგიონწკარე დო მოლართესე. იდესე, იდესე დო  
ხხორო გვალა გინიილესე. მანჯესე ჩანსმენიში დოხორქეშა. ჩანსმენი  
დო მუში ჩილი უნათე გონწიიერი სენა, ჯიმუშიერქე გეგენახლესე ნი,  
უკული. ვეზირეფი აჩო გეგენახორესე. ართიშა მანჯინესე ნი, ქომი-  
10 რესე ცირა დო ბოში ქემუელა ნი, მარა ვე ეჩინესე. ჯიმუშიერი დო  
მუში ჩილქე ექეელესე დო ქედოდოხოდესე. ჯიმუშიერქე კითხე მუში  
დიდასე:

— მუქე რე მუცაწეფესე, შატენიევე?

თე ბორჯისე ჩანსმენიში ჩილქე უწუე მუში ქომონცე:

- 15 — თე ბოშისე რაგადი ჯიმუშიერიშა ნოგუევენია დო თესე დუ-  
უმტკიცათია ჩინი ქონებავა.

ჯიმუშიერცე ვა მათინინე დო თქუე:

— შა ვორექე თქვანი სქევა.

- ჩანსმენი დო მუში ჩილქე განედესე ნახეტანი სიოლიშე დო  
20 უკული სნებაშა ქემორთესე ნი, გაჯუნესე დო გაასხუშესე ჯიმუშიერი  
დო მუში ჩილცე. ჯიმუშიერქე აშბეე ქეეჩუე ირიფელი მუში დიდა დო  
მუმასე. იცუე დარა დო ხარებაქე. ვეზირეფი კინი გაცართინეესე დო  
უკული ბედინერო ცხორენდესე ჩანსმენი დო მუში ჩილი მუნეფიში  
სქეა დო ნოსაწკემა.

- 25 სუმი უმქერი, სუმი ბერწული დორონთქე ნემე მომილასას თქვანი  
ხეში მოწუელი.

## XXVI.

### სუმი ჯიმა დო ნდიში არიკი.

ქოლოფე, ქოლოფე ართი სენწეფე დო ნოფეე სუმი სქეა; სუმი-  
ხოლო ართიანში უჯგუში მიკაჯინალო. სენწეფექე ქიიგებზე ღურაში  
მუახლოება, ქიიჭანუ სუმხოლო მუში სქეა დო უწუე: „მა ვლურუ-  
30 ქე ნი, ეს თქვათი ქარწუეთ; მარა ღურა დღაშა ართი მუდგა რე ნი

მიღუ თქვანდა დახინალი დო ჯგერო დემანსოფრით, მუსეთი დოგი-  
 ჩინანთუ ნი: ჩქიმი სხესწუფო დიდი რე ნდო ფართო, მინდოჩი დო  
 ტყა ართიანიზემა, გვალა დო ბარი თანასწორი. ირი დინაშა გილარ-  
 თით, ირი ქიქანა დიილით. ირიფელი ძირით, მარა ვა გვეანტყორანნი  
 დორონთქე დო ჩქიმი დოხორეწკემა ტყა რე ნი, ეთი ტყაშა ონადი- 5  
 რუმა ვე შთოროთათ. ჰატიცით ართიანტ, გიქორდანი ართიანი; გაჭირე-  
 ბაში დროს ოხვარუდათ ართი-მაჟიას დო სიცოცხლე ვა სოგათ ჯგერი  
 საქმეში გურიშენი. ჩქიმი ქონებას ართო უგურთუო გიტენთ დო აბა,  
 სქუაღეფი, თქვა გიჩქენა, თქვანი გლახა საქმეთ მა შურტ ვა წანაქო-  
 ნენტო და დო წოროფილო ქიიცხოვრენტო და“. ქოთქუ თენა დო სენ- 10  
 წუფექ დოღურუ. სქუაღენქ მუჭო დასქვანდუდუ ნი, თუმი დინგარეს  
 დო თუმი დონთხორეს მუმა. მეკიილუ ბრელი ხანქ. სქუაღენქ მუმა  
 გამგირგოის. ცხოვრენდეს მუჭოთი დოჩინელი აფუდუ მუმასუ დო მუ-  
 თუნი გლახა ინენტ ვა დოლაშუნა (ვე შესვალაშუნა).

ართი დღას უჩნაში ჯიმაქ ონადირუშა მიდართუ. ულს დროს ოშქარი 15  
 დო უკუულაში ჯიმაღენქ მუმასში ნარაკადე ქეგაშინესუ. უჩნაში ჯიმაქ  
 დოკასუ რაში დო მიდართუ. მეკიილუ ართი დღაქ, მაჟირაქ, მარა უჩნაში  
 ჯიმაქ ვა მკოჩქინდუ. დიო ხოლო იმენდის ვე ექოთანდეს ხენწუფეში  
 სქუაღეფი დო ირი დღას ეღუდეს, მარა ვე ექუ იშ მულაქე. ეთიწკემა  
 ოშქარი ჯიმაქ ქიგიაწუნუ. წუდეს ხვალე უკულაშიქე ქედოსქედუ. თუ- 20  
 ქეთი უჯინუ მუშმა რდუნი დღას დო მუყანცეთი ვართი ართიქ შოროთ  
 დო ვართი მაჟიაქე ნი, გინოჭყვიდუ ჯიმაღეფიში გოარუა. ქიმაქანწუე  
 წუდეს ირფელი, ქიგედგუ რაშის ონანგერი, დართო მოროკვიშე დო  
 მიდართუ. თიქ ხათხოლო ქიმეხვადუ, მუში ჯიმაღეფი სოლე იშესუ ნი  
 დო ტყაშა გურქე რაშის. მერთუ ხოლაშა ნი, რაშიშ ფოლოში გინა- 25  
 დგემა ქიინინუ. ხათხოლო ქიინინუ მუში ჯიმაღეფიში რაშეფიში გუჩ-  
 ხიში გინაბიჯგეფი. ქოტკანუ რაშის მართანი დო თოლიში დოფალა-  
 ფაზემა ხანტ ტყას მითასალე გოჩქინდუ. ეფერი უკუემელა ქორდუ  
 ტყაში გურტ, ნამდა თოლიშა კიათი ვე მიღუდუ. მარა ეფერი რაშის გე-  
 ხედუ თე ბოში, ნამდა თოლეფიშე დანხურტ მარდვანდუ დო ეთიში სინ- 30  
 თეთ მარას იძირაფუანდუ ხენწუფეში სქუა. იღუ ართი დღა, იღუ მაჟირა,  
 შიარო იღუ დო, აჭა, ბოლოს, სუმი წანაში უკუელი; შორტ, თოლიში  
 ოჭირინაფუს, კვარიაში დუდიში მაშხვათ სინთე ქოძირუ. ბოშის იმენ-  
 დიქე ქიმიანუ. ქოტკანუ რაშის მართახი დო ქარში შამალას ართი

დიდი მინდორისა გაიშერულე. ათე მინდორც კეუერი სინთე ქორდღე, კეუერი, ნამდა დიო თოლქ ვა განჯინე, მარა მუჟანცეთი ქიმიორსქვანსუ თოლი ნი, სარნიკო მუდგა რე ნი ქოძირე: ათე მინდორც ართი ოდა ქიგეღგე ნი, ქანწყეუ ნდო სინთე ეთეურეჟე რე ირჟეღც ართო გინოძე 5 ნი. მინილე ოცეჟა „ი მეხძელისა“ დიიძხე ართიშა, მაჟიშა, მასუშაშა, მარა სქანი ღუდქე ვა დომიღურე იში მეტი, მითინი სორცეღელქ მანგი-  
ორი შასუხი ვე მეხე. თიწკეჟა გეგმანსხუ რსიში, ქიმკეკერე ჟას დო ექილე ახარქაშა. გიიჯინე, მიიჯინე იშო-აშო, მითინ ვა ძირე. დიილე არძა ოთახი დო ბოლას ართი კეღერი ოთახის ქიმიოდერთე. დუ-  
10 უხაკეუ, მარა შასუხი მითინქე ვე მეხე; ქიმიანჯირე კარცე ნი, ვა გინჯე; მურთო გურქე დო მუჟიფურინიუ ქურცი დო ქოცეჟე. კარი ხინკი-  
ცალო გინართინე დო მინილე. მინილე დო გიიჯინე ნი, ართი სარნიკო სქვამი, ზინსხეჯეჟა ტირა ქიგლანე დო ქინგარცენი, ქოძირე. ბოშიქ მიაკენე ხოლოშა. ცირაქ ქოძირე ხენწეჟეში სქუა ნი, ნჯარა ქიმიოდუ.  
15 ჭიჭე ხანცე თაში მუნჯიცილო ქუჯინედეს ართიანცე დო ბოლას ბო-  
შიქ კითხე:

— შინ რექ სიავა?

— მა ზღვამი ხენწეჟეში ოსურსქუა ვორქექე დო ასე ნდის ჰუნქ ჭოფილოვა.

20 — სო რე თი ნდის?—კითხე ბოშიქე.

— ასე ონადირეშა მიდართე, აღბათ მალას დიირთჸ დო გლასას დლას გიგორინუასც სიავა,—უწუ ცირაქე.

— ვა გაშქურინას, ის ჩქიშდა მუთა ადოლე, იში თოლისერც ქე-  
გოძინანქია,—უწუ ბოშიქე.

25 — ვაი იში მეტი, სი იშა მუთუნქ კაღოლუას: ათე დღაღენც, მიდგა რდღე ნი, ჟირი ბოშიქე ქმორთე; ნდიქ ჟირინხოლო დოწვილე დო წუდეს თუდო მითურვანჯე. სქანი მულათი ვა ახიოლე ი ჭეღელცე დო რთინიქ: ვარა დიფუელი დო ვარა მეუ კენი იშოვა,—შეხეჟე ცირაქ.

ბოშიქ ქანახოქე წოხოლე დო მანგიორო უწუ:

80 — სი ჩქიმი ჩილობაში ვარინს ვა თქუანქე და, ათაურეჟეთი მი-  
დაგიქონას, ნდისეთი დოპილე დო ჩქიმი ჟიმაღენცეთი გუოცოცხლეზა-  
ფუნქ სქანი მახვამიღაფარი ნდისია.

ცირაქ თანახმაქ იყუ. ძალამქ ეწეინე, მუჟანცეთი ქეგეგე, ეთი ღურე-  
ლეფი თე ბოშიში ჟიმაღეფი რდღე ნი. უკულაში ჟიმაქე გემსვანჯე



მუში ჯიმაღლევი ეშე ოდაშა, ლოგინცე ქიჯლასვანჯუ დო ახარწაშა გე-  
მიღეს ჟირხოლო ჩილი დო ქომონჯქე. უცეხ ათიანცე ოღურყოლე-  
დესე დო ოხურტოლედესე ნი, თიწკმა მიკაჯინესო, ნდი დინა-უნას ქე-  
მონწყუნცე დო ქემურცე ნი ქომირეს. მენილე ნდიქ ოხეშა დო რაში  
ქომირე ნი, ჭკომუა მუნდამუ. ბოშიქ დუქდახე ახარწაშე:

— ვა გვგანსტეორას დორონთქე დო რაში ვა ჭკომავა.

ნდიქ ეშეჯინე ეშე დო ხენწფევი სქუა ზინახეწყეშა ქომირე ნი,  
ართი ქიმიღლეველე დო დუქდახე ბოშის:

— მუჭო გაბედი სი ჩინიე დო უხქიმეთ მუჭო გოტახი ჩქიმი  
ოთახეში კარია!

— ენა სქანი საქმე ვა რე ნდო მუჭო გაბედი ნი, ეს ასეხოლო  
ქეგომირანქია,— მიოდახე ბოშიქე დო გიმელე გიმი.

ნდი ჰიჯიშე დანხურცე ორღვანდო, თიჯგუა გურიმელირი ქორდო,  
მარა ხენწფევი სქუაქ ბრელი ვა აცალე დო ქადირგეს ართიანცე. სუმი  
დღა დო სერც ქორკინებულენდესე. ბოლოს დუერთო ბოშიქ ნდისე დო  
კისერიშა დინაშა დააღე ნდი. გელესოფე ლეკური დო ოკოდო დუდი  
შეტქალატეგო ნდისე ნი, ეთიწკეშა ნდიქ შეეხვეწე:

— ვა ჰილა დო მუთი გოგო ნი, შეგისრულენქია.

— ახა ჩქიმი ჯიმაღლევი გამითელი დო უკული ათე მხარეს სქანი  
ნახუტგულე ვა ბიარავა,— უწუ.

გემეჩონე ნდი დინაშე დო ღურელი ჯიმაღლევიშა ქიმიჩონე.  
ნდიქ ქიგნაფურტინე ჟირხოლოსე დო გააცოცხლე.— „აი, ჯიმაღ-  
რელი, მუწმა ხანც ქენობრულენანია“, თქვის ჟირხოლოქ. გიიჯინესე  
დო მუნეფიში უკულაში ჯიმა ქომირესე. ქიგნაღურყოლეს ართიანცე  
დო მუჟანცეთი ირფელი ქეგეგესე ნი, ხოლო უმოსო ახილეს. ნდიქ  
ხათხოლო გეგენოდინე დო უკული იში კვადი ვა უძირე შურდგემილი  
კოცე. ბრელი დრო გაატარეს ართო მხიარულო დო ბოლოს უნჩაში  
დო ოშქარი ჯიმაღლქ მუნეფიში სახენწფეოშა მიდართესე, უკულაშიქ  
თაქი ქედოსქედო. თი უამიში უკული ცხვრენდეს სუმიხოლო ჯიმა-  
ღლევი ბედინერო. მითინი ვა ბედედო ინეფიში გენთახვასე დო თეში  
დააქურდინეს ირი კოჩი, ნამუდა ინეფიში სახენწფეოში დინაშა კუნ-  
ხიში გედგეშათი ოშქურედესე. ჟი ჩიტის ვე გნიფურინუნდესე დო  
თუდო ჭეგესტენტიას ვა ითახესედო.

ღემა თექი ვოჩდი დო ამედლა აშო გახოლით.

## XXVII.

სრისტაგანი დო ბელთაგანი ტარიელეფიში არიკი.

## 1.

ქოცოფე ართი ხენწიფე. ნოცვე ართი ცირასქუა. თიში უჯგუში ცა დო დისა შქას მუთა დეზადებუდუ. ათე ხენწიფეს ქივიანთხე სერით მუ-  
დგარენქე დო მიდუეღუ მუში ცირასქუა. გიათხორეს ბრელი, მარა მუ-  
თუნი ვა ძირესუ.

5 ათე დროს ნოცხოფრებუე ართი ტყაშიკოჩი; დორთნთიშა ცოფეუ  
ზიჯალა მენამილი, დღასუ კოჩიშა ვე გმართუეკო ნი, ირო ტყას დო-  
დირთუეკო ნი. დისა-არდგილი აფუდუ მერხქინელი მუში დუდიშო, თი-  
შქინ ნამუდა მუკი-მუკი მოსანძღვრეეფი ნდემეფი უუნდუ, ჯალემცე ვა  
არსუნდუ ოკვათლო. თიცალი შელებუანი კოჩი რდუ, არა ნდემემც  
10 ოშქურედუ.

ართიშა ათე ტყაშიკოჩქ მიდართე მუში არდგილი გეშეეღუეკო ნი,  
მუთუნი ვა დაახხრესეგო ნი ნდემემქ. ართი განიშე წყარიზიჯი რდუ.  
ათე წყარსუ ქალაწუნუ. ბუაქეთი ალულას ქიმიოდირთე. გოჯინუ წყარსუ  
ნი, სისხირიში წიკვილო ქოძირე. გუეკვირდუ: «თე წყარი ხე რდუა,  
15 ასე მუ ორე ჭითა რენია, თენა ოკო ქობძირევე!» მიდართე ეკი-ეკი  
წყარიზიჯით დო დიისერე. ართი დისაშა მისანტე, ქოძირე მუდგა-  
რენი წყარსუ ქინიისოფეუ ნი. ქიმერთე ხოლოშა ნი, ქოძირე ნდემეფი,  
ჟირი, ართიანტე ქარკინუნა ნი. ათენეფიში სისხერთი ცოფეუ წყარი  
წიკვილი. მელე შიკაჯინუ ნი, ქეკორე, ბუატალო ეკორწკინუნტე ნი,  
20 ევერი. ქიმერთე ტყაშიკოჩქ ნდემეფიშა, გელეკნწუე ლეკური, მოურქე  
დო ჟირხოლო ნდემეფი დოჭკირე, წყარსუ ქიმეხე ოდალარო. თე  
დროს მელემე დუუძახუ, ბუატალო ეკორწკინუნდუ ნი, თიქ:

— ქრისტიანე ხოლო ვა რექია?

— ვა გაშქურინას, — უწუე ტყაშიკოჩქე. — მა ქრისტიანე ვორექე  
25 დო სი მინ ორექე ნი, ქომიწი!

— მა ვორექე ხენწიფეში სქუა; სი ცვილი ნი, ეთი ნდემქე ქომი-  
ხვამილუე, მოლაშიცონუ აშო. ათე წყარიწკეშა მაჟირა ნდემქე ქედო-  
ხვად დო ჩქიმი მიდალას მუუნდომუ. ეთი დროს რდუ, სი მასჭიშე  
ნი, ხხუზუნდესუ ნი დო დოცვილი ნი.

ტყაშიგოჩქ უწუუ ხენწიფეუმი სქუა-ძღაბის:

— მა ღორონთიშა მათუე ჰიჯალა მენამილი, ტყაშე დღას ვე კლავორთე ნი. სი მინდორიშა გეგეშაიწუნა დო უგუელი სქანი წუდეშა მიდართი.

მარა ძღაბიქ უწუუ:

— მა სქანი დათხია ვე შემიღებუ მუთუნინერო.

ტყაშიგოჩქ მიდეწუნუ მუში ორენჯი არდგილიშა. რენა თექე უირ-ხოლო. მუკიილე გვერდი წანაქ, ძღაბიქ დემონკათო, დროქე ქომორთო ბაღანაში დაზადებაში. ტყაშიგოჩქ უწუუ ძღაბის:

— მა ხვალე გორექ ათე ტყას. სი ქედიინჯირუქე ნი, კოჩი გოკო 10 ხეში მანწუუუ. მა მუთუნი ვე შემიღებუ.

— მა სქანიწეგეშა ოკო დობლურეე, შესვადო სოთინი ვა მალენე, — უწუუ ძღაბიქ, მარა ტყაშიგოჩქ ვა დუუჯერე:

— სი ოკო სქანი წუდეშა მიდართე ნი. მა ტყაშე გეგეშაიწუნა სერით, სქანი წუდეში ხოლოშა ქიმეგიწუნა.

ძღაბიქ მუ ქიმინჯო? — „ჯგირია“, — უწუუ. მიდეწონუ ტყაშიგოჩქ სერით, მუში წუდეში ხოლოს ქედაახუნუ. გელეელე ართი მარწკინდი ჯიბეშე, ქიმეჩე ძღაბისუ დო უწუუ: „სი დიგებადებუნია ბოში, სახელი ქიგოდგია «ხრისტაგანი». ათე მარწკინდი ხეთე მარძგვანი ხეში კითის ქეშაგია, დღასუ ვა მიინწუასუ, ირო კითის უღუ- 20 დასია“.

ტყაშიგოჩქ მოღართო მუში არდგილიშა, ძღაბიქ მინიილე მუში წუდეშა. ქოძირე დიდა დო მუმაქე, ახიოლეს: «ჩქინი სქუაქე ქომორთუა».

მაჟირა დღას ქიმინეს დიდი კამჰანია, ბრელი კოჩი წუნდეს დაჰე- 25 ჯებული. შქადღას ძღაბის ქვანაში ჭუა ქედუუჭყუ. ქედაახირეს ლოგინო დო ქედეებადე ბოშიქე. დიდაქე თქუუ: „სახელი თეში ხრისტაგანი ორდასია, მუში მუმაქე თეში მოჩინუა“.

არძაქ თანახმათ გინირთეს, მუში მარწკინდი მარძგვანი ხეში კითის ქეშაგეს. მუკიილე სუმი თუთაქე, ბაღანა ჯგირი დონიერო 30 ქოძირეს. ხენწიფეს ახიოლე: „ენა მიდეგარენი ურიგო კოჩიში სქუა ვა რენია“.

ესხი მუ გუვავრძელა, ბაღანაქ მინდორცე ლაქათი ქედიიჭეე შესა ბაღანეთეიწეგეშა. ართი დღასუ მუში ბაბუ-ხენწიფეს უწუუ:

— გამიკეთებთეუ ქაშვილი დო ქასვანი, უჩრხლო ფულან-  
დიში; წონათუ უჩრში ფუთიქ იყუსუ ნი, ეფერი.

— ძალაში ჯგირია, — უწუუ ბაბუქ.

ვე ეხერხე, მარა მიდასქე კოჩი ჭკადუშა. დასჭკადათუ შქვილი დო  
5 სვანი, მარა მოღალაქე ძხელქე აციის. მიდასქე ხუნწიფექ კამბეშეფი  
ურემამო დო ქიმიდიქ ძალაში ცადაში თუდო. ოზეს მუნიღესუ ნი,  
ბაღანაქე ქოძირე, ირულუ, ქიმიასადღ ურემცე, ქიმეკინდუ ხე შქვილი  
დო სვანცე, უცბაშე გეკტოფე. ირკოცე გუუგვირდუ: «ენა ფარსავი  
კოჩი ვე ეცინია!»

10 ქედეკეინე ხესუ ხრისტავანქ, ქაწოთ სვანი ეშე. უჯინეს შხვა კა-  
თაქ, მარა თოღუ ქაწადინე, თიცალი მანკარაშე უცოთამუ. ბრელი  
ხანიში უგული სვანქე დიხს ქიგინანს. ქიმერთესუ სვანის სუმენეხი  
კოჩქე. მარა სვანქე დიხსუ ვე გემანწყესუ. ესხი ხანც ირულუ ხრისტა-  
ვანქე, ქიმერთე დო მუში სვანი უცბაშე ქიხვამიღუ. თეცალი ამბე  
15 ძირესუ ნი, ირკოჩი რავადანდუ: „ათექ ოკო იყუსიე ტარიელეფიში  
პატონქე“.

ხრისტავანქე ქიდიტყეე ონადირუშა გილუულა. ეფერი ონჯუა  
ვე ეყუაფუდუ, ნადირეფი შხვა დო შხვა ვა მიიღუკო ნი. აწი გვალე დე-  
ეკაბეტე ხრისტავანქე. ეშა ირკოცე ოშქურუ, თიშენი ნამუდა თეში მა-  
20 მანგარა ბოში დიორდე მითინსუ ვო უძირე.

ართიშა ხრისტავანქე მიდართე ონადირუშა. გიღართე ბრელი,  
მარა მუთუნქე ვა აწვიღე. ონჯუას დიირთე მუში წუდეშა. შარს მუ-  
ურცე შეწუხებულა ნი, მიოჯინე ართი მიხდორიშე, ქოძირე, ოსურცე  
ხუცე ფოხალი წყარიში ეფშა ქიკლადგე ნი. იფირქე ხრისტავანქე:  
25 «დაბა ეთი ფოხალი ხეჯიშა ქიგლემატახენია და». ქაწოთ სვანი, ქე-  
მანხვამიღუე ფოხალსუ დო გოტახე. წყარქ ოსურცე ვიშო ქიგნაწყუ  
ტანსუ. მუკანთე ოსურქე დო უწუუ ხრისტავანი-ტარიელცე:

— ნანა-სქუა, ჩქიმი ფოხალი ვა ტახიკო ნი, შხვაქ ვა ვაშოე ოკო-  
თამალქე? ასეიანი ბოშემცე გინქენა ხეში მარწკინდიში მოგათუა, ენა  
30 ჯგეში ტარიელემცე ვო უჩქედე.

ხრისტავანქე მუთუნი ვო უწუუ, გამინწყე ხეთე მარწკინდი დო  
ჯიბეშა ქალეკდუ. მოღართე მუში წუდეშა. იმუ სერც ქედინჯირე გური  
შეწუხებულა. მაყირა ოტუმარეს გეადირთე, ოტკუმალი ოტკუმუ, დი-  
დასუ დუუძახე.

— მორთის აშო!

დიდაქე ქიმერთე.

— ართის გიწინქე დო თინა ვა მიფუელა: ჩქიმი მუმა მინ ორე ნი, თინა ოკო ქომიწუე.

დიდაქე შიიწუხე, მარა მუ ქიმიხეკო? ქუწუე:

5

— სქანი მუმა ტყაშიკოხი რე. ინა ირო ტყასე მითორე. დორწნ-თიშა ჰიჯალა აფუ მეჩამილი, კოჩიშა ვე ეგ მართასე ნი.

— სოლე რქინა? — კითხე ხრისტაგანქ. დიდაქე უწუე:

— ათე დო ათე მუხურცია, — კითითე ქაწურე.

მიიგორე ხრისტაგანქ მუში რაში, ნამუთე გინახუნა ვა რე შურე 10 დაბადებაშე ნი, ეფერი. გეგმეწონეს რაში ჯაჭვეფითე. ხრისტაგანქ ქიმერთე, გოფუხონდ დო ონანგერი უცხაშე ქომენოდგე. გეგმეწონე მუში შქვილი დო სავანი, წუდექ დიხინე: „მა ჩქიმი მუმაში ოგორეშა ვურქია“.

ქიგეღოხოდ რაშის, ოკურქე დო მიდართე ვი დო ვი ჰქერით. თი 15 ტყაში ხოლოსე ქედანსხაშე. მიშეელე ტყაშა, გორე მუში მუმა, მარა ვა ძირე. ეში მუმა გამოთხროსაფუ ნდეშემცე, ჯალეფი დუფოხრებუნა დო თიშენი. აშო დიერთე ტყაშიკოხიქე დო მუურცე ნი, ქოძირე, რაში ტყასე ქაშედიარცე ნი დო ბოში მუში დუდიშო ქიგლუურცე ნი.

— ეი! მუ კოხი რქინა? — დუქასე ტყაშიკოხიქე. — მიქე რე ჩქიმი 20 ტყაშა მუთულა ვაბედიე?

— მა ვორქე, მუ გოკო? მოზოჯი, მუთუნი ქეგაქიმიხე და! — დუქასე ხრისტაგანქე.

— ჩქიმი წიმოძახება ხრისტაგანი-ტარელიში მეტი შხვაქ ოკო ვა ვაბედგო, — დუქასე ტყაშიკოხიქე.

25

მარა ხრისტაგანქ ვე ეშქიდე სხელიში რაგადი, გეგმეწონე მუში სავანი დო ქაწოთე ტყაშიკოხიქე. ტყაშიკოხიქე ხეთ ოტოფუ სავანი. უჯინე ხრისტაგანიშ ხესე, მარა მარწკინდი ვა მახვილე: «ენა ჩქიმი სქეა ოკო ვა რდასე ნი, ვარა ხესე მარწკინდი აფენუაფუდეუ». ეუკინე ტყაშიკოხიქე შქვილი დო სავანსე დო ქაწოთე, ქომოხვადე ხრისტა- 30 განც, კეერთე დო ქედანსხე. მოლართე ტყაშიკოხიქე, ქომორთე დო ვაჯინე თე ლურელცე, ხელეფი ქეუძირე, მარა მარწკინდი ვა მახე. — «დაბა ეგებე ჯიბეშა მუთუნი ალუძედანია», იფირქე თიქე. ჯიბეშა ვა-ლეელე ხე, გელეელე ბუმასნიკი: ვანჯე ნი, გელეელე ქაღარდიში მეკი-

რელი ჭიჭე საქანელი; გონწეუ ქაღარდი, ქაძირე მუში მინახეში მარ-  
 წკინდი. ქიმიოღვარეუ ართი, ქოსეპუ ჯასე დუდი, ეკირთე ჯასქ, მაყირა  
 ჯასე ქიმნასთხე, მაყირაქ ეკირთე დო მასუმასე ქიმნასთხე. ათაში-  
 ათაში ქიმნასწეუ ვიშო-ვიშო ქეჟასა. ქომორთე ხოლო სრისტაგანიშ  
 5 ხოლოშა, ქიმიიგე დუდიშა ხე, ქიმიოღვარეუ ხოლო. ქოსეპუ ჯასე  
 დუდი, ჯალეფი ართიასტე შიოტეწხე ვიშო-ვიშო. ირიაართო ღვარანტე  
 ტყაშიგოჩი, ნდექემტე აქეჩინესე: „ენა მედგარენი ჯგირი ოკო ვა  
 რდასე ნი“, — თქვისე დო არძოქ გეგნოცისე შხვა არდგილეფიშა.

ტყაშიგოჩი ხოლო დო ხოლო უმოსის ღვარანტე, თაში ნამუდა  
 10 დორონთქ ქეგეკონე ათე ტყაშიგოჩიში ღვარაფი. ტორონტ დუქასხე  
 დო უსოჯე: „მიდართი სი, ქაძირი, მე ორე, თი გოც უჭირტე ნი“.

მოღართე ტორონტქე, ქაძირე: დურელი მინდორტე ქიმეწოძე;  
 ართი გოჩი ქიმურტე ხოლოშა, მიინჭასტე დუდიშა, ქიგიიჭყანტე ღვა-  
 რაფის, ქიმიოგანტე ჯასე დუდსე, ეკირთე ჯა დო ვიშო-ვიშო ჯალეშტე  
 15 მენწურტე. ქეგოლიბეუ ხოლო-ხოლოს დუდიში შიოგამალი ჯალეფი-  
 ქაძირე ათენა არძა აშბე, მუს ორთედე ნი ათე გოჩი. თიტაღს თხი-  
 ლასანდე, დურელტე ჭანდის ვე გიოფურინუსანდე. მიდართე ტორონტქე,  
 ათე აშბე ირიფელი ქეწეწეუ დორონტე. დორონთქე ქიმეჩე ართი ზლა-  
 ტოკი ტორონტე დო უწეუ: „სი ათენა შიდეელი ნიძგვითი, ქიმერთი  
 20 დურელიში ხოლოშა; შოუთხილეე თი გოც; ჯაში დუდიში შიოგამუმა  
 შიდართასე ნი, თიწეშა ათე ზლატოკი ყი ქემსაყოთი დურელტე  
 ხხინდი დო შიტე. სი სქანი დუტე მეხვარნი“.

შიდეელე ტორონტქე ზლატოკი, ქიიშეუ დრო, გეგნოფურინე დუ-  
 რელტე დო ზლატოკი ქიგიოყოთე ხხინდი დო შიტე. მუქე ვიშო ქო-  
 25 ფურინე. ტყაშიგოჩი მოღვარანტე დო მურტე ნი, ქაძირე, დურელი  
 ბოში ყი ქიგეჩე ნი. ირულე, ქასტაგე, გაჯურე დო უწეუ:

— სახელი მე რჯოხონია?

— მა ბჯოხონია სრისტაგანი, — უწეუ თიქე.

ანწი ირიფელი ქიშიტყევეს ართი-მაყირაში აშბე, მუჭოთი მუმა  
 30 დო სქეს რენა ნი. სრისტაგანი ქალეურდე მუში მუმას ბრელი ხანტე.  
 ბოლოს ტყაშიგოჩი უწეუ მუში სქესსე:

— სი მუე ანწი სქანი რუდეშა დო გიჩქეღას, სი ამსანაგო დეკეინი  
 «ბელთაგანი-ტარიელი» რუფი-ტარიელიში სქესა.

გეგმეთხიის ართიასტე. მიდართე სრისტაგანქ მუში შარაშა.

2.

მეურცე სრისტაგანი მუში შარსუ დო ფირქენს: «მა ოკო დობ-  
გორე ბელთაგანი-ტარიელია». ოკურქე რაშის, ქალასხაპუ ართი სღვა-  
პიტე. ქიგიაჩუნუ შარას, იდე, იდე ამესერი, ჭუმე დო ქიმუნვადე ორ-  
თუშარასა. ართი შარაშე მიოჯინუ ნი, ქომოცხქე კვარიაში დუდიში  
მაშხვა მუდეგარენი. იფირქე: «ნანდულა კოხი ოკო ორდასუ ნი». 5  
გორქე რაშის, მიანჭეს ართიანიშ. ჭავაქ ქემანჯირე სრისტაგანი-  
ტარიელე, თეში ნამუდა ულას აწუხენდე, მარა სრისტაგანიში ჭავათე  
ვიშო მიოჯანდე თეურენი მუმალარი კოცე. სრისტაგანქ ქიინინე:  
«ნანდულა თენა ოკო ორდასიე ბელთაგანი-ტარიელი». ბელთაგანქეთი  
გური ქუეხე: «ნანდულა სრისტაგანი-ტარიელი ოკო ორდას, თეურე 10  
მეურცე ნი, თინავა». მიანჭეს სოლოშა, მარა წოხლუე გამარჯება  
ვართე იქე უწუე დო ვართე იქე. მიკულექს ართიანცე. დიერთე სრის-  
ტაგანქე დო დუეძახე:

— გამარჯება, ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელიშა!

დიერთე ბელთაგანქე დო უწუე: 15

— გოგომოძგუ, ჯიმა, დორონთქე სრისტაგანი-ტარიელცია!

ბეგწუელქს ხე ართიანსუ დო გაჯუნესუ. ქედოდოხოდეს ართი  
ჯაში ორასუ, ქიმიისვანჯეს, ქედოიჭყეს ჩიება. ბელთაგანქე თქუე:

— ართი დიხას ნდექეფი ოხორანა, მუკი-მუკი გალავანი გორქუნა,  
რკინაში კარეფი ოხეშა შინაღუშა გილეზუნა. ოხეს გალე მუკი-მუკი 20  
ხე წყარი გორქუნს თიცალი, ნამუდა მუსეთე მიკაწქენსუ ნი, ირიფელსუ  
დოჭუნსუ. ეთი ნდექემცე ჩუნს ართი და თიცალი, ნამუდა ბუა დო თუ-  
თაცალო რწკინენცე. მარა მუს აკეთენცე? წყარიშა ვე მენიერთე; წყარსუ  
შინორთე ნი, გალავანიშა ვე მენიერთე; ოხეში კარეფიშა ვე მენიერთე,  
თიქენი ნამუდა თითო ჭიშკარი ანთასი ფუთიანი რე. 25

— აბა, ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელი, შიიფშათე თი არდგილიშა.  
მუთე მადოლქას ნი, დორონთი ძირენცე, — უწუე სრისტაგანი-ტა-  
რიელქე.

ბედირთეს ტარიელექქე, ქიგედოხოდეს მუშუში რაშემცე, გორ-  
ქისუ დო ქიმერთეს ნდექეფიში ჩუდეშ სოლოშა, სოდეთე ხე წყარი 30  
მუკი-მუკი გორქუნსუ ნი, თექე. ბელთაგანი-ტარიელქ უწუე:

— ა, ჯიმა, ათენა რე ეთი წყარი. მუთე შინიერთე თაქენსე?

— ჭე, ჯიმა, ბელთაგანი, — უწუე სრისტაგანქე, — ქიგედოხოდი

სქანსი რაშის; მას გიწუე «ჭე»-მასქე ნი, თინწკემა რაშისე მართანსი ქიგია-  
შქვი, უნწარაში ვე ეყიდასუ ნი, ეყერი.

ხრისტაგანსქე ქიმეკინდუ ხე ბელთაგანიში რაშიში კუდელიში ჯინცუ  
დო დუეძახუ: «ჭე, ბოშია»!

5 ქიგიაშქუ ბელთაგანსქე მართანსი რაშისე. ათე დროს გეეჭოფუ რაში  
ხრისტაგანსქე კუდელითო დო ქაწოთო მელე. ბელთაგანსქე ქეკასსხაჲუ მე-  
ლეჲნი ძგასუ. ხრისტაგანსქე ეშეელუ მუში რაშიშა, ქიგიაშქუ მართანსი  
დო ქეკასსხაჲუ მელეჲნი ძგასუ. თე დროს დიისერე. ქიმერთეს გალავა-  
ნიში ძგაშა, იმუ სერც მისვანჯეს თექე. ოჭუმარეს ბჷაში სინთექე  
10 ქიიწუ ნი, გედირთეს ყირხოლო ტარიელემქე. ბელთაგანსქე უწუუ ხრის-  
ტაგანცუ:

— ასე მეჭო ოკო ფქიმინათ?

— მოლართი, ჯიმა, აშო!—უწუუ ხრისტაგანსქე.

მიდართეს რკინაჲმ კარშია. ქიმეკინდუ ხე ხრისტაგანსქე, ყირხოლო  
15 კარეფი გოსოფუ, მარა ე დროს დემეფი ვა ცოფენა გოკურცხინაფილი.  
ქიმერთეს შქაოსეშა ნი, ქიიგინესუ დემემქე, გეგმოცისი გალე, მარა  
ხრისტაგანი-ტარიელქე მიდართე წოხოლე, გელეენწუე ლეკური, ქაშა-  
აკათე ნდემემცუ. მოუსვესუ დო ჭვირეს, თაში ნამუდა ყირხოლო ტა-  
რიელეფი ოხჯუაშა ქოწვილენდესუ ნდემემცუ. გაათეს აჩა დო ბოლოს  
20 წუდეშა მინილესუ. ქოძირეს, კოჩიში თოლი უჯგუშის ვა ძირენდუ ნი,  
ეყერი ცირა. მარა ცირაქ დოშქერონდუ.

— ვა გაშქურინანსია!—უწიის ცირას ტარიელენსქე.

იმენდი მეხესუ. ქელენჯირეს ლოგინცუ, ქიმისვანჯეს ნაშუელედი  
კათემქე. მაჷირა დღას ოჭუმარეს გეედირთეს ტარიელენსქე, ოჭკუმალი  
25 ოჭკუმეს, გიილეს, მიილესუ. მარა ბელთაგანი-ტარიელც ირეფილი  
შესაში აფუდე, მუშენიდა ეთი ძღაბიქე ქეწოროფუ, მარა ხრისტაგანიშა  
ოშქერუდე: «ეგებე მუს უწოროდასუ დო მუს ოკოდას ჩილოვა».

შქადღას წუდეშა მინილესუ ყირხოლო ტარიელენსქე დო თე ძღა-  
ბიქე. ქოლოდოხოდეს წორო. ხრისტაგანსქე უწუუ:

30 — ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელი, თენა ორდასუ სქანსი ოსური დო  
ჩქიმი ნოსა.

ბელთაგანც ახოლე, მარა ძღაბის ჭეკე ქეაწუინუ, მუშენიდა ხრის-  
ტაგანი-ტარიელი უჯგუში რდუ. ყირი თუთასუ ქოროდეს წორო. გეათუ  
ყირი თუთაქე ნი, ხრისტაგანსქე უწუუ ბელთაგანი-ტარიელცუ:



— მა, ჳიმა, ასე ოკო იბდე. თქვა გინქნა, მუჭოში სკვერასე იციითე ნი.

გებმუქუნეს რაში ხრისტაგანი-ტარიელცე. ბელთაგანიში ჩილქე გებმიიღე აბგათე მუდგარენი საქონელი, ქიმენე ხრისტაგანცე ხესე დო უწუე:

5

— ათეს ინოძე სემინერი მუკოქუნალი: ართი ორქოში, მაჟირა ირფელი ვარხნილიში, მასუმს ირფელი ლინჯიში.

გებწუელე ხრისტაგანქე აბგა, ქემეკაკირე რაშის; გელეელე ჳა-ევა, ქიმენე ბელთაგანცე დო უწუე:

— მა, ჳიმა, გაჭირებული იზიიქ, ათე ჳაჟვასი ჰიჳი მუჟამც ეზის- 10 ხირებუ ნი.

გებმეთხიის ართიანცე. მიდართე ხრისტაგანქე მუში შარასა.

3.

ხრისტაგანქე ოკურქე რაშის, ქალასხაჲ ზღვასიციე. მეურცე შარასე ნი, ქოძირე ართი დედიბი. დედიბის კითხე:

— სონი სახენწიფო რენია თენა?

15

— ენა რენია უნა ხენწიფეში სახენწიფო, — უწუე დედიბიქე.

— თე ზღვას მელე მუ ორენია?

— ნანა-სქუა, — უწუე დედიბიქე, — მელე რე ჩე ხენწიფე. ექიანი სა-ხენწიფო კათა არძა გახარებული რე. თი ხენწიფეს ცუნცე სუმი ცირა-სქუა. თინეფიში მეტი მუთუნი ვა აჰალე.

20

ათენა ქებგონე ხრისტაგანქე ნი, — „შვიდებითია, დიდა!“ — უწუე დედიბისე.

წიმიკინე ჳე, ხრისტაგანქე გიმეელე რაშის, გელეელე აბგაჲ ლინჯიში მუკოქუნალი. მუში მუკოქუნალი ქვდაცოთე, ქიმკიიქუნე ლინჯიში მუკოქუნალი. ქინასხაჲ ზღვას რაშით, გოურქე დო ეკი- 25 ილე მელენი ძვასე. მიდართე ხრისტაგანქე ართი დღაში შარა, გიმეელე რაშის, გამანწუე ონანგერი. გელეელე აბგაჲ ორქოში მუკოქუნალი დო ვარხნილიში. ათენეფი რაშიში ცუნცე ქალადე. უწუე რაშისე:

— მეუ სი, იღირა; მა დოგიძხე ნი, თიწკემა ქომორთი.

რაშიქ მიდართე ოღირეშა. დაჳეე ულა ხრისტაგანქე მინდორცე, 30 მიქხლე ხენწიფეში დოხორესე. ათე დროს მედეჟესე მუში დეჟეფი ქუმურაჲ. ხრისტაგანქე უწუე მედეჟესე:

— სქანი მუგოქუნალი მა ქომუხი დო ხქიმი სი ქოგიდუდასია.

მელეჯექჷ ჭა სასტ გეორხანუ დო უკული უწუუ ხრისტაგანტე:

— ხქიმი მუგოქუნალი ხარტქილი რე დო სქანი ლინჯიში რე.

— სი მუსუ გორე?—უწუუ ხრისტაგანტე.

5 გამგანსწე მელეჯეს მუში მუგოქუნალი დო მუში ლინჯიში მუგოქუნალი მელეჯეს ქიმეხე. მელეჯექჷ ქიმეიქუნუ დო მიდართო. ხრისტაგანტე მელეჯესი მუგოქუნალი ქიმეიქუნუ. მუში შარას მეურტო მელეჯე დო გინი იჯინუ: «ფარი თე ლინჯიში მუგოქუნალი ვე მდამდასია».

ოშქურე სი თეში მელეჯექჷ, მუდგა ღორონთი სი, მუში წუდეშა  
10 ქიმერტო. ანწი ესხი მუ მუგოწყინუათო, ხრისტაგანტეთი ხენწიფეში ჭიშკარიშა ქიმერტო. კარი ფართაშე ქოძირე. ვიშო შინილუ. ხენწიფეში შონალე ბოშექჷ ქოძირესე სი, ართიანსუ დუქძახესე: „ხიხიე მუერტია“. ართიქე თქუ:

— ესა მა მოკო ხქიმი მოხვარეთ, ოცხენეში გიმოწიმინდუას მი-  
15 იოხვარეა.

— მუსუ რე სი იხიებუქე სი?—თქუუ მავირეაქ.—ინა მა მოკო ოსეში მაქოსალო.

შარა ქუხერქე ქემაჰიშუე თენეფიში რაგადისე დო თიქე მი-  
დექუნუ ცხენეფიში მაწიმინდალო. ათე ხრისტაგანს თუმა გო-  
20 ხანს ქუხუხია დო ათეშ გურიშენი შონალექე ქიგიოდვეს თის სახელი «ქოხორა». რე ქოხორა თაქე დო წიმინდანტე ცხენემტე. თიცალი წიმინდუა უხქუ, უჯგუში კოხიში ხესუ ვა აწიმინდე. ართი დღას ხენწიფექ ოგუდებუშა მიდართო კარეტათო. დეკვირე ცხენემტე, კითხე ქუხერტე:

25 — თე ცხენეფი მიქე წიმინდუა?

— ართი ხიხიექ შორთო, ქოხორას უძახეთ, ეთინა ჰუნტე ცხენეფიში მაწიმინდალო,—მასშინუ ქუხერქე.

ხენწიფექ ოსჯუას დიართო დოხოტეშა. ქომორთო სი, ქოძირე ქოხორა. ახილუ ხენწიფესე დო ქიშიახარე ქოხორას ჰოვარტე დო  
30 უწუუ: „ათეშა ოტკუმალიში კეთება ქოდომიგურევა“.

ქოხორას ქოწუნდუ ჰოვარტე ართი თუთასე დო ირთეფიში კეთება ქიდიიგურე. ართიშა ჰოვარი ვა რდე, ქოხორას ხვალე აკეთენდუ ოტკუმალტე. სადილობაში დროს გეგმიდესე სადილი, ხენწიფექ ქუმეუდოხოლო სტოლტე. ათე ოტკუმალექე არძოქე ართიანისი უჯგუშიქ იესუ.

ხენწიფეკე ქიიჭსსუ ქოხორა დო უწუუ: „ამუღღარი დღაში წიმი სი იყუაიუქე ჩქიმი ბაღეში მუშეფიში უნხაში. სი ოკო ქიმეჩე ჰილასი, მუჭო ოკო ბაღესე კეთება“.

მარდი გინაგე ქოხორაქ ხენწიფესე. მაჟირა დღას ქიგიორინეს შებაღეთე. ქოხორაქ თიცალი სე გიმიილე, გვერდი წანაშა თექისი მინუღას მუთუნი ვა ღირსენდე. ბოჭკეფი აშადგულე ბაღესე წყარში ჭკუდიეფო. ათეშა მუშეფი ქიმიიშესე. ბოჭკეფეც ეჭოფუნდუ ეჩი გოჩი, მარა ართი ბოჭკა ეფერი ოხოლედე, ოში გოც ვე იაჭოფედე. ართიშა ქოხორაქ მოონჯუეთ მინიილე ბაღეშა. გიიჯინე ვიშო-აშო, ქომოკინდე ათე დიდი ბოჭკასე სე, გეეჭოფუ დო მაჟირა დიხას ქედოდებე. ათე დროს ეჩი ატაჟაშე ხენწიფეში უკუღასში ძღაბისქუაქ ქომიდრე, ქოხორაქ ქიმიხე ნი, თინა.

ჭა ხანიში უკუელი გიმეღესე ხენწიფეში ცირასქუაღემქე, მიდართეს ბაღეშა ოკუღებეშა. გუღეენა ბაღესე ნი, თე დროს ქოხორას ქედოროფლასეფე ჯაში ჯინდე. წოხოლე მუერცე უნხაში ძღაბი, უგახლე გენუნდო გეევენჯი, თიში უკუელი უკუღასში. ათე უკუღასში ძღაბიქ მიკაჯინე ქოხორას, კიდირი გონწეომილო ნოროლევე. ძღაბიქ დეეგვირე ნი, ქიინდრე, მუჭო ურიგო გოჩიში სქუა ვა რდე სი დო ღონე მუჭოში უღუდე ნი, ინა იშენი უხქედე. მიდართესე ძღაბემქ ეშე ატაჟაშა. ათე უკუღასში ძღაბის ირო ქოხორაში არზი უღუ.

მუგეილე სუმი დღაქე. ხენწიფეკე მუში ვეზირეფი დოშაყარეუ დო უწუუ:

— ათე ჩქიმი ძღაბეფი ოკო ართი დღასე გუფათსეუ.

— ძაღასი ჯგირია, ჰატონი, — უწიისე ვეზირემქე, — მარა სინჯალემქე სოლე ოკო მორთასია?

— ირი სხენწიფეოშე ოკო დობშაყარეთა ბოში ვათეფი, — უწუუ ხენწიფეკე. — თიმე დღასე დიარა ოკო გეგემუფონწუეთათე, არძა სუმარეფი შეფას ოკო ქედუფეონხუნათე. მუჟამსეთი შქა ჭკუემუა-მუმა იფი ნი, თინწკემა უნხაში ძღაბიქ ოკო მინიღასე შეფასა. ართი უშქური ხეს ოკო ქიმეხნათე. თი ძღაბიქ ოკო ქიმეკუენას მიგი-მიგი შეფასე ხენა ნი თექე დო მიდგასე გიშაგორონცე საქომონჯოთე ნი, თისე ქიმეხას უშქური მუში, — ათაში ოშქარქე დო ათაში უკუღასშიქეთი.

ვეზირემქე თანახმათ გინირთესე. მაჟირა დღასე გეგენაჯლონეს ირი სხენწიფეოშა ქარღადეფი. სქემე მუმს რდე ნი, თიში დანინესე

დრო, გეგმვანწიის დიარა. ქომოროთ სუმარემქე, ხენწიფეფეში სქუ-  
 ალეფეთო რენა შხვა დო შხვა სახენწიფეოშე. ირი ირგე ნი, ეფერი ბო-  
 შეფი ვა რე დოსქილადირი. ქვდაახუნეს არძო. ქორე ანწი შქა უმუმა-  
 ჭკუშეა. ათე დროს გეგმეიფონეს უნხაში ძღაბი. ქალაყნუ მელე-მალე  
 5 ეფერი გოხქე. ქიმიიფუნეს შეფაში კარიშა, ქიმიესე ხეს უშქური დო  
 უწუე ხენწიფექე:

— სქუა, მიდგა სი გოგო საქომონჯოთო ნი, თის ათე უშქური  
 ხეს ქვდაკინე.

ააწარეს ძღაბი, ქიმეუფუნეს შეფაში სტოლცე. ათე დროსე ბო-  
 10 შემქ არძოქ ოშემეშიში წკუმონტრა ქვდიიტყესე, ნამთინექე დუდიშა  
 ხეში გინოსუმაღა, ნამთინექე გოხვალე მანგარაშე, ითამე მა ქინმოჯი-  
 ნენია, მარა ე ძღაბი ირო ვიშო-ვიშო ქიმეურტუ. დოსქილადირი ბო-  
 შემქე დურა გაათესე. იდე, იდე, ხოლო იდე თე ძღაბიქე დო ართი ბო-  
 შის ხესე ქვდაკინე უშქური. ირგოხქე ართო „ურა!“ ქვდიძხესე.  
 15 გეიოდგინესე სასინჯო ბოში, ძღაბი დო თინა ეირხოლო მიდექუნეს  
 ეშე ატაყაშა. თე ბოში ცოფე გაღენი ხენწიფეში სქუა.

ასე მოლექონეს ოშქარი და, მელე-მალე თესე ხოლო კოჩი ქა-  
 ლეუქუნესე. შეფაშ კარიშა ქიმერთო ნი, ხენწიფექე ხეს უშქური ქვდა-  
 კინე დო უწუე:

20 — ჭე, სქუა, ქიმკაყენი დო მიდგა სი საქომონჯოთო გოგოდასე ნი,  
 თისე ხეს ქიმეჩი.

ეეწარე ძღაბიქე. ბოშემქე ხეთხოლო ქვდიიტყეს ოშემეშიში წკუ-  
 მონტრა, მინექე ხვალუა, მინექე პლატოკიში ელაღაღა, ჩხვინდიში მო-  
 ქოსუა, მეშქინიდა თი პლატოკიფი არძა ძვირიფასინანი რდე. იდე ძღა-  
 25 ბიქე, დოსქილადირი ბოშიმეტ გურქე დუდურე, მარა მე ქიმიესეგო?  
 იდე, იდე ძღაბიქე დო შქა შეფაშა ქიმერთო. ათაქე ართი ბოშიქე ქემე-  
 ეწონე, ეუკუნე ხესე დო უშქური ხეს ქვდაკინე. ირგოხქე ართო „ურა!“  
 ქვდეუძხე. თე ბოში ხოლო გარეშე ხენწიფეში სქუა ცოფე. ძღაბი დო  
 ბოში ეირხოლო ატაყაშა ეშე მიდექონესე.

30 ასე მასუმა ძღაბი, უკულაში, მოლექუნესე. ქიმერთეს შეფაშ კა-  
 რიშა, მელე-მალე კოჩი მექუნტე ნი, თეში. მე საკითხი ორე, ხენწიფექე  
 კარცე ქიგეზვადე.

— ა, სქუა, უშქური! — უწუე ხენწიფექე. — ათენა თისე ქიმეჩი,  
 მითო სი საქომონჯოთო გეხერხასე ნი.

კიჲსარე ძღაბიქე, ქიმკაცუნეუ შეფაში სტოლცე. ქიდიიჭყესე ბო-  
შემქ ინოჯინა, «ფარი მს მუხანცია, ვარი მავა», მარა ე ძღაბი ირო  
ფიშო-ფიშო ქიმეურცე. ტეურათ ბოშეფი ქოლურუნა ეკოყიყინცე. ძღა-  
ბიქე გაათე სტოლიში გოლება, მარა მითინცე ვე მუხე უშქური. ხენ-  
წიფექ კითხე მუში სქუა-ძღაბის:

— მუ რე, ბაბა, კოხიქე ვა მტკაწონო?

— არძო ვა ნოხვენა შეფას, — უწუე ძღაბიქე.

— ქედაახუნეთია ირკოხი, — ზოჯე ხენწიფექე.

ქედაახუნეს ირკოხი, ხენწიფეში მოინალეფიში მეტი.

— ჭე, ბაბა, მეუ ასე! — უწუე ხენწიფექ ძღაბისე.

ძღაბიქე ეეჲსარე, ქიმკაცუნეუ სტოლცე. ბოშეფი ქიმკიხიშტუნს,  
მარა ე ძღაბი ნამეთინცე ვა არჲესე მუში უშქურცე. იდე, იდე ძღაბიქე,  
მარა მუთუნინერე უშქური მითინცე ვე მუხე. ხენწიფექ უწუე:

— მუ რე, ბაბა, კოხი სოლო რკეუნო?

— სოლო სრულსე ვა ხე კოხეფი, — უწუე ძღაბიქე.

— მითინი ვა დიტუათე, რუმეში მიკოხანცე ნი, ეფერი, — ზოჯე  
ხენწიფექე.

ქემიწუნეს ირკოხი დო ქედაახუნესე. ქიმკაცუნეუ ძღაბიქე. ბო-  
შემქ წუჯი გაატყვირინესე, მარა ე ძღაბიში საშევექ ვე ეწე. იდე, იდე,  
იდე, მიანჭე ქოხორასში სოლოშა. ეუკინე ხესე ნი, ირკოცე გუუგვირდე, 20  
მარა უშქური ხეს ქედაკინე ქოხორასე. ვართე „ურა!“ დიძახესე დო  
ვართე მუთუნი. ირკოხი ართიანცე ქინაჯინე: „მუ ქიმიზე, ჯიმა-ლე-  
რელი, თუ ძღაბიქე? გვალე ღურელი წოფენო?“

გეოდგინეს ქოხორა დო მუში რსური ქალეუწუნესე დო რც-  
ხენე ფაცხა წიმოდგედე ნი, — „თექ მუე“, უწუე ხენწიფექე: „თეში 25  
ბედი ნორღენია, ირო ღურელი რდი დო ამედლა გვალე დომიღუ-  
რია“.

მიდართეს ქოხორა დო მუში ხილქე ფაცხაშა, თექ ქემლადობ-  
დესე. გინასქილედი რკეუმალეფი მოინალე ბოშიქე ნისორითე ქიმე-  
უღე. ინგარცე ძღაბი, მარა მუ ქიმიანსე? ქოხორაქ მიიმოსე დო ყე- 30  
ბურცე ქომშადობოდ. ე უირი სინჯა დო მუში რსურეფი ატაყასე  
ქიგემელაწაფუნს.

მუკიილე დრო დო ხანქე. ხენწიფექ დეელახე დო მუთუნი დოხტუ-  
რობაქ ვა გართე. ქოდოდობოდესე ვეზირემქე, განაარხის სქემე, მუჭო

უჯგუ თუ ჩქინი ხენწიფეში ლახლასია. ბრელი ინიისუ შხვა დო შხვა, მარა ართიქუ თქუ:

— ათუ დო ათუ გვალას ხენია ტყარი ღეჯი. ეთიში გური დო ჩხონჩხის მი მიღანსუ, ვარა ქებალე ნანდულო ხენწიფესუ.

5 — მი მიღანცია-და სინჯალეიფია,—თქვიის შხვა ვეწინქუ.

ქოუწიის თენა სინჯალეცტუ. გეგმინწიის ეირხოლოქუ დო მი-დართეს თიში ოშიბუშა. ქოხორაქუ თენა ქეგეგონუ ნი, ხენწიფეში ჩილცუ კოხი ქიმუეჩქუ: „მახლო ვურქია, ცხენი ქომუნასია“.

ხენწიფეში ჩილქუ თქუუ: „ქიმეხითუ სეჭვირო ცხენი, ეგებუ სო-  
10 თინი ქიმკიიქოსასუ ნი“.

ქემუეჩონესუ ქოხორას ართი გოძინგონილი ცხენი. ქომოდგეს ოკონარცილი ონანგერი. ეშეელე ქოხორაქუ დო ქედოიჭყუ ულა. ბო-შემქუ რშინი ქედუეჩქეს: „ქოხორა მესოფუნცუ, ქოხორა მეჯირ-ქენცუ“.

15 ქოხორაში ცხენი ეშა-გუმა ქიმითვაძუ ურიაში ცხენიცალო. იდუ ქოხორაქუ დო ქიმერთე, სოდეთო რაში გოუტუუ ნი, თექუ. დუეძახუ რაშისუ. რაშიქუ ქომორთო. მუში ცხენი თაქუ მინდორცუ ქედოიტუ. ე ხარცილი ონანგერი ტყასუ ქიშიინახუ. გელეელე რაშიში ცუფიშე ონან-გერთე, მუგოქუნალითე, ქომკიიქუნუ ვარხნილიში მუგოქუნალი. ქი-  
20 ვაშქუ რაშისუ მართახი დო რაშიქ ოკიინჭირუ დო ქემკანსახუ, თი ტყარი ღეჯი ხედუ ნი, თი გვალასუ. გიმეელე რაშისუ, დასადუ. მუქუ ოროს ქედინჯირუ. გიშეელე ჭა ხანქუ დო ეირხოლო სინჯალეჩქუ დუდი გეგატოფეესუ. ქომირესუ, რაში ოროს გითორე ნი დო ართი კოხი ოროს გითოჯასუ ნი. დეეკვირეს ჯვირო ნი, თქვიისუ: „ნან-  
25 დულო წმინდა გიორგი ოკო რდასიე“. გიმელეს ცხენემცუ, ქედოიჭყესუ ჰიჯვარიში წკრა. მიაკინესუ ხოლომა დო ქედინოქესუ. ქოხორაქუ უწუუ:

— მუ გოკონა, მუ გიჭირა?

— ჩქი მუერთ ათუ დო ათუ სექმეშენია,—იროელი ქუეწის სინ-  
30 ჯალექუ.

— თი ღეჯი ე სოდე მუგორენია; მუერთია, ვარა დოცვილითია, ვარა აშო გამკორაქითია,—უწუუ თინენსუ ქოხორაქუ.

მიდართესუ, მარა ვართუ აცვილესუ, ვართუ მუგარაქესუ. გეადერთუ ქოხორაქუ, მიდართუ. დოცვილუ ღეჯი დო უწუუ სინჯალექცუ:

— გოკვასით ანწი, გეგმიდით გური დო ჩხონჩხი.

ქიმერთესე, გოკვასესე, მითილესე ღვეპი ქვარაშა, ძიეუ დო ღუ-  
რათ გექითილესე ჩხონჩხი დო გური.

— მართია აშო, — უწუე ქონორაქ უნჩაში სინჯასე, — ჩანკითი  
მოძირია!

5

ქიმეკინდე ქონორაქე ხე დო ბირცხა გეკონწუე.

— ანწი მეურთია! — უწუე ქონორაქე.

დიდი მადლახა უწიის სინჯალექე თე ღორონთიცალი კოცე დო  
მოლართესე. მანანტეს შქა შარაშა, ძალაში ხათრინაო ქემუელა. მუნი-  
ლეს ხენწიფეში ოსეშა, ქალაქაფინესე ცხენეფი დო გიმეღესე. ქემანა- 10  
დესე მუნეფიში დიანთილი დო ოსურქექე.

— ქიმიბლითია, — უწიის სინჯალექე.

აძოხს ახიოლე. დოხაშესე დო ქონეს ხენწიფესე. დოს-  
ქიდე ხენწიფექე. იცუე ხარებაქ: „ჩქინი სინჯალეფი ტარიელები რე-  
ნია“.

15

ქონორა გვალას მუკორდე ნი, ქიგედოხოდე რაშისე. გიშქე მარ-  
თახი დო, სოდე მუში ცხენი რდე ნი, თექე ქედანსხაშე. მუკოქუნალი  
გამკინწუე, კინი რაშიში წუსე ქიშიინახე. რაშის უწუე: „მეუ სი, იდი-  
არია“. ოჭკოფე მუში ცხენი, ქემუნოდგე მუში ხარტკილი ოხანგერი,  
მოლართე ხენწიფეში წუდეშა. მუნიილე ჭიშკარცე ნი, ქოძირეს ბო- 20  
შექე, დიწყესე რწინევა: „ქონორა მოურცე, მოსოფუნცე, ჩხონჩხი  
დო გური მუელ“.

თე დროს კილეჯინე ქონორაში ოსურქე ფაცხაშე. გურქე დე-  
ულურე: ქიმიიფაფე ქონორა მუში ცხენითე. ქოძირეს სინჯალექე ნი,  
ძიცა ქედურტესე. ხენწიფეში ჩილქე თქუე: „თექე ხოლო ვე მკიქო- 25  
სოო?“

გიმეელე ქონორაქ მუში ცხენცე, მინიილე ფაცხაშა. ოსურცე  
შწუე:

— ოჭკუმადი ვა კილეჩინაო?

— თექე ჩუვანცე ეგებუ ფუნჩა ინოძედასე ნი, — უწუე ოსურქე. 30

გეედირთე ქონორაქე, გამკიილე ჩუვანი, ოჭკუმე ოჭკუმადი. ქე-  
ლეკნჯირე ლოგინცე.

გიმეელე ართი თუთაქე. ხენწიფექე კინი დეელახე, თოლიში სინა-  
თექე შიდურცე. კინი იცუე ვეზირობაქე. ბოლოსე თქვის: „ათე დო

ათე გვალას ირემი ხენია. ეთიში ბუასუ მიდგა მიიღანციე, ეთინა ოხვარენია“.

— ეს მი მიღანცია?—თქვიისუ.

— მი მიღანცია—და ხოლო სინჯალეფია, —თქუ ანთიქე.

5 ქუეწიისუ სინჯალემცე.—„ქოფა“, —თქვიის თინენქე.

გეგემინწიისუ, ქიგედოხოდეს მუნეფიში ცხენემცე, მიდართესუ. ენა ქოხორაქ ქიშიიტყუე, ქიმუჩინუ ხენწიფეში ჩილცე: „მასოლო ვურქია დო ცხენი მოკონია“.

10 — ქიმეჩითუ ხოლო თი ცხენი დო ოხანგკერი, —თქუუ ხენწიფეში ჩილქე.

ქუმეწუნეს ქოხორასუ ცხენი. ეშეელუ დო მიდართუ. ბომემქე ეკასრშენეს, ქოხორა ქიშიითაფუ მუში ცხენით. ქიმერთუ, სოდე რაში წუნდუ ნი, თექე. გიმეელუ ცხენსუ, ოხანგკერი ტყას ქიშიინახე, დოუასხე რაშისუ, რაშიქ ქემოართუ. გელეელუ წუჯიშე ოხანგკერი დო ორქოში მუგოქუნალი. ქიმკიიქუნუ დო ეშეელუ რაშიშა. ქიგიაშქუ მართახი, გოურქუ რაშიქ უი დო უი ჭავათ, ქედასსხაჰუ თი გვალასუ, სოდე ირემი ხედუ ნი, თექე. ცხენი ოროს ქიგიორჩინუ, მუქე ჯაში ჯინცე ქიდიინჯირუ. გიმეელუ ჭიჭე ხანქე, ქომოართეს სინჯალემქე. ქომორესუ, თაქე რაში გერე ნი, კოჩი გითოჯანუ ნი.

20 — ქასრწექე, ბომი?—უწიის ანთიანსუ:—თინა ხანდულუ დორონთი ოკო რდასუ. ჩქინი სქემე ჯგირო რე.

მიაკინეს ხოლოშა, ქედლიტყეეს ჰიჯვარიში წერა. ხოლოშა ქიმერთესუ ნი, ქედლიტყესუ. ქოხორაქ უწუუ:

— მუ ამბე, მუ გოკონა?

25 ინემქე ირითელი ქუეწიის, მუ უჭირდესუ ნი. გეედირთუ ქოხორაქე, მიდართუ; ოკოფუ ირემი დო გეკვალუ, ბოთილცე ქინახუ. ქიმეჩუ სინჯალემცე დო უწუუ ოშქარი დაში ქომონცე:

— მოართია აშო!

ქიმეკინდუ წუცე ხე დო მარბგვანი წუჯი გელასოფუ.

30 — მერითია აწი!

სინჯალემქე მოლართესუ. ქომიილესუ ბუა, ქალახეკეს თოღს ხენწიფესუ. ხენწიფექე დოსქიდუ. ქოხორაქე ქიგედოხოდე მუში რაშის, ქიგიაშქუ მართახი. ოკინტირუ რაშიქე დო ქედასსხაჰუ, სოდე ცხენი რდუ ნი, თექე. გიმეელუ რაშის, გოურტუუ ოდიარქმა, ორქოში მუგო-



ქუნალი ცუცე ქალადუ. ოჭოფუ მუში ცხენი, ქემსოდგე მუში ხარ-  
ცქილი ონანგერი. ქიგედოხოდე დო მოღართო ხენწიფეში ცუდეშ.  
მუნიილე ჭიშკარცე ნი, ქოძირეს ბოშეშქე. ქედლიჭყეს რშინგვა: „ქო-  
ხორა მოურცე, მოსოფუნცე“, დო იყუ დიდი ხმურობაქ. ქოხო-  
რასი ოსურქე კილეჯინო ფაცხასუ (ფაცხასე), ქოძირე ქოხორა. გურქე 5  
დუეღურე, მარა მუ ქიმიზეგო? გიმეელე ცხენცე ქოხორაქ, მინიილე  
ფაცხასა, ოჭკემუ დუმე რგილი, ქოძედე და. ქელეენჯირე ლოგინცე.

გიშეელე ბრელი ხანქე. ევერი დროს ართი ხენწიფექ მუეხინო თე  
ხენწიფესუ: „ათე დო ათე დროს ოგო ქიიბხუზათია“. თე ხენწიფექ 10  
„ჯვირია“ მუეხინო.

ქომორთო დროქე, მიდართო ხენწიფექ მუში ჯარით. ქიმერთეს  
დანისუელი არდგილიშა. მუში სინჯალეფი ყირხოლო, მუ სარავადო  
რე, თექე მეცუნცე. ქომორთო თურე თი ხენწიფექ მუში ჯარით. ქი-  
მიოდირთეს ართიანცე.

ათე დროს ქოხორაქ ხენწიფეში ნილცე კოჩი ქიმეუხქე: „ცხენი 15  
მოკონია, მახოლო ვურქია ოხხუზუს“.

— ქიმეხითია, ეგებე სოთინი ქიმკოდინსიე.

ქოხორაქ ქიგედოხოდე მუში ცხენცე. ქედლიჭყე ცხენქე ქვადგაფი.  
ბოშეშქე რშინგვა ქედუეჭყესუ: „ეჭე, ინა ამდელა კოცე დოშირუნცია!“

გინიილე ქოხორაქ დო ქიმერთო, სოდე რასი ცუნდუ ნი, თექე. ე 20  
ცხენი მინდორიშა გუეტუ. დუეძახე რასისუ, ქომორთო რასიქე. გე-  
ლეელე ონანგერი დო ვარჩხილიში მუკოქუნალი. ონანგერი ქიგედგე  
რასისუ, მუკოქუნალი ქიმკიიქუნუ. ეშეელე რასიშა, ქივიაშქე მართახი.  
მიდართო რასიქე ყი დო ყი დო ქაშასხაზუ, სოდე ხენწიფეფი ართიანცე  
მეურდესუ ნი, თექე. ასქურჩინო ირგოცე: «ესა მუ ანბე რენია». სინჯა- 25  
ლექე ქიიხინეს ე ბოში: „ჩქი გვალას ვორწყედითე ნი, თინა რე“, თქვიის  
მუში დუდიშო.

გელეენწე ქოხორაქ ლეკური, ქაშაკათო თი ხენწიფეში ჯარცე,  
დოჭკირე არა ართო; მისეთი ანტინე ნი, ინტე. ქივიაშქე ქოხორაქ  
რასის მართახი დო კინი ქედასხაზუ, სოდე ცხენი ცუნდუ ნი, თექე. 30  
ეურე მუში გომორბევილი ხენწიფე მოურცე სინჯალამო დიდი ხარე-  
ბათო. ქომორთესუ ცუდეშა. ხენწიფექ თქუე: „ამდელა დორონთქე  
ქიშმეწუ. ანგელოზი ქემომიხქე, ეურენი ჯარი არქო დოჭკირე. ჩქი  
თავისუფალო მოლაბრთითია“.

გიშეეღუ დრო დო ხანქე. კინი მაჟირაჲს ქუმუხინუ თე ხენწიფესუ თი ხენწიფექ: „ოკო ქიფხუზათი“. ე ხენწიფექ „ჯგირია“ მეუხინუ.

დრო დანიშნულტე მიდართუ ხენწიფექ ჯარამო დო მუში ჟირ-ხოლო სინჯალამო. ეურე ქომოართო თი ხენწიფექ მუში ჯარამო. ათე 5 დროს ქომორაქ კოხი ქიმუხინქუ ხენწიფეში ჩილტე: „მახოლო ვურქია დო ცხენი ქომუხასია“.

— ქიმეჩითია, კგებუ სოთინი ჰაჰანწევირეს ქინიქოსსიე, — თქუუ ხენწიფეში ჩილქე.

ეშეეღუ ქომორაქ ცხენის დო მიდართუ. შარს მეურტე ნი, ბო- 10 შეშქ ეკორშინუა ქედუტყესუ: „ქომორა ამოდლა თასი კვივილო გეშაქოთანცია თეურენი ხენწიფეში ჯარქეცია“.

ქომორაქ ქიმერთო, სოდეთო რაში ცუნდუ ნი, თექე. გიშეეღუ მუში ცხენტე, დუჟახუ რაშისუ. რაშიქ ქემოართო. გელეღუ ცუჯიშე 15 რქოში მუგოქუნალი დო რანაგერი. კგემიინწუუ. ეშეეღუ რაშიშა, ქიგიაშქე მართახი. რაშიქ მიდართო ჟი დო ჟი ჰაერითო. თიცალი დროს ქიმერთო, ოკონთხაჲ რე ხენწიფეეიში. ქაშასხაჲ შქა არდგილსუ, გელეკწე მუში ლეკური დო ქედიტყე კოხიში ჰკირუა. თი ხენწი- 20 ფექ, მაჟირაქ, იფირქე: „ნანდულო ღორონთი მა ოკო მიტყეორუ-დასიე“. ქაშაქუნუ ქომორაქ ჯარტე, კოხი ვე გიიტუ ცხორცხალო.

გათო არძო ნი, ქომორაქ მუკირთო მუში ხენწიფეურე. ხენწიფექ ქემიაზადე, ჰატიტე დოხოქინელო. მუტე ღორონთი ნი, თეში. ლე- 25 კურიში ალაგათას ქომორაქ კვარჩხანი ხეში კითი ქიმკიკვათო. ხენწიფექ კისერიში ზანტი გიინწე დო თითო კითი გოუკირე. ქომორაქ ეშეეღუ რაშიშა. ქიგიაშქე მართახი, მოლართო პირდაპირო 30 ხენწიფეში ცუდესა. მუნიილე ოსეშა, ქალაქათინუ რაში. ჰუჟამსუ ხენწიფეში ჩილი დო სქელემქე დო მოინაღემქ ქომირეს თენა ნი, დიტეობეს არძაქე, აშქურინესუ. ქომორაქ მოურქე რაშის, თიცალი ქალაქათინუ, ნამუდა ხენწიფეში მახორობა იცანცალე. ათე რაშიში ნაფოლე დიხს გოხე, ირდიხს, თეში ნამუდა თითო ნაფოლეს თითო 30 კოხი ინინტირე. ბოლოსუ ქომორაქ გოურქუ მუში ფაცხაშე. გიშეეღუ რაშის, გაანჯე კარი, გემნიცონუ მუში რაში, კუნთხუსუ ქიგანრინუ. ქომორაში ოსურქე შიშის დოღურე: ვე ეხინუ შინ ორდე ნი. ქომორაქ უწუე:

— ვა გაშქურინას, მა ვორექ სქანი ქომორა!

ძღაბის ახილუ, გინქედასუ. ქიმე რთუ, ქასხუტოლუ კიდირცუ, ქოთუ ინგარდუ დო ქოთუ იბიცანდუ. მუ ქიმინგო ნი, ვა უჩქედუ. ქო-  
ხორაქე ქელეენჯირუ ლოგინცუ, ძღაბის ბირგულიშა დუდო ქიგლუდუ.  
გეეჭოფუ ძღაბიქუ ხონგური, ქედლიტყუ მეგამა დო გებირუა, გური  
თიცალი გაკეთებული აფუდუ.

5

ხენწიფეში ჩილქე თქუე: „მი ოკო რღას, ჯიმა-ღურელი, დორონ-  
თიცალი კოჩქე ფაცხაშა მინორთუ ნი დო თისუ ჩქიმი დინაფილი ძღაბი  
ხონგურცუ მეუგანცუ ნი?“ მუში დიდაქე ძღაბის კოჩი ქუმუეჩქე: „მინ  
ორენია თი კოჩი?“

განჯუ კარი მოჩქემალერი კოჩი; მინაჯინუ ნი, ქოძირუ, დორონ- 10  
თიცალი კოჩი დო მუში რაში ქომელარე ნი.

— მუ გოკონია?— უწუე ძღაბიქე.

— ზატონქე მოგინინუ: «თე კოჩი მინ ორენია»,— უწუე მოჩქე-  
მალერი კოჩიქე.

— ენა თქვანი საქმე ვა რენია,— უწუე ძღაბიქე.

15

ესხი ხანცუ მანსტეს ხენწიფე დო მუში გამარჯვებული სინჯალემქე.  
ქარულექს ცხენეფი წოხოლე დუდი-კათაქე, მოლარეთეს ოხარებუშა  
ხენწიფეში ჩილიშა. ოსეშა მუნილესუ ნი, ქინიქოსეს რაშიში ნათო-  
ლესუ, თაში ნამუდა ნამუ ჯარი ქორდუ ნი, არძო ართო ართიანცუ მუ-  
ნანთხედესუ: რაშიში ნათოლეეთუ გოსოფილი რდუ დისხი გური. ხენ- 20  
წიფექ დიდახუ:

— მუ ანბე რე ენა? დეჯეფი ხოლო ვე ენორდეს ოსეშა?

ხენწიფეში ჩილქე უიშე ატაჟაშე გიმიილუ წყინარო, დუეგალუ ხესუ,  
ნიხვიშა ხე ქიმიფორუ დო უწუე:

— სუთუ, სუთუ, წყინარო! დორონთი რე ფაცხასუ!

25

ირკოც აშქურინუ. გიმეელუ ხენწიფექ, ეშეელუ ატაჟაშა, კითხუ  
ამბე მუში ოსურსუ. ოსურქ ირიფელი ქუეწუე, მუტო ძირესუ ნი. ხენ-  
წიფექ თქუ: „ნანდულა მა მოხვარულუ ნი, თი დორონთი ოკო რღას!“

ქიმეუჩქე ხენწიფექ კოჩი: „მოზოჯია“, მარა ქოხორაქ მეუჩინუ:  
„აშო მორთასია“.

30

ხენწიფექ, მუში ჩილქე, მუში სქუალეფი დო მუში სინჯალემქე  
მოლარეთეს არძაქ ართო. მინილეს ფაცხაშა, ქოძირეს სასწაული, ქე-  
დიხორაქ არძაქ ართო. ქოხორაქ უწუე:

— გედირთითუ ეშე! მა ქარხრა ვარქე, ვარა ღორხონთი ვა იჩქე-  
დათუ.

გედირთუს ეშე. ქარხრაქ უწუუ უნხაში სინჯასა:

— სი მუ ღოლი სქანი კითიში ბირცხა?

5 — ათე დო ათე დროსია ქუსუ ქიმეუფოსოფია, — უწუუ იქე.

გოიძიჭუ ქარხრაქე, გელეკელ ჯიბეშე ბირცხა დო უწუუ:

— ა სქანი ბირცხა! ვარა ქუსუ მიკასოფიო დო ვარა მა კეო-  
სოფიო?

დოღურუ ონჯღორეს უნხაში სინჯაქე, მარა მუ ქიმინგოა? ქარხ-  
10 რაშა მუთუნი ვა გაბედინედუ. ასე დუუძახუ მაჟირა სინჯასუ:

— მუ ღოლი სი სქანი წუჯი?

— ათე დო ათე დროს გვალასუ ქიმეუფოსოფი ქუსუ, — უწუუ  
იქეთი.

გოიძიჭუ ქარხრაქე დო უწუუ:

15 — აჰა, სქანი წუჯი! ვარა ქუსუ მიკასოფიო დო ვარა მა კლარ-  
სოფიო?

დოღურუ ონჯღორეს ე ბოშიქე, მარა მუ ქიმინგოა?

ასე მიკასართუ ქარხრაქ ხენწიფესუ დო უწუუ:

— სი წოხლოლე იდი ოჩხუპუშა ნი, თიწკემა მუჭომი კოხი ძირი  
20 გოხვარედუ ნი?

— ირიფელი ვარხხილიში მუგოქუნალი მუგაქუნდუა, — უწუუ ხენ-  
წიფექე.

— მაჟირაშა იდი ნი ოჩხუპუშა, თიწკემა მუჭომი მუგოქუნალი  
მუგაქუნდუ თი კოცუ?

25 — ჰატონი, თქვანი მუგოქუნალიცალი მუგაქუნდუ.

— მუქ ალოლუ ლეკურისი ალაგაფასუ თი კოცუ?

— ლეკურისი ალაგაფასუ კითი ქიმეიკვავათუ.

— უკული სი მუ ღოლი?

— მა, ჰატონი, ჩქიმი ბანტით კითი გოფუკირი.

30 — თუნა ხოლო ვა რე? — ქაძირე ქარხრაქე გოკირილი კითი.

ხენწიფეს ახიოლე, ქაატაკე, გაჯგუნუ დო ქიინინეს ანწი სქამე  
მუშა რდუ ნი. ხეთეხოლო მიდექონეს ეშე ატაყაშა ქარხრა მუში ოსუ-  
რამო. ე შესა სინჯალემქე გეგინოციის, კოხიშა დუდი ვო უძირაფუნს

ნი, თეში მუნეფიში ოსურამო. ხენწიფე დო მუში ჩილი გახარებულა  
რდესე, ათეცალი სინჯაში ბედიქ აშისე ნი, თიში გურიქენი.

4.

გიშეკელე ანწი ბრელი დრო დო ხანქე. ქოხორა ოხადირუშა გილე-  
ეშე. ნადირეფი გილეუღუდე ოხერო. ართიშა ე მუში ოსურქე ზღვას  
მიდართე ტანიში ობონუსა. ათე ძღაბის გოხანადე თუმა ორქოში ძა- 5  
ფიტალი. ართი კაკალქე გეგმალე დო ზღვასე ქინოლე. ათე თუმასე  
წყარქ უფაფუ, უფაფუ დო შელენი სხენწიფოში ზღვასი ძვასე გეგ-  
წოთე. ათენა ქოძირე თექიანი ხენწიფეში ქომოლისქუაქე. გეგწოთე,  
გაჯინე დო თქუე: „ათე თუმასი მინჯექე ჩქიმი ოსურქე ვე ეწუ და,  
ჩქიმი რინა თე ქეცანასე დორონთქე ვა წუასე“. მიდართე წუდეშა დო 10  
ათე აშბე ირითეფი მუში მუმა-ხენწიფეს ქუეწუე. მუმაქე შიიწუნე,  
მარა მუ ქიმიანგო? დოშაფარუე ირგოჩი მუში სხენწიფოსე დო  
კითხე:

— ათეცალი სქემე მიჭირსია დო მისე მუჯახვარებენია.

— მა ქიმეგეხვარებუქია, — უწუე ართი დედიბიქე. 15

თენა გემნიწონე ხენწიფექე წუდეშა, კითხე:

— მუნეროვას?

დედიბიქე უწუე:

— ართი რომევა სხემელი ქომიშიი ეფერი, ნამუდა თისე გოჩი გე-  
მუნსე ნი, ხეთე ქედაღურასე ნი. მაჟირა, — უწუე დედიბიქე, — ეფერი 20  
ნიში ქომიშიი, თოლიში გოვალათას ოში ვერსისე შიიქასე ნი.

— ძალამი ჯგირია, — უწუე ხენწიფექე დო ქიშეხე ირთეფი გი-  
მონწეილო.

მოღართე დედიბიქე, ეკიილე ზღვას ქოხორაში წუდეში ხოლოსე.  
ნიში ძვას ქიმეკაკირე, გოჩი ვა ძირუნდე ნი, თეში. მოღართე წუ- 25  
დეშა. მინიილე ოსეშა, კეტი ქალეობიჯუე, ითამე ჩიხიე მათხუალი  
ორდუგო ნი, თეში. ქოძირე დედიბი ქოხორაში ჩილქე დო უწუე:

— მუ გოგო, ნანა, მუში მათხუალი რექ?

— მან, ნანა-სქუა, მოინაღეთე ქედაპკინია, — უწუე დედიბიქე.

— ძალამი ჯგირია, — უწუე ქოხორაში ოსურქე. 30

გიხქედასე, თე დროს ხენწიფე დო მუში ჩილი ღურელი რდე. ქო-  
ხორაქე ოხჯუასე ქომოლოთე სხადიროში. ქოძირე დედიბი, ახიოლე:

«სვალე ვორდითია დო კოჩი ქიშეხინებუნანია». თი დედიბის გუ-  
უკვირდუ ქორორაში ძალაქე, მუქენიდა თისნი ნადირეფიში ხარტელო  
მორთო. მაყირა დღასუ ქორორაქ კინი მიდართო რნადირუმა. ე დედი-  
ბიქე ქიმუდორადუ თუ ძღაბისუ დო დოუჭყუ ჩიება:

5 — ნანა-სქუა, თე სქანსი ქომორცე შური სოდე უდგე, ღონე სოდე  
ულუ?

— მა ვა მიხქენია, — უწუუ ძღაბიქე.

— ნანა-სქუა, სქანსი ქომორჯი ანთი შურო დო გურო ვა ცოფე  
სქანსიწკემა, — უწუუ დედიბიქე.

10 იმე სერცე ქომორთო ქორორაქე. ქედინჯირესუ ნი, ძღაბიქე უწუუ:

— სი, ქორორა, მა ვა გოცორქია.

— მუქენია?

— მუქენია-და სი შური დო ღონე სოდე გილეუ ნი, მა რკო ვა მი-  
ხქედასო? — უწუუ ძღაბიქე.

15 — მუშო გოკონია? — უწუუ ქორორაქე დო მუში სანამუსო ჩილც  
ვო უწუუ. მარა ჩილქ სანგელი ვე მეხე, დო ბოლოს ქორორაქ ირ-  
ფელი ქუეწუუ. იმე სერსე რსურქე ქიმიანუტოლე დო ქიდიირულეესე.  
მაყირა რჭუმარესე გეკდირთო ქორორაქე დო მიდართო რნადირუმა.  
დედიბიქე კითხუ ძღაბის:

20 — მუ რენია, ნანა, მუ გიწუუ?

— ჩქიმი ღონე დო შური, — ანთი კაკალი თუმს გეხანცია შქა  
კოპეჭია დეცია, თი თუმს ანძაში უშხუაში რენია, — ეთის რბარენია.  
ეთინა მუქამცე გემალე ნი, მა სეთე დობლურუქია, — უწუუ დედიბისე  
ძღაბიქე ქორორაში ნარგადი.

25 დედიბის ახილუ. ქომორთო თიმე რნჯუსე ქორორაქ რნადი-  
რუშე, ქელეენჯირე ლოგინცე დო ქიდიირულუუ. ე დედიბიქე გემკიქვა-  
ქვალე შკაფიშა, გეითიილე მუში სსმელი, ქიგიობუ ანთი რომკასე  
დო უწუუ ძღაბისე:

— აა, ნანა-სქუა, ათენა ჩქიმი ნახელე გეშვიან!

30 ძღაბიქე გეგწუულუ დო გეშე. ლურქე ქემანდომინეუ ძღაბისე. ქე-  
ლექენჯირე დო ვიშო ქედანარულუ. ათე დროს დედიბიქე ქიმიოტეობუ  
ქორორას, ქიმეკინდუ თი თუმასე ხე, გეგმასოფე უცბაშე. ქორორაქ  
ანთი ქიდიისოფეუ დო ჭყორიცალო შური გოტუუ. ე დედიბიქე ქი-  
ნხვამილუუ ე ძღაბი, ლურცე ნი, თეში; მიდეესუნე მუში ნიშიშა, ქი-

სასხუნუე დო ქათაღინუ მუში სსხენწიფომა. ეთი ქოხორაში ართი კაკალი თუმა მეუღეღუ ნი, შქა ზღვას ქინაწყოთ. ე დედიბიქე თე ძღაბი ხენწიფეს ქიმეუქონუ. ახიოლეს ძღაბქე დო ბრელი სსხეუქარი მეჩესუ დედიბისუ. ხენწიფექ უწუე ძღაბისუ.

— სი მა ნოსათო მოკოქ. გვირგვინი რკო ქიგეიდგე ჩქიმი 5 სქესმა.

— მა ვე შემიღებუ გვირგვინიში გეღგემა, თიშენი ნამუღა მა რკო დიიბრეუე ჩქიმი ქომონჯი სუმი წანა, სუმი თუთა, სუმი მარა, სუმი დღა, სუმი სათი დო სუმი მინუტის. უგუღი ქო, ასე ვარ,—უწუე ძღაბიქე.

10

— ჯგირია,—უწუე ხენწიფექ.

კეშეექუნესუ თე ძღაბი დო ეი ატაჟას ოთასსუ ქემღარინეესუ. ძღაბიქე კარი დინახალეშე დოკილე. აკოშკა გონჯამილე უღუ დღამ-ღამ-შითო. უჯინე ზღვაპიჯიშე, ინგარტე ირო; მუქე აღოლეუ ნი, ირეველი ქეუხქე, მარა მუს უგეთენსუ?

15

გიშეეღუ სუმი წანა დო სუმი თუთაქე. ქომორთო დანიშნული დროქე, მარა თეთო გიჩქედანი, მეუქამტეთი ქოხორაქ დოღურეუ ნი, ბელთაგანი-ტარიელიში ჯაყვასი შიჯქე ზისხირო გინიერთო. ქეგე-დოხოდე რაშისუ, გოურქეუ დო მოღართო ბელთაგანქე ხრისტაგანი-ტარიელიში ოგორეშა. ქეუხქე, მეჭო ნანდუღო ღურელი რე ნი. ესხი 20 მუ გუგაგინძორა, ქომორთო ხრისტაგანიში წუდეშა. ეშეეღუ ატაჟაშა, ქოძირე ხრისტაგანი ღურელო. დიინგარე. გედიერთო, ოჭოთე ხრისტაგანიში რაში. ბელთაგანი-ტარიელი გუღთააზრი რღუ. ქეუხქე გური, ხრისტაგანიში თუმა სო ინოძღუ ნი. გოურქეუ ზღვასა, ქინასსხაპე წყარსუ, მოუსუ დო გორე. ქოგორენღუ ვითოხუთისუ, ქოძირე, ართი 25 დიხას ზღვასი თუღო ქვიპას დუდი ქეგშეურჩქეუ ნი. ქინწეუუ დუდი, მიღართო გიბე, ქიმეკინღუ თუმასუ ხე, გეკონსურე ძგაშა, ქემნასსხაპე რაშისუ, გოურქეუ დო ქიმერთო, ხრისტაგანი ღურელო სოღე გიღაძღუ ნი, თექე. ათე თუმა სოღე გეჩანღუ ნი, თექე კინი ვიშო ქინასსხაპინუ. ხრისტაგანქე უცბაშე გიგურცხინუ დო თქეუ: „ჭა, ჯიმა-ღუ- 30 რელი, მეჭოში დომერეულეფუ!“ მარა ქეუხქეღუ, მუ ოჭირეღუ ნი. ქეგედოხოდეს უიხოდო ტარიელექე რაშემტე, ქიგაშქვესუ მართანი, ქეკასსხაპესუ თექე, სოღე ძღაბი აკოშკას კილეეჯინეუ ნი ზღვაპიტე. გიჩქედანსუ, თე დრო რე, ჭუმე ითეებუ ძღაბიში დანიშნული ვადა. ძღა-

ბიქე მიკიიჯინე ზღვაპიჯინე, ქოძირე ჟირხოლო ტარიელეფი, გარა ქიმიოტუ. მოლართეს ტარიელექ, მუნილესუ ხენწიფეში ოსუქს. ხენწიფექ, ქოძირე ნი, თქუე: „მინ ორენია, თაქე მუღანიე?“

ხრისტაგანი-ტარიელქ დუქსხე: „მა ვორექია დო ჩქიმი ჯიმა  
5 ბელთაგანი-ტარიელია“.

მინილეს წუდეშა, გოტახეს კარი, გეგმიწუნეს ძღაბი მინდორიშა, დუქსხეს ხენწიფესუ: „ქიმიცონია ათეში მუმანუნაფალი დედიბია“.

ქიმიცონეს უტბაშე. ხრისტაგანქ რაშიში გუდეღტე ქეკასქუე თე დედიბი. ქიგეღოხოდეს რაშემტე. ხრისტაგანი-ტარიელქ მუში ოსური  
10 ხეთე ქიძირეკუ. ქეგიაშქევს რაშემტე ჟირხოლო ტარიელექ მართახი დო მოლართეს ეი დო ეი ჭავათ. ქედასხაპეს ხრისტაგანიში ოსუსე. ქიმიისვანჯეს ჟირი დღა დო ჟირი სერტე თაქი. მასუმა დღასე მიდართეს ედემუშამო ბელთაგანი-ტარიელიში წუდეშა. ექე ქიმერთეს ნი, იწუე ხარებაქე; ბელთაგანიში ოსურქე ქიმიანადე მუში ნოსასე, გა-  
15 ასხუპეს, გაჯუნეს ართიანტე დო ართი მარასე თექე ქორდესე. ართი მარაში უკული ხრისტაგანქ უწუე ბელთაგანი-ტარიელტე:

— ჭე, ჯიმა, ასე მიდაბრთათე ჩქიმი დიდა დო ბაბუში წუდეშა!

გედოხოდეს რაშემტე, მიდართეს დო ქიმერთეს ხრისტაგანიში ბაბუში წუდეშა. არა ართო შურიდგიმილო ქოძირე. დიდაქე, ბაბუქე;  
20 დადიქე დო არა მუშიანემქე ქემანადეს, გაჯუნეს, გაასხუპესე. ხრისტაგანქ უწუე ბაბუსე:

— ათენა რე ჩქიმი ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელი, ათენა რე ჩქიმო ნოსა, ათენა რე ჩქიმი ოსური.

იწუე ხარებაქე, დიდი დიარაქე, დიდი წვეულებაქე. თიტალი დიარა  
25 უღუდესე, ჩიტოში წვალითე ვა არკდესე.

მათე თექე ვორდი დიარასე. თქვანი გურითე მოწამე რე, მუჭომი ამბე აღვენუდესე ნი.

## XXVIII.

### ბეჟანი დო მანუჟარიში არიკი.

რდუ ართი ხენწიფე. წუნდუ სუმი ტარიელი: გივი, როსთომი დო გურგენი. გივის წუნდუ სქუა ბეჟანი, ნამუთი ორდუ ვითაართიწანერი.  
30 ათე კათა თირიგი ძლიერი რდეს, ნამდღა შხვა სახენწიფოწკემას ჩხუპის



ირო გომორძგვილი რდესუ. ათე ხენწოფეს უღუდუ ართი სარკე. ირი თანათას მინილენდუ ოთახუშა დო გიოჯინეირ'დუ სარკესუ ნი, ართი წანას მუთი იქეირ'დუ ნი, ირიფელც თექი ქოძირუნდუ. ართიშხ სუმი-ხოლო ტარიელექი მიდართეს სააბზაგოშა. ათენეფი მიშესუ ნი, თი-მიწკეშა ბეჟანქეხლო მინდომუ ულა.

5

— ჭა ხანც ვა გიყუნანთია, — უწიის, თიშენი ნამდუა ჭიჭე რდუ ნი. მარა ბეჟანქ ვა დეჟერე დო მიდეყუნესუ.

ათე აბზაგობაში დროს ბეჟანქ სუმიხოლოში უმოსი ქოქიშინუ. ცუდეშა ქემორთესუ ნი, თიმიწკეშა ქემორთე ართი დუდიგინოტკიცელი კოხქე დო თქოუ: „მეზდინითია! ანწი ჩქენი რინა მუთუნისა ვა დირე- 10 ნია! სოლედეკარენი ქემორთესია ტუარიდეჟექე დო ჩქენი მამული გეშაყოთისია, გეშაჯალაგესია, დღას მუთუნის ვა ხვარე ნი, თეში“.

ათე დროს უწიის გურგენტ: „მეჟა სი დო გოჭყვიდია თი დე-ჟეფი“. მარა ბეჟანქ თქოუ: „ვარია, შა გომიტეთია, ოლონდ თქვანი რახტის ვითოჟირი ფუთით უმონდასი, ფერი დომიჭკადაფეთითია“.

15

ქიმეხეს ნება. ქემგაქუნეს ჯაჭვი. ბოშიქ მიდართე დო მიდაყუნუ გურგენტქ. ქოძირეს დეჟეფი ნი, ბოშიქ იშო ქიმშაკათე. ართიხანც დეჟეფქ ვა ძირეს, მარა ილაჯინესი, ქოძირეს, ბოში აშესვირინანცი. ართი დეჟექ ჩქვა ილოურქეუ დო ჯაჭვიში მუგოქუნალი გოჭკერე. თიმიწკეშა ბოშის გურქე ქემორთე დო არძო ართო დაზლოდოუ. 20 არძოს ჩქვა გეიონწეუ, ქვდაწკარე, ვითოჟირი. საჯექქ ქიიყოუ. ასე კითხუ გურგენტ:

— ჩქიმიჯგურა ბოში ქორენიაჟო სოთინი?

— სქანიჯგურა ბოში სოთინი ვა რენია, მარა...

— «მარას» თქუნსქი, მორენია?

25

— მორენია-და, ათე დო ათე არდგილც რენია ართი ქურანში შენწოფე. თის ოსურისქვა ცუნცია ზისუნანე, სახელი ჯოხონის მანუ-ჟარი დო ჩილო თინა ნორხვალამუვენია.

ენა ქეგეგონე ბეჟანქე ნი, გატოლდუ დო მიდართე. გურგენტქ მუ-კიირთე დო ცუდეშა ქემორთე დო ბეჟანიში ჯაბრიშენი ტყურა ქოთ- 30 ქოუ, შითამ თინა დეჟის აკოუსოფუდასუ. ძალაში შიწუხესუ დო ბრელი ინგარეს, მარა მუ ქიმიხესუკო?

ბეჟანქ ქიმერთე ქურანისა. დოგორე ხენწოფეში დოხორე დო მი-ნიილე დინახალე ოსეშა. ცირაქ გეშიჯინე ნი, ქოძირე ბოში მორცტი.

კონი ქიმოუხადლო დო გეშეცუნუ მუში ბინაშა. ექ მუში ქაშქვილი დო ქასაგანი თექი ქედოდუ. მაფაქ გეკვ თე ამაზე ნი, ქიტანოუ, მარა ბოშიქ ვე შერთო. ხენწოფეში დუდი-კათაქ ქიმერთესუ დო ქოთხეის, მოლოურთუმუნდუკო ნი. ბოშიქ ულა გაპიროუ იარაღამო, მარა „ხენ-  
5 წოფეშა იარაღამო ვე შირთენია“,—უწეის. დოუჯერ დო შიდართო უიარაღეთ, მარა ქიმერთო ნი, ოჭოფესუ დო გინოუტევიდეს ჩანგარში მოგაფა. ათე დროს ართი უნხაში ვეზერი ვა რდუ. ბოში ოცვილუშა მეცუნდესი, თეში ქვმაჭიშოუ. ქიინსუ ბოში დო დაჭუე ღაჭალი: „ენა ოცვილარი ვა რენია“, დო გატალეხაფოუ. მარა იშენი ვა დეჯერესუ დო  
10 სუმენენი ალაბი ნთხორილი დიხას ქინახუნეს. თეს ყი ქვმნატკადეს, სუმი უდუ კამბეშის ვა მადერდუ ნი, ფერი რკინა. დუცუ ტიტე ორკე ქიმეჩეს ოტკეუმალიში ინატირინაფალო. ხენწოფეში ძღაბი მონაღეთ ქიგოურინეს. ათე ძღაბი ოსქელიდუანდუ ბოშის ნათხეირი ოტკეუმალით.

15 იზუმა ხანც ქვმაჭიშოუ თანაფაქ. გიოჯინუ ხენწოფექ სარკესუ ნი, ვა ქოძირუო ბეჟანი, მუჭო თხორილც ინოხე ნი. დოუძახუ გივის: „გახარენქია, სქანი ბოში ცხორცხალი ქოფენია“, დო თოლით ქაძირუ. გეკხარე გივიქ დო თქოუ: „ანწი მუთა რენია“.

გაგმინწეის გივიქ, ოსთომქე დო გურგენქ. შიდეჯუმეს ბო-  
20 შეფი, შიდედეს ვითოყერი ჯორიში ხარგა ოტკეუმალი, ოშუმალი, იარაღი დო შიდართეს. ქიმერთეს ქურანში ხენწოფეში დოხორუშა: „გატარეფი ვორეთია დო გემუნაშქვითია“. ხენწოფეს მამინეს. გემუნაშქვეს. შინილესუ ნი, ცირას დოუტეეს რზია ოტკეუმალიეფიში ბოშიშო. ბოშიქ გეკვფიროუ დო კითხუ:

25 — შიქ შერხეა თერიგი ოტკეუმალიეფი?

— ათე დო თერიგი კათაქ შორთენია,—უწოუ ცირაქ.

ბოშიქ ქიმეხვადუ, შინ ორდუ ისეფი ნი, დო თქოუ: „ანწი მუთა რენია“.

მუჟამც ბოშის დონექ ქიმიანუ ნი, სუმინოლო ტარილეშქ გეგბ-  
30 ნაყოთეს ოფორალი. ბოშიქ დინჭირუ დო ყი ქიგიოსხაჟუ. ხე ქიმეთხუ ძღაბის, მუმას ქამახარე დო მუქუ ირულუ მუში ქაშქვილი დო ქასაგანიშა. ინა თექი გინოძკრდუ: თირიგი მონკა ქოფერდუ, კოც ვე ეტოფოუდუ. ქიხვამილუ თენა დო ქამაკათუ ხენწოფექ დო მუში ჯარც. არძო ართო გოტევიდუ. გამკიტოუ ხვალე აგა თი ვიზერი, ნამუქუთი მე-

ეხვარე ნი, დო სახენწუფო თის ქასხუქუ. მუ დო მუში ტარიელექ ტირა  
 მოლეწუნესე დო მუნეფიში ცუდეშა მოლართეს. ცუდეშა ქემოართესე  
 ნი, იყოუ ხარებაქ, დიარა დო რხინქ.

მუჟამტოთი დეწენარესე ნი, გურგენტ მოთხოუ ბეჟანქ ჰასუხი: „სი  
 ტუეჩა მუშენი თქვეია ჩქიმი გურიშენი: «დეჟქ აკოსოფუე?»“ 5

მარიგებელექ ჩხუში დოუღასეს, მარა იშენი ქიითხოუ ბეჟანქ:  
 „სუმი უშქური ქომუხითია, დო თის ვარა ქუფოცოთანქია“.

ქიმიხეს უშქურეფი. ქიგიორინეს გურგენი შორც. მუგინქეუ დო  
 ქასლოთე უშქური, მოხვადე გურგენტე გურცუ დო მაჟღრანურე კვლეღ.  
 დოღურე გურქენქ, გეეჭოფესე დო დონთხორეს.—„თენა ნოწხვალა- 10  
 მუენია, ვარა უშქურქე მუშენი რეფილუა!“—გიორკადეს.

ღუმა თექი ვოწდი დო ამუღლა თაქი ქემოფრთი.

## А. с) Стихотворения.

### а) П ъ с н и.

I.

I.

1. ღორღონთი! ირითეული შეგიღებუ, განგებქუ ღვგახგამუ,  
დიდება დო მოწყალებს ქიწანაშო სი გოსქვამუ,  
ფორეთ სქანსი გორჩქინელი, ჩქინი შურქ სი გეწამუ,  
დო მუჭოთ ვარო რუსთველიშ ლექსიშ ნძალა მეგინამუ,
- 5 2. სი ქომუხი მოფიქრება, თინაირი ლექსიშ ნძალა,  
სი ქომუხი მოწონება, მოხერხა დო ყანახალა,  
ლექსი ჯგირი დობჭარეე, ვა რდას ოკო ალა-მალა,  
დო ვარა ცქვავია მიშო ფთქუა, მისუ დავეთსდახალა?
3. მოფიქრება გამიფიფი, გური თეში გამიბრძენი,  
10 ახრი მუხი რუსთველიში, ხეს კალამი დამიშვენი,  
წუმაკითხე მადლობასუ თქვანდასუ ნი ჩქიმიშენი  
დო ოჭარალო ვიფიქრს და, ამარიდი მას წაწყენი.
4. აწი მოკო დიდი ჭკუა, შხვა საქმე დო ანგარიში,  
ლექსი ნინას თეში მოჰუნს, მუჭო წყარო მანქარიში,  
15 ცქვავთა მოკო დოფჭარეე კიწიში დო თამარიში  
დო იშ დობორეს დიდება რე შესაფერი ხვანთქარიში.

2.

1. შატონეფი, გამიგონით ათე ჩქიმი გურიშ ჭუა,  
გური წაუღირი მათუე, შა ღორღონსუ ვიფურჩუა,  
ვიშქვიდურქ სესქვიცალო, გინემოხუ კისერს ძუა,  
20 დო ვა მიჭირდას, ღორღონს უჩქუ, სუალებსუ დდას ვა ვთქუა!
2. ჩქიმი შურიშ დინოდგუმუ, სინათლე დო ვაღიშ მანგი,  
ეფერ(ი) დღაში ნაძირეფი, სი რექ ჩქიმი გურიშ თანგი;

სქან(ი) ძირათა თეში ჰილუნს, მიშუმუდას გინდა ბანგი  
 დო ჩქიმ(ი) სიტყვალეს გოგილუა, სქან(ი) მეჯინუქ გეგებანგი<sup>1)</sup>.

3.

ბაღჩას ვარდი მშვენიერი ვძირი ახალ' გენათადა,  
 უბედურქე თიში ცქვათა, ვა მიჩქე, მუჭო შევარგვალა,  
 ჩქიმ(ი) ჩინება ის ვა ულუ, ვართი ჩქიმი ლექსიშ ნძალა, 5  
 უსამელო ხოურცხალი ქემუმოგუ გურსუ ჭვალა.

II.

1. ვლურუქ, მარა მუ ვქიმინა?  
 ვხედავ, აღარ გებრალეზი!  
 ლეხი ვორუქ მოღურუუ,  
 ვერ მიშველის ექიმეზი. 10

2. ნიტე მარა მიჩქედას,  
 ასე რისთვის მომენტეკე!  
 მუ დავიშე, ქომიწიი,  
 მე მივხედუბი ჩემ თავს მეკე.

3. შორუქ ჯინას დომიტუანქ,  
 ახლარ აღარ მეკარეზი...  
 . . . . .  
 . . . . .

4. აწ ვ' ეფიქრს სი, მოჯგირე,  
 აწი მე შენ მოგეკიდო:  
 მუჭო თოლით ქორძირენქე  
 უკან უნდა მოგეკიდო. 20

III.

1. წარმოვიღს ვანდურუქ,  
 გური აღაჭვირი მაფუ,  
 ჩქიმი რდუ ნი, მიჩქედუ, 25  
 ბრელი დინას დომიტქვაფუ.

1) ვარ.: სიშერასა მუთა მარე, დორინთუ-შე, გეგებანგი.

2. სერით მღერს, დღაშით ვარ,  
მა მიცარს დო მხვას მეყუნს.  
მინ რე მიდამიდანსე ნი,  
ჩქიმი შუერიში ოსხუნურს?
- 5
3. ვოხედე დო ვჯანდე,  
სქანი ქაღარდის ვჭარუნდე:  
«გვალას მუშენ გაგაჯოგი?  
«მალას დომინგარუნდე!»

## IV.

- 10
1. ქორძირუნქე ნი, გური მატე, (ნანს)<sup>1)</sup>  
ვა რძირუნქე ნი, უფურსში.  
შური დო გურით ვიტყუქე,  
მუღა დღამას ვორდა თაში?
- 15
2. ჩქიმო გური სქანიწკმა რე,  
სქანი გური მხვაწკემა რე,  
ჩქიმ' დო სქანი გოჯოგათა  
მტერიში აგენაწყმა რე.
- 20
3. ჩქიმი გური თეში იტე,  
ობედი ვ' ატვე საკვეტის;  
ჩქიმი გური თეშ' მიკობუ,  
მუჭოთი ხხომი ანკესას.
- 25
4. ბენიერო დუს ვორწყედი,  
თურმე მიტოფუნო ჭირი,  
სქანი ნათხორას სამარქს  
კისერიშას გობძე კირი.
5. მეურქია, შიივტუვი დო  
მუშ იმენდის დომინანსქ?  
თი ღომამას ქომიცორქე,  
გურსუ ჭლექის გომინჩქინანქ.

1) Припѣвъ послѣ каждаго стиха.

6. სერით დურსუ ვა მარქენს,  
 სიზუმარი მათოტენსუ.  
 ჩქიმი დო სქანი ქორთოვა  
 ღურადღაშხ ვ' აკოტენსუ.
7. ხეს მიკებუ ნი, ვარდი რე, 5  
 გურსუ მიღუ ნი, დარდი რე,—  
 ჩქიმ(ი) დო სქანი ათოთ რინი (ხანა)  
 ხანა მუჭომი მარდი რე (ხანა).

V.

1. თაქიანი სოფელი მირტვილნი რე,  
 თაქიანი ძღაბეფი ხანტირი რე; 10  
 ჩქიმი სოფეი ნახარებუ  
 თექიანი ცირეფი გახარებუ.
2. თიშ ვიქილე ნაგვაზუუ,  
 ძღაბეფი თექიანი გაბაზუუ;  
 თიშ ვიქილე ხანდა რე, 15  
 ძღაბეფი თექიანი ძანდა რე.
3. ბუაიოლეშე ხუნწი რე,  
 თექიანი ძღაბეფი წკუნწი რე;  
 აბაშაშ მელე ბოზოთი რე,  
 თექიანი ცირეფი ბოზოზი რე. 20
4. თიშ ვიქილე ნახონუუ,  
 თექიანი ძღაბეფი მახონუუ;  
 თიშ იქილე თამოკო,  
 თექიანი ძღაბეფი ვა მოკო.
5. თიშ იქილე გურძემი რე, 25  
 თექიანი ცირეფი წურძენი რე;  
 თიშ იქილე კიწია რე,  
 თექიანი ცირეფი წიწიდა რე.
6. თეურენი ქიქანა სენაკი რე,  
 თექიანი ძღაბეფი ჩე დავვი რე; 30

თიშ აქილე გეჟეთი რე,  
თექიანი ძღაბეფი ერჟეფი რე.

## VI.

„ჰაჰა ნოდია,

„ღუმა სო რდია?

— ოხირუსია.

„მუ იხირია?

— ჭაკი ცხენია.

„სო იხირია?

— შინჯე-ღუსია.

„შიქვ რძირუა?

— შინჯე კახქია.

„მუ მეგოგესია?

— ორქოში კენტია.

„სო მეგოგესია?

— გოფე-ღუსია.

„ჭო, ჭო, ჭოია მახიოღუას!

## VII.

გაი, უი, მუ ცოფერე  
საქელიშ მუხურსია!

ქსახედი ღუუქოსე

აღექსი დგუბია ჰუხუსია.

ხელუა ჯგირი ნოჩქვედუ, მარა

ბირცხაში ნო'ლი დოჭყოლეუ.

შურო ჯგირსე ნოგორუე,

გვაგო დორონთი გონტეორუე.

## VIII.

## 1.

ვოდელის-ოდელია

სუმი ჯინჯი ბოდერია,

დომიჭვი დო დომიხაში,



სონა ქოუხოლეია, —  
 სუგიდური ოსურენს  
 ფლოდა ქაშუხოლეია.

2.

ბოში: ოსტოფურე ტოფი სე და  
 წყარი ჰისე კოკობეე, — 5  
 ცირა, მუს ისვისვისა,  
 ეკებისე გოკორდეე?  
 ცირა: გორწეექ, ბოში, ჭარუნქე სი,  
 ნინა გოგობირუაფე;  
 გიჭარე, კალამი დოგიშირე, 10  
 თიცალი დოგიგურუაფე;  
 საქანიცალი ბოში ვარი,  
 უჯუეში დომინდლუაფე.

3.

ვიშო, ბოში ბორბიტეე!  
 ვარა საქანი ქოშიი და 15  
 ვარა მხვამა კომიტეე.

4.

წიწილა და კამაწყარი —  
 ბოში, მუშე გამანწარი?  
 სუმი წანას გიჯინექ,  
 მანთხას ქვმაჭარი. 20

5.

ფერი ძიქვა ქომუნას,  
 ფართო სირმა გოქუნდას, —  
 ნაქომოჯე მა ვა მოკო,  
 ნახილე კოს ქოქუნდას.

6.

მელე ენგირი, მოლე სკურჩა — 25  
 დაცლორე, მუს მუნა?

ნსანაში ნაჭვი ვა გიჩქვდა,  
ბუნებით ვორექი უნა. 1)

## 7.

ლექსიშენი ლექსის ვთქუნსქ,  
ხოლო მეტი მოძინერს,  
ვარა მუჭო ვაყუნუქ  
სქანიცალი მოდგინერს?

## 8.

ძღაბი ჯგირი ვორექი, მარა  
ბნითი მუთა მაჰაღუუ;  
მარგალიში წუნა მოკორდღ,  
ყინოსქუაქ მიდმოსარტაღუუ.  
ხაი დო ქობაიში სარდი ვორდი,  
რგილი ჭკიდი ვა მაჰაღუუ.  
ქიყანას ართი ჰუნს,  
შხვაქ მუთუნი ვა თქუას;  
თინა გიშნაგორა მათუ  
საზოგადოში კათუას.  
მივეფოჯინი, — ქემეურს  
ღართის ქემეუშხვართუანს.

## 9.

ოხვამეშა იკიფლი სი,  
ჩქიმი ჭიჭე ხატი ვა რე.  
სქანი დო ჩქიმი მოჩილათა  
ცოდაში მეტი მარდი ვა რე.

## 10.

ცოროფა ნწარე, მუს მანწვალე?  
ცაშა მეურს შური ნწარე.  
ცოროფა, უბედური სქუა,  
შურო ვა გიღუნო ჭკუა?

1) Вар.: ნსანაში ნაჭვი ვა ვაჩოლექი,  
ღაბაღებით ვორექი უნა.

11.

ართი ქიქანაქ მომეწონე,  
 მოკორღე გაიშვქოფიკო ნი,  
 ჩქიმი ვარდი, ზოლიმანდი,  
 დინახლე დოფრეკიკო ნი,  
 ძღახალაში ნაქორთოფე  
 სიტოცხლეს ვსოფიკო ნი,  
 ხათე ღორონთი დოზილუნდე,  
 თინა შევამოკლიკო ნი.

5

12.

ართი ბაღბ გაფაკეთი,  
 წარხელაში შავალუე.  
 ვორწიქქ, ვარდი ქონომე ნი,  
 შექქე მა ვა მაქალუე.  
 ღორონს მარდის შევწირენქ,  
 რადგან თაში მაწვალუე.  
 შხვაში ვარდი მოთ მოკორღე,  
 მა შახს ბძირიკო ნი?  
 ჩქიმი ვა მობაღდეო,  
 შხვაში ვა მიბძინიკო ნი?

10

15

13.

«მიქორქიე» თქუნდი ნი,  
 ღორონს იფუჩუნდი ნი,—  
 თუნა დუო სქანი რაგადე,  
 სი ხწეფირი დღაში დინახადე?

20

14.

დეჟერი სი, ცირა,  
 სი შისითი უქორდექ,  
 გოქორღან სი თინა,  
 სქვაში ცირა, თოლი სვირა.

25

## IX.

## ჟინოსქუალობაში მაგორალენს.

ჟინოსქუალობაში მაგორალენს<sup>1)</sup>  
 მუე გოკონა გორათი ნი?  
 იშა ვა გისხუნუნანო,  
 დუდი ვა დიდორათი ნი?  
 5 თქვანი ანბე გაძიცალო  
 კოსუთ ვა გაგონათი ნი?  
 თქვა მუთუნი გიღუნა ნდა,  
 დუდი დიიცხორათი ნი,  
 ფართო ბარი დეკინათ,  
 10 თითი დისა იხორათი ნი?  
 ირკოჩი ჟინოსქუა რე ნდო  
 მიქ იცუას წახანბიქ?  
 აჩქას ქიკუჭირინოუ,  
 მუში დულა დო მუში მართარს  
 15 რუსი ხუნწიფეში მათრახბიქ.

## X.

## მაგურაფუეფიში ობირეში.

## I.

ოცქვაფალი რე თი ბოში,  
 მითი ჯგერო იგურუნს,  
 ინა უცოჩს მაგურაფალს  
 დუს ხეს უფუხონუნს,  
 20 ახუქენს დო ოცქვანს,  
 დღას ვა გიჭყოლიდუნს;  
 ნანასეთი თინა უცოჩს,  
 ხურჩის იხუტოლუნს.  
 მითი კლასის კშმაკენსი,  
 25 ირო ორთე უბად ოს, —

1) ВМ. МН. Ч. Магориаленс.

ინა ირე ჩინიე რე,  
 კახი ვ' ეცი მუთუნ დრეს;  
 მარა მითი ჯგერე ლე ნი,  
 ინა უცოჩს ირი კოს.  
 მიქეთი ჯგერე ვ' ეგურუსი, 5  
 ნუმე განჯანს ინა თოლს.  
 მითი კლასის შვიდი რე ნი,  
 ეთი ბოში რე ჭკვერი;  
 მარა ინა მუშა ღერე,  
 მითი ვა რე წესიერი? 10  
 უჯერე დო უთოქუჯეს  
 ტანჯა მოძე რშინერი.  
 კლასიშ ნარდი ჭკვერი ბოში  
 კოხოთ იცი ბედინერი.

2.

უჩქილი ჯიმა, ბეგონე, 15  
 კლასის ქორეკენანია,  
 ტიჭე ბოშეთი იკათუნა,  
 გურათას დითმიჭყანანია,  
 ჭკუას ძლას არქენა ნდო  
 ზნეს ისწორენანია. 20  
 ქრისტექ მუ ამბეთი ქიმიხუ ნი,  
 არძას ზეპირენანია;  
 მუ ზოჯუა მუჩქსუ ნი,  
 თექი ზეპირენანია.  
 მუში ზოჯუა თენა რე — 25  
 ბოშენქ არძაქ ირდანია;  
 მითი თეს ვ' ექინსი ნი,  
 არძაქ მუშათ იდანია,  
 მუნეფიში სიტოცხლეს  
 მონკა რაღლე ზიდანია, 30  
 სინთეს ვე ეღირსებუნა ნდო  
 რუმეს მითიბურსანია.

## XI.

## 1.

გური მატუ, დუდი მატუ<sup>1)</sup>,  
 დუდიშ უბედური მა,  
 მუჭომ' მაძას მოგეშორი,  
 მუშენ' ვა გიღური მა?

## 2.

5

ქობღურუქე ნი, ქემღწვექე.  
 კონი გოგუტეე მანაშა,  
 ვარა სი დემაზიანი  
 მანაშ მოჭიშავაშა.

10

შიო, ნიტო! გოფურინი,  
 ქემეული თენა თის,  
 დიო ხესე ქემენი დო  
 უგულ'ი ქაჯული მის<sup>2)</sup>.

## 3.

15

გური აღაჭვირი მათუ,  
 შური ოკოკორობილი, —  
 ნიტე ართო ქაპუანი  
 მა დო ხქიმი სოროფილი.

## XII.

## 1.

დუდი ოცვილანი მათუ.

დუდი ოცვილანი მათუ, საქმექ თეში გინიმატუ,  
 მარა სინდისის ვუჯინექ, დიო უხათ ვა მიღაფუ.  
 ფოწვექი ნი—ვიჭურუქე, ვარდა გური მიღურუ,  
 20 თინა მეგულებუ ნე—ექა ოში ვერსის კუნხით ვულუ.  
 ასე ლეხი მა ბჟანუქ, თიშ სოროფათ განაჭირი;

1) или გურუ მატუ, დუდი მატუ.

2) Вар.: უეული ქაჭუჭი მის.

თე ჭუასჷ მირსსენდუ სი, ფერ' მითინი მა ვა ბძირი,  
 თე დლა თაში მობძუდუ და, დლაშახუ მუშენ ვა დოპილი?  
 გინდა ჰილი, გინდ მატოცხლი, გინდა წუარცე მოშქვიდე,  
 ფერ' წამალი დომიგორი, თე ჭუასჷ დოფსქიდექ.

2.

მუ ფქიმინა ბედი ჭვილქუ! 5  
 ირო ართო მა სი ფუქუქუ.  
 ბრელიშახი მიიმდომი  
 სქანი აშატყელიდაფა,  
 მარა მუთუნქ ვა გომირთუ.  
 დუც ვოძირი ტუურათ ჯაფა. 10  
 აწი შვიდობითი, ბატა,  
 სი ჩქიმი იმედითი ვა რდა:  
 სქანი დო ჩქიმი წოროფას  
 გუელირი აფუ ვადა.

3.

აღამინ კოხიშ სქუას ნატრი მუთუნს ვ' ახვარუნო? 15  
 ნატრიქ კოცე გეურთუ სი, მუთუნ წინგის ვა ჭარუნო?  
 ეგებ მითინ ქრისტინეს თეცალ წიგნი გობარუნო,  
 ქუმოთხი, შემწეობა გაჭირვებულს ვ' ახვარუნო?  
 ფერი სნეულება მოჭუ, ჩქიმი სქილდა ვე შილეზე,  
 წამალი მუთუნც ვა მოხვარუ, ექიმც დუდი დავანებუ: 20  
 ცოცხალ ვორდე, მუშოთ მოკო წვალეშაში თუდო რინა?  
 ნატრით ვიშეჩებუქ დო ვე ეპოპტინე, მუ ფქიმინა?  
 ეჭე, ჩიტო, ქოფურინი, ქემეული თენა თის,  
 ენა ხეს ქიმეჩი დო ართი ქაჯუდი ჰიც!  
 ანფერ სქანი ჩიტობას, მეს მომილა დუნართის! 25  
 მუთუნ ქარაგადაფე ეთი ჩქიმოთ დინაფილს!

4.

ვარა ნანი, ვარა ნანი, ვარი ჭიფე, ვარა ბანი,  
 ჭიფე ფთქვი სი, ბანი ვა რე, ბანი ფთქვი სი, სქვამი ვა რე.

სქან' წოროფა მა ბჭუნს, თეში ვეჟი ვა ჭუნტე ობედის,  
 ჩქიმი გური თემ მეგობუ, მუჭოთი ჩხომი ანკესის.  
 თანდაბალთ გონვეწუქუ, სუ დომიტუ მა ბედისუ.  
 ჩქიმ' ჩილამური ვა აქოსე სწორეთ დიდი საღვეთქისუ.

## 5.

5 წოროფას ვონდურუქ, გული აღაჭვლილ მათუ,  
 უბედური ჩქიმი დუდი, ვაი, მუსუ მოსხუზათუ!  
 ღურა-ღაშა ვიტანჯექ, ფერი საქმე დომიტუათუ,  
 მოღალატე წოროფაქ გური სეგდით დომილათუ.

## 6.

სი დოსოჯი, მა გალინა, სტოლს ვა გეგონწუფათუ;  
 10 გონებუ ნდა, დოსოჯი დო, ვარდა გოგულეზათუ.  
 მიილი, ბატია, ჩქიმი თხოვნა, ამისრული გურიში ნდამა!  
 ტყურათ ვე მეშიდინუა ჩქიმი ხანდუბა დო შრომა.  
 სასე ანგელაში გილუ, სირმაში გეგონწუფათუ თომა.

## 7.

ვაი, ღორანთი, მე შეტოდი, მუს გიჭირსუ ჩქიმი რინა?  
 15 წარეთ შურსუ ჰვამუნქუ დო გოჯოგელი მათუ რინა.

## 8.

წოროფა ნწარე, დღას ვე შმანგარე,  
 ცაშა მეურტე შური მეუბარე!  
 ვა, წოროფა, ნიჭი სრული, წამს ტკბილი დო დიდხანს ნწარე!

## XIII.

თათიკაშ მარკა,  
 20 ანმეტ თურქი გისხუნუ ნდო  
 კვერველია დათიკა?  
 ცირა, დუდიარდებული,  
 თენა რდუო მართებული,  
 სქანათ ქომიხანდებუ ნი?  
 25 ცირა, დუდიარდებული,



მარტახის გისხუნუ ნდო  
თარხუნის ურია?

XIV.

აი დაფი, დაფი, დაფი  
გოლას მეგომიდგე დაფი!  
დადა ლევან გემოროკვილქ 5  
მაფას გინახბუ ლაფი.  
— „მაფა, და, და, და!  
«მომიტადი ათაქია»,  
„ირო ქოგირაგადდე  
„სუჯუნური ქადგა“ 10

XV.

— „აფხასეფი, აზა-გვანა!  
„სი მუ ლალი სქანი ვანანა?“  
— „ინა ქოროთუს ქოდუუტეე  
„მა სუდემა ქვეოგვანა“.  
აფხასეფი გუჭუ-გუჭუ, 15  
ქოროთუნსუ დუუღუჭუ.  
აფუჯისა მუნაფილი,  
აფხასეფი უდრაფილი.  
— „აფხასეფი, სუჯიფინა,  
„ვიშო ცხუნით მიიშე დო 20  
„აშო ბიგას მიიბიჯა?!“  
აფხასეფიშ ქუდი ქოგე  
ჩქენებურა ბერიშ ქუს.

XVI.

ენწერს ირემი დიდიქამი,  
სქვერი ჭითა, უკუდელე, 25  
კერი თხოსუ დიდიჩქვამი,  
კიბოია, კიბოარხსალა,

ქუაშ-ღორჯო ქვილითაში.  
 — „სი, ოხორო ნიქითაში,  
 „ღორჯო, კოხი მეტიქვი ნი,  
 „სი მე დოღი სქელეფი?“  
 — „ბადე შუკომიდგი, მარა  
 „ექი-ექი გოგიფანი,  
 „გიოთგილი ქელეფი;  
 „ჩქიმი გითოჯინაშენი  
 „ხუთიკაა მიდგალე  
 „უტკომური, უშუმური,  
 „ზუსინეე გოხარტქილი,  
 „სქანი ურცხო სუმარეფი“.

## XVII.

ოში-ოთხოში მარტალქ<sup>1)</sup> მოლართე:  
 ქვარა-სენაში სანაკარეფი,  
 ქორა-ხინდაში ჭალადიდარეფი,  
 ვოლორიში-ბურღლა ვვარალეფი<sup>2)</sup>  
 თხლოშ-მასუმარი თამოკარეფი,  
 დომარეიბელი დოშაყარეფი,  
 სოკომ თოფიშ-მაცოთამალი კიწურეფი,  
 ევა-მევა ვვალალეფი<sup>3)</sup>,  
 ჭვიმა-შქვიდელი უინოთალეფი,  
 ჭაქვინჯარეფი — ჭაკი თხალეფი,  
 ატარი-ხეტონი წანხურალეფი,  
 გვინინი-ყვარი ზუგიდარეფი,  
 ხომა-კიკონი მარტვიდარეფი,  
 ბატი-ჭყეში ნაგვანურეფი,  
 უშქური-კორობი ონტოფარეფი,  
 ართიანს-გიაწკაპი ლეხსუმარეფი,

1) Вар.: შინქ.

2) Вар.: ვვალალეფი.

3) Вар.: ვვარალეფი.

კობიტა-სიტონი ბარდალეფი,  
ჩაკა-სიდი ინსხირალეფი.  
ხორგალეფი ხორგიშის,  
მიკონხორე როკიშის,  
კვარია დოუყვარინა ნდო  
რუძახუნა «მოქიშის».

5

XVIII.

მა დო სქვამი ციწას  
სიტყვა მიღუდეს;  
ხეს ხე ქემეფნი დო ღვას ქვავჳუნნი,  
თოლს ჩილაშური ქვუუქუნეე;  
სოფერს გილაფრთითო დო ტილაფებსირეთ:  
— „სოფელი რქელი რე ნდო<sup>1)</sup>  
„როფილი ქალაქი რე;  
„ფლავაშის ქვდიიბდვათ  
„ბამბეჳი კარე“.

10

15

XIX.

კერი-კერკეტი ვორდი ნი,  
აჯამეთური ვორდი ნი,  
სი, დადია, მუსუ ფთხორუქ,  
სქანი ტყაში ვა ვორდი ნი?!

სოფიწყარი გოფხური დო  
ინგირს ქიშინგვორხური;  
ჟირი ხაზა ვეაწეჳ  
მელეთ<sup>2)</sup> ქიშინგვორფილი,  
სუმი დიდი ხე ჳოღორი  
ჟი თის ქიშინგვორფილი.

20

25

1) Вар.: ტრელი რე.

2) Вар.: ჳერეთ.

## XX.

გურიკოხი — ჯგირი კოხი,  
 როსტო დგებიაში კოხი;  
 როსტო — მანგისში კოხი;  
 მანგისა — ჯოლორისში კოხი.  
 5 მათგან კოხი ქომოლთასი,  
 ლაკვასიან, ღვინი ქოხი,  
 თინიკია, წიგნი ჭარი,  
 მაქსემე, მელე ქოსი.  
 [მეუღლე] კოხისე დო იოთას,  
 10 დინორენა ნე უინოთას,  
 კოხი ქ აშო უინოლთასე დო  
 იოთა თექი ქინორდასე.

## XXI.

## ს ა რ ა რ ა ფ ა .

## 1.

დორნთიშე დენაბადი სი რექე ნი. თაში რკო.  
 მიქეთ რძერე ნი, ქოლურუნა: სიტოცხლეე აკას ვ' აკო.  
 15 უხილ' ბოშენს საფრა სვილენს, ჩილამს აკას ჩილი ვ' აკო.  
 მოთ დოღუპი რსურეფი, მოთ ქიმინი სასარკო?  
 კოხი, რსურ' რაგადანსე, შაყარელე მითი რდღე,  
 უმეტაშო რსურეფი: „ასეშახე ესა სო რდღე?  
 „ჩქე აწუნე მის ფოკოთე? ჩქენი ჭირო მუქე მორდღე?“  
 20 გეგზნოტიე რსურენქე არძაქ ართო, მითი რდღე.

## 2.

მა მატანჯე, მუს გიგეთენს?  
 ვარა პილე, მუს გერგებე?  
 დოხთურეფი წამალს მორთე,  
 მხანა, მარა მუს გერგებე?  
 25 ინექი მუთუნს ვე მესვადე,  
 მუ პილენსე, მუ მეგრებე.

გიგორუანს შერი ჩიმი:  
 უსქანეთ ვე შერცხებუ.

3:

სქანი ჭირი ჩიმი დუსუ!  
 სქანი ჩარცხა გურსუ ბჭუნსუ,

ვა ვორექე ჩიმი ხუსუ,  
 ირო მაკაშუათუ ნდო

მანგარინუათუ გურსუ.

სქანი ჭირი ჩიმი დუსუ!

სქანიცალი შხვას მის ცუნსუ?

შურს ზვარაკო შერწირექე დო

გოგილუა ხე დო დუსუ.

5

10

## XXII.

1. მახა, მა სქანოთ კირიბი ვორდა,  
 ირ გაჭირებაშ გაღუაფარი,  
 მახა, მა სქანოთ სანთელი ვორდა,  
 ხატის შოხოლე რანდღუაფარი!

15

2. სი რდი ვარდი უგუეფანუ,  
 ვორდი მობირე მა მათშალია,  
 გუგაღურჭული, გუგოპუათუ,  
 შურით ქოგინთხე მა, მახარია!

3. ენა მუჭოთი თაში რდუ ნი,  
 ვფიქრექე, ვა თქუე სითი ვარია;  
 მათშალიაშოთ გოფანირიში  
 ვარდიში მინჯე რდასო კვარია?!

20

4. ენა სი მუშენ ვა გინქუ  
 აკაბუცხა, აკა წილი,  
 კოჩის გური ჭირქა რე,  
 დუღ' შა წყარით ეფშაფილი.

25

5. ექ შხვა მუთუნ ვე ნიტირე,  
 უკული ინოქოთაშილი,

თემ კოხიშ გუჲს ვე დღუნტირე,  
მასა, ბრელი წარმოვილი.

6. ნიტე ლეზი ქოპუსი,  
სქან ლოგინს ქეგლმოფინსი,  
5 ეკებ ქეგომოფუნსუ  
დოჯირა დო ედინასი!

7. წუჯიშ-ბალიშ ქოპუსი,  
ვარდიშ პირეთეთი ეფშა,  
10 ირი სქანი დოჯირასი  
სერით ქედუგუოლუქ ხეშა.

## XXIII.

ბოში კათას მარცენა, (ნანა-ნანო)<sup>1)</sup>  
ჭკვერ კოხიში დებჯუკათი (ნანა-ნანანო)<sup>2)</sup>  
ჩქენით ვა მომწონუნას,  
15 სიბოშეთე გევიკრათი.

ათე ჭკუა მიღუღანი,  
20 ღარბის რეო ფარა.  
ასე ხოლო ქომიჩქენა,  
მუშენე მის რცოთანა.  
მართალი რე, მისხუნუნა

ათე დღაში გილაღაღა,  
25 მარა ვა მატარინენა,  
მასიინა გილანგარა.  
მოკონა სურული ვასრულათი,  
მარა ძალამი ჩილათა რე:

25 მეჭარუა-მოჭარუა  
ჩქენი გილაფიორი ლე,  
ართო წარში ეკუნა დო  
ჩხვინდიში გილაჩიონი რე;  
მუყასს შური ქომანთხუნა ნი,  
30 უკული ბთქათა: ნიორი ლე.

1) и 2) Припѣвы.

ათეცალი მკჷმედება  
 ეშიმაკეფიში ხიოლი რე.

XXIV.

კოლონაში ლექსი.

შიო! კოლონა, სი ნავარი!  
 ფრინველიშე სი მანგარი!  
 კოლონაში ყასანადა 5  
 გასეთიში ოჭარალი!  
 კოლოში ანბეს ივითხენქე და,  
 ჩხენდი გუნძე, შენდი დაბალი!  
 კოლონას მინულეხუ მანანიშა,  
 ტეშულეწუ ოთხი ლავანი. 10  
 ენა მინჯეს ქუქირე ნი,  
 კოლორი უთხონინუაფუ;  
 კოლორეფი ოკუსოფუ,  
 კიბირი ურისინუაფუ.  
 კოლონაში ტეობაშე 15  
 თოფი ქათუნირუაფუ,  
 «კოლონაქ ვა ბძირსია» დო  
 ჩახმახი ქათურხინუაფუ,  
 კოლონაშა უბაზე ნდო  
 ოშე ქაშურგინუაფუ. 20  
 «კოლონას ბტეაბანქია» დო  
 ოში კოხი ქუქირუაფუ:  
 ტეაბარუას სი დეეთხი,  
 მინი ვე მნორთინუაფუ.

XXV.

ჭინჭაში ლექსი.

შიო! ჭინჭა, სი ოხერი! 25  
 გურით გითმოჯინექე ნი,  
 მასე რდოლი სი ეფერი?

ჭინჭას თოფი ქველეთი,  
 საბარსანიზემა გოლდ;  
 დარჯაკიში ნასოფაქე  
 ყირი ვერსის გინი ქოლდ;  
 5 ჭინჭაქ ჯაშე ქვეთასთხე,  
 თუღო გვთახე ემერი;  
 ჭინჭაში ზესხერქ გავთოსოფე,  
 ხარხი მოსოფე ემერი.  
 ჭინჭას ფსუა მებჭაკაჭკი დო  
 10 ცუდე გებჭკადი ემერი;  
 ჭინჭაშ დუდი გოპუჭტონი  
 ბუმბული დობჭეე ემერი;  
 ჭინჭას ხასილა გელამწეი დო  
 15 ინგერი გებობგი ემერი;  
 ჭინჭას გვინჭინე გელამწეი დო  
 ბარჯგო ქათუდგი ემერი;  
 ჭინჭას დუდი შეფსოფი დო  
 ვეს წიმონე ემერი.  
 20 სი ეფერი მუ ბოში დი,  
 ის არაბას გედვანდი ნი?  
 ეფერი ხოჯი სი სო რქუნდუ,  
 ის ცუდეშა გილანდუ ნი?

## XXVI.

1. ბოშალაშე მოხილათა  
 ბოშ-კონიშოთ მუ ძხელი რე!  
 25 ასეშას ჯგირო ვორდი ნი,  
 ასეიანი მუნერი რე?
2. უღირი დროში მომგონელა  
 ცოდა დუდი ღურელი რე,  
 ასე თქვმა მწუხარება  
 30 მიკვეს, ჩქიმოთ მუშენი რე!
3. ჯვეშ დროებაქ მა ცოდას  
 სიზმარცალო მომეგონე,



- სიხალისეკ დამეთხოუ,  
დრდოქ გურს დემესოლუ.
4. შური დო გურქ შემეწუხუ, 5  
სიკეთეკ მემეშორუ,—  
ასე უკმყოფილეს 5  
უღირი დროქ მომეწონუ.
5. ახა-ვაი! ცოდა გური, 10  
უდარდლო ქაპოუნი,  
მუ შქირიტუნს უბედუნს  
გურს დიდი დახხირი მონტოუ ნი? 10
6. ჩქიმი შემაწუხებელი  
შური დო ხორციო დოჭოუნი,  
მათი ვა მაცოცხლასი დო  
უხა დიხს დოფხოუნი.
7. ჩქიმი გურიშ მწუნარება 15  
ხოტე ვა გემაშინედას,  
ქუჩხეფი დამიკუნტასი დო  
სოთინი ვა გემალინედას.
8. ირიტელაშო მაწვალას,  
ვართი დამანჯირედას, 20  
ეფერი ადგილს ქაპუას,  
თინა ქამაჯინედას.
9. აწი ნატრის ვინატრენქე დო  
თუმი ქოდმოტინუას; 25  
ხეს თხვირი ქომუჩას,  
სოფელი დომოლინუას.
10. ირი ჩქიმი მწუნარება  
ლექსო ქომობირუას, 30  
მიშ ცოროფას ვდარდენდეკე,  
აძო დომინქირუას. 30
11. ვაჩა გვალო გომოჩქვას  
ჯგირი მელექსე ზაზანდარო;

- ნინათ ვა მათქუე, ვაწა  
ბრელი მიღუ სანაგადო.
- 35 12. ირიათო იწუხებუ  
ჩქიმი გური სანაგადო,  
გურს ბრელი მიჭირს, მარა  
არძო ვა რე სანაგადო.
13. ანწი გურქუ შემეწუხუ,  
კინიი გარას დოფოტყანქ,  
ათე დარდიქ ვა ჩმერცხუ და,  
40 კისერისა ხამს მიიფგანქ.
14. დიფთხორუნქ საფუელს,  
დუდ'სა დისას მინიფრღვანქ;  
მა შხვა იშენი ვა მინგარს,  
ჩქიმი ღუს მა ვინგარქ.
- 15 15. ათეს ჭარუნს ითი ბოში,  
ნამუთი დუც ვა ახვარუ.  
ის ირკოჩი უცოროსუ დო  
ინა კოცუ ვა აბრალუ.

## XXVII.

- 20 1. სი რექ ჩქიმი შურიშ ჭკუდი,  
ჩქიმი ოქროში კოლოფი,—  
შორიშე ჟინათ ნუ დოპიღუნქ,  
სიტოცხლე ქომიჭყოლოფი,
- 25 2. სქანი სქვამი თოლეფით  
გური მოთ დომიჭკოროფი?  
სი ჩქიმი ბედიშ ვა რდი და,  
მუშენი შემეცოროფი?

XXVIII.

1.

გითვორექ ცაცხვი ჯინს,  
ბინდი მიქაქალუნს,—  
ცოროფილს მევეშორი,  
გურსუ მიცხვანტალუნს.

2.

თედო, გოთოლი ჩერია!  
ქეთე, გეუფუტოლეე!  
ქეთე, ღორონთი ქორწანსუ და,  
თედო ქინსუტოლეე!

5

3.

ინი სუნელი დოვთასი დო  
ვა მითასუ რნზალე —  
მუ ჩქიმი რსურე გიძირე ნდო  
მუ ქორთული ტომარე.

10

4.

ართი ქაცარი ქაპუნდუ,  
ეზოს დინიკირტონუდუ —  
ძლახიშ ნაშქურინეუ' ბოში  
შუკას მიიტირკონუდუ.

15

XXIX.

1.

რხინიში ბირა.

ბეეშვიას, ბეეშვიას  
სხალი დო ჯვეეშვიას!  
უჩარღიას, უჩა კოჩი,

ვა შენდი და<sup>1)</sup>,  
მუშა მობრთი!?

სი გეშენქე დო მა ვა ფხანქ,  
შურქე მუშა გინხონდას?

5

ჯიმა ჩქიმი, გუჯმასხანი,  
სკა ღვინი ქედმასხვამი!  
უხა კოდი ხარკალექე  
ასო მამინასკალექე!  
აღი კულა რე დო აღი კულა რე!

10

მითი ღვინსუ გეშენსუ ნი, კოჩი თინა რე.  
ვარა გეუშვასთია-ოდა, ვარა ობჭკომათი,  
ვარა თოლო რხინი-ოდა მევიძირუათი.

რხინი სუმარენსუ-ოდა, თოლი მეენძელსუ,  
შუთი უჯგუშ, უჯგუში რე ნ', მადილოსანენსუ<sup>2)</sup>.

2.

### ღვინიში გონვაძეა.

15 მარდობა ღორონთს!  
კოჩიწკალა ვორექე ხოლოს;  
თოფი ქუწოცოთი ტორონც.  
ღორონთი გოტიბათუდას  
ოსურცუ დო ქომოლც;  
20 ეშე მათი სიკეთე ქომოლც.

დიდება ღორონს!  
თოფი ვოცოთი ტორონს.  
ღორონთქ გუუმობძგვას  
დიდი დო ჭიჭეს, სუმარი დო  
მეენძელს,  
ოსური დო ქომოლს.

3.

დიდებაქ მეეშინუ აშუდღარი ბჟაში ეულას!  
ართი სუმარი ინგარდუ მაჟინაში მუულას.  
მეენძელი რაგადანც: „თე სუმარენქ ჭკუაშე მუშე გინიილასუ?  
„[ართიანს] ვა დუუდოხოდანა ნდა, ჟინიხოლოქ ცალე გიმიილასუ“.

1) Вар.: ვა ვაშე რე ღა.

2) Вар.: ოჭუმარეს სე შეთხა ნი, მადილოსანენსუ.

XXX.

1.

ო ჯიმა ესაკე!  
 თოფი დო ლეკური ხეს დაკე,  
 სოთინი ტრუფა ქოძინა და,  
 უსახურო მიანსკე!

2.

ო ცინა, ქოიანე!  
 ეი ოდა დო თუდო ხელა,  
 ვე გილათხა დო ვა დოღურა!

5

3.

ო ცინა, შანგიშ იური!  
 ქოპილუნა სქანიშენი;  
 ჩქიმი დო სქანი წოროფაში  
 ქოლასუნა ჯაბიშენი.

10

4.

ელესია, მელესია,  
 ხსოში ჭოფეს დელესია, —  
 სუმი ჩილი მიქი მეჩუ  
 ჩქინი გიო წვრესია?

15

5.

ჰაჰა მეურს გეგუთიშა,  
 ლეპარტიე მაღლაკიშა, —  
 საწხინოლეფი დოშუმეკე,  
 ეუკუნით ტახაკიშე.

6.

ელა, მელია მესანთელია,  
 გოგუა, ჩქოტუა, ლაღარია...

20

## 7.

ბოში: — „გო ბუაო, გო თუთა, გო ჩქიმი თამურია!  
 „წყარი რნაო, ღვინი რნაო,  
 „წყარიშ მელე დო გირნაო?“

5 ცირა: — „ჩიტი რჩიტორსე დო  
 „მალაღური ღალიკას, —  
 „ბოში, მუშე გილაღურეჟ  
 „უღუღაღებელი ზას?“

## 8.

10 ალიხე, მალიხე, ✓  
 მალი-მალაღურინე,  
 შიკიხე, შიკი ჭილახე,  
 მოროდინი მოციკახე,  
 ციკახე დო კვამილახე,  
 უკუღაში ლეჩახე დო  
 გინმოჯინი შინწარხე.

## 9.

15 მელე თურქები დო  
 მოლე აფხაზეფი...

— „ცირა, მიქე მერხე  
 „თურქული აბაზეფი?“

— „ბოში, მუს გონჯარე

20 „ჩქიმი ხეშ ნაღვაწეფი?“

მელე რისეფი დო  
 მოლე აფხაზეფი...

ქორქიხეს მიქე მერხე  
 რუსული აბაზეფი?

## 10.

სქანი თოლი ჩქიმი სარკე,  
 სქანი გური ჩქიმი ტახტი;  
 უსქანეთი ჩქიმი რინა  
 ციხე რე ნდო ნაობახტი.

## 11.

25 მა ვა მოკო სიცოცხლე,  
 მოკო მაღმას დობღურე,  
 რადგან სქანი ცოროფაშა  
 სოთინ ვა მატუობინე.

12.

მუჟანს ვორწვექ ვიტუუქუ,  
 მუჟანს ვარი, გური ღურუ;  
 ელე ქომიწონებუ ნდა,  
 მეღეხიშე გამენგნურუ.

13.

წოროფა რე სნეულეზა,  
 მასფილარი გურიშ ჭუა;  
 წოროფაშე დუდიშ დაცვა  
 ვა მალარა, ვა მიწუა.

5

14.

წოროფილიშ გურიშენი  
 მუთუნ ბოქვი ნი,  
 ირი კონქ მიწუ «სუა!»  
 მუში ნებაშა გიღურტუ  
 ტყელი, სკირილიში სქუა.

10

15.

დობღური და, დომიგარი,  
 დომითხორი საფულე,  
 სქანი სქვამი კუნხეფითუ  
 დიხა ქინმოჭაბულე.

15

16.

წყარისინდი წყარსუ გეხე,  
 მიკორდე კოკობე.  
 ბოში, მუსუ შიჯინერქე?  
 ეტებას კოკორდე?  
 შურო ბედი ქოგილე ნდა,  
 ეტებ ვა დეგოკორდე.

20

17.

მოკოდას<sup>1)</sup>, მი მუხანსუ  
 დადიხე ტირა ნინუცას(ი)?

25

1) ვარ.: მიქორს, მარა...

მუჭო თოლი უძიცანსე;  
ბოში, ეგებ გოკოდას(ი)?

18.

მიწორსე ნი, შინ ორე?  
სქვამი ცირა ნინო რე.  
აკოშკაშე გინორე,  
ჩე ბჟალარა მიორე.

19.

საყვარელქე შემიდინე,  
გურ' მასტუე დახნირითე;  
ჩქიმი გური ვ' ეტოცხლებუ  
ფარა, ორქო, ვარხნილითუ.

20.

ცირა, მე სქვამი რექ?  
ვარდიშ ფერი რექქ დო  
ვარდიშ ქაქანა.

## В. с) Стихотворенія.

### а) П ъ с н и.

XXXI.

ყასახიში სქესში ლექსი.

ნ ა ნ ი ნ ა

1.

ნანაია, ნანა-სქეს, ნანაშ ჭირი მა!  
არკვანისა დიშამუჯანუქ ვარდიშ ჰირი მა.  
ჰიც ცახორცი გამენოგონწყი, დიშოჯინი მა:  
ხენწოვეშ სქესს ქოგურაფუქ, ვა გინინი მა!  
ყასახიში სქეს რექქ, მარა კუჭუჭი;  
სათავადოს შითა რქუნტუ ხურხი უჯგუმი;  
ართ' ბოშიშა თუმა ღერე სქანი ხუჭუჭი;  
ნანაია, ნანა-სქეს, მორთ', ქუმაჭუჭი!



კვდვრცჷ ქოგინუტოლუა, რჩანქე ძუძუსი;  
 ბუათი მუყანს დუგორძლანქი, გიბირქ დბრე-დბრუსი.  
 გვექე, ჳვარნი გიწკრსი დო ჳამოთი გლურსი,  
 დიო ფიქრი ვა გიმონკანს, ვორწყექ შა, დუსი.  
 ნანაია, ნანა-სქუა, ჳამოთი გლურსი!

5

ვარა მუ სქანი საქმე რე დიო ფიქრეფი?  
 სი მუთუნს ვა მუგარკენა სქან' ძუძუეფი!  
 მიირდუქი, ქაწორხვადუ რეკ-მოჳგირეფი,  
 ჳგირო ძირუნქ, ქიყანასი მუ რე ამბეფი.  
 ნანაია, ნანა-სქუა, მუ რე ამბეფი!

10

ქორო, თი დროს გაღვენუე რეფიქრებელი,  
 გურს გიყვიღენდას იყიი წუთიშროფელი,  
 სქუა, იში გაგიკვირდუ სიღულე ბრელი...  
 ენეფს დიო ვე ეჩინექ, რექ ბედნიერი.  
 ნანაია, ნანა-სქუა, რექ ბედნიერი!

15

ირფელიშენი იძიცი, მახა, დიო სი;  
 დიდე იყუე, გემარგი ქიყანაშ რსიოლს,  
 დუდ' ცარიელ' ვა დეკინა, ჳკუათ იოფში!  
 ხვალე სქანი გურიშენ' რე, ქიყანა მიყორს!  
 ნანაია, ნანა-სქუა, ქიყანა მიყორს!

20

ნანა, რთხინქ გიყორდასი სით სქან' ქიყანა:  
 თაქ რენა დაბადებული სქან' ბაბა, ნანა,  
 ირი ჩქენ' გასაჭირიშე თინა ბთხილანა,  
 თქვანდა ისი მუეჯღონსი შაარე ნინალა.  
 ირ სუეკეთეს თქვანდუ ველუთ, თოლ' მიყირჩანა!

25

ხეხუ კვდვრცჷ ქეგიჭყვართი, აწი ქოხუტი,  
 შა ირიაართო გიბირქე დო სი თოლ' დოჭუტი,  
 ეშმა ხანიშ ჩქიმი რჩქილას, შემირქე, დოშურდი.  
 მუთი ვორდი ეთიწკალა, მუყანს ვა ჰუნდი?  
 დირუღე აწი, ნანა, თოლეფ' დოჭუტი!

30

## 2.

1. სი მიხუტი, ნანა-სქუა,  
 დო მას თაქი გიღურჭულა. ნანი-ნანინა! <sup>1)</sup>  
 თურქი მეურს შარსუა,  
 ბაბა სქანიშ ნახურჭულა. ნანი-ნანინა! <sup>1)</sup>
- 5 2. მუ ბქიმიხათ, სქუა-ნანა?  
 თურქეფი ვა მოჩინუნა:  
 კოს ირიფესე მიღუღანა,  
 უკულ(ი) გითაქვიღუნა.
- 10 3. წოხლოჲე თურქეფი დო  
 უკოხლოჲე მიზანეფი,  
 გაკოთეს ნივთეფი დო  
 დანხურს დოჭვეს ფიტარეფი.
- 15 4. ბაბა სქანი აქი ვა რე,  
 ჩქე ბტეობუთე ურთასია.  
 ბაბა სქანი უფვაჲტარე  
 თურქეფს მიშაბურსასია.
- 20 5. ულაღასე დოგინინე:  
 «მალას გიმაცუნასია».  
 ჭიჭე რდი, მარა ქოგინინე,  
 «ენა ვა გე ზურასია».
6. ანჯარ(ი) სქანო ხაზერი ლე,  
 გაიქუნი ჩქარასია;  
 ლურჯა ხოლო კასირი ლე,  
 დოგინვამა შარასია.
- 25 7. მარა, სქუა, გოჩინა თესე,  
 რთხორე ირო ქორშეღასი:  
 ოჭიშ(ი) ვ' აძირა დღასე ნტერსე,  
 ოში ქეკოთხოზეღასი!

1) Прищѣвъ, повторяющійся въ соотвѣтствующихъ мѣстахъ во всей пѣснѣ.

XXXII.

Մէկն քան զմեզ Երեւանի.

1.

1. Երբ, զոհն քան զմեզ Երեւանի  
 Եւ զմեզ քան զմեզ Երեւանի!  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի  
 Եւ քան զմեզ Երեւանի!
2. Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի
3. Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի
4. Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի
5. Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի
6. Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի
7. Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի  
 Երբ քան զմեզ Երեւանի, Երեւանի

8. ახვავი, მუქ მალაღ!  
 მა აძარი ქიმკმაბორე!  
 ჩქიმი მათხოზინა დოგორე  
 კმერი შხვასე გიაფიორე.
- 5 9. შხვა ვითინი ანწი ნგარათ,  
 ვარა მუშე მა ვინტარს?  
 ცოროფილეფიში გამათ  
 ჭანდი მიწოლენსე ზარს.
- 10 10. ძელი ხსომქე რჭკუმე დო  
 ძვალი კენოხბუ ძვას;  
 ჩქიმი თია დოჭვიმე დო  
 ქაწობხვადი ჩქიმი დღას.

## 2.

- 15 ვო, დონწეფირი ობიშხს  
 ვა დიიფქვიდიო წყარს!  
 წყარიშქვიდა ცოფე, მარა  
 ჩქემიჯგუა ვა დოლამე შხვას:  
 ჩათულაქ მილაღატე, ვარა  
 კენგოჩოჩანდი ძვას;  
 ურასქ კვარტი მემოგე დო  
 20 ქედონომიტეუ შქაწყარს;  
 მოუსვი ნი, დუდი ქობსოფი  
 კოდმე-ტვირს, ბალანგარს.  
 ნილი ნათხიირი ჰუნს,  
 ბედიჭვირი საცოდარს  
 25 კოს მიდამიქვანდანი,  
 მეემიჩქე, დომინტარს.  
 იში ორქო-ჩილამურს,  
 გურიმოჭვე გეთვალუას  
 30 უი ბორია გემიგანს,  
 სამეთხეკარიშა მომიღას.  
 ჩქემი თოფი დო ლეკური

ვა ქიგილაბუნო შხვას!

ჩქემი ქერი დო მიმინო

ვა ქიგეუნენო შხვას!

ჩქემი წყარ-მეძობარი

ვა ქიგეთხოზუნო შხვას!

ჭანჯი შირაგადღ ზარს!

ძელი ჩხონს უჭკომე ნდო

ძვალი ქეკონორგე ძვასე დო

ჩქემი დღა დაღუური

ქიმიკოძე ბონდიშის.

5

10

### XXXIII.

#### 1.

ვო ბურღა დო ბურღა-ვოდა, ჩე ფრიმული რჩანსუ!  
 დღასუ მისე გაგონებუ შქა გემასე თერა? (რჩანსე)  
 ღუმე იკოთელე-ვოდა, ლეჯი გამურსასსე,  
 წურძენისა ქომეურინენა ჯოღორი დო ტურას<sup>1)</sup>.

— „ტურა-ატაბატა-ოდა, სოშა მიოცატა?

15

„სი მიქ მეჩხე ოზურალო მუშ' ოდა დო ფატსა?

„მარგალეფიშ ოსურეფი ქოთომს ივარანა“.

— „დაბა შინემასქეფითია, ქობძირა დო ვარო?<sup>2)</sup>

„შინით იბრუღია-ოდა, გინოთი ვორუღეი<sup>3)</sup>

„შხუ-შხუ, შხუ-შხუ დაღუღეფი, შეფაშ კახიღეი.

20

„სქანი ურმასია<sup>4)</sup>-ოდა გეშიწკაფინეი,

„გა დო გასე გიგონსაში დო გინიფხილითეი.

„სქანი ლატეფაყია-ოდა გეშიტეფაყინეი,

„ქიდიფებრცხელია-ოდა, გინიფხილითეი“.

ასეჟანა ჰატონექე მუნოთ გესურასი,  
 ოკო რსურებუდასე ნი მოზისხარე ნტერი:

25

1) Вар.: წურძენს ქემიოშხენა ჯოღორი დო ტურა.

2) Вар.: დაბა ქოცუნსე დო ვარი თიშა შევობატა.

3) Вар.: შინოთ ვირუღეი-ოდა, გინოთ ვორუღეი.

4) Вар.: ურუშია.

სოჯი დოუწყვილი-ოდა, ფუჯი გეუძინი,  
 კურთხუს კენოდვანსუ უდიდოლე გინი.  
 ჰატიფტი ნი მიჩქედე დო დუდი მომწონდე ნი,  
 გელან' ვა მიკითხესია ღურქელი დო თელი.

## 2.

- 5 ვო ბურღა-და, ბურღა-ვოდა, ჩე ფრინული რჩანდე!  
 დღასე მისე გაგონებუ შქა გემასე თურა?  
 ღუმეუ კეორთედუ-ვოდა, ღეჯი ქოტკემუნდე,  
 წურძენს ქიმილშხედესე ჯოდორი დო ტურა.  
 — „ტურა-ატაბატა-და, სოქიშა მიოცატა?  
 10 „სი მიქ მეჩხე თემი საზურქეთ?  
 „მარგალეთიშ ოსურქეთი ქოთომც ივანანა“.  
 — „დაბა შინემამქეთია, ქობძირა და, ვარო?  
 „შინეთი იბრუღია-ოდა გინოთი ვორულექ  
 „შხუ-შხუ, შხუ-შხუ დადუღეთი, შეფაშ კანდექ;  
 15 „სქანი ვურმამია-ვოდა გემიწკათინექ,  
 „გა დო გას გივოსხაში დო გიიფილითექ;  
 „სქანი ლატეფაჟია-ვოდა გემიტეფაჟინექ,  
 „დიიფეფრცხელია-ვოდა გინიფილითექ“.

- 20 ასეღანი ჰატინექი ოკონდა გესურას,  
 ოკონდა რსურებუდასია. მოზოსხარე ნტერი:  
 სოჯი დოუწყვილი-ვოდა, ფუჯი გეუძინი,  
 ბოგას ქიგელვანსტია უდიდოლი გინი.

## XXXIV.

## 1.

- სი ქოული, მა დომიტალენქო?  
 სქანი ოხვენს მა გემიტალენქო?  
 25 ჭოფილი ვორექ, თოკილი ვორექ, ვა გომიტალენქო?  
 დინაზურგა სარკილი დო სათანჯო მუნათილი,  
 სქუა დოსქილადილი დო დიანთილი წუნათილი...

დომიტალენქი, მომინტალენქი?  
 ვარა უკული ვა მივარენქი?  
 ვალირი ვორექ, ხალირი ვორექ, ვა მკომტალენქი?  
 გაფილი გეჩილათილი დო ჩილათირი წუწაფილი,  
 სქუა დოსქილადირი დო დიანთილი წუნაფილი... 5  
 სი ქოული, მა დომიტალენქი?  
 ჭოფილ' ვორექ, თოკილ' ვორექ, ვა გომიტალენქი?

2.

სი ქოული, მა დომეტალენქი?!  
 ოფჭოფესუ ნი, ვა გომიტალენქი?  
 სათანაჯო სარკილი დო 10  
 დისხურგა მუნაფილი,  
 თელი განარებული დო  
 ღურელი აძოა ხოსაფილი,  
 სქუა დოსქილადირი დო  
 დიანთილი წუნაფილი... 15  
 მის მორსებუ?! დომეტალენქი?  
 ჭოფილ' ვორექ,  
 თოკილ' ვორექ,  
 ვა დომეტალენქი?

XXXV.

1. ცოროფასუ ირო ბჭყალე, 20  
 გური შემეწუხებუ ნი;  
 ირიფელსუ თის ვაბრალე,  
 მუთი ვე მესუჯებუ ნი.
2. კეთებული თინა ცოფე, 25  
 მის ცოროფა ოხედე ნი;  
 ინა თიშო რინა ცოფე,  
 მით' ჭოფუას ქობედე ნი.
3. მოთ დოფსქედი თიშ ურჩინჯო,  
 ხეთუ ვა მაჭოფედე ნი?

ვარს თიში ინახვენჯო  
ღობერი ვა მალბედე სი?

4. ვართ' იჭოფე ჩიტიცალო,  
ვართ' იღობე იშ' ღობერი;  
სოლე ურსი ფიტიცალო,  
ვა გაშიი იშ' თხობელი.

5. მიაროსუ ფერი აფუ,  
მუჭო მალამო დო ქონი;  
მიაროსუ სტერი აფუ,  
მუჭო ანგუსი დო ჭყონი;

6. მითინეშო ინა შხვა რე,  
ოსქუ, მუჭო წუდეს კარი;  
მითინეეს დილანრე,  
მუჭო ქვანას თიაქარი.

## XXXVI.

- 15 სქან(ი) სანთელო! სი ქორშენო, გუხნი გუხნის გილარდგი სი?  
მოსვასვილი, მოკვანწილი უი ბალკონსუ გილარდგი სი?  
მა ეუღირი ბოში ვორდი, სი უწიფული ცირა რდი სი?  
თინა ვარა ვა გიხქენო, ჩქიმი გურიშ კვლა რდი სი?  
შური ჩქიმი შელადილშო მასუანდებელ(ი) ბინა რდი სი?  
20 თოლ'შა ვა მომიოლდე სი, სი ჩქიმოთუ თინა რდი სი?  
დიო ხოლო იმენდი რე, ჭიტეს ვარა ქორშუდეკ.  
შხვაშა ირო ქომისხუნექ, სი დანხებრსუ ქობჭუნდეკ,  
ატანამო მეგურდეკ, ჩქიმი ზისხერს ქოშუნდეკ,  
დო მა ირო თინა მოკო, ირო გურსუ ქორჭუნდეკ.  
25 დანხებრო გოუღირი ვორექ; ნოტე ჯინას ვონდედეკ,  
ვარა დინას, ვარა ცასუ, სოლეთინი ვონჭუდეკ;  
ვარა ჩქიმო, ვარა შხვაშო, ნოტე მუთუნს ვორთუდეკ,  
ვარა ლურელს, ვარა თელსუ, აკას მუთუნს ვორგუდეკ!  
თენა ცოდა მუჭო ვარე, თეცალს კოსუ ორთუდეკ?  
30 მარა კნა მუთ მიმონქე, უკულ ვა დმოკორდედეკ?  
ღურადღაშა ქოგიჯინექ, გვალო ვა გვგოჭურდედეკ.



გურსუ ვარა ვა დორჭუნსო, უსქანეთ ბჟეორდუდექ?  
ინა დორბონთქ ნუშუ ქიმინე, მა სი ვა გოცოდუდექ!

XXXVII.

1. ავა სი რექე-შო, აღმასი რექე-შო, (ნანა!)<sup>1)</sup>  
 აბრეშუმო-შო აწმადირექე-შო. (ნანა! დედავ,  
 დედავ, მებდინეგო, ჩქიმი ცოდა!)<sup>1)</sup> 5
2. მუს მორთუნა ნი, ვა მაჯინექე-შო?  
 ქოდელასე ნი, ვა მაძირექე-შო.
3. ორჭოფანი-შო, ვა მანტინინექე-შო,  
 ვარე შხვამა-შო ვა მანდვინექე-შო.
4. კვიში გვალა-შო მალალი რენი-შო, 10  
 თიშა წვანდიშა ამაღე რენი-შო.
5. ანწი უღადაა ამარი ლენი-შო,  
 მა სადლათო-შო ვა მაღინენი-შო.
6. სქანი გამა-შო ჩქიმო მი რენი-შო?  
 სქანი წოროფა ჭარამი რენი-შო. 15
7. ირო გურიშა ალაშირენი-შო;  
 გემაშინე ნი, მანგარენი-შო.

XXXVIII.

1.

1. ჩქიმი დუთქე ქეგვალუ,  
 ფაფარი გუთოლაჭილი ცირა!  
 მიზოჯი დო შინალე, 20  
 მა ვა მოკო თიში ქირა!
2. შური დო ხორცი წამიწუმინდი,  
 ჯოჯოხეთის შუჩი ბინა,—  
 ტყელი ვორდა, ქიმნარლა და,  
 ოღონდ ირო სი გიჯინა! 25

1) Прии́вы.

3. მუშენი რქჷ თეჯგუა ჯგერნი,  
 ანგელაზიშ დასადარი?  
 იუ ღორონთჷ დეტაზადე  
 ჩქიმი გურიში მადადალი?

5

4. თალიშე დანხერი მოკვეტენტ,  
 პიჯი გვალა ვარდიცალი,  
 ღვანჭვი ტითა, უმქურჯგუა,  
 ირ კონიში დასანჯარი.

2.

10

ვარდის დო ჭუჭუელეს  
 უირხლელს ოკ'ართო რინა,—  
 ვარდის ხსენდი ქახვადენ და,  
 ჭუჭუელეს ხვადე მიკოჯინა.  
 უირხლელ მათალე რე  
 ღორონთიში გენარჩქინა.  
 მუში ნაგორა მისუთი წუნცე,  
 ბედინერი ორე თინა.

15

3.

20

გამნირთე ქიქანაქ:  
 უნაში, უკულაში ვა ჩქე,  
 ბედაურენქ ქეკონსქედე,  
 ზურა წემი მიიქანხე;  
 მათშალას ულე გეღვე,  
 ურემც ათადირწკინანც,  
 ვირი მათშალიცალა  
 გალიას მითისფისინანც.

4.

ტ უ რ ა.

25

ჭიჭე ტურა მიქვაცალე,  
 ლაფში გილალაფირია,—

ირა ქოთომც ქოჭკომუნცე,  
დღასე ვა რე რძლაფილია.

5.

ბეღე.

კეღე ჯას შიკიკაკე,  
ხანგა, გინოლასირია, —  
ირა ქიშკიკაკე, შარა  
წუღე ვა უღე გაფილია.

5

6.

ტურტურუე.

ტურტურუე კანდიორი,  
კუხნი გუთოლაფილია;  
ბაღრე ღუმეში მახირაღც  
ღუმე ქეუღუნო ხაწერია?

10

7.

ეფერი საქმეს შუგოგიცოთა,  
თოღუნც დგოანთხორაფუა:  
სქანი ვა გიღუდას ხოლო,  
შხვადო ქეგოშიბაფუა.

8.

წოხოლეშე ოხვამე დო  
უკახალე სხარება, —  
ღურათ ვა ღურედათ დო  
დღას ვა იძირუდანი გახარება.

15

9.

კეკე ქორთული ვა გარჩქილე,  
მარგალურო შუგოშინა:  
ქეგონებუნ და, გინობჟეფიდათ,  
ართო გეებკეთათ ბინა.

20

10.

ცხენიშა ნეძი გიმაშიძე,  
 ჭეჭი უხუტორუნტე,—  
 ეფერ' ცოროფილი ჰუნტე,  
 გურიშა მიხუტორუნტე.

## XXXIX.

1.

## ჭიჭე ცინაში ზალაში.

5 ვო, მეთუნო გინმორთინუსია!  
 მაფშალიათ გინმორთინუსია!  
 მაფშალური ქედმოგურუსია  
 დო თე ბადეს ქენმოხუნუსია!

2.

## მაცალე.

10 ჯგირი მაცალე თინა რე,  
 — დო უწოლე შა თისთა,—  
 მაცალეში გურიშენი  
 ში კვლურსი დანხხურსია.

3.

## ზესქვი.

15 დურჭულუე ზესქვი უჩა,  
 ნენძე მორხე, კუდელ' თინა!  
 ონჯურს ჩეთე ვა დიფურჩა,  
 ვარა ჭუმე შა სი მუ რჩა?  
 ვა გოკო ნი ჭა დო თურჩა?

4.

## გედი დო გინა.

გედი სოროს ინორე,  
 უიშე გინი გინორე.

გინი ნუ რე რენტე, შერი,  
 უზოტინუნსუ გერი!  
 რე გერი იში ტერი.

**XL.**

**გორდეფიში ლერცი<sup>1)</sup>.**

გოლა ხეთას გობოლუდი. გოლასერი ჭალადიდცე.  
 ოთხი გორდის გინულებუ, ოთხინოლო აბრაგისე. 5  
 ინეფც უქიმინუნა ნი, ინა ტერიშ ალაგისე:  
 ჯგირი ცხენენცე გეხენან დო მეურქენა მართახისე;  
 ცხენი შურო ვა გითოჩქე ინეფიში შონური ნაბადისე;  
 მუდა გუჩხის მედგუნა ნი, დისას მენწეუნა ალაბის;  
 სოდე გიოჭიშუნას ნი, თექე ჭუნა ქალაქისე; 10  
 სოთე აწონვადუნა ნი, თექე რჩუნა ყასახისე;  
 მუ ეფერი გოჩი ორდე, ვა გიშელა რაგადისე;  
 გორდეფი დოშაყარენან დო ქიძახუნა «მოლართი»-სე;  
 გორდეფც ლასუტი დუტახუნა, ქათუნა კალათისე;  
 გორდეფც შაყარუა ნოღვე გასარხული შქა მარტისე; 15  
 ხეთური გორდი ხორგასე დო ხორგული გორდი ჭალადიდცე;  
 გორდეფც კითხეს: „სო ურქიე?“ — „წეარც ფუშენთია ყორათისე!“

**XLI.**

უსამართობა აშინობე ოდიშური ალაგეს.  
 ჰატონობაქ გინილე ნი, მუს ოქუნას სამანჯელს?  
 ჰატონეფი ნოჭკეუმეუ ხალხიში თია ჯამაგირს, 20  
 ხალხიქეთი გეცტეუ, ქემეოცუნა ლაკადენს.  
 უსამართო ჰატონეფი შურო მუთას აბადენს.  
 ხალხი დო მუში ჰატონეფეკ ნაფიხხოუს გეკანთხეს.

1) ვარ.: სუმი გორდის გინულებუ, სუშინოლო კახლის,  
 დისას კუნის ვიშქვანა, გითოჩქეუნა ალაბის;  
 ინეს უქიმინუნა ნი, სუმი ტერიში ალაგის;  
 ხაინკა ქოდეგებუნა დო გინოჭუნა ქალაქის,  
 ხაქვარათ მუელან დო გილათხოულენა ნაბადის.

- ჰატენეექ ეტოდესუ, ვარს ღუტუ ქეგლეკვასანდეს.  
 შიშის ღურელი ჰატონეფი ექი ქემიოყაყანდეს.  
 შქირენიში ღურელეფესუ წუდეშ სერის ვა მართეს.  
 წუდე მუჭო ქოძირესი, ჭიჭე გურქუ დემარგეს.  
 5 მუნეფიში მადღლასანეფი წყანელს გიოკვანდეს.  
 გურმეშირილი ჰატონეფი შინდორს ქემწოფერტენდეს.  
 მარია დო კესარის სუმ' ღუდელ' ღუმე წოფუდეს.  
 ონამერქეშა მითულენა, სქასერს ქეთიკვავუდეს;  
 ჩხვარუა ვა ნოქექედეს დო ართიანიშა ქოუტვეფუდეს.  
 10 კაკუტი მეუტანდეს, ხეშე გეგწოლაფუდეს;  
 კაკუტეფიში ნოტენეფი კუჩხის ქეკლანთხაფუდეს.  
 ონჯდორქეში გურიშენი კოჩი ვე მკუნჭაფუდეს;  
 მუჭო მსაფილი კერიცალო მუნეფი ქეთიჩქვანდეს.  
 მუნეფიში ქომოლი-ჰატენეფი ცხვეკის ქემატანდეს;  
 15 ქორა ქალაფუნა ნი, ორტყაფუ ქომურტყაფუდეს.  
 ღუმე ლიბუ წოფუნან დო ნოწურს ქემაზახუნდეს;  
 თითი ვა უტირდესუ, თეში ქენურღვაფუდეს;  
 ხვარინი ვა შიბუდესუ ნი, ხეთთი გოუჭახუდეს;  
 კირსა ვა შიბუდესუ დო კითით ქემშეტანუდეს;  
 20 ხვარინი ვა შიბუდესუ ნი, ბირცხათ ქოდუგაფუდეს.  
 ბირცხაში დენაკეფი ღუმუს ჰატენეფი ვა ურძაფუდეს.  
 კითი მეჭვილი ჰატონეფსუ რგილი წყარს გოთე ქახუნდეს.  
 „ირო თაში იყინია!“—ნგარა დოუჭყაფუდეს.

## XLII.

- 25 1. მიკობლურსუ უმინჯურსუ,  
 ხეშა გილამიძე ღუდი.  
 უი გემობუ ჯაჭვი ხუსუ,  
 კუჩხის კმიძე დიდი ხუნდი.
- 30 2. ძიუ-ძიუთ იბლა შურსუ,  
 შისუ მუმოფორუ ქუდი.  
 ვითი წანა აშარი ურსუ,  
 ბაღე ვა შიძირე ცუნდი.

3. მუჭო თაში ბლურსი, თეში  
 გემოძირე ჩქიმი ცხენი.  
 ის მუთა შუ ჩქიმი ხეში,  
 ფორწყექ, მუჭო შხვა გესე ნი.
4. მუშით კვათუნდესი, ფერი 5  
 ჩქიმი ლეკური, ჩქიმი ყამა  
 ჩქიმი მელაღატე-ნტერი  
 არძას ქოშიიბუ გამა.
5. ბუმბულში მანგიორა  
 თუღო გიბკერკელექ ზოღსუ. 10  
 ნაბორეუ თირიშორა  
 ტვერი დილაბცენსუ თოღსუ.
6. მა მადორენს ირა ორა,  
 დღას ვა ფორწყექ აქი კოსუ.  
 სიხემარი ჩქიმი ბორა 15  
 გომოშინანს ჩქიმი დრასუ.
7. ხეს მართანი, ხუს ნაბადი,  
 „ეი-ჭარალა-თარალა!“  
 ვა მოკორდუ იში რაგადი,  
 სოთინი ორდუ და ნჯარალა. 20
8. ექი ჯილითი ცხენიში,  
 გილაქუნა ცირეთეში,  
 დასანჯარედუ ნტერიში  
 ჩქიმო თოღი ინეთეში.
9. სოთინი გამკობჩქინდუდი და, — 25  
 დინს ჩათუღა, ცა ქუდი.  
 მეტო ვე გიმოსქედუდი და,  
 დღამა მუშე მა მათუდი?

## XI.III.

## გუთუ აფაქიაში ლეწნა.

1. ჩქიმი ღუდი შა ბჟოგე ნი,  
თეში მუშე გამანწირი?  
თე ღლა თაში მობძღუ და,  
ღლაშა მუშე ვა გამწილი?
- 5 2. სსმართალი ვა მიკითხეს,  
ვა მიგორეს განხინება.  
ნანა, მუშე გემაშინე  
ჩქიმი ღუდიში განჭირება?
- 10 3. გაჭირება თესე ჯონო,  
ასე მეშეხვარი, ჯიმა!  
ხსილასე კანი ვე გეძღუ  
ფიტარში გენანჯირა.
- 15 4. ძალით მოწუენა, ვაწა  
სსმართალით ვა რე რჯგინა.  
ართი შაწას დაბაზღუდი  
კურტანიში სცალოთ.
- 20 5. უსმართობაქ გომოჩქე  
ნტკრეფიში სანწყალოთ.  
კუნხი რეინათ დომიჭკადეს  
სე ვა მიღუ სსმართო 1).
- 25 6. ტუდი ნსხუნაქ მუთა მერგე,  
მუთი რე ნი ჯგერიშ მეტქ.  
თუდოქ მუთა მუშეხვარე,  
სსმართალი ეინიში მეტქ.
7. ჯოჯოხეთი მიქი ძირე  
ხორციელო ჩქიმი მეტქ?

1) ვარ.: ირაველი ართო კინილი მავუ, სე ვა მიღუ სსმართო.



- ხორცის ჯოღოღს ქანანან დო  
შუეს ღორონთი ადიდეს.
8. ეშემაკეფი მაწუხესუ,  
ღორონთი ვა წიმაწუენდეს.  
სე დო კუნხის თეში ბკერუნა, 5  
კახი მუთუნს ვა ბკითხეს.
9. მითას ნოფეცოდუექო  
საწყალი ხქიმი ხილიში მეტს.  
— „გუთუქ ჯინას ინტე, მასა  
ქომოროთუ დო ხეს ქაპუნა“ 10
10. ვა მუთს,—ის მუ უჭინს,  
ქამუთსი, ოჭოფუნა<sup>1)</sup>.  
ეშეყენა, დოჭარუნა,  
გიმეყენა, დოსოფუნა.
11. ხოლო ღორონთქ ნუ მოღასსე 15  
გემანხქინეთ როსოო ქულა.  
მა ჭოფუა ვა ფხვადედე,  
ხქიმიო ვოჩდი მონდებული.
12. «მოჩნილება უჯგუნია»,  
მიშეთ გამიგონებუ ნი. 20  
შხვასე მუსუ ვონდურუქე,  
დედი დამიღოჩებუ ნი.
13. თაფადობას ოსქედუო  
ობოჩკალიში ითოხუნა?  
როსთოქ გრიგოლს მწინე: 25  
— „აფაქიაში სამაჩთალი  
ჰე ლუღასე ქაპოფუნა“.

1) ვარ.: მითი ქამუთსი, — მუთა უჭინს, მითი მიდურსი, — ოჭოფუნა.

## XLIV.

## დავითი აფაქიასში ლერსი.

- დღას კოს ვა ღელაშუ ქიქანას ჩქიმი ცალი:  
 უბედური ბედიში კოჩქი შესვამი ნაქიმიანა ჭინს უბრალოთ ქიმშაბლი.  
 თოლს სინათლეს ვა ვორწყექ, ინვორექ ორომეს,  
 ტერქ დროება მიძირუ დო მუთი ოკოდუ ნი, ქობლოლეს.  
 5 მიზესი მეთა მიღუ, მარა მიზადუნა მოგონელს,  
 ირ მარას მუშამულანა შესვა დო შესვანერი დანოხენს.  
 ბორკილი ვორექი ანთი დისას, ეჭკადილი მაფუ კარი,  
 მუკი-მუკი გომიბარგუ შუფამი რისეფიში ჯარი.  
 ეებურს მუშებკერკელქ ჯვეში ნახადისი გორხელს,  
 10 გილანუნთუ სუდიას ოჭუმარესუ დო ირი ონდელს,  
 მარა საშველი ვა მუხეს, ქექ გუუჭეორდეს!  
 ხენწიფექი მიღუდეს სხარჯოთ ჭიჭე ფარა,  
 ფერიგვარო რაგადანა, აწი თისით ვა მუხანა.  
 თიწკალა რე ჩქენი ღერა, მუყასს თის მიდამულანა,  
 15 ირ კოჩიში გურისაჭო ჩქენი ჩილამურით გარა.  
 იბოხი დო შიიბხეყწი სალოგით მა გოტება,  
 მარა საშველი ვა მუხეს, კონდრატოვიში მონტება!  
 ქუთეშიშ «იღია» დო ხეს მუხეს უწეება,  
 გერანდიქ დამტერუ დო ვა მუხე ცხენით ულამი ნება.  
 20 თქან სოლო მუს მონტერუ თუ ქულა დო ფინთი მყრალი?  
 მუში მუთუნი ვა მიღუ დო ვართი გებქე მუში ვალი.  
 შარას გილალასესუ ნი, ინა ვა რდუ ჩქიმი ბრალი,  
 ინა გვალო ვა წვილენი, იშენი მალას გეემწარი.  
 ენდოფითი მარტის ზუგიდი გეგნომიქონეს,  
 25 ტროიკასში მანგიორო ურენს ქიგიმონეს;  
 მინ ურემით, მინ კუჩხით რისეჩქ მოძვამვალეს,  
 შულადა მიქ დამიჯერუ, ძალით მოსარვალეს.  
 ქუთეში გეგნომიქონეს, გამრეკლიას ქაწმორინეს,  
 სარხმელისი სამართალს ანთი ქაწმოჯინეს,  
 30 ექით ვა დემორინეს, კინე მოლამიქუნეს,

მუღანწყვილი ორომეს თექი ქემულმოხუნეს.  
 ტანქ, შერქ შემეწუხე, აწი ვა მილე მეტი ჯანო,  
 ასეთ ნაჭკერას გილადე ჩქიმი კუქხიშ ნარცვი კანი,  
 თოფიშ დუდით ტახილი მათუ აჩქა ხასილასი ძვადი.  
 ღორონს დუელუბუღას ჩინუაში მაქვილასი. 5  
 ოთხ' ზრისტავეფი მუეღა დო მარაშე ქომიძირუნას,  
 ჩქიმო გურს შხვა უღუნა, ჰის ვა მინდურუნას,  
 უბადოს სხუნუნას დო გერას მუერულუნას.  
 თოლი-სინათე ჯიმაღეფი ტუობიშე ქომიძირუნას,  
 იმენდის მარძენან დო გურს მუგომიროთინუნას, 10  
 მარა ტუობიშე თის ინგარა, ჯიმას მეშიდინუნას.  
 მარღუაღეფი მუეღან დო შორიშე გეკამუნა შერს,  
 ტუობიშე გემოთვალანას დო გომიღუნას სე დო დუს.  
 ეზემა ჩქიმი თქლო გარა, მიდვას იქი ნი, დოღუბუნს.  
 ოდო ვორდი ნი, ქოთი ქეგორდი, ჯგირო მეშიღუღუ დუდი: 15  
 ხენწიფეში ერთგული ვორდი, სჯიმაღოს ქუეყორდი.  
 მარგალური არიკი რე დიდი ხანით ნარვადე:  
 «ჯგირიშენი ჯგირ' სო ქოფე, მანგორი კოს სო ახვადე?»  
 ასე დანოსიში მეს ჯგირს კოჩი ვა მერვადე.  
 დობღურე ნი, მარდი ორე, მნატრეღუნქ ირო თის, 20  
 შერო გური ვა მარძენს მუგორთასში იმენდის.  
 შვიდებით, ჯიმაღეფი! გიტალენტ ანდერძის:  
 ჩქიმი ცხენი, ონგორი გოსაშინეთ ქუდეს რდას;  
 შხვა მუთუნი ქომიღუ და, შეწორეთ თქვანი რდას.  
 გური ვა დუშქურინუათ, ჰატიცით დიდას, დას, 25  
 მუთუნი ვა აწეინებათუათ ჩქიმი მორდილი ოთარს.  
 უშქერატუო გურს მონტებუ, სახელი ვა მარვადე ნი,  
 ღორონთიში მოხამილი ბოშალასი ჩქიმი მადენი,  
 აკა ქინმოჯინუნას, უგული დოპილას ხათე ნი,  
 მა აწ ის შითა მოძირასს, ჩქიმი ცხოვრება დაბღუე ნი. 30  
 მირვადენა, მოგურუნას უჩა დინასი თხოურას,  
 სამოხბლას ვოჩერთექ, აწი მა მი მომიგორუნას?  
 ირეღლამო დეკბუსუსტი, მივოტენქ ჭარუნს,  
 თქვანი სახეში ძირავას აწი მა მი მოჭარუნს?

შვიდებით ჯიშაღეფი, შვიდებით დაღეფი!  
დავითის აწი ვა ძირენტ, შორს გეუძე შარეფი

## XLV.

## ახსენა შონიაში ლერსი.

კოც მუთი გაღოლე ნი, ირთეული მოსავალი რე.  
მუ გაღოლე ნი კოც, მუ გიჩქე? აძოა შხვა-შხვა გვარნი რე.  
5 ჯგინქ ისუუ და, უჯგუში დო ვარა ბედიში ბრალი რე.  
იშენი ოკო დოხვადენი, რადგან სქანი ვალი რე.

ვითამშვიწანენი ბოში ვორდი, ციხეს დემოხვილესუ ნი;  
თიწკემა რდო, მა უჯგუში გური დომიწვილესუ ნი.  
«თენა ვა გუტუათია», დოხტური ქეგმოჯინესუ ნი,  
10 რუსემქ ფოფორი ქინანუე, მუჟამც გიმორჯგინესუ ნი.  
ოსური ახალი ნაგურგინი წუდეს ჰუნდუ ჰეული,  
კარმა თოლი გეუჭოფე, ვო უჩქე, მუჟამც მეული,  
მა ექი ჯოდორი ბუარაულენც, ურწმუნო დო წეული,  
ჩქიმი დარდი დო გონებას ჭოფილი აფე სხეული.  
15 ირო აზრო გურსუ მიღე, თინა ქემოძირუას,  
თიში თოლი დო წარი. უხას ავა ქინმოჯინუას,  
უკული მუთუნი ვა მონარდო, ნაზად გემორთინუას.  
ბოლო დროს გომეტეის, ჩქიმი გური ნეტარენც,  
მარა მუსუ აკეთენც? შურო გიმოს ვ' ეტალენც.  
20 თოლს ქაწმორუმე, ტანქ დომიტყე ხუალა:  
თურმე დინათილი ჰოფე ჩქიმი ბედიში ჭუალა,  
ჩქიმი ოსური დოღურე დო ჭა ცოდაში ფუალა,  
ჩქიმი ოსური დოღურე დო დოუსავულებუნა,  
გარას მუთი ქასქედუ ნი, მუთუნი ვა დურეკებუნა,  
25 ჰაჰემც ქეზოურთემუნა დო წესი აუგებუნა.  
მა ციხეშე გომეტეის, ენა ვე მუტეფებუნა.  
გახოლით ჩქიმი ბინაშა, ბძირი აძოა ჩქიმობუა:  
დიდა, და დო ჯიშაღეფი, სიკეთე დო ჯგინრობუა.  
აძოა თოლი წყარამი აფე, ათენა რე ჭირობუა;

ოსური ჩქიმი აქი ვა რე, ათენა რე კილობუა.  
 ქემოროთეს მექობლექი, კრუგიმ ქეგომიღვროთეს,  
 ითამუ დამანუგეშეს, გური ქედამიმარეს.  
 ფთქვეი: «ღურაშა მის ანტინე, ხოლო ურცუ იმე შხვაშა»,  
 დიდაში გარქქ შემაწუხუ, ეშე ვა მაღინე ცაშა, 5  
 ოსური-ღურელი არსენას მუთაქ მარაგადუ შხვაშა.  
 სალდათობაქ ქემომოჭკირე ათე დრო დო ხანობას.  
 მა ოშინერო ჭვილი კოჩქ გიფოსხაში ვარობას.  
 ბთქვეი: «ღორონთქ დამიფარე ანწ რუსეფიშ განობას»  
 ღუდი მეხი სიავეს, კუხხი გეგ შაბდგი გვარობას. 10  
 გიღებრული ტყა დო ტყას გერიშორო;  
 სახარჯოქ ქაშემელოუ ნი, შხვას მიდოული ტერიშორო.  
 კენოხ რუსეფი გეთოხონუნა, მახამინდა გვერიშორო,  
 მა აქი ტყას შითგონექ, უდაბნოში ბერიშორო.  
 რუსეფი ჩქიმდა მათინანტო, მუნდ-უკურთეში სქუალეფი? 15  
 ჩქენობრეფი ბრელი ოკათე საქმეში დემანწყუალეფი,  
 მარა ბოშეფი მათი ბრელი ზუნცუ რკინაში გემარხუალეფი.  
 ჩქიმდა მუთაქ ალოლესი, სათესეთეს ქოუცეის:  
 «არსენა ოჭოფითია», ირო თინა უწეის.  
 ჭოფეს, თოკეს, აწვალეს, ციხეშა ღუდი ქოუნწეფის. 20  
 ვ' ექიდეუ ჯიმალეფქ თე კანონი უსამართო,  
 რუსიში შემაწუხებელე ქიმიხეს ირო ართო,  
 ქოთი დიდა უნგარეს, განჯეს მუნეფიში თოლი ფართო,  
 მარა თოლი დომიჭვეს, ჟირქ გიიჩქუ ღუდი ართო.

---

გაგულა რდე ახალიგანდა, საროროფო სერინანი, 25  
 ტანსაშვადი, მოჭკირუა, მოქეფე დო სერინანი,  
 გულადი დო უშიშარი მოხესხე დო მტერინანი.  
 ნათესე დო მოჯგირეფი უქორდე მუში დუდიშორო,  
 ბოლოს ქედონოდე დო განარხენდე სუდიშორო,  
 უკული საქმეს მიკართუდე დო ქიქოთანდე ქუდიშორო. 30  
 იშა კილი ვე შიგედე, ორდე საიმენდო ბოში,  
 იში ჯიბეს ვ' ეგორუდეუ ჩე ფარა დო ვართი გროში,  
 სახარჯოთ ირო უღუდეუ შხუ-შხუ ფარა ხეთი, ოში.

- ჭალეს მიწვევის ნათესემქ, გოუნწევის სტალი ფაერთო,  
 ჰატიცემასში მანგიორო ღაღატენა ანძო ანთო:
- სტრახინიკეთიშ კახი გოუტეის, ხოლოს ცოფე სანსმართო,  
 აქი შუმა რე, მხარულეა, ბოლოს განდა სწადმართო.
- 5 ენა მუ უჩქედ გავულას, ღვინის შუნდუ გორჩქინელც;  
 მენძელი, ითამუ ანთიგურო, ბირას უჭყანდუ ოშინელც,  
 ანძაქ მოუმოწუ გავულასში მოშინელც,  
 მანა ასე ისურენც გაზდობა დო ორჩინელც.
- 10 მენძელც მითი ოკოდუ ნი, ტეობას ქემოურთომუნა,  
 ცხენიშა გეგმუზოჯუნა დო საფორც ქედოუხუნუნა,  
 შანა მოუხაზირებუნა, დუდი დოუფულუნა,  
 ანწი გავულასში ძირაფას მუთუნ ფო უსხუნუნა.
- მენძელქ უწუ გავულას: «ქიგმანთხეს ტერემქია,  
 «მიდიგაქერენი მიღაღატეს, ღორთინში ჭყელემქია;  
 15 «უჯგუ, დუდი დანებე ნი, მუთუნც ნემე შიფერქინქია».
- მანა გავულასქ დოუძახე: «ტერეფი, სოდე გერქქია?»  
 — «ფორწყეთ რექ ნაშუმა დო ვა რექ სქანი ზნებასია,  
 «ჩქითი კახი ფორეთ დო ნემე ბლოლანთ ცოდასი გადიდებასია».
- გავულასქ დოუძახე: «ქო, მართალო შუმილი ფორექქ, მოლაღირი  
 მათეუ ბოლო;
- 20 «თქვანისნი ჭკუა იშენი მიდუ, ჩქიმი დურუე ბძირე ხოლო».
- ათე სიტყვა ქოთქაუ დო სტრახის ნიშანი გეუჭოფუ,  
 გავულას სტრახის ცვილუნდუ ნი, მენძელქ სე ოუჭოფუ,  
 სტრახიში ოცვილარე ტეფია ეშე განიშე გოუცოთუ.
- ტერიში ოცვილარე ტეფია მუკართინაუ მენძელიშა,  
 25 გურცუ ქიმეხე ოცვილარო, შური გოუტუე მენწვერისა,  
 ძარი დიხას ჩაბარე დო შური გოუტუე ეწვერისა.
- თაში სვადე მოღაღატეს, ქიცოთე ხეში კვერისა.  
 წიმე ფთქუფათი: ქოგინქენა გავულასში გაჭირება,  
 მუ დოლეს, სო ცვილეს. სო გეუდვეს გამჩინება.
- 30 ირო ვარზენდი დარბეობას ჩქიმი ჯიმა გავულას,  
 მანა რჩქილა მეშიტუ შუში ჯიმა ნაღურას.
- თქუ: «სქანიწკემა მს ვე გლე, იში მეტი გავულასქ ვა ღურას»  
 კადოხოდე, ქიწმოდინე მუში ღაბშა ჰაღურას,

დო ონჯღოტე ქემოძირე, ქიგემოდუ დიდი ვალი,  
 მა სიცოცხლე გამინწარე, გურსუ გომირჩქინე ალი.  
 შხვა კათემც ქიმიენდე, მა ვა მიდუ დიდი ბრალი.  
 ქო, მართალე მოლაღატეს ქიგო-უდვი სამართალი:  
 ჭა ხნც ვოლაქათინეი ი დღა-კუნტა სუბუტია, 5  
 ჩქიმი ჯიმაში მოლაღატე, ი ჰლეტი დო ცუდლეუტია,  
 ასე ვალი გინუეუგი, გურც ქიმიხნი ტებე ტყვია,  
 მაჟირა ნოქოტს ჩაფაბარი, ჩხეძას ქედოუდვი ტყვია.  
 მიქიმიინე ნი, დემობაღე, ანწი ვა მოკო ბრელც რინა;  
 ყირი დღას შური მიდგე ნი, ირი დიხას მიდუ ბინა; 10  
 ვაი, შური, მუ ჯგირი რე სქანი დუდიშ აბეშ რჩქინა!

XLVI.

1.

ირო ბჭარი, ირო ბჭარი, დღას ვე ქსუ გათებაქ!  
 'სესხერ' მიფუნც, ხოტც' მიცანცაღე, გომირჩქინდე ანთებაქ.  
 მუ ღორნთქ გემაჭეორე, მუშე მადლოღ ათე გვარქ?  
 დო: ანთი სიტყვათ, ქომისხუნუ დოჰილასი ათე ბრალქ. 15

2.

სქანი წურწურეა, სქანი გვაჯილა, სქანი სანთელო, სქანი კაჟინა!  
 ცერა, დემეთხეი, ვარა ქომიწონებუ სქანი ნაჯირა.  
 ნიტიცალო ბჭუქუვათ, ზესქვიცალო ვკუთუვათ,  
 ცერეფი ოკო ჰკათუვათ, დუდი გამუნო-უკურთხევათ.  
 ცერა თეს რაგაჯანცე: — „ვოჭ, ვოჭ, სი საანგეე, საფანგეპას 20  
 რაგაჯანქო?  
 „ჯვარული კონი მის ოკო, სი მის ოკორქ, სი ჰიჯქოქო?  
 „ჯვარული კონი — ლაგუჯამი, დეს მუნგაბურჯანცი?“

3.

ინგერი გოუძათუნა ჯო ქობოგენა მოროჟაც —  
 არამ-ხეტუ გემეკლე ჯო გუბანც ქოროშანც.  
 ჯვარალეჟქ დიიშაჟარე, მუში ხატის ქასხეეწენა: 25  
 — „უბეჯური არამ-ხეტუ ცირას ნემე მიჯამიდანა,

„უბეჯუერი არამ-ხეტუ, ჯვარს ჯუჯი ვა წაეწუნა!“  
 ენა ვა ჯეკვერუ ჯო ინგირი განატკავას გოსხაჲუ;  
 ოკალმასეჲს ქიმერთო ნი, ჯვარული ხატეჲჲქ ქემასტიშოჲ  
 ჯო დინაჲსა ჯუჯი ქოუსანგუ.

5 მიჲნი ნარხვი იარალი ასეთი ჯგეგეს ქოწოუსვანჯუ.

არამ-ხეტუ აბეჲმი,  
 ვაჲ, ვაჲ, სო მიიმი?  
 ბედი სქანი დალუერი,  
 ჯვარს შუოთ ალეელი?

### XLVII.

10 დადიას წუნდუ შოლერსე კოხი. დადიას მასშინეს: სქანი შოლერსე  
 შოლერსე ვა რენია, სეჲბირო რატანდის ვარა. ათეშენი დადიასქ იფირქე  
 „გამობრენქია“. ქიტანოჲ დო კითხე: „აბა ჩქიმო ქოთქვიას მუთუნი  
 ლერსი“. იქე მასშინე: „თქვა მუჭო გავიბედათია ლერსუა“. დადიასქ  
 უსოჯუ: „მა მისხუნუ დო ქოთქვიას“. ათეწკეჲს მასშინე:

15 — „უო დადია, დადია,  
 „რუხიში დუნაბადია!  
 „სქანი დაბადება დღანე  
 „რდე თოფიში რაბადია.  
 „სი იშენი მუთუნი ვა გიჭირც  
 20 „დო მა ქომუ სქანი ნაბადია“.

გიიძიცუ დადიასქ, ეგუნუ დო ქანუქუ შოლერსეს, კოხიშა ღირდუ  
 ნი, იყერი ნაბადი.

### XLVIII.

1911 წანაში თურაბა.

აი ნამუდა ღეებლანი, ქივესური გვილეფსუ ნი,  
 გორგილაფასქ ანთებათ გინემართო, დახე დოპილეჲ ნი;  
 25 ლეხი კოხი ემეგუნესუ დო ჩქიმი წუდეჲსა ქიმეშიწუნესუ ნი,  
 თურქი დო ურის გურს მეჭუნდუ, დორჩელს ეშემონჯირესუ ნი.  
 ღახალაჲსა ვა გემაჯერეს, თურქი თეჲნი დამაბინესუ ნი,



დოხთურს ჩქიმდა სო მართედ, თერქ თეში დოფხვილესუ ნი,  
 ჰაჰასეთი ვა მართედ დო სო ვაძირედი ცირკესუ ნი;  
 უხა ზოთონჯი დო თერქ ნინალას დამითხინესუ ნი,  
 სო ურქუ დო მუს ქიმინუ, თერქ თეში დობკერესუ ნი.  
 ჯიმალეფი, მის გიძირე თეცალი ზოთონჯი დო თუასა? 5  
 ჯაშა ვეარღის ვა გილახუნე, ქოთომქ ქიმოტუე სქუასა,  
 მინდოარიშა წიმილე ნი, ხე დო კუნხიში ტუასა,  
 წისქვილიშა ვე ელინე, ქიმოტუე ქუასა;  
 მის გილე ჯვეში ნაქუა—თიში გილახუნასა,  
 ოინაში გემალაჲ რენ დო დახხერიში წემოტუასა. 10  
 ვა მიოტუე დო ირო თენსე, ჯიმალეფი, ვე ველუდათ ჯვირს,  
 მუ ცოდაქ რე მიფიის, მუტო ქიმსეფოლითუ ჭირს?  
 ვარა ჭა დო ვარა დიშქას სოლე მიდა, ვარა მუს დოლა ქვირს?  
 ვარა ორინჯის მუს დოლა, ვარა მუს დოლა რთვილს?  
 მუ ოკო უსხუნათუ ათეცალი წანა ჭვილს? 15  
 მუტო გური ჭვილი აფუ ენოსქელადირი თხიილს.  
 მუთი რე ნი, გურს იმარგენს, მითი ქანაჯინე სქეჲში ჩილს.  
 ენა მოფეარათა რენ დო მუს გოხვარე სიმაგრე?  
 ხოლო დორონც ვეხეწათუ, მის მილუნა სიმაართლე.  
 ნაჰინა ქეგაფუნანო, ჯიმალეფი, წინანდლე? 20  
 ხოლო უასყასა ოკო, მის მილუნა სიმაჯვე.  
 ნება ოკო ვო უდუდას, თერქ თუასას დეთხას,  
 უასყეფი წემოტენ დო ნინას წემოტუეკუნს.  
 მუ კოჩი რექ, გოურნექ წერი ცუდეში ხეკუას?  
 მუს ხეკე დო მუსე დოლა, თერქ სოთინი ვე დინტერე, 25  
 გასკევირი მუტო ვა რე, ჰაჰაქ შურო ვე დირთუ ნი!  
 სოთონც მუ მოუღუდუ ნი, კალანდარქეთი ვე დიხინე.  
 ზოთონჯის თქუნდეს, თე წანას ნოდვე ძალი:  
 ინგერი ეთილი აფუ, სო რე ვე ეხინებე ღალი,  
 ტკუ დო ალაზით ვე ესემე ჯაში წვანც ეში განი. 30  
 გინქდანნი, ჯიმალეფი, ასე კოჩი წემოტე ნი, ის ვო უძირე ათე  
 ცალი.  
 ნალახე კოჩი გებდერთი, სარიგო ქობძირი დო გებქარი; ასე იხი-  
 ნებე. მითი ოკათეჲ თარი,

- ირო ხოპამო ქიგერდე ნი, კვლერი გაფუ ქუდეში კარი.  
 სსსტაული ქობძირით, თის რე გილებჭაროთ,  
 მუყამი თერქ ქემენმანთეს, სოთინი ვ'ეპახლოთ,  
 ასე თხილამურამო მუთი რე ქიგილეფხაროთ.
- 5
   
 შიშის ქიმიოღუროთ, მუყამი სო ინივანთხოოთ.  
 ირფელიში უფრასიქ შემაწუხე კუხხიშ გილოულაქე ნი,  
 ლაფსა კუნთხუს კენოკერე, ჭა დო ლატის თის ფხანქე ნი.  
 ირი მინურტის თერს იტყანსე, ხეს წვასა მიინჭანქე ნი,  
 მინი წუმოკიყინე, მინი წემიძიცანქე ნი.
- 10
   
 კუხხიში შარასა ვა გაღინე, მითი თხილამურს ვე მიღვანქე ნი.  
 თე თხილამურში მოგონება დიდი სსსარგებლო რე;  
 მუყამი თერს ქიმშაჭვემუ, დიდი მორკეპულო რე;  
 წენისა წყარქ მიდართე, ორინჯი დო კოხი თხებულო რე;  
 ცოდა ლეტუხიში კამანდა დიო დღარო ქებულო რე;
- 15
   
 უბედური ახარგეფი კამანდაში ხებულო რე.  
 ირო ნახალიკი ბვლუნა, ვა მომიშქვეს აფიცერი,  
 დღაშით რახიძის ფორეთ, ლური ვა მიღუნა ამესერი,  
 ჩქენი მოჯგერეფს ოხარუნა გვერდი ხანს ჩქენი ტერი,  
 ჩქე კუხხით გილოურთე, ქუდას კვრე ჩქენი ცხენი,
- 20
   
 თხილამურში გინორინას ელაფირი მაფუ ფერი.  
 ეთი კოხი სქემეს დინწუინს, მუ აღოლე, უჩქედანს,  
 სოთონჯიში მოულასა ჭა დო დიშქა უღუდას,  
 ეხიდოფითი ქილა ქვირი კუნთხუსა კინოუძედანს,  
 ბუხარს ეკოხედანსე დო დანხერი მითოურწედანს.
- 25
   
 მუყამც თერც ქიმშაჭვემუ, წყარქ მიდართე წენისა,  
 თუდო ათოულუაფუ ლეჯი, ჩხოუ, ცხენისა.  
 წოროთ მუნერო იქუე ნი, ვ'ებინით ათეშენიშა.  
 სისუსტე მორუე, ვარა ბრელი მილე ოჭარალი;  
 მისე სრულტე, წეკითხით, ვარა მუთა მილე ძალი.
- 30
   
 ბსოთონც თერი მოახუპუნა, ბსარხულს მოახუპუნა გოლოფა ნი;  
 ათე ლერსი დიიჭარით, ქოიღუნან და წოროფა ნი;  
 კოც ირფელი გააჭეორდე, მუთი გინოულუნცე ნი;  
 მუშა კათა იხანდებუ, ორგულა ირულუნცე ნი.  
 ნიჭიორი ეთინა რე, ირფელს იგურუნცე ნი,

სიმტყუნეს ვ'აკათუე, სიმარტლეს თქუნსტე ნი,  
 ბრელი აზრი დო გურაფა შეუწუნეს ჭკუნსე ნი.  
 ჰატოლსანი ინა ვა რე, ქონებასე ჩვენსე ნი.  
 მა უბედური კოხი ირე მიგობდგეჲ ქუსე ნი,  
 ათეჯგურა გარჩევეფი ემიტახენს ჭკუნსე ნი.  
 ინა დორონთქ დოხვამასე, თენა გინიჭარასე ნი.  
 გაჭირება თაქ ირთუე, ქიგიორინე ძალასე ნი.  
 თქვათი შეგაშინუაფუნა, სევედა კოც აწუნენსე,  
 კოც გიშუეღანს ჭყანასე ნი.

5

XLIX.

საქორაფო.

აღი-დახსინრი უშქერატე გორჩქინენო ჩქიმო ხვალე? 10  
 იღბალი თეში ნობდვე, საცოდარო გეებწვალე.  
 ვა რეთო მითინი წირსუფაღა, მუთი მიღე ნი, ჩებარე?  
 მუ ხე მიღუღე მა ცოდას ათეცალიში წოროფაშა?  
 მარა თალი ვე შემეგამუ სწორეთ თიში მასქვამაშა:  
 სხე ანგელა-სიშ უღე, ხონარი უგე მუსიკაშა. 15  
 თის რნდარო ბძირენდე ნი, მუშენ მობრთი მა თი დღაშა.  
 ადამიანი ვა მიძირე თიცალი სხეში მეოფი,  
 თიშ სხეში ინოჯინათ დუდი თეში მა იბჭოფი.  
 მესუსთე დო ქედვანთხი, დახე კედერი გიბსოფი,  
 თიში უკული ქობლურუქე, ვოჯანტქ ვე ემაღინე. 20  
 «დუცუ დიპილენქ-მაქე» დო ადღა ენიშა წამუვადგინე,  
 ჭე იშათი ქემოქურე, შურით ხოლო მებდინე.  
 ვა აწვექო ქიბჭოუქ, დღას მუთუნქ ვე მიმეხვარე, თიზემას  
 ქიგლექილოუქ?  
 ვა დემახუნე, ვა დემანჯირე, იშო-აშო გილოურქე,  
 მუქამი დებსუსთებუქე ნი, დორჩელის ქეშემჯიროუქე. 25  
 გურც 'ვუწი: «მისვანდი, ნემე ღურუქე უბედურო,  
 «დუცუ მუშენი გეეწვალე ათეცალი უკამურო?  
 «ჩეცხი, იშო ქიმიოტე, ვა გიშინა თინა შურო,  
 «გეგნიცოთი თი წოროფა, იბცხოურათ ჯვემეხურო»

- გურცეთი ქააკო მიშვანდას, მარა თენა ვე ერცხებუ;  
 ათე ჩქიმი გაჭირება მუთუნი სსჷველით ვე ერცხებუ;  
 დომისხუნით თეში წაშალი, შური აშარი გეერყებუ;  
 თეში მოსაშველე კოც ღორონთით ვე ერცხებუ.
- 5 გოხვეწქ, ნუმუ წაწუნე ათე ჩქიმი ბოშალას  
 დო თქვანიწკალა დავამტკიცე, გიჩქედას, კოხანას.  
 მუდგა ბთხუვე, დამერწუმი, მა ვა ბზოგე მეხამას.  
 ღორონთი მარდო დოგიტარენს ადამიანიში მოხვარას.  
 ქემოხვადე დანულაშორო, შურც გაკოიჭოფუნც ნი,  
 10 თის მუთუნი ვახვარე, მიში გურცე ჭყოლენც ნი.

## L.

- ბოში: მართალი მის ათქუე სქანი ცქვაფა?  
 სისქვამქუ თქვა ზოჯუნთ არძო ცირეფეში მათა.  
 სქანი ქოროფა ქოპილენს, გურიშა მუმაკათუე რძაფა,  
 მილიონიშა ქომისხუნე სქანი ძირაფა, თოლიშ რძლაფა.
- 15 დუსე ვა მგოწონუა ნაბტან ნინაშ ტარკალითი,  
 ცირეფე ბრელი მიძირენა რესი, ქორთუ, მარგალითი,  
 მარა შითა მიძირენა სქანიცალი მაგალითი:  
 ფერუხ-დალი აგოწოორილი, ნაკათები მარგალიში,  
 ბჟა დო თუთას ანაკენს, მანათლებელს სისერაში;
- 20 სილამასე, ერთი-მორთი, გიდეუ წორეთ სისქვამეთი,  
 თერიშ ურხიაში რექ წარი-წამი კესერიში,  
 ჭირი ქობლოლაშედას სქანი ჩელა კესერიში.  
 ანგილოსეფს გოგურუნქ, სი რექ ედამიში ნარდი;  
 მუ კოსე რე, ვა ახარენს შიჯისახე სქანი ვარდი?
- 25 სქანი ქოროფაქ მა დოპილე, შურქ მიდართე მუჭოთი კუმას;  
 დობლურე, ვე გეტოდებუქო, ვართ მინგარქო, მუჭო თქუას?  
 ვარდიში უჯგუში რე, ქოპიორილი ატამა,  
 წორეთ ანდამატი რექ, მუთუნი კილი ვა გაგორუე, ახადგახდა  
 ძლახი რექ.
- ჩქიმი გურიშ იმენდი რე სქანი თოლი ფართო გვირას;  
 30 თქვა ნორჩქენა ფშვენეირი იადონიტოლი ბირას;

დორონც ვა დებადებუდუ სქანიმანგი ტოლი ცირა:  
 ტანო ჩეჟა ოსვისვინა, ჰიჯო მესიშ ვარდიშჯგურა,  
 სქანი უჯგუში მა მი ბძირა, ირინერიში მოსაწონე?

ოიუენაილი ხატიჯგურა!

კესერს სათი გიგობუ ნი,

5

მა ქობუნი ეთი ჯგურა!

მეტ მე მოკოდუ ქეჩანას? გაცვენუაფუდი ხეს,  
 გურჯიბეს იზუაფუდი, ქობძირენდი კედერ ჩეს,  
 ჭამას მოგასუტოლუდი სქანი ჰიკვალი ძუძუ ჩეს;  
 თენა თაში ქოცუნას, ფირქის ჩებთხინუა ჭეს.

10

დროთ მადიცინე, მალაქაიე,

დროთ იურინა ქარი ლექ,

დროთ შვიდი, წინარი ლექ,

ჩქიმი მასქილიდაფარი უკლებასი წყარი ლექ.

შურო დორონთი ვა ნორჩქენე, ირო დამიჩქი ვარი,

15

დებკილი დო ქობდურუექ, მიდმაცუნუე სქანი ვარი;

მუთ ქომილუ ნი, გეკჭარი, სი მიხვარი, გააფარი,

ოდონც ქოცოფირი სქანი ჩქიმი გური გახვარი,

უსქასეთ ვა დოპილა, გომინჯ? სამოთხეში ვარი!

ცირა: ბოში, გორწექქ ჭარუნქუ ნი, თენა დოიგურუაფუ,

20

სარალი გაიუე, კალას ტახე, მელანი დოისქერუაფუ;

ჩქიმი ცქვაფა დოიჭყაფუ, ფიიქქენქ ვა მადორენქუ ნი;

სი ვა მიწუე, მათ ქომიჩქე, გეშნაგორა ვორექუ ნი.

ბოში: ქორექუ და, ქოცოფირი გინოჭყვიდი ავასა,

სქანისხეი ვა მოშქურე ხენწუფე დო მავასა,

25

სქანი ძირავას იფხუნუნუა შუმუა-ჭკუმუა, რძლავასა.

ცირა-კვასა, მალას მორთი დო მიიბშათ ჰაჰასა!

LI.

ჩ ე ლ ა.

1. აშო, ჩელა, სი ჩერჩელა,

სი მონობას გეგაფილი,

სი უჩხონჩხე, სი სერგელა,

30

სი კისერი ელაფირი!

2. აშო, ჩელა, ბორო ჩელა!  
 ოტკუმალო შესას დეს ანზე;  
 ეცალ რინას დიდო უჭბუ,  
 შუროთ ქინასუ ვა რდე.
- 5 3. აშო, ჩელა, ბათომიშა,  
 დუდ' ტეტიუ სასწორიშა;  
 დიო ჯგირო დორხენდენა,  
 ბოლოს დუცე მეტქექენა.
- 10 4. გო'გუსვათ, ჩქიმი ჩელა,  
 სუგედიშე დარჩელიშა;  
 გოქარლი ვორეთ, მარა  
 ვე მუმასქვენა ტიგარჩელიშა.
- 15 5. აშო, ჩელა, ვიშო, ჯაგა!  
 ჩქინი ნახაქა რე ყვანა,  
 მარა გვერდის მიდამულანა,  
 ჩქინ' ნაშრომეს ვა მუხანა.
- 20 6. აშო, ჩელა, ვიშო, ლომა!  
 ჩქი ბლასუნა მეტი შრომა;  
 ირო ქომუბშენთ, მარა  
 ვორეთ უირინოლო სკოლა.
- 25 7. აშო, ჩელა, ვიშო, ბუსქა!  
 ნება ვა რე, ნუმე კუსა;  
 ოში დინას სუოლირი კოჩქ,  
 სუს მუ წამალი 'გუსვა?
- 30 8. შარას გილაბცანცვლანთე  
 აღონიშე შქასერიშა;  
 ჩელა, თეში დობდურეთე,  
 ვე ითმართენა სარჯელიშა.
9. სკოლათ შუნსუ ჩქიმი ბუსქა,  
 სუდეს ვა რე ჭა დო ფურჩა;  
 ირფელი შესაქ მიდამილე,  
 დო ჩქიმ' ბუსქას ანწი მუ ბჩა?

10. ჭოა, ჩქიმი ჯაგა, ჩქიმი ჩელა!  
 დუდი მაიუ ონგარალი:  
 მათი დუცუ მონობხენა  
 ნგერ' დო ტურა ოჭყვადალი.
11. ჯაგა, ლომა ბორკილეფი  
 სიღარბეუ' სოფილეფი!  
 დღას ვა გეხარებუთუ  
 უხვაში მონა-მორჩილეფი. 5
12. ჭურია დო ნახადა რე  
 ჩქინი კლასი, გიმნაზია;  
 ჩელა, ლეტას ქაშენჯირი,  
 ინკარი დო იკვაზია. 10
13. ჩქიმი ჩელა, მუ გიწუა?  
 ვა გვგებუ ჩქიმი ჭურა;  
 დუსუ მიღუდანი ჭკუა,  
 \*ნტერსუ ხვადუ დიდი ქუა. 15
14. ბოში ვორექ ჯგირი, მარა  
 ჯიბეს ვა რე ჭყელი ფარა;  
 რადგანს ღარიბ' ვორექუ ნი,  
 წოროფილსუ ვა მუხანა. 20
15. დღას დო სერთ ქომუბუქუ,  
 ჩხურ' მაწუხენს, მინი ჩხანა,  
 მარა ჯგირი ვა მეკმოქუნსუ,  
 უქირენელი მაიუ ქვარა.
16. ჭოა, ჩქიმი ჩელა, ჩქიმი ჯაგა!  
 მდიდარი რე გომორძგვილი;  
 ღარიბ' ვორექ, მდიდარს მეჭუნს  
 ჩქიმი სქვამი წოროფილი. 25
17. ჯაგა, ლომა, მიჩქილით,  
 მუს გიწოლენთ, ქინინით;  
 ართო მიბრავადუათ,  
 მუს ქიბჩინენთ, ვათუათ. 30

18. ჯაგა, ლომა, ბუსქა, ჩელა!  
თოლსუ სინთუ ვა ნობღვენა;  
მუ ჭირდღ ნი, ვა ნობჩქვენა.  
ასე ქობდიჩითი თენა.
- 5
19. ჩქი ვორკეთ დამნაშავე,  
ჩქინი დუსუ იბლუმშუნთუ,  
ჩქინი სახეს ვა ვორწყეთ,  
მასლ-წყარსუ მეუღუთუ.
20. ჩქი უხაჩქენტ ქობაღსია  
არძა მუქთა-ხორასია;  
ჩქი ურჩანთ ფარჩემსია  
უსაქვარე კახმემსია.
- 10
21. ჩქი უკეთენტ დობორემს  
ნგერეფი დო ჯოდორემს;  
ჩქი ვოცოთანთ ტყვიასია  
მუშას, ჩქინი ჯიმასია.
- 15
- 
- ჩქი ჩქინ დუსუ ბლაღატენტ,  
გერ' დო ტურას ვამარგენტ.
22. ჩელა! ანწი მობადენა  
ტვერ' დო ლეტაში აშახუნა,  
მართახეფიშ მოთვინება,  
ჩხურ' დო შქირენიშე დურა.
- 20
23. ერთობა რე, ჩქიმი ჩელა,  
უძღვეფელი დიდი ნძალი;  
ის ვ'არჯგინანს ნტერიშ ტყვია,  
ლეკური დო ზარბაზანი.
- 25
24. მარა დიო თე ერთობა  
ვა მიღენა უბედურემს;  
ოკეუმალა აწვედთუ  
ნგერეფი დო შელა-ტურემს.
- 30



25. ჳაგა, ლომა, ბუსქა, ჩელა!  
 ანწი გიხქიდანთ თენა:  
 უხვადო ვა რე ჩქინი შველა,  
 ჩქი ჩქინ' ნძალა დამიღსხენა.
26. ჩელა! მა გირჩენქ თეს. 5  
 ქიმწუჳქასათ ჩქინი ნტერს:  
 გოუმორძგვას ერთობას,  
 გვერშახიში ეკორთას!
27. ნუმე მიღუნა უხვას იმენდი,  
 ჩქინ' ხესე რე ჩქინი ბედი; 10  
 ვაჩა ლურა-დასაჯება,  
 ვაჩა სრული გამაჩჯება.
28. ჩელა, მობლასათე ნტერი:  
 ლომა, თუნთი, ტურა, ნტერი,  
 აჩა ჩქინი მასკუმადი, 15  
 აჩა ლორთნთიში ჭყელი.
29. დიბრთინუათ, ჩქიმი ჩელა,  
 თე სამოთხე მშენიერი,  
 ბოროტება დოპილათე  
 დო იპით ბედნიერი. 20

**ბ) В а с н и.**

1.

**გერენი დო ძაფშალია.**

ძაფშალია რე მახირეთ  
 უინი გილახუნილო;  
 გერენი მეურს მარჩქილეთ  
 წუჳი ილასწურილო.  
 დედი მეუღე მახინეთ  
 დო მასშინე ნდურილო.

25

— „მორიკულო რე ბირა სქანი;  
 „იბრჩქინე, თეში რენ დო ვარი,  
 „ირიართო გოცქვანა ნი,  
 „სი რექე დო შითინი შხვა ნი;  
 „რთხორე, მორჩქილეუ ბირა.  
 „ის ოსქუ ნი, მიღუ თინა:  
 „ოჯინალო—თოლი გვირა,  
 „ორჩქილარო—წუჯი ფირა“.

5

ცქუმალირი მახირექ  
 ქოდიტყე მუშებურა;  
 მუტო ჯგერი მარჩქინექ,  
 თეშ იბირე ირიჯგურა,  
 დო მის უხქე, იბირე მუდა!..  
 ირ სქელედე ირჩქილედე  
 თუდონი დო უინი:

10

ნიტეუქეთი გამანჯეს  
 ჭვიტაფი დო რშვინი,  
 ირი ორინს ქედარულუ  
 იშ ბირაში წოროფათ,  
 მათხილექეთი ქედაწუსუ.  
 ართი აძირე ჩხოროფათ.  
 მათხილექ ქოდოდუ ლარქემეფი,  
 მუში ირ დღაში მახირე;  
 შარას გილარე მეშარეფი:  
 რენა თიში მარჩქილე.

15

20

25

მაფშალიაქ გასურუ ბირა.  
 გერუნქ დოუშქუ წუჯი ფირა,  
 იტყუ დუდი დუსილო ვინა,  
 შინუ, ოსქედუ, ნი თინა:

30

— „ენა ჭაჭადეე ქორე,  
 „მა სი თინო ქოგიწოლე;  
 „მარა მუმულს გაიწონე,  
 „იშ გენაწონს ენა მორე?  
 „იში რჩქილას მა სი რთხორე,

„გარა ვა რე ონიოლე,  
 „გურაობა ღურაშა რე ირო:  
 „ირქილეე თიში ვგირო,  
 „ჭყელოფუათ მიდი უინო,  
 „დო გოხაღე ინა ჩინო“.

5

ენა მუჭო გეგონუ,  
 მათქვანიქ გეებოტუ,  
 სუა გილე ქიგლეფოტუ,  
 ოში გვალას გეგინოლე.

2.

უვაბუ დო ხოჯი.

თურმე უვაბუს მინდორიშა  
 ხოჯი ქოწმუნგილუაფუ,  
 დანარბებუ თიშ სიდიდა,  
 დანე თოლი გაწმოლაფუ.  
 — „ხოჩქე მუჭო მორჯგინასუ?“ —

10

დიდი ქემეუჭყიაფუ,  
 გოზინდეტე, გომბარელე,  
 დუდი ქელუზიშაფუ.  
 გეზიმელას მაცალეშა  
 შეუთხუე: — „ქომიწია,  
 „მუჭო მოწონქ? მიკმოჯინი,  
 „ქიივიქო მა თისხია?“

15

მაცალესე უვაბებუ:  
 — „სქანი ჭირი, ჩემერცხია;  
 „სი დო ხოჯი მუ შქას რეთუ?  
 „მუს გოხვარე აქი ჭყია?“

25

მაცალეში გურიჭყელირს  
 თოლს ზესხერი მორიებუ,  
 ასე გვალო გორჭიპელე,  
 უვაბური ლეჩქვის ქეკლატებუ.  
 «ხოჯო გინიბროთუქია», —

30

ღენის თაში უფიქრებუ.  
 სინდუა დო გომბარუათ  
 დუდი ტურქელა შეეწახებუ.

მაცალესი უთქულე:

5

— „თინა იციქ, მუთი რექი;

„გე მედინა, ვა გობორცქა:

„ნახეტანი გორჭიპექი.

„დიიფული იშო, ცოდან,

„ქეთოხედა ფოთქის თექი,

10

„გე ეიექრა, მუთუნეთე,

„ქიყანასუ გაკვირექი“.

მაცალეში ელასამა

შურო გურ'მა გე მულაღე,

ხოლო უმოსი მუნდომებუ,

15

უხიჩხინე, შური უნთქაღე;

მარა სხოს გე მესჭაფუ,

კუნხი გურჭიპუ, შური გუნწაღე.

## 3.

მუთი ქობწკინენსი, ირიფელი ორქო ვა რე.

ართი წუდესუ კვდალასუ

მუკობუდუ უერი გალის:

20

ართის კვინხა მითოხერდუ,

მაჟირასუ მაფშაღის.

უერინხოლო იბირდესუ

მოწყინებამ გაამათე;

მარა კვინხას მუთ აბირე

25

მაფშაღისუ მანამათე?

მუყასსოთი მაფშაღის

იბირდუ დო ღურჭულანდუ;

ჭიჭე ბოში მუში მუმას

ხეწეპასუ ღურჭულანდუ.

30

უსამეფეთ ოსხუპუნდუ:

— „ქომოძირი თი ჩიტია,  
 „ნამე რე თაში ღურჭულანსი;  
 „ბაბას ჭირი, მიწი თია!“  
 — „მა ვა გიწინქ, შურიკია,  
 „სი თვითანე ქიმეხვადი; 5  
 „ჭა ჩიტეფი, გალიეფი:  
 „ძირი, მი რე დარდი-მარდი“.  
 ბოშიქ ჩიტეფს დეკვირე,  
 გაარჩქილე, გააჯინე;  
 სისქვამაქე დააღორე: 10  
 ჯგერიშა გურქ ვა აჩინე,  
 კვინხას ხე მეუზიმუ  
 დო უწუე მუში მემასე:  
 — „ბაბა, თე სქვამი ჩიტი რე,  
 „მუსეთი ჯგერო ღურჭულანსე“ 15

4.

მუმული დო მარგალიტი კაკალი.

სოგდენ(ი) ნაგვის ქოთოპეფი  
 ქოცუმედეს, ჩხირკანდესე;  
 მუთუნს ქოძირედესე და,  
 ართიანს მიდეულანდესე.  
 შქირენული მანორობას 20  
 ოკათედე მანოჯალი,  
 გუნხეფი მუნამუნამი დო  
 დიდი ხონარით მადერთალი.  
 ჭია, კაკალიში გამათე  
 მუმულქ ქოძირე მარგალიტი, 25  
 გურქ ქემურთე, შიიწუხე,  
 უძირედგეო ოკო შინტი.  
 — „ენა მუ რე თე ოხერი?  
 „მე ოკორდე აქი თესე?  
 „თინა წურე ვა ცოფენო, 30

„თეს შითი ძვირას აფასენსე?  
 „ჭვეში კაკალი მისხუნუღუ  
 „ათე მარწკინაიაშა:  
 „ინა ჭგერო დემორძღანსე,  
 „ეში დუდი ჯანდაბაშა“.  
 „უურუ დო ლენიში აშბუფი  
 „უმოს ჭგერო მუთ იჭარე?  
 „მუსუთი ვე ეჩინენსე სი,  
 „იშოთ ირფელი მუთუნ' ფა რე.

5.

### წასახი დო გვერი.

10           თურმე აფუნს წასახიშა  
               ქიმისარსაღუ გვერქია.  
               — „ჯიმა, ასე შესვა ფორექი,  
               „თეს მუჭო ვ' რწყექია?  
               „ანწი წორო დობდრთათე,  
 15           „სუ გოშქერუნია ჩქიმდა:  
               „ჭვეში კანი დიბთერე,  
               „მური-გური მათუ წმინდა“.  
               — „ვარ, ვარ ვ' ებღორინექ,  
               „სი გოკონ დო ფიქრენქი ეში!  
 20           „კანი დოგიტერე, მარა  
               „ბიღუ გური კენი ჭვეში.  
               „სი მუს გემათერეედი?  
               „ბჰერი ლექი, გვერი, გვერი!..  
               „მოჯგირალაშა მისხუნუ,  
 25           „სი მათუდე ირო ნტერი“.  
               ქუწუ თენა წასახიქე დო  
               ქინვამიღუ ხეთე ბიჯა,  
               ბუაში სინთეს მასშორე  
               უწამო დო გური ნირგა.

6.

კვარია დო მელა.

სოდე რდუ დო სოდე ვარი:  
 უი გვალა დო თუდო ბარი,  
 კოჩი რდუ დო მუთუს' შხვა ნი,—  
 კვარიას მეხე ნოკვეთუ ცვალი.  
 კვარიაქ გეჭოფუე წიონით, 5  
 ნჯაშა იშელე ქიონით;  
 ქვარა ჭვირი აფუე შქირენით,  
 ჭკუმუა ოკო ნიოლითუ.  
 ეთექ' ოკო ჩხონდასუ ნი,  
 ცვალი უდუნ დო ჭკომასუ ნი. 10  
 ჩე რე, ჭკუმუას ორწყე ცოდათ,  
 ნუნძგეთ მარგება მიოჩქე მოდათ.  
 მუდოს კვარაჲს სარხენს თესუ,  
 მელა ორწყე შორშე ჩესუ;  
 მოტუობუნსუ, უმარდუ ბრელსუ; 15  
 ვა ურქენსუ კეჩხი დო ხესუ.  
 მელა კვარაჲს მარს ოგანსუ,  
 ცქუმალათე გურს ურძღანსუ,  
 იშ ცოროფა, ცქუმალასუ  
 ათენერო რაგადანსუ; 20  
 — „კისერი-დუდამო ხანტურელი,  
 „სუა გვალო ჭარჭულერი...  
 „მუ გიწუა მა ბერელი?  
 „სი თელი დო შხვა ღურელი:  
 „სონარი—ანგელოზიტალი; 25  
 „მიჩქე, მითა გიჯგუე შხვა ნი.  
 „ძირე მდარო ჯგერი დღა ნი,  
 „მორჩილეე ბირა სქანი!“  
 კვარიას მუდოს უჩქედუ ბირა?  
 ჰიჯი გაანჯუ დო დიძახუ — „რირა!“ 30

გუტუ წვალსუ ჰიჯი დო ნინა,  
მელას ოკოდ ნი თინა:  
წვალში ეჭოფუა, ნტინა.

### A. B. d) Пословицы (მოკოეფი).

1. მინუერთი, მუნუერთი, — კვნიი თიქ იცუუ.
- 5 2. გალენი ჭუკიქ დენახალენი ჭუკი გეგზნორაწყა.
3. a) წყარიში მელე გედეე დო წყარიშ მოდე გეგოსქიდენია;  
„ b) მელენი დედეე, — მალენი ქავოსქიდე.
4. მესობერსუ ხოჯი უსალი დო დორონთი სი მერხანსუ.
5. გერსუ გერობაქ გიოსქიდუა დო ტურაქ ქიქანა დონწყუა.
- 10 6. a) ქათამქე ჩხირკუუ, ჩხირკუუ დო მუში ოცვილარი ხამი  
გეგითოჩხირკუუ.  
„ b) ქათამქე ჩხირკუუ, ჩხირკუუ დო მუში ოცვილარი ხამი ეე-  
ბურს გელახჩხირკუუ.
7. a) შარა ნაშარას, წყარი ნაწყარას.  
„ b) შარა ნაშარეს, წყარი ნაწყარეს.
8. ხოჯიქ<sup>1)</sup> თქუა: „ოკირუუ ქომიშია დო ოჯირუეს ქიიფ-  
შინქია“.
- 15 9. თუნთიქ მეგერისუ და, — ბაბა დუუძახია.
10. a) გერიში შქურინაიული ჯოდორქ წანამოწანას ჯიკის ულალუა.  
„ b) ლანდიშ სშქურინეფი ჯოდორი ჯიკის ულალუნდუა.
11. მიქე გეგონე, — ჩხომს წყარს აფასენდესიქ?
12. მონდას ოქოთანდეს, — კობუქ გეგილალე.
- 20 13. ჯგირი ქიშინი დო ქუას ქეგედევი, — მოკილექი, ქაწორხვადე.
14. მა ქიბტუუქე დო იციან და ვარ, — ჯარი ვა მოჭე.
15. სქანი შვი დო სქანი ჭკომი, ჩქიმიშა ჯვარი დომიწერი.
16. მიქ ჰილე დო? — ჯიმაქე; მიქ მოსქილიდუე დო? — ჯიმაქე.
17. ჯგირიში მაქიშინარს ჯგირი ვა დოლე.
- 25 18. შართალიში მორაგადე ირო დადორეს.
19. მუშათი მოკო, დიდათი მოკო, დუდი აძოქა მისხუნე.

1) Вар.: ნუქ-



20. ჰიჯით ჯუდაშა გურით ჯუდა მისხუნუ.
21. ზაფანა ვა გიტკომუნ და, ჰიჯი მუქე მეტტუ?
22. გემორჩქინელი ჭირი კოს ვა ცვილუნს, ფულირი ქო.
23. დადის კიბირი ვა ჩანსუ დო შხვაში ჯოგე.
24. მუშაში შური ქიშაჭყოლადუ, ზაბუს იფურჩინს. 5
25. ოტქო ჯგირი რე,—ვა გილუნ და, მუთო გოკო?
26. შხვაში ოტქოს სქანი ლინჯი უჯგუ.
27. სინთე მუთო გოკო, უთოლე რექე და?
28. გური მანგარი ქოგილუნ და, ლეკურს სიგვათეს ნუ უწონენქე.
29. ხვარას ხვარა ვა დუუძახი და, აშო ქედოგიძახუ<sup>1)</sup>. 10
30. ა) კუნტაქ ვე ელანსუ, გენძექ ვა მოდერკე, ჯუნაქე ქიმესქედუ.
- „ ბ) კუნტაქ ვე ელანსუ, მაღალქ ვა მოდირკე დო ჯუნაქ ვე ენუ.
31. დიდაში ტინუელირი ქვირასუ ნგერი ოტკეუმუნტუ.
32. უზაპური ქეწანასუ მეღა გილაზარზალანტუ.
33. კეზით ზღვა გეწერესუ. 15
34. შუმილც ეკოჯიკაიფა ვა აკო.
35. ა) შორიში მოჯგერესუ ხოლოში ტერი უჯგუ.
- „ ბ) შორიში მოჯგირეს ხოლოში ნტერი უჯგუნია.
36. ეულეს კოხი ლანესუ დო ჯვარც გურქე მუერთოუა.
37. ცხენცე ვა მერუა დო ოსანგერცე ტახუნდუა. 20
38. შხერიში ქვათილას ტურაქე ქეკადინუ.
39. თოლი თოლიში ტერი რე.
40. ა) უბედური კოცე ქუა ეკოხონც მანჭიშუანცე.
- „ ბ) უბედურს ქუა ეკოხონს მანჭიშუანს.
41. მუს თასენქი თინა ეურცუ. 25
42. ლავანცე მუს ინაძახანქი, თის იშგოძახანცე.
43. \* იკოხონა, დიკოხონა აკა ვა რე წადმართი<sup>2)</sup>.
44. \* ოხორს ფულუნდესია დო სანუარხორს იჩიებუდესია.
45. წერუში ორხოლი შქა შარაშა.
46. ა) კამბეშიქ ხელი ძირე დო ლანდა ვა ძირე. 30

1) Вар.: ქედოგიძახუნია.

2) Во всехъ дальнѣйшихъ текстахъ нумера со знакомъ \* записаны мною впервые.

46. b) თხაქ სეული ძირე დო ღობერი ვა ძირეს.
47. ტამბახა კასილიშა რაქურე ართის, უკასუშა რაშის.
48. ძალა ეკობონს ხონუნს.
49. ბოშიქ თქუეს: „ქოთქუე—მუმა დოშიღურე, ვა ფთქუე—  
დიდავა“.
- 5 50. ეშე ფურტინე, თოლს ქალგოლე.
51. გირინი მუშო ვინს აკეთენს, შხვაშო — ჯორს.
52. შაჰა რძელს დიაკონითი რძელი უნქუდეს.
53. ჩხომქ თქუეს: „ჩერეს ძალაში მინქუდეს, მარა ანკეციქ სეს  
მეფსოფეს“.
54. დიდი ჯას დიდი ნახაფული დუცენს.
- 10 55. ქულა რურულეშა გურუტეს, ცვერე — რჯინეშა.
56. შერს შერი უნქუ ირი კონი.
57. a) უკუდელე ჩხორე კუდელამს ჭანჯის გითიორაქანდეს.  
„ b) უკუდელე კუდელამს ჭანჯის გითიორაქანდეს.
58. ქვითი ცხენამს გეთიადიქანდეს.
- 15 59. კატეს ჩხინი უღუდუ დო ჭეკენს ჭევადეს.
60. კონი დულა ბიჯასით ქეგიახვიღურე.
61. ჯიმუშ მათხუალიშა ჯიმუ ვე მგახენდა, იშენ ჯიმუში სი-  
ტევა ქუეწი.
62. ცხვინიშა ცვანა აშედუ ნი, ინა ვა რდუ სულელი, — ელეთირე  
ნი, თინა რდუ.
63. მოწიკვილი კეტის ხეს ქემეთხუნიქი ნი, მოწიკუნს.
- 20 64. მეტურეს მართალსით ვა დურეკერენა.
65. წყარს ქუა რყოთი, — მოხვადუნ და, თინა რე, ვარდა ქუა ქუას  
შიადინურე.
66. ლარჭა ირო ჩხხე, უხა იცუაფუ.
67. ახალი მოჯგირეშენი ჯვეშის ნე მიორათა.
68. ხორციქ ხორცი რჭკომე დო ხორხორტაქ ვა ეინტე.
- 25 69. საქანელქ ინარტე: მისით მა ვოსქექი ნი, თიში ქოპუსიას.
70. უხადო კონი უხადო რჭოფალი ცხენს გორუნს.
71. ჭერა ირო წყარს ვე ედანს.
72. ურექ დიშქა ვა შიღურე და, თვითან დიშქა რე.
73. მეთი შხვაშო გოკო ნი, თინა გადოლე.

74. დუდიშა ქეგუმსუქვინენ და, ჭკის ირი გოჩი ქოფხანს.
75. ცქვაფა ნოლიმერს ოკონია.
76. შქირენს შელაჭკუმაფუ ვა აგო, ლურს— ორთუმელი.
77. მახინს ირი გოჩი მახინჯი უხქუ, ეშმაკის— ეშმაკი.
78. დუდიშ ქანცაფი უჭირს, ვარა არძა ცხენი თუხარიკი რე. 5
79. ართი წორადილი უმქერი ოში შესვას დოცორიდუნს.
80. ჩხოურს ნიგა ქემუედეს — „ხოჯი ვორქია“; უღუ ქემუედეს — „ფუჯი ვორქია“.
81. გერქ დიირჩინუ ნი, ჭიჭე ტურქაქ წუს ქალატეორინუა.
82. სინჯაქ თქუეს: „ჩქიმი ბერგი ქომუხასუ ნი, ძალამი ხაჩქუა მიჩქუნია“.
83. ოსური ლეხი დასუ ნი, კონიში ლურს ქუეწი დო გემწო- 10 დირთუ.
84. ქომოლი გოს დუდიშ ცქვაფა ვა უქორსია.
85. ჯოღორი მიქით წვილუ ნი, თის ოლალაფესია.
86. დიდარი ართი დღას ლურუ, ღარიბი ირი დღას.
87. წურუს ძღვენი ოხიოლუდუ, ჭკვერს ოწყინუდუ.
88. გოს გოჩი ქოჯოგუნ და, იში ჭკომუა ჩქვაფათო მასნიმენია. 15
89. ხარგელი დო ტკიბირამი ართო მკეუსანდესია.
90. აფხასა ნაკარუს გიხვამანდუა.
91. ჭირიში უშიღქი დო ღვინიშ უშიღქი ართიანი გაკოწვი- ლესი.
92. ჯიმა, ქომისვანჯი, ვარა ნაკვანხირს ხოლო ქომანტებუ.
93. მართალი თქვიი დო ლურელი გერდითუნია. 20
94. ეშელი— ნეძი გერაწი, გიშელი— ლეჯი გორაწი.
95. უღუდუ ნი— ინა ბაბუს ინგარდუ, ვა უღუდუ ნი— ის მუმაქ ვა ანგარუ.
96. გოჩქ ჯაჰე გეგმანთხუ, თუდო გვერქ ქანხუ.
97. ქომონჯი ლაშქარს ორდუ დო ჩილი ლაშქარიშ ანბეს სხვამი- ლუანდუ (ოხვამილუანდუ).
98. ართი გოს სუმი გოჩქ „ცვერე რქია“ ქუეწუე და, ოფლიშა 25 ხეს ქომიფუჩონუნს.
99. ოში ულას მასიბელს ართი ჯგირი მახუალარი უჯგუ.
100. ტუერა ჯინას ტუერა ულა უჯგუ.

101. ა) ღუჭუჭი წამალი ღაფარას ალანანდუა დო შითის ვა აგო-  
რუა.
- „ ბ) \* ღუჭუჭი წამალი ღაფარასიე.
102. მუშ დუეს კონი ღოლანსუ ნი, ინა ტუეს ვა ალოლენია.
103. ხოს ქათ დაკინანა, კოს—ნინათ.
- 5 104. მისით ნინა უღუ ნი, რინათ თის უღუ.
105. უთუხუღეს თანაფას თუხუაქ მუშუჭოთუა.
106. უბადო ოჭოფალი ცხენი უბადოს ავათუუ.
107. ღუღში ოხური ოსეთის გეგმონესია.
108. ჟოლორს ოჭკადირეჲ მუ გიმადუ?
- 10 109. ტარკალე ოში კოს ვა ანხუე.
110. ურემს მუჭოთ გუესჭინანსუ ნი, თეში შიოღირწკინანს.
111. ჭკიდი ანთიშა გორტიხუ ნი, უკული ანთიანს ვე მკანტაბუუ.
112. კამბუენიში მონირზე ხოს ქაქ ქალანტიხუ.
113. შანას მუშ ფრინუღს ოშანბარენდესია.
- 15 114. ახალი ოქოსალი ჟგირო ქოსუნს.
115. ბინესში ჟას მიკუღეს დო უბინესეს ქოდახვამეს.
116. ჟოლორში სქუა კირიბი მის უძირუ?
117. მუყანსით ბუღს ტუები მუკურსუ ნი, თიმწკალა ოკო ტუა-  
ბარუე
118. შორაკადუ დოღურუნ დო ნარაკადუ დღას ვა ღურუ,
- 20 119. დეს ქაჯუდე—ქოგანამუ.
120. ბოშიქ ჩიღი ქომიგონუ დო ღორონს თხუუღენდუ: „მადს  
დასერევა“.
121. ქოთომქ თქუა: „შა შემიღებუ ნი, კვერცხი რენია“.
122. გვერს გუნხი ქეგიობიჯგე და, ქოგანამუ.
123. ხანგას ოკურანდესია დო ჭვერქე ქედიგურუა.
- 25 124. ჭვერი ჩიტიქ უინხოლო გუნხით შიბუ ძუსია.
125. ოშოლოში კვერი გვიანო გუთიჭუნია.
126. ა) გუდელს ოსტუუდუა დო ღვარღვალი გიამიტანდუა.
- „ ბ) გიდელს ოსტუუდე დო ღვარღვალი გეიმბიტანდუ.
127. შხვას ტახანა ღექინი დქოთამადი რე.

ე) Изречения.

I.

უჭუ ჭყორი ურგილაფუ,  
გორუმ ღუმუ უხუნაფუ,  
ხე მატარი უფუნაფუ, —  
მისეთი თენა ვა აწყენსი,  
გონი თინა იწყაფუ!

5

II.

მეესიში ჭვიმა ორქო რენ დო  
ივანობაში ვარხხილია;  
გვირგვუში ჭვიმა დულა რენ დო  
ანტუესოში დანხირია.

III.

ჩიტი ფჭოფი; ჩიტი ვარ, ჭირი ფჭოფი:  
გორუმე მეშას დომიფვილენს, ვა გორუმე—დიდასუ.

10

IV.

სიმდიდრე დო სიღარიბე ვიშო-აშო გილურს,  
სისქვამეთი ვ' ეტადუ, ითი ვიშო მიდურს.  
გორ თინა გიოსქიდუ, მუთუნი ქუეღუნ და დურს;  
ჭკუა-გამოტდილება გემოს მუხანს უგემურს.

15

V.

ანთი ჩოროფასი ღური უჩქუ,  
მაჟიასი გასეურება,  
მასუმასი გილულა დო  
მაოთხასი განანტება.

VI.

აწი ქორე უდა, აწი ქორე უდა,  
ხქინი სიკეთე დო თურქიმ წაუდა! <sup>1)</sup>

20

1) ვარ.: ოსიმ წაუდა.

VII.

1. ზინჯანტ, ზინჯანტ ქვარა გილაიტკინანტ.

---

2. ჰეჰუია ქუწოუ ნაგეიანს:  
 ჯგა ხანქე, ვა ტაქე; დონხანქე დო ვა ბარბე, ტუა ბანქა.

---

3. ვა ხანქი და—ვა გაყიინია; ვა ბარბი და—ტუა გაყიინია.

---

- 5 4. ვახანქელა, ვახარბელა გემას ლურჭულელა.

---

5. ვო-ვო, იოსიკა, მუჭომი ლუმუს გიოტოკა? აკაწუნტ გიოტოტევა!

---

6. მითი ხეს ვე კნიკატანსია, ინა ვე იბშანს ხართანსია.
7. მი გიოჯინე გეჩას, დორონთი თის მეჩანს.
8. ჯინჯი გურაფაში კოლო რე, მარა წვანდი ჰამო რე.
- 10 9. კოს მუში ლურა-დღაშა მუთა უსხუნუ გურაფაშა.
10. მიქ იხონუა, თიქ იხორუა; მიქ ვ' ეხონუა, თიქ ვ' ეხორუა.
11. მიქით დონხანუნი — ქოდინორე, მიქით ვა ხონუნი — ეჭუორდე.
12. ლებე რკო რდე გურაფასია, მუჭო რკინა ფურაფასია.
13. მითი ქიბეყენსი ჯგირო, გურაფა ლურა-დღაშა რე ირო.
- 15 14. ეფაშა ქორა — გურაფას ფორა.
15. ჭვალა ვა უღუ ნი, ის სავგარო ვა უტებუნია.
16. იში თის ფოლოგონილათილი მუთა იშაღუნია.
17. ბერბი-ბურჭულიში ნამუშეერი ქიციდასე ვარა, დვინი იციინ და ვარა, მუ ბლოლათია.

f) Загадки (ეძორე-ძორე).

- 20 1. ე მუ რე, მუ რე: ირიფელს რკო ნი? (სახელი).
2. ა) მეურსე დო კინი იჯინე.     } (ქალეფი).
- „ ბ) მეურსე წემი, იჯინე კენი.     }
3. ა) გალე ატლასი, დინახლე ანთასი.     }
- „ ბ) გალე ანტლასი, დინახლე ანთასი.     } (ბერწული).

4. a) ოთხი ჯიშაღუნს ანთი ქუდი გიორთუნს. } (ტახაკი).  
 „ b) ოთხი ჯიშა კოც ანთი ქუდი გიორთუ. }
5. გალე ვარხხილი, დინახლე ორქო. (მარქვალღი).  
 6. ვითო-ყირი ჯიშაღუნს ანთი ორთუმელი მეუძუნს. (კაგუტყვი დო სანთა).
7. a) მეურსე დო ნაქური ვა მიონე. } (ნიში დო წყარი). 5  
 „ b) მეურსე დო ნაულერი ვე გიონე. }
8. a) ანთი ჩქიმი ხეშქოსალი ფოსქირეე, ფოსქირეე }  
 დო დღას ვა მასქირეუ. } (ნინა).  
 „ b) ანთი ჩქიმი შიშქოსალი ფოსქერეე, ფოსქერეე }  
 დო დღას ვა მასქერეუ. }
9. ანთი ჩქიმი ბაწარია ვხეშეე, ვხეშეე, — დღას ვა მახეშეუ. (მარა).
10. a) უშუმური, უჭკომური კებურს იკოგვანაფილი. } (ხერა). 10  
 „ b) უშუმური, უჭკომური ყებურს მუშაგვანაფილი. }
11. a) ანთი ჩქიმი ორტვინი გვალა ქუალეფით }  
 მორაწკილი რე. } (პიჯი დო კი-  
 ბირეფი).  
 „ b) ჩქიმი ჭიჭე ორტვინია ხე ქუათ ეფა რე. }
12. a) ბაბუ ხხვიანს, ბაბუ რვიანს, ბაბუ თომას გაანხანსე. }  
 „ b) \* ბაბუ ხხვიანს, ბაბუ რვიანს, ბაბუ-თუმას იწვი- } (ჩიჩინი). 15  
 წუნსე. }
13. ჩქიმი ჭიჭე ორტვინიას დღას ვე გიონთუნსე.
14. \* ჩქიმი ჭიჭე ხუფანიას ყირი ჩოგანია დუმუს ეშუფოგანქი. (სეძი).
15. a) ვაში შქვილი, წყარში სავანი ჯიკის ფო- }  
 ცოთი, ქუაქე გოფურინსე. } (წისქვილი).  
 „ b) \* ვას სავანი ფოცოთი დო ქუაქე გეფურინსე. }
16. \* ჯინს მიოვალანსე დო წვანს მიოგურგინანსე. (თოფი). 20
17. a) \* გილვოფურინი ჩიტაცალა, გოთვაგვაგვი ვი- }  
 კიტალა. } (თერი).  
 „ b) \* მოიზოჯე შატენიცალა, მიდაძაგეე ვოდო- }  
 რიცალა. }
18. a) \* სუმარქ ქემორთე, მენძელი ოჭოფე, }  
 წუდექ აკოშკაშე კელეფე. } (მეხნომე, ჩხომი,  
 „ b) \* აბრაგექ ქიგანთხე კოც, წუდექ }  
 აკოშკაშე გითილე, იჭოფე კოჩქე. } (წყარი დო ბადე).

19. \* ირო ქოუხეენტქუანდე, დღას ვე გიოდოხოდღ. (წყარი).
20. \* ოყოთესი, ქუა ვა რდღ, მაცოთამალი კოხი ვა რდღ, ოსუაში დოცვილესე დო ჩიტი ვა რდღ. (საპონი, ოსური, ჩხოში).
21. ჩე ცვანა დო უჩა თასი, მინჯე გიორგადანსი. (ჭარილი).
22. პიჯი ვა ჩანს, ნინა ვა ჩანს, მარა ნაუღეერთ რაგადანს. (კა-  
ლაში).
23. მიშუშია, მიშუშია! მიშუშიას—მირკენჭის; მირკენჭის—მი-  
შვიტის; მიშვიტის—მიფაფის; მიფაფის—მინდორის;  
მინდორის—ფარანი მატრბაია. (პიჯისხე).
24. წონლე ოჭიში დო უკონლე ქვარა. (წირღვი).
- 10 25. ყირიშა იბადებუ, ართიშა ლურუ. (ქოთოში).
26. ართი მარაშა მიიბში ნი, ატარიში სახე ბძირი; ებჭოფი ნი,  
ქუა რდღ დო ქედობდვი ნი, იღირდღ; ვართი ცხენი რდღ,  
ვართი ჩხუუ რდღ: ცასკვირი მუჭო ვა რდღ? (კუ).
27. ჯაშა მეურსი, — კოხი ვა რე; ქა გეჩანსი, — ხოჯი ვა რე.  
(ფერწო).
- 15 28. ხოჯი რკინაში, კუდელი ბამბეში. (ლიში).
29. ბადღდი კოხი ნტერი მავუ, ქობჭუნან დო ქობხაღენა, გური  
ხოლო თელი მავუ; ჩქიმი ჭკუა-განახენით ქანა გემორ-  
ძელი მავუ. (კალათი, საკა).
30. \* იშქი-ფიშქინე, გადავარდინე, მოვუქანსე დო ქოვუტაკინე.  
(ოშუალი).
- 20 31. \* იშო მეურცე მეხიტალო, აშო მეურცე ლეხიტალო, წყარიში  
ინანთხეფიცალო.
32. \* ქომლი ვორდი, ოსურო გოფრთი, ჩქიმი ვა პუნდუ, მხვაში  
მოფრდი. (ცვარილი).
33. \* უმაკური ჭკადირი, ეშმაკიში ბანძირი. (ლანჭა).
34. \* ე მუიე, მუიე: გიორსე დო ვა გაჯვიდინე ნი? (დაჩხირი).
35. ა) დუნისა ქანჭე, ლავანს ვა მუნანჭე.  
25 „ ბ) \* ქიანსა ქავანჭე, ავანს ვა მნანჭე. } (ფარა).
36. \* აძგა-ბაძგა, ჯორიშ ხარგა. (ხომ).
37. \* ავაკე-ბაკაკე, გიჩქენ დო ვა გარგადე. (ქომონჯიში დო ჩი-  
ლიში სახელი).
38. \* ე მოორე, მოორე: კატე ღვათ მიგობუ ნი? (ოგვაჯე).



39. მა ღო სი, ღო სუმი კოხი,  
 სუმი მახუ ვითოხუთი კოხი,  
 უაწრეხი ღო ვითი კოხი —  
 მეზღმა რე ნი, ქეგათქვენ და,  
 სი იქუაფუქ ჯგირი კოხი. (ოში). 5
40. \* სუმი შხურქე სუმი ხუუ,  
 სუმი ჰირხე ხარახუუ,  
 შარას ქიგილასხუუ.  
 სუმქ მიდართო, სუმქ ქემოართო,  
 სუმქ ოგორუო გოართო. 10  
 მეზღმა რე? (ამშივი).

g) Заговory, повѣрiя, молитвословiя.

1.

Противъ поврежденiя шейнаго позвонка:

- მათე, მარკოზ, მარია, იოსე, იანარია!  
 სათაანჯო ჟინა, სათაანჯო მარგატელი!  
 — ჭეუადირია, მემეხვარებუქი ღო ვარია?  
 — მემიჭიშუანქი და, მეგეხვარებუქი. 16  
 — სქანი მარდუმელაია!

2.

Противъ вывиха и перелома кости:

არგუნ-ბურტული! სუმ' ნოწკერია გოწკირილი, ჯერღვი სეგირი  
 გოწკუმირი.

3.

Для находенiя потерянной вещи:

- ძია ვძირბ, ტატა ვძირბ,  
 ღორონთი, თინა ქომოძირბი. 20

4.

При видѣ новой луны отецъ семейства, становясь лицомъ къ югу,  
 произноситъ:

თუთა ახალი! ღორონთი, სი გაახარი ჩქიმი ჩილი ღო სქუა!

## 5.

На новый годъ хозяйка дома, прокалывая остриемъ куринаго пера особо приготовленную лепешку съ изображеніемъ насѣдки, приговариваетъ:

ჩე ქოთომი, ჩეღაია! ჩე მუნომირსიალეე; ოში ანთასი ჩქიმი თის, აკა მეძობელიში თის!

## 6.

Въ день новаго года, ударяя палками по длинѣ давилни, приговариваютъ:

ჟუჟკელია, ჟუჟკელია! ჩქიმი მამული ხარკელია, შხვასი მამული ფურცელია!

5 ჩანა, ჩანა... ჩქიმ' მამულს ეურძენი დო შხვას' მამულს ფურცელი.

## 7.

## Молитва божеству „Мирси“:

ღღარე მირსობასი მოზოჯუა! მა დო ჩქიმი ჩილი დო სქუას ბედი მეჩი, ბედინერო დაარინეე, ირი ალიანი დო ჩალიანი ქეჯასრაცი, ირი უბადო შარას, წყარც სი დოთხილეე, სქანი სხელი ხუნელი.

ღღარე მირსობასი მოზოჯუა! ჩქიმი თოლც ჩქიმი გამახარებელი  
10 ქაადირი.

## 8.

## Молитва божеству „Анґარი“:

უინი ანთარი, ჰატენი გომორბევილი! ჩქიმი ორინჯი სი ამიშინი! ოშ-ოშო გუშაბჭოფუნდეე დო მუთას მაკორღელასე ნი, უხაფუ დო ხაფილც ვა იშეხინენდეე თეში.

## 9.

## წერიში ჭოფუა.

— მი წვანა დო მი ცხვინდას!

— მი სუდე დო მი წყირიას!

— მი ბერგი დო მი ცხვინდას!  
 — წყერი დინს-სამარეს!

10.

Молитва божеству „Наіурнаха“:

ნაფურნასხა ჰატენი, დიდებუანი, სხელუანი! დღარს ხვამა სი გო-  
 მიტებინეკ, უხადო ჭუა სი დომიხილითეკ, ჭგვრი შელებურიში ხვამა  
 დირსუანი მიჟიი, თაში მორძგვიშე სი დემორინეკ. 5

11.

Молитва св. Соломону:

წმინდა სოლომონ, სუმოში სუმენეხი დო სუმი ხელუაში გორჩქი-  
 ნუუ! მა დო ჩქიმი სქუაღუფც დღარს ხვამა სი გოუტებინეკ, ხე-ხუჯი  
 მოუმართი, წანაში ხვამაშ სი ქიმიიქუნი დო თაში მორძგვიშე სი  
 დაარინეკ, სქანი სხელი ხვამელი!

12.

Молитва божеству „Орта“:

გაღენიშიში ორთა, დიდებუანი, სხელუანი! ჩქიმი ორინც სი გა- 10  
 ატები, ამიშენი; უჭუ-უხაშეში მაჭკუმალც კიბირი გაგუუტკაჩი დო  
 ოჭუუგვლეკ.

13.

Заговоръ противъ глазной боли:

\* ცირა, ანჯი მიგაზარი,  
 მუ ღოლეკ, დომიგორი.  
 დღასე მისე გაგონებუ: 15  
 გვერს უღუ გედგუღუ ნი,  
 ეკონანას ხონუნდუ ნი,  
 ქვიშას მიგოთასუნდუ ნი?  
 ფუი, თეში გააქარი,  
 თორს მუიღა გქუღუ ნი. 20

## 14.

დიდებს ღორონს!  
 ღორონთი, ჯგირი წანა მომიჭიშკეთ!  
 მამულიში ჩანას უძინი!  
 ღორონთქ გუუშორძგვას ჰატონენს,  
 ანძო აქიანი მარჩქილეს!

## 15.

\* კვინსა ჭვიტანს, მოუთხილეთ:  
 საფარსაკო ვა რე ინა;  
 შორი შარა გემიძ დო,  
 ჯიმა-ღურელი, ვა შებდინა!

## 16.

\* ალას-მალას, თუნთი გვალას,  
 დედები ეებურს, ბადედი ქვანას,  
 ჩქიმი დახურვი ჩე გოთანას!

## 17.

\* ბუა ჩილი რე დო თუთა ქომონჯი. თუთა მუყანტე დინე სი, თი-  
 მწკვმა ბუაწკვმა სოჯანუე.

## 18.

ბუა დია ჩქიმი,  
 თუთა მუმა ჩქიმი,  
 ხვინა-ხვინა მურიცხეფი  
 და დო ჯიმა ჩქიმი.

## 19.

აია რე. ბაია რე;  
 ბაიაში წორი თანათა რე;  
 ქირსე<sup>1)</sup> რენ დო კალანდა რე;  
 წაკურთხია<sup>2)</sup> ჯგური დლა რე.

1) Вар.: ქირე.

2) Вар.: წაკურთხია.

МИНГРЕЛЬСКО-РУССКІЙ СЛОВАРЬ.

## Мингрельско-русскій словарь.

5.

1. ა, აა, ცა, ჰა *межд.* вотъ! да!
2. ა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ пменахъ.
3. ა- см. ო 2.
4. ა- суффиксъ, приставляемый къ концу сказуемаго или какой-либо другой части вноснаго предложенія (ა *разсказчка* = г. ო, рус. *-говорить, -говорятъ*); этотъ а остается неизмѣннымъ послѣ словъ съ исходомъ на ო, иногда и на უ: მორბო-ა აშო *иди — говорить — сюда, მუჟ-ა ვიშო სტუაი — говорить — туда*; послѣ словъ съ исходомъ на ა и ო обыкновенно вставляется, но избѣжаніе hiatus, гласпорядѣлъ ვ: მა-ვა я — *говорить*; послѣ словъ съ исходомъ на ე суффиксъ съ гласпорядѣломъ иногда звучитъ ვე: ოკო მიღვერთე-ვე я *долженъ — говорить — уйти*; послѣ словъ съ исходомъ на согласные — суффиксъ ставится въ видѣ ოა, иногда იე: ოკო ქიიზნეუპათ-ი-ა или ოკო ქიიზნეუპათ-ი-ე *мы должны — говорить — сразиться, ვა რენ-ი-ა იმტ — говорить, ცხენი მოკონ-ი-ა*

и желаю — *говорить* — (*имѣть*) *лошадь, ვა მიღუბ-ი-ა იმტ — говорить — у меня; ტრ, § 153, с.*

ბ. ა- см. აქი 2.

ბაგ см. ჰააგ.

აბა, დაბა (*межд.*, г. აბა, აბა) *пу-ка!* да!  
აბაზი (г. აბაზი пзъ п. عباسی) *абазъ, двугривенникъ.*

აბანი мѣсто; — ათე აბანს въ этомъ мѣстѣ; — უქა-აბანს *посрединѣ, пополамъ, ср. აკანი, არღილი.*

აბარწა (абх.) *крыльцо.*

აბასოუმანი *Абастуманъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.*

აბაშა *Абаша, названіе рѣки и села въ Сепакскомъ уѣздѣ.*

აბგა см. აბგვა.

აბედათი *Абедатъ, село въ Сепакскомъ уѣздѣ.*

აბრაგი *разбойникъ; — აბრაგობა, აბრაგალა* *разбой; — მიღართეს სა-აბრაგოშა* *они ушли на разбой.*

აბრეშუმი (г.), *арешуми шелкъ.*

«აბურჩი» *названіе травы (см. СМК, XVIII, отд. III, стр. 248).*

«ლე-აბშილე» (*отъ фамиліи აბშილავა, აბშილა*) *Леабишлэ, спускъ,*

подгорье въ сел. Джумъ Вугид. уѣзда (см. კრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 33).

**აბგაბა**, აბგა (გ. აბგა) маленькая переметная сумка.

**აგაფა**, აგაფა длинная деревянная часть сохи съ согнутымъ заднимъ концомъ, на который падѣвается пшпая деревянная часть (ქური, ჩაფულა) съ желѣзнымъ рѣзцомъ (კინახონა); აგაფა впрочемъ обозначаетъ и все орудіе, соху, плугъ; — ართი მახჩქალს ქუუსქუაფუ აგაფაშა ოში უღუ კამბეშევი ღოქონონუნს ოდინე ზემღედენი ზაჰრეგე ვე соху (плугъ) სო ნარე ბუივოლოვ ი ნაშეტი (Хр., стр. 21, 28).

**აგვარა** (აბხ. აბოჯრა) скотный дворъ, хлѣвъ, ср. ქართა.

**ადამიანი** (არბ. آدم) человекъ.

**ადანია** Adanaia (фамилія); — სა-ადანიაო Сааданаіо, село.

**ადესა** см. ბინესი и ყურყენი.

**ადრე** (გ.), ადრეთ რაჲო, ср. ორღო.

**სი-ავე** (გ.) злость, зло, дурное.

**აყა-კვაყა** см. კვაყაფო.

**აყრი** см. არზი.

1. ათა см. აქი 2.

2. ათა- см. ითო-.

**ათანგელა** см. თაგილონი.

**ათაურე**, ათაურეშე см. ცურე.

**ათაქი** см. აქი.

**ათაში**, თაში, აში такъ, по этому образцу; — ათაშინე შ, ათაშენე MZ такъ же, такимъ же образомъ; — თაში-თეში такъ-сякъ; — ათაში ნამგლა, თაში ნამგლა такъ что, ср. ათეში.

**ათაწურე**, ათაწურეშე см. ცურე.

1. ათე, თე, ე указ. мѣст. ЭТОТЪ; служба опредѣленіемъ и будучи по-

ставлено впереди опредѣляемаго слова, мѣстоименіе это не измѣняется ни по надежамъ, ни по числамъ, какъ вообще всѣ мнпгрельскія прилагательныя, Гр., § 26, а; — ათე კონი ეთოთე ჩელოვქი, ათე კოსე ეთოთე ჩელოვქუ, ათე კონეფესე ეთიმე ჩელოვქამე (людямъ) и т. д.; — 'ა'თე-ღო-'ა'თე такой-то: თე-ღო-თე გვალას ნა такой-то გორე, ათე-ღო-ათე ღროს ვე такое-то время.

2. **ათენა**, **თენა**, **ენა** то-же самое указательное мѣстоименіе — ნა, по употребляемое самостоятельно, въ смыслѣ личнаго мѣстоименія 3-го лица: *этотъ, онъ*; въ такомъ случаѣ оно измѣняется какъ по надежамъ, такъ и по числамъ, Гр., § 46, ср. ეთინა.

3. **ათე**, **თე**, **ე** входятъ въ качествѣ первыхъ составныхъ частей во многія сложныя слова (см. подъ вторыми составными частями этихъ сложныхъ словъ), какъ-то: 'ა'თე-გვარი, 'ა'თე-ფემა, 'ა'თე-ნერი, 'ა'თე-ნერი, 'ა'თე-ქანს, 'თე-სსი, 'თე-ფერი, 'ა'თე-ცალი, 'ა'თე-წკალი, 'ა'თე-გგურა, 'ა'თე-გგუა; въ вышеприведенныхъ примѣрахъ первая составная часть предложитъ въ обезформленномъ Рол. надежѣ, ათე-ფემა ვმ. ათეშე'ი' ფემა и т. д., Гр., § 16, с.

**ათეშენი**, თეშენი, ეშენი *союзъ* по этому, потому; — ათეშენი ნამგლა, ათეშენი ნამგლი, თეშენი ნამგლა потому что, для того что.

**ათეში**, თეში, ეში такъ, по тому образцу, ср. ათაში.

**ათო** см. ითო.

აი, აა *Межд.* вот! ой!

**აიბ** названіе какого-то растенія; это слово приводится безъ объясненія и у Әр.; — აი-ქაშხა см. ქაშხა.

1. **აკა** (абх. აკე) одинъ; разъ, ну-ка, давай: ჯიმა ჩქიმი, გუჯგმასანი, აკა ღვინი ქედმასვამი братъ мой, Гуджмаханъ, ну-ка, поздравь меня съ виномъ (дай мнѣ пить)! (Хр., стр. 132,5-6); — აკაშა, აკაშახე однажды, разъ; — აკა სვალე одинъ только, «აკა-სვალე» единственный (прозвище, кличка, см. МЭ, I, стр. 26).

2. **აკა** какъ первая составная часть въ соединеніи съ другими именами, какъ, напримеръ, აკა-ბურცხა или აკა-ბუცხა, აკა-წილი, აკა-წუნს, см. подъ вторыми составными частями этихъ словъ, ср. ართი.

**აკაკე-ბაკაკე** альятеризирующее и рне-мующее образованіе, не имѣющее смысла, Гр., § 165.

**აკანი** мѣсто; — ე აკანცე MZ, ე აკანს S въ этомъ мѣстѣ; — ნამუ აკანო въ какомъ мѣстѣ, ср. არღელი, აბანი.

**აკ-აკანცია** акація, *раст.*

1. **აკო** — предлогъ въ глаголахъ и от-глагольныхъ именахъ, ср. იკო-

2. **აკო** см. კორინეზა.

**აკოშკა** (рус.) окошко, окно; — აკოშ-კაშე черезъ окно, изъ окна.

**აკოა** — предлогъ въ глаголахъ и от-глагольныхъ именахъ, Гр., § 115.

**აკობი** (г.) აკობი ხმ аршинъ.

**აკობი**, (г.) ალაგე мѣсто, страна, ср. არღელი.

**აკოვერდი** (соб. имя, б. м. изъ თ. *اكو وادى* *Bois d'asy*) или въ сокра-щенной формѣ აღერტი Алавердъ,

Алертъ, назв. села въ Сепакскомъ уѣздѣ.

**აკობლი** см. ჰალალი.

**აკობო** см. ჰალამო.

**აკობი** алапъ; алапами мипгрельды называютъ карачайскихъ татаръ (карачайцевъ), живущихъ на сѣ-верномъ склонѣ главнаго Кавказ-скаго хребта, близъ Эльбруса, у истоковъ р. Кубани; — ალანი-კორი человекъ-алапъ, т. е. сплывшій, храбрый, молодецъ (МЭ, I, стр. 72), см. არამ-სუტუ; — «ალანურობა-მალანუ-რობა» обычай, совершаемый 20—21 августа въ церковной оградѣ въ сел. Биа Зугдид. уѣзда (см. სა-საღვთო გაზეთი 1910, № 170, стр. 2, статья «ალანურობა სამეგრე-ლოში»); суть обычая состоитъ въ состязаніи въ силѣ и ловкости двухъ партій нарочно выбранныхъ молодыхъ, холостыхъ людей (ალანური, მალანური), группирующихся поровну (по шести) вокругъ опять-таки нарочито выбранныхъ двухъ старцевъ, представляющихъ собою имеретинскаго царя и мипгрельскаго князя; побѣдительницей является та партія, которой удастся захватить знамя (კ'ვ'აკვი), огромный шестъ, кругомъ обитый хол-стомъ; по-мипгрельски игра эта на-зывается კაკვი-ღალა *несение шеста*.

**აკობა-მალა** въ родѣ «туда-сюда», не-постоянное, нехорошее; часто яв-ляется простымъ рнемымъ обра-зованиемъ, какъ и ალან-მალან, Гр., § 165.

**აკობათ** (г.) должно быть.

**აკერტი** см. აკოვერდი.



**აღუქსი** Алексѣй.

1. **აღი** (გ. ალი, თ. آلى) пламя, зарево; пушировый, красный.

2. **აღი** см. სე 2.

**აღიანი ღო ჩაღიანი** а) дурное, скверное, б) аллитерирующее и риноующее образование без особеннаго смысла, *Гр.*, § 165.

**აღმასი** (п. الماس) алмазь.

**აღოზნი**, აღგზნი, იაღოზნი (გ. აღიოზნი) изъ греч. ἡλιος, ἄλιος, ბ) утренния варя; — ართი ოჭუმარესე გეოლოღ აღოზნიშა вь одно утро опъ вскочилъ (всталъ) на зарѣ (*Хр.*, стр. 57, а), ср. ელაღგინა, ო-ჭუმარე.

**აღუჩა** (п. الوجча) слива.

**ამ-**, ამუ-, ამგ- (წ. ამ || ჰამ *этотъ*, или же косвенный надежь отъ г. ეს *этотъ*, *Гр.*, § 46) эти слова вь мингрельскомъ самостоятельно не употребляются; они входятъ, вь качестве первой составной части, вь сложныя слова, какъ-то: ამ-ღლა || ამუ-ღლა || ამგ-ღლა, ამ-სერი || ამუ-სერი || ამგ-სერი и т. д. (см. подь вторыми составными частями этихъ сложныхъ словъ), ср. თამ-

**ამარი** тутъ, здѣсь; — ამარი-ამარი ვით-ვით; — ამარი-ემერი тамъ и сямъ (ср. г. აგერ-ეგერ), см. ემერი (ср. абх. აზარ).

**ამგე**, ამგეე, ანბე, ანბეე (გ. ამბავი) извѣстie; происшествiе, обстоятельство; — მუ ამბე რე? кака я вѣсть? что такое? — მე-ამბე<sup>ე</sup>, მე-ანბე<sup>ე</sup> вѣстникъ.

**ამნახანცე** (გ. ნახატი) изъ арб. *خط*) изображение, портретъ.

**ამო** см. ჰამო.

**ამპოური**, ამპური, ამპურა (გ. აპური)

яремный ремень или веревка, ср.

ითო-სქუალი подь სქე 2.

**ამპურა** см. ამპოური.

**ამუ-** см. ამ-

**ამუნათი** прекрасный, ამუნათი-სქუა.

**ამუვი** шесть; — ვითა-ამუვი шестнадцать; — ამუ-ოში (< ამუვი + ოში) шестьсотъ; — მა-ამუვა шестой.

**ამგ-** см. ამ-

**ანაგება** фигура, образъ, стапъ.

**ანაგერი** см. ანაგერი.

**ანაკლია** см. ანარკია.

**ანანგერი**, ანაგერი, ონანგერი, ონაგერი, ონაგირი MZ, უნაგერი S (გ. უნაგერი) сѣдло.

**ანარკია**, ანაკლია Анаркіа, Апакліа, село вь Зугдидскомъ уѣздѣ.

**ანბე**, ანბეე см. ამგე.

**ანგარია** видъ, паружность; образъ, фигура, лицо; — ანგარიაშე по виду, по величинѣ: გვრუნი ანგარიაშე გინსუ გვ ოსელъ по величинѣ похожь на теленка (MA, стр. 4).

**ანგარიში** (п. انگاریش) счетъ, разсчитать.

**ანგელოზი** (გ.), ანგილოზი ангель.

**ანგურა** MZ (გ. ანგური, აგური კრ-პიჩъ) большая каменная сковорода для печенія хлѣба, ср. კიცი.

**ანღამაცი** (გ. изъ греч. ἄδამαζ, ბ) алмазь.

**ანღაღებული** совершенно никакого, совершенно ничево: ჩქიში მეტი მიკილი-მუკილი ანღაღებული კონი ვე ეპალუედუ კромъ мени совершенно никакого не было кругомъ.

**ანღერძი** (გ. изъ п. انذرز) завѣщаніе.

**«ანთარი უინი»** Аптаръ верхній, т. е. небесный; — უინი ანთარი почитается за божество, воспоминаніе котора-

го совершается въ день заговѣнія Великаго поста; въ честь божества совершается жертвоприношеніе, состоящее въ сѣдѣніи за ужинкомъ особо приготовленнаго изъ кукурузной муки хлѣба съ копусообразно вырѣзаннымъ кускомъ сыра (ტყეპყე) въ серединѣ; при разрѣзываніи хлѣба на нѣсколько квадратныхъ кусковъ, причѣмъ средній кусокъ съ копусообразнымъ сыромъ (ტყეპყე) достается хозяину, хозяинъ произноситъ молитву, въ которой онъ проситъ «Верхняго Аштарн» о приумноженіи скота (Xp., стр. 186); остатки отъ хлѣба называются долей (თიბ) мухъ и воронъ; эти остатки на слѣд. утро выбрасываются на крышу дома, чтобы собаки не поѣли; но върванію мингрельцевъ, исполнившіе этотъ обрядъ избавляются отъ мухъ, а кукурузныя поля ихъ — отъ нападенія воронъ, при этомъ виномъ полощутъ ротъ и моютъ пальцы ногъ, полагая, что это предохраняетъ отъ мозолей и другихъ болѣзней (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 99—100). У грузинскихъ лексикографовъ (Орб. и Чуб.) встрѣчается слово ანთარი со значеніемъ *обезьяны*, по это слово къ данному случаю мало подходит; бытъ можетъ въ ანთარი мы имѣемъ арб. *آثر* избранный, самый предпочтительный; во всякомъ случаѣ въ передачѣ *آثر* черезъ ანთარი нѣтъ никакихъ фонетическихъ пренятствій: арб. *ث*, передаваемое обыкновенно черезъ ც, можетъ передаваться и

черезъ თ, такъ какъ диссимиляція ც въ თ самое обыкновенное явленіе въ фонетикѣ яфетическихъ языковъ, равно какъ и наращеніе б, въ особенности въ мингрельскомъ *Ḥp.*, § 3, d, f. Напоминается сравненіе съ абх. *ანთარი бовъ, покровитель скота и хуторскаго хозяйства*, а также съ ანცა, ანცვა *Богъ*, подлежащимъ въ данномъ случаѣ въ формѣ сванскаго мп. числа на ან, ср. *მელიაობა, ფუტუტურა* у Бер.

**ანთარი** (г. ათარბ) тысяча.

**ანთეზა** (г.) см. ანთეზა.

**ანკარა** (г.) чистый, ясный; — ანკარათ чисто, ясно: ანკარათ იბირე იყო ვიდიქება; шѣлокъ, ср. *ტუტა-წყარი*.

**ანკესი** см. არკეცი.

**ანკეცი** см. არკეცი.

**ანფერ** (межд. г. ამფერუმ, აფერუმ изъ н. *أفیرین*) bravo!

**ანწი** MZ, აწი, აწ, აწებე S (г. აწი) теперь; послѣ этого, въ будущемъ; — აწიანი будущій; — აწიანი უო на будущее время.

**ანწოლა** M стожокъ соломы, привѣшиваемый къ средней изъ верхнихъ вѣтвей дерева, такъ что верхушка ствола дерева служитъ для стожка основаніемъ.

**ანჯარი** (г. ანჯარი досѣхи) оружіе вообще, ср. *არაღი*.

**ანჯაქია** см. აჯუბი.

**ანჯი** (г. აჯი изъ арб. *عاج*) слоповая кость; — ცირა, ანჯი მიგაბარი ძვინა, я тебѣ далъ на храпеніе слоповую кость (Xp., стр. 187, 13).

**აჯ** см. აი.

**აჯაბი** см. ალაბი.

**აპრილი**, აპრიი სმ. подь თუთა.

**აპურცაკი** (გ. აპურცაკი) чемерица.

**არ**, **არი** სმ. ართი 2.

**არაბა** (გ. اربا, экипаж) арба, სრ. ურემი.

**სა-არაკო** (Xp., სტრ. 124,16), სმ. არიკი.

**არამ-ხუტუ**, ერამ-ხუტუ Арамь-Хуту, Эрамь-Хуту, по одному — имя героя-великана, а по другим — лишь прозвище его; он прославился своими отважными подвигами на деревню Джварь (Зугд. у.), но там же пришлось ему сложить свою буйную голову, благодаря поддержке, оказанной джварцам в борьбѣ съ нимъ со стороны мѣстныхъ иконъ св. Георгія (გვეგე) и св. Квирикია (წინა კვირკვე); голову и досѣхн Арамь-Хуту джварцы преподнесли иконамъ; среди досѣхонъ, передають, была огромныхъ размѣровъ деревянная палка съ желѣзнымъ накопечникомъ (ლაბაშა), которая и сейчасъ будто бы находится въ церкви св. Георгія; палка, которая дѣйствительно имѣется въ церкви св. Георгія, ничего особеннаго изъ себя не представляетъ ни по величинѣ, ни по отдѣлкѣ, — обыкновенная палка, которую носятъ въ горахъ; вообще, личность Арамь-Хуту легендарная, никто не знаетъ точно, кто онъ былъ: онъ — то алаанъ (см.), то черкесь, кабардинецъ, то абхазъ (см. МЭ, I, стр. 72; СМК, XVIII, отд. III, стр. 49—58).

**არამი** სმ. ჰარამი.

**არგვათა** толна, сборище; — არგვათათა толною.

**არგუნი** (ყ. არგუნი) топоръ большой (г. ცული); у Цагарели «маленькій топоръ» (МЭ, I, 38), სრ. კვალა.

**არგუსო** სმ. подь თუთა.

**არდგილი** (გ. ადგილი), არდლი мѣсто, სრ. აბანი, ავანი, ალაგი.

**არემუმი** სმ. აბრემუმი.

**არვანი** ступка деревянная, სრ. ქვიჯე.

**არზი**, აზრი (გ. აზრი), სარზი мысль, смѣсль; — გულთა-აზრი (გ.) сердце-вѣдъ; — отыменный глаголь, II-I-II пог. ვსარზებქ облудмываю, აორ. II-II пог. მი-ივსარზი.

1. **ართი** одинъ; разъ, пу-ка, давай: ართი ქომოძირი სქანი სახე! пу-ка, покажи твое лицо! — ართი-ლო-ართი одинъ изъ: ართი-ლო-ართი მაცალე одинъ изъ товарищей; — ართიშა, ართიშახე одижди; — ართო ვმეტქ: ართო მიიბშათ пойдѣте вѣтѣქ; все ვმეტქ, совѣтѣქ, совершенно: ეცუას ართო ქომონწყუენსე მუგიდარენი что-то совершенно разрушастъ этотъ лѣს (Xp., სტრ. 37,38); — ართი-ბერეი однообразный, своеобразный, особенный, такой-то: ართი-ბერეი ჩხოში რენას есть — говорить — такая-то (особенной породы) рыба (Xp., სტრ. 36,4); — ართიბერეო своеобразно, особенно; однообразно, одинаково, поровну; — ართიანი другъ друга, დან. ჩარს. ართიანცე МЗ, ართიანსე S: გააჯუდეს ართიანსე იოცქოვანი другъ друга, ართიანიში მაცალე товарищи другъ друга, ровесники; — ართიანო ვმეტქ, ვსქ (все) вმეტქ, совѣтѣქ; — ართიანი ზემა სმ. ზემა; — ვითა-ართი одиннадцатъ (см. OT, სტრ. 5, სლ. 2 въ прим.).

2. **ართი**, **არი**, **არ** каеъ первая со-

ставная часть въ сочетаніи съ другими именами, напр., ართი-მაცირა, ართი-სეერი, ართი-წორო, არი-წორო, არ-წორო, см. подъ вторыми составными частями приведенныхъ сложныхъ словъ, ср. აკა.

**არიკი** (г. არაკი) сказка; — სარიკო, სარიკო или მო-სარიკებელი (< მო-სარაკებელი) или მო-სარიკაფალი, მორიკული (< მო-ორიკული) сказочный, удивительный, прекрасный.

**არკეცი**, ანკეცი MZ, ანკეცი S (г. ანკესი изъ греч. ἄρκιστρον, τὸ) удочка.

**არკვანი** (г. აკვანი) колыбель, люлька, ср. ო-ნწე

**არპილი** см. აპილი подъ თუთა.

**არსენა** Арсена, *მუჯ. იმ.*

**არქემი** (г. აქლემი) верблюдъ.

**არლია** см. აღილი.

**არძა**, **არძო** всё, всякій; всё; — არძა ართი რე, არძო ართი რე всё одно, всё равно (естъ); — არძა ართო всё вмѣстѣ.

**არხამაში** (?); — ატლასი ღო არხამაში атласъ и?

**ასა** *межд.* аса! (для отпугивавія свиней).

1. **ასე**, **ასეე** *нар.* пылъ, теперь; — ასე-თი и теперь; — ასეშა, ასეშახ до сихъ поръ; — ასეიანი, ასეიანი пыльный, настоящий (у Орб. ასერ).

2. **ასე** (г.) такъ, настолько (Xp., стр. 109, 12), ср. ათაში.

**ასხი** Асхъ, названіе горы въ сѣверной Мингреліи, на границѣ съ Сваніей.

**აცამა** (г. აცამი) персикъ.

**აცაჟა** (р. изъ ф. étage) этажъ; — ეიბი აცაჟაშე съ верхняго этажа.

**აცარი** деревянная чашка; — აცარამი

(прилаг.) владѣющій деревянной чашкой, человекъ съ чашкой; — აცარამო (какъ нар.): მიღართ აცარამო оупъ ушелъ съ деревянной чашкой, см. სიგონუა.

**ატლასი**, ატლასი (арб. اطلس) атласъ.

**აცუ** какъ видно изъ сказки «ჯგონი ღო როკაპი» (Xp., стр. 9) означаетъ: 1) восклицаніе и 2) названіе волшебника «Ату», ср. ჰაად.

**აურე**, აურეშე см. წურე.

**აფაქია** Αφαια (фамилія).

**აფთეჟა** (греч. ἀποθήκη, η') аптека.

**აფიცერი** (р. изъ ф. officier) офицеръ.

**აფრა** (г.) двѣ самыя высокія, вертикальныя доски по срединѣ двухъ противоположныхъ стѣнъ деревяннаго дома; ихъ головками поддерживается горизонтальное бревно (по-м. სანთა, по-გ. სთავე), къ которому прикрѣпляется вса двускатная крыша.

**აფსთა** (абх.) рѣка, ущелье, ср. ღალი.

**აფსო** (г. ასო) членъ; буква.

**აფუნი** (абх. აფუნ) весна; — ქოღობოღ აფუნქე настунила (*букв.* сѣла) весна, см. ღრო.

**აფურიჭა** (абх.) деревянный сосудъ для кислаго молока.

**აფზა** плечо, *собств.* лопатка.

**აფზაზა** абхазъ; — აფზაზაა, აფზაზავა Абхазаа, Абхазава (фамилія).

**აფზანავი**, აფზანავი (г. აფზანავი изъ п. *افسانه*) товарищъ; — სა-აფზანავო, სა-აფზანავო товарищескій, общій.

1. **აქი**, **აქე**, აქინე S, აქენე MZ; თაქი, თაქე, ნთაქი, ნთაქი/ღ, თაქინე, თაქენე; ათაქი/ღ, ათაქინე, ათაქენე здѣсь, сю-

და; — თავნეშე, აქინეშის ზღვს, ვა  
 этомъ мѣстѣ; — აქი-თი ი ზღვს; —  
 თავიშა დო этого мѣста; — აქიანი,  
 თავიანი, ათავიანი ზღვნი; — აქი-  
 ზღვს, — გოვორიტ; — აქურობა (რ.  
 აქურობა) все ზღვნიეე ვა სოვოкуп-  
 ности, სრ. ექი.

2. აქი, თავი, ათავი ვა სოხეთანი სვ  
 ცურე ჭყო თერიოთ ვაი სოსღდ-  
 ნი სლოგ: ა-ურე (< აქი + ცურე), თ-  
 ურე (< თავი + ცურე), ათ-ურე (< ათ-  
 აქი + ცურე), სმ. ცურე.

აქრა სმ. ქა 1.

აღარ (რ.) не, больше не (Xp., სრ.  
 109,8,16), სრ. ვა, ვარ.

აღილი MZ, არღია Z ბწლვა, სრ. კა-  
 კური.

აყუ-ჯიხა, აყუ-ჯიხა Сухумъ (городъ),  
 სმ. ჯიხა (სმ. Н. Марръ, *Къ вопросу  
 о полож. абх. языка среди яфетиче-  
 скихъ*, § 17,с).

აშა- предлогъ ვა გლოლახა ი отглаго-  
 льныхъ именованъ, Гр., § 115.

აშამინდორია სმ. შინდორია.

აში სმ. ათაში.

1. აშო, აშე სიუდა; — აშო-თი ი სიუდა;  
 აშო-<sup>1</sup>ვიშო თუდა-სიუდა; — აშოიანი  
 ზღვნი, სრ. ვიშო.

2. აშო- предлогъ ვა გლოლახა ი от-  
 глагольныхъ именованъ.

აშე სმ. აშო.

აფა-ბაფა სმ. ბაფ.

აფა-ბაფა სმ. ბაფა.

აწი სმ. აწი.

აწი, აწენე სმ. აწი.

აწო-, იწა/ო-, გიწო- предлогъ ვა гла-  
 голахъ ი отглагольныхъ именованъ.

აწენე სმ. აწი.

ახავაი, ახავაა! *мексд.* о, горе!

ახაი სმ. ახალი.

ახალი (რ.), ახაი ბი ნოვი; მოლოდი  
 (о винѣ): გეეშვი, გეეშვი ახალი  
 ღო ჯვეეშა იეი, იეი, — გოვორიტ, —  
 ი სთაროე, ი მოლოდოე (ვინო) (Xp.,  
 სრ. 131,17-18); — ახალ<sup>1</sup>ი-გაზღო მო-  
 ლოდი, იუნი; — ახალ-სენავი, სმ. სე-  
 ნავი.

ახალუსი (რ.), ახალუსი ბი არხალუსი,  
 სრ. კაბა.

ახალუსი სმ. ახალუსი.

ახმეც Ахмедъ.

ახუთი Ахутъ, სელო ვა ზუგდიდსომ  
 უზღ.

აჯამეთი (არბ. <sup>1</sup>اجامه) თუთო ღვს, ჭა-  
 ца) Аджамеѣ, ბიშირი ღვსოი  
 რაიოვი ვა კუთანსომ უზღ,  
 იშიღ იმნიე ი იმწიკოვი Анано-  
 выхъ; — აჯამე<sup>1</sup>ური аджамеѣскій,  
 იზ აджамеѣта.

აჯამი (რ. იზ არბ. <sup>1</sup>اجامه) ი იპო-  
 племенниѣ, варваръ, не арабъ) იзы-  
 чникъ; жес-  
 токий, безжалостный; — აჯამური  
 изыческій.

აჯვარა სმ. ჯვარი 2.

აჰა სმ. აჰა.

აჰა, აჰა (რ. აჰა) вотъ.

აწურე, აწურეშე სმ. ცურე.

აწუ-ჯიხა სმ. აყუ-ჯიხა.

ბ.

1. ბ- სუბიექტიური მწონენიური  
 префиксъ 1-го лица ვა გლოლახა,  
 преимущественно ვა самурзакано-

зугдидскомъ გოვორე; эквивален-  
 томъ его, при извѣстныхъ усло-  
 вяхъ, выступаютъ ვ, მ, ჰ, ფ.

2. ბ-объективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, неформленный, ср. შ-2.

**ბაბა** (г. მამ, თ. სპა), ბაბაიа отецъ, папа, папаша, ср. შუმა.

**ბაბუ** (г. ბაბუა) дѣдъ.

1. **ბად:** ბადება, და-ბადება родить, рождаться, являться, I-я пор. н. ვბადებქ рождаю, аор. დო-ვბადი (употребительнаѣ формы отъ ხლო); — стр. ვ. II-я пор. н. იბადებუქ MZ, ვიბადებუქ S рождаюсь, аор. დე-ვბადი, დე-ევბადი; — объект. стр. 2-го произв. სრ. н. მებადებუ у меня рождается, ქედ-მებადებუ у меня родится, аор. ქედ-მებადე: თის ქედ-ე-ვბადე სქუქუ у нея родился ребенокъ; — და-ბადებული или დენა-ბადი рожденный; — წემ-ნა-ბადი/ც родившійся на кончикѣ чего-либо, испытывающій съ самаго рождения страданія: წკირიშ წემნაბადეს წკირიშ წემოლურა უცონსია, ср. ხლო подь ზ 4.

2. **ბად:** ბადება нѣтъ что-либо, обыкновенно съ შუთა (ничего), III-я пор. н. ვბადებქ შუთას ничего не оставляю у другого, обираю, аор. ვა-ბადი; — объект. стр. 3-го სრ. н. მბადეუქ შუთა у меня ничего нѣтъ, не найдется, пр. нес. მობადედ შუთა у меня ничего не было, ср. პალუა.

**ბადე** (г.) сѣть, неводъ; — ბადეში, ბადაში сѣ неводомъ (кто-либо, что-либо); — მოს-ბადე (ср. г. მსე) неводъ (см. მოს); — ნა-ბადა Набада, село [бука. бывшее для сѣти (мѣсто)], т. с. рыболовное мѣсто].

**ბადიდი** S, ბადედი MZ старикъ, ср. რხინი, რხინუ.

**უ-ბადო** пехоршій, несчастный, трудный, злой; — ს-უ-ბადო для зла, па зло; — უ-ბათო плохо. [Это отрицательное прилагательное образовано отъ существительнаго \*ბადი, что должно было бы означать «счастье»; но нѣтъ въ мингрельскомъ это имя вытѣщено занимававшимся изъ грузинскаго эквивалентомъ его ბედი].

**ბადედი** см. ბადიდი.

**ბაზ:** ბაზუა ударить сильно, съ род. отн. н. ვუბაზუნქ, аор. ვუბაზე, пр. с. მიბაზე; — IV-я пор. стр. ვ. н. ვაბაზუქ, გაბაზუქ, თინა მბაზუქ, გაბაზუქ, აბაზუქ (г. ვეჭაკები) набрасываюсь на него, на тебя, онъ — на меня, на тебя, ва него, аор. ქე-ვაბაზი.

**ბაზი** большая муха, ср. ქანჯი; — ვვა-მარზია ბაზი, მურღულია (გ. ანუზარა).

**ბათმანი** батманъ, мѣра сыпучихъ и жидкихъ тѣлъ различной вѣстимости, обыкновенно = 1/2 пуда.

**ბათომი** Батумъ (городъ).

**ბაია** (г. ბაია, греч. βαιον, τό, по словарямъ слово контское) у Эр. «купальница» (трава), у Чуб. «валя, пальмовая вѣтвь, верба»; въ послѣднемъ значеніи употребляется и у мингрельцевъ, какъ названіе Вербнаго воскресенья ბაია, ბაია-ქაშხა (Xp., стр. 188, 19-20), см. ქაშხა.

**ბაიში** см. ბალიში.

**ბაკაკე** см. აკაკე-ბაკაკე.

**„ბაკარიа“** по Эр. реней колкій, чертополохъ (трава), ср. გინიშ-გონ-ჯლო подь გენი.

**ნა-ბაკები**, ნა-ბაკევი Набакебъ, Набакевъ, село въ Самурзакано.

**ბალანგარი** проклятый (უ ორბ. ბალანგარი непослушный).

**ბაღლა** см. подъ ბარღი.

**ბაღლიში** (გ. იპვ ლ. بالين), ბაღლი ხიჩი  
подушка; — ბაღლიშიში ჰიჭი ნაპო-  
ლოჩკა; — წუჭიშ-ბაღლიში დუმკა (ბუკა.  
подушка для уха).

**ბაღლონი** балконъ.

**ბამბეე**, ბამბე ხლონატიკი, ვათა.

**ბანგი** (ი. بنك) опіумъ.

**ბანი** (გ.) бась.

**ა-ბანო** (გ.) мѣсто купанья, баня, см.  
ბონუა.

**ბანტი** (ი. Band, რ. ბანტი) лента; —  
კისერიში ბანტი გაღსუხ.

**ბანძა** Бандза, село въ Сепакскомъ  
უფაძე; — ბანძური ბანძიისკი; ბან-  
ძიეც, მი. ბანძარეფი, სრ. ური-  
კარი.

1. **ბანძლი** дурное приключеніе; —  
ბანძლირი, ბანძლილი, აკო-ბანძლილი  
въздерошенный, издутый, перемѣ-  
шанный, перепутанный, кривой; —  
აკო-ბანძლილი თუმა въздерошенные  
волосы.

2. **ბანძლი** Бандзль (муж. имя).

1. **ბარ** || **მზარ** < **ზარ**: ბარუა, ბარაფა  
(შურიში) дуть, вдувать, ღინო-ბარუა  
дуть, вдунуть сверху внизъ, გო-  
მზარუა (< გო-ზმარუა) надуваться,  
სქ როდ. ოთვ. ი. ვუბარქ დუო ნა ნე-  
გო, ღინგ-ვუბარქ, აორ. ღუ-უვზარი  
(< ღო + ვუბარი), ღინ-უვზარი (< ღი-  
ნო + ვუბარი); — ნლიქ ღინუბარგ  
შური ღო გეიოდგინგ ე ბოში დივს,  
вдунувъ душу, воскресилъ этого  
юношу (Хр., стр. 30, 21); — სრ. ა. II-ი  
პორ. ვიბარუექ ი надуваюсь, чва-  
пюсь, აორ. გი-ივზარი, ირ. ს. გო-  
ვმზარელექ; — გო-მზარილი надутый.

2. **ბარ**: ბარუა отыменнйй глаголѣ  
отъ ბარი *заступнъ*, ი. ბაზრენქ MZ,  
ვზარენქ S копаю заступомъ, აორ.  
ღო-ბაზრი, ღო-ვზარი.

3. **ბარ**: მე-ბარუა, ვ/ეშა-ბარუა, ოშა-ბა-  
რუა დავთ ნა ხრანენი, იორუჩათ,  
II-ი პორ. ი. ვიბარუენქ ირიპნაო  
ნა ხრანენი, აორ. ჩე-ევზარი/ე; —  
სქ დატ. ოთვ. ი. ვაზარენქ ილი ვაზა-  
რენქ, ვაზარენქ ი თ. დ., აორ. მი-ვაზა-  
რი ილი ქეშე-ვაზარი, მი-ვაზარი ი  
თ. დ.; — ობქეტ. სრ. 2-გო სპრ. მი-  
ბარგ, გიბარგ, უბარგ (გ. მიბარია)  
мною иоручено; — 3-გო სპრ. ი. მო-  
ბარგ, გობარგ, ობარგ (გ. მობარია)  
миѣ иоручено; — მი-ნა-ბარი იორუ-  
ჩешное, დანное ნა ხრანენი.

**ბარათი** (ტ-არბ. جرات) исьемо, см.  
ქლარღი.

**ლა-ბარაში** Лабарашъ, село въ Зуг-  
дидскомъ уфадѣ.

**ბარბალა** Барбала, село въ Самур-  
закано.

**ბარბალი** колесо, სრ. გ. ბორბალი.

**ბარბალოზა** ираздникъ въ честь  
св. Варвары 4 дек.; въ этотъ девъ  
иодъ страхомъ смерти воспрещентъ  
всякйи трудъ; но вѣриваю ми-  
грельцеиъ, въ этотъ день солнце  
*прыгаетъ* (სხაპუნგე) ნა ონიქ შაგ  
ნაзадъ ი იачინათა უვლიჩენი  
დია (СМК, XXXII, ოთდ. III, სრ.  
111), въ этотъ же день იზბირათ-  
სა ნოვოგодий постѣитель, см. კა-  
ლანდა, კუჩხა.

**ბარბანჩი** шумъ; шумѣть, სრ. ა. II-ი  
პორ. ი. ვიბარბანჩექ.

1. **ბარჯ**: ბარჯუა (ოთმენ. глаголѣ ოთვ.  
ბარჯი *сеишь, сеиши*) расположить-  
ся, ოსაივითა, II-ი პორ. მი-ივზარ-

გებქ, აორ. ში-ივბარგი; — შითო-ბარ-გუა რასოლოჟიქა ვუთრი ჩეო-ლიბო: გვლასე დოგორეს ართი ფოქ-ვა ღო თუქი ქიმთიბარგესე ვე ლხესუ ოთსკალი ოდუ ნეცერუ ი თამე ოპი ოსანოვილესე (Xp., სტრ. 56, 12-13); — III-ი ნორ. ი. ართი ხენწე-ფეში დონორესე ცა ღო ქეცანაში კათა ქიმთიბარგე ოხეში კარცე უ ვორთე დვორცა ოდნოე ცარი რასოლოჟილესე ვსე (გუკო. ლუდი ნება ი ნეზლი) (Xp., სტრ. 176,6-7); — ობექტ. სტრ. 2-ო სირ. ი. გო-შიბარგე მენა ოკრუჟაოქა.

2. **ბარგ**: ბარგუა ოციქათე შინუ (მან-სოვუ) მოთყო, ოლოთე; — I-ი ნორ. ი. ბაზრგებქ, აორ. ღო-ბაზრგი, ირ. ც. ღო-შიბარგე; — გო-ბარგილი ოლოთე; — შა-ბარგალი (помен асто-гис); — ვაბარგელა ნერაბოთაშისი მო-თყო, ნეპოლოვისი, სმ. ბერგი.

**ბარდი** (რ.) ბარდვი, ბარდონი კუსთე, თერპოვისი კუსთე, ჩაშა; — ბარდა, ბალდა Барда, Балда, სელო Сенак. უჩადა; — ბარდული ბარდსკისი; ბარ-დექე, მი. ჩ. ბარდალეფი.

1. **ბარი** (რ.) ზასტუპე, სმ. ბარ 2.
2. **ბარი** (რ.) რავინა, დოლია, სრ. რხენი.

**ბარუ** ლისტოქა (რ. მუხლესი).

**ბარქაში** მალენკოე კორუო, სრ. ნი-სორი, სარლა (ი უ ორბ. ბარქაში).

**ბარღეზი** Баргебь, სელო ვე Самур-აკანო.

**ბარცხინია** ნადუბე (დერეო), სმ. კუცი.

**ბარწკვანია** სმ. მარწკენია.

**ბარჯაფი** პლოხა პოხოქა.

**ბარჯგი** (რ.) სოღბე, ოდსტაოქა.

**„ბასილი“** დიქიქი, უკიქი რჟაოვი ილი ოხვინჩისი ლხებე სე კუსკამი სეჩაგო სვიპოე სალა ვუთრი; გო-

თოვითე ია ნოვისი გოდე (კალანდა) იხე-ჩესთე სვ. ვასილისი (СМК, XXXII, ოტდ. III, სტრ. 153).

**ბასკა** რეიქა, პრიბივანეა სვერჟუ დრანი ია კრისხე.

**ბაცა** (ა. ბაცა ტრუსლივისი, მიაგისი, სლანისი), ბაცია ლასკატელეოე ი ოჩეტ-ნოე პროვიცე დეა ჟენიქიქი.

1. **ბაცი** S (რ. იქვ არბ. ط) გუსე, სრ. ღორღონე.

2. **ბაცი** MZ, ბაცია; ბაცი S დხე-ნიქიქი ბუივოლა, სრ. ღოლო.

1. **ბაცია** სმ. ბაცა.

2. **ბაცია** სმ. ბაცი 2.

**ბაცვი** სმ. ბაცი 2.

**ბაღ**: ბაღეა, ბაღეფა, და-ბაღეა ხვა-ტათე, ბ. დოსტატოჩისი, სტრ. ვ. I-ი ნორ. ბაღექე ი დოსტატოჩენე, თინა ბაღე ოხე დოსტატოჩენე, ხვატიქე; — ობექტ. სტრ. 3-ო სირ. ი. მობაღე, გობაღე, თის ობაღე (რ. მუოფნისი) მიქე დოსტატოქო... დე-მობაღე (რ. მუ-ეოფა) მიქე ხვატიქე, თის და-აბაღე; აორ. ქედე-მობაღე (რ. მუეო) მიქე ხვა-ტიქო, ირ. ც. და-ვბაღებუ ილი და-შბაღებუ (რ. მუოფნია), და-რბაღებუ, თის და-ბაღებუ; — სუბექტ. სტრ. II-ი ნორ. ქიდი-ივბალინუანქე (რ. ვიშეოფინე), აორ. ქიდი-ივბალინე, ირ. ც. და-შიბაღებუეფე; — და-სა-ბალი დოსტატოჩისი.

**ბაღანა** (რ.) რებეოქე.

**ბაღი**, ბაღე (ი. غل), ბაღია (ი. باغ). სადე, სადიქე; — მე-ბაღე, მე-ბაღეკე სადოვნიქე.

**ბაღირე**, ბაღირე S, ბაღერე, ბაღერე MZ (რ. ბელურა) ვორობეი.

**ბაღუ** სმ. ბაღე 1.

**ბაღია** სმ. ბაღი.

1. **ბაღე**, ბაღე ამბარე; — ო-ბაღილე,



ო-ბალიე корзинка для амбара, ср. მალაზა, ხელა (ср. г. ბელო), см. თხა.

2. **ბაღ** см. ბალი.

**ბაღრე**, ბაღრეე см. ბაღირე.

**ბაშლაყუ/უ** (т. باشلق), ბაშლაყუ башлыкъ.

**ბაჩილავა** Бачилава (фамилия); — ლე-ბაჩილე, ლე-ბაჩიე, ლე-ბაჩე, აე-ბაჩიე ხმ село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**ბაც:** ბაცუ იტი, красться па цмиочкахъ (говорится о кошкѣ, листѣ, шакалѣ); шататься, скитаться, п. მე-ვობაცანქ; — აცა-ბაცა ანტატეა პრავნათაიოაგოსა, всюду скитающагося, папр., ცურა-აცაბაცა шакаль-скиталець.

**ბაცუ** S мушмуза, см. ცქუშუცური.

**ბამგი** (гур.) Мр., вежамышья, мышій терпѣ (ср. მარწყვენია); — ამგა-ბამგა ალანტირუიოაშეე ი რნემუიოაშეე образоваиe.

**ბამგალი** дрожаніе, трепетъ, биеиіе; — გურიში ბამგალი сердцебиеიіе; — გურიში ბამგალიქ გეუოლღ უ ნეგო ნასუიილო сердцебиеиіе.

**ბაწარი** (г.) веревка, ср. თაკი.

**ბაჭა** S клеиць (настѣ.), ср. გარჯღიზე (ср. у Чуб. ბაჭკა კოლъ съ брючками, присосками).

**ბახ:** ბახვა ბიქ, ударять, II-я пор. პ. ვიბახუანქ ბიუ себѣ, აორ. ქივბახი/ე (< ქი-ივბახი/ე); — სქ род. отп. პ. ვუბახუანქ ბიუ его.

**ბახუა** провѣять, просѣвать, п. ვბახუნქ, აორ. ღო-ვბახი, ср. სიორუა.

**ბეზი** (г. ბეზია) бабушка, ср. ღალი.

**ბეგარა** (г.) подать, повинность.

**ბედ:** ბედება, გა-ბედება სმѣть, осмѣ-  
литься, I-я пор. стр. ვ. პ. ბებღექ

MZ, ვბედექ S осмѣливаюсь, смѣю, აორ. ქეგა-ბებღი ილი ქეგა-ვებღი, ირ. с. გა-მიბედებუ; — სქ род. отп. პ. ვუბედექ, გიბედექ ი т. д., აორ. გუ-ვუბელი; — IV-я пор. дѣйств. ვ. გვ-ვობელაფუიანქ ვასავილუ იგო осмѣ-  
литься, აორ. ქეგვ-ვობელაფუ; — იბ-  
სკт. стр. 3-го сир. (форма возмож-  
ности) პ. მახბელინე, ვახბელინე, ახბელი-  
ნე, მხ. ч. მახბელინენა ი т. д. ი მოგუ  
სმѣть, ირ. лос. მახბელინედ, ზელ.  
მახბელინედას, აორ. გვ-მახბელინე; გვ-  
ვახბელინე, ვა-ახბელინე, მხ. ч. გვ-მა-  
ხბელინეს ი т. д.: ათე კოს ღემიში ქო-  
ფუიქ ვა ვახბელინე ათოქე ჩელოვბაქ  
ნე სმოგქ осмѣлиться ვადერჟაქ  
ღევა (Xp., стр. 50, 20).

**ბეღაური** (г.) породистая лошадь.

**ბელი** (г.) дат. харн. ზეს სჩასტე; —  
ბელი-კირილი (г. ბელ-კრული) ირო-  
კლითი, несчащенный; — ბელი-ჭვირი  
злуполучный (бука. სქ სტორ-  
ვშიმქ სჩასტემქ); — ბელინერება, ბელინე-  
რობა (г. ბელინერო/ეზა) სჩასტე; —  
ბელინერი (г. ბელინერი) სჩასტი-  
ვი; — კუნხა-ბელინერა, см. კუნხი; —  
ბელინერო სჩასტივი; — უ-ბელურობა  
(г.), უბედურობა несчастье; — უ-ბე-  
ღური (г.), უ-ბეღური ი (? см. ჟუღუღი-  
ლია), იბედურა несчащенный, ср. უ-ბა-  
ღო; — მობედე მიქ ვევექ.

**ბელია** Велія, село въ Самурзавано.

**ბეთღემი** Вѣтлемъ (Внолემъ), село  
въ Сенакскомъ уѣздѣ, здѣсь ииქ-  
იქთა სქრშიე ისთიჩიქნი.

**ბელთაგანი** Белтагавъ, იმია სკაოჩი-  
გერი.

უ-ბეღო (г. უ-ბეღო) ნეოსქდაიქალი  
ლოხადე.

**ბეჟანი** Бежапъ (муж. имя).

**ბერაია** Бераіа (фамілія); — სა-ბერიო  
Саберіо, село.

**ბერგი** мотыга, см. ზარგ 2.

**ბერთი** см. ბერტი.

**ბერი** (რ.) монахъ.

**ბერტი**, ბერთი (რ. ბელტი) глыба.

**ბერწული**, ბერწეული, ბერწული,  
ბრეწული гранатъ.

**ბერჯღელი** дикій вой, отым. гла-  
голь, н. ვბერჯღელანქ კრჩუ ნე-  
ნოხო; აორ. ვბერჯღელე.

**ნა-ბეტანი** (რ. ნა-მეტანი) премногій,  
чрезвычайный; черезчуръ, весь-  
ма; — ნა-ბეტანც MZ, ნა-ბეტანს S  
черезчуръ, весьма, ნა-ბეტან.

**ბეჩა** пещера, ср. ფოქვა.

**ბეჭედი** (რ.) перстень, кольцо, ср.  
მა-რ-წკინდი.

**ბეჯითი**, და-ბეჯითებული (რ.) прилеж-  
ный, достовѣрный, дѣйствитель-  
ный; — ბეჯითო, და-ბეჯითებულო  
достовѣрно, дѣйствительно, исти-  
но, ср. ნანღული.

**ზაად**: ზაადეზა, ზადუა готовить, III-я  
пор. н. ვაზაადენქ, აორ. ღვ-ვაზადი  
или და-ვაზადე, пр. с. მიზაადეზუ; —  
სვ род. отп. ვუზაადენქ, გიზაადენქ  
готовлю ему и т. д.; — пр. с. стр.  
з. ნო-ვზაადეზექ, სი ნო-ზაადეზექ  
(რ. ნა-მზაადეზარ); — ზფე, ზფე გო-  
ვით; — ზფეთ გოხო; — სა-ზადი, სა-  
ზადი кухня, ср. სა-გესქუო (подъ  
გაგესქუა) ი ჯარ-გვადი.

**ზაკალი**, ზაკალი, ზანკალი, ზაკაი  
или ზაკაი вт самшитъ, ср. გ. ზკა  
(Orb. ზაკალი деревянный лукъ).

«მა-ზაკუნა» у შრ., მა-ზაკელი/ი, მა-სა-  
ქილა трысогузка, (რ. ზკა-ზაკურა).

**ზვარსული** см. подъ ღრო.

**ზვითი** (რ. ზვითი) приданое, ср. ო-  
ჭყულური.

«**ზვინდარი**» конюхъ (СМК, XXXII,  
отд. III, стр. 122).

**ზვოთონჯი** см. подъ ღრო.

1. **ზია** (რ.) ашва.

2. **ზია** Біа, село въ Зугдидскомъ  
уѣздѣ, см. ალანი.

**ზივა** палка.

**ზინა** пріютъ, убѣжище, домъ; — და-  
ზინეზა пріютяться, II-я пор. стр.  
з. н. ვიზინეზუქ, აორ. ქვდე-ვზინე; —  
III-я пор. დწსტ. з. н. ვოზინეზუქ  
даю кому-либо пріютъ, აორ. ღვ-  
ვოზინე; — IV-я пор. н. ვოზინეზა-  
ფუნქ.

**ზინდი** (რ. ზინდი сумерки) зефиръ; —  
ზინდიში ქაქლი წყაპი ვეფირა.

**ზინესი** виноградная лоза; виноград-  
никъ; — ო-ზინესე виноградნიკъ; —  
ზინესამი ჯა დერენო სვ ვინოградной  
лозой; — უ-ზინესე безъ виноград-  
ной лозы, безъ виноградника, см.  
ყურცენი; — «ზინეში» у Brosset.

1. **ზირ**: ზირა, ზირაფა пѣвие, пѣть, გე-  
ზირუ ნაწვავთ, II-я пор. н. იბიზრქ  
или ვიბირქ пою, აორ. ვიბირი; —  
III-я пор. ვოზირუნქ заставляю  
пѣть, აორ. ვოზირე, пр. с. გო-მიბი-  
რუაფუ; — обьекტ. стр. 3-го ср. მა-  
ზირე могу пѣть; — მა-ზირე, მო-ბი-  
რე იწვეც, -იца; — ო-ზირეში или  
ო-ზირე ძესია; მწხო დღა ძწიპა ი  
თაძევ, см. ო-სსაჰუე.

2. **ზირ**: ზირაფა, გინო-ზირაფა смани-  
ვათ, н. გინეში-ბიბრუნქ; — გინო-  
ზირაფილი სმანეწი.

**ზირბილი** ушки кругомъ бубда, оже-  
релье.

**ზირგული** MZ, ბურგული S ვოწხო; —

ბირგულიშ კვარი ილი კვარი-ბირგული, ბირგულიში კონჭი კოლხნაია ჩაჩხა; — ბირგულამი იმ'იუქი კოლხნა, т. е. хорошо бнгающий; — отым. глагол, გეწმეი-ბირგულუეუ იქი სტალე ნა კოლხნი, подицлси.

**ბირცხა** поготь, коготь; — ბირცხაში ნოლი (რ. ნუნა), см. ნოლი, ср. ბუცხა, ქვალიკი.

**ბირძღე**: ბირძღაფა таскать, тянуть, IV-ი პორ. სტრ. ვ. პ. ვობირძღექ, აორ. ქემე-ვობირძღი, სი ქემა-აბირძღი, თიქე ქემა-აბირძღე.

**ბისკონუა** уциннуть сильно, п: ბისკონუნქ, აორ. ვუბისკონი, ср. წიკონუა.

1. **ბიძგე**: ბიძგუა, ბუძგუა, გო-ბიძგეინაფა იმეტიინტისა, სტრ. ვ. II-ი პორ. პ. ვიბიძგუექ, III-ი. პორ. გო-ვიბიძგონდექ, აორ. გო-ვიბიძგონდი; — ნა-ბუძგულუეუ იქეტირა, волосы, ср. ფირფინაფა.

2. **ბიძგე**: ბიძგუა, объект. სტრ. 3-ო სტრ. ნ. მახიბიძგუე ქვალი უ მეპი კოწე ზასტრია ვე გორქ; აორ. ქე-გე-მახიბიძგუე ქვალიქე.

3. **ბიძგე**: ბიძგაფი толкать, сь род. отц. ი. ვუბიძგუნქ, გიბიძგუნქ ი თ. დ., აორ. ვუბიძგე.

**ბიჭი** (რ. ი. ბიჭ) молодецъ, мальчикъ, слуга, ср. წიე.

**ბიჯგე** подставка, столикъ; ინოგდა ბიჯგი, совпадая такимъ образомъ со словомъ ბიჯი шага; — იზო-ბიჯგი M подставка для арбы, ср. კოკინი; — отым. глагол მე-ბიჯგაფა (формы совпадаютъ сь формами отъ ბიჯაფა, см. подь ბიჯი).

**ბიჯგი** (რ.) шагъ; — отым. глагол, ბიჯაფა, ბიჯგუა шагать, ходить п'иш-

комъ, II-ი პორ. ი. იბიბჯე უნქ MZ, ვიბიჯე უნქ S я шагаю, опираясь на что-либи, აორ. იბიბჯეე; ვიბიჯეე; — ელა-ბიჯგუა, ილა-ბიჯგუა (съ тымъ же значениемъ), ი. ილე-ე-ბიბჯგუნქ (< ილა-იბიბჯგუნქ), აორ. ქელე-ე-ბიბჯგეე; — III-ი პორ. ი. ვო-ბიჯგუნქ ილი მე-ვობიჯგუნქ, მი-ობიჯგუნქ, მი-ობიჯგუნს шагаю..., იბდე ვობიჯგუნდი კუჩხის едва шагаль (двигалъ) погами я, აორ. ვო-ბიჯგეე, пр. с. მიბიჯგუაფუ; — ი. გე-ვობიჯგუნქ, სი გი-ობიჯგუნქ насту-шаю погой; — გიობიჯგუე კედღრცე კუჩხი იქე настушилъ ему на грудь погою (Xp., 61,3); — ვობიჯგანქ, გე-ვობიჯგანქ касаюсь, приставляю, აორ. ქიგე-ვობიჯგი; — ბადიქე გე-ლეეღე იღგიში, კისერს ქიგიობიჯგე ღო ღალუეუ სარიქ ვმულე იშლო ი, приставивъ къ шеѣ, надавилъ (Xp., სტრ. 40,26).

**ბიჯვლი** раздутый; — ბიჯვლი ქვარა-მი სე раздутымъ брюхомъ.

**ბოზოთი**, ბომზოთი Воботъ, Бомботъ, село Сенакск. уѣзда.

**ბოგე**: ბოგევა, ბოგუა проложить, про-дѣлать мостъ, I-ი პორ. ი. ბო-ბეგენქ, აორ. ღო-ბოზგი; II-ი პორ. ვი-ბოგენქ, აორ. ვიბოგი, იზოზგი; пр. с. გო-მიბოგე; — IV-ი პორ. ვობო-გაფუნქ; — მიშა-ბოგუა проложить мостъ вь серединѣ чего либо, сь род. отв. ი. მიშე-ვუბოგენქ, აორ. ქიმეშე-ვუბოგი || ქიმეშე-ვუბოგი || ქი-მეშე-უბოზგი, თიქე ქიმეშე-უბოგე; — ათე წყარისა მიშეე ქიმიშამიბოგი სდჷლადი ღო მეია ვь серединѣ этой воды (рѣки) мостикъ (Xp., სტრ. 41,13).

**ბოგა**, ბოგიანი, ბოგილი подь вь хлѣ-

вахъ; мостикъ изъ брусевъ черезъ рѣчки и каналы (у Цагарели МЭ, II, стр. 41 ბოგა «ясны», вслѣдствіе неправильнаго, по крайней мѣрѣ семасіологически, отождествленія его съ г. ბაგა); — ბოგაში Богашъ, названіе части села Мартвилъ за мостикомъ изъ брусевъ.

**ბოდენიბა**, ბოდენიბა проскурнякъ, *раст.*

**ბოდენიბა** см. ბოდენიბა.

**ბოთილი** (г. ბოთლი) бутылка.

**ბოკოთი**

**ბოკონი** (г. ბოკო пень) опора изъ камней или пней для деревяннаго фундамента, ср. ბეკვი.

**ბოკუჩავა** Бокучава (фамилія); — ბოკუჩავო Сабокучаво, село въ Сеннакскомъ уѣздѣ.

**ბოლი**: ბოლიუ кричать, орать, н. ვბოლიანბი, аор. ვბოლი.

**ბ-მ-ბოლი** [г. ბ-ბოლი вм. ბ-ბული < უ *не, безъ* + ბუ (арб. ابو, г. ბაბა || მამა *отецъ*) + ლი (окопч.) *безъ отца*, т. е.] сирота (см. II. Чарал, *Объ оти. абх. яз. къ яфет.*, § 10,6).

**ბოლო** конецъ; — ბოლოს *нар.* на-конецъ; — ბოლოშ-სე до конца; — ბოლო-შქასე среди конца, см. შქა.

**ბომბოთი** см. ბობოთი.

**ბომბუას-ხიდი** (груз. форма; помингр. должно быть ბომბუაშ-ხიდჟი) „Бомбуась-хиди“, названіе стариннаго моста изъ пегпол на р. Дхепсѣ-дѣкали (*бука*. мостъ Бомбуа); будто-бы мостъ получилъ названіе отъ Помнея, но какъ замѣтилъ еще проф. Цагарели (И. К. О. II. Р. Г. О., т. V, стр. 67) незачѣмъ беспокоить тѣхъ великаго

римскаго полководца, никогда, вѣроятно, небывшаго въ этихъ мѣстахъ, когда въ деревнѣ Симаѣахъ, неподалеку отъ моста, живутъ дворяне Бомбуашвили; кромѣ назв. ბომბუას-ხიდი и ბომბუაშვილის-ხიდი, которыя приводитъ пр. Цагарели въ вышеназв. статьѣ, мостъ извѣстенъ и подъ названіемъ ბუბუას-ხიდი; въ объясненіе этого названія разсказываютъ слѣдующее: Бубуа, по фамиліи Чиконани, имѣлъ на рѣкѣ Дхепсѣ-дѣкали плетневый мостъ (ბონდის ხიდი), за пользованіе которымъ бралъ съ персоны полушку (ფარა); одинъ лечхумець, направляясь на базаръ въ Хонъ, перешелъ черезъ мостъ, не заплативъ установленной полушки; когда человекъ Бубуа сталъ требовать уплаты, лечхумець такъ сильно ударилъ его по лицу, чтошибилъ у него зубы; къ вечеру пришелъ на мостъ самъ Бубуа; человекъ доложилъ ему о дерзости лечхумца; вотъ идетъ лечхумець обратно изъ Хона; Бубуа приказалъ своимъ людямъ задерживать лечхумца; лечхумца задержали и, по приказанію Бубуа, клещами вырвали у него всѣ зубы; будто-бы отъ этого Бубуа мостъ и получилъ свое названіе.

**ბონ**: ბონუ I-я пор. н. ვბონუბი мою, аор. გოვბონი, пр. с. მიბონე; II-я пор. стр. ვ. ვბონევი моюсь, купуюсь, аор. ვბონი; III-я и IV-я ვობონაფუბი даю кому-либо умыться, заставляю кого-либо мыть друго-го, аор. გვ-ვობონაფე, გა-აბონაფე,

თიქ გა-აბონაფუუ; — ო-ბონუ (რ. ღა-სახანი): ოსურქე ზღვაშა მიდართუ ცა-ნიში ობონუშა ჯეჟშია უშლა ნა-მоре კუნათსი (ბუკვ. обмыть тѣло) (Хр., стр. 101,4-5); — ა-ბანო (რ.) бани, купальня.

**ზონდი** (რ.) плетевка, плетевые висячие мостики, перекинутые черезъ рѣчки (подробное ихъ описание см. Цагарели «Нзъ поѣздки въ Закавказскій край», Ж. М. Н. Просв. за 1877, № XII, стр. 213—214); — ზონდიშის къ мосту, въ сторону моста, у моста, Гр., § 136.

**ზონი** прямой, мѣткѣй; — ზონას მѣტ-კო, прямо.

**ზონძორი** см. ზოდორი.

**ზორბაღა** см. ზორბოღია.

**ზორბი**, ზორბიციე (რ. ზობრი) блондинъ.

**ზორბოღია**, у Эр. «ზორბაღა» наука; — ზორბოღიაში ნა-მოსა нау-типа, см. მოს.

**ზორზადლი** (რ. ზობაღლი) желѣзн. конье, стрѣла; одно такое конье имѣется въ Цаишской церкви, острѣе расчленено въ два ствола, рукоятка короткая; складомъ таеихъ конѣй является Джегетская церковь (ჯეგე св. Георгѣი), пинъ пустующая, въ селѣ Хеѣა ზუგდი-სკაო უწადა; по народному вѣр-ванѣ, эти конья доставляетъ въ церковь св. Георгѣი, причемъ не въ одинаковомъ на каждый годъ количествѣ: то больше, то меньше; чѣмъ больше конѣй въ церкви, тѣмъ счастливѣе будетъ годъ и обратно (см. также სახლხო გა-

ფეთი 1911, № 268, стр. 3, статью «ქვის ქალი» სამეგრელოში).

**ზორია** (греч. βορέας, ὀ) вѣтеръ; — различные вѣтры носятъ разные названя: გირგალი-ზორია (რ. გრი-გალი) вихрь; — გურული-ზორია გუ-რიისკი вѣтеръ, кожнѣй; — ზღვაუ-რი-ზორია морской вѣтеръ (дующий съ Черваго моря); — უინი-ზორია; უი-ზორია верхнѣй вѣтеръ, восточ-ный; — მასკური-ზორია зефиръ (дуетъ въ горахъ, на берегахъ рѣкъ); — წანი-ზორია (< ქანი-ზორია, см. ქანი) ѳанскѣй вѣтеръ, т. е. пшнѣй, юж-ный; — ჯვარული-ზორია джварскѣй вѣтеръ, сѣверный; въ этихъ назва-нѣхъ слово ზორია можетъ огу-скаться, ср. ქარი; — отым. გ. შიკო-ზორუა, ქიმკ-შაბორუ меня занесло вѣтромъ; — ნა-ზორუუ занесеннѣй вѣтромъ.

**ზორკი** нога; — უინ-ზორკამი двуно-гий, т. е. человекъ, ср. კუჩხი; отым. გ. ზორკუა связывать (ноги), н. ვბორკუქ, аор. ღო-ვბორკი; — სტრ. ვ. н. ვიბორკუქ, აორ. ქემეკი-ვიბორ-კი; — ზორკილი связанный; — ო-ზორკალი кандалы.

**ზორო**, ზორლო გლუში, пустой; — отым. გ. II-я нор. აორ. გე-ევზორი я одурѣлъ (ср. греч. μαρός глупый).

**ზოროციეზა** (რ.) зло, злость.

**ზოროწინა** Бороѣна, село.

**ზორსობა** такъ наз. народное празд-нованѣ за 17 дней до Вел. поста въ честь какого-то божества ზორ-სი, ср. შირსობა (СМК, XXXII, отд. III, стр. 99), ср. ზოსლობა у Бер.

**ზორქომი** (რ. ზოქლომი, древ.-გ. მოქ-ლომი нзъ греч. მოχλός, ὀ) замѣлъ.

**ბორჯი** (ტ. جرج) დოღი სროქ, ვრე-  
მია; — ბორჯით სროკომ, ნა სროქ; —  
გოთანა-ბორჯის (< გოთანაში ბორ-  
ჯის) კხ რავსვტუ; — გოცეეზა-ბორ-  
ჯის ნო ვრემა ოტუსკა, პრი ოტ-  
უსკი.

**ბოყვი** (გ.) ნაღიჩნიკი დვერი დერევე-  
სკაგო დომა.

**ბოში** (გ. ბავში) მალჩნიკი, იუოშა; —  
ბოშალა მოლოდოთ, მოლოდოხო, —  
ხრადოხო; — ბოშალაშე სხ მოლოდ-  
ოთი, სხ იუიხი ლხტი; — «ბოშილია»  
მალჩნიკი (პროვინცი, მმ, I, 26); —  
სი-ბოშე (გ. სი-ბავშე) მოლოდოთ, პე-  
ოპიტიხო; — სი-ბოშეთ ნო მოლოდ-  
ოთი; — ბოში-კათა, სმ. პოდ ჯათ I.

**ბოძორი**, ბონძორი ვოღოთ, შერეთ,  
პუხი ნა ჯიოტიხი; — ბონძორა-  
ში შელა პუშიეთა ლესა.

**ბოჭკვა** (რ.) ბოჩკა.

**ბოზოზი** (გ.) შაპკა იზი ოვიჩნი, პა-  
პაქა.

**ბოზჩა** (გ. ბონჩა, ტ. بونچو) პოღი-  
ნილი ილი კოჟაპილი კუსოქი დია ვა-  
ვრტივანიი პრედმეტოვი, სუმა.

1. **ბუა** მოლოკი; — «მა-ბუალი» უმრ. მო-  
ლოჩანიკი (ტრავა); — გე-ბუალაფირი,  
სმ. ცვალი.

2. **ბუა** მი. ბუალეფი სოღიცი; ნო პა-  
როდპომო ობლესელი, სოღიცი ნა-  
ვრთვარეთ იმეშე მოლოკი პოტომო,  
ჟო კოღა მათ თოგო იუიგო-მოლოდ-  
ნა, ვი კოტორაგო ვლიბილეს სოღიცი  
ი ლუნა, დია ოტსტრანეპიი ოთხ სი-  
ნა სეგო ლიბოვნიცი ნუსტილა ვი ვი-  
თხიხი პოსლედნიხი კორონიხი პომეტომ,  
თო სოღიცი თოტხაშე ჯე ბროსლოს  
ვი პოდოიხი სხ მოლოკომ ი ვი-  
კუნაღოს ვიოღი, ჟო ნე ოდაღოს  
პომერკივნიხი სხ თხიხი პორე ბე-

ვოვრათი ლუხი (სმკ, XXXII, ოტდ.  
III, 90; ნაუჩნიუ ეტიმოლოგიუ სოვა  
ბუა სმ. ოტ, სტრ. 3); — ბუაიოღო/უ,  
ბუაიოღოშე, ბუაიოი ბმ ნოსოქი  
(სრ. არმ. არხლქლქ); — ბუადაღო/უ,  
ბუადაღოშე, ბუადაი ბმ ვაპადი (სრ.  
არმ. არხლქლქ); — ბუალაში, ბუააში  
ბმ სოღეჩნი, ბუალაში დლა სოღ-  
ეჩნი დეხი; — ბუაიოღო ვა სოღ-  
ეცი, პრევიტრით ჟო-ღიბო; — ბუაი-  
ფილი პრევიტრეპნი; — ო-ბუაიოღო  
პოდლეჟაიი პრევიტრეპნი; — ბუაშ  
მარდი-მე ილი უშულადე ბუაშ მარდი-  
მე კლიუსე სოღიცი! კლიუსე ნე-  
უთომნიხი სოღიცი! (სმ. მოამბე  
1897, № VI, ოტდ. II, სტრ. 25).

**ბუაკე** (აბხ. ბუაკა; ბუაკე) ბოროდა, სმ.  
ფერიშული.

**ბუე**, ეე კისლი, უკუსე, სრ. მ-ჭვანე.

**ბრალი** (გ.) ვინა, სოჟალნიე, გორე; —  
ოთხ. გლოღი ბრალეზა, II-ია პორ. ნ.  
ვიბრალეუნიქ ილი ვიბრალენიქ პრი-  
ნი-  
მაი ვინუ ნა სეზა; სოჟალე პადე  
კხმ-ღიბო; — III-ია პორ. ნ. ვაბრალე-  
უუქ ობვინიკი, აორ. დე-ვობრალი; —  
სტრ. ვ. IV-ია პორ. ვობრალექ (გ. ვე-  
ბრალეზი) ემუ ჯალე მენა; — ობიექტ.  
სტრ. ვ-გო სრ. ნ. მო-ბრალე, გობრა-  
ლე, ობრალე (გ. მებრალეზა) მიხ  
ჯალე ეგო: კოს ობრალე ომბოლი ჟე-  
ღოვნიკი ჯალე სიროტუ, აორ. ნო 2-მუ  
პროვ. სრ. შე-მებრალე, შე-გებრა-  
ლე, თის შე-მებრალე: კოს შე-მებრა-  
ლე ომბოლიქ ჟეღოვნიკი ჯალე სტაღო  
სიროტუ.

**ბრელი**, ბრეელი ბერელი მინო; — ბრე-  
ლიშახე, ბრელიშახი მინო რავი.

**ბრეწული** სმ. ბერწული.

**ბრინჯი** (გ., ტ.-ი. جارج) რისე, სრ. ორზა.

**ბროლი** (გ. изъ греч. βήρυλλος) хру-  
сталь.

**ბრუო** см. რუო.

**ბრძენი** (გ.) мудрый, мудрецъ; — отым.  
глаголь съ род. отп. II-б. გუ-<sup>გ</sup>უ-  
ბრძენქ, გა-გიბრძენქ и т. д., аор.  
გუ-<sup>გ</sup>უბრძენი; — გური თეში გამი-  
ბრძენი სძაღაი მძა სერძე такъ  
мудрымъ (Хр., стр. 108,9).

**ბსტმ || ფსტმ || სტმ:** ბსტმა, ფსტმა, სტმა  
мочить, мочиться, გიოო-ბსტმა მო-  
चितъ сверху внизъ, I-я пор. II.  
ბსტნქ (вм. ბსტნქ), или ფსტნქ (вм.  
ფსტნქ), или ვსტნქ мочусь, аор.  
ქოდო-ბსი, ქოდო-ფსი, ქოდო-ვსი; —  
III-я пор. ვობსტნქ (გ. ვაფსამ) мо-  
чусь пады чѣмъ-либо, გიოი-ვობ-  
სტნქ; — ნა-ბსტმა, ნა-სტმა моча, ფსტლა  
(გ. ფსტლი).

**ბუბუას-ხიდი** см. ბომბუას-ხიდი.

**ბუდე** (გ.) гнѣздо, ср. ო-გვაჯე.

**ბუდი** см. მუნდი.

**ბუფინი**, ბუთინი, პუფინი, ცუორინი  
пердыше; пердытъ.

**ბუფუ** матица колеса (ср. г. ბუფუკი  
верель, чирей), ср. მო-რკვი.

**ბუთქინი** см. ბუფინი.

1. **ბუკი** пень или толстый отрубокъ  
дерева; опъ кладется поперекъ  
очага (კებური) и служить опорой  
прокладываемыхъ черезъ него къ  
очагу дровъ; вмѣсто дерева въ ка-  
чествѣ бუკი употребляется и ка-  
мень.

✓ 2. **ბუკი** улей, см. სკა.

**ბულევი**, ბუევი вт рѣдка; — ქიოა  
ბულევი რედის; — მე-ბულევიე на-  
званіе птичьи.

**ბული** черешня; — ბულვანი Булванъ,  
село Сенакск. უზდა; — ნა-ბულევი,

ნა-ბულევი, ნა-ბულევი Набулевъ, село  
Сенак. უზდა.

1. **ბუმ || ბუნ:** ბუმა, ბუნა лить, нали-  
вать, II-я пор. II. ვიბუნქ паливаю  
для себя, себѣ, аор. ვიბი или ივბი; —  
III-я пор. II. ვობუნქ лью, გინი-ვობ-  
უნქ перелью, аор. ვობი, გე-გინვ-  
ვობი, пр. сов. <sup>გინო</sup>-მიბუმე; —  
IV-я пор. ვობუმეფუნქ, аор. ვობ-  
უმეფე; — ბუმირი палитый; — გე-  
ბუმა возливать; — გინო-ბუმა пере-  
ливать; — მუნო-ბუმა поливать, об-  
ливать сверху внизъ, II. съ дат.  
отп. მუნვ-მობუნქ ты меня обли-  
вашь сверху внизъ, მუნვ-გობუნქ  
я тебя обливаю, მუნვ-მობუნს, მუნ-  
ვ-გობუნს, მუნა-აბუნს (< მუნო-  
ობუნს) опъ обливаетъ меня, тебя,  
его; — ე-ბუმა или ემა-ბუმა черпать,  
II. ეთმე-ვობუნქ, аор. გე-ე-ვობი, სი  
გე-ი-ობი, пр. с. გე-მიბუმე; — ე-ი-  
ო-ბუმე<sup>რ</sup>უ<sup>1</sup> или ე-ი-ო-ბუმალი или  
ემა-ა-ბუმალი (< ემა-ო-ბუმალი) то,  
что нужно вычерпнуть, вылить; —  
მალაზონი წყურგილიშა ქიმურცე  
წყარიში ეობუმეშა монахиша и деть  
къ роднику почерпнуть воды (Хр.,  
стр. 74,30).

2. **ბუმ || ბუნ:** ბუმა, ბუნა (შურიში) пе-  
ревести духъ, очувтись, загово-  
рить (во вторыхъ временахъ съ  
предлогомъ ელა || ილი), II-я пор. II.  
ვიბუნქ შურს перевозжу духъ, аор.  
ქელე-ევბი (< ქე + ელა + ივბი) შუ-  
რი или ქევლევი შური (въ послед-  
немъ случаѣ мѣст. префиксъ по-  
ставленъ не между предлогомъ и  
глагольной основой, какъ это бы-  
ваетъ обыкновенно, а передъ пред-  
логомъ, Гр., § 111).

3. **ბუმ || ბუნ:** ბუმაფა, ბუნაფა, გე-ბუ-  
მაფა, გილა-ბუმაფა повѣснѣ, висѣнѣ,  
მიკო-ბუმაფა || მუკო-ბუმაფა повѣ-  
снѣ на стѣну, на столѣ; — გინო-  
ბუმაფა; — II-я пор. н. გილე-ევბუმუ-  
ანქ или გილემე-ევბუმანქ (რ. ვიკი-  
დებ) вѣшаю на себя, აორ. ქიგი-  
ლე-ევბუმევე, პრ. ს. ქიგილა-მიბუმუ-  
ფუ; — III-я пор. н. გილუ-ვობუნუანქ  
(რ. ვიკიდებ) вѣшаю, აორ. ქიგილუ-ვო-  
ბუნე, პრ. ს. გილა-მიბუნუაფუ; —  
მუკვ-ვობუნუანქ вѣшаю на стѣну,  
на столѣ, აორ. მუკვ-ვობუნე или ქვ-  
მკვ-ვობუნე, სი ქვმა-აბუნე, თიქვ  
ქვმა-აბუნე, პრ. ს. მუკო-მიბუნუ-  
აფუ; — სტრ. 3. გილდ/უ-ვობუქ, სი  
გილა-აბუქ, თინა გილა-აბუ (რ. ვიკი-  
დივრ) вишу, აორ. ქიგილდ-ვაბი (რ.  
ვევიდე) я висѣль, присталъ, забралъ  
(პაიპ., о спѣ говорятъ): ლურქვ  
ქიგილააბეს არძოსვ (რ. ძილი მოყ-  
კილა ყველას) сопъ забралъ (при-  
сталъ) вѣхъ, т. е. вѣсъ задрема-  
ли; — объект. სტრ. 3-го სპრ. н.  
გილდ-მობუ, სი გილდ-გობუ, თის  
გილა-აბუ (< გილა + აბუ, 3-ე л.  
совпадаетъ, какъ и въ грузинскомъ,  
съ 3-имъ л. სტრ. 3.) висѣнѣ на мѣсѣ  
(რ. შვილია); — 2-го სპრ. მუკო-მიბუ  
ვისიტე у меня что-либо на стѣнѣ,  
სი მუკო-გიბუ, თის მუკუ-უბუ; — მუკ-  
აბუმაფალი (< მუკო + აბ-ბუმაფალი)  
вѣшалка, სრ. გარაბალი.

4. **ბუმ || ბუნ:** ბუმა, ბუნაფა, გე-ბუნაფა  
привязать, растянуть между двумя  
концами, запрячь; გინო-ბუმაფა не-  
ривязать, იკო-ბუმა სრავნѣ, со-  
стязаться; სრ. ოთ. ოთ. გვ-გუ-  
ბუნუანქ (რ. ვუბამ) привязываю что-  
либо для него, აორ. ქიკვ-გუბუნევე

თიქვ ქიკუ-უბუნუ (> ქიკუბუნუ),  
პრ. ს. გო-მიბუნუაფუ; — აორ. по II-ой  
пор. გაკიბეს они сразились; —  
გინო-ბუმაფირი перевязанный, свя-  
занный другъ съ другомъ; — შურ-  
ბუმობა, სმ. შური 1.

**ბუმაშნიკი** (რ.) бумажникъ.

**ბუმბული** (რ.) перина, пуховикъ.

**ბუნ** სმ. ბუმ.

**ბუნება** (რ.) природа; — ბუნებითი по  
природѣ.

**ბუდევი** სმ. ბულევი.

**ბურაცუა** съежиться, сжпматься отъ  
холода: ხექ ღო-მიბურცვ ჩხურუშე  
у меня рука отнялась отъ холода,  
სრ. ხირაკუა.

**ბურბუ** летучая мышь, სმ. ქუპი.

**ბურგული** სმ. ბირგული.

**ბურღლა** სმ. ბურღა.

**ბურღლინი** (რ. ბურღლუნი, ბურღყუნი)  
бормотапие, порчатие; бормотать,  
ворчать, I-я пор. н. ბურღლინენქ; —  
ბურღლინა бормотунъ, ворчунъ, სმ.  
თუნთი.

**ბურეხი** (რასტ.) дикий виноградъ, სრ.  
შხურიჩი.

**ბურთი** (რ.) мячикъ; — ოთმენი გლა-  
გოლ, II-я пор. н. იბურთენქ ჰპ  
ვიბურთენქ играю тѣмъ-либо, какъ  
мячемъ.

**ბური:** ბურინაფა выбрасывать, -тѣся,  
I-я пор. н. ვბურინენქ пырбрасываюсь,  
აორ. გო-ვბურინი, III-я пор. н. ვო-  
ბურინუანქ выбрасываю; — გინო-  
ბურინაფა перебросить черезъ что-  
нибудь, III-я пор. н. გინდ-ვობური-  
ნაფუანქ, გინა-აბურინაფუანქ, აორ. გე-  
გენუ-ვობურინე, სი გეგენა-აბურინე,  
თიქვ გეგენა-აბურინუ.



**ბურკა** внутренняя, основная часть початка кукурузы (г. ნაქურჩელი).

**ბურს:** მით-ბურსაფი столкновение, ударъ, шумъ; шумѣть, бѣсноваться, столкнуться, провалиться, п. მით-გიბურსანქ; — შიშა - ბურსუა вертѣться, бороться среди чего.

**ბურლა**, ბურლა: а) «растение въ болотистыхъ мѣстахъ Нижней Мингрелии, имѣеть широкіе листья и бѣлыя цвѣты, б) разрыхленная, вздутая земля, на которой растеть кукуруза, с) сама кукуруза, d) мохнатый, полосатый, косматый (а также: пухъ, волосъ, шерсть), е) ბურლა народное собств. имя какъ мужчины, такъ и женщины» (МЭ, I, 64), f) «название козла, быка» (СМК, XVIII, отд. I, 34). Въ качестве собств. имени слово это подвергается иногда нѣкоторой дифференціаціи: ბურლა — жен. имя, а ბურლაია, ბურლაუ — муж. имя.

1. **ბურლი** (ჩ. ბურლი) многолиственное лѣсное растение.

2. **ბურლი** (г. ბურლი, т. بۇرلى) буравъ, ср. ტურპანტი.

**ბურჩხა** назв. травы, оно употребляется и въ грузинскомъ, но, по всей видимости, мингрельскаго происхожденія, ср. ბურლა.

**ბურწინი** ფაზარჯანიში грохоть пушекъ, ср. ბურჭინი.

**ბურჭი** бесплодный, яловый (о животныхъ); — ბურჭი ჩხოლე (ჩხუე) бесплодная корона, ср. უ-სქე.

**ბურჭული**, ბურჭული ხმ სჭირა, мажешкій топоръ съ крючкомъ (г. წალი); — ბურჭულია (უმეშით.); — ბურჭულუა зарубить сѣкирой; —

ნა-ბურჭულა зарубленный, изсѣченный сѣкирой.

**ბურჯ:** ბურჯაფი; მუნო-ბურჯაფი обнимать грубо, неуклюже; бороться, съ род. отп. н. ვუბურჯუნქ (г. ვებლარამუნებო), აორ. ვუბურჯე; — объект. стр. 2-го ср. მიბურჯუნს, 3-го ср. მამბურჯანს.

**ბუსქა** Бусѣа, прозвище буйвола или быка.

**ბუტუტია** комаръ Z, S; муравей M, ср. კოლონა и ქვიტკიკია.

**ბუტუტუ, ბუტუტუტია** мягкій.

«**ბუტუნი**» деревянная посуда для простокваши (см. მოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 14).

**ბურუ** Бучу (жен. имя).

**ბუცხა, ბურცხა** (по-ჩ. ბუცხა погость, коготь) эти слова употребляются въ сочетаніи съ числит. აკა одинъ: აკა-ბუცხა, აკა-ბურცხა немного, съ одинъ погость (ср. ფიცო), ср. ბირცხა, ср. გ. ერთი ფინჩხა, ერთი ფინჩხილის ოცნა.

**ბუცხი** грабли (ср. გ. ფოცხი).

**ბუძ:** ბუძოლუა пригавать, не давать покою, съ род. отп. н. ვუბუძოლუნქ, აორ. ვუბუძოლე; — წყირეფი მიბუძოლუნს блохи не даютъ мѣ покою.

**ბუძგუა** см. ბიძგუა I.

**ბუხარი** каминъ; — ბუხარიშ ქუდი или ბუხციში ქუდი, см. ქუდი.

**ო-ბუჯი** см. ობუჯი.

**მო-ბუა** полный, наполненный, см. ფუაფა.

**მა-ბუალია** см. მა-ფუალია.

**ბგბბბბრი** М князь, см. შინდი.

**ბბრელი** см. ბრელი.

ბ.

1. **ბ:** გაფა დუტ, ვწყა (ო ვწტრწ), II-я იორ. ი. იბგანქ MZ, ვიგანქ S, აორ. იბგი;—სქ როდ. ითი. ი.-ბ. გე-ფუგანქ იოდუა ია იეო, გე-შიგანს იოდუეტ ია იენა ი თ. დ.
2. **ბ:** გაფა, გინო-გაფა ილატიტ, ზაილატიტ, მარდიში გინო-გაფა ბლაგოდარიტ, II-я იორ. ი. იბგანქ ილი ვიგანქ ილაჩუ, გინი-იბგანქ ზაილაჩუ, აორ. იბგი, გინი-იბგი;—სქ დატ. ითი. ი. ვიგანქ ითილაჩიანო ემუ, ბლაგოდარუ, აორ. ვიგი, მარდი გინე-ვოგი;—მა-გაფალი, გინე-მა-გაფალი სბორიქს იოდატეი;—გაფილი ზაილაჩეპიი, ითილაჩეპიი;—ო-გაფური იოდატი.
3. **ბ:** გაფა, ა/ილა-გაფა ვლოჟიტი ვწ იოჟნი, III-я იორ. ი. აღე-ვოგანქ, აორ. ქაღე-ვოგი, სი ქალა-აგი, ითქ ქალა-აგე;—IV-я იორ. ი. ქიღე-ვოგაფუნქ; ა/ილა-გაფირი ვლოჟენიი.
4. **ბ:** გაფა, ე-გაფა სტოიტი, III-я იორ. ი. ვიგანქ, აორ. გე-ე-ვოგი, სი გე-ი-ოგი, ითქ გე-ი-ოგე;—გაფილი იწ-სტოენიი.
5. **ბ:** გაფა, მო-გაფა (მარწკინდიში) იადწვატი (იერსტენი), II-я იორ. შიოში-ივგანქ, აორ. ში-ივგი;—იბქექ. სტრ. 3-იო სრ. მე-მოგე, სი მე-გოგე, ითს მა-აგე (რ. მაგა) ია მიწ იადწტი.
6. **ბ:** გაფა, ღო-გაფა რაწტილატი, ვწ-იმატი იწვ კოტლა გომი (ღომი, სმ.) ი კლასტი ია სტოლს, III-я იორ. ი. ვიგანქ, აორ. ქეღე-ვოგი — ეშა-გაფა ვილოჟიტი, ვიმაზატი, რაწტილატი იწპუტრი (იანრ. გომი ვწ კოტლს), ი.-ბ. ეშუ-ვოგანქ ი თ. დ.
7. **ბ:** გე-გაფა ირიუჩატი, ირივუკატი, III-я იორ. ი. გეოშუ-ვოგუნქ ირიუჩაო ეო, აორ. ქეგე-ვოგე'ე';—სტრ. 3. IV-я იორ. ი. გეოშუ-ვოგუნქ ირივუკაო, აორ. ქიგე-ვოგი, სი ქიგი-აგი, ითქ ქიგი-აგე;—გე-გაფილი სვიკშიისა.
8. **ბ:** გაფა იაოდიტი, რაწბირატი, სტრ. 3. IV-я იორ. ი. ვაგუნქ, ითსა აგუ.
9. **ბ:** გება, ში-გება ითწვატი, სქ როდ. ითი. ი. მეოშუ-ვოგენქ, აორ. ქეშე-ვოგი, ითქ ქეში-ოგე.
10. **ბ:** გება, შო-გება ირიბრწვატი, ვი-იგრივატი, II-я იორ. ი. ვიგენქ ირიბრწვაო, აორ. ქეში-ივგი (სრ. შინა);—IV-я იორ. ი. ვოგებაფუნქ იოშოგაო ემუ ირიბრწვატი, აორ. მე-ვოგებაფე ითქ მა-აგებაფე;—შო-ნა-გეფე-ი-რიბრწვენო.
11. **ბ:** წა-გება ტერატი, ირიგრატი, III-я იორ. ი. ვაგენქ, აორ. წე-ვოგი;—IV-я იორ. ი.-ბ. წე-ვოგებაფუნქ ზასტარვო ეო იოტერატი, აორ. ქეწე-ვოგებაფე;—წა-გებული იოტერაწვიი, იოტერაწვი.
12. **ბ:** გა-გება იწნავატი, იოწიმატი, II-я იორ. ი. ვიგენქ, გე-ე-ვოგენქ, აორ. ქეგე-ე-ვოგი;—იბქექ. სტრ. 2-იო ირი-ვიდნაიო სრ. ი. გე-შეგებუ ი იოწიმაო, ითს გე-ე-გებუ;—განგე (რ. განგებ) იაროწი, ზაწწდოშო;—განგება (რ.) ირივიდწვიე, ირივიწა ბოჟიი; იწრავლენიე;—ა-გება წესიში სოვერშატი წიწ იოგრებენაი.
13. **ბ:** გუნა, გენა, გვენა ბ. იოჟიმიწ, სტრ. 3. I-я იორ. ვაგუქ, გუქ, გუ S იოჟიწ ი, ბგექ, გგქ, გვ MZ; იეოფ. ითი. ვაგუქ, რგუქ ი იოჟიწ ია იეო, ია

тебя, მ/ვგუქ, გუქ ты похож на меня, на него, თინა მ/ვგუ, რგუ, გუოქ похож на меня..., 3-е лицо употребляется безлично: გვ/უ *похоже, видно, кажется, гуде казалось*; пр. с. ნო-ღგუევექ, სი ნო-გუევექ, თინა ნო-გუევე (г. ნა-მგვა-ნეზვარ); — объект. стр. 2-го спр. н. მიგვ (г. მიგავს), გიგვ, უგვ у меня похож; — ნა-გვანეფი уподобившийся; глагол этот недостаточный: иф-котория формы восполняют оть გურაფა, см. გურ. 2. [Употребляемое въ мингрельскомъ მანგი *правильный, прямой, равный, подобный, вЪроятнo, причастная форма оть გუნა*; такъ ли это, или иначе, но мингрельское მანგი не имѣетъ ничего общаго съ მანგი *Витязя съ барсовой кожей* Шоты Руставскаго, какъ это думаютъ г.г. П. Чарая и Нико Джанашиа (журн. მთაშბე 1896, № II, отд. II, стр. 24—25; სახალხო გაფეთი 1911, № 233, стр. 3): у Шоты употреблено персидское слово *مانك* *луна* и პირი მანგი = *лицо (лицомъ) луна* (см. Н. Марръ, Т. Р., IV кн., стр. 666); — მანგო, მანგაშე *прямо, противъ*].

1. გა холмъ; — გა ღო გას по холмамъ; — გაბარი плоскогорье (? გა + г. ბარი *равнина*, но быть можетъ გაბარი соответствуетъ семитическому (арб.) جبل *юра* или въ качествѣ заимствования въ мингрельскомъ, или же какъ эквивалентъ его наряду съ გვალა, გოლა); — გაშფერდი (? < გაში + г. ფერდი *пахъ, бокъ, откосъ*) Гашиерди, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ, ср. სუკი.

2. გა основная часть арбы; она состоитъ изъ двухъ бревенъ, соединяющихся другъ съ другомъ спереди, у ярма и постепенно расходящихся взади (г. სელნა, სელა, ზესადგარი); въ этомъ же значеніи одинъ мингрелецъ изъ села Кватана Сенакского уѣзда сообщилъ слово *ონგალი* (по Орб. *ონგალი* подставка на подобіе столба).

3. გა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ; при сочетаніи съ разными словами гласный исходъ предлога (въ сложныхъ предлогахъ и предшествующіе исходу гласные) подвергаются разнымъ фонетическимъ измѣненіямъ: ослабленію въ გა, полному выпаденію, ассимиляціи, преимущественно регрессивной и др., такъ что გა можетъ, смотря по обстоятельствамъ, принять форму გვ, გა გე, გი и т. д., *Гр.*, § 115.

4. გა- см. გო- 2.

გაამა см. გამა 2.

გაბარი см. გა 1.

გაბზარსუფი см. подь ღრო.

გაგანიბ (г. გაგანიბ спальный, чрезвычайный) рѣзвый.

გაგაჩი см. გორგალი.

გაგესქუა поварь; — სა-გესქუო (< სა-გაგესქუო) поварня, кухня, ср. საბზადი.

გაგაღა Гагида, рѣка и мѣстность въ Мингрелии; по словамъ Ламберги (стр. 58), тамъ ишеницу сѣяли въ невспаханной землѣ, во избѣжаніе ослабленія почвы, что влекло за собою гибель посѣвовъ отъ дождя и вѣтра.

1. **გაგულია**, გაგულიერი тупой, неострый, ср. უკვათერი подь კვათ.

2. **გაგულია**, გაგულა (მуж. имя) Гагуліа, Гагула.

**გაგურგეღა**, გარგურგელა женскій головной уборъ (რ. ჩიხვა-კობი), ср. კაკულა (и арм. գանդուր ვუძრი).

**გაწაფხული** см. подь ღრო.

**გაწეთი** газета.

**გაკო-** предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

**გალავანი** (რ.) ограда.

**გალაცოზი** (რ. გალაცოზი, კალაცოზი, арм. գալազոս) каменщикъ.

**გალე** вошь, ვიწ, спаружи, на дворѣ: ოზეშ გალე ვიწ двора, за оградой; — გალენი наружный, ვიწში, дикій; — «გალენიში» празднованіе въ честь умершихъ членовъ семейства, когда въ семьѣ есть большые (см. СМК, X, отд. II, стр. 294); — გალენიში ვზერ, см. ორთა.

**გალი** Галь, село въ Севакск. уѣздѣ и Самурзакано.

**გალია** (რ.) вѣтка.

1. **გამ:** გამა, მე-გამა бить, ударять, играть на инструментахъ, II-я пор. н. მითმი-იბგანქ бью себя, аор. მი-იბგი или მი-ივგი; — III-я пор. п. მიით-ვოგანქ бью, играю на инструментахъ, аор. ქიმუ-ვოგი, სიქიმი-ოგი, თიქე ქიმი-ოგი; сь род. отн. მე-ვუ-განქ я играю на инструментахъ для кого-либо; — сь дат. отн. ქემე-მოგი (< ქე + მე + მოგი): ურაქ კვარცი მე-მოგი певыѣзженная лошадь лягнула меня, ჰამი ქიმიოგი ქორას ударилъ ошь его пожомъ въ животъ (Xp., стр. 24, 24), пр. с. მე-მიგამე/უ, სი მე-გიგამუ, თის მე-უგამუ (и му-

უგამუ): დიო კონიში სორუაშა თოლოვე მუუგამუ пока ему еще не приходилось видѣть (сукა. глазомъ ударить) людское поселеніе (Xp., стр. 57, 9); — მე-გამილი или მე-გამირი битый; — მე-მა-გამალი бьющій; — მი-ო-გამალი предметъ и орудіе избіенія.

2. **გამ:** გამა, გამა, გამეზა замѣна, говоритъ въ замѣнь, отвѣчать, сь род. отн. п.-ბ. ვუგამენქ, გიგამენქ и т. д. я отвѣчу ему, тебѣ., аор. ვუგამე, пр. с. მიგამეზუ; — გამა, გამა замѣвляющій, замѣститель: სენწიფეში გამა-კათა замѣстители царя, его посланники, см. კათ I; — ვმწთ, въ замѣнь, противъ: გამათ უწუუ сказаль въ отвѣтъ (онъ ему), возразилъ; — თეშ გამათ ვმწთ этого.

**გამო-** предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

**გამრეკლია** Гамреклія (фамилія)

**განარგია** Гаварджія, *ფამილია*; — განარგიაშ-მუხსური Гапарджіаш-мухсური, село въ Самурзакано, см. მუხსური.

**განთხი** часть ноги между колѣномъ и лодыжкой.

**განი** (რ.) ширина, бокъ, сторона; — განიშე сбоку, мимо, на сторонѣ, со стороны: თიქე ქომირე თინა დო ელუულუუ განიშე тотъ увидѣлъ его и прошелъ мимо, ართი განიშე წუარიპიჯი რდე сь одной стороны была рѣка (сукა. берегъ воды), განიშე ცუობაშე на сторонѣ, тайкомъ; — განობა приверженность.

**განუა** см. გენი.

**განძი** (გ. განძი, არმ. Գանձ, Ի. ګنډ)

сокровище, кладъ.

**გარ:** გარა, ნ-გარა плачь, плакать, სქ  
род. отн. ღო-ვინგარქ буду оплаки-  
вать его, ღო-გინგარქ—я тебя, ღო-  
მინგარქ—ты меня, ღო-მინგარს, ღო-  
გინგარს, ღი-ინგარს онъ меня, тебѣ,  
его будетъ оплакивать; — სქ დატ.  
отн. ქეგვ-ვანგარქ (გ. დავცირი). ქე-  
გვ-განგარქ я плачу надъ нимъ,  
надъ тобою, ქეგვ-მანგარს, ქეგვ-  
განგარს, ქეგა-ანგარს онъ плачетъ  
надо мною, тобою, нимъ; — ქეგა-  
ანგარდ ღო ჩილამურიში თუღო ღო-  
რონც ქახვეწვუდღე онъ плакалъ надъ  
нимъ и въ слезахъ просилъ Бога; —  
მე-ნგარა (გ. მი-ცირება) Ի. მი-ვანგარქ,  
მი-ვონგარქ: ქიინგარც ხენწვუფე ღო  
აღსურეშე ქიმიანგარა ირი კათა плачетъ  
царь, а отсюда велѣдъ за нимъ  
плачуть все; — მო-ნგარა (გ. მო-ცი-  
რება): მა იმგარქე, ინეფი მუმანგარა-  
ნა плачу, — говоритъ, — я, и они  
велѣдъ за мною плачуть (Хр.,  
стр. 77,24); — II-я нор. ვინგარქ S, იმ-  
გარქ (< იმნგარქ), სი ინგარქ MZ пла-  
чу, аор. ვინგარი или იმგარი, Իრ. с.  
მინგარდ; — III-я нор. Ի. ვონგარუნქ  
заставляю плакать, аор. ვონგარე,  
Իრ. с. მინგარუფუ; — IV-я нор. Ի.  
ვონგარუფუნქ (გ. ვაცირებინებ) за-  
ставляю кого-либо плакать при по-  
средствѣ другого; — გილა-ნგარა  
(გ. გამოცირება, ჩამოცირება) послед-  
нее оплакиваніе; — ილია-ნგარა пла-  
кать подъ чѣмъ-либо: სქევაბი ცირა ღი-  
ლენგარს ჯეში ჯონს красивая дѣ-  
вица плачетъ подъ деревомъ (Хр.,  
стр. 46,5); — объект. стр. 3-го  
ср. Ի. მანგარე могу плакать, მან-

გარენე, მანგარინუფუ მიწხ ჰოცეტ-  
სა плакать; — მანგარალი плачу-  
щій; — ო-ნგარალი предметъ опла-  
киванія (გ. საცირალი).

**გარაზადი** вѣшалка, см. подъ ზუმ 3.

**გარამება** см. გარემება.

**გარამოება** см. გარემება.

**გარგუჯეღა** см. გაგურჯეღა.

**გარდა** (გ.) Կრომ; — ეში გარდა Կრომъ  
этого.

**სა-ნ-გარო**, дурной, негодный, სა-ნ-  
გარეფი.

**გარემება**, გარამება, გარამოება (გ. გა-  
რემოება) обстоятельство.

**გალიერი** умный, находчивый; — უ-გა-  
ღე неразумный, бессмысленный.

**გაშფერდი** см. გა 1.

**გაპიგება** см. გა-პიგება.

1. გე- предлогъ въ глаголахъ и от-  
глагольныххъ именахъ, см. გა- 3,  
Гр., § 115.

2. -გე, -გეე см. -მე 3.

**გეგე** см. ჯეგე.

**გეგეჭკორი** Гегеѳкорн (фамилія) см.  
ჯეგე и ჭკორი.

**გეგუთი** Гегуѳ, село въ Кутанскомъ  
უზადъ.

**გეენია** пламя; — გეენია ღაჩხირი силь-  
ный огонь, Իრ. ჯანდაზა.

**გეზათი** Гезаѳ, село въ Сенакскомъ  
უზადъ.

**გელა-** предлогъ въ глаголахъ и от-  
глагольныххъ именахъ, см. გა 3.

**გელაზე** см. ელაზე.

**გემი** (გ. ګمی) корабль, см. ქეგუჯი.

**გემო** (გ.) S, გიმო MZ вкусъ; — უ-გე-  
მური безъ вкуса; — გემუანი S, გი-  
მუანი MZ сладкій, вкусный; —  
отым. глаголь, II-я нор. стр. 3. Ի.  
ვიკემუნებუქ становлюсь слад-

კიმე, ღე-ეგეგმუნებუქ, აორ. ღე-ეგეგმუნე S, ღე-ეგეგმუნებუქ, აორ. ღე-ეგეგმუნე MZ.

**გინი** S, გინი MZ теленокъ; — ო-გინე телятникъ; — «გინიშ-გონგლო» მრ. чертополохъ (см. გონგო), სრ. ბაკარია; — ოთმ. რ. განუ, მო-განუ сосать, н. ვგანუქ; — III-я пор. ვოგანუქ заставляю сосать, აორ. შვ-ვოგანეე.

**გერარდი**, дат. жарт. გერას (ფამილია) Герардь.

**გერგეზა თუთა**, გერგოზა თუთა см. подь თუთა.

**გერი**, ნ-გერი (რ. შველი, არმ. ԳԵՐԻ) волкъ; — გერია прозвище «волченое»; — გეროზა свойственное волку, «волчество».

**გილანი** см. გილანი.

1. **გეშა** ო, ოხ; — ოქიქინღ ფარეფიში გეშა ოხ დუმაღ ო ძეღგაღ; — გეშა'სე' по причинѣ, изъ-за; — სქანი გეშასე მა ოხაჩქეშა ვა შალინღ იზ-за тебя я не могъ отпираться полоть пиву.

2. **გეშა**- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ имѣахъ.

**გეჯა** рыболовный кузовъ; (უ Орб. გეჯა большое деревянное корыто, у Чуб. გეჯა большое деревянное корыто, выдолбленное на подобіе лодки), სრ. კუნო.

**გეჯეთი** Геджеть, село въ Сенакск. уѣздѣ.

**გეჯეჯი** (რ.) чирей, вередь, лзва; — გეჯეჯერი вередливый.

**გვაგვაფი**, გ'ითო-გვაგვაფი ударь, удариться сильно, упасть, IV-я пор. სრ. ვ. პ. გიომუ-ვაგვაგუქ;

აორ. გვთ-ვაგვაგვი; — გვაგვილი იმ-мѣтнѣй, избитѣй.

**გვაზავა** Гвазава (ფამილია); — ნა-გვა-ზავო, ნა-გვაზოუ Нагвазово, Нагвазоу, село въ Сенакск. уѣздѣ; — სა-გვაზავო Сагвазаво, село тамъ же.

**გვალა** MZ, გოლა S, გოლა ხმ гора; — გოლასკური Голаскуръ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ, სრ. გორე.

**გვალას**, გვალე, გვალო, გვალო ხმ совѣтъ, совершенно, სრ. შურო,

**გვაში** павозъ; — ო-გვაშე მწესო დღა ნავოზა, у Бер. გვანი სოფ.

**გვან**: გვანაფა, ღე-გვანაფა კორმიტ, ოტკармливать, ჯირეტ, III-я пор. н. ვო-გვანუ'ნქ' ოტკармливаю, აორ. ღე-ვო-გვანეე, სრ. ე. ღო-ში-გვანუ-ფუ; — სრ. ვ. II-я პორ. н. ი-ბგვანუქ ჯირეუ, აორ. ღი-ი-ბგვანი, სრ. ე. ღო-ბგვანე'ღე'ქ; — გვანაფილი, შე-გვანაფილი ოტკормленный; — იკო-გვანაფილი იღი შუშა-გვანაფილი რა-ჯირეწიი ვოკრუღ ჩეო-ღი-ბო.

**გვაღო** см. გვალას.

**გვარგვანი**, გვარგვანი ხოდიტ თო-პოი, შუმეტ, ჩქე ში-ი-ვგვარგვანუო, სრ. რ. გურგუზი.

**გვარგვალი** сильное кипѣніе, ოთმ. глаголь, II-я პორ. სრ. ვ. н. ვი-გვარ-გვალექ; — შუარი ი-გვარგვალე ვოდა სილვო კიპიტი.

**გვარი** (რ.), გვაროზა როდ, ფამილია, სნოსი; ოდობიი; — ოთე-გვარი, ოთე-გვარი ოდობიი ეტოუ, თაოი; — ოთი-გვარი, ი-გვარი ოდობიი თოუ.

**გვარჯილა** (რ.), გვაჯილა სელიტრა.

**გვასალია** Гвасалиа (ფამილია); — სა-გვასალიო Сагвасалио, село.

ო-გვაჯე გწეზო დღა კურე, სრ. ბუღე (см. ოტ, სრ. 4, სლო 8 въ прим.).

**გვაგვილა** см. გვარგვილა.

**გვერდი**, გვერდი (г. გვერდი бокъ, сторона) половина: გვერდი სი ღო გვერდი მა половина თებ, ა половина მიჩ; — გვერდო на-половину; — მო-გვერდო на-половину; — მო-გვერდი, такъ называется въ борьбѣ одинъ пріемъ: искусный борецъ старается, чтобы противникъ сильнѣе на него напиралъ; во время сильнаго напора со стороны противника, другой сразу отступаетъ и легко перебрасываетъ оказавшагося безъ опоры противника черезъ бедро на большое разстояніе; — მო-გვერდი соучастникъ въ половиной долѣ (этимологию слова см. Н. Марръ, *Къ вопросу о близ. род. арм. яз. съ иверскимъ*, В. В. О. т. XIX, 1909).

**გვერი**, გვერი, ნ-გვერი ზმჩა; — გვერ-შაპი (< გვერი + г. ვეშაპი ივრ. ძილსი) ზმჩი, драконъ; у мшгрельцевъ для ზმჩი есть слѣд. прозвища или табу: 1) უნა-ღართამი ან черной чашъ (см. ღართი), 2) თუღო გიღესარგალუ ნი იტო შაჩიტსა ვი-ჟუ, т. е. по землѣ (см. შოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8), *Гр.*, § 156, см. также თუნთი.

**ღე-გვეშარა** ღეგვეშარა, село въ Зугდიდскомъ уѣздѣ.

**გვებე** (ლასკ.) пушировка.

**ნა-გვი** (г. ნა-გვი) соръ, павозъ.

**გვიანი** (г.) поздній; — გვიანო позднo; отым. глаголѣ, н. ვიგვიანებქ პლი იბგვიანუნქ იპაძდვავო, აორ. ღე-ეპეგვიანი.

**გვიკვილი** почка (на деревѣ), клочекъ шерсти, ср. კვიკვილი, სვისვილი.

**გვილაჟა**, გვილაჟა გვილაჟა, გვილაჟა (фамилія).

**გვიმარა** см. გვიმორა.

**გვიმი** (г.) крыша (головка) у колодца, приготавливаемая изъ глины, камня или дерева.

**გვიმორა** (г. გვიმრა, გვიმზრა) გვიმარა M, у შრ. «გვიმარა» папоротникъ; მა-გვიმარა, у შრ. «ლა-გვიმორა» чернйй папоротникъ.

**გვირა** широкій, большой; — თოღო გვირა большіе широкіе глаза, სბ большими широкими глазами, ср. სვირა.

**გვირაბი** (г. გვირაბი, арм. *Վիրապ*) пещера.

**გვიჩია** Гвичія (фамилія); — ს-გვიჩიო Сагвичіо, село въ Сепакск. уѣздѣ.

**გი-** мѣстоименный объективный префиксъ 2-го лица родительнаго отпощенія въ глаголахъ; есть слу-чан, хотя и рѣдко, ослабленія გო въ გვ.

**ნა-გიბერუ** ნა-გიბერუ ნაგი-ბერუ, ნაგებერუ, село въ Сепакскомъ уѣздѣ.

**გიღელი** (г.) S, გვღელი MZ остродон-ная плетеная корзина для винограда и другихъ плодовъ.

**გივი** Гивъ, муж. имя.

**გიოო-**, გეოო- предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

**გილა-** предлогъ въ глаголахъ и от-глагольныххъ именахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

**გიმ || გემ:** გიმა S, გემჟა MZ сры-вать колосья съ ѱомы и проса, жать, I-я пор. н. ვემუნქ, აორ. ვე-მი, пр. с. შიგიმე; — IV-я пор. ვო-გიმაფუნქ; — გიმირი сорванный; —

მა-გმალი жпець;— გიმა თუთა, გემა თუთა октябрь (მწესიჯ სбора რომი и проса); у чаповъ октябрь также называется კიმა, კემა или ცანვა *сборъ кукурузъ* (см. Н. Марръ, *Гр. чан. яз.* стр. 148, но въ его же *Изъ поэмки въ Тур. Лазистанъ*, на стр. 629 дается неправильная этимология слова, будто бы оно родственно съ ღვინო *вино* и съ გრუპსემი названіемъ полбры ღვიბობისთვის *мысливъ вина*).

**კიმი**, კემე *внизу*.

**კიმნაზია** *гимназія*.

1. **კიმო-** *предлогъ въ глаголахъ*, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

2. **კიმო** *см. კემო*.

**კინ || კენ:** კინაჲ S, კენაჲ MZ *попять, узнать, замѣтить*, I-я *пор. п.* ზგი/ენაფულენქ *попимаю*, II-я *пор.* ქი-იზგი/ენანქ или ვიკინენქ, *аор.* ქი-იზკენი, *пр. с.* მიკენაფუ; — III-я *пор. п.* ვოკენაფუნქ *даю ему по-пять, знать*; *аор.* ვოკენაფე; *пр. с.* ქო-მიკენაფუ; — ქავკინაფეს (< ქო-ოკინაფეს) или ოკენაფეეს *ანთიან-ანთიანცე* *дали знать другъ другу*.

**კინდა**, კინდე (*რ.*), *см. კორინება*.

**კინი** *см. კენი*.

**კინიი** *по ту сторону, კინიე*; — კინიი-რობუ, კინო-რობუ, *см. რობუ*.

**კინო-** *предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ членахъ*, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

**კინობ** *по ту сторону, за*, *ср. კინობ* *подъ კინი*.

**კინძე**, კიძე S, კენძე, კემძე MZ *длинный, высокий*; — მა-კინძა, მა-კენძა (*уравн. форма*): კითში მაკინძა *длинною съ палець*; — სი-კინძა *длинна*; —

отым. глаголъ, III-я *пор. п.* ვოკინ-ძორანქ или ვაკინძორანქ или ვაკინ-ძალანქ, *аор.* გე-ვაკინძორი; — თესსიი მუ გევაკინძორა *что мнѣ распро-страняться столько (сказитель, разсказывающа свазки, часто вставляетъ эту фразу)*.

**კიო**, გიორგი *გიო*, *Георгій*, *ср. ჯეგე-კირკვინი*, კირკინი, კურკინი (*რ. კვირ-კვინი*) *вѣпецъ*; — გირკვინიში *გე-ღეგმა* *новѣпчаться*; — ნა-კურკინი/ც *новѣпчаный*.

**კირი** S, კვრი MZ *молочная сыворотка* (*რ. წაქა, წაქი*), *см. ინ-გირი*.

**ინ-კირი**, ინ-კვრი, ენ-გური (*რ. ენ-გური*)

*Ингуръ, рѣка въ Мингрелии, протекающая между собственно-Мингрелиєю (ოდიში) на востокѣ и Самурзавано на западѣ; корень слова გრ (< \*კვრ) съ дифференцированной по огласовкѣ главной основой გვრ, გორ, გურ; параллелями этихъ основъ являются კვრ въ арм. названіи Мингрелии *հ-դիր*, въ др.-гр. ე-გრ-ისი (съ вынаденіемъ бѣглаго ე), *нов.-груз. მე-გრ-ელი мингрелецъ*, въ абх. ა-გრ-ვა *мингрельцы* и გურ въ названіи Гуріи (см. Н. Марръ, *Крещеніе армянъ, грузинъ, абхазовъ и алановъ со. При-ориѣмъ*, стр. 168—169); въ префиксѣ ენ || ინ согласный ნ — обыкновенная въ мингрельскомъ вставка, а гласные ე || ი — префиксы для образованія *nomina loci* (см. ц. с.), значить ენ-გური, ინ-გური также означаетъ Мингрелию; вмѣстѣ съ этимъ надаетъ мингрельская пародная этимология слова ინ-გირი, разсматривающая его какъ*



составное слово: იბი (< იბი მო-  
როზ, *холодный*) + გირი *свыоротка*;  
основаниემъ къ пародной этимоло-  
გიი послужилъ мутный цвѣтъ  
воды, особенно въ лѣтнее время,  
отъ постоянного таянiя снѣга на  
отрогахъ Кавказскаго хребта, от-  
куда рѣка беретъ свое начало (на-  
личие იბი < იბი, однако, усмат-  
ривается въ другихъ, какъ геогра-  
фическихъ, такъ и простыхъ име-  
нахъ, какъ-то: იბ-ჩხია, იბ-ჩხური,  
იბ-ჭა и др., см. подъ იბი); корень  
გრ, въ перемѣщенномъ видѣ რგ,  
мы находимъ въ ипфшнемъ на-  
званii мингрельца на мингрель-  
скомъ же языкѣ: მა-რგ-ალი (это  
слово преимущественно обозна-  
чаетъ *мингрельца-христианина* въ  
противоположность другимъ со-  
словiямъ); этотъ же корень, съ  
удержаниემъ и 3-го кореннаго,  
можно полагать, мы имѣемъ въ  
названii провинци *არგვეთი*  
(часть ипфш. Шорапанскаго уѣз-  
да) и производномъ отъ него при-  
лагательномъ *მარგული* (*მარგულა*),  
ипфш въ мингрельскомъ обозна-  
чаюшемъ названii одного изъ сор-  
товъ сливы, именно *черносливъ*, см.  
ლანგური.

**გირინი** S, გერენი MZ осель, см. ვი-  
რი 1, ჩიჩიკე.

**გირჯღიბე** S, გერღებე MZ (васѣк.)  
влещъ (г. ჯღიბა, ცკიბი), ср. ზაჭა.

**გილანი** S, გელანი MZ послѣзавтра; —  
გი/ელანერი послѣзавтрашнii.

**გიშა**- предлогъ въ глаголахъ.

**გიბე** см. გინბე.

**გიწო**- см. აწო-

**გლახა** (г.) плохой; нищii, ср. ჩიჩიკე.

1. **გო**- предлогъ въ глаголахъ и от-  
глагольныххъ именахъ, см. გა- 3.

2. **გო**- мѣстоименный объективный  
префиксъ 2-го лица въ глаголахъ,  
дательный тубаль-кайнскii рядомъ  
съ გა-, дательнымъ картскимъ.

**გოგუა** Гогуа (фамиლი); — ლე-გოგე  
Легогi, село въ Сепакс. уѣздѣ.

**გოთე** открытое мѣсто.

**გოკონე** см. კონება.

**გოლა** см. გვალა

**გოლოფა** (г. გოლვა, გვალვა) засуха,  
*прот.* ქოროფა; — *п.* გოლოფანს  
наступаетъ засуха, *аор.* გაგემო-  
გოლოფე (г. გამო-გვალა); — გოლო-  
ფირი засохшii, высохшii.

1. **გონ**: გა-გონა, გა-გონუა, გა-გონება  
слышать, слушать, -ться, II-я *пор.*  
*п.* გეშ-ევგონენქ (< გეშა + ივგო-  
ნენქ) слушаю, გე-ევგონენქ услышу,  
*аор.* გევგონი (< გა-ივგონი), *пр.* с.  
გა-მიგონუ или გა-მიგონებუ, *თის*  
გუ-უგონუ или გუ-უგონებუ; — *ს*  
*род.* *отп.* *п.* გა-გიგონენქ, გუ-<sup>რ</sup>ვ-  
გონენქ и т. д.; — *ს* *дат.* *отп.* ვაგო-  
ნენქ, გაგონენქ и т. д.; — შე-გონება  
внушение, внушить, *п.-н.* შე-ვაგო-  
ნენქ внушу, *аор.* შევაგონი; — *объект.*  
*стр.* I-го *спр.* გა-შგონებუ, *სი* გა-რგო-  
ნებუ, *თის* გა-გონებუ (г. გამოგონია).

2. **გონ**: მო-გონუა припоминать, вы-  
думывать, притворяться, *п.* II-ой  
*пор.* ვეგონენქ, *аор.* მი-ივგონი; —  
*объект.* *стр.* მო-შეგონუ მნსъ *вспом-*  
*нилось*; — მო-შ-გონელი *вспоминаю-*  
*щii*, *выдумывающii*; — მო-გონელი  
придуманный, выдуманный.

**გონება** (г.) умъ, разсудокъ; дума,  
раздумье.

**გონია** (грец. γωνία ἢ γωνία, γωνία) рубанъ.

**გოდა** см. გვლა.

1. **გორი**: გორუა, გორაფა, მე-გორუა  
искать, находить, I-я пор. н. ბგორუ  
"ნქ" იწუ, სი მუს გორუ? какое  
тебѣ дѣло? (чего ты ищешь?), аор.  
ბგორი, ღო-ბგორი, пр. сов. მიგორე  
или ნო-ბგორუექ, სი ნო-გორუექ, თინა  
ნო-გორუექ; — II-я пор. н. იბგორუნქ  
იწუ ддя себя, аор. მი-იბგორი; —  
მი-იბგორუნქ იწუшу его, მო-გიგორ-  
უნქ и т. д.; — "გ" იშა-გორუა выис-  
кивать, выбирать, отличать, н. გი-  
შა-ბგორუნქ; — III-я пор. н. მითი-ვო-  
გორანქ пахожу, аор. ქეში-ვოგო-  
რექ; — IV-я пор. ვოგორაფუნქ за-  
ставляю его искать, аор. ვოგორა-  
ფე; — стр. 3. II-я пор. н. დი-იბგო-  
რუქ, სი დი-იგორუქ, თინა დი-იგორუ  
пайдუსь, найдешься, пайдется; —  
მა-გორალი или მა-გორუ (მა-გო-  
რო) или გორუ искатель; — ნა-გო-  
რა или გორილი отысканный; —  
იშა-გორილი или გეშ-ნა-გორა вы-  
бранный, избранный; — ო-გორალი  
или ო-გორუ/უ предметъ исканія:  
სუმქ ოგორუო გორთუ трое стали  
предметомъ исканія.

2. **გორი**: გორაფა, ღო-გორაფა поно-  
сить, ругать, оскорблять, III-я пор.  
н. ვოგორანქ, აორ. ვოგორი; — стр.  
3. II-я пор. н. ვიგორაფუქ ругаюсь,  
меня ругаютъ.

3. **გორი**: მო-გორაფა захотѣть, объект.  
стр. 3-го ср. н. მიგორუაფუ მიწ  
хочется, აორ. მე-მაგორუ.

**გორგალი**, გორგაი ხმ, გაგანი по-  
звоночный столбъ, хребеть.

**გორგოთი** подниматься (пыль, царь):

ცვერი (ორქი) მი-გორგოთუ пыль  
(царь) поднимается.

**გორდა** кривой (одного корня съ  
გვერდი, см.).

1. **გორდი** лягушка; — გორდუ-ქვაბუ,  
см. ქვაბუ; — კაციაშ-გორდი большая  
лягушка, жаба (*бука*. лягушка Ка-  
ции; კაცია, *მუჯ. იმია*), კაცილა-გორდი.

2. **გორდი** Гордь, село въ Сенакск.  
უზადქ.

**გორე** (გ. გორა) маленькая гора, ср.  
გოლა.

**გოლა** вчера; — გოლანერი вчераш-  
ний; — გოლა-წო, გოლა-წონუ поза-  
вчера; — გოლაწონონერი позавче-  
рашний, ср. გ. პოლან.

**გოწოს**, გოწოს см. წი.

**გრანიცა** (რ.) загралица.

**გრიგოლი** Григорій.

**გროში** (რ.) грошь, мѣдная денъги,  
*прот.* ჩე ფარა.

**გრძელი** (გ.) длинный, ср. გიბე.

**გუბანი** Губань, незначит. часть села  
Джварь между лѣвымъ берегомъ  
р. Пигурь и правымъ р. Магана;  
здѣсь имѣются развалины двухъ  
старинныхъ церквей.

**გუგული** (გ. ი წ.) кукушка.

**გუგუნავა** Гугунава (фамиლია); — გუ-  
გუნაკატი Гугунаვა, село въ Се-  
накскомъ уездѣ; — სა-გუგუნა Са-  
гугუნა, село.

**გულა** мѣхъ, бурдюкъ; — ლურიშ-გულა  
дождевикъ (см. ლური), ср. ქას-  
ლაში.

**გულორუა** призть, ср. სუტორუა.

**გულუ**, გულუში, გუოუ, გუჟუ (მუჯ.  
იმია) Гулу, Гудумъ, Гуტუ, Гуджу.

**გუთანი** (გ.) шлугъ.

**გუთუ** см. გულუ.

**გულადი** (г.) смѣлый.

1. **გულეზა** (г.), მე-გულეზუ предполагаю.

2. **გულეზა** (р.) гулять; — მიდართვო-გულეზუსა ოფ უშელს (уѣхалъ) гулять; — IV-я пор. ვოგულეზა-ფუა<sup>რ</sup>ნიქ.

**გულეიკარი** Гулей-варь, село.

**გულთა-აზრი** см. აზრი.

**გულუხეთი** Гулухетъ, село въ Сепакскомъ уѣздѣ.

1. **გურ:** გურაფა, ღო-გურაფა учение, учить, -ться, II-я пор. ი. იბგურუანქ учусь, ქედი-იბგურუანქ выучусь, აორ. იბგურე, ქიდიბგურე (< ქი + დი + იბგურე < ქო + ღო + იბგურე), პრ. სოვ. მიგურუაფუ; — III-я пор. ვოგურუანქ учу кого-либо (ა თავზე უოდობლიუ, см. გურ. 2), ქედვ-ვოგურუანქ выучу кого-либо, აორ. ვოგურე ილი ქედვ-ვოგურე, სი ქედვ-აგურე, თიქ ქედვ-აგურე, პრ. სოვ. მიგურუაფუ; — ობექტ. სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვოზმ.) ი. მაგურე მოგუ учить, პრ. ნეს. მაგურედვ: ქაჩინბ, მუჭოთი ის ქადარდი ვა დავურედ ნი ზამწილს ონქ, ჭო თოქ ნე სმოჯე (პე სმოგზ ნს) ნსუჩიქსა გრამოტქ (букв. бумагъ), აორ. დვ-მაგურუ, სი დვ-გაგურუ, თის დვ-აგურუ: ვართი თე ჯომასვ დავურუ ქადარდიქ ი ეთოქ ბრატქ ნე სმოგზ ნსუჩიქსა გრამოტქ (Хр., სტრ. 8, 3-4) [3-ზე ლიპო აორ. ფორმის ვოზმოდობლიუ სოვნიადეა ფორმალ-ნო სვ 3-მქ ლ. აორ. დქიწვ. ზად. სუბექტ. სტრ.]; — გურაფილი ნაუჩეპ-ნიქ, ობრავოანიქ, უჩეპნიქ; — მა-გურაფილი უჩიქსა; — მო-გურაფუ უჩეპნიქ; — ნა-გურეფი, დვ-ნა-გურეფი ნაუჩეპნიქ, პრეპოდანიქ; — ო-გუ-

რავუ პრედმეტქ უჩეპნიქ: სუმისოლოქ მიწლომეს ოგურაფუსა ულა სვქ თრეო ზაოქეჩი ითი უჩიქსა (Хр., სტრ. 7, 14—15).

2. **გურ:** გურაფა бить похожимъ, სტრ. 3. I-я პორ. ი. ვგურაფუქ ი პოხოჯქ, სი გურაფუქ, თინა გურაფუ, აორ. პო IV-იქ პორ. ვაგური ილი ქვ-ვაგური ი უნოდობლიქ, სი ქა-აგური, თიქ ქა-აგურე; — III-იქ პორ. დქიწვ. 3. ვო-გურუანქ უნოდობლიუ (ა თავზე: учу, см. გურ. 1); — მა-გური პოდობნიქ, სტრ. გ 13.

**გურგენი** Гургенъ, муж. имя.

1. **გურგინი** громъ; — ოთხ. გლ. ი. გურგინუნს გრამქ გრემიქ, აორ. გო-გურგინე; — სვ დატ. ოთხ. მი-ოგურგინანს/ც, სტრ. ცვეცი.

2. **გურგინი** см. გირგინი.

**გურზემი** см. გურქემი.

**გური** сердце, грудь; — ართი-გური პრედანიქ, ვწრნიქ; — გური-გედვოლი-რი უსერდნიქ (სმ. დვალა); — გური-კოჩი, გურ-კოჩი, სმ. კოჩი; — გური-მოჭვე რადირაოქიქ სერდე (букв. сжигающий сердце, см. ქუ); — გური-ჭვილი ოგორჩენნიქ, ოპეჩალენნიქ (სვ სოჯენნიქ სერდექ); — გურ-მუულირი რავსერჯენნიქ, სმ. ულა პოდვ ღ 2; — გურპიწი (< გური + გ. პილწი ნეჩისტიქ, სკვერნიქ) სერდითიქ, ჯესოქიქ; — გური-პი-პირუ სილნო პროგოლადქსა, გურ-მე-პირილი სილნო პროგოლადნიქ-სა (სმ. პირუ); — გური-შენი დვ, იპვ-ვა, პო-პრიჩნიქ, ათე-პი გური-შენი დვ ეთოქ, პო-თე-პი პრიჩნიქ; — გური-ჭითა ზიბლიქ (букв. красногрудая).

**გურია** Гурія, страна къ югу отъ

Мингрелин;—გურიაჲე კუტ, სრ. ონ-  
ლღეჲე подь ღლა, სმ. ონ-გირი.

**გურძემი**, გურძემი გურძემ, გურ-  
земь, село въ Сенакскомъ уѣздѣ;—  
გურძემია, გურძემია названіе рѣчки  
тамъ же.

**გუძლეი** Гудзлей, часть села Джварь.

**გუჯმა-ხანი** Гуджма-ханъ, муж. имя.

**გუჯუ** სმ. გუღუ.

1. გუ ტეტერევ, вальдшнепъ, სმ. კვა-  
თანა.
2. გუ 3-ე ლ. ი. ვრ. ოტъ гл. გუნა, სმ.  
გ 13.

3. გუ- სმ. გი-

**გუღელი** სმ. გიღელი.

**გუთო-** სმ. გითო-

**გუმარა** სმ. გვიმარა.

**გუმი** სმ. გიმე.

**გუმიუა** სმ. გიმ.

**გუნბე** სმ. გინბე.

**გურგოლი** გრვტყ.

**გურღღბე** სმ. გირჯღღბე.

**გური** სმ. გირი.

**გურძე** სმ. გინძე.

**გურენი** სმ. გირინი.

**გუძღბია** корзина.

ღ.

1. -ღ- ხარაქტერъ III-იქ პოროდუ სტრადატ.  
ზალოგა.

2. ღ სმ. ლ 2.

1. ღა მი. ღაღუფი სესტრა; — ღა-ცონი-  
რი სესტრა სვოდნაია (ბუკა. პრивитая,  
სმ. ცონუა); — ღა-ჩაფილი, ღა-ჩაფირი  
პობრატიმკა (ბუკა. выбранная, სმ.  
ჩაფა; რ, ღობილი); — ღა-სქუა (< ღა-  
ში სქუა) პლემიშპიკი, -პვიცა; —  
ღეილა (რ.) ტეტკა (სესტრა მატერი); —  
მამილა (რ.) ტეტკა (სესტრა ოტცა).

✓ 2. ღა, 6-ღა (უსლ. სოიუზი, სტავიტსია ვი  
კოციქ პრადატოჩნაო პრედლოჟენი)  
ესლ; — ძალამი წადილო ვა რთხუსღ  
ღა, ეში კოს მუთუნსღ ნღ ოთხიიქია  
ესლი უ თება ნე ბუდუტ პროსიტ სი  
სილნიშ ჯელანიემ (ტ. ე. ვესმა  
უბნდიტელნი), ინაჩე ნიკომუ ნიჩეო  
ნე ოდაღვივაი (Хр., სტრ. 23, 21—22); —  
გოკონ ღა, მუე, ჯიმა! ესლი ხოჩეში,  
იდი, ბრატე!

3. ღა ი, და, ვოტე; — ათენა ში რენია? —  
ათენა ში რენია-ღა შერი რე-მაქი, —  
გუწიი მა კო ეტო?—გოვორიტ ონე.—

Кто это?—ღა სუმასხედში, — ოტვი-  
ტნიზ ჯ.

ღაბა სმ. აბა.

«სა-ღაბაღო», «ო-ღუღია» მოლიტვენში  
ობრადე სი ჯერტვორნიოშენიემ კუ-  
რიცი ილი ტელენკა (სმ. კრებული,  
1899, № VII, ოტდ. II, სტრ. 41), სრ.  
ღუღი.

**ღაბალი** (რ.), ღაბაი ბიზნიკი, ოტყმ.  
გლაგოლ ღაბლება, ღა-ღანბლება უნი-  
ჯაქსია, II-ი იორ. ი. ღა-ვიღაბლეჩე,  
ილი ღე-ემღაბლეჩე, სი ღე-ენღაბლეჩე,  
თინა ღე-ენღაბლეჩს, აორ. ღემღაბალი;  
სტრ. 3. ი. ღე-ემღაბლეჩე, ღე-ენღაბ-  
ლეჩე, ღე-ენღაბლეჩე; — თან-ღაბალი  
(რ. თავ-ღაბალი) სმირენნი, ი. ვე-  
თანღაბლეჩე, აორ. ღა-ვეთანღაბა-  
ლი; — თან-ღაბაღოთ სმირენნი,  
იზიკო.

**უ-ღაბნო** (რ.), უ-ღაბუნო პუსტინია; ნე-  
ობრატინნი; — უღაბუნო ცუა დრე-  
მუჩიი ლხს.

**ღაგვა** (აბხ. აღგვა) გლუხოი, სრ. ცუნგა.

**ღაღე** (რ. 'მ' -ღაღე დრუჟკა სო სგორონი

ნეწვსთ, წ. მ<sup>ა</sup>-დადე посаженная мать) შაფера и подруги какъ со стороны жениха, такъ и со стороны невесты, ср. შო-რღია (этимол. слова см. П. Чарая, *Объ отнош. абх. яз. къ лфет.*, стр. 31).

**დადი** бабушка, ср. ზეზი.

**დაღია**, დაღიანი (фамилия) Дадія, Дадіани, бывшіе владѣтельные князья Мингрелин; — დაღიაშ-ხოჯი см. ხოჯი; — დაღი-ხე см. ხე 2 (см. легенду о происхожденіи Дадіановыхъ изъ кн. фамиліи ჩიქვანი Чинѣвани, СМК, XXXII, отд. III, стр. 122), см. ერტი.

**დაღული**, დაღუი ხმ курица; самка вообще, ср. ე. დეღალი; — დაღულია, დაღულია ხმ курочка, см. ღოცია, ვა-რიცა.

**დავითი** Давидъ; — დავითნი (გ.) псалтырь; — დათიკა (уменьш. п унчиж.) დაქიკა (Давидка).

**დაზგა** см. დაძგა.

**დათიკა** см. დავითი.

**დალაქი** (გ. იზე ი, كل), დააქი ხმ цирюльщикъ.

**დალი** (? ლალი რუბნი), ფირუზ-დალი, см. ფირუზი.

**დამაზი** слива, у Чуб. დამასი слива изъ окрестностей гор. Дамаска (دماشق), ср. მარგულა.

**დამორჩილი** см. подъ დრო.

**დანოსი** (რ.) днось.

**დანჩხერი** см. დანხირი.

**დაძაქი** см. დალაქი.

**დარაია** (п. درایی) шелковая матерія.

**დარაჯი** (გ. დარაჯი) караулъ; отым. глаголь დარაჯუ караулить, сторожить; I-я пор. ი. ვდარაჯენქ сторожу; — სქ род. отп. ი. ვუდარაჯუქ, აორ. დე-ვუდარაჯი, თიქ დუ-უდარაჯე; —

II-я пор. ვიდარაჯენქ буду сторожить, აორ. ვიდარაჯი; — ო-დარაჯუ, ო-დარაჯუუ предметъ или мѣсто охраны; — შიდართუ ოდარაჯუშა ითქ იონель сторожить.

**დარღი** (п. در) горе, скука; — ვდარღენქ горюю; — უ-დარღელი იენიშუ-იუი горя, безнечный; — დარღიმარღი/ღ (გ. დარღიმანი იზე. п. درمندی горемыка) ловкий, проворный, привлекательный.

**დას-დარი** (გ.) сравнваемый съ кѣмъ-либо (чѣмъ-либо), равный, похожий.

**დარჩელი** Дарчель, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

**დარჯავი** (გ. დარჯავი, დარიჯავი форма, калибрь) пуля.

**დასური** (გ. დასური იზე ი. دستور) позволеніе, разрѣшеніе; дѣйствительный, истинный; — დასურო дѣйствительно.

**დაულა** (გ. დავლა, დამბლა იზე თ. دالام) ударъ, параличъ.

**დაფი** (გ. დაფა იზე греч. δάφνη, η) лавровое дерево, лавръ.

**დაღონებულთ** см. დაღონებული.

**დაღუა** (გ. დაღა იზე ი. دغا клеймо) клеймить, ი. ვდაღენქ; — მა-დაღალი налагающий клеймо.

**დაჩხირი S**, დანხერი, დანხერი MZ) огонь; — ალი-დაჩხირი пылающий огонь; — ო-დაჩხირე очагъ.

**დაძგა**, დაზგა (გ. იზე ი. دستنگا) особой конструкции рабочей столъ для ремесленниковъ; станокъ.

**დახე**, დახედე (გ.) чуть не, ჯახე S; — დახე დოპილეს чуть не убили меня.

**დბრე** баю! — გიბირქ დბრე-დბრუსი пою тебѣ баюшья-баю (Xp., стр. 137, მ).

**ღბ** см. დგინ.

**დეგობა** Дгебіа (фамілія); — ლე-დეგობიე  
Ледгебіа, село въ Зугдид. уѣздѣ.

**დეკინდეკვი** სმოლა (სრ. წ. ღინდეკუ,  
ღუნდეკი), სრ. ფრსა.

1. **დგინ**: დგინა, ე-დგინა, წამო-დგინა,  
III-я пор. н. ვოღდინანქ ставлю,  
представляю, возстапавливаю, აორ.  
ქვგვ-ვოღდინი, ქვღვ-ვოღდინი, წამუ-  
ვადგინი, ქიგი-ოღდინეს კალო იში  
поставили гумно; — გე-ე-ვოღდინანქ  
подииму, სი გე-ი-ოღდინანქ, თინა გე-  
ი-ოღდინანს, აორ. გე-ე-ვოღდინი, თიქ  
გე-ი-ოღდინე, пр. сов. გე-შიღგი-  
ნუ; — IV-я пор. ვოღდინაფუანქ,  
აორ. ვოღდინაფე, გე-ე-ვოღდინაფე,  
თიქ გე-ი-ოღდინაფუ, пр. с. გე-ში-  
ღდინაფუაფუ; — სტრ. з. I-я пор. н.  
გე-ვღვქქ სთო, გეღვ სარაიეფი  
стоятъ дворцы; пр. нес. გე-ვღვღი;  
შიკო-ბღვქქ სთო у чего; ზოჭკეფი  
აშაღვღვ ზაღვს бочки стояли въ  
саду, пр. сов. გე-შიღდინე, თის გე-  
უღდინე (г. ამღვარვარ), გე-ნო-ვღვქქ  
(г. ნა-შღვარვარ), სი გე-ნო-ღვქქ, თინა  
გე-ნო-ღვქქ.

2. **დგინ** || **ღინთ** || **ღვრთ** || **რღით**:  
ღო-ღგინა ოსაიონიქსა, ჯიტი, ე-  
ღგინა ი წი/ღმო-ღგინა ვსავატი, სტრ.  
з. I-я пор. н. ზ/ვღვრთქქ, აორ. ქოღო-  
ბღვრთი ილი ქოღო-ვღინთი; ცუღე გე-  
ოღვქქს ღო თექი ქოღო-ღინთეს იშტრო-  
ნი დომъ ი ოსაიონიქსა თამъ  
იში, შოღართი ღო კარს ქიგეღინთი  
ილი сюда ი ოსაიონიქსა у двери (Хр.,  
სტრ. 49, 14), н. წემო-ბ/ვღვრთქქ ვსაю,  
აორ. გაწემო-ბღვრთი, пр. сов. გა-  
წემო-შიღდინე, н.-ნ. გე-ე-ბღვრთქქ  
встапу, სი გე-ე-ღვრთქქ, თინა გე-ე-  
ღვრთ, აორ. გე-ე-ბღვრთი (иногда съ  
перестановкою согласныхъ г'е'е'-

ბრღით, თიქ გ'ე'ე'-ღვრთქქ), пов. გე-  
ე-ღი ილი გე-ღი ვსავატი; — съ род.  
отн. ქიწმე-მუ-ვ'ვ'უღდინანქ представ-  
лю ему, აორ. ქიწმე-მუ-ვუღდინი ილი  
чаще გემეწმე-ვ'ვ'ურინი, см. რინა; —  
სენწიფეფი ართინს მი/ე-ურღვს цари  
стояли другъ противъ друга, см.  
რინა; — III-я пор. н. ვოღვრთქქ под-  
хожу къ чему-либо, подступаю,  
აორ. ქემე-ვოღვრთი: ქიშიოღვრთ ართი  
გაზარცე подошелъ олъ къ одному  
илюскогорію; — ელა-ღგინა რავსѣтъ  
(сукв. ვსავატი), სრ. აღონი, ოჭუ-  
მარე; — გამო-ღგინა пойти на пользу,  
пригодиться, объект. სტრ. з-го сгр.  
ქვგვმე-მოღვრთ მიქ пригодится.

**მო-ღგინერი** толстякъ, неуклюжий.

**ო-ღგინი** шило.

**დგმა**: დგმა ილი დგუმა სავატი; გე-  
დგმა ოსავატი, ოსტროიტი; გილა-  
დგმა ოსავატი, ოსოღიტი, ოსტუ-  
პიტი ოსოგო; ოღ'ინო-დგმა ვსავატი  
внутрь, ვლოჟიტი, ოსუვტი; ღო-  
დგმა; ითო-დგმა ოსავატი; იკო-  
დგმა ოსავატი (у края, у берега);  
კილა-დგმა ოსავატი что-либо на-  
верхъ (напр. на плечо); მე-დგმა  
(შურიში) ოსავატი духъ; მუკო-  
დგმა ოსავატი, ოსავატი кру-  
гомъ, სავატი; მენო-დგმა (ონაგე-  
რინი) ოსავატი, I-я пор. н. ზ/ვღვრთქქ  
ставлю, აორ. ქეღო-ბღგი, пр. сов.  
გე-შიღვქქ; съ род. отн. გე-ვ'ვ'უ-  
ღგი: გორგინი ქიგე/ე-ურღვქქს იში  
ихъ ოსავატი; — II-я пор. н.  
იბღვრთქქ ილი ვიღვრთქქ ставлю, სტროю  
для себя, აორ. ქიგი-იბღგი; — IV-я  
пор. н. ვოღვრთქქ, აორ. გი-ვო-  
ღვრთქქ, თიქ გი-ოღვრთქქ; — სტრ.  
з. II-я пор. н. იბღვრთქქ ილი

ვიდგებოდე | ставлюсь, აორ. ღი-იბ-ღვი || ღი-ივღვი, პრ. სოვ. ღო-ვღვი-მელექ; — обьект. სტრ. 2-იო სპრ. გე-მიღვი, თის გე-უღვი (რ. მიღვი), პრ. ნეს. მიღვიღვი (რ. მიღვი); — გე-მოღვი (რ. მიღვი), თის გი-ოღვი ილი გე-ბღვი, სი გე-რღვი, თის გე-ღვი; პრ. სოვ. გი-ნო-ბ/ვღვი, სი გი-ნო-რღვი, თის გი-ნო-ღვი, მპ. ჭ. გი-ნო-ბღვი (რ. მიღვი); — მა-ღვიღვი ილი ღვიღვი სთავიში; — შურიში ღი-ნო-ღვიღვი იღვიღვი (ბუკვ. ვლავაი-იღვიღვი ღვიღვი); — ღვიღვი ილი ღვიღვი პოსთავლენი; — გი-ოღვიღვი პრედ-მეთ პოსთავლი; — ნა-ღვიღვი სტროენი; — სა-ღვიღვი პომიშენი; — უ-ღვიღვი ნეპოსთავლენი; — თა-ღვიღვი (< ითო+ოღვიღვი) სთლენ (სმ. სიშევი); — ქესა-ღვიღვი (< რ. ქვე-საღვიღვი) ნალკა, ინოგა ო დუიხ კო-პიხ, სლუჟიანი პოდსთავლი დიარ-ბი (სრ. კოკინი 1).

**ღეღვი, ღეღვი!** (რ.) ო, მათ, მათ! ო, გორე! სრ. ღიღვი.

**ღეღვი** S, ღეღვი MZ სთარუხა, პრთ. ბაღიღი (ეტიმ. ეტიხ სთოვ სმ. H. მარრ, *Ифетическое происхожд. абх. терминов родства*, Изв. И. А. H. 1912, სტრ. 424).

**ღეღვიღვი** (რ.) ძარიცა; ნოვობრაცი-ნი; — მაჟა ღო ღეღვიღვი ძარი ი ძარიცა; პოვობრაცი, სრ. მო-ჭეუ-ღვი, სთოვი.

**ღეღვი** (იხვ არბ. *دعا* სპორ, ისქვ) სპორი, ოსპარივანი, II-ი პორ. პ.-ნ. ვიღვიღვი ბუდი სპორი, აორ. ვიღვი; — სტრ. 3. II-ი პორ. ნ. ვიღვიღვი სპორი, აორ. ვიღვი; — IV-ი პორ. ნ. ვიღვიღვი ილი ვიღვიღვი სპორი სვ იმ, ოსპარი-ვანი, აორ. ვიღვი, გე-ბღვი; — ო-

ღეღვიღვი ილი სა-ღვი (< რ. საღვიღვი) ტიჟბა.

**ღეღვი** სმ. ღა 1.

- ღეღვი**, ნ-ღეღვი, ღი, ნ-ღი, ნ-ღი (რ. *ღეღვი*, ი. *دعا*) სთავიში ნეი-მომწერი სთი, პო გლუპოვანი, ა პოტო მლოვიხვ იხ ბორბი სვ იმ, იხ კოცი კო-ცი, ისეგა ოდერივანი პობიდი (სმ. სთავი *№ VIII, XV, XVI*); — კაჟა-ნღი ილი კაჟი-ნღვი (ბუკვ. კრემ-მე-დივი) კაჟა-ნღი; — კაჟა-ნღი-ქერიქვი კაჟა-ნღი-კერიქვი (პრო-ვიში ოდოგო იხ დივი, სმ. კაჟი).
- ღეღვი** ბოიში; — ღეღვი ღოზორე ბოი-ში დორეცი.

**ღერიღვი** (რ.) გლივანი კუვინი სვ ში-როკიმ თვრეციმ დი ჰრეპი სირა ი პრ.

**ღერიღვი** (პ.-ფ. *diligence*) დიღვიღვი.  
**ღეღვი** სმ. ღიღვი.

- ღვ || ძვ**: ღვღვი, გე-ღვღვი, ღო-ღვღვი, I-ი პორ. ნ. ბღვიღვი კლადი, აორ. ქეღვი-ბღვი იღვიღვი პოღვიღვი, ქეღვი-ბღვი პოღვიღვი; — სვ როდ. ოთ. გე-უ-ბღვი ილი გე-*ღ*-უღვიღვი, აორ. ქიღვი-ღვი ილი ქიღვი-*ღ*-ღვი; — II-ი პორ. ობღვიღვი კლადი სეხ, აორ. ობღვი ილი გი-იბღვი, პრ. სოვ. გე-მიღვიღვი, თის გე-უღვიღვი; — III-ი პორ. ნ. გეღვი-ღვიღვი კლადი სვრუ; დი იმ, იღვიღვი, აორ. ქეღვი-ღვიღვი; — სხელი ქიღვიღვიღვი პავლი ეგო (ბუკვ. პოღვიღვი იმ იმ); — IV-ი პორ. ნ. გეღვი-ღვიღვი ღვიღვიღვიღვიღვი ჰსთავლი კლასი; — სტრ. 3. II-ი პორ. ნ. ობღვიღვიღვი კლადი; — გე-ღვიღვიღვი პოღვიღვიღვი სვრუ (რ. გა-ღვიღვიღვი), ღო-ღვიღვიღვი პოღვიღვიღვი (რ. ღა-ღვიღვიღვი); — ღლა-ღვიღვი ილი *ღ*-ღვიღვიღვიღვიღვი

внутри чего: ცუც ქალადუ ოფქ პოლო-  
 жилъ въ ухо;—ჭიბეშა ქი/ელე-ელე  
 (<ქილა+ილე) ილი ქალე-ელე ოფქ იბ-  
 ლოჟილ სეფს ვ კარმან;—ქკლე-  
 ელე სუჭიშა ოფქ პოლოჟილ სეფს პა  
 плечо;—ამა-ღვალა, გომა-ღვალა ცხვი-  
 ნიშა პოლოჟილ პა პოტოლოკ;—აშა-  
 ღვალა კლასტ სვერხუ;—გინო-ღვალა  
 პერელოჟილ, ოტლოჟილ; — ლუღიში  
 გინო-ღვალა ოტლოჟილ ოლოვუ; —  
 ლახალაში გინო-ღვალა ზარაჟილ  
 ბოღზნიუ: ლახალაქ ქეგინბ-მალე ი  
 ზარაჟილ ბოღზნიუ (გ. ავადმყოფო-  
 ზა გაღამელო);—იოთო-ღვალა პოლოჟილ  
 იოდო ყო-ლიბო; — იბო-ღვალა პოლო-  
 ჟილ ვნიზ; — კელა-ღვალა, კილა-  
 ღვალა პოლოჟილ, პროლოჟილ, პრო-  
 დქ;—კინო-ღვალა კუნთსუშა პოლო-  
 ჟილ ვ ყოლ; — მითო-ღვალა ვლო-  
 ჟილ;—მიკო-ღვალა, მუკო-ღვალა ირი  
 ლოჟილ კხ ყო-ლიბო;—წი/ემო-ღვა-  
 ლა, იწო-ღვალა ილი აწო-ღვალა პო-  
 ლოჟილ ვიერი;—სტრ. ვ. I-ი პორ. ი.  
 ზმექ ილი ვმექ, სი ძექ, თინა ძე ლეჟუ...,  
 პრ. ნეს. ი აორ. ზმეღი, ირ. ს. ნო-  
 ზმექ ილი ნო-ზმევექ, სი ნო-ძვ'ვექ, თინა  
 ნო-ძვ'ვე; — ობექტ. სტრ. I-ო სპრ.  
 ი. გე-ზმე, სი გე-რმე, თის გე-ძე, მი.  
 ყ. გე-ზმენა ნა მიწ ლეჟილ, ი ლო-  
 ჟენ..., ირ. ნეს. ი აორ. გე-ზმედე;—  
 ი. გო-ზმე, გო-რმე, თის გო-ძე ი  
 ოკრუჟენ, ობყილ ყმწ-ლიბო; —  
 კისერისხე გო-ზმე კირი ი პო შეო  
 ობყილ (ობლოჟენ) იზვესიუ;—მო-  
 ზმე, მო-რმე, თის მო-ძე ჯდელ მენა,  
 თენ, ეო (გ. მომეღის); — ეშე მათი  
 სიკეთე ქომოზმე ოფქ ათო ი მენა  
 დობრო ჯდელ; — 2-ო სპრ. ი. გე-  
 მიძე, სი გე-გიძე, თის გე-უძე ა) ლე-  
 ჟილ ყ მენა, პრედსტოილ მიწ:

შორი შარა გემიძე მიწ პრედსტოილ  
 დალილ პუტე; მა ჭიბეშა ფარა ალა-  
 მიძე, სი ალა-გიძე, თის ალე-უძე ყ  
 მენა დენგი ლეჟილ ვ კარმან; ბ) მიოყ,  
 თობოყ, იმწ ნალოჟენო ნა  
 ნეო (взыскание), გ. ე. ოფქ დოლჟენ  
 მიწ, თენს, სმუ: მა სქანდა (თიშა)  
 ზრელი ფარა გემიძე ტყ (ოფქ) დო-  
 ჟენ მიწ მიოყ დენგი (სმ. ძვენა,  
 ძენა).

2. ღვ || ძვ: მო-ღვალა ნადქვალ ობუვი,  
 ნაპტალონი, II-ი პორ. ი. მუთი-იზღვანქ  
 ნადქვაო (სამწ), ი. ბ. მი-იზღვანქ,  
 აორ. ქემი-იზღვი;—III-ი პორ. ი. მუთ-  
 მუ-ვოღვანქ ოდქვაო (დრუგო), ი. ბ.  
 მუ-ვოღვანქ, აორ. ქემუ-ვოღვი, სი  
 ქემა-ღვი; — ობექტ. სტრ. 2-ო სპრ.  
 ე-მიძე, ე-გიძე, ე-უძე ნა მიწ ნადქტი  
 (очки); — 3-ო სპრ. ი. მე-მოძე, მე-  
 გოძე, თის მა-აძე (გ. მა-ცვია) ნა მიწ  
 ნადქტი (ნაპტალონი, ობუვი);—ფორმა  
 დოჟმ. მე-მაღვე, მე-გაღვე, თის მა-ღვე  
 მოყ ნადქტი; — მო-ღვალარი ობუ-  
 ტყი; — კუნხი-მოღვალარი ობუვი, სრ.  
 ქუნა.

ღია სმ. ღილა.

ღიაკონი (გ. იზვ გრეჩ. δίακονος) ნა-  
 ლოშიკი.

ღიარ: ღიარაფა კორმილ, -ტყსა, ჴსტყ,  
 აშა-ღიარა ჴსტყ (ვწ ლყსუ, ნა ვიწყ),  
 II-ი პორ. ი. ვიღიარქ კორმაყს, აორ.  
 ვიღიარე;—III-ი პორ. ი. ვოღიარუნქ  
 კორმლყ, აორ. ვოღიარე;—ღიარა ყო-  
 შენიე, ბრაცილ პირე;—სა-ღიარო  
 ბრაცილ; — ო-ღიარე ილი ო-ნ-ღიარე  
 კორმყ, ტრავა; — ო-ღიარაფალი ობ-  
 ექტე კორმენი, პასომყ; — ო-ღი-  
 არაფალი დღი კორმენი, ყობყ  
 ნატი.

ღიან S, იან MZ და, დქილსტველყო.



**ღილა** (მრ. ღილალოფი), ღია მამა; — ღია-ნთირი, ღია-ნთელი სვეკროვ, თეშა (*ბუკვ.* обмѣненная или замѣняющая мать, см. თირუა 2); — ღილა-ქონირი მაცხა (*ბუკვ.* привитая мать, см. ქონუა); — ღილა-ჩაფირი ზვანა მამა (*ბუკვ.* выбранная, см. ჩაფა); — უ-ღიდე, უ-ღილო, უ-ღილოლი ბეზ მამი, სირთა; — ღილა-მოკა (*ბუკვ.* беременная мать) პოდჷ ამიმ ნავანიემ იზვѣსთა მწესთა ნა რ, ტეხურწ, ბლიზ ნობალაევა (სმ.), თამწ, სდწ პროვიპოლოჟნე ბერეგა რწკი ბლიკო დრუგწ სწ დრუგომწ სოდითსა; ო პროსჷოდენი ნავანიე სუესთუეტსა სლდუოჟა ლეგენდა: ნო ვრემა პაშესთვი პოღჩიწ არაბსკაგო ზავოენათელა მურვანა გლუხოგო (ნაჩალო VIII ვ.) ილი ჩინგიზ-ხალა († 1227) ოძა ბერემენა მინგრელკა ნე უსწლდა ნო ვრემა უკრწთსა ვწ ნობალაევსკუო კრწპოსთა ი ოსთალსა ზა რწკოუ ტეხურწ, პო პრავომუ ეა ბერეგუ; პოღჩიწა ვოწ-ვოწ ნაწვგაოტსა პესაწსთუო; ონა პოღბწგაეტსა კწ ბერეგუ რწკი ი მოლიწ ბოგა სნაწთი ეე ი ეა პლოდწ; ბერეგა (კოღმე) რწკი სოწლსა, მინგრელკა პერეპრწგულა ჩერეზ რწკუ ი სკრწლსა ვწ კრწპოსთი (ათიმ. სლ. სმ. Н. Маррѣ, ОТ, стр. 8, прим. 1), სმ. მუჰუ.

**მ-ღიღარი** სმ. ღინღარი.

**ღიღი** (რ.) ბოლოჟი; — ღიღ-კოჩური სმ. კოჩი; — ღიღი-უსველებერი ველიკი-პრეველიკი, სმ. უ-უსველებერი; — ღიღ-ელბა სლავა, ველიჩიე, ველიკოღწიე, ბოგატესთა; — ოთმ. რღ., III-ი ნორ. ნ. ვაღიღენწ პროსლავლიუ; — ღიღ-ბუნა ბოლოჟი, ველიკი; — ღიღ-ბული ზნატ-

პიი; — გა-ღიღ-ბა უველიჩენიე; — მე-ღუღური (რ. მე-ღიღური) გორდიი; — სი-ღიღა ველიჩინა; — ღიღი-ნემი (*ბუკვ.* большой орѣхъ, см. ნემი) დიდი-პედზ, სელო ვწ ზუგდიდსკომუ უზდწ (ათიმ. სლ. სმ. Н. Маррѣ, ОТ, стр. 3, слово 4-ое ვწ прим. 2).

**ღიღვავუნა** სმ. ღღვანა.

**ღიი** სმ. ღემი.

**ღიკო**, ღეკო ვნიზუ; — ღიკოწონა სნუსკწ; — ღიკოწონს ვნიზწ; — ღიკოწმე სნიზუ, სმ. იკოწონა.

**სა-ღიღი** (რ. ოწ ღიღა ოწო) ობწდ; — სა-ღიღოზა ობწდენოე ვრემა; — სა-ღიღოზა-სა-<sup>1</sup>სე<sup>1</sup> დო ობწდა; — ნა-სა-ღიღს პოსლწ ობწდა, სრ. ინგწა.

**ღიმღარი** სმ. ღინღარი.

**ღინ || ღუნ:** ღინაფა S, ღუნაფა MZ ტერია, III-ი ნორ. ნ. ვოღინუნწ ტერია, აორ. მი-ე-ვოღინე, პრ. სოვ. მე-მიღინუფუ/ღ, ოის მე-უღინუფუ/ღ; — სწ როდ. ოთწ. მე-ვუღინუნწ, მე-გიღინუნწ (რ. ღავუკარგავ) ი რ. დ.; — IV-ი ნორ. ნ. ვოღინაფუნწ; — სტრ. ჰ. I-ი ნორ. ვღინუ/ღწ ილი ჰღუნუ/ღწ ტერიაუსა, პოღინაბო, აორ. მე-ვღინი ილი მე-ბღინი, პრ. სოვ. ჰღინაფერეკე; — გე-ღინაფა იზვოღინწთსა ვწ ჩრეზვუჩაი-ნუწ ო კომწ-ლიბო ილი ო ჩემწ-ლიბო ზაბოტაწთსა, პროპადაწთსა ვსლდწ კოგო-ლიბო ილი ჩეგო-ლიბო (რ. გადა-ყოლა), ი. გეთმე-ვოღინეკე, ოინა გეთმი-ოღინე/ღ ილი გეთმა-ღინე/ღ, აორ. ქიგე-ვოღინი, ოიქე ქიგი-ოღინე ილი ქიგა-ღინე; — ჩქიმი მუმაქე ჩქიმი გურაფაწს ქიგიოღინე, მარა ჩქიმღე მუთაქე გრ-შაროტე ოთეწ მოი მნოგო პოზაბო-ტილსა ო მოემწ ობუჩენი (რავორი-დსა იზწ-ზა მოემწ ობუჩენი), ნო იზწ მენა იწეგო ნე ვწშლო; — ოიქე ოის

ქიგოღინსაჲ! пусть опъ пропадетъ съ нимъ! — აწო-ღინაჲ, пронасть прочь, исчезнуть: თოლცე ქაწადინე სკანბიჲ სტრელა პრონაჲ იპზ გლავს;— გინო-ღინაჲ удаляться, исчезнуть; — ეკო-ღინაჲ: უსურბიში ქვათილას ცურაქ ქეკადინე (въ погоди) ვა овечьимъ курдюкомъ шакаль погивს;— იოო-ღინაჲ исчезать, быстро удалиться: დეღბიქ მიდეუუნუ ძღაბი მუში ნიშიშა, ქინაახუნუე ღო ქათადინე მუში სხენწიფოშა старухა взяла дѣвущку къ своей лодкѣ, посадила (въ нее) и быстро поплыла (исчезла) въ свое государство (страну); — იშა-ღინაჲ, II-я пор. н. იშე-ევღინეჲქ терлюсь среди чего-либо, аор. ქეშე-ევღინი: ქეშეევღინი თე საქმეს я погивს среди этихъ дѣлъ;— მიკო-ღინაჲ;— объект. стр. 2-го спр. н. მიღინე у меня терлется (г. მეკარგება), აორ. მე-მიღინე, თის მე-უღინე; — მა-ღინაჲთლი терлющій; — ღინაფირ/ლი, потерянный, погившій; — მი-ო-ღინაჲჲქ предметъ или мѣсто потери, гибели.

**ღინახალე** см. ღინო 1, სრ. მულახალე.

**ღინღარი**, ღიმღარი, მ-ღიდარი, ღიდარი (გ. ღიდარი, მ-ღიდარი) богатый; — отыменный глаголь, გა-ღინღრება, III-я пор. н. ვამღიდარებქ обогашаю, აორ. ვამღიდარე; — სტრ. 3. II-я пор. н. იმღიდრებუქ богатью, აორ. გე-ებ-ღინღარი; — სი-ნღიდრე, სი-მღიდრე богатство.

1. **ღინო** нутро; რაიონჲ разселения однофамильцевъ или вообще близкихъ сосѣдей и знакомыхъ; — ჩქიბი ღინო нашъ რაიონჲ; — ღინობო-ლე или ღინახალე S, ღინობულე ღე-

ნახალე MZ шутри; — ღინახალენი, ღენახალენი внутреншій, домашний.

2. **ღინო-**, იხო- предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

**ღიო** пока, еще, свачала, ღიოდე, ღიოდე (< ღიო-ღიო, ღიო-რ-ღიო).

**ღირგ:** ღირგუა атаковать, бороться, სტრ. 3. ვაღირგუუქ;—ქაღირგეს არ-თიანც ბროსილს დრუგჲ ნა დრუგა.

**ღირთ** см. ღინ 2, რ 5.

**ღირიკ** || **ღერგა:** ღირიკუა S, ღერგუა MZ сгибать, -тъся, нагибаться, I-я пор. н. ვღირიკებქ, აორ. მო-ვღირიკი; — სტრ. 3. II-я пор. н. ვღირიკეუქ; აორ. მი-იღირგვი, პრ. сов. ვღირიკექ;—მო-ღირიკელი согнутый, სრ. მო-ღულიზუა подь ღულა.

**ღინა-** предлогъ въ глаголахъ.

**ო-ღინი** Одишъ, название изменной части Мингрелин სა-მარგალო (этим. слова см. Н. Я. Марръ, *Исторія термина «абхазъ»*, Изв. И. А. И. 1912, სტრ. 701), см. ოღინი.

**ღინქა** дрова.

**ღინა**, დეხა земля, мѣсто;—ღინა-ზურგა Диха-зурга, деревня въ Самурзакапо;—ღინა-გუზუბე, см. ისორეთი;—ღინაშ-უშქურა см. უშქური;—ღინაშხო Дихашхо, деревня въ Кутаисскомъ уѣздѣ; — «ღინაშხო» въ Гური ნა-званіе извѣстныхъ качествъ почвы (см. სხალხო გაზეთი 1911, № 233), სრ. ღინაშხო у Орб.;—ღინა-ჭუბერი ბჴალა земля, употребляемая вмѣсто мыла при мытьѣ головы.

1. **ღო**, ნ-ღო, ჯო II (?) (соедин. союзъ) и: მა ღო სი ი ვ თჲ; ქოცოფე, ქოცოფენ ღო მუთა ცოფე ბყო, ბყო, ი ничего не было (см. ჯუჯუელი).

2. **ღო**, ნ-ღო (разд. союзъ) или: მიქე

მორთე — ქომოლი ღო ოსური? კტო  
პრინელ — მუჟინა ილი ჟენჟინა?  
— წუჟარი გოკონე ღო ღვინი? ჟტო  
თებუ უოდნო — ვოდი ილი ვინა?

3. ღო- პრედოჟ ვუ გლაგოლახუ ი ნენახუ, *Гр., § 115.*

4. ღო- (< ჯო = *карт.* სა-, სვ. ლე-)  
პრეფიქსუ დლი ობროვანი ი მწესა, ნაპრ.,  
ღობორე *дворец* (< ღო + ოსორი  
*дом*); პრეფიქსუ ეტოჟ ობჟიკოვენ-  
პო თერლეთ სოგლასნი ჟვუკუ, სმ.  
ო- 3.

ღოლაბი (ი. *والب*) ბოლიოი ჟერ-  
პოვუ მელინიცა, სმ. წისქვილი.

ბ-ღოლო ჟელენუ, ტრავა, რასენი (სრ.  
გ. მღელო); — ლეჟიშ-ღოლო რომანჟა,  
სმ. ქამენა; ვო ვრეია პოვოლუნი დწ-  
ვინცი, პრისტალნო გლია ნა ლუნუ,  
რვუტუ რომანჟუ პროსუნუტუნი ჟერ-  
ეზუ სვონ ჟე ნანტალონი რუკანი;  
ნაბივუ ტაკიმუ ობროვუ ნანტალო-  
ნი, კლადუტუ იხუ ნა პოჟუ პოდუ  
ნუჟიკი, ვუ ნადეჟდუ ვიდუტუ ვო სიწ  
სუჟენაგო (სმ. *СМК, XXXII, ოტდ.*  
*III, სტრ. 132.*)

ღონგი, ღონგვი (გ. მ-ღოგვი, ღოგვი)  
გორჟინა.

ღოთა ვოლა, სრ. ნაცა-ტუტა.

ღოშაწი *Дошакъ*, ნაზვანიე დერევი; —  
ღოშაწური *дошаки́й*, *дошаке́ц*, მი.  
ჩ. ღოშაწარეფი.

ღობოური, ღობტური (ფ. *docteur* ჟერ-  
ეზუ რ. დოკტორუ) დოკტორუ; — ღობ-  
ოურიბა, ღობტურიბა ვრაცევაიე.

ღობორე დვორეცუ (სმ. ოსორი); — ანა-  
ლი-ღობორე *Ахали-дохорэ*, სელო.

ღობტური სმ. ღობოური.

ღობუნა სმ. ხუნა.

ღოცია S, ღუცია MZ კუროჟა, სმ. ღა-

ღულია, ვარინა, სრ. არმ. *Գ/ս* მო-  
ლოდი გოლუბუ, კუროჟა.

ღრო, რღო (გ.), *дат. карт.* დროს || დოს  
ვრეია, სლუჟაი; — მუ დროს ილი მუ  
დოს ვუ კაკოე ვრეია, კოგა; — დრო-  
ება (გ.) ვრეია, სლუჟაი; — დროთ...  
დროთ იო ვრეინამუ, თო... თო; —  
ოტუმი გლაგოლუ III-ია პორ. ვ. ვადრო-  
ვენქ ი დამუ ემუ ვრეია, პოდოჟუ,  
აორ. ქე-ვადროვი, სრ. ეღორია, ხანი:  
ნაზვანიე ვრეინუ გოდა:

გა-ზავტული (გ.) S ვესნა, გა-  
ბზარსული MZ ილი ავუნი (სმ.).

ზავტული (გ.) S ლუტო, ზარსული  
ილი ბზარსული MZ (ეტიმ. სლ. სმ.  
П. Чарал, *Объ отиош. абх. яз. къ*  
*яфет.*, სტრ. 36—37).

ღა-მორჩილი ოსენუ (ვწროიოთნო  
პეზ გ. ღა-მორჩევა *очищать отъ листь-*  
*евъ, вѣттокъ* ოტუ მორჩი *вѣтка, побѣвъ*).

ზოთონჯი ჟინა, ბზოთონჯი,  
ზოთონი.

ღული გოლოვა (დტ. *карт.* ღუბ || ღუც,  
დტ. მწეს. ღუტქ < ღუტქ); გლავნი,  
ჯუჯო II (?); — ღული-არეგული დერ-  
კიი, ბეზსტუდნიი; — ღულიშუელი სა-  
მოსტოიელნიი, სვობოდნიი; — უ-ღუდე  
ბეზგოლოვი, პერასპორიდიელნიი,  
ნევიპინატიელნიი; — ვოიოშ ღული 1/10;  
დეიჯკიი; — ღულინე, ღულინი<sup>1</sup> (< ღუ-  
ლი + ინი<sup>1</sup>), ღული-გიმე ვინივუ გო-  
ლოვო, შიწუ; — ღულო (ვოზ. მწეს.)  
სამუ; — ღულიშო დლი სეზუ, სეზუ; —  
ღულიშე ბოლოშ-<sup>1</sup> სე<sup>1</sup> სნაჟალა დო  
კოვიცა; — ღუდელო კოლოსუ (სმ. ჟუ-  
ჯელიცა); — ღუდეუნა, სმ. კვარია; —  
«ო-ღულია», სმ. სა-ღაბალო.

მე-ღუღური სმ. ღიღი.

«დუმფარა» მრ. კუვინიკა ბწლი  
(რასტ.).

**დუნია** (არბ. دنيا) მიწა.

**დურ** || **ტურ**: დურინი, ტურინი летать, бушевать, I-я нор. п. ვდურინუნქ, ვტურინუნქ, აორ. ქო-ვდ/ტურინი; — სь род. отн. п. ვუდურინუნქ, აორ. ქედვ-ვუდურინეე; — დისაშა ქედუდურინუნქ დუდი онъ отсѣкъ ему голову (бука. заставилъ его голову летѣть къ землѣ; Хр., стр. 58,18), სრ. ფურინი.

**დურგალი** (რ. იპვ. п. دروگر или دروگار), დურგაი ბმ. плотникъ, столяръ, სრ. ბურო.

**დურღენი** კუსტე ежевичъ, სმ. მუცი.

**დურშუმანი** (ტ. دشمن) задумчивый.

**დუქანი** (არბ. دكان) ლავკა; — მე-დუქანე ლაოქნიკი.

**დულა** (რ. დულარე) кнпятокъ; — ნა-დული (რ.) творогъ, სრ. ნა-ფუნეფი, ხაჭო.

**დუშმანი** (პ. دشمن) врагъ.

**დუცი** локоть (სრ. რ. ნიდაევი), სრ. ჭყიოთ.

**დუცია** სმ. დოცია.

✓ **ღღა**, ნ-ღღა (მი. დღაღეფი) день, დღა-ში; ინოგა სოვო ეთო უიოტრებლიეტ-სა ვა გრუზიკისოი ფორმა დღე ილი ნ-ღღე, კაკა ო-ნ-ღღე, წინა-ნ-ღღე (სმ. იჩხე); — დღარი, დღერი დღეიოი, სეგოდნაშვიი, სუმი-ღღარი, სუმი-ღღერი ტრეხდღეიოი; — ამ-ღღა, ამუ-ღღა, ამუ-ღღა სეგოდნა; — ო-ღღე-ღღას ვა თოტ დღე; — ამუღღარი სეგოდნაშვიი; — ამუღღარი წორი სლადუოაი პეღლა (бука. равный сегоднашнему дню); — დღას ვარ პიკოგა; — დღაშიოთ დღე; — დღაშ-ღღაშიოთ პო დღამ; — დღაშე პოდენიო, კაჟდეი დღე: დღაშე თუ-შანი უღუ თი კოს შემოსავალი უთო ჟოლოვკა სეჟედღეიოთ პო დეატი რუბლეი დოჟო; — დღო დღარო დო

სეგოდნაშვიი დღე, ნოკა; — ო-ნ-ღღე, შქა-ღღა პოდენი; — ონღღერი, ონღღერი S პოდნიკი; — ონღღეშე იოგ (სრ. გურიაშე); — «ონღღეში კარი» ოკოიწე ბეზ სტეკოლ (бука. полулепная дверь, სმ. გა-პიგეზა); — წინა-ნ-ღღე (რ. წინა-ღღე კაიუპ) ტაკე უ მიგრელეცე ვაზივარეტა ნ-ე იანვარა; — დღახუ პრადნიკი, ვღღახუეი პრადნუო.

ვა პავაიოიხე დღეი პეღლი დღა პრინიმაეტ ფორმა შხა (სმ. ПА, სტრ. 33; Гр., § 129, А:

**ჟაშხა** S, ჟეშხა MZ ვოკრესენე (დღე სოლიცა); — პავაიოი ველიკო-პოსთნიხ ვოკრესენიხ დღეი: მუთა ჟეშხა «იჩხე ვოკრესენე» (3-ე ვოკრესენე), ტურუ ჟეშხა «ღღე ვოკრესენე» (4-ე), ზაი-ჟეშხა (5-ე, სმ. ზაი), ზაი-ჟეშხა (6-ე, სმ. ზაი).

**თუთაშხა** პონეღლაშვიი (დღე ლუი); — თუთაშხა ზეღინერი სხატილივი პონეღლაშვიი; ტაკე მიგრელეცი ვაზივარეტა პერივი დღეი ველიკო პოსტა; პო იჩხე ვიროვანიო ვსაკი დღეა, პაჩატი ვა ეთოტ დღე, ბუდუტ იმღე სხატილივი სეხოდე, ვა ოსებეპოსტი ობუჩენიე რებენკა გრამოტე; დღე ეთოტ სტავატი დღე სკოვოროდი სე ვოდო პერეღ რებენკოთ, სიდაიციმღ ბოსიკოთ ნა პოლუ; ბერუტ რებენკა ვა პოგი ი ჟაწავლიეტ ეგო პიწსოკო რავ ჟაწავლიეტ ეგო კრესტოობრავი ვა სკოვოროდახ, ოდვოვრემეპო ჟაწავლიეტ ეგო სმოტრეტე ვა რასკრიგუო აზბუკუ ი სოობაიეტ ემუ პავაიოი პერივიხ ბუკვ; მოღივენივი ობრადე ეთო დღე პავივარეტა ო-თუთაშხური პონეღლაშვიი; ვა ობუდუ ვა ეთოტ დღე

готовить სოფო-კვარი (см. подь კვარი), и въ эту же ночь гадаютъ дѣвушки, съѣдая пересоленныя лепешки წყვთჲ კვარი (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 101—102).

**თახაშხა** вторникъ.

**ჯუშაშხა** среда; — ჟუშაშხური, см. ნერნი.

**ცაშხა** четвергъ (дѣнь неба); еврей изъ мѣстечка Суджуна (Сев. у.) произносилъ это слово, какъ ხაშხა.

**ობიშხა** (с. ობიშ, ჰებიშ) пятница.

**საბატონი**, საბატონი (греч. ἡμέρα τῶν, τὸ) суббота.

**ღღამუში**, ღღამუში Дѣламушь, Дѣламышь, рѣка въ Абхазіи.

**ღღახუ** праздникъ, см. ღღა.

**ღღვანა** Дѣвапа и **ღღღვანა** Днд-ღვანა, сѣла въ Сенакск. уѣздѣ.

**ღღუღ** см. ნღუღ.

**ღღურ**: ღღურაფი хрюканье, хрюкать; — ღღური ღღურანცჲ свищья хрюкаетъ.

**ღღკო** см. ღიკო.

**ღღნათა** см. ღინათა.

**ღღნახლე** см. ღინო 1.

**ღღრთ** см. ღღინ 2, რ 5.

**ღღრკუა** см. ღირიკუა.

ქ.

1. ქ см. ათე 1 и 3.

2. ქ, ეე см. ჰე.

3. ქ- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ имепахъ, *გრ.*, § 115.

4. ქ- характеръ IV-й пор. стр. 3. въ грузинскомъ, часто встрѣчающійся и въ мингрельскомъ, ср. ა-3, ო-2.

5. -ქ см. -ა 4.

6. -ე 3-е л. ед. ч. отъ რინა, см. подь რ 4.

**ებრო** (г. ერბო) коровье масло.

**ეგებუ**. ეგებას (г. ეგებ, ეგება, ეგებას, ეგებოს) бытъ можетъ.

**ელამი** (г. ელემი) Эдемъ, рай; — სი რექ ელამიში ნარდი თუ — цвѣтокъ (*букв.* возвращенная) Эдема (*Хр.*, стр. 164, 23).

**ელამუშამო**, ელომუშამო, ილომუშამო вмѣстѣ.

**ელორია** удобное время; — ელორია ქუქიანი оны улучилъ время, см. ღრო.

**ევერიე** лѣсная поляна, см. ვე.

**ეოურეშე** см. წურე.

**ეოქი**, ეოქე см. ექი.

**ეოეშიე**, ეოეშინე подобно тому.

1. **ეოი**, **ოი**, **ი** *указ. мѣст.* тотъ; какъ опредѣленіе, поставленное впереди опредѣляемаго, мѣстонменіе это не измѣняется ни по числамъ, ни по падежамъ, какъ вообще всѣ мингрельскія прилагательныя, см. ათე 1.

2. **ეოინა**, **ოინა**, **ინა** *лич. мѣст.* тотъ, оны, *გრ.*, § 46; — თიშობა все по немъ (г. შისობა), *გრ.*, § 127, см. ათენა.

3. **ეოი**, **ოი**, **ი** въ сочетаніи съ другими словами: ე'ო'ი-გვარი, ე'ო'ი-ზემა, ე'ო'ი-ნეერი, თი-ნაირი, თი-რი-გი, თი-სხი, თი-ცალი, თი-წკალი, თი-ჯგურა и др. (см. подь этими словами), см. ათე 3.

4. **ეოი** (= ე + თი) см. -თი 3.

5. **ეოი** творит. п. отъ ე 1.

**ეი**, ეა *межд.* ей!

**ეკალია**, ეკალი Экаліа, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**ეკენია** см. подь თუთა.

1. **ეკი** вверхъ; — ეკი-ეკი выше, выше; дальше, дальше.

2. **ეკი** Экъ, селеніе и гора въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**ეკო-** см. იკო-.

**ეკომონია** (?), ეკომონია გაცუე და ბუდეთ თებს во вредъ! (проклятіе).

**ეკოზონა**, ეკოზონი см. იკოზონა.

**ელა-** см. ილა-.

**ელადგინა** разсвѣтъ, ср. აღონი, см. подь ღგინ 2.

**ელანი** косой (г. ელაში), ср. ცვერე.

**ელარჯი** мамалыга съ сыромъ.

**ელახე** востокъ; — მუნაწიის მიღუურთუმე ელახეშე урожай пошелъ на востокъ (говоритъ житель западной части Мингрелии въ вечеръ Новаго года, если луна покажется на востокъ, т. е. если случится полнолуніе; см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 92); — ელახონი восточный; — გელახე западъ; — გელახონი западный, ср. ბჟაიოლოუ, ბჟადალოუ подь ზჟა 2.

**ელესია-მელესია** аллитерирующее и риемоеющее образование, не имѣющее смысла, *Гр.*, § 165.

**ელი** (г. იელი), იბლი S, იოლი, ილი ხშიოდურь (раст.).

1. **ელია**, ელიავა Эліа, Эліава (фамилія); — სა-ელიავო, სა-ელიო Саэліавო, Саэліо, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

2. **ელია** (муж. имя) Илья; — ელიობა праздникъ 20 іюля (Ильинъ день); этотъ день считается днемъ нечистыхъ духовъ: по вѣрованію мингрельцевъ злые духи въ эту ночь шныряютъ по селеніямъ въ образѣ волка, кошки, совы и др.

животныхъ и птицъ; они тайно вынимаютъ у спящихъ людей сердце (см. *Хр.*, стр. 6,11-14), легкія, печень и относятъ ихъ для проглатыванія къ старой вѣдмѣ «Рокани», обитающей на горѣ Табакона (см.); во избѣжаніе такой роковой участи отъ злыхъ духовъ, мингрельцы всю эту почъ напролетъ бодрствуютъ, трубя въ трубы, стрѣляя изъ ружей и забавляясь пѣніемъ и хороводами; въ этотъ же день хозяйка дома совершаетъ обрядъ жертвоприношенія св. Ильѣ съ просьбою избавить сушильщикъ проса (ოლეე) отъ воспламенѣнія, а хозяйка дома ставитъ деревянный крестъ на самомъ видномъ мѣстѣ какъ передъ домомъ, такъ и на всѣхъ своихъ поляхъ (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 107—108).

**ელისამეიი** Иерусалимъ.

**ემერი** тамъ, см. ამარი.

**ენა** см. ათენა.

**ენგური** см. ინ-გირი.

**ენდრო** (г.) марена (раст.).

**ენწერი**, ეწერი (г. ეწერი) а) небольшой, низенькій лѣсокъ, песчаникъ, б) Енцерь, Ецерь, названіе нѣсколькихъ деревень въ Мингрелии.

**ენამ-ხუტუ** см. არამ-ხუტუ.

**ენეზამი**, ჰერეზამი прекрасный, симпатичный, ср. г. ჰერეზანი.

**ენეზი** большая семья съ имуществомъ, скотомъ; — ერეზამო-ნწევილი погибшій вполнѣ, искоренившійся.

**ერთგული** (г. ივზ ერთი ოდინი + გული сердце) вѣрный.

**ერთის-წყარო**, ერის-წყარი, ერ-წყარი

Эртись-цкаръ, Эрись-цкаръ, Эр-  
цкаръ, рѣчка въ Самурзакано.

**ერთობა** (გ.) единение, единство.

**ერი** (გ.) военный, свѣтскій, мірянскій,  
*прот.* პაპა.

**ერთის-წყარი** см. ერთის-წყარი.

**«ერცი»** (გ.) ცეცხლი планета, гороскопъ,  
судьба, счастье) пророческая книга;  
по преданію она написана діакон-  
омъ Мирцхулава, который счи-  
тался пророкомъ (крестьяне Мир-  
цхулавы теперь живутъ въ Ку-  
лисъ-Карѣ Зугдидскаго уѣзда); въ  
этой книгѣ будто бы, между про-  
чимъ, было предсказано о воцаре-  
ніи падъ Мингреліей династіи ки.  
Дадіановыхъ и о ихъ царствованіи  
только до шестого вѣнца, послѣ  
чего Мингрелія должна была до-  
статься красному человѣку (см.  
СМК, XXXII, отд. III, стр. 123),  
ср. მასქური.

**ერქვანი** (გ.) соха, плугъ; оглобля у  
сохи, Чуб.) рукоятка у сохи (съ  
этимъ значеніемъ слово употреб-  
ляется и въ имерскомъ гонорѣ  
грузинскаго языка).

**ერჩხილი** см. რჩხ.

**ერცქემი** туръ, ср. ძიხვი.

**ერ-წყარი** см. ერთის-წყარი.

**ერჯი** (გ.) ვერძი) баранъ, см. უხური.

**ესაბედი** *жен.* имя Елизавета.

**ესავე** *муж.* имя Исаакъ.

**ეური**, ეურიე, ეურენი см. ცური.

**ეფერი**, ეფერინეერი см. ფერი.

**ეფი** (გ.) იაფი) дешевый; — ეფასъ или  
უ-ეფაში дешево; — მა-ეფა (уравн.  
форма); — უ-ეფაში дешево; — оты-

менный глаголь, III-я пор. н. ვა-  
ეფენქ удешевляю, аор. ვა-ვაეფი; — съ  
род. отн. გუ-<sup>რ</sup>ეეფენქ, ვა-ვაეფენქ,  
ვაშიეფენქ и т. д.

**ეფუა** см. ფუაფა.

1. **ექი**, **ექე**, თქი/ე, თქინე, ეთქი/ე  
тамъ; — თქიშახე (< თქიშახე) до  
того мѣста; — ექი-ექი тамъ-тамъ,  
вотъ-вотъ; — ექიანი, თქიანი, ეთ-  
ქიანი тамошній, ср. აქი.

2. **ექი**, **თქი**, **ეთქი** въ сочетаніи съ  
ცური часто теряютъ свой послѣд-  
ній слогъ: ეური (< ექი + ცური), თ-  
ური (< თქი + ცური), ეთური (< ეთ-  
ქი + ცური), см. ცური.

**ექიმი** (გ.) пѣз арб. (حكيم) врачъ.

**ეშა** см. იშა.

1. **ეშე** (< თეშე, ათეშე) отлож. пад.  
отъ ე, თე, ათე.

2. **ეშე**, **ეშეე** (пар.) вверхъ, наверху; —  
პიჯი-ეშე лицомъ наверхъ.

**ეშენი** см. ათეშენი.

1. **ეში** см. ათეში.

2. **ეში** (< თეში, ათეში) род. падъ отъ  
ე, თე, ათე.

**ეშიმაკი**, ეშემაკი, ეშმაკი (გ.) διά-  
воль, чортъ; хитрый, шаловливый;  
отыменскій глаголь, н. ვეშმაკენქ  
шалу, хитрю.

**ეშმაკი** см. ეშიმაკი.

**ეჩვა** (გ.) ეჩო) тонорикъ.

**ეჩი** двадцать.

**ეწერი** см. ეწერი.

**ეჭვი** (გ.) მიზნისე, სომწნისე, პოდოზრწ-  
ნისე, ревность.

**ეჯა-მუჯა** эпитетъ, прилагаемый къ  
людямъ, неясно говорящимъ.

**ეჭვი!** *მეშ:* вотъ! смотри!

პ.

1. **3-** субъективный мѣстонемный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, преимущественно въ сепакскомъ говорѣ; въ пѣкоторыхъ случаяхъ его могутъ замѣстить ზ, მ, ჰ, ფ.

2. **3-** объективный мѣстонемный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, преформленный, ср. ზ- 2, მ- 2.

3. -3- см. -ა 4.

**3ა** *отр. частица* *не*; гласный исходъ этой частицы, какъ и предлоговъ (Гр., § 115), при стеченіи съ гласнымъ началомъ слѣдующаго слова, подвергается, большею частью, регрессивной ассимиляціи, частичной или полной: а) передъ უ переходить въ ო, напр., ვო ულუ (< ვო ულუ) *უ* *ნეო* *თუტ*; б) передъ ე — въ ე, напр., ვე ემადგინე *не* *მოუ* *ვსატ*, ვე ელვლო *не* *ოჟიდაიტ*; в) при стеченіи ვა съ характеромъ II-ой породы глаголовъ ო или ი съ другимъ какимъ-либо ო въ началѣ слова, происходитъ взаимная ассимиляція ა + ო = ე, ეე, напр., ვე ელა (< ვა ოლა) *не* *ჰოდი*, ვე ებრა (< ვა ობრა) *не* *ჰრადი*; часто при этомъ слышится одинъ ე, отрицаніе сливается съ слѣдующимъ словомъ: ველა, ვებრა, но, во избѣжаніе недоразумѣній, и въ такихъ случаяхъ лучше писать отрицаніе отдѣльно, съ аострофомъ наверху ვ' вмѣсто гласной; иногда ассимиляція происходитъ и черезъ согласный: ვე გიპართო или ვე გეპართო *ონ* *не* *ვითელ*; хотя რბეო, но встрѣча-

ются случаи и прогрессивной ассимиляціи: ვა აკო (< ვა ოკო) *ონ* *не* *ჰოეტ*; и тутъ часто слышно ვ' აკო; — ვან, ვანი, ვანუ/ე *ნეტ*, *ნე*; — მიღართეს *ლო* *ვანი*? *უილი* *или* *ნეტ*? *მა* *ვანი*, *სი* *ქიმერთი* *не* *ა*, *ა* *თ* *იდი* *туда* (რ. მე გი არა, შენ მიღი); — ვართი... ვართი *и* *ნე*... *и* *ნე*; — ვანუ *და*, *ვანდა* *если* *ნეტ*; — ვანო? *მუჭოთი* *ვანო*? *კაქ* *это* *ни* *есть* (= подобно тому, какъ...); — ვანია *отказ*; *отыменный* *глаголь* *ვანუბა*, *ვანობა*, II-ой *пор.* *п.* *ივაზრანქ* *MZ*, *ვივარანქ* *S* *отказываюсь*, *аор.* *მი* *ივაზრი* *или* *მი* *ივარი*, *пр.* *с.* *მი* *ივარუ*; — *с* *род.* *отн.* *н.* *ვ* *უვარანქ*; *გი* *ვარანქ*, *მი* *ვარანქ* *я* *откажу* *ему*, *тебѣ* (*или* *откажусь* *отъ* *него*, *тебя*), *ты* — *მი* *и* *т.* *д.*; — *გი* *ლო* *ვარაფა* *отговаривать*.

**3ა > ა** окончаніе мингрельскихъ фамилій, напр. ფლა-ვა, პაპა-ვა > პაპა-ა и др. (ვა одного корня съ абхазскимъ ა-ფа *сын*, см. Н. Марръ, *Къ вопросу о полож. абх. яз. среди афетическихъ*, § 4, б, 1).

**3ა-ვა**, ვაჰ, ვაჰ *межд.* *ой*, *ой-ой!*

**ვალა** (რ.) *срокъ*, *время*; — *ვალთ* *срокомъ*, *на* *срокъ*.

**ვაცნა** (რ.) *патронташ*; *пороховница*.

**ვაი!** ვაი-ახავაი! ვაიში! *межд.* *ой*, *о* *горе!* *ср.* *კოი*.

1. **ვადი** (რ.), *дат.* *ჩართ*. *ვადის* *или* *ვანის* *долгъ*.

2. **ვადი** *молнія*; — *отым.* *глаголь* *ვა* *ლუ*, *п.* *3-е* *л.* *ვალუნს* *S*, *ვალუნც* *MZ* *молнія* *блеститъ*, *жжетъ*; *аор.* *გო* *ვა* *ლ*



ლღ; — сь дат. отн. მი-ოვალანც; — ვალირი обожженный молнией; — გო-ვალაფა, ღო-ვალაფა мигать, качать, сь род. отн. დუ-უვალღ სეს онъ покачалъ ему рукою (даль знать); — თოლიში გოვალაფა миганіе глаза (глазомъ); секунда; — სეს მუკუვალუნც ка-чаеть рукою кругомъ, ср. ფიცი.

მო-სა-ვალი (რ.) случай (*букв.* должест-вующее прийти, наступить); уро-жай (ср. მუნა-წიი подь წ 4).

ვანა или, ср. ვარა 1, b.

ვანე быть можетъ, авось.

ვანჭარი см. ვაჭარი.

ვარ см. подь ვა.

1. ვარა *სოფ.*: ა) *противоп.* ა თო, иначе: ჰაკონს ლურსუ ღო ვა გა-აკურცხინუა, ვარა გობლანდნისა гос-подинъ, — говорить, — спитъ, и не разбудил его, ა თო, — говорить, — по-бьетъ меня (*Хр.*, стр. 49, 10); б) *раз-думит.* ვარა или, ვარა... ვარა или... или: მინ რექე ღო ვარა სოურე მოურქია? — კითხე თიქე кто ты, или откуда же идешь? — спросилъ тотъ; მუთი ქო-მიღულე ნი, — ვარა ფარა, ვარა ბარგი, — არძოქ მედიდინე что ни было у меня, — девьги-ли, вещи-ли, — все пропало; в) *уступит.* хоть, хоти бы, по крайней мѣрѣ: ჩქიმო ონჯღლო-რე ლე, ართის ვარა ვა გინქელას ქარუა ღო კითხირი для меня постыдно, чтобы хоть одинъ (изъ насъ) не умѣлъ бы читать и писать (*Хр.*, стр. 7, 12).

2. -ვარა частица для приблизитель-наго счета: უირი-ვარა до двухъ, около двухъ (რ. ორიოდე).

ვარა-ნანი прищѣвъ въ пѣсняхъ.

ვარაცა-см. ვარიცა.

ვარდი (რ.) роза.

ვარება см. подь ვა.

ვართი см. подь ვა.

ვართო какъ-бы, какъ-вибудь.

1. ვარი см. подь ვა.

2. ვარი *სოფ.* или: ვარი მუ ქიმიხა-სე? или что ему дѣлать? ср. ვარა 1, b.

ვარიად см. подь ვა.

ვარიცა, ვარაცა (რ. ვარია, ვარიკა, арм. *վարիկ*) вурочка, см. ღაღულია, ღოცია.

ვარო, ვარობა см. подь ვა.

ვარუ/ღ см. подь ვა.

ვარუბა см. подь ცხენი.

ვარჩხილი серебро (этимологию сло-ва см. Н. Марръ, *Яфетич. эле-менты въ языкахъ Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1911, стр. 142—143).

ვაეა см. подь ცხენი.

ვაჭარი (რ.), ვანჭარი-კოჩი купецъ; — სა-ვაჭრო (რ.) торговля; — ო-ვარჭებე-ლო для торговли, на торговлю, на ростъ.

ვახა Ваха, деревня и рѣчка въ Се-павскомъ уѣздѣ, см. ვვერზე.

1. ვე см. подь ვა.

2. ვე (რ. ველი), ვეე поле, поляна; — ვე-ლიდი-კარი Ведидикаръ, село въ Се-павскомъ уѣздѣ.

ვაწივა(?) პროფ. Цагарели предпола-гаетъ, что это слово образовано изъ ვა + წიე *не мальчикъ, парень* (МЭ, I, 73); но скорѣе можно по-лагать, что это слово совращен-ное ვერწემი (см.): რ опущенъ при замѣнительномъ растяженіи пред-шествующаго ე, въ послѣднемъ слогѣ опущенъ მ, какъ, напр., въ словѣ ღემი > ღიი, сь той лишь раз-ницей, что въ словѣ ღიი гласные

подверглись регрессивной ассимиляции, а ვეწვე — прогрессивной.

**ვეწვირი**, ვეწვირი ვიზირი; — ვეწვირობა, გილა-ვეწვირობა სოფიანი, სოფიანობა; — I-ი პორ. ნ. გილა-ვეწვირქ, აორ. გილა-ვეწვირე.

**ვერღება** (რ. ვერღება), შე-ვერღება просить, умолять, სქ დატ. ოთ. ნ. ვოვერღექ, გოვერღექ умоляю его, тебѣ, მოვერღექ, ოვერღექ ты умоляешь меня, его, მოვერღე, გოვერღე, ოვერღე онъ умоляеть меня, тебѣ, его, აორ. შე-ვერღერი.

**ვერსი** (რ.) верста.

**ვერწხილი** სმ. რწხ.

**ვერწემი** большой, взрослый, молодец, სრ. ქვერსემი, ვეწვე.

**ვეძირი** სმ. ვეწირი.

**ვესი** (რ. ვერსვი, ვერსვა) осина, სრ. ფრიალე.

**ვითი** десять; — ვითიშ დუღი, სმ. დუ-

ღი; — მა-ვითა десятый; — ნა-ვითალი  $\frac{1}{10}$ .

1. **ვირი** S (რ.) осель, სმ. გირინი, ჩოჩიკე.

2. **ვირი** MZ ყრსა, ვირ-თხა S (რ.).

**ვიშო**, იშო თუდა; — ვიშო-აშო თუდა-სიუდა; — ვიშო-თი ი თუდა; — ვიშოთი-აშოთი ი თუდა ი სიუდა; — ვიშო-ვიშო თუდა-თუდა, ტ. ე. больше и больше: ბოში ვიშო-ვიშო ძინულებსუ იუოша все больше и больше приобретает (Xp., სტრ. 24,5); — ვიშო-ნანი თა სტოროპა (რ. იქითობა); — ვიშო-ნანც იარ. ვქ თუ სტოროპუ (ნაპრავляясь), რ. იქითობას; — ვიშო-ნანი თამოში, სრ. აშო 1.

**ვო**, ვოჰ, ვო-ვო მეჰდ. ოი, ოხ, ო!

**ვოდეღია** სმ. ოდეღია.

**ვურმაშია** имя собаки Вурмашиа; — ურმაშია Урмашиа; — ურუმა Уруmia, სმ. რუმე.

ფ.

1. **ფ**: ფალა მწსი, I-ი პორ. ნ. ზნანქ, აორ. ღო-ზნე; — ფელი ილი ფერი ტწსო; — მა-ფალი მწსილიჩიქ.

2. **ფ**: ფეება (რ. ფაება) различать ссорящіяся стороны, разсудить, умиротворить; III-ი პორ. ნ. ვაზინქ, აორ. გვ-ვაზე, სი გა-აზე, თიქვ გა-აზე.

**ფა** мн. ფალეფი დოროა, სრ. ტ. გვა.

**ფაზარწანი** (რ. ფარწანი) пушка.

1. **ფად**: ფაღა, მე-ფაღა, გიმო-ფაღა იტი ნაწრქუ, ოწჩათ, სქ როდ. ოთ. ნ. მე-ვუწადუნქ шлю ему ნაწრქუ, აორ. მე-ვუწადე, სი მე-ვუწადე, თიქვ მე-ვუწადე ილი მე-ვუწადე; — ღორწონქ გოგომორკვას,

ზაღონია! — ქიმეუწადეუ ბოშიქ Богъ да дасть тебѣ побѣду, господииз! — სკაზალქ ვქ ოწჩათქ იუოша; ირ. სოვ. მე-მიწადეუ; — სტრ. ვ. IV-ი პორ. მი-ვაწადეუქ ვწრქაუ, აორ. ქემ-ვაწადი, ქემი-აწადი (ქემ-აწადი), ქემი-აწადე (ქემ-აწადე); — მი-ოწადეუ ილი მი-ოწადეუღი предметъ ვწრქი; — გიმიიღეს ჩქიმი მი-ოწადეუშა (მი-ოწადეუღო) ვწრქი მიწრქუ.

2. **ფად**: ფადე, სმ. ზნად.

**ფაწანდარი** (რ. სწანდარი) пѣвецъ-свирѣльщикъ.

**ფაკალი**, ფაკი სმ. ზნაკალი.

**მა-ფაკეღა/ი** სმ. მა-ზნაკუნა.

**მა-ფაკვალი** (რ. ფაკვა) хитрость, ко-

варство, злоумышленность) воро-  
жея, гадалщикъ, гадалка; къ მზა-  
კვალი причисляются и обжоры,  
про которых думаютъ, что они  
могутъ съѣсть за одинъ разъ ба-  
рапа и что въ нихъ сидитъ голод-  
ный бѣсъ.

გიორგი ჰვა მზაკვალი,

უჩონგურით მსხპავლი.

**ზადლ:** ზალამა пожелать, общать, съ  
род. отн. н. ვუზალანქ, общаю, же-  
лаю ему, аор. ქე-ვუზალი; — მეზო-  
ბერს სოჯი უზალი ღო ღორონთი  
სი მერანსს пожелай сосѣду быка,  
и Богъ тебѣ дастъ его; — ზალამი  
или ზალიმი пожелание, общание; —  
ნა-ზალამუ общаппый.

**ზალოგი** (რ.) залогъ; — ზალოგით  
გოტება выустить подъ залогъ, на  
поруки.

**ზანა** Зана, село и რჩკა въ Зугдид-  
скомъ уѣздѣ; — ზანატი Запаты, село  
въ Сепакскомъ уѣздѣ.

**ზანდი** (გ. ზადი) недостатокъ; — თო-  
ლიში ზანდი гной на глазахъ, ср. კვა-  
კვილი.

**ზანდუკი** (არბ. صندوق) ларецъ,  
сундукъ.

**ზანთი** (გ. ზავთი изъ арб. صوت)  
крикъ, зовъ: ზანთით თხილანდგ ინი  
оберегалъ крикомъ (Xp., стр. 55, 18).

**ზანკალი** см. ზაკალი.

**ზარ:** ზარაფა ლწიპნისა, стр. 3. II-я  
пор. н. ვიზარებუქ (გ. ვიზარებ) ლწ-  
იპნუს; — объект. стр. 3-го სპრ. н.  
მოზარე (გ. მეზარება) მიწ ლწიპ.

**ზარა** (გ.) колоколъ.

**ზარადლი** (გ. изъ арб. ضرر) вредъ,  
ущербъ, убытокъ.

**ზარბაზანი** см. ზაზარზანი.

**ზარი** (გ. пзъ н. زاری) плачь, погре-  
бальная пѣснь.

**ზარსული** см. подъ ღრო.

**ზაფანა** (გ. ზაფრანა шафранъ) перецъ  
стручковый.

**ზაფრა** (გ.) желчь; меланхолия; обмо-  
рокъ; въ шпигрельскомъ чапе съ  
перестановкой звуковъ ზრაფა или  
რზაფა, რძაფა, отым. глаголь ზრაფება,  
რზაფება, объект. стр. 2-го произв.  
სპრ. н. მეზრაფებუ или მერზაფებუ  
я падаю въ обморокъ, аор. მეზრა-  
ფუ, მერზაფუ; — ზრაფილი, რზაფილი  
унавший въ обморокъ.

**ზაფსული** см. подъ ღრო.

**ო-ზგილატაჲა** см. სქუბოქუა.

**გა-ზდობა** (გ.) юность, ср. რდუღა.

**ზეთი** (გ.) масло.

1. **ზენი** см. რზენი.

2. **ზენი** Зень, село въ Зугдид.  
**ზენწარი**, **ზენწარე** (გ. ზეწარი), ძენ-  
წარი, ძენწარე, ძინწარი а) просты-  
ня; б) часть арбы, ср. ოზარე.

**ზეპ:** ზეპუა ударять сильно, I-я пор.  
н. ვზეპუნქ, аор. ქო-ვზეპი; — съ  
род. отн. н. ვუზეპუნქ ударяю, бью  
его (или о него), аор. ვუზეპე, пр.  
сов. მიზეპუ.

**ზეპირო** (გ. ზეპირად) наизусть; отым.  
глаголь, н. ვზეპირენქ учу наизусть.

**ზესქვი** дроздъ.

**ზევარაკი** (გ. ზვარა, ზვარაკი) жертва,  
жертвенное животное; — ზვარაკო  
жертвой, въ жертву; — ზვარაკუა  
привосить жертву.

**ზევნი** (გ. ზვინი) стогъ сѣна, соломы.

**ზევუი** см. ფშალა.

**ზი-** см. სი - 2.

**ზიარ:** ზიარება (გ.) приобщать, III-я  
пор. н. ვაზიარენქ, аор. ღვ-ვაზიარი.

**ზიდ** || **ზინდ**: ზიდუა, ზინდუა таскать, вытаскивать, вытягивать, н. ვზინდანიქი или ვზინდანიქი, აორ. გო-ვზინდანიქი; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიზინდუქი, აორ. გი-ივზინდი, პრ. сов. გო-ვზინდერექი; — ჩაკა-ზიდი, см. ჩაკა.

**ზიკი** ზიკი, *муж. имя*; — ზიკი-ხე см. подь ხე 2.

**ზიმა** см. ზემა.

**ზინდ** см. ზიდ.

**ზინოსქეუა** см. подь სქეუა.

**ზინწარე-ხე** см. подь ხე 2.

გინა-ზიორა, გო-ზიორილი რაზხაჟა, трещина, ср. გინა-წიკრა.

**ზიპინ**: ზიპინუა, ზიპინაფა ნაბივავი; жирѣть, толстѣть, სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიზიპინუქი толстѣю; — дѣйст. ვ. III-я пор. н. ვოზიპინუანიქი ნაბივავი, დაო ჯირქე, აორ. გვ-ვოზიპინე [იო Орб. ზიპი рыбий жирь].

**ზირ** || **ზერ**: ზირუა S, ზერუა MZ (ი. ზევერა) собирать дань, падавать, I-я пор. н. ვზირენქი, აორ. ვზირი; — მა-ზირალი (ი. მევვერე) сборщикъ податей, падесмотрщикъ; — ზირილი собрании; — ო-ზირალი, სა-ზერი предметъ сбора, подать.

**ზირზინი**, ზერზენი крикъ, шумъ, вошь; — ჩქვ ვზერზენენტ მი შუმმხ (ср. ი. ზრზენი смятѣнiе).

**ზირცუ**: ზირცუა სკოლზინი, соскользнуть, спотыкаться, объект. სტრ. н. გილემ-მიზირცუ კუჩხი ჯაშე უ მენა სკოლზინი нога съ дерева, აორ. გელა-მიზირცუ კუჩხიქი ჯაშე უ მენა нога соскользнула съ дерева, თის გელუ-უზირცუ (გელ-უზირცუ); — გე-მიზირცუ, თის გე-უზირცუ (კუჩხიქი ღიხას) უ მენა სკოლზინი нога по землѣ, ср. ი. სსლოტომა (სსლეცა).

ცლომა (въ монахъ *Дополн. свѣдѣнiя о чин. языкѣ*, С.-Пб., 1911, стр. 28 ნაჩეცათო: გელ-უსოუ ონ სპო-თკილქა; თერე ჯსო, ცო დოლჟნო ბიქი: გელ-უსოუ).

**ზისი-ნახე/უ**, ზესე-ნახე MZ (< ი. მზის-უნახავი или მზეთ-უნახავი) ნე ვიძინაია სოლნემი или ნე ვიძინა-იაია სოლიცა, т. е. необыкновенная красавица (мингр. соотвѣтствiе было бы ზეაშ-უძირაფე, პო ონო ნე უპოტრებლქეა); ვე მინგრელსკომ ვეტრქაიქეა ი დრუგია ფორმი ონო ნე სკოვერქაიანო გრუზინსკო სოვა: ზზის-ნახე, ზის-ნახე, ზისი-უნახე, ზისუნახე, მზის-ნახე ი დრ.

**ზისხირი** см. ზი-სხირი.

**ზიტყვა** см. ზი-ცევა подь ცევა I.

**ზემა** см. ზემა.

სი-ზემარი (ი.), სი-ზემარი S, სი-სმარი, სი-სემარი MZ сошь, сновидѣнiе.

**ზენე** (ი.), ზენება ირავი, характеръ, при-вычка.

**ზოგ**: ზოგუა, და-ზოგუა შადიქი, I-я пор. н. ბზოგე[ნი], თინა ზოგენს, აორ. ბზოგი, და-ბზოგი.

სა-ზოგადო (ი.) общiй, общественный.

**ზოთონჯი**, ზოთონი см. подь ღრო.

**ზოკული**, ზოკულეზა, და-ზოკული, ზოკულუა პასტავლენი, паставлять, პროუჩაქი, I-я пор. н. ბვზოკულენქი, აორ. ბზოკული, პრ. сов. მიზოკულე/უ; — სქ როდ. ოთჩ. н. ვუზოკულენქი, აორ. ვუზოკული, პრ. сов. მი-ზოკულეზე; — ნა-ზოკულა პრეოდან-ნოე პასტავლენი.

**ზომა** см. ზემა.

**ზოსხე**, ზოსო ოტდѣльный; ოტдѣльно; — ზო-ზოსხე (< ზოსხე-ზოსხე), ср. ი. ზოგ-ზოგი, ср. მელანჯ.

**ზოგჯ:** ზოგჯუ приказъ, повелѣніе; приказывать, I-я пор. н. ბ/ვზოგჯენქ приказываю, აორ. ქო-ბზოგჯი, პრ. сов. მიზოგჯუ; — სქ род. отн. н. ვუზოგჯენქ, გიზოგჯუნქ и т. д., აორ. მიზოგჯე, გიზოგჯე, უზოგჯე; — სტრ. з. ზოგჯუ изволить быть, пребывать; ღო-ზოგჯუ изволить състь; — მო-ზოგჯუ, მოლა-ზოგჯუ изволить направиться сюда, изволить прийти, н. ვზოგჯუქ, ბზოგჯექ, პრ. сов. მო-მიზოგჯე, თის მე-უზოგჯე (т. მობძანებულვარ); — მე-მიზოგჯე, თის მე-უზოგჯე (მიბძანებულვარ); — მა-ზოგჯელი повелитель; — ნა-ზოგჯელი повелѣніе, повелѣнное.

**ზრათა** см. ზაფრა.

**ზუბი** Зубъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

**ზუგიდი** Зугидъ, уѣздный городокъ въ Мингрелии; — ზუგიდური ზუგდიდსკი; ზუგდიდეც, მწ. ზუგიდარეფი.

**ზუთსი** (რ.) ზუნთსი осетръ; — «ანჯაქია» (Ламб., სტრ. 196), რ. ანდაკია осетръ, севрюга; — «ფორონჯი» (ibid.) шнпъ (осетръ), რ. ფორონჯი.

**ზულაფი** вой, плачь, рыданіе, ср. ღერთაფი.

**ზუმი**, ზემი Зумъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

**ზუმინი** жужжаніе, жужжать; — გოლ-მა-ზუმინე (ჭანდი) жужжащая (муха).

**ზურა** (ყ.) ზურა самка, св. ზურალ ჯეშიპა) трусъ, слабый, больно.

**ზურგი** (რ.) спица, ср. ოჭიში.

**ზურნა** (ტ.) زورن, н. زورن) зурна.

**ზღაბ-ქურცამი**, ძღაბ-ქურცამი MZ, კატუ-ძღაბი S ежь.

**ზღვა**, ზღვა, ზღუა (რ.) море; — ზღვა-

გგუ мореподобный (см. გგუ-რა); — ცობა-ზღვა, см. ცობა.

**ზღვაია** Зѣваіа, названіе болота въ Зугдидскомъ уѣздѣ; изъ этого болота берутъ начало рѣчки Джумъ (ჯუმი) и Куди-ჩქალი (ყულიწყოლი) (см. კრებული 1899, № VII, ოტ. II, სტრ. 33).

**ზღვენდ:** ზღვენდუა, ზღვინდუა ударить или бросать предметами, издающими при ударахъ свистъ (кнутомъ, хворостинной, стрѣлой), н. ვზღვენდუნქ или ვზღვინდუნქ, აორ. ღო-ვზღვენდი, ღო-ვზღვინდი.

**ზლოდ:** ზლოდა, ზლოდაფა, ზლოდუа убивать, истреблять, ღინო-ზლოდუა истребить, потерять въ чемъ-либо (въ морѣ), III-я пор. н. ვოზლოდუნქ, აორ. დე-ვოზლოდეე, სი და-აზლოდეე (< ღო-ოზლოდეე), თიქ და-აზლოდეუ (< ღო-ოზლოდეუ); — IV-я пор. ვოზლოდაფუნქ заставляю истреблять; — სტრ. з. II-я пор. н. ვიზლოდეუქ S, იზლოდეუქ погибаю, истребляюсь, აორ. დი-იბ/ვ-ზლოდი; — ობъекტ. სტრ. 3-го სპრ. н. მაზლოდეუქ უ მეჩა погибаетъ, აორ. დე-მაზლოდე; — თის ირიფელქე დააზლოდე უ него погнбло все.

**ზღუდე** (რ.) ограда.

**ზღლოკი** потягота, потягиваться, სტრ. з. II-я пор. ვიზღლოკექ (რ. ვაზ-მოარებ).

**ზემა**, ზიმა, ვმა, ზომა (რ.) ო-ზემალი მწრა, величина; — ათე-ზემა, თე-ზემა, ე-ზემა столько (въ эту мѣру, см. ათე 3); — ეთი-ზემა, თი-ზემა, ი-ზემა столько (въ ту мѣру, см. ეთი 3); — თი-ზომაშას до той мѣры, настолько; — მე-ზემა? сколько? —

отым. глаголь ზებმა, ზიმმა მზრით, ი. ვზიმუნქ, აორ. ღო-ვზიმი; პრ. სოვ. გე-მიზიმუნაფუ ი სრავიპვალტ სება სჷ ჷმზ-ღიზო; — სჷ როდ. ითი. ი. ვუზიმუნქ (სეს) უკავივო რუკო, აორ. მე-ვ<sup>1</sup>უზიმე; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ი. ვიზიმუნქ ილი ვიზიმექ, აორ. ვიზიმი, პრ. სოვ. ვზიმექ; — ვე ვიზიმე პელზა იზმზრით (ვმ. ვა იზი/ვმე): ალაბით ვე

ეზებე ნელზა იზმზრით არშინომჷ (Xp., სტრ. 161,30); — გე-ზიმელა სრავიპვიაოუქ სება სჷ ჷ; — ოჭიშინმა-ზიმალო, სმ. მუნტური.  
 სი-ზებმარი ღმ. სი-ზმარი.  
 ზებმი სმ. ზუმი.  
 ზებრზენი სმ. ზირზინი.  
 ზებრუა სმ. პოდჷ ზირუა.  
 ზესზერი სმ. ზი-სზირი.  
 ზესზენახე სმ. ზისი-ნახე.

თ.

1. თ < თვ: თეება, აკო-თეება ილი იკო-თეება, გა-თეება ილი გო-თეება, ე-თეება, მო-თეება ოკანჩივო, ისოღნია, პოპოღნია, III-ია პორ. ი. იკვ-ვათეენქ, სი იკა-ათეენქ, აორ. გვ-ვათეე || გა-ვათეე, პრ. სოვ. გა-მითეებუ. თის გუ-უთეებუ; — სჷ როდ. ითი. ე-ვ<sup>1</sup>უთეენქ, ე-გიოთეენქ... ი ემუ, თებჷ ისოღნო, პოპოღნო ი თ. დ.; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ი. ვიოთეებუქ ოკანჩივო, უმირაო, აორ. გე-ეფე (< გა-ივთე, გა-ვიოთე), პრ. სოვ. გა-ვოთეებუქ; — ობჷექტ. სტრ. III-ო სპრ. (ფორ. ვოზმ.) გა-მათეენე, სი გა-გათეენე, თის გა-ათეენე მოგუ კოვჩით, ვა გვ-მათეენე ნე სმოგუ კოვჩით.

2. -თ სმ. -თი 3.

თა- სმ. აქი 2.

თაბუნნი თოვარიჯი; რავნი; ოთმენიი გლოღი სჷ როდ. ითი. ვუთაბუნუნქ, გიოთაბუნუნქ ი თ. დ. ურავნივო კოგო სჷ ინი, სჷ თოგო, აორ. ქვგვ-ვუთაბუნე.

თაგიღოთნი, ათანგელა ტაგიღო, ატანგედა, ნავ. დუიხჷ რავნიხჷ ჷაქეთი იდოი ი თი ჯე დერევი ივჷ სამურავანო; პო ვეი ვაწროთი-

სტი, ვთორო ნავანი ესჷ პოვთორონი პერვაგო ივჷ აფხაზსკოი ფორმჷ ა-თანგელა.

თავადი (რ.) კიავი; — თავადობა კიავი-ჯეხო (დოხოხოხოხო); — თავადისქუა (სმ. სქუა); — სა-თავადო კიავი-ჯეხო (სტრა).  
 თავი (რ.) გოლოვა; — თავისუფალი (რ.) სვობოდნი; — თავისუფალო სვობოდნო, სრ. ღუღი.

თათია, თათიკა, თათიკი ჯენ. იმია Tatia, Taticka.

თათმანი (სეში ღო კუნჩინი), თათმანი პერჩათი ი ნოსეი.

თაია Taia, სელო ივჷ ზუღდიდსკომჷ უზდჷ.

თამაგვარო პოროვუ, ანთი-მანგო.

თამაკონი სმ. თამოკო.

თამამი (რ. ივჷ არბ. تاجاج) სმზნი, გორდი; — ოთმენიი გლოღი, ი. ვოთამამექ ოსმზნივო, აორ. ვიოთამამი.

თამარი ჯენ. იმია Тамара; — თამურია უმენი. Тамуриа (Тамарочка), სმ. კიწი 1.

თამოკო, თამაკონი Тамоко, Тамакон, ნავანი დერევი სენაკსკოი

უზდა; — თამოკური *Тамокский*, *Тамокець*, *მპ. თამოკარფი*.

**თამურია** *см. თამარი*.

**თან:** თანაფა, გო-თანაფა, გო-თანა რა-  
სვტათ, III-ია პორ. *ნ. ვოთანუანი* *я*  
დაჲ რასვტათ, ვროჲჲ ვოჩ ვა  
ბოდრსთვანი, აორ. გვ-ვოთანეე, სი  
გა-ათანეე, *сосл. გვ-ვოთანეე*, *пов.*  
*положит. გა-ათანეე*, *пов. отрицат. ვა*  
*გა-ათანეე*; — *სვ* როდ. *отп. გვ-<sup>რ</sup>ვ-*  
*თანუანი* *и т. д.*; — IV-ია პორ. *ვოთან-*  
*ნაფუანი*, *გოთანაფუანი*, *მოთანაფუანი*  
*и т. д.* (*გ. ვათენებეე*, *გათენებეე*); —  
*стр. 3. ვთანდეე* რასვტათ, *обычн.*  
*ვ* 3-მე *лицѣ* თანდეე სვტათ, აორ.  
*გო-ვთანდეე*, 3-ე *л. გო-თანდეე* რასვტ-  
*ლო*, *пр. сов. გო-ვთანერეე*, 3-ე *л. გო-*  
*თანერეე* (*გ. ვათენებუანი*); — *სვ* როდ.  
*отп. н. მითანდეე*, *გითანდეე*, *თის უთან-*  
*დეე*, *ჩქე მითანდეე* (*გ. მითენდეე*) რა-  
სვტათ დი მევა (*тебя*, *его*, *нась*  
*и т. д.*), აორ. *გო-მითანდეე*, *გო-გი-*  
*თანდეე* *и т. д.*; *გო-მითანდეე* თანაფა  
(*გ. გა-მითენდა აღდეგომა*), *пр. с. სვ*  
*неоф. отп. გო-ვთანაფუ* (< *გო-მთა-*  
*ნაფუ*); სი *გო-რთანაფუ*, *თის გო-თა-*  
*ნაფუ* (*გ. გა-მითენებია*), *давно-пр. გო-*  
*ვთანაფუდეე*, *пр. сосл. გო-ვთანაფუ-*  
*დას*; — *ვა გორთანაფუდას* თანაფა და  
ნე რასვტათ (*поставеть*) დი თეა  
Воскресение (*прокляtie*); — თანაფა  
Воскресение Христова, Пасха; —  
*ო-თანაფე* *пасхальное*, *предназна-*  
*чевное* *къ* *Пасхѣ*; — *ო-თანაფეთ* *на*  
*Пасху*, *къ* *Пасхѣ*; — *გი-ო-თანაფალი*  
(*სერეში*) *мѣсто* დი *проведения* *ночи*,  
*ночлеге*; — *გო-თანაშა-<sup>რ</sup>ვ* დო რა-  
სვტა.

**თანა-სწორი** *см. სწორი*.

**თანგი** (*г. თარგი*) *выкройка*; — სი რეე

*ჩქიმი გურიშ* თანგი *ты — выкройка*  
*моего сердца* (*Хр.*, *стр. 108,22*).

**თან-დაბალი** *см. დაბალი*.

**თანთარი** (? *г. თათარი* *татаринѣ*) *страш-*  
*ный человекѣ*, *сильный*.

**თანსმოზა** *см. подѣ* *შა*.

**თანგი** (*г. თარგი*) *стѣна*, *заборѣ*, *огра-*  
*да*, *граница*; — *სა-თანგი*, *სა-თანგი*  
*Саганджо*, *гора* *и* *крѣпость* *сѣ*  
*оградой* *вѣ* *Самурзакапо* (*СМК*,  
*XVIII*, *отд. III*, *на* *стр. 317* *სათა-*  
*ანგი* *ჯიხა* *переведены* «*гибельная*  
*крѣпость*», *а* *სათანგი* *მარგატელი* —  
«*мучительныя* *пожницы*»; *авторѣ*  
*статья*, *по* *недоразумѣнию*, *смѣ-*  
*шала* *наше* *собственное* *имя* *сѣ*  
*грузинскимъ* *словомъ* *საგანგი*  
*мучительный*», *სა-თანგი*.

**თარაში** (*г. თარეში* *изъ* *п. تارا*) *гра-*  
*бежѣ*, *павѣ*; — *მიდართეს* *ო-თარა-*  
*შუშა* *они* *ушли* *грабятѣ*.

**თარგამოუელი**, *თარგამუელი* *Тарга-*  
*моуль*, *село* *вѣ* *Сенакскомъ* *უზდა*.

**თარი** *здоровый*; — *ასე* *ჩინებე*, *მითი*  
*ოკათეე* *თარი* *теперь* *узнается*, *кто*  
*(изъ* *васть)* *здоровый* (*Хр.*, *стр.*  
*161,32*); *вѣ* *мингрельскомъ* *обычно-*  
*вѣ* *слово* *здоровый* *передается*  
*грузинскимъ* *თელი* (*см.*), *но* *какѣ*  
*видно* *изъ* *вышеприведеннаго* *при-*  
*мѣра*, *существуетѣ*, *значитѣ*, *вѣ*  
*мингрельскомъ* *вполнѣ* *закопомѣ-*  
*ный* *эквивалентѣ* *груз. თელი* (*г. ე =*  
*მ. ა, გ. ლ = მ. რ*, *напр. გ. მესერი*,  
*მ. მასარი*; *გ. გული*, *მ. გური*).

**თარი-ჰარადე!** *припѣвѣ* *вѣ* *пѣсняхѣ*.

**თარო** (*г.*) *шкани* *вѣ* *стѣпѣ* *დი* *по-*  
*суды*, *полка*, *ср. კარბუზი*.

**თარხალი** *топотѣ*.

**თარხვანცია** 1) *бузина* (*дерево* *сѣ*

большою сердцевиной); 2) дѣтская игра въ стрѣльбу: изъ вѣтви бузины длиною около  $\frac{1}{4}$  арш. вынимаютъ сердцевину, и эта вѣтвь играетъ роль ствола ружья; дѣлаютъ шомполъ изъ вѣтви какого-либо крѣпкаго дерева, при чемъ эта вѣтвь по толщинѣ равняется вѣтви бузины, служащей стволомъ, по почти въ два раза-длиннѣе ея; одна половина вѣтви остается очищенной и служитъ рукояткой, а другую половину очищаютъ, подгоняя ее въ качествѣ шомпола къ величинѣ діаметра ствола; въ качествѣ дроби пользуются кругленькими плодами (კირკატელა, კურკანტელა) дерезы (კალია, კაიე).

**თარხუნია** *свр. мус. имя* Тархунія.

**თას:** თასუ сѣять; I-я пор. н. ფათასენქ сѣю, аор. ღო-ფათასი, пр. сов. ღო-შითასე, სი ღო-გითასე, თის დუთასე; — II-я пор. (или род. отн.) н. ვითასენქ, аор. ვითასი; — III-я пор. (или дат. отн.) н. გითმუ-ვოთასანქ (г. ვათეს), аор. ქიგვ-ვოთასი; IV-я пор. н. ვოთასაფუნქ; — მათასალი или თასუ сѣятель; — ნათასა или თასილი посѣянное; — ოთასალი или ოთასუ/ე предметъ посѣва; — თასი сѣмя; — ნათესე, ნათესამი (< г. ნათესავი) родственникъ.

**თაურე,** თაურეშე см. ცურე.

**თაქი,** თაქი/ენე, თაქიანი см. აქი.

**თაში** см. ათაში.

**თახაშხა** см. подъ ღლა.

**თახუა** пахтать, сбивать масло, н. ვოახუნქ; — ნათახვა пахтаиное кислое молоко (г. ღო), ср. წვანტუა.

**თაწურე,** თაწურეშე см. ცურე.

**ბე, თენა** см. ათე, ათენა.

**თეკლათი** Теулаѣ, село въ Сепакскомъ уѣздѣ.

**თელა** (г.) вязъ (дерево), ср. ცვ.

**თელ:** თელეზა, თეგეზა ბმ (отъ თელი) быть цѣлымъ, полнымъ, здоровымъ, живымъ, стр. з. п. ვითელებუქ или ვითეგებუქ я выздоравливаю, оживаю, аор. გე-ებთელი; — III-я пор. дѣйств. ვ. ვათელენქ дѣлаю его цѣлымъ, здоровымъ, аор. გა-ვათელი; — съ род. отн. н. ვუთელენქ, აორ. გუ<sup>რ</sup>ვ<sup>ე</sup>უთელი; — გა-თელეზული ожившій, воскресшій.

1. **თელი** (г.) цѣлый, весь; здоровый, живой; — თელი (нар.) живымъ, თელი ნგარა оплакивать живымъ; — სი-თელე или სი-ნ-თელე здоровье, ср. თარი.

2. **თელი** см. მუნტური.

**თემი** (г.) собраніе, народъ, страна; — თემი-შარა, см. შარა; — თემი-შეგამა, см. სეგამა.

**თენჯირი** (т. თენჯინ) чугуиный котель, ср. ჩივანი, ჩუვანი.

**თეგეზა** см. თელეზა.

**თერღობა** день Θεодора (первая суббота Великаго поста) считается праздникомъ лошадей, и у кого опѣ есть, исполняютъ извѣстный обрядъ (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 102; კრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 42).

**თერზი** (г. თერში изъ н. تریزى или تریزى) портной, ср. შა-ჭალი.

**თერთი** (г. თერთი) бѣлый, ср. ჩე.

ნათესე, ნათესამი см. თასუა.

**თეურე,** თეურეშე, თეურენი см. ცურე.

**თეფში** тарелка, ср. სენი 1.

1. **თექი,** თექე см. ექი.



2. **თეჟი**, თეჟ დატ. მწსტ. падежъ отъ  
თე, თენა.

**თეჟინე**, თეჟენე სმ. ეჟი.

**თეშენი** სმ. ათეშენი.

**თეში** სმ. ათეში.

**თვ** || **თმ** სმ. როვ || რთმ.

**თვათვი** (გ. თათი, არმ. Թաթ), თოთი ლაპა.

1. **თვალ:** თვალუა **считать**, I-я **пор.**  
н. ვოვალენქ, აორ. ვოვალი; — IV-я  
**пор.** ვოვალაფუნქ; — **стр.** 3. II-я  
**пор.** н. ვოვალუქ **считаюсь**; —  
объект. **стр.** 3-го **свр.** (форма  
возм.) н. მათვალუ **могу считать**,  
ვა მათვალუ **не могу считать**.

2. **თვალ:** თვალუა, გე-თვალუა **причи-**  
**тывать**, **рыдать**, I-я **пор.** н. ვოვა-  
ლენქ; — **съ** **дат.** **отн.** გე-ვოთვალანქ  
**буду оплакивать его**; — **თვალი** **при-**  
**читание**, **рыдание**.

**თვითანე** (გ. თითონ) **самъ**, **ср.** ღულო.

**თვინ** სმ. თინ.

1. **თი** სმ. ეთი.

2. **თი** **семья**, **домъ**, **дворъ**; **родъ**, **гла-**  
**ва**; — **მიღართე** მუჟი **თიშა** **онъ**  
**ушелъ къ себѣ домой** (во-сво-  
си); — **ჩქიმი-თი** **моя семья**; — **ჩქიმი-**  
**თური** (გ. ჩემიანი) **изъ** **моей семьи**  
(кто-либо); — **თური კათა** **сосѣди**,  
**однофамилецы**; — **უ-თური** (გ. უ-თუ-  
რი) **безголовый**, **безтолковый**, **безха-**  
**рактерный**, **ср.** ყ. თი **голова**, **себя**.

3. **-თი**, **თე**, **თ** **звкз.** **также**, **н**; — **მა-თი**  
**н я**, **თი-თი** **н онъ**, **ეთი** **н это**.

**თიბ** **доля**, **часть**, **кусокъ**.

**თიბქარი** (გ. შახოვია გრჯხა) **острая**  
**желудочная боль**.

**თიდა**, **იდა** **столько**, **см.** მუდა **подъ** მუ- 3.

**სა-თითი** (გ. სა-თითე) **наперстокъ**.

**თითო** (გ.), **თითო-თითო** **по** **одному**, **по**  
**одному**.

**თიკი** **гребень** **у** **пѣтуха**.

**თიმ-**, **თიმი-**, **თიმუ-**, **თიმე-** **или** **съ** **поте-**  
**рей** **თ:** **იმ-**, **იმუ-**, **იმე-** (можно **раз-**  
**сма****т****р****и****р****о****в****а****т****ь**, **какъ** **თი** **+ მ**, **подобно**  
**ყ.** **ჰიმ** **თოზ**, **или** **какъ** **восвешный**  
**надежъ** **отъ** **г.** **ის** **თოზ**, **Гр.**, § 46)  
эти **слова** **въ** **мингрельскомъ** **само-**  
**стоятельно** **не** **употребляются**; **они**  
**входятъ** **въ** **качество** **первой** **со-**  
**ставной** **части** **въ** **сложныя** **слова**,  
**какъ-то:** **თ** **იმუ-ღლას**, **თიმე-სერს**,  
**თიმუ-წკალა**, **თიმუ-წკემა** **н др.** (**см.**  
**подъ** **вторыми** **составными** **частями**  
**этихъ** **сложныхъ** **словъ**), **ср.** **ამ-**.

**თინ:** **თინუა**, **თინაფა** **осмѣливаться**, **მე-**  
**თინუა**, **მო-თინუა**, III-я **пор.** **н.** **ვო-**  
**თინანქ**, აორ. **ქე-ვოთინი**, **съ** **предл.**  
**მეთე-ვოთინანქ**, **სი** **მითი-ოთინანქ**, **მე-**  
**ვოთინანქ**, **სი** **მი-ოთინანქ**, აორ. **ქემუ-**  
**ვოთინი**; — **მიშა-თინაფა** **осмѣливать-**  
**ся** **входить** **куда-либо**, **н. აბ.** **მიშ-**  
**ვოთინანქ**, აორ. **მიშ-ვოთინი**.

**თინა** სმ. ეთინა.

**თინგუა** **отрѣзать** **однимъ** **ударомъ**,  
**ср.** ქერცუა, ქკირუა.

**თინი** **вѣрный**, **прямой**, **правильный**; —  
**თინი** **სამართალი** **правый** **судъ**; —  
**თინო** **нар.** **цавѣрно**, **дѣйствитель-**  
**но**; — **отым.** **глаголъ**, **н.** **ვოთინქ** **прав-**  
**лю**, **выпрямляю**, აორ. **ვო-ვოთინი**.

**თინიკია** **муж.** **имя** **Тинкиа**.

1. **თირ** || **ნთირ**, **თერ** || **ნთერ**: **თირუა**,  
**თერუა**, **ნთირუა**, **ნთერუა** **таскать**, **не-**  
**сти**, I-я **пор.** **н.** **ვნთირენქ**, აორ.  
**ვნთირი**, **нр.** **сов.** **მინთირუ**; — **стр.**  
II-я **пор.** **ვინთირუქ** **или** **იმნთირუქ**  
**таскаюсь**, **меня** **таскаютъ**; — **ф.**  
**возм.**, **объект.** **стр.** 3-го **свр.** **მან-**  
**თირე** **или** **მანთერე**, **განთირე**, **თის** **ან-**  
**თირე** **могу** **таскать**.

2. **თიწრ** || **თეწრ**, **წთიწრ** || **წთეწრ**: წთიწრუა, მწწყნა, გო-თიწრუა *обмѣивать*, *замѣивать*, გეწწო-თიწრუა *перемѣивать*, *перемѣиваться*, *п. ვთიწრეწი*, *აორ. გო-ვთიწრე*; — სწ როდ. *отн.* ვუთიწრანწი *обмѣиваюсь* სწ *нмѣ*, *აორ. გუ-წუ-თიწრე*; — II-я *пор. п.* იბთეწრეწი მწწყნაუა *ча* სეწწ *что-либо*, *აორ. ღი-იბთეწრე*, *პრ. სოვ. მითეწრე*; — გო-თიწრილი *обмѣивенный*; — წო-თეწრი *или* *თიწრი* *замѣивенный*, *замѣивающий*; — ღია-წ-თიწრი, *см. подь ღიდა*; — მწუ-წ-თიწრი, *см. подь მწუმა*; — *объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.) п.* მათიწრე *или* გეწმე-მათიწრე *могу* *перемѣивать*.

3. **თიწრ** || **თეწრ**: ელა-თიწრუა *владеѣть* *сообща*, *быть* *соучастником*; — *მოლა-თიწრე* *соучастник*.

**თიწრი** S, **თეწრი** MZ *სწწგ*; *თიწრა*, *თეწრა*, *თუღლა* *სწწჟიწი*, *п. ვთეწრეწი*, *обыкн. вь 3-мь лнцѣ* *თეწრე*; — ე-თიწრ/ლი აფუ (გ. მო-თოვილია) *სწწგ* *ლე-ჟიწი*; — *თიწრობა*, *თეწრობა* *зимний* *сезон* სწ *глубокимь* *სწწგომ*.

**თიწრე**: *თიწრე* *косить*; — *თიწრე* *сѣно*; — *ო-თიწრეწრი*, *ო-თიწრეწრე* *покось*; *на-ვანი* *пѣсколькихъ* *горныхъ* *вер-шин* სწ *покосными* *лугами* *на* *границѣ* *между* *Мингрелией* *и* *Сван-дией*; — «*თიწრე*» *უწწჟიწი* *пастуховъ* *на* *лнцѣ* (*см. მოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 2*).

**თიწრი** *барань*, *ср. ერწგი*.

**თიწრეწრი** *союз* *потому*, *зато*; — *თი-წრეწრი* *ნამუღა* (*ნამუთი*) *зато*, *что*; *за-ტწმ*, *чтобы*.

**თიწრობა** *см. подь ეთიწრა*.

**თიწრე** || **თეწრე**: *მო-თიწრეწრა*, *მო-თეწრეწრა* *терпѣние*; *терпѣть*, *ждать*, II-я *пор. п.* *ვითიწრეწრეწი* *или* *იბთეწრეწრეწი*, *აორ.*

*მი-ივთიწრეწრი*; — სწ *род. отн.* *ქეწმო-მი* *თიწრეწრი* *подожди* *меня*; — *объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.)* *მე-მა-თიწრეწრეწი*, *სი* *მე-გათიწრეწრეწი*, *თის* *მა-ათიწრეწრეწი* *я* *смогъ* *вытерпѣть*.

**თოღლი** *см. თეწთეწრი*.

**თოღო-მაღობა** (*წვ* *г. თეწლო-მაღობა*) *хитрость*, *лукавство*, *чародѣйство*, *ср. თოღლი 1*.

**თოღრი** (გ.) *веревка*; *отыменный* *гла-гол* *თოღრე* *связывать*; — *თოღრილი* *связанный*, *ср. ზაწარი*.

**თოღლი**: *თოღლი* *тесать*, *строгать*, *очи-щать*, I-я *пор. п.* *ბოლოღრეწი*, *აორ. გო-ბოლოღრი*; — სწ *род. отн. (II-я пор.)* *п.* *ვითოღრეწი*, *გი* *თოღრეწი* *и* *т. д.*, *აორ. ვითოღრი*; — IV-я *пор. ვითოღრა-ფუანწი*; — *მიკო-თოღლი* *выстрогать*; — *მიკო-თოღლირი* *выстроганный*.

1. **თოღლი** (*дат. მწწტ. падеж* *თოღლიე* || *თორწიე*) *глаз*; — *უ-თოღლი* *безглазый*; *სწწპი*; — *უ-თო-წეწრეწი* (< *უ-თოღლი-წეწრეწი*) *невнимательный*; — *თოღლი-შ-უბა*, *თოღლი-შ-ლეუბა* S *вѣко*; — *თოღლი-შ-ჭურჭელი* *или* *ნაკაკა-თოღლი* *зрачек*; — *ნა-თოღლი* *кого* *сглазили*; *თოღლი-სერი* (< *თოღლი* + *არბ. سیر*) *зрѣлище*; — *თოღლი-სინათე* *свѣть* *очей* (*диск.*); — *ქომოღლი* *თოღლი* *гордый* *взор* (*см. ქომოღლი*); — «*თოღლი-მი-წილე*, *თო-წილია*» *отерывающий* *гла-за*, *прозвище*; — «*თოღლი-ორწი*» *зла-тоглазый*, *прозвище* (MЭ, I, 26); — *თოღლი-გე* [ბ. მ. *თოღლი* + *გე* (*закли-нательная* *частица*), *какъ* *ღორბ-თი-გე*] *однѣ* *изъ* *видовъ* *табу*: *считается* *постыднымъ* *для* *супру-говъ* *называть* *другъ-друга* *по-имени*, *и* *они* *потому* *прибѣгаютъ* *къ* *разнымъ* *кличамъ* *для* *названия*

своей половины, какъ, напр., то-  
ლიგე или მუთარე (букв. *ничего нетъ*),  
Гр., § 156.

2. **თოლი** *межд.* ой, вѣдь, смотри!  
(при удивленіи).

**თომა** S, თუმა MZ *волось*; — თომამი,  
თუამი *волосатый*; — შიბუა-თომა  
(თუმა) *заплетенные волосы, коса*,  
см. შიბუა.

**თორსა** *тонкое мѣсто, вязь, о-  
бдѣлѣ*.

**თოფი** (რ. изъ т. *طوب*) *ружье*; —  
თოფიშ-ღუღი *прикладъ (букв. голова  
ружья)*.

**თოფურნი** *мѣдь*; — თოფურია *Тофурія  
(фамилія), ср. ცოფურია*.

**თოქართო** (რ. თოქართო, თაქართო  
изъ т. *تكتلی*) *сѣделка, подушка  
подъ сѣдломъ*.

**თრუმე**, რთუმე или иногда въ гру-  
зинской формѣ თურმე *оказывается*.

**თუ** *ми.* თულეფი *поросенокъ, см.  
ღეჭი (ср. რ. თელი поросенокъ)*.

**თუღო**, თუღოლე *внизъ*; — თუღოშე  
снизу; — თუღონი, თუღოლენი *ниж-  
ний, прот. ქი, ქინი*.

**თუთა** *мѣсяць, луна*; — მუღა რე თე  
თუთა? *какое число этого мѣсяца?* —  
თუთაში *дѣтская болѣзнь, сопровож-  
даемая сильнымъ жаромъ и тошно-  
той; по народному вѣрованію, бо-  
лѣзнь эта пройдетъ, если предъ  
больнымъ сжечь его рубашку (см.  
СМК, X, отд. I, стр. 111). Названія  
мѣсяцевъ:*

**იანვარი** *январь*.

**ფრევალი**, ფრევაი *вм февраль*.

**მარტი** *мартъ*.

**აპრილი**, არპილი, აპრიი *вм  
апрѣль*.

**მეესი**, მესი *май*.

**ივნობა** *июнь (въ честь рож-  
дства Іоанна Предтечи)*.

**კვიკვი** S, კვირკვი MZ *июль (въ  
честь св. Квирикія)*.

**არგუსო** *августъ, მარა-შინა თუთა  
MZ, მარა-შინა S (въ честь Успенія)*.

**ეგენია** (греч. *ἐγκλίνα, τὰ*) *сен-  
тябрь*; — ღვარალა *თუთა дождливый  
мѣсяць (такъ сентябрь называется  
у пастуховъ, ибо сентябрьскіе дож-  
ди вынуждаютъ ихъ покинуть лѣт-  
нее кочевье)*.

**გიმა თუთა** S, გგმა თუთა MZ  
*октябрь, см. подъ გიმ*.

**გერგება თუთა**, გერგობა *თუთა  
ноябрь (въ честь св. Георгія)*.

**ქისე თუთა** S, ქირსე თუთა MZ  
*декабрь (въ честь Рождества Хри-  
стова)*.

**თუთაშხა**, ო-თუთაშხური *см. подъ ღღა*.

**თუთუმი** (т. *توتون*) *табакъ*; — სა-თუ-  
თუმო *трубка*.

**თუმა** *см. თამა*.

**თუმანი** (რ. изъ н. *تومان*) *десять рублей*.

**თუნთი** *медвѣдь*; — თუნთიშ-სსული *см.*

*სსული*. Произносить имя медвѣдя,  
какъ и другихъ вредныхъ живот-  
ныхъ, по понятіямъ мингрельца, не  
хорошо: вредъ отъ нихъ можетъ  
увеличиться; поэтому прибѣгаютъ  
къ другимъ названіямъ, обще-  
му სასეღ-უშინე *სა* *непроизноси-  
мымъ именемъ, и частнымъ, примѣ-  
нительно къ той или иной, чертѣ  
характера даннаго животнаго;*  
такъ, медвѣдя называютъ: ბურ-  
ღღინა *бормотунъ, ვორჩუნა, უწუნღუ-  
რი* *нечистый (см. შიამბე 1897,  
№ VI, отд. II, стр. 8), Гр., § 156.*

**თურმე** см. თრუმე.

**თურქი** турокъ; — თურქული турецкій.

**თუნ:** თუნუა, მე-თუნუა პრესტ, I-я пор. п. ფთუნუნქ, აორ. ფთუნი, პრ. сов. მითუნუ; — სტრ. ვ. II-я пор. იფ-თუნუქ, აორ. იფ-თუნი, პრ. сов. ფთუნელექ; — მა-თუნალი პრადილ-შიქს; — თუნილი პრადი; — ო-თუნალი პრადიქ, თავჯე ორუ-დიე ეა; — უ-თუნულე ნე პრადიქ.

**თუნაროვი** (რ. თონაროვი), თუნაროვი ცეკნი იპოходецъ, рысакъ.

**თქვა,** თქვა вы; — თქვანოტ'ე' დღა ნასქ; — თქვანი ნაშქ.

**თქვიშინაფა,** გო-თქვიშინაფა ვზბი-ვანქ, ვზბალთვანქ, ნაპოლნიქ, -თქსი, პუქსი, სოზრქვანქ.

**თქმ** см. თქვ.

**თქვ || თქმ:** თქვალა სკავანქ, თქმა, ნოქმა, მო-თქმა [შურში] ნევესტი დუქს, I-я пор. н.-н. ზ'ფთქუნქ სკავ-ჯუ, აორ. ზ'ფთქვი, ფთქვი II, თიქ თქუქ, თქოქ II, სოსლ. ბოქუქ, პრ. сов. მიოქულდ; — II-я пор. н. იბოქანქ შურს ილი იბოქანქ (< იბოქანქ) ნე-რეპოქუ დუქს, აორ. იბოქვი; — IV-я пор. ვოქუქ'ვ'აფთუნქ ვასტავლუ სკავ-ანქ; — ობქექტ. სტრ. ვ-გო სპრ. (ფორ. ვოქმ.) პ. მათქუქ სმოუ სკავანქ; — ვა მათქუქ ნე სმოუ სკავანქ, აორ. მათქუქ; — მუთაქ მათქუქ დიჩეფ ი ნე სმოუ სკავანქ; — მათქუქ'ლი'ი გო-ვორიქსი; — თქვირი სკავანქ; — ო-თქვალი თო, ქო ნადო სკავანქ.

1. **თხ || ნოხ:** თხაფა, ნოხაფა ნადანქ, გენოხაფა ნანადანქ, გიო-ნოხაფა, 'ღ'ინო-ნოხაფა ნადანქ ვიწიქს, ვიწურქ ჩეგო-ლიბო, გილა-ნოხაფა ვიწიქს, უნაქს ვიწიქს, ეკო-ნოხაფა, ოკო-ნოხა-ფა სტოქსიქს, გიმა-ნოხაფა უნაქს,

იწო-ნოხაფა უნაქს ნედექს ხ.-ყ.-ლიბო, მე-ნოხაფა ნადანქ დრუქს ნა დრუქს; — სტრ. ვ. IV-я пор. п. ვან-თხუქს ნადანქ, ქეღუ-ვანოხი; — გემო-ვანოხუქს ნანადანქ, აორ. ქიგე-ვანოხი, თიქ ქიგე-ანოხ; — პ. ღინგე-ვან-თხუქს ნადანქ ვიწიქს, ღინგე-ვანოხუქს უნადუ ვიწიქს, აორ. ღინგე-ვანოხი ილი ქეგე-ვანოხი, თიქ ქეგე-ვან-თხუქს; — გე-მა-ნოხაფალი ნანადანქ; — გი-ანოხაფილი ილი გიმე-ნან-თხეფი უნაქსი; — ღო-ნოხაფილი უნაქსი (რ. წაქცეული); — გი-ო-ნოხა-ფუ პრადიქს, მუწო ნადანიქ, ნანადანიქ.

2. **თხ || ნოხ:** ნ-თხევა, ა-ნ-თხევა პუ-განქს, ისუგანქს, სტრ. ვ. II-я пор. п. იმთხებუქ (< ივთხებუქ), აორ. ე-თხი, თიქ ე-ნთხე; — თხებული ისუგანქს; — თხალი ტრუსიქსი.

**თხა** (რ.) მი. თხალეფი კოველქ, კოვა; — ონი კოველქ; — ჭაკი თხა კოვა; ვს გორაქს კოვუ ნავიწიქს გვალაში ზად-მარანი «ამბარომქ ი პოგრეომქ გორს» (სმ. მოამბე 1897, № VI, ოტ. II, სტრ. 11).

1. **თხვ:** თხვალა პრესტქ, I-я пор. п. ფთხვულენქ (ბოთხვულენქ, ვოთხვულენქ) ილი ფთხიიქს ილი ფთხორენქ პრეშუ ეფო, როთხიიქს პრეშუ თეხა, აორ. ფთხიი, სოსლ. ფთხუქ, პრ. сов. მი-თხუქ; — II-я пор. п. იბოთხიიქს ილი იბოთხორენქ ვიწიქს დღა თეხა; ჯე-პრეშუ, აორ. იბოთხიი, სოსლ. იბოთხუქ, ნოვ. პოლოქს. იბოთხიი, ოტრინატ. ვე-ეთხუქ (< ვა ითხუქ); — სტრ. ვ. გამო-თხვალა პრეშანქს, IV-я пор. п. გიმი-ვეთხუქს, აორ. გეგე-ვეთხიი, სი გეგე-ვეთხიი, თიქ გეგე-ვეთხუქს ილი გამე-ვეთხიი ი თ. ღ., პრ. сов.

გამო-ბთხუებუქ; — და-თხუალა, და-თხიება, და-თხია *оставить въ покоѣ, отстать, не прекословить, соглашаться*, აორ. დე-ვეთხიი ილი დე-ვეთხეი ♀; — მა-თხუალი ილი თხუუ პროსიტელი; ნიშიი; — ნა-თხიირი, ნთხიილი ილი თხიირი, ნა-თხეირი ♀ *выпрошенный, сосватанный*: ჩილი ნათხიირი ჰუნს я уже женатъ; — ო-თხუუ, ო-თხუალი, ო-თხუარი პროსება, предметъ просьбы, сватаია: ზოში ჩილიში ოთხუუშა მეურცე იუონია იდეთ სვათათ ნეწესუ (*букв.* просить жену); — გილა-თხუალა *выпрашивать*.

2. **თხვ**: თხუაფა ოდოლჟით; ვიდათ ზამუჟხ, III-ია იორ. ი. ვოთხინქ ილი ვათხინქ, აორ. გე-ვოთხიი ილი გუ-ვოთხიი, სოსლ. გუ-ვოთხუე, ირ. ს. მი-თხუაფუ; — IV-ია იორ. ვოთხუაფუანქ ზასთავიუ კოგო იოროსით იუ 3-ო ლიდა; ზასთავიუ კოგო იენითხა.

3. **თხვ**: თხუაფა, ნ-თხუაფა (შურიში) იუ-ხათ, II-ია იორ. ი. ვინთხუანქ (შურს), აორ. ქი-იენთხე (შურიო), სვ როდ. ოთი. ი. ვუნთხუანქ შურს, გინთხუანქ ი თ. დ., აბრ. ქე-ვუნთხე, ქო-გინთხე.

**თხვირი** толстая нитка изъ льна (ср. რ. თხორი клубокъ нитокъ).

**თხი-თხუ** S, თხე-თხე MZ ჯიდიი; პლоскiй; — თხითხა ა შო ჯიდიო; — თხი-თხაში, თხეთხაში *пахъ*.

**თხილი**: თხილუა, თხილუა ხმ სთერეხ, ობერეგათ, ი. ზ/ფთხილანქ, ვთხილანქ ხმ, აორ. ფთხილუ, ირ. სოვ. მიოთხი-ლუ; — სვ როდ. ოთი. ვუთხილანქ, გი-თხილანქ ი თ. დ.; — III-ია იორ. ი. ვათხილენქ ირდოსთერეგაო, აორ. გე-ვოთხილი; — IV-ია იორ. ვოთხილა-ფუანქ; — ობექტ. სტრ. 3-ო სირ.

(*фр. возм.*) მათხილე მოგუ სთერეხ; — მა-თხილარი, მა-თხილე სთო-როჟხ, ნასთუხ; — თხილი ილი მო-თხილბური ოსთოროჟიი; — ო-თხი-ლუუ ირემეთ ბერეჟლივით; — გა-თხილბა, მო-თხილბა ოსთოროჟ-ნოთხ, ბერეჟლივით.

**თხილაშური** (რ.) *лыжа*.

**თხინ**: დო-თხინაფა, ჩა-თხინაფა ოთქ-ლიათ, უდალიათ, იუსკათ, ბროსათ, სვ როდ. ოთი. ი. ვუთხინუანქ, აორ. დუ-ვუთხინე; — უჩა ზოთოხეი დო თერქ ნინალას დამიოთხინეს *черная* (т. е. мучительная) зима ი სწიგზ ზასთავილი იასვ ბროსით სლუჟბუ (*Хр.,* სტრ. 161,8); — დუდი დუუთხინუუ ოფ ოთქლილს ემუ გოლოვ (ოთქ-ზალს); — ზოში ვეზირიში ხათე ჩუ-უთხინეს იმედლინო უდალილი ოთქ იგო სიმა ვიზირა (*Хр.,* სტრ. 74,13).

**თხირი** (რ. თხილი) ორქხ (мелкiй); — სოჟი-თხირი (*букв.* бѣлъ-орѣхъ) კრიუიი სორქ ორქხა; — სქეკრი-თხირი (*букв.* сѣрна-орѣхъ) მელქი, იგლითქ სორქ ორქხა; — ცუაბი-თხირი ლიშია, «ცუარი-თხილი» ი მრ.

**თხმ**: თხემა, მე-თხემა [სეში] უხვითხა [რუკოა], ვიათხა, ირსუიით, ია-ჩათ, ი. მიოთხე-ვოთხუანქ, აორ. ქემე-ბთხი, ირ. სოვ. მე-მიოთხე-მუ; — თიქე სო-რუას სე ქიმეთხე ოთქ იაჩალს სტო-რითხა (*Хр.,* სტრ. 23,27), ობექტ. სტრ. 2-ო სირ. ი. მე-მიოთხე (რ. მიკი-ლია), მე-გიოთხე, მე-უოთხე; — მა ცაშა მემიოთხე სე я руюкоу держусь за небо (*Хр.,* სტრ. 40,23).

**თხმელარი**, თხმენარი (ოთქ რ. თხმელა ოლხა) Тхмеларь, Тхменарь, სელო ვე Сенакскомъ уѣздѣ, სრ. თხოშუ.

**თხოზ**: თხოზელუა ვიდავთ კოგო-ლიბო,



**იარაღი** (რ. იზვ. თ. *ياراغان*) оружие, вооружение; — იარაღში вооруженный; — იარაღში სვ. с оружием, с вооружением, ср. ანჯარი.

**იას** см. ღიას.

**იასნარი** блудница.

**იბედურა** бѣдшица, ср. უ-ბედური подъ ბედი.

**იბლი** см. ელი

**იდა** см. თიდა.

**იღამუშამო** см. ეღამუშამო.

**იე** см. -ა 4.

«**ივანია**» болѣзнь курь, зараза; когда болѣзнь разразилась, ее не надо называть по имени, а только უ-სა-სეღე *безыменная* (см. მოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8; ср. ივანა у Бер.), *Гр.*, § 156; см. также თუნთი.

**ივანობა** см. подъ თუთა.

**ითამ**, ითამუ/ღ (რ. ვითამ) какъ-будто.

**ითო-**, ათო-, ათა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныххъ именахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

**იყო-**, ეყო- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныххъ именахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

**იკოზონა**, ეკოზონა, ეკოზონი подъемъ (*პროტ.* დიკოზონა); — იკოზონა, დიკოზონა — აკა ვა რე წადმართი! Что подъемъ, что спускъ — ни одинъ (изъ нихъ) не прямой! (пословица).

**ილა-**, ელა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныххъ именахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

**ილორი** Илоръ, село въ Самурзаканო სვ. знаменитымъ древнимъ монастыремъ и чудотворцою, по народному вѣрованію, иконою св. Георгія Побѣдоносца, привлекающею массу богомольцевъ. Подъ

названіемъ ილორი извѣстны нѣсколько деревень и въ Сепакскомъ уѣздѣ.

**იმ-**, იმუ-, იმე- см. თიმ-.

**იმენდი** (რ. იმედი, პ. *اميد*) надежда; — სა-იმენლო надежный; — отыменный глаголъ და-იმენდება обпадежить, III-я пор. პ. ვაიმენდებქ, აორ. და-ვა-იმენდე.

**ინა** см. ეთინა.

**ინგირი** см. ინ-გირი.

**ინგური** см. ინ-გური.

**ინდოური** (რ.), ინდური ინდѣйка, ср. კოკუში.

1. **ინი** см. ცინი; подъ нимъ же смотри имена, сложныя съ ини, какъ-то: ინ-ჩხია, ინ-ჩხირი, ინ-ჩხური, ინ-ჭა.

2. **ინი**, ინიი внизъ, внизу; — დუდ-ინი, დუდ-ინე, см. დუდი.

**ინო-** см. დინო- 2.

**ინჩქი** плѣсень вина.

**ინჭირი**, ინჭიი ხმ. вовучая бузина.

**ინჯა** (რ. იჯრა) кушанье, достаточное на одно угощеніе; обѣдъ, ср. სა-დილი.

**იოთა** муж. имя Iota.

**იოი** см. ელი.

**იოლი** см. ელი.

**იოსიკა** муж. имя Iosъка.

**ირემი** (რ.) олевы.

**ირი** весь, всякій, каждый; — ირი-კონი, ირ-კონი всякій человекъ, всякій, всѣ; — ირიფელი, ირფელი, ირიფეი ხმ (< ირი + ფერი) все; — ირიფელამო ვმეტქ со всѣмъ, совершенно; — ირიფელიში გალე исключая все (*ხუკ.* ვიქ всего); — ირო всегда, постоянно; — ირი-ართო постоянно, непрерывно, все время; — ირი-ნერი, см. ნერი.

**ირქი** (რ. ივქლი) ишеница, ср. ქობალი.  
**ისირი**, ისერი, ლისერი (რ. ისლი) мет-  
люкъ, полевица.

**ისკია** или ტარნენი Искія или Тар-  
чепъ, рѣчка въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**ისმარი**, ისემარი, см. ლისმარი.

**ისორეთი**, დისა-გუზუბე Исоретъ, Ди-  
ха-гузуба, части одной и той же  
деревни въ Самурзакано, см. დისა.

**ისულა** Исула, село въ Сенакскомъ  
უფდѣ.

**ისენდი** пика, конь; — ო-ისენდე  
Оисендэ, назв. плоскогорія въ селѣ  
Джварь Зугдидскаго уѣзда,

**ისერი** см. ისირი.

**იუკა** (р.) юбка.

**იღბალი** (არბ. اقبال) судьба, счастье.  
**იშა-**, ეშა- предлогъ въ глаголахъ и  
отглагольныхъ именахъ, см. გა- ში,  
Гр., § 115.

**იშენი** все же, хотъ; — იშენთი и все  
же (რ. შინც); — იშენ-იშენი (< იშე-  
ნი-იშენი) все-же и все-же, непре-  
мѣнно.

1. იში его, род. пад. отъ ი 1.

2. იში см. ლიში.

1. იშო, იშოიანი см. ვიშო.

2. იშო для него, дат.-напр. II па-  
дежъ отъ ი 1.

**იშტა** (т. اشتاء) appetitъ.

**იშქი-ფიშქინე** см. ფიშქინი.

**იწო-** см. აწო-.

ბ.

**კაა** см. подъ კაკა 1.

**კაბა** (რ. კაბა, п. قبا) женское верх-  
нее платье, а также мужское, на-  
дѣваемое подъ чохой, ср. ახალუხი.

**კაბეტი** большой; утучненный, оты-  
мненный глаголь, стр. з. II-я пор.  
ი. ვიკაბეტუქუქი увеличиваюсь, расту;  
тучнѣю; — დისა იკაბეტუქუ земля туч-  
нѣть, находится подъ паромъ,  
აორ. დე-ევეკაბეტი; — ნა-კაბეტა დისა  
земля, бывшая подъ паромъ; — ო-კა-  
ბეტუ; — თე დისა ოკაბეტუშა რე გო-  
ტეზული эта земля оставлена подъ  
паромъ, ср. კაბეტი у Бер.

**ლა-კადა**, ლა-კარდა Лакада, Лакарда,  
спускъ, подгорье въ сел. Джумъ  
Зугдидскаго уѣзда.

**კადარი** Кадарь, село въ Сенакскомъ  
უფდѣ.

**კაზ:** კაზუა (ცხენიში) осѣдлатъ, I-я пор.  
ი. ვკაზენქ, აორ. დო-ვკაზი, пр. сов.

ვიკაზე; — კაზილი, კაზირი осѣдлан-  
ный.

**კაზილა ცვალი** см. ცვალი.

1. **კათ:** კათუა собирать, აკო-კათუა,  
იკო-კათუა, I-я пор. ი. ბევკათანქ или  
პკათანქ собираю, აორ. ვკათე<sup>1</sup>; —  
IV-я пор. ი. ვოკათაფუანქ, აორ. ვო-  
კათაფე; — სტრ. з. II-ოი პორ. ი. იბკა-  
თუთობა собираемъ, აორ. დი-იბკათით  
или იკ<sup>1</sup> ი-იბკათით; — კათა собра-  
нiе, сходъ, люди (встрѣчается, хотя  
и рѣдко, въ формѣ мн. ч. კათე-  
ფი); — ნა-კათეფი соединенный, смѣ-  
шанный; — ო-კათაფუ мѣсто слиянiя  
двухъ рѣкъ, а также распутье; —  
ბოში-კათა молодежь, см. ბოში; —  
გამა-კათა, см. подъ გამ 2.

[Проф. Цагарели слово კათა  
считаетъ арханческой формой род.  
и дат. падежей мн. ч. отъ слова  
კონი челоуць (см. МЭ, II, стр. 12),



какъ въ грузинскомъ კატთა; П. Чарая справедливо замѣтилъ, что კათა не род. и дат. пл., а именительный, по опъ въ своемъ объясненіи не указываетъ на связь კათა съ глаголомъ კათუა, а скорѣе рассматриваетъ его не только по значенію, но и по этимологін въ связи съ კრწვი, съ которымъ, въ смыслѣ этимологическомъ, კათა не имѣетъ ничего общаго (см. შოამბე 1895, № X, стр. 77)].

2. კათ: კათუა, კათაფა, გინო-კათუა, II-я пор. II. გინდმი-ივკათუნქ სობირაო что-либо на свою голову; претерпѣваю, испытываю; аор. გინი-ივკათუე<sup>1</sup>; — თი კრწვე ზრელი წუხარება გინიკათუე тотъ человекъ испытать много горя; — ცხენქ ჩნილიტი გინიკათუე лошадь сноткнулась, ჩხომქ ჩნილიტი ქინიკათუე წყარს рыба всплеснула въ водѣ; — მე-კათაფა, обьект. стр. 3-го спр. II. მი/ვ-მაკათუე (რწაფა), სი მი/ვ-გაკათუე, თის მი-აკათუე (I. მომივლის ზადრა), აორ. მე-მაკათუ/ვ (რწაფაქ), თის მა-აკათუ/ვ.

3. კათ: კათუა, კათაფა, стр. 3. IV-я пор. II. ვაკათექ ი ვაჯოუსь средн чеголнбо, ი ვამწავნ (I. ურევივარ), II-ბ. ვაკათუექ ი ვამწავნსь во что-либо; — სიმტყუნეს ვაკათუე тотъ не ვამწავნაეს въ неправду; — ჩეში კათუა *посыднть* (букв. *примышивание бн-лаи*): ჩექ ქომაკათუე ი *посыднль*, ჩექ ქომაკათეს *мы посыднли* [у Н. Марра въ *Гр. чан. яз.* основа კათ при-водится въ значеніи *сыднть* безъ ჩე, но какъ видно изъ нашихъ примѣровъ и одного примѣра у

самого Н. Марра, именно ქრე-კათური კრწი *сидой человекъ*, основа კათ сама по себѣ никогда не значить *сыднть*; само собою отпадаетъ поэтому и семасіологическое сравненіе კათ съ арм.-найсскимъ *կաթ* || *კაթ* *молоко*, у него же *Къ вопросу о полож. абх. яз. среди лфет.*, стр. 39].

კათზა (I.) деревянный кубокъ.

კაი см. კალი.

კაიე см. კალიაქ.

1. კაკ: კაკაფი стукъ, стучать, съ род. отп. II. ვუკაკუნქ стучу, аор. ვუკაკე<sup>1</sup>; — стр. 3. II. მიკი-ივკაკექ, თინა მიკი-ივკაკე стучу вокругъ чего-либо, или подступивъ къ чему-либо; — კვლე ჯას მიკიივკაკე дятель стучить по дереву; — მიკო-კაკუა, II. მიკემი-ივკაკუანქ<sup>1</sup> допускаю къ себѣ, принимаю, аор. მიკი-ივკაკე.

2. კაკ: კაკუа толочь, I-я пор. II. ვაკაკექ, აორ. ღო-ვაკაკი; — III-я пор. II. გე-ვოკაკანქ, სი გი-ოვაკანქ толку на чемъ либо; — კაკილი толченый; — ო-კაკალი подлежащій толченію; — ო-კაკვლე ქუа пестпелъ, ср. კაკუა 1.

1. კაკა, კაკალი (I.), კაკაი ხმ зерно, штука; ядро; — კაკალი, თითო კაკალიო подробно (*букв.* по каждому зерцу); — კაკალია какъ разъ: კაკალია თიმესერი какъ разъ въ ту ночь; — მუჭემა კაკა? четь или нѣ-четь? (*букв.* сколько штук?); — კაკა для приблизительнаго счета: ხუთი-კაკა около пяти; — ნაკაკა ბოლი, см. ბოლი; — საკაკალიო წისქვილიში мельничпый желобокъ, по которому проходятъ зерно изъ ящичка въ жерновъ.

2. **კავა** застѣжки изъ ничотныхъ клубочковъ на чохъ и архалухъ.

1. **კაკალე**: კაკალეუ ოციშაფ ორქუ ოფ შელუხი, I-ი პორ. ი. ვაკაკალენქ, აორ. ღო-ვკაკალეუ<sup>ე</sup>.

2. **კაკალე**: კაკალეუ ჯაკუსიფ, სტრ. ვ. II-ი პორ. ი. ვიკაკალეუქ, ი.-ნ. დე-ეპკაკალენქ, აორ. დე-ეპკაკალი; — ნაკაკალე პოჯაკუსიფი; — საკაკალე ჯაკუსი, სრ. რ. დ-კაკალება უ ბერ.

1. **კაკვი** სმ. კაკუტი 1.

2. **კაკვი** სმ. კვაკვი 2.

**კაკიღარი** სრ. კალია.

**კაკულა** ლოკონი (რ. კაკეპი), სრ. გაკურჯელა (ი არმ. *հանդուր* კუდრი).

**კაკურია** S ბნლა, სრ. ალილი.

1. **კაკუტი**, კაკვი პერეკლადინი, ბრუსი, ნა კორიქუ უფრჯადესა კრუშა დომა, ღულერი.

2. **კაკუტი**, კარკუნტი ბილი ნა პოდბიე მოლოტკა დილი მოლოტბი ბომი.

**კალათი** (რ.), კალათი კორზინა, სრ. კარანსა, ჩაკა.

✓ 1. **კალამი** (რ. იფ არბ. *قلم*) ილი ჩალამ-კალამი ილი წალამი ტროსნიქ, ტროსნიკოვია ტრავა; — კალამი იფი ნიქი ქატი კუკურუზიქუ სტებლი, ოსაიქიქა ნა იიფი პოსლქ ჯაფი; — ჩელამი-კალამი კრული დერევიქი ქაქა დილი იიქა იფი.

2. **კალამი** იერო დილი იიქა.

**კალანდა** (გრეჩ.-ლათ. *calendae* ილი *calendae* პერვო ქილი კაქადო მისლცა) ნოვიქი ოდო (სმ. ოფიქსიე ვსტრქი ნოვო ოდო უ მიგრელქეფი: მოამბე 1897, № I, ოფ. II, სტრ. 91—110; სმკ, XXXII, ოფ. III, სტრ. 94—96, 141—143, 153—155); — კალანდარი კალენდარი, სმ. კუნსა, ბარბალობა.

**კალანსა**, კალანსა სმ. კარანსა.

**კალი**, კალი ბი ვერტიკალური ნალოქი (რუქოქი) ნა არბქ, სრ. სარცხირე.

**კალი-კალე**, კალი-კანე იფიკორიქი: ნეპი ღოვკორობი, კალი-კალეს მუთო უქირს ი სობრალ ორქუ, იფიკორიქი (იფი იიქი) ხორი (იფიქი სეფი); — კალი-კალეშანქ იფი, სრ. მიიბენეშანქ.

**კალია/ი**, კალი ბი, «კაკიღარი» უ ბრ. დერეჯა, ნაი (რ. კალა); — ილიქი ეტო კუსტარნიკა, ვი ვიფი მალექიქი კრულიქიქი ჯერნიქექი, იფიქაქიქი კირკატელა S, კურკანტელა MZ, სმ. ოარვანტია.

**კალმანსა** (რ. კალმანი), კამანსა ბი ფორელი; — ო-კალმანქე იფიქიქი ნა პრავოქ ბერეუ იფიგრა (ბუქი. მისო ფორელი).

**კალი** (რ.) გუმი, სრ. კელი, ონკეუმი.

**კამა** (რ.) უკროქ; — კამა-წერი ბულიონქ, სმ. წერი.

**კამანდა** (რ.) კომანდა, ოფიქი.

**კამბეში**, კამბეში, კამბეში (რ., არმ. *համբ*) ბუივოლქ; — კამბეში სტრატე ბუივოლქ მიქიქი.

**კამპანია** (რ. იფი ფ. champagne) კამპანი; უგოქიქი.

**კამპარი** სმ. კამარი.

«**კამპეტი**» ბრ. ვორბიქიქი იფიქი (რასტ.).

**კანდიორი** (რ. კანდიერი) ოფიქი, სმ. იფი.

**კანი** (რ.) კორა, კოქა; — კანი-ჩაფულა, კანი-ჩაფი, სმ. ჩაფულა.

**კანკე**: კანკეუ ჯევაფ, ი. ვაკანკეუქ; — ო-კანკალი პოდქანიქიქი ჯევაფი.

**კანკალი** სმ. კარკალი 2.

**კანკვი** სმ. კვაკვი 1.

**კანონი** (რ. ივზ გრეც. *κωνων, ο*) პრავილო, законъ.

**კადათი** სმ. კალათი.

**კადმანა** სმ. კალმანა.

**კაპანა** Капана, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**კაპარი**, **კამარი** каперсы, клекачка (дерево).

**კაპარჭინა** Капарчина, рѣчка соединяющая озеро Палеостомъ съ Черпымъ моремъ (რ. კაპარჭინა ლეჭ).

**კაპეიკი** (რ.) копейка.

**კაპიტანი** (რ. ივზ ფ. *capitaine*) капитанъ.

**კაპუნია** Капунія; по преданію, названіе идола, стоявшаго на томъ мѣстѣ, гдѣ нынѣ Мартвильскій монастырь; онъ былъ сдѣланъ изъ чугуна въ образѣ челоуѣка съ раскрытымъ ртомъ, куда жрецы и вляли живыхъ дѣтей, приносимыхъ въ жертву идолу (см. ქუონი); — **კაპუნობა** праздникъ, совершаемый и нынѣ за 10 дней до В. поста въ честь **კაპუნია**; взаиmъ челоуѣческихъ жертвъ закалывается нарочито къ этому празднику откормленная свинья, подъ названіемъ **ო-კაპუნე**, съ произнесеніемъ молитвы, какъ въ праздникъ შირსობა, см. Xp., стр. 186 (см. СМК, XVIII, отд. III, стр. 376; XXXII, отд. III, стр. 99).

**კაუი** (რ.) кремень; — **კაუი**, **კაუინა**, **კაუინეე** Кажы, Кажина, *мужское имя*; — **კაუ-ნლი**, см. ღემი 1.

**კარ**: **კარაფა**, შიკო-კარაფა допускать къ себѣ; слушаться, II-я нор. п. შიკემი-ივკარუნქ (რ. ვკარობ), აორ. ქი-მეკი-ივკარე.

**კარაკანო** ясно, отчетливо.

**კარანია** სმ. კარე.

**კარანჩა**, კალანჩა, კალანჩა маленькая корзинка, ср. კალათი.

**კარბუცი** полка, прибитая къ переднимъ дверямъ внутри дома; опора полки имѣетъ въ нижней части отверстіе для засова, запирающаго обѣ половины двери, ср. თარო.

**კარღილა**, კარღია *вн* котель (რ. კარღალა, კარღალი маленький котель), ср. წუგალი.

**კარე**, კარეე палатка, шалашъ; — **კარანია** игрушечная постройка, избушка, конурка.

**კარეცა** (რ.) карета.

**კართე**, კართეე подолъ платья; доно; — отым. глаголь **კართუა**, კართუა засучивать (рукава, папталоны, подолъ платья), II-я нор. п. ვიკართანქ; აორ. ვიკართეე; — **ე-კართუა** приподнять подолъ платья, засучить папталоны; — **გიბო-კართუა** или **კიბო-კართუა** засучить рукава; — **ე-კართელი** приподнятый, засученный; — **კიბო-კართელი** засученный (рукавъ).

**კარი** (რ.) дверь; дворъ, усадьба; — **კარი-გემოლღ** пороги, см. ულა; — **ნაკარე** мѣсто бывшей усадьбы; — **ობღლეში კარი** (см. ნოდღა ი გაძიგება); — **უფალი-კარი** Уфали-каръ (*бука*. дверь Господа, господина) и **მაცხოვარი-კარი** Мацховари-каръ (*бука*. дверь Спасителя), села въ Сенакскомъ уѣздѣ; — **ვეღღი-კარი**, см. ნოდღა ვე; — **ჭიშ-კარი** (რ.) ворота, ქიშ-ქარი (см. Н. Марръ, OT, стр. 3, прим).

**ო-კარიე** სმ. ო-ქოთომე.

1. **კარკალი** кудахтаніе, I-я нор. ვკარ-

კალანქ, აორ. ვაკრკალე<sup>1</sup> ე<sup>1</sup>; — ქოთომი კარკალანს курнда кудахчеть.

2. **კარკალი** или კანკალი (წყარიში) струнтся, журчать.

**კარკუნცი** см. კაყუცი 2.

**კას:** კასუ набивать, заряжать, н. ვკასენქ, აორ. ღო-ვკასი; — კასილი ნაბитый, заряженный; — უკასუ незаряженный, пустой.

**კატუ** (ყ.-არმ. კატუ) кошка; — კატუ კვიანც кошка млукаеть; — კატუ-ძლახი, см. ზღახ-ქურცამი.

**კალუ** деревянный или желѣзный крюкъ.

**კაშ:** კაშუა вздыхать, I-я пор. ჰკაშუნქ; — объект. სრ. 3-го სრ. შაკაშუაფუ, სრ. ქეშა.

**კაჩა**, კაჩე длинная деревянная палка съ крючкомъ вверху, замѣняющая цѣпь для вѣшанія котла надъ огнемъ, სრ. ნაჭა (სრ. გ. კაჩალო, კაჩო).

**კაცია** Кація, *муж. имя*; — კაციაშ გორლი, см. გორლი 1.

**კაცხუ** М крючки для застежки платья (სრ. კვკვი 1); — კაცხურ-კაკა М подмышка, სრ. წყურ-კურხი.

**კაწარი** Кацарь, село.

**კაჭარავა** Качаравა (фамиლია); — საკაჭარავო Сакачаравო, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**კახათი** Кахатъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

**კახილეე** (?), კახილეი (?), შეფაშ კახილეე грудные поросята (по переводу пр. Цагарели, МЖ, I, 64), по моей записи *пестрая свинья*.

**კახმა** (გ. კახზა изъ т.-п. كحبه) публичная женщина.

**კეზა** см. კიზ 1.

**კებური**, ყებური, ცებური очагъ, мѣсто близъ очага.

**კეთ:** კეთება, გა-კეთება (გ.) дѣлать, II-я пор. (род. отп.) ნ. ვიკეთენქ<sup>1</sup> дѣлаю для себя, გიკეთენქ — для тебя и т. д.; — III-я пор. (дат. отп.) ნ. ვაკეთენქ дѣлаю [въ этомъ значеніи этотъ глаголь часто замѣняется другимъ, именно — ვორთექ], აორ. ვაკეთი [часто замѣняется ვქიმინი], სრ. ს. მიკეთებუ [замѣняется მიქიმიხე]; — IV-я пор. ვოკეთებაფუ-ანქ<sup>1</sup>; — სრ. ვ. II-я пор. ნ. ვიკეთებუქ дѣлаюсь, становлюсь счастливымъ, богатымъ, сов. ვიდა გევეკეთებუქ (< გა + ივეკეთებუქ), აორ. გევეკეთი, სრ. ს. გა-ბ/ვეკეთებ<sup>1</sup> ე<sup>1</sup> или გა-ვეკეთებ<sup>1</sup> ე<sup>1</sup> (< გაკეთებულო + ვორექ); — მაკეთებელი дѣлающій; — კეთებულო, გაკეთებულო сдѣланный; обогащенный, счастливый, веселый; — ოკეთებელი предметъ дѣланія, работа.

**კეთული**, კეთილი (გ.) добрый; добροжелатель; родственникъ; — სუკეთე, სიკეთე (გ.) доброта, благодѣніе; — კეთილა Кетила, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**კეკ:** კეკუа рыться, чесаться, трепаться, სრ. ვ. II-я пор. ნ. იბკეკექქ, აორ. იბკეკი; — ნაც-კეკია, ნაც-კიკია (გ. ნაცარ-ქექია) бездѣльникъ (*бука* роющійся въ золѣ).

**კეკი** молотокъ.

**კელეზერი** (გ. კელავერი), კელეზერი говядина изъ-подъ лопатки животного, идущая на шашлыкъ; порція; кусокъ.

**კელი**, კეა (< კეაი) ხმ, молотильная доска, устѣнная камнями გ. კევ-

რი); — ო-კელეში, ონ-კეეში, ოკალეში  
гумно, ср. კალო; — კელუა მოღობა.

**კენ** см. კინ 1.

**კენტი** см. კეტი.

**კენჭი** (გ.) камушекъ; жребій; — კენჭი ქუურღვეს ბროსილ ჯრები; — ში-რ-კენჭია ხრუსტალა (т. е. зубы, Хр., стр. 184,6).

**კენჯა** (т. კჷკ დიქ) кукла.

**კეჲ** см. კელი.

**კერი**, კერკეტი, კერა см. ღეჭი.

**მა-კერიშე** см. ღეჭი.

**კერკელი** катиться, переворачиваться, валяться, стр. ვ. I-я пор. II. ჰკერკელექ ილი იო II-й пор. იზკერკელექ, აორ. ვიკერკელი.

**კესარია** Кесарія, жем. имя.

**კეტი** (გ.) კენტი, სეშ-კეტი (< სეში რუკი + კეტი) палка, дубина, шестъ; — ოლე-კეტი засовъ.

**კეში** см. ღეჭი.

**კეზი** (გ.) арчава.

«**კვადცი**» შრ. ობლჩხა (раст.).

**კვაზაფი** ходить проворно, плавно, III-я пор. II. ვოკვაზანქ, აორ. ქვ-ვოკვაზე; — სტრ. ვ. II-я пор. II. ვი-კვაზექ შეგოლი, აორ. ვიკვაზი; — კვაზალო ილი აზა-კვაზა პროვორში, шеголь.

**კვათ:** კვათუა რწვათ, რუბნთ (*сх перен. смысл* რწინთ, поставовит), გო-კვათუა რარწვათ, მე-კვათუა ოტრწვათ, გილა-კვათუა ოტრწვათ სვერ-ხუ, გინო-კვათუა პერერწვათ, იო-კვათუა ოტრწვათ სინუ, შიკო-კვათუა ვირწვათ, I-я пор. II. ჰკვათენქ, აორ. ჰკვათი; — სქ ნეოფორმ. ოთი. მე-რკვათენქ დუს ოტრუბლუ თებ გო-ლოუ; — სქ როდ. ოთი. გუ-რწვათენქ; — სქ დატ. ოთი. II. ვოკვათანქ,

აორ. ქიში-ვოკვათი; — IV-я пор. II. ვოკვათაფუნქ; — სტრ. ვ. II-я пор. II. ვიკვათუქ S, იზკვათუქ MZ, აორ. დი-იზკვათი; — კვათილი, მე-კვათილი, კვათილი ოტრწვათი; — მე-კვათილი ზორგეი ნაპაჩენპე ვრემა, სრექ; — კვათილი, კვათიერი S, კვანტერი MZ ოსტრი (оружіе); — უ-კვათერი ტუი (ср. გაგულოა 1); — ო-კვათე რუ-სოქ; — ო-კვათალი პრედმეტი ი ორუ-დის რწხბი, რუბნი; — სი-კვათერი ილი სი-კვათე ოსტოტა.

**კვათანა** Кватана, село въ Сенажскомъ уѣздѣ.

**კვათარი**, კვათარი, კვანთარი თეტერევი, вальдшнепъ, см. გე 1.

**კვაიზე**, კვაიზა დერვანში რუჩექ, прикрѣпляющій ось къ основной части арбы (га), а также клинъ, скрѣпляющій оконечность оси съ воротомъ колеса.

1. **კვაკვი**, კანკვი (გ. კაკვი რუქი), რუჩენი დია ზასტეჟი პლათია, ср. კაცხუ.

2. **კვაკვი**, კაკვი პალკა სქ რუჩეკომ, шестъ; — კვაკვი-ლალა, см. აღანი.

**კვაკვილი** ипой на глазахъ, ср. ზანდი.

1. **კვაკვა**, ოთმ. გლაგოლი ოტრ კვაკვი (см.), ბნთ, მოღობთ, ხოლოსთ (бы-ва), I-я пор. II. ვკვაკუნქ, აორ. დო-კვაკვი; — იო-კვაკუა მოღობთ (па-ходясь въ помѣщеніи), ср. კაკუა 2.

2. **კვაკვა**, დ-კვაკუა სიდბთ (говори-тся о маленькихъ предметахъ), ქვ-კვაკვი სადის! ср. ცხაკუა, ზუნა.

**კვალ:** კვალუა, შიკო-კვალუა პრიათ, скрывать, II-я пор. II-б. შიკვ-ვი-კვალუნქ პრიაჩუ დია სეხა; — III-я пор. შიკვ-ვოკვალანქ პრიაჩუ,

აორ. ქიმკე-ვოკალე<sup>ქ</sup>, თიქ ქიმკე-  
აკალე<sup>ქ</sup>; — სტრ. ვ. II-я пор. II.  
ვოკალეუქ *прячусь*, აორ. ქიმკე-ვი-  
კვალი.

**კვალი** (გ.) *слѣдъ* (სრ. ნა-ქური); — კვა-  
ლი-ქუერი, სმ. ტურა.

**კვამარზია** სმ. ზაზი.

**კვანთარი** სმ. კვათარა.

1. **კვანწილი**, გიმო-კვანწილი *крас-  
ный*; — მო-კვანწილი *разукрашен-  
ный*.

2. **კვანწილი** *качапіе*, *качаться*; —  
ო-კვანწილაა, ო-კვანწეშა *качели*.

1. **კვარი** *колобокъ*, *хлѣбецъ*, *лепеш-  
ка*; — წუგოგ-კვარი *пересоленная ле-  
пешка* (სმ. თუთაშა ზედინერი *подъ  
ღლა*); — въ первый же *попедѣльнѣхъ*  
В. поста совершается обрядъ სო-  
ზო-კვარიში ქკუშუა: къ обѣду ва-  
рять *уѣченно-конусообразныя ле-  
пешки*; въ одну изъ нихъ хозяйка  
тайно *втыкаетъ* *деревянную спицу*  
(წკერი); *лепешка со спицей и на-  
зывается სოზო-კვარი*; на чью долю  
выпадетъ სოზო-კვარი, тотъ на свой  
счетъ *долженъ устроить закуску*,  
сопровождаемую попойкой (სმ.  
СМК, XXXII, отд. III, стр. 102).

2. **კვარი**, *კვარი-ბირგული*, სმ. *подъ  
ბირგული*.

3. **კვარი** (გ.) *лучина*.

**კვარია** *ворона*; — *გოჭო-კვარია* *хохла-  
тая ворона*; — *ворону* *называютъ*  
*ღუღ-ღუა* *черноголовая*, *Гр.*, § 156.

**კვარკვალია** *круглый*; — *კვარკვალია*  
*მანათიანი გინგმოგაფუუ* *онъ* *взы-  
скалъ съ меня круглый рубль* (*цѣл-  
ковый*), სრ. *რგვალი*.

**კვარკვანცი** *хорошая походка птицъ*;  
სრ. *ქვაქვალი*.

**კვარტი** *лягашіе*; — ცხენქ *კვარტი ქი-  
მოგუ* *лошадь лягнула его*, სრ.  
*ქურტი* *подъ ქური*.

**კვარჩხი** *несчастіе*, *печудача*, *зло*; *пе-  
удачный*, *злой*; — *კვარჩხი კოჩი* *не-  
удачный (дурной) человекъ*; — *კვარ-  
ჩხანი ძვყი*, *კვარჩხანი ხე* *лѣвая*  
*рука*; — *კვარჩხიშე* *налѣво*.

**კვარწახი**, *კორწოხური*, *კოხა* (გ. *კვა-  
წახანი*) *кислый соусъ изъ дикой*  
*сливы (ცომური)*; *по Чуб.* *კოწახი*,  
*კაწახი*, *კოწახანი* *очень кислый, пе-  
зрѣлый*.

**კვატა** *утка*.

**კვაუთი** *Кваутъ*, *село въ Сенакскомъ  
уѣздѣ*.

**კვალა** *маленькій топоръ*, სრ. *არგუნი*.

**კვაშილა-ხე** სმ. ხე 2.

**ნა-კვარჩხირი**, *ლა-კვარჩხირი* *головня, го-  
ловешка*.

«**კვარჩა**» *козій мѣхъ, служащій по-  
стилкой настухамъ* (სმ. *მომბე*  
1897, № VI, отд. II, стр. 4).

**კვეკვერეში** *только что полученный*  
*непосоленный сыръ* (*по Орб.* *გ. კვე-  
კვერეში* *непосоленный сухой сыръ*).

**კველა** *скамья грубой работы длиною*  
*отъ 1/2 до 2-хъ аршинъ, а шири-  
ною 1/4—1/2 аршина*.

**კვენ** სმ. *კვირ 1*.

**კვენწელი** *качапіе*; — *კვენწელუა* *ка-  
чать, качаться*, III-я *пор. II.* *ვო-  
კვენწელუანქ*, აორ. *ვოკვენწელე*; —  
სტრ. ვ. II-я *пор. II.* *ვოკვენწელექ* *ка-  
чаюсь*, აორ. *ვოკვენწელი*; — *ითო-კვენ-  
წელუა* *качаться* *подъ чѣмъ-либо*.

**კვერი** (გ.) *колобокъ*, სრ. *კვარი*.

**კვერკვი** სმ. *კვირკვი*.

**კვერკველია** *Кверквеліа* (*фамилія*).

**კვერცხი** (გ.) *яйцо* (*этим. слова* სმ.

Н. МаррЪ, Изв. И. А. Н. 1911, стр. 143), ср. შარქვალი.

**კვეცილა**, კვეცილაჲ качаться, будучи повѣшеннымъ; бѣгать за кѣмъ неотступно, стр. з. IV-я пор. н. მიკვ-ვოკვეცილქ, თინა მიკა-აკვეცილქუ; — შურს ქვანთილა მიკა-აკვეცილქუ у овцы сзади висить, качаясь, курдюкъ; — ზოში, მუს მიკააკვეცილქქ თი კოს სი? юноша, чего ты пристаешь къ этому человѣку (ходишь неотступно за нимъ, попустому стараешься подражать ему)? — გიმო-კვეცილაჲ პრინქსი.

**კვიცი**, სა-კვიცი (რ. კვისი, სა-კვისი) огниво; — отым. глаголь მო-კვიცუა I-я пор. в. კვიცენქ; — კვიცი კვიცენს огниво бросаетъ искры; — თოლიშე ღანხერი მოკვიცენც ივზა გლავს უ იეო სმილქუსა ისკრს.

**კვილი** мяуканіе, мяукать, I-я пор. н. ვკიანქ; — კატუ კვიანს/ც კოშკა მიაუკაეტ.

**კვიკვი** см. კვირკვი.

**კვიკვილი** (რ. კუკური, კვიკვირი), სვი-სვილი почка на деревѣ, специально на ольхѣ; — თსი კვიკვილო ეშა-ლო-თმა უნიტოჯიტი სოვესმ (ხუკ. ს. სქმენემъ и почками), ср. გვიგვილი.

**კვიკვინი** см. წვიწვინი.

**კვინორი** соболь.

**კვინჩა** птичка, чижъ, зяблвкъ.

**კვინჭისე** бедро, ляжка.

1. **კვირ** || **კვენ**: კვირაჲ, კვირება (რ.) удивленіе, II-я пор. н. ვიკვირანქ удивляюсь, აორ. გე-ეკვირი; — III-я пор. н. ვაკვირენქ удивляю его, აორ. გა-ვაკვირი; — სტრ. з. н. ვაკვირუქქ удивляюсь, აორ. გე-ეკვირი; — об-ект. სტრ. 2-го ср. н. მიკვე, სი გიკვე

თის უკვე, ჩქე მიკვენა ილი მიკვენს გიკვენს ი т. д. удивляюсь (რ. მიკვირს), პრ. нес. მიკველქ ილი მიკვირლქ, აორ. გა-მიკვირლქ, თის გუ-უკვირლქ — ჩქე გამიკვირლქს თე ანბექქ მს უდივლის ათოუ ივზქსიუ (проншествію); — პრ. с. გა-მ/ვკვირებუ, სი გა-რკვირებუ, თის გა-კვირებუ; — გა-კვირებული უდივლენქ; — გა-ს-კვირი ილი გა-ს-კვირე უდივლენქ; — ს-კურენ-ლი (см.).

2. **კვირ**: კვირაჲ, გილა-კვირაჲ ბრ-აქაქ ვინამიე, რასმარქვანქ, სტრ. з. III-я იორ. н. ვოკვირქქ, აორ. დე-ეკვირი.

**კვირდი** (რ. მ-კვიდრი) родной, па-слѣдственный.

**კვირკვი**, კვირკვი *მუხ. იმია*; — წინა-კვირკვი სვ. კვირკვა (Квирикій); იკონა სვ. კვირქია პარადუ სქ იკო-პოი სვ. გეორქია ვესმა ქტიმა ვქ სელ. დჯვარ ჯუგდიდსკაგო უქვდა (см. ლეგენდუ ი თანქსვენქოქ პრო-ისოქდენი ათი იკონა, СМК, XVIII, отд. III, სტრ. 49—58 «Драмъ-Хуть и святиши джварцевъ»); ვქ ქესქ სვ. კვირქია პავაქ ი იოლ-მქსაქ, см. подъ თუთა.

**კვირკვი**, კვიკვი კლუბოქ ნქოქ.

**კვიშანჭალა** კვიშანჭალა, სელო ვქ სენაკსოქ უქვდქ.

**კვირ**: კვირა, ღა-კვირა ბიქ, უდარქ, დე-დიში ღაკვირა ბიქ გოლოვი, კლავიქ-სა, სქ როდ. ით. н. ვუკრენქქ, აორ. დუ-<sup>რ</sup>ვ<sup>რ</sup>უკრი.

**კია** (<კია), см. კელა I.

**კიბე** (რ.) ლქსტიწა, სრ. ცკვა.

**კიბირი** S, კეზირი MZ ჯუბს; — კიბირ-მოქქადილი, см. ქუქი.

**კიზობია** (რ. კიზო) რაქ; — კიზორჩხალა  
круглый ракъ, крабъ.

**კიზე-ცვალი** სმ. ცვალი.

1. **კიდ** || **კინდ**: კილაფა, კიღეზა захватить, забрать въ свои руки, I-я пор. н. ჰკილაფულენქ захватываю, ვკიღენქ (ხეს) держу, აორ. ქემო-ვკიდი, II-й пор. იზკიდე я взялъ, захватилъ, пр. с. მიკიდეუფე; — объект. стр. 2-го спр. მიკინდღ (ხე) держу, ზი გიკინდღ, თის უკინდღ; — გინჯი უკინდღ у него держится корень, есть корень.

2. **კიდ** || **კინდ**: წა-კილაფა, წა-კინდღა ссориться, გათო-კილაფა приставать, стр. ვ. II-я пор. н. ვიკიღებუთ ссоримся, აორ. წე-ეზკილით мы поссорились; — უ-წუ-კინდღებუ безмятежный; — უწუკინდღებუ ცხორება жизнь безъ ссоры.

**კიდა**, კილალა S, კვდა, კვდალა, კვდელა  
MZ ძნა; — კიდა-ჭი S კლოპ, სრ.  
ლანდა, ლანდალა.

**კიღირი** S, კვღირი MZ გრუძი.

**კიღე** სმ. კვღე.

**კიღეზანი** (რ. კიღეზანი) ларь, ящикъ.

**კიე** სმ. კვლე.

**კიზი** S, კვზი MZ ложка.

**კიოი** პალეც; названія пальцевъ:  
ჩანჯი-კიოი или ჩან-კიოი (ღიდი კიოი)  
большой палецъ, ოპირაფალი-კიოი  
(мало употребительно) указатель-  
ный палецъ, შქა-კიოი средний па-  
лецъ, ჭიჭე-კიოი мизинецъ (бука. ма-  
ленький палецъ); — უ-კიოე безъ  
пальца, ნე იმჭუიყი пальца (паль-  
цевъ) (этим. слова სმ. II. Марръ,  
къ вопросу о полож. абх. яз. среди  
яфетическихъ, стр. 32).

1. **კიოთხირი**, ელა-კიოთხირი спрашива-

nie, спрашивать, კენო-კიოთხირი сно-  
ва спрашивать, I-я пор. н. ჰვკი-  
ოხენქ, ჰვკიოთხურენქ или ჰვკიოთხ-  
ლენქ, აორ. ჰვკიოთხი, пр. сов. მიკი-  
ოთხირე; — II-я пор. н.-ბ. ვიკიოთხენქ  
спрошу; — IV-я пор. н. ვოკიოთხირა-  
ფუნქ или ვოკიოთხაფუნქ; — გა/ო-კი-  
ოთხირი разспросить, разсудить, съ  
род. отп. გუ-<sup>ვ</sup>უკიოთხენქ; — объект.  
стр. 3-го спр. (фор. возм.) მაკიოთხე,  
გაკიოთხე, თისაკიოთხე მოუ სპროსიქ; —  
მა-კიოთხე სპრავნაოიყი; — ელ-მა-კიო-  
თხე კოჩი челоуѣкъ, котораго можно  
бы спросить; — ნა-კიოთხირი или ნა-  
კიოთხერი სპროшенный; — ო-კიოთხირი,  
ო-კიოთხერი, ო-კიოთხე ვოპროსქ; — სა-  
კიოთხი (რ.) ვოპროსქ; — მო-კიოთხა при-  
вѣтъ.

2. **კიოთხირი**, წა-კიოთხირი чтение; чи-  
тать, I-я пор. ვკიოთხურენქ или ჰკი-  
ოთხულენქ читаю, II-я пор. ვიკიოთხენქ  
прочту, აორ. ვიკიოთხი, წე-ევკიოთხი,  
პრ. с. მიკიოთხირე; — IV-я пор. ვო-  
კიოთხაფუნქ или ვოკიოთხირაფუნქ; —  
მა-კიოთხე или წე-მა-კიოთხე чтецъ, чи-  
татель; — ნა-კიოთხერი прочитан-  
ный; — ო-კიოთხერი предметъ чтения.

3. **კიოთხირი** гаданіе, ворожба; — მა-  
კიოთხე гадальщикъ, -щица, ворожея.

**კიი** სმ. კვლი.

**კიკო** ძნენიშქ ოლეა, серны, зайца  
и др.

**კიკონ**: კიკონუа კლევად, I-я пор. н.  
ვკიკონენქ, აორ. ვკიკონი; — მა-კიკო  
ნალი კლუოიყი, ჭდაიყი; — ნა-კი-  
კონა კლევანნი; — ო-კიკონალი  
კორმუ და პტიც (зѣрна); — ზომა-  
კიკონი, სმ. ზომა 1.

**კილა** სმ. კვლა 1 и 2.

**კილე** სმ. კვლე.



**კილებური** სმ. კელებური.

**ა. კილი** (რ.), კილობუა недостатокъ, порокъ, червивость; — კილუანი, კილამი некрасивый; — отым. глаголъ, აორ. II-ი პორ. დეუბკილი я сталъ съ недостаткомъ, я сталъ червивымъ.

**2. კილი** სმ. კელი.

**1. კინ || კუნ || კენ || კენ || კებ:** კინა, კუნა, კენა, კება, კინება держать, принимать, II-я пор. იბკინენქ или იბკინანქ или ვიკენქ, აორ. იბკინი или ვიკე или დეუბკინი; — ამხანაგო დეუბკინი я взялъ его въ товарищи; — пр. с. ღო-მიკინებუ; — III-я пор. ვოკინუნქ или IV-я пор. ვოკინებუნქ, ვოკინაფუნქ даю держать другому, აორ. ქედუ-ვოკინე, თი ქედ-ააკინუ; — объект. სტრ. 2-го სპრ. მიკებუ (რ. მიკავია), 3-го სპრ. (ფორ. возм.) მე-მაკენინე, სი მე-გაკენინე, თოს მა-აკენინე могу держать, აორ. მე-მაკენინე; — ძიცაქ ვა მაკენინე онъ не смогъ удержаться отъ смѣха.

**2. კინ || კონ || კუნ || კენ:** კინა, კუნა, კენა тянуть; გინო-კი/უნა переступить; დო-კი/უნა тянуть внизъ, нагибаться; ე-კი/უნა поднимать, -тсья; ელა-კუნა поднимать съ одного конца; მი/ე-კუნა тянуть туда; მო-კუნა тянуть сюда; წი/ემო-კუნა подвинуть впередъ; — სქ род. отн. ვუკინანქ или ვუკუნანქ или ვუკუნენქ, ითმე-<sup>რ</sup>ვ<sup>1</sup>უკი/უნანქ я тяну его, გი-კი/უნანქ я тяну тебя и т. д., აორ. ვუკი/უნი, გიკი/ენი и т. д.; — სამართალს ვე გინუკინებ онъ не преступилъ закона; — ე-ვუკი/უნი я подыаъ его; — пр. с. მიკინუ; — II-я пор. მი-ივკინანქ тянусь, иду впередъ,

აორ. მი-ივკინი или მი-ივკუნი; — III-я пор. მიომუ-ვაკინანქ достигаю чего-либо, აორ. მი-ვაკინი; — IV-я პორ. ვოკინაფუნქ или ვოკო/უნაფუნქ заставляю его поднимать; — მო-კონაფირი или მო-კინელი протянутый сюда; — მე-კი/ონაფირი или მე-კინელი протянутый туда; — ო-კი/ენან-ლი, და-აკენანლი.

**კინა** სმ. რკინა.

**კინდ** სმ. კიდ 1 и 2.

**კინი, კინ S, კენი, კენე MZ** снова, опять (встрѣчается, хотя рѣдко, и форма) კონი; — კინობ, კენობე (нар.) послѣ, вазად: კენობე უწიის послѣ они сказали ему; — კინობ, კენობე (послѣд. съ род. пад.) за, позади: წუდეში კენობე ვა დომოთ, ჩქიმო კენობე позади меня (ср. გინობ); — კინახანუე снова, послѣ.

**კინტირი S, კენტერი MZ** огурецъ; — კინტირია (фамилия).

**კინჩხა** Кичха, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**კინჩხი** (რ.) затылокъ, шея, სრ. კისერო **კიონტი** качаться, вертѣться, სტრ. 3. II-я პორ. ი. იპკიონტექ.

**კიუინი S, კუეინი MZ** зовъ, крикъ; звать, кричать, I-я პორ. ი. ვკიუინენქ или III-я პორ. ი. ვოკიუინანქ кричу; — სქ род. отн. ვუკიუინენქ кричу ему; — გინო-კიუინი кричать сверху (სქ горы, крыши), ი. გინემო-ვკიუინენქ или გინემე-ვოკიუინანქ, აორ. გინო-ვკიუინი или გინე-ვოკიუინი, თიქ გინა-აკიუინე; — მე-კუეინი кричать туда (въ направлении къ 3-му лицу), აორ. 3 л. თიქ ქიმო-ოკუეინე, სრ. ღიუინი.

**კირ || კვრ:** კირუ S, კვრუ MZ святъ

зывать, привязывать, აკო-კვრუа или  
ოკო-კვრუა связать вмѣстѣ; ღო-კი-  
რუა; ეკო-კირუა, იკო-კირუა; კვნო-  
კვრუა привязывать къ столбу, стѣ-  
нѣ; შიკო-კირუა, შუკო-კირუა обя-  
зывать кругомъ, привязывать сза-  
ди; — I-я пор. н. ვკირენქ связываю,  
аор. ღო-ვკირი, пр. с. შიკირაფუ; —  
съ род. отн. ვუკირენქ связываю  
ему, перевязываю; — II-я пор. н.  
იბკირენქ привязываю, связываю  
себѣ, аор. იბკირი; — III-я пор. н.  
ვოკირანქ S, ვოკვრანქ MZ привязы-  
ваю, аор. ქედუ/ვ-ვოკირი; — შიკვ-  
ვოკვრანქ привязываю сзади, аор.  
ქიმშკვ-ვოკირი, სი ქიმშკვა-აკირი, თიქ  
ქიმშკვა-აკვრე; — съ род. отн. ვუკი-  
რანქ связываю ему, аор. ეკვ-<sup>რ</sup>ვ-  
კირი; — стр. з. н. ვკვრექ я привя-  
зашъ, თინა კვრე; — объект. стр.  
3-го сир. н. შუკვ-შოკირე (г. შაკრავს),  
аор. შუკვ-შოკირედღ (г. შეკრა), თის  
შუკვა-აკირედღ; — და-მა-კვრალი связы-  
вающей, привязывающей; — კირილი,  
შე-კირილი связанный, ღო-კვრილი  
привязанный; — ო-კირალი завяз-  
ка; — ო-კირუქ предметъ привязы-  
вания, мѣсто для привязи.

**კირდე**, კირდა S, კვრდე, კვრდა MZ скала.

**კირზა**, კვრზა деревянная палочка,  
которою мѣшаютъ въ котлѣ ომი  
ლოში (см.).

**კირი** (г.) изнестъ.

**კირიბი** S, კვრბი MZ ягненокъ.

**კირკაცელა** см. подъ კალია/ე.

**კირცე** челюсть, ср. ღვა, ღვაწქი.

**კირცონუა** бить клювомъ, щипать,  
н. ვკირცონუექ, аор. ვკირცონი; —  
გო-კირცონილი общипанный; — დი-  
ნი-კირცონუა щипать внутри чего.

«**კირუ-კარუ**» (непопятно); это — ле-  
пешки, приготовляемые послѣ объ-  
да 1 января; лепешки имѣютъ  
форму различныхъ предметовъ,  
одушевленныхъ и неодушевлен-  
ныхъ, между прочимъ насѣдки и  
виноградной кисти; лепешку-на-  
сѣдку прежде, чѣмъ испечь, про-  
калываютъ остриемъ куриного пера,  
приговаривая при этомъ, чтобы  
своя курица несла яйца тысячами,  
а чужая лишь одно (см. Xp., стр.  
186); къ вечеру совершаютъ про-  
гулку въ винный погребъ, причемъ  
каждый вооруженъ палкой и на-  
груженъ чѣмъ-либо: лепешками,  
мѣшками съ зерномъ и др.; ста-  
новятся въ рядъ по длинѣ давящихъ  
и, ударяя по ней палками, приго-  
вариваютъ, чтобы свой виноград-  
никъ былъ нагруженъ (плодами), а  
чужой лишь — листьями (см. Xp.,  
стр. 186) (см. СМК, XXXII, отд. III,  
стр. 95—96).

**კირცხი** S, კვრცხე MZ градъ; — კირ-  
ცხანს градъ идетъ; — კირცხი  
Кирцхъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

**კისერი** (г.), კესერი шея, ср. კინხი,  
წალი.

**კიფალი** (г. კეფალი) кефаль, карпъ.  
**კიფი** конопля.

**კირ || კვრ**: კირუ S, კვრუ MZ, скла-  
дывать, свертывать, I-я пор. н.  
პკვრენქ, аор. ღო-პკვრი; — კირილი  
сложный.

**კიცი** S, კვიცი MZ глиняная сково-  
рода для печенія хлѣба (кукуруз-  
ного и пшеничного), ср. აბგურა.

1. **კიწი** Киѣя, муж. имя. Въ Xp., стр.  
108,15 имѣется въ виду князь Киѣя

Пагава и жена его Тамара, проживающие в селѣ Бандза Сенакского уѣзда.

2. **კიწი** Книги, назв. сказочнаго змѣя (см. СМК, X, огд. III, стр. 22).

**კიწია** Книжя, село Сен. уѣзда; — კიწური, კიწური ვიწიისკი; ვიწიეც, მნ. კიწურეფი.

**კლასი** (რ.) классъ, школа.

**ბაკლები** (რ.) недостаточный, меньшій; меньше, ср. რკება.

**უკლები** (რ.), უკლება полный, неизсякаемый, совершенный.

**უკმაკური** см. უკმაკური.

**უკმაყოფილე** (რ. უკმაყოფილო) недовольный.

**კობიტა** деревянная чашка (ср. აკარნი); — კობიტა-სიგონი, см. სიგონუა.

**კობუ** незрѣлый, ср. კუზი.

**კოდი** (რ. деревянный сосудъ различной вместимости для сыпучихъ тѣлъ) ведро изъ цѣльнаго куска дерева для питья вина.

**კოდმე** берегъ, крутизна; — კოდმე-ცკირი, კოდმე-ცკილი, კოდმე-ცკიი, см. ცკირი (ср. რ. კბოდე).

**კოდორი** Кодоръ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ; — კოდორი რѣკა въ Абхазіи.

**კოთხო** (რ.) деревянный сосудъ различной вместимости для сыпучихъ тѣлъ, обьемповенон =  $\frac{1}{4}$  пуда.

**კოი** см. კოლი.

**კობა** межд. ой! ср. ვაი.

«**კობნდარი**, კობანდარი, კობინდარი») райграссъ англійскій, მრ.

**კოკა** (რ.) большой глиняный кувшинъ для воды, ср. ფოსალი.

1. **კოკი** островъ, полуостровъ, мѣстность около берега рѣки; — კოკი

Кокъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

2. **კოკი** Кови, *муж. имя*.

1. **კოკინია** (რ. კობკილი) подставка для арбы (палка, иногда о двухъ концахъ), ср. ქესა-დგუმე и ოხო-ბიჯი.

2. **კოკინია** Ковинія, *муж. имя*.

**კოკობე**, კოკობე куропатка, чайка. «**კოკორი**» осленочъ (МЭ, II, 28), ср. ჩოჩიკე, ჩოჩორი.

**კოკუმი** (ტ. کوهوش = kōgūsh) индѣйка, ср. ინდური.

**კოლი**, კოი ბნ саранча.

**კოლო** горькій; — «კოლო-ჭურა» кувшишка, მრ. (ბუკა. горькая тыква, ср. რ. მწარე კვახი); — კოლინჯი (< კოლო-ჯინჯი корень) горькій корень, кирказонъ (ср. რ. ძირ-მწარე); — კოლო-ბანი Колобанъ, село (უ Цагарели ქოლობანი), ср. у Орб. კოლობანი *всегда горькій*.

**კოლოფი**, კოლოფი ბნ коробка, ящикъ; — კოლოფია коробочка.

**კონი** см. კინი.

**კონვა** побѣтъ, самый верхній стебелекъ.

**კონვერი** голень, собственно передняя кость, ср. წირღვი, წმორთი.

**კონწარი** горькій, злой; — კონწარი კონი злой человекъ [по всей видности тутъ мы имѣемъ сложное слово изъ მ. კოლო *горькій* и რ. მწარე (или ნწარე у мингрельцевъ) *горькій*: კოლო-ნწარე > კონწარი].

**კოლოფი** см. კოლოფი.

**კობე**, კოფე, კოფე-ღუდი макушка, ср. კობეჭია.

**კობეშია** тыква.

**კობეჭია** макушка; — უკა-კობეჭია დუღე въ самой серединѣ головы, ср. კობე.

1. კობულე S, კუმულე M a) выдающіяся вверхъ съ двухъ противоположныхъ сторонъ арчака закругленныя оконечности; b) утолщенный и закругленный конецъ у деревянной стрѣлы; с) шишкообразное закругленіе рукоятки пистолета.

2. კობულეი სტრѣლა.

1. კორ (>კ): კორინება хотѣть, желать, II-я пор. н.-б. მი-იბკორინუა<sup>1</sup>ნქ<sup>1</sup> захочу, аор. მი-იბკორინე, пр. с. მი-მიკორინუფე; — объект. стр. 3-го спр. н. მოკო, გოკო, თის ოკო (иногда აკო, см. Gr., § 115), ჩქე მოკონა хочუ, пр. нес. მოკოდე или მოკორედე, жел. მოკოდას, бუდ. მაკობუაფუ или მეკორინებუ (რ. მენდომება) მიწა захочется, пр. с. ნო-ბკოფუე (ნო-ბკობუე), ნო-რკოფუე, თის ნო-კოფუე, ჩქე ნო-ბკოფუნა; — გოკონდა, ოკონდა или გოკონბე, ოკონბე (ბუნა. если тебѣ хочется, если ему хочется; употребляются, какъ раздѣл. союзы) ли ... ли, თო ... თო, пусть, все равно: გოკონბე ნდემქე მილასბე, გოკონბე დურუქუ — ჩქიმი შენი ანბო ანთი რე возьметъ-ли меня дивъ или смерть — для меня все равно (Xp., стр. 56,4), ასეაანი პატინემქე ოკონდა გესურას, ოკონდა რსურებუდასია მოზესსარე ნტერი если къ тебѣ придутъ въ гости теперешніе господа (помѣщики), თო это — все равно, что тебѣ посѣтилъ твой зачатый врагъ (Xp., стр. 142,19-20) (ср. г. თუგინდა, თუუნდა, გინდა, თუნდა).

2. კორ см. რკება.

კორკონცი ლატიში верхушка кубурузы.

კორობ || კოროფ: კორობუა, კოროფუა собраніе; собирать, I-я пор. п. ვკორობუნქ<sup>1</sup>, аор. ვკორობი, пр. сов. მიკორობბე; — III-я пор. გე-ვო-კორობანქ, სი გი-ოკორობანქ собираю на чемъ-либо; — IV-я пор. ვო-კორობაფუნქ заставляю собирать; — კორობილი собранный; — დო-კორობუა собирать, срывать (о цвѣтахъ, плодахъ); — დინო-კორობუა собирать внутрь чего-либо; — ოკო-კორობუა или აკო-კორობუა собирать, стучать; — შური ოკო-კორობილი душа сдавленная; — ეკო-კორობუა собирать что-либо на ходу; — ე-კოროფუა собирать, брать что-либо снизу, II-я пор. аор. თქე გე-ეკორობუა ოფъ собралъ, взялъ снизу.

კოროცს: კოროცსუა считать, I-я пор. ნ. ვკოროცსენქ, აორ. დო-ვკოროცსენი; — კოროცსილი сосчитанный (см. Н. Марръ, OT, стр. 2, прим.).

კორცსელი Корцель, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

კორწოსური см. კვარწასი.

კოცინეთი Kocianeჭ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

კოცო горшокъ; — მე-კოცუე горшечникъ, ср. ცოცუ (ср. г. კოცოში).

1. კოფე, კოფი, კოფო задняя поперечная доска у арбы, ср. г. კოფო.

2. კოფე см. კაპე.

კოლონა, კოლუნია (რ. კოლო) комаръ; — ср. ბუტუტია.

კოჩი (дат. ჩარტ. კოს || კოც) человекъ; — კოჩა (муж. имя, прозвище) Коча; — კოჩანა человечность, честность, мужество; — კოჩური человекскій; — დიდ-კოჩური великовѣтскій, господскій; — გური-კოჩი, გურ-

კობი გური-კობი (*პროვ.*, *букв.* сердце-человѣкъ); — მათი-კობი (< მათი + თი + კობი) მათი-კობი, იმია სობაკი (*букв.* ია я человек); — ობი-კობი, ობი-კობი ოჩო-კობი, ოჩი-კობი (*букв.* жозель-человѣкъ), сказочное чудовище, папоминающее Минотавра; держитъ его царь въ особомъ большомъ замкѣ, куда къ нему и приводятъ на убивеніе людей. Мингрельскаго Минотавра — ოჩო-კობი одолѣваетъ мингрельскій же Тезей — Санартия (см. сказку № XX).

**კოჭო** хохлатый (*კოჭო-კვარია*, *კოჭო-ქოთობი*), ср. კუჭუჭი.

**კოჭობი** плошка, горшечекъ; — კოჭობია корбочка, ср. ცოცუ.

**კონა** см. კვარწყანი.

**კრ** (*კორ*) см. რკება.

**კრამიტი** (г. изъ греч. κεραμίτις) черепица.

**კრუგი** (р.) кругомъ.

**კუ** (г.) черепаха; названіе болѣзни (въ послѣднемъ случаѣ онасно пропозитъ имя ку, а потому называютъ его უსახელო, см. легенду о происхожденіи черепахи и болѣзни ея имени, СМК, XXXII, отд. III, стр. 119).

**კუბო** (г.) гробъ.

**კუდელო** (г. კული) хвостъ; — კუდელო-ში ხვოსტატი, съ хвостомъ (см. ქუკი); — უკუდელო, უკუდელო безъ хвоста, куцый; — ჰაპუ-კულა, см. ჰაპა.

1. **კუთ**: კუთუ, კუთუვა стопать, пѣть (подобно дрзду), I-я пор. н. ზვკუ-თანქ, ჰკუთანქ, აორ. ზკუთუ<sup>1</sup>.

2. **კუთ**: კუთუ (შურიში), объект. стр. II. შეკუთებუ შური, თის ეკუთებუ.

აორ. შე-შეკუთუ შური; — შური-კუთირი (შე-კუთირი), ср. г. სუთვა.

**კულა** (г.) узкогорлый сосудъ для иптыя вины, дѣлается обыкновенно изъ дерева или изъ особаго вида тыквы (горлякы), рѣдко изъ серебра.

**კულე** Кула (Редуть-Кале), ულე.

**კუმა** дымъ (ср. ფურკი); — ო-კუმაფუ იმიამ; — ო-კუმაფუში გილაღვლა უკადვანი იმიამა; такъ называется обрядъ жертвоприношенія, совершаемый пастырьками въ день Вознесенія Христова въ честь божества ჯგერგუნა ილი ჯგერგუნა; въ жертву кромѣ იმიამა приносятся эллипсоидальные кукурузные хлѣбы (ჭვიშთარი); хлѣбъ съѣдается на мѣстѣ совершенія обряда, чтобы пчелы при роеніи не улетали далеко (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 107).

**კუმპული** см. კოპული 1.

**კუნ** см. კინ.

**კუნდი** каль.

**კუნთუ**, კუნთუ уголь, край, стона.

**კუნო** рыболовный кузовъ въ родѣ корзины, ср. გენა (უ ორბ. კონი)

1. **კუნცა**, კუნცა низкій, короткий; — ღლა-კუნცა кратковдпвный; — ოთმ. გლ. ღლა-კუნცა სვორჩიტსა, статья безногимъ, ср. სუნკი.

2. **კუნცა** Кунта, часть села Джварь.

**კურდგელი** см. წურდგელი.

**სა-კურელი** (г. სა-კვირველი) удивительный; — შუ საკურელი (შუ საკურელი რე) конечно (*букв.* что удивительнаго?), ср. კვირ 1.

**კურფუ**, კურფული არდგილი ვოზვ-

шенное мѣсто вообще, ср. г. კურს-  
ძული островъ; — კურსუ Курзу, село  
въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**კურთა** кальсоны; — უკურთუ безъ  
кальсоны, не надѣвающей кальсоны;  
Brosset сооставляетъ კურთა съ г.  
კვართი *пушаика, хитонъ* (Voyage ar-  
chéol. Rapp. VII, стр. 73).

**კურთხ:** კურთხუა, მუნ-კურთხუა бла-  
гословлять, благословеніе, III-я  
пор. н. ვაკურთხენქ, аор. ვაკურთხი; —  
съ род. отп. н. მუნდ-გუკურთხანქ,  
аор. გამუნდ-გუკურთხე; — ღუღიში  
მუნკურთხუა благословеніе головы,  
т. е. начала, верхняго слоя, — це-  
ремония, практикуемая въ Мин-  
грелии при початіи новаго, еще  
неиспробованнаго вина; одно сти-  
хотвореніе (Xp., стр. 159, 19) па-  
мекаетъ на примѣненіе этой це-  
ремоніи къ двѣшкамъ (см. МЭ,  
I, 79); — წაკურთხია или წყაკურთ-  
ხია водоосвященіе, т. е. праздникъ  
6 января, см. წყარი.

**კურთხუ** см. კუნთხუ.

**კურკანცელა** см. подь კალია/ე.

**კურცანი** (г.) вьючное сѣдло.

**კურცხ:** კურცხინაჲ будить, пробуж-  
даться, II-я пор. н. ვიკურცხინუა<sup>ნქ</sup>  
или იბკურცხინუა<sup>ნქ</sup> пробуждаюсь,  
аор. გი-ვიკურცხინე или გ-ვიკურ-  
ცხინე или გო-ბ/ვიკურცხი; — III-я  
пор. н. ვოკურცხინუა<sup>ნქ</sup> бужу, аор.  
გვ-ვოკურცხინე, თიქ გ<sup>ა</sup>-აკურცხი-  
ნუ<sup>ნუ</sup> (< გო-ოკურცხინუ); — об-  
ект. стр. н. მაკურცხინუ<sup>ნუ</sup>, თის  
აკურცხინუ<sup>ნუ</sup> (г. მეღვიძება), аор.  
გა-მაკურცხინუ/ე, გა-გაკურცხინუ/ე,  
თის გ<sup>ა</sup>-აკურცხინუ/ე (совпадаетъ съ  
нзмѣн. формой аор. субъект. стр.); —

კურცხე бодрствующій; — გო-კურც-  
ხინაფილი пробужденный, проснув-  
шійся.

**კუსაფი** стоить; стонать, н. ვკუსა<sup>ნქ</sup>  
стону, მე-ვკუსანქ стону, იდა туда.

**კუცა** см. კუნცა 1.

**კუცუ** (уменьш.) penis, ср. ცოლე.

**კურხა** см. подь კუნხი.

**კურხი** нога (ср. ბორკი); — წყურ-კურხი  
лодыжка (ср. წყურიში); — კურხი-  
მოღვალე обувь (см. подь ღე 2); —  
ნარჩა-კურხი подошва; — კურხიში  
ობირეში, см. ო-სხაპუე; — ოთხი-  
კურხამი четвероногий; — კურხა-ბე-  
ღინერა счастливой ноги вѣст-  
никъ-посѣтитель (назв. свадебной  
пѣсни); — კურხა или მ-კურხური на-  
рочитый посѣтитель 1-го и 2-го  
января; разница та, что 1-го ян-  
варя посѣтителемъ является самъ  
хозяинъ дома, который ночь на  
Новый годъ спать не въ домѣ, а  
отдѣльно, на кухнѣ или въ амбарѣ;  
2-го же января, которое собственно  
и называется კურხა, посѣтителемъ  
является постороннее лицо, из-  
бранное на это парочито по же-  
ланию семьи еще 3—4 декабря,  
см. კალანდა, ბარბალობა, ср. ფერ-  
ხოზა у Бер.

«კუცი» падушъ, მრ., см. ბარცხინია.

**კუჭუ-კუჭუ** маленький, малорослый.

**კუჭული** кисть, кисточка (у башлы-  
ка), хохолъ, ср. ქუჩური.

**კუჭუჭი** см. ხუჭუჭი.

**კუნი** (г. მ-კუნე) невѣрный, ср. კობუ.

**კვ** жолудь.

**კვბირი** см. კიბირი.

**კვლა** см. კილა.

**კვლე**, კილე датель.

კვლევი სმ. კილირი.

კვზი სმ. კიზი.

1. კვლა MZ, კილა S, კია ხმ ключъ; — отымел. глаголъ კვლუა, კილუა, ი. ბკვლანქ ვაშირაю, აორ. ღო-ბკვლექ<sup>1</sup> ე<sup>1</sup>; — სვ როდ. отн. ვუკილანქ: კარი მოუკილექს ვაპერი ვა ნიმ<sup>1</sup> ხდერი; — სტრ. ვ. II-ი პორ. ხ. იბკვლუაფუქ ვაშირაюს, აორ. იბ-კილე, ღი-იბკილე; — მოლა-კვლუა, აორ. ქემლე-კვლუუ (< ქო + მოლა + იკვლუუ); — კვლერი ვაპერი; — ოკვლარი პრემეგ<sup>1</sup> ი ორუდიე (ვამოხ<sup>1</sup>) ვაშირავია.

2. კვლა, კილა პრედლოგ<sup>1</sup> ხვ გლაგოლახ, *Гр.*, § 115.

კვლე MZ, კილე S, კიე ხმ предпле-  
чье, рука отъ плеча до паль-  
цевъ.

კვლი MZ, კილი S, კიი ხმ связка,  
спопъ.

კვნ სმ. კინ.

კვნი სმ. კინი.

კვნტერი სმ. კინტერი.

კვრ სმ. კირ.

კვრდე, კვრდა სმ. კირდე.

კვრვა სმ. კირვა.

კვრცხ სმ. კირცხი.

კვრვბი სმ. კირვბი.

კვსერი სმ. კისერი.

კვრუა სმ. კირუა.

კვცი სმ. კიცი.

ლ.

1. ლ- ფონეტიკური ნაროსტი ხვ პა-  
ჩალ<sup>1</sup> სლოვ<sup>1</sup>, ნაჩნაოიხი ხვ გლაგო-  
ლახ, კაკ<sup>1</sup>-ტო: ლ-აკანცია, ლ-ისტ-  
რი ი დრ., სრ. ბ-1.

2. ლ < ვლ, ლ ილ რ < ვრ, რთ ილ-  
დ ილ უ, *Гр.*, § 109: ულა, უა ხმ  
ხოჯენიე, უოჯენიე; ხოდი, უო-  
დი, I-ი პორ. ხ. ვულე/უ ილ ვურ-  
ქ<sup>1</sup> ე<sup>1</sup>, იო თინა ურს, თინეფი ულა, პრ.  
ნეს. ვური (ხვ სლოჟნიხ<sup>1</sup> ხვ პრედ-  
ლოგაჟი ფორმაჟი პარალელი ხვ  
ვური ხვსტუპაეტ იფუ<sup>1</sup>ი, სმ. უ-  
ჟე), აორ. იო II-ი პორ. ვილი S,  
ივილი || იბლი MZ ილ ვილი (ხვ სლოჟ-  
ნიხ<sup>1</sup> ხვ პრედლოგაჟი ფორმაჟი ი  
ბ/ვრთი, სმ. უჟე), პრ. ს. მილე,  
მილე ხმ, სი გილე, გილე, თის ულე,  
უაუ (ხვ სლოჟნიხ<sup>1</sup> ხვ პრედლოგაჟი  
ფორმაჟი ობიკოვენიე შირთუმე/უ  
ილ შილე/უ, სმ. უჟე), ნოვ. ნაკლ.  
2-ე ლ. ილი, -თ, 3-ე ლ. ილას, -ან, 1-ე

ლ. მ. ვილათ || იბლათ, ხვ ოტრიც. ვე  
ლა (< ვა + ილა); — მალე (< მა + ალე)  
ხოდიჩი, თეკუჩი: მალე-წუარი რ<sup>1</sup>ხა  
(буха. თეკუჩა ვოდა) [ხვროატი ოთ  
ჟე სლოვო მი იმ<sup>1</sup>ემ<sup>1</sup> ხვ ვტორი  
სოვოპოი ხვტი ნავაჟი რ<sup>1</sup>ხა  
ჩხერი-მელა, ცხუვა-მელა]; — ულირი  
უშედში; — ნა-უღერი სლ<sup>1</sup>დ<sup>1</sup> (буха.  
პროიდეინოე); — მა-უღარი დოჟენ-  
სტუოიჩი უიტი; — ოლე პოდჟეაჩი  
პროხოჯენიე (იუტი, დოროგა); — ობ-  
ექტ. სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვოზმ.) ხ.  
მალინე, სი გალინე, თის ალინე, ჩქე  
მალინეხა მოგუ ხოდი, უიტი, ვა მა-  
ლინე ნე მოგუ ხოდი, უიტი, *безлично*  
ილინე მოჟი იტი, ვე ელინე (< ვა  
ილინე) პელჟა იტი, პრ. ნეს. მალი-  
ნედე; — ლეზა, გო-ლეზა, ღო-ლეზა  
ხოდი, ობხოდი, ოსაჟრივა ჩო-  
ლიბო, II-ი პორ. ხ. ვილექ<sup>1</sup>, აორ. ღი-  
ივლი (< ღო-ივლი), პრ. ს. ღო-მილე-

ბუ;—III-я пор. дѣйст. з. ვოლინუანქ, ლო-ვოლინუანქ заставляю (заставляю) ходить, обходить;— გუ-ულა (გო-ულა) проходить, истекать; იმწბე ვლინბე, პროვობდბე სვოე; სბხვბე, რახობდბე, ბბქტ. სტრ. 3-გო სპრ. ი. გე-მბლე, სი გე-გბლე, ბის გე-ბლე, ჩქე გე-მბლენბ ილი გე-ტუ-მბლე ი ტ. ღ., აორ. გო-მბრბე, სი გო-გბრბე, ბის გუ-ურბე, ჩქი გო-მბრბეს: ბის მუ-ტუნქ ვა გუურბე ბს იე სუმწბე პროვბე სიჩე სვოე, ბუ სიჩე სე სომბგო;— გუ-ულირი პრო-შედში, ისტექში;— ლბნწბერო გო-ულირი ვორექ ი პრევბრენწ ვბ ბგობ, ი სილბუ; — ე-ულა ვხობდ, ვსხობდ; ვხობდბე სბზუ ნა ვერხ, ვრბსბტ, ი. ბ. გე-ვეულე ილი გე-ვეურქ, აორ. გე-ე-ვრბი, პრ. ს. ე-მბრ-ბუმუ, ბის ე-ურბუმუ;— ე-ულირი ვ-როსში: მბ ეულირი ბოში ვორღი ი ბწბ ვბროსშიწ (ბობბე ბო) იობ-შეი, ტ. ე. ი ბწბ ბობდბწ (Xp., სტრ. 144,17); — ბბქტ. სტრ. 2-გო სპრ. აორ. გე-მბრბე, ბის გე-ურბე სო მბობ, სბ იმწბ სლუჩბოსბ (ისპობ-ნილბ), სპრ. ე-რბემბ პობდ რბ 2; — მე-ულა იტბი ბუბ, ი. მე-ვ<sup>1</sup>ურქ<sup>1</sup> გ<sup>1</sup> ილი მე-ვ<sup>1</sup>ულე/უ, ბბნბ მე-ურს, ბბ-ნეფი მე-ულა, პრ. სეს. მბ-ივში (< მე + ივში), მბ-იბში ილი მბ-ივში, ა ბბქბ მე-ვ<sup>1</sup>ურღი, აორ. ქბმე-ბ/ვრბი ი პრბშელ ბუბ, პრ. ს. მე-მბრბუმე, ბის მე-ურბუმე, ჩქე მე-მბრბუმენბ;— სტრ. 3. II-ი პორ. მბ-იბრბექ (< მე-იბრბექ), ბბქბ. ბვლიჩბ: მბ-ირბე მბობ იტბი, ვე მბირბე იშო ნელზბ იტბი ბუბ;— ბბქტ. სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვობ.) ი. მე-მბრბე, ბის მბ-ბრბე მბწ მბობ იბუბ პრბობდბე (ტ. მბ-მესვლენბ), პობ. ი. მბ-რბი იბი ბუბ (ბო მბწ); მე-ულირი (< მბ + ულირი) ილი მე-ნბ-ულა პრბშედში ბუბ (ტ. მბ-ს-ულბ, მბ-ნბ-ვბლი); მე-მბლე, მე-მბულბ-რი იბუწბი ბუბ; — ბბქტ. სტრ. 3-გო სპრ. მე-ულა ილი მბ-ლენბ იტბი ვბ პრობ, ხბ ლბცუ, ბწბ პობვ-ნიმბ, პობობდბე, იტბი ვბ პორუ, ი. მბ/უ-მბლე, სი მბ/უ-გბლე, ბის მბ/უ-ბლე, აორ. ქეზბო-მბრბე, სი ქეზბო-გბრბე, ბის ქემუ-ურბე წბმბლქ ლე-კბრბე პობგო მბწ, ტებწ, ბუ;— გურიში მე-ულა სერდბწბ, ი. მბ გური მე-ტ<sup>1</sup>-მბლე ი სერჯუსბ (ბუკბ. მბწ პრბობდბე სერბე), ბის გური მუბ-ბლე, აორ. მბ გურქე მბ-მბრბე,

пакл. მე-უ < მე-ურქი ступай, მბ. მე-ურბ; მე-რბი, ქე-მერბი იბი ხბ ნეუ (ბუბ);— მე-ულირი პრბშედში ბუბ (ტ. მბ-ს-ულბ), მბ-მბლე იბუწბი ბუბ, მბ-მბლე; — მე-ულა (< მე + ულა < მბ + ულა) პრბობდბე ბუბ, ი. მე-ურქ (< მბ + ვურქ), ბბნბ მე-ურს, ბბნეფი მე-ულა, პრ. სეს. მბ-ივში (< მბ + ივში, სვბრბენბბა ფორბ სვბბბბბბ სბ მბ-ივში < მე + ივში *итти туда*, ა ბობუ ივლბტბს პეობხობბბმბ უპობრბლბე პრ ბბბბ ფორბბხ პარწბი აშო *сюда* ი ვბშო *туда*), მბ-იბ/ვში ილი მბ/უ-ვ<sup>1</sup>ურღი, აორ. ქო/ზბო-ბ/ვრბი, ქეზბო-ფრბი, პრ. ს. მბ-მბრბუმე/ე, ბის მე-ურბუმე (< მბ-ურბუმე), ჩქი მბ-მბრბუმენბ; — სტრ. 3. II-ი პორ. მბ-იბრბექ, ბბქბ. ბვლიჩბ: მბ-ირბე (< მბ-ირბე) აშო მბობ იტბი ბუბ; მბ-ირბე იშო მბობ იტბი ბუბ; — ბბქტ. სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვობ.) ი. მე-მბრბე, ბის მბ-ბრბე მბწ მბობ იბუბ პრბობდბე (ტ. მბ-მესვლენბ), პობ. ი. მბ-რბი იბი ბუბ (ბო მბწ); მე-ულირი (< მბ + ულირი) ილი მე-ნბ-ულა პრბშედში ბუბ (ტ. მბ-ს-ულბ, მბ-ნბ-ვბლი); მე-მბლე, მე-მბულბ-რი იბუწბი ბუბ; — ბბქტ. სტრ. 3-გო სპრ. მე-ულა ილი მბ-ლენბ იტბი ვბ პრობ, ხბ ლბცუ, ბწბ პობვ-ნიმბ, პობობდბე, იტბი ვბ პორუ, ი. მბ/უ-მბლე, სი მბ/უ-გბლე, ბის მბ/უ-ბლე, აორ. ქეზბო-მბრბე, სი ქეზბო-გბრბე, ბის ქემუ-ურბე წბმბლქ ლე-კბრბე პობგო მბწ, ტებწ, ბუ;— გურიში მე-ულა სერდბწბ, ი. მბ გური მე-ტ<sup>1</sup>-მბლე ი სერჯუსბ (ბუკბ. მბწ პრბობდბე სერბე), ბის გური მუბ-ბლე, აორ. მბ გურქე მბ-მბრბე,



თის გურქე მუ-ურთ, ჩქე გურქე მო-  
მირთეს; მა მუნაჭარაქ მომირთე я полу-  
чили письмо (მჩქე пришло письмо),  
პრ. ს. მო-ვრთუმუ (რ. მო-მსვლია) მჩქე  
пришло, со мною случилось,  
(გური) я разсердился, оказывае-  
тся; — გურ-მუელირი сердитый, раз-  
серженный; — ალ-ულა (< ალა +  
ულა) заходить, спускаться вниз,  
პ. აღმუ-ვ<sup>1</sup>ურქ: ბქა აღმუურს солнце  
заходить, აორ. აღე-ებვლი: ბქაქე  
აღეელე; — ამ-ულა (< ამო + ულა)  
взойти, взобраться, პრ. ს. ამო-მირ-  
თუმე или ამო-მილებუ; — აშ-ულა  
(< აშა + ულა) выходить наверх,  
сбъсть верхомъ (см. ниже ეშ-ულა),  
პრ. ს. აშა-მირთუმე или აშა-მილე-  
ბუ; — გით-ულა (< გითო + ულა) вы-  
ползти, вылѣзть изъ-подъ ч., п.  
გიომუ-ვ<sup>1</sup>ურქ, აორ. გით<sup>1</sup>ი-ივლი; სქ  
род. отн. п. გითმო-გილენქ я у тебя  
выползаю изъ-подъ чего-либо, აორ.  
გიომო-გილი: гитом-гитло ქუალეფი  
я у тебя выползъ изъ-подъ кам-  
ней (Хр., стр. 122,7); — გილო-ულა  
(< გილო/უ-ულა < გილა-ულა) хо-  
дить (туда-сюда), гулять, п. გილო-  
ურქ (< გილა/უ-<sup>1</sup>ურქ, გილო-  
<sup>1</sup>ურქ) хожу, буду ходить, სქ  
отриц. ვე გლურქ (< ვა + იგლურქ <  
ვა გილა + ვურქ), თინა ვე გლ<sup>1</sup>ურს,  
პრ. пс. გილო-ეფში (< გილე + ეფში <  
გილა + იფში) или გილო-<sup>1</sup>ურდი,  
აორ. გილა-ვრთი, პრ. ს. გილა-მირ-  
თუმე, თის გილო-ურთუმე; пов. н.  
გილა-რთი; გილო-მალი ხოდექ; коче-  
вой; — обьект. стр. 3-го спр. н.  
გილო-მალე, თის გილა-ალე у меня  
ходить, პრ. пс. გილო-მალედ, ჩქე  
გილო-მალედეს; — გიმ-ულა (< გიმო

+ ულა) выходить, сходить, слѣзть,  
II-я пор. н.-б. გიმ-ი/ევლენქ (< გიმო  
+ ივლენქ), აორ. გემე-ევლი или გე-  
მა-ვრთი, პრ. ს. გიმო-მირთუმე; пов. н.  
გიმ<sup>1</sup>ი-ილი или გიმ<sup>1</sup>ე-ელი; გიმო-  
ლუ выходи, კარი-გემოლუ, см. კარი; —  
გინ-ულა (< გინო + ულა) перехо-  
дить (въ пер. смысле: не слушать-  
ся), п. გინემუ-ვურქ, აორ. გინ<sup>1</sup>ი-  
ივლი, პრ. ს. გინო-მილებუ; сь род.  
отп. გინო-მილუნს/ც, თის გინო-  
ულუნს/ც (რ. გადა-მივლის); — გინ-  
ოლუ переходი; — გინუ-ელირი пере-  
шедший, непослушный; — გი/ეშ-ულა  
(< გიშა + ულა) проходить, выхо-  
дить; — გეშა-ალუ проходи, улнца;  
უ-გეშ-ულუ непроходимый; — ღიკუ-  
ულა (< ღიკო + ულა) сойти вниз; —  
ღინ-ულა (< ღინო + ულა), ინ-ულა  
снуститься, войти въ глубину ч.-  
либо; — ეშ-ულა (< ეშა + ულა) вос-  
ходить, възсѣдять (или იშ-ულა, აშ-  
ულა), п.-б. იეშე-ევლენქ (< იშა +  
ევლენქ) или ი-ფ-ე-ელენქ (субьект.  
მწხოთმენვნი префиксы 1-го л. ფ  
поставленъ не между глагольной  
основой и иредлогомъ, какъ обык-  
новенно бываетъ, а передъ пред-  
логомъ), пов. накл. იშ<sup>1</sup>ე-ელი, ეშ<sup>1</sup>ე-  
ელი; — იკუ-ულა, ეკუ-ულა выходи  
наверхъ, на берегъ, п.-б. II-я пор.  
იკ<sup>1</sup>ი-იზლენქ; იკ-ოლუ, ეკ-ოლუ вы-  
ходи на верхъ; — ილო-ულა (< ილა +  
ულა), ელო-ულა восходить, п. იელმუ-  
<sup>1</sup>ურქ: ბქა ელმუ-ურს солнце вос-  
ходить, აორ. იელ<sup>1</sup>ე-ებვლი: ბქაქ  
ელ<sup>1</sup>ე-ელე; сь род. отп. н. ელმო-  
მილუნს обходить меня, проходить  
мимо, აორ. ელა-მილუ, ელა-გილუ,  
თიქე თის ელუ-ულუ; — კილო-ულა,

კვლ-ულა, კილუ-ულა, კილო-ულა (< კი/ვლა + ულა) проходить сѣвозь, черезъ что-л.; — კინ-ულა (< კინო + ულა) снова выходить; — მიდ-ულა (მიდა + ულა) уходить, пов. н. მიდა-რთი სტუაი; — объект. стр. 3-го спр. მიდ-მალე, თის მიდა-ალე у меня уйдеть; — მით-ულა (< მითო + ულა), მუთ-ულა входить, влѣзати (въ лѣсъ, пещеру), пов. н. მითო-რთი или მითი-ილი, ვა მითო-რთა; — მიკ-ულა, მუკ-ულა (მი/უკო-ულა) проходить, миновать, протекать (о времени), обходить, ухаживать: მიკი-ილღ (მუკო-რთღ) წანამოწანაქ პროშელ დინი годъ; ჯას ცყეზი მუკურს სქ დერევა (вругомъ) სხოდით კოჯა; — სქ род. отн. ვულუნქ, გილუნქ забочусь (ухаживаю) о немъ, о тебѣ, аор. მუკვ-ვულე'ე; — მინ-ულა (< მინო + ულა) входить прямо (въ домъ), входить въ რქუ (переходить); მინ-ოლე, მინ-ალღ ვხოდ; — მუნ-ულა или მონ-ულა заходить въ сторону говорящаго: მუნ-ილი || მონ-ილი (რ. შე-მოდ); — მიშ-ულა (< მიშა + ულა) войти въ середину ч., проходить между ч., н. მიშემუ-ვურქ, аор. მი-შა-ვრთი или მიშე-ევლი; — объект. стр. 3-го спр. н. მიშე-მალე получаю доходъ, приобретаю, у меня появляется что, სი მიშე-გალღ, თის მიშა-ალღ, аор. ქემშა-მირთღ, თის ქიმშუ-ურთღ; — სქუაქ ქიმშურთღ у нея родился ребенокъ; — უთუ-სულღს თანაფას თუხუაქ მუშურთღ ნე პრავშემუ (никогда) захотѣлось пристъ въ день Пасхи; — მო/უკუ-ულა იტი назадъ, возвращаться, заходить за კ.-ლბო, н. მოკი-იბლენქ;

მიკულა-მოკულა ухождение-прихождение (т. е. посылание); — მოლ-ულა (< მოლა + ულა) идти сюда (въ сторону говорящаго), аор. მოლა-ვრთი или მალა-ვრთი, пов. н. მოლა или მალა (< მოლა + რთი) იდი со мною (რ. წამო < წამოდი), მშ. მოლა-რთით || მალა-რთით; — წა-ულა порча, портиться, н. წემუ-ვურქ, аор. წა-ვრთი, пр. с. წა-ვრთემე'რე'ქ или წა-ვრთემე'რე'ქ; წა-ულირი испорченный; — объект. стр. 2-го спр. н. წემუ-მალე у меня портится, погибаетъ, аор. წა-მირთღ: შურქე ვა წაგირთას! Да не погибеть у тебя душа! (заклинание), ср. წა-ცუნება; — წიმ-ულა выходить на открытое мѣсто, на сборище, н. წიმ'ი'-ივლენქ, аор. წიმ'ი'-ივლი.

3. ლ: ლაფა, გე-ლაფა, ღო-ლაფა падать, упасть, стр. 3. I-я пор. н. ღოთმო-ვლღქ, სი ღოთმო-ვლღქ, თინა ღოთმო-ვლღქ, აორ. ქღღო-ვლი, სი ქღღო-ლი, თიქ ქღღო-ლღ; — უშქურქ ჯაშე ქღღოლღ (რ. ღაგარღა); — გეთმე-ვლღქ, სი გეთმე-ვლღქ, თინა გეთმე-ვლღქ, აორ. გე-ვლი, სი გე-ლი, თიქ გე-ლღ; — უშქურქ ჯაშე გელღ (რ. ჩამო-ვარღა); пр. с. ღო-ვლაფე'რე'ქ (ღა-ვარღნიღვარ), გე-ვლაფე'რე'ქ (ჩა-მო-ვარღნიღვარ) или გი/ვმა-ვლა-ფე'ქ (გი/ვმა-ლაფა падать вниз); — წყარი-გიმალაფუ водопадъ (ср. ფუცხოლი, ო-ფუცხოლი); — ე-ლაფა вскакивать, подниматься, теряться, н. ეთმუ-ვოლღქ, სი ეთმი-ოლღქ, თინა ეთმი-ოლღქ, აორ. გე-ე-ვოლი, სი გე-ი-ოლი, თიქ გე-ი-ოლღ; — ელაფირი выскочивший: ელაფირი ლისმარი წი-ბიწიწი გვოდღ, ელაფირი ფერი

потерявший, исчезнувший цвѣтъ: ვერი ელაფირი გაუყ უ თება ცვქტ (лица) პოტერაქ, ლიდა ცქტ ნა თებქ; — კისერი-ელაფირი სქ პოვრეჟდენოი, რასლუხსეი შეიქ (ო რაბო-ჩემქ სკოტქ, გ. კისერი-ავარდნილი); — შური-მალაფუ ტერილუქი დუშუ, უმირაიქი; — მო-ლაფა (გ. შო-ვარდნა) სოვრატქ, მგოვენოი სოტუტქ, პრიბქჟატქ; — ათო-ლაფა პოპადატქ პოდქ ყ-ლიბო, პრიპადატქ, პ. ათემე-ვოლუქ, აორ. ქათე-ვოლი, პრ. ს. ათო-მილუაფუ, თის ათო/უ-რულუაფუ ილი ათო-ვლაფერქქ (გ. ჩა-ვარდნილვარ); — ალა-ლაფა პოპადატქ (ვქ გლავქ, კარმანქ), ნ. აღე-ვოლუქ, აორ. ქალე-ვოლი, თიქე ქალქა-ალე; — ქარქე ქალელე ვქტერქ სთიქ; — აშა-ლაფა უნასქ, პოპასქ ყდა, პ. აშემე-ვოლუქ, სი აშემა-ალექ, აორ. ქაშე-ვოლი, თიქე ქაშა-ალე; — ლეცას ქაშე-ვოლი ი უალქ ვქ გრიაქ; — გითო-ლაფა ვისკაკივატქ; — გილა-ლაფა სნადატქ სქ ყ-ლიბო, სვალქსქ, I-ი ი IV-ი პორ. გილა-ბლექ ილი გილე-მე-ვოლუქ, აორ. გეგილა-ბლი; — სქ დატ. თი. გილე-მოლუქ, გილე-მოლუ სქ მეჩა პადაქსქ თქ, — თიქ, გილე-გოლუქ, გილე-გოლუ სქ თეჩა პადაქსქ, — თიქ, გილე-ვოლუქ, გილა-ალექ, გილა-ალექ სქ ნეგო პადაქსქ ი, თქ, თიქ, აორ. გეგილე-მოლუ თიქ, გე-გილე-მოლი სი სქ მეჩა სნალქ (სვალქსქ) თიქ, თქ, თის თიქ გეგილა-ალექ თიქ სვალქსქ სქ ნეგო ი თ. დ., გილა-ლაფირი უპავიქ სვერქუ; — გიმო-ლაფა ვიწასქ, ვიწქჟატქ; — გინო-ლაფა პერებროსქსქ, ბქჟატქ, უდაღიქსქ, პ. გეგინე-ვოლუქ, აორ. გეგინე-ვოლი, თიქ გეგინა-ალექ (< გე-

გინო-ალექ); — გინო-ლაფირი პერებროშენიქ, ბქჟავიქ, უდაღიქსქ; — გი/ეწო-ლაფა ვიროსქსქ იწქ რუქსქ, თიქ. სტრ. 2-გო სპრ. პ. გე-წემო-მიოლუ, სი გიწემო-გიოლუ, თის გიწემო/უ-რულუ (გ. მივარდება), აორ. გეგეწო-მიოლუ ი თ. დ. (გ. გა-მივარდა), პრ. ს. გეგეწო-ვლაფუ, სი გეგე-რ-წო-ლაფუ (სმ. გეგეწო-რ-ლა-ფუ), თის გეგეწო-ლაფუ (გ. გამვარდ-ნია); — დინო-ლაფა, ინო-ლაფა უნასქ ვიწასქ, პ. დინმე-ვოლუქ ილი ინმე-ვოლუქ, აორ. ქიღინე-ვოლი ილი ქინე-ვოლი; — დიშა-ლაფა, III-ი პორ. სქ როდ. თი. პ. დიშემა-მიოლუ (ხეშა), დიშემა-მიოლუქ თიქ მიწქ პოპადატქ (ვქ რუქსქ), თქ მიწქ პოპადატქ ი თ. დ., აორ. ქელეშა-მიოლუ ი თ. დ.; — ელა-ლაფა ვიწასქსქ, პიღი-მასქ (ო ვქტრქ), ნ. ელე-ვოლუქ, აორ. ქარქე გელ-ალექ ვქტერქ ნიღიქსქ; — ეშა-ლაფა, იშა-ლაფა ვი-წასქ (სქ კორნემქ), უნიწოჟიქსქ, ვიწმერქ, პ. იშემა-ვლექ, ნ. გეშა-ვლექ, აორ. გეგეშა-ვლი, თიქე გეგე-შა-ლექ ილი გეგეშა-აქ ხმ; — იქეშა-ლაფირი ვიწროსიქსქ, ვიწავიქსქ; ვიწმერიქ ილი იქეშა-აფირი ხმ; — მიშა-ლაფა, აორ. ქიმეშა-ბლი ილი ქი-მეშე-ვოლი (დჩხირსქ, ქირსქ) ი უალქ (ვქ თიქ), პიწასქ (ვქ ნეწასქ); — მიშა-ლაფირი უპავიქ; სუმაწმე-ქიქ; — წიმო-ლაფა ვისკაკივატქ, პ. წიმე-ვოლუქ, აორ. გამეწე-ვოლი ილი გამეწემე-ვოლი (პერვალ ფორმა სქ პერესტანოვქო სოგლასიქსქ პრედ-ლოგა); სქ დატ. თი. წემე-მოლუ (თო-ლი), თის წემე-ალექ უ მეჩა, უ ნეგო ვიწასქ (გლავქ), აორ. გამეწე-მოლუ თორქ, პრ. ს. გამეწემო-ვლაფუ,



(რ. ქურჩი), у Орб. ლაგვინი, ლაგვი-  
ნარი (греч. λεχάνη, н. چال чанъ, со-  
судъ; რ. ლაგინა, греч. λαγῆνα кув-  
шинъ), ср. ლახუცი.

**ლაგვევობა** тупость; — ლაგვევბვი ту-  
пой, ср. გაგუღია, ჩანგუღია.

**ლაგვიმორია** см. გვიმორა.

**ლაგუჯი** мѣшокъ изъ необдѣлан-  
ной козьей или овечьей шкуры,  
посымый на спицѣ, ср. ხართა; —  
ლაგუჯამი სვ მწიკომ (человѣкъ  
или вещь).

**ლაღერი** MZ, ლაღირი S; აღირი ხმ  
сырой (невареный, нежареный); —  
ლაღერი ხორცი сырое мясо; отым.  
глаголъ, стр. 3. II-я пор. н. ვილა-  
ღერუქქ становлюсь свѣжымъ, зе-  
лению, აორ. გეველაღერი.

**ლაზი** лазъ, ср. ქანი.

**ლაზუცი**, ლაიცი, ლაიცი კუბურუა,  
მანს; — ცარი ლაიცი (см. ცარი), ср.  
სიმილი, ქვილი.

**ლაიცი** см. ლაზუცი.

**ლაკადა** см. ლა-კადა.

**ლაკვაცა** MZ, ლაკუნსა S, ააკუნსა მე-  
тательная палка для сбивки спизу  
плодовъ и для игры въ кегли (რ.  
ჭოლოკი, ჭოლოქი), ср. ცახანა.

**ლაკვი**, ააკვი ხმ щенокъ; — ლაკვიშია  
(прозвище) Лаквишіа.

**ლაკურსა** см. ლაკვაცა.

**ლალა** а) трусь, неудачникъ, нищій,  
глухой, б) хищникъ, жадный.

**ლაღი**, ლაღუა ლაი, ლაი, I-я пор.  
н. ვლაღენქ: გვოღორი ლაღუნს/ც  
собака лаетъ, აორ. ვლაღი, пр. ც.  
მილაღი или ვ страд. ფორმ ხო-  
ვლაღუექქ; — სვ род. отн. ვულაღენქ.  
გილაღენქ и т. д. я лаю на него,  
на тебя, აორ. ვულაღი; — III-я пор.

მე-ლაღუა (რ. მი-ყეფება), II-ბ. მე-ვო-  
ლაღანქ, თინა მი-ოლაღანს, აორ. მე-  
ვოლაღი, თიქე მი-ოლაღე; — მა-ლა-  
ღარი или ლაღუე, მა-ააღარი ხმ  
лающій.

**ლაამ**: ლამა, ლამეზა смутиться, пзу-  
миться; понять, смекинуть, объект.  
стр. 2-го произв. სპ. აორ. მელამუ,  
სი გელამუ, თის ელამუ, ჩქე მელამეს  
и т. д.

**სი-ლამაზე** (რ.) красота, ср. სქვამი,  
სი-სქვამა.

**ლამი** (რ.), სი-ლამე сыръ.

**ლამოსი** см. ნამუსი.

**ლამპა** лампа.

**ლამფირი** см. ლოფირი.

«**ლანგური**» Лангуръ, въ этой формѣ  
встрѣчается названіе р. Ингуръ  
(см. ინ-გირი) у Chardin'a (Voyages,  
стр. 349, 3).

**ლანდა** (ქინი ღო თუღონი) бревна  
(нижнія и верхнія), къ которымъ  
приколачиваются доски пола и по-  
толка.

**ლანღი** (რ.) тѣнь.

**ლანჭა** см. ნაჭა.

**ლანჯი**, ლაჯი ясень.

**ლაპარცყია** (ლა-პარცყია) плоскій (ср.  
რ. პრცყელი), см. ლა-ფართია.

**ლარცყა** (რ.) рейка на крышѣ подъ  
дранью и черепицей, къ которой  
эти послѣднія приколачиваются,  
ср. ჩხინა.

**ლარჭა** см. ნაჭა.

**ლარჭემი**, ლარჭამი тростникъ; сви-  
რქლს изъ тростника, ср. კალამი,  
ჩალამ-კალამი.

**ლას**: ლასუა, ღო-ლასუა, მო-ლასუა сте-  
реть, уничтожить, разстроить, ра-  
скрыть, помѣшать, лишить, запре-

тпть, I-я пор.п. ვლასუნქ S, ზლასუნქ MZ, აორ. მო-ზლასი, პრ. ს. მო-მილასე; — სვ როლ. отп. ვულასუნქ ილი უზლასუნქ, გილასუნქ я მწшаю (запрещаю, лишаю) ему, тебѣ и т. д., აორ: ღო-ვულასი и т. д.; — ღორონთქ ნემე მოგილასეს (სვ პო-терей г: მოილასეს)! да не ли-шпть васъ Богъ! — IV-я пор. ვოლა-საფუნქ; — სტრ. з. II-я пор. იზლა-სუექ უიუიჯოჯაუს, სტირაუს; — მო-ლასირი სტერტი, რაზსტროენ-პიი; — გინო-ლასუა პერეტირაუს, რასკრუვაუს, რაზსტრაივაუს, სხო-დიუ სვ ума; — გინო-ლასირი პომწ-შაიპიი, сумасшедшій.

**ლასირი:** ღლასირუა, ღლასტრუა, გო-ღლასი-რუა, ღო-ღლასტრუა რასტირატ, თო-ჩიუ, I-я пор. п. ვლასირანქ ხამს я точу пожъ, ვლასირანქ წამალს и რასტირაю ღეარსტო, აორ. გო-ვლა-სირე ილი ღო-ზლასირე; — სტრ. з. II-я пор. ვილასირუექ; — ღლასირელი ნა-თოჩენპიი.

**ლაცი** სმ. ღლაცუცი.

**ღაცუვაჟია** плохое ружье, სმ. ცუვაჟ.

**ღაფარა** площадь вокругъ дома; ნაწეს, სტრѣха.

**ღაფარე** безоружный; одѣтый по-до-машнему; — ღაფარათ, ღაფარეთ (პარ.): ღაფარათ მიღაცრთი я ушелъ, пе одѣвшись хорошо.

**ღაფი** (რ.) грязь.

**ღაფში** (რ.) губы, рыло; — ღაფშიმი გუბასტი (სრ. რ. ცუჩიანი).

**ღაღანკონი** мѣра вѣса около 2-хъ фунтовъ (= 14 куринымъ яйцамъ), у Чуб. ღაღანაკი, ღაღარკი, у Орб. ღოღარკი ბეზმწი, რუჩიხე ვწემ [у Brosset въ надписяхъ ღაღარი-

კონი, причемъ კონი онъ тол-куетъ, какъ г. კონი сало, что, ко-печно, неприемлемо, см. Voyage archéologique, Rapp. VIII, стр. 108 прим. 1].

**ღაღარაია** Lagarai (фамилия).

**მა-ღაღური**, მა-აღური ხმ ივოღა.

**ღაფურში** (რ. ღაფური, ღაფურა) жабра, жабры у рыбъ.

**ღაშქარი** (რ. იზვ. п. لشكر) войско; война.

1. **ღას:** ღასაღა, ღასარა ბოღზნი; ღა-სეზა ბოღზთ, ღა-ღასეზა ზაბოღზთ, п. იზლასუექ ილი ვილასეზექ ზაბო-ღზვაю, აორ. ღე-ვეღასი; — ღესი, ღე-ხიანი ბოღპი; — ღესი ვორექ я бо-ленъ; — ნა-ღასე ვიჯდოროვწიი (букв. бывшій больнои); — მა-ღასია (ნასწკ.) ბოღპია მუხა, पोсятель-ница — по пародному вѣрованію — ბოღპიцей, სრ. у Бер. სხოულა, მე-სხოულე.

2. **ღას:** ღასუა, გო-ღასუა ბიუ, იზ-ბიუ, გილა-ღასუა იზბიუ ნა ჟემწ-ლიბო (ნაპრ., ნა დოროგѣ), I-я пор. п. ზ/ვლასუნქ, აორ. გო-ზ/ვლასი, პრ. ს. მილასე; — სტრ. з. II-я пор. п. ვილასუექ S, იზლასუექ, აორ. გი-იზ/ვლასი, პრ. с. გო-ვლასტრექ; — მა-ღასარი, მა-აღარი ხმ ნѣющій; — ღლასირი, გო-ღლასირი, გო-აღირი იზ-ბიუტი.

**ღასანა** (რ.) кочанная капуста.

**ღასთი** (რ. ღლასტი იზვ. п. الخت) була-ვა, ნაიწა, რასტი.

**ღასუცი**, აზუცი ხმ მალეწკი გლი-ვიიი კუვიწი ღა ღრანეწია-ვიწა (რ. ქვეწრი), სრ. ღაცვანი.

**ღაჯი** სმ. ღანჯი.

**ღაცაფი** игра, забава, шутка; игратъ,

I-я пор. н. ზლაჯაფულენქ ილი ვხ  
 стр. ф. II-я пор. ვილაჯაფუქ იგრაю,  
 аор. ვილაჯაფი, пр. с. შილაჯაფინე  
 ილი ვх стр. ф. ნო-ვლაჯაფუქქ, სი  
 ნო-ლაჯაფუქქ, თინა ნო-ლაჯაფუქ; —  
 сь рол. отп. н. ვულაჯაფუქქ, გილა-  
 ჯაფუქქ, аор. დე-ვულაჯაფი; — III-я  
 пор. н. ვოლაჯაფუნქ заставляю кого  
 играть, аор. ვოლაჯაფი; — н.-н. ვო-  
 ლაჯაფინუნქ, аор. ქე-ვოლაჯაფინე,  
 თიქე ქა-ალაჯაფინე, пр. с. შილაჯაფი-  
 ნუაფუქ; — IV-я пор. н. ვოლაჯაფინა-  
 ფუნქ заставляю кого-либо за-  
 ставити играть 3-е лицо, аор.  
 ვოლაჯაფინაფე, пр. с. შილაჯაფინა-  
 ფუქუქ; — მა-ლაჯაფე играющий, за-  
 бавляющийся; — о-ლაჯაფუ იგრუშკა,  
 мѣсто для игры; — იო-ლაჯაფი  
 игратъ внизу; — შიო-ლაჯაფი иг-  
 рать внутри ч.-либо; — შინო-ლა-  
 ჯაფი, მუნო-ლაჯაფი игратъ сверху  
 надъ ч.-либо.

**ლე-**, ლა- სვანსკიი პრეფიქსი და об-  
 | разованія помѣна loci, часто упот-  
 | ребляемый и въ мингрельскомъ:  
 ლე-ბაჩილე, ლე-გოგიე, ლე-გეგბე ი  
 др. (см. слова подъ слѣдующими за  
 ლე- буквами); эквивалентами его  
 являются м. о- < დო, карт. სა- (см.  
 Н. Марръ, *Гдѣ сохранилось сван-  
 ское склонение?* И. И. А. Н., 1911,  
 стр. 1199—1206).

**ლება**, შე-ლება, შე-აგბა ხმ მთხ, სი-  
 ლა, возможность, II-я пор. н.-н. შე-  
 ევლებუნქ ილი ქიში-ივლებინუნქ  
 могу, смогу, аор. ში-ივლებე, ში-  
 ივებე ხმ ილი ქიში-ივლებინე; —  
 IV-я пор. ქიში/ე-ვოლებინებაფუნქ; —  
 пр. с. стр. з. ქიში-ნო-ვლებუქქ, სი  
 ქიში-ნო-ლებუქქ, თინა ქიში-ნო-ლე-

ბუე (რ. შენაბლებვარ); — объект. стр.  
 2-го спр. н. შე-შილებუ, თის შე-  
 ულებუ, ჩქე შე-შილებუნა, пр. с.  
 1-го спр. ქიში-ნო-ვლებუე, სი ქი-რ-  
 ში-ნო-ლებუე (იმ. ქიში-ნო-რლე-  
 ბუე), თის ქიში-ნო-ლებუე; — ში-  
 ილებე, ში-ილებე, ში-იებე ხმ можно,  
 ვე ში-ილებე нельзя; — ში-ილე-  
 ბედე можно было; — შე-ლებუნა-  
 ნი, შე-ლებიანი сильный, могучий; —  
 უ-შე-ლებერი невозможный, сла-  
 бый, больной.

1. **ლები** (რ.), აგბი ხმ тюфякъ.
2. **ლები** (რ.) снѣгъ; — ლები-ცალო გი-  
 ნირთუ опъ поснѣлъ, ср. ლურჯი-  
**ლებია** фасоль; — ლებია-ვასში ლებია-  
 вахашъ, რჩკა въ селѣ Худошъ  
 Зугдидскаго уѣзда (*бука*. не варя-  
 щая фасоль), см. საშუა.

**ლევა**, ლევან ლევა, Левან (მуж. იმია);  
 въ исторической пѣсенкѣ (*Хр.*,  
 стр. 121), по мнѣнiю проф. Цага-  
 рели (*МѢ*, I, 65), говорится о Да-  
 диани Леванѣ II Великомъ, владѣ-  
 телѣ Мингрелии (1591—1657 г.)  
 и объ имеретинскомъ царѣ Геор-  
 гии III (1605—1639 г.), который  
 былъ взятъ въ плѣнъ Леваномъ II.

**ლევერე** (ბ.-მ. ლე-ვერე) ლევერე, რჩკა  
 въ ზუგდიდსკომ უყვდქ, назыв. так-  
 же о-სარკალუ.

**ლეკური** (რ.), ავეკური ხმ шашка.

**ღენჩი** (რ.) глухой.

**ღეპარტიე**, ლოპარტიე, ლიპარია ლეპარ-  
 ტიე, Липартиე, Липариа (фамилия); —  
 სა-ლიპარტიანო, სა-ლიპარტიო Сали-  
 партиано, Салипартио, სწვერო-ვო-  
 сточный уголь Мингрелии, распо-  
 ложенный по обѣимъ сторонамъ  
 рѣки Техуръ (около 20 деревьев).

**ლორე** (ახ. აღორა) ось, ср. ღერზე.

**ლორსი**, ღერტი, ლექსი (რ. ლექსი ნზე греч. λένει) стихотворение; — ღერსუა სლაგათ სტიხი; — მო-ღერსუ სტიხოთვორეც, მე-ღექსე.

**ლორჭევა** см. ლე-რჭევა.

**ღლეცა** грибы; глина.

**ღლეცური** (რ.) летучий; — ლეცურიში კამანლა летучая команда.

ნა-ღლეცოუ, ნა-აესოუ ხუ Налейсоу, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**ღექინი** S, ლექენი MZ легкий, ср. ქაქე.

**ღექსი** см. ღერსი.

**ღეში**, ლეფში см. ლიში.

**ღეჩავა**, ღეჩაა Лечава, Лечая (фамилия); — ღეჩა-ხე, см. подъ ხე 2.

**ღერეკი** (რ. ღერეკი) S, ქიცა „личакъ“, длинная и широкая вуаль, надѣваемая женщинами на голову и спускаемая на спину.

**ღერეკვი** см. ლე-რეკვი.

**ღეხი**, ლეხიანი большой, იეხი, აეხიანი ხუ, см. ლახალა.

**ღლია** Lia, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ; пародная этимология название это производить отъ глагола ლიება *уменьшать, прекращать*: у джварцевъ была война съ кѣმ-то; когда войско ихъ достигло мѣстности ო-ხარკალუ Охаркалу, оно еле бარახტაღო (ударялись другъ о друга, издавая звукъ на подобіе бьющихся другъ о друга деревянныхъ предметовъ, см. ხარკალი), а когда дошло до ლია, то совсѣмъ было уничтожено (რ. ლია топкое мѣсто).

**ღლიბუ** S, ლღბუ MZ мягкій; слабый.

**ღლიება** см. ლ 8.

**ღლიკვი** кулакъ, ср. რ. ზლიკვი.

**ღლილა** (რ.) илдо.

**ღლიმა** S, ლღმა MZ война, волнение; — ოთხ. глаголъ *ვოვათხ, ბუივათხ*, II-ი პორ. ვიღღენქ воюю, აორ. ვიღღი; — მა-ღლიმური ვიიი; — ნო-ღლიმერი ღრო ვრემა послѣ войны, ნო-ღლიმერს (какъ нар.) послѣ войны; — ო-ღღემუ предметъ войны: მიღღათეს ოღღემუა ოიი იიიიი ვოვათხ; — ო-ღლიმური ვიიიიი, ვიიიიი; — უ-ღღემური ბეზ ვიიიი.

**ღლინჯი** мѣды.

**ღლიპარციე**, ლიპარია см. ლეპარციე.

**ღლისმარი** S, ლღსმარი MZ, ისმარი, ისღმარი (რ. ლურსმანი) гвоздь.

**ღლისჯრი** см. ისირი.

**ღლიფონი** кривооръшинкъ (дерево); дубокъ; — ლიფონი-გოლა (ბუკვ. კრивооръшинковое озеро) яръ на რქხ აბაია, въ селѣ Мартвилѣ.

**ღლიშანი**, ნიშანი (п. ششان), შანა, შარანა ვაკე; ზადათე; პადარი, პადოსიმი ვენიხომქ იეწწწქ პრი ობრუჩენი; — ოთხ. глаголъ შანუა ობრუჩათ, II. შანუენქ იიი ვშარენქ, აორ. ღო-შანი იიი ღო-შარნი; — შანირი, შარნილი, შანილი ობოზნაჩენი, იიიიიიი (რ. ღა-ნიშ-ნული), II. ვნიშენქ, აორ. ღა-ვნიშნი.

**ღლიში**, ლიფში, ლეში, ლეფში იღღია, იში, აეში ხუ.

**ღლოგინი** (რ.) постель; кровать.

**ღლოღი** (რ.) большой, тяжелый камень; — ლოღი-ტევია тяжелый слитокъ свинца.

**ღლომი** (რ.), ლომი ღეწ; — «ნჯილო» ღეწ (MA, стр. 43), ჯილო; — «ლო-მინეე, ლომიკია» (პროვიციე) «ღეწ-იოქ» (M3, I, 26); — ლომა ლომა (იია ბეა, ბუივოლა), см. ჯილო.



**ლოცკ:** ლოცკუа лизать, I-я пор. п.

ბლოცკენქ, აორ. ბლოცკი.

**ლოუ** шьмой, ср. г. ბლუ ზანკა.

**ლოფინი** S, ლამფირი M поль у арбы.

**ლუბა**, ლუბა пазуха, см. უბა, თო-ლი 1.

**ლუგა** (გ. ლუნგი, ჩლუნგი у Чуб. ту-ной) глупецъ, дуракъ.

1. **ლუკა** (გ. ლუკმა), აუკა ხმ кусокъ; — ლუკა-ლუკათ по кускамъ.

2. **ლუკა**, აუკა Лука (имя).

**ლუკუფზა** (раст.) растрогъ; бпрю-чина.

**ლური**, აური ხმ сонъ; спать რულა-ფა, ღო-რულაფა (въ шькоторыхъ временахъ съ перестановкой со-гласныхъ основы ლურ || რულ), II-я пор. п. იბრულუა<sup>რქ</sup> засыпаю, აორ. იბრულე MZ, ვირულე S, ვირუაე ხმ; — ქოდ-იბრულუა<sup>რქ</sup> засну; — объект. стр. 1-го сир. п. ბვლურ-ს<sup>რუ</sup>/<sup>ვ</sup> или მლურს<sup>რუ</sup>/<sup>ვ</sup> и сплю, სი<sup>რ</sup> ლურს<sup>რუ</sup>/<sup>ვ</sup>, თის ლურს<sup>რუ</sup>/<sup>ვ</sup>, ჩქე ბლურა и т. д., пр. пес. ბლურდუ/ვ, ჩქე ბლურდეს, აორ. ქედ-მარულუ, ქედ-გარულუ, თის ქედა-არულუ (გ. დამეძინა), пр. с. მირულუაფუ, სი გი-რულუაფუ, ჩქე მირულუაფუნა и т. д. или ნო-ბრულუე, სი ნო-<sup>რ</sup>რულუე,

თის ნო-რულუე, ჩქე ნო-ბრულუენა; ქედო-ვრულაფუ, სი ქედო-<sup>რ</sup>რულა-ფუ и т. д. (გ. დამძინებია), დ.-პრ. მი-რულუაფულე, ჩქე მირულუაფულეს или ნო-ბრულუედ, ჩქე ნო-ბრულუედეს; — ლურენგი спящий; — ნა-რული<sup>ი</sup> спавший; ო-ლურაფალი, და-ალურა-ფალი (< ღო-ოლურაფალი) мѣсто для сна: ქედიინგირე დაალურაფალო опъ легъ спать; — მიკო-ლური прилечь отдохнуть, не раздѣ-ваясь, прикорпуть, п. მიკო-ბლურ-სე, აორ. ქიმეკი-იბრულე; — უ-რუ-ლუობა безсонница; — „ლურიშ-გულა“ შრ. бздюха, дождевикъ (грибъ, буба. მწიოქ სოპლივოსტი), см. გულა (ср. г. რული, ლული).

**ლურჯი** (გ.) синий; — ლურჯა Мурджа (имя лошади), ср. ლეზი 2.

**ლული**, აული ხმ ивжиръ, „ლოლი“ у В; — მე-ლულიე шуръ (птица).

**ლუბა** см. ლუბა.

**ლუბუ** см. ლუბუ.

**ლულე** грудное дитя (გ. ლილია, п. لولو красивое дитя), ср. ჩქეჩქე.

**ლუმა** см. ლიმა.

**ლესმარი** см. ლისმარი.

**ლესზმი** неотесанный, непонимаю-щий, дикій.

## ბ.

1. მ-ა) передъ губными, въ особен-ности передъ ზ, является про-стымъ фонетическимъ паростомъ, напр., მ-ზარუა, б) именной пре-фиксъ, появляется параллельно съ б, რ, ფ въ такихъ словахъ, какія въ немъ не нуждаются; въ обоихъ случаяхъ слова расположены подъ

слѣдующими непосредственно за паростомъ буквами.

2. მ- неформленный объективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ; въ извѣстныхъ слу-чаяхъ эквивалентами его высту-паютъ: ზ, ვ, პ, ფ. Гр., § 87.

3. მ- субъективный мѣстоименный

префиксъ 1-го лица въ глаголь-  
ныхъ основахъ съ начальными  
плавными მ и ნ, корешными или  
наращенными, *Гр.*, § 67, А, с.

1. **მა** я; — მა-ვა я, — говорить (по-  
вѣств. форма); —მა-თი и я; —მათი-ა  
и я, — говорить (нов. ф.), см. ჩქიმი.
2. **მა-** префиксъ для образованія по-  
рядковыхъ числительныхъ и дру-  
гихъ имёнъ, *Гр.*, §§ 37, 128.
3. **მა-** префиксъ именъ дѣйствующихъ  
лицъ параллельно съ მე-, მი-,  
მო-, მუ-, *Гр.*, §§ 105, 128.
4. **მა-** см. მო- 3.
5. **მა-** префиксъ для образованія отъ  
прилагательныхъ и нарѣчій *урав-*  
*нительной* формы степеней сравне-  
нiя, указывающей на полное между  
сравниваемыми предметами равен-  
ство, *Гр.*, § 32.

**მაზფაკუნა** см. მა-ბზაკუნა.

**მაგალითი** (г.) примѣръ, образецъ; —  
სა-მაგალითო примѣрный; необы-  
чайный; странный.

1. **მაგანა** (г. ნამგალი, მანგალი) серпъ.
2. **მაგანა** Магана, рѣчка въ Зугдид-  
скомъ уѣздѣ.

**მაგვიმარია** см. გვიმორა.

**მაღენი** (г. მაღანი изъ арб. معادن)  
рудникъ; кладь; сокровище.

✓ **მაღილოსანი** S, მაღლოსანი MZ (г.  
მაღილოსანი) женщина, дама (*букв.*  
посылая платокъ, косынку).

**მაღლი** см. მარღი.

**მავეშია** см. მა-ფშალია.

**მაზაკველი** см. მა-ბზაკუნა.

**მაზაკვადლი** см. მა-ზაკვალი.

**მაწლი** (г.) деверь, ср. ოხორასქილი.

**მათე** Матей.

**მათრასი** см. მართასი.

**მაიღანი** Майдапъ, село въ Сепак-  
скомъ уѣздѣ.

**მავერიშე** см. ლეჯი.

**მაკინდოლი**, მაკინდოი *вн* петрушка.

**მალა-** см. მოლა-.

**მალაზონი** (г. მოლოზანი), მააზონი  
*вн* монахица.

**მალაშო** (г.) мазь (лѣчебная).

**მაღანურობა** см. აღანი.

**მაღას**, მაას *вн* скоро, быстро; —ვა-  
ლიში მა-მაღას быстро, какъ мол-  
ния; — აღას-მაღას не имѣющее  
смысла аллитерирующее и рнѣмую-  
щее образование, *Гр.*, § 165, ср.  
ჩქარას.

**მაღალური-სე**, მაღლი-სე см. სე 2.

**მამიდა** см. და 1.

**მამული** (г.) родовое имѣнiе, *преиму-*  
*ущественно* виноградный, ср. ბი-  
ნესი.

**მან**; მანუა; გო-მანუა овалить (г. ტრუ-  
სვა), I-я пор. н. ვმანებქ, аор. გო-  
ვმანი; — объект. стр. 3-го спр. н.  
მამანუე (г. მეტრუსება); — გო-მანიри  
опаленный.

**მანათი** рубль; — მნათობით по рублю,  
рублями.

**მანგარი** (г. მაგარი) крѣпкий, силь-  
ный; — მა-მანგარა (уравнит. фор-  
ма); — მანგარო или მანგარაშე крѣп-  
ко; — სი-მა'ნ'გრე крѣпость, сила; —  
отым. глаголъ (съ переставовкою  
двухъ послѣднихъ согласныхъ ос-  
новы) მარგება, გა-მარგება, და-მარ-  
გება укрѣплять, III-я пор. н. ვა-  
მარგებქ, аор. გვ-ვამარგი; — съ род.  
огн. (или II-я пор.) ვიმარგებქ, გი-  
მარგებქ я укрѣплю на себѣ его,  
тебѣ; задерживаю; — стр. ვ. н. ვი-  
მარგუექ укрѣплюсь; аор. ლე-ევ-

მარგი ილი ლე-ევმარგინი, (обыкн. съ отр.), ვა ლე-ევმარგინი я не могу удержаться, თქვ ვა ლე-ევმარგინე; — სვ род. отн. ვუმარგექ სოპროთვლიუსვ, я подерживаюсь кѣмъ-л., чѣмъ-л.; — მა სვეტენს ვუმარგექ я подерживаюсь столбамъ; — объект. стр. 3-го სურ. (форма возм.) მამარგინე, გამარგინე, თოს მარგინე ილი ქედღ-მამარგინე я смогу удержатъ, აორ. ლე-მამარგინე: მა ცენექ ვა ლე-მამარგინე я не смогу удержатъ лошады.

**მანგი** см. подь გ 13, სრ. ცოლი.

**მანგიორი** (რ. მაგიერი) замѣняющій, замѣститель; — მანგიორო взаимн, вмѣсто.

**ო-მანე, ო-მენე** 1) берлога (въроитно одного корня съ რ. ბუნი, ბუნაგი, არმ. բուն, բակ); — 2) Оманэ, названіе мѣстности въ селѣ Джварь Зугдидскаго уѣзда.

**მანუარი, მანუარი** (ж. имя) Мануа. «მანჭიკორა, მანჭიკორა» у Эр. опенокъ (грибъ).

**მანგე:** გა-მანგეზა, ლა-მანგეზა уснокаивать, остапавливать, III-я пор. ი. ვომანგეუანქ, აორ. ლე-ვომანგეე; — სტრ. ვ. II-я пор. ი. იმამგე-ბუქ, აორ. ლე-ემამგე.

**მანგა** (რ. მაგა) занятіе.

**სა-მანგელი** причина, поводъ.

**მანუჩა, მანუჩა, მანუჩარი** (муж. имя) Мануچارь; — მანუჩარიშ-კახათი, назв. села, см. კახათი.

**მადას** см. მალას,

1. **მარა, მარუა, მარუო** недѣля (послѣднія двѣ формы напрашиваются на сопоставленіе съ მარუო *восемьмой*, и быть можетъ это созвучіе

не случайное, а коренное); — მარა-შე еженедѣльно, სრ. წორი подь სწორი.

2. **მარა** (*ყოფილ*, რ. მაგრამ) по; — მარა-ვა по, — говорить (новѣст. форма).

**მარაკა** М (არმ. *մարդ տնօրան*) хлѣвъ для козъ, სრ. ქაზარკა.

**მარანი** (რ.) винный погребъ, см. თხა.

**მარაშინა** თუთა см. არგუსო подь თუთა.

**მარგალი** мингрелець, *преимущественно* крестьянинъ; — მარგალური мингрельскій; — მარგალურო помингрельски; — სა-მარგალო Мингрелиა (სრ. ო-ლიში), см. подь ინ-გირი, სრ. უზახი.

**მარგალიცი** (греч. *μαργαρίτης*, ὁ) жемчужина.

**მარგაციელი** см. მარგაციელი.

**მარგეზა** см. მანგარი.

**მარგვი** медвѣженокъ, სრ. თ. ბრანგვი მედიხ.

**მარგულა, მარგული** черносливъ, см. подь ინ-გირი.

**მარდი** (дат. *hærd*. მარს и მარდის), მარდი (რ. მარდი) благодать, милость; благодарность; — ბეუშ მარდი-მე ილი უშულადუ ბეუშ მარდი-მე! клянусь благодатью солнца, клянусь благодатью неумолимаго солнца! (მოამბე 1897, № VI, отд. II, სტრ. 25); — სქანი მარდუ-მე-ლაია კლანუსь твоею благодатью (რ. უენმა მარდმა); — მარდი გინაჯე იქვ отблагодарилъ его (*რუკ.* отплатилъ благодарностью); — იтым. глаголъ მარდება благодарить, სტრ. ვ. სვ род. отн. ვუმარდექ, გიმარდექ благодарю его, тебя и т. д., აორ. ლე-

ვუმარდი, და-გიმარდი; — მარლობა, მადლობა *благодарность*; — მარლობელი იანი მარდიელი *благодарный*, მადლობელი; — სა-მარლო *пуждающийся* въ милости, *благодѣяиц*; *благодарительный*.

სა-მარე (რ.) *могила*.

**მართ:** მართალი (რ.) *правда*; *справедливый*; *невиновный*; — მართებული *справедливое*, *слѣдующее*, *должное*; — სა-მართალი *справедливость*, *судь*, *законъ*; — სი-მართლე *правдивость*, *правота*; — მო-სა-მართე *судья*; — სა-სა-მართო *судь*; — უ-სა-მართო *беззаконный*, *несправедливый*; — უ-სა-მართოთ *несправедливо*, *безъ суда*; — უ-სა-მართობა *беззаконіе*; — отым. *глаголь* მართება, *გა-მართება* *оправдывать*, -*тѣся*, II-*я* *пор. н. ვიმართებქ* *ღუს* *оправдываю* *себя*, *აორ. ვიმართით* *ღუდი*; — *გა-მართებული* *оправданный*; — მო-მართუა *палаживать*, *поправлять*, *помогать*, *სქ* *род. отп. н. ვუმართებქ*, *აორ. მო-ღ'ვ'უმართი*; — *სტრ. ვ. IV-я* *пор. н. ვემართებქქ* (რ. *ვემართლები*) *мое* *ирптязаніе* *къ* *нему* *справедливо*.

**მართახი**, მართახი (რ. მართახი) *кнутъ*.

**მართახია** (ევრ. *მარдохეი*) *Мардохей*.

**მართვე** (რ.) *игенець*; *дѣтенышъ* *вообще*.

**მართუე** *водоворотъ*, *пучина*, *омуть*, *სმ. რო ვ.*

**მარია** *Марія*; — მარია (უმეზი. ი უნიჩი.) *Марика*.

**მარკოზ** *Маръ*.

«**მარსილი**» *Марсиль*, *название* *должны* *въ* *Абедатскомъ* *обществѣ* *Сенакского* *уѣзда* (*СМК, X, отд. I, სტრ. 113*).

**მარტვილი**, მარტვილი *im* *Мартвилѣ*, *село* *и* *общество* *въ* *Сенакскомъ* *уѣздѣ*; *მარტვილი* (*греч. μαρτυρ* *свидѣтель*, *мученикъ*) *собственно* *название* *уцѣлѣвшаго* *дощицъ* *древняго* *монастыря* (*X в.*, *главной* *святыни* *Мингрелии*), *называемаго* *по-მ. ქუობ-დიდი* *большой* *дубъ* (*о* *возникновении* *названия* *მარტვილი* *см. Н. Марръ, Крещеніе, სტრ. 172—173*); *по* *преданію* *храмъ* *стоитъ* *на* *мѣстѣ* *языческаго* *идола* *კაპუნია* (*სმ.*), *которому* *приписались* *въ* *жертву* *дѣти*; — *მარტვილური*, *მარტვილური* *მარტვილскій*; *მარტვილცე*, *მდ. მარტვილარევი*, *მარტვილარევი*.

**მარტი** *см. ნოდ თუთა*.

**მარქვალი** *см. მარქვალი*.

**მარშანია** *Маршанія* (*фамиліა*).

**მარჩილი** 10 *კოპ.*, *обыкновенно* *употребительно* *სუმი* *მარჩილი* 30 *კ.*; [*СМК, XXIV, отд. II, სტრ. 19* *сказано*: «*მარჩილი* — *это* *старинная* *мингрельская* *монета*, *равная* *почти* *гривеннику*». *Однако*, *мы* *не* *знаемъ*, *существовала* *ли* *такая* *старинная* *мингрельская* *монета*; *въ* *Грузіи* *то* *она* *была* *и* *равнялась* *60* *კოპ.* *по* *Орб.*, *а* *Чуб.* *къ* *этому* *добавляетъ* «*въ* *Имеретіи* (*Имеріи*) *მარჩილ* *стоилъ* *100* *პარქ* (*полушекъ*) *или* *30* *კოპ. среб.*»] — *მუთუნე-ქეს* *მარჩილით* *ნიკონიმъ* *образомъ*, *ვიჩაკოი* *ქიწი*; *см. მუთუნე*.

**მარჩხა** *мелкій*; *мелкая* *вода*; — *сравни. см. უ-მარჩხა*.

**მარცხა** (რ. *მარცხი*) *неудача*, *неудачный* *случайно*, *რѣдко*.

**მარტვი** *см. მარტვილი*.

**მარწვენი**, მარწვინი (რ. მარწონი) პრო-  
სტოკვაშია, მარწვინი M.

**მარწვენი**, უ მრ. «მარწვენი» მრ-  
შიй терпъ, вежа-мышья, სრ. ბაკი.

**მარწვინდი** სმ. მარწვინდი.

✓ **მარჭიხლოლი**, მარჭიხლოლი, მარჭიხლოლი  
ბმ ласточка (этимол. слова см.  
Н. Марръ, *Ифетическое происхожд.*  
*арм. слова margareu*, И. И. А. Н.  
1909, стр. 1158).

**გა-მარგება**, **გა-მარგობა** სმ. მორბეუ-  
**მასარი** (რ. მესერი, по Орб. მასარი)  
частвовль.

**მასაქილა** სმ. მარჯაკუნა.

**მასქური**, მასქური ვეფირი (სმ. ბო-  
რია); гороскопъ: თი ბოში თიხერი  
მასქურიში დაბადებული იციინია...  
тотъ мальчикъ будетъ — гово-  
рить — рождень подь таьнмъ го-  
роскопомъ... (Xp., стр. 73,16); вь  
словѣ имѣемъ первую половину  
г. ვარსკვლავი, მასქულავი *звѣзда*,  
*свѣтило*, სრ. მურიცხი, ერვი.

**«მაცა»** უ მრ. палочникъ широколи-  
стный (раст.).

**მაცრზაია** (?) непроходимый, სმ. ფა-  
რონი, ცები.

**მაფა** царь; — მაფობა царствованіе; —  
სა-მაფო царство, государство; —  
მაფა ღო ეღეფული *царь и царица*,  
თავъ называются новобрачые; —  
«ცეუმი-მაფა» ქსნაია ცარიца (სმ.  
СМК, XXXII, отд. III, стр. 150 и  
XVIII, отд. III, стр. 12—14).

**მაფუაია** სმ. მაფუალია.

**-მაქი**, -მაქე суффиксъ, приставляемый  
къ глаголу или къ какой-либо дру-  
гой части вноснаго предложенія,  
когда говорящій повторяетъ свои  
же слова, Gr., § 153, a.

**მაქსიმე**, მაქსიმე (მუჯ. имя) Максимъ.

**მაღაზა** кукурузникъ, სრ. ბაღ 1,  
ო-სიმიდე, ჟარგვალი.

**მაღალი** (რ.) высокий; — სი-მაღალე ვი-  
сота; — ა-მაღლება, ე-მაღლება воз-  
вышаться, II-я пор. ნ. ა-ვიმაღლებქ,  
или ე-ემაღლებქ (< ა-ი-მაღლებქ)  
я возвышу, подыму (голову, го-  
лось); — სრ. ვ. II-я пор. ე-ემაღლე-  
ბუქ, ე-ემაღლებუქ, ე-ემაღლებუ ვო-  
звышаюсь.

**მაღლაკი** Маглакъ, село въ Кутанс-  
скомъ уѣздѣ.

**მაშა** (რ.) щипцы для углей.

**მაჭარი** (რ.) молодое вино, чихирь,  
სრ. ნე 1, ცევილი.

**მაჭირხლოლი** სმ. მარჭიხლოლი.

**მასა**, მასარია, სმ. подь ხარ 2.

**მასათი** Махатъ, село въ Сенавскомъ  
уѣздѣ.

**მასაში**, მასაში Махашъ, Мохашъ,  
село въ Сенавск. уѣздѣ, სრ. ხაშუა.

**მასვარი** (აბხ. მასვარ) рука (отъ пле-  
ча до кисти), სრ. მ-ხუჭი.

**მასინჯი** სმ. подь ხორუა.

**მაცალე**, მაცალეე товарищъ, другъ; —  
ნა-მაცალე бившій товарищъ; —  
отыменный глаголъ მაცალათა по-  
дружиться съ к., სრ. ვ. ნ. ვომაცა-  
ლუქ, აორ. ე-ე-მაცალე.

**მაცარე** (რ. მაყარი) шаферъ, дружка,  
სრ. მაცალე.

**მე** (რ.) я (Xp., стр. 109, 14, 20), სრ. მა 1.

1. მე- სმ. მა- 3.

2. მე- туда, къ нему (предлогъ вь гла-  
голахъ, Gr., § 113); — მე-ლე по ту  
сторону; — მე-ლე-მოლე съ обнхъ  
сторонъ (სმ. მო-ლე); — მე-ლენი, поту-  
сторонვი противоположный; — მე-  
ლახ'ე'1 отдѣльно, вь сторону: ღუღო

მელახე ძედღ ღო ცანი მელახე გოლო-  
 ва и туловище напались отдѣльно  
 другъ отъ друга (Xp., стр. 34,27).

3. **მე**, -მეე; -გე, -გეე частицы клятвы  
 1 и 2 лицъ, см. ღორონთი.

**მეესი**, მესი см. подь თუთა.

«**მეკენჩხალი**» (მე-კენჩხალი) у შრ.  
 клепъ, ср. მე-სიკალი, ცხალი (г. ნე-  
 კერჩხალი, ლეკენჩხალი).

**მეკო-მოკონი**, მიკო-მოკონი, მუკო-  
 მოკონი что-то, всякая всячина  
 (г. რალაც-რალაცა); — თეჟი ისირღ  
 მეკო-მოკონს тамъ опъ краль вся-  
 чую всячяву (Xp., стр. 26,5—6).

**მელა** (г.), მეაа вт лиса; по свидѣ-  
 тельству А. Ламберти (стр. 205),  
 въ его время лиса въ Мингрелин  
 не водилась вовсе, по причинѣ, —  
 какъ думаетъ онъ, — обилія въ  
 странѣ большихъ хищныхъ звѣ-  
 рей; по шакаль (ჯურა) обиталъ; те-  
 перь лиса водятся въ Мингрелин,  
 по въ пользу справедливости сви-  
 дѣтельства Ламберти говорить  
 то обстоятельство, что въ мин-  
 грельскихъ пѣсняхъ и посейчасъ  
 фигурируетъ шакаль тамъ, гдѣ  
 собственно должна бы быть лиса  
 (Xp., стр. 141—142), да и самое  
 названіе лисы **მელა** обыкновенно  
 употребляется въ сложениі съ на-  
 званіемъ шакала: **ჯურა-მელა** или  
**მელა-ჯურა** (см. сказки №№ XIV,  
 XVI), что означаетъ и **лису** и **ша-  
 кала**; очевидно мингрельцы позд-  
 нѣе познакомились съ лисою и не  
 совсѣмъ отличили её отъ шакала;  
 лисѣ мингрельцы даютъ слѣдую-  
 щія прозвища: **მო-მვანძვალე** *быстро*  
*блуждающая* и **უჭუ-უხაუუ** *მაცქომალი*

*лдущая нежареное и невареное* (см.  
 მოამბე 1897, № VI, отд. II,  
 стр. 8); — «**მელი-ყურბენე**» შრ. чаш-  
 ковое дерево.

**მელანი** (г. изъ греч. μέλαν, τὸ) чер-  
 нила.

**მელახე**, მელახო отдѣльно, ср. ზობე.

**მელე** см. მე- 2; — მელესია, см. ელესია.

**მელესი** см. მერესი.

**მელია**, მელიაფა Melia, Мелиава (фа-  
 мιλία); — მელი-სე, см. подь სე- 2.

**მენძელი**, მეენძელი см. მე-ნძელი.

**მენწარი** вѣдьма, см. ჭეჭეთობა.

**მენჯი** (г. მუჯა у Орб.) солопчавъ;  
 минеральная вода, бани, ср. ჯიშუ.

**მერაას** ლხპივო, медленно (? г. ნე-  
 ლას).

1. **მერე** (г.) послѣ (Xp., стр. 109,14),  
 ср. უკული.

2. **მერე** озеро, ср. მერესი, ცობა.

**მერეთ**, მერია см. რ 6.

**მერესი**, მელესი ливень; океанъ.

**მესეფი**, მესეფები по народному по-  
 вѣрью божества въ образѣ муж-  
 чинъ и женщинъ, повелѣвающія  
 всѣмъ царствомъ животныхъ,  
 птицъ и пресмыкающихся; они —  
 божества охоты, сами охотятся  
 въ сопровожденіи собаки, и безъ  
 ихъ разрѣшенія никто не мо-  
 жетъ убить ни единой дичи; жи-  
 вутъ они въ морѣ или за-моремъ,  
 а потому и говорится: **მესეფი**  
**ეკიიღე** *Месети вышелъ* (на берегъ,  
 на сушу); они обходятъ сушу по-  
 очередно: мужчины въ одинъ годъ,  
 а женщины въ другой; мужчины  
 одѣты въ черныя одежды, и ихъ  
 появленіе сопровождается сильны-  
 ми дождями, а женщины ходятъ въ

ბჭიხჲ პლაჲხჲ, ი ბვაეტჲ ჲესაჲ  
 პოგოდა; სობრავჲ დაჲ ია ჲიჲუ, ინი  
 ვოვრაცაჲთჲ ვჲ მორე; — მესეფო-  
 ჲა — ვრეჲა ნაჲოჲენიჲ ბოჲეეტვჲ  
 ია სუჲიჲ ოტჲ 28-გო ოკტობრიჲ პო  
 3-ე პოჲებრიჲ, იო ოდნოჲუ ირედაჲიჲ,  
 ა იო დრუგოჲუ ოტჲ 28 ჩიჲსა კაჲ-  
 დათო მჲსიჲცა იო 3-ე ჩიჲსო სჲდჲო-  
 უაგო (სმ. კრეჲუჲლი 1899, № VII,  
 ოტდ. II, სტრ. 43; სმკ, XXXII,  
 ოტდ. III, სტრ. 109 — 110; XXIV,  
 ოტდ. II, სტრ. 1—5).

**მესეფი** სმ. Ⴀჲჲა.

**მეტი** (რ.), *дат. карт.* მეს ბოლჲიჲ; —  
 მეტო ოჩენჲ, ვესჲმა; დოლჲიჲ; —  
 Ⴀ-მეტიჲი ბოლჲიჲი; — Ⴀ-მეტიჲო  
 ბოლჲიჲო ჩაჲსტო, ოსობენო; — მე-  
 ტიჲი მეტი ჩრეზვჲჩაჲიჲი.

**მესი** (რ.) გრჲოჲ, გროვოჲი უდარჲ;  
 სილჲიჲი, კრჲიჲიჲი; — მესი-ცალო  
 პოდობო გროვოჲო უდარჲ; — მესი  
 გოჲჲჲ გრჲოჲ უდარჲ, სრ. ცუჲვაცი-  
 «მესიკადო» სმ. მე-სიკადო.

«მესჲ» პროტივჲ; — ცაჲი მეჲჲ პრო-  
 ტივჲ ნება (მე, I, სტრ. 95,4).

1. **მი** კო, მიბ, მიბი/ჲ (იოსჲდნიჲ ფორმჲ  
 უპოტრებლჲიჲ ობჲიკოვეპო ნე-  
 რეჲჲ გლასჲიჲი ვჲ ნაჩაჲჲ სჲდჲო-  
 უიჲჲ სლოჲჲ), მიბ ორე? კო (ესჲ)? —  
 მი-თი ი კო, კო ჲე, კო ი; — მიჲჲ  
 ოტჲ კოგო? — მიჲჲ კჲ კოჲო? — მიჲჲ  
 დჲჲ კოგო? — მიგოდა, მიგოდა ილი მიდ-  
 გა, მიდგა კო-თო, კო-ლიბო, იჲკო;  
 მიგოდეი (< მიგოდა + ე < რე + ნი)  
 კო იი ესჲ, კო-თო, მიგოდარეი  
 (< მიგოდა + რე + ნი); — მითა ი-  
 კო: მითარე იიკოგო იჲჲ; — მითიბი,  
 მითიბე კო-ლიბო, კო-თო: მითიბი რე  
 კო-თო ესჲ, მითიბი ვა რე იიკოგო  
 იჲჲ (ბუკ. იჲჲჲ კოგო-ლიბო); — მი-

თიბეჲჲ, მითიბეჲჲ იიოგო (სრ. კა-  
 ჲი-კაჲჲჲ); — მითაჲჲ, სმ. Ⴀჲჲი,  
 §§ Iჲ., 51—57.

2. **მი-** (> მი-> მი) ობჲეკტივჲიჲ მჲ-  
 სოიმენიჲი პრეფიკსჲ 1-გო ჲიჲა  
 ვჲ გლაგოლჲჲ, რიდიგელჲიჲი.

3. **მი-** სმ. მი-3.

**მიარო**, მიარე მნოგჲი; მნოგო; — მი-  
 როს... მიაროს მნოგჲიჲ... მნო-  
 გიჲი (ოდვიმჲ—დრუგჲი); — მაარე.

**მიგოდა**, მიგოდა სმ. ნოდჲ მი 1.

**მიდა-** პრელოგჲ ვჲ გლაგოლჲჲ.

**მიდგა**, მიდგა სმ. ნოდჲ მი 1.

**მიზანი** (არბ.-ტ. ملاح) იიჲამჲ, ტურეკჲი  
 სოდაჲ, ვოჲსკო, იორდოკჲ.

**მიზეფი** (რ.) ირიჲინა; ვინა.

**მითა** სმ. ნოდჲ მი 1.

**მიოჲ ვარ** იიკაჲჲ იჲჲ.

**მიოიბე**, მიოიბი სმ. ნოდჲ მი 1.

**მიოჲ-** პრელოგჲ ვჲ გლაგოლჲჲ ი ო-  
 გლაგოლჲიჲჲ იმენაჲჲ, Iჲ., § 115; —  
 მიოჲ-ხალოგჲ ილი მიოჲ-ხალოგჲ ცუჲს  
 ვჲჲრჲი, სრედი ჲესა.

**მიკი**, მიკო- სმ. მუკი.

ნა-**მიკოღოჲუ**, ნა-მეკოღოჲუ, ნა-მიკოღოჲუ  
 ნამიკოჲუ, სელო (სლავიჲჲ გოი-  
 ჩარჲიჲი პრეზვოდჲთვოჲ).

**მიღოიბი** მიღოიბი.

**მიმიბო** (რ.) სოკოლჲ, ჲსტრებჲ-იერეპე-  
 ჲაჲიჲი.

**მიმო-** პრელოგჲ ვჲ გლაგოლჲჲ.

1. **მიბ**, მიბი, მიბე სმ. მი 1.

2. **მიბ...** მიბ, მიბი... მიბი..., მიბე  
 თო... თო; — მიბ Ⴀრემიო, მიბ კუჲსიო  
 თო ია არბჲ, თო იჲჲჲჲ; — მიბიჲ  
 იიოგო.

**მიბღოღი** (რ.), მიბღოღიჲ იოღე; — აჲჲ-  
 მიბღოღიჲ ჲესაჲ იოღიჲ, სრ. ორე 1.

1. **მიბი**, მიბღ<sup>1</sup> თუდა, ვჲჲრჲი, მიბოჲ-

2. **მიბი** სმ. მი 1.

**მინო-** предлогъ въ глаголахъ и от-  
глагольныхъ именахъ, *Гр.*, § 115,  
ср. მინი 1.

**მინუტი** (რ.) минута.

**მინჯე** см. მი-ნჯე.

**მირკეჭიკი** см. კეჭიკი.

«**მირსობა**» или ნირსობა (*СМК*,  
XXXII, отд. III, стр. 97—98); ав-  
торъ вышепозванной статьи гово-  
ритъ, что первое названіе непон-  
ятно, а второе можно перевести,  
какъ «туманность» (მ. ნირსი, გ. ნის-  
ლი туманъ); подъ названіемъ **მირ-  
სობა** извѣстенъ праздникъ за 24  
дня до Великаго поста въ честь  
какого-то божества; свицля, пред-  
назначенная въ жертву божеству,  
называется **ო-მირსე** (молитву см.  
*Хр.*, стр. 186).

**მიფაფი** см. ფაფი.

**მიქამ-გარო** Михаилъ-архангелъ; —  
სა-მ-გარო, см. ო-სვამერი.

**სა-მიქაო** (отъ фамилии მიქაა, მიქავა,  
მიქაძე) Самѣао, село въ Сенак-  
скомъ уѣздѣ.

**მიშა-** предлогъ въ глаголахъ, *Гр.*  
§ 115, ср. მიშე<sup>1</sup>.

**მიშე**, მიშე внутри, среди.

**მიშვიტი** см. მი-შვიტი.

**მიშუშა** см. მი-შუშა.

**მიწო-** см. подъ წიმი.

**მძარი** см. ძარი.

1. **მო** см. შუ 1.

2. **მო-** см. მა- 3.

3. **მო-** объективный мѣстоименный  
префиксъ 1-го лица въ глаголахъ,  
дательный тубаль-каивскій парал-  
лельно съ მა-, дательнымъ **მარ-**  
скимъ.

4. **მო-** сюда, ко мнѣ, *гесп.* შუ-

(предлогъ въ глаголахъ, *Гр.*,  
§§ 110, 113); — **მო-ლე** по сю сто-  
рону; — **შელე-მოლე** (см. შე-ლე); —  
**მოლენი** посясторишій.

**მოდა** мода.

**მოთა** *მ.* მოთაღეფი ვიუქ.

**მოიდანახე** Монданахე, село въ Зуг-  
дидскомъ уѣздѣ; названіе какъ  
будто состоитъ изъ груз. მოი <  
მოლი *приходи* + ხახე *посмотри*,  
какъ и названія нѣсколькихъ крѣ-  
постей въ Имеріи **მოღამხახე**, но  
не исключается возможность объ-  
ясненія этихъ названій на мян-  
грельской почвѣ, именно, въ связи  
съ глаголомъ **სუნა** (см.) *сидить*.

**მოკა**, **მონკა** тяжелый; трудный; бе-  
ременная; — უ-მონკაში (сравниг.  
ст.); — **მონკათლა** беременность; —  
სი-მონკა тяжесть; — ღილა-მოკა, см.  
ღილა; — отым. глаголъ **მონკობა** дѣ-  
лать тяжелымъ, обременять, III-я  
пор. ვამონკანქ, აორ. ღამონკე<sup>1</sup>; —  
სრ. ოტი. პ. ვუმონკანქ, გომონ-  
კანქ дѣлаю тяжелымъ что-либо  
ему, тебѣ и т. д.; — стр. 3. II-я пор.  
აორ. ღემომ<sup>1</sup>კათი, სი ღემონკათი,  
თაქ ღემონკათუ, ср. გ. მაკე.

**მოკლე** (რ.) короткий; — შე-მოკლება  
укоротить; сократить, ср. კუნცა 1.

1. **მოკო** пословица, иносказатель-  
ное; — მოკოთ იჩიებუ იაქ говоритъ  
иносказательно.

2. **მოკო-** предлогъ въ глаголахъ.

3. **მოკო** см. კორიება.

**მოღა-**, **მაღა-** предлогъ въ глаголахъ,  
*Гр.*, § 110.

**მოღე** см. მა- 4.

**მონ** см. უ-მონი.

**მონა** (რ.) рабъ; — **მონობა** рабство.



**მონაწილი** სმ. წ 4.

**მონდა**, მონჭა II снѣльнѣ, *срavn. ст.*

უ-მონდაში, *прот.* კობუ, სრ. ნ-ჭაფა.

**მონვა** სმ. მოკა.

**მონცყორი** шерсть.

**მონჭა** სმ. მონდა.

**მორგვი** სმ. подь რგვალი.

**მორღია** სმ. подь რღ 1.

**მორე** სმ. მუ 1.

**მორია** სმ. რ 6.

**მორიკული** სმ. არიკი.

**მოროდნ** действительно, въ самомъ дѣлѣ.

**მოროდონი** Мородонъ, *имя.*

**მოროჟა** Морожа, рѣчка въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

**მორსება**, გა-მორსება пробовать, испытывать, ნ. მობრსენქ (ვმ. ზმობრსენქ, *Гр.*, § 67, Δ, d), აორ. გა-მობრსი, *пр.* с. მიმობრსეზუ, გიმობრსეზუ, თის უმობრსეზუ; — ო-მორსეზუ испытание, искушение, бѣдствіе; — გა-უ-მორსეზუ неопытный.

**მორჩე** სმ. ჩე.

**მორჩილი** (რ.) послушный, покорный; малевкій; — მორჩილება покорность, *ср.* რჩქილა.

**მორძვი** || **მარძვი**: მორძგუა, გომორძგუა побѣда, уснѣхъ; — გომორძგუა! (привѣтствіе) здравствуй! (*ხუკა.* ნობდა [да будетъ у тебя]); რადომъ სვ გომორძგუა употребляютъ, преимущественно въ Сенакскомъ уѣздѣ, ნ გრუ. форму того же корня, именно გამარჯობა ილი გამარჯება (< გამარჯება); ვწ. ოვწწტ გოვრწტ: ღორწწტ გოგომორძგუ ილი ღორწწტ გოგომორძგვას! Богъ (уже) даль тебѣ побѣду или Богъ да даруетъ тебѣ побѣду! — IV-я пор. ვომორძგვაჭუნქ, აორ. გო-ვომორ-

ძგვაჭე; — სტ. ვ. II-я пор. ნ. ვომორძგუქ ი იмѣю уснѣхъ, побѣждаю, აორ. გი-ივომორძგვი; — გო-მორძგვილი, გე-მორძგვილი побѣдившій, побѣдитель, გამარჯვებული (რ.); — მორძგვას, მორძგვას (нар.) სვ уснѣхомъ, мѣтко; — მორძგვიშე (нар.) направо; — მარძგვანი правый, правая (нар. рука, сторона); — სი-მარჯვე (რ.) сила, крѣпость, *ср.* რჯგინა, ჯგინი.

1. **მოს**: მოსუა ტკაჲ, I-я пор. ნ. ვმოსუნქ; — ნა-მოსა ზორზოლიაში იაუთისა; — მოსა-ბადე, სმ. ბადე.

2. **მოს**: II-я пор. აორ. ვ ლ. მი-იმოსე: ქონორაქ მიიმოსე ღო. ყებურცე ქომეშადღხოღე Кочора, подложивъ подь себя пощ, сѣлъ у очага (*Хр.*, სტ. 93, ვო).

უ-**მოსი** большой; бѣльшій; — უ-მოსო ოწენ, весьма; — *срavn. ст.* უუ-მოსაში (собственно сравнительная степенъ უ-მოსი, только въ карѣ. формѣ, ა უუ-მოსაში превосходная ст.) — ოთმ. глаголь, სტ. ვ. IV-я пор. ნ. ვამონუჭუქ ი его превосхожу; — სვ род. ოთ. ნ. ვუმონქ, გიმონქ ი превосхожу его, тебѣ, მიმონს, გიმონს, უმონს ოწწ превосходитъ меня, тебѣ, его.

**მოლე** სმ. подь ლ 1.

**მოცივა-ზე** სმ. ზე 2.

**მოჭვა** настѣдка.

**მოქვი** Моѣвъ, село; — მოქუარი მოѣвскій; მოѣвецъ.

**მოჭყულუ** სმ. ჭყულუ.

**მოსამუზი** (არბ. *جاسم*, *т. جاسم*); მუსამუზი შპორა.

**მოსაში** სმ. მასაში.

**მზოლუა**, მე-მზოლუა რეწწტ, ვარე-

იწბ, აორ. ვ-ე ლიძო მინამზო-  
ლუუ.

1. მუ, მუი, მუა ჭო; — მუიე (<მუი+ე<  
რე *ესტ*) ჭო ლაკოე? ნო ასსიმილიცინ  
ნიოგდა მინ: მინ ორე? ჭო ლაკოე?  
(ლაკე ნაჩინაიუნს მინვირ. ზაგადენ,  
ოტსკოდა მინრე *ზაიადკა*); — მუ-ოთი  
ჭო ჯე, ჭო ნი; — მუგილა, მუღგა,  
მუღიგა, მუღიღა ჭო-ტო, ჭო-ლიბო,  
იწბ; — მუგიღენი (<მუგიღა+ე<  
რე+ნი) ჭო ნი *ესტ*, ჭო-ტო, მუ-  
გიღარენი (<მუგიღა+რე+ნი); —  
მუთა ნიჭო: მუთა რე ნიჭეო იწბ,  
(მუთარე იროვიწე, სმ. ოლოი-გე  
იოდუ ოლოი 1); — მუთა ცოფე ნი-  
ჭეო ნე ბილი; — მუთა-ეეშხა, სმ.  
იოდუ ღლა; — მუთენი ჭო-ლიბო, ჭო-  
ტო: მუთენი რე ჭო-ტო *ესტ*, მუთენი  
ვა რე ნიჭეო იწბ (*ბუკვ.* იწბ ჭეო-  
ლიბო); — მუთენინერი (სმ. ნერი); —  
მუშა, მუშა ღირე? იოქემე? — მუშა  
მინოთი თუ ზაქმე ირქმელე? მუშე  
ნიჭეო; — მუშე, მუშენი იოქემე,  
ოტჩეო; — მუშო<sup>1</sup>, მუოთ, მინოთ,  
მუთ ზაქმე, ია ჭო; — მუშენი-  
ღა იოქემე ჭო, ზაქმე ჭო, *გრ.*,  
§§ 51—57.

2. მუ მი. მუნეფი ონი, სამე; — ოინეფი  
ცუღეს ქეღიიჭუუ ღო მუქე, სანარკი-  
აქ, კეზნი მუშინ მუშაშინ ცუღეშა მინ-  
ღაროთ იხე ონი, სანარკია, ოსაიწბ  
ღომა, ა სამე იოქემე ვე ღომე სო-  
ეო ოტა (*ჰრ.*, სტრ. 51,19-20); — მუშინ  
სოვი, ეო; — მუშინი სოვიწენნიქ,  
როდსვენნიქ; — მუშუშინ (<მუშინ-  
მუშინ); მუშუშინ ცუღეშა მინღაროთეს  
რავოშლისე ნო სოინმე ღომაშე; —  
მუშოთ ილი მუშო დია სეი, დია  
იეო; — მუშებურე ნო სოეო; — მუ-  
შოზა (*რ.* მინოზა) ვსე იოქემე, იო

ეო ჯელანიო; — უ-მუშო<sup>1</sup> ილი უ-  
მუშეთ სეიზე იეო, *გრ.*, §§ 43,45.

3. მუ- ვხოდისე ვე ჭაქმეწი იეროვი  
სოსაწიწი ჭაწი ვე სლოჰნი სლოვა,  
ლაკე-ტო: მუ-ღოს (<მუ+ღოს), მუ-  
ფეშა, მუ-ნე<sup>1</sup> რი, მუ-ეანს, მუ-სინ<sup>1</sup>  
ი დრ. (სმ. იოდუ ვორინი ჭაქმეწი  
ეწიხე სლოვე); — მუ-ღა სკოლქო; —  
მუღა წანერი რექ? სკოლქო თეწი  
ლწბ? — მუღა რე ოე ოეოთ? ჭაკოს  
ჩინო ოეოთ მწესაქა? — მუღა ღლა-  
შხა? დო ჭაკიხე იორე? სმ. ოიღა.

4. მუ- სმ. მ- ვ.  
5. მუ- სმ. მ- 4.

მუარსე სმ. მუ-არსე.  
მუგიღა სმ. იოდუ მუ 1.

მუღა სმ. იოდუ მუ- ვ.  
მუღგა, მუღიგა სმ. იოდუ მუ 1.

მუღუ სმ. მუღვი.  
მუზარზი მუზარბი (ნიმე სვავოწიწი  
ძარი).

მუზიკა (*რუს.*, *გრეც.* *музыка*) მუზი-  
კა; გარმონიკა.

მუთა სმ. იოდუ მუ 1.  
მუთარე სმ. ოლოიგე იოდუ ოლოი: 1.

მუთაქა (*რ.* იწბ არბ. *مستكا*) კრუღაი  
იოდუშხა, მურთაგა M.

მუთენი ჭო-ტო, ჭო-ლიბო; — მუთენი  
ვარ ნიჭეო; — მუთენიშენი ვარ ნი ჭა  
ჭო (ვე ოეოთ ჯე სმისლე იოტრე-  
ლესე მუთენექესაშე ვარ, მუთენი  
ქესათე ვარ, მუთენე-ქესა-მარნილით),  
სმ. იოდუ მუ 1, სმ. მარნილი, ქესა.

მუკი, მუკი-მუკი ვრუგომე, მუკე-მუკი  
ილი მიკი-მიკი; — მიკო-მიკონი, მუკო-  
მიკონი, სმ. მუკო-მიკონი; — მუკო-  
ილი მიკო- იოდუწე ვე გლაგოლახე.

მუღა - იოდუწე ვე გლაგოლახე; — მუ-  
ღა-ხალე (*იარ.*) იწბრი, სრ. ღინა-  
ხალე.

**მული** (რ.) золовка, ср. ოზონასქილი.

**მუმა** (მმ. მუმაღვევი), მუა отець; — მუა-ნთირი ილი მუა-ნთელი **тесть**, свекорь (*букв.* замѣненный, обмѣненный отець, см. თირუა 2); — მუმაჩავირი званый отець (*букв.* выбранный, см. ჩავა, რ. მამო ბილი); — მუმა-ცონირი, მუმა-ცონერი **вотчимъ** (*букв.* привитый отець, см. ცონუა); — მუმაღამი, მუმაში იმѣющій отца. (რ. მამიანი); — უ-მუმე, უ-მუმო, უ-მუმალო **безъ** отца, сирота; — მუმული **см.** слѣд. слово (эт. слова см. Н. Маррь, ОГ, стр. 8, прим. 1), ср. ზაზა.

**მუმული**, მუმეი ხმ იწუხუ; **самецъ** вообще, см. მუმა; — მუმულია, მუმეა იწუხოვ.

**მუნაფა** облако; — მუნაფილი **облаченный**.

**მუნაწიი** **см.** წ 4.

**მუნდი** задница, ზუდი (уменьшительное); — მუნდი-ლიჭა **съ** безобразной задницей; — მუნდ-უკურთე, **см.** კურთა.

**მუნი** туда, внутрь, внутри; **употребляется** и какъ предлогъ въ глаголахъ; — მუნობ **сюда**, მუნობ.

**მუნო-** предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, *Гр.*, § 115.

**მუნტური** червь; **прозвища** его: ოჭი-შიშ მანძილი *измѣряющій стипу*, თელი и ურდგუმილი *живой* (см. მოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8), **ср.** у Бер. ზომა-ზომა.

**მუნჩქვი** **см.** მუნქვი.

**მუნწი** **см.** უწი.

**მუნჯი** (რ.) იწმომ; — მუნჯი-ცალო **какъ** იწმომ.

**სა-მურზაყანო** Самурзакано, сѣверо-

западная часть Мингрелии между рр. Ипгуромъ и Галидзгой. Мѣстное преданіе названіе это производитъ отъ собственнаго имени Мурзаканъ (میرزاخان). Мурзаканъ Шервашидзе, одинъ изъ членовъ абхазскаго владѣтельнаго дома, бѣжавъ изъ Абхазіи, отвоевалъ у Одиши (Мингрелии) эту страну, владѣтелемъ которой сдѣлался самъ и далъ свое имя странѣ (см. Цагарели, МЭ, I, предисл. стр. IX).

**მურიცხი**, მურეცხი звѣзда; — მურიცხამი звѣздный; — ცვა-მურიცხამი **с**Вамурицхами, прозвище свазочнаго героя (*букв.* имѣющій звѣзду на лбу) (эт. слова см. Н. Маррь, *Истическое происхожд. арм. слова margarey*, И. П. А. Н., 1909, стр. 1158), **ср.** მასქური.

**მურსაფა** разрывать, терзать, **თინა** გა-მურსანს **онъ** разрываетъ (**ср.** რ. მუსრვა).

**მურეცხი** **см.** მურიცხი.

**მურღულია** **см.** ზაზი.

**მუქთა-ხორა** (რ. изъ ი. مغت خوار) дарможд.

1. **მუშა** работникъ, рабочій; — მუშეზა, მუშობა **работать**, I-я **пор.** ი. მუშე-შენქ (**см.** ვამუშენქ); — II-я **пор.** იმუ-ზ/ვშენქ MZ, ვიმუშენქ S, **აორ.** იმუ-შე, ვიმუშე, **ირ.** с. მიმუშე-უ; — III-я **пор.** ი. ვამუშეენქ, **აორ.** ვამუშეე, **ირ.** с. მიმუშეზაფუე; — IV-я **пор.** ი. ვომუშეზაფუენქ, **აორ.** ვომუშეზაფუე; — ნა-მუშერი **сработанный**; **урожай**; — ო-მუშებელი **работа**, **предметъ** **работы**.

2. **მუშა** **см.** подъ მუ 1.

**მუშე**, მუშენი **см.** подъ მუ 1.

**მუში**, მუშუში სმ. подь მუ 2.  
**მუშო** სმ. подь მუ 1 и 2.  
**მურქვი** барсукъ, მუნქვი.  
**მუჭო** какъ, какимъ образомъ; — მუჭო-თი подобно тому, какъ; — მუჭომი какою; — მუჭო-გიდა какъ-пн-будь (გ. როგორღაც): მუჭო-გიდა იგიიღებო какъ бы то ни было.  
**მუნამუზი** სმ. მონამუზი.  
**მუნვი** MZ, ფულუ S კრоть; — «მულუ» у შრ.  
**მუნური** край, уголокъ, островъ, стра-

на; — მუნური Мухуръ, названіе нѣ-сколькихъ деревень въ Мингреліи и Имеріи; — მუნურჩა Мухурча, село въ Сенакскомъ уѣздѣ; — განარჯიაშ-მუნური и ჰეცუშ-მუნური, სმ. განარ-ჯია и ჰეცუ.  
**მუნცი**, მუნცი ежевика, ср. ციმცვა; სმ. ღურღენი.  
**მხარე** (გ.) край, сторона, ср. მუნური.  
**მე-** სმ. მი- 2.  
**მენოზ** სმ. მუნი.  
**მეწო-** სმ. подь წიმი.

6.

1. **ბ-** 1) фонетическій наростъ въ началѣ словъ, начинающихся на согласные: **ბ-გერი**, **ბ-ცერი**, **ბ-ჩურუა** и др.; 2) **-ბ-** вставка среди словъ: **ამე'ბ'ლი**, **ლი'ბ'დარი**, **სი'ბ'ჩე** и т. д.; въ первомъ случаѣ слова показаны подь слѣдующими пелосредственно за наростомъ буквами, ср. **მ- 1**, **რ- 1**, **ფ- 1**.  
**2. ბ:** ნება ვრედათ, სტრ. 3. IV-я пор. ვონებქ ვრეჟუ, თონა ონებ ონებ ვრედათ.  
**ბა-** სმ. ბა- 1.  
**ბაბადა** სმ. ბადა.  
**ბაბადი** (გ.) ნაბადა ბურკა.  
**ბაბცან** სმ. ნა-ბეცანი.  
**ბაგვი** სმ. ნა-გვი.  
**ბადირი** (გ.) дичь, звѣрь; — მო-ნადირე охотникъ (სრ. მე-ცუალე); — ონადირუ, ონადირუთუ, სა-ნადირო (გ.) мѣსო для дичи, для охоты; — მიდართე ონადირუშა ონებ პოშელე პა ოხოთუ; — ქემართე სანადიროშე ონებ ვერულეს ოხოთა, სრ. ჯინი 1.  
**ბავარი** (გ. ონავარი იპე არმ. *ხარ*) грабитель, разоряющій; проявля-

тый; — სა-ნავარო подлежащій про-клятію, разоренію.  
**ბავეია** (მუჟ. იმია) Павеіа.  
**ბაზად** (რუს.) назадъ.  
**1. ნათ:** ნათუა, ნათება, გო-ნათუა სწე-ტიტე, ოსწეტიტე, III-я пор. ნ. ვანათენქ, აორ. გვ-ვანათი, პრ. ს. მინათე-ბუ; — ნათელი სწეტიტე; — მა-ნათე-ბელი, მა-ნათე-ბელი სწეტიტე; — ვანათე-ბელი ოსწეტიტე; — ნათელი სწეტიტე; — სწეტიტე-ბელი სწეტიტე; — სწეტიტე-ბელი სწეტიტე; — სწეტიტე-ბელი სწეტიტე; — სწეტიტე-ბელი სწეტიტე.  
**2. ნათ:** ნათუა კრესტიტე, პ. ვანათენქ, აორ. ღო-ვანათი; — სტრ. 3. პ. ვინათუქქ, აორ. ღი-ვანათი; — ნათილია ილი ნანათა კრესტიტე, -ნიდა (სრ. იშნა-ცონეფი подь ცუნ || ცონ 2).  
**ნათი** M талія у одежды, სრ. ოჭიში.  
**ნაია** სმ. ნანა.  
**ნაირი** სმ. ნერი.  
**ნავა** ровное мѣსო; ноде.  
**ნაღვესოუ**, ნაღესოუ. ბიშ სმ. ნა-ღვესოუ.

**ნამდვილი** см. ნანღული.

**ნამუ** (მნ. ნამუნეფი) который, какой, *Гр.*, §§ 52—55; — ნამუ-თი и который, который же; — ნამუგიდა какой-то, იქნა, ნამუგიდე<sup>ე</sup>ნი (< ნამუგიდა-+ ე < რე + ნი) кто ни есть, какой ни есть; — ნამუთინე<sup>ე</sup>, ნამუთინი, ნამდთინეე, ნამდთინი იქნა, იქნა-იქნა; — ნამუთინეე... ნამუთინეე одни... другие; — თუენი ნამუთი, თიშენი ნამუთი потому что.

**ნამულა**, ნამღა, ნამღა (союз) что, когда; передь вноскою რჩუა замѣлеть двосточіе, какъ груз. თუ, რომ, арм. *սիւտ*, т.-п. აკ; — თაში ნამულა такъ что; — ეფერი, ნამულა такой, что; — თუენი ნამულა, თიშენი ნამულა потому что; — თუენი ნამულა такъ что.

**ნამუსი** (რ. იზე п. სამოს) совѣсть, ლამოსი; — სა-ნამუსო тайна; — უ-ნამუსო безсовѣстный, ср. სინდისი.

**ნან**: ნანება, შე-ნანება რასკაინიე, რასკანვათსა, п. ვანანეჟი ილი მანანეჟი; — п.-ბ. ში-იმანანეჟი, აორ. ვინანი, ში-იმანანი, იპრ. с. მინანებუ.

**ნანა**, ნანაი (რ. ნენა, но Чуб. ნენე) мать, мама; — ნაი (ლასკ.) маменька; — ნანა-სქუა! (*букв.* мама-дитя; этими словами мать ласкает своихъ дѣтей) о родимый! — ნანა, ნანი-ბა, ნანი პავ. колыбельной იქნა и прииѣва къ ней «баюшки-баю».

**ნანღული**, ნამდვილი (რ. ნამდვილი) настоящий, дѣйствительный, непрѣмѣнный; — ნანღლო, ნამდვილო დჷნ-სვითელი, точно, ср. ბეჯითი.

**ნანია** сушильня для кукурузы, для гоми.

**ნანი** см. ნანა.

**ნაობანტი** (რ.) темница, тюрьма.

**ნაოჭე** см. ოჭიში, ქალა პოღ ქ.

**ნარაფენი** Наравень, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ, б. м. ნა-რა-ფენი.

1. **«ნარღი»** по Ламберти (стр. 157) название серебряной монеты, которую вмѣстѣ съ 3—4 фунтами воска мингрельцы того времени имѣли при себѣ въ лодкѣ во время ловли рыбы, а послѣ улова жертвовали монету съ воскомъ, въ знакъ благодарности, св. Георгию.

2. **ნარღი** (რ. იზე п. نر) триктракъ, тавлейная игра.

3. **ნარღი** см. პოდъ რღ 1.

**ნარცება**, ნარცი, ნარცი (რ.) желаніе, желать, I-я пор. п. მნარცენეჟი; — II-я пор. п.-ბ. იმნარცენეჟი, აორ. იმ-ნარცი; — მო-ნარცე желающій; — ნა-ნარცი, სა-ნარცი желаемый, желанный; — სა-ნარცია სანარტია, прозвище сказочнаго героя (см. сказку № XX).

**ნარღი** печаль, горе; отым. глаголь ნარღება, რა-ნარღება печалиться, რასკანვათსა, I-я пор. п. ვნარღენეჟი; — II-я пор. ვინარღენეჟი ილი იმ-ნარღენეჟი, აორ. ივინარღი ილი იმნარღი; — объект. стр. 3-го სპრ. п. მონარღუ (რ. მენარღება).

**ნარცი** см. ნარცება.

**ნარჩა** (რ. ლანჩა) подошва.

**«ნაფრა»**, «ნაფურნასა» (СМК, XXXII, отд. III, стр. 108—109) название какого-то божества, обрядъ жертвоприношенія которому совершается въ іюль мѣсяцѣ, исключително въ субботній день; въ жертву приносится ржаной хлѣбъ

სქ примѣсью сыра შელებური, причемъ сыръ не долженъ быть створожень настойкой на желудкѣ свиный (см. ნაწი); при совершении обряда стаповятся лицомъ на югъ (къ Турци) и заблаговременно заширають свиной; на основани всего этого авторъ статьи преднолагаетъ, что ნაფრა — божество магомѣтаское.

**ნაფურნასა** см. ნაფრა.

**ნაქური**, ნაქური см. ქური.

**ნაღმელი** (ი. ნაღველი) желчь, სრ. ნე 2.

**ნაჩალივი** (ი.) начальнигы.

**ნაცა-ცუცა** (ი. ნაცარ-ცუცა) или ცუცა зола, горячая зола; — ცუცამი სქ золой; — ცუცა-წყარი или ანკარა шёлкъ; — ნაცა-კეკია, ნაცა-კიკია, см. კეკუა, სრ. ნო-ჩეჩი, ღოფა.

**ნაწი** соленый и копченый желудокъ свиный, овцы, козы, теленка или коровы; настойка на такомъ желудкѣ прибавляется къ молоку, чтобы оно свернулось для получения сыра, სრ. ქვეცერე.

**ნაჭა** S, ლარჭა Z, ლანჭა M ძეპი для вѣшавия котла надъ очагомъ, სრ. კაჩა.

**ნახ:** ნახეზ, შე-ნახეზა хранишь, სრ. ვ. II-я пор. ი. ვინახექ S, იმნახექ MZ, თინა ინახე, აორ. ქიში-ივნახი или ქიში-ივნახი, პრ. ს. შე-მინახეპუ; — объект. სრ. 3-го სრ. (фор. возм.) შე-მანახინე я могу хранишь, ვე შე-მანახინე (< ვა შე-მანახინე), პრ. нес. შე-მანახინედე, აორ. შე-მანახინე, обшкн. სქ отр. ვე შე-მანახინე, ნაპრ., ფარაქ я не могу сохранить денегъ.

**ნახვ:** ნახუა стирать, I-я пор. ი. მ/ვნა-

ხუნქ, აორ. ღო-ვნახვი; — სქ род. отн. ი. ვუნახუნქ, გინახუნქ стираю ему, тебѣ, აორ. ღუ-<sup>რ</sup>ვნახვი, სრ. რჩხუ-ალო.

**ნახვთა**, ნახუთა педоуздохъ (ი. ავ-შარა).

**ნახურევი** Нахуревъ, რეჩკა въ Сенакскомъ уѣздѣ, ბ. მ. ნა-ხურევი.

**ნაცაფი** боровъ, სრ. წანერა подъ წანა.

1. **ნდ || ნღვ:** ნღეზა, ნღვეზა, ნღოზა, მო-ნღეზა დოწრე; დოწრე, поручать, III-я пор. ი. ვანღენქ или ვანღვენქ, აორ. ქე-ვანღი; — სრ. ვ. IV-я пор. ი. ვენღეპუქ или ვონღდექ დოწრე, აორ. ვენღი, თქ ენღე; — ვე გენღეპუქ მე могу დოწრე тебѣ; — სა-ნღო ვწრნი, სა-ნღვე; — მო-ნღეპული გადაწრე, გადაწრე; — შე-ნღეპული პროწენი, оправданны; — объект. სრ. 3-го სრ. (фор. возм.) მანღინე или მანღვენე я могу поручить ему кого, что, მანღინექ я могу тебѣ поручить ему и т. д.

2. **ნდ:** ნღეზა შადნე, II-я пор. ი. იმ-ღენქ შაჟუ, სი იმღენქ; — ვე ემღენქ (< ვა იმღენქ) მე შაჟუ.

**ნღიი** см. ღემი.

**ნღო** см. ღო 1 и 2.

**ნღომ:** ნღომა, ნღომეზა желатие, ხო-ტწნი; желать, хотѣть, II-я пор. ი. ვინღომენქ, აორ. მი-ვინღომი или მი-იმღომი, თქე მი-ინღომე; — III-я пор. ვანღომენქ ვაწავლია желать другого, употребляю что на что, ნაპრ., ვრემი, აორ. მე-ვანღომი; — სქ род. отн. ვუნღომენქ, გინღომენქ я желаю ему, тебѣ, я посягаю на него, на тебѣ, აორ. მუ-<sup>რ</sup>უნღომი, მო-გინღომი и т. д., პრ. ს. მო-მინ-ღომეპუ, თის მუ-უნღომეპუ; — об-

ექტ. სტრ. 3-го სპრ. აორ. მუ-მანლო-მინუ, თის მანლომინუ მიწ ზაოთხ-ლოს, პაიპ., ლურქ სპათ.

**ნდურ:** ნდურება ნედოვოლსტო, როოთუ; როოთაუ, ბუტ ნედოვოლსტუ, ბუტ იწ რაზმოლვქს, II-ი პორ. ვინდურუნქ (რ. ვინდურე), აორ. მი-იმდურე (< მო-იმ/ვინდურე), თიქე მი-ინდურე; — III-ი პორ. პ. ვინდურენქ; — სტრ. 3. II-ი პორ. ვინდურებუქ (რ. ვინდურე-ბი); — IV-ი პორ. ვინდურექ (რ. ვინდურე), აორ. დე-ვინდური, თიქე დე-ვინდურე; — ნდურილი ნედოვოლსტუ.

**ნდულუ || დულუ:** ნდულაფა, დულაფა პლავიტი, III-ი პორ. (სუ დატ. იტი.) შ. ვინდულუნქ, აორ. ვინდულე, ირ. ს. მინდულუაფე; — სტრ. 3. I-ი პორ. პ. ვინდულუქ; — თირი ნდულუ სიწუგ თაუტ; — ნდულაფირი, აკო-ნდულაფირი სილავ; — ო-ნდულაფირი იოდეჟაქიი პლავქს, პრედმეტი პლავიტი.

1. ნე სლადკიი ვინოგრადპიი სოქ (თოლ-კო ჭო ვიჯათი), სრ. ცკვილი, მა-ჭარი, ნა-ფეოქა.

2. ნე ჯელუ; სელენკა, სრ. ნადმელი.

**ნეზა** ნოლი, ჯელაპიე, სვობოდა, რაზრქ-სენიე, ირავო, II-ი პორ. ვინებენქ ნო-ჯელაუ, აორ. ვინები, ვე ვინები (< ვე-ვინები); — III-ი პორ. ვინებენქ დაო-კო მუ ვოქ, ოდაო, ოსლავი, აორ. დე-ვინები/ვ; — ობექტ. სტრ. 3-ო სპრ. პ. მონებუ, სი გონებუ, თის ონებუ, ქა-ანებუ მიწ უოდიო; — ნე-ბიერი, ნემბიერი სვოეოლსტიი, ივიქ-ჯენიი, ლქივიი; — ნებიო ნო-ჯელაპიუ; — უ-ნებულეზა პეჯელაპიე, პრეტივ ნოლი.

**ნეზვი** სმ. დეჯი.

**ნეზი** სმ. ნემი.

**უ-ნელო** (რ. ნელი მედეპიი) ნემდე-ლეპო, ვდრუტ, სმ. ნერათ.

**ნერათ** (რ. ნელად > ნელა) მედეპო, სმ. უ-ნელო.

**ნერი** (რ. ნირი), ნერი, ნირი ობრავ, იოდებიე, პრავ; ობუქიოვენიო ვუ სოქეტაპი სუ დრუმი სლოვამი, კაკუ თო: რათე-ნერი, ათეშ-ნერი თა-კოი (იოდებიი ეთო მუ), ათე-ნერიო თაკი მობრავო მ, თი-ნერი, თი-ნირი თაკოი (იოდებიი თო მუ), მუ-ნერი კაკოი, მუ-ნერიო კაკუ, კაკუ მობრავო მ, სუმი-ნერი თროკაო როდა, სორთა, ირი-ნერი ვსიკაო როდა.

**«ნერჩი»** (სმკ, XXXII, ოტდ. III, სტრ. 97), ნერჩიში ზემა ილი ო-ჯე-მასური მოლითვენიი ობრადე, სო-ვერშაემი ვუ სრედა ზა 25 დეი დო ველიკაო ნოსთა ვუ ჭესუ კაკო-ო ბოჟესტვა ნერჩი, ნერჩი ჰა-ცენი. «სლოვო ნერჩი ნეპოქიო, — გოვორიტი ავტორი ვიშენაზვანპოი სტატი: — ვუ ობუქეტიი ეტი მ სლო-ვო მ ობოვნიკაჟე ოსოვანიე ჭეო-ლიბო ილი თოტ კლოჩეკუ ზემლი, ნა-კორო მ სოიტი დომე. ესლი დომე სოიტი ვსოკო, თ. ე. იმქეტი ნოლუ დერევიპიი, თო ვუ პემე ო-ჯე-მას-ური ნელა სოვერშატი. იზუ ეთო სლადუეტი ზაკლოჩიტი, ჭო ნერჩი — ბოგუ ზემლი» (ნო ორბ. ნერჩი ნა-რუჟპა სტოროპა დეა, ნო ჭუბ. ნი-ჯი-ვია ჭესუ ნოსუდი, კუვიშია).

**ნეცარება** (რ.) ბლავესტო; ბლავეს-ტოვოთ, I-ი პორ. პ. მ/ვინეცარენქ.

**ნემი**, ნეზი ორქუ გრედიი; — ნემიშ-ნოხეტი სკორდუა ორქუა; — ნეზიშ-ცასუ ლომაიე ორქუა, გადანიე სოვერ-შაემოე პაკაუტი ნოვო გოდა ილი ზა 2 ნედელი რაქსე: ნუსტი (ჯერ-

ვნისი) ორქვ — дурной признакъ, а полный — хорошій; загадываютъ на Бога, Христа, Богородицу, свитыхъ, чтобы узвать объ ихъ отношеніи къ загадывающимъ; загадываютъ на людей, желая узвать ихъ судьбу; загадываютъ на мертвыхъ, желая узвать объ ихъ состояніи въ загробной жизни и т. д. (მოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 96—97); — ნებონა, см. ცვა; — ღიღი-ნები, см. ღიღი.

**ნო**, სი-ნოე см. ნოდ სი 1.

**ნთაქი**, ნთაქე см. აქი.

**ა-ნთება** (რ.) воспаление.

**ნთქალ** || **ნთქარ**: ნთქალუა, ნთქარუა (შურიში) дышать съ трудомъ, переводить духъ, н. ვნთქალენქ или მთქალენქ, аор. გო-ვნთქალი, пр. с. მიხთქალე; — II-я пор. н. ვინთქარქ.

**ნთხ**, **ნთხვ** и др. см. თხ, თხვ.

1. **ნი** (> ი) а) когда, какъ: მოაჯინებ ნი, ქომირებ ივ, посмотришь, увидишь, б) чтобы, что: ქუქუწი, მორთახვ ნი სვაჯი ему, чтобы пришел; въ обонихъ случаяхъ вместо ნი можетъ стоять ი, который сливается съ предшествующимъ словомъ: მოაჯინი, მორთახი и т. д., с) что, который: ხენწიფეში უკულაში ძღაბი-სქუაქ ქომირებ, ქომორაქ ქომინებ ნი, თინა младшая дочь царя увидѣла то, что сдѣлалъ Кочора (Xp., стр. 91, 11—12).

2. **ნი**, **ნე** префиксы въ именахъ.

**ნიგა** см. ნეგა.

**ნივთი** (რ.) вещь.

**ნივი** (რ. შიკი у Орб.) вилторъ, ср. ციკი.

**ნივუ** см. ნუკუ.

**ნიხა** языкъ; — ნინა-ღახხინი — пламя, см. ღახხინი. [По народной этимологii მიგრელцевъ, отъ ნიხა языкъ произошло и собственное имя **Нини** — просвѣтительницы Грузии, которая будто-бы названа была *Языкомъ* за свое краснорѣчiе].

**ნიხალა** служба; служить, I-я пор. н. შვნინხალენქ служу; — II-я пор. ვინხალენქ или ვილიხალენქ или ვინხალენქ ხმ буду служить, пр. с. შინხალე; — III-я пор. ვაღინა<sup>1</sup>ნქ<sup>1</sup> или ვანიხალე служу кому, аор. ვაღინი; — IV-я пор. ვაღინხალენქ или ვინხალენქ заставляю кого-либо служить другому, аор. ვინ/ღინხალე; — შო-ნიხალე, შო-ღინხალე, შო-ინხალე ხმ слугитель, слуга.

**ნიხუცა** (ლასკ.) Нинна, Ниночка.

**ნიორი** (რ.) чеснокъ.

**ნირგა** пещѣжа; лукавый; — გური-ნირგა предатель, -ница (Xp., стр. 174, 29).

**ნირზი** закладъ; — ნირზება битися обь закладъ, держать пари, состязаться, I-я пор. н. ვინრზენქ или შვნინრზენქ (რ. ვნიძლოზ), аор. დე-ვენრზი или დე-ემნირზი; — стр. 3. ვონირზექ (რ. ვენიძლავები); — შონირზე бьющійся обь закладъ, состязающійся.

**ნირსი**, ნერსი туманъ, см. შირსობა.

**ნირცა**, ნიცრა (რ. ნიცრა) кувшинчикъ, ср. ორკოლი.

**ნისა** S (მნ. ნისალეფი), ნოსა MZ ნე-ვნსტა, ср. ხათცი.

**ნისორი** SZ, სარლა M корыто, ср. ზარქაში.

**ნიცე** S, ნოცე MZ хоть-бы, о если-бы!

**ნიცრა** см. ნირცა.

**ნიქითი** см. ნიქითი.



«ნიყვი»; «ფიფი» у შრ. омега, *раст.*

**ნიშანი** см. ლიშანი.

**ნიში**, ნეში лодка; — მე-ნიშოლე ლოდენიკი; — ო-ნიშოლი მწხო პერე-ვოზკი; პლატა ზა პერევოზ (სრ. у Орб. ნუშა *лодочка*).

**ნიჩვი** см. ნი-ჩვი.

**ნიძგვი**, ნიძგი см. ნი-ძგვი.

**ნიჭი** (რ.) უმჯ, სპოზობნოსტ, დარჯ; — ნიჭიორი უმნიი, სპოზობნიი.

**ნკორ**: ნკორუ ჯევატ, პერეჟენი-ვატ, შ-я пор. п. ვინკორქ S, იმ'ნ-კორქ MZ, აორ. ვინკორი, იმ'ნ'კორი.

1. **ნო-** პარალელიზო სვ ნა- (რ.) პრე-ფიკსი დია ობრაჟოვანი პრიჩაისტიი პროშ. ვრ: სტრადატ. ზ.: ნო-სირი უკრადენიი, ნა-ჭარა პანისანნიი, ნა-ცელოა უბიტიი; 2) ვი იმენაქი უკაზივაეტ ნა ბილოე იქი სოსოიანიე: ნო-ქალაქევი || ნა-ქალაქევი (ოტი ქალაქი *город*) ნოქალაქევი, გოროდიე ვი სენაკსომ უზდქ (ბუკვ. ბივიში გოროდქ), ნო-ცელოა ვიქტა სრქავანი (ოტი ცა *оттук живая*).

2. **ნო-** პრეფიკსი პრი ობრაჟოვანი ოსობოი ფორმი პროშ. სოვერშ. ვრემენი, *Гр.*, § 101, b.

**ნოღი** (რ. ნაღი იქვი არბ. *ال* *сборище*) პიშოჩი, რაბოტა მირომქ, სრ. უე-ნ-წოზა.

**ნოღია** Нодия (ფამილია).

**ნოთე** лучина.

**ნოთი**, ნოი ხთ, ჯირტილი მდესა; — ბირცხაში ნოთი კოჯიკა ოკოლო ნოთეი (ბუკვ. დესა ნოთე; რ. ნუნა).

«ნორგო» პო პრიოდქ (МА, სტრ. 4), პერ. - გურ. ნოგრო, ნეგრო პოროდი.

**ნორღვა** см. ნო-რღვა.

**ნორცხვა** см. ნო-რცხვა.

**ნოსა** см. ნოსა.

**ნოსირი** Носирь, სელო ვი სენაკსომ უზდქ, ბ. მ. ნო-სირი.

**ნოცე** см. ნოცე.

**ნოლა** см. ნოლო.

**ნოლო** ვიქტე, რუკავი რქვი; — ნოლე-ლა ნოღელა, რქვა ვი სენაკსომ უზდქ [პო მქსტომო პრედიანი, პრივოდიმომო პროფ. ცაგარელი (სმ. МЭ, I; პრედილ, სტრ. VI), თო სომოე მქსტო, გდქ იქვი ტეჩეტე რქვა ნოღელა, კოგდა-თო სლუჟილო რუსლომქ დია რქვი ცხენის-ქკალი; პოსლქ ნაპრავლენი იდესლდიეი პო ნოვომო რუსლო, ზა სტარიმქ ოსტალოე პავი. ნოლელო, ჭო ბუდო-ბი ზნაჩიტი პო-მინგრ. «ბივიშე, ილი სტარიპნოე რუსლო რქვი, რუქვი». ნო ბივიშე რუსლო რქვი ნო-მინგრ. ბუდეტე ნე ნოლელო, ა \*ნო-ლალე (< ნო + ლა-ლი რქვა, რუქვა, ი \*ნო-ლალე სობ-სტენიეი ოზნაჩალო ბი *бывшая рька, рьчка*), ი, პოვიდიმომო, ჭო სომოე ნაზვანიე სო ვედავკო სოგლ, რ მი იქსტემქ ვი ლქვომქ პრიტოქი ცხენის-ქკალი ნო-რ-ლალე; ჭო ჯე კა-საეტეა ნაზვანიი რ. ნოლელო, იქვი პრავაგო პრიტოკა რ. რიონა, თო ოპო იქ-როლიტო ოდნოგო კორპი სვ ნოლო *оттук, рукавь рьки* (სრ. რ. ნოლელო, ნოლელო *тонкое место, болото*), ი მოჟნო პოლა-გატი, ჭო რაქვიშე, ჭქმქ რ. ნოლელო სტალა პრავიმქ პრიტოკომქ რ. რიონა, ოპა ბილა ოდნიმქ იქვი რუკავოვქ რ. ცხენის-ქკალი]; — ნოლა ნოღა, ნოლო-ხაში ნოღოხაშქ, ო-ნოღია ონოღია, სელო ვი ბასეინიქ რ. ნო-ლელო.

**ნოშო** (რ.) ლიქსტა, ვიქტა სვ სუხიმი ლიქსტაში, სრ. ნო-ცელოა პოდი ცა 2.

**ნოშქერი** см. ნო-შქერი.

**ნოზი** (რ.) коверъ, სრ. ორზუე.

**ნოზიი**, ნოზეი სმ. подъ ზუნა.

**ნოცედა**, ნოცედა სმ. ცა 2.

**ნოცორი** пасть; — ნდემქვ ნოცორი გა-  
აქიქინუ დიწვ რასკრულა პასტ (Xp.,  
სტრ. 59,10—11).

**ნოცური** шелуха.

1. **ნც** || რტ: ნცება, ნცინა, რცინა ნწ-  
ჯათ (რ. გა-ქცევა), III-ა პორ. ვონცი-  
ნუნქ ილი ვორცინუნქ ჯასტავლი  
კოგო ნწჯათ, პომოგუ ნწჯათ, აორ.  
ვონცინეე, ვორცინეე; — სტრ. 3. ვინ-  
ცებუქ ილი ვორცებუქ S, იმწცე-  
ბუქ (< იმწცებუქ) MZ უწზუ (რ. გა-  
ვქცევი), აორ. ვინცი, ვორცი, იმწცი,  
პრ. ს. მინცებუ, მორცინე; — ობქტ.  
სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვოზმ.) ი. მარ-  
ცინე, მანცინე მოგუ უწჯათ. აორ.  
მანცინე, სოსდ. მარცინას; სწ პობუ-  
დითელნიმწ ჯნაქენიმწ მანცინინე  
(ჩქიმი დუღი, უწვა მითინი) ი მოგუ  
ჯასტავლი ნწჯათ, ი მოგუ პომოც  
ნწჯათ (სებწ, დრუგომუ); — მარცინ-  
ჯი, მარცინჯი ნწჯუიწ, უწზგაუ-  
იწ, ნწგლეწ; — ნცინაფილი, რცინა-  
ფილი ნწჯაწვიწ, ნწგლეწ, ნარცინე,  
სრ. გ. ლტოლვა.

2. **ნც**: მო-ნცება, მო-ნცალეზა გორწნიე;  
გორწწ, სჯიგათ, სწ როდ. ოწწ. ვუნ-  
ცენქ ილი ვუნცალენქ ჯაწიგაგუ, პოდ-  
ჯიგაგუ ეგო, გინცენქ, გინცალენქ —  
თება ი თ. დ., აორ. მე-ვუნცე, თიქ  
ქემუ-უნცე; — IV-ა პორ. მუთმუ-ვონ-  
ცებაფუნქ ილი მუთმუ-ვონცალეზა-  
ფუნქ ჯასტავლი კოგო ჯაწიგათ,  
პოდჯიგათ, აორ. ქემუ-ვონცებაფე  
ილი ქემუ-ვონცალეზაფე, პრ. ს. ქემო-  
მინცებაფუფუ ილი ქემო-მინცალეზა-  
ფუფუ; — ობქტ. სტრ. 3-გო სპრ. ი.  
მონცუე, მონცოუ ილი მონცებუ, სი

გონცუე, თის ონცუე გორუ (რ. მიკი-  
ლია), ქემე-მანცებუ, სი ქემე-განცებუ,  
თის ქემე-ანცებუ ჯაგორიუს (რ. მო-მე-  
კილება), აორ. ქემე-მანცუე ჯაგორწლს  
ი (რ. მო-მეკილია), სოსლ. ქემე-მანცუეს  
პუსტ ჯაგორიუს (რ. მო-მეკილოს).

**ნციონ** სმ. ციონ.

**ნციოლუა**, დინო-ნციოლუა იწწჯიწსა  
ვწ გრწწწ, ვაწწწსა, სტრ. 3. ი. დი-  
ნემი-იმციოლუეუქ, სი დინემი-ინციო-  
ლუეუქ; — დეწი დინემი-ინციოლუე-  
სვინწა ვაწწსა ვწ გრწწწ; — ონც-  
უოლასუე გრწწწა, ჯაწრუწწა ვოდა.

**ნუ** (რ.), ნუ ოწრ. იე, ნუმუ, ნემე.

**ნუგეში** утѣшеніе, I-ა პორ. ი. ნუმე-  
შენქ უტწშაიუს, აორ. ვინუმეში, პრ.  
სოვ. მინუმეშებუ, 3-ა პორ. ვანუმე-  
შენქ უტწშაი, აორ. ვანუმეში; —  
სტრ. 3. II-ა პორ. ვინუმეშებუქ უტწ-  
შაიუს.

**ნუზუ** სმ. ნუმუ.

**ნუკუ**, ნიკუ, ნეკვ MZ, ჩიკი, ჩიკუ S  
პოდბოროდოქ.

**ნუბუ**, ნუმუ სვლ.

**ნუწუ** сукъ, სრ. ცა 2.

**მე-ნმელი**, მე-ენმელი (რ. მა-სპინმელი  
> მა-ინმელი, არმ. *սպինդակահ*) ჰო-  
წინიწ, უგოწაიწიწ; — მე-ენმეა უგო-  
წენიე, იწრწ, სრ. მი-ნგე.

**ო-ნწე** (ბ. მ. ო-ნწე) люлька (სრ. გ.  
რწეზა, რწევა *качато*), სრ. არკვანი.

**ნგამა** სმ. გ.

**მი-ნგე** хозяи́нъ, ვლადწლეწ; — უ-მინ-  
ჯური იე იმწიწიწიწ ხოწიწა, პოკინუ-  
თიწ, სრ. მე-ნმელი, არმ. *սպինդակահ*.

**ნე** სმ. ნუ.

**ნეგა** (არხ. ანგა), ნიგა პოდოიწნიე.

**ნეკვ** სმ. ნუკუ.

**ნერსი** სმ. ნირსი.

**ნებკვ**, ნებმკვ სმ. ნი-მკვი.

## დ.

დ სმ. ლ 2, 9.

დაგამი სმ. ლაგამი.

დაგვანი სმ. ლაგვანი.

დაღირი სმ. ლაღირი.

დაკვი სმ. ლაკვი.

დაკურსა სმ. ლაკურსა.

მა-დაღური სმ. მა-ლაღური.

დასუცი სმ. ლასუცი.

დება სმ. ლება.

დებაჩიე სმ. ბაჩილაფა.

დები სმ. ლები.

დეკური სმ. ლეკური.

ნა-დესოუ სმ. ნა-ლეფსოუ.

დეში სმ. ლიში.

დეხი, ეხიანი სმ. ლეხი.

დომი სმ. ლომი.

დუკა სმ. ლუკა 1, 2.

დური სმ. ლური.

დული სმ. ლული.

## ო.

1. **ო!** *межд.* **о!** ბაბა, **ო!** ბაბა! отецъ, о, отецъ!

2. **ო-** префиксъ: а) характеръ III-ეი и IV-ოი породъ глаголовъ обонхъ залоговъ (въ III-ეი пор. дѣйств. з. появляется и *карტ.* ა; ა появляется и въ IV-ოი пор. стр. з., но какъ тубალ-каинская корреспонденция *карტ.* характеру IV-ოი пор. стр. з. ე, *встрѣчающемуся* и въ мингрельскомъ, какъ *заимствованіе*), б) въ глаголахъ же выражаетъ дательное отвошеніе рядомъ съ *карტ.* ა.

3. **ო-** (< *შო-*, *карტ.* სა-, *სვ.* ლე-), префиксъ въ именахъ и причастіяхъ, выражающій мѣсто чего-либо, мѣстопребываніе, орудіе, долженствованіе, предвазначеніе и т. п., напр., *ო-ხვამე* *молельня, церковь* (отъ *ხვა* *молитва*), *ო-ჩხომური* *рыбное мѣсто* (отъ *ჩხომი* *рыба*), *ო-კითხე* *вопросъ, предметъ спрашиванія* (отъ *კითხირი* *спраши-*

*вать*) и т. п. (слова съ этимъ префиксомъ см. подь слѣдующими непосредственно за нимъ буквами, причеиъ надо имѣть въ виду *наращаемые* звуки, какъ *ბ, მ* и др., которые въ счетъ не припимаются; напр., слово *ო-ნ-დე* надо искать подь *დე*, такъ какъ *звучъ ბ* здѣсь *наращенный*), *ср.* *ლო-4*.

4. **ო-** сმ. უ- 1.

5. **ო** частица вопроса: *ვა არწუეეკ-ო?* *не видишь?* — *სი რეეკ-ო, ბოში?* *это — ты, мальчикъ?* — *ქე-შორთუ-ო?* *онъ пришелъ?* (*გრ.*, § 103).

**ობელი** (*г.* აბელი) *трутъ, раст.*

**ობიშხა** сმ. подь ლა.

**ობუაღეში** сმ. подь ურუგნი;

**ობრი** (*г.* ორბი) *орелъ, ковидоръ.*

**ობუჯი** *Обуджъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ* (въдротно *ო-ბუჯი*, и это названіе родственно съ названіемъ рѣки *ბუჯა* *Буджа* въ *Имеріи*).

**ოგაფა** сმ. აგაფა.

**ოგვაგეო** см. ო-გვაგე.

1. **ოდა** (г. изъ т. *اودا*) домъ; — ოდა-სარია (*اودا + پ. اسرای*) большой домъ, дворець, ср. ცუდე.

2. ო-და, ვო-და ო-და! во-да! (припѣвъ въ пѣсняхъ).

**ოდეგი** см. ო-დეგი.

**ოდეგია**, ვოდეგია припѣвъ въ пѣсняхъ.

**ოდიში** Одишь, часть Мингрелии; — ოდიური одишеск.; одишець (т. е. мингрелець), мн. ოდიშარევი; — ოდიშარია Одишарია (фамилия), см. ო-დიში

**ოდო** см. ონდარო.

**ოზე** (г. ეზო) дворъ; — ოზეში სოფი, см. გა-ძიგეზა.

**ოთარი** (муж. имя) Отарь.

**ოთახე** (г. ოთახი, т. *اوتاق*) комната.

**ოთხი** четыре; — ვითა-ახთხი четырнадцать; — ოთხო-ნ-ეჩი восемьдесят; — მა-ოთხა, მა-ახთხა четвертый; — ნა-ოთხალი 1/4.

**ოინგეუა** см. ონგეუა.

**ოკა** (г. ოყა изъ т. *اوقا*) три фута.

**ოკარიე** см. ო-კარიე, ო-ქოთომე.

**ოკო** пужно; хочеть, см. კორინგეზა.

**ოლაგე** см. ო-ლაგე.

**ოლე** сушилница для проса, ომი, см. ელია 2.

**ოლე-კეცი** см. კეცი.

«**ოლონცყეში**» тинистая мѣстность въ 17 верстахъ отъ мѣст. Очечырѣ, охотно посѣщаемая въ дѣтнюю жару буйволами и свиньями (жур. შოპზე 1896, № 12, стр. 20), ср. ნცყოლუა.

**ოლუშე** Олушэ, такъ по Ламберти (стр. 177) называлась мѣстность въ сѣверной Мингрелии тамъ, гдѣ

горы открыты; для безопасности границы тутъ была выведена стѣна длиною въ 60,000 шаговъ; охрану стѣны несли помѣсячно по очереди епископы, князья и знатные со своими крѣпостными.

**ოლე** дорога, см. подь ღ 2., ср. შარა.

**ომანე**, ომენე см. ო-მანე.

**ომბალე** (г. ომბალო) луговой мята, ონბალე.

**ომბოლი** сирота, см. ომ-ბოლი.

**ომპა** или სხთა (вѣроятно изъ г. სთავე) самое верхнее горизонтальное бревно крыши, къ которому прикрѣпляются всѣ свѣшивающіяся по всѣмъ сторонамъ строенія бревна (კაკუტი, ღუღერი), поддерживающія крышу, см. აფრა.

**ონაგერი**, ონანგერი см. ანანგერი.

**ონბალე** см. ომბალე.

**ონგალი** см. გა 2.

**ონდარო**, ოდო пока; до тѣхъ поръ пока, სონდარო, см. სო.

**ონდე** еле-еле; чуть-чуть (г. ოდნე), слабый; — ონდეთ слабо: მუ ორე შულადირო ღო ონდეთ რექიე? Что это, — говоритъ, — ты такой усталый и слабый? (Xp., стр. 59, 28).

**ონდვალე** см. თორსა.

**ონდე** см. подь ღლა.

**ონიშოლი** см. ნიში.

**ონკეეში** гумно, см. კალო, კელი.

**ონოლია** см. ნოლო.

**ონცვა** (р.) водка.

**ონცყოლაშე** см. ნცყოლუა.

**ონწარე** болото, см. წყარი.

**ონწე** см. ო-ნწე.

**ონგეუა**, ონგეა, ონგეუა, ოინგეუა, ონიგეუა вечеръ; — ონგეუა-ს-ნე<sup>1</sup> до вечера; — ონგეუაშო къ вечеру, на

вечерь; — მო-ონგუეთუ კჷ вечер-  
нему времени; — отым. глаголь,  
II-я пор. ვიონგუანქ (г. ვისლამოებ)  
или იკში-ივონგუანქ, аор. ღი-ვიონ-  
გვი, გაკი-ივონგვი; — стр. 3. იონგუუ  
наступает вечерь, аор. ღი-იონგვი  
или გაკ-იონგვი.

**ონგვლორე** см. ონ-გვლორე.

**ორგაშე** см. ო-რგაშე подь რგვ.

**ორგია** а) плечо, полный размах  
рукъ, напр., при плаваніи; б) на-  
родная линейная мѣра: разстояніе  
между копчиками среднихъ паль-  
цевъ обѣихъ рукъ, протянутыхъ въ  
противоположныя стороны.

**ორგული** (г.) певѣрный (*букв.* двое-  
сердечный), перадивый, лѣвнвый; —  
ორგულობა певѣрность, перадѣние,  
лѣвность, отым. глаголь I-я пор.  
ი. ვორგულენქ, II-я пор. ვიორგუ-  
ლენქ, аор. ვიორგული.

**ორღო** заря, утро; — ორღოშა-ღსუ<sup>1</sup>  
до утра; — ორღოშო კჷ утру, на  
утро, ср. აღრე, ოქუშარე.

**ორენგვი**, ორინალი приють, жилище,  
см. რინა подь რ 4.

**ორზა**, ორზა рись, у Эр. «ორიზა».

**ორზოლი** см. ო-რზოლი.

«**ორთა**» Orta, название двухъ бо-  
жествъ: а) повелителя звѣрей გა-  
ლენიშიში ორთა и б) повелителя  
верхняго (неба) ჟინიში ორთა. Пер-  
вому божеству старшимъ въ семьѣ  
совершается обрядъ на скотномъ  
дворѣ (ქართა), и оны просить въ мо-  
литвѣ (см. Хр., стр. 187) сохранишь  
его скоть невредимымъ отъ звѣ-  
рей. Второму божеству обрядъ со-  
вершаютъ въ лѣсу въ лѣтнее вре-  
мя, причемъ въ жертву приносится

пѣтушокъ, съ котораго предвари-  
тельно снимають кожу съ пухомъ  
и крыльями; эту кожу вѣшаютъ на  
деревѣ: возможно высоко; въ мо-  
литвѣ просятъ божество охранять  
скоть отъ громоваго удара (СМК,  
XXXII, отд. III, стр. 112—114).

**ორთაშე** см. подь რთ 1.

1. **ორთვალთი**, ორთალი мѣра земли =  
900 кв. саж. (ср. г. ქცევა), см. რთ  
1 и 2.

2. **ორთვალთი** крыша, см. როვ.

**ორიზა** см. ორზა, ср. ბრინგვი.

**ორიგვი**, ორინგვი скоть, ორგვი ბი  
корова (ср. ჩსუ), см. арм. *հրխշ*  
телица, скоть (см. Н. Марръ,  
*Яфет. элем. азъ языка* [Арменія,  
И. П. А. Н. 1912, стр. 834].

**ორკა** Орка, село въ Сенакскомъ  
уѣздѣ.

**ორკე** дыра, дырочка, отверстие.

**ორკოლი** (г. ორკოლი) кувшинъ (въ-  
роятно въ этомъ словѣ мы имѣемъ  
ო-რ-კოლი, эквивалентъ г. სარ-  
წულთი); — ორკოლაში имѣющій кув-  
шинъ, ср. ნირკა.

**ორო** тѣнь.

**ორომე** яма, ср. г. ორმო.

**ორსანცია** Orsantia, село въ Зуг-  
дидскомъ уѣздѣ.

**ორსაცი** (г. ოსცაცი изъ п. ასტად) ма-  
стеръ.

**ორცვინი**, ორცილი, ორცივი см.  
ო-რ-ცივინი.

**ორქი** наръ (г. ორთქლი), ср. ჰულა.

**ორქო** (г. ოქრო) золото; — ორქო-  
ნილამური золотая слеза; — თოლი-  
ორქო златоглазый (прозвище, см.  
თოლი 1).

**ორჩანი** лѣвнвый; отым. глаголь,

ვორჩანენქ я лѣплюсь, ბ. ვიორჩანენქ,  
აორ. ვიორჩანი ილი ივორჩანი ილი  
გე-ევორჩანი, თქვე გე-ეორჩანუ.

**ორცება** სმ. რც.

**ორსუუ** (გ. ორსოვა у Орб., ორსოვა,  
ორსოა, ორსუა у Чуб.) коверъ безъ  
ворса (ფარდაგი) и съ ворсомъ (ბოსი).

**ორჯი** სმ. ორიჯი.

**ორჯა** სმ. ორჯა.

**ოსარე** а) рубашка, рубаха; б) часть  
арбы, ср. ზებწარი.

**ოსერიშო** სმ. სერი 1.

**ოსი** (გ.), ოფსი ოს (пародь); — ოსე-  
თი Осія (страна).

**ოსოგიტი**, ოსოგეთე ностолццо, не-  
прерывно.

**ოსორიშე** სმ. სერი 1.

**ოსური** (გ. ასული дочь) женщина; жо-  
на; — ოსური-სქუა дочь, სმ. სქუა; —  
ოსურ-პაცონი госпожа, სმ. პაცონი.

**ოსქუ** სმ. ნოდ ლეჯი.

**ოსყადღ** სმ. ცუ.

**ოჲ!** *ოჲ!* *межд.* *ох!* *ой!*

**ოფსი** სმ. ოსი.

**ოღონ** (გ.) только; пусть, ოღონდ,  
ოღონც.

**ოღურინაია** სმ. ო-ღურინაია.

**ოსა-ვოსა** иногда.

**ოსე** центр, середина; въ серединѣ,  
въ средину; — ათე წყარისა ოსე მი-  
შეველი я вошелъ въ эту воду въ  
самую средину.

**ოსი** сто; — ოშ-ოსო по ста; — ოშინი  
вмѣщающій, содержащій въ себѣ  
сто; — შირ-ოსი двѣсти; — ამშ-ოსი  
(< ამშვი + ოში) шестьсотъ; — მა-  
ოს სოთხ; — ნა-ოსარიც  $\frac{1}{100}$ ; —  
ოსი-ნერი стократный; — ოშ-ფა დვѣ-  
шадцатишестная книжѣ (букв. *ош*  
*сто складок*), სმ. ფა.

**ოსოშა** (раст.) будра, кротовникъ,  
(см. СМК, XVIII, отд. III, стр. 248).

**ოსუმეში** усм, ოშემეში, სმ. უშეშა.

**ოსქადლი** სმ. უქა.

1. ოჩე большое поле, ср. ცონა.

2. ოჩე Оча, село въ Сенакскомъ  
уѣздѣ.

**ოსი** სმ. ოსა.

**ოსო-ვოსი** სმ. ვოსი.

**ოსსოტუ** подростый цилиенокъ.

**ოჭიში**, ოფარე спина (სმ. ჭე); —  
ოჭიშე талія у одежды, ნაოჭე (სრ.  
ნათი); — ოჭიშიშ მასიმალი, სმ. მუნ-  
ცური.

**ოჭუმარე** утро; — ირი ოჭუმარეს каж-  
дое утро, სმ. ორღო, ჭუმე.

**ოსერი** (გ.) проклятый, заброшен-  
ный, испорченный, негодный, не-  
радивый; — სი, მუმა-ოსერი! О, ты  
სь проклятымъ отцомъ! (брань); —  
ღუღიში ოსერი нерадивый по отно-  
шению къ себѣ; — ოსერო обильно,  
черезчуръ много (такъ что можно  
относиться нерадиво); — ოთым. гла-  
голъ ოსრება, და-ოსრება. *портцѣ,*  
III-я пор. *п. ვაოსრენქ*, აორ. *ღე-ვაოს-*  
*რი*, *პრ. с. და-მიოსრებუ*; *თის ღუ-*  
*უოსრებუ*.

**ოსვენჯი** სმ. სუნა.

**ოსობიჯი** სმ. ნოდ ბაჯჯი.

**ოსოლასქირი** სმ. ოსორი.

**ოსორი** (რქდო уюотр.) домъ, господ-  
скій домъ; — ღოსორე дворець; —  
ოსორა-სქილი S, ოსოლა-სქირი M шу-  
ринъ, свояченица; ძევერ, ვოლოვა  
(*бука*. დიგა дома); — ოთым. *глаголъ*  
*ოსორუ* селиться, строиться, I-я *пор.*  
*ვოსორანქ* я поселень (გ. ვასსლობ); —  
III-я *пор. п. ვოსორუნქ* (< ვოსო-  
რუნქ) селю другого (გ. ვასსლობ),

აორ. ქედვ-ვოზორე; — სტრ. ვ. II-я пор. იზორუქ селюсь (რ. ვესსლე-ზი), აორ. იზორი, დი-იზორი, პრ. с. ნო-ზორუექ, სი ნო-ზორუექ, თინა ნო-ზორუექ, ჩქვ ნო-ზორუეთ, თინეფი ნო-ზორუენა (რ. ნამოსასლვარ, მი-სა-სლოი); — მა-ზორუქ (<მო-ოზურუქ), მა-ზორო-поселянинъ; нмѣющій домъ, хозяйство; — ნო-ზორი ილი ნა-ლო-ზორი მწხო ბუშაგო დომა, ბუშა-გო усадьба; — ოზორუ<sup>1</sup> უ<sup>1</sup> усадьб-პოე მწხო, усадьба; — სორუა-მასო-რობა (რ. მოსასლობა) დომ, носеле-ვие, хозяйство, семья; — გინო-ზორუა პერესеление; — ლოლ-მასორე რაბო-ტაющій въ домѣ (господскомъ),

ср. г. შინა-ემა (სმ. ატიმ. სლოვა Н. Марръ, ОТ., სტრ. 6, სლოво 9 въ примѣчаніи); — ქვ ში-ზორი; სმ. подь ქუა.

**ოზრეზა** (რ.), სტრ. ვ. II-я пор. н. იოზ-სრეზუქ я порчуясь.

**ოზური**, ოზურიი, ოზურიე ოხური, რჩ-კა въ Самурзакано.

**ოჯახი** (რ. اوچاق) დომ, семейство, очагъ, სრ. ფანია.

**ოჯალეში** სმ. подь ჯა, ყურზენი.

**ოცე** ლუდკა, труба (ო-ცე), სრ. რ. სკ-ყვირი.

**ოცია** согласіе, соглашеніе; — ოცია უწუქ ოპь согласился съ нимъ, სმ. 1.

## 3.

1. 3- субъективный მწხოიმეპნიი პრეფიქს 1-გო ლიца въ глаголахъ съ начальными глущими კ, წ ი დრ., სრ. ზ, ვ, მ, ფ; сочестанია ზც, ვც, მც დაუტე ტაკჟე 3.

2. 3- неформлепნიი ობეეტნივნიი მწხოიმეპნიი პრეფიქს 1-გო ლიца въ глаголахъ (პრი ტჩხ ჟე ობსტა-ტელსტვახ, კაკ 3- 1), სრ. მ- 2.

**პაანცე** (რ. პანცა) ლქსპა რუმა, სრ. ქიკუ-სსული.

**პალო** (რ.) სოლბიქ, ვბივამეპნიი въ зем-ლი დია პრивязывапіа животнохъ.

**პაღუა** ნაოდიტსა, ობრჩატსა, ობ-ეკტივ. სტრ. 3-გო სპრ. ი. მაპალუ<sup>1</sup> უ<sup>1</sup>, თის აპალუ<sup>1</sup> უ<sup>1</sup>, ჩქვ მაპალუნ იმწხო, უ მენი ობრჩატსა (რ. მეპოვება როდ-სტენპო, ნადო პოლაგატ, ი ნო-კორ-პი), პრ. პეს. მაპალუღუ, ჩქვ მაპა-ლუღეს, ჟელ. მაპალუღან<sup>1</sup> ოღ<sup>1</sup>, ჩქვ მა-პალუღან<sup>1</sup> ოღ<sup>1</sup>; ანთი ქაცარიში მეცი

მუთა მაპალუღუ ლო თინა სოლო გერქ ომიქკომუ კრომჩ (ბოლშე) ოდპოგო კოვლენკა უ მენა ნიჩეგო ნე ბულო (ნე ობრჩატოს), და ი თოგო ვოლქ სჩქლქ უ მენა; პრ. с. ნო-პაბლუე (იმ. ნო-პაბლუე, Гр., §§ 67, A, d; 87, A, a, b), სი ნო-რაბლუე, თის ნო-პაბლუე, ჩქვ ნო-პაბლუენა, დ.-პრ. ნო-პაბლუეღუ/ვ, პრ. სოსლ. ნო-პაბლუე-ღას; — მუთა ნოპალუე უ ნეგო ნიჩეგო ნე ობრჩატოს; — სტრ. ვ. II-я пор. ვიპალუქ S, იპაბლუქ MZ ობრჩ-ტაუს, ნაოჟუს; — მუთა იპალუე ნიჩეგო ნე ობრჩატესა, ნიჩეგო ნჩქ, სრ. ზადეზა 2.

1. **პაპა** (გრეჩ. πάππας) სუაშენ-ნიქ; — უ-პაპური ბეზ სუაშენნიკა, უპაპური ქიღანა სტრაва ბეზ სუა-შენნიკა; — პაპა-ნ-წყელო, პაპა-ნ-წყური (პაპა-ნ-წყუღა *проваливать-ся, разрушаться*) ნაზვანіе ოღერა

на границѣ между Самураджано и Абхазіей въ горахъ (по разсказу пѣвоторихъ, будто-бы озеро или мѣстность подѣ такимъ названіемъ есть и въ селѣ Хеѳа Зугдидскаго уѣзда); въ объясненіе названія озера существуетъ слѣдующая легенда: у одного священника крестьяне работали въ подмочи (ნოღი ტუნღე); священникъ къ вечеру, по обычаю, угостилъ рабочихъ, но вмѣсто овцы изжарилъ имъ собаку; крестьяне, ничего не подозревал, весело скушали подѣ видомъ овцы изжаренную собаку, по священникъ за такой безчестный поступокъ строго былъ наказанъ: по уходѣ крестьянъ священникъ вмѣстѣ со всей своей усадьбой провалился въ пропасть, и на томъ мѣстѣ образовалось озеро, получившее по этому случаю названіе პაპანწევილი или პაპანწურთ; — «პაპან-კულ» и «პაპან-ღვინი-გემიტეე» у შრ. червый глody; одуванчикъ (раст.).

2. პაპა < პაპა < პაპავა Пана, Панава (фамилія).

პაპანა (რ. ფაფანაკი) суковка, употреблемая мужчинами въ лѣтнее время вмѣсто шляпы.

პაპუ (რ. პაპა) пращѣль.

პარანოღი (რ.) пароходъ, ср. სვამარღი.

პარაკალი болтовня; голый; — ნინაში პარაკალი болтать языкомъ, ср. род. отп. н. ვუპარაკალუა'ნქ' ნინას болтаю языкомъ, аор. ვუპარაკალე ნინა; — თი ოსურქე ნინა უპარაკალუ, უპარაკალუ ღო ვა ღო-შურღე ღღას та женщина болтала, болтала языкомъ и несколько не

устала; — წიე, ნინას მუს უპარაკალუა'ნქ'! мальчикъ, чего ты болтаешь! ср. ტარაკალი.

პარპალი (რ. პარპალი, ფარფალი, პ. (فر) поспѣшность, быстрое ходеніе; разговоръ, болтовня, хвастовство; смѣшнить, болтать, бравировать, I-я пор. н. ვპარპალანქ, გილა-ვპარპალანქ.

პარცახი (რ.პ.ზ. ი. (پارخاخته) запущенное, разоренное, выморочное имѣніе; отым. глаголь პარცახუ разорять, грабить (см. Н. Марръ, *Груз. притиски*, стр. 221, Н. И. А. Н. 1911).

ლა-პარცეია плоскій (ср. რ. პრ. ცეელი).

პასუხი (რ. პასუხი, ი. (پاسخ) отвѣтъ; — отым. глаголь, н. ვუპასუხენქ отвѣчаю, отвѣчу, аор. ვუპასუხე, პრ. ს. მიპასუხებუ.

პაცენი см. პატონი.

პაციი (რ. პაცივი) честь, почестъ; — პაციი-ცე/გმა (ვმ. პაციიში ცემა) оказывать почтеніе, угощать, н. პაციის-ვარზენქ, аор. პაციი-ფცი; — პაციიცემული почтешный; — პაციიცემული ს почтешный; — პაციეზა прошеніе, защита; прощать, защищать, II-я пор. сь неоформ. отп. ვიპაციენქ, გიპაციენქ я защищу его, тебя, მიპაციენქ, იპაციენქ ты защитишь меня, его и т. д., аор. ქი-ივ-პაციი; — ქომიპაციი защити меня! — III-я пор. ვაპაციენქ, გაპაციენქ я прощу его, тебя и т. д., аор. ქვ-ვაპაციი, პრ. ს. მიპაციებუ.

პაციინი см. პატონი.

პაციოსანი (რ.) честный.

პაციიგი см. პეგი.

პატონი S, პაცენი, პაციინი, პაცენი MZ господинъ, баринъ (რ. პატონი); —



ოსურ-პაცონი, სმ. ოსური; — ქომოლი-პაცონი, სმ. ქომოლი; — პაცონობა господство, барство; — პაცონჭკორაღა (რ. ბაცონ-ყმობა) крѣпостничество (*букв.* барство и рабство, სმ. ჭკორი); — პაცონი-სქუა, სმ. სქუა; — პაცონეფი *испода и госпожи*, такъ народъ называетъ заразные болѣзни, какъ оспа, корь, скарлатина, и вѣрять, что это какія-то верховныя существа, развѣзжающіе на катерахъ.

**პაცენი** სმ. პაცონი.

**პაღურა** სმ. ლაბუა.

**პაჭიჭი** (რ.), პენჭი ნაგოლენი.

**პეირი** სმ. პიორუა.

**პენჭი** სმ. პაჭიჭი.

**პენჯება** სმ. პეჯ.

**პეპუია** (მუჯ. იმი) Пепуія.

**პეროუი** რქა, სრ. უვეპური.

**პეტე**, პეტეია, პეტრე, პეტრეია (რ. პეტრე) Петръ; — პეტეობა, პეტეობა праздникъ въ честь Петра [и Павла] 29-го июня.

**პეტელი** блявнѣ; — თხა (შხური) პეტელახს/ც коза (овца) бляетъ.

**პეტრე**, **პეტრეია** სმ. პეტრე.

**პეული** სმ. პიორუა.

**პეჯ** || **პენჯ** < **პაციჯი**: და-პეჯება, და-პენჯება, და-პეეჯება, და-პეიჯება; და-პაციჯება приглашеніе; приглашать, III-я пор. н. ვაპეჯენქ, აორ. დე-ვა-პეჯი, თიქ და-პეეჯე, პრ. ს. და-მიპე-ჯებუ; — და-პეეჯებული или და-პეინ-ჯებული приглашенный; — და-პეინ-ჯებელი (< და-პეინჯებელი) подлежащій приглашенію; — და-პეინ-ჯებელი для приглашенія, чтобы пригласить; — უ-დე-პეეჯებული не-приглашенный, незванный.

**პიან**: პიანება (რ. პიანება) заходить, изволить, созволить, II-я пор. н. ვიპიანენქ, აორ. ვიპიანე.

**პიკვალი** выпученный, вздутый (поч-ки на деревьяхъ, женскія груди):

**პილანი** (რ.) плать.

**პინცი** тряпка.

**პიორ**: პიორუა ძვწტი, III-я пор. н. ვოპიორუნქ или ვოპუფუნქ, за-ставляю ძვწტი, აორ. გვ-ვოპიორე, გვ-ვოპუფე; — სტრ. ვ. II-я пор. ვი-პიორუექ; — გო-პიორილი раздвѣт-шій; — პირი, პეირი, პეული ძვწთქ, ძვწტი на деревьяхъ.

**პირველი** (რ.), პრიველი, პრიელი первый.

1. **პირი** (რ.) ротъ, отверстие; край, берегъ, сторона; условіе, обѣщаніе, предположеніе; дума, отым. гла-голъ პირება, III-я пор. н. ვაპირენქ предполагаю, აორ. გვ-ვაპირი; — სტრ. ვ. IV-я пор. н. ვეპირებექ преднолагаю, აორ. დე-ვეპირი я რქ-шилქ; — ვოპირექ обѣщаюсь ему, აორ. დე-ვეპირი; — პი-ჯვარი, სმ. ჯვა-რი; — პირობა (რ.) условіе, догово-რქ; — პირ-და-პირო (რ. პირ-და-პირ) лицомъ къ лицу, прямо; напро-тивъ, vis-à-vis, სრ. ჯიქურო.

2. **პირი** სმ. პიორუა.

**პირსელი** кума; — პირსელიში ქომონ-ჯი кумъ (*букв.* мужъ кумы).

**პირცოლი**, პურცოლი, პირცოლუა, გე-პირცოლუა რაძქათ, рубить, ломать, I-я пор. н. ვპირცოლენქ или ვპურცოლენქ, აორ. დო-ვპირცოლი, დო-ვპურცოლი; — III-я пор. აორ. ვ-ე ლ. ქიგი-ოპირცოლუ ჯინც ოპ-переломилъ у основанія (у кор-ня); — სტრ. ვ. II-я пор. ვიპირცოლუექ ломаюсь.

**პიციხე S** (რ. პიცხა) мята, ცვალი-შითა, ცვალი-შინთა MZ.

**პიჩვანი** постъ; — პიჩვანაჲა постытхся, II-я пор. н. ვიპიჩვანქ, აორ. ვიპიჩვე; — IV-я пор. ვოპიჩვანქ заставляю кого постытхся; — პიჩვანც, პიჩვანც ქვარა გილაიკვიჩანც въ посту животь раздуть; — ნაპიჩა державный постъ; — სა-პიჩო предназначенное для поста; постная пища.

**პიჯი**, *dat carit.* პის/ც роть, лщо, край, берегъ; условие, уговоръ; — პიჯო лицомъ, по лицу; — პი-ჩხე (< პიჯი-ჩხე) съ бѣлымъ лицомъ; — პიჯ-ქოქო ротознй; — პიჯი-სახე лщо; — პიშ-ქოსალი (< პიჯ-ქოსალი < პიჯი ში-ქოსალი) утиральникъ, см. ქოსუა; — ზღვა-პიჯი (< ზღვა ში-პიჯი) морской берегъ; — პიჯალა условие, уговоръ; — პიჯალაშე по уговору, ср. პირი I; — ო-ფოჩვე, ო-ფეჩო (вѣроятно < ო-პიჯე) кожа или кора дерева (черешни), служащая крышей для винныхъ кувшиновъ, ср. ო-ჩჩხეში подъ რჩხ.

**პლატოვი** (р.) платокъ, см. ციცანორცი, ცანორცი.

**პლუცი** (р.) плуть.

**პოვარი** (р.) новаръ, см. გავესქუა.

**პოლი** см. პოლი.

**პოლიმანდი** (? греч. παλμυτος *разнощитный*).

**პონ**: პონუა, მიკო-პონუა приставить, прислонить, III-я пор. н. მიკემე-ვოპონანქ, ნ, ქიმეკე-ვოპონანქ (слу-

чайшо-ли созвучно наше слово съ лат. pono, posui, positum, ponere *ставить, класть*).

**პოპორი**, პოპორი წყარი пучина, ომуть.

**პოტინი** трогать, хватать, съ род. отн. н. ვუპოტინუანქ, გიპოტინუანქ я трогаю его, тебя и т. д., აორ. ვუპოტინე<sup>1</sup>.

**პრიველი** см. პირველი.

**პრიკაშვი** (р.) приказчикъ.

**პრისტავი** (р.) приставъ.

**პროლი**, პოლი (р.) поль, поголокъ.

**პუაფა** см. პიორუა.

**პუზინი**, პუზინეე см. ბუზინი.

**პულა** (ყ. პულა *облако*) шаръ, ср. ორქი. «**პუმპულა**» у Эр. колоднть, см. უურზენი.

**პურასკია** лукъ-поррей, პურასქია (ср. რ. პრასი).

**პურტოლი** см. პირტოლი.

**პურჭინი** частое, непрерывное издаваніе звуковъ губами или пзъ задняго прохода, ср. ბურჭინი, ბუზინი (რ. პრუჭენი).

**პუტონ**: პუტონუა щипать, общипывать, I-я пор. н. ვუტონენქ S, პუპტონენქ MZ, აორ. გო-ვუტონი, გო-პუტონი, пр. с. მიპუტონუ; — IV-я пор. ვოპუტონაფუანქ; — стр. ვ. II-я пор. н. ვიპუტონუქ, იპუტონუქ, აორ. გი-ივპუტონი, გი-იპუტონი; — გო-პუტონირი общипанный, ср. რ. გა-პუტნა, გა-პუტვა.

**პუხუ**, პუხუა горнъ; — პუხა, პუხუ горбухъ, პუხუამი; — პუხ-მეტახილი, см. ჭკიჭკილია.

ქ.

**ქაარნერი** см. ქირი.

**ქაკობია**, ჯაკობია Жакобіа, Джакобіа (фамилія), образована отъ имени Іаковъ на почвѣ перебоя звука *а* въ *ჟ* (см. Н. Марръ, *Грузинскія притиски*, стр. 220).

**ქამი**, дат. *harmt*. ქამს/ც, ქანს/ც (რ. ქამი, арм. *Ժամ*) время, часть; — <sup>1</sup>ათე-ქანს იხვით ვრომია; — აკა-ქანს იდინუა ვრომია; — თი-ქანს, თიმუ-ქანს ვრომია; — მუ-ქანს კოდა; — მუ-ქანს-თი კოდა-ჟე; — მუ ქამის<sup>1</sup>გ<sup>1</sup> დო კავიხუ პორუ; — მითა-ქანს, მითა-ქამც იხვით; იხვით; — მუთუნი ქანს კოდა-დო; — მუთუნი ქანს ვარ იხვით.

**ქაქუა** (რ. ქეკვა) мять, избивать.

«ქარნაშო» у Әр. филинъ большой, иеяшть.

**ქარნერი** см. ქირი.

**ქაშხა** см. подъ ღლა.

**ჟე** см. ზეე.

**ჟეშხა** см. подъ ღლა.

**ჟვაბუ** лягушка; — გორღუ-ჟვაბუ ბოლ-შაია ლიაგუშკა, см. გორღი 1.

**ჟვანია** Жванія (фамилія), образована отъ имени Іванѣ Иваши на почвѣ перебоя звука *а* въ *ჟ* (см. Н. Марръ, *Грузинскія притиски*, стр. 220).

**ჟვეპური** пѣна, ср. ჰეროჟი.

**ჟვერი** мокрая трава, ср. ღ. ლე-ჟვერი.

**ჟი**, ქი ნავერუხ. ნავერუხ; — ქი ღო ქი ვიშე ი ვიშე (*ხუკა*, ნავერუხ ი ნავერუხ); — ქიჟე სვერუხ; — ქინი ვერუხი, ნებესიხ, ვოსთოჩიხი (см. ბორია); — ქინიში ორთა, см. ორთა; — ქინო-სქუა, см. სქუა; — ქინ-მაღლ/უ, см. ქირი.

**ქინოთა** Жинота, деревня и замокъ въ Салинпартіано на р. Техурѣ (въ Сенак. уѣздѣ); — ქინოთური ჟინოტ-სკი; ჟინოტეცუ, მნ. მ. ქინოთ-ლევი.

**ქინცი** (რ. ზეიცი) гусенокъ, см. ღორ-ღორჯი.

**ქირი S**, **ქერი MZ** два; — ქირი-სოლო ობა; — ქირი-ვარა ოკოლო დუიხუ; — ვითო-ქირი, ვითო-ქერი დვიადცა; — ქარნერი, ქარნერი (< ქირი-ქერი) სოროკუ; — ქირიში დვიესტი; — მა-ქირა ილი მა-ქია ვრომია; — მა-ქარნერი სოროკოვია; — ქირ-ქირი იო два, ქე-ქირი; — ქირიშ<sup>1</sup>ს<sup>1</sup> два რა; — ოთხ. გლაგოლ მა-ქირუა იოლოთ კუკურუ-ნიუ იო ვრომია რა (რ. გამორღ-ღეზა), ი. მა-ზეირანქ, აორ. გომა-ზეირ-რი; — მა-ქირალი ოჩიშაოიქი იო ვრომია რა; — მა-ქირელი ოჩიშენ-ია იო ვრომია რა იო; — ნა-ქირ-ალი, ნა-ქირელი, ნა-ქირუა ბლიზნეცუ; ოდინუ იხვით დვიიხუხუ ირემოთ (ср. ცკუბი).

**ქიშკი** см. ქუშკი.

**ქორღანია** Жорданія (фамилія), образована отъ имени Иорданѣ Иорданъ на почвѣ перебоя звука *а* въ *ჟ* (см. Н. Марръ, *Грузинскія притиски*, стр. 220, И. И. А. Н. 1911).

**ჟურუ** глунецъ, безумецъ.

**ჟუშკი**, ქიშკა ჟუშკ, ჟიშკ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**ჟღამ**: გა-ქღამეზა სილუო რაგნივარ-სე, стр. 3. ი-ია პორ. ი. იბქღამეზუქ, აორ. გე-ქღამე; — გა-ქღამეზული რაგნივარნი.

**უღირ || უღერ**: ეღირაფა S, ეღერაფა MZ

увиданіе, увядать, სვ დატ. отп. н. ვოუღირუნქ ზასთავლიო სვო უვიდატ, აორ. ღე-ვოუღირე; — სტრ. ვ.ნ. ბუღერეკ უვიდაო, აორ. ღო-ბუღერი,

პრ. ს. ღო-ბუღერაფეკ; — უღერაფილი უვიდნიქ, იობღდიწვიქ.  
**უღერი** სმ. უირო.

წ.

1. რ- ფონეტიკური ნაროსტ ვ სლოვაქ, კაკვ თო: შო-რ-ჩე (ოტვ ჩე), ჰროლი (ოტვ ჰოლი), ჭირქა (ოტვ ჭიქა), სრ. ნ-1.
2. რ- იეოფორმლენიქვი ობიექტივიქვი მწსთონმენიქვი პრეფიქსი 2-ო ლიქა ვ სლოვაქ.
3. რ < ვრ სმ. ღ 2.
4. რ: რინა, რინი ბიტიე, სუქსთვოვანიე; ბიტი, სუქსთვოვანიე, გრ. § 108: ი. ვორეკ, სი რ'ო რ'ეკ, თინა რ'ო რ'ეკ, ვორეთ, რ'ო რ'ეთ, რ'ო რ'ენა, პრ. ნეს. ვორდი, ჟელატ. (სოსლ.) ვორდე ი ვორდა, პოვ. ნაკლ. ქ'ო რ'ო რ'ა ბუდე, ქ'ო რ'ო რ'ადას პუსტე ბუდეტ, ნუ რეკე პე ბუდე; — ვა რენ-ო? იწტე-ლი ვა რდე-ო? ნე ბილო-ლი? (უოტრებილეთე, კაკვ ვვიდნიქვი პრელოჟენი); — შარენჯი სუქსთვოვანიქვი; — ნარენჯი, ნარინჯი ბიწვიქვი; — არენჯი ბუდუწიქვი (ოქვიდნი თო ჟე სოვო სოვო ორენჯი, ორინალი *пріють, какъ мѣсто бытія, существованія*), ვრენა ვთოვი ი თრეწვი გრუპიქვი ობრავოტე სოტვ სლოვაქ სოვო.
5. რ < რინ || ღირთ: გე-რინა სოთავ, ი. გი/ე-ვორეკ, გო-ორეკე ილი გე-რეკ, თინა გი-ორეკ ილი გე-რეკ, პრ. ნეს. გი/ე-ვორდი, სი გი-ორდი ილი გე-რდი, თინა გე-რდე, პრ. ს. გე-ვრინელეკე ილი გე-მირინე, თის გე-ურინე; — პოვ. ნაკლ. გერდა (< გი-ორდა) სოთი, გერდას, პუსტე სოთიქ, გი/ე-ვორდასთ პუსტე

სოთიქ; — გე-რინელი სოთავიქვი, ოსა-პოვიწვიქვი: შათე ქუასე გე-რინელი ვორეკი ი ი, — გოვორიქ, — სოთავიქვი პა კამიქ (ტ. ე. პერეკლინა, თვრდა; სმ. *Хр.*, სტრ. 75,27); — გო-რინა, ღო-რინა, II-ი იორ. დწიქვი ვ. ი. იბრინუნქვი ილი ვირინუნქვი, გირინუნქვი ი სთავლი (ბერე) სეწვი სვო, თეწვი ვი კაკვთიქვი ჟეო, ნაპრ, შონალეთ სლოგი (ტ. ვიუენებ), აორ. ქი-ღი-იბ/ვრინეკე; — სვ როდ. ოტვ. ვური-ნუნქვი, გირინუნქვი ი ბერე (სთავლი) ვოგო, დიე სვო, დიე თეწვი, (ტ. ვიუენებ), აორ. ქედე-ვურიქვი; — სვ დატ. ოტვ. სთავლიქვი, ოსთავლიქვი ვი პოქიქვი, ი. ვორინუნქვი, აორ. ღე-ვორინეკე (ტ. ვიუენებ, ღა-ვაუენეკე); თურქეთი ვა შონ-რინუნა თურქი ნე დავთე პამე პოქო (*Хр.*, სტრ. 138,6); — სტრ. ვ. ი. ღეთმე-ბღერეთეკე სთავლიქვი, დწი-ლავიქვი კწმ, აორ. ქედო-ბღერთი (ტ. ვდგები, ღა-ვდეკი); შა ღეთიბღერ-ეთეკე კოწი (შოჯამაგირეთ) ი სდწი-ლავიქვი (სთავლი) ჟეოვწიქვი (რადი-ნიქვი); — გე-რინადა, III-ი იორ. დწიქვი ვ. ი. ვორინუნქვი ილი ვორინ-ნანქვი ილიდნიქვი, სთავლი, აორ. გე-ვორინეკე ი იოსთავლიქვი ნა ჟეო-ლ, სდწი-ლავიქვი კწმ, ღე-ვორინეკე ი იოსთავ-ლიქვი ვი ჟეო-ლ, დალე ირეოტე (სწი-დომიქვი), პრ. ს. გე-მირინუნაფე, ღო-მირინუნაფე; — რინა, გო-რინა, ი. გე-ვორ-რეკე ნაოქვიქვი ვოვრუქვი (ოქოლო) ჟეო,

стерегу; общаюсь, принимаюсь за что, аор. გვ-ვუღირთი; — გინა-რინა находитшийся, стоявший; — მე-რინა, н. მე-ვორექ (г. მიდგომილ-ვარ, ვადგვარ), თინა მი-ორე; — сь род. отн. მე-ვურექ, пр. нес. მე-ვურდი держу сторону кого, выстунаю противь кого: მა ჩქიმი ჯიმას მე-ვურდი я держалъ сторону моего брата, ჩქე ართიანს მეურდით мы были другъ противъ друга (см. ლ 2, ღგინ 2); — ალა-რინა или ივლა-რინა, ინო-რინა, н. აღვ-ვორექ, სი აღ<sup>ა</sup>-არექ пахожусь около кого, при комъ, внутри чего-л., объект. стр. 2-го сир. н. ალა-მირე, ალა-გირე, აღუ-ურე у меня, у тебя, у него есть, находится онъ внутри (въ сердцѣ), ალა-მირექ — ты у меня, ალა-გირექ — я у тебя, აღუ-ვ<sup>ა</sup>ურექ — я у него и т. д., пр. нес. ალა-მირდე; — აწო-რინა стоять впереди, противостоять, აწვ-მარინე я могу противостоять; — იწო-რენ-ჯი противостоящий; — გითო-რინა стоять подь чѣмъ-либо; — გილა-რინა стоять на чемъ; — გვმა-რინა, გიმა-რინა находится сверху чего-либо, наверху, н. გიმვ-ვორექ, თინა გი-მ<sup>ა</sup>-არე; — გიმა-რენ-ჯი стоящий на чемъ; — გვმო-რინა пригодиться, გვმვ-ვოღირთექ пригожусь, аор. გვმვ-ვოღირთი; — გინო-რინა стоять наверху; — დილა-რინა, <sup>ა</sup>დ<sup>ა</sup>ინო-რინა находится внизу, внутри чего; — ეკო-რინა стоять у края, у берега чего, н. ეკვ-ვორექ, სი ეკ<sup>ა</sup>-ორექ (< ეკო-ორექ), თინა ეკ-ორე; — მითო-რინა находится внутри чего, напр., ლ<sup>ა</sup>სა; — მინო-რინა находится

внутри дома; — მი/უკო-რინა пристать къ чему, стоять на откосѣ; — მულა-რინა быть внутри; — მულ<sup>ა</sup>-არენ-ჯი (< მულა-+ორენ-ჯი) жилище; — წი-მო-რინა, წვმო-რინა, н. წვმვ-ვორექ (г. წამო-ვდგები); წიმო-რინაფა, III-я пор. წვმვ-ვორინუქ я представлю его предъ к. (г. წა-ვაყენებ); — სტრ. 3. გემწვ-ვუღირთექ (< გემწვ-ვუღირ-თექ).

6. რ: რიება, მე-რია, მო-რია осилить, побѣдить, სტრ. 3. IV-я пор. н. ვო-რუქექ или ვოროუქექ побѣждаю, 6. მე-ვერიებუქ, მო-ვერიებუქ, აორ. მე-ვერიი или მო-ვერეი, თიქ მე-ერუუ или მო-ეროუ, пр. с. მო-ვრიებუქექ или მო-ვრუქექ, ჩქე მო-ვრიებუთ; — მა-რიებელი, მო-მა-რიებელი побѣждающий, მო-მა-რიებეი ხმ; — მო-რუელი побѣжденный, მო-რუეი; — მე-რეთ (вар.) силою, насильно (ср. г. მო-მრეთ сильно, сь избыткомъ: მომრეთ დავთესე ფან).

**რაზადი**, თოფიში რაზადი ნაღბა იზე რუჯეი.

**რაგადი**, რაგაჯი (?) ო разговоръ, раз-говаривать, I-я пор. ზ/ვრაგადანქ, აორ. ზ/ვრაგადე, пр. с. მირაგადუ; — пов. накл. 2-ე л. რაგადე, ვ-ე რაგა-ლუას; — II-я пор. იზრაგადუთ, მი-იზრაგადუთ იგოვორიმ; — გე-რაგა-დუა, III-я пор. н. ვორაგადანქ<sup>ა</sup>, გი-ვორაგადანქ გოვორუ о чемъ, ვო-რაგადანქ заставляю говорить, აორ. ქვ-ვორაგადე<sup>ა</sup>, თიქ ქა-არაგა-დუ; — გი-ვორაგადეე я прогово-рилъ, -дся; — IV-я пор. ვორაგა-დუანქ заставляю кого говорить, აორ. ქვ-ვორაგადეეე, თიქ ქა-არაგა-დეეუ; — სტრ. 3. II-я пор. н. ვირა-

ვადექ S, ბრაგადექ MZ произпощусь, ვე ერაგადექ ე (<ვა ირაგადექ) не говоритсЯ, пельзЯ высказатЬ; — сь род. отн. п. ვურაგადექ, გირაგადექ я говорю ему, тебѣ, თინა მირაგადექ, გირაგადექ и т. д.; — ირ. сов. ნო-ბრაგადექექ, სი ნო-რაგადექექ, თინა ნო-რაგადექექ, ჩქე ნო-ბრაგადექექთ, თინეფი ნო-რაგადექენა; — объект. стр. 3-го сир. (форма возм.) п. მარაგადექ გ. მეთქმება) могу сказать, мѣтѣ можно сказать, ვა მარაგადექ (г. არ მეთქმება), აორ. მარაგადექუ; — მო-რაგადექ, მარაგადექ разсказчикъ; — ნა-რაგადექუ разсказанное; — ნა-რა-გადექუე по разсказанному, по разсказу; — ო-რაგადექ, ო-რაგადექუ, ს-რა-გადექო предметъ разговора; — უ-რა-გადექუ песказанный, ср. ჩიეზა, წ 1.

**რაგვე:** რაგვინი, რაგვაფა ნაბრასყვათ, ნაბრასყვათ, ოპროკიდყვათ, ბრო-ყვათ, III-я нор. п. ვორაგუნქ ოპრო-ყვიდაყ, აორ. ქეღე-ვორაგვე, თიქე ქეღე-არაგუე, ირ. с. მირაგუაფუ; — კილა-რაგუა, II-я нор. п. კილე-მე-ვერაგუნქ (< კილემა-ივრაგუნქ) ივყალიყვა (па плечи), აორ. ქეკვლე-ვერაგვე; — стр. з. IV-я нор. п.-ნ. ვარაგუექ я наброшусь на него (ე. ვეცემი), აორ. ქე-ვარაგვი, თიქე ქე-არაგუე; — ქეღე-ვარაგვი я упалъ; — გიმო-რაგუა ვიბრასყვათ, ვიბრ-ყვათ, ი. გიმო-ვარაგუექ, აორ. გა-გემე-ვარაგვი, თიქე გაგემე-არაგუე; — წემო-რაგუა ვსყალიყვა, ი. წემო-ვა-რაგუექ, აორ. გამეწემე-ვარაგვი (იმ. გამეწემე-ვარაგვი).

**რაგვი** ზაყადნა; — სხაპი ზაყადნა დღა იტიყ, см. სხაპუა.

**რაღვან** см. რაღან.

**რაზიადი** (р.) развѣздъ.

**რაზმონიკი** (р.) разбойникъ.

**სა-რალო** (г. სა-ბრალო) достойный сожалѣния, бѣдный.

**რადან**, რახან, რადგან (г.) такъ какъ, რაღანე, რახანე, რახანო.

**რაში** рахшъ, пегасъ.

**რაწკ:** რაწკუა, როწკვა მოსტიტ, ი. ვრა-წკუნქ, აორ. ვრაწკი; — მო-რაწკილი, მო-როწკილი вымощепный.

**რახან** см. რაღან.

**რახცი** см. ლახთი.

**რაც:** რაცუა, გო-რაცუა, რაცუა გნატ, I-я нор. ი. ბრაცუნქ, აორ. გო-ბრაცი, ირ. с. მირაცე; — III-я нор. п. გითმე-ვორაცუნქ ოტგოყიუ что ოტь кого, აორ. ქეგე-ვორაცი, თიქე ქიგე-არაცე; — IV-я нор. ი. ვორაცუენქ ზასყალიყ გნატ; — გე-რაცუა, გო-რაცუა სბი-ყვათ, ტრუსიტ: ნემი გერაცი, გორაცი იორუსი ორѣх; — сь род. отн. п. გე-ვურაცუნქ (ხეს), მე-ვურაცუნქ (ხეს) დოსტიგაყუ кого рукою, ზაყბილყ, ზადერჟიყაყ, აორ. გე-ვურაცე, მე-ვურაცე (ხე); — ალონქ ქე-ურაცუე ზარყ იყალასყ; — მე-რაცუა გნატ თუდა, მო-რაცუა გნატ სყუდა; — გინო-რაცუა რაზოგნატ, იერეგნატ; — კვლა-რაცუა ვყიგნატ, იროგნატ; — მიკო-რაცუა, მეკო-რაცუა ვყიგნატ; — მინო-რაცუა ზაგიყატ; — стр. з. II-я нор. ი. იბრაცუექ ირ-ესლѣდუყ; — объект. стр. 3-го сир. (фор. возм.) ი. მარაცე могу гнать, აორ. მე-მარაცე: ნადირქე სი ვა მეგა-რაცე თყ იე სმოგ ვყიგნატ დიყ (Хр. стр. 41, 5); — მარაცალი გიყიყ-ყი, გიყიტელ; — რაცილო უგნაყიყ, სბიყიყ; — ო-რაცალი ირ-დმეტ ი დორუდე დღა ირ-ესლѣდოყიყ, სბიყიყიყ.

1. **რგ:** რგება польза; быть полезнымъ, годиться, II-я пор. н. იბრგექი я гожусь (რ. ვარგვარ), ვე ვებრგექი не гожусь; — სვ დატ. отн. ვორგექი я полезенъ ему (რ. ვარგივარ), გორგექი и т. დ.; — IV-я пор. н. ვარგუექი (რ. ვერგები) я буду ему полезенъ, გარგუექი, მარგუექი и т. დ., აორ. ვარგი; — объект. стр. 2-го произв. сир. н. მერგებე, გერგებე и т. დ., მიჩ, тебѣ полезно, აორ. მერგე; — სა-რგებელი польза, выгода, процентъ; — სა-სა-რგებლო полезный; — ურგებელი безнолезный.
2. **რგ:** რგულა быть въ траурѣ, оплакивать, II-я пор. н. ვირგექი, აორ. დი-იბრგექი, сосл. დი-იბრგექი; — მიკო-რგულა снათъ трауръ, выплакать: სქუაღექი მუმა გამკიირგისი ძენი სნანი трауръ по отцѣ (Xp., стр. 79,12-13).
- მა-რგატელი** (რ. მა-კრატელი, მა-გრატელი, арმ. *մհրատ*, არბ. *مقراض*) пошница, მა-რგატი ხმ.
- რგვ:** რგუაზა, დო-რგუაზა разсадка; сажать (деревья), III-я пор. н. ვორგუნქი, აორ. ქედვ-ვორგე или დო-ვრგი (< რ. დო-ვრგე), თიქ ქედო-არგუქი; — სტრ. ვ. II-я пор. იბრგუაფექი ვასაჯაფექი; — დო-რგაშე მოლოდნა რასენია დია რასადკი.
- რგვალი** (რ.) круглый; отым. глаголъ შე-რგვალაფა округлять, сочинять, II-ბ. შე-ვარგვალექი, აორ. შე ვარგვალი; — მო-რგვი მარცა კოლესპა (სრ. ბუზუ), სრ. კვარკვალი.
- რგილი**, რგიი ხმ прохладный, свѣжий; — რგილაფა охладять, III-я пор. н. ვორგილუნქი, აორ. დვ-ვორგილე, სრ. ს. მირგილუაფე; — სვ

რუდ. отн. ვურგილუნქი, გორგილუნქი охладяю ему, დია ნოხო что-лиბო и т. დ.; — სტრ. ვ. III-я пор. ვრგილექი, ვრგილექი ხმ охладяюсь, აორ. გო-ვრგილი, გო-ვრგილი; — სრ. ს. ნო-ვრგილაფუექი: თიცილი მახინჯი ცო-ფენა თინეფი, ნამუდა ქიციანს ნორგი-ლაფუენა ინი ხში, იკავიფაფა, თაკი ვორ, что охладили (т. е. крали все) страву (Xp., 12,1-2); — რგილაფირი охладенный; — ურგი-ლაფუ ნოохладенный; — გო-რგი-ლაფა простуда.

**რგინ:** რგინაფა კატატი, III-я пор. н. ვორგინუნქი, აორ. ვორგინე, სრ. ს. მირგინუაფე; — მა-რგინაფა, იშა-რგინა-ნაფა კატატი по землѣ; — იშა-რგინა-ფილი პროკатанны; — სტრ. ვ. ვირ-გინუექი ვალიფექი, აორ. ქილი-ვრ-გინი.

1. **რდ:** რდულა, რდულა ხმ растить, воспитывать, расти, I-я пор. н. ბ'ვრ-დექი რაფუ, აორ. მო-ბ'ვრდი, სრ. ს. მირდე; — სვ როდ. отн. ვურდექი, გო-რდექი я рафу ему, тебѣ и т. დ.; — IV-я пор. ვორდეფუნქი; — სტრ. ვ. II-я пор. н. იბ'ვრდეუქი или ვირდეუქი რაფუ, აორ. მი-იბრდი, სრ. ს. მო-ბ'ვრდე-ლექი; — მო-რდე ვოსნატელ (თაკი უ მიგრელდეფე ნავიფაფა მუჯ კორმილიცი მიქე), მა-რდეალი; — მო-რდე ვოსპრემნიქ; შაფერ, სრ. დ-დე; — მო-რდილი, რდილი или ნა-რდი ვირსი, ვოსნатанны; — მირდი, მირდი! რასი, რასი! (Кто этими словами не «побѣдилъ» въ день Но-ваго года повстрѣчавшійся живото-пны, тотъ обрекъ себя на неудачу, см. კრებული 1899, № VII, отд. II, სტრ. 44). [Мой спутникъ-маль-

ჩივს ლტომს ამიმი ჯე სოვამი  
отразилъ, какъ опъ мнѣ важво  
заявилъ на мой вопросъ, крикъ про-  
летѣвшей мимо насъ кедровки].

2. **რღ**: რღება, ა-რღება (გ. ა-გღება) ბრო-  
სათ ვერხს, ღუღის ა-რღება წხტ  
დერკიმს (ხუჩბ. бросать вверхъ  
голову); II-я пор. II. ვირღენქ  
(ღუს), ეთმ<sup>1</sup> ე<sup>1</sup>-ვერღენქ (ღუს), აორ.  
ე-ვერღი (< ა + ივრღი); — ღუღი-არღე-  
ბული დერკიი.

**რღით** VM. ღირთ, გე-რღითუ VM. გე-  
ღირთუ, SM. ღღინა 2.

**რღო** SM. ღრო.

**მა-რეებელი** (გ.) სვატს, სვახა.

**რეგ**: რეკუა ზვონიტს, II. ვრეგენქ, აორ.  
ღო-ვრეგი, II. ღო-მირეკე.

**რეკა**, რეყე, რეჭე კამეინსტიი II. ნეს-  
ჩაიი ბერეგ რქკი; — რეკა, რეკე  
Река, Рекэ, сѣла въ Миагрелии.

**რეფ**: რეფუა უდარია, სს როდ. თი. II.  
ვერეფუნქ II. უდარია ჩ.-ლიბო 0  
ჩ.-ლიბო: ჩხოში ქეგომენღ ღო ღუცე  
ქუასე ქუერეფუნცე ლეჟიტს რმა II  
უდარიათს გოლოვო 0 კამეინს (Xp.,  
стр. 71,32-33), აორ. ქე-ვერეფე.

**რეყე** SM. რეკა.

**რეცი** (p.) რეცენტს.

**რეჭე** SM. რეკა.

1. **რზ**: რზამა ზაჟიგათს, ვოჟიგათს,  
III-я пор. V. ვორზანქ, აორ. ქეღე-  
ვორზი, II. სი. მირზამუ II. ნო-  
ზრზუე, სი ნო-რზუე (II. ნო-რრზუე),  
თის ნო-რზუე, ჩქე ნო-ზრზუენა (გ.  
ნა-მთებდა); — სს როდ. თი. II. ვურ-  
ზანქ ზაჟიგათს ему, გირზანქ II. ტ. დ.,  
აორ. გე-ვურზი, თიქე გე-ურზე; —  
стр. 3. I-я пор. II. ვრზექ გორუ, ღა-  
ჩხირი რზე ოგონს გორიტს, II. სი.  
ნო-ზრზუექ (გ. ნა-მთებდარ), თინა ნო-

რზუე (სოვი. სს 3-იმს ლიწომს II. ს.  
დჩქსტ. 3. თის ნო-რზუე), ჩქე ნო-  
ზრზუექ; — ობქექტივ. სტრ. 2-გო  
სი. II. მირზე (გ. მინთი) უ მენი  
გორიტს (ოგონს, სწეჩა); — ე-რზამა; —  
აკო-რზამა II. ი/ეკო-რზამა ვოჟი-  
გათს, რავოდიტს ოგონს, სრ. გ. გზება.

2. **რზ**: რზება, გა-რზება, გო-რზება  
(გ. გა-ძლედა) უსთაიტს პროტივს  
ჩეგო, სოპროტივლათს, სტრ. 3: სს  
როდ. თი. ვურზუქ, გირზუქ II. ტ. დ.,  
აორ. ქეგე-ვურზი, თიქე ქეგუ-ურზე.

3. **რზ** || **რძ**: რზია, რძია, რძალა, მე-  
რზია დავათს, ოდავათს, II-я пор.  
იზრზენქ (გ. ვიძლევე), აორ. იზრზი; —  
III-я пор. ვარზენქ, ვარძენქ (გ. ვა-  
ძლევე), აორ. ვარზი, II. ს. მე-მირზუ  
(სრ. მე-ჩამა); — რზიალი ზადატოქს, ზა-  
დოქს, რძიალი.

**რზათა**, რზათება SM. ზათრა.

**რზენი**, ზენი რავინა, სრ. ბარი 2.

**ო-რზოლი** შუთავა პროვია (სრ.  
გ. სა-გზალი).

1. **რთ**: რთულა დჩქიტს, აკო-რთულა  
დჩქიტს მეჟუ სოხო, I-я пор. II.  
ვრთენქ II. ბრთენქ, აორ. გო-ზ/ვრთი  
II. გაკო-ვრთი, II. ს. გო-მირ-  
თუმე; — სს როდ. თი. ვურთანქ II  
დჩქი კო, მეჟუ კვამს, აორ. გე-  
ვურთი; — II-я пор. გი-იზრთენქ II  
რავძქი სებს; — სტრ. 3. II-я пор. II.  
იზრთუქ დჩქი, აორ. გი-იზრთი; —  
გო-რთილი რავძქენი, რავძქენ-  
იი; — ო-რთალი პროდქტს დჩქ-  
ლეჟა; — უ-გუ-რთუ რავძქენ-  
იი; — ო-რთამე კორზინა, უნოტრე-  
ბლემა ობქპოველი. II. რი დჩქლქ  
უროჟა; — ორთუ-შარა II. შარა-  
ორთუ, SM. შარა.

2. **რთ**: გო-რთებდა დჩქლათს, სტანო-



ვითხარება, обращаться во что, აორ. გო-ბ/ვრთი; — თიქუ უშირაფურო გო-რთუ ოვწ დასაქ პევიდამუზ; — პრ. ს. გო-ვრთმე'ლე'ქ; — გო-რთელი ობრაშენი; — ო-რთალი მწრა ზემლი ვწ 900 კვ. საჯ. (რ.ქცევა); — ე-რთუმა იშოლანთხა, სლუჩითხა, ობექტ. სტრ. 2-გო სპრ. აორ. გე-შირთუ, გე-ტირთუ, გე-ურთუ სო მნოუ სლუჩილთხა, იშოლილთხა; 2-გო სპრ. აორ. გო-შირთუ: ჩილქ ლეხა გო-შირთუ უ მენა ზაბოქლა ჯენა, სმ. გუ-ულა, ე-ულა ნოდუ ლ 2.

3. **რთ:** რთინა, რთაფა, რთინაფა, რთემა, რთალა, ღო-რთინა ვერტქა, კრუთით, ვოზრავათ, ობრაშენი, II-ია პორ. ნ. იბრთინუანქ ვერჩუ, ვოზრავათ სე-ბწ, დია სე-ბ; — დი-იბრთინუანქ ვო-ვრათუ სე-ბ; — III-ია პორ. ნ. ვო-რთინუანქ ვერჩუ, ვოზრავათ, აორ. დე-ვო-რთინე; — სწ. როდით. ოთ. ვურთანქ, ვურთუანქ ილი ვურთინუანქ, გი-რთინუანქ ი თ. დ., აორ. დე-ვურ-თინე, დე-ვურთე, პრ. ს. შირთინე; — სტრ. 3. II-ია პორ. იბ/ვრთუქ ილი იბ/ვრთოქ II ვერჩუს, მწვაიუს, აორ. იბრთი, დი-იბრთი; — სწ. დატ. ოთ. დე-ვრთ-ვართუქ ილი მე-ვრთ-ვართუქ ი პოვო-რავათხა ვწ ნემუ, აორ. დე-ვართი, თიქუ დ-ართუ; — დო-რთელი ვერნუშისა, ნოვერნუში-სა; — დე-ნა-რთინი ვოვრათინი, პრისლათნი ვამაწა, ვწ ოთქა; — მა-რთუქუ პოდოვო-რთე, ომუტ; — გილა-რთა ნაკლოშთე, ზო-რე-გი-ში გი-ლართა ისტეჩენი სროკა (სრ. გილა-ულა); — გინო-რთინა, III-ია პორ. ნ. გინე-ვო-რთინუანქ ობრაშენი, დწლაო კწმა, ჟწმა, ბ. გინე-ვო-რთინუანქ, აორ. გინე-ვო-რთინე; — სტრ. 3. გი-

ნე-ში-იბრთუ'ქ; გინე-ში-იბრთოქ II ობრაშენი ვწ კოგო, სტანოვლუს, ბ. გინ'ი-იბრთუ'ქ (ჩი-ტო, კატო); — გინო-რთელი ობრაშენი, პრე-ვრათინი; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. ნ. გინე-ვართუქ მწწ დწლათხა, ობრა-შენი, აორ. გინე-ვართუ (რ. გა-დე-მექცა): გო-რთინაფაქ ანთე-ბათ გინე-ვართუ პრე-ვრათი ობრაშენი უ მენა იწ ვო-სპალენი (Xp., სტრ. 160,24); — შინო-რთაფა, შინო-რთინაფა პრე-ვერნუტე, პრე-ვრათინი თუდა, შინო-რთაფა პრე-ვერნუტე სკოდა, პრ. ს. გამენო-ში-რთინუაფუ; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვო-ზმ.) ნ. შინო-ვა-რთინე მოგუ პრე-ვერნუტე; — შინო-რთინაფილი პრე-ვერნუტე; — შუკო-რთინაფა: გურს შუკო-ში-რთინუანქ ვო-ვრათუ მწწ სერდცე, თ. ე. უსო-ვო-ვრათუ მენა (Xp., სტრ. 155,10); — შუკო-რთელი ვო-ვრათინი, პრე-ვერნუტე: შუკო-რთელი ბედი პრე-ვერნუტე სტაქსე.

4. **რთ:** ივე-რთა, ივე-რთაფა პადე-ნი, III-ია პორ. ნ. ივე-ვო-რთინუანქ ი ვო-ვრათუ პადე-ნი, ოპროვიდუ-ვო, ბ. ივე-ვო-რთინუანქ ოპროვიდუ-ვო, პო-ვალუ, აორ. ივე-ვო-რთინე'ქ, პრ. ს. ივე-ში-რთინუაფუ; — სტრ. 3. II-ია პორ. ივე-იბრთუქ პადე-ნი, აორ. ივე-ი-ბრთი, პრ. ს. ივე-ბრთე'ლე'ქ; — ივე-რთელი ილი ივე-რთინაფილი პო-ვალენი, უპავში.

5. **რთ:** რთემა, რთემა დწლათხა, სტრ. 3. IV-ია პორ. ნ. ვო-რთუქ დწლათხა, თინა ორთუ, სწ. ოთქი. ვა-ართუ, პრ. ნე-ს. ვო-რთედი, ჯელ. ვო-რთედე (გლაგოლ-ნი დე-ფიციენტი, ვრე-მენა II-ოი გრუნი ვამწვო-ვრათუ უ გლაგოლ-ნი-მინუ, ღო-ლამა).

6. რთ სმ. ლ 2.

მო-სა-რთე (რ. მო-სა-რთავი) убранство; подируга у сѣдла.

**რთვ** || **რთმი** **или** **თვ** || **თმ**: რთულა, რთულა, თულა, თულა, თუმალა, გე-რთუმალა  
крыть, надѣвать (шапку), I-я пор. ბრთუნქ კროუ, აორ. გე-ბრთვი;—II-я пор. н. ვირთუნქ S, იბრთვანქ MZ, გითმი-იბრთვანქ<sup>1</sup> **или** გითმი-ივრთვანქ<sup>1</sup> კროუ себѣ, надѣваю, აორ. გი-იბ/ვრთვი **или** ქიგი-ივთვი;—III-я пор. გეთმე-ვოთვანქ S, გი-ვორთქვანქ MZ (რ. ვახურავ), აორ. ქეგვ-ვოთვი, ქეგვ-ვორთვი, სი ქიგი-ო<sup>1</sup>რ<sup>1</sup>-თვი;—IV-я пор. н. ვორთვანქ (რ. ვახურავ);—**стр. 3.** II-я пор. გითმი-ივ<sup>1</sup>რ<sup>1</sup>თვალუქქ „надѣваюсь“, закрываюсь, покрываюсь;—IV-я пор. გითმე-ვართვალუქქ, აორ. ქეგვ-ვ<sup>1</sup>რ<sup>1</sup>-თვი, სი ქიგი-ა<sup>1</sup>რ<sup>1</sup>თვი;—**объект.** **стр. 3-го сир.** н. გე-მო<sup>1</sup>რ<sup>1</sup>თუ, სი გე-გო<sup>1</sup>რ<sup>1</sup>თუ, თის გი-ო<sup>1</sup>რ<sup>1</sup>თუ (რ. მახურავს) на мѣ надѣта (шапка);—**გე-მოართულე** (რ. მეხურა);—**მა-რთუ<sup>1</sup>ვ<sup>1</sup>ლი** кроющій, надѣвающимъ;—**რთვილი** покрытый; **უдушливый**; **строение**;—**ო-რთული** предметъ для покрыши;—**ო-რთალი** крыша;—**ლედი** გი-ო<sup>1</sup>რ<sup>1</sup>თუმალარი **головной уборъ.**

**რთუმე** სმ. თრუმე.

**ო-რთუმელი** изголовье, რ. სა-რთუმალი.

**რთქ**: რთქაფუა жрать; ლეგო რთქაფუნს свинья жреть, **ср. რ.** თქვლეფა.

**რიგი** (რ.) порядокъ; должно;—**რიგება**, **გა-რიგება** приводитъ въ порядокъ, **ლა-რიგება** наставлятъ, III-я пор. н. ვარიგენქ, აორ. გვ-ვარიგი, ღვ-ვარიგი;—**შე-რიგება** примириться съ кѣмъ, II-я пор. შე<sup>1</sup>ერ<sup>1</sup>იგეს они

помирились между собою;—**რიგანი** порядочный, хороший;—**უ-რიგო** непорядочный;—**მა-რიგებელი** примиряющій;—**თი-რიგი** таковой.

**რიღ**: რიღება, ა-რიღება щадить, предостерегать, III-я пор. н. ვარიღენქ, ღვ-ვარიღი;—**ა-ვარიღენქ** предостерегу, აორ. ა-ვარიღი;—**სტრ. 3.** IV-я пор. н. ვერიღებუქ **остерегаюсь**, избѣгаю, აორ. მო-ვერიღი.

**რინა**, რინი, სმ. **подъ 6 4, 5.**

«**რიო**, **რიო**, **რიო!**» по Ламберти (**стр. 61**) этимъ восклицаниемъ призывали собакъ на кормъ.

**რირა!** (звучнодр.) крь-кръ! (карканіе вороны).

**რისთვის** (რ.) почему (Xp., **стр. 109, 12**), **ср.** მუშენი.

**რისი** S, რესი MZ, რუსი რუსкій (существ.);—**რესეთი** Россія;—**რუსული** რუსкій (прилагат.).

**რისინ**: რისინავა скалить зубы, III-я пор. н. ვორისინუნქ, აორ. ვორისინე, **пр. с.** მირისინუნუქ.

1. **რისხვა** (რ.) гнѣвъ, რისხვება, გა-რისხვება гнѣваться, **სტრ. 3.** II-я пор. н. ვირისხვებუქ (რ. ვრისხვები), აორ. ქიგ-ვერისხვი;—IV-я пор. н. ვერისხვებუქ (რ. ვურისხვები), აორ. გე-ვე-რისხვი, **пр. с.** გამირისხვებუქ;—**რისხვიანი** гнѣвлиный, жестокий.

2. **რისხვა**, რიცხვა **считать**, **სტრ. 3.** II-я пор. н. ვირისხვებუქ, ვირიცხვებუქ **считаюсь.**

**რიცალი** длинный, vysokii;—**რიცალი** კისერამი იმწიოქქი длинную шею, **см.** კისერი.

1. **რვ** || **კორ**: რკება, მო-რკება, ა/იწო-რკება уменьшение; **уменьшать**, -ться,

I-я пор. ვრკებულენქ, II-я пор. ვირკენქ *уменьшаюсь, уменьшаю* для себя, აორ. ღ<sup>ი</sup>-ივრკი, პრ. ს. ღამირკებუ; — III-я пор. ვ. ვარკენქ *уменьшаю*; — ს<sup>ს</sup> როდ. ოთი. ვურკენქ, გირკენქ *уменьшаю* у него, у тебя и т. д.; — ობქექ. სტრ. 2-გო სპრ. მირკე *не хватает* мнѣ (რ. მიკლია); — 3-გო სპრ. ი. მორკე (რ. მაკლია), მოკორღე ილი მერკებუ (რ. მაკლღეზა) *недостает* у меня, აორ. ღე-მოკორღე, ღე-მერკე ილი აწუღ-მოკორღე: ართი წანას მუნაწიიქ ღირკე ღო ხეზოს ღვინქ აწაკორღე (< აწო-ოკორღე) *въ одинъ годъ урожай уменьшился, и у Хачо не достало вина* (Xp., სტრ. 20, 18-19); — ღა-მა-რკებელი *уменьшающий*; — მო-რკებული, ნა-რკული, ნა-რკები, ნა-რკე *уменьшенный*.

2. რე < რკილ: რკიადი, რკია, რკილა *крикъ; кричать*, I-я пор. ი. ბრკიანქ, ბრკიანქ ილი ვრკილანქ, აორ. ბრკიე, ვრკილე, პრ. ს. მირკიე, მირკილე; — III-я пор. ი. ვორკილადუნქ, ვორკილუნქ *заставляю* кричать; — ს<sup>ს</sup> დატ. ოთი. მე-ვორკილანქ, მე-ვორკილანქ *кричу* вслѣдъ кому, чему, აორ. მე-ვორკილ<sup>ე</sup>, თიქე მი-ორკილ<sup>ე</sup> უუ ილი მი-ორკილე; — IV-я пор. ი. ვორკილადუნქ; — მა-რკილ<sup>ე</sup> არი *кричавшій*; — ნა-რკილ<sup>ე</sup> არი *кричавшій*; то, что кричали; — ო-რკილ<sup>ე</sup>, ო-რკილ<sup>ე</sup> არი *предметъ* крика.

3. რე: რკიება, მე-რკიება, რკილა, რკილა ოთსკივანე; იტტი *по слѣдамъ, отыскивать*, II-я пор. ი. ბრკენქ, აორ. იბრკიი, პრ. ს. მი-რკიებუ; — III-я пор. აორ. ქიმე-ვარკი; — მა-რკიებელი ოთსკივანე; — ნა-რკიებუ ილი რკიილი

отысканный; — ო-რკიებელი *предметъ* исканія (სრ. რ. მი-კვლევა).

4. რე: რკება, ე-რკება *считать*, II-я пор. ი. იბრკენქ, აორ. გე-ე-ვარკი.

რკინ: რკინაფა, რკინება *бороться*, III-я пор. ი. ვორკინანქ *заставлю* другихъ *бороться*, აორ. ვორკინე<sup>ე</sup>; — სტრ. 3. II-я пор. ი. იბრკინებუქ *борюсь* (რ. ვჭილაბ), აორ. ქი-იბრკინი; — IV-я пор. ი. ვორკინებუქ *борюсь* сь кѣмъ (რ. ვეჭილეზი) ილი ვერკინებუქ; — პრ. ს. ვრკინებულე<sup>ე</sup> რე<sup>ე</sup>; — მა-რკინე ბორეცხ; — რკინებული ბორვიშე; — ო-რკინე მწხო დია ბორვიშე [ხო ორბ. რკინა — ბორვიშე მეჯღა ღიუმი, ა ბორვიშე ვეწრეი ი ღივითვიშე მეჯღა სობოუ ილი მეჯღა იმი ი ღიუმი — ჭილეზა].

რკიც: გე-რკიცაფა *трогать, тревожить*, ს<sup>ს</sup> როდ. ოთი. ვურკიცუნქ; — ობქექ. სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვომ.) გე-მარკიცე *могу* тронуть.

რკინა (რ.), კინა *железо*; — კინა-ხონა *сошникъ*, სმ. ხონეუ [Этим. слова см. Н. Я. Марръ, *Яфет. элем. вь яз. Арменш*, И. И. А. Н. 1911, სტრ. 139 სღ.].

რობუ *ущелье, оврагъ, ровъ*; — გინო-რობუ, გინიო-რობუ *потусторонний оврагъ*; — რობა *Роба, село въ Сенакскомъ уѣздѣ*, სრ. წ. რუბა.

როკა სმ. ფირწალი.

როკაპი *вѣдма, колдунья*, სმ. ელია ობა *водъ* ელია 2.

როკი *пещь*; — როკიშის ოვოლო ინია, у иня, *Гр.*, § 136.

როშკა (რ.) *рюмка*.

რონღიში *Рондишъ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ*.

როსოთ, როსოთი, როსოტო (მ. იმია)

Ростомъ; — როსთო ქულა Ростомъ Хромой (Хр., 153,16); вл. Ростомъ Чიქვანი, посивший въ народѣ послѣдствіе своего физическаго недостатка прозвище «Хромой», считался знатокомъ законовъ и игралъ первепствующую роль въ управленіи Мингреліею въ 50—60 гг. прошлаго столѣтія (см. СМК, XVIII, отд. I, стр. 19).

**როფე** глубокое корыто, выдолбленное бревно для воды и корма животныхъ, ср. ნისორი.

**როშ:** როშაფი, როშუა орать, кричать, болтать, I-я пор. ნ. ბროშანქ, აორ. ბროშეე, пр. с. შიროშუე; — IV-я пор. ნ. ვოროშაფუნქ заставляю кричать, болтать.

**როწკვა** см. რაწკუა.

**როჭიკი** (г. изъ арм. *ռոճիկ* поденная плата, дневное пропитаніе) мелкія повинности, мірскіе сборы.

**რეიალი** (г. ქრიალი) шумъ, звонъ; шумѣть, звучать, съ род. отн. ვურეიალუნქ заставляю звепѣть; — стр. з. II-я пор. იბრეიალექ звени, აორ. დი-იბრეიალი.

**რს:** რსება, და-რსება присутствие, стр. з. ნ. ვერსებუქ присуствую, доживаю, აორ. დე-ვერსი, пр. с. და-ვრსებუქ (г. და-ვსწრებვიარ); — объектив. стр. I-го ср. მო-ვრსებუ (г. მო-მსწრებია).

**რსინი** вонь, зловонье.

**რსიოლი** вертѣвис, кружевіе, превратность; отым. глаголъ, III-я пор. ნ. ვორსიოლუნქ верчу, აორ. ვორსიოლე; — стр. з. II-я пор. ნ. ვირსიოლუექ кружусь, აორ. ვირსიოლი; — დუდიში რსიოლი გოლოვკრუ-

ვენი; — დუს მუ-მარსიოლე უ მენა ვაკრუჯილას გოლოვა.

**რსქინი** угроза.

**რსს || რცხ:** რსხა, რსხლა, რსხება, რცხა, რცხება спасеніе; спасать, выручать, развязывать, оставлять, II-я пор. ვირსხენქ, ვირცხენქ я его спасаю, выручаю, აორ. დე-ვერსი (< და-ივრსი); — стр. з. ნ. ვირსხებუქ, ვირცხებუქ спасаюсь, ვ<sup>რ</sup>ე ვერსხებუქ (< ვა ივრსხებუქ); — ჩა-რცხა отстать, удалиться, бросить, IV-я пор. ნ. ვერცხებუქ (г. ვესხნები), აორ. ჩე-ვერცხი, ვა ჩე-ვერცხი или ვე ჩე-ვერცხი, пов. накл. ჩ-ერცხი (< ჩე-ერცხი) отстань отъ него, ჩე-მერცხი отстань отъ меня; — უ-ჩე-რცხებელი или ჩო-უ-რცხალი неотступный, неотвязчивый; — რსხინი მასობა.

**რც,** რცინა см. ნც.

**რცის** см. ცახუა.

**რცე:** რცეფა, მო-რცეფა опоясываніе, опоясывать, тѣся, II-я პ. ვირცეანქ опоясываюсь, აორ. ქიმი-ივრცეი; — III-я პორ. ნ. მუთმე-ვორცეანქ опоясываю, აორ. ქემე-ვორცეი, пр. с. შირცეფუ; — ო-რცეფუ a) поясъ, b) часть дома, c) ცაში ორცეფუ радугა (*ბუჯა*. поясъ неба), ср. ღველი, ქამარი.

**რულა,** რულაია, რულაფა бѣгство, бѣжать (г. სირბილი, რბენა), III-я პორ. ნ. ვორულუნქ заставляю кого бѣжать, აორ. ქე-ვორულე, იქექ ქა-არულე, пр. с. შირულეფუ; — съ род. отн. მე-ვურულუნქ (г. მი-ვურბენინებ) я принесу ему бѣгомъ; — стр. з. II-я პორ. იბრულექ, მი-იბრულექ бѣгу туда, აორ. ვირული или იბრული,

ქიმსი<sup>1</sup>-იბრული, პრ. ს. მირული; — რულა-რულათ ილი რულათ, რულაით ბნომ; — მა-რულე ბნაგაში, ბნაგაში; — მა-რულა ბნა, скалки; — ო-რულუ предназначенный для бнества, чтобы бнжаты; — ო-რულაფუ Орулафу, гора в Мингрели; — გიმა-რულა სბნგათ ვიზ; — გიმა-რულა ვიბნგათ; — გინო-რულა პერბნგათ; — ეშა-რულა ბნგათ ვერხ; — შიდა-რულა უბნგათ; — შითო-რულა ვბნგათ; — შიკო-რულა ვაბნგათ სვაди; — შინო-რულა ვბნგათ.

**რული** см. ღური.

**რუმე** темнота; темный; — მო-რუმე темноватый; — ო-რუმე темница; — რუმეა, აკო-რუმეა темнѣть, затемнять; — ურუმია Урумиа (бука. печерная), იმი собачьи; — ობъект. სტრ. ქაწე-მორუმე, თოღს ქაწე-მორუმე у меня потемнѣло в глазах (у Орб. მრუმე, მრომი; слово это и производный от него встречаются в древн.-груз. литературе, см. Н. Марр, ТР, Ш, стр. XLVII; ср. также у Бер. რუმეა).

**რუო** S, ბრუო MZ восемь; — ვითო-რუო, ვითო-ბრუო восемнадцать; — მა-რუო восьмой, ср. მარა 1.

**რუსთველი** Русѣвели (Руставский), по имени Шота, знаменитый грузинский поэт XII—XIII вв., автор романтической поэмы «Витязь в барсовой кожѣ».

**რუსი** см. რისი.

**რუფი** Руфѣ, имя сказочного героя, რუფი-გარიელი, см. გარიელი.

**რუხი** Рухъ, рѣка и старинная крепость в Зугдидском уѣздѣ.

**რქ:** რქია, რქილა, რქულა, მო-რქია махать, замахнуться, II-я пор. н. ვირქენქ, აორ. მი-ივრქი<sup>1</sup>; — სქ როდ. ოთ. პ. ვურქენქ, აორ. მო-ვურქი; — ივლა-რქულა: კერქე ნქვა ილო-ურქეუ ი კაბაშ უდარილ (спизу иверхъ) კაშკომъ его; — გო-რქულა; — ა/ოკო-რქულა; — მუკო-რქულა замахнуться кругомъ; — მო-რქინაფილი თო, ყმъ замахнулся.

**მა-რქვადლი** дийцо; — ამარქვადლიშ-გურიი შრ. пластиночникъ, рыжикъ (грибъ), სრ. კვერცხი.

**რქვი** вдовецъ, вдова.

**რღვ:** რღვაფა, ღვაფა сыпать, бросать, продѣвать, მე-რღვაფა, III-я пор. н. ვორღვანქ, მე-ვორღვანქ, სი მა-არღვანქ, აორ. ვორღვი, ღვ-ვორღვი, პრ. ს. მირღვაფე; — სქ როდ. ოთ. ვურღვანქ ბროსაю, сыплю ему; — IV-ი პორ. ვორღვაფუანქ; — რღვაფილი, ღორღვაფილი всыпанный, брошенный; — გინო-რღვაფა перебрасывать черезъ, ოსыпать кого; — გინო-რღვაფილი, გინა-რღვეფი переброшенный, пересыпанный; — გიშა-რღვაფა, იშა-რღვაფა выбросить, продѣвать спизу вверхъ; — გინო-რღვაფა бросить, всыпать вниз; — ივკო-რღვაფა разсѣять, распустиить; — ითო-რღვაფა подбрасывать; — კვლა-რღვაფა продѣвать; — ო-რღვაფადლი предметъ для всыпания; — გინა-რღვაფადლი (< ღინო-ორღვაფადლი).

**ნო-რღვა** горячая зола, სრ. ნო-რღვავა.

**რღვინჯ:** რღვინჯაფა сердиться, სტრ. ვ. II-ი პორ. იბრღვინჯებუქ, აორ. გე-ებრღვინჯი; — გარღვინჯებული разъяренный.

**რღია** (რ. ღლია) пазуха, подмышка.

**რდოლი** дуло; — ღოლი-ჯა; — კილა-რსეილი ჯა; — რდომა-ჯა, სმ. ჯა.

1. **რყე**: რყება согрѣсѣнїе, шатаѣнїе, трясти, шатать, III-я пор. н. ვარყენქ, აორ. დე-ვარყე<sup>1</sup>ის, პრ. ს. და-მირყე-ბუ; — სტრ. ვ. II-я вор. н. ვირყე-ბუქ შათаюсь.

2. **რყე**: რყება, გა-რყა разставанїе, разлученїе, სტრ. ვ. IV-я пор. н. ვერყე-ბუქ я разлучаюсь съ нимъ, აორ. გე-ვერყი; — გამე-ნა-რყი потомокъ, отдѣлившїйся.

**რყინცჳა** см. ყინცჳა.

**რშვინი**, რშვინუа свистѣть; свистѣть, н. ვრშვინებქ, აორ. გო-ვრშვინი; — ეკო-რ-შვინუა, н. ეკემუ-ვორშვინანქ я свншу вслѣдъ кому-либо, я издѣваюсь надъ кѣмъ, აორ. ეკუ-ვორ-შვინი, თიქ ეკა-არშვინუ; — სქ როდ. отп. ვურშვინუნქ, გირშვინუნქ (რ. ვუსტვენ, გისტვენ) н т. д.

**რშიადლი** (რ. შრიალი) шелестъ, шумъ, крикъ.

**რშუადა** см. შუადა.

1. **რჩე**: რჩია, რჩევა рѣшать, разсуждать, совѣтовать, III-я пор. ვარჩენქ რჩაю; აორ. გე-ვარჩიი или განგე-ვარჩიი; — სქ როდ. отп. н. ვურჩენქ совѣтую ему, გირჩენქ н т. д.; — გა-რჩევა, გა-რჩევევი сужденїя, размышленїя, рѣшенїя.

2. **რჩე**: რჩეზა бодать, навосить вредъ, სტრ. ვ. IV-я пор. н. ვერჩე-ბუქ или ვორჩექ ნაвшу кому вредъ, აორ. ვერჩი.

3. **რჩე**: რჩაფა, გო-რჩაფა, დო-რჩაფა стлать, постилатъ, III-я пор. н. ვორჩანქ, აორ. ვორჩი, დე-ვორჩი; — სქ როდ. отп. ვურჩანქ, გორჩანქ стелю ему, деѣн н т. д.; — IV-я пор. ვორჩა-

ფუანქ; — სტრ. ვ. II-я пор. ვორჩა-ფუუქ S, იზრჩაფუუქ MZ стелюсь, აორ. ქიდ<sup>1</sup>ი<sup>1</sup>-ივრჩი; — გო-რჩელი, დო-რჩაფილი, დო-რჩაფიი ხმ разостланнѣй, постланнѣй; — დო-რჩელი по-стель, ნო-რჩალი, გო-რჩელი.

**რჩე**: რჩუალა, რჩუვალა грабить, I-я пор. н. ბრჩუნქ, აორ. გო-ბრჩვი, თიქ გო-რჩუ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. იბრჩუქ, ვირჩუქ, აორ. გი-იბ/ვ-რჩვი; — обьект. სტრ. ვ-го снр. (ფორ. возм.) მარჩვე могу ограбить; — მარჩული грабитель; — ნა-რჩვი ограбленнѣй, награбленнѣй, სრ. რცჳალა.

**მო-რჩილება** (რ.) покорность, послушанїе, სრ. რჩილა.

**რჩინი**, რჩინუ S, რჩენი, რჩენე MZ старый, старнѣй, სრ. სტ. უ-რჩინუაში (какъ будто и слово უ-ჩნაში старшїи); — отым. глаголѣ რჩინა, რჩინუა, რჩენა, III-я пор. н. ვორჩინუნქ заставляю кого старѣть, აორ. ვორჩინე; — სტრ. ვ. ვირჩინუქ, იბრჩინუქ старѣю, აორ. დი-იბრჩინი; — ო-რჩინუე, ო-რჩინელი старость, სი-რჩენუე, სმ. ჩე, სრ. ბადილი.

**სა-რჩო** (რ.) пропитанїе, средства къ жизни.

**რჩქე**: რჩქინა, გო-რჩქინა, გემო-რჩქინა обнаружить, показать, уведомить, რჩქინა, определить, создать, III-я пор. ვორჩქინანქ, აორ. გე-ვორჩქინი, თიქ გა-არჩქინე, პრ. ს. გო-მირჩქინუ, თის გუ-ურჩქინუ; — სქ როდ. отп. გე-ვურჩქინანქ, გო-გორჩქინანქ; — IV-я пор. ვორჩქინაფუანქ; — სტრ. ვ. I-я пор. н. მო-ბრჩქექ (რ. მო-ვჩანვარ) видишюся; — III-я пор. н. ბრჩქინდექ (რ. ვჩნდები) показываюсь, აორ. გაგე-მო-ბრჩქინდი, გო-ბრჩქინდი, პრ. ს

გო-ვრჩინე'ლექ (ი. გა-ვრჩინილვარ); —  
 объект. стр. 2-го ср. н. გიშა-მირჩქე  
 (ი. მიჩანს) у меня виднѣется, თის  
 გიშუ-ურჩქე или ქეგეშუ-ურჩქე; —  
 მირჩქინდე (ი. მიჩნდება) обпаруживается,  
 открывається у меня, თის  
 ურჩქინდე, ჩქე მირჩქინდება, пр.  
 нес. მირჩქინდედე, аор. გო-მირჩქინ-  
 დე, ე-მირჩქინდე; — форма возм. н.  
 გე-მარჩქინინე, თის გა-არჩქინინე.  
 ჩქე გე-მარჩქინინენა смогу опреде-  
 лить, рѣшить, пр. нес. გე-მარჩქინი-  
 ნედე, ჩქე გე-მარჩქინინედეს, аор. გა-  
 მარჩქინინე: სამართალქ ვა გე-მარჩქი-  
 ნინე, თის ვა გა-არჩქინინე, ჩქე ვა გე-  
 მარჩქინინეს; — გა-მარჩქინალი или  
 გო-არჩქინეუ или მარჩქინე, გო-  
 მარჩქინე знатомъ, рѣшающій, опре-  
 дѣляющій, судья, создающій, соз-  
 датель; — გო-არჩქინელი или გე-ნა-  
 რჩინა опредѣленный, созданный,  
 гомо-არჩქინელი, гомо-არჩქინელი из-  
 вѣстный; — გა-არჩქინალი (< გო-  
 არჩქინალი) предметъ рѣшенія,  
 опредѣленія, созданія; — უ-რჩქინეო  
 не знающій, ურჩქინელი; — უ-რჩქინეო  
 безъ вѣдома, не зналъ; — მე-რჩქინა  
 считать, выбирать; считать за кого,  
 за что; — მე-რჩქინელი выбранный,  
 предназначенный; — მიკო-არჩქინა,  
 მუკო-არჩქინა обозначать на ч.-либо,  
 обозначаться, появляться, ср. ჩქ.

**რჩქე:** რჩქვანა, გე-რჩქვანა, მე-რჩქვანა  
 привычка, привыкать, III-я пор.  
 ვორჩქვანუანქ заставляю привыкать  
 кого, аор. მე-ვორჩქვანე'ე', თიქ  
 ქიმი-ორჩქვანეუ; — стр. з. IV-я пор.  
 н. ვარჩქვანეუქ привыкаю, аор. ქემე-  
 ვარჩქვანი, თიქ ქიმი-არჩქვანე.

**რჩქილა** слухъ; მო-რჩქილა слушать,

слышать, II-я пор. н. ვირჩქილუანქ  
 или იბრჩქილექ слышу, аор. ქი-იბ-  
 რჩქილიე, მი-იბრჩქილიე, пр. с. მი-  
 რჩქილეუ; — III-я пор. н. ვორჩქი-  
 ლაფუანქ даю кому слышать, слу-  
 шать; аор. ვორჩქილე; — стр. з. II-я  
 пор. н. იბრჩქილექ (см. выше); — сь  
 род. отп. ვურჩქილექ, გირჩქილექ  
 слушаю его, тебя и т. д.; — IV-я  
 пор. ვარჩქილექ слушаю его, аор.  
 ვარჩქილე; — объект. стр. 3-го  
 ср. н. მარჩქილე, გარჩქილე, თის  
 არჩქილე, ჩქე მარჩქილენა (ი. მეს-  
 მის) или მარჩქილუაფუ; — მარჩქილე  
 слушающій, მარჩქილეუ, მარჩქი-  
 ლეუ; — მო-რჩქილარი предметъ и  
 органъ для слушанія; — უ-რჩქილი  
 не слушающій, непослушный, უ-რჩი  
 (ср. ი. ვერჩი *повинуюсь, слушаюсь*,  
 მო-რჩილი *послушный*, უ-რჩი *непо-  
 слушаемый*); — გო-რჩქილაფა прислу-  
 шиваться; — მო-რჩქილაფა выслу-  
 шивать.

**რჩხ:** რჩხულა мыть, I-я пор. ვრჩხუანქ,  
 аор. ვრჩხი; — ე-რჩხულა промывать,  
 ничего не оставлять; — ე'ვ-რჩხილი  
 промытый (ი. არეცხილი); ე-რჩხილს  
 გოცევა оставить ни при чемъ,  
 безъ всего; — მო-რჩხაშე, მო-რჩხეში,  
 მო-რჩხიში орудіе изъ коры че-  
 решни для мытья большихъ ви-  
 нныхъ кувшиновъ (უ Бер. მო-რჩხე-  
 ში), ср. ნახუ (см. ურჩხი у Орб.).

მო-რჩხე см. ქარქაში.

**რჩხე:** რჩხეაფი, ჩხეაფი კრჩაქ,  
 визжать, I-я пор. н. ბრჩხეაანქ,  
 ბჩხეაანქ, аор. ბრჩხევი, ბჩხევი; —  
 III-я пор. н. ვორჩხეაფუანქ за-  
 ставляю кого крчачь.

**რჩხინა** рейка; — ქოკი, ქოკა про-

стая жердь, замѣняющая въ избахъ рჩხინა (ср. ლარცუა).

**რჩენი** см. რჩინი.

**რც:** ორცება мечтание; привидѣніе, изумление, объект. стр. 2-го произв. სპრ. აორ. შეორცე; — თის ეორცე პალაში ონ სილიო იზუმილსა.

**რცვ:** რცულა снимать; сходить, слѣзвать (кожа), I-я пор. н. ბრცუნქ სპნაო კოჟა (кожуру), ოჩნაო, აორ. გო-ბრცვი; — სტრ. 3. II-я пор. н. ვირცუქ სქ მენა სოდიტ (спинаютъ) კოჟა, აორ. გო-ბრცვი; — ობъект. სტრ. 3-го სპრ. н. შარცუ (რ. შვერება, შვეინება) სქ მენა სლზავეტ (кожа), აორ. გვ-მარცუ; — გო-რცვილი снятый, голый, слѣзший, ნა-რცვი; — ნარცვი კანი სლზავა კოჟა, სრ. რჩულა подь რჩვ.

**რცუ** (რ. ცრუ) ложный, лживый, лжец.

**რცხ:** რცხა см. რსხ.

**ნო-რცხვა** горящій уголь, სრ. ნო-რღვა.

**რცხონ:** რცხონუა причесываться, I-я пор. ვრცხონენქ ოუმას პრჩესывაო ოლოს, აორ. გო-ვრცხონი; — სტრ. 3. ვირცხონუქ პრჩესывაო.

**რძაფა** см. ზაფრა.

**გა-რძახე** (რ. გა-ძრახე) нарочно.

**რძია** см. ძია.

**რძიალი** см. подь რძ 3.

**რძღ:** რძღაფა насыщение; насыщать, III-я пор. н. ვორძღანქ, აორ. ღვ-ვორძღი, პრ. ს. ღო-შირძღაფუ; — სქ როდ. ოთჩ. ვურძღანქ, გირძღანქ ი თ. დ.; — სტრ. 3. II-я пор. н. ვორძღლუქ S, იბრძღლუქ насыщаюся, აორ. ღო-ბ/ვრძღი, პრ. ს. ვრძღლუ-ღლუქ; — რძღელი, რძღაფილი სმ-თხ; — უ-რძღაფელა не насытхый,

обжора; — გვმო-რძღაფა (რ. გამო-ძღომა).

**რძღიკ** || **ძღირკ:** რძღიკება, ძღირკაფა (бороться, обниматься, хватать, III-я пор. н. ვარძღიკენქ, ვორძღიკუა<sup>რქ</sup> заставляю бороться, აორ. ქვ-ვორძღიკე; — სტრ. 3. II-я пор. н. ვირძღიკებუთ მი ბორემსა, ობнимаем-სა; — IV-я пор. ვორძღიკექ (რ. ვეჭიღები) ილი ვეძღორკებუქ, აორ. ვეძღორკი; — სრისცავანი-ცარიელქ მუში ოსური სეთე ქიძღირკუ Хри-стагань-Таріель понесъ свою жену на рукахъ (Xp., სტრ. 104,9-10).

**რწკინ:** რწკინა, რწკინუა, რწკინაფი блестѣть, I-я пор. ვრწკინენქ блещу, აორ. გო-ვრწკინი; — რწკინაია სწტლახ; — მა-რწკინაია блестящій, блестящая вещь; — ეკო-რწკინუა სწტნთ у чего-либо: მეღე შიკა-აჯინე ნი, ქეკორე, ბუცალო ეკო-რწკინენცე ნი, ეფერი посмотри въ поту сторону (რჩხი), (увидѣлъ) стоитъ (у берега) что-то такое, что сწтнть (у берега) подобно солнцу (Xp., სტრ. 82,10).

**რწომი** см. წრომი.

**რწუმ > წ:** რწუმება უწყრთ, იწ-როვთ, II-я пор. ვირწუმენქ უწყ-რუო, ოწყრუო, III-я пор. н. ვარწუმენქ უწყრუო, აორ. ღვ-ვარწუმი; — სტრ. 3. IV-я пор. ვვრწუმებუქ ი წყრუო, ოწყრუო ему, აორ. ღვ-ვარწუმი; — ობъект. სტრ. 1-го სპრ. н. მწანს/ც, სი რწანს/ც, თის წანს/ც, ჩქვ მწანა, პრ. ნეს. მწანღუ/ვ, ჯელატ. მწანღას; — სა-რწუმუნება (რ. სა-რწუმუნოება) წყრა, რელიგია; — უ-რწუმნო (რ.), უ-რწუმნო не имѣющій წყრი, безбожникъ.



სა-რწუმადლო (რ. სა-წვრიმადლო) мелочной товаръ.

**რწუ:** რწუება ვიძებ, III-я пор. н. ვორწუექ, თინა ორწუე, ქვ-ვორწუექ, თინა ქა-არწუე (< ქო-ორწუე): сь неоф. отн. ვორწუექ ვიჟუ тебя, მორწუექ ვიძინჷ მენი н. т., д., пр. нес. ვორწუელი, ჟელ. ვორწუედე (глаголь недостаточный: времена II-й группы заимствованы отъ ძირადა).

**რწუვათ:** объект. стр. 3-го ср. н. გე-მორწუვათუ თომა па мнѣ висятъ длинныя волосы.

**რჭელი** (რ. ქრელი) пестрый.

**რჭემი**, რჭემი волосы на дѣтородныхъ членахъ, pubes.

**რჭვიადლი** свистѣ.

**რჭიფ** || **რჭიპ:** რჭიფაფი, რჭიპაფი растягивать, I-я пор. н. ვრჭიფუნქ, აორ. გო-ვრჭიფი, пр. с. გო-მირჭიფუ; — стр. ვ. II-я пор. н. ვირჭიპუქ ვიყვინავი, აორ. გი-ვირჭიპი, пр. с. გო-ვირჭიპელქ.

ლე-რჭუვა სიონა, ср. г. ნე-რწუვი.

მუ-არხე (რ. მო-ა-ხლე) слуга, служанка; — სა-მუარხო დომჷ დია პრ-სлуги, кухня, ср. ხოლაფა.

**რხვ:** რხულა, გო-რხულა пробуравливать; — მა-რხული, გვ-მა-რხული пробуравливающий; — რხვილი პრო-буравленный; — კილა-რხვილი ჯადუღო (бука, пробуравленное съезъзъ дерево).

ლო-რხველო въ собственности.

**რხიადლი** шумъ, издаваемый при разбрасывани орѣхамн, зернами и другими твердыми предметами, III-я пор. ვორხიადლუ<sup>ანქ</sup> разбрасываю, ცჷპლუ (орѣхъ и т. п.), აორ. ქვ-ვორხიადლე; — сь род. отн. п. ვურ-ხიადლუნქ; — მუნო-რხიადლუ.

**რხინ:** რხინაფა, ითო-რხინაფა возвышать, -тѣся, гордиться; вводитъ куро-рокъ, III-я пор. н. ითუმე-ვორხინ-უნანქ, აორ. ითი-ვორხინე; — пр. с. ქათო-მირხინუნაფუ, თის ქათ<sup>უ</sup>-ურხინუნაფუ; — стр. ვ. II-я пор. ვირხინუნუქ ვიყვინავი, გორჯუ, აორ. მი-ვირხინი (совпадаетъ сь формой отъ რხინი, см. ниже).

**რხინი** веселіе, მო-რხენა веселиться, I-я пор. н. ვრხინენქ веселю, II-я пор. н.-ბ. ვირხინენქ повеселю, აორ. ვირხინი, მი-ვირხინი; — სა-რხინო Сархино, село: н. общество въ Севальскомъ уѣздѣ; — სარხინული сархинскій; сархинецъ, мп. სარხინოლეფი.

**რჯგინა** см. ჯგირი.

**სა-რჯელი** (რ.) наказаніе, трудъ.

**რენცე** глупый.

**რესი** см. რისი.

**რესქონუა** грызть, I-я пор. н. ვრეს-ქონენქ, აორ. ლო-ვრესქონი, ср. სვა-ცუა.

ს.

-ს S субъективный суффиксъ 3-го лица въ дѣств. залогѣ, -ც MZ.

სა- კარტსკій префиксъ, употребляе-

мый иногда и въ мнѣгредельскомъ рядомъ сь о, см. ო-3.

საარავკო (რ.) см. არიკი.

**საბაკონი** სმ. подъ дѣла.  
**საგანი** სტრѣლა; — ქა-საგანი როგოვან სტრѣლა, სმ. ქა (გ. საგანი მიშენი დია სტრѣლი; предметъ, სრ. ლანკი).  
**სადაა** სმ. სა-დაა подъ ღება.  
**სადავე** (გ.), საღო პოდვია, возжи; отым. глаголъ, н. ვასადენქ, აორ. ღვ-ვასადე, თიქ ღ-ასადეუ.  
**სადღათი** სმ. საღდათი..  
**სათანაგო** სმ. подъ თანგო.  
**სათი** (გ. სათი იზ. არბ. ساعت) часы.  
**საი** სმ. სალი.  
**საკი** (გრეც. σάκος, σάκος, ὶ) мѣшокъ, სრ. ძანძა.  
**«საკოკია»** მრ. щиточки, ворсянка (раст.).  
**საღდათი** (რ.) солдатъ, საღდათი; — საღდათობა бытiе солдатомъ, воинская повинность.  
**საღი**, საი ხმ, ფ-საღი М. спица колесная; клинъ.  
**საღფეთქი** (რ.) салфетка.  
**სამარე** სმ. სა-მარე.  
**სამგარიო** სმ. подъ გვამა.  
**სამოთხე** (გ.), სამუთხე, სამოთხე რაი, სრ. ეღამი.  
**სამშურე** სმ. შამშურე.  
**სანაკი** სმ. სენაკი.  
**სანგვ** || **სანგვ**: სანგუა, სანგვა ხტი, ударять, I-я пор. н. ზსანგუნქ, აორ. ქო-ზსანგვი, პრ. ს. მისანგუფუ; — სь род. отн. ვუსანგუნქ, ვისანგუნქ и т. д.; — IV-я пор. ვოსანგუფუნქ; — მა-სანგვალი бьющiй, ударяющiй; — ნა-სანგვა битый; — ო-სანგვალი предметъ и орудiе для удара.  
**სანდრაკა**, «სანდრაკია» მრ. спорышь (раст.), სანდრაკია (სრ. ყ. ფსარ-ღაკი).

**სანდრაკია** სმ. სანდრაკია.  
**სანთა** სმ. ომპა.  
**სადანგე** სმ. იანგეე.  
**საპონი** (გ. იზვ ლატ. sapo, ὀnis) мыло.  
**სარაია** სმ. ოლა.  
**სარალო** სმ. სა-რალო.  
**სარგალი** || **სერგელი** тасканiе; სარგალუა, სერგელუა таскать, волочить; გილა-სერგელუა таскать на чемъ-инбо; გიმო-სერგელუა вытасить, III-я пор. н. ვოსარგალუნქ თაшу, აორ. ვოსარგალეე, პრ. ს. მი-სარგალუფუ; — გიმე-ვოსერგელუნქ вытасу, აორ. გაგემე-ვოსერგელე, თიქ გაგემე-ასერგელეუ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. გილე-ვესერგელექ ташусь, волочусь на чемъ-н., აორ. ვისერგელი, გილე-ვესერგელი; — გიმე-მი-ი-ესერგელექ вытасусь, აორ. გაგემე-ი-ესერგელი; — გინო-სარგალუა перетаскивать; — სერგელა таскающiйся; — ნა-სერგელა затасканный, истасканный, სმ. გვერი.  
**სარდაკია** სმ. სანდრაკია.  
**სარზი** სმ. არზი.  
**სარკ**: სარკუა, სარკალი бить яспымъ, чистымъ, სტრ. ვ. II-я пор. ვისარკუექ проясняюсь, აორ. გი-ივსარკი; — სარკილი ясный.  
**სარკე** (გ.) зеркало.  
**საროტი** тропинка (ყ. Бер. სორატი тропинка, ყ. Орб. სორეტი тропинка).  
**სარსალი** ползанiе, влѣзанiе; ползти, влѣзть, III-я пор. н. ვოსარსალუნქ заставляю ползти, влѣзать, აორ. ვოსარსალე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. მი-ივსარსალექ ползу, აორ. ქემი-ივსარსალი.  
**სარდა** სმ. ნოსორი.

**სარჩმელია** Сарчмелиа (фамилия).

**სარწყველი** см. ო-სხრი.

**სარხოს** см. სახოს.

**საქვარუა** см. ქიმინუა.

**საყაღე** уворизпа; жалоба.

**საშურე** см. შაშურე.

**სახე** (რ.) лицо, образъ, подобіе, видъ

**სახელი** (რ.) имя (ср. ჯოხა); — სახელო по имени; — სახელუანი იმენიტი, სლავნი; — უსახელე безъ имени, სახელ-უშინუ съ непронзпоспымъ именемъ (эти выраженія употребляются, какъ табу: когда разразится какая-либо лзва, моръ на людяхъ или на скотѣ и птицахъ, болѣзнь пельзл называть ея пастоящимъ именемъ, а только უსახელე; также и хищныхъ звѣрей не называютъ по пменамъ, а სახელ-უშინუ, Gr., § 156). Мингрельскія имена: а) мужскія: ათამა, ბაბუკონი, ბათაგვა, ბაკურა, ბანძლი, ბალირ, ბარლა, ბასვა, ბეკინა, ბერუსუა, ბიკია, ბიკი, ბიჭგვა, ბოღია, ბულათა, ბურღაია, ბურღლე, ბურღლეა, ბურღლენია, გაიჩქინდი, გერია, გვაღა, გვატი, გვაჯი, გვიანიში, გიო, გონა, გონია (გვანია), გოძია, გუღე, გუღემი, გუთუ, გურიშია (გვირისია), გუძა, გუჯუ, გუჯგზან, ღათუკია, ღუტუ, ელინჯარი, ერჩქინღია, ვაზა, ვამირჩქინღა, ვატა, ვატაია, ვანთანკა, ვალურია (не умирай), ზიკი, თანათა (Воскресение, ср. г. აღდგომელა), თინკია, თუთაშნია (понедѣльникъ), თუთუ, ივა, ივაკა, იოთა, იოსკია, ისლამ, კავაია, კვატატი, კიკო, კიკოლა, კოკინია, კოკუტია, კონა, კონიორღა (будь человекъ), კოჭოჭია, კუკურია, კურუა, კუტუ, კუტურუა, ლევა, ლო-

მიკია, ლომკატი, ლუტუ, მანუჩარ, მაქვა, მანო, მაცია, მაძინა, მაჯია, მოირღი, მურზა, ნაგია, ნარტია, ნარუსი, ნონო, ობიშნია (пятница), ოტიელა, პეპუნა, პერტია, პესუ, როჩოია, სანარტია, სელიმხან, სინღო, სოსელა, სქვამაია, ცაბუ, ცაგუ, ცატუ, ცოტია, ცუმუნა, ცუტუ, უთუთი, უკულია, უსკვამა, უსქვამა, უტუ, უჩა, უჩანა, უჩარღია, ფილუ, ფულუა, ქაქუ, ქაქურია, ქვაცა, ქირსია, ქირსეშია, ქუნჩა, ქურთხენი, ქურუა, ყვანანი, შავარღენი, შარვან, შუკონია, შუტუ, ჩაგუ, ცაქვანა, ცულუა, ძვადღა: ძიკი, ძუკუ, ძღვირია, წყვიწყვი, ქუჭუნია, ქუჭვავია, სეტუ, სუტუ, სუტუნია, სუტუტი, სუნია, სუნუ, ჯათუნია, ჯეგეკონი, ჯერგეთა, ჯონღო, ჯოღორია, ჯოჯო, ჯუბუ, ჯუბუტია, ცვაჯი (шумляное яйцо); б) женскія: ანიკა, ბურღლა, ბურიუ, გვაშა, გუქიტი, ღარუნან, ღარჯა, ღოღო, ღულუნან, ელისა, ეფეია, თაბაია, თათია, თათიკა/ი, თამურია, თუთუ, კვანწია, მაცა, მყესა, მირუ, ორქოია, ორქოცირა, პიპა, პუპუ, როღა, საღა, სათუია, სალღამ, სოსუ, სუნთა, ცაცა, ფატა, ფანუია, ფეფიკა/ი, ფენე; ფენეია, ფენეე, შუტუ, ჩეტუ, ჩუტა, ჩუნა (vulva), ცეცია, ცვიზია, ცირაია, ცირუ, ციცი, ძაკუ, ჭაჭუ, ჭუჭა, ჭუჭი, ჭუჭუ, ხანა, ხანძეია, ხვარამე, ხვაშა, ხითა, ჯარიმხან.

**სახოს**, სარხოს ბლვკო, ср. ხოლო 1.

**საჯგ**: საჯგება, ღა-საჯგება наказание, называть, I-я пор. н. ვსაჯგენქ, აორღა-ვსაჯგი; — стр. ვ. II-я пор. н. ვისაჯგებუქ наказываюсь, აორღი-ვსაჯგი; — ლე-საჯგე Лесаджэ и ნა-საჯგოღეუ Насаджову, сѣла въ Севнакскомъ уѣздѣ.

**ზაგენი** сажень.

**სევდა** (გ. ივზ არბ. سواد), სერდა печаль, горе, грусть.

**სელეგინი**, სელეგუნი см. ცვალი.

**სეკა**: სეკუა, გო-სეკუა пабивать; на-  
йтаться чрезмѣрно, I-я пор. н. ვსე-  
კენქ, აორ. გო-ვსეკი; — სტრ. ვ. II-я  
пор. н. ვისეკუქ ი пасыщаюсь  
чрезмѣрно; — გო-სეკილი ნაბიწყი,  
насыщенный.

**სენაკი**, სანაკი Сенакъ, село и обще-  
ство; — ახალ-სენაკი Ново-Сенакъ  
(см. ახალი) უწიძნოე მწსტეყო; —  
სენაკური სენაკский; სენაკედ, მი.  
სენაკარეფი, სანაკარეფი.

1. **სენი** (გ. სანი ივზ არბ. صحن) та-  
релка, ср. თეფში.

2. **სენი** (გ.) болѣзнь; — სენამი боль-  
ной; — ქვრა-სენამი съ большимъ  
животомъ, см. ქორა.

**სეპიეთი** Сепиетъ, село и общество  
въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**სერგელი** см. სარგალი.

**სერგიეთი** Сергиевъ, село въ Сенак-  
скомъ уѣздѣ.

**სერდა** см. სევდა.

1. **სერი** ночь; — სერ-სერს по но-  
чамъ; — სერიშა-სეღ до почв; —  
ამუ-სერი ვь эту почв; — თიმე/უ-  
სერი ვь ту почв; — შქა-სერი ილი  
სქა-სერი ილი სქა-სქერი полночь; —  
ქუმე-სერი ზავტრა ნოყო; — სი-სერა  
темнота; — ოსერიშე, ოსერეშე, ოსე-  
რიშო, ოსორიშე, ოსორიშო უჟიწყ; —  
ოსერიშოზა ვრეია უჟიყა; — ოსე-  
სადილი (< ოსერიშე+სადილი *ობიძე*)  
ობწყდ ი უჟიწყ; ოყმ. გლაგოლ  
სერუა ნასუილენიე ნოყი, თემწყბე,  
დწყლათ თემწყმ, III-я пор. ვოსე-  
რუანქ (გ. ვადამე ზ), აორ. დე-ვოსერე; —

სტრ. ვ. II-я пор. н. безлично  
ისერუუ თემწყბე, აორ. დი-ისერე; —  
ობყექ. სტრ. ვ-го сир. მასერუუ  
დლი მენი ნასუილენიე ნოყი, აორ.  
დე-მასერე; — აშა-სერუა ნასუილენიე  
ნოყი; — გე-სერაფა ნოყევათ.

2. **სერი** (ი. სერი ივზ არბ. سبیر) гу-  
ляние, забава, зрѣлище; — თოლი-  
სერი, см. თოლი 1.

**სვ** см. სუმ.

**სვანგე** > **სვანდ**, **შვანდ**: სვანგე ნო-  
კოი, ოდმყხ, სვანგა, სვანდა, სვან-  
გაფა, მო-შვანდა, III-я пор. н. ვო-  
სვანგეუანქ, ვოსვანდუანქ დაი ო-  
დმყხ კომუ; ვიწოшу (покойника);  
სავლი (шкору), აორ. ქედე-ვოსვან-  
გე, ქედე-ვოსვანდე, პრ. ს. მისვან-  
გეუაფუ; — სь род. ოთ. ვუსვანგეუ-  
ანქ; — IV-я пор. н. ვოსვანგაფუ-  
ანქ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვისვანგექ  
ოდმყაი, აორ. დი-ივსვანგეი, მი-ივ-  
სვანდი; — დო-სვანგაფორი, მო-სვან-  
გელი ოდოხნუიწყი; ნოკოიყასია,  
ნოსავლენიყა (икона); — მო-სვან-  
გელო სიოკოიყო, ბეზ თრუდა; — მა-  
სვანგებელი (< მო-ო-სვანგებელი),  
მა-შვანდებელი პრედნაიყენიე დლი  
ოდმყა (მწსტო, ვრეია) ილი მო-სა-  
სვანგე; — გიოო-სვანგა ნოკოიწყსია  
ნოდь ყმწყ (ნოდь ნავწყსომ); — გი-  
ლო-სვანგა სავიწყბე, ნოკოიწყსია ნა  
ყ. დ.; — ეშა-სვანგაფა ვიწოსიწყ  
სნიзу ვერყხ; — იწო-სვანგა ნო-  
კოიწყსია პრედь კმწყ, ყმწყ; — მიოო-  
სვანგა ნოკოიწყსია ნოდь ყმწყ (ვь  
закрытомъ помѣщени).

**სვასვ**: სვასუა, მო-სვასუა ნარიჟატყსია,  
პრიხორავიწყბე, სტრ. ვ. II-я пор. н.  
ვოსვასუქ. აორ. მი-ივსვასვი; — მო-სვან-  
სვილი პარიჟენიწყი, სრ. სვისვიწყა.

**სვეტი** см. სიმეტი.

**სვიმონი** свѣжая куча, обваль, უვე (გ. ზვაგი, უვაგი); — ნა-სვიმონუ ნუთ ვა ვიდა ჯობა, ნო ვოტორუ ობვალ სკოლზიტ სუ გორუ; ნო ოტორუ ნუთ ლიტომ სკატნავოტ ლისუ.

**სვირინი**: სვირინუა, აშა-სვირინუა ვიდა-ლიტა სრედი ჭოგო, ვოგო, ბიტ ვა-მბტპიმბ, II-ნორ. ი. ა/ე უე-ევესვირინ-ბანე, აორ. ა/ე უე-ევესვირინი.

**სვისვინი**: სვისვინუა სკრომნიტა; კო-კეტნიტა, II-ი ნორ. ვისვისვინანე სვრომნიტა, სტიჟუსუ, აორ. ვისვისვი-ბი; — სუ დატ. ოტი. ვოსვისვინანე, გოსვისვინანე, აორ. ვოსვისვინე, ირ. ს. მისვისვინუ; — მითო-სვისვინუა კოკე-ტნიტა, ნაოდას ვა ჯაკრეტომ პომბენი (ნაირ. ვა კაბტხ), სრ. წვიწვინი.

**სა-სთაულო**, სა-სტაულო, სა-სწაულო (გ.)  
 ჭუღო.

**სოლოი** см. სტოლოი.

1. **სი** თუ; — სი-ა, სი-ა-ვა (დოწბეწ. ფორ.)  
 თუ, — გოვორიტ; — სქანი თვი (იწო-  
 გდა სმინიტა კაკ-ბუღო სქანი); —  
 სქანა კა თებ, უ თები, ნა თებ; —  
 სქანა-გოღი დლი თები; — სქანი-მეხი  
 ო თებ, იზ-ვა თები; — უ-სქანეო  
 ბეზ თები.

2. **სი** — კარტსკიი პრეფიკსი დია ვირა-  
 ჯენი ოთვლენიხ პოვითი: ჩხე  
 торячий, სი-ჩ-ჩხე ჯარა; რიღომ სუ  
 ვა მინგრელსკომ ისტრუტა, ხოტა  
 რუდკო, სუ-: სი-კვეთე || სუ-კვეთე  
 ძობრო, ძობროსი; ვსტრუტა ი სი-  
 ნაირ, სი-ცვევა რიღომ სუ სი-ცვევა  
 სლო.

**სიღე** см. სო.

**ფ-სილა** (გ. სილა) ნესოქ, სრ. ქვიშა.

1. **სიმ** || **სემ**: სიმ, სემ სმნათ, სემ-

მაფა, გო-სემაფა, რაღლაშა, ობქეტი;  
 სტრ. 3-ო სირ. ი. მასი/ემე სმნათ,  
 მიწ სმნათ, აორ. მემ-მასიმე: თის მ-  
 ასიმე სონარქე მუ პოსმინაქსი გო-  
 ლოს; — გემ-მასიმე უ მენი რაღლა-  
 ლოს ჭო; — სტრ. 3. II-ი ნორ. ი. ვისიმე  
 ი სმნათ, მენი სმნათ; — სონა-  
 როზა ისიმეღე ტყას შუმ სმნათ  
 ვა ლესუ; — ივენო-სემაფა დოპოსი  
 ნა კოგო (გ. ჩა-სემე); — ენ-მა-სიმინაფალი  
 დოპოსიციი, შიონი, სრ. თხოზელი.

2. **სიმ** || **სემ** см. სემა.

**სიმეტი**, სემეტი სოტონ, სვეტი (გ.);  
 ათა-ღემელო, სმ. ნოდ ღემ.

**სიმიდი** (გ.) კუკურუა, მაისი; — ო-სი-  
 მიღე კუკურუნიქ (სრ. მლაზა, ჯა-  
 რგვალი), სრ. ლაზუტი.

**სინდი** უტა; — წყარი-სინდი დიკა  
 უტა (ბუკა. რუჩა უტა, სმ. წყარი).

**სინდისი** (გ. იზ გრეჩ. συνειδησις, ἦ)  
 სოწბე, სრ. ნამუსი.

**სინჯა**, სინდა ჯატი; — სა-სინჯო ბუდუ-  
 იციი ჯატი, ჯენიხ; — სინდა-წალევი  
 სვოიკი (ბუკა. ჯატი-ვბტვი, სმ. წა),  
 სრ. ქვიშოლი; — სინჯალამი იმბიოცი  
 ჯატი; — სინჯალამო ვიწბე სუ ჯატი-  
 ჯამი.

**სიღოვინი** см. ცვალი.

**სირიარქონი** Сиріачконтъ, სეღო ვა  
 სენაქსკომ უბდა.

**სირმა** (გ. იზ გ. سمر) ჯოღოშვი-  
 ნა იტა.

**სიროტი**: სიროტუა დავიტი, ტერეტი,  
 ისტრებლიტი, I-ი ნორ. ი. სირო-  
 ტენე, აორ. ლო-სიროტი.

**სირქი**: სირქუა ლიანი, ლიანი, I-ი  
 ნორ. ი. ვსირქენე, აორ. ვსირქი.

**სისონდი** ნეპაჩიტელი შუმ, შო-  
 როქ (გ. ჩამი-ჩუმი); — სისონდი ვა რე  
 სოწბეწო ტიხო, ვე ვსისონდე.

**სისხი** долгъ, ссуда; სისხება, I-я пор. н. ვსისხულენქ заввмаю; — II-я пор. н.-ბ. ვისისხენქ займу, აორ. ქი-ივ-სისხი, პრ. с. მისისხებუ; — III-я пор. н. ვასისხენქ отдаю взаимы, აორ. ქე-ვასისხი, პრ. с. მისისხებუ.

**სიყუვა** см. ზი-ყუვა подъ ცუვ 1.

**სკა** (გ. სკა უღეი), ფ-სკა იჩელა, სქა; — «ფუტუკი» у Grosset; — ო-სქალე ნაწქა; — ფსკაში ქოფე უღეი, см. ბუკი 2.

**სკამი** (გ. ივზ ლატ. scamnum) სულქ, სქამი.

**სკანი** см. სქანი подъ სი 1.

**სკვ:** სკულა ვავაზვავთ, I-я пор. н. ვსკვებქ, აორ. გო-ვსკვი; — სკვირი სვავანნი, სრ. სქუაუა подъ სქვ 2.

**სკურჩა** Скурча, რჩკა.

**სი-სმარი** см. სი-სმარი.

**სა-სმედი** (გ.) ნავიტოქ, სრ. შუშუა.

**სნება** сознание [въ Хр., стр., 78, 20 вторымъ словомъ нынѣ стоитъ снება вм. прежняго сроба; послѣднее слово, если оно не опечатка вм. нашего снება, намъ не довелось слышать въ Мингрелии].

**სნეულება** (გ.) ბოღვზე, სრ. სენი 2.

**სო** გღხ, куда; — სო-ვა (ნოვბეტ. ფორ.) გღხ, — გოვრითქ; — სოშა, სოიშა, სოქიშა куда, нока; — სოშა-სგ<sup>1</sup>, სოიშა-სგ<sup>1</sup>, სოქიშა-სგ<sup>1</sup> до какого мѣста; нокамѣсть; — სო-ღე ილი სი-ღე გღხ; — სო-ღე-თი, სი-ღე-თი გღხ ჯე, ი გღხ; — სო-ღე куда, ოტкуда (სრ. სო-ურე, სოღე-ცურე ნოდქ ცურე); — სო-ღეშე ოტкуда; — სო-გი/ღ-ღა, სო-ღი/ღ-ღა გღხ-თო (გ.სა-ღა-ცა,სა-ცა-ღა); — სოგიღენი (< სოგიღა -+ ე < რე -+ ნი გღხ-თო ინი ოსტქ) კაკოი-თო, გღხ-თო; — სო-ღე-გი-ღა, სო-ღე-ღი-ღა, სო-ღე-

გი-ღ-ღა ოტкуда-თო (გ.საიღ-გან-ღა-ც); — სოღეღეგარენი (< სო-ღე-ღე-ღა -+ რე -+ ნი ოტкуда-თო ინი ოსტქ) ოტкуда-თო; — სო-თინი გღხ-ლიბო, კულა-ლიბო; — სოთინი ვარ ინიღხ; — სოღე-თინი ოტкуда-ლიბო; — სოღეთინი ვარ ინოტკუდა; — სონი (გ. საღური) ნაკოი მწესტნოტი, ოტкуда [Этим. сл. см. Н. Марръ, OT, стр. 7, 11-ое слово въ примѣч.].

**სოკო** (გ.) გრიბქ; ნავანი გრიბოვქ: ლურიშგულა, მანჭიკორა, მარქვალიშ-გური, ობელი, ცაღამაყვანა (см. ნა მწესტახქ).

**სოლომო** Соломонъ; — წმინდა სო-ლომო სვავთი Соломонъ; ოფ სჩივთესი ოსნოვთელემქ სვწხქ რემესლქ, კოიხქ ჩისლომქ 363, см. სეხენგგობა подъ სუგვი.

**სონა** сельдерей.

**სო-ნღარო** покуда, ონღარო, см. სო. გო-სორკილი ობილხო ნოკრუთო ჭლოღანი (ღერო), სრ. ღო-ძონძილი.

**სორ:** გა-სორება იზუმითსა, ოსოღბენქ, სტრ. ვ. II-я пор. н. ივსორებუქ, აორ. გე-ვესორი; — გა-სორებულო იზუმლენნი, ოსოღბენქვი.

**სორო** (გ.) ნორა, ბერღოა.

**სორცა** Сорца, სელო ვქ სევაკსომქ უჩადქ.

**სოცელია**, სოცელია. ხმ სვებლა, სრ. ქა-ნალი.

**სოფ:** სოფაფი, სოფუა, გო-სოფუა, ღო-სოფუა რვათქ, ვურვათქ, ოღარითქ, I-я пор. н. ბსოფუენქ, ფსოფუენქ, აორ. ქო-ბსოფი, პრ. с. მისოფუ; — სქ როდ. ოთი. ვუსოფუენქ, გისოფუენქ, ვისოფუენქ რუღა დღა ინი (ილი ნა იემქ), დღა თება, დღა სება ი თ. დ.; — სქ დატ. ოთი. ვოსოფანქ სრუვაო სქ

ნეგო что-либо, отнимаю; გოსოფანქ и т. д., аор. ქეგვ-ვოსოფი; — стр. з. II-я пор. н. ვისოფუქ, იბსოფუქ რვუს, разрываюсь, аор. დი-იბსოფი/ე; — IV-я пор. ვასოფუქ რვუს, ударюсь о что (რ. ვეგლიჯეზი); — объект. стр. 3-го епр. (фор. возм.) н. მასოფე მოგუ რავორვანქ, аор. მასოფუ, გვ-მასოფუ, თის გა-ასოფუ; — ა/ეკო-სოფუა, ოკო-სოფუა რავრვანქ ნა კლოჩკი; — გითო-სოფუა ვირვანქ, -სი სიზუ, სბოკუ, сорваться съ мѣста, н. გითემო-ვსოფუნქ, აორ. გაგვთო-ვსოფი; — გინო-სოფუა ოტრивანქ; — ი/ეშა-სოფუა ვირვანქ სიზუ ვერქ, н. ეშეშა-ვსოფუნქ, აორ. გეგვშა-ვსოფი; — ელა-სოფუა: ცუჯი გელა-სოფუ ონქ უნეგო ოტორვანქ უხო; — დინო-სოფუა რვანქ, -ტსი ვე ჩემქ ლიბო, ვნიზუ; — მე-სოფუა რვანქ ვე ტუ სტორონუ, ნაპირანქ; — მო-სოფუა რვანქ ვე ატუ სტორონუ; — მიკო-სოფუა, н. მიკემუ-ვოსოფანქ რავრვანქ ო ჩ. ლიბო, აორ. ქიმეკუ-ვოსოფი, თიქ ქიმეკა-ასოფუ; — მა-სოფალი რვანქ; — სოფილი, სოფირი, გო-სოფილი, დო-სოფირი რვანქ, რავრვანქ; — ნა-სოფა, ნო-სოფა ოტორვანქ; კუოკუ.

**სოფელი** (რ.), მნ. სოფელიფი, სოფიფი მნ. სოფეფიფი სელო, დერეფი; სტრანა, მირქ.

**სოხი** შარლოტე, ციბუღა (რ. ქლაკვი, რასტ.), უ ბაკრ. სოლი, სოხვი, მსოხვი.

**სრობა** სმ. სნეზა.

1. **სრულ** || **სურ**: სრულეზა, სურეზა, შე-სრულეზა, გა-სურეზა ისოლნიქ, ოკონჩიქ, III-я пор. н. ვასრულენქ, ვასურენქ, აორ. შე-ვასრული, გვ-ვასური, თიქ ში-ასრულე, გ'ა-ასურე,

რ. с. მისრულეზუ; — სქ როდ. ოტნ. ა-ვუსრულენქ ილი შე-ვუსრულენქ, შე-გისრულენქ ისოლნიქ ემუ, თებქ и т. დ.; — IV-я пор. н. ვოსრულეზა-ფუნქ ვასტავიანქ კოგო ისოლნიქ; — სრული იოლნიქ, სოვერშენნიქ; — სრულაშე სოლნა, ც'ელიკომქ.

2. **სრულ** სმ. სურული.

**სა-სტაული** სმ. სა-სტაული.

**სტოლი** (რ.), სტოლი სტოლქ, სრ. ცაბაკი.

**სტრაჟნიკი** (რ.) სტრაჟნიკქ, სტრაჟი.

1. **«სუ»** შრ. ლეჭ, სრ. ქემუქ.

2. **სუ!** სმ. სუთქ!

3. **სუ-** სმ. სი-2.

**სუა** (მნ. ჩ. სუეფი, სუაღეფი), სუვა, ფ-სუა ა) ნეო, კრულო; ბ) კაჟდნიქ ივქ რავნიქქ უჩასტკოვქ ივნი, ნა კოტორი ონა დ'ვლიქა ირი ნაჟანიქ ი იოლოტქ (რ. სვრელი).

**სუღია** (რ.) სუღია, სრ. მო-სა-მარე.

**სუთქ! სუთქ!** (მეჟდ.) თქ! თქ! სუ!

**სუკი**, ე-სუკია ვოვნიშენნიქ, მალენიქიქ ხოლნიქ, სრ. გა 1 (სრ. რ. ზუკა).

**სულელი** (რ.), სუნელი სუმასედნიქ, დურაქ; — სუნელოზა გლუნიქ; — სუნელოზაშე იო გლუნიქ, სრ. შერი, ხანგა.

**სუმ > სვ, სვ**: სუმალა, გო-სუმალა, მო-სუმალა მავანქ; სკოლნიქ, იტი იროვონი, სტრემიქელი; გინო-სუმალა სემი გლადიქ რუკოქ, სქ როდ. ოტნ. н. გ'უსეზანქ, აორ. გ'უსევი, თიქ უსუ; გო-გ'უსევი, მო-გ'უსევი; — ქუას მუ წამალი გ'უსევა? ჩემქ მნიქ სმავანქ (უნიქ) ბოლქ? — გო-გ'უსევა, ჩქიმი ჩელა, ზუგდიდშე დარჩელიშა! იდემქ იროვონიქ, მოი ჩელა, ივქ ზუგდიდა ვე დარჩელქ! (Xp., სტრ. 166, 9-10); — მოღაროვ გო-სუმალირო ნდემიში მორელიშა ონქ ნაირვანქ

стремительно (во-всю) къ воспи-  
ташнику дива (Xp., стр. 63, 22-23).

**სუმარი** гость; სურება, გა-სურება  
быть въ гостяхъ, принимать го-  
стей; провожать, оканчивать, пла-  
тить, II-я пор. н. იბსურენქ я про-  
вожаю гостя, уплачиваю, аор.  
გი-იბსური; — მი-იბსური, გვ-ვასური  
я кончилъ; — сь дат. отн. ვოსუმა-  
რუნქ поплю его въ гости къ  
кому; — стр. з. IV-я пор. н.-б. ვე-  
სურებუქ пойду къ нему въ гости,  
გესურებუქ и т. д., аор. ქი-ვესური,  
პრ. с. ვსურებუქ, დ.-პრ. ვსურებუ-  
ლი, პრ. сосл. ვსურებულა.

**სუმაჭახო**, სუმაჭახა Сумахахо, село  
въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**სუმი** три (по Егскерт'у и Челеби  
(„სუმი“); — ვითო-სუმი тринадцать; —  
სუმონეი, სუმენეი шестьдесятъ; —  
სუმიშახეღ' три раза; — სუმი-ხოლო  
трое, втроемъ; — მა-სუმა третій; —  
ნა-სუმორი 1/3; — სუმ-ცუჯი, см.  
ცუჯი.

1. **სუნელი** см. სულელი.
2. **სუნელი** (რ.) овощи, пряности.

**სუნგი** см. ცუნგი.

1. **სურება** см. სუმარი.
2. **სურება** см. სრულება.

**სურული** желание; желать, объект.  
стр. I-го сир. н. ვსურს S, ზსურცვ MZ,  
სი სურს/ც или რსულს/ც или სრულს/ც  
(ვმ. რსურს/ც), თის სურს/ც, ჩქვ  
ვსურა; — ძნ'ისტ. ვ. II-я пор. н.-б.  
ვირსულენქ пожелаю, аор. ვირსული.

**სუსთი**, სუსტი (г. нзв п. سست) сла-  
бый; недостаточный; — სი-სუსტი  
слабость; — отым. глаголь, I-я пор.  
ვსუსტენქ я слабъ, недостаточенъ,  
аор. ვისუსტი; — III-я пор. н. ვა-

სუსტენქ ძნლაю его слабымъ; — стр.  
з. II-я пор. ვისუსტებუქ, იბსუსტებუქ  
слабѣю, аор. დე-ებ/ვსუსტი; —  
объект. стр. 2-го произв. სირ. н.  
მესუსთებუ, აორ. მესუსთ.

**სუნჩე** Сухча, село въ Сенакскомъ  
უѣздѣ.

**სუჯუნა** Суджуна, мѣстечко въ Се-  
накскомъ уѣздѣ; — სუჯუნური су-  
джунскій, см. ქადაგი.

**სვიჩვა** (რ.) спичка, სრ. წურწურვა.

1. **სქა** см. უქა.

2. **სქა** см. სკა.

**სქამი** см. სკამი.

**სქანი** см. სი 1.

**ფ-სქელი** (რ. სქელი) густой.

1. **სქვ || სქვ:** სქუალა власть, нести  
(აიწა), I-я пор. ვსქინქ S, ზსქენქ MZ,  
აორ. ქო-ზსქიი, პრ. с. მისქუუ или მი-  
სქუალე; — сь род. отн. 'გ'უსქენქ,  
გისქენქ несу ему, тебѣ и т. д.; — IV-я  
пор. ვოსქუფუნქ заставляю его  
власть; — მა-სქუალი владущій, несу-  
щій; — სქუალირი спесенный; — სქე-  
ლედი/ვ, ნა-სქელედი живое существо,  
рожденный, სრ. სქუა.

2. **სქვ || სქვ:** სქუფა, გო-სქუფა при-  
вязывать, запрягать, III пор. н. ვო-  
სქუნქ, აორ. ქვ-ვოსქვე; — сь род.  
отн. ვუსქუნქ: თინა სოჯეფს ურემს  
უსქუნს онъ запрягаетъ быковъ въ  
арбу, აორ. ქვ-ვუსქვე, პრ. с. მი-  
სქუფუ; — მუკი-მუკი გოუსქუ онъ  
разставилъ кругомъ; — стр. з. IV-я  
пор. н. ვასქუფუქ я запрягаюсь,  
привязываюсь, აორ. ქვ-ვასქვი, პრ.  
с. ვსქუფე'რექ; — სქუფირი запря-  
женный, привязанный; — სქვირი  
связанный, привязанный; — ნა-სქვი,  
см. ქილიქი; — ა/ვგო-სქუფა привяз-



вывозъ въ чему-либо движимому: რაშიში კუდელცე ქეკასქუ ღელიბი **ონь** привязаль старуху къ хвосту негаса (Xp., стр. 104, s); — აკო-სქუა-ფილი связанный, навязанный; — მე-სქუაჲ привязать; — ა/ითო-სქუაჲ привязывать, связывать пнизу; — ა/ითო<sup>1</sup> - ოსქუალი > ით<sup>1</sup> ა<sup>1</sup> - ასქუალი **ремный** ремель или веревка, которыми связываютъ шкворни подь шеями рабочаго скота (ср. აშპოუ-რი), ср. სკულა подь სკვ.

**სქვამი** красивый; — მა-სქვამა красивый подобно чему (ურ. ფორ.); — უ-სქვამაში красивый (ср. ст.); — უ-სქვამური, უ-სქვამელა прекрасный; — სქვამია, სქვამი-კონი «краса-пецъ» (прозв.); — სი-სქვამა/ე красота; — სი-სქვამეჲ по красотѣ, красотою; — отым. глаголъ სქვა-მება, სქეება украшать, пододать, прилчествовать, III-я пор. ვასქვამენქ украшаю его, аор. ღვ-ვასქვამი, пр. с. მისქვამებუ или მისქვამუ; ვოსქვანქ (რ. ვშვენი, უ-ვშვენი) пододая, прилчествую, соотвѣтствую; — стр. 3. II-я пор. ვისქვამებუქ или ვისქვამუქ ძღაიქს კრასიმუ, აორ. ღი-ივსქვამი, пр. с. ღო-ვსქვამელექ; — IV-я пор. ი. ვოსქუქ იდუ къ лицу, соотвѣтствую: თი ცირას ძიცა ოსქუ თი ძღვიცხ უღბკა — къ лицу; — объект. стр. 3-го сир. ი. მოსქვამუ (რ. უ-მშვენის) или მოსქვანდ მიხ пододаетъ, მიხ იდეთъ къ лицу, пр. нес. ღვ-მოსქვანდდღ или ღვ-მოსქვამუდღ; — ო-სქეებური прилчный, пододаящий, соотвѣтствующий.

**სქვერი** серна, у Brosset «სქერი»; —

სქვერი-თხირი, см. თხირი; — «სქვერი-მ-ცუჯი» მრ. კაპრიფოლი (раст.).

**გო-სქიბოჭიჭილი** см. სქუბოჭუა.

**სქიბუ**, სქებუ жерновъ (ср. წ. მ-სქიბუ мельница).

**სქილდ** || **სქიდ**, **სქელდ** || **სქედ**:

სქილდა, სქელდა, სქილიდაჲ остав-  
лять, питать, лѣчить, III-я пор. ვო-  
სქილიდუნქ, აორ. ღვ-ვოსქილიდექ,  
თიქე და-ასქილიდუ, пр. с. მისქილი-  
დუაფუ; — სь род. отп. ვუსქილი-  
დუნქ, გისქილიდუნქ, ვისქილიდუნქ  
и т. д.; — IV-я пор. ი. ვოსქილიდა-  
ფუნქ; — стр. 3. I-я пор. ი. ვსქი-  
დექ S, ზსქედექ MZ остаюсь, живу,  
питаюсь, вылѣчиваюсь, აორ. ქედო-  
ვსქილი, ქედო-ზსქელი, пр. с. ქედო-  
ვსქილდექ, ღო-ზსქელდექ; — объект.  
стр. 3-го сир. მოსქედ, თის ოსქედ,  
ჩქე მოსქედნა или გე-მოსქიდ, თის  
გი-ოსქიდ у меня (მიხ) остается; —  
2-го сир. მისქიდ у меня остается,  
ივლჩნება, აორ. ღო-მისქედ, თის  
და-ასქიდ (< ღო-+ უსქიდ); თის დაას-  
ქიდ ჭუაქე у него ივლჩნება ბო-  
ღჩან; თიქე ღოლურე ღო დაასქიდ  
ართი ქომოლისქუაქ ონ უმერ, ი  
у него остался одинъ сынъ (оста-  
вивъ одного сына); — სქელდედ жи-  
вое существо; — ᾠდა-მა-სქილდა-  
ფარი, მა-სქილიდაფარი оставлющій,  
питающій, ივლჩნავოщій; — ღო-  
სქილადირი, ნა-სქილადი, დგ-ნასქილე-  
დი оставленный, остатокъ; — ფ-სქი  
потомокъ, племя; — ო-სქილადარი,  
ო-სქილედი, ო-სქილადე предметъ и  
средство для оставления, питания,  
лѣчения; — უ-სქილადე ივლჩნი-  
მის; — აშა-სქილდა; — გო-სქელდა  
(რ. გა-ჩენა) застрять среди чего; —

გინო-სქილადა (რ. გადა-რჩენა), აორ. გინო-ბსქიდი я спасся, я оказался излпшшимъ;—გინ-ასქილედი (<გინო-ოსქილედი) спасенный, оставшийся;—იენო-სქილადა (რ. ჩა-ტოვება);—კინო-სქილადა отставать.

**სქილი**, სქირი ძნტა, სხვ (უიოტრებლეთსა ვა სლოჟიიხა სლოვახა), იაპრ., ოხორა-სქილი (სმ. ოხორი), სრ. სქუა, у Brosset «სქირი», ჩაგალო-სქირი (ფამილია, Rapp. VIII, სტრ. 107).

**სქირ** || **სქერ**: სქირაფა S, სქერაფა MZ სუშით, გო-სქირაფა, III-ია იორ. ვოსქირუანქ], აორ. ვოსქირე[ე], ირ. ს. ღო-მისქირუაფუ, სი ღო-გოსქირ-რუაფუ;—IV-ია იორ. ვოსქირაფუანქ;—სტრ. ვ. I-ია იორ. ი. ვსქირექ სუშუსა, აორ. გო-ვსქირი;—ობჟექტ. სტრ. ვ-გო სირ. ი. მასქირუ (რ. მისრება) უ მეი (ღია მელ) სუშითსა;—ვ-გო სირ. (ფორ. ვოზ.) ი. მასქირე ი მოგუ სუ-შით, აორ. მასქირე;—სქირი, სქირ-რუ S, სქერე MZ ვისუშენიი, სუხოი; სუია;—ო-სქირაფაღი ირემთა ი ორუღი ღია ვისუშინაია;—ე-სქირე-რაფა ვისუშით. (ვა ირენოსიოთ ზიანი) ოტინათ: ბოშიგე ცირა ეშე გეიოსქირუ ( < გე-ე-ოსქირუ ) ოპე უ იუიიში ოტიალ (იოხიტილ) ღეიპუ (Xp., სტრ. 64, 24-25).

**სქუა** იი. სქუაღეფი ძნტა, სქუა;—ქო-მოლო-სქუა სხვა;— ოსურ-სქუა, ცირა-სქუა, ქდაბ-სქუა ღი;—სქუა-ჩაფირი, სქუა-ჩაფიღი, სქუაღაფირი (სუკო. ვიბრანიო ძნტა, სმ. ჩაფა) იი ნა-სქუაღი ოსიოვლენიი (რ. შვიღო-ბიღი);— სქუა-ტონირი იასიიოქი, იაღჩერიცა (სუკო. ირვიი, -აია სხვა, ღი, სმ. ტონუ), რ. გერი;— ზინო-სქუა, კინო-სქუა, ჯინო-სქუა დო-

რვიი (სმ. კინი);— ოაგეღი-სქუა კიი;— ჰაგონი-სქუა, (სუკო. ძნტი გოსიი, სმ. ჰაგონი) თაქ იი-გრელი იაივიაოტე იოტოქოვ ბვიიიხა ვლაღელიიხა კიიიი ღიაღაიოვიიხა;— ფაზანი-სქუა კრესტიივსკიი სხვა, კრესტიიიი;—გა-გე-სქუა იოვარე;—სქუაღო ბსიოვ-სტო;—სქუაში იიი სქუაღაში იიიი-შიი ღეი;—უ-სქე ბეღეიიი, -იი (სრ. ბურქი), სმ. სქუაღა იოღ სქე I. **სქუბოჭე** || **სქიბოჭე**: გო-სქუბოჭე, გო-სქიბოჭიჭე, I-იორ. ი. ვსქუბო-ჭეიქე ზასტავლიო ირლიიპუთ, სტო-გაი;—გო-სქიბოჭიჭიღი ირლიიიი, ვისტოგაიიი, სოლქიი, ო-გეი-ლაგაა.

**სა-სწაული** სმ. სა-სოაული.

**სწორი**, ოანა-სწორი (რ.), წორი ირ-იოი, ოვიიი, რავიი, ვეიიი;— წორი იიი აშეღარი წორი იეღია (სუკო. რავიი სეღიაიიიი ძნტა);— სწორეო, წორეო, წოროთ ვეიი, ღეი-სტივტილ;— სა-სწორი, სა-სწორი ვეი;— წორო ვეიქე, ოინა-კო;— ან-წორო ვეი ვეიქე;— შე-წორეო სოიბა, იორვი;— ოთმ. გლ. ვირეიათ, იორვათ, ი. ვა-სწორეიქ;—სე ორ. ოტი. ვუსწორეიქ, გოსწორეიქ ი თ. ღ. [ოთმ. სლ. სმ. ი. მარე, ოტ, სტრ. 7, 14-ოე სოო ვე ირეიქ].

(«სა-სწრაფო») უ არ. მუზეკალიი იი-სტრუიქე, ირეატიიიი სო-ბოი სეიიიიიე შესტი მალსე-კიიხა სვირელიი რავიიიიხა ოიოი (იო ჟუბ. სასწრაფო იატრიიი).

**სხაპ**: სხაპეი, სხაპე ირეათ, თაიღო-ვათ, ღო-სხაპე, I-ია იორ. ი. ჰვსხა-პეიქ, ფსხაპეიქ ირეაი, თაიღო,

აორ. ზ/ვსსაპი, პრ. ს. მისსაპუ; — გო-  
 ვსსაპუბქ პერპრყუ; — ე-ვსსაპუბქ  
 ვსკოუ; — სქ დატ. ოტ. ნ. ვოსსაპბქ  
 პოდპრყუვაოუ კუ ჩემუ, აორ. ვო-  
 სსაპი, ქიმი-ვოსსაპი; — IV-ა პორ. ი.  
 ვოსსაპბუბქ ჯასავეაოუ ეო პრყ-  
 ატ, ტაპოვატ, აორ. ვოსსაპბე, ქე-  
 უგ-ვოსსაპბე ა ჯასავეაოუ ეო ვსკო-  
 ყბუ ვერხუ, ოქე ქე შა-ასსაპბე; —  
 ობექტ. სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვომ.)  
 ი. მასსაპე მოუ პრყატ, ტაპოვატ,  
 აორ. მასსაპუ; ეშე-მასსაპუ ილი ე-მა-  
 სსაპუ ა სმოგუ ვსკოყბუ ვერხუ,  
 ვე ე-მასსაპუ ა ნე სმოგუ ვსკო-  
 ყბუ ვერხუ, სი ე-გასსაპუ, ოის ი-ს-  
 საპუ (ვმ. ე-ასსაპუ), ოის ვე იასსაპუ,  
 ოის ვე ეშა-ასსაპუ; — მე-სსაპუა  
 პრყატ ტუდა, ნაპადატ ტამუ; —  
 მო-სსაპუა პრყატ სოდა, ნაპადატ  
 ადუბს; — ლა-სსაპუა პრყატ ვნიზუ,  
 ტაპოვატ ვმუბუ სქ კბმუ; — აშა-  
 სსაპუა პრყატ ვ სერედიუ ჩეო; —  
 გ'ო/ათო-სსაპუა სბყატ ვნიზუ,  
 სპრყუტუ; — გომო-სსაპუა სპრყ-  
 პუტ, სლვბუ, ვსკოყბუ; — გობო-  
 სსაპუა პერპრყუტუ; — გ'ობო-  
 სსაპუა პრყატ ვნიზუ (წეარს ვუ  
 ვოდა); — ეკო-სსაპუა პრყატ უ  
 ჩეო-ლიბო (უ ბერეა); — ეშა-სსაპუა  
 პრყატ ვერხუ; — შიკო-სსაპუა ვი-  
 პრყუვატ, ნასკოყბუ სბოკუ; —  
 მიბო-სსაპუა ნასკოყბუ; — მულა-  
 სსაპუა ვსკოყბუ; — მა-სსაპალი  
 პრყაოყბუ, ტაპოვატოყბუ; — ნა-სსა-  
 პიბა (რ. ნა-ს.გომი) ვსპრყუვში,  
 პერპრყუტუ; — ო-სსაპალი პრე-  
 დმეტ, მუბო დია პრყკოვბუ, ტა-  
 პეცუ; — ო-სსაპუე, სუჟეში ო-სსაპუე,  
 კურსიში ობირეში, ო-სუჟერი პოდ  
 ატუმი ნავეანიბი ვუ შინგრეი

ივუბსტეუ ბოლშოი ხოროვბუ, ნა-  
 ჩიპაოყბუ ობყკოვენო სქ კა-  
 პუა პრადნიჩნაო დია ი პროდ-  
 ჯაოყბუ დო ვეჩერიო ჯარი პრად-  
 ნიკა. ვუ ხოროვბუ პრყპიმაეტ  
 უაყბე ვსი დერევი: მოლოდე ი  
 სტარე, მუჟიყბი ი ჟენიყბი, პრ-  
 ოსტე ი ჰნატე. ვლვშისუ ჯარუ-  
 კი, სოსავეაოუ კრუგუ, პრყემუ  
 ჟენიყბი ჩერედიოტე ვუ მუბსტა-  
 ხუ სქ მუჟიყბი. ჯატმუ ნაყბნაეტ  
 პუბსია ვუ სოედიენი სქ ორიგ-  
 ნალბიყბუ ტაპეცუ: კრუგუ დვიგაეტ-  
 სუ ვუ ტაყბუ პუბსი ტო ვირაო, ტო  
 ვლვბო; პოტომ ჟენიყბი დუბაოტ  
 ია ვუ სერედიუ კრუგა, ოსავეაო  
 მუჟიყბუ ია მუბსტუ, ჯარუმი პო-  
 ვტორაოტე ტო ჟე-საოე ი მუჟიყბი.  
 საოე ტუბიე პრყ ატომუ რადვან-  
 ვაეტ: პოლოვინა კრუგა პოეტ პერ-  
 ვოუ პოლოვინუ პუბსი, ოსალბე  
 პოდხვატეაოტე ვტორუ პოლოვინუ;  
 ტაოე ტუბიე ნავეაეტსუ გეწო-ლა-  
 ლა ობირანიე (სმ. ლ 2). ხოროვბუ  
 ატოტუ პოსტეპენო ვივოდიტსუ იზუ  
 უპოტრებლენია, ონუ რანბსე სოპრო-  
 ვოჟდალსუ რაზნიყბი იგრამი: სოსია-  
 ვანიემუ ვუ ბუბუ (მარულა), ლოვკო-  
 სტი, ვერხოვი ზადუ; პობუდიტელამუ  
 დავალსუ პრყი. კუ ნასაყბო  
 ოსსაპუე სვერხუ ვსეო ატოტო დუბი-  
 ცი გოვინი რაზნოყბუტე მუყბ  
 (ქარგა-ბურთი) ი კუ კაჟდომუ იზუ  
 ნიხუ პრყივრალი სერებრიაყბი მო-  
 პეტი. იოიში სოსავეაოუ კრუგუ,  
 ვუ ვტორი ვხოდლა ოდა იზუ დუბ-  
 ვიცი ი ვსოკო პოდბრასეაო  
 მუყბ: კო ლოვილ მუყბ ია ლეუ,  
 ტოტუ ი პოლუაოლსუ ეო ვუ ნაგრადა.  
 ესუ ჟე მუყბ ნადაოტ ია ჟემლუ, ტო

იუპონი დიხალიეს პრავა პოვტორიტე სოსთიანიე, იხე სმენიანი სოლიდნიე მუჟი. ვე სლუჩაჲ ნეუდაჩი ი უ პოსლედნიხე, ვესტუნიანი სედოვლასიე სტარცი, ვა კოტორიმი პრინავალოსე პრავო ნა პრიზე ი ვე სლუჩაჲ ნეუდაჩი (სმ. სმკ, XVШ, ოდ. Ш, სტრ. 1—3); — სხვაი, სმ. რაგვი.

**სხეული** (რ.) ტყლო, სრ. ცანი.

**სხილი**, სხიი, სხეი, სხი თაოი, თაოი ველიჩინი; ობიკოვენი ვე სლოჟენი სე დრუგნი სოვამი: ე-სხილი, ოე-სხიი, ე-სხიი, თი-სხი სტოლკო; მუ-სხიი? სკოლკო? სქანი-სხეი ჯაკე თეხა, ნასკოლკო თეხა.

**ზი-სხირი**, ზი-სხერი S, ზე-სხერი MZ კროვი; — გო-ზე-სხერელი ოკროვალეში; — მო-ზე-სხარე, მო-ზე-სხე (სტერი) კროვოჟადნი, მსტილნი, ვაკლათი (ვრატე); — ოთმ. გლ. ე-ვზისხირეჲჲე ოკროვალეჲ, ნალეჲ კროვიუ (ეტიმ. სლ. სმ. Н. Я. Марр, *Яфетическое происхождение абх. терминов родства*, Изв. И. А. Н. 1912, სტრ. 426—427).

**ო-სხირი**, ო-სხერი/ე MZ, სა-რ-წკველი S (რ. სა-რ-ძიკველი) ფუნდამენტი.

**სხული** გრუჶა; — «ჭიკუ-სხული» მრ. ლხსია გრუჶა, სრ. ჰანტე; — «თუნ-თიშ-სხული» მრ. ბერეჲ, სმ. თუნ-

თი; — სხულესია Схулухиа (ფამილია).

**სხუნ**: სხუნეა, სხუნეა ვიბირატი, ოჩიშატი, ოდავატი პრედნოჩენიე, სო-ვწოვატი, რწხატი, I-ია პორ. ი. ზსხუნე[ნი], ფსხუნე[ნი], აორ. ზ/ფსხუნი, პრ. ს. მისხუნე; — სე როდ. ოთი. ვუსხუნე[ნი], გისხუნე[ნი] ი სოვწუო ემუ, თეხე; — II-ია პორ. ი. იზ/ფსხუნე[ნი] ვიბირაო სეხე, პრედნოჩიაო, აორ. იზსხუნე; — ობიექტ. სტრ. 2-ო სპრ. ი. მისხუნე ი პრედნოჩიაო, მიწე პრავიტე: არძოს (არძოშა) მისხუნეჲ ი თეხა პრედნოჩიაო ვსეხე; — ნა-სხუნა რწხენიე; — სხუნირი იზბრანი; — ო-სხუნური პრედმეტი ვიბორა, პრედნოჩენიე; — გეშა-სხუნეა ვიბირატი, ვირვატი თამე ი სლამე, ოჩიშატი.

**სხუპინი** ბორთესე, ობნიმატი, ხვატატი, -თესე, მო-სხუპინი, სტრ. ვ. II-ია პორ. ი. ვისხუპეჲჲე, აორ. ვისხუპი; — IV-ია პორ. ვასხუპეჲჲე ილი ვოსხუპეჲჲე ობნიმაო, ხვატაო, აორ. ქომო-ვასხუპი (>ქომუსხუპი, *Хр.*, სტრ. 46,15).

**სელგინი** სმ. ცვალი.

1. **სემა** სმ. სიმა.

2. **სემა** სმ. ზსემა.

სი-სემარი სმ. სი-ფმარი.

**სემეტი** სმ. სიმეტი

## ტ.

**ც < ცალ**: ცეეზა, ცალეზა, ღო-ცეეზა, ღო-ცალეზა, გო-ცეეზა ოსტავლენიე, ოსტავლეთე, ნოკიდატი; ოსტავლეთე ვე პოკოჲ, პუსკატი, I-ია პორ. ი-ბ. გო-ვცეენეჲ ვიშუსუ, აორ. გო-ვცეე; — II-ია პორ. ი. იბცეენეჲ ილი იბცალენეჲ, იბცალენეჲ MZ, ვიცალენეჲ, ვი-

ცეენეჲ S ოსტავლეთე, ნოკიდაო, აორ. ქელ<sup>რ</sup>ი-იბცეე, ქელ<sup>რ</sup>ი-ივცეე, პრ. ს. ქე-ლო-მიცეეზა, ქელო-მიცალეზა; — III-ია პორ. ვოცენეჲ, მი-ვოცენეჲ პოკინუ, ბროშუ, აორ. ქიმი-ვოცე, თიქე ქიმი-ოცეუ; — IV-ია პორ. ი. ვოცეეზაფუნეჲ ილი ვოცალეზაფუნეჲ ვასტავლეთე ეო

оставить, бросить, аор. ღვ-ვოც-ე-  
 ბაფე, ღვ-ვოცალე-ბაფე; გვ-ვოცალე-  
 ბაფე я заставил его отпустить,  
 освободить, თქვ გა-აცალე-ბაფუუ,  
 გა-აცალე-ბაფოუ; — სვ როდ. отп. ვუ-  
 ტვენქ, ვუტალენქ отпущаю его, გო-  
 ტვენქ, გიტალენქ и т. д., аор. გვ-  
 ვუტვე; გო-გიტვე я отпустил его,  
 тебя, თქვ გუ-უტუუ, გო-გიტუუ и  
 т. д., ღვ-ვუტვე я ему оставил;  
 გილა-ტეება оставит на чемъ-либо,  
 п.-რ. გილე-ე-ტვენქ, აორ. ქიგლე-  
 ე-ბტვე; — объект. стр. яр. с. ქეგლა-  
 ვტე-ბუ, სი ქეგლა-რ-ტე-ბუ, თის ქეგლა-  
 ტე-ბუ у меня осталось ч.-либо на  
 ч.-либо; — გინო-ტეება спасать, III-я  
 пор. п. გინემ-ვოცენქ, აორ. გინე-  
 ვოცვე; თქვ გინა-ტუუ თინა ღუ-  
 რაშე онъ его спасъ отъ смерти; —  
 გინე-მა-ტეება спасающий, спаси-  
 тель; — ღინო-ტეება оставитъ вни-  
 зу, среди чего (წყარსვხ ვოდხ), II-я  
 пор. п. ღინემ-ი-ბ-ტვენქ, აორ. ქედ-  
 ნი-ბ-ტვე, სვ მეოფ. отп. ქედნო-  
 გიტვე я тебя оставилъ среди чего,  
 თქვ მა ქიდნო-მი-ტუუ, ქიდნო-გი-  
 ტუუ, თქვ თინა ქიდნი-იტუუ; —  
 ღინო-ტეება оставитъ среди чего; —  
 კინო-ტეება оставляетъ позади; —  
 კინე-ნა-ტეება оставленное, остав-  
 шееся послѣ кого; — მითო-ტეება  
 оставитъ внутри чего-либо, II-я  
 пор. п.-რ. მითი-ი-ვ-ტვენქ, ქიმთი-ი-  
 ვ-ტვენქ, აორ. ქიმთი-ი-ვ-ტვე, თქვ ქი-  
 მთი-იტუუ; — მუკო-ტალე-ბა ლხნить,  
 снасть, III-я пор. н. მიკემ-ვო-  
 ტენქ, მიკემ-ვო-ტალენქ, აორ. გიმ-  
 კ-ვო-ტვე; თქვ გიმ-კ-ა-ტუუ; —  
 объект. стр. 3-го сир. (фор. возм.)  
 н. მატენე или გა-მატენე; სი გა-

მატენე, თის გა-ატენე, ჩქვ გვ-მა-  
 ტენა я могу отпустить, отдать, ვა  
 გ-მატენე (< ვა გვ-მატენე < ვა გა-  
 მატენე) не могу отпустить, пр.  
 пес. მატენედ, ჩქვ მატენედს; —  
 მი-ტეება отпущать, покидать, про-  
 щать, მი-მატენე могу простить,  
 покинуть его.

**ცაბაკი** (რ.) длинный узкий столъ, ло-  
 токъ; — ცაბაკოლა, ცაბაკოლა ხმ,  
 ცაბაკელა (< ცაბაკი + გოლა ცოლა),  
 ცაბაკონა Табакела, Табакона, назв.  
 плоскогорія въ сѣверной части  
 Сенак. უზდა (см. ელიობა подъ  
 ელია 2).

**ცაბანა**, ცაბანა см. ცამბანა.

**ცაბიკი** S (რ.), ცაბუკი или ღეტამა MZ  
 деревянный или желѣзный шкво-  
 рень у ярма; — отым. глаголъ უცა-  
 ბუკუნა სოჯეფი ართიანც ბყი ნა-  
 ნპრაოუ დრუგ ნა დრუგა шквор-  
 нями.

**ცაკ**: ცაკაფა, ცაკინფა, ცაკინფა ბრო-  
 саться, набрасываться, сразиться,  
 ударить обо что, III-я пор. п. ვო-  
 ცაკუნქ (რ. ვაცაკებ), აორ. ქვ-ვო-ცა-  
 კვე, თქვ ქა-ვაცაკუ; — სვ როდ. отп.  
 ვუცაკუნქ или ვუცაკინუნქ (რ. ვუ-  
 ცაკებ), აორ. ქვ-ვუცაკვე, ქვ-ვუცაკ-  
 ნე; — стр. з. IV-я пор. п. ვაცაკუქ  
 (რ. ვეცაკები), აორ. ქვ-ვაცაკი, თქვ  
 ქა-ვაცაკ.

**ცალეება** см. ც.

**ცალერი**, ცალერი Талэръ, село въ  
 Сенак. უზდაქ.

**ცამბანა**, ცამბანა, ცამბანა (п.-т. تبا نچه)  
 пистолеть.

**ცანი** (რ. იზъ н. تان) тѣло, туловище,  
 станъ; — ცანო ჩეჟა станомъ то-  
 полъ; — ცანი-მიკოქვენჯი. платье

(см. ქუნა); — ცანი<sup>1</sup> — საშუალო средняго роста, ср. სხეული.

**ცანცალი** см. ცარკალი.

**ცანჯვა** (რ. ცანჯვა) мучение, страдание; — ცანჯვა მუჩი, ი. ვცანჯვენი, აორ. ვცანჯვი; — სტრ. ვ. II-я пор. и. ვიცანჯუქ, აორ. ვიცანჯვე.

**ცარი**: ცარება (რ.) вести, проводить, III-я пор. и. ვაცარენქ, აორ. გვ-ვაცარი, ირ. с. შიცარებუ; — объект. სტრ. ვ-го сир. (фор. возм.) и. მაცარინე მოგუ პროვები, ვა მაცარინე, აორ. მაცარინე: ღროქე მაცარინე ი სმოგუ პროვები время.

1. **ცარი** (რ. ცარი), ცარი-ლოცი კუკურუზიყი ნოჩათოქ.

2. **ცარი** (რ. ცარი) рукоятка.

**ცარიელი** (რ. ცარიელი Таріель, муж. имя) въ мингрельскомъ слово означаетъ *герол, силача, витязя*, напр., სრისცაცანი-ცარიელი Христаგან-герой, ბელთაცანი-ცარიელი Белтаგან-герой, რუფი-ცარიელი (см. сказку № XXVII).

**ცარკალი/ც** голый; — ცარკალი ნინაში, ნინაში ცანცალი ბოლათ ჯყკომქ, и. ნინას ვუცარკალუნქ ილი ვუცანცალუნქ, ср. პარკალი, ცეკუა (ср. г. ცარცარი, ცარცალი).

**ცაროზი** (რ. ცაროზი) погода.

**ცარჩენი** см. ისკია.

**ცაცა**, ცაცალი ციწთოქ; бумага, красивая бездѣлушки для дѣтей.

**ცაფე** сковорода, ცაფე.

**ცან** || **ცრის** || **ცირს** || **ცერს**: ცანუა, გო-ცანუა რაზბივათ, ლომაქ, I-я пор. и. ვცანენქ **ს**, ბცანენქ **MZ**, აორ. გო-ბ/ვცანი, ირ. с. გო-შიცანე; — сь род. отн. ვუცანენქ ლომაქ ემუ, გიცანენქ, ვიცანენქ и т. д. — сь

дат. отн. ვოცანენქ ილი ვოცერსენქ (რ. ვაცენქ). გოცანენქ ლომაქ о немъ, о тебѣ; — სტრ. ვ. I-я пор. и. ვცირსენქ ილი ვცრისენქ ილი ვცერსენქ რაზბივათ, აორ. გო-ვცრისი, გო-ვცირსი, გო-ვცრისი, ირ. с. გო-ვცანერექ; — объект. სტრ. ვ-го сир. (фор. возм.) и. მაცანე მოგუ სლომაქ, აორ. მაცანე; — ე-ცანუა ვალომაქ ვერქ, ირიჩინიქ კომუ ყო; ვოზნიკათ, ნაჩინათ (о болѣзни): ათეჯგურა გარჩევეფი ეშიცანენს ქუას თაკია დუმი (рѣшенія) ირიჩინიქ მიწ ბოლ (Хр., სტრ. 163,5); — ა/ეკო-ცანუა ოკო-ცანუა ვალომაქ; — ალო-ცანუა სლომაქ, - თსა у основанія, სტრ. ვ. ვ. IV-ая пор. ალე-ვოცირსენქ, აორ. ქალე-ვოცირსი, თიქ ქალე-აცირსენქ; — ა/ითო-ცანუა სლომაქ ვნიзу: ცაბაკის კუჩნი ქაითეგოცანი ი სლომაქ (внизу) ნოჯუა у стола; — გიმა-ცანუა ლომაქ ვერქ, აორ. ქიგემე-ვოცანი; — ი/ეშა-ცანუა, გემე-ცანუა ლომაქ სრედი ყო (въ лѣсу, напивши на плечѣ); — მე-ცანუა სლომაქ; — შიკო-ცანუა რაზბივათ დრუგ о друга; — მა-ცანალი რაზბივათიყი, ლომაქიყი; — ცანილი, ცანირი რაზბივათიყი; — ნო-ცენი კუოქ; — ო-ცანე პროდექქ დია ლოქი, ა რავიო ი ორუდია დია ნეა (долого): შოლორთესე... ბადილიშ გააცანეშა (< გო-ოცანეშა) იოშილი ონი სიუდა სლომიქ (изобличить) სტარიქა (Хр., სტრ. 42,2-3).

**ცანანა** метательная палка, ср. ლაკვა.

**ცაცო** (რ.) престолъ, тронъ, ложе.

**ყები** густой лѣсъ, чаща; — ნა-ყებერა Натера, название мѣстности въ Сеп, уѣздѣ (*бука*. бышшая чаща), ср. ფარსნი.

**ყეკუა**, ტერკუა болтать языкомъ (ნი-ნა), н. ნინას ვუტერკუანქ, აორ. ნინას ვუტერკეე.

**ყერი** (გ. მყერი), ნ-ყერი врагъ; — ტრელი враждебный, враждующий; — отым. глаголъ, стр. з. IV-я пор. н. ვონტერექქ или ვენტერექქ враждую съ кѣмъ, აორ. ღ-ვენტერი, მო-ვენტერი, თქუ მა ღ-მეტერე или ღ-მეტერე || ღ-მეტერე; — მომენტერე (გ. *Хр.*, стр. 109, 12).

**ყერკუა** см. ტეკუა.

**ყერსუა** см. ცასუა.

**ყეხირი**, ტეხერი Техурь, რქაა въ Сенакскомъ уѣздѣ, см. ცასუა.

**ყვაყვი** см. ცოცი.

**ყვერი** (გ.), ნ-ყვერი пыль; — ცვერი-შორა подобно пыли.

**ყვევუა** ударять твердымъ предметомъ о что-либо хрупкое и пустое, съ род. отп. н. [გუ]ყვევუნქ, აორ. ვუყვევექ, пр. с. მიყვეფუ.

**ყვინი** (გ.) мозгъ.

**ო-რ-ყვინი**, **ო-რ-ცილი**, **ო-რ-ყვინი** въ огородъ; — **ო-რ-ყვინია** огородникъ; — **ო-რ-ცილურობა**, **ო-რ-ყვინულობა** злакъ, овощи; — **მე-ო-რ-ყვინე** огородникъ, садовникъ, ср. გ. მცილი.

**ყი**, **ციი**, **მი**. ციფი ношь.

**ყიანი** (გ. მ-ყეანი) виноградная кисть.

**ციბუ** S, ტუბუ, ტუბე MZ теплый; — *сравн. ст.* უ-ტუბაში; — отым. глаголъ ტუბინაუა, ტუბინი, ციბინი ძღ-ღალა კოგ თენлымъ, გრქთ, оказывать благодѣяние, милость, III-я пор. н. ვო-ტუბუნქ или ვა-ტუბანქ

გრქю его, გვ-ვო-ტუბე, пр. с. გო-მი-ტუბუნაფუ; — съ род. отп. ვუ-ტუბუნქ или ვუ-ტუბინუნქ გრქю для него, я милостивъ къ нему, აორ. გვ-ვუ-ტუ-ბინქ; — стр. з. I-я пор. н. ვ-ტუ-ბუქ გრქюся, აორ. გო-ვ-ტუბი; — IV-я пор. ვა-ტუბუქქ (გ. ვეთბობი) я გრქю кого, я милостивъ къ кому; съ род. отп. ვუ-ტუბუქქ я милостивъ къ нему, აორ. გვ-ვა-ტუბი, გვ-ვუ-ტუბი; — объект. стр. 2-го спр. н. მი-ტუბუ ყ მენა გრქეთა, онъ милостивъ ко мнѣ, აორ. გო-მი-ტუბუ, пр. с. გო-ბ-ტუბაფუ.

**ციცილია**, ციცილია см. სვილარი.

**ციცი** || **ნციცი**: [ნ]ციცი, ღ-ნ[ნ]ციცი (გ. ტევა, ღ-ტევა), [ღ]ნინო-ნ[ნ]ციცი (გ. ნა-ტევა) помѣщать, ться, III-я пор. н. ვონციციანქ (გ. ვა-ტევა), ღინ-მ-ვონციციანქ (გ. ნა-ვა-ტევა), აორ. ქი-ღ-ვონციცი, ქი-ღინ-ვონციცი; — стр. з. II-я пор. н. ვინციციუქქ (გ. ვე-ტევი) помѣщаюся, აორ. ვინციცი, ღინ-ციცი или ღინ-ციცი, ქედენინ-ციცი, ნ-ნ. ინ-ციციუქქ или ქი-ღინ-ციცი-ციციუქქ или ქინციცი-ციციუქქ помѣшусь, თინა ქი-ღინციცი > ქინციცი, ვინციცი (< ვა-ინციცი), пр. с. ღინ-მ-ვინციცილექქ или ღინ-ვინციცი; — IV-я пор. ნ. ღინ-მ-ვინციცი-ციციუქქ помѣщаюся внутри чего (გ. ვე-ტევი), აორ. ქინ-ვინციცი; — ღილია ნციცი помѣщаться внутри чего-либо (въ карманѣ, сердцѣ).

**ციციკონა** бѣжать безъ оглядки, II-я пор. ნ. მი-ვიციციკონექქ.

**ციცი** см. ცასუა.

**ციციანთა** сильно набивать; — გო-ციციანთილი сильно набитый, наполненный.

**ცოდნე** щипать траву, I-я пор. н. ჰციცოდნექ, აორ. გო-ჰციცოდნი; — стр. ვ. II-я пор. იჰციცოდნექ (съ тѣмъ же значеніемъ), ср. სიციცი.

**ციშინე** чистить, II-я пор. н. იჰციშინექ ცანს, აორ. გი-იჰციშინე; — გო-ციშინილი очищенный.

**ცკარე** || **ცკერე**: ცკარე, ცკერე бить, ударять, н. ჰ/ცკარექ, ჰ/ცკერექ, აორ. ქო-ვცკარი, ქო-ჰცკერი; — сь род. отн. н. ვუცკერენექ, აორ. ვუცკერენე; — ვ/ეკო-ცკარე связывать, сводить (г. გა-კვრა): უჭუ-უნაშუში მაჭკუმაღც კიბირი გაკუცკარი ღოაკუკუღლე ядущему пещареное и певареное (т. е. звѣрямъ) зубы (зубъ) сведи и заключи (Xp., стр. 187, 11).

**ცკბილი** (г.) сладкій, ср. ცკვილი.

**ცკერე** см. ცკარე.

**ცკიცუა** S, ცკიცუა MZ, გინო-ცკიცუა ударить, разсѣкать, разрывать, I-я пор. н. ვცკიცუექ, აორ. გო-ვცკიცუცი; — ცკიცირი, ცკიცილი лопнувшій, разсѣченный.

**ცკვა** деревянная лѣстница, ср. კიბე.

**ცკვარჩელი** Тварчель, село и гора въ Самурзакано (м. ბ. ცკვა + ჩე = სწლა лѣстница); — «ცკვარჩელი, ცყუცყუცია» შრ. ძრაკვა (раст.).

**ცკვაცი** см. ცყვაცი.

**ცკვილი** (г. ცკბილი) сладкій; сладкій виноградный сокъ, ср. ნე 1.

**ცკიბირი** сито; — ცკიბირამი сь сптомъ, т. е. сь легкой пошею, *прот.* ხარკელი.

**ცკიი** см. ცკირი.

**ცკილი** см. ცკირი.

1. **ცკირი**, ცკილი, ცკიი ხმ скала,

шиферъ; — ცკილამი скалистый, каменный; — კოღმე-ცკირი скалистый берегъ, см. კოღმე.

2. **ცკირი** Ткярь, село въ Сенак. უზდქ.

**ცკირეა**, გილა-ცკირეა падуваться, раздуваться, II-я пор. н. გილა/ე/ე/ცკირანექ, აორ. გაგღლე-ე/ცკირი.

**მ-ცკიცება** (г.) утверждать, сь род. отн. н. ვუმცკიცენექ, აორ. ღე-ვუმცკიცცი; — III-я пор. н. ვამცკიცენექ, н. ბ. ღე-ვამცკიცენექ.

**ცკიცუა** см. ცკიცუა.

**ცკუ** пядель, ცკუ, ცკოუ, ср. ცინდა.

**ცკუბი**, ცყუბი (г. ცყუბი) близнецы, «ცუბი» у Brosset, ср. ნა-უირეა.

**ცობა**, ცონბა > ცომბა озеро; глубокий; — ცობა-ვარჩხილი Тоба-варчхиль (*ბუკა.* озеро-серебро), озеро въ горахъ Сѣверной Мингрелии; по народному вѣрованію въ озерѣ сокрыто серебро, которое оберегается злыми духами; опасно не только пить чистую какъ слеза воду изъ этого озера, но даже омочить въ немъ руки (см. СМК, XVIII, отд. III, стр. 16); — ცობა-ზღუა глубокое море; — ო-ცობაია Отобаია, село въ ზუგდიდ. უზდქ; — სი-ცობა глубина, ср. შერე 2.

**ცოლი** (г.) равный, подобный; товарищъ; — იაღონი-ცოლი подобный (подобно) соловью, ср. ცალი, მანგი; — ცოლები, ცოლოფი Толобъ, Толофъ, село въ Сенак. უზდქ.

**ცომარე** (г. ცომარა) мѣшокъ, ср. ძანძა, საკი.

**ცომბა** см. ცობა.

**ცოდნე** (дат. კარტ. ცოდნეს/ც) голубь.



**ცორჩა** Торча, гора на границѣ Мингрелии и Сваніи.

**ცოცი**, ცვაცი ღაპა; რუკა; — ჭყორცოცი, სმ. ჭყორ.

**ცოფი** название рыбы; — ო-ცოფა; ონ-ცოფა, ონ-ცოფო, ონ-ცოფუ ონთიპა, село и общество въ Сепак. უზადი; — ონ-ცოფური ონთიისკი; ონთიეცი, მ. შ. ონცოფარეფი.

**«ცოფური»** Эр. медовикъ (раст.), ср. თოფური.

**ნა-ცორჩავო** Наточаво, село.

**ცობ**: ცობუა ბიცი, ударяць, I-я пор. შ. ვცობენი, აორ. ვცობი; — სუ როდ. ოთ. შ. ვუცობუნნი, გიცობუნნი, ვიცობუნნი ბიუ უ ნეგო, უ თები, უ სები.

**ცრელი** სმ. ცერი.

**ცრიხ** სმ. ცახუა.

**ცროიკა** (რ.) ტრიკა.

**ცრუფა** (გ. ცრუფა) прекрасный, милый; милая, красавица.

**ცუ**, ცე ვიში.

**ცუბი** სმ. ცკუბი.

**ცუკი** дубина, ცურკი, ცუნკი.

**ცუმინ**: ა/ითო-ცუმინათა პროგოვორიცი, II-я пор. შ. ათი-ი-ცუმინუნნი, აორ. ათი-ი-ცუმინეცი.

**ცუნკი** სმ. ცუკი.

**ცურა**, ნ-ცურა შაკალი, ცურა-მელა, ძაკა-ცურა; — «ცურა-მ-ცურე» Эр. (ბუკვ. უხო შაკალი) царь-травя; სმ. მელა; — ცურა-ფორცხლოლი, სმ. ფორცხლოლი; — პროვიშია შაკალი: კვალი-ჭყერი სუ პროკლამიცი სმოდამ, შოცქვაცქვალე ბიუნი.

**ცურინი** სმ. ღურინი.

**ცურკი** სმ. ცუკი.

**ცურპანცი** (გ. ცურპანი იზუ ტრეჩ. ტრ-პანს, რბ) буравъ, ср. ბურლი 2,

**ცურცურე** (ლათ. turtur) тетеревъ, горлица, ცურცურევი, ცურცურევი.

**ცუცა**, ცუცა-წყარი სმ. ნაცა-ცუცა.

**ცუცელი** (გ. ციციელი) голый, ср. ში-შველი.

**ცუცულა** სმ. ჭურა.

**ცუა** მნი. ცუალეფი ღხეს; сорная трава; — ოხუმუნა ოლხოვი ღხეს; ნეპონა ორხოვი ღხეს; ჭყონა დუბოვი ღხეს; სვიმონა ხურმოვი ღხეს; — ცუალონი, ჭიჭე ცუალონი კუარნიკი; — ცუარი ღხეცი, დიკი, ცუაბი (სმ. ოხირი, ლეჯი); — ცუაში-კონი, სმ. კონი; — გა-ცუარე-ბული ოდიჩაში; — ცუა-ჩუ ღხესიცი (სმ. ჩუალა, ср. გ. ცუეს-მცველი); — მე-ცუალე, მე-ცუარე ოხოტნიკი; — ნო-ცუელი ვხერ, დიხ; — ო-ცუალე ოხოტა (სრ. ო-ნადირუ, ო-ჯინე); — ცუაია, ცუეია ტბაია, село ვუ ბუგდი-უზდი; — «ცუაჩი» Эр. трава ო ტრეხ ცვტახ (ბუკვ. черная трава), ср. ფარონი.

**ცუაბარ**: ცუაბარუა სნიმაცი კოჟუ; I-я пор. შ. ბ/ცუაბარანი, აორ. გო-ვცუაბარე; — სტრ. ვ. II-я пор. ნ. ო-ცუაბარეცი ილი ვიცუაბარეცი; — გო-ცუაბარელი სუ სოდრანი კოჟეი, გოლი; ნეიმიში; — ცუაბო-თხირი, სმ. თხირი; — ცუები კოჟა.

**ცუაპი** (გ. ცელაპი) настла იზუ ვიპო-გრადნაგო სეა ი მიუი, იზუ სლივი ი ტ. ი.; — «ცუაპოზა» ობრიდი სო-ვერშიამიცი ვეჩერომუ ნა ვტორი დენი ნოვაგო გოდა (კუნეს): ზაბრას-ვაიცი ცოტოლეკი ტხეცომუ იზუ კუ-კურუვი მიუი, ი ნო ფორმი ი ნა-პრავლენიუ რაზლეთვიხსი კუ-სო-კოვი გადაიცი; ზასოხშიე ნა პო-ტოლექი ტხეცო, სოცაბლივაიცი ი

— употребляют как лекарство против дизентерии поросять, пазываемой ჩე ბნამი (ნაიოსი) (см. მოაპბე 1897, № I, отд. II, стр. 108—110).

**ცუეზი** კოჟა, см. ცუეზარუა.

1. **ცუეზ** || **ცუეზ**: სტრ. ვ. II-ია პორ. პ.-ბ. ვიტყუუქ S, იბტყუუქ, იბტყუქ სკაჟუ (გაგოლხე ნედოსატოჩნიჲ: ვრემენა ვთორი გრუპის ზანმსტუეფთ ოფ რაგადი); — ზი-ცუევა, სი-ცუევა სლოვო, რჩხ.

2. **ცუეზ**: ცუევა, ცუეზინა, ცუეუნაფა, შეცუევა უზნავთ, ოსვქდომლითსა, I-ია პორ. პ. ბტყევაბულენქ ილი ბტყუულენქ ოსვქდომლითს; — II-ია პორ. ნ. შიბი-ივტყევენქ უზნაო, ბ. ში-ი-ივტყევენქ უზნაო, აორ. ქიში-ი-ივტყევი; სხე ოფი. შუ-<sup>რ</sup>ტყევენქ, შე-გი-ცუევენქ უზნაო დია ნეო (პრო ნეო), დია თება, აორ. ქიშუ-<sup>რ</sup>ტყევი, პრ. ს. შე-მი-ცუევაბუ, თის შე-ტყევაბუ, შუ-ტყევაბუ; — ში-ი-ვტყევენუნქ ია დამხე სეხქ ზნათ, პოჩუფსთვოთ, აორ. ქი-ში-ი-ვტყევენ; — III-ია პორ. ნ. ვოცუევი-ნუნქ ილი ვოცუევაბუნქ დაკო კომუ ზნათ, პოჩუფსთვოთ, აორ. ვოცუევი-ნე, ვოცუევაბუ, ნ.-ბ. შე-ვოცუევენუნქ დამხე სმუ ზნათ, სი ში-ო-ცუევენუნქ, აორ. ქეშე-ვოცუევი, თიქ ქეშა-ცუევი (< ქეშე-ო-ცუევი), პრ. ს. შე-მი-ცუევაბუნაფუ; — სტრ. ვ. II. ვატყუქ (რ. ვატყობ), აორ. ქიში-ვატყევი; — ობქტ. სტრ. 2-ო პრინვ. სპრ. მე-ცუევაბუ ნა მიხ ზამქტო, (3-ე ლი-ცო ბეაღიჩნო) ეტყევაბუ სტალო ბიფთ, დოღიჩნო ბიფთ; — შე-ცუევიზირ/ლი უზნაპნი; — ში-ო-ცუევაბუ პრემეფთ ოსვქდომლით, უზნავთ.

**ცუევაუნაფა**, ცუევაუნაფა სტრქლქ, სტრქ-

ლქ ნეუდაჩნო, პლოხო, სხე ოფი. ნ. ვუტყევაუნქ ილი ვუტყევაუნქ, გი-ცუევაუნქ სტრქლქო პო ნემხე, პო თეხე ი თ. დ. აორ. ვუტყევაუნე, ვუტყევაუნე, პრ. ს. მი-ცუევაუნაფა; — ლა-ცუევა-ქო პლოხოე რუჟხე.

**ცუევატო**, ცუევატო გროვოი უდარქ; — გო-ცუევატო/უ გროვო უდარქ, სრ. გურგინი I, მეხი.

**ცუევია** (რ.) სვინეცხე, პულა; — ლოდი-ცუევია, см. ლოდი.

**ცუევირი** ტქვირქ, სელო.

**ცუეილი**, მ-ცუეილი სელენენკა.

**ცუეობ**: ცუეობუა, ცუეობინაფა, ცუეობინი სკრევანიე, მე-ცუეობუა პოდკრადივანიე; სკრევანიე, პოდკრადივანიე, I-ია პორ. ვტყეობუნქ, აორ. ლო-ვტყეობი; — სხე ოფი. ვუტყეობუნქ, გოცუეობუნქ სკრევანო ჩო-ლიბო ოფი ნეო. ოფი თება; — III-ია პორ. ვოცუეობანქ, მიბმუ-ვოცუეობანქ პოდკრადივანო, ქიმი-ვოცუეობანქ პოდკრადუს, აორ. ქიმი-ვოცუეობი, თიქ ქიმი-ო-ცუეობუ; — IV-ია პორ. ვოცუეობინაფუნქ ზასტავლია კოგო სკრევთ; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ნ. ვიტყეობუნქ, იბტყეობუნქ MZ სკრევანო, აორ. ლი-ი-ბ/ვტყეობი; — ობქტ. სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვოზმ.) მა-ცუეობინე, ვა მა-ცუეობინე; — მო-ცუეობუა პოდკრადივანიე სიუდა; — <sup>რ</sup>ლი-ო-ცუეობუა სკრევანიე ვხე ჩ-ლიბო (რ. ჩა-მაღვა); — მი-ცუეობუა სკრევანიე, უოდიფთ ტაიპო; — მი-ცუეობუა სკრევანიე ყე ჩეგო-ლიბო: კარცე ქიმი-ვიტყეობუნქ ონქ სკრევანიე უდერი, ზა დერი; — მი-ცუეობუა სკრევანიე სრედი ჩეგო: ცუეს ქიმი-ვიტყეობუნქ ონქ სკრევანიე ვხე ლქსუ; — ცუეობას, ცუეობაშე, ცუეობაშე, ცუეობიშე. ტაიკომხე; —

განიშე ცეობააშე со стороны тайкомъ.

**ცეობლუა** см. ნცეობლუა.

**ცეობრინი**, გო-ცეობრინი, ალა-ცეობრინი, ა/ილა-ცეობრინუა პერდტე, II. ვცეობრინუნქ, აორ. გო-ვცეობრინი, სრ. ბუზინი.

**სი-მ-ცეუნე** см. подь ცეურა.

**ცეუბი** см. ცკუბი, ცუბი.

**ცეურა** ложь; — ცეურაია ложный, протой; — ცეურათ, ცეურალათ, ცეურე-

ლო ложно, напрасно, даромъ; — отым. глаголь ცეურაფა, ცეურაფა обманывать, მოლა-ცეურაფა заманивать сюда, II-я пор. II. მოლე-ევცეურაუნქ, აორ. მოლე-ევცეურაუნქ, пр. с. მოლა-მიცეურაუნქ; — მე-ცეურე, მე-ცეურანგე лжець; — სი-მ-ცეუნე (г.) ложь, несправедливость, виновность.

**ცეუცეუნცია** см. ცკვარჩელოა.

**ცეზე** см. ციბუ.

## უ.

1. უ-, უნ-, ურ-, отрицательный префикс не-, без- в пменах и причастях (въ одномъ случаѣ рядомъ съ უ- появляется ი-: უ-ბედური || ი-ბედურა, а въ другомъ ი-: ი-მ-ბოლი); при его же помощи образуется сравнительная степень, Gr., § 27 (слова съ этимъ префиксомъ помѣщены подь главными основами).

2. უ- объективный мѣстоименный префикс 3-го лица род. отношенія въ глаголахъ.

**უარესი** (г.) бѣльшій; худшій, хуже.

**უბა**, ლუბა пазухა, см. თოლი 1.

**უბალო**, უბათუ, см. უ-ბალო, სრ. გ. უბალო у Орб. *дурной, злой*.

**უბან** (г.) позади, сзади (Xp., стр. 109,22), სრ. უკახლე.

**უკახლე**, უკახლოლე, უკახლე ვა-ვაძე, позади; — უკახლენი, უკახლოლენი задний, послѣдний.

**უკმაკური** извращенный, неправильный; дерзкий; — უკმაკური ჭკადირი неправильно (криво) кованный [см. Н. Марръ, *Ангор. материалы*

*по хуз. рукоп. Иверя*, стр. 13: უკმაკური *безпокойный, извращенный*, უკმაკურიმე (фамиლია); у Чуб. უწმაწური *пустая болтовня*; у Бер. უკმაკური, უწმაწური *леиодный, некрасивый, дерзкий*].

**უკული** послѣ, затѣмъ, უკულინე, უკულინეშე; — უკულიანი послѣдний, послѣдующий, будущий; — უკულაში младшій, უკულაში ჯიმა младшій братъ.

**უკუმელა** тѣма, г. უკუნი.

**სა-უკუნე** (г.) вѣкъ.

**ულა** см. ლ 2.

**უმოსი** см. უ-მოსი.

**უნაკერი** см. ანაკერი.

**უნდა** (г.) нужно (Xp., стр. 109,22) სრ. უკო.

**უნთო** (г. უთო) уютъ.

**უნჩაში** см. უჩაში.

**უნწი**, მ-უნწი по объясненію однихъ — *какое-то маленькое льсное животное*, სრ. წ. მუ-ნ-ჭეი; по объясненію другихъ — *слонъ, третьихъ — затѣмъ запакъ съ заросляхъ* (მუნწიში ური), სრ. არმ. *ჩაზ ბარს*.

უა! *межд.* ой!

1. ურა (რ.) необъезженная лошадь.
2. ურა! (რ.) ура!

ურე *см.* ცურე.

ურემი (რ.) *მნ.* ურემეფი арба, *ср.* არაბა.

ურთა Урта, гора въ Зугдидскомъ уѣздѣ, въ селѣ Цаншъ.

ურია еврей; — ურია-კარი Уриа-Каръ (*букв.* еврейскій дворъ), второе названіе села Бацзы (ბაძა), гдѣ живеть много еврейскихъ семействъ.

ურმაშია *см.* ვურმაშია.

ურნაბი (რ. უნაბი, арб. عنب) грудная ягода, шпинжнень.

ურუმიа *см.* ვურმაშია, რუმე.

ურჩი непослушный; — ურჩობა непослушаніе; *отым.* глаголь, IV-я *пор.* *стр.* з. п. ვერჩებუქ. не слушаюсь его, не повинуюсь, *аор.* ვერჩი, დე-ვერჩი, *см.* რჩილა.

ურცხო (რ. უცხო) необыкновенный, избранный, чужестранный.

ურწუმი, ურწკუმი дремучій.

ურქუღარი *см.* ცახორცი.

ურფუ, უფუ потъ; — ა-ურფებული *вспотѣвшій.*

ურქვი, უქმი (რ.) праздникъ; — *отым.* *гл.* п. უფქვენქ ი *праздную, სი უქვენქ, см.* ქიმიხუა.

უღუ არაო.

უშაფათი Ушафатъ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

უშქური яблоко; — დინაშ-უშქურა, დინაშ-უშქური земляная груша (*букв.* земляное яблоко); — «ჭკუჭკუ-უშქური» შრ. *кислица* (по Орб. *г.* ჭკუჭკა *мелкій сортъ груши*).

ურა а) черный, *ср. ст.* ურაში, ურათ (пар.), б) ურა Ура, ურარია Учардіа (*букв.* ты былъ чернымъ), муж. *имена*; — შო-ურე черповатый; — ურარება, გა-ურარება, და-ურარება черпѣть, чернить, *стр.* з. *пр.* с. და-ურარებექ ი *почерилъ* (оказывает-ся) (*этим.* *сл.* *см.* II. Чарая, *Объ отнош. абх. яз. къ яфетъ*, *стр.* 54).

ურაში, უნაში старшій; — უნაში ძემა старшій братъ; — უნაშიძე старшинство, უნაშლა; — *отым.* *гл.* II-я *пор.* *стр.* з. ვიუნაშექ *буду старшинствовать.*

ურებ, უცებუ *см.* უცბაშე.

ურეება (რ.) повѣстка.

ურენო беременная; — უენობა беременность, *отым.* глаголь, III-я *пор.* პ. ვაუნენექ *дѣлаю беременной*, *аор.* და-ვაუნენი; — *стр.* з. II-я *пор.* პ. ვიუნენებუქ *или იუნენებუქ, სი იუნენებუქ, аор.* დე-ეუნენენ.

ურჯუში *см.* ჯგირი.

ფ.

1. ფ- фонетическій нарость въ словахъ, какъ, *напр.*, ფ-შვენიერი, ფ-სილა, *ср.* შ- 1.
2. ფ- субъективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ рядомъ съ ბ-, ვ-, შ-, ჰ-

3. ფ- неоформленный объективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, *ср.* შ- 2.
4. ფ: быть, доводиться, приходится кому чѣмъ, имѣть, объект. *стр.* 3-го *ср.* პ. მაფუ, სი გაფუ, თის აფუ, ჩქე

მაფუნა, пр. пс. მაფულუ, желат. მა-  
ფულას(ი); — ნტყერი მაფუ онъ мнѣ—  
врагъ, ნათესე მაფუქ თუ მნѣ— род-  
ственникъ.

**ფა** (გ.) складка, сложеніе; разъ; ჩხორო-  
ფა въ девять складокъ, девять разъ,  
ოშ-ფა въ сто складокъ (название  
12-типерстной вышки, см. ჭებ).

**ფაიცონი** (რ.) фазитонъ.

**ფაღი**: ფაღუა, გო-ფაღუა რატი, რა-  
სკრывать, ძიწენი, I-я пор. п.  
ვფაღენქ, აორ. გო-ვფაღი, пр. с.  
გო-მიფაღე; — მა-ფაღუეუ პროიზრა-  
სთაიჭი; — გო-ფაღირი, გე-ნაფაღა  
რავძენი; — ელა-ფაღუა ვერო-  
სთა; — გინო-ფაღუა, пр. с. გინო-  
მიფაღე, თის გინ-უ-უფაღე, (но съ  
отрицаниемъ) ვე გნუფაღე (< ვა  
იგნუ-უფაღე < ვა გინუ-უფაღე).

**ფაღო**, ფაღუო პროსთი, იდინ, თოლ-  
კო: ფაღო ღუმეუ თოლკო იონი.

**ფანი** M სემეისთო, სრ. იჯახი.

**ფარ**: ფარვა, ღა-ფარვა (გ.) პრიკრывать,  
защищать, ღორონთქ ღა-მიფარე ბო-  
ჟე, უფასი! (букв. Богъ спасъ ме-  
ня), სრ. ფარუა; — ღა-ფარა სმ.  
ღაფარა.

**ფარა** (გ. ۰, ۱) деньги — თყმ. გღა-  
გოლ, III-я ვორ. п. ვაფარენქ იბრა-  
ცაიუ ჩო ვე დენგი, აორ. გე-ვაფა-  
რი, სმ. ჩე.

**ფარაღათი** (გ. ფარაღათი, ფარაღათი იზე  
არბ. فراغت) იონოსე.

**ფარგაღი** (პ. ۰, ۱) ცირკულ.

**ფარღაგი** სმ. ირსუე.

**ფართო** (გ.) широкій; — ფართოეუ ში-  
როკო, რასკრყო, ნასთეჟ: კარეფი  
ფართოეუ ქოძირე იონ უვიძენ დვე-  
რი ნასთეჟ; — ღა-ფართია შიროკი,  
იეკრასივო შიროკი.

**ფართხ**: ფართხუა, ფართხაფა ვიკოლა-  
ჩივარ, ტრუსიტი, ჩისტიტი, ტუჭიში  
ფართხუა იბრაცარე ვიშინაიე, I-я  
პორ. ვფართხენქ, აორ. ვფართხი; —  
გილა-ფართხუა (გ. ჩამო-ფერსთა), II-я  
პორ. п. გილემე-ეფფართხუნქ, აორ.  
გეგელე-ეფფართხი; — გერიიქ ტუჭი-  
შითი ვე გილეეფართხუე Герія იე  
იბრაცილ იეკარე ვიშინაიე (букв.  
იე იტრუსილ დამე ვე იხო, Хр.,  
სტრ. 32,12).

**ფარონი** ღნს; — ფარონი მატრზაბა(?)  
იეპროდიმიი(?) ღნს (МА, 71,4;  
Хр., სტრ. 184,8), სრ. ცუა, ცეზი.

**ფარსაკი** (გ. ფარსაკი) годный, хоро-  
ший, добрый; — სა-ფარსაკო ვა რე იზა  
იეო იე ვე დობრუ.

**ფარფაღი**, ფარფაღია, ფარფაღია, ფარ-  
ფაია, ფაფარია ხმ ბაბოჩკა.

**ფარჩა** (გ.) парча.

**ფასი** (გ.) ძენა, დოსთინოსთო; — მა-ფასა  
რავიე იე ძენი; თაში მაფასა მა  
ღღას მუთა მიძირე რავიე იეოთუ  
იე ძენი იე იეკარე იეკარე იე  
იეკარე; — ფასიანი ძენი; — ფასეზა  
ძენიტი, III-я პორ. п. ვაფასენქ, აორ.  
ღა-ვაფასი; — IV-я პორ. ვოფასეზა-  
ფუნქ; — სტრ. ვ. II-я პორ. ი. ვიფასე-  
ზექ იეფინავიე, აორ. ღე-ეფფასი; —  
იბიექტ. სტრ. 3-го სპრ. (ფორ. ვოზმ.)  
მაფასე მოგუ იეფინატი, აორ. მაფასე.

**ფაფანა** (უ Орб. г. ფარცენა *прядиво*  
*из шерсти*, у Бер. ფანცელა/ე-ა)  
პრადივო (გ. ფოილა).

**ფაფარი** (უ Орб. г. ფაფარი *дуло, пу-*  
*стота*) რიხლი; ფაფარი ღისა რავ-  
რიხლენაა ზემლა.

**ფაფი** პროსო, სრ. ქვიდი.

**ფაფე**: ფაფაფი, ფაფაფა, ღო-ფაფაფა ბო-  
ლენაიე; ჟოლენა, იეკარე; ე-ფაფა-

ფა выбрасывать на верхъ, плавать на поверхности воды, съ род. отп. п. ვუფაფუნქი колеблю его, мигаю имъ, аор. დვ-ვუფაფე. пр. сов. დ-მიფაფუფუ; — შუარი იფაფუნს вода песеть что на своей поверхности; III-я пор. ვოფაფაფუნქი заставляю мигать; — IV-я пор. დ-ვოფაფაფუნქი; — стр. з. II-я пор. п. მი-ივ-ფაფუქი иду, шатаюсь; — მი-ფაფია мигалка (т. е. рѣшница; Хр., стр. 184,7, ср. ფიჭვი, ქაქაბი).

**ფათალა** обрывъ, пронасть; — ფათალამი обрывистый.

**ფათარი** (г.) грива, кудри, локони (ср. ფოფორი), ფაჭაჭი (лaska).

**ფათარია** см. ფარფალი.

**ფათირი** см. ფიქი.

**ფაშატი** см. подъ ცხენი.

**ფარ:** ფარუа раскрывање, смѣшеvie; — раскрывать, разстраивать, стирать, мѣшать, I-я пор. п. ფაზრენქი (вм. ზფარენქი) раскрываю, мѣшаю, аор. გო-ფაზნი, пр. с. გო-მიფარენ; — съ род. отп. ვუფარენქი, გიფარენქი раскрываю, разстраиваю у него, у тебя и т. д., аор. გვ-ვუფარნი, გო-გიფარნი; — III-я пор. п. ვო-ფარანქი, მიშემგ-ვოფარანქი (отъ მიშა-ფარუა) смѣшиваю между собою, аор. ქიმეშე-ვოფარნი, თიქე ქიმეშა-აფარენ; — IV-я пор. п. ვოფარაფუნქი; — стр. з. II-я пор. п. ვიფარუქი или იფაზრუქი раскрываюсь, смѣшиваюсь, аор. ვიფარი, იფაზნი; — მა-ფარალი раскрывающий, смѣшивающий; — ფანილი, გო-ფარირი раскрытый, разцвѣтший; — ხე-გოფარირი щедрый (იუკო. съ раскрытой рукою); — უ-გუ-უ-ფარუ нераскрытый,

неразцвѣтший; — ეკო-ფარუა смѣшать; — აკო-ფარუა разсѣяться, разойтись.

**ფაცურ:** ფაცურუа суетиться, стр. з. II-я пор. п. ვიფაცურუქი.

**ფაცხა** (г.) шалашъ, плетеная изба.

**ფახულანი** Пахулапъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

**ფეთქ:** ფეთქა биться (о жидкостяхъ) и ვფეთქუნქი или ფეფოქუნქი, аор. გო-ვფეთქი, пр. с. მი-ფეთქე; — ნა-ფეთქა совершенно молодое вино, только что выжатое (ср. ნე 1); — სა-ფეთქელი (г.) високъ.

**ფენჯგირე** пуношникъ, метлица (раст.).

**ფერთხი** S, ფირთხი MZ тонкий; — ცუჯიშ-ფერთხი, ცუჯიშ-ფირთხი ушная мочка; — ჩხვინდიშ-ფერთხი по-здря.

**ფერი** (г.) цвѣтъ, краска, видъ, образъ, подобие; подобный, такой; — ფერო по цвѣту; — ფერი დროს въ такое время; въ значенii подобный, такой обыкновенно въ сочетанii съ указат. мѣстном.: ე-ფერი (< ე-თე + ფერი) или ე-ფერი-ნეერი, ი-ფერი (< თი + ფერი); — ფერეზა, შე-ფერეზა сообразоваться, приличествовать, быть подходящимъ, принимать на свой счетъ, II-я пор. п. ვიფერენქი, аор. შ-ი-ი-ფერი; — შე-სა-ფერი подходящий, приличествующий; — მო-ფერაფა лaska, ласкать, и. ე-უფერუნქი, აორ. მო-ე-უ-ფერი, თიქე მო-უ-უ-ფერუ.

**ფერცხელი**, დო-ფერცხელიа лечь на спину, кувыркаться, стр. з. II-я пор. п. იფერცხელექი, იფერცხელექი

(*ვმ. იბ/ფერცხელექი*), აორ. ღი-იფე-  
ბ/ვრცხელი.

**ფერწო** ულიტკა.

**ფესვა** *см.* ფოსვე.

**ო-ფერი** *см.* პიჯი.

**ფეცხი** сучекъ, *ср.* ხინკი.

**ფია** кусокъ, клочекъ; — *ფია-ფიათ* ღო-  
წეწვ *разорвалъ* (опъ его) *на* *клоч-*  
*ки* (*Xp.*, *стр.* 61,4).

**ფიარი** лопата, *ср.* სოპი.

**ფიოქი**, ფაფირი *каша* *изъ* *молочной*  
*сыворогъ* (*წაქა*) *и* *муки*.

**ფილაღი** (*არბ.* بلق) *бородка* *пѣтуха*;  
*отвислый* *подбородокъ*.

**ფილეუკა** (*ტ.* ذوقف) *лодка*.

**ფიმული** *см.* ფრიმული.

**ფინ:** *ფინუ* *разстилать*, *крыть*; — *გი-*  
*ლა-ფინუ* *пакрыть* (*на* *столъ*, *на*  
*кровать*); — *გინო-ფინუ* *разостлатъ*,  
*разложить* *сверху* *на* *чемъ*, *III-я*  
*пор.* *п.* *გინემე-ვოფინანქ*, აორ. *გინე-*  
*ვოფინი*, *თიქე* *გინა-აფინე*; — *ღა<sup>1</sup>-*  
*აფინალი* (< *ღო-აოფინალი*) *постил-*  
*ка*; — *ფინა* *доски* *потолка* (*не* *при-*  
*битыя*).

1. **ფინა** *см.* *подъ* *ფინ:* *ფინუ*.

2. **ფინა** *см.* *ფინია*.

**ფინასარი** *ясли* *для* *корма* *живот-*  
*ныхъ*.

**ფინიი** (*რ.*) *скверный*.

**ფინია**, *ფინიე*, *ფინა* *собачка*, *пудель*.

**ფიორი:** *ფიორი*, *ფიორუა*, *ფიორაუა* *ка-*  
*чать*, *крутить*, *III-я* *пор.* *п.* *ვო-*  
*ფიორუა<sup>1</sup>ნქ<sup>1</sup>*, აორ. *ქე-ვოფიორე*; —  
*სქ* *род.* *отн.* *ვუფიორუნქ*; — *стр.* *з.*  
*II-я* *пор.* *п.* *იფიორუქ* *S*, *იფიობ-*  
*რექ* *MZ* *качаюсь*, *выступаю* *плав-*  
*но*, აორ. *იფიორი*; — *объект.* *стр.*  
*გე-მოფიორე*, *თის* *გი-ოფიორე* *я* *на-*  
*крыть* (*რ.* *მაფარია*); — *გილა-ფიორი*

*крутиться*, *перелетать* *или* *быстро*  
*перебѣгать* *взадъ* *и* *впередъ*; — *იკო-*  
*ფიორი* *слѣдовать* *за* *къмъ* *безъ*  
*опредѣленной* *цѣли*, *шататься*.

**ფიოში** *крестянинъ*, *ср.* *შარგალი*,  
*ყაზახი*.

**ფიჟვი**, *ფიჟვეფი* *легкiя*; — *ე-ფიჟვინაუა*  
*вдуваться*, *пухнуть*, *ე-ფიჟვინაფი-*  
*ლი* *вздутый*, *вспухлый*.

**ფირა** *см.* *ფინა*.

**ფირთხი** *см.* *ფერთხი*.

**ფირსა** (*რ.* *ფისი*) *смола*, *ср.* *ღგვინ-*  
*ღგვი*.

**ფირცვი** (*რ.* *ფირცვი*, *ფილცვი*) *легкiя*,  
*ср.* *ფიჟვი*; — *ფირც-ხვალი* *чахотка*  
(*ხუკა*. *кашель* *легкихъ*, *см.* *ხვალი*).

**ფირუზი** (*რ.*) *бирюза*; — *ფირუზ-ღალი*  
(? *ფირუზ-ღალი*) *бирюза-рубинъ*.

**ფირფინაუა**, *ე-ფირფინაუა* *ощети-*  
*ниться*, აორ. *3-ე* *лицо* *გე-ე-ფორ-*  
*ფონღე*, *ср.* *ზიძგუა* *1*.

**ფირქი**, *ფიქრი* (*რ.* *ფიქრი*) *дума*, *мысль*;  
*ფირქეზა* *думать*, *I-я* *пор.* *п.* *ფი-*  
*ბრქენქ* (*ვმ.* *ბფირქენქ*) *или* *ფიფრქენქ*  
*или* *ფიბრქულენქ*; — *II-я* *пор.* *იფი-*  
*ბრქენქ* *подумаю*, აორ. *იფიბრქი*, *ღე-*  
*ეფიბრქი* (*ღა-იფიბრქი*), *пр.* *с.* *მი-*  
*ფირქეზუ*; — *III-я* *пор.* *п.* *ვაფირქენქ*  
*заставляю* *его* *задуматься*; — *IV-я*  
*пор.* *ვოფირქეზაფუნქ*; — *გა-ფირქეზა*,  
*გა-ფირქა* *задумывание*; — *მე-ფირქეზა*  
*вѣти*, *раздумывая*: *შარასე* *ირო* *მე-*  
*ფირქენცე* *идеть* *по* *дорогѣ*, *всѣ*  
*раздумывая* (*Xp.*, *стр.* 76,4-5); — *მო-*  
*ფირქეზა* *припоминание*, *придумыв-*  
*ание*, *соображение*; — *ღა-ფირქეზუ-*  
*ლი* *задумчивый*; — *ო-ფირქეზელი*  
*или* *სა-ფირქო* *дума*, *думы*; *требую-*  
*щий* *размышления*, *трудный*.

**ფირწალი** (რ. ფიწალი), ფირწი S, ვხ-  
ლო, როკა MZ, ქყოროპოტი.

**ფიცო** молиня, სრ. ვალი.

**ფიფი** სმ. ნიუვი.

**ლე-ფიფიე** Лейниѳ, деревня въ Зуг-  
дидскомъ уѳздѣ (отъ фамилиѳ фи-  
ფია).

**ფიფინი** раскрыть, развернуть, III-я  
პორ. II. ვოფიფინუა<sup>ნქ</sup>, აორ. გვ-ვო-  
ფიფინე, თქი გა-აფიფინუე, სრ. ქი-  
ქინი.

**ფიქრი** სმ. ფიქი.

**ფიქვინაფა**, III-я პორ. II. ვოფიქვი-  
ნანქ პოლიწუ, პოსიწუ; — გო-ფი-  
ქვინაფილი რასლუშიწ, პოსიწუა-  
შიწი (ვლოდ), პოლში.

**ფიქინი** (звукоподр.) шумъ, изда-  
ваемый ткацкимъ станкомъ, იქი-  
ფიქინე, სრ. რ. იფიქლიკიპინა у  
Бер.

**ფინა**, ფინა широкій; — ცუჯი-ფინა ши-  
рокоухій, სმ. ცუჯი.

**ნა-ფინსოუ** Найнцоу, село въ Се-  
пакскомъ уѳздѣ (отъ фамилиѳ фи-  
ნсая).

**ფიტარი** (რ.) доска, მპ. ჩ. ფიტარეფი.

**ფიცი** крошка, частичка; — ღო-ფიცო-  
ლი ჯო დერეო, რარწაპოე ნა  
мельчайшіе куски, სრ. აკა-ბუცხა.

1. **ფიჭვი** (რ.) сосна.

2. **ფიჭვი** სმ. ქაქაბი.

**ფიცვინაფა** ежить, -ться, хмурить,  
-ться, III-я პორ. II. ვოფიცვინა<sup>ნქ</sup>,  
აორ. ვოფიცვინე; — სტრ. ვ. II-я პორ.  
II. ვიფიცვინუე; — მო-ფიცვინაფილი  
ვზეროშენში, ნაхмуривში.

**ფოთქი** яма, трупоба, გიწდო რიბე,  
ჩიბე (რ.), ღჯილო (რ. ჯილე).

**ფოკვი**, ფოცვა ქიწეწ, თიმ. გლა-  
გოღ ფოკვინაფა, I-я პორ. II. ვო-

კ/ცვინენქ ქიწეწ; — III-я პორ. II.  
ვოფოკვინუენქ || ვოფოცვინუენქ დაჟ  
ему ქიწეწ; — ფოცვინაფილი ზა-  
ქიწეწენში.

**ფოლო** (რ. ფოლი) копыто; — ნა-ფოლე  
საწდე отъ копыта, სმ. ჩხოციჩია.

1. **ფორ**; ფორუа крыть, прикрыть, I-я  
პორ. II. ვფორენქ, აორ. ვფორი; —  
II-я პორ. II. იფფორანქ პიკრუაჟო  
для себя; — III-я პორ. ვოფორანქ  
პოკრუაჟო его; — IV-я პორ. ვოფო-  
რაფუენქ; — სტრ. ვ. II-я პორ. II. ვი-  
ფორუექ პიკრუაჟო, ნაპრუ-  
აჟო, აორ. ვიფორი; — სტრ. დტ. იფ-  
ფორუექ я его პიკრუაჟო  
(რ. ვაფარიფარ); — IV-я პორ. II. ვაფო-  
რუექ я პიკრუაჟო его, უკრუ-  
აჟო ზა პემ (რ. ვეფარები); —  
ობჟექტ. სტრ. ვ-გო სპრ. II. მუ-მოფო-  
რე, თის მ-აფორე მენა, его პიკრუ-  
აჟო, ნაპრუაჟო (რ. მაფარია); —  
ფორილი, გო-ფორილი პიკრუ-  
აჟო; — ო-ფორალი კრუიქა; — ა/წო-  
ფორუა პიკრუაჟო სფერედი, აწ<sup>ა</sup>-  
აფორალი პრედიქტ, კორუმუა პი-  
კრუაჟო სფერედი; — გილა-ფორუა  
პიკრუაჟო სფერედი ნიწ (რ. ჩამო-  
ფარება), სფუტეტი, II-я პორ. II. გი-  
ლემე-ეფფორანქ, აორ. ქიგვლე-ეფფო-  
რი; — გინა-ფორუა ნერეკრუაჟო, გი-  
ნა<sup>ა</sup>-აფორალი იპოკრუაჟო, იპოკრუ-  
აჟო; დეპეჟნაჟო პომოწ ნიწ  
პოგრებენი უმერაჟო, სრ. რ. გლა-  
საზურაჟი; — მიკო-ფორუა პიკრუაჟო  
პრედიქტ, ნაჟოდიში, ნაპრ., უ  
სტენი; — სა-ფორი მწხო ზასადი,  
პიკრუაჟო.

2. **ფორ**; აკო-ფორუა პროვალტი, რა-  
სტრუაჟო, უნიქტოჟი.

**ფორა** конец; вредъ, недостатокъ;



ქუშა ქორა — გურაფას ფორა *полный животъ*, —ა учению вредъ («сытос брюхо къ учению глухо», МА, стр. 34; *Хр.*, стр. 182,15).

**ფორონგვი** см. ზუთხი.

**ფორჩა** рубашка изъ грубаго холста домашняго производства; — ზე-ფორჩა рукавъ, см. ზე 1.

**ფორცხლი**, ცურა-ფორცხლი რხს (звѣрь), ср. г. ცურა-ფორცხერი.

**ფოსვე**, ფესვა S, ფოსვი, ფოსი MZ, კორევი; ободъ у колеса.

**ფოფორი** гриба; — ფოფორიში ჩანა ობროსი гривой (*сѣ переноси. смыш возгордиться*), ср. ფაფარი.

**ფოქვა** пещера; — ფოქვეში *Покинешъ*, село въ Самурзакано, ср. ზერა.

**ო-ფორვე** см. ჰიჯი.

**ფოც:** ფოცუა *безпокойство, суета*, I-я пор. п. ვოცენქ<sup>1</sup> *безпокоюсь*, мечусь; — III-я пор. п. ვაფოცენქ<sup>1</sup> *безпокою кого*, აორ. გვ-ვაფოცი.

**ფოცხო** *Попхо*, село въ Сен. уѣздѣ.

**ფოწალი** (რ.) большой глиняный кувшинъ для воды, ср. კოკა.

**ფოცვა** см. ფოკვი.

**ფრევალი**, ფრევაი см. подъ თუთა.

**ფრეველი** см. ფურინუა.

**ფრიალე** осива, ср. ვენი.

**ფრიმული**, ფიმული борода, ფრიმუი ხმ, ср. ზუაკე.

**ფრინველი** см. ფურინუა.

**ფსელა** см. ზსემ.

**ფსქი** потомокъ, племя, см. სქილადა.

**ფსემ** см. ზსემ.

1. **ფუთი** (რ.) нудъ; — ფუთანი пудовый.

2. **ფუთი** *Пуѣ*, городъ Потн (რ.ფოთი).

**ფუთქური** мохъ.

**ფუი** *межд. тѣфу!*

**ფულ:** ფულუა *скрывать, зарывать, хоронить*, I-я пор. п. ვფულუნქ, აორ. ღო-ვფული; — სქ როდ. отп. ვუ-ფულუნქ *скрываю отъ него*, გიფულუნქ и т. д.; — IV-я пор. ვოფულაფუნქ; — стр. 3. II-я пор. п. ვი-ფულუნქ *скрываюсь, погребаюсь*, აორ. ღ<sup>1</sup>ი-ვიფული; — IV-я пор. п. ვაფულუნქ (რ. ვამალეზი) *скрываюсь отъ него*, აორ. ვაფული; — объект. стр. 3-го спр. (ფორ. возм.) п. მაფულე *могу скрыть*, აორ. მა-ფულუ: მუში ზალამქე ვა აფულუ მუში ოსურისქეშა *свое желаніе не смогла она скрыть отъ своей дочери* (*Хр.*, стр. 55,20); — მაფულინე *могу скрыться*, აორ. მაფულინე; — მა-ფულარი *скрывающий*; — ფულირი *скрытый, тайный*; — ს-ფულე *могила, яма*; — ღო-სა-ფულეზა *погребение; погребать, хоронить*; — მიკო-ფულუა, მუკო-ფულუა *скрываться у чего-либо, позади чего-либо* (რ. ამომალევა): მუქ გულას უკასალე ქუ-მკააფულუ *самъ онъ скрылся за бурдюкомъ* (*Хр.*, стр. 9,9).

**ფულანდი** (რ. ფოლანი) сталь.

**ფუნ:** ფუნაფა, ფულა *кипятъ*, I-я пор. п. ზ/ვფუნქ *киплю*, აორ. ზ/ვფიი 3-е л. мп. ფიის, ფიეს, пр. с. მი-ფუუ; — III-я пор. п. ვოფუნუნქ<sup>1</sup> *кипячу его*, აორ. ქვ-ვოფუნეე, пр. с. მიფუნუაფუ; — სქ როდ. отп. ვუფუნუნქ, გიფუნუნქ *кипячу для него, для тебя* и т. д.; — IV-я пор. ვოფუნაფუნქ *заставляю его кипятить*; — объект. стр. 2-го спр. п. მიფუნს, მიფუნც *у меня кипятъ*, აორ. მიფუუ, ჩქე მიფიის: მუ ცო-ლაქ რე მიფიის? *что за грѣхъ (ве-*

счастье) постигъ насъ? (*букв.* вскипѣлъ у насъ, *Хр.*, стр. 161,12); — ფუნაფირი вскипяченный; перебродлишеся (შიპო); — უ-ფუნაფუ პროკипяченный; неперевродившеся (впო); — ნა-ფუნეფო творогъ (რ. ნა-ღული), სრ. ხაჭო.

**ფურ:** ფურაფა ნაგრევათ, ნაკალივათ, III-я пор. н. ვოფურუნქ, აორ. ვოფურე; — სტრ. 3. I-я пор. н. ზფურეჟე ნაკალივაოუს, აორ. გო-ზფური; — IV-я пор. н. ვაფურეჟე, აორ. გვ-ვაფური; — объект. სტრ. 3-го снр. (ფორ. возм.) н. მაფურე მოგუ ნაგრეფთ, გვ-მაფურე მოგუ ნაგრეფთ, აორ. გვ-მაფურე (совп. съ аор. IV-ой пор. სტრ. 3.); — გო-ფურაფილი ნაკალიწყი.

**ფურაში** Цурашъ, село.

**ფური**, ფურა дурной, злой; — *ср. ст.* უ-ფურაში, უ-ფურაში худший, хуже.

**ფურიბ:** ფურიბუ ლეათიე; ლეათ, I-я пор. н. ზ/ვფურიბქ, აორ. ქო-ზ/ვფურიბი, გო-ვფურიბი, პრ. ს. მი-ფურიბე; — съ дат. отн. ვოფურიბანქ, გილემუ-ვოფურიბანქ (ოფთ გილა-ფურიბუ ლეათი თუდა-სუდა, ნაღეათი სვერხუ ვნიზ), აორ. გილვ-ვოფურიბი; — III-я пор. н. ვოფურიბუნქ ზა-სტავლიო ეგო ლეათი, ვიფუსკაო, აორ. ვოფურიბე, პრ. ს. მიფურიბუნაფუ; — съ род. отн. ვუფურიბუნქ, გიფურიბუნქ, ვიფურიბუნქ; — ე-ფურიბუ ვღეათი, н. ეთმე-ე-ვფურიბუნქ, აორ. გე-ე-ვფურიბი; — გიბო-ფურიბუ ნე-რსეღეათი; — ეშა-ფურიბუ ვღეათი; — კვლა-ფურიბუ ვღეათი; — მოლა-ფურიბუ ლეფთ სუდა; — მი/გ-ბო-ფურიბუ ვღეათი ვიურთ; — მი/უ-კო-ფურიბუ ლეათი უ ჩეგო, ზამახ-

ნუფუსა, უღარით: მუკიფურიბუ ქურცი კარს იფთ უღარით ნოგო ვღღეათი; — მა-ფურიბალი ილი ფრეველი პტიცა, ფურიბელი (რ.); — ფურიბა ლე-თაოში, სრ. ტურიბი, ღურიბი.

**ფურკი** дымъ, пыль, სრ. კუმა.

**ფურციბი**, ფურციბუა პღეათი, გიბო-ფურციბუა, I-я пор. н. ვფურციბუნქ, აორ. გო-ვფურციბი; — III-я пор. н. გიბმვ-ვოფურციბანქ' პღეათი ჩე-რეზ, პღეათი ნა ჩო, აორ. ქიგვმვ-ვოფურციბი, თიქვ ქიგვმვა-ფურციბუნქ; — ნა-ფურციბა პღეათი.

**ფურჩ:** ფურჩოზუა, გო-ფურჩოზუა იცი-ნატი, იციფითი იფთ ლიფთეფთ, იფთ შელუხი, I-я пор. н. ფურჩოზუნქ (იმ. ვფურჩოზუნქ), აორ. გო-ფურჩოზი; — მა-ფურჩოზალი იციფაოში; — გო-ფურჩოზილი იციფიწყი; — ფურჩა შელუხა იფთ ვუკურუზიფთ იოჩათ-კოვ; — ი-ფურჩე მწიფო (სტრეიფი) ღღეათი ხრეპიღი ვუკურუზი შელუხი.

**ფურციფი** (რ.) ლიფთ, ფურციფი ხმ.

**ფურციბი** სმ. ფუციბი.

**ფურციფი** ირეფთ, н. ვფურციფი-ანქ', აორ. გე-ვფურციფი.

«**ფურციფი**» სმ. სკა.

**ფურციფი** იფთ, ჩერვიფი.

**ფურე** სმ. მუხვი.

**ფური:** ფური კღეათი, ფურაფა ვღეათი, I-я пор. н. ფურეჟეანქ' (რ. ვფურელოზ), აორ. ღი-იფურეზი; — съ род. отн. 'გ'უფურეანქ' კღეათი ემუ; — II-я пор. н. ვიფურეანქ' ილი იფურეზუნქ (რ. ვიფურეზ), აორ. ღი-იფურეჟე, ღი-იფურეჟე; — III-я пор. н. ვიფურეანქ (რ. ვიფურეზ) ზა-სტავლიო კოგო კღეათი-სა, აორ. ღვ-ვოფურეჟე; — объект. სტრ. 3-го снр. (ფორ. возм.) н. მაფურიბე მოგუ პოკღეათი, აორ. მაფურიბე; —

ფურაფილი принявший клятву; —  
ო-ფურაფალი предметъ клятвы, чѣмъ  
клянутся (напр. икона) [этим. сл.  
см. Н. Марръ, ОТ, стр. 4, 7-е  
слово въ примѣч.].

**ფურონ:** ფურონუა гладить, I-я пор. н.  
ვფურონებქ S, ფუფონებქ MZ, აორ.  
გო-ვფურონი или გო-ფუფონი; —  
სზ род. отн. ვფურონებქ, აორ. ვუ-  
ფურონე.

**ფურსა** крошка; ფურსოლუა крошить,  
н. ვფურსოლებქ S, ფუფსოლებქ,  
აორ. ღო-ვფურსოლი; — III-я пор. გე-  
ვოფურსოლანქ раскрошу, ударивъ о  
что, აორ. გე-ვოფურსოლი, თიქე გო-  
ოფურსოლე; — стр. 3. II-я пор. н.  
ვიფურსოლუექ კროшусь; — ფურსო-  
ლირი раскрошенный, рыхлый, ср.  
ჩინსოლუა.

**ფუცორ:** ფუცორუა суетня, суетить-  
ся, ბზგათ; — ე-ფუცორუა стреми-  
тельно вставать, забзгать, I-я  
пор. н.-ბ. გე-ე-ფუცორებქ, აორ. გე-  
ე-ფუცორი.

**ფუცქინი,** ფურცქინი шопоть, ფურ-  
ცქინუა шентать, I-я пор. н. ფუფ-  
რცქინებქ.

**ფუცსოლი,** ფუცსოლუა, ფუცსოლაფა  
итти быстро, карабкаться, ძზნი-  
ляться, стр. 3. II-я пор. н. მი-ივ-  
ფუცსოლებქ, აორ. ქე-მი-ივ-ფუცსო-  
ლი; — ო-ფუცსოლი водонадь (спе-  
циально Абашский водонадь въ  
4—5 верстахъ отъ Мартвилска-  
го монастыря, ср. წყარი-გიმალაფუ  
ნოდь ღ 3), ср. ფუცსონი.

**ფუცსონი,** ფუცსონუა разрывать, раз-  
брасывать, скоблить, I-я пор. н.  
ვფუცსონებქ S, ფუბ/ფუცსონებქ MZ,  
აორ. გამზნო-ვფუცსონი, გამზნო-ფუბ-

ცსონი: ვე შიილეებნო, ართი ცალი-  
ზე ღისა გამზნოფუბცსონეე? Нельзя  
ли сбросить съ меня хоть одну  
горсть земли? (Xp., стр. 60, 21-22)  
[последнее слово этой фразы га-  
мзნოფუბცსონეე въ одно и то же  
время означаетъ: а) чтобы съ ме-  
ня сбросили, б) чтобы я сбросилъ;  
происходить эта явленіе потому,  
что ზ въ мингрельскомъ не толь-  
ко субъективный мѣстоименный  
префиксъ, но и объективный и  
при извѣстныхъ сочетаніяхъ вхо-  
дитъ въ середину слова, какъ въ  
данномъ случаѣ, Gr., § 87, A], ср.  
ფუცსოლი.

**ფუჯი** животныя женскаго пола у  
крупнаго рогатаго скота, въ част-  
ности корова, ср. ჩსუ.

**ფშ || ზშ:** ფშაფა, ზშაფა наполнять,  
ე-ფშაფა, III-я пор. н. ოთმე-ვოფშანქ  
наполняю, სი ოთმა-აფშანქ; ე-ვოფ-  
შანქ наполню, სი ო-ოფშანქ, აორ.  
ე-ვოფში, თიქე ო-ოფშე, пр. с. მი-  
ფშაფუ, ე-მიფშაფუ, თის ე-ფშაფუ; —  
სზ род. отн. ე-<sup>1</sup>ვ<sup>1</sup>ფშანქ наполню  
ему, ე-გიფშანქ и т. д.; — стр. 3.  
II-я пор. н. ივფშაფუექ, იზშაფუექ  
или ოფშაფუექ наполняюсь, ო-ივ-  
ფშაფუექ (< ე-ივფშაფუექ) напол-  
нюсь, აორ. ო-ივფში (< ე-ივფში); —  
объект. стр. 3-го спр. н. მაფშე или  
მაფშაფუე у меня наполняется (რ.  
მეცეგა), აორ. ე-მაფშე, ე-გაფშე, თის  
ი-აფშე, ჩქე ე-მაფშეს; — ე-ფშა, ე-ზშა,  
ე-ფშაფილი или მო-ზშა полный, на-  
полненный: წყარიში ეფშა полный  
воды, наполненный водою (ср. მო-  
წაწილი ნოდь წაწ 1).

**ფშაღა** (რ.), ფშაღი ხმზს, «ფეჟია»

მრ. (რ. სვია);—მა-ბ/ფშალოა, მე-ფშა-  
ლოა, მა-ფშაია პ მა-ფშაია ხმ სოლო-  
ვეი;—მა-ფშალოური სოლოვეიანი, მა-  
ფშალოური по-соловьиному. [Къ  
пазвацию соловья есть слѣд. объ-  
ясненіе: соловей за какой-то  
грѣхъ осужденъ бодрствовать всю  
ночь или же проводить ее въ пѣ-  
ніи. Иначе подъ мѣстомъ его от-

дыха выростаетъ хмѣль, прохо-  
дить черезъ заднепроходное отвер-  
стіе и ротъ соловья и душитъ  
его. При пѣніи соловей будто-бы  
обращается къ дикимъ козамъ съ  
просьбой прійти и поѣсть хмѣль  
съ корнемъ, см. СМК, XXXII,  
отд. III, стр. 117].

ქ.

1. ქ- см. ქო.
2. -ქ- субъективный суффиксъ пер-  
выхъ двухъ лицъ въ страдат. за-  
логѣ, въ дѣйствительномъ опъ  
предворляется б звукомъ: бქ.
3. -ქ- окончаніе дат. мѣстоименнаго  
падежа.

1. ქა *მნი. ყ.* ქალფი როგ;—ქამი, ქამი  
рогатый;—ქა-საგანი, см. საგანი;—  
ქა-შქვილი, см. შქვილი [у Brosset  
«ქრა», въ чанскомъ აქრა рядомъ  
съ ქრა; форма აქრა, очевидно, аб-  
хазская].

2. ქა- см. ქო.

ქაანა см. ქიანა.

ქაბარკა ხლწვ ძა კოვ, ср. მარკა.

ქაბულა, ქაბულა подростій теле-  
нокъ.

ქადაგი проповѣдникъ, прорица-  
тель;—სუჯუნი ქადაგი суджун-  
скій прорцатель (Хр., стр. 121,10).  
Какъ сообщаетъ проф. Цагарели  
со словъ очевидцевъ, въ деревнѣ  
Суджуна (სუჯუნა), въ день храмо-  
вого праздника св.Георгія 23 апрѣ-  
ля, еще въ первой четверти про-  
шлаго столѣтія будто-бы ежегодно  
выступалъ прорцатель и пред-

сказывалъ судьбу страны на цѣ-  
лый годъ; по его же сообщенію,  
о челоѣкѣ, говорящемъ съ боль-  
шою самоуѣренностью, доктри-  
пально, мнѣтрельцы обыкповенно  
говорятъ: «опъ говоритъ какъ су-  
джунскій прорцатель» (МД, I, 66).

ქალი | ნქალი: ქალი, ნქალუა перевести  
духъ, дышать, I-я пор. п. ვქალუნქ,  
ვქალუნქ ხმ, аор. ვქალი, ვქაი ხმ;—  
объект. стр. 3-го сир. (фор. возм.)  
аор. მაქალუე უქრქ я смогъ пере-  
вести духъ, см. ნოქალ.

ქალაქი (რ.), ქააქი ხმ городъ;—ნო-  
ქალაქენი, ნა-ქალაქევი Нокалакентъ,  
Накалакентъ, село въ Сенак. უქიძი  
(სუკვ. бывший городъ, Ἀρχαίοπολις  
древнихъ писателей; сохранились  
до-нынѣ величественныя развали-  
ны крѣпости).

ქამარი (რ. изъ ი: კამ) поясъ, ср.  
ო-რკეფაუე.

ქამენია, ქამენი ромашка, ლეჯიშ-ლო-  
ლო (სუკვ. зелень свиный): ლეს (ლე-  
ჯის) ქამენია ჯოგულუა ლო მსვინდის  
ანაგულუა свиная ненавидѣла ро-  
машку, а она попадалась ей подъ  
нось (пословица).

**ქანრ**: ქანრუა, ქანრუა тивуть, съ род. отн. н. ვუქანრუანქ, გიქანრუანქ тиву его, тебя, аор. მო/უ-<sup>რ</sup>ვ<sup>ლ</sup>უქანრე<sup>ე</sup>; — стр. з. II-я пор. н. ივქანრუექ, მი-ივქანრუექ тивუსь, выступаю впередь, чванюсь.

**ქანც**: ქანცაფი კივანძე, движение, ქანცინი; ქანცაფა, ღო-ქანცაფა двигать, шевелить, ქანცუა, съ род. отн. н. ვუქანცუანქ шевелю, колеблю кого, что, аор. ღუ-<sup>რ</sup>ვ<sup>ლ</sup>უქანცე, ირ. ს. ღო-მიქანცალუექ; — стр. з. II-я пор. н. ვიქანცუექ шевелюсь, двигаюсь, აორ. ღი-ივქანცე.

**ქარა** маленький колъ.

**ქარდავა**, ქარდაა, ქარდა Карлава (фамиლია); — ღო-ქარდე ლეჰარდა, деревня Зугдид. უზდა.

**ქართა** лѣтний хлѣвъ (простое загороженное мѣсто, открытое\* сверху); — ო-ქართე მწესო, годное для хлѣва, სრ. ავგარა, სრ. რ. ქართა, ქართახი.

**ქართი** см. ქორთუ.

**ქარი** (რ.) вѣтеръ (ср. ზორია); — отым. глаголъ ქარება, III-я пор. ვაქარებქ обращаю въ вѣтеръ, уничтожаю, აორ. გვ-ვაქარი; — გო-ქარილი подобный вѣтру, вывѣтрившійся.

1. **ქარქაში** пожны, ო-რჩხე, см. რჩხე-რჩხინა.

2. **ქარქაში**, იკო-ქარქაში ходить безъ цѣли, шагаться, II-я пор. н. ში-ი-ბქარქაშუექ, მი-იფქარქაშუექ.

**ქარღალი** см. ქალღალი.

**ქასლაში**, ქაცილაში малявкѣ бурдюкъ (რ. ციკჭორა), სრ. გულა.

✓ **ქაქაზი** рѣшница, ფიჭვი, თოლიშ-ფიჭვი (ср. ში-ფაფია подь ფაფი).

**ქაქალა** пизащный, краснѣный.

**ქაქალი** дуновение, вѣявие; — ზინდი მიქაქალუანს ვეფირქ ვიქეზე ნა მენა.

**ქაქანა** (?) дешестокъ; — ვარდიშ-ქაქანა розы (МЭ, I, 66).

**ქალარდი** (რ. ქალღალი), ქარღალი ბუ-მაგა, письмо, სრ. ზარათი.

**ქაცარი** козлепокъ; — მა-ქაცარია მა-ქაცარია, ქაცარავა (фамиლია).

**ქაცილაში** см. ქასლაში.

**ქაჯი** (რ.) лѣтний, ხმს; — ქაჯეთი ხმს-სოვსკაია страна; — ქაჯიაი კადჯაია (фамиლია).

**ქება** (რ.) хвала; хвалить; — ქებული ვოსხვალენი, прославленный, სრ. ცქვაფა.

**ქეთე** Кетѣ, жеп. იმია (რ. ქეთო, ქეთე-ვან).

**ქენრუა** прыгать, I-я пор. გე-ვქენრებქ.

**ქერი** (რ.) ячмень.

**ქერქი** (რ.) кора; — ნა-ხევაწა ილი ქერქი кора, остающаяся на днѣ котла послѣ приготовления каши (ღუმუ).

**ქერცა** см. ქირცა.

**ქერცუა** рѣзать, отсѣкать, სრ. თინ-გუა, ჭკირუა.

**ქესა** (რ. იზ არბ. كيسي) кошелекъ, кн-сеть, см. შუთენი.

**ქესაღუმე** см. подь ღუმე.

**ქეფი**, ქეფი, ქეფი (რ. ქეფი იზ არბ. كيف) удовольствие, ширь; — отым. глаголъ, ქეფება, მო-ქეფება веселиться, пировать, н. ვქეფებქ, აორ. ივქეფი, მი-ივქეფი; — IV-я пор. стр. з. მი-ვაქეფექ ვსტრჩაო охотно, прпинимаю, выпиваю; — ქეფი-ღარა сваддебный ширь, см. ღარა; — ქეფიანო весело; — მო-ქეფე весель-чакъ.

1. **ქექ**: ქექუა, მე-ქექუა рѣзать, отсѣ-кать, I-я пор. н. ვექებქ, მე-ვე-

- ქენქ; — съ неоф. отн. მერქექენქ ლუს я тебѣ отъѣку голову, აორ. მე-ვექქი.
2. **ქექი**: ქექუა, გო-ქექუა უხზგათ, უდალთსა, I-ია პორ. პ. ფქექუნქ, აორ. გო-ფქექი.
- ქექი** легкій; — отым. гл. стр. з. II-ია პორ. ნ. იბქექებუქ სთაოვლუსь легкимъ, აორ. დე-ებქექი, სრ. ლექინი.
- ქეუ**: ქეუა, ქეუვა ვძიხათ, I-ია პორ. ნ. ვქეუნქ S, ზ/ფქეუნქ MZ, აორ. ვქე-უე'ე', ზ/ფქეუე'ე', თიქე ქეუუუ, პრ. ს. მიქეუე; — მე-ქეუუა ვძიხათ по направлению туда, პ.-ბ. მე-ვოქე-უნქ, აორ. მე-ვოქეუე'ე', თიქე მი-ოქეუუუ, სრ. კაუუა.
- ქეცანა** см. ქეცანა.
- ქვ** см. ქვ.
- ქვათილა**, ქვანთილა კურდუქ.
- ქვალონი** Кваловъ, село въ Зугдид. уѣздѣ.
- ქვანთილა** см. ქვათილა.
- ქვარა** см. ქორა.
- ქვაქვათანა** (ქ. ქვათანა глиняный кувшинъ) маленький мѣдный котель, სრ. წუკალი.
- ქვაქვალი**, გილა-ქვაქვალი ხოდიტ ლეგო, პროვორიო, სტრ. з. II-ია პორ. ნ. გილე-ევქვაქვალექ (< გილა-ივქვაქვალექ), აორ. გილე-ევქვაქვალი; — მიკო-ქვაქვალი ხოდიტ около чего, подходить къ чему, სრ. ქვაცალი კვარ-კვანტი.
- ქვაცალი**, მე-ქვაცალი ხოდიტ (говорится о маленькихъ животныхъ, какъ лиса, шакаль), სტრ. з. II-ია პორ. ნ. მგილ-ივქვაცალექ, აორ. ქვმი-ივქვაცალი აშო, მიდე-ევქვაცალი იშო, სრ. ქვაქვალი.
- ქვენა** см. ქუნა.

- ქვერსეგი** большой, пребольшой, ср. ვერწეგი, დიდი.
- ქვერჩხი** кустъ.
- «ქვეცარე»** желудочная каша, взятая изъ желудка только что зарѣзаннаго молочнаго ягненка или козленка; она употребляется, какъ сычужокъ ნაწი (მოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 14).
- ქვიზი** яма, котловина; — ქვიზია ღვიზია, гора на границѣ Мингрелии и Свании.
1. **ქვიითი** (გ. ქვეითი) пѣшій.
  2. **ქვიითი** см. ქვილითი.
- ქვილითი** (გ. ქვირიითი) икра, ქვიითი ხმ; — ქვილითამი იმѣющій икру.
- ქვინცვჯრი** (გ. ქვიცკირი) каменное строение, სრ. ქუა.
- ქვინჯე** см. ქვიჯე.
- ქვინჯი** дпо; — უ-ქვინჯე ბეძია; — ჭა-ქვინჯი ჴაწვიძჯ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ; — ჭა-ქვინჯური წაწვიძჯისქი; წაწვიძჯეცქ, მნ. ჭა-ქვინჯარეფი; — ქვინჯილოჯე, см. ქვილოჯე.
- ქვირა** см. подъ ცხენи.
- ქვირი** см. ქვ.
- ქვიშა** (გ. песоки, სრ. ფ-სილა; — ქვიშანჭალა ღვიშანჭალა, село.
- ქვიშილი** (გ. ქვისლი) сволкъ, სრ. სინლა-წალეფი подъ სინჯა.
- ქვიჯე**, ქვინჯე (< ქუა камень-+ ნ-ჯა дерево) ступка (бука. дерево для камня, т. е. для вестика), სრ. არვანი.
- ქია** см. ქილა.
- ქიანა** см. ქეცანა.
- ნი-ქიითი** рыло, морда, носъ, სრ. ნი-ბკვი.
1. **ქილა**, ქია ხმ მწრა იმѣстности,

преимущественно хлѣбная отъ  
36—40 ф.

2. **ქილა**, ქია (ქიაა) ხმ ცხვა.

**ქილიქი** вѣшнѣй уголь деревяннаго  
дома, образуемый излишками пе-  
ресѣкающихся въ углахъ досокъ  
двухъ смежныхъ стѣнъ, ნა-სქვი  
(*бука*, связанный, узелъ, см. სქუაფა),  
ср. г. ქილუქი.

**ქილორი** S, ქელორი MZ, ქიორი  
(ქიორი) ხმ ფაзапы.

**ქილუა** || **ნქილუა**, გილა-ნქილუა ბრო-  
დით, სტრ. 3. II-я пор. п. გილ-ემქი-  
ლუექ, გილ-ემქილოექ (< გილა +  
იბ/ენქილო/უექ), სი გილ-ენქილო/უექ.

**ქიმიან**: ქიმიანუა, საქვარუა ძღვალა (ნა-  
სტ. სრ. обывовенно отъ другнхъ  
корней: ვართექ ილი ვაკეთექ), п.-ნ.  
ბ/ემქიმიანექ<sup>1</sup> ილი II-я пор. ქი-იბ/ემ-  
ქექ, ქ-იექქექ ილი ვიქიქ, აორ.  
ბ/ემქიმიანი (ილი ქა-ბლოლი), сосл. მუ  
ემქიმიან? что мнѣ дѣлать? სრ. с.  
მიქიმიან; — IV-я пор. п. ქე-ვოქი-  
მიანფუნქ; — სტრ. 3. II-я пор. იექი-  
მიანექ სღვალა, (სქ отрпцапемъ)  
ვ'ემქიმიანექ, обывкн. употр. въ 3-мъ  
лицѣ; — объект. სტრ. 3-го სპრ.  
(ფორ. возм.) მაქიმიანე მოუ სღვალა,  
აორ. მაქიმიან; — მა-ქიმიანლი, მა-ქი-  
მიანარი ილი მო-საქვარე ძღვალაქი,  
სღვალაქი; — ნა-ქიმიანა, ნა-საქვარი/ე  
სღვალაქი; — ო-ქიმიანლი ილი სა-  
ქვარი, სა-ქმე, სა-ქემე, სა-სა-ქვარო ძღ-  
ლო; — უ-ქვი ილი უ-ქვი პრაქიანქ; —  
უ-ქმას პრაქიანო, დარომ; — უ-საქვარ-  
ო/ე ბეზ ძღვალა, ბეზძღვალანი,  
პრაქიან, სრ. ლოლაზა.

**ქიანჯილოჯა** სმ. ქიანჯილოჯე.

1. **ქიონი**, ქიონი ი ძღვალა, I-я пор.  
п. ფქიონექ, ფქიონექ, აორ. ფქიო-

ნი, სრ. с. მიქიონ; — IV-я пор. ვო-  
ქიონაფუნქ ჯაღვალა ეო ძღვალა,  
მოქიონაფუნქ მექა ჯაღვალაქი  
ძღვალა, აორ. გე-ვოქიონაფექ, თიქ  
თის გა-აქიონაფექ (< გო-ოქიონა-  
ფექ); — объект. სტრ. 3-го სპრ. п.  
მოქიონაფუნქ ძღვალა (გ. მამქიან-  
რე ბს), აორ. მოქიონაფექ.

2. **ქიონი**, ქიონუა ჯაღვალა, II-я пор.  
п. იექიონექ, აორ. იექიონი.

**ქიორი** სმ. ქილორი.

**ქირა** (გ. იზъ п. كرا) პლა; — ქირა-  
ფა ნაქიმიან, I-я пор. п. ვქირექქ,  
აორ. იექირექ, სრ. с. მიქირექ; —  
მო-ქირანჯე ნაქიმიან.

**ქირი** S, ქერი MZ იარებ; — პროვი-  
ნე იარება: ქინ-მაღუ *высоко поды-  
шнй* (*летающий*), სმ. მოამბე 1897,  
№ VI, Отд. II, სტრ. 8.

**ქირონი** სმ. ქიონი.

**ქირსე** სმ. ქისე.

**ქირცა**, ქერცა, ქერცა ჯეშუა, პერ-  
ხოქ, ნარს, სრ. ზვარცა.

**ქისე**, ქირსე, (იპოგა ი ვქ გრუქინსკოი  
ფორმქ) ქრისტე ქრისტოს; როჯდე-  
სტო ქრისტო; — ქირსიანი/ე ქრის-  
ტიანი, ქრისტიანე; — ქისე თუთა,  
ქირსე თუთა, სმ. პოდ თუთა.

**ქიტ** || **ქეტ**: ქიტუა, ქეტუა, გო-ქიტუა  
პერევიჯავა (რაქუ), I-я пор. п.  
ბქიტექქ, აორ. გო-ბქეტ; — სქ როდ.  
თი. п. ვქიტექქ, აორ. გო-ვქიტ; —  
IV-я пор. ვოქიტაფუნქ; — სტრ. 3.  
II-я пор. п. ვქიტექქ; — გო-ქიტირი  
პერევიჯაქი.

**ქიტა** ჯილქო სქ შერსტი სქ ოდნი  
овды, ოქოლო 1½ ფუნტა.

«ქიფური» პროსტოქვაშა, პრიგოთ-  
ვლემაქი ვქ მქჩქ ქსლაში (სმ. მო-  
ამბე 1897, № VI, отд. II, სტრ. 14).

**ქიქინ:** ქიქინაზა, გო-ქიქინაზა раск-  
рывать, разипутъ, н. ვოქიქინუანქ, აორ.  
გვ-ვოქიქინეე; — გო-ქიქინაზილი რა-  
зинутий, სრ. ფიფინი.

**ქიჩქინია** Кичкѣнѣа, ласкательное  
прозвище преимущественно для  
дѣтей.

**ქიცა** см. ლერეკი.

**ქიჯილოჯე.** «ქვინჯილოჯე» შრ. мор-  
ковь дикая, კინჯილოჯა.

**ქიცანა** (გ. ქვეუანა) страпа, მირ, ქი-  
ცანა, ქიანა, ქეცანა, ქანა.

**ქლიბი** S (გ.), ქვლბი MZ напшюкъ.

**მო-ქმედება** (გ.) ძეაო, занятие, посту-  
покъ, სრ. ქიმიხუა.

**ქო** *утвер. частица* а) და, такъ; — ქო-  
თი, ქო-თე и въ самомъ дѣлѣ, и  
дѣйствительно; ქოთე... ქოთე и...  
и; ქო-ვა, ქო-ო-ვა (новѣст. фор.)  
და, — გოვრით; — ქო-ვარა, см. ვარა  
1, с; б) употребляется въ каче-  
ствѣ приставки въ глаголахъ, вре-  
мена II-ой группы въ особенпо-  
сти рѣдко обходится безъ нея;  
ქო предшествуетъ всякому другому  
префиксу и предлогу въ глаголахъ  
и въ зависимости отъ послѣдую-  
щихъ звуковъ, то терняетъ свой  
гласный, то замѣняетъ его други-  
ми гласными и полугласнымъ ჳ,  
принимая слѣд. виды: ქ, ქა, ქე, ქი,  
ქუ, ქვ, *Гр.*, § 115.

**ქობალი,** ქობაი ხმ а) пшеница, б)  
пшеничный хлѣбъ, სრ. ირქი.

**ქოთომი** კურპა; — ო-ქოთომე ბურატ-  
ნივე, ო-კარნი.

**ქოიავა,** ქოია Коіава (фамилія); —  
ქოია-სე, см. სე 2.

**ქოლო** კადკა.

**ქოლოზანი** см. კოლოზანი подъ  
კოლო.

**ქომიხერდა** Комихерда (прозвище,  
букв. *буди ты у меня жива*, МЭ,  
I, стр. 26).

**ქომოლი,** ქომლი ხმ, ქუმოლი муж-  
чина; мужественный, гордый, до-  
блестный; — ქომოლი-თოლი, см. თო-  
ლი 1; — ქომოლი კოჩანა мужество,  
отвага; — ქომოლი-პაცონი госно-  
днш, см. პაცონი; — ქომოლი-სქუა,  
см. სქუა; — ქომოლური свойствен-  
ное мужу, достойное мужа, муж-  
чпы.

**ქომონჯი,** ქომოჯი мужъ; — ნა-ქომო-  
ჯი/ჯ (კოჩი) бывший мужъ; — ნა-ქო-  
მოჯი/ჯ (ოსური) вдова; — სა-ქომონ-  
ჯო женихъ.

**ქონება** (გ.) состояніе, богатство; —  
სა-ქონელი (გ.) вещь, добро, скотъ,  
имущество.

**ქონი** (გ.) жиръ, сало; — სა-ქონე, ო-ქო-  
ნე сосудъ для жира, сала; часть  
пояса въ видѣ привѣшенной ма-  
ленькой коробочки изъ металла  
для храненія денегъ; въ древно-  
сти, отчасти и теперь, въ коро-  
бочкѣ послали сало для смазки  
оружія и арбы.

**ქონქი** пахъ.

**ქორა** S, ქვარა MZ животь, სრ. უია; —  
ქვარა-სენამი, см. სენი 2; — ქვარა-სიბ-  
დამი, см. სიბდი.

**ქორვა** (გ. ქოლვა) зонтикъ.

**ქორთუ** კორტუ (грузинს); — ქორთუ-  
ლი грузинскій; — ქართი Картія,  
Карталинია (Грузія), въ частности  
гор. Тифлисъ.

**ქოროფე** лебеда (раст.).

**ქორსა** (გ. ქოსა) безбородый.



**ქორქია** Korkia (фамилия); — ქორქი-  
სე, სმ. სე 2.

**ქოს:** ქოსუა, ღო-ქოსუა местн, выт-  
рять, уносить быстро, похищать,  
истреблять, I-я пор. п. ბქოსებქ,  
აორ. ღო-ბქოსი, пр. с. ღო-მიქოსე,  
თის ღუ-უქოსე; — სტრ. ვ. II-я пор.  
ვიქოსუექ ვიმეტაიუსე, погибаю, аор.  
ვიქოსი; — объект. სტრ. ვ-გო სპრ.  
(фор. возм.) п. მაქოსე მოგუ ვიმე-  
სტი, вытереть и т. д.; — ა/ოკო-ქო-  
სუა ვიმეტაქ, ისტრებლქთ ვსე ვმწ-  
სტქ; — ღინო-ქოსუა პროვალნვქთა  
ვნივქ, вь глущину, სტრ. ვ. II-я пор.  
п. ინბმი-ივქოსუექ; — მიკო-ქოსუა პო-  
გობქთა ოკოლო ჟეგო, у ჟეგო, სტრ.  
ვ. II-я пор. п. მიკემი-ივქოსუექ; —  
მო-ქოსუა ჩხვიბდიში ვითვრქთ  
ნოსქ; — მა-ქოსალი ვიმეტაიუქთ, по-  
хищающий, истребляющий; — ო-ქო-  
სალი მელქა; — სემ-ქოსალი (< სემი-  
ოქოსალი) უტირალნიქქ, платок.

**ქოფე** სმ. სკა.

**ქოჩორი** (რ.) ხოხოლქ, კუდრი; — ქოჩო-  
რა ხохлатый, кудрявый (უპოტრებ-  
ლქთა ჟაკჟ პროვნიქე, სმ. Xp.,  
სტრ. 90, ვი); — ქოჩო ჩოქო (ლასკატ.  
პროვნიქე).

**ქრისცე** სმ. ქისე.

**ქვ** || **ქვ:** ქუალა მოლოქ, I-я пор. в.  
ფქუნქ, აორ. ღო-ფქი, пр. с. მიქუქ; —  
ქვირი, ქვირი მუქა; — ქვირაში სქ  
მუქოქო (кто-л., что-л.); — ნა-ქუა ნა-  
მოლქ, мука; — სა-ქვირო პრედნაპნა-  
ქენოქო დქა მუქი.

**ქვა**, ქვა (რ. ქვა) კაქენქ, мн. ч. ქუა-  
ლფვი; — ქვაშ-ღორჯო, სმ. ღორ-  
ჯო; — ქვაში-სორი (< ქვაში-ო-სო-  
რი) Квашихорь, სელო ვქ სენაკ.  
уѣздѣ (бука, კაქენიქა პოქროქა,

სმ. ოსორი); — ო-კაკელე ილი ო-კაკა-  
ლი ქუა ნესტიქქ, სმ. კაკუა.

**ქუალა** სმ. ქვ || ქვ.

**ქული** (რ.) შალქა, дат. ჩარქ. ქუს S,  
ქუც MZ; — ბუქარიშ ქული, ბუქტიში  
ქული პანაქა (ერ. რ. ბუქრის ქული).

**ქუთეში** Кутансь (городь); — ქუთეშუ-  
რი კუტანსკიქ: კუტანსექ.

**ქუთია** სმ. ქუტია.

**ქულა** ხრომი; — როსოთ ქულა (სმ.  
როსოთ), ოთქმ. გლ. I-я пор. ვქუ-  
ლანქ ხროქაქ.

**ქუმოლი** სმ. ქომოლი.

**ქუმუ** ლექ; როქვ, სრ. სუ 1, ჭვე (რ.  
ქუბი); — ო-ქუმი ოქუმქ, სელო ი რქ-  
კა ვქ სამურზაკანო.

**ქუნ** || **ქვენ:** ქუნა პრჩქრვქთ, п. ვქუ-  
ნუნქქ, აორ. ღო-ვქუნი, пр. с. ღო-  
მიქუნქ; — მიკო-ქუნა S, მუკო-ქუნა MZ  
ოდქვქთ (платье), II-я пор. п. მი-  
კემი-იბ/ვქუნანქ ოდქვქთ, მუკემი-  
ივქუნანქ, აორ. ქემქვ<sup>1</sup> ი-იბ/ვქუნი; —  
III-я пор. п. მიკემუ-ვოქუნანქ ოდქ-  
ვქთ ვოგო, თინა მიკემა-აქუნანქ; —  
IV-я пор. п. მი/უქვ-ვოქუნანქ, აორ.  
ქემქვ-ვოქუნანქ, თიქ ქემქ-  
ვა-აქუნანქ; — объект. სტრ. ვ-გო  
სპრ. п. მი/უქვ-მოქუნს, თის მი/უქ-  
აქუნს, ჩქემ მი/უქვ-მოქუნა (რ. მა-  
ცვი); — მი/უქა-აქუნალი (< მი/უქ<sup>1</sup> ო-  
ქუნალი) ილი მიკო-ქვენჯი, მუკო-  
ქვენჯი ოდექა; — მუკო-ქუნელი ოდქ-  
თქთ; — გინო-ქვენჯი ვერქნიქ ოდექ-  
და, პაქიქა, გინ<sup>1</sup> ა-აქუნალი; — გე-  
ქუნალი პოქრვქლო, სრ. მო-ღვალა  
პოდქ ღვ 2.

**ქურანი** Ирань, Перея.

**ქურ<sup>1</sup>ოლდაფა** უქაქნიქთ, ლასკატქ  
სქ როდ. ოთქ. п. ვ<sup>1</sup>უქქ<sup>1</sup> ოლ-  
ლუნქქ.

ქური a) пятка, b) часть сохи, см. აგაფა; — ნა-ქური, ნა-ქურეი სანძხ (ср. კვალი); — ქურსი, ქურტი ударъ пяткой, лягаше (г. წიხლი); — ქურცი ქვგიაშქუ ოფ ლიგულუ ეგო, ср. კვარცი; — ო-ქური ობურ, село.

ქურსი, ქურტი см. ქური.

ქურცხონი см. ქუცი.

ქუცია, ქუთია какой-то бѣлый цвѣтокъ.

ქურჩერი (р.) кучеръ.

ქურჩია (г. ქურჩი) курчавый, ქურჩია თუმა (თომა) курчавые волосы; — ქურჩი ვისტი (ср. კუჭული).

ქუსი, ქურცხონი колючее растение; мѣстность, покрытая колючкой.

ქელორი см. ქილორი.

ქელეზი см. ქლიზი.

ქემა ვოროქა (г. ძაბრი).

ქერი см. ქირი.

ქერცა см. ქირცა.

ქერცხონი см. ქუცი.

ღ.

1. ღ < ღვენ || ღუნ || ღალ: ღვენა, ღუნა იმწი (предметы неодушвл.), объект. стр. 2-го სრ. п. მიღუ, გიღუ, თის უღუ, ჩქე მიღუნა; ქო-მიღუ, ქო-გიღუ, (2-ე ლ. ი ქო-იღუ, მპ. ქო-იღუნა); пр. пес. მიღულუ, желат. მიღულას; 1-го სრ. пр. с. ნო-ბღვე, სი ნო-რღვე, თის ნო-ღვე, ჩქე ნო-ბღვენა; 3-го სრ. ნ. მღვენუ<sup>რ</sup> ილი მღალუ, მღვენუაფუ ილი მღალუაფუ ბუდუე უ მეწა; მღვენულუ, მღვენუაფულუ ბყო-ბყ უ მეწა; მღვენულას, მღვენუაფულას ესლი ბუდუე უ მეწა; — относит. форм: მიღუქ ი იმწიუ მეწა (ты у ме-ня еси), გიღუქ თყ იმწეშ მეწა, 'ვ'ულუქ ოწ იმწეშ მეწა, უღუქ ოფ იმწეშ მეწა, Гр., § 100; — ღალა იმწიე, состоянiе, богатство; — ღალიერი ბოგაშყ; — მო-ღე პოлезნა ვეშ.

2. ღ: ღალა ვიჯი, ბრათ, პოსიშ, უკურიშ ღალა პერევიდუი დუხ, II-я нор. п. ვიღანქ' S, იღანქ' MZ, აორ. ვიღი, იღლი, пр. с. მიღალუ; — სხ როდ. ოთ. ვულანქ, გიღანქ ბერუ,

вынимаю для него, для тебя и т. д.; — IV-я нор. п. ვოღალაფუნქ ვა-სთავლიუ ეგო ვიჯი, აორ. ვოღალაფე; მე-ღალა ნესტი თუდა, პრინიმა, მო-ღალა ნესტი სიუდა, п.-н. მი-იბ-ლანქ (< მე-იბლანქ) იშო პრინესუ თუდა, მი-იბლენქ პრინუ, მი-იბლანქ (< მო-იბლანქ) აშო პრინესუ სიუდა, აორ. მი-ივლი, ქიმი-ივლი (ვიშო, აშო), პო ქემი-ივლი ვიშო, ქომი-ივლი აშო (въ виду отождествлiя гласныхъ звуковъ у предлоговъ მე ი მო вслѣдствие ихъ полной регрессивной ассимиляцiи съ характеромъ II-ой породы и, эту разницу гласныхъ звуковъ поддерживает приставка ქო, гласные звуки которой, находясь дальше отъ характера породъ сравнительно съ гласными предлоговъ, могутъ болѣе или менѣе сохранить свою самостоятельность), пр. с. მე-მიღალუ/ღ, თის მე-უღალუ, მო-მიღალუ. თის მე-უღალუ (< მო-უღალუ); — სხ როდ. ოთ. მე-ვულანქ, მე-გიღანქ პრინესუ თუდა დუ, მეწა, მე-ვულანქ

(*< მო-ვეუნქ*), მო-გილანქ *принесу* сюда ему, тебѣ, аор. ქემე-*ვ* ული ქემე-*ვ* ული (*< ქომო-ვეული*), пов. *пакл.* მე-ული *отнеси* ему туда, მო-მილი *принеси* мнѣ сюда, მო-ული *принесу* ему сюда, მე-მილი *принеси* мнѣ (меня) туда; — IV-я *пор.* *п.-б.* მე-ვოლალოფუნქ, ქემე-ვოლალოფუნქ *заставлю* его *отнести* туда, მე-ვოლალოფუნქ, ქო/უმე-ვოლალოფუნქ *заставлю* его *принести* сюда; — *стр.* *з.* II-я *пор.* მი-იზლექ (*გ. მივიტანეზი*), *употр.* *обыкн.* *въ 3-мъ л.*; — *объект.* *стр.* *2-го* *спр.* *п.* მე-მილე, *თის* მე-ულე, ჩქე მე-მილუნა *несу* туда, მო-მილე, *თის* მე-ულე (*< მო-ულე*), ჩქე მო-მილუნა *несу* сюда, *пр.* *с.* მე-ნო-ზღვე, მო-ნო-ზღვე (*см.* *л 1*); — *объект.* *стр.* *3-го* *спр.* (*фор.* *возм.*) მაღინე *или* მაღე *могу* *нести*, *пр.* *нес.* მაღინედე, მაღედე, *თის* აღედე; — მა-მაღინე (*< მო-მაღინე*) *или* მა-მაღე *могу* *принести* сюда, ვა მე-მაღინე, *თის* ვა მა-აღინე, *пр.* *нес.* მა-მაღინე<sup>რ</sup>დე *или* მა-მაღე<sup>რ</sup>დე, *аор.* მა-მაღინე *или* მა-მაღე, ვა მე-მაღინე, ვა მე-მაღე; — *вопр.* *фор.* ვა მე-გაღუნო? ვა მე-გაღინუნო? *ты* *не* *смогъ* *привести*; — მა-ლალორი *несущій*; — მე-მა-ლალორი *несущій*, *принесшій* *сюда*; — ლალორი *унесенный*; — მე-ლალორი *унесенный*, *принесенный* *туда*; — მო-ლალორი *принесенный* *сюда*; *окончѣнный*: მოლალორი *ვა-ფუ ბოლო* *моя* *иѣся* *снѣта* (*букв.* *мнѣ* *пришелъ* *копѣцъ*); — ო-ლალო-რი *подлежащій* *унесенію*; — მა-ალალორი (*< მო-ოლალორი*) *подлежащій* *принесенію* *сюда*; — მა-ალალორი *чтобы* *принести* *сюда*; —

ო-ლალო *поша*; — ნო-ოლალონი *или* ნა-ოლალოვი *Но-ога-лѣнь*, *На-ога-лѣвъ*, *село* *въ* *Сенак.* *уѣздѣ* (*мѣстное* *преданіе* *гласитъ*, *что* *когда-то* *на* *этомъ* *мѣстѣ* *остановилось* *войско*, *причѣмъ* *мѣстные* *жители* *должны* *были* *на* *своихъ* *и* *плечахъ* *перетаскивать* *вещи* *войска*, *и* *потому* *будто-бы* *мѣстность* *получила* *свое* *названіе*, *ср.* *однако* *ლა-ლი*); — ალა-ლალო *положить* *внизъ*, *опустить*, ქლა-ლალო *выпустить*: ჯიბესა *გაღვედე* სე, გეღვედე *ბუმაშნიკი* *опустивъ* *руку* *въ* *карманъ*, *онъ* *вынулъ* *кошелекъ* (*Хр.*, *стр.* *85, 33-34*); — *გ* ოლო-ლალო *вынимать* *снизу*, *пзъ-подъ* *чего*; — გილო-ლალო *носить*, *носить* *туда-сюда*; — გი/ვმა-ლალო *та-скать* *сверху* *внизъ*; — გი/ვმო-ლალო *выносить* *сбоку*, *выносить* *изъ* *помѣщенія*; *давать* *листья*, *плодъ* (*о* *растѣніяхъ*); *გიმო-ლალო* *სეში* *усердно* *за* *что* *приняться* (*букв.* *вы-пустить* *руку*); — გიშა-ლალო *выносить*, *отбпрать*; — გი/ვწო-ლალო *отбпрать*, *взять*: ჰიჯალო *გეგვწუელი* *ბერი* *სე* *него* *условіе* (*слово*), *გეგვწუელეს* *ართიანე* *სე* *дали* *другъ* *другу* *руку* (*букв.* *взяли* *другъ* *у* *друга* *руку*), *см.* *სხაპუა*; — იშა-ლალო *выпустить*, *под-нять* *снизу* *вверхъ*; — მიდა-ლალო, მი-ჯა-ლალო *ი* (? *см.* *ჯეჯეელია*) *უი-носить*, *отнимать*, II-я *пор.* მიდე-ებ-ლანქ (*< მიდა-იზლანქ*), *аор.* მიდე-ებლი, *пр.* *с.* მიდა-მიდალდე; — *ს* *род.* *отп.* მიდ-ველანქ, მიდა-გილანქ *и* *т.* *д.*, მიდ-მალალორი *уносящій*, *отни-мающій*; — მიოლო-ლალო *внести* *подъ* *что*, *вложить* *въ* *предметъ*, *имѣю-щій* *крышу*; — მიკო-ლალო *взять*, *вы-*

путь сбоку пзъ чего, п. მიკვ-მო-მიღუ; — მიშა-ღალა, მუშა-ღალა ვნოსить въ середину чего, прибавлять; — მოლა-ღალა უნести сюда.

**ღაჭურუა** чертить, I-я пор. н. ვლაჭურანქ; — სვ. როდ. отп. ვულაჭურანქ, აორ. ღვ-<sup>ვ</sup>ულაჭური.

**ღალ:** უღუ-ღალებელი не устающий.

1. **ღალა** состояние, богатство, владѣніе, царство, см. ღ 1., სვ. ღვ-მაღა; — ღალიერი богатый.

2. **ღალა** см. ღ 2.

**ღალატი** (г. пзъ арб. طغ ошибка, заблужденіе) измѣна, вражда; отым. глаголь ღალატება, I-я пор. н. ზლატენქ измѣняю кому; — სვ. როდ. отп. н.-ბ. ვულალატენქ измѣню кому, აორ. ვულალატი; — მო-ღალატი изმѣнникъ.

**ღალი**, ღალე რუჩეი, რჭკა, რჭკა; ავრაგ; — ღალი-ბგა ოალიღა, რჭკა ვხ Самурзакано (*ხუვ.* берегъ რჭკი); — ნო-რ-ღალე ნორღალი, რჭკა (этимол. слова см. Н. Марръ, *Исет. Къ въ арм. яз.* З. В. О. И. Р. А. О., т. XIX, 1910, стр. 0156), სვ. ავსთა.

**ღანდა** заборъ, სტეპა; — ღანდალა Z კლოპ, სვ. კიდა, კიდაჭი.

**ღანვი** мишень, см. სავანი.

**ღანჯი** ржавчина, სვ. ჯანჯი.

**ღართი** чюха (мужская верхняя одежда изъ сукна); — უჩა-ღართი, см. გვერი (по Орб. г. ღართი ბურკა).

**ღარიბი** (г. пзъ арб. غریب) бѣдный; — ღარიბო бѣдно, ღარიბაას; — *ურავი.* форма მა-ღარიბა: სქანი მაღარიბა бѣдный подобно тебѣ; — სი-ღარიბე бѣдность; — отым. глаголь ღარიბება ძღალა ვოგო бѣднымъ, III-я пор.

н. ვაღარიბენქ, აორ. ღვ-ვაღარიბი, სვ. ღო-მიღარიბებუ, თის ღუ-უღარიბე-ბუ (< ღო-უღარიბებუ), სვ. ღატაკი.

1. **ღარღალი** болтовня; безтолковый, падождующий разговоръ, I-я пор. н. ვარღალანქ, აორ. ვარღალე, (წ. ო-ღარღალე გოვრით, бесѣдовать).

2. «**ღარღალი**» межа (MA, стр. 7), სვ. სან-ძლო.

**ღარღილი** (г. ღერღილი) крупный помоль.

**ღატაკი** (г.) нищій; — *ურავი.* форма მა-ღატაკა, სვ. ღარიბი.

**ღაფ:** ღაფუა, ღო-ღაფუა კრასნე, გვო-ღაფუა პოძკრასნე სპიზუ, н. ვლაფუნქ, აორ. ღო-ვლაფი, სვ. მილაფუ; — სვ. როდ. отп. ვულაფუნქ, გილაფუნქ и т. д.; — გვო-ღაფილი პოძკრასნე სპიზუ.

**ღაფალი** გოვრით გრომო, სვ. ღატაკალი.

1. **ღაჭ:** ღაჭუა, გო-ღაჭუა სტრიჩ, რჭკა-ზა, გიო-ღაჭუა, გვო-ღაჭუა პოძრჭკა-ზა სპიზუ, н. I-я пор. ვლაჭუნქ, აორ. გო-ვლაჭი; — გვო-ღაჭილი პოძრჭკა-ზა სპიზუ, პოძტრიჯე-პი.

2. **ღაჭ:** ღაჭუა ჯევა, I-я пор. н. ზლაჭენქ, აორ. ზლაჭი.

**ღაჭალი** громкий разговоръ, укоризна, брань; кричать, укорять, бранить, I-я пор. н. ვლაჭალანქ, აორ. ვლაჭალე<sup>გ</sup>, სვ. მილაჭალე; — III-я пор. ვოლაჭალუნქ ჯასტავლია ვოგო კრიჩა, ბრანითა; — სტრ. ჯალ. სვ. როდ. отп. ვულაჭალექ, გილაჭალექ, თინა მა მილაჭალე; — მა-ლაჭალარი კრიჩა, ბრანითა, სვ. ღაფალი.

**ღება** (რ.) брать, принимать, I-я пор. н. ვღებულებქ ირჩიამო, სრ. ღაღა подь ღ 2.

**ღეღე** (რ.) ручей, рѣчка, სრ. ღალი.

**ღერზე**, ღერზი, ღირზე ось колесная (რ. ღერძი), სრ. ღერე, гур.-აჩარ. ლიღვი.

**ღერი** (რ.) а) стволъ; б) солома, სრ. ჭა 1; с) штука: თითო ღერი სანთელი каждая (одна) штука სწეჩი.

**ღერღეცი** სმ. ღორღონჭი.

**ღერღუა** быстро унести, I-я пор. н. ბღერღუნქ, აორ. ღო-ბღერღი.

**ღეცაშა** სმ. ცაბიკი.

**ღეჯი** свинья (სმ. თუ); — კერი (კერ-კე-ცი) кабанъ большой (выхолощенный); — კერა кабанъ маленький (выхолощенный); — კეში, მა-კერიშე кабанъ (нехол.); — ცორი свинья — самка, ნეზვი (რ.); — წანერა годовалая свинья, преимущественно самка; — ცუარი ღეჯი, ცუარ-ღეჯი, გა-ცუარებული დიკა (бука. ძესაი) свинья, кабанъ; — მე-ღეჯე свинопасъ; — ო-ღეჯე ილი ოსქუ, ოსქე სვინარია; — ღეჯი უ-ღოლო, სმ. ქა-შენა.

**ღვა** мн. ღვალეფი щека; — ღვა-ლუ (უმეშ.) щечка; — ღვანწკი челюсть (სრ. კირცე); — ღვაჭა (< ღვა-ჭა ბოღ) болѣзнь внутри рта у коровы; — ღვაშიჩავა Ḳვამიჩავა (фамилія).

**ღვალა** სმ. ღვშალა.

«**ო-ღვაღო**» შრ. დიკი შაველი, სრ. Ḳ. ღვალა, ღოლო.

**ღვანძვია** плевець, «ღვანძვი» შრ.

**ღვანწკი** სმ. подь ღვა.

**ღვარა** სმ. ღორა.

**ღვარალა თუთა** სმ. ეკენია подь თუ-თა, სრ. ღვარღვალი 2.

1. **ღვარღვალი** ручка у корзины, სრ. Ḳ. ღვანღვალი у Бер.

2. **ღვარღვალი** сильное течение, потокъ, кишѣи; течь, истекать, кишѣть, I-я пор. н. ვღვარღვალანქ; წყარი ღვარღვალანც вода кишѣть; — სრ. 3. II-я пор. н. იღვარღვალექ; ჩილამური იღვარღვალე слѣзы льются, სრ. წ. ო-ხარხალუ, Ḳ. ზვარზვალი.

**ღვარღვინი**, II-я пор. н. ჩქე იბღვარღვუთ мы ходимъ массами, стаями, мы мѣшаемся между собою.

**ღვაფა** სმ. რღვაფა.

**ნა-ღვაწი** (отъ Ḳ. ღვაწლი) трудовой, заработанный, ნა-ღვაწეფი.

**ღველი** (რ.) а) поясъ, подпруга, узкиа и длинныя полосы кожи; — б) ღველი Ḳვედე, село, სრ. ሲ-ღვეფუ.

**ღვეზილი**, ღვეზელი (რ. ღვეძილი, ღვეძელი) повогодий пирогъ — длинный, широкій съ суживающимся концами хлѣбъ, начиненный яицами особаго приготовления (ღაჯერჯილი კვერცხეფი), სმ. ჯერჯვა.

**ღვეზუა** სმ. ღუზუა 2, ღვიზინუა.

**ღვენა** სმ. ღ 1.

**ღვეველი** крикъ; ღვეველუა, მე-ღვეველუა кричать, орать, I-я пор. н. ვღვეველანქ, აორ. ვღვეველე; — სხ დატ. отн. н. ვღვეველანქ кричу въ сторону кого, აორ. მე-ვღვეველე თიქ ში-ღვეველუ.

**ღვერღვუ** злой, лукавый.

**ღვიზინუა** хмуриться, III-я пор. н. ვოღვიზინანქ хмурюсь, აორ. ვოღვიზინე; — გო-ღვიზინაფილი разсерженный.

**ღვინი** вино; — უქა-ღვინი среднее вино, певажное.

**ღვინკაფი**, ღვინკაფი визжать, თუ ღვინკანც ილი ღვინკანც поросенокъ визжить, სრ. ჭყიაფი.

**ღვინკაფი** см. ღვინკაფი.

**გო-ღვიღვინაფა** прѣть, разбухать.

**ღიჟინი**, ღეჟინი крикъ, ревъ, სრ. კიჟინი.

**ღირ** || **ღვრ**: ღირება სთიწ, იმწბე იწბ-  
 სთ, სრ. ვ. I-ია სორ. ი. ვღირეჟ S,  
 ვღვრეჟ MZ, სრ. ს. ვღირე'ლე'ქ; —  
 IV-ია სორ. ვღირეჟაჟუქ ი ბუდუ  
 სთიწ; — მუ ილი მუშა ღირე (ღვრე),  
 ილი მუშა? ჭო სთიწბ? იოემბ?

**ღირწე** см. ღვრწე.

**ღირინი** ворчаніе; ворчать, სრ. გ.  
 ღრენა.

**ღირსი** см. ღრსი.

**ღირწკინი**, ღვრწკინი скрипъ; скри-  
 пѣть, I-ია სორ. ი. ვღირწკინებქ სკრი-  
 ილი, აორ. ვღირწკინი; — სბ დატ. ითი.  
 ვღირწკინანქ სკრიპლი უ ჭეო, იო-  
 ლო ჭეო; — III-ია სორ. ი. ვღირ-  
 წკინეჟანქ ზასთაწლი იო სკრიპბე,  
 აორ. ვღირწკინე'ეჟ; — იოო-ღირ-  
 წკინი სკრიპბე იოდუ ჭმბ: ურემს  
 ათღირწკინანც (< იოო-ღირწკინანც)  
 ით სკრიპბე იოდუ არბო; — მე-  
 ღირწკინი.

**ღიუა** плачь, კრქ, მე-ღიუა, ი. ვღიანქ  
 კრიუ, აორ. ვღე; — სბ დატ. ითი. მე-  
 ვღიანქ ზაილუ, ზაკრიუ ბე იო  
 სთოიუ.

**ღიჭა** открытый, раскрытый, მუნღი-  
 ღიჭა სბ იოკრიგმბ ზადომბ, სრ. გ.  
 ღრეჭა, ღრიჭა.

**ღლაში** сомъ, გ. ღლავი, გურ.-აჭარ.  
 ღლანი (Дм. Бакрадзе, *Археологическое путешествие*, სრ. 175).

**ღობ**: ღობუა плести, огораживать,  
 გეშა-ღობუა, I-ია სორ. ი. ბღობუნქ,  
 აორ. ბღობი, სრ. ს. მიღობე; — სბ  
 სოდ. ითი. ვუღობუნქ, გიღობუნქ; —  
 IV-ია სორ. ვოღობაჟუჟანქ ზასთაწლი  
 იო იოგორაჟიბე; — სრ. ვ. II-ია სორ.  
 ი. ვიღობუქ იოგორაჟიბე; —  
 იბქ. სრ. ვ-გო სრ. (ფორ. ვომ.)  
 ი. მიღობე ი მოგუ ილესთ, იგორა-  
 ჟიბე; — ღობერი (გ. ღობე) იზგო-  
 რიბე, პლეთე.

**ღოღ** || **ღოჯ**: ღოღამა, ღოჯამა ხმ  
 დბლბე, ირიწიბე; დბლბესა, სლუ-  
 ჭიბესა, I-ია სორ. სბ იოიფ. ითი. ქე-  
 ბღოღანქ, ქე-რღოღანქ ი სდბლბე  
 იმუ, თებ, ირიწიბე (იბრო, ვიო)  
 [ქე-ბღოღანქ < ქე-მღოღანქ იზნა-  
 ჭაბე ი თს მთ სდბლბესა, გრ.,  
 § 87], აორ. ბღოღი, ვღიო ხმ, თიქ  
 ღოღე, ღოჯე ხმ; — სბ სოდ. ითი.  
 აორ. ქე-ვუღოღე ი იმუ სდბლბესა; —  
 სრ. ვ. IV-ია სორ. ვღოღეჟ (გ. ღავე-  
 მართები), მიღოღე (გ. ღამმართება),  
 სრ. ს. ბღოღამუ, რღოღამუ (გ. ღამ-  
 მართი) ი თ. დ.; — იბქ. სრ. ვ-გო  
 სრ. (ფორ. ვომ.) ი. მიღოღე ი მოგუ  
 სდბლბე, აორ. მიღოღე, სოსლ. მიღო-  
 ლუას; — ღოღამირი, ნა-ღოღემი სდბ-  
 ლაბიბი, ირიგოვლენიბი, სლუიბ-  
 შიბესა, სრ. ქიმიბუა.

**ღოღიჯა** см. რღოღი.

**ღა-ღონეზული** (გ.) грустный; — ღა-  
 ღონეზული გრუსთო.

**უ-ღონო** бѣдный, ბესე სრედსთე.

**ღორ**: ღორება, ღა-ღორება იბმან-  
 ბე, II-ია სორ. ი. ვღორენქ ღეს იბ-  
 მანბე სესა, ღი-იბღორი ღეღი; —  
 III-ია სორ. ი. ვღორენქ იბმანბე  
 იო, აორ. ღე-ვღორი, სრ. ს. ღომი-  
 ღორეჟ; — სრ. ვ. II-ია სორ. ი. იბღო-

რუქი обманываюсь, აორ. ღი-იბლო-რი;—იბლორექი ილი იბლორინექი მენი მობიო იბმანუტი, ვე ებლორინექი, ვე ებლორექი (< ვა იბლორექი) მენი ნელ-ზა იბმანუტი; — ღორბული იბმანუ-ტიყ.

**ღორა** S, ღვარა MZ, ღვარაფი კრიკი, мычание; кричать, мычать, მე-ღვა-რუა, მო-ღვარუა, I-ია პორ. პ. ბლორანქი, ბღვარანქი, აორ. ბლორექი, ბღვარექი, პრ. ს. მილორუ, მიღვარუ; — სვ დატ. отп. პ. ვოღვარანქი, მითმე-ვოღვარანქი (რ. მი-ვაჟეირექი, მი-ვადრიალექი), აორ. ქიმე-ვოღვარექი, თიქე ქიმო-ოღვა-რუე;—IV-ია პორ. ვოღვარაჟუანქი, ვო-ლორარაჟუანქი;—ეზნო-ღვარუა კრიჩატი, мычать вследъ кому, въ догонку.

✓ **ღორონთი** Богъ, дат. karņ. ღო-რონს S, ღორონც MZ;—ღორონთი-მეექი ილი ღორონთე/უ-მე კლინუსი ზოგომ;—ღორონთი-გექი, ღორონ-თე/უ-გე ზაკლინაუ თეა ზოგომ [этим. см. Н. Марръ, *Еще о сло-вах «челоби»*, З. В. О. И. Р. А. О., т. XX, 1911, стр. 109—111].

**ღორჟო** см. ღორჯო.

✓ **ღორღონჯი** гусь, «ღერღეტი» მრ., სრ. ბატი I, უინტი.

**ღორჯო** (რ.), ქუაშ-ღორჯო პოქამენ-შიქი, გოლვი (рыба), ღორჟო.

**ღოღო** (რ.) ტელეოქ ბუივოლა, სრ. ბა-ტი 2.

**ღრისი**, ღირსი (რ. ღირსი) დოხოიყი; отым. გლოგი I-ია პორ. პ. ვლირ-სექი, ვლირსექი ი დოხოიყი; — სტრ. ვ. IV-ია პორ. ველირსექუქი, ველირსე-ბუქი უდოხოიყი; — ღირსუანი, ღრი-სუანი დოხოიყიყ.

1. **ღუ** ми. ღუჟი სოვა.

2. **ღუ** см. -სუ 2.

1. **ღუზ**: ღუზუა სიგბატი, пагибать, I-ია პორ. პ. ვღუზუნქი, აორ. ღო-ვღუზი; — სტრ. ვ. II-ია პორ. პ. ვიღუზუნქი სიგ-ბაიყი, აორ. ღი-ივღუზი; — ღუზილი, ღუზირი, ღო-ღუზილი согбенный, опущенный.

2. **ღუზ** || **ღვეზ**: მო-ღუზუა, მო-ღვე-ზუა ხმურითა, სტრ. ვ. II-ია პორ. პ. იბღუზუნქი, აორ. მი-იბღუზი (< მო-+ იბღუზი) ილი მი-იბღვეზი.

3. **ღუზ**: ღუზუა ვიჟუნატი ზალპომი, ბღუზუნქი, აორ. გე-ვღუზი.

**ღულა** кривой; невърный, виноватый;—ღულას კრივო, несправедли-во; — მო-ღულა ნე სოვემს კრი-ვოი; — სი-ღულე კრივიზა; невър-ность; — отым. გლ. მო-ღულიზუა, მო-ღულოზუა სიგბატი, I-ია პორ. პ. ვღულოზუნქი;—მო-ღულოზილი сог-нутый, სრ. ღირიკუა.

**ღულერი** см. კაკუტი 1.

**ღუმა** вчера почыю, რ. წუხელი;—ღუ-მანერი ვჩერაშვი ნოჩი, რ. წუხან-დელი; — ღუმენჯი S, ღუმანიჯი MZ (< ღუმა+ონჯუა ვჩერა) ვჩერა ნე-ჩერომ.

**ღუმე** а) გომი (хлебное раст. въ ро-дѣ проса) и б) ириგოვляемая изъ него каша, часто замѣняющая мингрельцамъ хлѣбъ (ქობალი) и ჟურეკი (ჭკილი); какъ и послѣдній, ღუმე თავიე გოვიატი ინოგა იზი კუკურუზიოვი მუნი;—ჩხვერი ჟურეკი გომი, см. ჩხვარუა, სრ. ტიცანა.

**ღუმურიში** Гумуришь, село въ Са-мурзакано.

**ღუპ** || **ღუმბ**: ღუპუა, ღუმპუა, ღო-ღუპუა გუბიტი, I-ია პორ. პ. ბ/ვღუპუნქი, ღო-

ვლუპუნქ, აორ. ღო-ვლუპი, იწ. ს. ღო-მილუპუ; — სვ როდ. ოთი. ი. ობლუ-  
მპუნქ, გილუმპუნქ, ვულუმპუნქ გუბ-  
ლი დია სება, დია თება, დია ნეოა ი  
თ. დ.; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ი. ობლუ-  
პეპუნქ ილი ვილუპუქ პოგიაბაუ, აორ.  
ღი-ობლუპი; — ობიექტ. სტრ. III-ო სპრ.  
ი. მაღუპუუ უ მენა პოგიაბება, აორ.  
ღე-მაღუპუ; — მა-ღუპარ/ლი გუბ-  
ტელი; — ღო-ღუპარ/ლი პოგიაბი; —  
ო-ღუპალი პრედმეტი ი ორუდია დია  
პოგიაბედი.

**ღურა**, ღურუუ სმერტი; — ღურა, ღუ-  
რუა უმირება, სტრ. ვ. I-ია პორ. ი.  
ბ/ვღურუქ, აორ. ღო-ბ/ვღური, ირ. ს.  
ბ/ვღურე<sup>1</sup>ლე<sup>1</sup>; — სვ როდ. ოთი. ვუ-  
ღურუქ, გიღურუქ უმირაუ უ ნეოა, უ  
თება ი თ. დ.; — IV-ია პორ. ი. მიკვმე-  
ვოღურუქ უმირაუ ვსხვატქ სვ  
იქმი, აორ. ქიკვვ-ვოღური, თიქ ქი-  
გ<sup>1</sup>ა<sup>1</sup>-ღურუ; — მა-ღურუუ, მო-ღურუუ  
უმირაობი; — ღურელი, ნა-ღურა  
უმერში, მერტვეცი; — ნა-ღურა ცო-  
ლიბო ოსაშეაი სოსლ<sup>1</sup> უმერა-  
ო; — ო-ღურალი პოდმეაიქი სმერ-  
ტი; — უ-ღურალი ბეზსმერტი; —  
გილა-ღურა უმერეტი ნა ცემ<sup>1</sup>-ლი-  
ნო; — წემო-ღურა უმირება პა კონ-  
ცი ცეო; — ღურა-ღლა ძელი სმერ-  
ტი; — ჭიმა-ღურელი პოტერაიქი  
ბრათა, უ კოო ბრათ<sup>1</sup> უმერე (ბრათ).

**ო-ღურინი** ა) ძეტსკაია იგრუშკა:  
გრეკიქ ილი ჯე მელიქ ორქ<sup>1</sup> პრ-  
სვერლივაოტი ვსერედიქ ოსოვა-  
პია ი ვს დუიქ მიწსაქ უ ვერ-  
ხუშკი, პოსლ<sup>1</sup> ცეო პრედივაოტი  
დლინუი ი ვრქიკუი პიტი, კოთ-  
რაი, თაკიმ ბრავომ, ვპუტრი  
ორქა იმიეტი ფორუ ტრეუგოლნი-  
კა; ორქ<sup>1</sup> დერჟატი ვსერედიქ

პიტი, კონცი კოთორი პად<sup>1</sup>ვაოტი  
პა უკაზატელინი პალცი; ბისტრიმ<sup>1</sup>  
ვრაციემ<sup>1</sup> ნიტი პაკრუჩივაოტი,  
ა პოთომ, დერჟა ეი გორიზონტალ-  
ნი, სლეგკა პრებლიჟაოტი ი ოტდა-  
ლიაოტი კონცი იტი დრუი ოტი დრუ-  
გა, პრეცემ ორქ<sup>1</sup> კრუტიტა, პრეი-  
თნი ჯუჟკა; ბ) ვოლჩეკ, სრ. წ. ვირ-  
ვილი, გ. ღვრილა.

**ღურუოლ** || **ღურგოლ**: ღურუოლა-  
ფა, ღურგოლაფა ობნიმატი, გო-ღურ-  
უოლაფა, გინო-ღურგოლაფა, სტრ. ვ.  
IV-ია პორ. ი. ვაღურეოლუქ ილი ვო-  
ღურუოლქ ობნიმაუ კოო, აორ. ქე-  
გე-ვაღურუოლი.

**ღურბული** (წ.) ჟუმა, პესჩასტიე.

**ღურჭული** იწიე; იწეტი, I-ია პორ. ი.  
ვღურჭულანქ, აორ. ვღურჭული; — სვ  
როდ. ოთი. ვღურჭულანქ<sup>1</sup>, გიღურ-  
ჭულანქ<sup>1</sup>; — სვ დატ. ოთი. ი. გეომე-  
ვაღურჭულანქ, გეომე-ვაღურჭულანქ  
პაიწვაუ ემუ, თებ<sup>1</sup>, აორ. გე-ვაღურ-  
ჭული; — ღურჭულუ იწედეტი; — მა-  
ღურჭალი ვრეკუნი, სრ. ჭურჭული I,  
ჭუქაფი, ღვრთაფი.

**ღურგოლაფა** სმ. ღურუოლაფა.

**ღულინი** ვორკოვანье (გ. ღულუნი); —  
ცორონჯი ღულინანც გოლუბ<sup>1</sup> ვორ-  
კუეტი.

**ღუწ**: ღუწუა, ემა-ღუწუა იწეტი, ვისა-  
სება, სუშეტი, ი. ვღუწუნქ, აორ.  
ვღუწი, გემა-ვღუწი, ირ. ს. გემა-მი-  
ღუწუ, თის გეწ<sup>1</sup>უ<sup>1</sup>-ღუწუ (< გემა-  
ღუწუ); — ემა-ღუწილი: ვისოსანი-  
ნი, ოპორიჟენი.

**ღუჭუა** სკომკატი, პლოტი ჯაჟატი ვს  
რუკაქ, I-ია პორ. ი. ბღუჭუნქ, აორ.  
ღო-ბღუჭი, ირ. ს. ღო-მიღუჭუ, თის  
ღუ-ღუჭუ (< ღო-ღუჭუ).



**დგვილო** სმ. ფოთი.

**დგმალა**, დვალა владѣніе, царство,

ср. ღალა 1.

**დღრ** სმ. ღირ: ღირება,

**ღღრო**: ღღროფი, ღღროჟა крикъ; кричать, орать, I-я пор. н. ზღღროანქ], აორ. ზღღროჟე; — მა-ღღროალი კრიჩაщій, крикувъ, ср. ღღრჭული.

უ.

**უაბუღი** (г. нзъ арб. قول) согла-  
sie; отым. глаголь, съ род. отн.

н. ვუუაბულენქ, აორ. ვუუაბული.

**უავარი** (г.), უევარი, უამზარი дравь,

**უაზახი**, უაზაფი, ცაზახი крестьянинъ;  
сильный, могучій, доблестный; —  
უაზახალა, უაზაფალა сила, до-  
блесть; — უაზახურო მოლოდეკი, ср.  
მარგალი, ფიოში.

**უამა** (т. آماق) кипжалъ.

**უამზარი** სმ. უავარი.

**უანთარი** женская одежда, лифъ.

**უანჭი** (г.) рогъ для питья вина.

1. **უარ**: უარუა, შა-უარუა (г. შე-ურა) со-  
браиіе; собирать (предлогъ შა сра-  
щается съ основой), I-я пор. н.  
ზშაუარანქ, აორ. ღო-ზშაუარეე, пр. с.  
შიშაუარუ; — IV-я пор. ვოშაუარა-  
ფუნქ заставляю его собирать, бросать; —  
სტრ. ვ. II-я пор. н. იზშაუარუთ  
мы собираемся, აორ. ღი-იზ-  
შაუარიო; — შაუარელი собранный, ნა-  
შაუარა; — მა-შაუარალი собиратель; —  
ა/ოკო-შაუარუა собрать; — იზო-შაუარ-  
რუა бросать внизъ.

2. **უარ**: უარება სმ. ცარება.

**უარული**, უარული სტოროჟ; — უარუ-  
ლოზა სტოროჟить, I-я пор. н.  
ზ/ფუარა/უულენქ; — სტრ. отн. н.  
ვუუარულენქ, აორ. ვუუარული.

**უაუაბი** обувь съ деревянной подош-  
вой на высокихъ каблукахъ и съ  
кожанымъ передомъ.

**უაუაღი**, უააფი квакавіе, гоготаніе.

**უაუაფი** таскаться, н. შე-ვოუაფანქ].

**უებური** სმ. კებური.

**უევარი** სმ. უავარი.

**უენია-გგინა** სმ. გგინა.

**უერწი** черешокъ.

**უვანცუა** სმ. ცვანცუა.

**ზა-უვარელი** სმ. ცოროფა.

**უვარილი** სმ. подъ ცვაგო.

**უვაჟე**: უვაჟუა взбивать (вату, шерсть),  
надать (говорится и о сибѣ), სტრ.  
ვ. II-я пор. н. ვიუვაჟუქ, აორ.  
გ'ი'-იუუვაჟე; — გო-უვაჟელი ушав-  
щій.

**უვინთელი** (г. ფვინთელი) желтый; —  
მო-უვინთელი желтоватый.

**უიპ ჟივოტ** (г. უიპ გლოტვა, кадыкъ),  
ср. ქორა.

**უიპაფი** სმ. უაუაღი.

**უინცუა**, ცინცუა, უირცუა, უღრცუა, ცინ-  
ცუა, რეინცუა глотать, I-я пор. н.  
ვუინცენქ или ვეინცენქ, აორ. გე-  
ვუინცი или გე-ვეინცი; — წიშო-უინ-  
ცუა глотать на открытомъ мѣстѣ  
(въ полѣ, на балконѣ), ср. ციცუა.

**უირზინი** თოლიში (ცირზინი) рас-  
крыть, вытаращить глаза, объект.  
სტრ. 2-го სტრ. მიუირზანს თოლი.

**უირცუა** სმ. უინცუა.

**უიუინი**, ეკო-უიუინი вытаращивать  
(глаза), объект. სტრ. 2-го სტრ. н.  
მიუიუინანს თოლიფი у меня вытара-  
щены глаза.

**უორათი** Korať, рѣчка.

**უორყელი** глотка, горло, ср. სორსო-ცა, სურსი [см. Н. Марръ, *Ясет. Къ съ арм. яз.*, З. В. О. И. Р. А. О., т. XIX, 1910, стр. 0155—0156].

**უორში** см. ცორში.

**უოფა-ქცევა** см. подъ ცოფ.

**უოში** см. ცორში.

**მ-ყრადლი** (რ.) воючий, мерзкий.

**უული** см. კული;—უული-წყარი Kული-ქარ, рѣчка въ Зугдидскомъ уѣздѣ, см. ზღვაია.

**უურდგელი** см. ცურდგელი.

**უურზენი**, ცურზენი; უურძენი, ცურძენი (რ. უურძენი) винопградъ. Названія разныхъ сортовъ: აღეს იზაბელა; ო-გვალეში (нѣкоторые произносятся ო-ბვალეში, см. ბვა и გვა) или შონური (см. შონი) [Мингрелія преж-

нее время славилась этими сортами винограда, почти совершенно исчезнувшими отъ мильдіу во второй половинѣ 19 вѣка; за послѣднее время вновь начинаютъ разводиться, прививая ихъ къ американской лозѣ];— ჰუმპულა; — უჩაში (см. უჩა); — ჩე-ჭიფეში ნახლყ მელყიყ ვიнопგრადყ; — ჭვიცვულური ნახლყ ვიнопგრადყ; — ჭითაში (см. ჭითა);— ხემსუ.

**უურუმი** черныи круглыи камень.

**უურშუა** см. ცურჩუა.

**უურწი** (რ. კურწი) игольное ушко.

**ღო-უურწილი** (რ. ღო-კუნწულელი, ღო-კუნძული, ღო-ხუნძული) обильно покрытое плодами (дерево), ср. გოსორგილი, ღო-ძონძილი.

**უფრცუა** см. ყინცუა.

შ.

**შ** см. ლ 2.

**შარდენი** см. შარდინი.

**ღამნა-შავე** (რ.) виноватый, преступникъ.

**შალვარი** см. შიქვა.

**შამბი** (რ. შაბი) квасцы.

**შამგონა** Шамгона, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

**შამშური**, შაშურამი, შაშურამი (რ. შაშურამ/გი) базиликъ (раст.), «საშურე» შრ., საშურე.

**შანჯ** см. ლიშანი.

**შანგი** (? п. شنگ) черныи, брюнетъ, შანგიშ-ფერი.

**შანქარი** (რ. შაქარი, п. شکر) сахаръ.

**შაჯვარი** см. შიქვა.

**შარა** (რ. იზე п. شاره) или თემი-შარა большая дорога, мирская дорога

(см. თემი);— შარა-ორთუ, ორთუ-შარა перекрѣстокъ (*ბუკა*. раздѣльная дорога, см. რთულა); — მე-შარე, მო-შარე путникъ; — ნა-შარა, ნა-შარე бывшая дорога, ср. შუკა, ზა, ოლგ.

**შარდინი**, შარდენი (რ. შავარდენი) сѣколь.

**შარნა** см. ლიშანი.

**შაური** (რ.) пять копѣекъ; — შაურიანი лятикопѣечная монета.

**შაყარუა** см. ყარ.

**შაშურამი**, შაშურამი см. შამშური.

**შე-** предлогъ (карф.) въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ.

**შელეზური** ржаной или кукурузный хлѣбъ съ примѣсью сыра, см. ნაფრა.

**შეღებოანი**, შეღებუანი სმ. ლება.

**შემწეობა** სმ. შე-მ-წეობა.

**შენ** (რ.) ты (Xp., стр. 109,20), ср. სი.

**შენ** || **შინ**: შენება, შინება строить, оказывать благодеяніе, III-я пор. н. ვაშენებქ; — სვ. род. отн. ვუშენებქ, аор. ა-ვუშენი; — მე-ნა-შენეე строитель; — ო-ნა-შენებელი предметъ строительства.

**-შენი** *посл.* для, изъ-за, о.

**შენწეობა** სმ. შე-მ-წეობა.

**შერი** (რ. შტერი) ошеломленный, ронный; — სი-შერა ошеломление, обол-ძენіе; отым. глаголъ გა-შერება, стр. ვ. II-я пор. н. ვიშერებუქ, аор. გა-ევშერი, ср. სანგა.

**შეფა** палатка, навѣсъ; — შეფაში<sup>1</sup> კა-სილეე, კახილეე, სმ. კახილეე.

**შექებული** удрученный, стѣсненный.

**შესერი** побѣтъ, стебель.

**სა-შვადლი** (რ.) средний; — ცანი-საშვადლი средняго роста, სმ. ცანი, ср. შქა.

**სა-შვადლება** სმ. подъ შევლა 2.

**შვანდა** სმ. სვანგა.

**შვაშვადლი** волнение, волноваться (говор. о поѣвахъ), стр. ვ. II-я пор. н. ვიშვაშვადლუქ, თინა იშვაშვადლუ.

**შვე**, **შვეე** სმ. სვიმონი.

1. **შველა**, **შვეა** *вн* ужъ (რ. ძლოკი).

2. **შველა** (რ.) помощь; помогать, სვ. род. отн. ვუშველენქ, გიშველენქ помощи ему, тебѣ, аор. ვუშვე-ლ/ე; — სტრ. ვ. I-я пор. н. ვშველუქ помогаю; — объект. სტრ. аор. მეშვე-ლუ (რ. მეშველა) მიწ' стало легче, მიწ' помогло, მეშველებუ (რ. მეშვე-ლება); — სა-შველა средство, спо-собнѣ, помощь, სა-შვალება; — უ-სა-შველი/ე, უ-სა-შველა безъ средствъ, беспомощный, назойливый, неот-

ступный; — უ-სა-შველეთ<sup>1</sup> неот-ступно, назойливо; — უ-შველებერი чрезвычайный, большой; — მო-სა-შველე помогающий.

**შვენეიერი**, **მ-შვენეიერი** (რ.) прекрасный; — შევენება красота; украсить, быть подходящимъ, სვ. род. отн. н. ვუშვენებქ, аორ. დ-ვ<sup>1</sup>უშვენი, დ-გიშვენი, ср. სქვამი.

**შვიდი** (რ.) тихій, смирный; — შვილება миръ, спокойствіе; — შვილებით სვ. *впрямъ!* (т. е. прощай, прощай-те), შვილობით<sup>1</sup>! ср. წყნარი.

**ში-შვიცია** (რ. შცვენა, სცვენა свистѣть) сощѣлка (т. е. носъ; Xp., стр. 184,7).

**შვიშველი** სმ. შიშველი.

**შიბა**: შიბუа вязать, плести, I-я пор. н. ვშიბუნქ, аор. დ-ვიშიბი; — სვ. род. отн. ვუშიბუნქ, გიშიბუნქ и т. л., аор. დ-უვიშიბი (< დუ + უვიშიბი < დ-+ ვუვიშიბი); — სვ. дат. отн. გეთ-მუ-ვოშიბანქ (რ. ვაწნავ), аор. ქეგუ-ვოშიბი, თიქ ქიგი-ო-შიბუ; — სტრ. ვ. ვიშიბუქუქ вяжусь; — შიბუა, შიბუა-თომა заплетенные волосы, коса (см. თომა).

**შიბა**, შიიბა *пріобрѣтать*, *наживать*, *находить*, *рождать*, I-я пор. н. ბ/ფშიბულენქ или ბ/ფშუულენქ *пріобрѣтаю*, II-я пор. ქი-იფშიბქ *пріобрѣту*, аор. ქი-იბშიი, *сосл.* ქი-იბ-შუე, *пр. с.* მიშიბუ; — სვ. род. отн. ვუშიბინქ; — IV-я пор. ვოშილო<sup>1</sup>ბა-ფუნქ *помогу* ему *пріобрѣсти*, аор. ქე-ვოშილო<sup>1</sup>ბაფე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. იბშიი<sup>1</sup>ბუ<sup>1</sup>ქ *обрѣтаюсь*, я *нахо-димость*; — IV-პორ. н. ვაშიიქ *достаюсь* ему, аор. ქე-ვაში; — объект. სტრ. 3-го *спр.* н. მაშიი, მი. მაშიინა у

მევი obrბტაება, იმბება, ნაქო-  
მება, რობაება, აორ. ქე-მაშუე,  
მნ. ქე-მაშობ, ირ. ს. ქო-ვშობ-  
ბუ, სო ქო-რშობუ, თის ქო-შობუ,  
მნ. ქო-ვშობუნა; — მა-შობელი, მა-  
შობარი, მა-შობუ პრიობრბტაობი;  
— ნა-შობა/უ პრიობრბტენში; — ო-შო-  
ბელი, ო-შობუ პრეობრბტ-  
ტენია.

1. **შინ** > შ: შინი, შინა, გო-შინა, ში-  
ნაბუ მომნია, ობიექტ. სტრ. ი. ზშე  
მომნო, რშე, შე, მნ. ზშენა; გე-მაშინე  
მნბ ვსომნია, აორ. ქეგე-მაშინე,  
ირ. ს. ქოგო-ვშინეუ, ქოგო-რში-  
ნეუ; — სუბიექტ. სტრ. I-ია იორ. ვში-  
ნანქ ვსომნია, პრიაშაო, პრიაშ-  
ოშუ, აორ. ქო-ვშინე; — II-ია იორ.  
იბ/ვშინანქ ვსომნია, აორ. ქეგე-  
იბშინი, ირ. ს. გო-შიშინეუ; — III-ია  
იორ. გე-ვოშინანქ იაომნო ემუ; —  
ო-შინეო, გო-სა-შინეო ია იაია; —  
გე-მა-შინე იაომნიაობი [ბ. მ. ვო  
ვტორი ქაილი-შინა სლოვიდ-  
ნე უ ორბ. იმბეშ იაშე სლოვო].

2. **შინ**: მო-შინა, მო-შინაბუ დოქლა-  
ვა, ი. მუთმე-ვოშინანქ, ი.ბ. მუ-  
ვოშინანქ, აორ. მუ-ვოშინი, თიქე მა-  
აშინე; — ობიექტ. სტრ. ზ-გო სპრ. მუ-  
მა-შინეუფუ მნბ ივბეშო (გ. მო-  
მეკსენეზა); — მო-შინელი დოლოენ-  
ში; — შინუ გოვრია, ოტზმაება  
ო კომე ილო, I-ია იორ. ი. ვშინანქ,  
აორ. ვშინი/ე, თიქე შინუ<sup>1</sup>.

3. **შინ**: შინაბუ, ფ-შინაბუ პუხნუბ,  
III-ია იორ. ი. ვოშინეუბქ ზაშაშაო  
ეო პუხნუბ; — სტრ. ზ. III-ია იორ. ი.  
ვშინეუქ პუხუ, აორ. ლო-ვშინელი; —  
სქ როდ. ოტ. შიშინეუ, უშინეუ უ მე-  
ნა, უ ეგო ოუხაება ი თ. დ.

**შინელი** S (გ.) კიზილ, სმ. ბეგეპბერი.

**შინერუა**, ობიექტ. სტრ. ზ-გო სპრ. ი.  
შიშინერც MZ, შიშინენს S მნბ სლბ-  
ბუბ, პრიაშეშაბუბ, პოხობია,  
ონ (ონა) მნბ პრიაშობია კბმ,  
მნბ რარბშაება (გ. შერგეზა).

**შინვა** დშია.

**შიო** მეხდ. (გ. ქში, ქშიო) შიო! (დია  
ოტუგიავანია იტიც).

**შირ** || **შერ**: ში/ერუა, ლო-შირუა ივრბ-  
შეტია (გ. ცრეცა, ლ-ცრეცა), ივზო-  
სია, I-ია იორ. ი. ფშირეუბქ, აორ.  
ლო-ფშირი; — შირილი ივზოშენ-  
ში; — გურ-მე-შირილი სნლიო პრე-  
გოლოდაშიი (ბუკე. სქ ივზოშენ-  
შიშ სერდეშე); — გე-შირუა (ღო-  
სას) პრიაშაბუბ კუ ზემლ, ი. გეო-  
მუ-ვოშირანქ, ი.ბ. გე-ვოშირანქ, აორ.  
ქეგე-ვოშირი; — შიკო-ში/ერუა (ცას)  
პრიაშაბუბ კუ ნებუ, ი. შიკე-მუ-ვო-  
შირანქ, აორ. ქიკე-ვოშირი (სმ. ნ.  
მარუ, *Яфет. элементы въ язы-  
кахъ Арменіи*, ივზ. ნ. ა. ნ. 1913,  
სტრ. 181).

**შიშველი** (გ.) გოლი, იაიი, შვიშვე-  
ლი; — შუშელი შუშელ, იაშაბია  
ლუა ია ვერშინაქ გორ, სენი,  
სრ. ცუცელი.

**შიში** (გ.) სტრაქ, ისუგ; — თიქე ში-  
შის ლოლურუ ონ უმერ სო სტრა-  
ხუ; — შიშე-ბულო ისუგანო; —  
უ-შიშარი ბეზსტრაშიი, სრ. შქუ-  
რინი.

**გო-შიშინაბუ** სნლიო პაბდაება, სრ.  
გ. გა-სისინეზა.

**შკაფი** (პ.) შკაფ.

**-შო** სუფიქს, უოტრებიაში ვქ  
ივსნიქ პრელოენიაქ, კოდა  
გოვრიაში იაკაშაბუბ კომუ-ლიბო  
პრედაბუბ ეო სლოვა ტრეშემუ ლი-  
ცუ, *Гр.*, § 153,с.

სა-მ-შობლო (რ.) родина.

**შოღო:** შოღო მობი, ღო-შოღო ნამობი, I-ია ნორ. ნ. ვშოღონქ, აორ. ღო-ვშოღი; — II-ია ნორ. ნ. ვიშოღანქ, აორ. დი-ივშოღი; — სტრ. ვ. II-ია ნორ. ნ. ვიშოღოუქ მოკნუ; — შე მოკრყი, смирной, სრ. ზსემა.

**შონი** სვანე; — შონეთი სვანია; — შონეთი, შონეთიშე, შონეშე სწვერე (*сукна*, სვანია, ვე სტორიუ სვანია); — შონია შონია (ფამილია); — შონური ა) სვანეკი, ბ) სორტე ვიპოგრადა, სმ. ურეჩენი; — შონეთი მაძირაფუქ ეჭოფუ სვანია ვივალე (-ლა) — გოვორთ — ნოსტიტელე (-პიდა), სმ. ლეგენდუ ი ვივალე სვანია ცარიცეი ტამარი (გაზ. თემა 1911, № 10, სტარტა თ. სახოკია).

**შორი** დალე, დალეოსტე; — შორიშე, შორეშე, შორე ივდალი; — შორს S, შორც MZ დალეკო; — შორიში დალეპი; — სი-შორა დალეოსტე, რავსტოპი; — ითყმ. გლაგოლე შორემა, შორეშე, III-ია ნორ. ნ. ვაშორეჩქ ივდალი, რავლუჩაო, აორ. შე-ვაშორი, თიქე მა-აშორე; — სტრ. ვ. IV-ია ნორ. ნ. ვეშორეჩქ ივდალიოფე ივდეგე, აორ. შე-ვეშორი, შო-გეშორი.

**შორი** პოდობი, კაკე: ცვერი-შორი პოდობი ნილი, სრ. ცალი, ჯგურა.

**შორცი** (რ. შოლცი) ა) პლეშ, ბ) შორცი ცვები პოლსა კოჟი.

**შრომა** (რ.) ტრუდე; — ნა-შრომუ დობნთყი ტრუდომე, სრ. ხანდა.

**შუაღა**, რეშუაღა ტკატე, I-ია ნორ. ნ. ვშეჩქ ილი ზრეშეჩქ, აორ. ღო-ვში; — III-ია ნორ. ნ. ვოშეჩქ, აორ. ვოშე; — ღო-რეშეჩქი სოტკანნყი; — მა-შუაღი ტკაჩე; — ი-შუაღი, ი-შუა-

ღე ტკაჩყი სტაპოქ; პრედმეტე დია ტკაპია.

**შუგა** (არბ. سوق) უსკაია ულიცა, პერეულოქ, პლაცადე, სრ. შარა, ზა.

**შუღადა** სმ. შურ.

**შუმ:** შუმე, შუმეფა ინთე, პიანსტოვანთე, I-ია ნორ. ნ. ზეფეშეჩქ, აორ. გე-ზეფეშე, ირ. ს. მიშუმე; — სე დატ. ითი. გეშუმე-ვოშეჩქ, აორ. ქეგე-ვოშეჩქ; თიქე ქეგიოშე ქეინჯიშა ინთე დოპილე დო დია; — სტრ. ვ. II-ია ნორ. ნ. ვიშუმეჩქ ილი იბეშეჩქ ვიპივანთე, პიპივანთე, აორ. დი-ივშეში, ირ. ს. ღო-ზეშუმეჩქ; — იბექტ. სტრ. ნ. მაშეშე მოგე ინთე, აორ. მაშე; — მა-შუმარი პიუიჩყი; — შუმეილი, ნა-შუმეპიანთყი; — უ-შუმური ნე პივშიჩყი; — ი-შუმალი ნაპიოქ [ბ. მ. ითე ითე კორყი ი გრუ. შუმე (ღეინო) ინსტოე, კრუპოე (*вино*), ჭო ბუკვ. ივნიჩალო ნე: *опьяняющее*]; — ი-შუმეში, ი-შუმეში ისე (სრ. სემასიოლოგიკე სმ. არბ. شوارب *исе* ითე *شرب* *იტე*).

**შურ** || **შულ** || **შუჲ:** შულადა, შულადა ისტავთე, სტრ. ვ. III-ია ნორ. ნ. ვშურეჩქ ისტაო, აორ. ღო-ვშური; — შულადირი, შულადილი, ნა-შულედი ისტალთყი; — უ-შულადე ნე ისტაოშიჩყი; — მა-შულადარი ითომლიაჩყი, ითომლითყი.

1. **შური** დუშა, დუხე, ვაპახე; — კოჩი-შური კოლექე, ლუდი; — შურ-ღეგემა, შურ-ღეგეშილი, შურ-ღეგეშილი ჯივოი, ჯივოე სუიესტო, ჯივოთნოე; — შურ-ღეგემას პრი ჯივნი; — შურამი სე ვაპახომე; — შურიკია (ლასკ.) დუშენეკა; — შური-მაღაფუ, სმ. ღო ვ; — ი-შურეთი რაი (*бука*, მესტო დია დუშე); — ითყმ. გლაგოლე გო-შუ-

რადე пюхаты; — შურ-ბაღო, შურ-სე ჰადნი, обжора (სრ. უ-რძღაფე-ლა); — შურ-ბუმობა молчание (სმ. ბუმა 4); — შურ-ბუმუო молча; — მ-ე-შურ-ბუმე молчальникъ, -ნიца (სმ. გო-ხარჭალაფა) [этим. сл. см. Н. Марръ, ОТ, стр. 4—5, 1-ое слово въ прямѣч.].

2. **შური** (რ.) зависть, შურება; — შურე ბითღ ოფ ზავნისი.

**შურიო** совѣсьмъ, совѣршенно; — შური-თი ი სოვსემъ, სრ. გვალას, გვალო.

სა-**შურულოთი** (რ. სა-შვალად) сообща, вмѣстѣ, пополамъ, სრ. შქა.

**შუფი** (რ. შუბი) пика, копье.

**შუქი** (რ.) лучъ, блескъ, свѣтъ; сила.

**შუშელი** см. შიშველი.

მი-**შუშია** (რ. შიშინი შიშნე) пых-тѣлка (т. е. горло; Хр., стр. 184,6).

**შქა**, სქა середина; — შქა-ღლა полдень (სრ. ონ-ღღე); — შქა-კითი, სმ. კითი; — შქა-სერი ილი სქა-სქერი, სქა-სერი (სმ. სერი I); — შქას, შქასღ სრედი, მეждѣ, ვე; — შქაშა поровну; — შქა-ახანს пополамъ (სმ. ახანი); — წო-რი შქას სრედი ოდნой ნელქი, ნედქი; — ღუღი ღო ბოღო შქას სე ნაჩაღა დო კოწა (бука. между началомъ и концомъ); — ო-შქალი, ო-შქარი средній.

**შქართონი** одѣяло.

**შქერი**, ფ-შქერი рододеңдровъ.

ბო-**შქერი** уголь.

1. **შქვ || შქმ**: ე-შქვაფა, შქუმალა უსკათ, ოწიჰიჰი, მიწო-შქუმალა უსკათ ვწურე, III-ი სრ. ი. გე-ე-ვაშქვანქ, აორ. გე-ე-ვაშქვი, თიქე გე-ი-აშქუ; — მიწე-ვაშქვანქ, აორ. მიწე-ვაშქვი, სრ. ს. მიწო-მი-შქუმალე; —

ღო-შქუმალა ოწიჰიჰი, ი. ვე-შქვანქ, აორ. ღო-ე-ე-შქვი; — მე-შქუმალა უსკათ თუღა; — მო-შქუმალა უსკათ, დონუსკათ სუღა; — მოლო-შქუმალა უსკათ სუღა; — ელო-შქუმალა ვიწიჰიჰი, სრ. ნქე || ნქმ 1.

2. **შქვ || შქმ**: გე-შქვაფა, გე-შქუმალა უღარე, ვოწიჰი, ი. გე-ე-ე-ე-შქვანქ, აორ. ქიგე-ვაშქვი, თიქე ქიგე-აშქუ; — ღო-შქუმალა (ღიხას) ვოწიჰი (იწი ზემ-ღო); — ობქე. სრ. 3-ო სრ. (ფორ. ვოწი.) ი. გე-მ-შქვე ილი გე-მ-შქვინე მოღუ უღარე, აორ. გე-მ-შქუ ილი გე-მ-შქვინე.

**შქვიღა**, შქვიღაფა топить, вѣшать, III-ი სრ. ი. ვო-შქვიღუნქ აორ. ღე-ვო-შქვიღე, თიქე ღა-ა-შქვიღე; — IV-ი სრ. ღე-ვო-შქვიღაფუნქ ი მო-მოღუ სუ უთოწიჰი ილი ოწიჰიჰი სო-გო-ლიწი; — სრ. 3. II-ი სრ. ი. ვი-შქვიღუნქ S, იბ/ფ-შქვიღუნქ MZ, იბ-შქვიღუნქ თონუ, ზადიჰიჰი, აორ. ღი-იბ/ფ-შქვიღი, სრ. ს. ღო-ბ-შქვიღე-რე-ქ; — მა-შქვიღაფალი უთოწიჰი-ში; — მა-შქვიღუნქ ილი მა-შქვიღა-ფუ უთოწიჰი; — შქვიღელი უთო-ღეწი; — ო-შქვიღაფუ სრედი ი ორუღი ღი უთოწიჰი, ოწიჰი; — ჭვიმა-შქვიღა, ჭვიმა-შქვიღელი, სმ. ჭვიმა; — ჯა-შქვიღუნქ, სმ. ჯა; — გიო-შქვიღაფა ოწიჰიჰი ოწიჰი; — იშა-შქვიღაფა ზადიჰიჰი სრედი ჭგო-ლიწი.

**შქვილი**, შქვილი ლუქ (ორუღი); — ქა-შქვილი როგოვი ლუქ, სმ. ქა; — ოწიჰი. გლოღ, შქვილუ სრედი იწი ლუქა, სბიჰიჰი ნაღუ, I-ი სრ. ი. ვ-შქვილანქ, აორ. გო-ვ-შქვილი.

**შქვირ** см. უკურ.

**შქიდ:** შქიდავა, შქიდირაფა приличіе, приличествовать, II-я пор. н. იფ-შქიდანქ считаю для себя приличнымъ, аор. იფშქიდე, но ვე ვფშქიდე; — объект. стр. 3-го свр. п. მაშქიდეუფუ, მაშქიდირაფუ მიქნ პოდобасть, приличествуеть.

**შქირც** || **შქერც:** შქირაცუა S, შქერაცუა гасить, I-я пор. н. ბშქი/ვრიცენქ, აორ. ღო-ბშქი/ვრიცი; — сь род. отн. н. ვუშქირიციენქ, გიშქირიციენქ, აორ. ღუ-<sup>რ</sup>ვ<sup>1</sup>უშქირიცი; — стр. 3. I-я пор. ბშქერცექ გაშუსь, აორ. ღო-ბშქერცი; — сь род. отн. ვუ-შქირცექქ я гапшусь у него, აორ. მე-ვუშქირცი; — შქირაცილი угасшій; — უ-შქირაცუ, უ-შქერაცუ неугаснмшй (см. Н. Марръ, *Яфет. элементы въ языкахъ Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1913, стр. 181).

**შქირენი**, შქირენა голодь; მო-შქირინაფა პროგოდаться, объект. стр. 1-ю свр. н. ფშქირენს S, ფშქერენც MZ я голоденть (г. შშია), სი რშქირენს, თის შქირენს, აორ. ქემე-მაშქირენე, თის ქამა-აშქირენე (г. მო-მშივდა); — შქირენული, შქერენული голодный.

**შქიშქილი**, მიშა-შქიშქილი горевать, печалиться, стр. 3. II-я пор. н. იფ-შქიშქილექქ.

**შქურ** || **შქვირ:** შქურინი, შქურინა, შქურინაფა страхъ, боязнь; — III-я пор. н. ვო-შქურინუ<sup>რ</sup>ნქ<sup>1</sup> пугаю его; — стр. 3. -IIIя пор. н. ბშქურდექქ или ბშქურონდექქ пугаюсь, боюсь, აორ. ღო-ბშქურდი, ღო-ბშქურონდი или ღო-ბშქურინდი, ღო-ფშქვირონდი, пр. с. ბშქურინე<sup>რ</sup>ლე<sup>1</sup>ქ; — объект. стр. 3-го свр. н. მო-შქურე/უ или მო-

შქვირე (г. მეშინია) боюсь; — მა-შქურინე испугаюсь (г. შემეშინდე<sup>ბა</sup>), აორ. მა-შქურინე (г. შემეშინდა), пр. с. ბშქურინეფე, სი რშქურინეფე и т. д.; — მა-შქურინაფუ пугающій; — შქურინეგა трусъ, შქურინდა; — შქურინაფილი, ნა-შქურინეფი, შქვირინელი испуганный; — ო-შქურანგეი, ო-შქურანდი опасный; — უ-შქურანდი, უ-შქურანგეი безстрашный, храбрый (см. Н. Марръ, *Яфет. элементы въ языкахъ Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 599—600).

**შხამი** (г.) ядъ.

**შხაფუა** разъяриться; — შხაფილი разъяренный.

**შხაშხი** (г. შხხი) ветчина.

**შხეფი** (у Вахушта, стр. 396 *შხეთი*) Шхейъ, село и старинная крепость въ Сенакскомъ уѣздѣ.

**შხვა** другой, чужой; — შხვა<sup>ო</sup> для другого; — შხვა<sup>ლო</sup> въ другомъ мѣстѣ; — შხვა<sup>ლო</sup>მე отъ другого, изъ другого мѣста; — შხვა ღო შხვა<sup>ა</sup> разный; — შხვა ღო შხვა-ნერი, см. ნერი; — შხვა-ფერო <sup>ა</sup>пначе, инымъ способомъ, см. ფერი.

**შხვართუა**, მე-შხვართუა носить красиво (одежду), сь род. отн. н. მე-ვუშხვართუნქქ ღართის я выступаю красиво въ чохѣ.

**შხირი** (г. სხირი) частый; — შხირას<sup>ა</sup> часто, Шхирас.

**გე-შხომაფა**, გე-რ-შხუმაფა желать счастья, сь род. отн. н. გეთმე-ვუშხომუნქქ, აორ. გე-ვუშხომე, სრ. გე-ჩხომაფა.

**უსუ** толстый; жирный; — *сравни. ст.* უ-შხუაში; — *уравн. фორ.* მა-შხვა: გვალაში მაშხვა კოჩი челоѡвъкъ ве-

личною съ гору; — შეს-შესу толстый-претолстый; — მო-შესუ толстоватый.

**შესუმინი** шумъ, სრ. შესვლინი.

**შესური** овца; — ერჯი или თიღი ბარანქ; — ქუვირი овца; — მე-შესურე ნასტუხъ овецъ; — ო-შესურე ხლავი დღი овецъ; — «შესურინი» მ. რ. დიკიი ვნ-поградъ (სრ. ბურეხი).

**შესურშენი** шиниე, ღინიე (მას-

ლა, шашлыка, გ. შიშენი), შესურშენი слабое виниე (გ. შიშენი).

**შესვლინი** шумъ, სრ. შესუმინი.

**შესემ:** შესემა, მე-შესემემა обступитъ кругомъ, ნანუსტიყსა, სტრ. ვ. ნ. ჩქე შიე-ვოშესეო мы обступили кругомъ, мы ნანუსტიყსე.

1. შეს მორყი, სყოი, სმ. შოლოყა.

2. შეს ვ-ე ლიო ედ. ყ. ოგъ შინ 1.

**შესურშენი** სმ. შესურშენი.

ჩ.

**ჩ** სმ. ჩამინი, ჩამა, ჩიეზა.

1. ჩა- ჩარქ. პრედლოგъ въ глаголахъ.

2. ჩა სმ. ცა.

**ჩაზახუა** топтать, попирать, I-я пор. II. ვჩაზახექ, აორ ღო-ვჩაზახექ.

**ჩაი** чай.

**ჩაისშენი** Чаисменъ, იმია сказочнаго царя.

**ჩაიში** სმ. ცაიში подъ ცა.

**ჩავა** большая остродонная корзина, посимая за спину; — ჩაკა-ზიღი таскающій корзину, სრ. ცეკა, კალოთი.

**ჩაკალი:** ჩაკალი, ჩაკალუა, ჩაკალაფა тащить, уводить, III-я пор. II. ვოჩაკალუანქ, აორ. ვოჩაკალექ; — IV-я пор. ვოჩაკალაფუანქ; — სქ როდ. ოთი. II. ვუჩაკალუანქ თანუ что ему; — მო-შიჩაკალექ პრითაщи мнѣ сюда; — შიღა-ჩაკალაფა утащить.

**ჩაკვირეზა,** გა-ჩაკვირეზა недоумѣвать, сомнѣваться, колебаться, I-я пор. II. ვჩაკვირექ, აორ. II-я пор. გექ-ვჩაკვირი.

**ჩაკურ:** ჩაკურა, ჩაკურა (გ. ჩაკურვა, ჩაკურ-რა) притѣснять, превосходить кого, III-я пор. II. ვჩაკურექ.

**ჩალამ-კალამი** სმ. კალამი 1.

**ჩალიანი** სმ. ალიანი.

**ჩამ:** ჩამინი кусать, жадить, III-я пор. II. ვჩენქ или ვჩამუექ, აორ. ქე-ვა-ჩი || ქე-ვამი; — მა-ჩამინჯა, მა-ჩამინ-ღა кусающій; — ნა-ჩამინა укушен-ный.

1. **ჩამა** давать, давать ѣсть, питать, I-я пор. II. ვფჩენქ, აორ. ქო-ზჩი, პრ. ს. შჩამე [პ.რ. въ смыслѣ *даю* болѣе употребительно ოფъ რჩოა — ვარჩენქ]; — IV-я пор. ვოჩამაფუანქ заставляю давать, кормить; — მე-ჩამა ოფდაвать туда, ему, II-ს. მე-ზჩანქ, აორ. ქიემე-ზჩი, ქიმე-ჩჩი я далъ ему, тебѣ, პრ. ს. მე-შიჩამე; — მო-ჩამა ოფდაвать сюда, мнѣ, II-ს. მე-ჩანქ (იმ. მო-ჩანქ) ты дашь мнѣ, მე-ჩანს ოფъ дасть мнѣ; — ქიმე-ჩჩი дай ему; — ქომე-ჩჩი > ქომე дай мнѣ; — ობъект. სტრ. ვ-გო სრ. აორ. ქემე-მჩე დაღოს მჩე [ნასტ. მე-რჩუუ დаетса мнѣ], ქიმე-ჩჩე დაღოს ему; — ფორ. возм. II. შიე-მჩე или მე-მჩინე могу дать, თის ში-ჩე, აორ. მე-მჩე или მე-მჩინე; — მე-ჩამილი, ში-ნა-ჩემი данный, давшій



туда; — მო-ჩამილი давний сюда; — მი-ჩამალი подлежащий отлапью туда; — მა-ჩამალი (< მო-ჩამალი) подлежащий отданію сюда.

2. **ჩამა** გურიში დავატ სერძე, პონიმატ, დოგადვატსა, სუ როდ. ოთნ. ი. ვუნანქ გურს, აორ. ქვ-გ'უნი, თი-ქვ ქუ-ურქ გური; — ელა-ჩამა ცუჯიში დავატ უხო, ვინმატ, სოვწოვატ, ი. ელემუ-ვუნანქ ცუს, აორ. ქელვ-გ'უნი ცუჯი.

3. **ჩამა**: გივმო-ჩამა იზდავატ, ოტდავატ, პროდავატ, ი. გომემი-ივანქ, ი. ნ. გეგემო-ზინქ, აორ. გეგემო-ზინქ ილი გემო-ზინქ, პრ. ს. გემო-მი-ჩამუ; — IV-ია პორ. გიმუ-ვოჩამა-ფუნქ; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ი. გომინ-ივანქუქ პროდაუს; — გომემ-ჩამალი პროდავეტ, იზდავეტ; — გომო-ჩამინი პროდაპნი, იზდაპნი.

4. **ჩამა**: გინო-ჩამა პერედავატ, ვზდავატ, პროვინავატ, ი. გინემი-ივანქ, აორ. გინო-ზინქ; — გინო-ჩამინი პერედაპნი, პროვინატი; — ელა-ჩამა დატ სოვწატ, პოოშრატ.

ა-**ჩამურე** სარაიჩიქ, ვუ კოტორუმ პომწაეტა დერევიპაა პოსუდინა დია მოლოტბი ომი (ღუმუ); მოლოტილპოე კორი, სრ. ჩამური უ ბერ.

ა-**ჩამჩირე**, ო-ჩემჩირი მწსტეჩო ოქემჩირუ სუჟუმსკაო ოკრუგა; ვუ ოდნომ ლასკომ სტიქოვერენი (სმ. ივ. II. A. H. 1911, სტრ. 1123, ვ) პავანიე ოთ პრევედენო ვუ ფორმწ ჩამჩირე; მოჟნო პოლაგატ, ჟო ნავანიე პრონსოდიტ ოფ თ. چمشير სამიშტ, ი ოპო, ვუ ტაკომ სლუჩაწ, ბუდეტ ოზნავატ მუსტინოსტ სამიშტა (სამიშტ, დოსტავლემი ივ ოვრესტოვსტ ოქემჩირა, სო-

სტავლეტ ოდნიე ივუ ვაჟპიქსტ პრედეტოვწ ვივოზა ივუ ოქემჩირუ სეიჩასა, ა პო სვიდწელსტვუ სტაროჟილოვწ სამიშტ პროივოსტალწ ობილპო ი ოქოლო სამაგო მწსტეჩკა).

1. **ჩან**: ჩანა, ჩანუა ვისწატ, წბიწტ პრე-ვლავაპნიმწ (პლოდწ, ვოლოსწ, ვუბწ), რასტი, პესტი პლოდსტ, I-ია პორ. ი. ვინანქ ია ვინუ; — II-ია პორ. ი. ვინანუნქ S, ოვინანუნქ MZ ვივოპუ პლოდსტ, აორ. ვინანე, პრ. ს. მიინანუ-ფუ; — ობქეტ. სტრ. I-ო სიპ. ზ/ფინანს/ც, რჩანს, თის ჩანს, ჩქვ ზინანს ვისიწ ნა მწწ, ნა ტებწ ი თ. დ.; — აკამას მე-ჩანს პერსიქ (დერეო) იესეტ პლოდსტ, ქა გე-ჩანს უ იეგო ესტ როგწ, კიბირი ვა ჩანს უ იეგო პწწ ვუბოვწ, პრ. იეს. ზინანღ, პრ. ს. ნო-ზჩედღ, ნო-რჩედღ; — ალა-ჩანუა რასტი ოქოლო ჟეგო, რიადომწ სუ ჟწმწ; — ინო-ჩანა რასტი, პესტი პლოდსტ ვიუტრი ჟეგო; — მიკო-ჩანა რასტი ია ჟემწ: ოშუემეში მიკოჩანსტ უ იეგო რასტუწ უსმწ; — მე-ჩანელი (რ. მო-ზმული) იესუცი (ილოდსტ).

2. **ჩან**: ჩანაფა, დო-ჩანაფა, გე-ჩანაფა სე-ჟატ, სოვატ, ვასუციუწ, დინო-ჩანა-ფა ოპუსიწ ვიწვწ, III-ია პორ. ი. ვინანუნქ, აორ. ქედუ-ვოჩანე; — სუ როდ. ოთნ. დინემუ-ვუნანუნქ, აორ. ქი-ღენღ-ვუნანე; — სტრ. ვ. IV-ია პორ. ი. ვემემუ-ვინანუქ სავუს, აორ. ქეგვ-ვინანი, თიქვ ქიგი-ინანღ.

**ჩანგადლი** (რ. ივუ ი. چنگل) კრუქწ, ჩანგარი.

**ჩანგულია** ტუი, იესოწრეწ, სრ. გა-გულია 1, ლაგვეგვი.

**ჩანჭვი-კითი**, ჩანი-კითი, ჩან-კითი, სმ. კითი.

«ჩართი» კრუტ იზვ. виноградноი ღო-  
ზი ილი იზვ. დიკოი გრეჩიხი დღა  
უსანოვი კოტღა (შოაშბე 1897, № 1,  
ოტდ. II, სტრ. 14);

**ჩარტი** (გ. ჩელოტი), ჩერტი ბორონა; —  
ჩერტუა ბორონით, სრ. სუშუა.

**ჩარქალი**, ღო-ჩარქალაფა შატატყა,  
სიოტყატყა, ობჟექტ. სტრ. 3-ო  
სურ. აორ. დე-შარქალუ, ყა იოშატ-  
პულყა, ოის და-ჩარქალუ.

**ჩაფ:** ჩაფა, იგლა-ჩაფა სოფტოვატყა, ვი-  
ბირატყა, ოდსკაზყატყა, ობრატყა  
შინიამიე, სვ. ოოდ. ოთი. ი. ელღმუ-  
გუჩინქ სოფტუო ემუ, აორ. ელღ-  
გუჩინი; — ჩაფილი, ელა-ჩაფილი ოსო-  
ფტოვანყი, ოდსკაზანყი; — და-  
ჩაფილი, დიდა-ჩაფილი, მუშა-ჩაფილი,  
ჯიმა-ჩაფილი ორიემნიე (სუკო. ვიბრან-  
ნიე, ოსოფტოვანნიე, ოდსკაზან-  
ნიე) სესტრა, მატყა, ოტედყა, ბრატყა  
[ყ ოტერყაშია ოლი ოტერყაშიე  
ბლიჟნიქ ოდიშყაქ ოსტორონიი  
ილი ოსტორონიყა სტრიჟეტყა ოვოლყა,  
ოსლყა ჩეო დღა ოტერყაშია (-შიე)  
ოიქ (ოპა) სტანოვიტყა ორიემნიშ ოტ-  
ომყა, მატერყა ი ტ. დ.].

**ჩაფულა**, ჩაფულა, ჩაფია *вн лапти*,  
კანიშო-ჩაფულა, კანი-ჩაფია (სმ. კა-  
ნი); — ჩაფულა ქოროთული ჩუვიში,  
ჩუესი (სრ. წულაჩი); — ჩაფულა (ოგა-  
ფუში) იიჟიყა ჩაფი სოხი, ოა  
კოტოროუ ოაფტყატყა რეზეცყა (კინა-  
ხონა); — ლე-ჩაფულე *Лечальце*, ოლო-  
სკოგორყე ვქ სელქ დჟვარქ. ვქ  
ლერეპოსომქ სმისლქ ჩაფულა —  
*взятка*, ოთყმ. გღ. ღო-ჩაფულეს ოიი  
დაღი ემუ ვიჟტყა (ყ ორბ. ჩაფულა  
ობუვქ).

**ჩაფუა** ოდერყაშიყა ოსეუდა დღა ოპო-

სტოკვიანი (შოაშბე 1897, № I, ოტდ.  
II, სტრ. 16).

**ჩარაზი** ვქ ოოდქ ტყოფიკა იზვ. ოსოკი  
დღა დტყეი.

**ჩარუა** მოლოტიტყა, ი. კჩარეჩქ, აორ. ღო-  
ვჩარჩი, სრ. კელუა.

**ჩახვი** (გ.), ჩახვია სუმიკა.

**ჩახმანჩი** (გ.) კუროქ.

**ჩე** ა) ბნლყი, ბ) ლიქო, ც) სერებრიყა  
დენყი (ფარა); — *срavn. ст.* უ-რ-ჩია-  
ში; — შო-რ-ჩე ბნლოვატყი; — ჩელო,  
ჩელოია, ჩე-რ-ჩელო ოპროვიშე ბნ-  
ლყი ჟივოტნიქ, იტიცყა; — ჩე-ჯო  
ტოიოლქ (სუკო. ბნლოე დერეო); —  
ოთყმ. გღოღი გარ-ჩიოლოღეა ვიბნ-  
ღი, სტრ. 3. II-ყა ოორ. ი. ობრჩიო-  
ლოღეუქ ბნლყი; — გარ-ჩიოლოღეული  
ვიბნღი (ი სლოო რჩინი/უ *ста-  
рый, старик* ოდნოგო სვ ჩე კო-  
რი); — ჩეში კატყა, სმ. კატ 3.

**ჩელამი-კალამი** სმ. კალამი I.

1. **ჩემ:** ჩემეა ოსანოვიკა, ოდივღიე;  
III-ყა ოორ. ი. შოშმუ-ვარემენქ ოსანო-  
ვიკა, ოდივღიე ეო, აორ. გე-ვა-  
ჩემი; — სტრ. 3. III-ყა ოორ. ი. გოშმი-  
ბ/ვჩენღეუქ ოსანოვიკა, სტოლბე-  
ნიშ, ოდივღიე, აორ. გა-ბჩენღი; —  
გარემეული ოსანოვიკი, ოდივ-  
ღიე; — მე-ჩემეული ოსანოვიკი,  
ოსტრემღიე ნა ჩო (ოო  
ორბ. ვარემეა ვიადატყა ვქ რადღუმე),  
გა-სა-ჩემი ოდივღიე, ოპორო-  
ღიე.

2. **ჩემ:** ჩემეა, დარემეა ოიპროსტო-  
ვატყა, ოიპროსტყა, II-ყა ოორ. ი. ვი-  
ჩემენქ, აორ. დე-ვეჩემი; — სვ ოოდ.  
ოთი. ვუჩემენქ, აორ. დე-გუჩემი; —  
სვ დატ. ოთი. დეშმუ-ვარემენქ ჰაკა-  
ზყატყა ემუ, აორ. დე-ვარემი.

**ჩემკვა** молочный кисель.

**ჩერიცა** (რ.) веретено, см. წყურნიში.

**ჩერტი** см. ჩარტი.

**ჩექმა** (რ. изъ т. *حما*) сапогы; — მეჩექმე сапожникъ, ср. ხარაზი.

«**ჩეჩე**» деревянная посуда, куда кладется только что полученный сыр для отцѣживания отъ сыворотки (მომამბე 1897, № I, отд. II, стр. 14).

**ბოჩეჩი** пепель, ср. ხატა-ტუტა.

**ჩვაბარუა** царанатъ, ср. ცხაბარუა.

**ჩვ** см. ჩვ.

«**ჩვამა**» შრ. баклажъ (рыба).

**ჩვარა** пустой; — ჩვარა ნეპი пустой орѣхъ.

«**ჩვარაბი**» (МА, стр. 74) малина.

**ჩვეულება** (რ.) обычай, привычка.

**ბოჩვი** губа; морда; рыло (очевидно одного корня съ ლეჩქვი (см.) *ყბა* и съ რ. ბოჩვირი, ჩიჩვირი, ქვიქვირი, причემъ два послѣднихъ слова съ повторениемъ корня), ср. ჯობჯობ.

**ჩიბე** см. ფოთქი.

**ჩიება** говорить, рассказывать, стр. ვ. II-я пор. н. იბჩიებუქ говорю, рассказываю, аор. ვიჩიი; — IV-я пор. н. ვეჩიებუქ говорю ему, ქვეჩიებუქ скажу ему, расскажу, аор. ქვეჩიი, თქვე ქვეჩეუ; — ხაჩიები сказанное; — ხაჩიარი рассказъ. разговоръ, ср. რაგადი.

**ჩივანი** S, ჩუვანი MZ чугуныи котель; — ჩუვანია *უმენიშ.*, ср. თენჯირი (უ Бер. ჩიონა).

**ჩიი** см. ჩილი.

**ჩივი**, ჩიკუ см. ნუკუ.

**ჩიკინაფა**, გოჩიკინაფა выпрямиться, стать на дыбы; — გოჩიკინაფილი

თუმა волосы, ставшие дыбомъ, ср. ჩირქინაფა.

**ჩილა** сушеные фрукты (რ. ჩირი, ჩილი).

**ჩილამური** слеза; — ჩილამურიში თულა въ слезахъ (*ბუკო*. подь слезой).

**ჩილით** || **ჩირთ**: ჩილითა, გინო-ჩილითაფა промахнуться, отвратить, соблазнить, мѣшать, II-я пор. იბ/ფჩილითუანქ отвращаю отъ себя, аор. დი-იფჩილითუე, გინ-იფჩილითუე; — III-я пор. н. ვოჩილითუანქ не нападаю въ цѣль, мѣшаю ему, дѣлаю его празднымъ, аор. დე-ვოჩილითუე; — съ род. отп. ვუჩილითუანქ; — стр. ვ. ბჩი/ვრთუქ соблазвняюсь, заблуждаюсь, ошибаюсь, прохожу мимо, я не занятъ, аор. მე-ბჩი/ვრთი, пр. с. მე-ბჩილათე-რექ; — IV-я пор. н. ვოჩრთუქ удаляюсь, покидаю; — შა-ჩილათაფარი, ჩილათუ соблазнитель; — გე-ჩილათი-რ/ლი соблазненный, заблудившийся, გიშა-ჩილათირი; — ო-ჩილათუ подлежащій соблазну; — შა-ჩელათერო ошибочно; — მო-ჩილათა разлука, удаление; — უ-მე-ჩილათუ неразлучно, უ-მე-უ-ჩელათუ.

**ჩილი** (дат. карт. ჩილიც или ჩირს, дат. мѣст. ჩილიქ или ჩირქ) ჩიი ხმ жена; — ბო-ჩილიი (ოსური) бывшая жена; — ხა-ჩილი/ვ (კოჩი) вдовецъ; — ხა-ჩილო ნეწესტა; — ჩილაში жепатый; — უ-ჩილიე неженатый; — ჩილოლა замужество.

1. **ჩიბ**: ჩიბება, ჩიბეფა звать, узнавать, II-я пор. н. იბჩიენქ MZ, ვიჩიენქ S, აორ. ქჩი-იბ/ვჩინი; — съ род. отп. ვუჩინენქ *უзнаю для него*; — IV-я пор. ვოჩინებაფუანქ даю звать, знакомлю; — стр. ვ. II-я пор.

ობჩინებუქ მეჩა ზნაოქ, უზნაოქ, ვ'ებჩინებუქ მეჩა ნე ზნაოქ, პრ. ს. ნო-ბჩინებუქქ ი ზნავალქ;—ობქექ. სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვოზმ.) პ. მახინე (გური) მოგუ პოქაქ, აორ. მახინე (გურქ); — მახინე ზნათოქ; — ჩინებულო, გო-ჩინებაფილო იზვქსტჩიქ, ნახინებუ ზნაოქჩიქ; — უჩინებუ პეზნაოქჩიქ; — იშახინება უზნავაქ სრედი ჩეგო, რაღჩიჩაქ; — განჩინება, გამჩინება პოსტანოვლენიე, რქშენიე, სრ. რქჩინბ.

2. ჩინ: ჩინა, ღო-ჩინა ზავქშაქ, ოსტავლათ სლო, პრिवქსტვოვაქ, იზვქსტჩიქ, III-ი პორ. პ. ვოჩინბქ ზავქშაქ, აორ. ვოჩინბ; — სქ როდ. ოთნ. ვუჩინბქ, აორ. ღე-ვუჩინბ; — ღა-ჩინბალი (< ღო + ოჩინბალი) ზავქშაქნიე; — მეჩინბუ იზვქსტჩიქ ეგო ტამქ, მე-უჩინბ ონქ იზვქსტჩიქ ეგო ტამქ; — მო-ჩინბუ, მუ-უჩინბ (< მო + უჩინბ) ონქ იზვქსტჩიქ ეგო ჰქსქ.

ჩინბო (რ. ჩინო) სიტექ.

ჩინბი ჩიპქ, ზნაოქსტვო, ჩინბო ვქ კაქსტვქ ჩინა, ვქ პაგრადუ.

ჩინჩოლოუა კროშიქ, სტრ. 3. II-ი პორ. პ. ვოჩინჩოლოუაქქ კროშუსქ, სრ. ფუჩხოლოუა.

ჩინჩი ჩიქანიე, ჩიქათ, გილა-ჩინბი.

ჩირქინ || ჩირქონ: ჩირქინბაჟა, ჩირქონბუ, გე-ჩირქინბაჟა ტრენაქ, -ტქსქ, სტაქ დიბომქ, I-ი პორ. პ. ვოჩირქინბქქ ტრეპლუ, სტავლუ დიბომქ; — სტრ. 3. II-ი პორ. პ. ვოჩირქინბუქქ ტრეპლუსქ;—ობქექ. სტრ. 2-ო სპრ. მოჩირქინბე უ მეჩა სტანოვიქაქ დიბომქ, აორ. გე-მოჩირქინბე, ოის გე-უჩირქინბე; — გე-ჩირქინბაფილო ოქუმა; სრ. ჩოკინბაჟა.

ჩირქოლო ტრეპიე, ხვატაპიე.

ჩიცი (რ.) იტჩიქა; ვორობეი; — ჩიცილბა ბნიქ იტჩიქოქ, „იტჩიქსტვო“; — ჩიცი-ცალო პოდობო იტჩიქჩქ; — ო-ჩიცილო, ო-ჩიცილო იტჩიქე მქსტო, რქსდო.

ჩიქვი კედროვქა, კაქოქქ (პტიცა, სრ. ყ. ჩიქი), რ. ჩხოკვი, ჩხაროვი (პო ორბ. ჩიქვი კაკაქ-ტო რიბა).

ჩიქვაჟი ვობქ.

ჩიჩიე, ჩიჩია ბქდნიქქ, ინიქიქ; პლოხოქ, ჩუდაქ, სრ. გლახ.

ჩიჩილაკი, ქიქილაკი „ელკა“ სვოეობრაჟოქ კონსტრუქციი პა ნოვიქ გოდქ: ბერუქ ორქხოვიქ რუტქ ი ვქ სრედიქ ჩაქსტი ეგო სო ვსქქ სტორიქ სრქსივქაოქ დღივნიქ, უკიქა, ტოქიქა, ზავივქაოქ ბარაშკომქ სტრუქჩიქ, ვაზ. წილაქმურქ; სტრუქჩიქ ეტი ოტქ რუტა ნე ოტქფლექუქ, ი, ტაკიქ ობრაჟომქ, ვოკრუქ რუტა ობრაჟოვივქაოქ კუდრი; ოდიქ კონექ რუტა რაქსექლექუქ ი ვსტავლექუქ დერეჟნიქ კრესტიქ; პოსლქ ეტოქ რუტქ უვქსტჩივქაოქ იბლოკამქ, ორქხამქ, კონფეტამქ ი ტ. ი. (მოამბე 1897, № I, ოტდ. II, სტრ. 95).

ჩიჩიზი დერეჟნიქა მანიქქა დღიქ ჩისტქი ქლოქა ოტქ კოსტოქექ, სრ. რ. ჩიჩინბი.

ჩიჩუა ჩიჩუა (ჩამპიქა); — სახინბო საჩიჩუო, სელო, ა ტაკქე ვოსტოქნიქ უგოლქ ზუგდიდსკოქ უზდა, გლანნიქ ობრაჟომქ, მეღუ რქკამქ ოჩხომურქ ი ჩივქ.

ჩოვანი (რ.) დერეჟნიქა ლოპათა დღიქ ვნიქმავიქა ომი იზქ კოტლა; — ჩოვანბო (უმექსქ.), სრ. ზვარჩინბი.

**როდ** см. подь როდ.

**როლუ:** როლუა, გო-როლუა опорожнять, отбирать, I-я пор. н. ბროლანქ опорожняю, აორ. გო-ბროლეე, პრ. с. მიროლუე; — IV-я пор. н. ვოროლაფუნქ заставляю опорожнять, აორ. ვოროლაფე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიროლუექ опорожняюсь, აორ. ვიროლოე; — მა-როლარი опорожняющий, როლერი порожий, пустой, ცალიორი, ცალიორი ხი (გ. ცალიერი, ცარიელი); — როლამა иметь время, досугъ, объект. სტრ. 1-го свр. н. ბროდე, სი რროდე (გ. მცალია, გცალია) и т. д., პრ. нес. ბროდედე.

**რონგური** (გ.) четырехструнный муз. инструментъ.

**როქუა,** როქინი преклонять колѣна, III-я пор. н. ვოროქინუნქ ставлю его на колѣни; — სტრ. ვ. II-я пор. ვიროქუექ, აორ. დ<sup>ი</sup>ო-ვიროქი; — IV-я пор. ქა/იწუ-ვოროქუექ, აორ. ქაწუ-ვოროქი; — დო-როქინელო, დო-როქეზულო კოლწიოპრეკლოენიო; — აწო-როქინი (გ. წა-როქეზა).

**როჩ:** როჩუა, მიდა-როჩუა лѣзть, ползти, თიქე მიდა-როჩე онъ подползъ.

**როჩიკე,** როჩორი S ослепокъ, см. კოკარი, გირინი, ვირი 1.

**როჩორი** см. როჩიკე.

**ჩქ || ჩე:** ჩუალა сохранять, беречь, I-я пор. ზ/ფრვანქ, აორ. დო-ფრვი; — მა-ჩუალარი сберегающий; — объект. სტრ. 1-го свр. желат. დო-ფროუნი о если бы я скрылся, დო-რჩოუნი и т. д.; — ცუა-ჩუ, см. ცუა.

**ჩუვანი** см. ჩივანი.

**ჩუნ:** ჩუნაფა (გ. უუგეზა) печь, сушить, III-я пор. н. ვოჩუნანქ, აორ. დე-ვოჩუნეე; — სტრ. ვ. III-я пор. ვჩუნ-

დექ сушусь, აორ. ვჩუნდი; — ჩუნაფური высушенный; — უჩუნაფუ несусушенный, недопеченный.

**ჩუზა** см. ჭიპე.

**ჩურ || ნ-ჩურ:** ჩურუა, ნ-ჩურუა плавать, I-я пор. н. ბ<sup>ნ</sup>ჩურუნქ, აორ. ბ<sup>ნ</sup>ჩური, პრ. с. მი<sup>ნ</sup>ჩურე; — ს<sup>ნ</sup>დატ. отн. ვონჩურანქ приплываю къ чему, აორ. ვონჩური; — III-я пор. н. ვონჩურუნქ заставляю его плавать, აორ. ვონჩურე, პრ. с. მიჩურეუფუ; — გო-ნ-ჩურუა перенлыть; — მიწო-ნ-ჩურე; — ეკო-ნ-ჩურუა приплыть къ берегу.

**ჩური** vulva, ჩუჩი (უმეზი.); — ჩუჩა Чуча (ჯეპ. იმა), სრ. გ. ჩუჩა ჯაღუა.

**ჩუქ:** ჩუქეზა (გ.) дарить, III-я пор. н. ვაჩუქენქ, აორ. ქე-ვჩუქი, პრ. с. მიჩუქეზუ; — სა-ჩუქარი подарокъ.

**ჩუჩი,** ჩუჩა см. ჩური.

**ჩქ || რჩქ:** ჩქინა, რჩქინა звать, полагать, думать, მე-რჩქინა примѣчать, обозвачать, считать, объект. სტრ. 2-го свр. н. მიჩქე ვჩაგო, დუმაო, სო გიჩქე, თის უჩქე, ჩქე მიჩქენა, პრ. нес. მიჩქედე, ჩქე მიჩქედეს, жел. მიჩქედას, ჩქე მიჩქედან, პრ. с. ნო-ბჩქე или ნო-ბჩქევე, სი ნო-რჩქე, თის ნო-ჩქე, ჩქე ნო-ბჩქენა, დ.პრ. ნო-ბჩქედე, ჩქე ნო-ბჩქედეს, პრ. сосл. ნო-ბჩქედა; — მე-მიჩქე или მე-ე-მიჩქე мнѣ кажется, (безлично) кажется; — 3-го სტრ. მი/ე-მოჩქე я считаю за кого, за что, мною отмѣчено (გ. მიმანია, დანიშნული მაქვს), სი მი-გოჩქე, თის მი-ოჩქე, ნო ვე მე-მოჩქე; მე-მოჩქექ я тебя считаю за кого, მე-გოჩქექ ты меня считаешь за кого, მე-ვოჩქექ онъ меня

считаетъ за кого и т. д.; — стр. з. I-я пор. и. ზ/ფჩქქე я кажусь, вид-  
нѣюсь, თინა ჩქე; — сь неоф. отн.  
მე-ვჩქე у меня виднѣется (г. მი-  
ჩანს), სი მე-რჩქე: თის ღუდი ვე  
მეჩქე у него не видна голова  
(т. е. причина не известна); —  
გითო-რჩქეჩხა показываться, быть  
виднымъ изъ-подъ чего [б. м.  
въ др.-грузинскомъ იჩქითი *не-  
званный, неожиданный* мы имѣемъ  
слово производное отъ корня ჩქ  
сь отрицаніемъ ი в. უ, какъ ი-ბე-  
ღურა || უ-ბეღური, и იჩქითი въ та-  
комъ случаѣ означало бы букваль-  
но: *неизвестный, незамѣтный*].

**ჩქარი** (г.) быстрый; — სი-ჩქარე бы-  
строта; — ჩქარს быстро, ср. მალს.

**ჩქვა** клыкъ; — ჩქვაში იმწიოციი კლყქ.

1. **ჩქვ || ჩქმ**: ჩქვაფა, ჩქუმალა посы-  
лать (одуш. предметы), III-я пор.  
ი. ვოჩქვანქ, აორ. მიღვ-ვოჩქვი, ირ.  
ს. მიღ-მიჩქუმალღ; — сь род. отн.  
ვოჩქვანქ посылую ему, აორ. ქემე-  
ვოჩქვი; — стр. з. II-я пор. ი. ვოჩქუ-  
მალუქქ посылуюсь, აორ. ვოჩქვი; —  
მოლა-ჩქუმალა, მო-ჩქუმალა посы-  
лать сюда; — მო-ჩქუმალერი, მო-  
ჩქვაფილი послапный сюда, მა-ნა-  
ჩქუმელი, ჩქუმელირი, ср. უქვ || უქმ  
1, ჟღონა.

2. **ჩქვ || ჩქმ**: ჩქვაფა обращать, пре-  
вращать, გო-ჩქვაფა, გო-ჩქუმალა,  
III-я пор. ი. ვოჩქვანქ, აორ. გვ-ვო-  
ჩქვი.

**ჩქვაფაფი** чавкашье, чавкаты, I-я  
пор. ი. ვჩქვაფუნქ, აორ. ვჩქვაფი; —  
ოთო-ჩქვაფაფი чавкаты подъ чѣмъ,  
внизу.

**ლე-ჩქვი**, ლე-რ-ჩქვი губа, ср. ნი-ჩვი.

**ჩქი** S, ჩქე MZ мы; — ჩქინი, ჩქენი  
нашъ; — ჩქინოტო<sup>1</sup> для насъ; — ჩქი-  
ნო-თი и для насъ; — ჩქინებურა  
нашъ, нашей стороны, ირ-нашему,  
ჩქენობურა; — ჩქენობერეფი ლილი  
нашей стороны.

**ჩქიმი** мой; — ჩქიმო, ჩქიმოტო<sup>1</sup> для се-  
бя (для себя); — ჩქიმობუა მონბი-  
კიე родственники; — უ-ჩქიმოუ безъ  
меня, см. მა 1.

**ჩქიჩქონუა** рыть, разрывать, ზეთ  
плохо, I-я пор. ი. ვჩქიჩქონუნქ.

**ჩქოტუა** Чѣтота (фамиლი).

**ჩქე** см. ჩქი.

**ჩქეჩქე** дитя свѣжий, мягкий; ჩქეჩქე  
ცვალი სვѣჯიი სერქ, ср. г. ჩხვილი  
(*отим. сл. см. П. Чарая, Объ отнош.  
ახ. яз. къ яфет.*, стр. 34), ср.  
ლღღე.

**ჩხანა** жаръ; — ჩხანაფა, გე-ჩხანაფა жа-  
рить, палить, сь род. отн. ი. გე-  
ვოჩხანუნქ, აორ. გე-ვოჩხანი; — ზუქ  
გეოჩხანუ სოლიე იპალიღ; — ჩხე  
горячий; — სი-ნ-ჩხე жаръ.

**ჩხაპალი** брызганье, брызнуть, I-я  
пор. ი. ვჩხაპალანქ: ქვიმა ჩხაპალანს  
дождь брызжетъ, აორ. ღო-ვჩხაპი я  
полилъ, брызнулъ.

**ჩხე** см. ჩხანა.

**ჩხეშა** бедро; — ჩე ჩხეუ ჩხეშა ჩხე-ჩხეო  
ცაშხას (ჩაშხას) (скороговорка).

**ჩხვარ**: ჩხვარუа выбивать зерна (изъ  
гоми, проса), I-я пор. ი. ფჩხვარუნქ,  
აორ. ღო-ფჩხვარი; — ჩხვერი зерныш-  
ки гоми, проса.

**ჩხვერი** см. ჩხვარუა.

**ჩხვერვი** вѣтка сухая, сучокъ, ср.  
ცხვევი (Н. Марръ, *Яфет. элементы...*  
Изд. Д. А. Н. 1913, стр. 423).

**ჩხვიავი** см. ჩხვიავი.

**ჩხვინდი** пось, «ჩხინდი» у Brosset; — გიძე ჩხვინდამი длиннопосый; — ჩხვინდი მუკორთელი სვ̄ загнутымъ посомъ; — ჩხვინდი წვევთერე სვ̄ острымъ посомъ; — ჩხვინდიშ ფირთხი (ფერთხი) поздря, см. ფერ-თხი.

**ჩხვიჩხვი** а) верхушка кукурузы, б) корень, основание.

**ჩხილიტი** шумъ, плескъ воды; — ჩხი-ლიტი ქინიკათუე что-то всилес-нуло.

**ჩხინდი** см. ჩხვინდი.

**სა-ნ-ჩხირე** см. სა-ცხირე.

**ჩხირე**: ჩხირეა копать, разрывать, I-я пор. н. ზჩხირკანქ, აორ. ზჩხირკეე; — II-я пор. н. ივჩხირკანქ, აორ. ივჩხირ-კი; — IV-я пор. ვჩხირკაფუანქ за-ставляю его разрывать; — გითო-ჩხირეა рыть, вырить изъ-подъ чего, გელა-ჩხირეა.

«გე-ჩხომათა» по народному вбро-ванию все случившееся въ день Новаго года будетъ продолжаться въ теченіе цѣлаго года, а потому стараются дѣлать въ этотъ день какъ можно больше хорошаго и ирїятнаго (მომბე 1897, № I, отд. II, стр. 98) (ср. г. დაბეღა). см. გე-შხომათა.

**ჩხოში** рыба; — მე-ჩხოშე рыбаკъ; — ო-ჩხოშე рыбное мѣсто; — ო-ჩხო-მური Очхомуръ, რქა и село въ ზუგდიდ. უჩხდჩ; — ლე-ჩხოშა, ლე-ჩხუ-შა (რ. ლე-ჩხუში) Лечхумъ, ოიში იზუ უჩხდოვს̄ Кутаисской губ.; — ლე-ჩხუმური лечхумскій, лечхუ-მეცხ, მწ. ლე-ჩხუმარევი (этим. см. I. Орбели, *Городъ блаженцевъ* Διο-

σχαρῆς и племя *возницъ* Ἠνίοχοι, ЖМНП, 1911 г. май, отд. классич. филолог., стр. 204—208; форма ლეჩხოშა рядомъ с̄ ლეჩხუშა пока-зываетъ законѣрность и при-водимыхъ Вахуштомъ формъ: ლეჩხუში || ლეჩხოში, а потому от-падаетъ попытка считать послед-нюю форму «сочипепной» Ва-хуштомъ, ц. с., стр. 205, прим. 2).

**ჩხოზ**: ჩხოზთა спасеніе (души); спа-сать, III-я пор. н. ვჩხოზუნქ спасу его, აორ. ვჩხოზნეე; — стр. ვ. III-я пор. ვჩხოზდექ спасусь, აორ. ვჩხოზ-დი; — ჩხოზთელი спасенный.

**ჩხოზჩხი** печепь; — უ-ჩხოზჩხე безъ печепи (*отъ переносн. см.* безъ силки, слабый, тощій), ср. ძაგარა.

**ჩხორო** девять; — ვითო-ჩხორო де-вятпадцать; — შა-ჩხორა девятый; — ჩხორო-თა, см. თა; — ჩხორო-თელი Чхортоль, село въ Самурзакано.

**ჩხოტირია** человекъ с̄ заячьей гу-бой; — ფოლო გო-ჩხოტილი с̄ раз-двоенными копытами, ср. ჭოტი-ლია.

**ჩხუ**, ჩხუე S, ჩხოუ MZ (მწ. ჩხულე-ვი, ჩხოულევი) корова; — გინამი ჩხოუ корова с̄ телепкомъ; — ო-ჩხულე ხლჩვ̄ для коровъ, ср. ფუჯი [Brosset ჩხოუ сопостав-ляетъ (с̄ вопросомъ) с̄ г. ცხოვარ-ნი *овца, животное, живой* (Voyage arch. Carr. VII, стр. 73), что фонетически правильнѣе, чѣмъ сопостав-леніе с̄ г. ძროზა *корова* (МЭ, II, стр. 63); собственно ჩხოუ надо сопоста-вить с̄ параллельною с̄ ცხოვარი формой ცხოველი *живой, животное* с̄ усѣченіемъ окончанія ლი, **КАКЪ**

სე < ხელი *рука*, которое во мн. ч. восстанавливается].

**ლე-ჩხუმა** см. подь ჩხოში.

**ჩხუპი**, ჩხუბი (т. ჩხუბი) споръ, война, ссора; — I-я пор. н. ვჩხუპენქ სსორუს; — II-я пор. იჩხუპენქ, აორ. ვიჩხუპი; — IV-я пор. სტრ. ვ. ვოჩხუპუქ სსორუსь съ нимъ, აორ. წე-ვე-

ჩხუპი; — ო-ჩხუპუ ონოსაქიჩქსა ებ სსორს, ებ ვიჩხუბ; შიღაროს ოჩხუპუშა პოში ვოევატ; — ს-ჩხუპარი (т.) = ო-ჩხუპუ.

**ჩხური** холодный; — ჩხურუ ხოლოდ, см. ცინი, წურაი.

**ჩერე** болото.

**ჩერთ**, ჩირთ, ჩელთ см. ჩილთ.

ც.

1. **ც** см. -ს.

2. **ც**: ცაშა || ცეშა სჷპატსა, ნაპადატ, გინო-ცეშა, I-я пор. н. ვცეშქ, ვცენქ სჷპლუს, აორ. გეგო/ენო-ვციო, თიქ გეგინო-ცი/უე; — სქ დატ. ოტნ. ვო-ცე/ენქ სჷპლუსე ნა ვოგო, აორ. ქეგინე-ვაციო, თიქ ქეგინა-აციო; — სქ როდ. ოტნ. н. ვუცენქ სჷპლუსე ებ ნემუ, ნაპადაო ნა ნეგო, აორ. ქე-ვუციო, ქე-ვუციო II, პრ. ს. ქო-ვცეშე-მუ მუ ნაბროსილს; — III-я пор. ვოცეშაფუნქ ზასტავლიო სჷპატსა; — აკო-ცეშა რაზსჷპატსა; — გილა-ცეშა სჷპატსა სქ ჩეგო; — გიმო-ცეშა ვისჷპატსა პარუჷ; — ღო-ცეშა, ღილა-ცეშა სჷპატსა ვიჩხ; — ე-ცეშა ვოზსტანიე, ვოზსტატ, აორ. გე-ე-ვციო, თიქ გე-ე-ცეუ; — წო-მო-ცეშა ვსკაკივატ, ბროსატსა ვიერედ, გე-მიწო-ციის (ვმ. გე-წომო-ციის) ონი ვსკოჩილი; — ნა-ცეშა რაზსჷპატსა, უპავში, გილე-ნა-ცეშა.

3. **ც**: ცეშა, ცეშა (პაციოში), პაციცეშა, პაციცეშა ოკაზივატე პოჩესტი, უგოშატ, I-я пор. н. პაციო-ვცენქ ილი პაციის ვცენქ, აორ. პაციო-ვცი ილი პაციო-ფცი.

**ცა** (т.) небо; — ცა-შხა, ჩა-შხა, см. подь ღლა; — ცაში ოჩრეფაფუ, см. რცუა-

ფა; — ცაიში, (ჩაიში უ ვახუშტა, სტრ. 356) Цаншь, Чаншь, село въ Зугдид. уездѣ съ древнимъ храмомъ и минеральными водами.

1. **ცად**: ცაღა, ცაღინი პოპიტკა, სტარანიე, სტარატსა, სტრ. ვ. IV-я пор. н. ვოცაღექ სტარაოუს, ვეცაღეშუქ პო-სტარაოუს, აორ. ვეცაღი; — მო-ცაღინე სტარატელნი; — გიმო-ცაღეშა ისჷპტივატ, н-ბ. გიმო-ვცაღენქ, აორ. გაგემო-ვცაღი; — გამა-აცაღებელი (< გიმო-+ოცაღებელი) პოდლეჷანიქ ისჷპტაქიო; — გამა-აცაღებელიო ჩო-ბი ისჷპტატ, ნა ისჷპტაქიე.

2. **ცად**: ცაღეშა ჯდატ, სტრ. ვ. II-я пор. н. ვოცაღექ ჯდუ, თინა იცაღე, ნო ვე ეცაღე (< ვა იცაღე), აორ. ქე-შჩი-იბცაღი; — სქ როდ. ოტნ. ვუცაღექ, გოცაღექ ჯდუ ეგო, თება ი თ.დ.; — III-я пор. ვოცაღინუნქ ზასტავლიო ეგო ჯდატ,

«ცადამაჷვანა» შრ. მუხომორე (грибъ).

**ცაიორი** см. подь ჩოლუ.

1. **ცალ**: ცალეშა, ღა-ცალეშა დატე ვრემი, ჯდატ, III-я пор. н-ბ. ვაცაღენქ, აორ. ვაცალი, ღე-ვაცალი.

2. **ცალ**: ცალუა ვოსიტ, I-я пор. н. ვცაღენქ, აორ. ღო-ვცალი; — ნა-ცალა



сѣно; покось; — ცაღი კოსა, ცელი (რ.), ცეი *bm*.

**ცაღი** (რ.), ცეი *bm* одинъ изъ двухъ равныхъ предметовъ, туюкъ; равный, подобный: სქანი-ცაღი подобный тебѣ, ოი-ცაღი подобный ему, такой; — ცაღო подобно; — საცაღო соразмѣрный, соответствующий, *ср. ცოღი, მანგი, შორო, ჯგურა.*

**ცაღიორი** *см. подѣ ჩოღუა.*

**ცამულ:** ცამულუა რქვათ на куски, I-я *пор. п. ვცამულანქ, აბრ. ლო-ვცამულე;* — ცამულერი *изрѣзанный на куски.*

**ცანცაღი** дрожь; дрожать, I-я *пор. п. ზცანცაღანქ დროჟუ; — II-я пор. ღი-იზცანცაღანქ ჯაღროჟუ, აორ. ღი-იზცანცაღე;* — *объект. стр. 2-го спр. п. მიცანცაღანს ილი მიცანცაღე უ მენი დროჟი;* — *გოღა-ცანცაღი დროჟათ ნა ყ.-ლიბო, ნაპრ. ნა დოროქ;* — *შითო-ცანცაღი დროჟათ ვნუტრი ყეო.*

**ცარიელი** *см. подѣ ჩოღუა.*

**ცარციღი** *ღიზა* разрыхленная земля.

**ცაც:** ცაცაფი, ცაცინი, ცაცუა, ჭე-ცაცუა იტტი, ბქვათ *потиховьку, подкрадываться;* III-я *пор. ნ. მი-ვოცაცანქ, აორ. ქე-მი-ვოცაცეე, პრ. ს. ქე-მე-მიცაცაფე.*

**ცაცხუ** *ლიპა, ცხაცხუ, ცხაცხვი, ცაცხვი* (რ.).

**ცახ:** ცახუა, ცახვაფი, მიშა-ცახუა მქსით, *ნ. მიშე-მე-ვცახუქ, სრ. ზალა* *подѣ ზ 1.*

**ცახორცი,** ცახორცი, ცი-ცახორცი (რ. ცხვირ-სახორცი) *платокъ, косынка, უსქულარი.*

**უ-ცხაშე** *вдругъ, внезапно, უ-ცეზ, უ-ცეზუ* (რ.).

**გამო-ცდილება** (რ.) *опытъ, სრ. ცაღ 1.*

**ცეი** *см. ცაღ 2.*

**ცეკა** (რ.) *большая корейна, носимая за спиною, სრ. ჩაკა.*

**ცელი** *см. ცაღ 2.*

**ცერგული** *балагурство, балагурить, стр. 3. II-я пор. п. იბცერგულუქ.*

**ცვ:** ცვა, ლ-ცვა (რ.) *сохранить, уберечь, სრ. ჩულა.*

**ციგანი** *цыганъ; отым. глаголъ, ციგანუა* *шутить, безобразничать, I-я пор. п. ვციგანექ, აორ. იბციგანი.*

**ცივი** *Цивь, რქვა* *на границѣ между Сенакскимъ и Зугдидскимъ уѣздами* (რ. ცივი *холодный, სრ. მ. ჩხური).*

**ცივ:** *გე-ციკუა* *власть маленькіе предметы, вонзатъ, III-я пор. ნ. გე-მუ-ვოციკანქ, ნ.-ნ. გე-ვოციკანქ, აორ. გე-ვოციკი.*

**ციკა-ზე** *см. სე 2.*

**ციკი** *a) часть дома, b) клиторъ, см. ნიკი.*

**ციღორი** *Циѡръ, село въ Сенакск. уѣздѣ.*

**ციმიტია** *Цимитія (фамилія).*

**ციმცვა,** ცემცვა *земляника, სრ. მუცი.*

**ცინდა** (რ. ციღა) *длина* *межъ протянутыхъ на плоскости большого пальца и указательнаго, სრ. ტკუ.*

**ცირ:** ცირუა, გო-ცირუა *просѣвать, I-я пор. ნ. ფცირენქ, აორ. გო-ფცირი, პრ. ს. მიცირე;* — *მა-ცირალი* *просѣватель; — ცირიღი* *просѣянный.*

**ცირა** S, ცერა MZ *ღვიცა; — ცირა-სქუა, см. სქუა, სრ. ჰლაბი [Brosset ცირა* *считаетъ сокращенной формой* *რ. მცირე* *маленькій (Voyage*

arch. Rapp. VII, стр. 73), по между этими словами, въ самомъ дѣлѣ, кромѣ случайнаго созвучія ничего общаго нѣтъ].

**ციტუ** маленькая рыбка, ср. ჩხომი.  
**«ციცანა»** შრ. порода ღომი, см. ღუმე  
**ციცანორცი** см. ცანორცი.  
**ნა-ციცხალი**, ნა-ცხაცხელი горячий уголь.

**ციხე** (г.) крѣпость, тюрьма, ср. ჯიხა.  
**ციცუა**, გე-ციცუა глотать, I-я пор. н. ვციცუნქ, н.-ბ. ქიკე-გოციცუნქ, აორ. გე-ვიციცი, ср. უჩიციუა.

**ცოდა** (г. ცოდა) грѣхъ; жалость; грѣшный, несчастный, жалкій; — ჩქიმი ცოდა! горе мнѣ! — **სა-ცოლარი** несчастный; — ცოლება, შე-ცოლება грѣшнить, I-я пор. н. ბცოლენქ, აორ. შე-ბცოლი; — стр. з. IV-я пор. н. ვოცოდექ или ვეცოლებუქ ему жаль меня; — объект. стр. 2-го произв. სპრ. მეცოლებუ მნѣ жаль его, აორ. მეცოლე, შე-მეცოლე, პრ. ს. ნა-ბცო-ლეუ, ნა-რცოლეუ и т. д.

**ცოდილი**, ცოდილუ хитрить, трудиться, мучиться, I-я пор. ბცო-დილენქ, II-я пор. იბცოდილენქ, აორ. იბცოდილი; — III-я пор. н. ვაცო-დილენქ заставляю его трудиться, мучиться.

**ცორობე** см. ცოცუ.

**ცოროცე** анишь (раст.), «ძერა» შრ. **ნ-ცორუა** прыгать, I-я пор. н. მცო-რენქ (< ვნცორენქ), თინა ნცორუნს.

**ცოცუ**, ცოცო, ცორობე маленький горшокъ, ср. კოცო, კოჭობი.

**ცოცხალი** (г.), ცოცხაი ხმ живой, ცხორცხალი; — სი-ცოცხლე ჟიჳნი; — ცოცხლება, გა-ცოცხლება, III-я пор. н. ვაცოცხლენქ оживляю его, გე-

ვაცოცხლი; — IV-я пор. გე-ვოცოც-ხლეზაფუნქ или გუ-ვოცოცხლეზა-ფუნქ заставляю его оживить дру-гого; — стр. з. II-я пор. н.-ბ. ვიცოც-ხლებუქ буду жить, ივცოცხლებუქ (სე отрицаниემქ) ვე ვეცოცხლებუქ (< ვა+ივცოცხლებუქ), ვ'ეცოცხლებუქ.  
**ცოცუა** ходить, подирывав, н. მე-ვიცოცუნქ.

**ცული** (г.) дурной, пустой, ложный; — ცულება, გა-ცულება ძღვალა ნუსტიმქ, не исполнять, III-я пор. н. ვაცუ-ლენქ, აორ. გა-ვაცული; — объект. стр. 3-го სპრ. (ფორ. возм.) მა-ცულინე მო-ტუ не исполнить, опустошить, აორ. გა-მა-ცულინე, ვა გე-მა-ცულინე.

**ცუნ:** გე-ცუნაფა вонзять, III-я пор. н. ვოცუნუნქ.

**ცუნჯი**, ცუნლი, სუნჯი роса.

**ცურუ** плющъ (раст.), ср. г. სურო.

**ცულლუტი** (г.) бездѣльникъ, манк-пующій.

**ცუხი** необработанный воскъ (ср. у Бер. ცუხი остающіяся послѣ топ-ки воска пегодныя части).

**ცქალატუა**, მე-ცქალატუა быстро от-сѣкать, н.-ბ. მე-ვცქალატუნქ, აორ. მე-ვცქალატი.

**ცქებზე** см. ახთარი.

**ცქე || ცქა:** ცქეფა, ცქემალა, ცქემაა ხმ хвала, хвалить, хвастаться, II-я пор. ივცქეანქ хвалюсь, хвастаюсь, აორ. დი-ივცქევი, პრ. ს. დო-მიცქევაფუ; — III-я пор. н. ვოცქეანქ хвалю его, აორ. ვოცქევი, პრ. ს. მიცქევაფუ; — სე род. отн. ვუცქეანქ, გი-ცქეანქ; — ცქე-ფირო прославленный; — ცქემალი-რი похваленный; — ო-ცქევაფალი достойный похвалы.

**მო-ცქავაძე** см. ცურა.

**ცქვირინი**, ცქვერინი ნუჯიში ნა-  
стричь уши, прислушиваться, II-я  
пор. н. ივცქვირინანქ ნუს, აორ. გი-  
ივცქვირინე ილი III-я пор. н. ვო-  
ცქვირინუნქ ნუს, აორ. გვ-ვოცქვი-  
რინეე ნუჯი.

**ცქუმალა** см. ცქვაფა.

**ცქუმუტური**, ცქუმუნტური, ცხმუტუ-  
რი, ცხმუტური, ცქიმუნტური муш-  
мула (раст.), ср. ბატუ.

**ცხაბარუა** царапать, I-я пор. н.  
ვცხაბარანქ, ср. ჩვაბარუა.

1. **ცხად**: ცხადება, გა-ცხადება, გვმო-  
ცხადება объявление; объявлять, от-  
крывать, III-я пор. н. გვმო-ვაცხა-  
დენქ, აორ. გვ-ვაცხადი; — сь род.  
отн. н. ვუცხადენქ, აორ. გვ-ვუცხადი  
ი объявил ему, გა-გიცხადი ი т.  
д.; — стр. з. IV-я пор. н. ვეცხადე-  
ბუქ являюсь ему, აორ. გემუ-ვე-  
ცხადი.

2. **ცხად**: ცხადება, ცხადინი, და-ცხადე-  
ბა оназдывать, II-я пор. н. ვიცხა-  
დუნქ, აორ. დი-ბეცხადი; — объект.  
стр. 2-го произв. ср. აორ. დე-მე-  
ცხადე, დე-გეცხადე, თის და-აცხადე (ი.  
და-მაგვიანდა); — და-ცხადებული за-  
поздалый.

**ცხაკ**: ცხაკუა сидеть легко (говорит-  
ся о маленьких предметах), стр.  
з. I-я пор. н. ვცხაკუქ, აორ. გე-  
ვცხაკი, ср. კვაკუა, ჯვარცხუა, ზუნა.

**ცხადლი** клесть, ср. მე-ხიკალი, მე-კენ-  
ჩხალი.

**ნა-ცხაცხელი** см. ნა-ციცხალი.

**ცხაცხვი**, ცხაცხუ см. ცაცხუ.

**ცხემური** S, ცხიმური MZ გრან.

**ცხენი** (ი.) лошадь: — ვარუა, ვაუა (ი.) ჯე-  
რებეც; — ურა ჯერებეც, ნეხუც-  
ჯენვია ლოშად; — ჭაკი (ი.), ჭაკი

ცხენი кобыла; — ფაშატი (ი.) моло-  
даи кобыла, жеребенок вообще; —  
ქვირა ჯერებენოქ; — ცხენ ლო ცხენ  
верхом; — ო-ცხენე конюшня; —  
ცხენი-წყარი, см. წყარი.

**ცხვანე**, რ-ცხვანე сѣдой, ср. г. მ-სცო-  
ვანი.

**ცხვანცადლი** быстро двигаться, ше-  
велиться, III-я пор. н. ვოცხვანცა-  
ლუნქი გურს заставляю шевелить-  
ся сердце; — сь род. отн. ვუ-  
ცხვანცალუნქ; — стр. з. II-я пор.  
ვიცხვანცალუქ.

**ო-ცხვაცხვინაია** иглы у хлѣбных  
растений

**ცხვევი** хворость, ср. ჩხვევი (ს.  
ცხეკ ლხს).

**ცხვენი** S (ი.), ცხვინი, ცხვინი MZ პო-  
толокъ надъ очагомъ, ср. ო-ჯინ-  
ჯალი, см. გო-ხარჭალაფა.

**ცხიმური** см. ცხემური.

**სა-ცხირე**, სა-ცხვრე колышки, сшцы  
на арбѣ, вертикальныя палочки,  
სა-ნ-ჩხირე, ср. კალი.

**ცხირი** Цхирь, село въ Самурзакано.

**ცხოვრება** (ი.), ცხოურება, ცხორება  
жизнь; жить, I-я пор. н. ვცხო-  
ვრენქ; — II-я пор. იბცხოვრენქ,  
აორ. იბცხორი, пр. с. მიცხოვრებე  
ილი ნო-ბცხოვრებუქ; — სა-ცხო-  
რებელი, სა-ნ-ცხურებელი наслед-  
ство, пожитие.

**ცხორცხადლი** см. ცოცხადლი.

**ცხორცხება** мучиться; стр. з. II-я  
пор. н. იბცხორცხებუქ.

**ცხოცუა** сръзывать сверху вниз  
(ი. ჩამო-კაფვა), I-я пор. н. ფცხო-  
ცუნქ.

**ცხოურება** см. ცხოვრება.

**ცხურცხინი** шпѣние молодого ви-



ინეი для фундамента деревяннаго дома, ср. ბოკონი.

**ძელი** мясо безъ жиру и безъ костей, ср. ძორი, ზორცი.

ზა-ნ-ძელი см. წუ.

**ძენწარი**, ძენწარე см. ზენწარი.

**ძერა** см. ცროცი.

**ძერწი** ива (ср. г. ძენწარი).

**ძვალი** (г.) кость.

**ძვაძე**: ძვაძეფი, ძვაძვალი, ძვანძვალი шататься, таскаться, бѣгать, н. ვო-ძვაძვალუნქ заставляю его бѣгать, аор. ვოძვაძვალე; — სპრ. з. II-я пор. მი-ივძვაძვალექ или მი-ივძვაძექ, аор. ქიმი-ივძვაძვალი; — ძვაძვალი (муж. им.) Дзвадзвала; — მო-ძვანძვალე, см. მელა (ср. г. ძანძალი, ძუნძული).

**ძვენა** см. ძენა подъ ძე.

**ძვირი** (г.) дорогой; — ძვირი-ფასიანი драгоценный; — ძვირას, ძვირასს (нар.) дорого.

**ძია**, რძია ა) бисеръ, б) четки.

„გა-ძიგება“ „Гадзигеба“ бываетъ всегда въ среду на 24-ий день Вели поста; въ этотъ день на ужинѣ первый разъ готовятъ кашу (წვანერი) изъ молодыхъ всходовъ крапивы (ჭუჭელი); съ наступлениемъ Новаго года строго воспрещено называть крапиву своимъ именемъ, и называютъ её ოფეში ზოჯი (дворовый быкъ), а съ „Гадзигеба“ можно назвать крапиву своимъ именемъ; на ужинѣ кромѣ обязательной крапивной каши подаютъ возможно большее число другихъ блюдъ; когда ужинъ готовъ, берутъ съ каждаго блюда по ложкѣ или по кусочку, и все это въ известномъ порядкѣ кладутъ

на особую для сего прибитую къ переднимъ дверямъ полку, называемую კარბუზი; все это дѣлается въ ожиданіи духа გაძიგია (Гадзигია), который въ эту ночь обходить всѣ дома и осматриваетъ столы каждаго; чтобы легче было გაძიგია видѣть ужинающихъ, открываютъ окопце безъ стеколъ, называемое ონღლეში კარი (полуденная дверь); გაძიგია при видѣ обильнаго стола произноситъ: მის ულუ ნი, ზოლო თის! (у кого имѣется, опять ему!) а лѣниваго хозяина оставляетъ съ проклятиемъ (СМК, XXXII, отд. III, стр. 103—104). Въ словѣ გა-ძიგება, очевидно, скрывается г. გან-ზოგება, что и значить *Преполовение*.

**ძიგირი**, ძეგვრი колючка, тернъ; — ძიგირონი тернистый.

**ძიგება** см. ძ 1.

**ძიგუ**, ძიგუ, ძიგუთ еле, съ трудомъ, ძიგუ-ძიგუთ еле-еле.

**ძიმარი** (г. ძმარი) уксусъ, „ჭუმარი“ у Grosset, ср. ბეჟ.

**ძინ**: ძინა, ძინუა, მო-ძინა увеличение, прибавление, приобрѣтение; — I-я пор. ბძინულენქ или II-я пор. იბძინანქ, იბძინუნქ прибрѣтаю для себя, увеличиваюсь, аор. მი-იბძინი, пр. с. მიძინუ/ე или შე-ბ/ვძინებუ, სი შე-რძინებუ и т. д.; — съ род. თნი ვუძინანქ, გიძინანქ и т. д.; — სტრ. з. IV-я пор. ვაძინუქ прибавляюсь къ чему, მი/ე-ვაძინუქ прибавлюсь къ чему, аор. მე-ვაძინი, თიქე მი-აძინუ; — მა-ძინე прибрѣтающий; — მო-ძინელი, მო-ძინერი увеличенный, прибавленный; — გე-ძინელი допол-

вительный; — ნა-ძინა, ნა-ძინუა — приоб-  
ретенный; — ნა-ძინუამო — съ при-  
былью; — ო-ძინე — предметъ приоб-  
ретенія.

**ძინწარი** სმ. ზენწარი.

**ძირი**: ძირაფა ვიძფე, ვამჭყა; პრო-  
ბოვათ, ნაოძინთ, I-ია პორ. ჰძირენქ,  
ქო-ჰძირენქ უვიჯუ (ი. ვორწყექ ვი-  
ჯუ, სმ. რწყექ), აორ. ქო-ჰძირი, პრ.  
ს. მიძირე; — II-ია პორ. ი. ვიძირაფუნქ  
ოთყსივაო დია სეფა, ვიძირუნქ  
ოსოტრო; — III-ია პორ. ი. ვოძირანქ  
დამქ ემუ ვიძფე, აორ. ქე-ვოძირი,  
ოთქე ქა-ძირე ილი ვოძირუნქ, აორ.  
ვოძირე, პრ. ს. მიძირაფუ; — სტრ. 3.  
II-ია პორ. ი. ჰძირექ ვიძფე, ოთ-  
სყივაო, აორ. ი. ჰძირი; — ქიმი-ი. ჰძირ-  
ექ ოთყსუ; — IV-ია პორ. ვაძირექ  
(რ. ვენახვები) ვიძფე, ოკავივაო  
ემუ; — ობექტ. სტრ. 3-ო სპრ. ი. მა-  
ძირე, მაძირე ილი მაძირაფუ მიწ  
ვიძფეთა, კაჟეთა, აორ. მა-მაძი-  
რე, ოის მა-ძირე; — მა-ძირე ვიძ-  
ყი, ოსტიტელ, მა-ძირაფუ; — ნა-  
ძირეფი, ნა-ძირა ვიძფი; — ო-ძირა-  
ფუ, ო-ძირაფალი პრემექ დია ვიძ-  
ყი, სოტრა; — ო-ძირაფალი დია სო-  
ტრა, ოთბი ოსოტრფე; — უ-ძირაფუ  
ნევიძყი, ნევიძყი, ნეობყე-  
ნეი; — ათა/ო-ძირაფა ვამჭყა სქ  
ვისოთი; — აწო-ძირაფა ვიძფე ვი-  
ნედი; ონადეთა ია ელა; — მო-  
ძირაფა კავთა, ჟუძითა (ვო სწ),  
— ობექტ. სტრ. ი. გე-მოძირე.

**გო-ძირგონილი** პარყივი, ჟესოთყ-  
ვი.

**ძირი** (რ.) დო, კორევი; — ძირას, ძირას  
ვიწა; — «ძირ-გველი» მრ. სოლო-  
კოვი კორევი (რ. ძირ-გველი), სრ.

ქინჯი.

**ძიუ**, ძიუთ სმ. ძიუ.

**ძიქვა** ნაქალონი, შალვარი (რ.), შა-  
ვარი ხმ.

**ძიცა**, ძეცა, გო-ძიცინი სმწხ, სმწყა-  
სა, II-ია პორ. ი. ვიძიციანქ სმწყა,  
აორ. გი-ი-ვიძიცი; — სქ დატ. ოთ. ვო-  
ძიციანქ ნასმწყაო ნადქ ინიმქ,  
აორ. გი-ვოძიცი; — გე-ძიცინი ნა-  
სმწყათა, ი. გეოთ-ვიძიციანქ ილი  
გე-ვიძიციანქ, ოინა გი-ვიძიციანქ; — III-ია  
პორ. ი. ვოძიციანუნქ სმწყა სო, აორ.  
ვიძიციანექ; — ობექტ. სტრ. 2-ო სპრ.  
ი. მიძიციანქ ე მენა სმწყათა ოგო; —  
ძიციანქ სო სმწყათ, სმწყათ; —  
გა-ვიძიციანქ ია სმწყათ (გო-+ო-  
ვიძიციანქ); — მა-ძიცი, მო-ძიცი, მა-ძიცი  
სმწყათი.

**ძიძე**, ძიძე (რ. ძიძა) კორმილიცა; კორმი-  
ლიცა ე მიწრელდევი „წავივათ-  
სა ნე ოთქოთა, ოთორა კორმიათ  
ილი კორმილიცა რებენკა, ნო ი სო-  
ვერშენო ოსოტრონიცა ჟამუციანი  
ჟენყინა ილი დწუშკა; დია ეთო  
ნეობყიმი, ოთბი მუჟყინა ვიძა  
ვქ ჟუბი პრავი სოსოქ ჟენყინი  
ილი დწუშკი, ოთორა ოთქე  
პრისყათ სოვი «კორმილიცა»; ო-  
სქ ეთო ობრედი ია სქივითა  
ეო კორმილიცა, თ. ე. სოკო  
დოსოტრონიცა ოთქოთი ოსქ  
მადრ“ (მე, I, სტრ. 46).

**ძიხვი** ტურე, სრ. ერქექმი.

**უ-ძიღველი** (რ.) ნეობყიმი.

**ძნელი** (რ.) ტრუდი.

**მე-ძობარი** (რ. მე-ძეზარი) ლეავა სო-  
ბაკა, სრ. წყარი.

**მე-ძობელი** (რ. მე-ზობელი), სოსქდ,  
მე-ძობერი.

**ღო-ძინძილი** ჟაყი, გუსოთი, ობილ-  
ვი; ვოლუქკა; — ღო-ძინძილი ჟა დე-

рево обильно покрытое плодами; —  
პონძირი Дзондзирь, село въ Се-  
накскомъ уѣздѣ, известное свои-  
ми лѣсами, ср. გო-სორგოლი, ღო-  
ურწილი.

**პორი** (გ. მ-პორი, მ-პორი) трупъ, па-  
далъ, ср. ძელი.

**პუა** (გ.), ჯუა ა) волосы лошадиного  
хвоста, б) сенокъ изъ конскихъ  
волосъ; — სა-ნ-პო (გ. სა-პუე) шлея,  
подхвостникъ.

**პულე** очень, сильно; — ძულე-მასროო  
очень богатый.

**პუ** см. ძე.

**პუპუ** (გ.) сосцы, груди; — ნა-ძუძური  
или ნა-ღიანთილი подарокъ, подво-  
симый зятюмъ своей тещѣ.

**ძლაბი** (გ.) ძვუშკა, ძვჩოვკა; — ძლა-  
ბალა ძვბო; — ძლაბი-სქუა дочь  
(см. სქუა), ср. ცირა.

**ძლაბე-ქერცამი** см. ზლაბ-ქერცამი.

**ძლაჲ:** ქედა-ძლაჲი садись (пренебре-  
жительно).

**მო-ნ-ძღვარი** (გ. მო-ძღვარი) настав-  
никъ, духовникъ, священникъ (*ბუკა*;  
водитель, вождь).

**ძღვინი**, ძღვენი (გ. ძღვენი) подарокъ.

**ძღვირინათა** смотрѣть, выглядывать  
безпомощно, I-я пор. н. ვძღვირი-  
ნანქუ, აორ. ვძღვირინე.

**ძღირკათა** см. რძიკათა.

**სა-ნ-ძლო** (გ. სა-მ-ძღვარი) граница; —  
მო-სა-ნ-ძღვრე, მო-სა-მ-ძღვრე погра-  
ничный; сосѣдь, ср. ღარღალი 2.

**ძე || ძუ || ძვ || ძ:** ძენა, ძვენა лежать,  
валаться, быть надѣтымъ (формы  
см. подъ ღვ || ძვ 1 н 2).

**ძეგერი** см. ძიგერი.

**ძეცა** см. ძიცა.

## წ.

1. წ сказать, съ род. отн. н.-ბ. 'ვ'უ-  
წიინქ, 'ვ'უწიინქ или 'ვ'უწოლე'ნქ',  
скажу ему, გიწიინქ, გიწოლე'ნქ',  
თინა გიწიინს, გიწოლე'ნს, მიწოლე'ნს  
и т. д., აორ. ვუწიი или ვუწეი ი,  
გიწიი, სი მა მიწიი, უწიი, თიქე მა  
მიწუუ или მიწოუ ი, გიწუ'უ',  
უწუუ, ჩქე ვუწიით, თქვა უწიით, თი-  
ნენქე უწიის || უწეის, сосл. I-ე ვუწუე,  
сосл. II-ე ვუწუა; — მუ გიწუა? что  
мнѣ тебѣ сказать? см. რაგადი.
2. წ: წანუა წროვანუა, объект. стр.  
I-го ср. н. მწანს (პწანს), რწანს,  
თის წანს, см. რწუმ.
3. წ: წიმა, წემა, ღო-წემა лить, -ться,  
течь, I-я пор. н. გიღმა-ვწენქ сте-  
каю внизъ; — III-я пор. н. მიკვ-ვო-

- წენქ льюсь о что-либо, обливаю,  
თინა მიკ'ნ-წენს; — стр. ვ. II-я пор.  
ვიწუმუუქ ლიუს, IV-я пор. ვაწუ-  
მუუქ (გ. ვესსმეზი); — объект. стр.  
2-го ср. მიწენს у меня льется, я  
проливаю; — 3-го ср. н. გენე-მო-  
წენს ლეტსა на меня, აორ. ქიკენე-  
მოწუუ, თის ქიკენა-წუუ; — გინო-  
წიმილი облитый (გ. გადა-სსმული).
4. წ: წია, მო-წია собирать (урожай),  
II-я пор. н. იბწენქ, აორ. მი-იბწიი; —  
მუ-ნა-წიი, მო-ნა-წიი урожай, плодъ  
(ср. მო-სა-ვალი); — მო-წიული, მო-  
წუული, მო-წული собранный.
5. წ < წვ: წულა сосать, I-я пор. н.  
ბწენქ, აორ. გე-ბწი, თიქე გე-წუუ; —  
მა-წუვალი сосущий; — წიილი, წილი

висосапный; — ზისხირ-წილი სვ ვისოსაპნოю кровью.

1. წა- предлогъ (карт.) въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, წვ.

2. წა- видоизмѣненный карт. префиксъ სა-, см. подь წაწ 2.

წაბი S, წარი MZ бровь, წაბრი (г. წარბი) [у Brosset (Rapp. VII, стр. 74) ჭობი, форма закономѣрная, но пывъ не встрѣчающаяся].

წადილი (г.) желаніе, хотѣніе, объект. стр. 3-го спр. н. მოწადილო, გოწადილო, ოწადილო мнѣ, тебѣ, ему хочется, аор. მო-მეწადილო, მო-გეწადილო, თის მე-ეწადილო; — წადილო სვ желаніемъ, настойчиво, მოწადილებურო.

წაკუროხია см. подь წყარი.

წალ: წალუა, ნ-წალუა (სურიში) испустить духъ, I-я нор. н. ვწალვბუქ, аор. გომწალი, თიქვ გონწალვ, пр. с. გომინწალვ.

წალენ-ჯიხა, ჭალენ-ჯიხა (у Вахушта ჭელენ-ჯიხი) Цаленджиха, село и общество въ Зугдид. უზდქ, здѣсь имѣется старинный монастырь; названіе это встрѣчается и въ формѣ წენ-ღიხა [წენ можно принять за эквивалентъ ჭახი (см.), а ღიხა=ჯიხა крепость сь дасибиллицей перваго коренного (ср. წვანჯი > წვანდი и др.) или же ღიხა земля, тогда все названіе будетъ означать: *ванская крепость (земля)*].

წამ: წამეზა (г.) свидѣтельствовать, вѣровать, стр. з. IV-я нор. ვეწამებუქ, გეწამებუქ, аор. ვეწამი; — მოწამოზა (г.) свидѣтельство, утверждение, III-я нор. н. ვამოწამებქ, აორ. უე-ვამოწამი; — სვ род. отн. ვუმოწამებქ

соглашаюсь сь нимъ, свидѣтельствую въ его пользу, аор. მო-გეწამეწი, ლო-გეწამეწი; — მოწამე (г.) свидѣтель; — უწამო პე-ვრში.

წამალი (г.) лѣкарство; — მეწამალო ლეკარь, врачъ; — ოწამალო предметъ лѣченія; — მიღართ ოწამალო-სა ოქ пошелъ лѣчить.

წამი (г.) минута, секунда, мгнъ; — წამს, წანს на мгнъ, ср. წუმი.

წანა годъ; — წანმოწანა одинъ годъ (ბუკა. годами — годъ, по годамъ — годъ); — ნაკიხი (г.) წანა високосный годъ; — წანერი ოდნолѣтний, годовалый; — წანერა годовалый поро-сенокъ, ნაცავი, см. წი.

წანუა см. წ 2.

ნ-წარე (г. მ-წარე) горькій; — *сравн.* см. უ-წარასი; — ნ-წარეთ горько; — ნ-წარასს горько, больно, сильно; — отым. глаголъ ნ-წარეზა огорченіе, III-я нор. н. ვანწარებქ огорчаю его, аор. ვანწარე; — стр. з. II-я нор. н. ომწარებუქ, აორ. გე-ემწარი (< გე-ევწარი) я огорчился, სი გე-ევწარი; — ვანწარებული огорченый, отчаянный.

წარი см. წაბი.

წარკანდი (г. წალკატი) кирка (орудіе).

წარჩე см. წარხურა.

წაქა (г.) сыворотка

წადმართი (г.) прямой, ровный; противоположный, противный, скверный; — საწადმართო недоброе, злое.

წარხურა, ჭარხურა Цахура, Чачхура, рѣка въ Сенак. უზდქ (ბუკა. холодная вода, см. წყარი, ჩხური); — წარჩხური, ჭარჩხური названіе села; —



წახსურული, წახსურული ჩახურский; ჩახურець, *მნ.* წახსურაღევი; — წარჩე ჩარча, село въ Самурзакано [ბუკვ. бѣлая вода (рѣка)].

1. წაწ: წაწუა, მო-წაწუა наполнять до краевъ, I-я пор. *п.* ვწაწებქ: — მო-წაწილი совсѣмъ полный, *ср.* ე-ფშა.

2. წაწ: წაწაფა омотить, обмогнуть, *сѣ* род. *отн.* *п.* ვუწაწუებქ, *აორ.* ქიგე-ვეწაწე; — წაწიბელი соусъ (გ. საწებელი).

წაწიბელი соусъ, сокъ, *см.* წაწაფა.

წე *см.* წიე.

წეარი S (გ. წევარი), წიარი MZ борзая собака, *ср.* მე-ძობარი.

წენდისა *см.* წაღენჯისა.

წენი, წენი-წყარი *см.* ჭანი.

უე-მ-წეობა (გ.) помощь, поддержка, უე-წაწობა *помочи* (*ср.* ნოღი); — უემწეობით *сѣ* помощью; — ქიშე-მეწუ *или* უე-მეწუ *онъ* *мнѣ* *по-ногъ*.

წერა (გ.) ღო-წერა ჰიჯვარიში კრესტиться, II-я *пор.* *п.* ვიწერქ ჰიჯვარს, *აორ.* ღე-ვეწერი ჰიჯვარი; — *сѣ* *род.* *отн.* ვუწერქ, *აორ.* ღე-ვეწერი, *см.* ჯვარი 1.

წესი (გ.) порядокъ, чинъ; чинъ *отлѣ-вашя*; — წესიერი *порядочный*.

წეწ: წეწუა, ღო-წეწუა *трепать*, *раз-рывать*, I-я *пор.* *п.* ვწეწებქ, *აორ.* ღო-ვეწეწი, *თიქ* ღო-წეწე; — წეწილი *растрепанный*, *разорванный*.

წვ *см.* წვეულება *и* წ 5.

წვალება (გ.) ნ-წვალება *мучение*; — III-я *пор.* *п.* ვაწვალებქ *мучаю* *его*, *აორ.* ვაწვალი; — *стр.* 3. II-я *пор.* *п.* აბ-წვალებუქ *мучусь*, *აორ.* გე-ებწვალი,

გე-ებწვალი; — მა-წვალებერ/ლი *мучитель*; — ნა-წვალები (გ.) *или* ნ-წვალებური *замученный*, *измученный*; — ო-წვალებუ *предметъ* *для* *мучения*, *а* *также* *орудіе* *и* *мѣсто* *мучения*.

წვანდი *см.* წვანჯი.

რ-წვანე (გ. მ-წვანე) *зеленый*; — წვანელი, წვანერი (გ. წვანილი *зелень*, *овощь*) *каша* *изъ* *вареной* *зелени* (*крапивы*, *свеклы*, *шпината* *и* *др.*).

წვანჯი, წვანდი *верхушка*, *копечъ*, *дат.* *карт.* წვანს S, წვანც MZ.

წვერელი, წვერენდი (გ. წვერა) *усачъ* (*рыба*), *ср.* *гур.*-აჩარ. წვერელა *у* *Бакрадзе*, *Археологическое* *путешествіе*, *стр.* 175.

წვეულება (გ.) *приглашеніе*, *угощеніе*; *приглашать*, II-я *пор.* *п.* ვიწვებქ, *აორ.* მწი-ივწვიბ, მწი-ივწვიი *ი*.

წვიბორი *выдра* (*животное*).

წვიწვიბი, კვიკვიბი *кокетничать*, *пѣж-но* *выглядывать*, III-я *пор.* *п.* ვოწვიწვიბანქ, ვოკვიკვიბანქ, *ср.* სვისვიბი.

წი S, წე MZ *въ* *этомъ* *году*; — წირი, წერი *этого* *года*; — გო-წოსქ *въ* *прошломъ* *году*; — გოწონერი *прошлогдній*; — გო-წოსქ *въ* *позапрошломъ* *году*; — გოწონონი *позапрошлогдній*, *см.* წანა.

წია, მო-წია *см.* წ 4.

წიარი *см.* წეარი.

წიგნი *см.* წიბკი.

წიე, წე *и* *мальчикъ*; — წიე, *მორთი* აშო *мальчикъ*, *иди* *сюда!* *ср.* ზიჭი.

წითელე (გ. წითელა) *корь*.

წიკ: წიკუა *начкать*, ღო-წიკუა, მო-

წიკუა, I-я пор. н. ვწიკუნქ, აორ. ღო-  
ვწიკვი, მო-ვწიკვი, თიქე მო-წიკუ; —  
მო-წიკვილი запачканный.

✓ წილაბურღი სმ. ჩიჩილაკო.

წილი (რ.) часть, доля; —აკა-წილი не-  
много (слова. одна часть); —გა-ნ-წი-  
ლეზა раздробить, уничтожить.

წილიზ: წილიზუა სჯიმათ, ვყი-  
მათ, I-я пор. н. ბწილიზ/გნქ, აორ.  
გო-ბწილიზი.

წიმა სმ. წ 3.

წიმადა სმ. წიმიხღუა.

წიმი, წიმიი, წემიი потомъ, послѣ, вне-  
реди; —წემაზე, წემაზე სწყაღა, пер-  
вый разъ; —წემაზიანი ძრევიი, ო-წე-  
მაზიანი; —სა-წემაზიანი на буду-  
щее время; —წიმი, წემა ძრეღი  
въ глаголахъ и отглагольныхъ име-  
нахъ, въ нѣкоторыхъ случаяхъ съ  
метатезисомъ въ формѣ მიწო, მე-  
წო, ტრ., § 3, j.

წიმიხღუა ჟისტით, ოჟისტით, I-я  
пор. н. ბვწიმიხღანქ, აორ. ბვწიმიხ-  
ღი; — ობექტ. სტრ. 3-го სტრ. (ფორ.  
возм.) მაწიმიხღე მოღუ ჟისტით; —  
მა-წიმიხღალი ოჟიშაჟიი, ჟიშტი-  
შიქ, მა-წიმიხღალი ვ ჟიშტი  
ჟიშტიანი, ჟიშტიანი, ჟიშტიანი, ჟიშტიანი,  
სვითი, სწრეღიანი, ვრევიი.

წინა სმ. წიმიხღუა.

წინანღღე სმ. პოღ ღღა.

წინგი (რ. წიგნი) ვიღა, წიგნი.

✓ 1. წირ: წირუა ობჟღი; სღუჟი ობჟღ-  
იუ; ჟრტივოვო, ჟე-წირეზა, I-я  
пор. н. ბწირენქ იღი ვწირექ, აორ.  
ბვწირი, პრ. სოვ. მიწირე; — IV-я  
пор. ვოწირაფუნქ ჟაწაღი ოღო სღუ-  
ჟი, აორ. ვოწირაფე, პრ. ს. მიწი-

რაფუაფუ; — ჟე-ნა-წირი პრისესენ-  
ный въ жертву; —ნო-წირენი ვრე-  
мя послѣ совершениа обѣдни; —  
ნო-წირენს послѣ обѣдни; — გა-ნ-  
წირუა ობრეჩ კოღო ნა პოღბელ, ნე  
შაღი, ი. ნ. გა-ვწირენქ.

2. წირ: წირუა, წეღუა პრეღჟივოვო,  
ჟრტივო, ვყიმათ, გო-წირუა, I-я  
пор. н. ვწირენქ იღი ობჟე-ვწირენქ,  
აორ. გო-ვწირი, პრ. ს. მიწირე; —  
IV-я пор. н. ვოწირაფუნქ ჟაწაღი  
ვყიმათ; — სტრ. 3. II-я пор. н.  
ვწირუექ პრეღჟივოვო, აორ. გო-  
ვწირი, პრ. ს. გო-ვწირე ღღე ჟ; —  
ე-წეღუა, ე-წეღუა წირუა ჟრტივო  
ვწირე, ი. ობჟე-ვწირენქ, აორ. გო-  
ვწირი, გე-ვწირე; — გინო-წირუა  
პრეღჟი, პრეღჟი იღი ობჟე-  
ღი; — მა-წირაღი პრეღჟივოვო; —  
წირიღი, გო-წირიღი პრეღჟი-  
ანი; — წირღე სღა, წეღღე.

წირსუფაღი (რ. ჟირის-უფაღი) ჟაბო-  
თიი ო კოღ, ო ჟე; ჟაბოთი-  
იი ო პოკოიანი, დუშენრიზა-  
ნი.

წირღვი გოღე; — მა-წირღვი შმელ,  
სტრ. კონკერი, წმორთი.

წირღღე სმ. ჟინუ.

წისქვიღი (რ.) მელნიღა, სმ. წეღი  
(სტრ. ღოღაზი); — სა-წისქვიღო  
საწი-  
სვიღო, სეღო.

უ-წიფუღი (რ.) ნეზრღანი, ნევოზმუ-  
ჟანი.

წიფურღი ბუქ (ღეღო), სტრ. ო. წი-  
ფუღა.

წიწიღა, წიწღა, წიწი ბმ ძიღე-  
ნოქ.

წიწკაზი სმ. ჟიქღღაღი.

წიწმარიცე, წიწმარიცე კრესს-სა-  
ღაღი.



роговъ Кавказскаго хребта, напомянующій своими заостренными скалистыми вершинами вертель.

**წვიცონ:** წვიცონუა, წვიცონაფა შიპ-  
პუტუ, I-я пор. н. ჰწვიცონენქ; — сь  
род. отн. ვუწვიცონუნქ, ср. ზის-  
კონუა.

**წვემა,** ნ-წვემა, см. წკალა.

**წვეუღეცი** см. ჭინუ.

**წვეუმონცუა** сучение; сучить (г. გრე-  
ხა), закручивать, I-я пор. н. ვწვეუ-  
მონცენქ, аор. ღო-ვწვეუმონცი; —  
II-я пор. ვიწვეუმონცენქ; — сь род.  
отн. н. ღოთმუ-ვუწვეუმონცუნქ, аор.  
ღოთმუ-ვუწვეუმონცი; — стр. з. II-я  
пор. н. ვიწვეუმონცუექ закручи-  
ваюсь.

**წვეუნწვი,** წვეუნწვი скряга; — წვეუნწვი-  
ბა скуность, ср. ჯარბადო.

**წვეურ:** წვეურუა, მო-წვეურუა закрывать  
(глаза), I-я пор. н. ვწვეურუნქ.

**წვეურინ:** წვეურინი, წიმო-წვეურინაფა  
(თოლიში) вырвать, выколоть гла-  
за, сь род. отн. წიმუ-ვუწვეურინუნქ  
или იწმუ-ვუწვეურინუნქ, аор. ბემ-  
წუ-ვუწვეურინე (ვმ. ბემწუ-ვუწვეუ-  
რინე).

**წვეუნწვი** см. წვეუნწვი.

**წვემა,** ნ-წვემა, см. წკალა.

**წვერუა** см. წვირუა.

**წმინდა** (г.) чистый, святой, см. წი-  
მინდუა.

**წმორთი** голенъ, წირღვი.

**წოღა,** ნ-წოღა. сажа, копать.

1. **წონ:** წონება не одобрить, брако-  
вать, II-я пор. н. იბწონენქ, аор.  
ღეუბწონი; — сь род. отн. ვუწო-  
ნენქ.

2. **წონ:** წონება, მო-წონება одобре-

ние; одобрять, нравиться, II-я  
пор. н. იბწონენქ мнѣ правится; —  
сь род. отн. მუ-ვუწონუნქ я по-  
хваляю его за что, одобряю, аор.  
მუ-ვუწონე; — III-я пор. н. ვოწო-  
ნუნქ стараюсь, чтобы ему понравив-  
лось, ვოწონუნქ ღუს стараюсь нра-  
виться ему; — объект. стр. I-я пор.  
მო-ვწონს, სი მო-რწონს მნѣ, тебѣ  
нравится, მოვწონს ღუდი я гор-  
жусь, аор. მო-მეწონე, თის მე-ეწო-  
ნე; — მო-სა-წონე достойный по-  
хвалы, одобрения.

3. **წონ:** წონუა взвѣшивать, сравни-  
вать, I-я пор. н. ვწონენქ взвѣши-  
ваю, аор. ღო-ვწონი; — стр. з. II-я  
пор. ვიწონუექ, аор. ღი-ივწონი; —  
ბე-წონუა, ალა-წონუა соразмѣрять,  
сравнивать другъ сь другомъ, н.  
ალღმუ-ვუწონუნქ, аор. ალღ-ვუწო-  
ნე; — стр. з. IV-я пор. н. ალღმუ-  
ვაწონუექ сравниваюсь сь кѣмъ,  
чѣмъ, аор. ქალღ-ვაწონი; — ბე-ნ-  
წონი соразмѣрный, сравнивае-  
мый.

4. **წონ:** წონება, მიკო-წონება примѣ-  
чать, узнавать, догадываться, II-я  
пор. н. იბწონენქ, аор. იბწონი, მი-  
კი-ი-ბწონე, пр. с. ქო-მიწონებუ; —  
მე-წონებული отмѣченный, услов-  
ный.

**უე-წონობა** см. უე-მწეობა.

**წორ:** წორაფა опережать, сь род.  
отн. н. ვუწორუნქ, аор. ვუწორე.

**წორი,** წორო см. სწორი.

**წახლე** прежде, раньше, წახლე;  
впереди, передъ (въ сложныхъ сло-  
вахъ წახ, напр., გოლა-წახ), წო-  
ხლოდემე, ო-წახლოდემე; — წახლოდენი  
передній, первый; прежній, минув-

შიწ, წახოლიანი, ო-წახოლენი, ო-წახიანი.

**წრომი** სკონჲ, ფილინჲ, სჩყ, რწომი, **წუ** мякипа; — სა-ნ-ძელი (რ. სა-ბძელი). სა-ნ-ძე ხმ мякинница.

**წუალა** см. წ 5.

**წუთი** (რ.), წუთი მიწუთა, секунდა, მიგჲ; — წუთიშ-სოფელი ძღჳნიშ მიწ, мгновений, преходящий.

**წუკალი** МЗ, წუკალე S, წუკაე ხმ маленький котель, ср. კარდილა, ქვა-ქვათანა.

**წულიში** Цулишь, гора въ сѣверной Мингрелии; мѣстныя жители увѣряють, будто-бы на этой горѣ имѣются большія желѣзныя кольца, продѣтыя сквозь край скалы; кольца эти будто-бы служили въ древности, когда Черное море достигало до этой горы, мѣстомъ для привязи кораблей.

**წუმი** (дат. карт. წუნს/ც) мнута, секунда; — აკა წუნს/ც въ одну мнута, въ одну секунду, ср. წამი.

**უ-წუნდური** (რ. უ-წმინდური) нечистый; — უ-წუნდური нечисто, см. თუნთი, წიმიანლა.

**წუნთი** см. წუთი.

1. **წურ:** წურაფა, მე-წურაფა **უვავ-** ვავ, направлять, III-я пор. п. ვო-წურუნქ, აორ. ქვ-ვოწურე; — სჲ род. отп. მე-ვუწურუნქ направляю кого туда; — მო-ვუწურუნქ направляю кого сюда; — წურაფილი направленный.

2. **წურ:** იელა-წურა **ნაგბათ,** **პრ-** **ნაგბათ** **ვნიჲ;** — ნუგჲ ილაწურილი სჲ **პრ-** **ნაგბათ** **უშაჲ.**

**წურეზი** см. ჭინუ.

**წურწ:** წურწა **высасывать,** **пить,** I-я пор. п. **პწურწენქ,** აორ. **პწურწი.**

**წურწინი** **пискъ;** **пищать** I-я пор. п. **ვწურწინენქ,** აორ. **გო-ვწურწინი.**

**წურწუფა** (რ. წუშწუმა) **сѣра,** **снич-** **ка;** — **ლე-წურწუშე** **Лейцурцума,** село въ Зугдид. уѣздѣ.

**წულა** (რ.), წულაზი **чувяки,** **чусти,** **ко-** **жапая** **обувь** **сѣ** **подошвою,** **внутри** **которой** **надѣваются** **не** **только** **обыкновенныя** **носки,** **по** **п** **მესტი** **носки** **изъ** **тонкой** **кожи,** **ср.** **ჩაფუ-** **ლა,** **см.** **ხარაზი.**

**წუნება,** მ-წუნარება (რ.) **горе,** **не-** **чаль;** — **ლილი** **წუნარეთ** **сѣ** **большимъ** **горемъ;** — **წუნება,** **შე-წუნება,** III-я **пор. п.** **ვაწუნენქ** **печалю,** **безпокою** **его,** **აორ.** **შე-ვაწუნი,** **пр. с.** **შე-მი-** **წუნებუ;** — **სჲ** **род. отп.** **შე-ვუწუნენქ,** **შე-გიწუნენქ** **и** **т. д.;** — **სტრ. з.** II-я **пор. п.** **იბწუნებუქ** **или** **ბწუნენქ** **го-** **рюю,** **печалюсь,** **აორ.** **ში-იბწუნი;** — **объект. სტრ.** **2-го** **произв. სპრ.** **მე-** **წუნებუ,** **შე-მეწუნებუ** **у** **меня** **стра-** **даетъ** **что-либо** **(душа,** **сердце),** **აორ.** **შე-მეწუნებუ;** — **შე-მა-წუნებელი** **огорчающий;** — **შე-წუნებული** **огор-** **ченный.**

1. **წყ || ნ-წყ:** ა) **წყება,** **ნ-წყება** **от-** **крывать,** **развязывать,** **объяснять,** **გო-წყება,** I-я **пор. п.** **ბწყენქ** **или** **მწყენქ** (**<** **ბ/გწყებაქ**), აორ. **გო-ბწყი,** (**გო-მწყი**), **пр. с.** **მინწყებუ;** — **სჲ** **род. отп. н.** **ვწყენქ** **развязываю** **ему,** **у** **него,** **გინწყენქ,** **იბწყენქ** **и** **т. д.,** აორ. **გვ-ვწყი;** — IV-я **пор. п.** **ვონ-** **წყებაფუნქ;** — **ენწყება** **объяснять,** **отвязывать,** **н.** **ეომე-ვწყენქ,** აორ. **გე-ენწყი;** — **სჲ** **род. отп.** **ეომე-** **ვწყენქ** **и** **т. д.;** — **სტრ. з.** II-я **пор.**

ვინწყუბუქ რავიავაოქ, აორ. გო-  
 ივწყი; — ე-ევწყინექ მენა მოხო  
 ოვიათ, ობქენიქ; — ობქექ.  
 სტრ. 3-ო სტრ. ი. მანწყუბუ მნი, უ  
 მენა რავიავაოქ, ოტერივაოქ,  
 აორ. გვ-მანწყ; — 3-ო სტრ. (ფორ.  
 ვოზ.) ი. მანწყე ილი მანწყინე მოგუ  
 რავიათ, აორ. მანწყე ილი მანწყი-  
 ნე; — ე-მანწყე მოგუ ობქენიქ, გე-  
 ე-მანწყე მოგუ ობქენიქ, ობს ობქ-  
 ი-ანწყე, აორ. გე-ე-მანწყე, ობს გე-ი-  
 ანწყე; — გო-ნწყუმიოი რავიათიქ,  
 რასქუთიქ; — ი-ო-ნწყუმალი ილი ი-ო-  
 ნწყებუ (იმ. ე-ო-ნწყებუ) ობქენ-  
 იქ რავიავაოქ, ოვიათიქ; —  
 ბ) ე-ნწყება ოვიათიქ სნიმათ, სნი-  
 რათ კოჟუ, III-ი სტრ. ი. ე-ბუ-ვონ-  
 წყენქ, აორ. გე-ე-ვონწყი, ობქე გე-  
 ი-ონწყე; — მიკო-ნწყება სნიმათ  
 ოდეჟუ, III-ი სტრ. მიკვმ-ვონწყენქ  
 სნიმათ სქ ნეგო, აორ. გ/ომვკუ-  
 ვონწყი, ობქე გამკა-ანწყე; — II-ი  
 სტრ. მიკვმი-ივწყენქ სნიმათ სქ სე-  
 ნი, აორ. გამიკ'ი-ივწყი; — მიკო-  
 ნწყემიოი რავიათიქ; — გიმა-ნწყება  
 სნიმათ სვერჟუ ვივიქ, ნაპრ., სქდ-  
 ლო სქ ლოშადი; — მიხო-ნწყება სნი-  
 მათ სქ ჟეგო ოკრივალო, კრიშკუ,  
 III-ი სტრ. ი. გინვმ-ვონწყენქ, აორ.  
 გამვმ-ვონწყი; — მო-ნწყება ოვია-  
 თიქ; სნიმათ, ნაპრ., კოლქო, II-ი  
 სტრ. ი. მიოთი-ივწყენქ, აორ. გამი-  
 იმ'წყი, ობქე გამი-ივწყე; — ეკო-  
 ნწყება ოტრივათ ვვერქ; — ც) ელა-  
 ნწყება ვნიმათ, ვიტასნივათ ივქ  
 ორედი ჟეგო, ნაპრ., მეჩ ივქ იო-  
 ჟენქ, I-ი სტრ. ელა-ბწყენქ, აორ.  
 გელა-მ'წყი; — II-ი სტრ. ი. ელ-  
 ვე-ევწყენქ, აორ. გელე-ბწყი; —  
 ე/შა-ნწყება ვიტასნივათ, ნაპრ., ივქ

ვონწყი, I-ი სტრ. ი. ე/შა-მ'წყენქ,  
 აორ. გელა-მ'წყი, ფორ. ვოზ. ი.  
 ეშა-მანწყინე ილი ეშა-მანწყე, აორ.  
 ეშა-მანწყინე, ეშა-მანწყე; — აკო-  
 ნწყება ობქენიქ; ნაუშნიქათ,  
 პრი. სტრ. ავ-ნა-წყება.

2. წყ || ნ-წყ: წყულა, ნ-წყულა, წყულა-  
 ფა, ლო-ნწყულა რავიათ, -თქსა,  
 გუბიქ, ოგინათ, ოვიათიქ,  
 კუვირქათ, I-ი სტრ. ი. ბწყენქ  
 ილი მ'წყენქ ილი ბწყენქ რავია-  
 თიქ, გუბიქ, აორ. ლო-ვწყი, პრ. ს.  
 მიწყი; — სქ ორ. ოტი. ვწყენქ; —  
 IV-ი სტრ. ვონწყეფუნქ; — სტრ. 3.  
 II-ი სტრ. იმ'წყუქ ილი ოწყუქ  
 რავიათიქ, ოგინათ, აორ. ლო-  
 იმ'წყი, პრ. ს. ლო-მ'წყე/რქ; —  
 მანწყული, მანწყული ბმ რავია-  
 თიქ; — ნწყი/ლო, ლო-ნწყი-  
 რი, ლო-ნწყილო, ლო-ნწყიო ბმ  
 ოვიათიქ, ოვიათიქ; — ჰა-ბწყინი, სმ. ჰა 1; —  
 მო-ნწყულა სორათ, რავიათიქ; —  
 მულა-ნწყულა, მულა-ნწყილო ოვია-  
 თიქ ვივით, ვივით.
3. წყ || ნ-წყ: წყულა, გო-ნწყულა,  
 გიმა-ნწყულა, წყულა, ლო-ნწყულა  
 ავთ ოვიათ, რავიათ, ოვიათ,  
 ნაპრ., ოვიათ (სტოლქ), ნაპრ.,  
 ოვიათ, -თქსა, II-ი სტრ. ი. ვინ-  
 წყენქ ოვიათიქ ოვიათიქ, აორ.  
 გი-ივწყი, ლო-ივწყი; — III-ი სტრ.  
 ი. ვონწყენქ ილი გე-ბუ-ვონწყენქ,  
 გი-ვონწყენქ, აორ. გვ-ვონწყი,  
 ობქე გ-ანწყე; — IV-ი სტრ. ი. ვონ-  
 წყეფუნქ; — სტრ. 3. II-ი სტრ. ვინ-  
 წყეფუნქ ვლადუქ, ოვიათიქ, ნა-  
 რავიათიქ ილი IV-ი სტრ. ვანწყულა-  
 ფუქ, აორ. გავმი-ივწყი; — მანწყულა  
 ოვიათიქ, ხეში მანწყულა ოვიათიქ

მოგაოიქი (ბუკ. უსრავაოიქი რუ-  
 კუ); — გო-ნწყიირი, გიმო-ნწყიილი  
 უსრეოიქი, რაზლოჟიქი, ნაკრ-  
 თიქი, ნარაჟიქი; — ელა-ნწყუაღო  
 რაზლოჟი, რასოლოჟი ვქ რაჟ; —  
 გიშა-ნწყუაღო ვიბრარე იქი სრედი  
 ჩეო, რასკლადივარე ოდქლიო დრუგქ  
 ოთქ დრუგა; — მიოთო-ნწყუაღო რაზლო-  
 ჟიქი, რასოლოჟიქი ვქ ჩემქ; —  
 მიკო-ნწყუაღო უსრეოიქი, რაზლოჟიქი  
 უ ჩეო; — ობქექ. სრ. 3-ო სრ. გა-  
 მანწყუაჟუ მიქ უსრეოიქი, სდქ-  
 ლაქსი; — შუ გაანწყუაჟუ (რ. რა გაე-  
 წყოზა) ჩო ჟე დქლარე!

**წყავაში** ქქავაშქ, დერეფი ვქ ზუგ-  
 დიდსკომქ უქადქ.

**წყაკურთხია** სმ. პოდქ წყარი.

**მო-წყაღე** (რ.) მილოსტივიქი; — **მო-წყა-  
 ლეზა** (რ.) მილოსტი; — **სა-წყალი** (რ.)  
 სა-წყეალი, სა-რ-წყალი, სა-ნ-წყალი  
 დოსოიქიქი მილოსტი, სოჟალქიქი;  
 ბქდიქი; — **სა-მო-წყაღო** მილოსტი-  
 ქი; — **სა-მო-წყაღოთ** ნა მილოსტი.

**წყარი** ვოდა, რქკა (ვქ ნერქ. სმქსლქ  
 მოჩა, სმ. *Хр.*, სრ. 60, 19-20), ნა-წყა-  
 რი/უ ბქვიქე რუსლო; — მე-ნწყარე  
 ვოდოვოქ; — წყარი-სინდი, სმ. სინ-  
 დი; — ცხენი-წყარი ქხენი-იქარქ, რქ-  
 კა მეჟუ მიქგრელიქი ი იმერიქი  
 (ბუკ. ლოშადიქი ვოდა) — კამა-წყა-  
 რი, სმ. კამა; — წყა-კურთხია, წყა-კურ-  
 თხია (რ. წყალ-კურთხევა) ვოდოსვარე,  
 პრავდიქი ქრეშენიქი; — ბ. მ. ი  
 ო-ნ-წარე ბოლო; — წყარი-გიმალა-  
 ჟუ, სმ. პოდქ ლ 3; — წყა-ჩხურა, სმ.  
 წაჩხურა [უ Brosset (Rapp. VII, სრ.  
 72) *вода* ქყარი, ფორმა ჯაქომქრ-  
 ნაქი რი რ. წყალი, იო ნიღქ ვქ  
 მიქგრელსკომქ ონა ნიქქ ნე-  
 ვსრქჩაქსი, რავიო კაქქ ნიქქ სი ი უ

Rosen'a; თო ჟე სლო ვა 70-ოიქ,  
 სრ. რივდენო უ Brosset ვქ ფორ-  
 მქ ჩყარი ჩო, კონეჩიო, ოქეჩაქკა].

**წყეი** სმ. წყი.

**წყემი** ქქემქ, სელო ვქ სენაკსკომქ  
 უქადქ.

**წყენა** (რ.) ვრედქ; ვრედიქ, ოგორჩაქ,  
 III-ქ პორ. ვაწყენქ; — ობქექ. სრ.  
 მ/ვწყენს, რწყენს, წყენს, მპ. მ/ვწყენა  
 მქქ, თებქ.. ვრედიო, სმ. წყინაჟა.

**მე-ნ-წყერი** (რ. მე-წყერი) ობვალქ.

**წყეული** (რ.) პროქლთიქი, სრ. ქქეაღო  
 პოდქ ქქე 1.

**წყვ || წყმ:** წა-წყვიზდა, წა-წყვიზინდა, I-ქ  
 პორ. წა-ვწყვიზინდენქ იოგობლუ ოგო,  
 აორ. წა-ვწყვიზინდი; — სქ როდ. ოთქ.  
 წუ-ვუწყვიზინდენქ, წა-გიწყვიზინდენქ,  
 აორ. წუ-ვუწყვიზინდი; — სრ. ვ. II-ქ  
 პორ. წე-ვწყვიზინდენქ იოგობლუ.

**წყი**, წყი ლავროვიქი, წყეი ი.

**წყინ:** წყინაჟა, წყენაჟა, მო-წყინა, მო-  
 წყინაჟა სკუქა, ოგორჩენიქი; — აორ.  
 მო-ვწყინდი ილი მი-ივწყინი ი სრალქ  
 სკუქარე; — III-ქ პორ. ი. ვოწყინუნქ  
 ილი ვოწყინენაჟუნქ ოგორჩაქ ოგო,  
 აორ. ვოწყინე, ვოწყინენაჟე; — შუ-  
 ვოწყინუნქ ნასკუქ სმუ; — ობქექ.  
 სრ. 3-ო სრ. მოწყინე (რ. მწყინს),  
 აორ. მეწყინე; — II-ქ პორ. ი. ვიწყი-  
 ნანქ ოგორჩუსქ, აორ. ვიწყინი; — მო-  
 წყინაფილი, მო-წყინეპული ნეჩალ-  
 ნიქი, ოგორჩენიქი; — სა-წყინო პრედ-  
 მექქ დქქ ნეჩალი, ოგორჩენიქი.

**წყინარო**, წყინარო თიქო, მედლენო,  
 სვობოდო, ბეჯქ ტრუდა, წყენარო, სმ.  
 წყენარი.

**წყირი** S, წყერი MZ ბლოქა; — წყი-  
 რიში ქქოჟუა, სმ. გო-სარქქალაჟა.

**წყმ:** წა-წყვიზინდა სმ. წყვ.

**წყნარი** (რ.) тихий, кроткий, სრ. წყინა-რო, უვილი.

**წყორი**: წყორუა, გო-წყორუა, აკო-წყორუა სმზნაჲ, I-ია პორ. ნ. ვწყორგნქ, აორ. გო-ვწყორი; — სჲ როდ. ოთ. ნ. ვუწყორუნქ, აორ. ვუწყორე; — წყორილი, გო-წყორილი, აკო-წყორილი სმზნაჲ.

**წყუ** колодець; — წყუ-რგილი როდნიკ (სუკა. холодный колодець), სრ. ონჭა подь ცინი; — ჩხორო-წყუ Чхоро-цкы, село вь Зугдидск. უზდჲ (სუკა. девять колодцев, სრ. გ. ცხრა-წყურო).

**წყუნ**: წყუნაფა ბოღჲ, III-ია პორ. ნ. ვოწყუნუნქ პრიჩინაჲ ომუ ბოღ,

აორ. ვოწყუნე; — ობჲექტ. სტრ. 3-გო სპრ. მაწყუნეე მიწ ბუდეთ ბოღო; — წყუნაფირი ბოღოე მწხო.

**წყურიში** MZ, წყურუში S კოლეო იზჲ კამნა, ნაღჲვაემოე ნა ნიჲნიი კონეჲ ვერეტენა (ჩერიო).

**წყურ-კურჩი**, წყუ-წყუტო ჯოდჲჲკა, ვაჲყატჲ, სრ. კაცხურკაკა.

**წყუ-წყუტო** სმ. წყურ-კურჩი.

**წყვოღ** соленый, სმ. კვარი I.

**წყვრი** სმ. წყირი.

1. **წვ** სმ. წი.

2. **წვ-** სმ. წა I.

**წვმა** სმ. წ 3.

**წვში**, **წვმო** სმ. წიში.

**წვრუა** სმ. წირუა 2,

ჭ.

1. **ჭა**: ჭალა ჲნაჲ, I-ია პორ. ნ. ჲჭანქ, აორ. ღო-ბჭე; — IV-ია პორ. ნ. ვოჭაფუნქ; — მა-ჭალი პორტნიი, ჲვეიკა, სრ. ოერზი; — ო-ჭალი ჲნაჲ; — გე-ღლა-ჭალა ჲაჲნაჲ სნაჲ ვაჲრეჲ; — გინა-ჭალა პრინაჲ რუგჲ რუგჲ

2. **ჭა** სმ. ჭუა, ჭაფა.

1. **ჭა** მმ. ჭალეფი, ჭაეფი ხმ სოლომა; კამჲშჲ (გ. ჩალა); — ჭამო ვიწ-სტჲ სჲ სოლომი.

2. **ჭა** სმ. ჭიჭე.

**ჭაბაკუა** пошрать, топтать, I-ია პორ. ნ. ჲჭაბაკანქ, აორ. ღო-ბჭაბაკე.

**ჭაბუ** клей; ჭაბუა კლენაჲ, ოთნატაჲ, სგაჲვივაჲ, I-ია პორ. ნ. ვჭაბუნქ, აორ. ღო-ვჭაბი, პრ. ს. მიჭაბუ; — III-ია პორ. ნ. ვოჭაბუნქ; — სტრ. ვ. IV-ია პორ. ნ. ვაჭაბუნქ, მიკემე-ვაჭაბუნქ (ოგჲ მიკო-ჭაბუა) პრინკლენაჲ ვაჲ ჩემუ, აორ. ქიმკე-ვაჭაბი; — გო-ჭაბილი ჲკლენაჲ; ობნა-

ჲანი; — გინო-ჭაბუა ჲკლენაჲ, ჲაოტატაჲ სვერჲუ; — გღინო-ჭაბუა ვკლენაჲ.

**ჭაბურთა** Чабурга, село вь Сенак. უზდჲ.

**ჭადარი** (გ.) чинарь, ჭანდარი.

**ჭაკი** (გ.) животное женского пола, სმ. ცხენი, ოხა.

1. **ჭაღა**, ჭალე ჭაღა, ჭაღა, село Зугдидского уезда; — ჭალა-ღიღი ჭაღადი, село и общество Сенакского уезда; — ჭალაღიღური წალადიდჲი; წალადიდეჲ, მწ. ჭალაღიღარეფი, სრ. ჭალე.

2. **ჭაღა** სმ. ჭ 1.

**ჭაღავარი** სმ. წვლი.

**ჭაღე** (გ. ჭალა) роща; ნაჲვანიე სელა, სმ. ჭალა I.

**ჭაღენჯიხა** სმ. წალენჯიხა.

**ჭან**: ჭანაფა, ვო-ჭანაფა ჲვაჲ, პრინკლენაჲ, I-ია პორ. ჲჭანაფუნქ ილი



II-я пор. н. იბჭანუანქ, აორ. ქიმი-  
იბჭანეე, პრ. ს. მიჭანუაფუ; — მო-მ-ჭა-  
ნაფალი призывающий; — მო-ჭან-  
ფილი, ნა-ჭანეფი призванный; —  
ო-ჭანაფალი подлежащий приглаше-  
нию, призываю; — გილო-ჭანაფა  
вызывать изнутри.

**ჭანდავი** пруть, ჭარდავი.

**ჭანლი** см. ჭანჯი.

**ჭანი** или ლაზი ჟანქ, ღაზქ, (одно  
изъ яфетических племенъ); —  
ჭანური котелъ изъ мѣди (ჟანყ  
считаются пионерами въ металлур-  
гии вообще, въ частности въ обра-  
боткѣ мѣди; Лазистანъ и нынѣ,  
какъ и въ древности, славится  
своими мѣдными рудниками; на-  
званія мѣди какъ въ яфетическихъ,  
такъ и индо-европейскихъ языкахъ  
указываютъ на Сперъ, городъ на  
верховьяхъ р. Чороха въ Лазиста-  
нѣ; см. Н. Марръ, *Изъ поездки въ  
Турецкй Лазистанъ*, стр. 548, *Кре-  
щение*, стр. 168); — ჭანი-წყარი (< ჭა-  
ნი-წყარი) ჟანიჭარქ, რქა въ  
Мингрелин (*букв.* ჟანская вода, т. е.  
რქა). ჭენი-წყარი или წენი-წყა-  
რი [появление წ въ началѣ слова  
вм. ჭ находитъ объясненіе въ рег-  
рессивной ассимиляціи (ср. სქა-  
სერი < სქა-სერი), а гласный ე  
вм. ა находитъ поддержку въ армян-  
скомъ названіи ჟановъ *ჟან* рядомъ  
съ *ჟან*]; — წანი-ბორია, см. ბო-  
რია.

**მა-ჭანვალი** (ი.) сводникъ, сваха, ср.  
მა-რე ბელი.

**ჭანჯი**, ჭანლი (арм. *ჟანჯ*, *ჟანჯ*) муха  
(этим. сл. см. Н. Марръ, *Къ во-  
просу о ближ. родствѣ арм. яз. съ*

*иверскимъ*, В. В. О. И. Р. А. О.,  
т. XIX, 1909, стр. 072), ср. ზაზი.

**ჭაპანი** М (абх. აჭაპან) пушокъ, ср.  
ჭიპე.

1. **ჭარქ**: ჭარუა писать, I-я пор. ბვეჭა-  
რენქ или ჰჭარენქ, აორ. ბვეჭარი, ჰჭა-  
რი, პრ. ს. მიჭარე; — სქ როდ. отн.  
წვეჭარენქ, გიჭარენქ, იბჭარენქ и  
т. д.; — სტრ. ვ. II-я пор. იბჭარუქქ  
пишусь, იბჭარუაფუქქ, აორ. იბჭარი,  
პრ. ს. ბჭარე[ლექქ]; — II-я пор. (სტრ.  
ფორ. возм.) ვიჭარექ S, იბჭარექ MZ  
я могу быть написанъ; — объект.  
სტრ. ვ-го სპრ. (ფორ. возм.) ნ. მაჭა-  
რე могу писать, აორ. მაჭარე; — მა-  
ჭარალი пишущий, писецъ; — ჭარი-  
ლი, ნა-ჭარა написанный; — ო-ჭარა-  
ლი предметъ писанія; — ე-ჭარუა  
описать; — მე-ჭარუა писать туда,  
მო-ჭარუა писать сюда, მეჭარუა-მო-  
ჭარუა переписка; — გილო-ჭარუა  
писать тамъ и сямъ; — გინო-ჭარუა  
переписать; — ჭარა судьба, ცვაი-  
ჭარა, см. ცვა (см. Н. Марръ, *Яфе-  
тические элементы въ языкахъ Арме-  
нии*, III, Изв. И. А. Н. 1912, стр.  
597, e)

2. **ჭარქ**: ჭარაფა, მო-ჭარაფა удостоить,  
-ტყა, III-я пор. ნ. ვოჭარუენქ სდ-  
ლაю его достойнымъ чего, დამქ  
ему что, აორ. ვოჭარეე, პრ. ს. მიჭა-  
რუაფუ; — სტრ. ვ. IV-я пор. ვაჭა-  
რუქქ удостоюсь чего, დიდანუსქ  
кому, აორ. ქე-ვაჭარი.

**ჭარგა** разноцветный, пестрый.

**ჭარდავი** см. ჭანდავი.

**ჭარკანუა**, გო-ჭარკანუა покрывать  
сплошь; — გო-ჭარკანელი უქქური  
покрытая сплошь (плодами) яб-  
лоня.

**ჭარჭულუა** выводить узоры, н. ვჭარჭულანქ, აორ. ვჭარჭულე; — ჭარჭულერი узорчатый.

**ჭაფუნ-ჭაფუ:** ჭაფა, ნჭაფა достижение, стремление; достигать, приближаться, устремляться, II-ი პორ. პ. ვინჭუნქვ სტრემლუს, აორ. ვინჭე; — სწოდ. отп. ვუნჭანქ, მე-ვუნჭანქ приближаюсь къ нему туда, задѣваю, ударяю, забрасываю, მო-ვუნჭანქ приближаюсь къ нему сюда, აორ. მე-ვუნჭანქი: ხეს ღულიშა მი-მიწანქვ буду ударять себя рукою по голове (г. თავში ხელს მოვიშენ); — სტრ. ვ. ვანჭუქქი ილი ვონჭუქქი достигаю, н.-ნ. მე-ვონჭუქქი, თინა მი-ონჭუქქი, აორ. ქვ-ვანჭი, პრ. ს. ვნჭაფუქქი; — ელა-ნჭაფა достигать вверх; — მე-ნჭაფა достигать туда, მე-ვანჭუქქი, სი მი-ანჭუქქი, აორ. ქემე-ვანჭი, თიქ ქიმი-ანჭუქქი; — მო-ნჭაფა достигать сюда, н. მო-ვანჭუქქი, სი მა-ანჭუქქი, აორ. ქომე-ვანჭი, თიქ ქემა-ანჭუქქი (нм. ქომო-ანჭუქქი); — მიკო-ნჭაფა допускать, подпускать; — გინო-ნჭაფა быть достаточнымъ, переступать черезъ что; — მო-ნჭაფილი достигший, наступивший; — უ-ნჭაფუ, თოლი-უნჭაფუ необозримое, недостижимое глазомъ.

**ჭაფურია** «чапурия», трава сладкая; говорится: ათე ოჭკემალი ჭაფურია-ჯგურა რე это кушанье — точно «чапурия»; თის ოჭკემალიქე ჭაფურიაქ ანუქქი დია ნეო кушанье стало, какъ «чапурия».

**ჭაქვინჯი** Чаквиндж, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ (< г. ჭა колодець ი მ. ქვინჯი ძიო, значить ძიო колодеца); у Вахушта (стр. 396) ჭა-

ქვითი; у Brosset (Yoyage, Rapp. VII, стр. 49) ჭაქვშის ილი ჭაქვშის ციხე (< ჭა + გ. ქვშა *несоко* + გ. ციხე *крѣпость*) «la citadelle du puits de sable».

**ჭალარა** (г.) сѣдшия; сѣдой.

**ჭარხურა** см. წანხურა.

**ჭაჭა** (г.) *мн.* ჭაჭეფი почка, почки (у человека и животных).

**ჭახალი** (г. ჭარხალი) свекла; — ჭახალიშა უკუ ღული გოლოვა უ ნეო похожа на свеклу (говорять о плѣшивыхъ, см. სორა), სრ. სოცვლია.

**ჭე** см. ჭიჭე.

**ჭელენჯიხი** см. წალენჯიხა.

**ჭემი** см. რჭემი.

**ჭენი-წყარი** см. ჭანი.

**ჭეჭეთობა** «чѣчѣтоба», подъ этимъ названіемъ извѣстны въ Мпугрелин кануны праздникоѣ Успенія (15 авт.) и пророка Ильи (20 іюля, см. ელიობა); но народному върованію мужичны и жепщичны, паходящіяся въ сношеніяхъ съ нечистою силой и называемые მა-ზაკვალი, въ эту ночь отправляются на ближайшую къ селу возвышенность и оттуда подслушиваютъ, что происходитъ въ обывательскихъ домахъ; если гдѣ услышать стукъ въ родѣ ударовъ тонора (წკერუ); это знаменуетъ, что въ томъ домѣ въ теченіе года умреть кто-либо изъ мужичин; при этомъ, если стукъ повторяется громко и часто (მაღასი-წკერუ), то умреть молодой человекъ, а если — тихо и медленно (წყნარი-წკერუ), умреть старикъ; стукъ на подобіе молотбы гоми (ჩხვარუ) означаетъ смерть

женщины; талисманом против козней злыхъ духовъ считается восковая свѣча или свѣлапный изъ воску крестикъ; талисманъ всѣ привязываютъ къ волосамъ на ночь **ჭეჭეთობა**, а обреченные на смерть, узнавъ объ этомъ на утро отъ **მზაკვალი**, не расстаются съ талисманомъ въ теченіе цѣлаго года; воскъ привязываютъ и къ животнымъ, а также дѣлають деревянные крестыки, привязываютъ къ нимъ терпъ и камешки и ставятъ передъ домомъ и на нивѣ (СМК, XVIII, отд. III, стр. 4; კრეზული 1899, отд. II, стр. 42); по другой версіи въ **ჭეჭეთობა სერი** (почъ чародѣевъ) собираются всѣ нечистыя силы въ образѣ кошекъ, собакъ и женщины-вѣдьмы, паз. по-миргельски **მენწარი** (**მენწარი** направляется на союставленіе съ г. **მეცარი** у Орб. *падающий*, -*ал по лопаткамъ животныхъ*). Онѣ, пробравшись тайкомъ въ домъ, вынимають у дѣтей, а иногда и у взрослыхъ души христіанскія и несутъ ихъ на гору «**Табакона**» къ своему господину, великану, который привязанъ цѣпью къ скаламъ этой горы св. Георгіемъ (СМК, XIX, отд. I, стр. 152), ср. у Бер. **ჭაჭვეთი**.

**ჭვ** см. **ჭუ**.

**ჭვათი** канля, **ჭვეთი**; — **ოლაჭვათურე** (< **ოლა+ოჭვათურე**) площадь вокругъ дома, куда падаютъ дождевыя канли съ крыши, ср. **ჭვათირი** у Чк.

**ჭვალ**: **ჭვალუ** донть, I-я пор. н. **ვჭვა-**

**ლენქ**, аор. **გე-ვჭვალე**; — **ჭვალა** сырть, полученный съ одного улоя.

**ჭვალივი** когти, ср. **ბირცხა**, **ჯღვალივი**.

**ჭვარ**: **ჭვარუ**, **ე-ჭვარუ** очищать, ср. **ჭვარუ** зывать сѣкирою, очищать лѣсъ подъ ниву, I-я пор. н. **ბჭვარენქ**; — **ე-ჭვარილი** **ღიხა** расчищенная земля; — **უ-ჭვარუ** **ღიხა** перасчищенная земля.

**ჭვარჭვალი** плескъ воды, брызги, **ჭურჭული**.

**ჭვანე**, **მ-ჭვანე** кислый, ср. **ბეე**, **მი-მარი**.

**ჭვე**, **ჭვეე** рожь, ср. **ქუმი**.

**ჭვეთი** см. **ჭვათი**.

**ჭვითუა** см. **ჭვიცაფი**.

**ჭვიმა** дождь; — п. **ჭვინს** S, **ჭვენს** MZ дождь идетъ, аор. **ღ-ჭვიმუ** дождь пошелъ; — **მიშა-ჭვიმა** дождить среди чего, въ середину чего: **თურს ქიმეშაჭვიმუ**.

**ჭვიც** || **ჭვუც**: **ჭვიცუა**, **ჭვუცუა** закрывать глаза, I-я пор. н. **ვჭვიცენქ**, аор. **ღ-ვჭვიცი**, **ღ-ვჭვუცი**; — стр. 3. II-я пор. н. **ვაჭვიცუაფუქ** закрываюсь, аор. **ღ-ვჭვიცი** (< **ღ+ივ-ჭვიცი**).

**ჭვიცაფი**, **ჭვითუა** чирканіе, шебетаніе, I-я пор. н. **ბჭვიცანქ**, аор. **ქ-ბჭვიცაფე**.

**ჭვიცე** дыра, скважина.

**ჭვიცღლური** см. **ეურზენი**.

**ჭვიშთარი** эллипсоидальный кубурузный хлѣбъ съ сыромъ, см. **ო-კუ-მაფუ**.

**ჭიეფი** см. **ჭილეფი**.

**ჭითა** красный; — **ჭითაში** см. **ეურზენი**; — **ჭითა-წყარი** **ჭიტა-ძმარ**, село

въ Зугдидскомъ уѣздѣ (*букв.* красная вода, см. წყარი); — отым. глаголѣ, стр. 3. III-я пор. н. ბჭითონდექ კრსიუ, აორ. გო-ბჭითონდი; — III-я пор. ძწისთ. 3. ვოჭითონუნქ заставляю его краснѣть.

**ჭიკუ** см. სსული.

1. **ჭილა**, ნეძიშ ჭილა зеленая шелуха грецкого орѣха, ნეძიშ ნო-ხეი.

2. **ჭილა-ხე** см. ხე 2.

**ჭილაფი**, ჭიეფი (< ჭიაეფი) ხმ ძინოვა тростниковая.

**ო-ჭინახე**, ო-ჭენახე/უ დავილქა, თო-ჩილო.

**ჭინკა** (გ. ჭიმაკა) лѣшій, домоной.

**ჭინუ**, ჭინი S, ჭენუ MZ пруть; — ო-ჭინივე მწესთხე სქ მელნიმ მწესომ; — წურენი S, წკულეტი, წირღუ MZ скрученный пруть, უვობრეაქმე მქ სვიაქი (გ. ღვლერჭი).

**ჭინჭა** краивникъ (გ. ჭინჭრაქა).

**ჭიპე** (გ. ჭიპი) пупокъ, ჩუპა, სრ. ჭაპანი.

**ჭირ:** ჭირა, ნ-ჭირა ღო-ნ-ჭირა ნასუ-პათე ნოგო, ნადავილქა, ნადავილქა; ოკო-ნ-ჭირა სრქვალქა სქ მწესთა, ვსრქვალქა, II-я пор. ღიო-ივჭირანქ ილი ოკი-იმწწწირანქ ვსრქვალქა, აორ. ღიო-იპ/ვწწირი, ოკი-იმწწწირი, თიქე ოკი-ინ-ჭირი; — III-я пор. ხ. გეთმუ-ვწწირანქ ნასუ-პათე (ნოგო), ნადავილქა ჭმ-ლიბო, გე-ვწწირანქ ნასუ-პათე, აორ. გე-ვწწ-ჭირი; — სეში მო-ნ-ჭირა ნადავილქა, ნადავილქა რუკო.

**ჭირი** (გ.), ჭირიბუა ჭირა, ბოღვანი, გორე, ნესაქსე, ნუჯა; — სქანი ჭირი სქანი ჭირი მს! თვო გორე (ნესაქსე) მწს! — ჭირამი ბოღვან-

ნი, ნესაქსე: ჭირამი ნეძი-ჭირანი ორქა; — ჭირა ნა-ნესაქსე; უ-ჭირალო ბეზ თრუა, ბეზ-ბოტო; — სა-ჭირება ნუჯა, ნეობ-ხობილქა; — სა-ჭირა ნუჯო, ნეობ-ხობილქა; — გა-ჭირებული, გა-ჭირ-ებული ნაოქაქსიქსი ილ ნწს, ილ ნუჯა, ნესაქსე, გა-ნა-ჭირი; — ოთმ. გლოლქა, ჭირება, გა-ჭირება, ობექტ. სტრ. I-გო სპრ. ჭირს/ც სტა-ნოვთე თრუნიმ, აორ. გა-ჭირ-ღე; — 2-გო სპრ. მიჭირს/ც, ჩქე მიჭირ-რანქ მწს თრუნი; — სრ. ნეს. გა-მიჭირღე, ჩქე გა-მიჭირღენა; — 3-გო სპრ. მიჭირი ილი მიჭე მწს ნუჯო, მწს ნეობილქა, მწს თრუნი, ი ბო-ღე; — სუბ. სტრ. სქ როდ. ოთმ. გა/უ-ღუჭირენქ ი ომუ ბუდუ სტა-ნოვთე ნესაქსე, გა-ღუჭირენქ ი თ. ღ.; — მე-ნ-ჭირუ თრქსე, ნერენო-სი, უდრქვალქა, II-я пор. ხ. ვინ-ჭირ-ანქ ილი ვინ-ჭირენქ, თინა ინ-ჭირანს, ინ-ჭირს, აორ. მი-იმწწწირი; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვოზ.) ხ. მე-მან-ჭირინე, აორ. მე-მან-ჭირინე, თის მი-ან-ჭირინე.

**ჭირინ || ნ-ჭირინ;** ჭირინა, ნ-ჭირინა-ნაო პრთიგვალქა, პრედავალქა, ნერედავალქა, ნოსლალქა; პრედავალქა, ნასუ-პათე, ნოსლალქა მე-ნ-ჭირინა, მო-ნ-ჭირინა, III-я пор. ხ. მი-იმ-ვოჭირინუნქ ნოსლალქა ომუ თუა; ნოსლალქა თუა, აორ. ქიმ-ვო-ჭირინე, თიქე ქიმ-ვო-ჭირინე; — მი-იმ-ვოჭირინუნქ ნოსლალქა ომუ სუა, ნოსლალქა სუა, აორ. ქიმ-ვო-ჭირინე, თიქე ქიმ-ვო-ჭირინე; — სქ როდ. ოთმ. ვუჭირინუნქ (გ. ვუ-წე), აორ. ქე-ღუჭირინე; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. ხ. მონ-ჭე (გ. მიწე),

აორ. 2-го сир. ქო-მიჭირინუ (რ. მი-წია); — ალა-ნჭირინაჲა **передавать** — сверху вниз, **передавать** тайно, и. აღმე-ვონჭირინუნქ, აორ. ქალე-ვონჭირინეე; — ეკო-ჭირინაჲა **достигать**; — აღინო-ჭირინაჲა **передавать** вниз, в глубину; — წიმო-ჭირინაჲა **протягивать** вперед, **предлагать**; — ო-ჭირინაჲუ **достижимое**, თლოში ოჭირინაჲუ **достижимое** тлазомъ, **горизонтъ**; — ინ-აჭირინაჲალო (< ინო-ოჭირინაჲალო) **для** передачи вниз, ср. ჭიშაჲა.

**ჭირქა** (რ. ჭიქა) **стаканъ**, **стекло**.

**ჭირხინი** ржапіе, ржать, I-я пор. н. ზჭირხინა/ენქ, აორ. ვოჭირხინი; — მე-ჭირხინაჲა **ржать** в сторону кого, III-я пор. н. მეთმე-ვოჭირხინუნქ, აორ. მე-ვოჭირხინეე, თიქე მი-ოჭირხინუ.

**ჭიფე** a) узкій, ჭიფე შარა узкая дорога, b) тонкій, высокий (голост), первый голост; — ჭიფანეფი **маленькія** дѣти; — ჩე-ჭიფეში, см. ჩე и ურზენი.

**ჭიშ:** ჭიშაჲა, მე-ჭიშაჲა, მო-ჭიშაჲა **посиѣвать**, **догонять**, **настигать**, **доживать**, **случаться**, III-я пор. н. შითმე-ვოჭიშუნქ **настигаю** туда, **доживаю**, აორ. ქი/ემე-ვოჭიშეე, თიქე ქი/ემი-ოჭიშუუ **или** ქი/ემი-ოჭიშუუ !; — შითმე-ვოჭიშუნქ **настигаю** сюда, აორ. ქომე-ვოჭიშეე, თიქე ქემა-აჭიშუუ; — **пр. с. მე-ვჭიშაჲუქ** (რ. მი-ვსწრეზივარ, მი-ვწვევივარ), **მო-ვჭიშაჲუქ** (რ. მო-ვსწრეზივარ, მო-ვწვევივარ); — **сѣ** род. **отн. მე-ვეჭიშუნქ**, **მე-გიჭიშუნქ** и т. д. я дамъ **подоспѣть** ему, тебѣ; — **მო-ჭიშა-**

ფირი **подоспѣвшій**, **достигшія**, **созрѣвшій**, **зрѣлій**, ср. ჭირინაჲა.

**ჭიშინარიტი**, ჭიშინარტი (რ. ჭეშმარიტი) **истинный**.

**ჭიშქარი**, ჭიშქარი (რ.) **ворота**.

**ჭიჭე** **маленькій**; **мало**; — ჭიჭეოჲ **мало**, **недостаточно**; — *сравн. см.* უჭიჭაში; — ჭე, ჭა **мало**, **немного**; — ჭიჭალოზა **младенчество**; — ჭიჭე-კითი, см. კითი.

**ჭიჭიზი**, ჭურჭინა (რ. ჭრიჭინა) **стрекоза**; — ჭიჭიზი იპანე **стрекоза** **стрекочетъ** (**кричитъ**).

**ჭიჭილაკი** см. ჩიჩილაკი.

**ჭიჭელაკი**, წიწკაზი a) **затычка**, **скрѣпляющая** ось сѣ **матицей**, b) **колышки** на чалгурн (რ. у Орб. ჭინჭილაკი, ჭანჭიკი, ჭილიზი).

**ჭკად:** ჭკადუ **ковать**, **прибивать** гвоздь, **строить**, **крыть**, I-я пор. н. ზ/ეჭკადენქ, აორ. ზ/ეჭკადი, გე-ბჭკადი, **пр. с. მიჭკადე**; — **сѣ** род. **отн. ვუჭკადენქ**, **გიჭკადენქ** и т. д.; — **сѣ** **дат. отн. ვოჭკადენქ** **прибиваю** къ чему, აორ. ვოჭკადი; — IV-я пор. **ვოჭკადეფუნქ**, აორ. **დე-ვოჭკადეფე**, თიქე **ლა-აჭკადეფუ** (< **ლო-ოჭკადეფუ**); — **стр. з. II-я** пор. н. **ვიჭკადეუქ** **куюсь**, აორ. **ვიჭკადი**; — **მა-ჭკადლი**, **მე-ჭკადერე**, **ჭკადე/უ** **кузнецъ**; — ჭკადირი **выкованный**; — **გა-ნა-ჭკადი**, **გა-ნა-ჭკადი** **мѣсто** **бывшаго** моста; — **ო-ჭკადლი** **подлежащій** **ковалю**; — **ო-ჭკადერე** **кузница**; **ე-ჭკადუ** **обовать**; — **ე-ჭკადლი** **окованный**; — **ალა-ჭკადუ** **прибивать** сбоку; — **გ/ითო-ჭკადუ** **прибивать** къ чему; — **შითო-ჭკადუ** **прибивать** **внутри**; — **შიკო-ჭკადუ** **прибивать**

✓ **ქვ** სტყბ; — ჭვადუში Чкадуш, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ [этим. слова см. Н. Марръ, *Ифет. элем. съ яз. Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1911, стр. 145].

**ჭვაჭვა**: ჭვაჭვა, მე-ჭვაჭვა, მო-ჭვა-ჭვა მелко рѣзать, I-я пор. н. ჰ/ვჭვაჭვენქ, აორ. მე-ჰ/ვჭვაჭვი; — სტ. ვ. II-я пор. н. იბჭვაჭვეუქ, აორ. ღი-იბჭვაჭვი; — ჭვაჭვირი რე-ზანყი, სრეზანყი, მე-ჭვაჭვირი, მო-ჭვაჭვირი.

**ნო-ჭვერი** см. подъ ჭვირ.

**ჭვაჭვა**: გო-ჭვაჭვა მერპაქ, бли-стать, н. იჭვაჭვე მურიცხი звѣзда мерцаетъ; — ცაქე მურიცხეფით გი-იჭვაჭვეუქ небо-заблистало звѣздами (МА, სტ. 88,9-4).

**ჭვავერი**, ჭვავერი, ჭვავერი см. ჭვაუ.

**ჭვილი** S, ჭველი MZ (დარ. kārī. ჭვის) a) кукурузный хлѣбъ, чурекъ, b) кукуруза, c) ჭვილი ილი ჭვილი<sup>1</sup> ჭვილი პროსო (სრ. ფატი), სრ. ლაზუ-ტი, ცხენა.

**ჭვირ** || **ჭვირ**: ჭვირუა, ჭვირუა რე-зать, рубить, жать, I-я пор. ბჭვი-რენქ, აორ. ღო-ბჭვირი, პრ. ს. მიჭვი-რე; — სქ როდ. отн. «ვუჭვირენქ რე-ჯუ დია ეგო, გიჭვირენქ ი თ. დ; — IV-я пор. ვოჭვირაფუნქ; — სტ. ვ. II-я пор. ვიჭვირუქ ილი იბჭვირუქ რე-ჯუსქ, рублюсь; — მა-ჭვირალი რე-ჯუყი, жвецъ; — ჭვირილი, გო-ჭვი-რილი რარეზანყი, равеный; — ნო-ჭვირა шоссейная дорога; — ნო-ჭვირი кусокъ; — გენო-ჭვირუა перерѣзать, отрѣзать; — მო-ჭვირუა სრეზать, срубить; — მოჭვირუა (კონი) человекъ среднего роста, корена-стый, სრ. თინგუა, ქერცუა.

**ჭვირჭვინი** S, ჭვირჭვინი MZ скре-жить, скрипеть, шумъ.

**ჭვიჭვიტია**, ჭვიჭვიტია S муравей, ჭვიჭვიტია, ჭვიჭვიტია Z, სრ. ზე-ტუტია; — ზუნ-მეტახილი სო სლოან-ყიმъ горбомъ (პროვიცე მურავი, სმ. მოამბე 1897, № VI, отд. II, სტ. 8); шедловичнымъ червямъ მურავი очень вредяты, а потому по адресу послѣднихъ обмкновен-но говорятъ: იუ გოლაქ ვიშო ვა-სო გორქ (стунайते), სრ. გ. უ-სულო у Бер.

**ჭვოლა** тощій.

**ჭვამ** || **ჭვუმ**: ჭვამუა, ჭვამუა ჭყბ, кушать, I-я пор. н. ჰ/ვჭვამუნქ, ჰჭვამუნქ ილი ბჭვენქ, აორ. ჰ/ვჭვა-მი, ჰჭვამი, ო-ვჭვამი, პრ. ს. მიჭვა-მუ, მიჭვამუ ილი ნო-ბჭვამუქ; — სტ. ვ. II-я пор. н. ვიჭვამუქ, იბ-ჭვამუქ სქვადუსქ, აორ. ვიჭვამი, იბჭვამი; — სტ. ფორ. возм. II-я пор. იბჭვამექ მოგუ ბყბ სქდე-ყიმъ, меня можно ѣсть, (სქ ოტრ.) ვე ებჭვამექ; — ობъект. სტ. 3-го სპრ. (ფორ. возм.) п. მაჭვამე მოგუ ჭყბ, აორ. მაჭვამე; — მა-ჭვამალი, მა-ჭკუ-მალი, кушающий, მა-ჭვამაი ხმ; — უ-ჭკოუმური ნე ზყი; — ჭკომირი სქდეყი; — ჭკომური რაკქ (ბო-ღყბ); — ო-ჭკომალი კუანი, пи-ща; — ო-ჭკომალი ნა სქდეყი, въ-качествѣ пищи; — ილა-ჭკუმაფუ, მელაჭკუმაფუ (< მელა + ოჭკუმაფუ) блюдо, კუანი, приправа [у Grosset მელაჭკუმაფა (Rapp. VII, სტ. 73), უ ეგო ჯე (Rapp. VIII სტ. 107—109) въ одной надписи Илорской церкви. въ Самурзакано ვტრე-ყაქსა სლო გოჭვი-კომური; умал-

чивая о значении второй половины слова, первое принимает онъ за г. გოჭი *porosенок* (*petit porc*), но едва ли это слово грузинское, оно встречается и въ формѣ გოჭკუ-მური (рукопись Цаншской церкви) съ добавленіемъ კარგი საქმელი *хорошо съдобный* и, можно полагать, что слово это имѣетъ связь съ глаголомъ ჭკო/უშუა и обозначаетъ какое-то блюдо пшнѣ уже мипгрельцамъ неизвѣстное].

**ჭკორი** раба; — პაცონ-ჭკორალა см. პაცონი.

**ჭკუა**, ჭკვა умъ; — ჭკვერი, ჭკუერი, ჭკვერი, ჭკვეერი, ჭკვერი умный; — ჭკვერო, ჭკვერსე умно; — უჭკუვე безумный, неумный.

**ჭკუდი** см. ჭკუჯი.

**ჭკუმუა** см. ჭკომუა.

**ჭკუმბა-უშქური** см. უშქური.

**ჭკუმჯი**, ჭკუდი, *дат. კარს*. ჭკუს ა) судъ, б) судно, корабль (см. გე-მი); — მე-ჭკუმჯე, მე-ჭკუდე гопчарь.

**ჭკბდი** см. ჭკიდი.

**ჭკბრუა** см. ჭკირუა.

**ჭკბჭკბცია** см. ჭკიჭკიციცია.

**ჭლაქი** (г. ჭრაქი) плетка, ср. კო-ჭობი.

**ჭლაქი** (г.) чихотба, ფირც-ხვალი (< ფირცვიში + ხვალი *кашель ле-киса*).

**«ჭობი»** см. წაბი.

**ჭოკი** см. რჩინა.

**ჭორი** (г. ჭორი *спастия*) что-либо дурное; сомнѣвіе.

**ჭოროფა** сырость; — ჭოროფა ზხარ-ხული сырое, дождливое лѣто (*прот. გოლოფა*); — отым. глаголъ съ род.

отв. ვუჭოროფუნქ ძნაიო ему что сырмъ, болотистымъ, аор. ღუ-  
«გუჭოროფი».

**ჭოცილია** человекъ съ заячьей ту-  
бой, ჩხოცილია.

**ჭოფუ**: ჭოფუ ловить, держать, взять, получить, I-я пор. ნ. ზეჭოფუნქ, ჰეჭოფუნქ, ნ.-ნ. ო-ვეჭოფანქ, აორ. ვეჭოფი или ო-ზეჭოფი, пр. с. შიჭო-ფუ; — II-я пор. იზეჭოფუნქ задерживаю для себя; — III-я пор. ვოჭო-ფანქ задерживаю, привязываю; — IV-я пор. ვოჭოფაფუნქ; — ე-ჭოფუნ-ბრათ სივზუ вверхъ, подучать, II. ე-ზეჭოფუნქ или ეთმე-ვეჭოფუნქ, ნ. გე-ე-ზეჭოფუნქ, აორ. გე-ე-ზეჭოფი; — ნიშანიში ე-ჭოფუა მიჩქნაღნა; — სმორტრეჩქ პრისტალნო; — სტრ. ვ. II-я пор. ვიჭოფუნქ, აორ. ღი-ივეჭოფი; — იზეჭოფექ ი მოგუ ბნე задержанъ (г. ღა-ვიჭირეზი); — ობъекტ. სტრ. ვ-გო-სი. (ფორ. ვომ.) მაჭოფე მოგუ за-держать, აორ. მაჭოფე; — ე-მაჭოფე მოგუ поднать, სი ე-ვაჭოფე, ოის ი-აჭოფე (ვმ. ე-აჭოფე); — ჭოფილი, ღო-ჭოფილი задержанный, взя-тый; — ო-ჭოფალი подлежащій за-держанио; — ე-ნა-ჭოფა взятый, по-лученный, поднаты (г. ა-ნა-ღე-ზი); — აკო-ჭოფუა (შურიში) задер-жать, заключить всецѣло; — ეკო-ჭოფუა (ღუდიში) поднать, высунуть вверхъ (голову); — «გ»ნიშა-ჭოფუა-вылавливать, задерживать среди чего, изъ среди чего (изъ стада, собрания).

**ჭოლა** Чола, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

**ჭუა** горѣние; боль; — ჭუალა жечь, печь, горѣть, болѣть, I-я пор. ნ.

ბჭუნე жарю, неку, აორ. ღო-ბჭვი, თიქ ღო-ჭუე, ღო-ჭოუ, პრ. ს. მი-ჭუ; — сь род. отп. 'გუჭუნე', გო-ჭუნე' и т. д.; — IV-я пор. ვაჭუ-აფუნე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. იბ-ჭუნე' или იბჭოუე; ვიჭუნე' горю, некусь, აორ. ღი-იბჭვი, პრ. ს. ღო-ბჭვე'რე'; — объект. სტრ. I-го сир. н. მე-ვჭუნს, სი მე-რჭუნს у меня, у тебя горить, болят, აორ. მე-ვჭუ, სი მე-რჭუ; — 3-го сир. მაჭუ (ღუდი, ღუს/ც) у меня болить (голова); — 3-го сир. (фор. возм.) მაჭვე могу жечь, печь; — желат. объект. სტრ. ვ. ღო-ბჭუნე о если бы я был сожженъ, სი ღო-რჭუნე, თინა ღო-ჭუნე, ჩქე ღო-ბჭუნანი; — მა-ჭუალი სჯიგაოი, некарь; — ჭვი-ლი, ჭვირი сожженный, печен-ный; — ბედი-ჭვილი (სმ. ბედი); — ნა-ჭვი загорѣлый; — ო-ჭუალი пред-метъ сжиганія, жаренія, пече-нїя; — უ-ჭუ недожаренный, недо-печенный; — გური-მოჭვე, გური-სა-ჭო сжигающий сердце; — ალა-ჭუ-ლა: ალა-ჭვირი сожженный внутри чего; — გი/ვო-ჭულა; — გინო-ჭუ-ლა (გ. გადა-წვა); — მითო-ჭულა (გ. ჩა-წვა); — მო-ჭულა (გ. მო-წვა); — წემო-ჭულა (გ. ჩა-წვა).

ამ-ჭუნანი სმ. подь ჭუმე.

**ჭუაფა**, ნ-ჭუაფა торошиться, II-я пор. н. იმჭუნე'; — объект. სტრ. 3-го сир. н. მანჭუაფუ (გ. მეჩქარება); — ნ-ჭუაფილი торопливый; — ნ-ჭუაფი-ლო торопливо.

**ჭუბური** каштанъ; — ჭუბური-სინჯი ჩუბურ-ხინჯე, село въ Самурза-кано (бука. каштановый мостъ), სმ. სინჯი.

**ჭუვი** мышь; — прозвища мыши: კუ-ღელამი *хвостатая*, კიბირ-მოჭკა-ღილი сь выкованными зубами (მოამ-ბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8); — ო-ხვამეში ჭუვი летучая мышь (бука. церковная мышь), სმ. ბურბუ.

**ჭუმე** S, ჭუმანი MZ завтра; — ჭუმე-ნერი завтрашнїй; — ო-ჭუმარე, ო-ჭუ-მარა утро (ср. აღონი, ელაღინა); — ამ-ჭუნანი (< ამ-ჭუმანი) сегодня ут-ромъ.

**ჭურა** кубышка, черналка; — კოლო-ჭურა кубышникъ, горькая тыква (სმ. კოლო), ცუტულა, სრ. სირკე.

**ჭურია** Чурія, название рѣки и мѣс-ной мѣстности въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

1. **ჭურჭული** шепетать, I-я пор. н. ბჭურჭულანე; მარჭინოლი ჭურჭუ-ლანც ласточка шепечеть, სრ. ღურ-ჭული, ჭუქაფი.

2. **ჭურჭული** სმ. ჭვარჭვალი.

3. **ჭურჭული** სმ. თოლი 1.

**ჭუცუა** სმ. ჭვიცუა.

**ჭუქაფი** шепетаніе, სრ. ჭურჭული 1, ღურჭული.

**ჭუჭელი** крапива, ჭუჭელი; крапиву называют ოხეში სოფი *дворовый быкъ*, სმ. გა-ძიგება, *Гр.*, § 156 (სმ. Н. Марръ, *Яфетич. элементы въ языкѣхъ Арменїи*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 831—834).

**ჭუჭუა** ძღვალე (говорится о ма-ленькихъ предметахъ), სტრ. ვ. IV-я пор. н. ვაჭუჭუნე' ძღლუ, აორ. ქე-ვაჭუჭი, პრ. ს. მიჭუჭუ, სრ. ჯულა.

1. **ჭუ**: ჭულა, ჭულა проклинать, I-я пор. н. ბვჭულენე' или ვჭუნე, აორ. ღო-ბ/ვჭუე; — ჭუელი прокля-тый (გ. წუეული).



2. **ჭყ:** ჭყაფა, გე-ჭყაფა, ღო-ჭყაფა *начинать*, II-я *пор. н.* იბჭყანქ, აორ. ღი-იბჭყი, გი-იბჭყი, *пр. с.* ღო-მი-ჭყაფუ; — *съ род. отн.* [ვ]უჭყანქ, გიჭყანქ *и т. д.*; — III-я *пор.* ვო-ჭყანქ, ღო-ვოჭყანქ *начинаю, пачну*, აორ. ღო-ვოჭყი, თიქ ღა-აჭყე; — IV-я *пор. н.* გეთმე-ვოჭყაფუნქ *заставлю его начинать*, აორ. გე-ვოჭყაფეე, თიქ გი-ოჭყაფუ; — გი-ო-ჭყაფური, გი-ო-ჭყაფუ *начальный*.

3. **ჭყ:** გო-ჭყაფა *творить, создавать*, III-я *пор.* გვ-ვოჭყანქ; — გო-ჭყაფილი *созданный*.

**ჭყანა** *сила, жизненная сила; — გამუნა-ჭყანი потомокъ.*

**ჭყანჭყ:** ჭყანჭყუა *давить, раздавливать*, I-я *пор. н.* ბჭყანჭყუნქ, აორ. ღო-ბჭყანჭყი; — *стр. з.* იბჭყანჭყუქ *раздавливаюсь*, აორ. ღი-იბჭყანჭყი; — *მა-ჭყანჭყალი* *давящий; — ჭყანჭყირი* *или* *ნა-ჭყანჭყა* *раздавленный*.

**ჭყაპუტი,** ჭყაპური, წყარს ენო-ჭყაპუტი *купаться, плескаться въ водѣ.*

«**ჭყარი**» *см.* წყარი.

**ჭყეე || ჭყეე:** ჭყეეშუა S, ჭყეეშუა MZ *стеречь, пасти*, I-я *пор. н.* ბ/ვჭყეეშუნქ, აორ. ვჭყეეში, ბჭყეეში; — *მა-ჭყეეშალი* *или* *ჭყეეში,* ჭყეეში *пасть*.

**ჭყვად || ჭყვიდ || ჭყოწრად:** ა) ჭყვადლუა, ჭყვიდლუა, ჭყორდლუა *разорвать, истребить*, I-я *пор. н.* ბჭყვიდუნქ, ვჭყვადუნქ, აორ. გო-ბჭყვიდი, გო-ვჭყვადი, *пр. с.* გო-მიჭყვიდი; — *стр. з.* I-я *пор. н.* ბჭყორდლქ *разрываюсь, истребляюсь* *или* *ვიჭყვიდლუქ;* — *н.-ნ.* ე-ვჭყორდლქ *истребляюсь*, აორ.

ე-ვჭყორდი; — *მე-ჭყვიდლუა* *прервать, перестать, объект. стр. 2-го спр.* აორ. მე-მიჭყორდლქ *у меня перестало, გე-მიჭყორდლქ* *у меня истребилось; —* *ო-ჭყვადლი* *подлежащій истребленію; — ჭყვადირი* *разорванный, истребленный; — б)* გინო-ჭყვადლუა, გინო-ჭყვიდლუა, გინო-ჭყოწრადლუა *рѣшать, присуждать, н.* გინემე-ბჭყვიდუნქ, აორ. გინო-ბჭყვიდი, გინო-ბჭყოდი, *пр. с.* გინო-მიჭყვიდი; — *съ род. отв.* გინემე-ვუჭყვიდუნქ, აორ. გინო/უ-[ვ]უჭყვიდი; — *стр. з.* გინო-ვჭყოწრადლქ (*გ. გადა-ვწყეები*); — *объект. стр. 2-го спр.* გინო-მიჭყორდლქ (*გ. გადა-მიწყეა*); — გინო-ჭყვიდილი *рѣшенный, გინო-ჭყვადილი; — ჭყვიდირაფა,* გინო-ჭყვიდირაფა *выносить, переносить, испытать*, II-я *пор. н.* ვიჭყვიდირაფუნქ *или* *ვიჭყვიდირუნქ;* აორ. გინწი-ივჭყვიდირაფეე || გინწი-ივჭყვიდირეე, *пр. с.* გინო-მიჭყვიდირაფუ; — IV-я *пор.* გინვ-ვოჭყვიდირაფუნქ *или* *გინვ-ვოჭყვიდირაფუნქ* *заставляю его испытать, перенести что.*

**ჭყვართ:** ჭყვართუა, გო-ჭყვართუა *растягивать, выпрямлять, н.* ვჭყვართუნქ, აორ. ვჭყვართი; — *стр. з.* II-я *пор. н.* ვიჭყვართუქ *растягиваюсь, выпрямляюсь; — ჭყვართილი,* გო-ჭყვართილი *выпрямленный*.

**ჭყვიდლუა** *см.* ჭყვადლუა.

**ჭყვინტერე** *см.* წკვენტერე.

**ჭყვირი** *см.* შხური.

**ჭყიაფი,** ჭყიალი, ჭყია *крикъ, пискъ, визгъ*, I-я *пор. н.* ბ/ვჭყიანქ, აორ. ბ/ვჭყიიწი, თიქ ჭყიიუ, ჭყიუწუ, *пр. с.* მიჭყიაფუ, *сп.* ღვინკაფი.

**ჭყითა**, ჭყირთა S, ჭყეობა MZ локоть (какъ мѣра), სრ. ღუწი.

**ჭყილიც**: ჭყილიცუა ზავით, რაზდავით, I-ი პორ. ნ. ბვეჭყილიცენქ, აორ. გო-ბვეჭყილიცი; — ჭყილაცირი რაზდავლენი.

**ჭყინჭყილად**: ჭყინჭყილუა წუჯიში დრატ ზა უში, სვ როდ. თნ. ვუ-ჭყინჭყილუნქ, აორ. ღუ-უეჭყინ-ჭყილუე.

**ჭყირთა** სმ. ჭყითა.

**ჭყიშუა** სმ. ჭყეშუა.

**ჭყილუა** სმ. ჭყვადუა.

**ჭყილად**: ჭყილუა რავით, I-ი პორ. ნ. ბჭყილენქ, აორ. ღო-ბჭყილი, სრ. ს. მიჭყილუე; — სტრ. ვ. II-ი პორ. ვიჭყილ-ლუექ, აორ. ღი-იბჭყილი; — ობექტ. სტრ. ვ-გო სრ. ნ. მაჭყილუეუ მიწ ნავოსთა რავა, აორ. ღუ-მაჭყილუე, სრ. ს. ღო-ვჭყილუეუ, სი ღო-რჭყილ-ლუე; — ჭყილირი რავენი.

**ჭყილად** || **ჭყილიდ** || **ჭყორდ**: ჭყო-ლადა, ჭყოლიდაფა, გო-ჭყოლადა, შე-ჭყოლადა ზაბვავთ, II-ი პორ. ნ. იბ-ჭყოლიდუნქ, შეთში-ივჭყოლიდუნქ, აორ. ქიშე-ე-ბჭოლიდეე; — ობექტ. სტრ. ნ. გოთმუ-მოჭყორდუ ილი შეთ-მუ-მოჭყორდუ მიწ ზაბვავთა (გ. მაგიწყედა), სრ. ნ. აორ. ქეშე-მოჭყორდუ ილი გუ-მოჭყორდუ, თის ქეშა-აჭყორდუ, გა-აჭყორდუ, სრ. ს. ქეშა-ბჭყოლადა, სი ქეშა-რჭყოლადა, თის ქიშა-ჭყოლადა (გ. ღა-მაგიწყენია, ღა-შიწყენია); — აშა-ჭყოლიდაფა ზა-ბვავთა სრედი ზეგო; — მა-ჭყოლადა ზა-ბვავთა; — შე-ჭყოლაცირი ზა-ბვავთი.

**ჭყილოფუა** მილოფ; ოკაზვავთ მილოფ, ბლაგოღანიე, სვ როდ. თნ.

მიჭყილოფი ოკაზი მიწ მილოფ; — ნა-ჭყილოფუა პოზალოვანი; — ჭყილოფუა Чолоуа (მუზ. იმია, სრ. გ. წყადობა).

**ჭყონი** დუნ; — ჭყონდარი (გ. ჭყონ-დიდელი < ჭყონი + დიდი большой) Чондари, Чондидели, თაზ ნა-ზვავთი სენსკოი მარტვილსკაი მონასტრია, ზაპნაზაშიე სრე გრუზინსკომ დორწ დოზნოფთ სერვოზ მიწისტროვ (მწიგნობარ-თუხუცესი); ვე მინგრელი ი თენერ სენსკოი ნაზვავთი ჭყონდარი; — სა-ჭყონი-ლო, სა-ჭყონილო, სა-ჭყონილო ნა-ზვავთი ობრუგა ოკოლო მარტვილსკაი მონასტრია, ზაწიწი სენსკ. უზ-და, სმ. მარტვილი, კაპუნია.

**ჭყორ**: ჭყორინი, ნ-ჭყორუა, გო-ჭყო-რინი გიწვე, გიწვავთა, სერდითა, სტრ. ვ. I-ი პორ. ვჭყორექ სერზუსე, აორ. გო-ვჭყორი; — სვ როდ. თნ. ვუ-ჭყორექ ილი ვაჭყორუექ სერზუსე ნა სეგო, აორ. გუ-ვაჭყორი, თიქ თის გა-აჭყორუ, სრ. ს. გო-ვჭყორუექ (გ. გა-ვჭყორმიგა); — გო-ჭყორელი ილი ჭყორინჯა რაზსერზენი, სერ-დითი.

**ჭყორდუა** სმ. ჭყოლადა ი ჭყვადუა.

**ჭყორი** სერენელ; — ჭყორ-ცოცი ნო-როდათა ტრავა, გ. წყერი-ფესა.

**ჭყორიპოცი** სმ. ფირწალი.

**ჭყუალა**, ჭყალა სმ. ჭყ I.

**ჭყუადუა** ნაძვალთ რადანამ, ვა-დავთა ზამუზ, I-ი პორ. ნ. ბჭყუ-ლუნქ; — მო-ჭყუელუ ბარიშია, სერ-სტა, ნოვობრახნი (სრ. ღეღეფლი, ხათეცი); — ო-ჭყუელური რადანამ (სრ. ბზითი).

**ჭყეობა** სმ. ჭყითა.

**ჭყენცე** (გ. ჭყლინცი) молодой, свѣ-  
жий; — ჭყენცე ლაცი молодой ку-  
курузный початокъ.

**ჭე** вишка (б. м. отъ этого слова про-

изведено и оჭიში *стина*), см. ოშ-  
ფა подъ ფა.

**ჭენე** см. ჭინუ.

**ჭერჭინა** см. ჭიჭიბი.

## ს.

1. **-ს**, -სი, -სე до: ცუდეშს (სი, სე) до  
дому; этотъ послѣдлогъ часто от-  
падаетъ и ცუდეშ, напр., употреб-  
ляется какъ въ смыслѣ *домой*, такъ  
такъ и *до дому*.

2. **ს**: სულა разматывать, разстраи-  
вать, отмѣнять, I-я пор. н. სეგნე  
разстранваю, разрушаю, отмѣняю,  
აორ. ღო-ბსი; — III-я пор. н. გუ-ვო-  
სუნე, სი გა-ახუნე, თინა გა-ახუნს  
размотаю; — იენო-სულა разры-  
вать внизъ, углублять; — ენო-სილი  
углубленный; — შუკო-სულა обва-  
лится; — შუკ-ნა-სუა დისა обвалъ.

3. **ს**: სუფა, ღო-სუფა класть, лежать  
лицомъ внизъ, разорять, -тѣся, по-  
губить, погибать, III-я пор. ვოსუ-  
ანე, აორ. ქედ-ვოსვე, თიქ ქედ-  
ახუე; — IV-პორ. დითმუ-ვოსუფუნე; —  
стр. ვ. I-я пор. ვსუქ или IV-я пор.  
ვოსუქ лежу лицомъ внизъ (გ. ვამ-  
სვივარ); — II-я пор. ვისუქ დოჟუს  
лицомъ внизъ, погибаю, აორ. ქი-  
დ'ი-ივსვი, თიქ ქიდ'ი-ისუ; — ღო-  
მა-სუფა'ლო'ი опрокидывающій, ра-  
зоряющій; — ღო-სუფა'ლო'ი опро-  
кинутый, разоренный; — აშა-სუნა,  
აშა-სვინა лежать ничкомъ, н. აშა-  
ვსუქ, აორ. ქაშე-ევსვი; — გითო-სუფა  
лежать внизу подъ ч.-либо; — წე-  
მო-სუფა лежать на открытомъ мѣ-  
стѣ (говорится о большихъ пред-  
метахъ).

4. **ს**: სალა, საფა, სულა рождать, I-я  
пор. н. ს/ვსანე, აორ. სსიი MZ, ქო-  
ვსე S, პრ. с. მისუე; — სეერი рожден-  
ный; — უ-სუე не рожденный; — სა-  
ფილი отеленная; — უ-საფუ тель-  
ная, телица; — გილა-სალა рождать  
на чемъ, съ дат. отн. გილდმუ-ვო-  
სანე, აორ. ქიგილდ-ვოსვე, თიქ ქიგი-  
ლა-ახუე (см. ქიმშა-მირთვ подъ ლ  
2), სრ. ბადე ბა 1.

5. **ს**: см. სუნა.

**სა** и название чешуи у нѣкоторыхъ  
рыбъ; кости змѣи.

**საბაკი** (გ. საბაკი, სიბაკი) вещь.

**საბაკუა**, საბარკუა, საბარკი споты-  
каться, стр. ვ. IV-я пор. იეკო-ვა-  
საბარ'კუექ, აორ. იკვ-ვასაბარ'კი.

**საბრუზავი**, საბურზავი арбузъ (п.  
سبزخ دمنجا).

**საზინა** S, საზენა MZ (გ. საზინა ძვ  
არბ. خزينه) казна, кладь.

**საზირი** S, საზერი MZ (არბ. حاضر)  
готовый; — III-я пор. н. ვასაზირენქ  
готовлю; — стр. ვ. II-я пор. н. ვი-  
საზირებუქ готовлюсь.

**სათე**, სათე скоро, сразу, тутъ же,  
სეთე, სერთე; — სათე-სოლო тот-  
часъ же.

**სათეცი**, საცეცი MZ (აბხ. ათца) не-  
вѣста, невѣстка, новобрачная, სრ.  
დედეფალი, ნისა, მო-ჭყუდე.

**ხათრი** (გ. ივზ არბ. خاطر) почтение,  
уважение, уступка; — ხათრიანი по-

читательный, уступающий, стѣсняющийся; — ხათრიანო почтительно, стѣсняясь.

**ხაია** Хаѳа, რჩეა ვь Самурзакано.  
**ლე-ხაინდრაჲო** Лехайндраво, село вь Сенакскомъ уѣздѣ (отъ фамилин хაინდრაჲა).

**ხაკ:** ხაკაფი стукъ; ხაკუа стучать, бить, н. ვუსაკუნქ, აორ. ვსაკი, ღუ-  
[ვ] უსაკეჲ, თიქ ღუ-უსაკეჲ; — ო-ხაკაიа деревянный молоточекъ на мельницѣ, соединенный съ желобкомъ, по которому проходитъ зерно изъ ящича; нижнимъ концомъ молоточекъ опирается на жерновъ, отъ вращения котораго оупь трясется, приводя вь сотрясение и желобокъ.

**ხალ:** ხალუა жарить, сжигать, I-я пор. н. ხალღბქ; — ხალირი жаренный, сожженный.

**ხალა** см. ხ 4.

**სი-ხალისე** (г. изъ арб. خلاص) веселость, жизнерадостность, охота.

**ხალსი** (г. изъ арб. خلق) народъ, толпа, ხარსი.

**ხამი** ножь.

**ხანათი** (არბ. حنث) влятвопреступление, измѣна, вражда; — მო-ხანათე (г. მუ-ხანათი) измѣшникъ, врагъ.

**ხანგა** сумасшедшій; — გა-ხანგება сходитъ съ ума, стр. ვ. ი. იფხანგებუქ, აორ. გე-ეფხანგი, გე-ეზ/ვხანგი, სრ. სულელი, შერი, ცაო.

**ხანგარი** (?), ჯეგე-ხანგარამი, см. ჯეგე.

**ხანღბ** трудъ; — ხანღება, ხანღუა, ხანღილი трудиться, н. ჰხანღულენქ MZ, ვხანღილენქ S; — II-я пор. ვიხანღილექ S, იხანღილექ MZ или იხანღ-

ღებუქ, აორ. იხანღი, იფხანღილი, იფხანღი ხმ, пр. с. მიხანღებუქ или მიხანღილექ; — III-я пор. ი. ვოხანღილუნქ заставляю его трудиться, აორ. ვოხანღილექ.

**ხანი** (г.), ხანობა время, დრო-ხანი; — ხანიერი пожилой, долгодѣтний; — დიდ-ხანს долго, სრ. დრო.

**ხანცი** см. ხაცი.

**ხანწვი** Ханиць, село вь Зугдидскомъ уѣздѣ.

«**ხანჭიკოლა**» მრ. бобъ волчій, «**ხანჭიკოლა**» (კრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 35).

**ხაპა** а) большой, пеньюжий, б) мужское имя, гр. ხაპი горькая тыква.

1. **ხარ:** ხარუა расчищать спѣгъ, про-  
дѣлывать дорогу, გილა-ხარუა, I-я пор. н. ვხარენქ, აორ. გო-ფხარი; — II-я пор. გილა<sup>1</sup> ეფხარო/უეჲქ.

2. **ხარ:** ხარება (г.), გა-ხარება радость; обрадовать, сообщить радостную вѣсть, III-я пор. ი. ვხარენქ, აორ. ქე-ფხარი; — IV-я пор. ვოხარა-  
ფუნქ; — II-я пор. იხარენქ веселюсь, აორ. გე-ფხარი (< გა-+იხარ-  
რი); — стр. ვ. II-я пор. იხარებუქ, გე-ფხარებუქ развеселюсь; — ხარე-  
ბათე съ веселиемъ: მოურც დიდი ხარე-  
ბათე онъ идетъ сюда съ большою радостью; — მა-ხარებელი вѣст-  
шникъ; — გა-მხარებელი радующий; — გა-ხარებული, გა-ხარებუ обрадован-  
ный; — ო-ხარებუ предметъ вѣсти; — სა-ხარება Евангеліе; — მახა, მხარია (< მა-ხარებელი) ласкат. милый, дру-  
жокъ.

**ხარაზი** (г. изъ арб. خراز) сапож-  
никъ, *собств.* шьюшій чубуки (წუ-  
ლა. წულაზი), სრ. მე-ჩიქმე.

**ზარა-სუუ** не имѣющее смысла аллитерирующее и рнѣмующее образование, *Гр.*, § 165.

**ზარბი** (რ.) жадный, завистливый, *ზარბეა*, *ზარბობა* зависть, завидовать, объект. стр. 3-го спр. п. *მზარბე* мнѣ завидно, аор. *ღე-მზარბე*, пр. с. *ღა-ვზარბებუ*, *სი ღა-რზარბებუ*, *თის ღა-ზარბებუ*.

**ზარგ:** *ზარგუა* нагружать, навьючивать, I-я пор. н. *პ/ვზარგანქ*, аор. *ღო-პ/ვზარგო*; — стр. 3. II-я пор. п. *ვიზარგუექ* S, *იზარგუექ* MZ нагружаюсь, аор. *ღი-იპ/ვზარგო*, (სვ отრ.) *ვე ეზარგო* (*ვა-ი-იზარგო*); — *ზარგელი* нагруженный, навьюченный; — *ზარგა* поша, вьюкъ.

**ზართა** (რ. ხართა) мѣхъ, ср. *ლაგუჯი*.

**ზართუა** (რ. ხლართუა), *გო-ზართუა* запутаться, спутываться.

**ზარკალი** стуканіе, звукъ ударяемыхъ другъ о друга деревянныхъ предметовъ; — *უნა კოდი ზარკალეე* черное звенящее ведро (для питья вина); — *ო-ზარკალე*, см. *ლოა*, *ლეკერე*, ср. *გო-სარჭალაფა*.

**ზარცქ || სორცქ:** *ზარცქა*, *გო-ზარცქა* лопнуть, лопаться, разрываться, стр. 3. I-я пор. *ბზორცქექ* лопаюсь, *გო-ბზორცქექ* лопну, аор. *გო-ბზორცქი*; — сь дат. отн. *გეთმე-ვზორცქუექ* лопаюсь, разрываюсь о что, аор. *ქეგე-ვზორცქი*; — *ზარცქილი* лопнувшій, разорвавшійся; — *ოკო-ზარცქილი*; — *გიმა-ზორცქა* падать внизъ; — *გიმა-ზორცქილი* упавшій внизъ.

„*გო-სარჭალაფა*“ (ср. *ზარკალი*) наз. обрядъ совершаемый въ Великій

четвергъ: наканунѣ, послѣ ужина, одинъ изъ членовъ семьи женскаго пола, преимущественно дѣвица, избирается въ молчальницу (*მე-სურ-ბუმი*); она беретъ веретено и пачипаетъ прясть обязательно шерсть; съ этого момента она и считается молчальницей и до извѣстнаго времени не должна ни говорить, ни шептать, хотя окружающіе и стараются соблазнить еѣ; молчальница должна встать ночью тайно, тайпо же она должна перевязать у всѣхъ въ семьѣ одну погу ниже колѣна обязательно той шерстяною ниткой, которую она спряла послѣ ужина; послѣ этого она беретъ мѣдный тазъ или мѣдный котелъ (*ჭანური*) и палку, бьетъ тревогу и тѣмъ будитъ всю семью; члены семьи съ камышевыми свистками и свирѣлями, либо звенящими предметами присоединяются къ молчальницѣ и, по данному ею сигналу, начинаютъ свистѣть, звонить, играть на свирѣли и т. д.; это-то и называется *გო-სარჭალაფა*; затѣмъ вся эта процессія обходитъ кругомъ снаружи домъ, посѣщаетъ амбаръ, кукурузникъ, курятникъ, хлѣвъ, погребъ и весь дворъ; вернувшись домой, молчальница беретъ мотыку (*ბერგი*), поднимается по лѣстницѣ на потолокъ надъ очагомъ (*ცხვინლი*), даетъ знакъ кому-либо изъ присутствующихъ взять каменный пестикъ и исполнять у очага роль отвѣтчика или отвѣтчицы, а сама, ударя мотыкой о

потолокъ, будто она работаетъ въ полѣ, начинаетъ уже говорить во неуслышаніе: მი ცვანა ღო მი ცვინდია! *что (бுவ. кто) — нива и что потолокъ!* (т. е. что общаго между пими) отвѣтчикъ внизу ударяетъ пестикомъ объ землю, какъ будто убиваетъ блоху и говоритъ: მი ცუღე ღო მი წუერიო! *что домъ и что — блоха!* молчальница продолжаетъ: მი ბერგი ღო მი ცვინდია! отвѣтчикъ: წუერი დისა-სამარეს! такъ повторяется три раза и тѣмъ оканчивается обрядъ «задержанія блохи» (წუერიშო ქოფუა); затѣмъ молчальница, въ сопровожденіи отвѣтчика, обходитъ въ саду всѣ деревья, которыя не даютъ плодовъ или даютъ черезъ годъ и, подымая топоръ при каждомъ изъ нихъ, говоритъ: *ოკო მობკვათე! я должна срубить,* по отвѣтчикъ ручается за деревья, что они въ слѣдующемъ году дадутъ плоды; смыслъ обряда таковъ: куда ни ступитъ нога молчальницы, по тѣмъ мѣстамъ злые духи и змѣи не смѣютъ проходить, а соблюдающіе заклятіе блохи избавляются отъ блохъ въ продолженіе года (СМК, XXXII, отд. III, стр. 104—107), ср. г. უ-ბროზა у Бер.

**ხარხენი** см. ხარხინუა.

1. **ხარხი** или **ჟებერი** (г. ჟებერი) ограда изъ подѣньевъ.
2. **ხარხი** см. ხალხი.

**ხარხინუა** выжимать; — ხარხინი, ხარხენი, ხარხინი прессъ.

**ხარჯი** (г. изъ арб. خرج) расходъ, трата; расходовать, I-я пор. н.

ხარჯენქ; — III-я пор. ვახარჯენქ, ღე-ვახარჯენქ, აორ. ღე-ვახარჯი სტრ. ვ. II-я пор. н. იხარჯებუქ или ვიხარჯებუქ трачусь; — ნა-ხარჯი затраченный, затрата; — სა-ხარჯო предназначенный на расходы; — სა-ხარჯოთ на расходы.

**ხასილა** бокъ; ребро.

**ხაცი** (г. изъ арб. خط), ხანცი იეონა; — ხანცირი, ხანცურელი написанный, красивый, см. ანხანცი; отым. глаголь ხანც'კუა, н. ვხანცენქ пишу; — сь род. отн. ვუხანცენქ, გე-ვუხანცენქ.

**ხაფა** см. ხ 4.

**ხაფულ:** ხაფულა рубить на щепки, п. ვხაფულანქ, აორ. ღო-ვხაფულე; — ნა-ხაფული щепки.

**ხაშ:** ხაშუა, ხაშუა варить, н. I-я пор. ვხაშენქ, ზხაშენქ, აორ. ღო-ზ/ვხაში, пр. с. ღო-მიხაშე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიხაშუქ ვარюсь, აორ. ღო-ივხაში; — ხაშილი, ხაშირი варенный; — უ-ხაშე/უ не варенный, см. ლეზია.

**ხაჩქ:** ხაჩქა сѣять, очищать мотыкой мансовую пиву, полоть, I-я пор. п. ზ/ვხაჩქენქ, აორ. ღო-ზ/ვხაჩქი, ღო-ვხაჩქე; — сь род. отн. 'ვ'უ-ხაჩქენქ сѣю, очиваю для него, გი-ხაჩქენქ и т. д.; — მა-ხაჩქალი земледѣлецъ; — ნა-ხაჩქა засѣянный, обработанный; — ვხაჩქელა не сѣявшийся, не половший; — ო-ხაჩქე Охач-к'уз, гора (*ბუკა*. мѣсто для посѣва).

**ხაცეცი** см. ხათეცი.

**ხაციცი** такъ у мингрельцевъ называється новогодній завтракъ, ср. г. ხაციცი у Бер.

**ხაწა** закваска для простоквашы (მარწვინიში თასი).

**ხაჭო** (რ.) творогъ, ср. ნა-ღული, ნა-ფუ-ნეფი.

**ხახ:** ხახუა, გო-ხახუа потрошить, н. ვახახე, აორ. გო-ვახახი.

**ხაჯი** бобы.

**გა-ხდა** (რ.) сдѣлалось, стало что.

1. **ხე** *мн.* ხელეფი и ხეეფი рука; — ხე-ქა-გური ладонь; — ხეში-ოფარე верхняя часть руки; — ხეშ-კეტი, см. კეტი; — ხე-ფორნა рукавъ; — ხეშ-ქოსალი, см. ქოსუა; — ხე-ხო-მულა, см. ხომალა; — ხე-ხუ (უმეშ.) ручка; — ხე-ხუჯი, см. ხუჯი; — ხე-ლუа ремесло, занятие; — მო-ხელე, მო-ხეე *მნ* занимающийся чѣмъ-либо; — ნა-ხელე сдѣланный, приготовленный; — ხვალა-ხე, см. ხვალე.
2. **ხე** дочь, женщина; прибавляется къ концу фамильныхъ названий: ღალია Дадია (мужчина), ღალი-ხე Дадია (женщина), ღინწარე-ხე, ციკა-ხე и пр. (этим. слова см. Н. Я. Марръ, *Ифетическое происх. абх. терминовъ родства*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 432).

**ხეშული** (რ.) тронутый, затронутый.

**ხედ** см. ხუნა.

**ვ-ხედავ** (რ.) вижу (Хр., стр. 109,8), ср. ძირაფა.

**ხეთა** Хета, село въ Зугдид. уѣздѣ, см. ჟეგე.

**ხეთი** см. ხათე.

**ხო-ხეი** см. подь ხუნა а.

**ხეც:** ხეკუა скоблить, очищать, I-я пор. н. ვფხეკვ<sup>ნქ</sup>, აორ. ვფხეკვი.

**ხელუა** см. ხე 1.

«**ხემხუ**» Эр. сортъ винограда въ Самурзакано.

**ხენდ:** ხენდუა *выѣзжать* животныхъ, I-я пор. н. ზ/ფხენდენქ, აორ. ღო-ზ/ფხენდი; — объект. стр. 3-го სპრ. н. მახენდე *могу* *выѣзжать*, აორ. მახენდე.

**ხენმაფე** см. ხერზაფე.

**ხენწიფე** S, ხენწუფე MZ (რ. ხელმწი-ფე) властитель, царь; — ხენწუფალა царская власть; — სა-ხენწუფოа царство, государство.

**ხერზაფე** хенна, «ხენმაფე» Эр. бальзаминъ.

**ხერი** (რ. ხეირი *пзъ* арб. خَيْر) добро, польза; — ხერიანი добрый, полезный, годный.

**ხერკე** см. სირკე.

**ხერხალი**, სირხალი *коль*, тычишка, подпорка для виноградной лозы, для лобн.

**ხერხი** (რ.), მო-ხერხა *умѣние*, находчивость, хитрость; — ხერხება *б.* находчивымъ, умѣть; считать для себя удобнымъ, правиться, III-я пор. ვახერხენქ, აორ. გა-ვახერხი, *пр. с.* მო-მიხერხებუ; — II-я пор. მი-იხერხენქ, აორ. მი-იხერხი; — объект. стр. 2-го произв. სპრ. н. მეხერხებუ, აორ. მეხერხე, *пр. с.* ვხერხებუ, სი რხერხებუ; — 3-го სპრ. (фор. возм.) მო-მახერხინე *могу* устроить, აორ. მო-მახერხინე, თის მა-ახერხინე; — მო-ხერხებული *находчивый*, ловкий, удобный.

**ხეტუ**, ხეტუა Хету, Хуту (муж. имя); — ხეტუშ-მუხური, ხეტუშ-მუხური Хетушь-мухурь, Хутушь-мухурь, село въ Самурзакано, см. მუხური.

**ხეშ:** ხეშუა *складывать*, *наматывать*, н. ზ/ვხეშანქ, აორ. ღო-ზ/ვხეშე, *пр.*

ე. მიხედე; — IV-я пор. ვოხეშაფუნქ; —  
 სტრ. ვ. II-я пор. н. იხეშუქუქ ილი  
 იხეშოქუქ складываюсь, აორ. დი-  
 იხეშექე ილი დი-იხეშექი; — объект.  
 სტრ. ფორ. возм. п. მახეშე ი მოგუ  
 სლოჟიტ, აორ. მახეშექუ; — სესელო,  
 სესერი სლოჟენნი.

**ხეჩო** Хечо (муж. имя).

**ხეტერა** Хетера, село въ Зугдид.  
 უხადქ.

**ხეტი** угошение; — უხეტეოუ безъ уго-  
 шения (ср. арм. հայ առხն).

**ხვად** см. ხვალამა.

**ხვალ:** ხვალი, ხვალია кашель; ка-  
 шлять, н. ვოხვალანქ ილი ვხვალენქ,  
 აორ. გო-ვხვალი; — IV-я пор. ვოხვა-  
 ლაფუნქ, აორ. ვოხვალაფე; — ფორც-  
 ხვალი, см. ქლექი.

**ხვალამ** || **ხვამილო** || **ხვად:** ა) ხვალა-  
 მა, ხვამილოა, ა-ხვალამა, დო-ხვალა-  
 მა, შე-ხვალამა ვსტრჩა; ვსტრჩათ,  
 -ტყსა. სქ როდ. отн. ვუხვამილოუნქ  
 (გ. ვუხვედრეხ) посылаю, ставлю ему  
 навстрѣчу; — სქ დატ. отн. ვოხვამი-  
 ლუნქ (გ. ვახვედრეხ), ვახვამილოუნქ,  
 აორ. დე-ვოხვამილოე, პრ. ს. დო-მი-  
 ხვამილოუფე; — სტრ. ვ. I-я пор.  
 ზ/ფხვადექ MZ, ვხვადექ ვსტრჩაო,  
 აორ. ვხვალი, ა-ვხვალი, შე-ვხვალი, დო-  
 ვხვალი, პრ. ს. შე-ვხვალამუქ (გ. შე-  
 ვსვედრივარ); — სქ როდ. отн. ვუხვა-  
 დექ, აორ. ქა-ა-ვუხვალი; — объект.  
 სტრ. 3-го ср. (ფორ. возм.) მახვამი-  
 ლე მოგუ ვსტრჩთიტ; — ა-ხვალამირი  
 повсტრჩავშისა; — ა/იწო-ხვალამა  
 повсტრჩათყსა ვпереди, დობოგი; —  
 დო-ხვალამა ამხეში ვსტრჩთიტ ნა  
 მწსტხ ვწსტყ; — б) მე-ხვალამა,  
 მე-ხვამილოაჲ понимание, დოგადლი-  
 вость, სტრ. ვ. ზ/ვხვადექ понимаю,

აორ. მე-ხვადლი; — მე-ხვამილოფირ/ლი  
 დოგადლივნი; — უ-მე-უ-ხვამილოე не-  
 დოგადლივნი; — с) მო-ხვალამა пона-  
 дать въ пѣль, ударить, -ტყსა, III-я  
 пор. н. მოთმე-ვოხვამილოუნქ пона-  
 даю въ пѣль, აორ. ქემე-ვოხვამი-  
 ლეე, თიქ ქემა-ახვამილოე; — სტრ. ვ.  
 ზ/ვხვადექ ударяюсь, попадаю, აორ.  
 ქემო-ზ/ვხვადლი; — d) ხვალამა доста-  
 ваться, სტრ. ვ. ზ/ვხვადექ достаюсь  
 ему, აორ. ზ/ვხვალი; — объект. სტრ.  
 ზ/ვხვადე, სი რხვადე, თის ხვადე მიწხ,  
 თბწხ, ему достається, слѣдуетъ; ме-  
 ня, тебя, его вსტრჩაოუტ, აორ. შე-  
 ხვადე, პრ. ს. ქა-ა-ვხვალამუ, სი ქა-  
 ა-რხვალამუ (გ. შე-ახვედრი) ილი ნო-  
 ვხვალამუე, სი ნო-რხვალამუე, ჩქე  
 ნო-ვხვალამუენა.

**ხვადლე**, ხვადლე только, въ одиночку,  
 одинъ; — ხვალა-ხე одинокій (бука.  
 однорукій), см. ხე 1 (ср. г. ხოლო,  
 მხოლოდ).

**ხვამა** молиться, молитва; დო-ხვამა  
 благословлять, благословение, I-я  
 пор. н. ხვამელოენქ მოლიუს; — II-я  
 пор. იხვამანქ буду молиться, აორ.  
 იხვამი; — н. ხვამანქ благослов-  
 ляю, აორ. ზხვამი, პრ. ს. მიხვამე ილი  
 მიხვამეფე; — სქ როდ. отн. ვუხვა-  
 მანქ; — სქ დატ. отн. მე-ვა/ოხვამანქ  
 поздравляю его, თინა მი-ახვამანს; —  
 IV-я пор. ვოხვამაფუნქ, აორ. ვოხვა-  
 მაფე, პრ. ს. მიხვამაფუფე; — მა-ხვა-  
 მალი молящийся; — ნა-ხვამეფი мо-  
 лившийся; — ო-ხვამე предметъ н  
 мѣсто молитвы, перковь, храмъ; —  
 ხვამელი, ხვამერი, ხვამირი благосло-  
 венный; — ხვამირო სქ благослове-  
 ниемъ; — თემიშ ხვამა общественная  
 свѣтская молитва (см. თემი); —



ღვინიში გო-ხვამუа благословение вина (при первом стакаѣ, обык-повенно, призываютъ Бога и благословляютъ всѣхъ присутствующихъ, *Хр.*, стр. 132,15-20); — объект. стр. ღ-მასვამუა მიწა ბუ-დეთъ благословენო, აორ. ღ-მა-ხვამუ; — ო-ხვამერი предметъ моле-ძი; — ო-ხვამერი молитвенные обряды съ приношениями, совер-шаемые въ разное время года; на-ибольше известны ო-ხვამერი: სა-ლორონთოა въ честь Бога, სა-მგარიოა въ честь Михаила Архангела, სა-გგეგოა въ честь св. Георгია, სა-კაპუნოა въ честь божества Ка-пунია, სრ. გ. სა-ლოცვილი у Бер. [у Ламберти на стр. 142, у Char-din'a на стр. 297 приводится опи-сание ოხვამერი, причемъ самое название — въ формѣ ოხვამირი]; — ნერიში ხვამა, см. ნერი.

**ხვამარდი** (გ. ხომალდი) корабль, სრ. პარახალი.

1. **ხვამილ:** ხვამილაფა похищать, схва-тывать, выхватывать, I-я пор. ნ. ხვამილაფულენქ; — II-я пор. ოხვა-მილუნქ, აორ. ქი-იხვამილეე, პრ. ს. მიხვამილუაფუ; — სქ როდ. ოთნ. ვუ-ხვამილუნქ похищаю у него; — IV-я пор. ვოხვამილაფუნქ, აორ. ვოხვამი-ლაფე, პრ. ს. მიხვამილაფუაფუ; — მა-ხვამილაფარი похититель; — ხვამი-ლაფირი похищенный; — ო-ხვამილა-ფუ подлежащий похищению, მიწთო похищения.

2. **ხვამილ:** ხვამილუა, მე-ხვამილაფა см. ხვალამა.

**ხვანთქარი** (გ. ხონთქარი) султанъ.

**ხვანცალი** шевелиться, I-я пор. ნ. ვხვანცალანქ, აორ. ვხვანცალეე, პრ. ს. ღო-მიხვანცალუაფუ.

**ხვანჯკოლა** см. ხანჭიკოლა.

**ხვარ:** ხვარა, მო-ხვარა помощь; по-могать, II-я пор. ნ. იფხვარუნქ<sup>ნ</sup> пользуюсь, употребляю, მი-იფხვა-რენქ или მი-იფხვარე воспользуюсь, აორ. მი-იფხვარი; — სრ. ვ. IV-я пор. ვოხვარექ помогаю ему, ოთნ ოხვარე, პო ვა ხვარე, აორ. მე-ეფხვარი; მე-ეფ-ხვარებუქ, ქიმე-ეეფხვარებუქ помогу тебѣ; — მო-ხვარე помогающий; — მო-სა-ხვარე годное на помощь; — მო-სა-ხვარეთე на помощь; — объект. სრ. 3-го სპრ. (ფორ. возм.) ნ. მა-ხვარინე მოუ исползовать его, აორ. მე-მასვარინე; — მუ-მასვარინე || მუ-მა-ხვარე || მუ-მასვარებე მოუ помочь ему.

**ხვარა** см. ხორა.

1. «**ხვარავა**» მრ. повилка (раст.).
2. **ხვარავა** Хварава (фамилия).

**ხვარჩალი** журчание, плескъ воды.

**ხვარჩინი** деревянная лопатка для მიწაძი გომი въ котлѣ и для вы-щипания изъ него, სრ. ჩოგანი.

**ხვარცა** паршъ (გ. ქეცი), სრ. ხორა, ქირცა.

**ხვარხვი** (გ. ხახვი) лукъ (раст.).

**ხვატ:** ხვატუა грызть, I-я пор. ნ. ვხვა-ტენქ; — მა-ხვატალი грызущий, гры-зунъ; — კილა-ხვატუა прогрызть; — კილა-ხვატილი прогрызенный, ды-рявый, სრ. რესქონუა.

**ხვატაფი** чесать, -ться.

ნა-ხვაწა см. ქერქი.

მი-ვ-ხვდები (გ.) пойму. (*Хр.*, стр. 109,14), სრ. ხვალამა ხ;

**ზვეე**, სვე, (რ. სვაევი) куча зерна; из-бытокъ урожая.

**ზველარი** см. სვილარი.

**ზვენა** см. სუნა.

**ზვენთქუა** ударять, съ род. отн. ვუ-ზვენთქუნქ, აორ. ვუზვენთქვე.

**ნა-ზვერი** печнотота.

**ზვეწ**: სვეწა, შე-სვეწა, სვეწება (რ.) просить, умолять, стр. з. II-я пор. н. ვიხვეწებუქ S, იხვეწებუქ MZ, აორ. ში-იზ/ვხვეწი, ირ. с. მიხვეწებუქ;—IV-я пор. н. ვიხვეწებუქ прошу его, გოხვეწებუქ и т. д., თინა იხვეწებუქ, ნო ქა-ახვეწებუქ (<ქო-+ოხვეწებუქ), აორ. შე-ვეწვეწი;—IV-я пор. дѣйст. з. ვიხვეწებუქაფუნქ заставляю его просить, აორ. ვიხვეწებუქაფე; — მა-ხვეწებელი, მა/ო-ხვეწარი проситель, молящійся; — ნა-ხვეწები просившій; выпрошенный;—ო-ხვეწებელი просьба.

**ზვიარი** см. სვილარი.

**ზვიოთ** (რ.) драгоценный камень; но пародному вѣрованію зვიოთ несетъ змѣя, и всякій, нашедшій зვიოთ, можетъ разсчитывать на исполненіе своихъ желаній (по Орб. г. სუთო камень, исцѣляющій отъ яда).

1. **ზვილი**: სვილუა, გო-სვილუა, ღო-სვილუა заперать, припирать, за-стать, ი. ვხვილუნქ или ვიხვილანქ, აორ. ღო-ვხვილი или ქე-ვოხვილი, ღე-ვოხვილი; — ღო-სვილირი запер-тый, заключенный; — მიკო-სვილუა припирать къ чему, приставать, заставать; — მულა-სვილაფა за-пирать внутри чего, прятать, за-стать, ი. მელემუ-ვოხვილანქ, აორ.

ქემელე-ვოხვილე; — წემო-სვილაფა застать, встрѣтиться впереди, на открытомъ мѣстѣ;—მე-სვილუა за-стать, замѣтить, ი. მეომუ-ვოხვი-ლანქ, აორ. ქემე-ვოხვილე, თიქ ქე-მა-ახვილუ; — ი/ენო-სვილუა за-пирать, заключить внизу, ენო-სვი-ლირი წუარი запруженная вода, прудь.

2. **ზვილი**: გე-სვილაფა იმѣть въ чемъ нужду, использовать что, ი. ქეგე-ვახვილუქ, თინა ქეგი-ახვილუ, აორ. ქეგე-ვახვილი.

**სვილარი** S, სვიარი ხი იხერპა, სველარი, სოლარი MZ; — ცინცილა, ცინცია маленькая ящерица.

**სვიმრა** см. სომა 1.

**სვიმური** пространство между дере-вьями фундаментомъ и поч-вой.

**სვიპი** глубокий (говорится о посу-дѣ), вапр., სვიპი სენი глубокая та-релка; — სვიპია (говорится о ма-ленькихъ предметахъ).

**სვირა** широкий; — თოლი-სვირა ши-рокоглазый, სრ. გვირა.

**სვირა-სვირა** разнообразный, разный: სვირა-სვირა მურიცხევი.

**სვიცაფა** накричать на кого, напу-гать (რ. ღა-ცაცხანება).

**სვიხვილი** см. კვიკვილი.

«სვიხვინია» მრ. კლუბიკა.

-ხი см. -ხ 1.

**სიარულება**, სიარულობა, მ-სიარულ-ლოება (რ.) веселіе, веселиться, I-я пор. სსიარულენქ, აორ. II-я пор. ვი-მსიარული; — 'მ' სიარული весело, სრ. სარება, სიოლი.

**სიზ** || **სებ**: კინო-სიზუა S, კენო-სებუა

свалить въ кучу, I-я пор. н. კინ-  
მო-ვსიბუნქ, აორ. გეკენო-ვსიბი; —  
стр. з. II-я пор. н. კინმი-ივსიბუნქ,  
აორ. გეკენი-ივსიბი.

**სიზულა** Хибула, село въ Зугдид.  
უზაძე.

**სიზაღარა**, სიზაღარა ხმ იკრა (рыбья).  
«მე--სიკვლი» მრ. ნაკლეს, черно-  
клевина, ср. მეკენხალი, ცხალი.

**სილი**: სილუა, ე-სილუა открывать  
(глаза), დაქ კომუ პროზრქტ, სქ  
род. оти. н. ვუხილანქ, н.-ნ. ე-ვესი-  
ლანქ, აორ. ე-ვ<sup>1</sup>უსილი.

**სილი** (რ.) плодъ, фрукты, ср. ჯეცაში.

**სინდი** болѣзнь; — ქვარა-სინდამი სქ  
больнымъ животомъ, см. ქორა.

**სინვი** сучокъ, щенка; — სინკოლი ღო-  
მაქ ყო-ლიბო სუხო, ср. ფეცხი.

**სინცკუა** см. სეზცკუა.

**სინჯი** мостъ; — სინჯი-კარი Хинджи-  
каръ, село въ Сенакскомъ уѣз-  
дѣ; — ქუბური-სინჯი, см. ქუბური.

**სიოლი** радость, веселіе; სიოლეზა  
радоваться S, I-я пор. სიოლექქ ვე-  
სელუსქ; — объект. стр. 3-го спр. н.  
მოსიოლე/უ, თის ოსიოლე/უ მიქ  
весело, радуюсь, აორ. მასიოლე:  
თის ასიოლე თე ანზექ ოიქ ობრაдо-  
ლასя этому извѣстію; მასიოლე ილი  
მასიოლეუ მიქ ბუდექ .весело, რა-  
достно, обрадуюсь; пр. с. ვსიოლა-  
ფუ ილი ვსიოლეზუ, სი რსიოლაფუ.  
რსიოლეზუ ი т. д.; — სიოლეზულო  
радостно, весело, ср. ხარეზა, სი-  
რულეზა.

**სიორუა** провѣять, просѣвать, I-я  
пор. н. ვსიორუნქ; — ო-სიორალი  
предметъ и орудіе для просѣва-  
шій, ср. ბაცუა.

**სირ**: სირუა, მე-სირუა воровать,  
красть, II-я пор. н. იზსირუნქ MZ,  
ვისირუნქ ილი ზ/ვისირულენქ (რ. ვიპა-  
რავ), აორ. იზსირი, пр. с. მე-მისირე; —  
III-я пор. მითი-ვოსირანქ ილი ვსირქ  
(რ. ვპარავ), თინა სირს, აორ. მი-ვოსირი  
ილი ვსირი, გო-ვსირი; — IV-я пор.  
ვოსირაფუნქ; — ითო-სირაფა, н. ითმი-  
ივსირუნქ სკრываю, краду, აორ.  
ითი-იზსირე, пр. с. ითო-მისირუ-  
ფუ; — მა-სინჯი, მა-სირალი, სირუქ  
воръ; — ნო-სირი, ნა-სირა კრად-  
ный; — გო-სირილბ ოგრაბლენный; —  
ო-სირუქ предметъ ილი მქსო დღა  
კრაжи; — ნო-სირო тайкомъ.

**სირაკუა** (რ. სრუკვა), აკო-სირაკუა სქი-  
გაქ, სჯიმაქ, ср. ბურაცუა.

**სირზ**: სირზუა (რ. სიზზვა) переселе-  
ніе по случаю какого-либо бѣд-  
ствія; — სირზანი переселенець (რ.  
სიზანი).

**სირკე**, სერკე (რ. სრიკა) черпалка изъ  
тыквы, ср. ქურა.

**სირხალი** см. სერხალი.

**სირსინი** см. სურსინი.

**სიკონ**: სიკონუ S, სეკონუ MZ დო-  
ბიქ, სკობლიქ, I-я пор. н. ზ/ვისი-  
კონუნქ, აორ. გო-ვ/ვსეკონი; — IV-я  
пор. ვოსიკონაფუნქ, აორ. ვოსიკო-  
ნაფე; — стр. з. ვისიკონუქქ, იზსეკო-  
ნუქქ დობლუსქ, სოსკაბლივაუსქ; —  
მა-სიკონალი, სეკონი დობლუქქ, სო-  
სკაბლივაუქქ; — სიკონირი, სეკო-  
ნილი ვიდობლენный, სოსკობლ-  
енный; — ო-სიკონალი предметъ დღა  
დობლენი; — ეშა-სიკონილი (რ. აშო-  
სრული); — კილა-სიკონილი ვიდო-  
блenny, виртуный; — აკარი-სეკო-  
ნი, კობიკა-სეკონი დობლუქქ დე-

революционную чашку (см. ატარი, კობი-ცა), სრ. ციტონი.

**სიშტუა**, II-я пор. п. ვისიშტუექ კრивляюсь, кокетничаю, აორ. ვი-სიშტი; — შიკო-სიშტუა.

**სიცინი**, სეცინი щекотание, объект. სრ. 3-го სრ. п. მახიცინუაფუ მქწ щекотно (რ. მესიცინება, მესიჩინება).

**სიჭონუა**, სიჭორუа трение, тереть; грызть, жечь, I-я пор. п. ვსიჭონენქ. სრ. რ. ლიჭნა.

**სისონუა**, კილა-სისონუა сверлить, вы-рывать; — კილა-სისონილი просвер-ленный, вырытый, სრ. სიტონუა.

**მუ-ა-სლოეზა**, მო-ა-სლოეზა (რ.) при-ближение, სრ. სოლო I.

**სმა** (რ.) голосъ, звукъ (სრ. სუმა); — სმურობა шумъ; — თან-სმოზა согла-сие, соглашаться, სრ. ვ. IV-я пор. п. ვთანანსმუქ ილი ვთანანსმუქ согла-шаюсь, აორ. დე-ვეთანანსმი.

**სმედედი** (რ.) суша, სრ. სქირუ.

**სოზი** см. სოზი.

1. **სოდ**: სოდუа coitus, I-я пор. п. ვსოდუნქ, აორ. ვსოდი [можно пола-гать, что г. სვდი самецъ (кошки, собаки и др.) одвого съ нашимъ словомъ корня: ვა=ო обыкновен-ное явление какъ въ мингрель-скомъ, такъ и въ грузинскомъ, въ мингрельскомъ же форма повел. накл. часто выступаетъ въ значе-нии помен actoris, სრ., ნაპრ., ატ-რი-სეცონი, ჩაკა-ზიდიქ].

2. **სოდ** см. სუნა.

**სოზო**, სოზო-კვარი см. კვარი I.

**სოკ**: სოკუა, გილა-სოკუა брить, I-я пор. п. სსოკენქ, აორ. გო-სსოკი; — II-я пор. п. იბსოკენქ ილი ვისო-

კუნქ (რ. ვიპარსავ), აორ. იბ/ვსოკი; — IV-я пор. п. ვოსოკაფუნქ; — სრ. ვ. II-я пор. п. იბსოკუექ ილი ვისო-კუექ (რ. ვიპარსეპი), აორ. გი-იბსო-კი; — მა-სოკალი брейоний, цирюль-никъ; — გო-სოკირი, გელა-სოკირი бритый.

**სოდარი** см. სვილარი.

I. **სოლო** близко, около, სოლოშა, სოლოს; — სოლოში близкий; — სო-ლოშიანი окольный; — *сравн. ст.* უ-სოლაში; — უ-სოლაშის ближе; — გო-სოლუა არდელი окрестности; — გო-სოლუაში სარსევი окрестные народы; — სოლოაა быть при комъ, сопровождать, находиться среди кого, чего, замѣняться, отпра-вляться за чѣмъ, სრ. ვ. IV-я пор. ვასოლუექ ილი ვოსოლუექ, აორ. ვა-სოლი, ვოსოლი; — მე-სოლოაა при-ближаться, აორ. მი/ე-ვესოლი, თიქე მი/ე-ესოლე я (опъ) приблизился; — დარდიქ გურს დემესოლე къ сердцу приблизилась у меня печаль; — სь род. отн. дѣйст. ვ. ვესოლუნქ დაო ему кого въ проводники, примѣ-шиваю, აორ. ქუ-უ-ბსოლე (ვმ. ქო-ვესოლე), ქაშ-უ-ბსოლე, სრ. ს. მისო-ლუაფუ; — დიშა-სოლოაა замѣняться среди чего, სრ. სასოს.

2. **სოდო** (რ.) только, პო: სოდო ქი-ჭეთ только (პო) немного.

3. **სოდო** еще, снова, онять, ი: დემ-ქე გეექოფე სოდო ქუა დივს ვივქ სოვა კამენъ; — სოდო მეტი еще больше; — მა სოდო ი я (რ. მე-ც<sup>1</sup>ა<sup>1</sup>).

4. **სოდო** вѣдь, по крайней мѣрѣ, все-же: გერია, სარალოში სქუა, სო-ლო ვა რექია? вѣдь, не Герія ли ты, сынъ бѣдняка? (Xp., სრ.

32,17-18); — მიჩქვასი, სოლო ვა  
ფოქუა! если бы знал я, все-же не  
сказал бы!

5. **-სოლო**: უირი-სოლო (უირი два)  
оба, вдвоем, სუმი-სოლო трое,  
ვთრემ (г. ორი-ვე, სამი-ვე):—სე-  
სოლო сейчас же (г. ანლა-ვე).

**სომ** || **სუმ**: სომათა S, სუმათა MZ სუ-  
შიტ, III-я пор. II. ვოსო/სუმუნქ,  
აორ. გვ-ვოსო/სუმე, თიქვ გა-ანსუმუ,  
პრ. ს. გო-მისსუმუფუ; — სტრ. ვ. I-я  
პორ. ვსომუქ, ზსუმუქ сохну, აორ.  
გო-ვსომი, გო-ზსუმი, პრ. ს. გო-  
ზ/ვსო/სუმაფუქ (г. გა-ვსმარვარ); — სო-  
მულა, სომილა S, სომია sm, სუმულა,  
სუმელა MZ сухой; — სომათური за-  
сохший; — სე-სომულა сухорукий.

1. **სომა**, სუმრა (г. სურმა) ხურმა,  
«ხვიმრა» შრ. — სომა-კიკონი კლი-  
ющий хурму.
2. **სომა** см. სუმა.

**სონ**: სონუა пахать, I-я пор. II. ვსონ-  
უნქ S, ზსონუნქ, აორ. ზ/ვსონი; —  
II-я пор. იზსონუნქ нашу для себя,  
აორ. იზსონი;—მა-სონალი пахарь;—  
ნა-სონა вспаханный; — ო-სონუე  
или ო-სონალი пахотная земля; —  
უ-სონე, უ-სონუ не вспаханный; —  
კინა-სონა сошникъ (бука. папущее  
желѣзо);—ნა-სონუე Нахопу, село  
въ Сенак. უზდქ. Народная эти-  
мология название სონი Хони (მწ-  
стечко въ Кутаисскомъ უზდქ)  
связываетъ съ глаголомъ სონუა,  
причемъ სონი, какъ форма повел.  
наклоненія, букв. будетъ означать:  
наши; географическія названія въ  
формѣ повел. наклоненія встрѣ-  
чаются какъ въ мингрельскомъ,  
такъ въ грузинскомъ: მოიღა-ნახე

(см.), მოღა-მნახე, ლეზია-ვახაში (см.  
ლეზია) и др., что, однако, еще не  
доказываетъ правильности выше-  
приведенной этимологii слова სო-  
ნი [I. Орбели въ статьѣ «Городъ  
близнецовъ Διοσκουριδς и племя воз-  
никъ 'Hνίοχοι ЖМНП. 1911 г., май,  
отд. классич. филолог. стр. 214,  
предполагаетъ, что სონი стоитъ  
въ связи съ названіемъ племени  
свановъ; тутъ же, въ примѣчаніи 3,  
онъ приводитъ съ мѣсткѣ словъ  
мингрельскую этимологию слова  
სონი, будто-бы пахотное мѣсто, но  
этой неточности не было въ моемъ  
сообщеніи, и, очевидно, возникла  
по недосмотру г. Орбели, рав-  
но какъ и ო-სონი, приводимое  
пмъ, какъ пахотное мѣсто, вмѣсто  
ო-სონუე или ო-სონალი].

**სონარი** голосъ, крикъ; — სონარობა  
шумъ; — სონარი-მალალო громко  
(бука. высокимъ голосомъ), ср.  
სუმა.

**სოპი**, სობი, სოფი a) весло, лопатка  
(ср. ფიარი); b) рѣка въ Зугдид-  
скомъ უზდქ; c) мѣстечко съ ста-  
ришимъ монастыремъ.

**სორა** S, სვარა MZ плѣшивый, см. ჭა-  
ხალი (по Орб. г. სორა паршь), ср.  
სვარცა, ქირცა.

**სორგ**: სორგუა собирать въ кучу,  
сваливать, III-я пор. II. ვოსორგანქ,  
აორ. ვოსორგი;—IV-я пор. ვოსორ-  
გაფუნქ, აორ. ვოსორგაფე; — ეკო-  
სორგუა сваливать въ кучу (უ ბე-  
რეგა);—სორგი или სურგი заборъ  
изъ дерева или изъ камня; — გე-  
სორგილი сваленный въ кучу; —  
სორგა Хорга, село въ Зугдидскомъ

უზდხ; — სორგული хоргскій; хор-  
гецъ, მნ. სორგალეფი; — სორგის  
род. надежъ отъ სორგი съ отпо-  
шениемъ къ дательному, როკის,  
Гр., § 136 (по Орб. სორგი, სორ-  
ღი оторвавшаяся большая льдина,  
სერგი напесенныя рѣкой бревна).

**სორუა** см. ოსორი.

**სორში** Хоршъ, село въ Зугдидскомъ  
უზდх.

**სორცი** (რ.) мясо; — სორციელი живое  
существо; — სორციელი тѣлესო,  
при жизни, ср. ძელი.

**ნა-სორციელუ** Нахорциелуу, село.

**სორცქა** см. ხარცქა.

**სორხი** (რ. სერხი) плѣз; отым. гла-  
голь სორხუа нилить, I-я пор. н.  
ვხორხეხე, აორ. ვხორხი; — სორხაფა  
тереться о что, съ род. отп. ვუ-  
სორხუახე трусъ о ч.-лнბ.

**სორხოფა** глотка, ср. ყორყელი,  
სურხი.

**სოფი** см. სპი.

**სოშქორამი** шероховатый, перов-  
ный; — სოშქორამი ჯა неровное,  
бугорчатое дерево.

**ზოხ:** სოხუა лазить, ползти, I-я пор.  
н. ვხორხეხე, აორ. ვხორხი; — объект.  
стр. 3-го спр. в. მახორხე მოღუ ლა-  
ზიხ; — სოხი-სოხითი პოღი (ბუახ.  
პოღაიემ-პოღაიემ); — გ<sup>1</sup>ოო-  
სოხუა ვლჳზათ იფ-პოღუ ჟეო; —  
გიმა-სოხუა სლჳზათ; — გინო-სოხუა  
ნერელჳზათ; — გ<sup>1</sup>ოეშა-სოხუა ლაღი  
ვფერხ; ვლჳზათ, ვლჳღაღა სრე-  
დი ჟეო; — იკო-სოხუა ვლჳზათ  
ნაფერხ; — ინო-სოხუა, დინო-სოხუა  
სლჳზათ ვნიღ, სფუღიღა; — კი-  
ნო-სოხუა ვლჳზათ კუ ვრაღ, ბე-

რეღ; — მიოო-სოხუა ვლჳზათ (იფ-  
ლჳს, ნეღერუ); — წიმიო-სოხუა ვლ-  
ლჳზათ ვნერეღ, ნიღნიღაღა.

**ზოჯი** [დაგ. კარტ. სოღ, დაგ. მწს.  
სოჯიქი ილი სოჩქ] (ვმ. სოჯქ)] ბმეღ; —  
დაღაშ-სოჯი უსაღ, დროსეღ  
ბოღიოი (ნაფქ., რ. ხარაღუა), см.  
დაღა; — ოფეში სოჯი, см. გა-პიგე-  
ღა; — ო-სოჯე ოხოღე, რეღა იფ Са-  
мурзакано.

**სზე:** სსოღა (რ.) პომიღი, II-я пор. н.  
პაღ. ლე-ემსსოღრიო ზაპომიღი.

1. სუ პრიღორში.

2. -სუ, resp. -ღუ სუფიქსეღ დღა ობრა-  
ზოვანი უმეღნიღელის იმეღ:  
სე-სუ რუღა, ღვა-ღუ შეღა.

**სუა** სთა (რ. სროღა).

**სუაღა** см. ხ 2 ი 4.

**სუაფა** см. ხ 3.

**სუბუღია** Хубугія (ფამიღი).

**სუგაღი** болѣзненный, слабый, стар-  
ჩескй.

**სუღონი** см. სუჯონი.

**სუეღა** б. ნეღოვნიღელ, ვსკაღიღა  
ნეღოვნიღელ, I-я пор. н. ზსუეღქ,  
აორ. იბხეღი, თიქ იბხუ ილი გე-ეღ-  
ხეღი, სი გე-ეღეღი, თიქ გე-ეღუ.

**სუთი** (რ.) იაღ; — მა-სუთა იაღი; —  
სუთი-კაა, სუთი-კაღი (< სუთი-კაღი  
იაღი იღუღ) ოკოღ იაღი; — ნა-სუ-  
თაღი 1/5; — სუთ-ოში იაღსოფ; —  
ვიოო-სუთი იაღაღაღა.

**სუი** см. სული.

**სულა** (რ.) სუა вт малелькй ам-  
барь, ср. ზაღ.

**სული**, სუი вт зелепь; бруква.

**სუმა**, სეღა, სოღა გოღს; — სუმიღი  
შიღ, ср. სონარი, სმა.

**სუმაფა** см. სომაფა.

ხუმრა см. ხომა.

ხუნ || სვენ, ზოდ || სედ > ხ: ა) ხუნა, სვენა სიდბტ, ღო-ხუნა, გე-ხუნა სიდბტეა на чемъ, стр. ვ. ი. ზ/ვსე<sup>რ</sup>ქი ილი ვოსექი სიჟუ, სი სე<sup>რ</sup>ქი, თინა სე, პრ. ი. ზ/ვსე<sup>რ</sup>ლი ილი ვოსე<sup>რ</sup>ლი; — ზხოდექი საჟუსე, ქედო-ზხოდექი ილი ქოდო-ღო-ზხოდექი სადუ, აორ. ქედო-ზხოდო ილი ქოდო-ღო-ზხოდო, пов. ვაკლ. ღო-ზოდო სადისე, ვა ღო-ზოდა ნე სადისე, პრ. ს. ნო-ზსექი ილი ნო-ზსევექი (გ. ნა-მჟდარვარ) ილი გო-მინხუნუ (გ. ვ<sup>რ</sup>ჟდომილვარ); — II-ია პორ. იზხვენუაფუქი, ეკი-იზხვენუაფუქი ბუდუ სიდბტე (გ. ვიჟდომე<sup>ბ</sup>ი); — объект. стр. 2-გო სპრ. მიხე უ მენა სიდბტე, ესტე, გე-მიხე უ მენა სიდბტე ნა чемъ (ნაპრ. ნა რუქი) ი თ. დ., პრ. ს. ნო-ზსევე, სი ნო-რსევე, თის ნო-სევე (გ. ნა-მჟდომე); — 3-გო სპრ. (ფორ. ვოზმ.) მახუნე, გე-მახუნე, თის გი/ე-ახუნე მოგუ, სმოგუ სქსტე, აორ. ქეგვ-მახუნუ; — დ<sup>ბ</sup>ისტ. ვ. II-ია პორ. იზხუნუნქი, საჟაო ნა სეხა, დია სეხა; — III-ია პორ. ვოხუნუნქი საჟაო, პერეოჟუ, აორ. ქე-ვოხუნუნქი, პრ. ს. მიხუნუნაფუ; — IV-ია პორ. ვოხუნუნაფუნქი; — მახვენჯი სიდბტე; — გი-მა-სვენჯი, გე-ხუნელი სიდბტე ნა чемъ; — ღო-სვენჯი, ღო-ხუნაფორი სიდბტე; — ნა-სვენჯი, გი-ნა-ხუნა სიდბტე; მ<sup>ბ</sup>-სტო ილი სუხესტო, ნა კოდორომ<sup>ბ</sup> სიდბტე; — ო-სვენჯი, გი-ო-ხუნელი პრედმეტ<sup>ბ</sup>, მ<sup>ბ</sup>-სტო სიდბტე; — ნო-სიო, ნო-სეი სკორლუა, ჩეშუა (აიდა, ორ<sup>ბ</sup>-ხა, კაშტანა ი დრ.); — უ-ხუნაფუ პე სიდბტე; — ალო-ხუნა სიდბტე ს<sup>ბ</sup> ვ<sup>ბ</sup>მ<sup>ბ</sup>; პოსადიტე (ნაპრ. ვ<sup>ბ</sup> კარ-მან<sup>ბ</sup>); — აშა-ხუნა სიდბტე სრედი ჩე-გო; — გილა-ხუნა სიდბტე ნა чемъ

(на деревѣ, на дорогѣ), გილა-ხუნა; — ღინო-ხუნა, იხო-ხუნა посадить внутрь, заключить; — ეკო-ხუნა სიდბტე უ ბერეგა, უ კრია ჩეგო; — გ<sup>რ</sup>ეშა-ხუნა სქსტე, პოსადიტე სინვუ ვერ<sup>ხ</sup>; — იხო-ხუნა სიდბტე პოდ<sup>б</sup> ჩ.-ლიხო; — კილა-ხუნა პოსადიტე (ნაპრ. ნა ილეხო); — კინო-ხუნა; — მიხო-ხუნა სიდბტე ვნутри<sup>б</sup> ვ<sup>б</sup> ჰაკრ<sup>б</sup>თომ<sup>б</sup> პომ<sup>б</sup>შენი (ვ<sup>б</sup> კლ<sup>б</sup>ტე<sup>б</sup>, ვ<sup>б</sup> პოდვალ<sup>б</sup>, ვ<sup>б</sup> ნორ<sup>б</sup> ი თ. ი.); — მი/უკო-ხუნა სიდბტე სზადი ილი ვოკრუგ<sup>б</sup> ჩეგო, სბო-კუ, უ ჩეგო; — შილა-ხუნა სიდბტე (ვ<sup>б</sup> პომ<sup>б</sup>შენი); — მიშა-ხუნა სიდბტე სრედი ჩეგო, ვოკრუგ<sup>б</sup> ჩეგო, სრ. კვა-კუა, ცხაკუა, ჟვარ<sup>ბ</sup>უა [отъ этого корня, очевидно, произведены въ грузинскомъ слѣд. слова: მ-სეღა-რი || მ-სეღი *саадникъ, воинъ, სეღნა, გა-სეღნა *вытязать лошадей*]; — ბ) ხუნაფა, ეკო-ხუნაფა, კინო-ხუნაფა ჟენ<sup>ბ</sup>ნტეხა (бука. პოსადიტე სე<sup>ბ</sup>ს<sup>ბ</sup> ჟენუ), II-ია პორ. ი. ეკი-იზხუნუნქი, აორ. ქეკი-იზხუნუნქი; — ს<sup>ბ</sup> როდ. ოტი. კვ-გ<sup>რ</sup>უნუნუნქი დამ<sup>ბ</sup> ემუ ჟენიტ<sup>ბ</sup>-სა; — ს) მე-ხუნა, ი. მე-ვოსექი, თინა მი-ოხე ი ჰამ<sup>ბ</sup>ტენ<sup>ბ</sup>, ი ვინ-დენ<sup>ბ</sup>, ილი გე-ვოსექი, თინა გი-ოხე (გ. ვინვარ, ვინვივარ); — გეთმე-ვო-ღო-ზოდექი (გ. ვინღე<sup>ბ</sup>ი), აორ. ქეგვ-ვოღო-ზოდო, თიქე ქიგი-ოღო-ზოდო; — დ<sup>ბ</sup>ისტ. ვ. III-ია პორ. ი. გეთმე-ვოხუნუნქი ოსაღვალ<sup>ბ</sup> სლ<sup>ბ</sup>დ (გ. ვინგ<sup>ბ</sup>), აორ. ქეგვ-ვოხუნუნქი; — დ) объект. стр. 2-გო სპრ. ი. ღოთმო-მიღო-ზოდო (გ. მი-ჟდებ<sup>ბ</sup>) ა) მი<sup>ბ</sup> ოხოდიტე, მი<sup>ბ</sup> სტავეტე, ბ) მი<sup>ბ</sup> პრავიტე, აორ. ქედო-მიღო-ზოდო (эт. сл. см. И. Марръ, ОТ, стр. 7, слово 7 въ прим.).*

**ზუნდი** (რ.) кашкапъ; колодка для престоупниковъ.

**ზუნვი** безпогій, ср. კუნცა 1.

**ზა-ზუნოვო**, ზა-ზუნოუ Нахуново; село въ Сенавскомъ уѣздѣ, ზა-ზონუ.

**ზუნწი** Хунцъ, село въ Сенавскомъ уѣздѣ (по Орб. г. ზუნწი какое-то плодовое дерево, по Эр. смородина мухая, восточная).

**ზუა** см. სულა.

**ზუპ:** ზუპუа вышивать жадно, I-я пор. ვსუპუნქ.

**ზა-ზურევი** Нахуревъ, рѣчка въ Сенавскомъ уѣздѣ.

**ზურო** (რ.) плотникъ, ср. ღურგალი.

**ზურუჯენი**, ზურუჯონი (რ.-წ. ზურჯინი пзъ арб. چرخ) переметная сумка.

**ზურჩინ:** ზურჩინაფა наливать, обливать, გინო-ზურჩინაფა лить черезъ, обливать, н. გინემგ-ვოსურჩინუნქ, აორ. ქიგვგვ-ვოსურჩინეე.

**ზურსი** горло, грудь (въ переп. знач. душа, сердце), ср. ზორსოცა, უორუელი.

**ზურსინი**, სირსინი храпѣнiе, храпѣть, пыхтѣть, н. ვსურსინენქ или ვსირსინენქ.

**ზუც:** ზუცუა, ზუცინი засыпать, заснуть, I-я пор. н. ვსუცუნქ S, ზსუცენქ MZ или ზ/ვსუცინენქ, აორ. ქობ/ვსუცი.

**ზუცოდი** || **ზუცოა:** ზუცოლაფა, ზუცოლაფა ხმ обнимать, -тъся, II-я пор. н. ვისუცოლუა<sup>1</sup>ნქ<sup>1</sup> (г. ვისუცებ), აორ. ქ<sup>1</sup>ი<sup>1</sup>-ვისუცოლი; — стр. з. IV-я пор. н. ვოსუცოლექ<sup>1</sup> (г. ვესუციები, ვასვევივარ), ვასუცოლექ<sup>1</sup>, აორ.

ქვ-ვო/ასუცოლი, პრ. с. გო-ვსუცოლაფუქ.

**ზუცორ:** ზუცორუა გრვზь, I-я пор. н. ვსუცორენქ; — სვ род. отн. ვსუცორუნქ, ср. გუცორუა.

**ზუცუ** см. სეცუ.

**ზუს:** ზუსუა, ღინო-ზუსუა подметать, боронить, сметать, бросать, н. ზსუსუნქ или ზსუსანქ, აორ. ზ/ვსუსი, ღო-ვსუსე; — III-я пор. ქიღინუ-ვოსუსუნქ, სი ქიღინა-ასუსანქ, თინა ქიღინა-ასუსანქ; — IV-я пор. ვოსუსაფუნანქ; — стр. з. II-я пор. н. ვისუსუექ<sup>1</sup> (г. ვისვეციები); — მო-ზუსირი сметенный, выметенный; — ო-ზუსალი подлежащий бороньбѣ; борона (ср. ხარცი).

**ზუჭუჭი** кудрявый, კუჭუჭი.

**ზუჯი**, მ-ზუჯი плечо, (приводимая у Brosset «ბსოჯი», если это не искаженiе, винѣ не встрѣчается) ср. მასვარი; — უ-ზუჯური педружный; — ზუჯება правиться, объект. стр. 3-го спр. н. მოზუჯუ მიწ პრავიტს, ნ. მესუჯებუ მიწ პორავიტს; — მისუჯანს მიწ хорошо, კო მიწ პოჰოდით; — სე-ზუჯი რუკა-плечо; — სე-ზუნჯობა «хе-хунджоба», такъ называется праздниекъ ружь и плечь, совершаемый въ Мипгрелин 31 декабря; этотъ праздниекъ соблюдаютъ только вузнецы и слесаря, которые въ вузницѣ или слесарнѣ обязаны имѣть винный кувшинъ (ლაგვანი), паполнять его ежегодно виномъ и приносить въ жертву св. Соломону, основателю всѣхъ ремеслъ, въ этотъ день непременно свинью, называемую ო-ზესუნჯე; ნაბანუიჴ праздниკა



დბთи слесарей ходять по селу съ сумою и собирають всё, кто что даст; такой сборъ обязателенъ, и крестьяне даже обижаются, если сборщикъ, называемый მე-სესე-ბ-ჯი, ихъ мипуетъ; у открытаго полнаго виннаго кувшина въ слесарнѣ отецъ въ кругу своихъ дѣтей-сыновей (всѣ стоятъ на колѣняхъ) провозноситъ молитву, обращенную къ св. Соломону (Хр., стр. 187, с-а), причемъ поворачиваютъ вправо корыто (ბისორი), полное разными кушаньями; подъ конецъ дѣти, продолжая стоять на колѣняхъ, изъ указательныхъ и большихъ пальцевъ обѣихъ рукъ образуютъ предъ собою кругъ, черезъ который отецъ проливаетъ, для каждаго отдѣльно, вино, говоря: თაში სი გაიშეუცუნე ჩქიმი (სახელი) ირი ქუა-გაჭირებაშე! *Такъ ты выведи моего (имярекъ) изъ вѣтъ болящихъ и бѣдствей!* Въ Мингрелин слесарей уважали и уважаютъ наравнѣ съ духовенствомъ; преданіе кого-либо слесаремъ, именемъ своей слесарни, анаемѣ считается высшимъ проклятіемъ;

по не скрываютъ и того, что слесари какъ бы прокляты Христомъ за приготовленіе гвоздей, а воръ, укравшій гвоздь, благословенъ (СМК, XXXII, отд. III, стр. 111—112); — ო-სუჯური или სუჯური ო-სსაპუე, см. подъ სსაპ.

**სუჯობნი**, სუჯობნი Художопъ, Худопъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

-სე см. -ს 1.

**სეპუა** см. სიპუა.

**სემა** см. სუმა.

**სემზა** печистота, грязь (г. ქუჭყვი); — სემზაში печистый, грязный.

**სემელო** а) край, берегъ, б) пахъ (г. ფერდი).

**სენცკ** || **სინცკ**: სენცკუა, სინცკუა рѣзать, съ род. отп. н. ვუნცკვენქ, аор. 'ვ'უნცკვი; — ნა-სენცკა разрѣзанный; въ переносномъ смыслѣ *отрывать, отказать*: ნდემში მორლილქ უფუნუ, უნცკვე ვოსთამნიკ დივა კლასა, *отказывался* (Хр., стр. 68, 11).

**ნა-სერიცა** внутренности, маловажная части.

**სერიჩი** ручей, потокъ.

**სეტონუა** см. სიტონუა.

**სეცინი** см. სიტინი.

ჴ.

**ჯ || ნჯ**: ჴამა, ნჯამა, გო-ნჯამა, გო-ჯამა отворять, открывать, III-я пор. н. ვონჯანქ, аор. გვ-ვონჯი, სი გა-ანჯი, თიქვ გა-ანჯე, пр. с. გო-მინჯამუ; — съ род. отп. н. ვუნჯანქ, გინჯანქ и т. д.; — IV-я пор. ვონჯამა-ფუნქ заставляю открыть; — стр. 3. II-я пор. იმნჯამუფუქ открываюсь,

аор. გ'ი'-იმნჯი; — IV-я пор. н. ვანჯუქ отрываюсь ему (г. ველე-ბი), аор. გვ-ვანჯი; — объект. стр. 3-го сир. (фор. возм.) н. მანჯინე могу открыть, аор. გვ-მანჯინე или გვ-მანჯე: თოლქ ვა განჯინე (გა-ანჯე) ოპь не смогъ открыть глазъ; — გო-ნჯამილი открытый.

**ჯა** (მრ. ჯალეფი), ნჯა дерево; — «ჯალავერი» одръ для покойника (СМК, XVIII, отд. III, стр. 36); — ჯა-ჯაში, см. ჯაჯაში; — ჯა-რგვალი (ჯა-რგვალი круглый) постройка из бревенъ, хижина, ср. სა-ბზა-ლი, მალაზა, ო-სიმიდე; — ო-ჯალეში или შონური, см. подъ უურზენი; — ჩე-ჯა тополь (*ხუავ.* ხნაოე дерево, см. ჩე); — ჯა-შქვილუ обвойникъ (раст.), «ჯა-შქვილ» მრ. (უ ორბ. ჯაშქუცა); — რლომა-ჯა, ლოლი-ჯა დუილო (см. რლოლი, რ. ღრუ); — ჯა-ურუა ბუზინა-дерево (см. Н. Марръ, *Тубал-кайтский окладъ въ сванскомъ.* Изв. П. А. II. 1912, стр. 1097).

**ჯაბი**, ჯაბრი см. ჯარი 2.  
**ჯაბა** Джага, нмя быка, буйвола.  
**ჯაკელი** телца, ср. რ. ღეკელი.  
**ჯაკობია** см. უაკობია.  
**ჯაკონია** а) Джакопია (фамиლია); — б) кумирь, идолъ (МА, 90,7 свизу).  
**ჯალაბე**: ჯალაგუა, ეშა-ჯალაგუა испор-  
 тить, разорить, вырвать съ кор-  
 немъ, п. ეშემა-ვჯალაგანქ, აორ. გე-  
 შა-ვჯალაგე.  
**ჯალი** < **ჯაალი** лйцо, оставляемое  
 подъ несущемою курицею (რ. ჰე-  
 ვალი).  
**ჯამაგირი** (რ. изъ н. جواما) жало-  
 вание; — მო-ჯამაგირე наемникъ, слу-  
 житель; — სა-მო-ჯამაგირო соответ-  
 ствующий наемнику, предназна-  
 ченный ему.  
**ჯამფეზია**, «ჯამფეზია» მრ. жирная  
 трава, шиппате америкаанский.  
**ჯან**: ჯანუ сопь, лежание, см. ჯირა.  
**ჯანგი** (რ.) ржавчина; — ჯანგირი зар-  
 жавший; — отым. глаголъ, стр. 3.

პრ. с. და-ბჯანგებექ я заржавѣлъ,  
 ср. ლანჯი.  
**ჯანდაბა**, ჯანაბა (რ. изъ არბ. جہتہ)  
 адъ, присподия, ср. გენია.  
**ჯანი** (რ. изъ п. جان) сила, здо-  
 ровье, душа.  
**ჯაპი**, ჯაპი, ჯანპი, ნ-ჯაპი тутовое  
 дерево, «ჯაფი» მრ.  
**ჯარბადო** скряга; лѣтний, ср. წკუნ-  
 წკი.  
 1. **ჯარი** (რ.), ნ-ჯარი войско, народъ,  
 толпа; — ნ-ჯარალა собравіе, праз-  
 днество, ჯარობა.  
 2. **ჯარი** (რ. ჯავრი), ნ-ჯარი, ჯაბი,  
 ჯაბრი горе, печаль; зависть; — და-  
 სა-ნ-ჯარი завидный; — ნ-ჯარაფა за-  
 видовать, сердиться, стр. 3. ვინჯა-  
 რებუქ სერჯუს, აორ. გე-ემჯარი; —  
 объект. стр. 3-го სპრ. მონჯარე,  
 გონჯარე, თის ონჯარე завидую,  
 აორ. დე-მენჯარე, თის დე-ენჯარე.  
**მა-ჯარღვალთია** см. ჯერღვი.  
**ჯაფა** (რ.) трудъ; трудиться.  
**ჯაფი** см. ჯაპი.  
**ჯაღრა**, ჯაღრა Джафра, село въ  
 Зугдидскомъ уѣздѣ.  
**ჯაფვა** (რ. изъ რ. چافى) перочинный  
 ножикъ.  
**ჯაჭვი** (რ.) цѣпь, кольчуга, панцирь  
 [собственно ჯაჭვი мингрельское  
 слово, а грузинский его эквива-  
 лентъ ჰეწკვი *цѣпочка*, см. Н.  
 Марръ, *Къ вопросу о полож. абх.  
 языка среди яфет.*, стр. 30].  
**ჯახე** см. ლახე.  
**ნა-ჯახუე**, ნა-ჯახოფო Наджахуу, се-  
 ло въ Сепакскомъ уѣздѣ.  
 1. **ჯაჯუა** болтать, недосиживать  
 лйцо, I-я пор. н. ვკაჯუნქ, აორ.

ლო-ვჯაჯი; — ჯაჯირი მარქვალი ნედოსიძოქ.

2. **ჯაჯუა** სმ. ჯერჯვა.

**ჯაჯაში** дивіе фрукты, какъ, напр., желуди, служащіе кормомъ для свиней, ср. ხილი, სმ. ჯა.

**ჯგაღი** Джгаль, село и общество въ Зугдид. уѣздѣ; — ჯგალური ღჯგალ-სკიი; ღჯგალეც, მნ. ჯგალალეფი.

**ჯგვავი** სმ. ჯგავი.

**ჯგერავუნა**, ჯგერეგუნა სმ. ო-კუ-მაფუ.

**ჯგვაჯგვაფი**, გემო-ჯგვაჯგვაფი ვი-ხოდით, ვისტუპათ ველიჩავო, სი-ლოჟ, სტრ. ვ. IV-ია პორ. ნ. გიმე-ვა-ჯგვაჯგუქ, აორ. გაგემე-ვა-ჯგვა-ჯგვი.

**ჯგვენა** სმ. ჯგირი.

**ჯგირი** S, ჯგერი MZ ხორში; — ჯგირო, ჯგერო ხორშო; — *сравни.* სტ. უ-ჯგუქი; — უ-ჯგუქო ლუჩშე; — *уравни.* ფორმა მა-ჯგირა ხორში ნარავნი სქ კმწ, ჭმწ: კუნხი... ღუ-უსქიღ ღო მუქირა კუნხიში მაჯგირათ გუქრთჟ უ ნეგო ისქვლიას ნოგა, ი ია სტა ლა ჯგე ჯგე ხორ-შა, კაკწ ი ღრუგა (Xp., სტრ. 51,15-17); — ჯგირობუა ღობრო; — მო-ჯგირე ღობროჯელატელ, ღრუგ; — ღე-ემოჯგირეს ინი პორუჯილეს; — მო-ჯგირალა ღრუგა; — ნა-ჯგირი ღობროტა; — ნა-მოჯგირი ბვიში ღრუგ; — რჯგინა, რჯგინეფა, ჯგუნა, ჯგვენა პობქდით, პრეოსოდით, ბნე ლუჩშიმ, III-ია პორ. ნ. ვორ-ჯგინანქ პობქდუ იგო, აორ. ვორ-ჯგინი, პრ. ს. მირჯგინეუ ინი მირ-ჯგინეფე; — სტრ. ვ. ნ. ვუჯგუქ ი ლუჩშე იგო (რ. ვჯგობივარ), გიჯგუქ ი

лучше тебя, თინა უჯგუ, გიჯგუ ი თ. დ., აორ. ვორჯგინი; — объект. სტრ. ვ-გო სურ. (ფორ. ვომ.) პ. მარჯგი-რნიწე მოუ პობქდით; — მარჯგი-ნალი პობქდითელ; — ნარჯგინა პობქდენნი; — ო-რჯგინალი პრედ-მეტე ი ორუდე პობქდი.

**ჯგირეგოცია** სმ. ჭკიჭკიციო.

**ჯგუა** სმ. ჯგურა.

**ჯგუნა** სმ. ჯგირი.

**ჯგუნჯგი** подпорка დია ვინოგრად-ნოი ღოჟა, ტყინეა; — ო-ჯგუნჯე, სარჯგუნჯგო მწსტო, გღ რასტეტ მელქი მწს, იდუიქი ნა პობქრენი; სამში მწს.

**ჯგურა**, ჯგუა პობქნი, თაკოი: რაღტე-ჯგურა, რაღტე-ჯგუ პობქ-ნი ითო, თაკოი, ტი-ჯგურა პობქნი თო, თაკოი, ირი-ჯგურა ვსაქესქი, რქიმი-ჯგუ პობქნი მწს, პობქო მწს, სრ. ცალი.

**ჯგერი** სმ. ჯგირი.

**ჯგეჯგეცია** სმ. ჭკიჭკიციო.

**ჯგენი** სმ. ხარხი 1.

**ჯგევი**, ჯგევი, ჯგევი, გევი ა) სვ. გეორგი ილი ჯგევი გეორგი; ბ) ვო-ბოქე სვიტოი, იკონა, ცერკოვ: ჯე-გე-მარიამი სვ. მარილ, ჯეგე-ხანგა-რამი თაკწ პაჟვასეტა ცერკოვ ვ სელქ ნაესაკოვი სენაკსაკო უქვდა (MΘ, I, 72); ც) ჯგევი, ჯერევი, ჯე-გევია ღეგე, ღეგე, ღეგეშია (მუჯსქია იმენა); — d) ჯგევია ღე-გეტი, ვოჟშენნოქ ვ სელქ ღე-ტი (ზუგდიდ. უქვდა) სქ სტარნიო ქერკოვქ, გღ ბუდო-ბი ღრუგეტა სვ. გეორგი, სმ. ზორხალა

**ჯერი**: ჯერა, ღა-ჯერე (რ. ღა-ჯერე), II-ია პორ. ნ. ვიჯერენქ S, იბჯერენქ

МЗ слушаюсь, ვწრე, აორ. დეებგე-  
რი (< და-ბებგერი); — სვ როდ. отн.  
н. ვუგერენქ или ვუგერქ слушаюсь  
его, ბიგერენქ, აორ. დუ-<sup>1</sup>გუგერი,  
და-ბიგერი и т. д.; — III-я пор. ვა-  
გერენქ убѣждаю его, удовлетво-  
рляю, და-ვაგერი, нр. с. მიგერებუ; —  
უ-გერო или უ-დუ-უ-გერებელი не-  
послушный; — და-სა-გერე достой-  
ный послушания, вниманія.

**გვარღვი** жила; — მა-გვარღვივა, «მა-  
გვარღვალაია» Эр. подорожникъ  
большой (раст.).

**გვარგვა** (კვერცხეფიში), გვარგვა, во  
время Рождественскаго поста ва-  
рять яйца, очищают ихъ отъ  
скорлупы, солятъ, кладутъ въ  
корзинку (კლანჩხა) и вѣшаютъ  
подъ очагомъ, гдѣ яйца сушатся;  
эти яйца наз. და-გვარგვილი или გვა-  
გვირი и ими пачниають повогод-  
ний широгъ ღვეფილი (მოამბე 1897,  
№ I, отд. II, стр. 96).

**გვარზუა** сидѣть тяжело, погру-  
зиться (говорится о большихъ  
предметахъ) стр. 3. I-я пор. н. გუ-  
ვვარზუქ, სრ. ცხაკუა, სუნა.

1. **გვარი** (г.) крестъ; — ჰი-გვარი  
крестное знаменіе, см. ჰირი I; —  
გვარი და-მიწერი благослови меня,  
осѣни меня крестнымъ знаме-  
немъ.

2. **გვარი** Джварь, село и общество  
въ Зугдид. уѣздѣ; по мѣстному  
преданію названіе произошло отъ  
того, что св. Андрей тутъ водру-  
жилъ крестъ; — გვარული დჯвар-  
სკი; დჯვარეც, მი. გვარაღვეფი; —  
გვარული ზორია (ქარი), см. ზორია; —

ა-გვარა Аджвара, село въ Самур-  
закано (то же გვარი, лишь въ аб-  
хазской формѣ).

**გვეში**, გვეში старшій; — გვეში въ  
старину; — გვეშებური старин-  
ный; — გვეშებური по-старому.

მა-გვვიღინე см. გუდა.

**გვიბე** (г. изъ н. جيب) карманъ; —  
ბურ<sup>1</sup>ი-გვიბე верхній карманъ,  
თულონი-გვიბე нижній карманъ.

**გვიკ**: გვიკვა; ეკო-გვიკვა толкать, სვ  
როდ. отн. н. ვუგვიკუნქ, აორ. ქე-ვე-  
გვიკი, нр. сов. მიგვიკვაფუ; — მა-გვი-  
კვალი толкающій; — ნა-გვიკინი тол-  
кнутый.

**გვიკი** (г. გვირკი) пень.

**გვილითი** (г. გვილითი) джигитовѣა.

**გვილო**, ნ-გვილო (г. გველი изъ арб.  
جلیل, جَل) огромный, толстый,  
сильный, славный, см. ლომა.

**გვიმა** მი. გვიმაღვეფი братъ; — გვიმაია  
(ლასკ.) братецъ; — გვიმა-ნაფირი мо-  
лочный братъ (ბუკვ. выбранный, см.  
ნაფა; г. მმოზილი); — გვიმა-ცონირი  
братъ отъ другого отца или мате-  
ри (ბუკვ. привитый см. ცონუა); —  
გვიმალოზა братство; — სა-გვიმალო  
братскій; товарищеская среда; —  
გვიმა-სქუა племянникъ, -იца; — გვი-  
მა-ღურელი, см. ღურა; — გვიმაღი  
(< გვიმა-ღიღელსუნი братъ матери)  
дядя какъ со стороны матери (ღი-  
ღელსუ), такъ и со стороны отца (მუ-  
მაღელსუ); — გვიგო (ლასკ.) дядюшка; —  
გვიმაღი-სქუა двоюродный братъ, се-  
стра (этнм. сл. см. Н. Марръ,  
*Ифетическое происхожд. абх. тер-  
миновъ родства*, Изв. И. А. Н. 1912,  
стр. 428—429).

**ჯიმუ** соль; — ჯიმუმი соленый (*пер. приятный*), ср. მენჯი.

**ჯიმუშიერი** Джимушиер (Джемшид), იმი сказочного героя.

**ჯინ:** ჯინა სმორტრქ; ჯდათ, სტრ. 3.

II-я пор. н. ვიჯინექ S, იბჯინექ MZ სმორტრუ (რ. ვიუურები, ვინდეები), თინა იჯინე; — სქ როდ. თქ. ვ<sup>1</sup>უჯინექჲ ილი ვ<sup>1</sup>უჯინექჲ სმორტრუ ნა ნეგო, ჯდუ ეგო, გიჯინექჲ იგ თ. დ. (რ. ვ<sup>1</sup>უურებ), აორ. ვუჯინი, ირ. ს. მიჯინე; — IV-я пор. გემუ-ვოჯინექჲ რაზმარიავო ეგო, აორ. გიო-ვოჯინი, ირ. ს. გიო-მიჯინეუ; — ვაჯინექჲ სმორტრუ, ვიჯუ; — ძქსტ. 3. IV-я пор. ვოჯინაფუნქჲ ჯაწაწაწა ეგო სმორტრქ; — მაჯინე || მაჯინალი ილი მუჯინეუ სმორტრქი; — ნაჯინა ვიძქნი; — მი-ო-ჯინალი რეძქმე სმორტრა; ხორში ნა ვიძქ, რეძქმე ვიძქმე; — ოჯინეუ სმორტრქ; — ობქექ. სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვომ.) მაჯინე, ინ-მაჯინე ილი ინ-მაჯინე მოგუ სმორტრქ, სქ ოტრ. ვე ენ-მაჯინე; — II-я пор. სტრ. 3. ინ<sup>1</sup> იბჯინექჲ ნა მენი მოჯინა სმორტრქ (რ. შე-ვინდეები), *безлично* ინ-იჯინე მოჯინა სმორტრქ, ვ<sup>1</sup> ენ-იჯინე ნელქა სმორტრქ; — ალაჯინა სმორტრქ სვერქუ ვიწქ; — აშაჯინა სმორტრქ ვქ სერეძინა ეგო; — გეჯინა სმორტრქ სვერქუ ვიწქ; — გოჯინა რაზმორტრქ; — გიო-ჯინა სმორტრქ პოდ ქ. ლიბო; — გინო-ჯინა ვიწქაწქაწქა, რეგლქაწქაწქა; — დიშაჯინა, ინო-ჯინა სმორტრქ ვიწქ, ვიწქ; — ეშაჯინა სმორტრქ სპიწქ ვიწქ; — კილაჯინა სმორტრქ ერეწქ ეგო; — კინო-ჯინა სმორტრქ ნაწქ, ოგლქაწქაწქა; — უკენე-უ-ჯინეუო ბეწქ

ოგლქაწქაწქა; — მუჯინა პოსმორტრქ ვქ თოწქ; — მი/უკო-ჯინა პოსმორტრქ (ნა გორუ); — წი/ემო-ჯინა სმორტრქ ვიწქ.

1. **ჯინი** ძიწქ; — ჯინეუ ოხოწქაწქა, მაჯინობა; — მაჯინე/ე ოხოწქაწქა; — ოჯინე ოხოწქა, სმ. ნაღირი, ცუა.

2. **ჯინი** (რ.) კაწქაწქა, უწქაწქა; — ჯინიანი უწქაწქა.

3. **ჯინი** სმ. ჯინე.

**ჯინო-სქქუა** სმ. სქქუა.

**ჯინე**, ჯინი დიწქ, კორეწქ, *дат. ხარწქ*. ჯინს/ც (სრ. მიწქ); — ჯინს/ც ვიწქ, პოდ: ჯაში ჯინს პოდ დერეწქაწქა; — ნაჯინეა რიწქ; — ოჯინეალო თაქჲ ნაწქაწქა დოწქაწქა ილი ბრუწქაწქა, პოწქაწქა ნად ქაწქაწქა (გურქაწქაწქა). ოჯინეალო, ოჯინეალო დ. მ. ბაწქაწქა, *Археологическое путешествие*, სტრ. 173); სქ სერეძინა ოჯინეალო სქწქაწქაწქა ჯელქაწქაწქა ძქწქ (ნაწქა, ლაწქა) ილი დერეწქაწქა ნაწქა (კაწქა) სქ ვიწქაწქა ნა კონქაწქა დიწქაწქა ვიწქაწქა კოწქა (სრ. ცწქაწქა).

**ჯინეილა** (?) ჯქმენი ქლქაწქა.

**ჯირ || ჯან:** ჯირა, ნ-ჯირა, გე-ჯირა, ლო-ჯირა ჯექაწქა, სპაქ, III-я пор. ვონეწქაწქა ვლქაწქა ეგო სპაქ (რ. ვაწქაწქა), აორ. ვონეწქაწქა, ირ. ს. ლო-მინეწქაწქა; — სტრ. 3. I-я пор. ნ. ბქაწქაწქა ილი ვოჯინეუ ჯექაწქა (რ. ვწქაწქა), თინა ჯანე/უ, ირ. ნეს. ბქაწქაწქა, ვოჯინედი; — II-я пор. н. იბქინეუქჲ ილი იმ<sup>1</sup>წქაწქაწქა ილი ვინეწქაწქა დოწქაწქა (რ. ვწქაწქა), აორ. ქი-ღ<sup>1</sup> ივქინე || ქიღ-იმ<sup>1</sup>წქაწქა, ირ. ს. ლო-ვქინე<sup>1</sup>წქაწქა ილი ლო-მინეწქაწქა ილი ნო-ბქაწქაწქა; — ობქექ. სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვომ.) მანეწქაწქა, ლე-მანეწქაწქა მოგუ ჯექაწქა, აორ. ლე-მანეწქაწქა

რე;—объект. стр. 2-го сир. и. მი-  
 ჯანზე იმე ლეჟიტი უ მენი, მიჯანზექ  
 ტი ლეჟიში უ მენი ი ტ. დ., ირ. ს.  
 ნო-ვჟე ილი ნო-ვჟანე, ალღ-ნო-ვჟე  
 (რ. ნა-მწოლა, ნა-მწოლეზა), სი ნო-  
 რჟე, რიქ ნო-ვჟენა. ი ტ. დ.; — ღო-  
 ნჯირელი ლეჟანცი; — ღე-ნა-ღნა-  
 ლეჟანში; მწხო, ია კორომე ლე-  
 ჟანტი; — ო-ღნა-ღირეუ მწხო დია ლე-  
 ჟანია; — ჟანუ ლეჟანე, სოპ; —  
 ალა-ნ-ჯირა ლეჟან სე კწმ; — აშა-  
 ნ-ჯირა ლეჟან სრედი ჟეო; — გი-  
 თო-ნ-ჯირა ლეჟან პოღე ჟწმ; —  
 გილა-ნ-ჯირა ლეჟან ია ჟემ; —  
 გიმა-ნ-ჯირა; — გინო-ნ-ჯირა ირე-  
 ლეჟ სე ოდნო მწხო ია დრუგე; —  
 დინო-ნ-ჯირა, დიშა-ნ-ჯირა ლეჟან  
 ვე ჟემ-ლიბო; — ეკო-ნ-ჯირა ლეჟან  
 უ ჟეო (უ ბრეგა, ოჩაგა); — ელა-  
 ნ-ჯირა ლეჟან ია ჟემ; — ეშა-ნ-ჯირა  
 (რ. შე-წვენა); — მითო-ნ-ჯირა ლეჟან  
 ვიური ჟეო; — მიკო-ნ-ჯირა ლეჟან  
 უ ჟეო (უ სწინი); — მე-ნ-ჯირა ირ-  
 ლეჟ, ია ლეჟ, ია შირატი ვე ტუ სო-  
 რონუ, ი. მიომე-ვანჯირეუქ ილი მე-  
 ვოჯანზექ, აორ. ქემე-ვანჯირი, ოიქ  
 ქიმი-ანჯირე; — მონ-ჯირა ია შირატი  
 ვე ეტუ სორონუ, ი. მოომე-ვანჯირ-  
 რეუქ, აორ. ქემე-ვანჯირი, ოიქ ქემე-  
 ანჯირე.

**ჯირგილი** სმ. ნოლი.

**ჯირქუა** იდტი სრემილბო, რვატი-  
 სი, I-ი იორ. ი. მე-ვჟირქენქი.

**ლე-ჯიქი** ლეჯიქი, სელო ვე ზუღნი-  
 სკომე უზდხ (ოტი ფამილია რიქია).

**ჯიქურო** S, ჟუქურო MZ ირემო, ლი-  
 პომე ვე ლიწუ, სრ. ჰირ-ღა-ჰირო (რ.

ქურო).

**ჯიშოი** სარში სწიგ, ლეღნიქ, სმ.  
 თირი.

«**ჯიშვილა**» შრ. ჟერმია (რასტ.).

**ჯინა** კრწბოსე, ბაშია, ჰამოქ, ჟი-  
 სურე; — აუე-ჯინა, აუე-ჯინა აბუ-  
 დიხა (გორ. სუხუმე); — ნო-ჯინევი,  
 ნო-ჯინენი ნოდჯიქევი, სელო (ბუკა.  
 ბიწბია კრწბოსე); — შენიღ-ქინა  
 ჯენაშ-დიხა (ბაშია ჟაპა), ჟო-  
 როშო სოქრანიწბია ბაშია ვე  
 დჟვარსკომე ობესეტი (პო ორბ. რ.  
 ჟიბსური დერეწბია ბაშია).

**ჯიჯი** სმ. პოღე ჟიმა.

«**ჯიჯი**» უ ორბ. «სტი პო-მნი-  
 გრელსკი».

**ჯიჯინა** უთოღატი, უკრწბიატი, ი.  
 ჰეიჯინანქ, აორ. ჰეიჯინე; — კისერი  
 გინო-ჯიჯინელი სე უთოღენი  
 შეი (რეობი სკოტი).

**ჯო** სმ. ღო I, ჟუჯულია.

**ჯოგ**: ჟოგაუა, გო-ჯოგაუა იეწბი-  
 დტი, პრეზირატი, ობექტ. სრ. I-გო  
 სრ. ი. ჰეოგე, სი რეოგე, ოის ჟო-  
 გე იეწბიუ ეო (რ. მქულს), აორ. გე-  
 მაჯოგე, ირ. ს. გო-ბეოგაუე ილი  
 გო-ბეოგეუ, სი გო-რეოგაუე ი  
 ტ. დ.; — სუბ. სრ. II-ი იორ. ვიჯო-  
 გუნქ (რ. ვიპულეზ), აორ. გი-იბ/ვიჯო-  
 გე; — III-ი იორ. ვიჯოგუნქ ჰასე-  
 ლიუ ეო იეწბიუ კოგო, აორ. ვი-  
 ჟოგე; — გო-ჯოგერი, გო-ჯოგელი  
 იეწბიუ, პრეზრწბიუ (რ. სე-  
 ბაგელი).

**ჯოგი** (რ.) სელო.

**ჯოლო**, ჟოლოვი დჟოლი ი სე-ჯოლო  
 სადჯოლი, სელო ვე სეპაქ. უზდხ.

**ჯონგო** რილო, მორდა, სრ. ნი-ჩეი; —  
 გინი-ჯონგო, სმ. გენი.

**ჯორი** (რ.), ნ-ჯორი მულე, კატერი; —  
 ჟორამი, ჟორამო ჟელოწბი ვე-  
 რეოქ ია მულე; — ჟორიში გეწბე-  
 ლო სიდი ია მულე.

**ჯგოლორი** собака; — მუშული ჯგოლო-  
რი несть; — ჯუა ჯგოლორი психа; —  
ჯგოლორა Джогора (прозвище); —  
მე-ჯგოლორე содержаший собакъ; —  
ო-ჯგოლორე копура; — «მა-ჯგოლორი»,  
такъ по Ламбертн (стр. 87) на-  
зываются лица при дворѣ, кото-  
рыя смотрѣли за охотничьими со-  
баками и въ то же время несли  
полицейскую службу.

**ჯგოსო** ния; отым. глаголь, объект.  
стр. 1-го спр. н. მჯგოსო или  
ბ/ვჯგოსო я называюсь, სი რჯგოსო,  
თის ჯგოსო, ჩქე ბჯგოსონა, ირ. нес.  
ბჯგოსონადე, ირ. ს. ნო-ბჯგოსობუე.  
თის ნო-ჯგოსობუე; — 2-го спр. მი-  
ჯგოსო я называю его какъ, у  
меня называється, ირ. нес. მიჯგო-  
სონადე или მიჯგოსოდე.

**ჯგოჯგოსეთი** (გ.) აძე.

1. **ჯუა** см. ბუა.

2. **ჯუა** см. ჯგოლორი.

**ჯუელ** || **ჯუნ**: ჯულა S, ჯუნა MZ ცქლო-  
ვათ, I-я пор. н. ვჯულუნქ, ბჯუ-  
ნუნქ, აორ. ბ/ვჯუნ/ლი, ირ. ს. მიჯუ-  
ნ/ლე; — IV-я пор. н. ვოჯულაფუნქ  
или ვოჯულინუნქ, აორ. ვოჯულაფე.  
ვოჯულინე, ირ. ს. მიჯულაფუფუ, მი-  
ჯულინუფუ; — стр. ვ. II-я пор. ვი-  
ჯუნ/ლეუქ ცქლუოქ, მეჩა ცქლუოქ,  
აორ. ვიჯუნ/ლი, ირ. ს. ვჯულე/რექ; —  
IV-я пор. ვაჯუნ/ლეუქ პოცქლუოქ  
его, აორ. ვაჯუნ/ლი, ქვვვ-ვაჯული; —  
объект. стр. ვ-го спр. (фор. возм.)  
н. მაჯვილინე || მაჯულინე მოგუ პო-  
ცქლოვათ, აორ. მაჯვილინე || მაჯული-  
ნე; — მა-ჯუნ/ლიო ცქლუოქი; — ჯუ-  
ლირი, გო-ჯულირი რაცქლოვანნი; —  
ო-ჯულალო предмет ცქლოვანია, სრ.  
ჭუჭუა.

**ჯუმ**: ჯუმალა, აწო-ჯუმალა, მილა-ჯუ-  
მალა брать съ собою, II-я пор. н.  
იბჯუმანქ беру, возьму съ собою,  
აორ. მიდე-ებჯუმე, ქაწი-იბჯუმე; —  
მა-ჯუმაფალი беруში სქ собою; —  
ჯუმაფალი взятый; — ო-ჯუმაფალი  
предметъ взятія.

**ჯუმაუსა** см. подь ღა.

«**ჯუმენე**» მრ. შირიца (раст.).

**ჯუმი** Джумъ, село и рѣчка въ Зуг-  
дидскомъ уѣздѣ, см. ზღვაია.

**ჯუმორი** см. ბიძარი.

**ჯუნა** см. ჯულა.

**ჯუქურო** см. ჯიქურო.

**ჯუჯელია-ჯუჯელია** непонятное  
рнѣмующее образование: ჯუჯელია,  
ჯუჯელია! ჩქიმი მამული ხარჯელია,  
შხვაში მამული ფურცელია!... мой  
виноградникъ напруженъ (плода-  
ми), а чужой — (лишь) листья (Хр.  
стр. 186); можно допустить, что  
въ ჯუჯელია мы имѣемъ старин-  
ную форму (до диссимиляциі ჯ ვ  
ლ) слова ღულელი *колосъ*; правда, въ  
приведенномъ текстѣ, произноси-  
момъ при исполненіи молитвенна-  
го обряда на Новый годъ (см. კი-  
რუ-კარუ), რქაზებ უროჯაზ ვინო-  
გრადა, а не ხლქბა, по слову ჯუჯე-  
ლია *колосъ* въ данномъ случаѣ  
можно приписать болѣе широкое  
понятіе, понятіе *урожая вообще*;  
тогда и слова ჯო (вм. ღო), მიჯა-  
მილანა (вм. მილამილანა), უბეჯური  
(вм. უბედური), ჯუჯი (вм. ღულა),  
ვქრქაოქიქაქა ლიშქ ვქ ოდნომъ  
მქსქბქ ვო всей *Хрестоматіи* (стр.  
159 — 160), получаютъ бѣль, ~~...~~  
достоверность.

**ჯუჯი** см. ღული, ჯუჯელია.

**ჯვარუ** (ი. ჯვარი) нестрій.

**ჯვალეიკი**, ჯვალეიკეფი კოტი; при-  
соски, ср. ჭვალეიკი.

**ნ-ჯვვერი** см. подъ ჯვონა.

**ჯვონ** || **ჯვუნ**; ჯვონა, ჯვუნა, ჯვონ-  
ნუა, ჯვონნაჲა посылать, посылать  
въ даръ, предшествовать, III-я  
пор. н. ვოჯვონანქ, აორ. მიღე-ვო-  
ჯვონი; — მე-ჯვონუა посылать ту-  
და, მო-ჯვონუა посылать сюда, сь  
род. отп. მე-ვუჯვონანქ, აორ. მე-  
ვუჯვონი; — I-я пор. ჰ/ვჯვონუნქ  
или ჰ/ვჯვუნქ предводительствую,  
пр. с. ქო-ვჯვუნაფუქ; — объект.  
стр. 2-го сир. მე-მიჯვონს შიარე

ниhalb у меня много заслугъ; —  
გინო-ჯვონუა переслать; — იწო-  
ჯვონუა посылать, შტი впереди; —  
ნ-ჯვვერი предводитель, ср. ჩქუმა-  
ლა подъ ჩქე || ჩქმ 1.

**ო-ნ-ჯვლორე** стыдъ; стыдиться, объект.  
стр. 3-го сир. п. მოონჯვლორე, გო-  
ონჯვლორე, თის ოონჯვლორე მიწ, თე-  
ნწ, ему стыдно, ჩქე მოონჯვლორე-  
ნა, сь отриц. 3-е л. ვა ანჯვლორე  
( < ვა + ოონჯვლორე ); — сუბ. стр.  
II-я пор. ივონჯვლორუნქ მიწ ბუ-  
დეთь стыдно; — ონჯვლორეშენი ოთქ  
стыда.

**ჯვუნა** см. ჯვონა.

ს.

**ჭა**, ჭაი, ჭაჲ см. ა 1.

**ჭააღ**, ააღ! межд. глядь! ой! ср. ატუ.

**ჭაერი** (г. изъ греч. ἀήρ, ὄ, ἦ), ჭეერი  
воздухъ, ср. ჭავა.

**ჭავა** (г. изъ арб. هوا) атмосфера, воз-  
духъ; погода, ср. ჭაერი.

**ჭავეფი** басни (MA, стр. 61).

**ჭაღალი** (არბ. حلال) вѣрный, искрен-  
ный, ალალი.

**ჭაღამო**, აღამო вдругъ, внезапно.

**ჭამო**, ამო (г.) приятный, сладкий; — ჭა-  
მას приятно; — сравнит. ст. უ-ჭჭა-  
მასი; — уравни. форма მა-ჭამა; — მა-

ფშალიშ შაჭამათე такъ сладко  
(приятно), какъ соловей; — სი-ჭამა  
приятность, сладость; — объект.  
стр. 3-го сир. п. შოჭამე მიწ при-  
ятно.

**ჭარამი** (არბ. چاره), არამი певѣрный,  
жадный.

**ჭაჭაღეე!** межд. такъ себѣ!

**ჭი**, ე, ეე! ей! ну-ка! вотъ! ჭეა-ჭარალო-  
თარალა! მიწწვწვ ვწ შწწიწწ.

**ჭეერი** см. ჭეერი.

**ჭერეზამი** см. ერეზამი.

**ჭო**, ჭო-ჭო! межд. во, во-во!

ც.

**ც** см. ცოფა.

1. **ცა** см. ა 1.

2. **ცა** вѣтка живая (на деревѣ); — ნო-  
ცელა, ნო-ცეა ხმ ვწტკა სრწზანაჲა  
(сухая) [г. ნოშო ვთთწ სწ ლისტ-  
ლმი (სრწზანაჲა) მოწწო სოცოსტა-

ვით სწ ნო-ცეა ლა, при допущении  
перебоя алифа ც е въ слвдвлянтъ  
შ შ]; — ნუ-ცუ სუქწ.

**ცაზახი** см. ეაზახი.

**ცაღა** сумасшедший, бѣшеный; — ცა-  
ღეზა, გა-ცაღეზა сходить сь ума,



სტრ. ვ. II-я пор. II. ვიცალებუქ, აორ.  
გე-ეცალი ილი გე-ეცალი (< გა +  
იბ/ვცალი), სრ. ხანგა.

**ცალი** шел; — ო-ცალეში воротникъ,  
სრ. კისერი.

**ცანჭი** (რ. ყაჭი шелкъ-сырецъ) шелко-  
вичный червь.

**ცარ** || **ყარ**: ცარება, ყარება ა-ცარება  
движение, сотрясение, II. ეთმუ-ვაყა-  
რექეძე двигаю, აორ. ა-ვაყარი ილი  
გე-ე-ვაყარი, სი გე-ი-ყარი; — სტრ. ვ.  
II-я пор. ეთმი-იყარებუქ двигаюсь,  
აორ. გე-იყარი ილი გე-ე-ცარი.

**ო-ცე** სმ. ოცე.

**ცეზური** სმ. კეზური.

**ცვა** лобъ; — ცვა-მურიცხამი, სმ. მურიც-  
ხი; — ცვაი-ჭარა судьба (*букв.* на-  
писанное на лбу, სმ. ჭარუ); —  
უ-ცვაი-ჭარე безъ судьбы, несчаст-  
ный; — ცვა-რჩე съ бѣлымъ пятномъ  
на лбу, სმ. ჩე.

**ცვალი**, ცვაი ხმ სურ; — კაზილა-ცვა-  
ლი, კიბე-ცვალი სურქ ნე-ვარენый  
(у Орб. კაზალა кусокъ сыра); — სე-  
ლეგინი, სელეგუნი, სელეგინი, სილო-  
გინი სურქ ვარენый; — ჭალავარი  
только что сгустившийся, молодой  
სურქ; — გე-ბუალაფირი ცვალი, რ. გა-  
და-ზელილი ყველი; — ცვალი-შითა, სმ.  
პიციხე.

**ცვანა** სმ. ცონა.

**ცვანტუა**, ყვანტუა болтать, სხვავთ  
(яйцо), სრ. ოთ. ვუცვანტუანქ, სრ.  
თანუა.

**ცვარუა** სმ. ცვარო.

**ცვაჯი** шулятовое яйцо; — ცვაჯი ჩვა-  
დჰი (муж. имя); — ცვაჯიში ო-სვა-  
მური такъ называютъ послѣдняго  
сына; — ოთმ. глаголь ცვარუა хо-

лостить, II. ბეცვარქ, აორ. ღო-ბეცვა-  
რი, სრ. ც. ღო-მიცვარუ; — IV-я пор.  
ვოცვარაფუანქ; — სტრ. ვ. ვოცვარუქ,  
აორ. ღო-ივცვარი; — მა-ცვარალი ილი  
ცვარი холостильщикъ; — ცვარილი,  
ყვარილი выхолощенный, капнуть; —  
ო-ცვარალი подлежащій охолоще-  
нiю.

**ცვენა** სმ. ცუნა 1 и 2.

**ცვერე** слѣпой (ср. ელანი); — ოთმ.  
глаголь ცვერობა, III-я пор. II. ვო-  
ცვერუანქ ოსლѣпляю его, აორ. ვოცვე-  
რე; — სტრ. ვ. II-я пор. II. ვი-  
ცვერებუქ слѣпну, აორ. დე-ე-ცვერი  
(ღა-ი-ვცვერი), სი დე-ე-ცვერი, თიქ  
დე-ე-ცვერე.

**ცვილ** || **ცვილ**: ცვილუა, ცვილუა ხმ уби-  
енiе; убивать, I-я пор. II. ჰილღქ  
(< ბ/ცვილღქ), ჰილღქ ხმ, ილი სრ  
უდრჰაიემъ 2-го коренного, сла-  
баго ვ на своемъ мѣстѣ ჰვილღქ,  
ილი სრ его нерестановкой ჰვილღქ  
и ჰილღქ [въ виду возможнаго  
въ мингрельскомъ совмѣщенiи въ  
субъект. мѣстоименныхъ части-  
цахъ и объективнаго значенiя —  
формы эти могутъ означать не  
только я его убиваю, но и ты меня  
убиваешь, въ послѣднемъ значенiи  
рядомъ ср ჰვილღქ, *Гр.*, §§ 67, 87],  
სი ცვილღქ, თინა ცვილღს, აორ. ღო-  
ჰილი, ღო-ჰიი ხმ (< ღო-ჰიი), თიქ  
ღო-ცვილღ, თიქ ღო-ცვილღ, სრ. ც. მი-  
ცვილღ, მიცვილღ; — სრ. ოთ. [ვუ-  
ცვილღქ, გოცვილღქ, იპილღქ уби-  
ваю у него, для него, у тебя, для  
тебя, у себя, для себя и т. д.; —  
სრ. დატ. ოთ. გო-ვოცვილღანქ уби-  
ва на чемъ-либо; — სტრ. ვ. II-я пор. II.  
ვიცვილღუქ ილი იპილღუქ убиваюсь,

აორ. დი-იპილი, ირ. ს. პილე'რე'ქი; —  
 объект. стр. 3-го сир. (фор. возм.)  
 и. მაცვილე я смогу его убитъ, ისე ვა  
 ვაცვილექე მა ошь не сможет убитъ  
 меня (Xp., стр. 18,31), აორ. მაცვი-  
 ლე, ჩქე მაცვილეს; — მა-ცვილარი  
 убивающий, убийца; — ცვილარი,  
 ნა-ცვილა убитый; — ო-ცვილარი  
 подлежащий убивенію, скотъ; орудіе  
 убійства; — ა/წო-ცვილუა убивать  
 впереди кого, передъ кѣмъ; — მი-  
 ნო-ცვილუა убивать въ закрытомъ  
 помѣщеніи, убивать на чемъ-ли-  
 бо; — გ'აკო-ცვილუა убивать другъ-  
 друга (Gr., табл. VIII).

**ცვინთაფი** дремота; погружаться въ  
 сонъ, въ воду и т. д., и. ვცვინთაქ.  
 объект. стр. 3-го сир. მაცვინთა-  
 ფუ; — მა-ცვინთაფუ дремлющий; —  
 ეკო-ცვინთაფი толкать, съ род. отн.  
 ვუცვინთაქ, აორ. ქეკუ-ვ'უცვინ-  
 თეე.

**ციღირი** кушля; покупать, I-я пор.  
 პიღურექი (< ვციღურექი) покупаю; —  
 II-я пор. იპიღე'რე'ქი кушлю, აორ. ქი-  
 იპიღი, ირ. ს. მიციღირე; — объект.  
 стр. 3-го сир. (фор. возм.) и. მცი-  
 ღირე могу купить; — მა-ციღე поку-  
 патель; — ო-ციღე покупка; — ნა-ცი-  
 ღერი или ნა-ციღა купленный.

**ციბ;** ციბუა, გო-ციბუა морозить, и. პი-  
 ნეჩქე морожу, ციბეხს морозить; —  
 стр. 3. II-я пор. ვციბუქე; — გო-  
 ციბილი, ციბერი замерзший; — ციბი  
 морозъ, ледъ, იბი (въ сложныхъ  
 словахъ); — ციბნი морозный, суро-  
 вый; — იბ-ჩხური (< იბი-ჩხური хо-  
 лодный), იბ-ჩხირი Ичхурь, Ич-  
 хирь, село въ Сенавск. уѣздѣ; —  
 იბჩხურული, იბჩხირული ичхир-

ский; ичхирецъ, мн. ч. იბჩხირალე-  
 ფი; — იბ-ჭა (< იბი-ჩ-გ. ჭა колодецъ)  
 колодецъ, სრ. წუუ.

**ცინტუა** см. უინტუა.

**ციონი** пѣвiе пѣтуха, крикъ, I-я пор.  
 и. პიონეჩქე (< ვციონეჩქე) или პიანქე,  
 მუმული ციონეცე (ციანს) пѣтухъ  
 поетъ; — სქ დატ. отн. მი-ვოციონანქე,  
 სი მი-ოციონანქე (რ. მი-ვაყივლეძ). აორ.  
 ქემუ-ვოციონი.

**ცირზინი** см. უირზინი.

1. **ცირტუა** см. უინტუა.

2. **ცირტუა**, ცერტუა реветъ, мычать,  
 I-я пор. и. ვცირტანქე; — კამპეში ცირ-  
 ტანც ბუივოლ რევეტ.

**ცოთ;** ცოთამა, ცოთინაფა бросать, гнать,  
 стрѣлять, терять, III-я пор. и.  
 ვოცოთანქე, აორ. ქე-ვოცოთი, თიქე ქა-  
 აცოთე, ირ. ს. მიცოთამუ; — სქ род.  
 отн. 'ვ'უცოთანქე, გიცოთანქე, ვიცო-  
 თანქე; — ცუს ვუცოთანქე слушаю, об-  
 ращаю внимание (бука. бросаю ему  
 ухо), აორ. ცუჯი ვუცოთი; — იმენდის  
 ვე. ეცოთანდეს იპი მე теряли на-  
 дежды; — IV-я пор. ვოცოთინა-  
 ფუნქე; — объект. стр. 3-го сир.  
 (фор. возм.) и. მაცოთე или მაცოთი-  
 ნე могу бросить, აორ. მაცოთე, მა-  
 ცოთინე; — მა-ცოთამალი или ცოთამე  
 бросающий, стрѣлокъ; — გე-ცოთამი-  
 ლი брошенный, закинутый, ნა-ცო-  
 თემი; — ო-ცოთამალი предметъ и  
 орудіе для бросания, стрѣлбы; —  
 აშა-ცოთამა бросить во что, захва-  
 тить, II-я пор. ქაშე'ე'ეცოთანქე ||  
 ქაშე-ე'ე'ეცოთანქე, აორ. ქაშე'ე'ეცოთი ||  
 ქაშე'ე'ე'ეცოთი; — გიმა-ცოთამა сбро-  
 сить сверху внизъ; — გინო-ცოთამა  
 перебросить, გინ-აცოთამალი пода-  
 рокъ новобрачаннымъ (ср г. თეგვალა-

საგლეპი); — ეკო-წოთამა выбросить  
 влѣдъ кому, выбросить на бе-  
 регь; — იკო-წოთამა выбросить  
 вверху, испортить, искоренить; —  
 იხო-წოთამა бросать внизъ, впу-  
 трь; — კლა-წოთამა выбросить, -тѣя че-  
 резъ, насевозы; — მითო-წოთამა бро-  
 сить внутрь, вверхъ; — მიხო-წოთამა  
 бросать внутрь чего-либо; — მი-  
 შა-წოთამა забросить въ середину  
 чего; — შუკო-წოთამა бросать кру-  
 гомъ, около; — შიკო-წოთამა бро-  
 сать на открытое мѣсто; вырвать,  
 выколоть (спереди), გა-მეწო-წო-  
 თამა (< გა-წეშო-წოთამა).

**წოთე** penis, სრ. კუჭუ.

**წომური** см. წუმური.

1. **წონ**: წონუა прививать, III-я пор. н.  
 ვოცონხე, აორ. ქედვ-ვოცონი; — წონი-  
 ლი, დო-ყონილი, გე-წონილი, გი-ნა-  
 წონა прививокъ; — მიკო-წონუა при-  
 нивать сбоку; — დ-წონირი, ჯიმა-  
 წონირი, დიდა-წონირი, მუმა-წონირი  
 см. лодъ первыми составными ча-  
 стями этихъ сложныхъ словъ.

2. **წონ** см. წუნ 2 и 3.

**წონა** S, წვანა MZ ნივა; — წვანალა  
 время (сезонъ) пшвы; — მე-წვანე  
 земледѣлецъ; — ნა-წონა, ნო-წონიი  
 бывшая нива [этим. слова см.  
 Н. Марръ, *Яфет. къ въ арм. языкъ*,  
 3. В. О. И. Р. А. О., т. XIX, 1910,  
 стр. 0155], სრ. ოჩე 1.

1. **წორ**: წორთა любовь; любить,  
 объект. სრ. 2-го სრ. н. მიწორს  
 люблю его (ее), ჩქე მიწორა, სრ. нес-  
 მიწორდე/უ, жел. მიწორდას, სრ. ს-  
 ნო-ვწოროფუე, სი ნო-რწოროფუე, ჩქე  
 ნო-ვწოროფუნა; — 2-го произв. სრ.

აორ. მეწოროფუ я явлюбялся въ  
 кого: ცირასე ქვეწოროფუ ჯიმუშიერ-  
 ქე დწინა влюбилась въ Джиму-  
 шiera (Джемшида) (Xp., стр. 75,25),  
 სრ. ს. მიწოროფუფუე; — წოროფილი  
 возлюбленный, -пал, სა-ყვარელი  
 (რ.); — ნა-წოროფე любимый въ про-  
 шломъ.

2. **წორ**: წორიღუა, წორადუა, დო-წო-  
 რადუა გნить, I-я пор. н. პორიღებქ  
 даю ему гнить, დო-პორიღებქ დამწ  
 гнить, აორ. დო-პორიღი; — სრ. 3.  
 III-я пор. н. პორდექ იწიო, თინა  
 წორდე, აორ. დო-ვწორდი; — წორადი-  
 ლი გწილო.

**წორი** см. ღეჯი.

**წორში**, წოში башня, замокъ, ყორ-  
 ში, ყოში.

**წოზ** см. ოზ.

**წოფ > წ**: ა) წოფა дѣлать (время  
 первой группы заимствуетъ отъ  
 რომა, ქიმინუა), აორ. პიი (< ვეიი),  
 პეი ი, ქო-პიი ი едѣлалъ (равно какъ  
 თი მეა едѣлалъ, Gr., §§ 67, 87),  
 სი ქო-ციი, თიქ ქო-წუე, ქო-წოუ ი,  
 თინებქ ქო-ციის, ქო-წეის ი, сосл.  
 პუე, ქო-პუე, სი ქო-წუე, თიქ ქო-  
 წუას; — ყოფა-ქცევა (რ.) поведѣние, по-  
 ступокъ, წოფა-ქცევა; — б) წოფა დწ-  
 латься, становиться; быть, уро-  
 диться, სრ. 3. II-я пор. н.-ბ. ვი-  
 წუაფუქ || იპუაფუქ (< ივწუაფუქ) или  
 ვიწი<sup>1</sup>ი<sup>1</sup>იქ || იწ<sup>1</sup>ი<sup>1</sup>იქ (სწ<sup>1</sup> ოტრიც. ვწ<sup>1</sup>-  
 ეპიიქ), იპეიქ ი<sup>1</sup> буду, стану, 3-ე  
 лицо იწ<sup>1</sup>ი<sup>1</sup> *безлично*: быть можетъ,  
 სრ. нес. ვიწუაფული || იპუაფული или  
 ვიწი<sup>1</sup>ი<sup>1</sup>ილი || იწ<sup>1</sup>ი<sup>1</sup>ილი, იპეი<sup>1</sup>ი<sup>1</sup>ილი ი, **ბყლ-**  
 ბყ ი, желат. ვიწუაფულე || იპუაფულე<sup>1</sup>  
 и т. д. о если б<sup>1</sup>ყლ-б<sup>1</sup>ყ ი, о если  
 ი<sup>1</sup> буду, აორ. ვიწი<sup>1</sup>ი<sup>1</sup> || იპიი ი<sup>1</sup> сталь,

ედხლასა, იპეი, თქი იცუუ (ვე' ეცუუ),  
 იცუუ ი, **სოსლ.** იპეუ; — **нов. накл.**  
 იცუაფუქ || იციქ **будешь!** ნუ იცუაფუქ  
 ნუ იცი'იქ **не будешь!** იცუა **буды** ვე  
 ეცუა **не будь!** **пр. с. ჰოფერ'იქ**  
 (< ჰვეროფერ'იქ) **или ნო-პოფუქქ,**  
 თინა **ნო-ცოფუქ;** — **объект. стр. 3-го**  
**спр.** მაცუაფუ **или მაციი მიწ** სდხ-  
 ღაეტსა, **уродитсა, аор. მაცუუ, пр. с.**  
**ჰოფუქ;** — **ო-ცოფალი достаточный,**  
**имѣющій бытъ;** — **ო-ცოფური обиль-**  
**ный, плодородный;** — **მ-ყოფი (რ.) на-**  
**ходящійся, Гр., § 107.**

**ცოში** **см. ცონში.**

**ცუა** (რ. ეუა) **а) обухъ, б) горбушка у**  
**хлѣба, ნა-ძვა-შურა (см. ძვა).**

**ცუბერი** **незрѣлый виноградъ.**

**ცუდე** **домъ; — ცუდეშა** **домой;** — **ცუდე-**  
**შასტა** **до дому;** — **უ-ცუდობა** **неимѣ-**  
**ние дома, ср. ოდა.**

**ო-ცულე** **затылокъ.**

**ცუმური** **дикая слива, ცომური.**

**1. ცუნ || ცვენ:** ცუნა, ცვენა **имѣтъ** (**пред-**  
**меты одушевл.), объект. стр. 1-го**  
**спр. н. ჰუნს S** (< მცუნს), ჰუნც **MZ,**  
**სი რცუნს/ც, თის ცუნს/ც, ჩქე ჰუნა,**  
**пр. вес. ჰუნდე, ჩქე ჰუნდეს, желат.**  
**ჰუნდას(ი), ჩქე ჰუნდან(ი);—3-го** **спр.**  
**მაცვენუ'უ' или მაცვენუაფუ** **у меня**  
**будеть** **опъ, მაცვენუქ** **у меня бу-**  
**дешь** **ты и т. д., пр. с. ნო-ჰუნე**  
**или ნო-ჰვე** **или ნო-ჰვენე, სი ნო-**  
**რცუნე, ნო-რცვე, ნო-რცვენე, თის ნო-**  
**ცუნე, ნო-ცვე, ნო-ცვენე, ჩქე ნო-ჰუ-**  
**ნუნა || ნო-ჰვენა || ნო-ჰვენენა.**

**2. ცუნ || ცონ || ცვენ:** ცუნაფა **MZ, ცო-**  
**აფა S** **вести, водить, объект. стр.**  
**მე-ჰუნს (см. ცუნ 1)** **веду** **его;** — **суб.**  
**стр. II-я** **пор. н. იპუნანქ, იპონანქ,**

**аор. იპუნი, იპონი, пр. с. მიცუნაფუ,**  
**მიცონაფუ** **или მი-ნო-ვპე** (**რ. მი-ნა-მყო-**  
**ლა**), **თის მა-ნო-ცვე;** — **съ род. отн.**  
**ვცუნანქ, გიცუნანქ** **веду** **для него**  
**для тебя и т. д.; — IV-я** **пор. н.**  
**ვოცუნაფუნქ** **заставляю** **его** **ве-**  
**сти;** — **стр. 3. I-я** **пор. пр. с. ჰუნა-**  
**ფუქ** (**რ. გა-ვეოლივარ**); — **ცუნაფილი**  
**увезенный;** — **объект. стр. 3-го** **спр.**  
**(фор. возм.) н. მაცონე** **могу** **вести,**  
**მაცონინე, аор. მაცონე** **или მაცონი-**  
**ნე;** — **მე-ცუნაფა, I-я** **пор. н. მე-ჰუნქ**  
**(რ. მი-ვევები), სი მე-ცუნქ, თინა მე-**  
**ცუნს** **иду** **туда** **съ кѣмъ, за кѣмъ;**  
**— მო-ცუნაფა** **идти** **сюда** **съ кѣмъ, н.**  
**მო-ჰუნქ;** — **მე-ცვენჯი** (**რ. მი-მყოლი**)  
**сопровождаящій** **туда; наслѣд-**  
**никъ;** — **მო-ცვენჯი** **сопровождаящій**  
**сюда** (**რ. მო-მყოლი**); — **მო-ცუნაფა**  
**(გურიში)** **разсердиться** (**букв. при-**  
**вести сердце**), **съ род. отн. მგ-ვე-**  
**ცუნანქ, аор. ქემგ-ვეცუნი, пр. с.**  
**მო-მიცონაფუ;** — **მო-მაცონალი** **при-**  
**ведшій** **сюда;** — **მი-მაცონალი;** — **მუ-**  
**მაცუნაფალი;** — **მი-მაცუნაფალი;** — **მო-**  
**ცუნაფილი** (**რ. მო-ყვანილი**); — **მე-ცუნ-**  
**აფილი** (**რ. მი-ყვანილი**); — **ბეაში**  
**აკო-ცუნაფა** **сгущение** **молока** **для**  
**получения** **сыра;** — **გე-ცუნა** **слѣд-**  
**овать** **за кѣмъ, идти** **по чему, н. გე-**  
**ჰუნქ, аор. ქიგე-ვაცუნი;** — **გე-ცვენჯი**  
**слѣдующій** **за кѣмъ; проводникъ,**  
**слуга; наслѣдникъ, უ-გე-ცვენჯე** **не**  
**имѣющій** **наслѣдника;** — **გო-ცუნაფა,**  
**გო-ცუნა, н.-ბ. გე-ვეცუნუნქ** **обведу**  
**кругомъ, аор. ქეგე-ვეცუნე;** — **н.**  
**გო-ჰუნქ** **окружаю** **что;** — **съ род.**  
**отн. გო-მიცუნს** **у меня** **окружено,**  
**обведено, გო-გიცუნს, ჩქე გო-მი-**  
**ცუნა** **и т. д.; — ლ-ცუნაფა** **ნეპაშა**

согласиться;—ე-ცუნაზა брaть სპი-  
 зу;—ე-ცუნა ნანარკიში исполнeნიე  
 желаемого;—ალა-ცუნა водитъ вѣ-  
 стѣ съ вѣмъ;—აშა-ცუნაზა водитъ,  
 входить въ середину чего;—გილა-  
 ცუნა. водитъ туда-сюда;—გგმო-ცუ-  
 ნაზა вывести;— გგნო-ცუნაზა пере-  
 вести;— ი/ეშა-ცუნა вывести, избави-  
 ть отъ чего, вынуть изъ чего;—  
 იშნა-ცონეფი კრестნიკი (სრ. ნა-ნათა  
 подъ ნათ 2);—ეკო-ცუნა, ეკო-ცუნაზა  
 водитъ вверхъ;— შიდა-ცუნა брaть,  
 уводитъ, II-я пор. п.-ბ. შიდე-ეპო/უ-  
 ნანქ (< შიდა+იპო/უნანქ);— სტრ. ვ.  
 IV-я пор. შიდე-ვაცუნუქი пойду за  
 нимъ, აორ. შიდე-ვაცუნი, თიქ შიდა-  
 აცუნუ, ირ. ს. შიდა-პუნაფუქ;— შიკო-  
 ცუნა იტти, слѣдовать вдоль чего;—  
 შოლა-ცუნა брaть, везти сюда;—  
 შუნო-ცუნაზა выводить, высижн-  
 вать;— გიოო-ცუნა выводить, выхо-  
 дить снизу;— გიოო-ცუნელი ჭვიმა  
 дождь медленный, проникающій  
 глубоко (т. ჟუჟუნა).

3. **ცუნ||ცონ:** წა-ცუნება MZ, წა-ცონე-  
 ბა S портить, III-я пор. ი. წა/ვთ-  
 მუ-ვაცუნენქი, წათმუ-ვაცონენქი, აორ.  
 წა/ვ-ვაცო/უნი, თიქ წა-აცო/უნე, ირ. ს.  
 წა-მიცო/უნებუ, თის წუ-უცონებუ;—  
 სვ род. отн. წუ-რკუ-ცონენქი, წა-გი-  
 ცონენქი испорчу, погублю что у него,  
 у тебя и т. д.;— II-я пор. ი. წეთ-  
 მე-ევცონანქი, აორ. წეთ-ევცონი;— IV-я  
 пор. ი. წეთმუ-ვოცო/უნებავუნანქი;—  
 წა-მა-ცონარი портящій;— წა-ცო/უ-  
 ნებული испорчелный;— წა-აცო/უ-  
 ნებელი (< წა-ოცო/უნებელი) подде-  
 жащій порчѣ, სრ. წა-ულა подъ  
 ლ 2.

**ცუნვა** глухой, სრ. ღაგვა.

**ცურღველი**, ყურღველი (ი.), კურღვე-  
 ლი заяць, ცურღვეი ხმ, სმ. კიკო.

**ცურე**, ურე край, сторона, направле-  
 ние;—ცურე-რცურე კვ дому, თქვანი-  
 ურე у васъ, на вашей сторонѣ;—  
 ათაქი-ცურე > თაქი-ურე > აქი-  
 ურე > ა-ურე ვდხვ, сюда, отсюда;—  
 ეთქი-ცურე > თქი-ურე > ექი-  
 ურე > ე-ურე тамъ, туда, оттуда;—  
 რაქთა-რცურეშე сюда, отсюда;—  
 რქთი-რცურეშე туда, оттуда;—  
 თაურე-თეურე туда-сюда;— სო-რცურე-  
 რე, სო-რცურეშე откуда, куда;—  
 სოლე-ცურე откуда;— რთი-რცურენი,  
 თე-ცურენიანი тамошній.

**ცურფენი** см. ყურფენი.

**ცურსადი** см. ცურცადი.

**ცურუ** глушій;—ცურუ-ქაშხა, სმ. ქაშხა  
 подъ ღლა.

**ცურუა**, ცურაფი вой; ვით, I-я пор.  
 ი. ვცურანქი, აორ. ვცურეა, сосл. ვცურ-  
 რე ილი ვცურე;— ცურა ჯოდორი  
 выгнвая собака.

**ცურჩი || ცურუ:** ცურჩუა, ცურშუა, ყურ-  
 შუა, შიკო-ცურშუა затихать, прити-  
 хать, итти спать (говорится о пти-  
 цахъ), II-я пор. ი. ვიცურჩუქი, აორ.  
 ქიდრი-იცურჩი;— ღო-ცურჩელი ქო-  
 თომი, სრ. ი. ყურჩება, ყურჩება.

**ცურცადი**, ცურსადი разбойникъ, по-  
 хититель.

**ცურძენი** см. ყურძენი.

**ცუც:** ცუცუა, გე-ცუცუა: ღო-ცუცი სი-  
 ძხვ на корточкахъ, ი. ვცუცუნქი  
 ილი პეცუქი, თინა ცუცუ, გე-ცუცუ;—  
 ღო-ცუციენი судящій на корточ-  
 кахъ, სრ. ი. ყურცვა, ყურცი.

**ცუჯი** дат. ჩარჩი. ცუს/ც ухо;—ცუჯი-  
 ფირა, ცუჯი-ფირა широкоухій, длин-

поухій; — სუჯიშ-ფერთხი; სმ. ფერ-  
თხი; — სუჯიშ-ბალიში, სმ. ბალი-  
ში; — ო-სუჯო сeryга; — სუჯელი  
(большой горшок) съ ушка-  
ми; — თო-სუჯი (< თოლი გლავა-  
სუჯი) внимание; — თო-სუს ვორთქ  
и внимательъ къ чему, паблюдаю

за чѣмъ (букв. дѣлаю глავъ и  
ухо); — უ-თო-სუჯო невниматель-  
ный; — სუშ-სუჯი трилестникъ, სმ.  
სუში; — სუჯა несмышлелый, глუ-  
хой.

1. ცერცუა სმ. უინცუა.
2. ცერცუა სმ. წირცუა 2.

### ДОПОЛНЕНИЕ.

ღონო, ღონე *послы.* безъ, виже:  
მანათიში ღონო безъ рубля, ниже

рубля, ср. 4. преф. ღონო.

### Списокъ мингрельскихъ фамилий.

აბაშია, ადანია, აკირცავა, აკოზია, ალა-  
ნია, აღმასია, აღშიზია, აფაქია (აფა-  
ქიძე), აფხაზავა, აშორღია, ბარქია,  
ბასილია, ბანილავა, ბერაია (ბერიძე),  
ბიგვავა, ბირულავა, ბომბუაშვილი,  
ბონსუა, ბუკია, გაბეღავა, გაბიღია, გა-  
ბისონია, გაბუნია, გაგუა, გამსახურ-  
ღია, განარჯია, გარღავა, გაწერღია,  
განარია, გეგეჭკორი, გერანცია, გერ-  
სამია, გვაზავა, გვათუა (გოთუა), გვა-  
ლია: გვარამია, გვილავა, გობერია,  
გოგონია, გოგუა, გოთოშია, გორ-  
ღულავა, გრიგოლავა, გუგუნავა, და-  
გარგულია, დაღია (დაღიანი), დგებია  
(დგებუძე), დიღია, დიღიშვილია, დუ-  
ღუა, ეფენია, ვართავა, ვეკუა, ვე-  
რავა, ზარქუვა, ზაქარაია, თოდუა, თონ-  
თუა, თოთიზაძე, თოფურია, თუაბერი-

ძე, თურქია, კანკავა, კაჭარავა, კელია,  
კეკვეცია, კეშელავა, კვარაცხელია, კვა-  
შილავა, კვერკველია, კვირია, კირცა-  
ვა, კორძია, კეკელია, კოტუა, ლა-  
ღარაია, ლეჩავა, ლეპარციე (ლიპარ-  
ციე, ლიპარია), ლოლუა, მამფორია,  
მანია, მაქაცარია, მასხულია, მაგვანა-  
ძე, მელია, მეუნარგია, მირცხულავა,  
მიქავა (მიქაძე, მიქელაძე), მონიავა,  
ნინუა, ნოღია, ოღიშარია, ოკუჯავა,  
პაჭკორია, პაპავა, პაცარაია, პაჭკი-  
რია, უაკობია, უვანია, უორღანია, რა-  
ცია (რაცინი), სარმელია, სარჩმელია,  
სახოკია, სიგუვა, სიჭინავა, სოსელია,  
სტურუა, სულავა, სურმავა, სხულუ-  
ნია, უბილავა, ფარჯიკია, ფაღავა, ფა-  
ჩულია, ფეტელავა, ფიფია, ფიჩნაია,  
ქანღარია, ქარღავა, ქაცარავა, ქირია,

ქობალია, ქორავა, ქორქია, ღვამიჩავა,  
 ყურუა, შავდია, შამუგია, შენგელაია,  
 შონია, შუშანია, ჩაგანავა, ჩაჩუა, ჩი-  
 ცია, ჩიქვანი, (ჩიქოვანი), ჩიჩუა, ჩო-  
 ჩუა, ჩქოცუა (ჩხოცუა), ჩხეცია, ცა-  
 გურია, ციმიცია, ცომაია, ცხადია,  
 ცხაკაია, ძანძა, ძველია, წარია, წი-

წავა, წყაბელია, ქალაგანია (ქალაგა-  
 ნიძე), ქანცურია, ქანცურია, ქარია,  
 ქედია, ქყონია, ხელია, ხაინღრავა, ხე-  
 ცია, ხვარავა, (ხორავა), ხოფერია, ხოშ-  
 ცარია, ხოჭოლავა, ხუბუვა (ხუბუა),  
 ხუბუცია, ჯაკობია, ჯანაშია, ჯიქია,  
 ჯოლია, ჯორჯიკია II დრ.

